

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

ENDERUNLU FÂZIL DİVANI (METİN-İNCELEME)

Esra BEYHAN

İzmir
2021

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

ENDERUNLU FÂZİL DİVANI (METİN-İNCELEME)

Esra BEYHAN

DANIŞMAN
Doç. Dr. İlyas YAZAR

İzmir
2021

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)” adlı çalışmanın içerdđđ fikri izinsiz başka bir yerden almadđđđđđ; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında ve bölümlerinin yazımında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandđđđđđ, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptđđđđđ ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiđđđđđ, ayrıca bu çalışmanın Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandđđđđđ ve *intihal içermediđđđđđ* beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduđđđđđu bildiririm.

22/11/2021

Esra BEYHAN

Tarih:16/12/2021

Tez Başlığı:

Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 348 sayfalık kısmına ilişkin, 15/12/2021 tarihinde **tez danışmanım tarafından** Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın sağladığı İntihal Tespit Programından (Turnitin-Tez İntihal Analiz Programı) aşağıda belirtilen **filtreleme tiplerinden biri** (uygun olanı işaretleyiniz) uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin **benzerlik oranı % 3'tür**.

- <http://www.kutuphane.deu.edu.tr/tr/turnitin-tez-intihal-analiz-programi/> adresindeki Tez İntihal Analiz

Programı Kullanım Kılavuzunu okudum ☒

Filtreleme Tipi 1(Maksimum %15) ☐

Filtreleme Tipi 2(Maksimum %30) ☒

☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, ☐ Kaynakça hariç, ☐ Alıntılar dâhil, ☐ Altı (6) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.	☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, ☒ Kaynakça dâhil, ☒ Alıntılar dâhil.
EK 1- İntihal Tespit Programı Raporu İLK SAYFA Çıktısı. ☒ EK 2- İntihal Tespit Programı Raporu (Tümü) Cd İçinde. ☒	

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve yukarıda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı : Esra BEYHAN
Öğrenci No : 2015950230
Anabilim Dalı : Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi
Programı : Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Doktora
Statüsü : Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒

ÖĞRENCİ

Esra BEYHAN

16/12/2021

DANIŞMAN

Doç. Dr. İlyas YAZAR

16/12/2021

TEŞEKKÜR

Lisans eğitimimin başından beri tanıdığım, ders aldığım; yüksek lisans sürecinde danışanı, öğrencisi olduğum; doktora eğitimim boyunca da benden desteğini esirgemeyen, bilgi ve deneyimi ile her zaman yanımda olan, beni verimli çalışmaya teşvik eden ve cesaretlendiren, her zaman bana yol gösteren danışmanım Doç. Dr. İlyas YAZAR'a teşekkürü borç bilirim.

Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimim sürecinde kendisinden ders alma şansı bulduğum, akademik deneyimi ve insani değerleri ile bana her zaman yol gösteren hocam Doç. Dr. Sabahattin ÇAĞIN'a; lisans eğitimimde kendisinden ders alma ayrıcalığına sahip olduğum, bu alanda çalışma konusunda beni teşvik eden ve bana rol model olan değerli hocam Prof. Dr. İlhan GENÇ'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

2211-A Genel Yurt İçi Doktora burs programı kapsamında bana sağladıkları burs olanağı ile Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'na, Fâzıl Divanı'nda geçen Farsça şiirlerin çevirisinde yardımcı olan Meliha ÖZTURHAN'a, İngiltere Milli Kütaphanesi'ndeki yazma nüshaların kopyalarının tarafıma ulaştırılmasını sağlayan Dr. Ceren UÇAN'a teşekkür ederim.

Esra BEYHAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	xi
ABSTRACT	xii
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Amaç ve Önem.....	1
1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri	1
1.4. Sınırlılıklar	1
1.5. Tanımlar	2
BÖLÜM II.....	3
KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	3
BÖLÜM III	6
YÖNTEM.....	6
3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni	6
3.2. Evren / Örneklem / Çalışma Grubu / Katılımcılar	6
3.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları	6
3.4. Verilerin Analizi.....	6
BÖLÜM IV	7
BULGULAR	7
4.1. 18. YÜZYILIN SİYASİ SOSYAL VE EDEBİ GÖRÜNÜMÜ*	7
4.2. ENDERUNLU FÂZİL'İN HAYATI.....	12
4.2.1. Doğum Yeri, Tarihi ve Ailesi.....	12
4.2.2. Tahsili.....	13
4.2.3. Enderun Mektebinden Ayrılışı.....	14
4.2.4. Görevleri	18
4.2.5. Taşra Yaşantısı	20
4.2.6. Sürgün Edilişi.....	23

4.2.7. İstanbul'a Dönüşü	23
4.2.8. Ölümü.....	25
4.3. EDEBİ KİŞİLİĞİ	25
4.4. ESERLERİ.....	36
4.4.1. Divan.....	36
4.4.2. Defter-i Aşk.....	37
4.4.3. Çenginâme.....	37
4.4.4. Hûbânnâme	37
4.4.5. Zenannâme	37
4.4.6. Sûrnâme-i Şehriyâr.....	38
4.5. İNCELEME	38
4.5.1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ.....	38
4.5.1.1. Tertip Şekli.....	38
4.5.1.2. Nazım Biçimleri ve Türleri	39
4.5.1.2.1. Nazım Biçimlerine Göre Beyit ve Bent Sayıları.....	44
4.5.1.3. Vezin	60
4.5.1.4. Kafiye.....	69
4.5.1.5. Redif.....	78
4.5.2. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ	80
4.5.2.1. Kelime Hazinesi	80
4.5.2.2. Edebi Sanatlar	83
4.5.2.3. Mahallî Unsurlar	95
4.5.2.4. Atasözleri ve Deyimler	97
4.5.2.5. Arapça ve Farsça Unsurlar	102
4.5.2.6. Ayet ve Hadisler.....	104
4.5.3. NAZIM ŞEKİLLERİNE GÖRE FÂZİL DİVANI.....	109
4.5.3.1. Kasideler	109
4.5.3.1.1. İşledikleri Konulara Göre Kasideler	118
4.5.3.1.2. Bölümlerine Göre Kasideler	119

4.5.3.1.3. Kişilerine Göre Kasideler.....	128
4.5.3.2. Tarihler	180
4.5.3.2.1. Yazıldığı Olaylar Bakımından Tarihler	189
4.5.3.2.2 Yazıldığı Kişiler Bakımından Tarihler.....	190
4.5.3.3. Gazeller	198
4.5.3.3.1. Mahlas Beyitlerine Sanat Görüşü Çerçevesinden Bakmak.....	199
4.5.3.3.2. Fâzıl'ın Gazellerinde Farklı Güzellik Unsurları	205
4.5.3.3.3. Fâzıl Divanı'ndaki Gazel Tarzları.....	208
4.5.3.4. Şarkılar	234
4.5.3.5. Diğerleri	241
4.5.4. DİVANA DAİR DİĞER HUSUSLAR.....	243
4.5.4.1. İçki ve Fuhuş Yasağı.....	243
4.5.4.5. İstanbul ve Taşra Manzaraları.....	253
BÖLÜM V	295
SONUÇ	295
KAYNAKÇA.....	298
BÖLÜM VI.....	306
FÂZIL DİVANI'NIN TENKİDLİ METNİ	306
6.1. Nüsha Tavsifleri.....	306
6.2. Nüshaların Değerlendirilmesi ve Tenkitli Metnin Hazırlanmasında İzlenen Yöntem.....	319
6.3. Transkripsiyon İşaretleri	331
6.4. Metin	333

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. <i>Fâzıl Divanı 'nda kullanılan nazım biçimleri</i>	43
Tablo 2. <i>Fâzıl Divanı 'nda kaside formunda yazılan manzumeler ve beyit sayıları</i> ...	45
Tablo 3. <i>Fâzıl Divanı 'nda yer alan gazeller ve beyit sayıları</i>	51
Tablo 4. <i>Fâzıl Divanı 'nda muhtelif bölümlerde yer alan kıtalar ve beyit sayıları</i>	53
Tablo 5. <i>Fâzıl Divanı 'nda muhtelif bölümlerde yer alan nazmlar ve beyit sayıları</i> ..	55
Tablo 6. <i>Fâzıl Divanı 'nda muhtelif bölümlerde yer alan müstezâdlar ve beyit sayıları</i>	56
Tablo 7. <i>Fâzıl Divanı 'nda muhtelif bölümlerde yer alan terkîb-i bend ve tercî-i bendler ve bent sayıları</i>	57
Tablo 8. <i>Fâzıl Divanı 'nda tercî-i bend diye kaydedilen ancak musammat olan manzumelerin bölüm, başlık, dize ve bent bilgileri</i>	58
Tablo 9. <i>Fâzıl Divanı 'nda yer alan musammatların bölüm, başlık, dize ve bent bilgileri</i>	58
Tablo 10. <i>Fâzıl Divanı 'nda yer alan şarkıların başlık, dize ve bent bilgileri</i>	59
Tablo 11. <i>Fâzıl Divanı 'nda kullanılan aruz kalıplarının nazım şekli ve türlerine göre dağılımı</i>	61
Tablo 12. <i>Fâzıl Divanı 'nda rediflerin yapıları</i>	78
Tablo 13. <i>Fâzıl Divanı 'nda redd-i matlalar</i>	91
Tablo 14. <i>Kasâ'id bölümünde yer alan manzumelerin nazım biçimlerine göre dağılımı</i>	110
Tablo 15. <i>Kasâ'id bölümünde yer alan kaside başlıklarının işlenilen konuya göre tasnifi</i>	114
Tablo 16. <i>Kasidelerde konu-redif ve memduh-redif uyumu</i>	116
Tablo 17. <i>İşledikleri konulara göre kaside türleri</i>	118

Tablo 18. <i>Nesiplerine göre kasideler</i>	120
Tablo 19. <i>Kasidelerin yazıldığı kişi/ kişilikler ve kaside sayıları</i>	128
Tablo 20. <i>Methiye yazılan kalemiye mensupları</i>	170
Tablo 21. <i>Tarih manzumelerinin çeşitlerine göre kullanım sıklığı</i>	181
Tablo 22. <i>Tarih manzumelerinin birimleri</i>	186
Tablo 23. <i>Yıllara göre tarih manzumeleri</i>	189
Tablo 24. <i>Yazıldıkları olaylar bakımından tarih manzumeleri</i>	190
Tablo 25. <i>Tarih manzumelerinin yazıldığı kişilerin tasnifi</i>	191
Tablo 26. <i>Padişahlar için yazılan tarih manzumeleri ve konuları</i>	193
Tablo 27. <i>Gazellerde adı, lakabı ya da mesleği verilen güzellerin özellikleri</i>	226
Tablo 28. <i>İçki Yasağının Yer Verildiği Manzumeler</i>	244
Tablo 29. <i>Enderunlu Fâzıl Divanı ve Mehmet Tahir Efendi Divanı'nda ortak olduğu tespit edilen manzumelerin listesi</i>	322
Tablo 30. <i>Fâzıl Divanı nüsha bilgileri</i>	325
Tablo 31. <i>Tenkitli metin hazırlanırken esas alınan nüsha bilgileri</i>	330
Tablo 32. <i>Metin tenkidinde kullanılan transkripsiyon işaretleri</i>	332

ŞEKİLLER LİSTESİ

<i>Şekil 1.</i> Fâzıl Divanı'nda kullanılan nazım biçimleri	43
<i>Şekil 2.</i> Fâzıl Divanı'nda kullanılan nazım biçimlerinin kullanım sıklığı	44
<i>Şekil 3.</i> Fâzıl Divanı'nda kaside formundaki manzumelerin beyit sayıları	50
<i>Şekil 4.</i> Fâzıl Divanı'nda gazeliyât bölümünde yer alan gazellerin beyit sayıları	52
<i>Şekil 5.</i> Fâzıl Divanı'nda tevârih ve mukatta'ât bölümlerinde yer alan kıta formunda yazılmış manzumelerin beyit sayıları.....	54
<i>Şekil 6.</i> Fâzıl Divanı'nda vezin kullanım sıklığı	62
<i>Şekil 7.</i> Fâzıl Divanı'nda vezin kullanım oranları.....	62
<i>Şekil 8.</i> Fâzıl Divanı'nda yer alan kasidelerin vezin kullanım sıklıkları.....	63
<i>Şekil 9.</i> Fâzıl Divanı'nda yer alan kasidelerin vezin kullanım oranları	64
<i>Şekil 10.</i> Fâzıl Divanı'nda yer alan gazellerin vezin kullanım sıklıkları	64
<i>Şekil 11.</i> Fâzıl Divanı'nda yer alan gazellerin vezin kullanım oranları	64
<i>Şekil 12.</i> Fâzıl Divanı'nda yer alan gazel formunda yazılmış manzumelerin vezin kullanım sıklıkları	65
<i>Şekil 13.</i> Fâzıl Divanı'nda yer alan gazel formunda yazılmış manzumelerin vezin kullanım oranları	65
<i>Şekil 14.</i> Fâzıl Divanı'nda yer alan kıta formunda yazılmış manzumelerin vezin kullanım sıklıkları	66
<i>Şekil 15.</i> Fâzıl Divanı'nda yer alan kıta formunda yazılmış manzumelerin vezin kullanım oranları	66
<i>Şekil 16.</i> Fâzıl Divanı'nda şarkılarda vezin kullanım sıklıkları	69
<i>Şekil 17.</i> Fâzıl'ın bir beytinin Hattat Mehmet Şefik Efendi'nin (ö. 1880) Celî Sülûs ile istifi	84
<i>Şekil 18.</i> Kasâ'id bölümünde yer alan kasidelerin beyit sayısı dağılımları	111

<i>Şekil 19.</i> Kasâ'id bölümünde yer alan kaside başlıkları tercihi	114
<i>Şekil 20.</i> Tarih manzumelerinin nazım biçimleri	187
<i>Şekil 21.</i> Tarih manzumelerinin beyit sayıları.....	187
<i>Şekil 22.</i> Tarih manzumelerinin yazıldığı kişilere göre dağılımı	193
<i>Şekil 22.</i> Gazel türlerinin dağılımı	209
<i>Şekil 23.</i> III. Selim'in Baş Mimarı Melling'in Tophane'de yer alan Arabacılar Kışlası gravürü (Melling 1807).....	255
<i>Şekil 24.</i> Melling'in Tersâne-i Âmire'yi gösteren gravürü (Melling 1807).....	257
<i>Şekil 25.</i> Tersâne-i Âmire ve solda dar ağacı isimli vinç (Pertusier 1820).....	259
<i>Şekil 26.</i> Azatlı Baruthanesi (Şenyurt 2016: 212).....	260
<i>Şekil 27.</i> Günümüzde Azatlı Baruthanesi (Uğurlu: 106)	260
<i>Şekil 29.</i> Okmeydanı'nda III. Selim'e ait H. 1207- M.1792 tarihli nişan taşı (Gündüz 2007:339)	263
<i>Şekil 30.</i> Aynalıkavak (Şenyurt 2016: 214)	264
<i>Şekil 31.</i> Aynalıkavak Kasrı Divanhane bölümünde üzeri Fâzıl'ın manzumesi ile süslenmiş lacivert kemerlerin bir kısmı (Uğurlu: 251)	264
<i>Şekil 32.</i> Mihrişah Valide Sultan Sebili (Kolektif 2006a: 80)	265
<i>Şekil 33.</i> Neşetâbâd Sarayı-Hatice Sultan Yalısı (Geyik ve Bilik, 2021)	267
<i>Şekil 34.</i> Küçük Hüseyin Paşa Çeşmesi (Üsküdar Belediyesi, 2021b)	273
<i>Şekil 35.</i> Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi (Kolektif 2006: 42).....	274
<i>Şekil 36.</i> Kavak Cami (Ekim 2016: 141)	275
<i>Şekil 37.</i> Enderunlu Fâzıl'ın Zenânnâme'sindeki Kâğıthane minyatürü	279
<i>Şekil 38.</i> Fâzıl Divanı nüshalarının şeceresi.....	329

KISALTMALAR

- A1 : Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 06 Hk. 348/1 olarak kayıtlı nüsha
- A2 : Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 06 Hk. 2437 olarak kayıtlı nüsha
- AH : Medine Arif Hikmet Kütüphanesi 2920 811/75 olarak kayıtlı nüsha
- B : Bulak Matbaası basımı nüsha
- b : beyit
- BL : British Library Or. 8891 olarak kayıtlı nüsha
- BL1 : British Library Or. 11222 olarak kayıtlı nüsha
- Ç : Çenginâme
- DA : Defter-i Aşk
- Ens. : Enstitüsü
- Fak. : Fakültesi
- g : Gazeliyât
- H1 : Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları SHMHK Yaz. 281 olarak kayıtlı nüsha
- H2 : Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları SHMHK Yaz. 282 olarak kayıtlı nüsha
- İ : İzmir Milli Kütüphanesi 1280 olarak kayıtlı nüsha
- İl : İzmir Milli Kütüphanesi 1279 olarak kayıtlı nüsha
- İBB : İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Belediye K. 93/4 olarak kayıtlı nüsha
- İÜ : İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T 2819 olarak kayıtlı nüsha
- k : Kasâ'id
- K : Konya Koyunoğlu Müze ve Kütüphanesi 11316 olarak kayıtlı nüsha
- M : Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 HK 2670/1 olarak kayıtlı nüsha
- M1 : Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 HK 5075 olarak kayıtlı nüsha
- MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
- MK : Milli Kütüphane 06 Mil. Yz. A. 3490 olarak kayıtlı nüsha

mk : Mukatta'ât

ms : Musammat

S : Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi 2539 olarak kayıtlı nüsha

SB : Almanya Milli Kütüphanesi (Stadtbibliothek) Ms. Or. Fol. 3343 olarak kayıtlı nüsha

SB1 : Almanya Milli Kütüphanesi (Stadtbibliothek) Ms. Or. Quart 1449 olarak kayıtlı nüsha

ş : Şarkiyât

t : Tevârih

T : Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları Y. 906 olarak kayıtlı nüsha

T1 : Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları H. 852 olarak kayıtlı nüsha

T2 : Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları H. 893 olarak kayıtlı nüsha

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

TEİS : Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü

Ünv. : Üniversitesi

Yay. : Yayınları

ÖZET

ENDERUNLU FÂZIL DİVANİ (METİN-İNCELEME)

Enderunlu Fâzıl, 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başında yaşamış, Mahallileşme cereyanını bir adım öteye götürdüğü kabul edilen, sonradan öğrendiği Türkçeyle başta Divanı olmak üzere Hûbânnâme, Zenânnâme, Çenginâme gibi devrinin gündelik hayatına ışık tutan eserler kaleme almış Arap kökenli bir Divan şairidir. Bu çalışma şairin daha önce yapılan çalışmalarda sınırlı sayıda nüsha üzerinden bazı bölümleri Latin harflerine aktarılmış olan Divan'ın tenkitli metninin hazırlanması ve bu metin üzerinden eserin incelemesinin yapılması esasına dayanmaktadır.

Bu çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bu çalışmanın amaç ve önemi ile sınırlılıkları ifade edilmiştir. İkinci bölümde kuramsal ve kavramsal çerçeve çizilmiş, ilgili araştırmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölüm araştırma modeli, veri toplama ve analizi sürecine açıklık getirilen yöntem bölümüdür. Dördüncü bölüm çalışmamızın bulgular bölümüdür. Bu bölümde Fâzıl'ın hayatı, edebi kişiliği, eserleri hakkında bilgiler verilmiş, çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden Divan'ı şekil, dil ve üslup özellikleri ve tematik hususiyetlerine göre incelenmiştir. Eserin tematik incelemesi yapılırken eserin bölümleri esas alınmış ve her bölüm bir bütün halinde incelenmiştir. Kasideler işledikleri konulara, bölümlerine ve memduhlarına göre; tarih manzumeleri yazıldıkları olaylar, kişiler ve yöntem-teknik özelliklerine göre; gazelleri rindane, hakimane, lirik gibi türlerine, içerdikleri güzellik unsurlarına göre; şarkıları bir bütün halinde, özellikle Çenginâme'sinden taşıdığı izler, Nedim etkisi ve devrin eğlence hayatının yansımaları yönüyle incelenmiştir. Dönemin içki ve fuhuş yasağı, İstanbul ve taşra manzaraları, beynelmilellik gibi eserin farklı karakteristik özellikleri ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. Beşinci bölüm çalışmamızın tartışma, sonuç ve önerilerinin yer aldığı bölümdür. Altıncı bölüm ise şimdiye kadar bütünüyle bilimsel yayını yapılmamış olan Divan'ın tenkitli metninin yer aldığı bölümdür. Bu bölümde tenkitli metnin kurulmasında takip edilen usüller anlatılmış ve eserin yazma nüshaları tavsif edilerek değerlendirilmiş, nüsha şeceresi tespit edilmiştir. Seçilen nüshalar üzerinden tenkidi yapılan metin, transkripsiyon alfabesi ile verilmiş, metnin hazırlanmasında esas alınan ölçütler, ilgili bölümlerde açıkça ifade edilmiştir. Ayrıca metnin imlâsı ve manzumelerin sıralanışıyla ilgili aksaklıklar belirtilerek tercih edilen sistem ele alınmıştır. Eser, esas alınan nüshaların ışığında bölümlerine ayrılmış ve tek bir nüsha şeklinde tertip edilmiştir.

Divan'ın kıymetinin anlaşılması, daha çok mesnevileriyle tanınan Fâzıl'ın Türk Edebiyatı'ndaki yerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divan edebiyatı, Enderunlu Fâzıl, Divan, tenkitli metin, inceleme.

ABSTRACT

ENDERUNLU FAZIL'S DIVAN (TEXT-ANALYSIS)

Enderunlu Fazil is an Arab-origin Divan poet who lived at the end of the 18th and the beginning of the 19th century, who is accepted to have taken the localization movement one step further, and who wrote works that shed light on the daily life of his period, such as Hûbânname, Zenânname, Çenginame, especially his Divan, with the Turkish he learned later. This study is based on the preparation of the poet's critical text of the Divan, some parts of which were translated into Latin letters over a limited number of copies in previous studies, and the analysis of the work over this text. This study consists of six chapters. In the first chapter, the aim and importance of this study and its limitations are stated. In the second part, the theoretical and conceptual framework is drawn and related researches are included. The third section is the method section, which clarifies the research model, data collection and analysis process. The fourth section is the findings section of our study. In this section, information about Fazil's life, literary personality and works are given, and his Divan, which is the main subject of our study, is examined according to its shape, language and style features and thematic characteristics. While making the thematic analysis of the work, the sections of the work were taken as basis and each section was examined as a whole. According to the subjects, sections and memduhs they deal with; historical poems are written according to the events, people and method-technical features; ghazals according to their genres such as rinden, magisterial, lyric, and the elements of beauty they contain; His songs were examined as a whole, especially in terms of the traces of his Çenginame, the effect of Nedim and the reflections of the entertainment life of the period. The different characteristics of the work, such as the prohibition of alcohol and prostitution, landscapes of Istanbul and the countryside, and internationality of the period, were evaluated under a separate title. The fifth section is the section where the discussion, conclusion and recommendations of our study are included. The sixth chapter is the part where the critical text of the Divan, which has not been fully published until now, is included. In this section, the methods followed in the establishment of the critical text are explained, the manuscripts of the work are described and evaluated, and the genealogy of the copy is determined. The text, which was criticized on the selected copies, was given with the transcription alphabet, and the criteria used in the preparation of the text were clearly stated in the relevant sections. In addition, the preferred system is discussed by specifying the problems related to the spelling of the text and the order of the poems. The work has been divided into sections in the light of the copies taken as basis and arranged as a single copy.

It is aimed to understand the value of Divan and to determine the place of Fazil, who is mostly known for his masnavis, in Turkish Literature.

Keywords: Divan Literature, Enderunlu Fazil, Divan, critical text, analysis.

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Enderunlu Fâzıl, 18. yüzyılda yaşamış, mesnevileri, şarkıları ve divanıyla dikkat çeken bir şairdir. Edebiyat tarihinde mesnevi yazıcılığına daha çok dikkat çekilen şairin divanı mesnevilerinin gölgesinde kalmıştır. Şairin divanını bir bütün olarak çalışılmamış, sadece kasideler bölümü üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Ancak bu çalışma da üç nüsha üzerinden yapılmış ve şairin kasidelerinin bir bölümünü kapsamaktadır. Bu nedenle şairin divanının tamamını ihtiva eden ve yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerinde tespit edilen nüshaların göz önünde bulundurularak tenkitli metnin yapıldığı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu da Enderunlu Fâzıl ve Divan Edebiyatı açısından eksiklik doğurmaktadır. Bu nedenle böyle bir çalışma yapma gereği duyulmuştur.

1.2. Amaç ve Önem

Çalışmanın amacı, Enderunlu Fâzıl Divanı'nı ortaya koymak, eserin şekil, dil, üslup ve içerik bakımından incelemektir. 18. yüzyıl şiiri üzerinde yapılacak araştırmalara Fâzıl'ın dâhil edilebilmesi açısından çalışmanın önemli, orijinal ve yeni olduğu düşünülmektedir.

1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri

Problem cümlesi: Enderunlu Fâzıl Divanı'nın tenkitli metni oluşturulabilir mi?

Alt problemler:

Enderunlu Fâzıl'ın biyografisi yeniden ele alınmalı mıdır?

Enderunlu Fâzıl'ın Divanı da göz önüne alınarak edebi kişiliği ve sanatsal yönü yeniden ele alınabilir mi?

Enderunlu Fâzıl'ın Divanı nasıl incelenebilir?

1.4. Sınırlılıklar

Çalışmamız boyunca gerek yurt içi gerekse yurt dışı kütüphanelerin katalog taramaları sonucu elde edilen nüshalara ulaşılmıştır ancak gözden kaçırılmış yahut eksik kataloglanmış bir nüshanın bulunması olası görünmektedir.

Elde edilen bazı nüshaların eksik olması, kurt yeniği, rutubet gibi nedenlerle iyi durumda olmaması çalışmayı zorlaştırmıştır.

Yurt dışındaki nüshalara erişim sınırlılığı karşılaştığımız diğer bir zorluktur.

1.5. Tanımlar

Divan: Divan edebiyatı şairlerinin şiirlerini topladıkları eser.

Tenkitli metin: Birden fazla nüshası bulunan ve bu nüshalar arasında farklılıklar olan bir edebi eserin söz konusu nüshalarının karşılaştırılması, farklılıkların tespit edilerek dipnotlarda belirtilmesi ve gerekli görüldüğü takdirde açıklamalara yer verilerek aslına en yakın ve en doğru şeklinin elde edilip yayımlanması sonucu elde edilen metin, ilmî neşir.

Nüsha: Türkçe Sözlük'te birbirinin aynısı olan yazılı şeylerin her biri olarak tanımlanan nüsha, Klasik Türk Edebiyatı'nda divanların her birinin müstensihlerce yapılan kopyasına verilen isimdir.

Divan incelemesi: Divanlar üzerine yapılan teknik ve tematik inceleme.

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Kökenini Batıda alan akademik pozitivism-araştırmacılık, çalışmamızda tercih ettiğimiz yöntemlerdendir. Bu amaçla şairin yaşadığı tarihi ve sosyal çevre belgelere dayanarak belirlenmiş ve açıklanmış, yazarın biyografisi eserinden, arşiv belgelerinden ve akademik kaynaklardan yola çıkılarak bilimsel yöntemle yazılmış, şairin divanının tenkitli metni hazırlanmış, metnin içeriğinin doğru anlaşıldığından emin olmak için devir kaynakları incelenmiştir.

Dilbilimsel edebiyat eleştirisi yöntemlerinden metin tahlili, çalışmamızda kullandığımız diğer bir yöntemdir. Batıdaki örnekleriyle farklılık taşısa da bu yöntem ülkemizde Eski ve Yeni Türk Edebiyatı alanında akademik çalışmalar yapılmaktadır. Mehmet Kaplan, Metin tahlili yönteminin ne olması gerektiği hususunda ortaya koyduğu görüşlerin yanında, bu görüşlerini Tanzimat ve Cumhuriyet dönemi şairlerinin bazılarına da uygulamıştır. Ona göre bu yöntem, vezin ve şekle ait özellikleri buldurmak, edebi sanatları göstererek döküm yapmak değil, metindeki her şeyi anlamlandırmaktır. Metin tahlili, metnin şekil özellikleri, vezin ve kafiye, dil özellikleri, mecaz, imge ve simgeler, edebi sanatlar, içerikle ilgili fikir, duygu ve hayal unsurlarının tespiti ve tasnifi, bu çalışmaların da bilimsel bir zemine oturtulmasıdır. Bu nedenle metin tahlili metin şerhine göre daha nesneldir. Ali Nihat Tarlan'ın *Şeyhî Divanı'nı Tetkik'i* (2015), Harun Tolasa'nın *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası* (2001), Cemal Kurnaz'ın *Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlili* (2012) çalışmaları bu yöntemi örnekler niteliktedir. Enderunlu Fâzıl Divanı'nın incelemesi yapılırken de şekil, vezin, kafiye, dil özellikleri, edebi sanatların yanında eserde yer alan her bir bölümün fikir, duygu ve hayal unsurları kendi içinde tespit ve tasnif edilerek eserin edebi değeri objektif biçimde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yararlanılan çok sayıda bilimsel çalışma olsa da bunların bir kısmı araştırmamız açısından ayrı bir yer tutmaktadır:

İsmail Ünver, *Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler*, Ankara, 1992: Arap harflerinden Latin harflerine geçişten sonra eski yazılı metinlerin günümüz Türkçesine aktarılması ve bu hususta birliğin olmaması bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır. İlgili çalışmada çeviri yazıda karşılaşılan sorunlar ortaya konulmakta ve bu sorunlara çözüm önerileri sunulmaktadır.

Ahmet Ateş, *Metin Tenkidi Hakkında*, Ankara, 1942: Metin tenkidinden anlaşılması gerekenler ve tenkit yapılırken dikkat edilmesi gereken hususlar ele alınmıştır.

Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Belâgat*, İstanbul, 2010: Belâgati geniş bir çerçevede ele alan kitap, önemli Türkçe belâgat kitaplarından biri haline gelmiştir. Belâgat ve fesahat hakkında bilgi verildikten sonra belâgatı oluşturan meâni, beyân ve bedî konularına değinilmiştir. Sanatların tasnifinde mana ve lafız belirleyici olmuştur. İktibas, irâd-ı mesel tazmin ve telmih, “serikât-ı şî’riyye ve müşterek malzemeyi kullanmaya dayalı sanatlar” başlığı altında incelenmiştir. “Belâgate dâhil edilen hünerler” adı altında farklı ses, söz ve anlam oyunlarından bahsedilmiştir.

Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul, 2010: Nazım şekilleri ve aruz adı altında iki ana bölümden oluşmaktadır. Nazım şekilleri, beyitlerle oluşan ve bentlerden oluşan nazım şekilleri olarak iki grupta incelenmiştir. Nazım şekilleri içinde yer alan kaside de şekli hususları bakımından ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulmuştur.

İlhan Genç, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi Giriş*, İzmir, 2014: Kitap altı bölüm ve bir sözlük kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında edebiyat, edebiyat tarihi, edebiyat bilimi ve yöntemlerinin kısa açıklamaları yapıldıktan sonra İslamiyet öncesi sözlü gelenekten başlayarak 16. yüzyıla kadar olan dönem hakkında bütün Türk Edebiyatı sahalarında örnek metinlerden de yararlanarak bilgi verilmiştir.

İlhan Genç, *Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi Klâsik Dönem*, İzmir, 2010: Dört bölümden oluşan kitapta, Divan Edebiyatı’nın Klasik dönem olarak nitelendirilen 16-19. yüzyılları hakkında bütün sahalarda örnek metinlerden yararlanarak bilgi verilmiştir.

Türk Dili Dergisi, *Divan Şiiri Özel sayısı*, 1986, S.415-416-417: Divan şiirinde nazım biçimleri hakkında teferruatlı bilgi veren altı, Çağatay Şiiri hakkında bilgi veren bir makaleden oluşmaktadır. Mehmet Çavuşoğlu’nun kaside nazım biçiminin şekil özellikleri, sanat değeri, sunulduğu, değerlendirilişi hakkında bilgi verdiği ve kaside nazım biçiminden örnekler sunduğu bir makalesi çalışmamızda bize yardımcı olmuştur.

M. Ata Çatıkkaş, *Şiirimizin Beyitler ve Mısralar Sözlüğü*, İstanbul, 2009: Üç ciltten oluşan ansiklopedik bir sözlük mahiyetindeki eserde Divan şiiri içinde yoğun olarak kullanılan kelime, tamlama ve mazmunların anlamlarına yer verilmiştir. Anlamı verilen söz ve söz öbeklerinin içinde geçtiği beyitlerden örnekler verilen eserde, beyitlerin sayısı söz ve söz öbeklerinin kullanım sıklığına göre belirlenmiştir. Beyitlerin daha çok meşhur ve sanat değeri yüksek beyitler olmasına dikkat edilmiştir.

Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, İstanbul, 1993: Cemal Kurnaz’ın yayına hazırladığı eserde Klasik Türk Edebiyatı’nda şairlerin sıklıkla

başvurduğu mazmunların izahı yapılmıştır. Alfabetik bir sırayla yer alan mazmunların izahında anlaşılmasını kolaylaştırmak maksadıyla yazar beyitlerden örnekler vermiştir.

Türk Dünyası El kitabı, Ankara, 1992, A-23: Üç ciltten oluşan eserin birinci cildinde Türk dünyasının coğrafya ve tarihi, ikinci cildinde dil, kültür ve sanatı, çalışmamızda bize asıl yardımcı olan üçüncü ciltte ise edebiyatı hakkında bilgi verilmiştir. Divan Edebiyatının 15. yüzyıla kadar olan dönemi bir bütün halinde verilmiş, 19. yüzyıla kadar olan periyodu ise yüzyıl yüzyıl incelenmiştir. Divan Edebiyatı'nın nazım biçim ve türlerinin her asırdaki gelişimi ve öne çıkan şairlerine değinilmiş, edebiyatın genel çehresi hakkında bilgi verilmiştir.

Bunların yanında Enderunlu Fâzıl'la alakalı yapılmış çalışmalar da araştırmamız için önemlidir. İlgili çalışmalar kaynakçada verildiği için burada ayrıca zikredilmemiştir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni

Araştırmada literatür taraması ve doküman analizi yapılmıştır. El yazması metinlerin okunması, çözümlemesi, tenkit edilmesi ve ortaya çıkan metnin incelenmesinin yapıldığı çalışmadır. Pozitivist Yöntem, Akademik Pozitivizm (Araştırmacılık), Morfolojik Yöntem, Dilbilimsel Edebiyat Eleştiri ve Yapı Çözücülüğü yöntemleri kullanılmıştır.

3.2. Evren / Örneklem / Çalışma Grubu / Katılımcılar

Çalışma evreni Enderunlu Fâzıl'ın Divanı'dır.

3.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları

Yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerin katalogları taranarak Enderunlu Fâzıl Divanı 'nın yazma nüshaları tespit ve temin edilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Nüshalarda yer alan manzumeler tek tek tespit edilmiş, manzumelerin sayıları, sıralanışları, ilk beyitleri ve ilgili nüshadaki varak numaraları tablo halinde işlenmiştir. Tablodaki bilgilerin analiz edilmesiyle nüsha şeceresi çıkarılmış, biri matbu dört nüsha temel kabul edilerek tenkitli metin yazılmıştır. Tenkitli metnin yazımında Oktay New Transkripsiyon yazı fontu kullanılmış, nüshalardaki yazım, kelime, beyit farklılıkları ve eksiklikleri ile manzumelerin varak bilgileri dipnotta gösterilmiştir.

Fâzıl Divanı'nda yer alan manzumeler ileri okuma ile tek tek incelenek dil ve üslup, kişiler, olaylar, yazılış amaçları gibi özelliklerine göre fişlenmiş ve tasnif edilmiştir.

Çalışmamızda işlenen verilerin ve bulguların somutlaştırılması için grafiksel verilerden yararlanma yoluna gidilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde Fâzıl'ın hayatı, edebi kişiliği, eserleri hakkında bilgiler verilmiş, çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden Divan'ı şekil, dil ve üslup özellikleri ve tematik hususiyetlerine göre incelenmiştir. Eserin tematik incelemesi yapılırken eserin bölümleri esas alınmış ve her bölüm bir bütün halinde incelenmiştir. Kasideler işledikleri konulara, bölümlerine ve memduhlarına göre; tarih manzumeleri yazıldıkları olaylar, kişiler ve yöntem-teknik özelliklerine göre; gazelleri rindane, hakimane, lirik gibi türlerine, içerdikleri güzellik unsurlarına göre; şarkıları bir bütün halinde, özellikle Çengînâme'sinden taşıdığı izler, Nedim etkisi ve devrin eğlence hayatının yansımaları yönüyle incelenmiştir. Dönemin içki ve fuhuş yasağı, İstanbul ve taşra manzaraları, beynelmilellik gibi eserin farklı karakteristik özellikleri ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir.

4.1. 18. YÜZYILIN SİYASİ SOSYAL VE EDEBİ GÖRÜNÜMÜ*

Fâzıl, 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın başında yaşamış Osmanlı şairlerindendir. Bu yüzyılda III. Ahmed (ö.1730), I. Mahmut (ö.1754), III. Osman (ö.1757), III. Mustafa (ö.1774), I.Abdülhamit (ö.1789) ve III. Selim (ö.1807) Osmanlı tahtına geçen padişahlardır.

18. yüzyılda bir taraftan Osmanlı Devleti çeşitli sıkıntılar yaşarken diğer yandan doğuda Türk illeri adım adım kuşatmalara maruz kalmıştır. Çin, Doğu Türkistan'a bu yüzyılda girmiştir. Hindistan'da Babüroğulları'nın taht kavgaları ve iç kargaşa, Nadir Şah'ın işgali yine bu yüzyılda gerçekleşmiştir. 18. yüzyıl, Osmanlılar açısından, kısa bir dönem olarak yaşanan Lâle Devri (1718-1730) hariç tutulursa, hâlâ çeşitli cephelerde mücadelelerin verildiği bir asır olmuştur.

17. yüzyılın sonunda imzalanan Karlofça antlaşması ile ilk ciddi kayıpların verildiği Osmanlı coğrafyasında, 18. asırda birkaç devletle birlikte, aynı anda farklı cephelerde savaşlar yapılmıştır. Bu savaşların pek çoğu ağır kayıplarla sonuçlanmıştır.

* Bu bölüm, Enderunlu Fâzıl'ın yetişmesinde etkili olan devir ve dönem özelliklerini anlamaya yardımcı olacağı düşüncesiyle yazılmıştır. Bu yüzden konu genel çerçevede değerlendirilmiş olup şu kaynaklardan yararlanılmıştır: Aktepe 1989; Banarlı 2001; Beydilli 2003, 2006, 2009; Genç 2010; Gölpınarlı 1955; Horata 2002; Mengi 2019; Özcan 2003; Sarıcaoğlu 2007; Uzunçarşılı 1982.

18. yüzyıldan başlayarak 18. yüzyılda da devam eden mağlubiyetlerin tesadüf eseri olmadığını düşünen dönemin aydınları, toplumun ve devletin bütün kademelerinde (ulemâ, ordu, bürokrasi gibi) görülmeye başlayan aksaklıkların ve çözümlerin bu felaketlere zemin hazırladığı fikrinde birleşmişler ve alınması gereken önlemleri tartışmışlardır. Bu çerçevede edebiyatı da yakından ilgilendiren dönemin siyasi ve sosyal olaylarını genel çizgileriyle şu şekilde belirtmek mümkündür:

18. yüzyılın başında, kardeşi II. Mustafa'yı tahttan indirip kendisini tahta çıkaran âsilere hadlerini bildirerek kargaşaya son veren III. Ahmed (1703-1730) devlet hayatında huzuru sağlamaya çalışmıştır. Diğer taraftan Karlofça'da kırılan milli gururu onarmak adına çeşitli cephelerde mücadele edilmiştir. İlk olarak Ruslar'ın Osmanlı topraklarına tecavüzde bulunması üzerine bu ülkeye savaş ilan edilmiş ve Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa komutasındaki ordu Prut'ta Ruslara karşı galip gelmiştir. (1711). Prut savaşının ardından yapılan antlaşmanın şartlarını tatmin edici bulmayan Sultan III. Ahmed, sadrazamlığa Damat Ali Paşa'yı getirmiştir. Rusların yapılan anlaşma şartlarına uymak istememesi üzerine, Pâdişahın da Edirne'ye kadar başında bulunduğu Osmanlı ordusu, Damat Ali Paşa komutasında yeniden Rusya üzerine harekete geçmiştir. Sonuçta Rusya, şartlara uymak zorunda kalmıştır. Venediklilerin 1714'te Karadağlıları isyana teşvik etmesi üzerine Mora'ya sefer düzenlenmiş, Ali Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, Karlofça ile Venediklilere verilen bütün kaleleri geri almıştır. Ancak Karlofça'nın garantör devletlerinden Alman-Avusturya imparatorluğu, Venediklerden alınan yerler iade edilmedikçe barışı tanımayacağını açıklamıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Alman-Avusturya İmparatorluğuna savaş ilan etmiş ve Damat Ali Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu harekete geçmiştir. Ali Paşa'nın şehit düşmesinden sonra Osmanlı ordusu bozguna uğramış ve Pasarofça Antlaşması (1718) ile yeniden barış dönemine girilmiştir.

Pasarofça Antlaşmasının imzalanmasından sonra, sadrazamlığa Damat İbrahim Paşa getirilmiş ve böylece Osmanlı Devleti'nde 1730 yılına kadar süren yeni bir dönem başlamıştır. "*Lâle Devri*" adı verilen bu dönemde Sultan III. Ahmet, ülke içinde huzuru sağlamak, orduyu kuvvetlendirmek, devleti maddi ve manevi en yüksek seviyeye çıkarmak için çalışmıştır. Bu dönemde, İstanbul'da ilk matbaa kuruldu (1727). Yalova'da kâğıt, İstanbul'da Tekfur Sarayında bir çini fabrikası açıldı. İstanbul'a davet edilen ve uzun seneler İstanbul'da kalarak orada vefat eden Comte de Bonneval (Humbaracı Ahmet Paşa), humbaracı ocağını ıslah etti. İstanbul'un su ihtiyacını temin için bir de bend yaptırıp *derya-yı sim* adını verdi. Yine III. Ahmed döneminde Osmanlılara üstünlük kurmuş olan Avrupa'yı her yönüyle tanımak için Avrupa başkentlerine elçiler gönderildi. Tercüme heyeti kurularak çeviri çalışmaları yapıldı.

Bütün bu faaliyetlerin yanında imar çalışmaları da devam etti. Yapılan yeni kasırlar, konaklar ve yalılarla Haliç ve Boğaziçi'nin çehresi değiştirildi. Zevk ve safada toplumun kabul edemeyeceği şekilde ölçünün kaçırıldığı bu dönemde yaşanan rehavet, içeriden yükselen tepkilerin giderek artmasına sebep oldu. Sonuçta Patrona Halil'in elebaşılığında başlayan isyan, III. Ahmed'in tahttan indirilerek yerine I. Mahmut'un geçirilmesiyle sona ermiştir. Böylece, siyasi ve sosyal açıdan etkisini uzun yıllar sürdüren ve aynı zamanda Osmanlı modernleşmesinin ve çağdaşlaşma sürecinin de başlangıcı sayılan *Lâle Devri*, 18. yüzyılın ilk yarısına damgasını vuran önemli bir hâdise olmuştur.

III. Ahmed'in yerine tahta geçen I. Mahmut (1730-1754) önce isyancıları ortadan kaldırarak devlet otoritesini yeniden sağladı. Ardından sınırlardaki gelişmelerle ilgili olarak Rusya ve Avusturya ile aynı anda iki cephede savaş devam etti. Bu savaşlarda elde edilen başarılar sonucu Ruslar Azak'tan, Avusturyalılar ise Belgrad'dan çekilmek zorunda kaldı. (1739). Diğer taraftan İran ile devam eden savaşlar Kasr-i Şirin antlaşması (1746) ile sona erdi. Böylece Belgrad antlaşması (1739) ile batı ve kuzey, Kasr-i Şirin (1746) antlaşması ile doğu sınırlarının emniyet altına alındığı I. Mahmut dönemi, genel olarak Osmanlı tarihinin son parlak devri sayılmaktadır.

I. Mahmut devrinde cephelerdeki savaşlara rağmen ıslahat hareketleri, ilim, kültür, imar ve sanat faaliyetleri devam etmiştir. Bu çerçevede ilk defa Mühendishâne-i Berr-i Hümayûn kurulmuş, ikinci defa matbaa açılmış, artan kâğıt ihtiyacının karşılanması için Yalova'da kâğıt fabrikası kurulmuş, çeşitli cami, mescid ve köşkler yapılmış, İstanbul'da üç kütüphane kurulmuştur.

I. Mahmut'un vefatından sonra yerine geçen III. Osman (1754-1757) devrinin en önemli gelişmeleri, yangınlar ve ağır kış şartları gibi doğal afetler olmuştur. 1755 yılının kışında Haliç donmuş, aynı yılın 28 Eylül'ünde İstanbul, tarihinin en büyük yangın felaketini yaşamıştır. 6 Temmuz 1756'da, Sultan III. Osman devrinin ikinci büyük yangını oldu. Bu yangın, İstanbul'un dörtte üçünü kül haline getirdi. Yangının ardından, İstanbul'un yeniden inşası için büyük bir imar faaliyeti başladı.

18. yüzyılın ortalarında tahta çıkan III. Mustafa döneminin (1757-1774) en dirayetli kişilerinden birisi Sadrazam Koca Râgıb Paşa'dır. Koca Râgıb Paşa, savaş yerine barışçı bir siyaset izleyerek sık sık dengeleri değiştiren Avrupa ülkelerine karşı daha dikkatli davranmıştır. Ancak onun 1765'te vefatı sonrasında devletin bütün yönetim dengelerinde bozulmalar ve çözümler görülmeye başlandı. 1768 yılında başlayan Osmanlı-Rus savaşı ile yeniden cepheler hareketlendi ve 1770'te Ruslara yenilen Osmanlı ordusunun 1771'de

Çeşme’de donanması yakıldı. Ardından Kırım elden çıktı. Ve bu süreç siyasi tarihimizin en ağır hükümlerini içeren Küçük Kaynarca antlaşması (1774) ile sona erdi.

III. Mustafa dönemi, Sadrazam Koca Râgıb Paşa’nın ölümünden sonra oldukça sıkıntılı ve çalkantılı geçmiştir. Ümitsizlik içinde bulunmasına rağmen ıslahat yapmaktan geri kalmayan III. Mustafa, idarî, mâlî ve askerî konularda yenilikler yapmaya çalışmış, gelir-gider dengesini düzenlemiş, ticari faaliyetler ve yerli sanayiye teşvik etmiş, imar çalışmalarını sürdürmüş ve mühendishaneyi açmıştır.

III. Mustafa’nın yerine geçen I. Abdülhamit (1774-1789) dönemi genel olarak savaşlarla ve ıslahatlarla geçmiştir. Devletin buhran içinde olduğu bir dönemde tahta çıkan I. Abdülhamit, isyanları bastırmak üzere Kaptân-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa’yı, ıslahat yapmak için de Sadrazam Halil Hamit Paşa’yı görevlendirmiştir. Bu süreçte Kapıkulu’nun ıslahı için Fransa’dan mühendisler getirilmiş ve Mühendishâne-i Berr-i Hümâyûn açılmıştır. Ayrıca matbaanın yeniden canlandırılması, yerli malı kullanımının zorunlu kılınması ve yerli sanayinin teşvik edilmesi bu dönemin sosyal hayatında görülen olumlu gelişmelerdir.

Özi Kalesi’nin düştüğünü öğrendiği sırada felç geçirerek üzüntüsünden vefat eden I. Abdülhamit’in yerine III. Selim (1789-1807) tahta çıkmıştır. III. Selim, siyasi alanda başarılar elde etmek için öncelikle askeri başarıların gerekliliğine inanmışsa da kısa zamanda bunun yanıltıcı olduğunu idrak etmiştir. III. Selim, devlet için lüzumlu gördüğü çeşitli alanlardaki ıslahatları *Nizam-ı Cedid* adıyla tatbikat safhasına koydu. *Nizam-ı Cedid*, genel olarak Avrupa’nın bilim ve teknik gelişmelerinden yararlanarak Osmanlı Devleti’nin ilmî, idarî, siyâsî, iktisâdî ve diğer alanlarda yapılması zorunlu görülen yeniliklerin bütününe ifade etmekle birlikte, özel anlamıyla Avrupa standartlarında kurulacak olan ordu için de kullanılan bir kavram olmuştur. Hülâsa Osmanlı Devleti 18. yüzyılın sonunda Nizam-ı Cedid hareketiyle tarihinde o döneme kadar görülmemiş ölçüde değişik sahalarda ve boyutlarda yapılan yeniliklere tanık olmuştur.

18. yüzyıl, çoğu aydın görüşlü, sanattan anlayan, şair, musikişinas, sakin yaradılışlı fakat zayıf, savaştan kaçınan padişahların devlet idaresinde olduğu bir asır olmuştur. Eski gücünü yitiren Osmanlılar, yeni felaketlerin yaklaştığı bir dönemde, Batının bilim ve teknik olarak her gün biraz daha ilerlediğini, savaş araç-gereç ve yöntemlerinde üstünlük sağladığını görmüş, bunun sonucu olarak da kötü gidişe dur diyebilmek ve gerilemeyi önleyebilmek adına Batı ile ilişkilerini artırmak zorunda kalmıştır.

18. yüzyıl, Osmanlı Devleti’nin siyasi ve sosyal yaşamda büyük güçlüklerle karşılaştığı bir yüzyıl olmakla birlikte, yenilik hareketini idrak ettiği bir devir olmuştur. Osmanlı’nın bu yüzyılda yaşadığı siyasi ve sosyal çalkantılar, edebi hayatı da etkilemiştir. Bu

yüzyıl edebiyatı, geçmiş dönemlerin edebi geleneğini esasta devam ettirmiş olmanın yanında bir takım değişikliklerin, yumuşamaların ve kırılmaların da meydana geldiği bir devir olmuştur. Gerek 18. yüzyılın, gerekse bütün Türk edebiyatının iki büyük şairinden Nedim asrın ilk yarısında, Şeyh Gâlib ise ikinci yarısında yetişmiştir. Nitelik bakımından bu iki şair seviyesinde olmamakla birlikte, bu yüzyılda yetişen şair sayısı, nicelik olarak diğer asırlara nazaran verimlilik göstermiştir.

18. yüzyıl başında edebiyatta *Nâbî Mektebi* hüküm sürmekteydi. Nâbî Mektebi, mesnevi türünde aşk ve tasavvufî konulardan uzak eserler vücûda getirirken gazellerde hikemî bir üslup oluşturmuştur. Geleneğin şiir anlayışından ayrılmamakla birlikte, onun içinde bir mektep meydana getiren Nâbî'nin düşünce ve hikmet tarzını benimseyen pek çok şair onun takipçisi olmuştur. Dürri, İzzet Ali Paşa, Kâmî, Râşid, Sâbit, Sâmi, Selim ve Seyyid Vehbî gibi şairler Nâbî Mektebi tesirinde eserler vermiştir.

Nâbî ve Sâbit ile edebiyata yerli unsurların girmeye başlaması 18. yüzyılda daha da yoğunlaşmış ve özellikle Lâle Devri şairleriyle artmıştır. Asrın başında yetişen Nedim, meydana gelen yeni hayat tarzının ifade edilmesinde sembol bir şair olarak görülmüştür. O, Lâle Devri'nin sosyal hayatını, saray âdetlerini, lâle sefâlarını ve Sa'dâbâd eğlencelerini şiire yansıtarken kullandığı dil ve üslup ile devrindeki şairlere örnek olmuştur. Nedim'i başarıyla takip eden İzzet Ali Paşa ve Muhammed Emin Belîğ gibi şairler yanında, Kâmî, Râşid, Seyyid Vehbî, Neylî ve Fıtnat Hanım gibi şairler de Nedîmâne şiir tarzının etkisinde şiirler söylemişlerdir. Nedim'den sonra da Enderunlu Vâsîf, Surûrî ve Enderunlu Fâzıl gibi şairler tarafından Nedim ekolünün devam ettirildiği bilinmektedir.

18. yüzyılın ve bütün edebiyatımızın en büyük şairlerinden birisi olan Şeyh Gâlib, Nâbî ve Nedim tarzı şiirlerden etkilenmekle beraber, şiirde yaşanan durgunluğu aşmada yaratıcı bir tavır sergilemiştir. Bu özelliği O'nun, hocası Hoca Neş'et'in şiir meclislerinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Yüzyılın ikinci yarısında Koca Râgıp Paşa etkisinde şiirler söyleyen Haşmet ve Fıtnat Hanım yetişmiştir. Esrar Dede ise Mevlevî çevrelerce tanınan bir şair olmakla birlikte aynı zamanda tezkire yazarı olarak da bilinmektedir.

18. yüzyıl edebiyatı, şiirde olduğu gibi mensur eserler bakımından da verimli bir dönem geçirmiştir. Biyografiler, şuarâ tezkireleri, tarihler ve sefaretnâmeler tercih edilen türler arasında yer almaktadır. Biyografide Osmanzâde Tâ'ib, Sâkîb Mustafa Dede, Ahmed Resmî ve Müstakimzâde Süleyman; şuarâ tezkireciliğinde Safâyî, Sâlim, Bursalı Belîğ ve Esrar Dede; tarih sahasında Nâimâ, Râşid, Âsım, Vâsîf; sefaretnâme türünde ise Yirmisekiz Mehmed Çelebi, Ahmed Resmî Efendi ve Vâsîf Ahmed Efendi yüzyılın önde gelen isimleri arasında yer almıştır.

4.2. ENDERUNLU FÂZIL'IN HAYATI

4.2.1. Doğum Yeri, Tarihi ve Ailesi

Asıl adı Hüseyin olan şairin doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Yaşadığı devirde Fâzıl-ı Enderunî adıyla ün kazanmış şairin, I. Abdülhamit devrinde Osmanlı'ya karşı isyan başlatan Tahir Ömer Bey'in torunu, Ali Tahir Bey'in oğlu olduğu bilinmektedir. Ancak, Ata Bey'in Enderun Tarihi, Sicill-i Osmâni, Ahmet Rıfat'ın Lugat-ı Tarihiye ve Coğrafiyesi, İÜ nüshasında yer alan Terceme-i Hâl, Fâzıl Hüseyin'i Tahir Ömer Bey'in oğlu olarak göstermektedir. Ailesi, günümüz kuzey İsrail'inde bulunan Akka'nın Safed/Safd adıyla bilinen kasabasının ileri gelenlerinden Ziydan hanedanına mensuptur (Arıkan 1945: 8).

Dedesi Tahir Ömer Bey, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmiş ve bu ayaklanma, dönemin Kaptanıderyası Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından bastırılmıştır. Tahir Ömer Bey ise daha sonra padişahın emriyle idam edilmiştir (H. 1187/ M. 1775). Fâzıl'ın babası Ali Tahir Bey, babasının başarısız olduğu isyanı yeniden başlatarak hem Akka'yı yeniden Osmanlılardan almak hem de idam edilen babasının intikamını almak amacıyla harekete geçmişse de bu girişimi dönemin Şam Valisi Mehmet Paşa tarafından engellenmiş ve kendisi de babası gibi idam edilmiştir. Bu olaydan sonra kimsesiz kalan Fâzıl Bey ve kardeşi Hasan Kamil ile amcaları Osman, Salih ve Ahmet dönemin Kaptanıderyası Gazi Hasan Paşa tarafından himaye edilerek İstanbul'a getirilmişlerdir (H. 1188/ M. 1776). Kâmusu'l-Âlâm'da Şemseddin Sami, Tahir Ömer Bey'in idam edilmesini ve Fâzıl Hüseyin ve Hasan Kâmil Bey'lerin İstanbul'a getirilişlerini H. 1180- M. 1766 olarak verir (Şemseddin Sami 1214: 3331).

Fâzıl'ın doğum tarihi net değildir. Ancak Divan'da yer alan, şairin saraydayken ölen, aynı zamanda şair olan küçük kardeşi Hasan Kamil'in ölümüne yazmış olduğu "Târîh-i Vefât-ı Birâder-i Sâhib-i Dîvân Hasan Beg" başlıklı tarih manzumesi bize şairin doğum tarihiyle alakalı bir ipucu vermektedir:

Müddet-i 'ömr-i 'azîz cümle yigirmi sekiz
Âh bu 'azîmet ne tîz kâma henüz irmeden

Oldı serâydan hemân şüb-ı cenâna çerâğ
Rûhına tımâr ola mağfiret-i zü'l-minen

Fâzıl o zât-ı hüsn çünkü ahîñ 'an eb
Yâzsaña târihîni *mâte âhi'l-hasen* (t 41/3-5)

Bu tarih manzumesine göre Fâzıl Hüseyin'in aynı zamanda divan sahibi bir şair olan kardeşi Hasan Kâmil 28 yaşında Enderun'da iken 1787'de vefat etmiştir. Bu bilgiler esas alındığında Hasan Kâmil Bey (H. 1201/ M. 1787) 28 yaşında öldüğüne göre 1759'da (H. 1173) doğmuştur. Ondan birkaç yaş büyük olduğu tahmin edilen şairin de H. 1170'li yıllarda doğduğu kabul edilirse, İstanbul'a getirildiklerinde 18-19 yaşlarında olduğu söylenebilir (Yöntem 1977: 529; Küçük 1995:188). Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi'nde Fâzıl'ın kardeşi Hasan Kâmil Bey'in Enderun'a getirildikten üç-dört yıl sonra öldüğünü ifade etmektedir (Koçu, 1971: 5589). Hasan Kâmil Bey'in İstanbul'a getirildiğinde 16-17 yaşlarında olduğu tahmin edilmektedir. Hasan Kâmil Bey, 28 yaşında öldüğüne göre Enderun'a geldikten en az on yıl sonra öldüğü anlaşılmaktadır.

Fâzıl Bey ile kardeşi Hasan Kâmil Bey yaşları küçük olduğu için padişah fermanıyla 1776'da Enderun mektebine alınmışlar, Fâzıl Bey Hazine-i Hümayun'a, kardeşi Hasan Kâmil Bey ise Kiler Koğuşu'na yerleştirilmişlerdir (Kılıcı 2001:71-72).

4.2.2. Tahsili

Enderun Mektebi, Osmanlı Devleti'nin en seçkin eğitim kurumlarından biri olup geleceğin devlet adamları ve üstün vasıflı kişileri yetiştirilmekteydi. Bu kişilere çok yönlü ve iyi bir eğitim verilir, bu sebeple buradan yetişenler şairlik, musikişinaslık, hattatlık, nakkaşlık gibi sanat dallarından biri ya da birkaçına birden vakıf, aydın kişiler olurlardı.

Enderun Mektebine yerleştirildiklerinde Fâzıl Bey'in 19-20, kardeşi Hasan Kâmil Bey'in ise 16-17 yaşlarında oldukları tahmin edilmektedir (Koçu 1971: 5559). Akka'daki yaşantısı esnasında nasıl bir tahsil gördüğüyle alakalı elde yeterli bilgi mevcut değildir. Ancak İstanbul'a geldikten sonra döneminin seçkin mektebinde yetişen Fâzıl Hüseyin Bey de iyi bir tahsil görmüş, anadili Arapça olmasına karşın Türkçeyi divan tertip edecek kadar iyi öğrenmiştir. Enderunlu Mehmet Akif'in Enderun'a mensup şairlerin biyografilerini anlattığı Mir'at-ı Şi'r tezkiresinde Fâzıl ve kardeşinin mektebe getirilişleri ve tahsilleri şu ifadelerle dile getirilmiştir:

(...) *niheng-i kulzüm-i megâzi merhum Kapudân Hasan Paşa-yı Gâzî mu'inetiyle seviyy-i âstân-ı refi'ü'l-bünyân devlet-i 'aliyye-i bedi'ü'n-nizâm ebbedehellahu kavâ'ide erkânihe ila yevmi'l-kıyâme vusul ve sarây-ı dil-ârâ-yı şehriyârîye duhul ve hazîne-i hümayûn gulâmânı silkene insilâk ile kâm-bîn olup cibilliyet-i mâderzâd u tıynet-i pür-isti'dâdına merkûz olan gevher-i girân-bahâ-yı 'irfân lâzimesince zâtında bir şâ'ir-i engüşt-nümâ-yı bî-hemtâ olduklarından*

*sarây-ı hümâyûnda müddet-i meks ü ikâmetin dahi beyhûde taziyi' ü telef
eylemeyüb kesb-i fûnûn u 'ulûma maşrûf itmegin (...)* (Kılcı: 73)

Buna göre Kaptanıderya Hasan Paşa yardımıyla mektebe alınmışlar ve Fâzıl, Hazine Koğuşu'na yerleştirilmiştir. Esad Mehmed Efendi, Bağçe-i Safâ-Endûz'unda Fâzıl ve kardeşi Kâmil beylerin İstanbul'a Palabıyık Hüsrev Paşa tarafından getirilip Enderun'a yerleştirildiklerini ifade etmektedir (Oğraş 2018:15). Dönem kaynaklarının anlatımlarından hareketle Fâzıl'ın Enderun mektebindeki öğrenim hayatı süresince, zamanını boşa harcamadığı, ilim tahsil etmenin yanı sıra şiir ve sanatla meşgul olduğu anlaşılmaktadır.

Fâzıl'ın biyografisine yönelik dönem kaynaklarının tespit ve değerlendirmeleri yanında şairin kendi kaleminden hayatına ışık tuttuğu ve aynı zamanda manzum bir hatıra yahut itirafname olarak da değerlendirilebilecek Defter-i Aşk adlı mesnevisindeki bilgilerin de dikkate alınmasında fayda vardır. Bu mesnevide de şair, başından geçen aşk maceralarını samimiyetle ve kendine has bir üslupla dile getirirken saraya nasıl kabul edildiğini, henüz Türkçeyi bile konuşmadığı dönemleri ve bu dönemde yaşadıklarını açık biçimde dile getirmektedir:

Arabistân beni attı Rûme
Oldu ol vak'a-yı mâ'lûme
(...)
Meskenim oldu hazîne ocağı
Kondu şîrvâna bu 'abdin yatağı
(...)
Ki henüz tavr-ı lisânım 'Arabî
Çelebi söylese dir yâ şelebi (DA: 321)

4.2.3. Enderun Mektebinden Ayrılışı

Sultan I. Abdülhamit zamanında hakkında çıkan dedikodular sebebiyle 1783'te (H. 1198) Enderun'dan çıkarılmış yahut kendi isteğiyle ayrılmak zorunda kalmıştır. Dedikoduların temelinde ise şairin Enderun'da yaşadığı aşk maceraları olduğu ileri sürülmektedir. Defter-i Aşk'ından hareketle şairin saray mektebindeki kıyafetini, sonradan öğrendiği Türkçeyi Arap şivesi ile konuşmasını ve hayatına dair başka detayları bulmak mümkündür (Yöntem: 529). Fâzıl'ın Enderun'da bulunduğu süre içinde başından üç aşk macerası geçtiği ve bu maceraları da mesnevisinde kendi ifadeleriyle tanımladığı görülmektedir. Bunlardan ilki “idelim ism-i şerifin mektûm” diyerek ismini vermediği bir delikanlıdır. İkinci macerası Bostancıbaşı Süleyman Bey isimli bir gençtedir. Bu gençle ilgili yaşadıklarını etraflıca anlatan ve ölümü

üzerine derinden etkilenen Fâzıl yazdığı tarih manzumesinde duygularını açık biçimde ortaya koymaktadır:

Yine bir ‘aşk ile medhûş oldum
Kaçdığım dâma yine dûş oldum
Bir civan-pâreye oldum bende
Hoş edâ tâze beden nâzende
Şöhret-i ismi Süleymân Bey idi
Yüregi ‘âşık taşıdan pek idi
(...)
Bin ile yüz dahı toksan iki
Ber-hevâ oldu Süleymân meleği (DA: 9-10)

Şairin üçüncü macerası ise Şehla Hafız adıyla bilinen, gazel ve şarkılarında sıklıkla yer verdiği Hanende Şehlevendim Abdullah Ağa ile. Mesnevide Abdullah Ağa’nın sesinin ve yüzünün güzelliği ile şairin dikkatini celbettiği anlaşılmaktadır:

İsmi halk içre o sâhib-i nahvet
Şehlevendim ile buldı şöhret
Safveti olmuş idi hânende
Sana murg-ı heva efgende
Fart-ı tashîr ile âvâzı bülend
Nağmesi oldu dil-i zâra kemend (DA:10-11)

Fâzıl, üçüncü aşkı sebebiyle 1783’te (H. 1198) Enderun’dan ayrılmıştır (Gibb 1999:417). Şairin bu ayrılık sonrası hayli zorlandığı, derbeder bir yaşamın içine düştüğü, 12 yıl boyunca İstanbul’un bekâr odalarında maddi sıkıntılar içinde sefil bir şekilde hayata tutunduğu III. Selim’e sunmuş olduğu kasidelerinde detaylı bir şekilde anlatılmaktadır:

On iki yıldır efendim ğam ile nâşâdım
İntizâr eyler idim rûzla şeb bu ânı (k 55/19)

Olmadım nâ’îl-i nân-pâre-i sâ mân-ı ma’ âş
Kıl beni lûtf ile akrânıma maķrûn meded

On iki yıl baña dirler iki gün şabr eyle
Ah dükenez mi efendim bu iki gün meded (k 52/4-5)

Yine Defter-i Aşk’ından öğrendiğimiz kadarıyla Fâzıl’ın maddi sıkıntılar içinde yaşarken Galata meyhanelerinin birinde yeni bir aşk macerasına atıldığı ve bu maceranın da yedi ay kadar sürdüğü anlaşılmaktadır.

Divan’da şairin yaşadığı zor şartları dile getirdiği pek çok manzume bulunmaktadır. İçinde bulunduğu sıkıntılı süreci dile getirmede şiiri de bir araç olarak kullanan şairin, bu

kapsamda devrinde himaye görebileceği kişilere yönelik yazmış olduğu manzumelerinden birisi de Hüseyin Paşa için yazmış olduğu “ağlar” redifli kasidedir. Bu kasidesinde, kendi müşkil halini etraflıca dile getirmektedir:

Yine zâhirde belâ bunda ki hep himmetde
Enderûn şefkat ider hâlîme birûn ağlar (k 76/18)

Burada ayrıca şairin sarayın bölümleri olan Enderun ve Birun ile münasebetini de görmek mümkündür. Enderun kendisine bu halinden dolayı şefkat ederken, Bîrûn denilen sarayın dış bölümü haline ağlamaktadır.

Fâzıl, içinde bulunduğu zorlu şartları dile getirdiği gibi, İstanbul’da yaşadığı yerlere dair de bilgiler vermektedir:

Bugün dest-i felekden kurtulup kaçdım muşallâya
Beşiktaşî bütün gezdi beni araya araya
Ğam u iflâs hatta her birin gönderdi bir cāya
Hemân sür’atle düşdüm semt-i İhlâmur u şahrâya (k 56/5)

Beşiktaş, Kadıköy ve Fatih’in farklı semtlerinde başıboş ve parasız dolaştığını III. Selim’e yazdığı terkîb-i bendte ifade eder. Aynı zamanda bir bahariye olan bu bentte Fâzıl, iflas ve kederle İstanbul’da dolaştığını, Beşiktaş’taki İhlamur semti ile Kadıköy’deki Sahra semtine düştüğünü ifade etmektedir.

İÜ nüshasında, müstensih Mehmet Akif’in yazdığı tercüme-i halde “ (...) Türkîyede bu derece nezâket beyânü’l-hakk istihsâna sezâ ve hissân-ı revm vasfıyla tavsîfe lâıyk ve revâ bir zât-ı bî-hemtâ idi merhûm ile Çatladıkapu semtinde hem-civâr olub aralıkda konşuluk münâsebetiyle ülfet ve ünsiyet olunur idi (...)” ifadesinden bir dönem Fatih Çatladıkapu’da ikamet ettiği anlaşılmaktadır.

III. Selim’e yazdığı bir şitaiyesinden alınan aşağıdaki bölüm, şairin yaşadığı yeri ve maddi sıkıntılarını yansıtmaları bakımından önemlidir:

Şad gûne belâ ile giriftâr-ı cefâyım
Bir hâne-i vîrânede tâ semt-i vefâda
Bir hâne-i vîrâne ki dîvâr u tavânı
Şad secde ider bād-ı hevâ şubh u mesâda
Aç gözli tavânı tamâ’-ı berf ü mahtarla
Kılmış dehen-i h’âhişi gerdûna güşâde
Dükkançe-i hallâca dönüp zâhir ü bâtın

Bîrûn u derûn berf ile hep sâde-be-sâde
 Defnitdi bizi zinde iken berf-i siyeh-kâr
 Ey ehl-i nefes Fâzıl-ı bîçâre belâda
 Cem‘ oldu âniñ hânesine cümle ‘ anâşır
 İllâ ki meger ‘ unşûr-ı âteş yok arada
 Sînemde hemân âteş-i ‘ aşk itmede cûşiş
 Ten berf-i sefid altına pîçide-‘ abâda
 (...)
 Bir mihre şikâyet idelim şiddet-i berdi
 Kim şayf u şitâ şu‘ le-i envârî ziyâda (k 61/14-20, 23)

Beyitlerinde Vefâ semtinde yaşadığı evin kışın şiddeti karşısındaki halini kendine has mizahi bir üslupla tasvir etmektedir. Kış gününde duvarı ve tavanı her rüzgârla, hafif esen bir meltemde dahi bin secde eden, açgözlü tavanı yağmur ve yaprak açlığıyla ağzını göğe açmış, içi dışı yapraklarla hallaç dükkânı gibi dolmuş bu evde şair, hayattayken bu siyah yapraklar altına gömülü olduğunu dile getirmektedir. Bu manzaraya dört unsuru da dâhil eden şair, hava, su ve toprağın evin içine dolduğunu lakin bir tek göğsündeki aşk ateşi dışında ateşin hanesinde bulunmadığını, bu yüzden de teninin aba altında bir kuru beyaz yaprak gibi kaldığını ifade etmektedir.

Dönemin sadrazamı Yusuf Paşa’ya yazdığı bir başka şitaiyesinde de şair yine içinde bulunduğu müşkül durumla birlikte yaşadığı yerin Vefâ olduğunu belirtmektedir:

Tâbe-key semt-i Vefâda bu cefâ-yı bârid
 Nice bir âteş-i dilden çekelim ism-i şabûr (k 94/20)

Döneminde müfettişlik yapan Seyyid isimli bir zata yazmış olduğu latifesinde de Vefâ semti dikkat çekmektedir:

Bâri bir semt-i Vefâ cānibine naql idelim
 Tâbe-key fikr ü cefâ hâtırı kılsun taḥdîş (k 138/6)

1789’da III. Selim tahta geçtiğinde Enderun-ı Hümayun’da birtakım köklü değişiklikler yapılmış, Fâzıl’ın “Şehlevendim” meselesinden düşmanları olan kimselerin saraydan ayrılması ve bazı dostlarının da padişahın yanında şefaath imkânını sağlaması ile sanatla yakından alakadar olan III. Selim’in keremine mazhar olarak Halep defterdarlığına atanmıştır.

4.2.4. Görevleri

Enderun'dan çıkarıldıktan sonra 12 yıl himayesiz ve parasız yaşayan Fâzıl, gerek dönemin hükümdarı III. Selim gerekse devrin diğer etkili siyasetçilerine pek çok kaside yazarak durumunu izaha çalışmıştır. Nihayetinde çabaları karşılık görmüş ve kendisine verilen orta düzey memuriyetlerle İstanbul dışındaki hayatı başlamıştır. Sultan III. Selim zamanında önce Rodos tevliyetine, ardından da haccanlık rütbesiyle Halep defterdarlığına ve Maden-i Hümayun eminliğine getirilip Gürcistan, bazı doğu illeri ve Kafkasya'ya teftiş görevleriyle gönderilmiştir. XVIII. yüzyılın ortalarına kadar Trabzon, Sivas, Erzurum, Kars ve Diyarbakır gibi Anadolu'nun doğusundaki madenlerin zapt ve idaresinden genelde Gümüşhane madeni eminlerinin sorumlu olduğu bilinmektedir (Üçüncüoğlu ve Kömürlü 2016:99). Fâzıl'ın Gümüşhane'ye gittiğine yönelik bir bilgi bulunmasa da Divan'da '*Alâka-gerden Fâzıl B'âfet-i Devrân Der Gümüşhâne*' başlığıyla istinsah edilen müseddesi maden eminliği görevi ile Anadolu'nun doğusundayken Gümüşhane'de bulunma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Divan'ında kendisine Rodos tevliyeti verilmesini III. Selim'e yazdığı "teşekkürâne" isimli musammat kasidesinde kendine has mizahi bir üslupla dile getirmektedir:

Fakîre tevliyet virdi za'ife takvîyet virdi
Umûra temşîyet virdi zihî feyz-i cihân-bânî
Bu tevcihât-ı vâlâda bu 'ıyd-ı 'âlem-ârâda
Ferah buldı bu üftâde teşrifât-ı hâkânî
Yağurken ye'sle kâat kat evce varmış idi sa'ât
Kâpumuz eyledi çat çat 'aceb darb-ı şitâbânî
Anı zanneyledim şarrâf ya ehl-i deyn-i bî-inşâf
Yâhûd cerrâr-ı şâhib-i laf ki yokdur zerre iz'ânı
Aña hîç olmadı ılgâ idüp huddamla gâvğa
Didiler bunda yok ağa nedir zoruñ be külhânî
Didi ben müjde-güyâyım nüvîd-i bâb-ı vâlâyım
Size da'vetei ağâyım ki geldim böyle pinhânî
Didi yarınki gün Fâzıl buyur kâpuya vel-hâşıl
Saña oldu kerem şâmil-i tevfiğât-ı subhânî
O dem vâkt-i sa'id oldu bize 'ıyd üzre 'ıyd oldu
Meserret-i rû-bedîd oldu göründi rû-yı şâdânî
O şeb tâ şubha dek bî-dâr fakîr-hânemde her kim var
İder şâha du'â her bâr gerek şıbyân u nisvânî (k 66/12-20)

Ümitsizlik içinde gece yarısı kat kat yorganın altında yatarken şairin kapısı çalar. Fâzıl ya sarraf ya insafsız alacaklılar ya da laftan anlamayan ısrarcı bir dilenci olduğunu düşünüp hiç oralı olmazken gelenin saraydan gelen bir müjdecı olduğunu, bu yüzden gece yarısı geldiğini öğrenir. Gelen müjdecı ona yarın saraya gitmesini ve artık talihin kendisine güldüğünü söyler. Bunun üzerine evde çocuk yetişkin kim varsa sabaha kadar sevinçle sultana dua ederler. Haceganlık rütbesiyle atanmasını adeta mizahi bir hikâye havasında okuyucuya aktaran şairin diğer bir manzumesi ise şöyledir:

H̱ācegān zümresine müntesib olunca didim
Gitdi eyyām-ı keder vaqt-i şafâdır şimdi

Gāh manşib görünür bahtımıza gāh hizmet
Tāli‘ im iki kana‘ ile hümâdır şimdi

Nāgehān cānib-i Īran bize hizmet düşdi
Didim ey dil bu da‘ı başka edâdır şimdi

İdelim bunda şadâkat ki bu evvel hizmet
Bize bu tecrübekâr-ı ‘ ukalâdır şimdi

Şarf-ı ma‘dûr ile bir gayrete düşdüm ki didim
Māl ü cān hizmet-i şāhide fedâdır şimdi

Ĥamdülillah ki umûrumda muvaffaq oldum
Hizmetim rütbe-i tahsîne sezâdır şimdi (k 89/40-45)

Döneminin nüfuzlu kişilerinden olduğu anlaşılan Kahveciyân Rüstem Ağa’ya yazdığı kasidesinden alınan yukarıdaki beyitlerde haceganlık görevinden sonra maddi durumunun iyileştiği, görev yapmak için doğu illerine gittiği anlaşılmaktadır.

Ĥıldı ba‘a el‘āf-ı şehensāh-ı tecelli
Erbāb-ı ma‘‘ārif dedi hep ehl-i ma‘halli
İhsān-ı hümāyûn ile oldum müteveli
Virdi dil-i nā-şādıma ihsān-ı teselli
Oldum o teselli ile şād u müteselli
Gönlümde fera‘ı tıldı keder gitdi temelli
Rûyumda beşâset e‘seri ‘ âleme belli
A‘ dāya bu beytim ile kıldım terelelli
Ey ehl-i ĥased ey felek ey baht-ı siyeh-kār
Gönlümce çerağ itdi beni ĥazret-i ĥünkār (k 53/3)

III. Selim’e yazdığı bir tercî-i bendinden alınan yukarıdaki bölümde de şairin, padişah fermanıyla müteveli olduğunu ve bu yolla kendisine haset eden düşmanlarını da yenilgiye uğrattığını ve onları “terelelli” olarak nitelendirerek hafife aldığı görülmektedir. Devrin veziri

Mustafa Paşa'ya yazmış olduğu kasidesinden alınan aşağıdaki bölümde de şairin Halep defterdarlığına atandığı anlaşılmaktadır:

Kıldılar bendeñizi defter emîni Haleb
Gıtmege ol şurfe-i pâke iderler ibrâm (k 158/16)

4.2.5. Taşra Yaşantısı

Fâzıl'ın sürgünde bulunduğu Rodos başta olmak üzere Kafkasya, Erzurum, Sivas, Van ve Halep taşrada yaşantısını sürdürdüğü başlıca yerlerdir. Buralardaki yaşamına dair izleri şairin Divan'ında bulmak mümkündür. III. Selim'e sunduğu iki kasideden kaleleri ve bütün havalıyı teftiş memuriyeti ile gönderildiği Erzurum ve civarında dokuz ay boyunca çok zorluk çektiği, görevini hakkıyla yaptıktan sonra İstanbul'a borç içinde ve perişan halde döndüğü anlaşılmaktadır:

Hamdülillah ki umûrumda muvaffak oldum
Hizmetim rütbe-i taḥsîne sezâdır şimdi
Nâm ü şânım degil Īrâna degil Tūrâna
Tuḥfe-i memleket-i Çîn ü Hıṭâdır şimdi
Geldim İstanbula ammâ ki perîşan ḥâṭır
Didim evḳât-ı mükâfat u cezâdır şimdi
(...)
Ne kibâr olduk ve ne ḥâl-i sāgarı tatdık
Ḥâlimiz böylece a' cûbe-nümâdır şimdi
Ne bu ḥâli tatabildik ne de eski ḥâlî
Şöyle ḥayretde mişâl-i budaladır şimdi
Deve kuşu gibi ne murğ olabildik ne de şîr
Ḥâlimiz ḥande-fezâ-yı zırafâdır şimdi
Ne müzekker ne mü'ennes iki ḥâlet-i ma' düm
Ḥādım ağa gibi maḥrûm-ı şafâdır şimdi
(...)
Murğ-ı ḥuffâş gibi şebde nümâyân olurum
Rûz-ı rûşende yerim genc-i ḥafâdır şimdi (k 89/45-47, 55-58, 68)

Beyitlerinde şair içinde bulunduğu durumu mizahi biçimde dile getirerek kendisini tüm sefalardan yoksun hadım bir ağaya benzetir ve alacaklılara görünmemek için baykuş gibi geceleri dışarı çıktığını söyler.

III. Selim'e yazdığı bir kasideden alınan aşağıdaki beyitlerde maden eminliği için gittiği Erzurum'da dokuz ay kaldığı, oradan Kafkasya ve doğu illerine, hatta İran sınırına kadar gittiği, bu muhtelif yerlerde kış mevsiminin zor şartlarında beş ay yaşadığı anlaşılmaktadır:

Ḳuluñ bundan muḳaddem Erzuruma
‘Azîmet eylemişdim ‘âcizâne

Be-ḥükm ne felek ḳaldım toḳuz ay
Seyâḥatde esîr-i âb ü dâne

Ne Gürcistân ne Kürdistân ḳaldı
Diyâr-ı Gence dek oldum revâna

Bulundum anda eyyâm-ı şitâda
Meger ol memleketler berf-ḥâne

O rütbe berf yağdı kūh-sâre
Ki kūh oldu oda kūh-ı girâna

Güzâr itdim o kūhistân-ı berfî
Mişâl-i âh serd-i ‘âşîḳâna

Beş ay ol berfle itdik tekâ-pû
Ki yerde görmedik bir ḥâk-dâne

Şadâḳat âteşi efrûz olunca
Gelüp ğayret bu ‘abd-i nâtüvâna

Bi-ḥamdülillah o ğayretle bu nâçiz
İdüp tekmîl ḥizmet-i şâdîḳâne

Hemân bezl eyledim mâl u nevâlî
Du‘ â-yı ḥazret-i şâh-ı cihâna (k 50/38-47)

Beyitlerinde Fâzıl, doğu illerinde hizmet ederken kış şartlarında ağır geçen beş ayı, seyahatlerinde parasız kaldığı zamanları, sefaletine rağmen padişaha sadakat duygusunun üstün geldiğini ve bu nedenle pes etmeyerek görevine sıdk ile bağlı olduğunu ifade etmektedir.

III. Selim'e yazmış olduğu kasidelerinden birinde Erzurum'a atanmasıyla ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

Erzurum semtine fermân ile me'mûr oldum
Ḥizmet-i devlet-i ḥâḳân ile mesrûr oldum

Çıldır eyâletini tıtdı dil-i dîvâne
Aḳla yelken ider isem daḥı ma' zûr oldum

Hep mühimmâtını tefṭîşe ḳalâ' ın bir bir
O taraflarda ḥudûd üstüne nâ-ṭavr oldum

Ėam-ı iflâs ile yol maşrafına hayrânım
İki taş arasına şîşe-i billûr oldum (k 54/1, 4-5, 18)

Beyitlerinde kale mühimmatlarını teftiş için gönderildiğini ancak maddi açıdan bu görevlendirmenin kendisine müşkül geldiği anlaşılmaktadır. Fâzıl kendisine İstanbul dışında verilen görevlerde maddi sıkıntılar içine düştüğünü şiirlerinde dile getirmiş, sonunda bu görevlerden affını istemeye başlamıştır. Kethüda Ali Şerif Efendi'den kendisini Van vilayetine göndermemesini ricada bulunduğu beyitlerde bu durum açık biçimde ifade edilmektedir:

Sen veliyyü 'n-ni' amdan ümîdim
Manşıb olmazsa bâri bir fermân
Çîn ü maçin olursa da olsun
Olmasun tek harab olası Vân (k 104/43-44)

Fâzıl, memduhu Reisülküttab Raşit Efendi'ye yazdığı bir kasidesinde, İran sınırına gittiğini, on ay orada kaldığını ve perişan halde İstanbul'a döndüğünü anlatmaktadır:

Ser-ḥaddât-ı 'Aceme bir sene evvel gitdim
Şervetimden ayıran ol sefer-i İranım
Bezl-i cehd eyledim ol hizmete mâlen bedenen
Şân-ı devlet diyerek ḳal'alara iḥsânım
Geldim İstanbula ammâ ki perişan aḥvâl
Didüm erbâb-ı ni'am vâkıf-ı ḥâl ü şânım
Şöyle on mâh mürûr itdi ki meh-tâb gibi
Her gice zâhir olur 'âleme bir noḳsânım (k 164/6-9)

Fâzıl, Şirvan ve Kandehar yolculuğundan da *Düşdük zemîne rûzne-i i'tibârdan/ Ey dil kesilme sakın âh u zârdan* matlalı gazelinde bahsetmekte ancak bu yolculuktan pek hoşnut olmadığı anlaşılmaktadır:

Şirvân u Kândeḥâra 'azîmet zamânıdır
Fâzıl kesildi kısmetimiz bu diyârdan (g 120/5)

Divanından da anlaşıldığı kadarıyla şairin taşra yaşantısı daha çok Kafkasya, Erzurum, Van gibi doğu illeri ile Rodos çevresinde geçmiştir. İstanbul'da 12 yıl maddi açıdan zor bir hayat süren Fâzıl, önce tevliyet, ardından haccanlık ve maden eminliği ile resmi vazifelerle bir nebze de olsa rahatlamıştır. Ancak III. Selim başta olmak üzere farklı memduhlarına yazmış olduğu kasidelerinden anlaşıldığı kadarıyla bu görevler kendisini maddi açıdan düze çıkarmak için yeterli olmamıştır. Teftiş için yapmış olduğu seyahatleri esnasında fakr u zarurete düştüğünü ifade eden şair, şiirlerinde sıklıkla İstanbul'a dönme isteğini dile getirmiştir.

4.2.6. Sürgün Edilişi

Hakkındaki bazı şikâyetlerden dolayı 1799'da (H 1214) Rodos'a sürülmüştür. İÜ nüshasında yer alan tercüme-i halde sürgün edildiği yer Sakız adası olarak belirtilmiştir. Kabahatinin tam olarak ne olduğuna dair yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bununla alakalı olarak Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet'inde "(...) bazı hizmetlerde istihdâm olunmakda iken bir cünhâ ile Rodos'a sürüldü." demekle yetinmiş, herhangi bir teferruat vermemiştir (Ahmet Cevdet Paşa 1292:220).

Sürgünde iken tam olarak bilinmeyen bir sebepten dolayı kör olmuştur. Şairin görme duyusunu yitirmesiyle alakalı olarak Fatin Tezkiresinde "(...) Cezire-i Rodos'a nef' ile i'zac olunub o esnada Sâlifü't-tercüme Re'isü'l-Küttâb Râtip Efendinin suret-i i' dâmi âyine-i fezâda cilve-nümâ oldukda nümâileyh kemâl ile havfa tâbi' olub o münâsebetle illet-i 'âmâyâ mübtela olarak (...)" ifadeleri yer alır (Çiftçi 2017: 383). Buna göre Rodos'a sürüldüğü sırada III. Selim'in değer verdiği ve itimat ettiği, şairin de hamisi olarak gördüğü ve çok sevdiği Reisülküttap Ratip Efendi'nin idamını öğrenmesi onu derinden etkilemiş ve duyduğu şiddetli korku gözlerini kaybetmesine sebep olmuştur. Enderun Tarihinde Tayyazâde Ata, şairin kör olmasını "(...) şehâdet-i Selîm Hânî vak'a-i mü'ellimesi günü nisâre başladığı eşk-i esef-güsteri 'âkıbet hadeka-i çeşm-i cihân-bînine te'sîr iderek mübtelâ-yı illet-i 'amâ (...)" ifadeleriyle III. Selim'in şehadetine duyduğu derin üzüntüye bağlamaktadır (Tayyazâde 1293:242). Sicill-i Osmani'deki kayıtlara göre ise şairin İstanbul'a gelip Eyüp ve Beşiktaş'ta yedi sene hastalık geçirdiğini, ardından ise kör olduğunu ifade edilmektedir (Mehmed Süreyya 1996a: 510). İstanbul Ansiklopedisi'nde Reşat Ekrem Koçu, Rodos'ta iken gözlerine bir hastalık geldiğini ve iki gözünü birden yitirdiğini ifade etmektedir (Koçu, 1971:5590). Kamusu'l-Alam'da Şemseddin Sami, şairin İstanbul'a dönüşünü bir illete yakalanmış olması nedenine bağlar ve gözlerinin kör olmasıyla alakalı bir malumat vermemektedir (Sami 1214:3331). Görüldüğü gibi görme yetisini kaybetmesiyle ilgili farklı bilgiler mevcuttur. Tam olarak ne zaman ve ne sebeple gerçekleştiği bilinmeyen körlüğü ve hastalıkları nedeniyle İstanbul'a dönmesine izin verilmiştir.

4.2.7. İstanbul'a Dönüşü

Fâzıl'ın sürgün hayatının sona ererek İstanbul'a dönmesi konusunda farklı bilgiler bulunmaktadır. Koçu'nun (1971) belirttiğine göre aynı zamanda musikişinas olan III. Selim'in musiki meclisinde bir gün Fâzıl Hüseyin'in bir şarkısı okunmuştur:

Bak Rızâyî şâlina
 Âşıkın vay hâline
 Benziyor gül dalına
 Kaddi mevzûn ince bel

Divanı'nda yer almayan bu şarkı söylendiği anda, padişah Fâzıl Bey'in ne âlemde olduğunu sorunca Rodos'ta sürgün olduğunu ve iki gözünün de görmediğini söylemişlerdir. Bunun üzerine III. Selim Fâzıl'ın derhal İstanbul'a getirilip geçimini fazlasıyla sağlayacak kadar emekli maaşı bağlanmasını emretmiştir (Koçu 1971:5590).

Hayatının son yıllarında yatağa bağımlı ve felçli olarak hayatını sürdürdüğü bilinen Fâzıl'ın ölümü üzerine Surûrî, bir tarih kıtası yazmıştır:

Merdüm-i çeşmin kazâ göz habsine almış idi
 On sene mahrûm-ı seyr-i hüsn-i hûbân eyledi

Bu tarih manzumesinde Surûrî Fâzıl'ın on yıl boyunca göremediğini belirtmiştir (Yöntem 2001:530). Fâzıl bu on yıl boyunca caize alıp geçimini sağlayabilmek için felçli ve kör olduğu halde pek çok kaside ve tarihler yazıp devrin ileri gelenlerine sunmak mecburiyetinde kalmıştır. Bunlardan biri de III. Selim'e yazdığı "iki gözüm" redifli kasidesidir:

İki çeşmimde te' allül iki zânûda veca'
 Qaldım aġmâz u teġâ' üdle amân iki gözüm
 Dest-i keġġal u hekîme kerem ü iġsânım
 Naġre-i sîme bedel ġatre çekân iki gözüm
 'İllet ü kıllet ü devlet ile ġurbet birden
 Qanġı derde müteġammil ola cân iki gözüm (k 63/20-22)

Hem kör hem de gurbette oluşundan bahseden şairin bu manzumeyi kaleme aldığı anda henüz İstanbul'a gelmediği, Rodos'ta sürgün olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca şairin geçim sıkıntısı ve gözlerinin görmeyişinin dışında diz ağrılarından da şikâyetçi olduğu görülmektedir. Bu nedenle Yöntem, onun romatizma illetine tutulduğunu belirtmektedir (Yöntem: 530).

Şair yatalak olduğunu 1804'te (H. 1218) yeni yıl için Sadrazam Yusuf Paşa'ya yazdığı bir tarih kaydında da dile getirmektedir:

Quluñuz Fâzıl-ı bî-baġt hemân qaldı ġazîn
 Görmedi âh o bî-ġâre mübârek eyyâm
 ġayli eyyâm ki 'illetle zârûretle yaġur

Virmedi çarh o ğam-h̃āra mübârek eyyâm

Devr-i destûrda bir gün ola inşâallah

Bula bu bende-i âvâre mübârek eyyâm (t 20/12-14)

Kötü talihinden yakınan şair bu beyitlerde zilletle uzun zamandır yattığını ifade etmektedir. Benzer biçimde şair, Sami Ebubekir Paşa'ya yazdığı bir kasidesinde pek çok illete duçar olduğunu dile getirmekte, şayet manzumesi beğenilmezse bunun sebebinin bu illetler olduğunu belirterek memduhunun affına sığınmaktadır:

Bunca illetle bu güftâr-ı 'acîb

Mürde inţâkı gibi müsta'zım (k 153/60)

Bir müddet Eyüp'te, sonrasında ise ölümüne kadar Beşiktaş'ta ikamet etmiştir. Ölümünden bir iki ay öncesinde ölüm iyiliğiyle birlikte görme yetisini yeniden kazandığı bilinmektedir (Şanizâde 2008: 418).

4.2.8. Ölümü

Aralık 1810'da (H. Zilhicce 1225) İstanbul'da vefat eden Fâzıl'ın mezarı Eyüp'te Kızılmescit kabristanında bulunan Nakşibendi türbesindedir.

Şairin ölüm tarihi ile ilgili olarak Tayyazâde Ata, hicri 1224 tarihini verirken, Tarih-i Cevdet'te evâhir-i zilhicce ifadesiyle zilhiccenin son günleri olarak belirtilir (Tayyazâde Ata 1293: 242; Cevdet Ahmet, 1292: 219). İÜ nüshasında bulunan terceme-i halinde şairin vefatı 1227 olarak verilmiştir (İÜ: 257b). Sicill-i Osmani'de ise Fâzıl'ın kendi vefatına;

Sıhhatimde Fâzılâ lafzen dedim târîhini

Bin iki yüz yirmi beşde eyledi lâhût-ı cihân

Beytiyle 1225 tarihini düştüğü kaydedilmektedir. "Göçdü Fâzıl Beg gice ahhâbı nâlân eyledi" mısrası şairin vefatına düşülmüş tarihtir (Çiftçi 2017: 383; Süreyya 1996a: 511; Tuman 2001: 749).

4.3. EDEBİ KİŞİLİĞİ

Fâzıl, klasik Türk edebiyatında daha çok mesnevileriyle tanınmış bir şairdir. Divan'ı edebiyat tarihçilerince diğer eserlerine nazaran daha az dikkate değer bulunmuştur. Onunla ilgili değerlendirmelerde genellikle mesnevileri ve Çengînâme'sine dikkat çekilmiş, Fâzıl bu sahada Sâbit çizgisine yaklaştırılmıştır. Gazel ve şarkıları itibarıyla da Nedîm, Nâbi ve Şeyh Gâlib etkisinde kaldığı, ancak estetik ve sanat zevki bakımından bu şairlere yetişemediği yönünde değerlendirmeler mevcuttur.

Fâzıl'la alakalı değerlendirmelerden biri Divanı'nın bir nüshasının müstensihine aittir. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T 2829'da kayıtlı nüshanın (İÜ) müstensihisi Mehmet Arif Efendi nüsha sonuna eklediği terceme-i halde şair için şu ifadeleri kullanmıştır:

Mu'âsırı olan şa'arânın eblâğ ve efsâhı ve hüsn-i karîhe ve cevdet-i nâtika ile eşher ve eşbehi olub lisân-ı Türkîyi sonradan tahsîl etmişiken eş'âr-ı Türkîde bu derece nezâket-i beyânü'l-hakk istihsâna sezâ ve hissân-ı revm vasfıyla tavsîfe lâyük ve revâ bir zât-ı bî-hemtâ idi. merhûm ile Çatladıkapa semtinde hem-civâr olub aralıkda konşuluk münâsebetiyle ülfet ve ünsiyet olunur idi fî'l-hakîka erbâb-ı fazl ve kemâlden ve ashâb-ı mürüvvet ve insâfdan olub zîk hâli cümleinin ma'lûmu iken fukâraya bezl-i 'atâyâ ve i'ânesi meşhûdumuz oldu (İÜ: 258a).

Komşusu olduğu anlaşılan müstensih, lisanını sonradan öğrendiği bir edebi geleneğin güzel söyleyişli, fazilet ve olgunluk sahibi bir şairi olması dolayısıyla Fâzıl'ın şiirlerini bir araya getirmek ihtiyacı duyduğunu bu terceme-i halde ifade etmektedir.

Kamusu'l-Âlâm'da da benzer biçimde Şemseddin Sâmî, Fâzıl'ın şiirlerini kısa bir değerlendirmeye tabi tutarak onları latif ve selis olarak nitelendirmektedir (Sami 1214: 3331).

Edebiyat tarihçilerinin Fâzıl'ı tanımlamak için sıklıkla kullandıkları *lisanına perhizsiz* değerlendirmesi ise Şânizâde tarafından yapılmıştır: *Mümâileyh Nâimâ tarihinde mezkûr Ma'noğlu Hüseyin Bey tarzında bir sâhib-i ma'rifet olub lisânına perhizsiz Nef'î-gûya bî-'ayâlât ve bî-pervâ idi* (Şanizâde 2008: 419). Buna göre Fâzıl, hicive olan meyli ve açık sözlülüğü bakımından Nef'î'ye benzetilmiştir.

Sicill-i Osmânî'de Mehmed Süreyya Fâzıl için Şanizade'ye benzer biçimde *diline perhizi yoktu* ifadelerini kullanmaktadır (Süreyya 1996a: 511).

Muallim Nâci ise Fâzıl için *hezle mayıl kuvvetli bir şair* değerlendirmesinde bulunur. *Hûbannâme, Zenânnâme* mesnevilerini ise açık saçıklık numunelerinden sayar (Naci 2000: 285).

Fatîm ise *Hâtîmetü'l-Eş'âr*'ında Fâzıl için, *müşârun-ileyh ashâb-ı fazl u kemâlden olup bir kıt'a müretteb Divan-ı belâgat-unvânı ile Hûbannâme ve Zenânnâme* isminde iki aded eser-i rengîn-beyânı vardır değerlendirmesinde bulunmuş, onu olgunluk ve kemal sahibi

olarak nitelendirmiştir. Eserlerine ise rengin-beyân sıfatını uygun görmüştür (Çiftçi 2017:383).

Enderunlu Mehmet Akif *Mir'ât-ı Şi'r*'inde Fâzıl'ın mesnevilerine daha çok dikkat çekerek *Hubannâme* ve *Zenânnâme*'siyle Atâyî ve Sâbit yolunda yürüdüğünü ifade etmiştir (Kılcı 2001:76).

Mehmed Tahir Osmanlı Müellifleri'nde Fâzıl'ın rindane mahiyette yazdığı eserlerinin pek çoğunu *adeta pervasızca açık saçık* bulsa da *Zenânnâme*'nin *mânidâr* mukaddimesinin edebiyat araştırmacıları tarafından beğenildiğini ifade etmektedir (Mehmed Tahir, 1972).

Reşat Ekrem Koçu ise cemâl âşıkı bir büyük şair olarak adlandırdığı Enderunlu Fâzıl'ın kısa görüşlüler tarafından anlaşılamadığını, bu nedenle *Defter-i Aşk*, *Hûbânnâme*, *Zenânnâme* ve *Çenginâme* eserleri basılırken, aynı tarzda bir eser gibi değerlendirilerek sonuna Sünbülzâde Vehbi Efendi'nin *bayağılıklarla dolu Şevkengîz* isimli manzum risalesinin de eklendiği değerlendirmesine yer vermektedir (Koçu 1971: 5596).

Tolasa, Fâzıl'la ilgili değerlendirmesinde eserlerinin hayatının ve çevresinin görüntü ve yankılarıyla dolu olmasına dikkat çekmektedir. Ona göre Divan şiirinin Nâbî, Sâbit ve Nedîm gibi ustaların hayata, cemiyete ve çevreye yöneltmiş olduğu çeşitli bakışlar, 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında bazı şairlerce ileri bir seviyeye vardırılır. Bu şairlerin başında Enderunlu Fâzıl gelir. Fâzıl'ın Divan şiiri teknik ve estetiği içerisinde kalarak, bilhassa Sâbit ve Nedîm yolunda ortaya koymak istediği şiir, hayat ve çevreye daha yakından, etraflı bir bakışı ihtiva eder ve günlük yaşayışı daha çok aksettirir. Ancak Fâzıl'ın manzumelerinin ihtiva ettiği konu, duygu ve düşünceler; hayata ve çevreye bakış tarzı, kullanılan üslup ve ifade yönlerinden zevk düşkünlüğünün, yüzeyselliğin, basitlik ve laubaliliğin örneği olduğu değerlendirmesi yapılır. Buna göre onda ne Nâbî, Sâbit ve Nedîm'deki şairlik yeteneği vardır ne de takip ettiği yol köklü bir düşünce ve anlayışın mahsulüdür. Fâzıl, XVIII. asır sonlarından itibaren divan şiirinde varlığını hissettirip Nâbî, Sâbit ve Nedîm'le en başarılı örneklerini veren kendine has bir yenilik ve değişiklik isteğinin başarısız bir devamını temsil etmiştir. Tolasa mesnevilerinden ve *Çenginâme*'sinden ayrı olarak Divanı'nın, Fâzıl'ın en ağır başlı ve klasik zevke en çok yaklaşan eseri olduğunu söyler. Ancak onun asıl edebi kimliğinin üçü mesnevi ve biri murabba' kıtalarla yazılmış olup günlük yaşantı ve zevkleri, mahalli hayat sahnelerini, halk söz ve deyimlerini bolca ihtiva eden diğer eserlerinde görüldüğü değerlendirmesinde bulunur (Tolasa 1979:168-169).

Yöntem'e göre XVIII. asırdan itibaren hemen bütün divan edebiyatı temsilcileri o asrın ilk büyük şairi olan Nâbî ile Nedîm'in tesiri altında kalmışlardır. Çağdaşlarında ve sonradan yetişenlerde Nâbî ve Nedîm taklitçiliği ile beraber sadelik ve bazılarında Nedîm'deki gerçek hayata doğru gidiş ve mücerret mefhumları aşış temayülü sezilir. İşte Fâzıl'ın manzumeleri böyle bir mahiyet göstermekle beraber bilhaasa *Zenânnâme* ve emsali uzun mesnevileri gerçek hayattan ilham alması yönüyle dikkat çeker. Ancak Nedîm'deki bedii zevk ve nezâhatten mahrum oluşu Fâzıl'ın bu gibi eserlerini tamamiyle pornografi sahasına düşürmüştür. Edebi kıymet bakımından zayıf olmakla beraber zümrevi divan şiiri telakkisinden çok kere ayrılarak okuyucuya gerçek hayat manzaraları göstermiş olması yönüyle Fâzıl dikkate değer bulunmuştur (Yöntem 2001:530).

Schmidt, Fâzıl'ı daha çok Defter-i Aşk ve Çenginâmesi üzerinden değerlendirmiştir. Ona göre Fâzıl'ın şiiri belirli bir sosyo-tarihsel ilgiyi hakeder çünkü manzumelerinde yer alan erkek çocuklar toplumun alt sınıflarına veya imparatorluğun etnik/dinî azınlıklarına aittir ve devrin diğer eserlerinde, kaynaklarında fazla vurgulanmamıştır. Schmidt de şiirlerinin edebi yönünün zayıflığına dikkat çekmiş ancak Fâzıl'ın eserlerinin utandırıcı, gizlenmemiş homoerotik teması nedeniyle çok az çalışıldığını ve anlaşıldığını söylemiştir (Schmidt 1993: 184).

Küçük, Fâzıl'ı Nâbî, Nedîm ve Şeyh Galip ayarında bir şair görmemekle birlikte onda gerçek hayata yönelişin ve mücerredlikten mümkün olduğunca kaçışın çok daha ileri dereceye vardığını söyler. Ona göre Fâzıl, klasik şiirin tekniği ve estetiği dairesinde kalarak şiirlerinde ve özellikle mesnevilerinde gerçek hayatı ve günlük yaşayışın basit ve sathi zevkleri içinden göstermesini bilmiştir. Nâbî ve Sâbit'te olan ağır başlılık ile Nedîm'deki ince zevk ve nezahet Fâzıl'da yoktur. Düşünce ve duygu bakımından derinliğe sahip olamaması, zevk itibarıyla bayağılığa düşmesi, ifade ve üsluptaki laubaliliği şiirlerinin sanat değerini azaltırsa da yaşadığı hayatı ve çevreyi realist çizgilerle ortaya koyması ona Divan edebiyatında önemli bir yer sağlamıştır (Küçük 1995:188).

Gibb'in *Osmanlı Şiir Tarihi*'nde yer verdiği değerlendirme, Fâzıl'la alakalı yapılmış oldukça ayrıntılı bir analizdir. Gibb onun şiirlerini ilginç ve benzersiz bulur. Ancak ona göre Fâzıl gerçekte bir şair değildir çünkü eserlerinde şiir pırıltısı bulmak oldukça zordur. Bu nedenle şiirleri modern Osmanlı tarihçilerinin ilgisini çekmemiştir. Ancak onun eserlerinde içinde yaşadığı çağın ve ülkenin gerçek folklor hazinesiyle karşılaşılır. Fâzıl'ın pek çok şeyi açıkça ifade etmesi şiir ve sanat yönüyle eserlerine zarar verse de edebiyat tarihçiliği

bakımından aslında bir avantajdır. Çünkü bu sayede geleneksellik ve muğlaklıktan kurtulmuş, kesinlik ve belirginliğe ulaşılmıştır.

Gibb'e göre eserlerinden en mütenasip ve saygıya değer olanı çağdaşı diğer şairlere benzer bir yöntemle tertip ettiği Divan'dır. Divan, işçilik bakımından devrinin biraz üstünde görülse de Fâzıl'ın edebi kariyerinin en az ilginç bölümünü oluşturur. Bu nedenle diğer eserleriyle birlikte ele alınmadığı takdirde onun, çağdaşları arasında pek önemli bir farklılığı olmadığı ifade edilir. Ona göre Fâzıl'ın orijinal yönü Nedîm ve Sâbit tarafından mütereddid ele alınan kadının Zenânnâme'de cesurca ele alınmış olmasıdır. Bu sayede de kendinden sonra gelenlerin örnek alabileceği bir şahsiyet olmuştur. Mesnevilerinde Fâzıl bir şair değil, bize birinci elden başka yerlerden elde edemeyeceğimiz bilgiler veren bir nâzımdır. Verdiği bilgiler sadece mahalli âdetler ve alışılmamış hususlar ile ilgili bilgiler olmayıp o dönemde birçok farklı konudaki fikirler ve görüşlerle ilgilidir.

Gibb Fâzıl'ın dili konusunda da değerlendirmelerde bulunmuştur. Ona göre Fâzıl'ın her beyti temiz ve bazen zarif bir şekilde ifadesini bulan açık ve tamamıyla kesin ifadeler taşımaktadır. Üslubu da aynı şekildedir ve yüksek seviyede şiir kalitesi olmamakla birlikte bütünüyle zarif, parlak, canlı ve ara sıra konuşma dilinden ifadeler de bulunmasına rağmen işlenen konuya tıpatıp uygundur. Mahalli ifadelerle yer verilmiş olması dönemin diğer şairlerinde de oldukça yaygın bir özelliktir.

Fâzıl'ın eserleri, bilhassa mesnevileri şehrengiz tarzı şiirlerin son örnekleri olarak nitelendirilmektedir. Güzellerin bir kısmının adının, milliyetinin ve lakabının verilmiş olması bu eserlerin orijinal yönüdür. Çünkü divan şiir geleneğinde latife mahiyetinde yazılmış bir iki örnek dışında güzelin kimliğinin açık edildiği eser bulmak pek mümkün değildir (Gibb 1999: 417-427).

Köroğlu ise Arapça, Farsça parçaların da bulunduğu manzumelerden oluşan Divanı'nı sanat bakımından başarılı bulur. Ona göre Fâzıl'ın eserinde bir hayli içten ve sade beyitlere rastlanır. Methiyeleri canlı, akıcı, zamana uygun ve aynı zamanda yenilikçi manzumelerdir. Şair nazımda güçlü, dile ve anlatıma egemendir. Konuşma diline eğilim, yerel dil ve deyimleri kullanma üslubunun dikkat çeken yönleridir. Bilhassa şitaiyeleri özellikle yenilikçi ve özgün bulunur. Gazelleri düzgün, sağlam ve açıktır bu yönüyle manzumeleri en üstün değilse de bu türün başarılı örnekleridir. Şiirlerinde Nef'î, Nâbî, Nedîm ve Sâbit'in etkileri görülür. Teknik bakımdan kusursuz olmakla birlikte manzumelerinde yer yer parıldayan yer yerse bayağılaşan söylemlerin bulunması belli bir kişilikten yoksun oluşun göstergesidir. Nedîm'i çağrıştıran

canlı ve coşkulu gazelleri vardır. Şarkıları sade dille yazılmış, gündelik hayatı yansıtan manzumelerdir. Ona göre Fâzıl'ın mahallileşme akımına katkısı fazladır (Köroğlu 2002:430).

Şentürk'e göre ise klasik edebiyatta daha çok Nev'izâde Atâ'î, Sâbit ve Nedîm gibi şairlerle adeta meşruiyet kazanan mahalli konuşma tarzını ve gündelik hayatın çarpık yönlerini şiire aksettirme temayülü, Enderunlu Fâzıl'ın eserlerinin bir kısmında hâkim unsur haline gelmiş ve hatta mübtezellik derecesine ulaşmıştır. Ona göre Fâzıl'ın bu tür şiirlere meyledişinde, serbest ve kayıtsız bir mizaca sahip oluşunun yanı sıra, saray mektebinden çıkartıldıktan sonra sokaklarda geçirdiği yıllar boyunca edindiği izlenimlerin de önemli payı bulunmaktadır. Şarkıları oldukça başarılı olarak nitelendirilmektedir (Şentürk 2017: 630).

Görüldüğü gibi Fâzıl'ın edebi kimliği açısından ifade edilen görüşler onun gündelik yaşamın ayrıntılarına yer veren, mahallileşme eğilimine önemli katkıları olan, mesnevileriyle daha çok tanınan bir şair olduğu yönündedir. Divanı'na yönelik yapılan değerlendirmeler ise onun daha ağır başlı, geleneğe paralel, Nâbî, Nedîm etkilerinin hissedildiği, teknik açıdan başarılı bir örnek olduğu şeklindedir.

Yapılan değerlendirmelerde Divanı'nın mesnevilerinin gölgesinde kaldığı anlaşılmaktadır. Ancak Fâzıl'ın Divanı, gerek teknik gerekse üslup ve sanatsallık bakımlarından diğer eserlerinden oldukça üstün bir mahiyettedir. Geleneğin bir devamı niteliğinde olan Divanı'nda Fâzıl, farklı türler kullanmayı denemiştir. Bu yönüyle onun 18. yüzyıl sonlarındaki bir kısım şairlerin denediği şiire yeni bir ses ve ahenk getirmeye yönelik eğilimin takipçisi olduğunu söylemek mümkündür.

18. yüzyıl, Divan edebiyatı açısından değişimlerin görüldüğü bir asır olarak kabul edilmektedir. Esasen 17. yüzyıldan itibaren klasik şiirdeki sıkı şekilcilik gevsemeye başlamış, şairler yeni arayışlar içine girmişlerdir. Bu yüzyıllar, alışılmış ve gelenekselleşmiş uygulamaların dışına çıkıldığı, çok kullanılan nazım şekillerinin hem biçim hem içerik olarak birbirine yaklaştırıldığı bir dönemdir. Gazel, kaside, tarih manzumeleri, mesnevi gibi türlerin birbirine yaklaşmış, türler arası etkileşim artmıştır (Mengi, 2014a: 148-154). Kaside bölümlerinde yapılan değişiklikler, farklı nazım biçimleriyle yazılan methiyeler, konu-tür arasındaki bağın gevşetilmesi ve farklı denemelerin yapılması gibi hususlar Mengi'nin bu türler arası etkileşim dâhilinde ortaya koyduğu örneklerdir. Fâzıl'ın manzumelerine bakıldığında da devrinin bu yöndeki eğilimini önemli ölçüde yansıttığı, yüzyılının kendisine sunduğu gevşemenin imkânlarından faydalananak çeşitli denemeleri bizzat kendisinin de uyguladığı görülmektedir.

Divanı'nda kasideleri hacim bakımından geniş yer tutmaktadır. Arapça, Farsça manzumelerin de olduğu bu kasideler, farklı nazım biçimlerinin de denendiği manzume örnekleridir. Bilindiği gibi klâsik şiirde tevhid, münâcât, na't ve methiye örnekleri genellikle kaside nazım biçimiyle yazılmıştır. Fâzıl ise bu örnekleri kaside nazım biçimi dışında terkîb-i bend, tercî-i bend, kıt'a, nazm, müstezâd gibi nazım biçimleriyle de yazmayı tercih etmiştir. Bu bakımdan eseri, alışılmış divan tertibinden farklılık göstermektedir.

Bunun yanında kasidelerinde klasik şekil ve bölümlendirmelere bağlı kalmayıp değişiklikler yaptığı, bazı kasidelerinde nesip ve girizgâh bölümlerine yer vermezken, bazı kasidelerinde methiyenin dışına çıkıp kendini ön plana aldığı, bu manzumeleri daha çok kendi sıkıntılarından bahsettiği hasbihallere dönüştürdüğü, bazı kasidelerin konu bakımından manzum tarihlere yaklaştırıldığı görülmektedir. Devrinde görülen konu çeşitliliği Fâzıl'ın Divanı'na da yansımış, böylelikle sitayiş dışında tevdiyeler, teşrifiyeler, ed'iyenâmeler, feryadnâmeler, arzuhaller kaleme alınmıştır. Bazı kasideleri şair tarafından cedîd-îcad olarak görüldükleri için ayrı bir öneme sahiptir. Bu kasideler Yahudi bir güzele yazılmış bir andnâme, içki yasağını konu edindiği bir manzume ile Gibb'in de dikkat çekici olarak nitelendirdiği ve Fâzıl'ın memduh olarak feleği seçtiği kasidesidir.

Fâzıl, yaşadığı dönemin aynası mahiyetinde olan fazla sayıda tarih manzumesi kaleme almıştır. Bilindiği gibi tarih düşürme harflerine, hesaplanışlarına ve söylenişlerine göre tasnif edilmektedir. Fâzıl ise geleneğin kendisine sunduğu imkânlarla ilaveten *nev-icad* olarak adlandırdığı farklı tarih düşürme yöntemlerini de denemiştir. Divan şiir geleneğinde tarih düşürmede kaside yahut kıta nazım biçimleri sıklıkla tercih edilirken özellikle 18. yüzyıldan itibaren müstezâd, mesnevi, muhammes, müseddes gibi nazım biçimleri de tercih edilmiştir. Fâzıl'ın da tarih manzumelerinde kaside, kıta gibi klasik biçimleri kullanmanın yanında mesnevi, muhammes gibi farklı türlerle de denemeler yapması dikkat çekmektedir. Fâzıl'ın kasidelerindeki şair-memduh ilişkisine benzer bir ilişkinin tarih manzumeleri için de geçerli olduğu görülmektedir. Fâzıl'ın pek çok tarih manzumesi kasidelerine benzer biçimde 6-20 beyit arasında kaleme alınmış, hangi olay vesilesiyle hangi şahsiyete hitaben yazıldıysa o olay ve şahsiyeti yücelten ifadelere yer verilmiş, böylece kaside ve tarih arasındaki sınırlar yumuşatılmıştır.

Fâzıl, neşeli tabiatı ve dünya görüşü açısından rind bir şair kabul edilse de gazellerine bakıldığında yalnızca rindane değil, hikemi, az sayıda da olsa sofiyane ve hiciv tarzlarında örnekler bulmak mümkündür. Divanı'nda farklı nazım biçimlerinde görülen çeşitlilik

gazellerine de yansımıştır. Lirizm, Fâzıl'ın gazellerine yabancı bir unsur değildir. Şairin, manzumelerindeki lirizmin kaynağını aşk, yalnızlık, talihsizlik, geçim sıkıntısı, gurbet, halkın diline düşmek gibi çeşitli konular oluşturmaktadır.

Fâzıl'ın gazellerinde de zaman zaman Nâbî'nin hikemi söyleyişini akla getiren çağrışımlar bulmak mümkündür. Ancak Fâzıl'ın bu tarz gazellerindeki tutumu Nâbî gibi irşâd etmek, sorunlara çözüm getirmek değil, daha çok kendini ifade etmek, düşünce ve hayat görüşünü okuyucuya aktarmak şeklindedir. Fâzıl, Nâbî gibi şiire amaç yüklemeyi, onu irşad aracı olarak görmez, yol göstermez. Rind dünya görüşüyle de harmanlanan bu gazellerinde şair, kendi hayat tecrübesini ve yaşadıklarını sanatlı biçimde dile getirmektedir. Onun gazellerinin esasını teşkil eden rindane ve şuhane mahiyyete yazdığı, yaşama sevinci ve dünya zevkleriyle dolu olan manzumelerdir. Bu mahiyetteki gazellerin tamamında ana tema aşktır. Şairin mecazi aşkın neşesi yanında, zaman zaman şehevî yönünü de çekinmeden dile getirdiği görülmektedir. Fâzıl çoğu zaman aslında aşka meftundur ve bunu sıklıkla dile getirir.

Rindliğin sınırlarını aşp şuhane edayla yazdığı manzumelerinde şairin, sevgiliyle yaşadığı maceraları yahut sevgilinin yaşadığı maceraları açıklıkla dile getirerek mecazi aşkın sınırlarını zorlayan söyleyişlere çekinmeden yer verdiği görülmektedir:

Öyle bir yek-ten ü yek-rûh u şâl olduk kim
Aramızda dahî yol yok idi şeytâna bu şeb (g 13/3)

Onun güzelleri, divan şiir geleneğinde olduğu gibi genelde anonim olsa da zaman zaman ipuçları vererek yahut doğduran isim yahut lakabını, mesleğini, milliyetini zikrettiği kişiler olduğu da görülmektedir. Hasırizâde, Yahudi güzel, Şehlevendim gibi kişilere yazılmış gazeller, bu durumu örnekler niteliktedir. Geleneğe paralel olarak idealize edilmiş güzellere var olsa da o dönem İstanbul'unun içinden, kendi yaşantısından seçtiği güzellere ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Açdı bâzusını bildim ki o meh-i yetmiş bir
Gerdenünde şayılur hâl-i siyeh-i yetmiş bir

Ġamzesi sîneme döydürdi nişân-ı orta
Ya' ni ihsânı baña kıldı o şeh-i yetmiş bir (g 36/1, 5)

Koçu'un da Fâzıl Divanı'nda İstanbul manzaralarını anlatırken dikkat çektiği bu beyitlerde Yeniçeri Ocağında "71. orta"ya mensup olduğu ifade edilen bir güzelin tasvirinin yapıldığı anlaşılmaktadır.

Fâzıl'ın hiciv ve latife mahiyetindeki gazellerinde şairin, câhiller, kadınlar, şair geçinenler yanında riyâ sahibi olarak gördüğü sofular, zahidler, vaizler, imamlar, şeyhler özellikle hicvettiği kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Divan şiirinde önemli bir yere sahip olan rind ve zahid çatışması, Fâzıl'ın gazellerinde de dikkat çeken bir husustur.

Fâzıl'ın gerek gazelleri gerekse şarkıları, çengiler başta olmak üzere zamanının erkek güzellerini ve sahip oldukları vasıfları tanımak ve anlamak açısından önemlidir. Fâzıl Divanı'na aşk hüviyetiyle bakıldığında divan şiir geleneğine paralel biçimde ilahi yahut cinsiyetten bağımsız mecazi olarak nitelendirilebilecek gazeller olduğu gibi, bazı gazellerinin şüpheye yer bırakmayacak şekilde erkek güzellere yazıldığı anlaşılmaktadır. Bunların içinde baldır gazelleri başlığıyla istinsah edilen yedi gazeli dikkat çeker.

Fâzıl, nicelik bakımından Vâsıf, nitelik bakımından Nedîm kadar olmasa da yaşadığı yüzyılda şarkı kaleme almış önemli şairlerdendir. Fâzıl'da Nedîm etkilerinden söz edilse de Nedîm'in dilinin daha rafine ve üslubunun daha özgün ve sanatsal olduğu göze çarpmaktadır. Fâzıl da tıpkı Nedîm gibi rind dünya görüşü, serbest ve neşeli hayat anlayışının yansıması sonucu devrinin sosyal yaşantısı ve eğlence hayatına ışık tutar. Ancak bu hayat Nedîm'in şarkılarındaki gibi zaman zaman padişahın da katıldığı rafine bir eğlence hayatından ziyade namli köçeklerin önemli bir parçası olduğu orta ve alt düzey bir eğlence hayatıdır. Bilhassa Fâzıl'ın çengiler için yazdığı şarkılarının bu mahiyette olduğu görülmektedir.

Fâzıl'ın dikkat çeken diğer yönü de manzumelerinde yer verdiği sevgiliye dair farklı güzellik unsurlarıdır. Bu hususta Fâzıl'ın geleneğin kendisine sunduğu imkânları kullanmanın yanı sıra baldır, pazu, topuk gibi sevgilinin farklı güzellik unsurlarına da yer verdiği görülmektedir. Alışılmışın dışında, sevgilinin gıdısı, baldırı ve pazularının tasviri Fâzıl'dan önce Nedîm'in birkaç manzumesinde karşımıza çıksa da Fâzıl'ın bu yenilik girişimini bir adım öteye taşıdığını ve farklı güzellik unsurlarına manzumelerinde sıkça yer verdiğini söylemek mümkündür.

Sâk u sürîn ü gabgab u leb meşrebimcedir
Ser-tâ-be-pây hâsılı heb meşrebimcedir (Macit 2012: 260)

Diyerek gıdı, baldır ve kalçaları şuhane bir söyleyişle ön plana çıkaran Nedîm'de olduğu gibi Fâzıl'ın tasvir ettiği güzellerin baldırları dikkat çekmektedir:

Seniñ naḥl-i tecellî-veş o sâḳ-ı enveriñ varken
Ne küstâḥâne baldır açdı 'ar' ar şaḥn-ı gülşende (g 136/2)

Fâzıl'ın Divanı'nda çok çeşitli temalara yer verdiği görülmektedir. Aşk acısı, erkek bir güzele duyulan aşk, dünyevi zevkler, devrin adaletsizliği, talihsizlik, dünyanın geçiciliği, maddi sıkıntılar manzumelerde ele alınan başlıca temalardır.

Devrin şiir anlayışındaki gelişmelere paralel olarak Fâzıl'da da genellikle yalın ve sade bir anlatım, halk arasında yaygın olan deyim ve atasözlerini kullanma gibi özellikler görülmektedir.

Yohsa Bektaşî gibi *almış ele keşkülün*
Fître düşürmege çıkmış felek-i bî-sâmân (k 58/3)

Fâzıl manzumelerinden anlaşıldığı kadarıyla gözlem yeteneği yüksek, hayatın içinden bazı kişi ve durumları zaman zaman mizah ve hiciv penceresinden kendi sanat süzgecinden geçirerek aktaran, gördüklerini ironik bir üslupla ifade eden bir şairdir. Mizah ve hiciv zaman zaman onun manzumelerinde bir üslup özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle zaman zaman gelenekte sık görülmeyen kaba ve argo ifadelerle edebi olmayan deyimlere yer vermektedir. Bazı manzumelerinin tamamıyla hiciv ve mizah mahiyetinde olduğu görülür. Ancak çoğunlukla hiciv yahut mizah onun manzumelerinde, bilhassa kasidelerinde tekdüzeliği kıran, ona tahkiye hüviyeti kazandıran bir işleve sahiptir.

Cânına takdı yine şeyh-i ukûlün açlık
 Görinür çeşmine hırşîd gibi her bir nân
 Görse nev-mâhı dahı hâs çörek zanneyler
 Belki eflâka tutar hırş ile taraf-ı dâmân
 Cân atar şevk-i ta'âm ile dem-i iftâra
 Bir büyük hânede illâ ki olursa mihmân
 Va'z ider kürsîde ammâ ki bütün fikr eyler
 Lezzet-i çâşni-i sofrada zevk-i elvân
 Sûre-i mâ'ideden va'zı bütün bahş eyler
 Hep *kûlû veşrabû* âyetlerin eyler tibyân
 Kârı vüs'atde ki dehşet-figen-i Zülkarneyn
 Loğma-ı sahtı telaş-âver-i rûh-ı Loğmân
 Sözi bârid ise de mi' desi ammâ pürdür
 Kürsîde söylediği düzağa kurş-ı nîrân (k 58/45-51)
 Belde yaldızlı devât ile hırâm itdikce
 Bir alay cehl-i merkeb ider ağzâb-ı kalem (k 92/28)
 Hâneme teslîf olup eşnâfdan
 Nâ-halef bir iki deyyûs şefî
 Her biri Kârûn iken vîrânede

Cüst ü cüy itmekde sîm-i muhriki (k 50/15-16)

Türk eger hüsni ile olsa âhû
Yine tab‘ı olur elbet bed-hâr

Yine dirler aña toğmaz ayu
Kahraman olsa da çoban dirler (k 108/6)

Yukarıda verilen beyitler Fâzıl’ın üslubunda hiciv ve mizahi unsurlara yer verirken yadırganan kelime ve deyimleri kullanmaktan çekinmediğini ortaya koymaktadır.

Fâzıl’ın manzumelerinde cinsellik ve cinselliği çağrıştıran unsurlara da yer verdiği görülmektedir. Divan şiir geleneğinde sıkça zikredilmeyen bu unsurları kimi zaman gizleyerek yalnızca hissettiren, kelime oyunlarına başvuran şair, kimi zaman ise gayet açık ifâdelerle ve cesurca bu unsurları ifade etmektedir:

Nâzik bedeni örselenüp âl âl oldı
Zannım ki bu şeb ‘ ukde-i şalvâr çözüldü (g 180/4)

Fâş oldı bütün ‘ âleme esrar tuiyıldı
İtdiklerimiz dün gice ey yâr tuiyıldı

Efsâne gibi gezmede halkıñ deheninde
Eyvâh ki ol gizledigim kâr tuiyıldı (g 179/1-2)

Ruhsârını bûs eyleyicek dişleme yârin
Pâlûze ki nermîn ola dendân gerekmez (g 66/4)

Fâzıl’ın, edebi sanatları kullanım biçimi olarak divan şiir geleneğine bağlı kalsa da, daha çok gazellerde örneklerine rastlanılan redd-i matla sanatını hem sıklıkla kullanması hem de gazel dışında kasidelerinde de tercih etmesi dikkat çekmektedir.

Üç lisân üzre selâsetde ki ya‘ni suhanım
Oldı hayret-res-i Rûm u ‘ Acem ü hem ‘ Arabân (k 58/66)

Benim ol şâ‘ir-i Rûmî-i ‘ Arabî-müvelled
Ki ider nazmım ile nağme ğazel-h‘ân-ı ‘ Acem (k 83/19)

Kendini Rum ikliminin Arap çocuğu olarak nitelendiren ve üç dilde de şiir söylemekteki ustalığını Divanı’nın çeşitli yerlerinde dile getiren Fâzıl’ın şiirine ve şairliğine güveni tamdır. Edebiyat tarihçileri tarafından Nedim etkisinde kaldığı ifade edilen Fâzıl’ın Divanı’nın bir yerinde şairlik bakımından kendini Nedim ile kıyaslaması dikkat çekmektedir:

Mağâlimden bilindi behre-yâb-ı feyz-i ezhârız
Ki biz rûşen-zamîrânız şehir vaqtinde bîdârız
Nedîm-âsâ âniñçün Fâzılâ pâkize güftârız
Gehi dil-şâd olursak gâhice hem lücce-i bârız (ms 2/5)

Nedîm, Nâbî, Sâbit ve Nef'î gibi şairleri anımsatan söyleyişleri olsa da Fâzıl'ın manzumelerini büsbütün kimlikten, özgünlükten ve edebi değerden yoksun saymak doğru görünmemektedir. Dönemin edebi geleneğinin mahremiyetini kırarak Hûbannâme ve Zenânnâme'sinde kadın ve erkek güzelliğine dair unsurları açıkça dile getirmesi; Defter-i Aşk'ında kendi mahremiyetini kırarak yaşadığı aşklarından bahsetmesi; Çenginnâme'sinde ideal bir tip olarak karşımıza çıkmayan ancak İstanbul'un alt ve orta sınıf eğlence hayatının önemli bir parçası olan çengiller hakkında bilgi vermesi; geleneğin adını, sanını gizlediği güzellerin lakaplarıyla, meslekleriyle, milliyetleriyle hatta zaman zaman isimleriyle yer alması; yine geleneğin aslında onaylamadığı argo, küfür ve mahremiyetten uzak cesur söylemlere yer vermesi Fâzıl'ı farklı kılan hususlardır.

Söylesem düşmen güler ketm eylesem gönüm yanâr
Söylenilmez ketm olunmaz öyle bir hâletdeyim (g 104/3)

Benimçün hiçbir ağlar yok efendim dâr-ı dünyâda
Yalandır hep didimse hâlime işte filân ağlar

Ġarîbim hîç kim ağlar hâlime bu dîdeden ğayrı
Yine ağlarsa ancak işte çeşm-i hûn-çegân ağlar (k 51/ 34-35)

Sanat yönünün ağır bastığı ve diğer eserlerine nazaran daha ağırbaşlı olarak nitelendirilen Divanı'nda zaman zaman tekdüzeliğe düşse de hem lirizm hem de sanatsallık açısından bir seviyeye ulaştığı hatta bazı söylemlerinin yukarıdaki beyitlerde olduğu gibi bercesteğe dönüştüğü görülmektedir.

4.4. ESERLERİ

4.4.1. Divan

Fâzıl'ın Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerinin bir araya toplandığı eseridir. Müellif nüshası elde olmayan eserin yurtiçi kütüphanelerde ve yurtdışı kütüphanelerde yazma nüshaları tespit edilmiştir. Fâzıl Divanı'nda sayıları nüshalara göre farklılık göstermekle birlikte, 1 tevhid, 8 münâcât, Hz. Muhammed'e yazılmış 25 na't, dört halifeye yazılmış 8 na't, diğer din büyüklerine yazılmış 5 na't, himayesinde bulunduğu devlet büyükleri için yazılmış 118 methiye, biri dönemin padişahı III. Selim'e yazılmış 3 mersiye, 1 mahlasname, 2 küçük mesnevi, 6'sı methiye olmak üzere 7 terkîb-i bend, 8 tercî-i bend 138 tarih manzumesi, 1 muhammes, 1 murabba', 3 müseddes, Hâtîf'in gazeline yapılmış 1 tahmîs, Nedîm'in gazeline yapılmış 1 tesdîs, 3 müsebbâ', 1 mütessa', 181 gazel, 26 şarkı, 28 kıta, 3 beyit bulunmaktadır.

4.4.2. Defter-i Aşk

Defter-i Aşk, Fâzıl'ın 18 sayfa ve 438 beyit uzunluğunda bir mesnevisidir. Eser ilk olarak 1253 (1837)'te Hûbânnâme, Zenânnâme, Çenginâme ve Sünbülzâde Vehbî'nin Şevkengîz'i ile birlikte basılmıştır. İkinci kez 1258 (1842)'de Divanı'nın sonuna eklenerek Kahire Bulak Matbaası'nda basılmıştır. Eserin üçüncü olarak 1286 (1869)'da İstanbul'da Hûbânnâme, Zenânnâme, Çenginâme ve Sünbülzâde Vehbî'nin Şevkengîz'i ile birlikte basılmıştır. Eserde Fâzıl, Enderun mektebinde iken başından geçen aşk maceralarını sade ve samimi bir üslupla anlatmaktadır. Şairin saray mektebindeyken giydiği kıyafetin özelliklerini, Arap asıllı şairin Türkçeyi Arap şivesi ile konuşmasını, aşk yaşadığı kişilerden bazılarının isim, lakap ve özellikleri ile hayatına dair bazı ayrıntıları bu eserinden öğrenmek mümkündür.

4.4.3. Çenginâme

Diğer adı Rakkasnâme olan bu eser murabba' nazım biçimiyle yazılmıştır ve 118 bent uzunluğundadır. İstinsah tarihi tam olarak belli olmayan eserin yazma nüshaları yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerde bulunmakla birlikte şairin diğer mesnevileri ile birlikte 1258 (1842) ve 1286 (1869)'da İstanbul ve Bulak'ta basılmıştır. Eser, fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün aruz kalıbıyla ve dört bölüm şeklinde düzenlenmiş, her bölümün başında aaxa şeklinde olmak üzere bbba ccca ddda... kafiye örgüsüyle yazılmıştır. Eserin akademik neşirleri Neslihan İlknur Keskin ve Barış Karacasu tarafından yapılmıştır (Karacasu 2006; Keskin 2013).

4.4.4. Hûbânnâme

Fâzıl'ın 796 beyit uzunluğundaki bu mesnevisi fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün aruz kalıbıyla yazılmıştır. Hangi millette güzel çoktur sorusuna cevap arayan şair Amerika, Anadolu, Arnavut, Avusturya, Bağdat, Boşnak, Cezayir, Çerkes, Çingene, Ermeni, Flemenk, Fransız, Gürcü, Habeş, Halep, Hicaz, Hindistan, İngiliz, İran, İspanyol, İstanbul, Mısır, Rum, Rumeli, Rus, Şam, Tatar, Tunus, Yahudi ve Yemen erkeklerinin özelliklerini anlatır. Eser, 1837 ve 1869 yıllarında şairin diğer mesnevileri ve Vehbî'nin Şevkengîz'iyle birlikte İstanbul ve Kahire'de basılmıştır.

4.4.5. Zenannâme

Şairin 1115 beyit uzunluğundaki bu mesnevisi Hûbânnâme'nin devamı niteliğindedir. Eser, fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün aruz kalıbıyla yazılmıştır ve 44 başlık ve müstakil 7 beyitten oluşmaktadır. Divan edebiyatı âdâbına göre kadından bahsetmenin ayıp sayıldığını ve kendisinin kadınlara ilgi duymadığını belirttikten sonra Acem, Akdeniz Adaları, Amerika,

Anadolu, Arnavut, Avrupa, Avusturya, Bağdat, Boğdan, Boşnak, Bulgar, Cezâyir, Çerkes, Çingene, Ermeni, Fas, Gürcü, Habeşistan, Halep, Hırvat, Hicaz, Hindistan, Hollanda, İngiliz, İspanya, İstanbul, Kıbrıs, Mısır, Polonya, Rum, Rumeli, Rus, Sudan, Şam, Tatar, Tunus, Yahudi ve Yemen kadınlarını tanıtır, aşırı cinsel ilişkinin ve evliliğin sakıncalarından bahseder. Zenânnâme, 1837 ve 1869 yıllarında şairin diğer mesnevileri ve Vehbî'nin Şevkengîz'yle birlikte İstanbul ve Kahire'de basılmıştır. Eserin akademik neşri Nebiye Öztürk tarafından yapılmıştır (Öztürk 2002).

4.4.6. Sûrnâme-i Şehriyâr

Tek nüshası Ali Emiri Millet Kütüphanesi'nde bulunan eserin adı katalogda Sûrnâme-i Şehriyâr olarak kaydedilmiştir. I. Abdülhamit'in şehzadeleri Mustafa ve Süleyman'ın âmin alayı olarak da bilinen bed-i besmele törenlerini tasvir etmek için kaleme alınmıştır. 22 varaktan oluşan eser manzum, mensur karışık olarak yazılmış ancak asıl konu mensur bölümlerde anlatılmıştır. Manzum bölümlerde üç kıta, biri Divan'da da yer alan iki gazel, iki matla, beş müfret ve yine Divan'da da istinsah edilmiş bir kaside yer almaktadır. Eserin akademik neşri Neslihan Koç Keskin tarafından yapılmıştır (Koç Keskin 2010).

4.5. İNCELEME

4.5.1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Çalışmanın bu bölümünde Fâzıl Divanı'nın dış görünüşü Tertip Şekli alt başlığında incelenerek şiir ve beyit sayılarının tespit ve dökümleri yapılmış, daha sonra nazım biçimleri ve türleri alt başlığında eserde kullanılan nazım şekil ve türlerine değinilmiş, son kısımda ise Fâzıl'ın şiirlerinde vezin, kafiye, redif gibi ahenk unsurlarının kullanımı üzerinde durulmuştur.

4.5.1.1. Tertip Şekli

Enderunlu Fâzıl'ın sağlıklıyken müretteb bir divan tertip ettiği bilinse de yaptığımız çalışmalar neticesinde müellif nüshasına ulaşamamıştır. Elde edilen nüshalar içinde Divan şiir geleneğinin tertip şekline uymayan yahut seçki mahiyetinde olan nüshalar kapsam dışında bırakıldığında, mürettep nüshaların manzume sayıları ve hacimlerinin değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Bu sebeple ölümüne kadar şiir yazdığı kaydedilen Fâzıl'ın, Divan'ını birden fazla kez tedvin ettiği ihtimalini akla getirmektedir.

Divan şiir geleneğine göre müretteb bir divanda manzumelerin, tevhid, münâcât, na't, miraciyye, methiyeler, terkîb-i bend ve tercî-i bendler, küçük mesneviler, tarih manzumeleri,

musammatlar, şarkılar, gazeller, mukatta'ât şeklinde sırasına uygun biçimde tertip edilmesi gerekmektedir (Akün 1994:398). Fâzıl Divanı'nın müretteb niteliği taşıyan nüshalarına bakıldığında tamamının bu tertibe uygun şekilde istinsah edildiği görülmektedir. Fâzıl Divanı altı bölümden oluşmaktadır. "Kasâ'id" bölümünde müstezâd, terci-i bend, kaside gibi çeşitli nazım biçimleriyle kaleme alınmış tevhid, münâcât ve na't gibi dinî mahiyette 47 manzume ile yine farklı nazım biçimleriyle yazılmış methiye türündeki 127 manzume yer almaktadır. "Tevârih" bölümünde 141 manzume, "Gazeliyât" bölümünde 1'i rubai 182 gazel, "Şarkiyât" bölümünde 26 şarkı; "Musammat" bölümünde terkîb-i bend, tahmîs, muhammes, müseddes biçimlerinde 7 manzume; "Mukatta'ât" bölümünde ise 26 kıta, 1 müstezâd ve 3 beyit olmak üzere toplam 560 manzume yer almaktadır.

Fâzıl Divanı'nda sayıları nüshalara göre farklılık göstermekle birlikte, 1 tevhid, 8 münâcât, Hz. Muhammed'e yazılmış 25 na't, dört halifeye yazılmış 8 na't, diğer din büyüklerine yazılmış 5 na't, himayesinde bulunduğu devlet büyükleri için yazılmış 118 methiye, biri dönemin padişahı III. Selim'e yazılmış 3 mersiye, 1 mahlasname, 2 küçük mesnevi, 6'sı methiye olmak üzere 7 terkîb-i bend, 8 terci-i bend 138 tarih manzumesi, 1 muhammes, 1 murabba', 3 müseddes, Hâtıf'ın gazeline yapılmış 1 tahmîs, Nedim'in gazeline yapılmış 1 tesdîs, 3 müsebbâ', 1 mütessa', 181 gazel, 26 şarkı, 28 kıta, 3 beyit bulunmaktadır.

4.5.1.2. Nazım Biçimleri ve Türleri

Fâzıl, Divanı'nda yer alan manzumeler, çeşitlilik ve zenginlik göstermektedir. Başta kaside ve gazel olmak üzere şarkı, kıta, nazm, beyit, terkîb-i bend, terci-i bend gibi nazım biçimlerini zaman zaman tasarruflar uygulasa da genel anlamda geleneğe uygun biçimde kullanmıştır. Manzumeler nazım biçimlerine göre değerlendirilirken bazı şiirlerin kıta, nazm, dübeyt mi yoksa kaside veya gazel mi olduğunu saptamak güçleşmiştir. Bu manzumeleri şu şekilde sınıflamak mümkündür:

Kafiye düzeni aa xa xa xa (...) olan, mahlas beyti olan, 3-9 beyitli manzumeler,

Kafiye düzeni aa xa xa xa (...) olan, mahlas beyti olan, 2 beyitli manzumeler,

Kafiye düzeni aa xa xa xa (...) olan, mahlas beyti olmayan, 2 beyitten fazla manzumeler,

Kafiye düzeni xa xa xa xa (...) olan, mahlas beyti olmayan 2 beyitli manzumeler,

Kafiye düzeni xa xa xa xa (...) olan, mahlas beyti olmayan 2 beyitten fazla manzumeler,

Kafiye düzeni xa xa xa xa (...) olan, mahlas beyti olan manzumeler.

Kafiye düzeni aa xa xa xa (...) olan, mahlas beyti olan, 3-9 beyitli manzumeler kasâ'id yahut gazeliyât bölümünde yer alıyorsa bunların gazel mi yoksa kaside mi olduğuna karar vermekte herhangi bir zorluk bulunmamaktadır. Kasidelerin en az 9 yahut 15 beyit olduğu bilinse de methiye, na't, münâcât gibi konularda yazılmış manzumelerin 9 beyitten az olduğu gerekçesiyle kasideden başka bir formda yazıldığını ifade etmek doğru bir yaklaşım değildir. Aynı şekilde gazellere bakıldığında gazelin tüm özelliklerini taşıyan manzumelerin 5 beyitten az olduğu için gazel olmadığını yahut nâ-tamam gazel olduğunu söylemek doğru bir yaklaşım değildir. Bu nedenle Fâzıl Divanı'nın kasâ'id bölümünde yer alan methiye, münâcât, na't gibi türlerde yazılmış manzumeler, beyit sayısı dışında kasidenin tüm özelliklerini taşıyorsa kaside olarak değerlendirilmiştir.

Gazeliyât bölümünde de beyit sayısı dışında gazelin tüm özelliklerini taşıyan manzumeler için gazel dışında başka bir tanımlama yapılmamıştır.

Tevârih ve mukatta'ât bölümünde yer alan bazı manzumelerin hangi nazım biçiminde yazıldığını belirlemek gazeliyât ve kasâ'id bölümündeki kadar kolay olmamaktadır. *Kafiye düzeni aa xa xa xa xa (...) olan, mahlas beyti olan, 3-9 beyitli manzumeler* gazel formunda mı yoksa kaside formunda mıdır? Konusu bakımından gazel diyemeyeceğimiz bu manzumeler tarih düşürmenin daha çok kıta nazım biçimiyle yapıldığı göz önünde bulundurularak mahlas kullanılmış kıtalar mıdır? Yukarıda kafiyeleniş, beyit sayısı, mahlas durumu gibi özelliklerini sıraladığımız durumda olan manzumelerin kimliğinin belirlenmesi açısından kıta, nazm, dübeyt gibi nazım biçimlerinin özelliklerinin gözden geçirilmesi gerekmektedir¹.

Kıta, genellikle en az iki beyitten oluşan, mahlas ve matla beytinin bulunmadığı nazım biçimidir. Beyitlerin arasında anlam birliğinin olması ve beyitlerin bu yolla birbirini tamamlaması kıtaları gazel ve kasidelerden ayıran diğer özelliktir. Çok çeşitli konularda

¹ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, s. 202; Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, s. 52; Sebahat Deniz, "Dübeyt (Dübeytî) Hakkında" *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, c.14, s.77; Muallim Naci, *İstılâhât-ı Edebiyye- Edebiyat Lugatı*, s. 101; Halil Erdoğan Cengiz, "Türk Edebiyatında Musammatlar", *Türk Şiiri Özel Sayısı II*, s. 412-421.

yazılan kıtaların, kıta-i kebire denilen başka bir türü de bulunmaktadır. Kıtalar ile kıta-i kebiireleri birbirinden ayıran husus beyit uzunlukları yahut divanlarda tedvin edildikleri bölümlerdir. Kimi kaynaklarda kıta-i kebiireler iki beyitten uzun kıtalar için kullanılmakta, kimi kaynaklarda ise beyit sınırlaması yapılmadığı görülmektedir (Dilçin 1999: 203; İpekten: 54). Kıtalarda her ne kadar şairler mahlas kullanmasa da mahlas beyti olan kıtaların varlığı bilinmektedir.

Birinci beyti kendi içinde kafiyeli, musarra olan kıtalara nazm denilmektedir. Yani nazımları kıtalardan ayıran tek husus kafiye düzenidir. Mahlassız yazılan nazımların yanında nadir de olsa mahlas kullanılan örneklerinin olması bu türün gazelle karışmasına zemin hazırlamıştır. Ancak nazımın da kıta gibi geniş konularda yazılması ve beyitler arasında anlam bütünlüğü olması sebebiyle gazel formundan ayrılmaktadır.

Dübeytin ise bazı divanlarda iki beyitli nazımlara verilen bir isim olduğu ifade edilmektedir (Saraç:74). Ancak bazı kaynaklarda dübeyt tanımının tüm iki beyitli nazımlar için değil, konu bakımından genellikle âşıkane ve hakimane yazılmış iki beyitli türler için yapıldığı ileri sürülmektedir (Deniz 2006: 83).

Çok geniş konularda yazılan iki beyitli kıta, nazm ve dübeytin rubailerden ayrılmasını sağlayan rubainin kendine has bir vezni olmasıdır. Bu nedenle çalışmamızda bu ayrım hususunda herhangi bir problemle karşılaşılmamıştır.

Divan, nazım biçimlerine göre tasnif edilirken eldeki bilgiler ışığında *kafiye düzeni aa xa xa xa (...)* olan, mahlas beyti olan, 3-9 beyitli, “Tevârih” bölümünde yer alan manzumeler, kaside formunda değerlendirilmiştir. Arap edebiyatında müstakil bir tür olarak bulunmayan ve başlarda kasidenin nesib veya tegazzül bölümü olarak kabul edilen gazelin belli konularda yazıldığı bilinmektedir. “Tevârih” bölümünde yer alan manzumelerin her ne kadar temel amacı belli bir tarihsel olaya işaret etmek ise de bir taraftan övgü amacı da taşımaktadır. İster doğum ister düğün, isterse bir imar faaliyeti için yazılmış olsun tarih vermenin yanında ilgili kişiler yahut yapılar methedilir. Bu nedenle bu manzumeler, beyit sayısı bakımından kasideden ziyade gazele yakın olsalar da konu bakımından gazelle benzerlik göstermedikleri için kaside formunda değerlendirilmiştir.

Kafiye düzeni aa xa xa xa (...) olan, mahlas beyti olan, 2 beyitli manzumeler ise mukattâat bölümünde tespit edilmiştir. Dübeyt ile karışabilecek bu manzumelerin mahlas beyitlerinin olması ve konu bakımından dübeyt ile benzerlik göstermemesi ve her ne kadar

nazmda mahlas beyti olmasa da ilgili beyte sahip örneklerin çeşitli divanlarda bulunması nedeni ile bu manzumeler nazm olarak değerlendirilmiştir.

Kafiye düzeni aa xa xa xa (...) olan, mahlas beyti olmayan, 2 beyitten fazla manzumeler için öncelikle divan tertibinde nerede yer aldığına bakılmış, gazeliyât yahut kasâ'id bölümünde yer alıyorlar ise bunlar gazel ve kaside olarak nitelendirilmiştir. Tevârih ve mukatta'ât bölümünde yer alan manzumeler ise nazm olarak değerlendirilmiştir.

Kafiye düzeni xa xa xa xa (...) olan, mahlas beyti olmayan tevârih ve mukattât bölümünde tespit edilen iki beyitli manzumeler ile iki beyitten fazla manzumeler arasında kıta ve kıta-i kebîre ayrımı yapılmamış, tamamı kıta olarak nitelendirilmiştir.

Kafiye düzeni xa xa xa xa (...) olan, mahlas beyti olan ve yine tevârih ve mukattât bölümlerinde yer alan manzumeler kıta olarak nitelendirilmiş ve aslında mahlassız yazılan kıta türünde şairin yaptığı tasarruflar olarak değerlendirilmiştir.

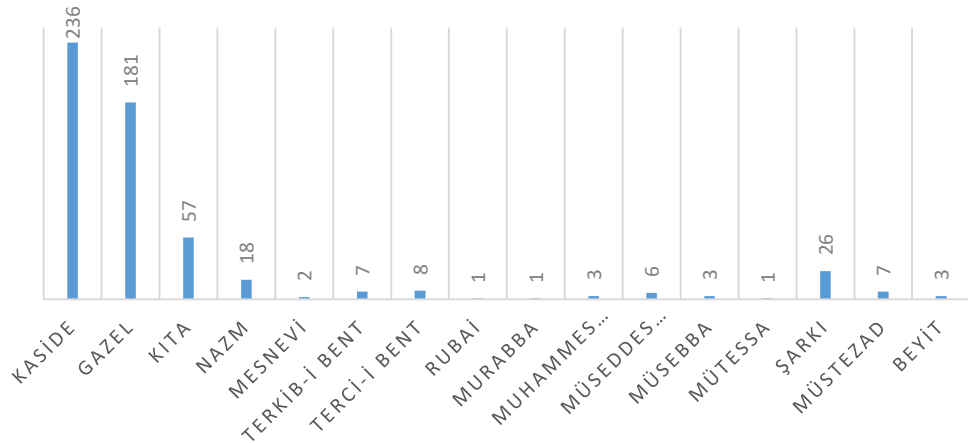
Bunun yanında mukatta'ât bölümünde istinsah edilen tek beyitlik iki manzume bulunmaktadır. Farklı nüshalar karşılaştırıldığında bazı nüshalarda ebyât için ayrı bir bölüm oluşturulmazken bazılarında ebyâtın ayrı bir bölüm olduğu ve bu iki manzumeye de ebyâtta değil, mukataâtta yer verildiği görülmektedir. Bu durumdan yola çıkarak ilgili manzumeler, tamamlanmamış kıtalar yahut tek beyit yazılarak denemeler yapılmış kıtalar olarak değerlendirilmiştir.

Tenkitli metni hazırlarken esas aldığımız nüshalarda müstensihlerden kaynaklı yanlış ve çelişkiler olduğu görülmüştür. Bu çelişki ve yanlışları ortadan kaldırmak maksadıyla öncelikle tüm nüshalar gözden geçirilerek başlık bilgileri kontrol edilmiş ve farklılıklar aparatta gösterilmiştir. Daha sonra bu manzumelerin şekil özellikleri yeniden değerlendirilerek hangi nazım biçimlerinde kaleme alındıkları belirlenmiştir. Sonuç olarak kasâ'id ve tevârih bölümünde yer alan ve terci-i bend olarak istinsah edilen manzumelerin bir kısmının aslında terci-i bend olmadığı tespit edilmiştir. Bu durumda olan 8 manzumedan 2'sinin terkîb-i bend, 3'ünün müsebbâ', birinin muhammes, birinin müseddes ve birinin de divan şiir geleneğinde nadiren örneklerine rastlanılan mütessa' olduğu görülmüştür.

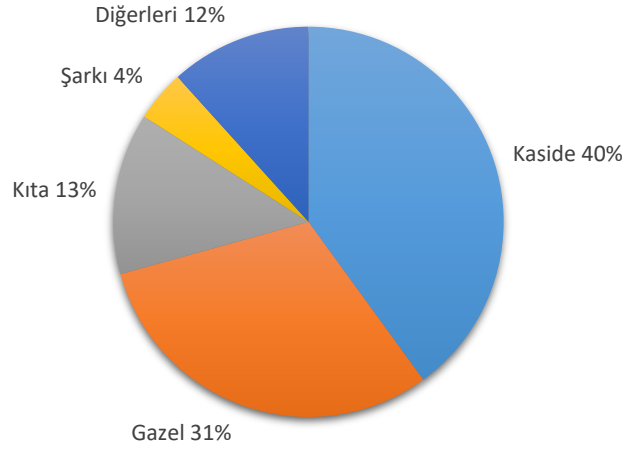
Tablo 1. *Fâzıl Divanı* 'nda kullanılan nazım biçimleri

Nazım Biçimi	Manzume Sayısı
Kaside	236
Gazel	181
Kıta	57
Nazm	18
Terkîb-i Bend	7
Tercî-i Bend	8
Mütezâd	7
Rubai	1
Murabba'	1
Muhammes/Tahmîs	3
Müseddes/Tesdîs	6
Müsebbâ'	3
Mütessa'	1
Şarkı	26
Mesnevi	2
Beyit	3
TOPLAM	560

Divan'da yer alan nazım biçimleri, nicelikleri bakımından değerlendirildiğinde grafikte de görüldüğü gibi kaside ve gazellerin önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

Şekil 1. *Fâzıl Divanı* 'nda kullanılan nazım biçimleri

Divan'da yer alan nazım biçimlerinin kullanım sıklığını ifade etmesi bakımından aşağıda yer alan grafik faydalı olacaktır:

Şekil 2. Fâzıl Divanı’nda kullanılan nazım biçimlerinin kullanım sıklığı

Grafikten de anlaşılacağı gibi Fâzıl Divanı’nın önemli bir kısmını kaside formunda yazılmış manzumeler oluşturmaktadır. Kaside formundan sonra sırasıyla gazel ve kıta Fâzıl’ın sıklıkla kullanmayı tercih ettiği nazım biçimleridir.

4.5.1.2.1. Nazım Biçimlerine Göre Beyit ve Bent Sayıları

4.5.1.2.1.1 Kasideler

“Niyet etmek, yaklaşmak” anlamına gelen “kasada” kökünden türetilen Arapça bir kelime olan kaside, 9 beyitten 100 beyte kadar, aynı aruz kalıbıyla yazılmış ve gazel gibi aa ba ca... şeklinde kafiyelenen bir nazım biçimidir (İpekten 2018:40). İlk beyti kendi içinde, diğer beyitleri ilk beyitle kafiyeli olmak üzere en az 15 beyit uzunluğunda ve aynı vezinle söylenmiş nazım biçimidir (Saraç 2012:21). Kasidelerin beyit uzunluğu konusunda kaynaklarda farklı farklı sayılara yer verilse de divan şiirinde 9 beyitten kısa yahut 100 beyitten uzun örnekler bulmak mümkündür. Fâzıl Divanı incelendiğinde yalnızca “kasâ’id” bölümünde değil, “tevârih” bölümünde de kaside formunda yazılmış manzumeler bulunduğu görülecektir. Şekil 1’de yer alan grafikte belirtildiği gibi 236 manzume kaside nazım biçimiyle yazılmıştır. Bu manzumelerin çeşitliliğine bakıldığında 178’inin tevhid, münâcât, na’t, methiye gibi türler ve 86’sının ise kaside formunda yazılmış tarih manzumeleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu gruba giren manzumelerin sıralama numaraları, başlıkları ve beyit sayılarını şu şekilde göstermek mümkündür:

Tablo 2. *Fâzıl Divanı 'nda kaside formunda yazılan manzumeler ve beyit sayıları*

Sıra No	Bölümü	Manzume Başlığı	Beyit Sayısı
1	Kasâ'id	Münâcât-ı Bedergâh Kâziyü'l-Hâcât	12
2	Kasâ'id	Münâcât-ı Diğer Arabî	11
3	Kasâ'id	Münâcât-ı Arabî Bedergâh-ı Bârî	14
4	Kasâ'id	Tevbe-nâme-i Münâcât-ı Bedergâh-ı Kâziyü'l-Hâcât	10
5	Kasâ'id	Na't-ı Şerîf-i Habîb-i Hudâ ve Resûl-i Yesrib ü Bathâ Sallallâhu 'Aleyhi ve-sellem Be- Elsine-i Selâse	24
6	Kasâ'id	Na't-ı Şerîf-i Fahr-ı 'Âlem Sallallâhu Te'alâ Aleyhi ve-sellem	20
7	Kasâ'id	Velehü	13
8	Kasâ'id	Velehü	9
9	Kasâ'id	Na't-ı Şerîf-i Rengin	17
10	Kasâ'id	Velehü	13
11	Kasâ'id	Velehü	17
12	Kasâ'id	Velehü	23
13	Kasâ'id	Mi'râciyye Seyyid-i Kâ'inât ü Mefhar-ı Mevcûdât-ı 'Aliyye Ekmele'l-salavât ve Etmele'l-Tahiyyât	67
14	Kasâ'id	Velehü	23
15	Kasâ'id	Na'tiyye Be-cenâb-ı Şîr-i Yezdân	39
16	Kasâ'id	Na'tiyye-i Hazret-i Şey Abdülkâdir Geylânî Kuddise Sirruh	13
17	Kasâ'id	Na'tiyye-i Hazret-i Ahmede'r-Rıfâ'î Kuddise Sirruh	23
18	Kasâ'id	Beyhan Sultân 'Aliyyü'l-Şân Hazretlerinin Hırka-i Sa'âdete Tebrik-i Gerdesi Olan Perde-i Zer-Tarîk u Hücre-i Nik Bezmen Na't-i Vafîdır	10
19	Kasâ'id	Kasîde-i Ramazâniyye Berkâb-ı Sultân Selîm Hân	33
20	Kasâ'id	Der Sitâyîş-i Sultân Selîm Hân	27
21	Kasâ'id	Kasîde Berkâb-ı Şâh-ı Cihân Sultân Selîm Hân	109
22	Kasâ'id	Kasîde Berkâb-ı Şâh-ı Cihân Sultân Selîm Hân	46
23	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Sultân Selîm Hân	19
24	Kasâ'id	Kasîde Berkâb-ı Şâh-ı Cihân Sultân Selîm Hân	23
25	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş Sultân Selîm Hân 'Aliye Er-Rahmet Ve'l-Gufrân	24
26	Kasâ'id	Kasîde-i Ramazâniyye Berkâb-ı Şâh-ı Enâm Hazret-i Sultân Selîm Hân 'Aliyye Er-Rahman Ve'l-Gufrân	70
27	Kasâ'id	Kasîde-i Ramazâniyye Berkâb-ı Şâh-ı Enâm Hazret-i Sultân Selîm Hân İbn Sultân Mustafa Hân	78
28	Kasâ'id	Kasîde-i Ramazâniyye vü Bahâriyye Berkâb-ı Şâh-ı Enâm Sultân Selîm Hân	60
29	Kasâ'id	Kasîde-i Şitâ'iyye Berkâb-ı Şâh-ı Enâm Hazret-i Sultân Selîm Hân	44
30	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Sultân Selîm Hân	28
31	Kasâ'id	Der Zımn-ı Taleb-i Nân-pâre Be-Vasf-ı Sultân Selîm Hân-ı Cennet-Mekân	30
32	Kasâ'id	Teşekkürâne-i İhsân-ı H'âcegânî Berkâb-ı Âb-Rûy-ı 'Osmânî	29
33	Kasâ'id	Berfiye-i Şâh-ı Cihân Hazret-i Sultân Selîm Hân	70
34	Kasâ'id	Be-zımn-ı Cihâd Kasîde-i Sultân Selîm Hân u Der Vasf-ı Gâzî Hüseyin Paşa	13
35	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Şehzâde Sultân Süleymân u Sultân Mustafa Hân	57
36	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Re'isü'l-Küttâb Mehmed Râşid Efendi	25
37	Kasâ'id	Rû'yâ-yı Manzûm Der Hakk-ı Kapudân-ı Deryâ Hüseyin Paşa	21

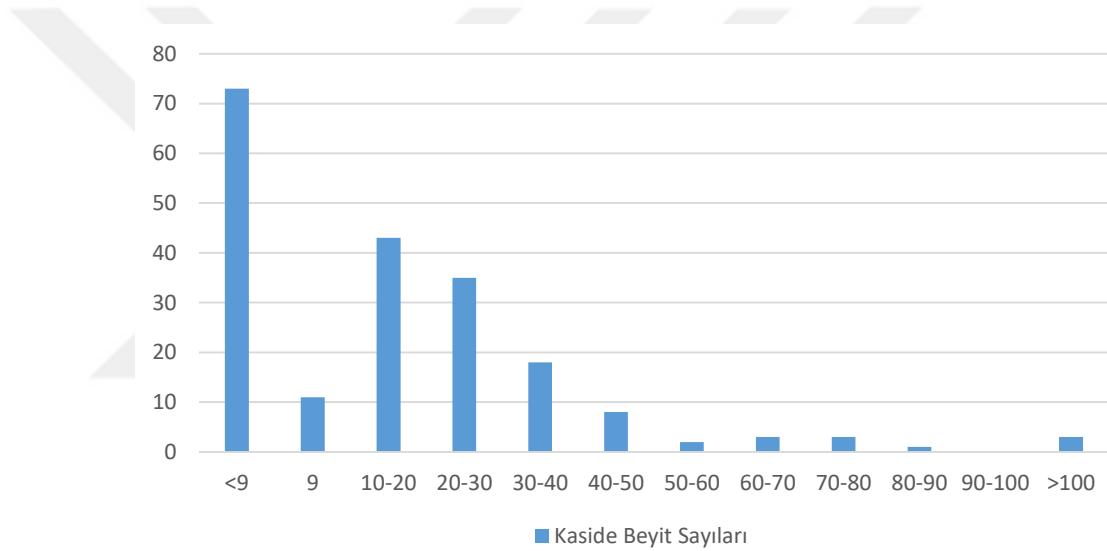
38	Kasâ'id	Kasîde-i Keremnâme Der Sitâyîş-i Kapûdân-ı Deryâ Gâzi Hüseyin Paşa	116
39	Kasâ'id	Kasîde Berây-ı Tebrîk-i Gazâ Gâzi Hüseyin Paşa	18
40	Kasâ'id	Kasîde Be-Zımn-ı Nüzûl-i Kalyon Der Vâsf-ı Hüseyin Paşa	17
41	Kasâ'id	'İydiyye-i Kapûdân-ı Deryâ ââzi Hüseyin Paşa	18
42	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Hüseyin Paşa	23
43	Kasâ'id	KasîdeDder Sitâyîş-i Meşâr-ı İleyh	24
44	Kasâ'id	Kasîde-i Vüzerâ Der Sitâyîş-i Sadr-ı Â'zam Yûsuf Ziyâ Pâşa	61
45	Kasâ'id	Kasîde-i Ramazâniyye vü Şitâ'iyye Der Sitâyîş-i Sadr-ı Â'zam Yûsuf Ziyâ Paşa	49
46	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Ahmed Paşa	21
47	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Ahmed Paşa	27
48	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i İshak Paşa	19
49	Kasâ'id	Ramazâniyye Be-Kâtib-i Ser Şehriyârî Cenâb-ı Ahmed Efendi	30
50	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Kâtib-i Ser-Şehriyârî Ahmed Efendi	37
51	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Ser-i Kahveciyân Şehriyârî Cenâb-ı Rüstem Aâa	83
52	Kasâ'id	Ramazâniyye Re'isü'l-Küttâb Mehmed Râşid Efendi	32
53	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Re'isü'l-Küttâb Mehmed Râşid Efendi	34
54	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Kethudâ-yı Mehd-i 'Ulyâ Yûsuf Aâa	100
55	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Kethudâ Mehd-i 'Ulyâ Cenâb-ı Yûsuf Ağa	43
56	Kasâ'id	'İydiyye-i Kethudâ-yı Sadr-ı 'Âlî 'Abdullah Efendi	25
57	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Şerîf Efendi	24
58	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Mektûbî-i Sadr-ı 'Âlî İbrâhîm Efendi	15
59	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Cebbârzâde Süleymân Beg	35
60	Kasâ'id	Ramazâniyye-i Be-Cenâb-ı Meşâr-ı İleyh	13
61	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Koca Yûsuf Paşa	24
62	Kasâ'id	Ramazâniyye Be-Cenâb-ı Sadr-ı Â'zam Hâfız İsmâ'il Paşa	18
63	Kasâ'id	Ramazâniyye-i Be-Cenab-ı Kethudâ-yı Sadr-ı 'Âlî Şerîf Efendi	48
64	Kasâ'id	Ramazâniyye Be-Cenâb Kethudâ-yı Hazîne Sâlih Efendi	22
65	Kasâ'id	Ramazâniyye Be-Cenâb-ı Kethudâ-yı Sadr-ı 'Âlî İbrâhîm Efendi	20
66	Kasâ'id	Ramazâniyye Be-Cenâb-ı Kethudâ-yı Sadr-ı 'Âlî İbrâhîm Efendi	10
67	Kasâ'id	Ramazâniyye Be-Cenâb-ı Meşâr-ı İleyh	11
68	Kasâ'id	Ramazâniyye Be-Re'isü'l-Küttâb Mehmed ââlib Efendi	11
69	Kasâ'id	Ramazâniyye Be-Kethudâ-yı Sadr-ı 'Âlî Mustafa Refik Efendi	16
70	Kasâ'id	Ramazâniyye Be-Cenâb-ı Bîcân Sultân	21
71	Kasâ'id	'İydiyye Be-Cenâb-ı Sâmi Ebûbekir Paşa	17
72	Kasâ'id	'İydiyye Be-Cenâb-ı Kethudâ-yı Mehd-i 'Ulyâ Yûsuf Ağa	36
73	Kasâ'id	'İydiyye-i Sadr-ı Â'zam Halil Hamîd Paşa	34
74	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Sâmi Ebûbekir Paşa	34
75	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Hüsrev Paşa	24
76	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Re'isü'l-Küttâb 'Âtuf Efendi	36
77	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Mektûbî-i Sadr-ı 'Âlî İbrâhîm Efendi	44
78	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Re'isü'l-Küttâb Mehmed Râşid Efendi	32
79	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Kethudâ-yı Hazîne Halil Aâa	22
80	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Kâtib-i Ser Şehriyârî Ahmed Paşa	23
81	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Kethudâ-yı Sadr-ı 'Âlî Şoden Şerîf Efendi	26
82	Kasâ'id	Tebrîk-i Be-Hâk-Pây Velîyyü'n-Nî'amı Be-Nevhâne-i İkbâl	10

83	Kasâ'id	Kasîde Be-Hâk-Pây Tepedelânî 'Alî Paşa Edâmallahü'l-Celâle	23
84	Kasâ'id	Kasîde Be-Hâk-Pây Mîr Yûsuf Bin Mîr İsmâ'il Sirozî	19
85	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Kethudâ-yı Sadr-ı 'Âlî İbrâhîm Efendi	15
86	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Sadr-ı A'zâm Yûsuf Ziyâ Paşa	12
87	Kasâ'id	'Arzuhâl-i Manzûm Be-Cenâb-ı Hakkı Paşa	17
88	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Kapudân-ı Deryâ 'Alî Paşa	16
89	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Emîn-i Ma'den 'Abdî Beg Efendi	18
90	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Emîn-i Darbhâne Bekir Efendi	14
91	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Kethudâ-yı Hazîne sâlih Beg Efendi	13
92	Kasâ'id	Kasîde-i Tevdi'ye Der Sitâyîş-i Şerîf Paşa	9
93	Kasâ'id	Kasîde-i Tevdi'ye Der Sitâyîş-i Mehmed Beg Efendi	15
94	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Şerîf Paşa	13
95	Kasâ'id	Kasîde-i Tebrikiyye-i Kapudân-ı Deryâ Sâlih Paşa	15
96	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Kapudân-ı Deryâ Hüseyin Paşa	26
97	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Muhammed Hakkı Paşa	26
98	Kasâ'id	Kasîde-i Tebrikiyye Be-Kethudâ-yı Sadr-ı 'Âlî Mustafa Refik Efendi Be-Avdet-i Ordu-yı Hümâyûn	11
99	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Meşâr-ı İleyh	9
100	Kasâ'id	Kasîde-i Tevdi'ye Der Sitâyîş-i Şerîf Paşa	9
101	Kasâ'id	Kasîde-i Tebrikiyye Be-Re'isü'l-Küttâb Mehmed Gâlib Efendi Be-'Avdet-i Ordu-yı Hümâyûn	11
102	Kasâ'id	Kasîde-i Tebrikiyye Be-Hâk-Pâ-yi Re'isü'l-Küttâb Mehmed Gâlib Efendi Ez-Kufûl-i Sefâret	12
103	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Vâlî-i Şehbâ Cenâb-ı Şerîf Paşa	38
104	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Sâmi Ebûbekir Paşa Âdâmallahü'l-Celâle	51
105	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Sadr-ı Sâbık 'İzzet Mehmed Paşa Âdâmallahü'l-Celâle	38
106	Kasâ'id	Kasîde-i Tuğnâme Der Sitâyîş-i Sâmi Ebûbekir Paşa	69
107	Kasâ'id	(Başlıksız)	15
108	Kasâ'id	Kasîde-i Teşekkür-i Der Hakk-ı Sadr-ı A'zam	48
109	Kasâ'id	Kasîde-i Der Hakk-ı Koca Yusuf Paşa 'Azimet-i Ordu-yı Hümâyûn	21
110	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Mustafâ Paşa	32
111	Kasâ'id	Kasîde-i Der Sitâyîş-i İbrahim Paşa	26
112	Kasâ'id	Kasîde Der Sitâyîş-i Ağâ-yı Dârü's-Sa'ade Cevher Ağâ	22
113	Kasâ'id	Ed'îye-nâme-i Bâ Muhammed Emîn	17
114	Kasâ'id	Ramazâniyye Kâ'im-i Makâm Ebû Bekr Paşa	20
115	Kasâ'id	Kasîde-i Ramazaniyye Der Sitâyîş-i Katibü's-Ser Be-Endârî Ahmed Efendi	34
116	Kasâ'id	Tezkire-i Manzûm Be-Re'isü'l-küttâb Râşid Efendi	22
117	Kasâ'id	Kasîde-i Nev-zuhûr Der Sitâyîş-i Cenâb-ı Hazret-i Çarh-ı Felek	32
118	Kasâ'id	Diger Kasîde-i Nev-Zuhûr	43
119	Kasâ'id	Diger Kasîde-i Nev-Zuhûr	21
120	Tevârih	Târih-i Kethüdâ-yı Sadr-ı 'Âlî-şuden Cenâb-ı Şerîf Efendi	18
121	Tevârih	Târih-i Diger Be-Sâhil-hane-i Hadîce Sultân	11
122	Tevârih	Târih-i Sene-i Cedîd Be-Sadr-ı Esbak 'İzzet Mehmed Paşa	16
123	Tevârih	Târih-i Sene-i Cedîd Berkâb-ı Şâh-ı Enâm	23
124	Tevârih	Târih-i Sene-i Cedîd Berkâb-ı Sultân Selîm Hân	18
125	Tevârih	Târih-i Sâl-i Cedîd Be-Sadr-ı 'Azam Yûsuf Pâşa	15
126	Tevârih	Târih-i Sâl-i Cedîd Be-Kethüdâ-yı Sadr 'Âlî İbrâhîm Efendi	11
127	Tevârih	Târih-i Sâl-i Cedîd Be-Re'isü'l-Küttâb Vâsıf Efendi	10
128	Tevârih	Târih-i Sâl-i Cedîd Berkâb-ı Sultân Mustafa Hân	13
129	Tevârih	Târih-i Tobhane	13

130	Tevârih	Târîh-i Bârûthâne	10
131	Tevârih	Târîh-i Riyâset-i Vahîd Efendi	11
132	Tevârih	Târîh-i Riyâset-i Mustafa Efendi	16
133	Tevârih	Târîh-i Nişân	18
134	Tevârih	Târîh-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Hân bin Abdülhamîd Hân	10
135	Tevârih	Târîh-i Kâ'im-Makâm Rikâb-Şuden Tayyâr Paşa	11
136	Tevârih	Târîh-i Hazîne-i Hümâyûn	13
137	Tevârih	Târîh-i Cülûs-ı Sultân Mahmûd Hân Bin Abdülhamîd Hân	12
138	Tevârih	Târîh-i Diger Be-Cülûs-ı Hümâyûn	14
139	Tevârih	Târîh-i Sadâret-i Halîl Hamîd Paşa	13
140	Tevârih	Târîh-i Kethudâ-yı Sadr 'Âlî-Şuden İbrâhîm Efendi	12
141	Tevârih	Târîh-i Darağacı Der Tersâne-i 'Âmire	33
142	Tevârih	Târîh-i Havuzlu Köşk Der Sâhil-hâne-i Neşât-âbâd	10
143	Tevârih	Diger Târîh-i Velâdet	10
144	Tevârih	Târîh-i Mekteb-i Vâlîde Sultân-ı Mustafa Hân	10
145	Tevârih	Târîh-i sadâret-i Şehîd 'Alemdâr Mustafa Paşa	14
146	Tevârih	Târîh-i Kâ'im-i Makâm-ı Halîl Paşa	10
147	Tevârih	Târîh-i Vezâret-i Hüsameddîn Paşa	21
148	Tevârih	Târîh-i Kapudân-ı Deryâ Râmîz 'Abdullah Paşa	10
149	Tevârih	Târîh-i Veli Efendizâde	18
150	Tevârih	Târîh-i Kethudâ-yı Sadr-ı 'Âlî-Şuden Pepegî Hasan Efendi	14
151	Tevârih	Diger Fesâhat Usta	10
152	Tevârih	Târîh-i Sene-i Cedîd Berkâb-ı Şâh-ı Ferîd	9
153	Tevârih	Târîh-i Sâl-i Cedîd Be-Sadr-ı A'zam İsmâ'il Paşa	9
154	Tevârih	Târîh-i Riyâset-i 'Ârif Efendi	9
155	Tevârih	Târîh-i Riyâset-i Cânîb Efendi	9
156	Tevârih	Târîh-i Sadâret-i Memîş Paşa	9
157	Tevârih	Târîh-i Kapudân-ı Deryâ Hâfız 'Ali Paşa	9
158	Tevârih	Târîh-i Kethüdâ-yı Sadr-ı 'Âlî Mustafa Refîk Efendi	9
159	Tevârih	Târîh-i Kâtib-i Ser-Şuden 'Ârif Beg	9
160	Tevârih	Târîh-i Medhiye Sultân Selîm Be-Teşrif-i Âyinelî Kavak	27
161	Tevârih	Târîh-i Sâhilhâne-i Şemseddîn Efendi	13
162	Tevârih	Târîh-i Kâ'im-i Makâm-ı Halîl Paşa	10
163	Kasâ'id	Velehü	7
164	Kasâ'id	Velehü	7
165	Kasâ'id	Velehü	6
167	Kasâ'id	Velehü	7
168	Kasâ'id	Velehü	6
169	Kasâ'id	Velehü	7
170	Kasâ'id	Velehü	7
171	Kasâ'id	Velehü	7
172	Kasâ'id	Velehü	7
173	Kasâ'id	Velehü	5
174	Kasâ'id	Velehü	7
175	Kasâ'id	Velehü	6
176	Kasâ'id	Velehü	6
177	Kasâ'id	Na'tiye-i Hazret-i siddîk	7
178	Kasâ'id	Velehü	7
179	Kasâ'id	Der Na't-i Şeyheyn-i Mükerremîn Radıyallahu Anhümâ	8
180	Kasâ'id	Velehü	6
181	Kasâ'id	Na't-ı Hazret-i 'Osmân Zî'n-nûreyn	5
182	Kasâ'id	Na'tiyye-i Hazret-i Mevlânâ Kuddise Sirruh	8
183	Kasâ'id	Na'tiyye-i Hazret-i Şâh-ı Nakşibend-i Kuddise Sirruh	7
184	Kasâ'id	Latîfe Güne Der Hakk-ı Seyyid Efendi	7
185	Kasâ'id	Kasîde Be-Cenâb Re'isü'l-Küttâb 'Âtîf Efendi	8
186	Kasâ'id	Kasîde Be-Cenâb-ı Mü'min Efendi	6

187	Kasâ'id	Vasf-ı Bâgçe	4
188	Kasâ'id	Medh	5
189	Kasâ'id	Medh	5
190	Kasâ'id	Mahlasnâme	5
191	Kasâ'id	Medh	7
192	Kasâ'id	Medh	6
193	Tevârih	Târîh-i Diger Be-Sâhil-hane-i Hadîce Sultân	8
194	Tevârih	Târîh-i Sene-i Cedîd Berkâb-ı Şâh-ı Ferîd	7
195	Tevârih	Târîh-i Sâl-i Cedîd Be-Kethüdâ-yı Vâlide-i Yûsuf Paşa	7
196	Tevârih	Târîh-i Tobhane	7
197	Tevârih	Târîh-i Humbara-hâne	7
198	Tevârih	Târîh-i Sâl-i Cedîd Berkâb-ı Şâh-ı Ferîd	8
199	Tevârih	Târîh-i Çeşme-i İbrâhîm Efendi	5
200	Tevârih	Târîh-i Anbâr-ı Hubûbât	3
201	Tevârih	Târîh-i Vefât-ı Birâder Sâhib-i Dîvân Hasan Beg	5
202	Tevârih	Târîh-i Vefât-ı Zîbâ Kalfa	5
203	Tevârih	Târîh-i Vefât-ı Melek Mehmed Paşa	6
204	Tevârih	Târîh-i Vefât-ı Hesnâ Kalfa	7
205	Tevârih	Târîh-i Diger Hesnâ Kalfa	8
206	Tevârih	Târîh-i Defterî-i Şakk-ı Evvel 'Osmân Efendi	5
207	Tevârih	Târîh-i Kâ'im-i Makâm Rikâb-Şuden Mustafa Paşa	8
208	Tevârih	Târîh-i Sadr-ı Rûm-Şuden Şemseddîn Efendi	8
209	Tevârih	Târîh-i Sadr-ı Rûm-Şuden 'Atâ'ullah Efendi	8
210	Tevârih	Târîh-i Meşihat-i Fetvâ Sâlih-zâde Es'ad Efendi	5
211	Tevârih	Târîh-i Meşihat-ı Fetvâ 'Azîz-zâde 'Ârif Efendi	7
212	Tevârih	Târîh-i Kâ'im-i Makâm Hamdullah Paşa	8
213	Tevârih	Târîh-i Kâ'im-i Makâm-Şuden Mûsa Paşa	6
214	Tevârih	Târîh-i Mekteb-i Tâhire Kadın	6
215	Tevârih	Târîh-i Kâ'im-Makâmî Mûsa Paşa Def'a-i sâni	6
216	Tevârih	Târîh-i Kethüdâ-Şuden Mustafa Efendi	5
217	Tevârih	Târîh-i Kethüdâ-yı Devlet-Şuden İbrâhîm Efendi Def'a-i sâni	7
218	Tevârih	Târîh-i Vefât-ı Emîne Hânım	5
219	Tevârih	Târîh-i Silahdâr Mehmed Mîr	8
220	Tevârih	Târîh-i Der Devlet-hâne-i Şemseddîn Efendi	8
221	Tevârih	Târîh-i Riyâset-i Gâlib Efendi	8
222	Tevârih	Târîh-i Riyâset-i Hâlid Efendi	6
223	Tevârih	Târîh-i Vakf-ı Lihiye-i Şerîf-i Nebevî	5
224	Tevârih	Târîh-i Çeşme-i Mustafa Paşa Der Eyyüb	4
225	Tevârih	Târîh-i Vefât-ı Emîn Efendi	6
226	Tevârih	Târîh-i Vefât-ı Ahmed Efendi	5
227	Tevârih	Târîh-i Vefât-ı Fitnat Hanım	5
228	Tevârih	Târîh-i Vefât-ı Kayış Bıçak	5
229	Tevârih	Târîh-i Vefât-ı Fâtıma Hanım	5
230	Tevârih	Vefât-ı Hadice Hanım	7
231	Tevârih	Vefât-ı Ümmühân Kadın	5
232	Tevârih	Vefât-ı Fesâhat Kalfa	6
233	Tevârih	Târîh-i Yasak-ı Bâde	5
234	Tevârih	Târîh-i Tersâne	5
235	Tevârih	Târîh-i Silahdâr-ı Şehriyârî İslâm Âğa	7
236	Tevârih	Târîh-i Kethüdâ-yı Devlet-Şud 'Azmi Efendi	6

Kaside formunda yazılan manzumelere bakıldığında bu şiirlerin Divan'ın kasâ'id ve tevârih bölümlerinde yer aldıkları görülmektedir. Kaside biçiminde yazılan manzumelerin beyit sayılarıyla ilgili yukarıdaki tablo incelendiğinde 4-116 beyit arasında, değişik uzunluklarda yazıldığı ortaya çıkmaktadır. Ancak Fâzıl'ın kaside formunda yazmış olduğu manzumelerde tercih ettiği beyit sayıları çeşitlilik göstermekle birlikte aşağıda yer alan grafikten de anlaşılabacağı gibi manzumelerin daha çok 10 ile 40 beyit arasında yazıldığı görülmektedir. İlgili manzumelerin çoğunluğunu 10-20 ve 20-30 beyit arasında olanlar oluşturmaktadır. Buradan yola çıkarak Fâzıl'ın 40 beyitten uzun şiirler kaleme almayı fazla tercih etmediği söylenebilir.

Şekil 3. Fâzıl Divanı'nda kaside formundaki manzumelerin beyit sayıları

4.5.1.2.1.2. Gazeller

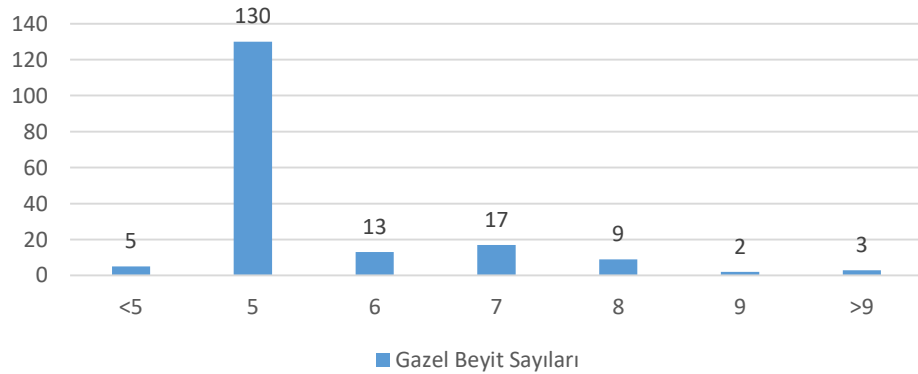
Kaside dışında pek çok divan şairi gibi Fâzıl'ın da şiir yazarken çokça tercih ettiği nazım biçimi gazel olmuştur. Gazel, kelime anlamı olarak Arapçada “kadınlarla sevgi üzerine konuşmak, söyleşmek” demektir. Türk edebiyatında gazeller 4-15 beyit arasında yazılmıştır (İpekten: 19). Fâzıl Divanı'nın hacim bakımından önemli bir kısmını oluşturan “gazeliyât” kısmında yer alan gazellerin sayısı 181'dir. İlgili bölümde yer alan gazellerin beyit sayılarına göre dökümü ve sıra numaraları aşağıdaki tabloda ifade edilmiştir:

Tablo 3. *Fâzıl Divanı* 'nda yer alan gazeller ve beyit sayıları

Gazel No	Beyit Sayısı	Gazel No	Beyit Sayısı	Gazel No	Beyit Sayısı
2	6	63	6	124	5
3	11	64	5	125	5
4	5	65	7	126	5
5	5	66	5	127	9
6	5	67	5	128	5
7	8	68	5	129	4
8	5	69	5	130	5
9	5	70	5	131	6
10	8	71	8	132	5
11	7	72	8	133	6
12	8	73	7	134	5
13	7	74	5	135	5
14	5	75	6	136	5
15	5	76	5	137	5
16	5	77	7	138	5
17	7	78	5	139	5
18	5	79	5	140	5
19	5	80	5	141	6
20	5	81	5	142	5
21	5	82	5	143	5
22	5	83	5	144	5
23	5	84	4	145	6
24	5	85	5	146	8
25	5	86	5	147	5
26	8	87	5	148	5
27	5	88	5	149	5
28	5	89	5	150	5
29	5	90	5	151	5
30	5	91	7	152	5
31	5	92	11	153	5
32	5	93	5	154	5
33	7	94	5	155	7
34	5	95	5	156	5
35	7	96	5	157	5
36	17	97	5	158	7
37	5	98	5	159	5
38	7	99	5	160	5
39	5	100	5	161	5
40	5	101	5	162	5
41	5	102	5	163	5
42	5	103	7	164	5
43	5	104	5	165	5
44	5	105	5	166	5
45	5	106	4	167	5
46	5	107	6	168	5
47	5	108	5	169	5
48	5	109	5	170	7
49	5	110	5	171	9
50	5	111	5	172	5
51	7	112	5	173	5

52	5	113	6	174	6
53	6	114	5	175	4
54	5	115	5	176	5
55	7	116	5	177	5
56	5	117	7	178	5
57	5	118	5	179	5
58	5	119	4	180	8
59	6	120	5	181	5
60	6	121	5	182	5
61	5	122	5		
62	8	123	5		

Tabloya göre Fâzıl, 4-17 beyit arasında gazeller kaleme almıştır. İpekten'e göre klasik Türk şiirinde dört beyitli gazel yok denecek kadar azdır. Divanlarda rastlanılan bu gazellerin yarım mı kaldıkları yoksa bazı beyitlerinin eksik mi yazıldığı belli değildir (İpekten: 19). Ancak Fâzıl Divanı'na bakıldığında 4 beyitli 5 gazel kaleme alındığı görülmektedir. Bu gazellerin matla ve makta beyitlerinin eksiksiz olması, beyit sayısı dışında gazelin tüm biçimsel özelliklerini taşıması ve beyit sayısının nüshadan nüshaya farklılık göstermemesi bu manzumelerin yarım kaldığı yahut eksik istinsah edildiği ihtimallerini ortadan kaldırmaktadır. Gerek 5 beyitten kısa gazellerin varlığı, gerekse 17 beyitlik bir gazelinin olması Fâzıl'ın gazel konusunda birtakım tasarruflarda bulunduğu sonucunu vermektedir.

Şekil 4. Fâzıl Divanı'nda gazeliyât bölümünde yer alan gazellerin beyit sayıları

Yukarıda yer alan grafik incelendiğinde Fâzıl'ın 5 beyitten az 15 beyitten fazla gazelleri olsa da daha çok 5 beyitten oluşan formu kullandığı anlaşılmaktadır. Öyle ki bu gazeller ilgili bölümdeki gazellerin %73'ünü oluşturmaktadır.

4.5.1.2.1.3. Kıtalar

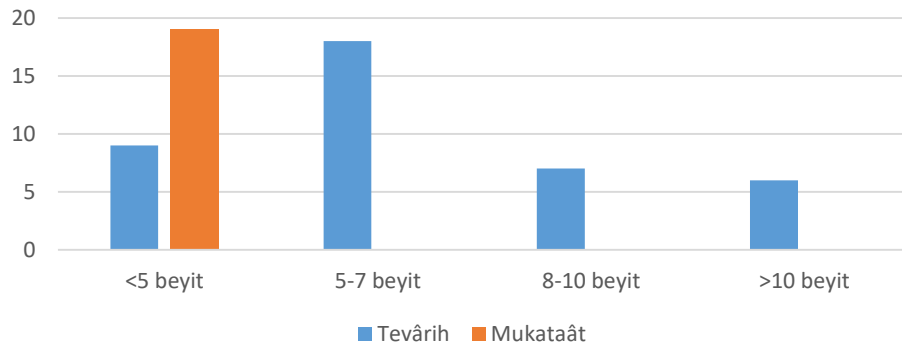
Fâzıl Divanı'nda beyit sayısı bakımından incelenmesi gereken diğer nazım biçimleri kıta, nazm ve mesnevilerdir. Divan'ın "gazeliyât" kısmında yer alan giriş manzumesi ile "mukatta'ât" kısmında yer alan kıtalara ek olarak "tevârih" bölümünde kıta nazım biçiminde kaleme alınmış toplam 58 manzume bulunmaktadır. Aşağıda yer alan tabloda kıtaların bulunduğu bölümler, beyit sayıları ve başlıkları verilmiştir:

Tablo 4. *Fâzıl Divanı'nda muhtelif bölümlerde yer alan kıtalar ve beyit sayıları*

Sıra No	Bölümü	Manzume Başlığı	Beyit Sayısı
1	Tevârih	Târih-i Sûr-ı Hitân Be-Mahdûm-ı Kethüdâ-yı Mihr-i 'Ulyâ Yûsuf Paşa	9
2	Tevârih	Târih-i Kâşâne-i Hüseyin Pâşa	2
3	Tevârih	Târih-i Sene-i Cedîd Berkâb Şâh-ı Ferîd	12
4	Tevârih	Târih-i Sene-i Cedîd Berkâb Şâh-ı Ferîd	10
5	Tevârih	Târih-i Teymûr Hâne	15
6	Tevârih	Târih-i Kışla-i 'Arabacıyân	15
7	Tevârih	Târih-i Velâdet	5
8	Tevârih	Târih-i Bâb-ı Sâhilhâne-i Esmâ Sultân	2
9	Tevârih	Târih-i Vefât-ı Mustafa Beg	4
10	Tevârih	Târih-i Vefât-ı Rıf'at 'Ali Beg	7
11	Tevârih	Târih-i Vefât-ı Râşid Efendi	5
12	Tevârih	Târih-i Mektûbî-i Sadr 'Âli Refik Efendi	7
13	Tevârih	Târih-i Sebîl-i Mihrişâh Sultân Mâder-i Sultân Selîm Hân	7
14	Tevârih	Diger Târih-i Sebîl-i Vâlide Sultân	10
15	Tevârih	Târih-i Tüfenk Endâhte-i Hüseyin Paşa	5
16	Tevârih	Târih-i Kâtib-i Ser Şoden Tayfûr Beg	8
17	Tevârih	Târih-i Velâdet-i Fâtma Hânım	4
18	Tevârih	Târih-i Vezâret-i Hüseyin Paşa	2
19	Tevârih	Târih-i Çeşme-i Hüseyin Paşa	2
20	Tevârih	Der Vâsf-ı Dîvân-hâne	5
21	Tevârih	Târih-i Feth-i Mısır	10
22	Tevârih	Diger Feth-i Mısır	2
23	Tevârih	Târih-i Vefât-ı Neş'et Efendi	2
24	Tevârih	Târih-i Vefât-ı Tayyâr Paşa	7
25	Tevârih	Târih-i Vefât-ı Fırtına Kapûdân	5
26	Tevârih	Târih-i Velâdet-i Fâtîma Sultân	6
27	Tevârih	Târih-i Velâdet-i Şehzâde-i Sultan Mehmed	11
28	Tevârih	Berây-ı Menzil-i Şâh-ı Enâm	6
29	Tevârih	Târih-i Velâdet-i Fâtîma Sultân	7
30	Tevârih	Târih-i Mescîd-i Şerîf-i Der-Kavak	10
31	Tevârih	Târih-i Ma'lûm	7
32	Tevârih	Târih-i Sadâret-i Melek Muhammed Paşa	15
33	Tevârih	Târih-i Riyâset-i Mehmed Râşid Efendi	12
34	Tevârih	Târih-i Câmî'-i Şerîf Be-Kazâ-i Çehâr-şenbe Der Sancak-ı Bolı	5
35	Tevârih	Vefât-ı 'Abdullah Efendi	6
36	Tevârih	Vefât-ı Mehmed Mîr	3
37	Tevârih	Vefât-ı Seyyid Efendi	6
38	Tevârih	Târih-i Zeyneb Hanım	7

39	Tevârih	Târih-i Vefât-ı Dervîş Mustafa	6
40	Mukattâat	Berây-ı Otağ-ı Mu'allâ	2
41	Mukatta'ât	Berây-ı Otağ	2
42	Mukatta'ât	Berây-ı Gaşiye	2
43	Mukatta'ât	Berây-ı Kusûr-ı Beşiktâş	2
44	Mukatta'ât	Berây-ı Havzı ki Miyan-ı Dü-Kasr-Bûd	2
45	Mukatta'ât	Berây-ı Kusûr-ı Neşat-ÂbÂd	1
46	Mukatta'ât	Berây-ı Zer-efşânî	3
47	Mukatta'ât	Berây-ı 'Alem-dâr-zâde	3
48	Mukatta'ât	Berây-ı Kulkul-i Mînâ	2
49	Mukatta'ât	Berây-ı Bahîl	2
50	Mukatta'ât	Diger	2
51	Mukatta'ât	Diger	2
52	Mukatta'ât	Berây-ı Mutrib	2
53	Mukatta'ât	Diger Berây-ı Mutrib	2
54	Mukatta'ât	Diger Mutrib	1
55	Mukatta'ât	Der Tefric-i Erselân Hâne-i Güfte-Bûd	2
56	Mukatta'ât	Berây-ı Dergeh-i Vâlide Sultân	3
57	Mukatta'ât	Diger	2

Fâzıl Divanı'nda yer alan kıtaların 39'u "tevârih" bölümünde, 25'i "mukatta'ât" bölümünde, biri ise "gazeliyât" bölümünün başında yer almaktadır. Sözlük anlamıyla "parça" demek olan kıta, nazım terimi olarak iki ya da daha çok, 9-10 beyte kadar olan, matla ve mahlas beyti bulunmayan ve gazel biçiminde kafiyelenişe sahip olan nazım şeklinin adıdır (İpekten: 53). Türk şiir geleneğinde 2-10 beyit olarak kaleme alındığı anlaşılan kıta nazım biçiminin Fâzıl Divanı'nda tek beyitten 15 beyte kadar yazıldığı görülmektedir. Tek beyitlik kıtaların "ebyât" bölümü dışında tutulması, şairin bu manzumeleri bilerek tek beyit olarak kaleme aldığı ihtimalini düşündürmektedir. Bunun dışında 11-15 beyitlik kıtaların varlığı da şairin tıpkı gazel formunda olduğu gibi kıtalarda da denemeler yaptığı ve bazı tasarruflarda bulunduğu sonucuna ulaştırmaktadır.

Şekil 5. Fâzıl Divanı'nda tevârih ve mukatta'ât bölümlerinde yer alan kıta formunda yazılmış manzumelerin beyit sayıları

Fâzıl'ın mukatta'ât bölümünde kaleme aldığı kıtaların tamamı 5 beyitten azdır. Bu bölümde yer alan kıtaların genellikle 2 beyitten oluştuğu görülmektedir. Tevârih bölümündeki kıtaların ise daha çok 5-7 beyit arasında olduğu anlaşılmaktadır.

4.5.1.2.1.4. Nazmlar

Sözlükte “dizmek, düzeltmek, ipliğe inci dizmek” anlamlarına gelen nazm, bir nazım biçimi olarak kıtanın ilk beyti kafiyeli şeklindedir (İpekten: 58). Bu nedenle Fâzıl Divanı'nda nazmların kıtalardan ayrı olarak incelenmesi gerekmektedir. Birbirlerine çok benzemeleri yüzünden nazm, kıta ve rubai çok yerde birbirine karıştırılmış, divan tertiplerinde bir ayırım yapılmadan mukatta'ât hatta rubaiyât adı altında bir araya toplanmışlardır (İpekten: 59). Fâzıl Divanı'nda, tevârih bölümünde yer alan nazm formunda manzumeler kapsam dışında bırakıldığında, nazm ile kaleme alınmış şiirlerin mukatta'ât bölümü altında toplandığı görülmektedir. Yani İpekten'in ifade ettiği karışıklık Fâzıl Divanı için de geçerlidir. Fâzıl Divanı'nda tevârih ve mukatta'ât bölümlerinde nazm formunda yazılmış 18 manzume yer almaktadır. Aşağıda yer alan tabloda ilgili manzumelerin bulundukları bölümler, başlıkları ve beyit sayıları verilmiştir:

Tablo 5. *Fâzıl Divanı'nda muhtelif bölümlerde yer alan nazmlar ve beyit sayıları*

Sıra No	Bölümü	Manzume Başlığı	Beyit Sayısı
1	Mukatta'ât	Kıt'a-i Hâtîme Be-Du'â-yı Şâh-ı Devrân	2
2	Mukatta'ât	Diger Berây-ı Hücre-i Der-Neşât-âbâd	2
3	Mukatta'ât	Diger	2
4	Mukatta'ât	Diger	2
5	Mukatta'ât	Diger	2
6	Mukatta'ât	Diger	2
7	Mukatta'ât	Diger	2
8	Mukatta'ât	Diger Berây-ı Dergeh-i Felek-i Bâr-gâh	2
9	Tevârih	Târih-i Vezâret-i 'İzzet Mehmed Paşa	18
10	Tevârih	Târih-i Zifâf-ı Kapudân-ı Deryâ Hüseyin Paşa Be-Hazret-i Esmâ Sultân	18
11	Tevârih	Târih-i Sûr-ı Hıtân ü Zifâf Be-Muhâdim 'İzzet Mehmed Paşa	12
12	Tevârih	Târih-i Sâhil-hâne-i Neşât-âbâd	20
13	Tevârih	Târih-i Sâhil-hâne-i Hadîce Sultân	27
14	Tevârih	Târih-i Sene-i Cedîd Berkâb-ı Şâh-ı Ferîd	18
15	Tevârih	Târih-i Sene-i Cedîd Berkâb-ı Şâh-ı Ferîd	11
16	Tevârih	Diger Târih-i Tobhane	10
17	Tevârih	Târih-i Zifâf-ı 'Alâ'eddin Paşa Bâ Hibetullah Sultân	9
18	Tevârih	Târih-i Riyâset-i Vâsîf Efendi	7

Tablodan anlaşılabacağı gibi mukatta'ât bölümünde yer alan nazmların tamamı 2 beyitten oluşmuştur. Tarih düşürmede kullanılan nazmların ise 7 ile 27 beyit arasında değiştiği görülmektedir.

4.5.1.2.1.5. Mesneviler

Bunların dışında Fâzıl Divanı'nda beyitlerle yazılan nazım biçimlerinden biri olan mesnevi formunda yazılmış iki manzume bulunmaktadır. Küçük mesnevi olarak nitelendirebileceğimiz bu manzumelerden ilki “kasâ'id” bölümünde, dönemin kaptanıderyası Hüseyin Paşa'ya yazılmış 48 beyitlik bir manzumedir. Diğer ise “tevârih” bölümümünde yer alan, III. Selim döneminde uygulamaya konulmuş içki ve fuhuş yasağı ile ilgili tarih bilgisi veren 17 beyitlik manzumedir. Her iki manzume de divan şiir geleneği çerçevesinde kaleme alınmış, şairin herhangi bir tasarruf uygulamadığı manzumelerdir.

4.5.1.2.1.6. Müstezâdlar

Arapça “ziyâde” kökünden “arttırılmış, eklenmiş” anlamlarına gelen ve gazelden türetilen bir nazım şekli olan müstezâd (İpekten: 35), Fâzıl'ın Divan'ında rastlanılan diğer bir nazım biçimidir. Altısı na't, biri ise mukatta'ât bölümünün sonuna eklenmiş olmak üzere toplam 7 müstezâd tespit edilmiştir. Kasâ'id bölümünde yer alan müstezâdların tamamı 5 beyit olarak yazılmışken, mukatta'ât bölümünün sonunda istinsah edilmiş aşk konulu müstezâd ise 2 beyit olarak kaleme alınmıştır. Aşağıda yer alan tablo, ilgili manzumelerin bölümü, türü, başlığı ve beyit sayısı ile ilgili bilgileri içermektedir:

Tablo 6. *Fâzıl Divanı'nda muhtelif bölümlerde yer alan müstezâdlar ve beyit sayıları*

Sıra No	Bölümü	Türü	Manzume Başlığı	Beyit Sayısı
1	Kasâ'id	Na't	Velehü	5
2	Kasâ'id	Na't	Velehü	5
3	Kasâ'id	Na't	Velehü	5
4	Kasâ'id	Na't	Velehü	5
5	Kasâ'id	Na't	Hilye-i Şerif	5
6	Kasâ'id	Na't	Velehü	5
7	Mukatta'ât	-	Müstezâd	2

4.5.1.2.1.7. Terkîb-i bend ve Tercî-i bendler

Fâzıl Divanı'nda beyitlerle yazılmış nazım biçimleri yanında bentlerle yazılmış nazım biçimlerine de yer verilmiştir. Terkîb-i bend, tercî-i bend, şarkı, murabba', muhammes, tahmîs, müseddes, tesdîs biçimlerinde yazılan bu manzumeler, gazel ve kaside kadar yaygın olmasa da Fâzıl Divanı'ndaki çeşitliliği göstermesi bakımından önemlidir.

Aynı vezinde yazılmış 8-20 mısralık bentlerin birleştirilmesiyle yazılan, genelde 5-7 bent arasında olan ve kendi içinde kafiyeli bir vasıta beyti olan nazım biçimlerine terkîb-i bend denmektedir (İpekten: 115). Tercî-i bend ise vasıta beyti her bentin sonunda aynen tekrar eden nazım biçimleridir. Fâzıl Divanı'nda muhtelif bölümlerde toplam 8 tercî-i bend ve 7 terkîb-i

bend bulunmaktadır. Aşağıdaki tablo Fâzıl Divanı'nda yer alan terkîb-i bend ve tercî-i bendlerin başlıklarını, dize ve bent sayılarını göstermektedir.

Tablo 7. *Fâzıl Divanı'nda muhtelif bölümlerde yer alan terkîb-i bend ve tercî-i bendler ve bent sayıları*

Sıra No	Bölümü	Türü	Manzume Başlığı	Bent Dize Sayısı	Bent Sayısı
1	Kasâ'id	Tercî-i bend	Tercî-i Bend-i Barata Esrâr-ı Süfiyye ki İlham Hazret-i Kuddise-bûd	6	7
2	Kasâ'id	Tercî-i bend	Tercî-i Bend Berkâb-ı Sultân Selîm Hân 'Aleyhümü'r-Rahmetü Ve'l-Gufrân	10	10
3	Kasâ'id	Tercî-i bend	Ramazâniyye Re'isü'l-Küttâb Mehmed Râşid Efendi	12	5
4	Kasâ'id	Tercî-i bend	Kasîde-i Tebrikiyye Be-Hâk-Pây Sîrozî İsmâ'il Beg	8	5
5	Kasâ'id	Tercî-i bend	Tebrikiyye-i Kethudâ-yı Mehd-i 'Ulyâ Yûsuf Ağa Der Teşrif-i Sâhilhâne-i Beşiktâş	6	8
6	Kasâ'id	Tercî-i bend	Tercî-i Bend Berây-ı Müfred-i Hâtem sadr-ı Â'zam Yûsuf Ziyâ Paşa	10	5
7	Tevârih	Tercî-i bend	Tercî-i Bend Berây-ı Muâarrid Sadr-ı Â'zam Yûsuf Ziyâ Paşa	8	6
8	Tevârih	Tercî-i bend	Târîh-i Sadâret-i Yûsuf Paşa Def'a-i Sâni	6	6
1	Kasâ'id	Terkîb-i bend	Tercî-i Bend-i Ramazâniyye-i Sadr-ı Â'zam Yûsuf Ziyâ Paşa	10	5
2	Kasâ'id	Terkîb-i bend	Tercî-i Bend Der Sitâyiş-i Re'isü'l-Küttâb Mehmed Râşid Efendi	12	4
3	Kasâ'id	Terkîb-i bend	Terkîb-i Bend-i Bahariyye Der Sitâyiş-i Sultân Selîm Hân Der Zımn-ı Nakl-i Hümâyûn	12	5
4	Kasâ'id	Terkîb-i bend	Terkîb-i Bend-i Ramazâniyye Berkâb-ı Sultân Selîm Han 'Aleyhümü'r- Rahmetü Mennân	12	13
5	Kasâ'id	Terkîb-i bend	Terkîb-i Bend-i Bahâriyye Ber Kâb Şâh-ı Enâm Hazret-i Sultân Selîm Hân	16	5
6	Kasâ'id	Terkîb-i bend	'İydiyye-i Kapudân-ı Deryâ Hüseyin Paşa	12	5
7	Şarkiyât	Terkîb-i bend	Terkib-i bend	10	5

Bent sayılarına bakıldığında Fâzıl'ın ilgili manzumeleri 5-13 bent arasında kaleme aldığı görülmekle birlikte, daha çok 5 bentli terkîb-i bend ve tercî-i bendleri tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında "kasâ'id" bölümünde methiye türünde yazdığı 3 manzumesinin başlığında tercî-i bend oldukları kaydı düşülmüşse de ilgili şiirlerin vasıta beyitleri tekrar etmediğinden bunları terkîb-i bend olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Divan şiir geleneğinde gerek terkîb-i bend, gerekse tercî-i bendlerde bentlerin dize sayıları çift sayılardan oluşmaktadır. Ancak Fâzıl Divanı'nda 5, 7 dizeden oluşan ve terkîb-i bend yahut tercî-i bend başlığıyla istinsah edilmiş manzumelerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu manzumeler incelendiğinde terkîb-i bend ve tercî-i bendlerin olmazsa olmazı vasıta beyitlerinin olmadığı, her biri 5, 7, 9 gibi tek sayıda dizeden oluşan bentlerin sonundaki dizelerin tekrar ettiği görülmüştür. "aaa... A bbb... A" şeklinde kafiyelenen bu nazım biçimlerinin mütekerrir muhammes, müsebbba' ve divan şiirinde nadir görülen mütessa' olduğu anlaşılmaktadır. Bu manzumelerin terkîb-i bend yahut tercî-i bend diye kaydedilmesinin şairin mi yoksa müstensih'in mi tasarrufu olduğu bilinmemektedir. Ancak terkîb-i bend ve tercî-i bendlerin arasına dâhil etmek yerine ayrıca incelemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Aşağıda yer alan tablo bu durumda olan 6 manzumenin bölümü, biçimi, başlığı, dize ve bent sayıları hakkında bilgi vermektedir:

Tablo 8. *Fâzıl Divanı'nda tercî-i bend diye kaydedilen ancak musammat olan manzumelerin bölüm, başlık, dize ve bent bilgileri*

Sıra No	Bölümü	Türü	Manzume Başlığı	Bent Dize Sayısı	Bent Sayısı
1	Kasâ'id	Müsebbba-i Mütekerrir	Tercî'-i Bend Der Sitâyîş-i Kapûdân-ı Deryâ Gâzi Hüseyin Paşa	7	5
2	Kasâ'id	Müsebbba-i Mütekerrir	Tercî'-i Bend Der Sitâyîş-i Sitâyîş-i Kâtib-i Ser-Şehriyârî Ahmed Efendi	7	7
3	Kasâ'id	Mütessa'-i Mütekerrir	Tercî'-i Bend Der Sitâyîş-i Kâtib-i Ser Şehriyârî Ahmed Efendi	9	5
4	Tevârih	Muhammes-i Mütekerrir	Tercî'-i Bend Târîh-i Sadâret-i Hâfız İsmâ'il Paşa	5	6
5	Kasâ'id	Müsebbba-i Mütekerrir	Tercî'-i Bend-i Medhiye-i Neşât-âbâd	7	5
6	Kasâ'id	Müseddes-i Mütekerrir	Tercî'-i Bend Çâr-yâr-ı Güzîn Rıdvânullâh-ı 'Aleyhim Ecma'in	6	6

4.5.1.2.1.8. Diğer Musammatlar

Fâzıl Divanı'nda bunların dışında 1 murabba', 3 muhammes/tahmîs, 5 müseddes/tesdîs bulunmaktadır. Bu manzumelerin bölümü, biçimi, başlığı, dize ve bent sayıları ile ilgili bilgiler aşağıda yer alan tabloda verilmektedir:

Tablo 9. *Fâzıl Divanı'nda yer alan musammatların bölüm, başlık, dize ve bent bilgileri*

Bölümü	Türü	Manzume Başlığı	Bent Dize Sayısı	Bent Sayısı
Kasâ'id	Muhammes-i Mütেকerrir	Münâcât-ı Ba'd-Ez Rücû' Bedergâh-ı Kazı'l-Hâcât Celle Şâne Vü 'Ümmü Nevâle	5	10
Kasâ'id	Murabba'	Melâtıfe-i Berây Türk Velî 'Osman Ez-Hadme-i Kapudân-ı Deryâ Böcek Hüseyin Paşa	4	7
Musammat	Muhammes	Muhammes	5	5
Musammat	Tahmîs	Tahmîs-i Hâtıf	5	5
Musammat	Müseddes	Müseddes	6	5
Musammat	Müseddes	Müseddes	6	5
Musammat	Tesdîs	Bâ Tazmîn-i Beyt-i Nedîm	6	5
Musammat	Müseddes	'Alâka-gerden Fâzıl B'âfet-i Devrân Der Gümüşhâne	6	7

4.5.1.2.1.9. Şarkılar

Yalnızca Türk edebiyatında görülen ve halk şiirindeki türkünün karşılığı olarak düşünebileceğimiz şarkı da Fâzıl Divanı'nda yer alan nazım biçimlerindenidir. Aşağıda yer alan tabloda şarkıların başlığı, bent ve dize sayısı görülmektedir:

Tablo 10. *Fâzıl Divanı'nda yer alan şarkıların başlık, dize ve bent bilgileri*

Sıra No	Türü	Manzume Başlığı	Bent Dize Sayısı	Bent Sayısı
1	Murabba' Şarkı	Berây-ı Mahbûb-ı Barata-puş Der Kaftân Ber- kâmet-i Cisbân-ı Mey-nümâyid	4	4
2	Murabba' Şarkı	Şarkı Berây-ı Âfet	4	4
3	Murabba' Şarkı	Şarkı Berây-ı Anton	4	2
4	Murabba' Şarkı	Şarkı Berây-ı Mehtâb	4	4
5	Murabba' Şarkı	Şarkı Berây-ı Zer-Nişân	4	4
6	Murabba' Şarkı	Şarkı	4	4
7	Murabba' Şarkı	Şarkı Berây-ı Yâsemen	4	4
8	Murabba' Şarkı	Şarkı Berây-ı Dilber-i Esb-süvâr-ı Şemsiye-gîr	4	4
9	Murabba' Şarkı	Şarkı 'İydiye	4	4
10	Murabba' Şarkı	Şarkı Berây-ı Zevk-i Mehtâb	4	4
11	Murabba' Şarkı	Şarkı Berây-ı Fariâ-Şoden Ez-Mahbûb	4	7
12	Murabba' Şarkı	Şarkı	4	4
13	Murabba' Şarkı	Şarkı	4	4
14	Murabba' Şarkı	Şarkı	4	4
15	Murabba' Şarkı	Şarkı	4	4
16	Murabba' Şarkı	Şarkı Berây-ı Darçın Güli	4	5
17	Murabba' Şarkı	Şarkı	4	4
18	Murabba' Şarkı	Şarkı	4	4
19	Murabba' Şarkı	Şarkı	4	4
20	Murabba' Şarkı	Şarkı	4	4
21	Murabba' Şarkı	Şarkı	4	4
22	Murabba' Şarkı	Şarkı Berây-ı Çiçek	4	5

23	Murabba' Şarkı	Şarkı	4	4
24	Gazel şarkı	Şarkı	2+4	4
25	Murabba' Şarkı	Şarkı Berây-ı Dilber-i Şemsiye-gîr-i Zevrâk-nişîn	4	4
26	Murabba' Şarkı	Şarkı Berây-ı Rub'iyye	4	4

Şarkılar daha çok dört mısralık bentler halinde söylense de beş mısralık bentler halinde söylenen örnekleri de bulunmaktadır. Bestelenmek için yazıldıklarından, genellikle kısa, 3-5 bent arasında yazılırlar (İpekten: 88). Fâzıl Divanı'nda yer alan şarkılara bakıldığında geleneğe uygun olarak genellikle 4 bent halinde oldukları görülür. 26 şarkının 22'si 4 bentten oluşmaktadır. Ancak 2 ve 7 bentlik şarkı örnekleri de bulunmaktadır. Şarkılarda diğer musammatlarda olduğu gibi son bentte mahlas yer alır. Ancak son bentte mahlas kullanmayan şairler de bulunur (İpekten: 88). Fâzıl'ın şarkılarının tamamında son bentte mahlas kullanıldığı görülür. Şarkılar genellikle murabba' şeklinde kaleme alınsa da divan şiir geleneğinde bazı şairlerin muhammes ve hatta gazel formunda şarkılar yazdıkları bilinmektedir. Fâzıl ise 26 şarkısının 25'ini murabba' formunda, birini ise gazel formunda ancak nakaratı murabba' olacak şekilde kaleme almıştır. Bu da şairin şarkı nazım biçiminde bir yandan geleneğe bağlı kalırken bir yandan da denemeler yaptığını göstermektedir.

4.5.1.3. Vezin

Vezin, şiirin önemli ahenk unsurlarından biridir ve şairlerin tercih ve yetenekleri ölçüsünde manzumelere güzellik kazandırmaktadır. Klasik Türk Edebiyatı denildiğinde de akla ilk olarak aruz vezni gelmektedir. Köken olarak Arap şiirine dayansa da İslamiyet'in yayılması ve Arap fetihleriyle birlikte önce Farslara, İranlılardan da çeşitli ilişkiler sonucu Türklere geçmiştir (İpekten: 140). Yani aruz vezni denildiğinde akla üç farklı çeşidi gelmelidir: Arap aruzu, Fars aruzu ve Türk aruzu.

Türkçe, Arapçadan farklı bir dil ailesine mensup olduğu için başlarda yadırganmıştır. Bu nedenle Türk şairleri denenmiş ve değişikliğe uğratarak yumuşatılmış olan İran aruzunu dillerine ve şiir zevklerine daha yakın buldukları için benimsemişlerdir (İpekten: 140). İlk zamanlarda şairler Türkçeyi aruza uydurmakta zorlansalar da 15. yüzyılda aruz artık Türkçeye yerleşmiş ve başarılı bir şekilde kullanılmaya başlanmış, 16. yüzyılın başlarından itibaren ise aruz tamamen Türkçeye uydurulmuş, önceki yüzyıllardaki aksaklıklar aşılmıştır (İpekten: 141).

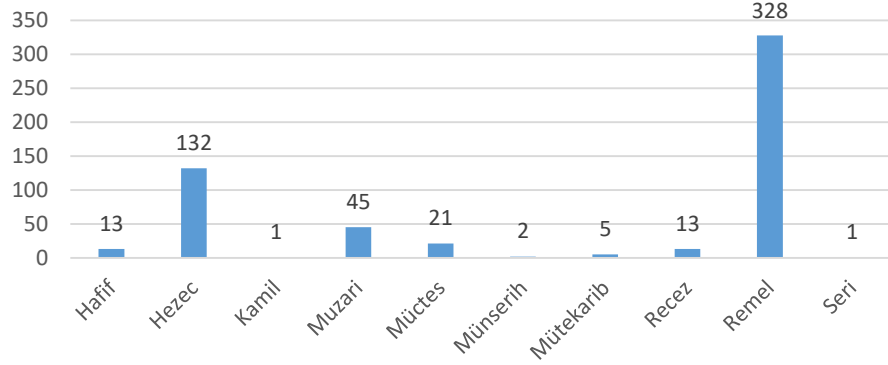
Enderunlu Fâzıl'ın yaşadığı yüzyıl olan 18. yüzyıl sonuna gelindiğinde ise şairlerin aruzu kullanmakla ilgili herhangi bir sorunları kalmadığı anlaşılmaktadır. Fâzıl Divanı'na bakıldığında şairin aruz vezninin farklı pek çok kalıbını kullandığı görülmektedir. Anadili

Arapça olan bu şair, şiir yazacak kadar iyi bildiği Türkçesini yine kendi köklerinin bir mahsulü olan aruz veznine uydurmakta ve bu yolla ahengi sağlamakta zorlanmamıştır. Divan'daki manzumelere bakıldığında Fâzıl, 10 farklı bahir ve 32 farklı kalıba yer vermiştir. Bu bakımdan Divan'da aruz kalıplarının çeşitlilik ve zenginliği göze çarpmaktadır. Aşağıda yer alan tabloda şairin Divan'ında kullanılan aruz kalıplarının nazım şekillerine göre dağılımı gösterilmiştir:

Tablo 11. *Fâzıl Divanı'nda kullanılan aruz kalıplarının nazım şekli ve türlerine göre dağılımı*

Bahir	Kalıp	Kaside	Nazım	Gazel Formu	Gazel	Müstezâd	Müseddes & Tesdîs	Muhammes & Tahmîs	Murabba'	Terkibi bent	Tercii bent	Müsebbâ'	Mütessa'	Kıta	Rubai	Mesnevi	Şarkı	Beyit	TOPLAM
Hafif	— . — / . — . / — . —	4		3	3	1								1					12
	— . — / . — . / — . —													1					1
Hezec	— . — / . — . / . — . / . —	7	2	1	12	2				1	3			2					30
	— . — / . — . —																1		1
	— . — / . — . / . —	5		3	3		1				1			1					14
	— . — / . — . / . — . / . —	29	3	17	18		3	1		3	1			7			1	1	84
	— . — / . — . / . —	2																	2
Kamil	— . — . / . — . / . — . / . —				1														1
Muzari	— . — / . — . / . — . / . —	1		1															2
	— . — / . — . / . —	1																	1
	— . — / . — . / . — . / . —	6	1	3	30									2					42
Müctes	— . — . / . — . / . — . / . —	1																	1
	— . — . / . — . / . — . / . —	3			16									1					20
Münserih	— . — . / . — . / . — . / . —				1														1
	— . — . / . — . / . — . / . —			1															1
Mütekarib	— . — / . — . / . — . / . —	1		1										1					3
	— . — / . — . / . — . / . —			1										1					2
Recez	— . — . / . — . —																2		2
	— . — . / . — . —				1														1
	— . — . / . — . / . — . / . —	2	1	1	1									1			1		7
	— . — . / . — . / . — . / . —	1																	1
	— . — . / . — . / . — . / . —	1		1															2
Remel	— . — / . — . / . — / . —																1		1
	— . — . / . — . / . —	6	1	2	1	3								4			5		22
	— . — . / . — . / . —					1										1			2
	— . — . / . — . / . — . / . —	17	4	21	31		1	1			1			14			2		92
	— . — . / . — . / . — . / . —	2																	2
	— . — . / . — . / . —	9		2	3			1	1					6		1	10		33
	— . — . / . — . / . —			1															1
	— . — . / . — . / . — . / . —	63	6	14	60		2	1		3	2	3	1	15			3	2	175
Seri	— . — . / . — . / . —	1																	1
Ahreb	— . — . / . — . / . — . / . —														1				1
TOPLAM		162	18	73	181	7	7	4	1	7	8	3	1	57	1	2	26	3	561

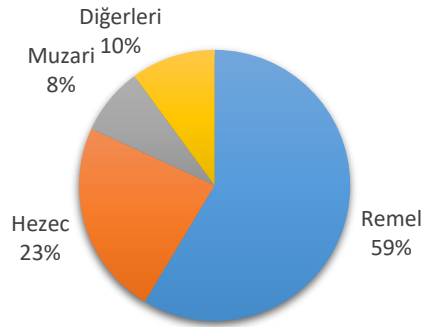
Yukarıda bilgisi verilen vezinlerin Divan genelinde ve nazım biçimleri özelinde kullanım sıklıkları ele alınmış ve grafiksel verilerle aşağıda sunulmuştur.

Şekil 6. Fâzıl Divanı'nda vezin kullanım sıklığı

Fâzıl Divanı'nda vezin kullanım sıklığı açısından “remel” bahrinin en çok tercih edildiği, remelden sonra ise “hezec” bahrinin sıklıkla tercih edildiği görülmektedir. Bu açıdan Fâzıl, Divan şiir geleneğinde şairlerin sıklıkla tercih ettikleri bahir ve kalıpları kullanmıştır denilebilir. Şairin sıklıkla tercih ettiği kalıplar ise remel bahrinin “fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün” kalıbı (175 manzume bu kalıpla yazılmıştır.), yine aynı bahrin “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbı (92 manzume bu kalıpla yazılmıştır.) ve hezec bahrinin “mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün” kalıbıdır (83 manzume bu kalıpla yazılmıştır.).

Bunların yanında şairin klasik şairlerin çok yaygın olarak kullanmadığı kâmil bahrine ait “mütefâ’ilün fe’ülün mütefâ’ilün fe’ülün” kalıbı, remel bahrinden türetilen “fâ’ilün fa’lün fâ’ilün fa’lün” kalıbı, mütekârib bahrinden “fa’ülün fa’ülün fa’ülün fa’ül” kalıbı gibi kalıplara da Divan’ında yer verdiği görülmektedir.

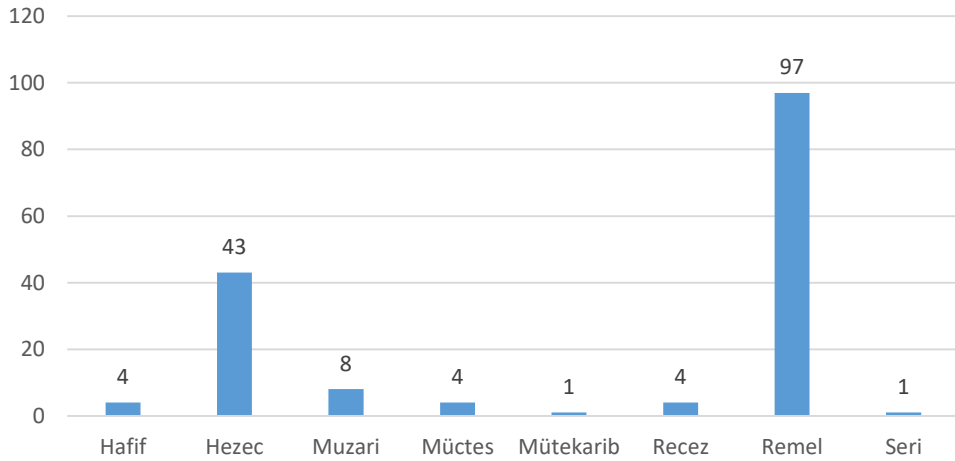
Şekil 7. Fâzıl Divanı'nda vezin kullanım oranları

Grafikten de anlaşılacağı gibi Fâzıl Divanı’nda yer alan manzumelerin yarısından fazlası, yüzde 59’u, remel bahri kalıplarıyla yazılmıştır. Hezec bahrinin ise Divan’ın neredeyse dörtte birinde, yüzde 23’ü, tercih edildiği görülmektedir. Muzari, müctes, mütekârib, recez gibi bahirleri ise şairin daha az tercih ettiği anlaşılmaktadır. Şairin bir iki manzumede kullandığı kâmil, seri ve münserih bahirlerinin ise Divan’da numune olarak kaldığı söylenebilir.

Vezin kullanımının daha iyi anlaşılabilmesi açısından şairin divanında yer alan nazım biçimlerine göre hangi bahir ve kalıpları tercih ettiğinin ifade edilmesi gerekmektedir.

4.5.1.3.1. Kasideler

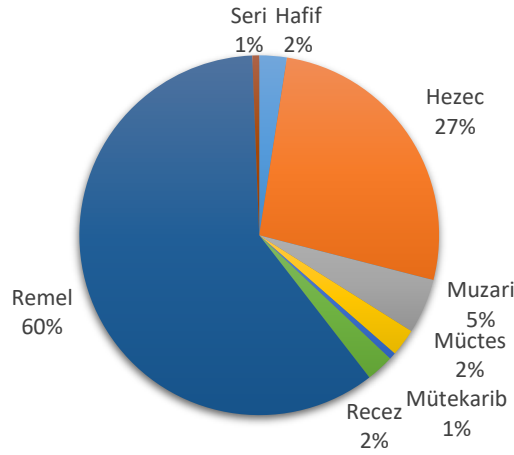
Kaside formunda yazılmış manzumeler ve bu manzumelerin Divan’ın hangi bölümlerinde yer aldığı bilgisine daha önce yer verilmişti. Dolayısıyla vezin kullanımıyla alakalı olarak verilen bilgiler kaside formunda yazılmış olan manzumeleri içermektedir ve bölüm olan “kasâ’id” ile karıştırılmaması için açıklama gereği duyulmuştur. Kaside formunda yazılan 162 manzumede kullanılan bahir ve kalıp bilgileri aşağıda yer alan grafikte gösterilmiştir:

Şekil 8. Fâzıl Divanı’nda yer alan kasidelerin vezin kullanım sıklıkları

Buna göre Fâzıl Divanı’nda kaside formunda yazılmış manzumelerde 8 farklı bahir ve 20 farklı kalıp kullanılmıştır. Bunların içinde en çok tercih edilen bahirler remel ve hezec bahridir. Bu bahir içinde yer alan “fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün” kalıbının ise 63 manzumede kullanıldığını ve kaside türünde en çok tercih edilen kalıp olduğunu ayrıca belirtmek gerekmektedir. Ayrıca seri bahri içinde yer alan “müfte’ilün müfte’ilün fâ’ilün” kalıbıyla, mütekârib bahrinden “fa’ülün fa’ülün fa’ülün fa’ül” kalıbı en az tercih edilen

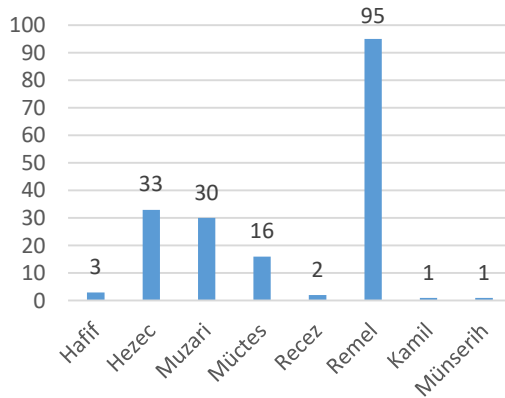
kalıplardır (bkz. Tablo 11). Aşağıda yer alan grafikte kaside nazım biçiminde yazılmış manzumelerde aruz bahirlerinin kullanım oranları verilmiştir:

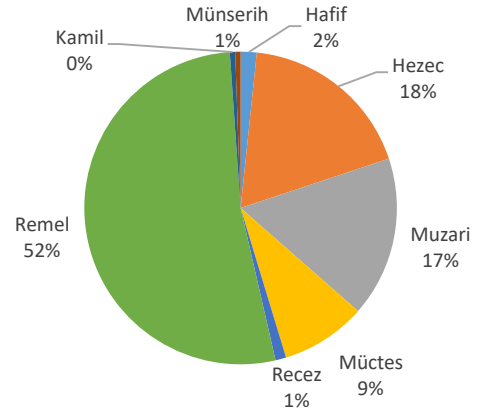
Şekil 9. Fâzıl Divanı'nda yer alan kasidelerin vezin kullanım oranları

4.5.1.3.2. Gazeller

Divanın geniş bölümünü oluşturan gazel formunda yazılmış olan manzumelerde kullanılan vezinlerin de tıpkı kasidelerde olduğu gibi çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Fâzıl Divanı'nda gazel formunda yazılmış olan manzumelerin Divan'ın farklı bölümlerinde yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle “gazeliyât” bölümündeki gazeller ile diğer bölümlerde yer alan ve gazel formunda yazılmış manzumelerin vezin kullanım bilgilerini ayrı ayrı incelemek faydalı olacaktır.

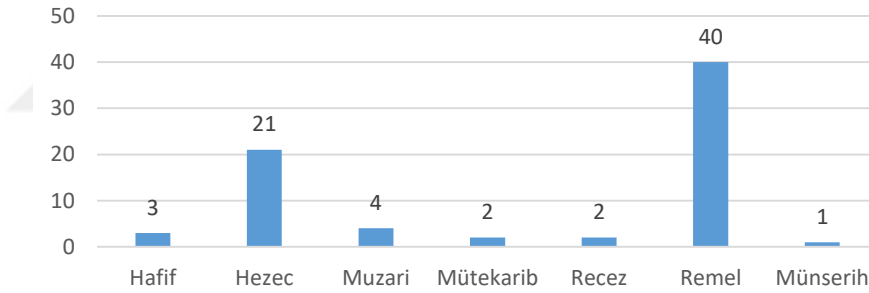
Şekil 10. Fâzıl Divanı'nda yer alan gazellerin vezin kullanım sıklıkları

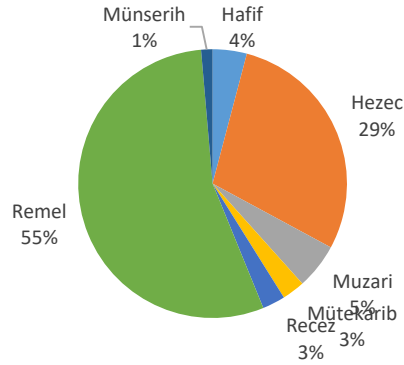
Şekil 11. Fâzıl Divanı'nda yer alan gazellerin vezin kullanım oranları

Fâzıl Divanı’nda “gazeliyât” bölümünde yer alan 181 manzume 8 farklı bahirde ve 14 farklı kalıpta kaleme alınmıştır. Bunların içinde 95 manzumede tercih edilen remel bahri gazellerin yarısında, yüzde 52’si, kullanılmakta ve en çok kullanılan bahir olmaktadır. Bu bahir içinde yer alan “fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün” kalıbının ise 60 manzumede kullanıldığını ve gazeliyâtta en çok tercih edilen kalıp olduğunu ayrıca belirtmek gerekmektedir. Yine aynı bahirde “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbı 31 gazelde, muzari bahrinde yer alan “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” kalıbı 30 gazelde tercih edilerek sıklıkla kullanılmıştır. Recez, kâmil, münserih ve hafif bahirlerini ise şairin birkaç manzumede denediği görülmektedir. Recez bahrinden “müstaf’ilâtün müstaf’ilâtün”, kâmil bahrinden “mütefâ’ilün fe’ilâtün mütefâ’ilün fe’ilâtün” ve münserih bahrinden “müfte’ilün fâ’ilâtün müfte’ilün fâ’ilün” Divan’da tek örneklerini gördüğümüz kalıplardır (bkz. Tablo 11).

Divan’ın muhtelif bölümlerinde yer alan gazel formunda yazılmış 73 manzumeye bakıldığında 7 farklı bahrin tercih edildiği görülmektedir.

Şekil 12. Fâzıl Divanı’nda yer alan gazel formunda yazılmış manzumelerin vezin kullanım sıklıkları

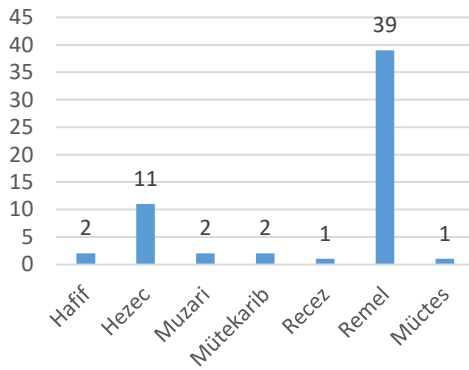

Şekil 13. Fâzıl Divanı’nda yer alan gazel formunda yazılmış manzumelerin vezin kullanım oranları

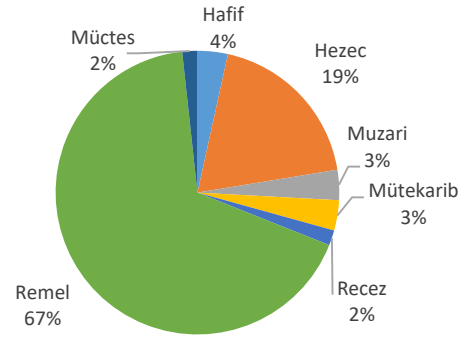
Gazel formunda yazılmış manzumeler remel, hezec, münserih, hafif, muzari, mütekarib ve recez bahirlerinde yazılmıştır. 40 manzumede kullanılan remel bahri, gazel formunda yazılmış manzumelerin yarısından fazlasına, yüzde 55'ine, hâkimdir. “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” kalıbı ise remel bahrinde en çok tercih edilen kalıp olarak karşımıza çıkmaktadır. Hezec bahrinin remelden sonra en çok tercih edilen bahir olduğu, “mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün” kalıbın da 17 manzumede kullanıldığı görülmektedir. Münserih, mütekarib, recez ve muzari bahirlerinin ise birkaç manzumede denendiği, münserih bahrinin bir kalıbı olan “müfte'ilün fâ'ilün mefâ'ilün fâ'ilün” de Fâzıl Divanı'nda tek örneğe sahiptir.

4.5.1.3.3. Kıtalar

Fâzıl Divanı'nda kıta formunda yazılmış 58 manzumede tercih edilen vezinlerin kullanım sıklığı ve oranları aşağıdaki grafiklerde gösterilmiştir.

Şekil 14. Fâzıl Divanı'nda yer alan kıta formunda yazılmış manzumelerin vezin kullanım sıklıkları

Şekil 15. Fâzıl Divanı'nda yer alan kıta formunda yazılmış manzumelerin vezin kullanım oranları

Kıta formunda yazılmış manzumeler remel, hezec, muzari, hafif, muzari, mütekarib, müctes ve recez bahirlerinde yazılmıştır. 49 manzumede kullanılan remel bahri, kıta formunda yazılmış manzumelerin yarısından fazlasına, yüzde 67'sine, hâkimdir. “fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün” kalıbı ise remel bahrinde en çok tercih edilen kalıp olarak karşımıza çıkmaktadır. “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” kalıbı da kıtalarda en sık kullanılan ikinci kalıptır. Hezec bahrinin remelden sonra en çok tercih edilen bahir olduğu, “mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün” kalıbın da 7 manzumede kullanıldığı görülmektedir. Müctes, mütekarib, recez ve muzari bahirlerinin ise birkaç manzumede denendiği görülmektedir.

Kıtalarda kullanılan hafif bahrinden fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün kalıbı ile hezec bahrinden “mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün kalıbı Fâzıl Divanı'nda tek örneğine rastladığımız kalıplardır.

Mukatta'ât bölümünde yer verilen ve genelde 2-3 beyitten oluşan kıtalarda tercih edilen aruz kalıbı yelpazesinin daraldığı görülmektedir. Bu bölümde yer alan 22 manzumenin 16'sı remel bahrindedir. “fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün” 7 kıtada, “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” ise 6 kıtada olmak üzere en çok tercih edilen kalıplardır. Hafif, müctes, mütekarib, hezec ve muzari bahirlerinden ise birer örnek karşımıza çıkmaktadır.

4.5.1.3.4. Nazmlar

Divan'da yer alan 18 nazm, hezec, muzari, recez ve remel bahirlerinde kaleme alınmıştır. Nazmlarda da tıpkı kaside, gazel ve kıtalarda olduğu gibi remel bahri ağırlıklı olarak tercih edilmiştir. “fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün” 5, “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” ise 4 nazmda kullanılmıştır. Nazmlarda gazel ve kasidelerde görülen vezin zenginliği bulunmamaktadır. Nazmların Divan'da sayı bakımından sınırlı olması bunda önemli bir etkidir.

4.5.1.3.5. Müstezâdlar

Müstezâdlar aruzun “mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fâ'ilün” kalıbıyla yazılır ve her mısranın altına “mef'ûlü fa'ülün” cüzleriyle yazılmış kısa bir mısra eklenir. Bu müstezatın asıl veznidir (İpekten: 35). Divan'da yer alan 7 müstezatın 2'si asıl vezni olan “mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fâ'ilün” ile yazılmıştır. Diğer müstezatlar hafif ve remel bahirlerinde kaleme alınmıştır. Müstezâdlar yazılırken genellikle bahirlerin “fâ'ilâtün mefâ'ilün fâ'ilün”, “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” yahut “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün” gibi kısa kalıpları tercih edilmiştir. Şairin müstezatın asıl vezni dışında kalıplar kullanması bu hususta farklı denemeler yaparak geleneğin dışına çıkmak istediğini göstermektedir.

4.5.1.3.6. Mesneviler

Divan'da yer alan iki küçük mesnevi remel bahrinin kısa kalıpları olan “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün” ve “fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün” ile yazılmıştır. Bu hususta şairin divan şiir geleneğine paralel bir yol izlediği görülmektedir.

4.5.1.3.7. Beyitler

Fâzıl Divanı'nda yer alan üç beyitten biri divan şairleri tarafından çok tercih edilen hezec bahrinin “mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün” kalıbıyla, ikisi ise yine çok tercih edilen remel bahrinin “fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün” kalıbıyla yazılmıştır.

4.5.1.3.8. Terkîb-i bend ve Tercî-i bendler

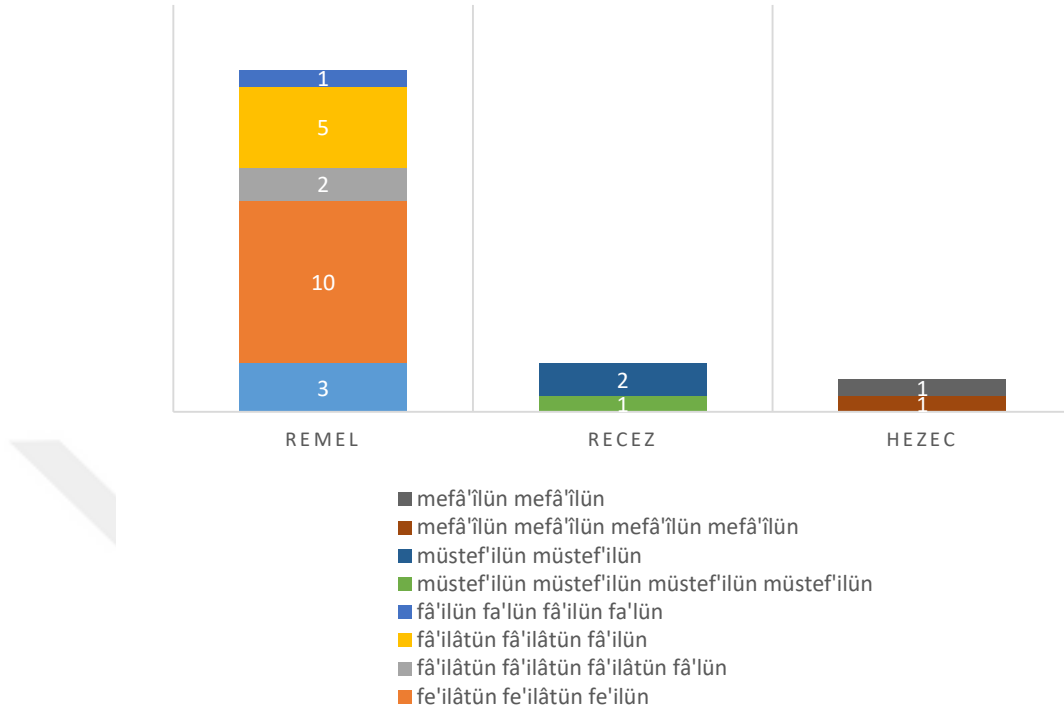
Divan'da yer alan 8 tercî-i bend ve 7 terkîb-i bendin yazımında fazla çeşitliliğe gidilmemiş, remel ve hezec bahirlerinin farklı kalıpları tercih edilmiştir. 5 manzumede remel bahrinin “fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün” kalıbı, 4 manzumede ise hezec bahrinin “mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün” kalıbı tercih edilerek en çok kullanılan kalıplar olmuşlardır.

4.5.1.3.9. Diğer Musammatlar

Divan'da müseddes, tesdîs, muhammes, tahmîs, murabba', müsebbba' ve mütessa' nazım biçimlerinde yazılmış 16 manzumenin vezinlerine bakıldığında yalnızca hezec ve remel bahirlerinin kullanıldığı görülmektedir. 6 manzumede remel bahrinin “fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün” kalıbı, 2 manzumede “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbı, 2 manzumede de “fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün” kalıbı tercih edilmiştir. Hezec bahrinin “mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün” kalıbı 4 manzumede, “mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün” kalıbı ise tek bir manzumede kullanılmıştır.

4.5.1.3.10. Şarkılar

Fâzıl'ın şarkılarında remel, hezec, recez bahirlerini tercih ettiği görülmektedir. Aşağıda yer alan grafik, şarkılarda kullanılan vezinlerin bahirlerini ve bu bahirlerde sıklıkla hangi kalıbın kullanıldığını vermektedir. Buna göre 26 şarkıdan 21'inin remel bahrinde yazıldığı anlaşılmaktadır. Şair, şarkılarında aruzun uzun kalıpları yerine kısa kalıplarını tercih etmiş ve yalnızca 5 şarkıda aruzun uzun kalıplarını kullanmıştır. Kalıplar içinde en çok tercih edileni ise remel bahrinden “fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün” dür.

Şekil 16. Fâzıl Divanı'nda şarkılarda vezin kullanım sıklıkları

4.5.1.4. Kafiye

Asıl anlamı, başın arkası, ense demek olan kafiye, zamanla bir şeyin sonu, arkası anlamını alıp terimleşerek beytin sonu anlamını kazanmıştır. Edebi bir terim olarak kafiye den anlaşılması gereken mısraların sonunda veya sonu kabul edilen yerlerde kendisi yahut anlamı farklı kelimelerde belli bir sesin tekrarlanmasıdır (Saraç 2012:265). İslamiyetin kabulünden itibaren örnek alınan Arap edebiyatı, Kur'an'da görülen zengin ahenk, seci ve söz tekrarlarının Arapça'nın özünde mevcut imkânlardan faydalanıyordu. Arapçada kafiye başta beyitlerle söylenen hikmet anlamına geliyordu. Ancak zamanla beyit ve en sonda da beyit sonundaki harf tekrarını karşılar hale geldi (Genç 2005: 113). İslam etkisindeki Türk edebiyatının örnek aldığı Fars şiirinde de kafiye ve redif geleneği mevcuttu. İslam öncesi Türk şiirinde de kafiye geleneği bulunmaktaydı. Ancak eldeki ürünlerinde en çok yarım ve tam kafiye yaygın olduğu görülmektedir. İslamiyet etkisiyle birlikte zengin kafiye geleneğinin çoğalışı, böyle kafiyeleşmelerin İran edebiyatının etkisiyle Türk şiirinde de artmış olabileceği izlenimini uyandırmaktadır (Kortantamer 1993: 327).

Türk şiirinde İslamiyet öncesinden başlayan kafiye geleneği örnek aldığı iki edebiyattan, Arap ve Fars edebiyatından da beslenerek yeni ve daha zengin kullanımlara

yönelmiş, kafiye giderek önemli bir ahenk unsuruna dönüşmüştür. Vezin ve kafiye kullanımında Fâzıl'ın gelenekten fazla ayrılmadığı görülmektedir. Türk edebiyatında kullanılan kafiye çeşitlerinden zengin, tam ve yarım kafiye arasından Fâzıl, daha çok zengin kafiye tercih etmiştir. Ancak bazı manzumelerde (9 şiir) kafiye kullanmayıp mısra sonlarında ahengi yalnız redifle sağlamıştır. Divan'ın genelinde kafiye yapılan sözcüklere bakıldığında, manzumelerin pek çoğunda Arapça, Farsça ve Türkçe kökenli kelimelerin karışık olarak kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanında tüm kafiye sözcükleri Arapça olan 74, Farsça olan 27 ve Türkçe olan 6 manzume bulunmaktadır.

Fâzıl, isim, sıfat, fiil gibi farklı türlerden sözcükleri kafiye kullanmakta sakınca görmemiştir. Hatta farklı türden sözcüklere aynı anda yer verdiği manzumelerin Divan'ında ağırlıklı olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında az da olsa sadece isim yahut sadece sıfat, eylem gibi sözcük türlerinden oluşan manzumeler bulunmaktadır.

Olur ayâğına diller fütâde sâye gibi
Ne dem ki nâz ile ol serv-i kâmetim şalına
Miyânı bellü o şûhuñ mübâlağa idemem
Müjem gelür şanurum bir iki tûlâm biline
Kelâmı kand-i nebâtî mi bülbülün 'acaba
Şükûfeler yine cem' oldu böyle mahfiline
Ne çâre ben dahı Fâzıl gibi kapıldım âh
Gam-ı muhabbet-i 'aşkıñ şafâ-yı evveline (g 134/ 2-5)

Yukarıda bir bölümü verilen gazelde isim soylu ve eylem soylu *salına/ biline/ mahfiline/ evveline* kelimeleriyle kafiye yapıldığı görülmekte ve farklı türde sözcüklerin bir arada kullanılması hususunu örneklemektedir. Aynı zamanda kalın ve ince ünlülerin bir arada kafiye kullanılması, Fâzıl'ın kulağa göre değil, göze göre uyağı tercih etmesini örnekler niteliktedir. Bu hususta şairin gelenekten ayrı düşmemiştir:

Yine meclisde şurâhîden olup mey hâlî
Mey yetişdir bize ey pîr-i müğân mı hâlî (g 177/1)

Belagatçılar, kaside gibi uzun manzumelerde aynı kafiyenin biraz aralıklı olarak tekrar kullanılmasında bir sakınca görmezlerdi. Fâzıl da bazı kasidelerinde kafiye bulmakta zorlandığı için kafiyenin “teng” olduğunu, “nâkıs” kaldığını belirterek okuyucunun kafiye tekrarlarını mazur görmesini istemiştir:

A'ni cenâb-ı hâzret-i Paşa-yı Bû Bekr
 Kim hâk-pây-ı devletidir bûse-*gâh*-ı 'ıyd
 Fâzıl du' âya başla ki meydân-ı kâfiye
 Teng oldu esb-i fikre 'aceb deşt-*gâh*-ı 'ıyd (k 112/8, 15)

Ebubekir Paşa'ya yazdığı kasidesinde kafiye'nin teng olduğunu belirtmiş ve -gâh sonekini tekrar kullanarak kafiye yapmıştır.

Kethüda Yusuf Ağa'ya yazılan aşağıdaki kasidede de şair birkaç kelimeyi tekrar kullanarak kafiye bulmakta zorlandığını ifade etmiştir:

Evvelâ 'ıyd-ı şerif ü şâniyâ feth ü zafer
 Hem mu'ahhar hem muqaddem 'ıyd bir bâlâ-yı 'ıyd
 Ey sürür efzâ-yı gam-kârân bu 'ıyd-ı sâl-i nev
 Sa'd mazhar hayr-ı muqaddem 'ıyd bir bâlâ-yı 'ıyd
 Bu zemîn-i tengde hayli hünerdir bu suhan
 Bir gâzel olsa münzam 'ıyd bir bâlâ-yı 'ıyd
 Devlet ü ikbâl ile ya rabbi her şubh u mesâ
 İde ol zât-ı mükerrrem 'ıyd bir bâlâ-yı 'ıyd
 Bunda devr-i kâm-rânı anda feyz-i câvidan
 Dü cihânda ola mükerrrem 'ıyd bir bâlâ-yı 'ıyd (k 113/3, 10, 14, 35, 36)

Fâzıl bazı durumlarda aynı kelimeyi ikiden fazla kez kafiye yaparak aslında geleneğin kendisine tanıdığı sınırları zorlamıştır:

Kerem it sen dahı ey pîr-i muğan luğ ile
 Rindi bir cām ile şād it ki sürür eyyâmı
 Baña ammâ ki ne şahba ne de muğbeçe gerek
 Medh-i âşaf ile imrâr iderim eyyâmı
 Sen gibi dünyede devletlü efendim vār iken
 Kime şekvâ ideyim ben sitem-i eyyâmı
 Fâzılâ kâfiye teng oldu teşekkî nice bir
 Destîñ aç şimdi niyâz it ki du' â hengâmı (k 114/4, 12, 30, 31)

Sadrazam Halil Hamit Paşa'ya yazdığı yukarıdaki kasidesinde *eyyam* kelimesini aralıklarla üç kez kullanmıştır. Kethüda Yusuf Paşa'ya yazdığı bir kasidesinde Fâzıl, bunu daha da ileri götürerek pek çok kelimeyi iki ya da üç defa bazen aralıklarla bazen de art arda kafiye yapmış ve divan şiir geleneğinde aslında kusur sayılan bu durumu uygulamakta beis görmediğini göstermiştir:

Ey veliyyü 'n-ni' amım medhiñe had yok ammā
Suḥana ḳalmadı hıç ḳāfiye illā ma' zūr (k 94/88)

Söze hiç kafiye kalmadığını belirten şair, kasidesinde divan şiirinde örneği çok az görülebilecek şekilde *nur, mestur, mazur, mağrur, billur, tennur, kusur, tanbur, ubur, gurur, huzur, şuhur, makhur, mestur, makdur, cumhur, mamur, meşhur, şuur* kelimelerini ikişer; *mürur, mur* ve *zuhur* sözcüklerini ise üçer defa manzume içinde kafiye yapmıştır.

Kafiyede kelime tekrarı Fâzıl'ın gazellerinde de örneklerine rastlanılan bir durumdur:

Dizmiş sipāhī-i müjesin biñ ğurūr ile
Pek ḥaz ider o ğamze alāy-ı şükūhdan
Nākış ḳalur bu ḳāfiyede Fâzılā ğazel
İmdād ola meger ki cenāb-ı şükūhdan (g 121/2, 4)

Dört beyitlik bir gazelinden alınan bölümde şair kafiyenin eksik kaldığını belirterek şükūh kelimesini tekrar kafiye yapmıştır. Ayrıca birkaç gazelinde daha aynı kelimeyle kafiye yaptığı görülen Fâzıl'ın bu hususta fazla titiz olmadığı söylenebilir.

Kusur sayılabilecek bu tasarrufları yanında Fâzıl'ın ahengi artırmak için dikkat çeken bazı kullanımlarına değinmek gerekir. Şair, kimi manzumelerinde ahengi bir adım öteye taşıyabilmek için kafiye olarak kullandığı sözcüklerin aynı kalıptan ve bâbdan olmasına özen göstermiştir. Aşağıdaki gazelde *teslīm, tasmīm, tefhīm, ta'līm, taksīm* sözcükleri aynı bâb ile türetilmiş sözcüklerdir. Divan'ın çeşitli yerlerinde buna benzer kullanımlar görmemiz mümkündür.

Dest-i taḳdīre 'inān-ı dili *teslīm* idelim
Ya' nī şahrā-yı rıza semtini *taşmīm* idelim
Bādeniñ zevḳini mümkün mi ki bilsün şūfī
Nice reng-i güli ā' mālde *tefhīm* idelim
Tīğ-i ḳaşşāb ise ser-tiz gerek sultānım
Nice bir ğamze-i cellādına *ta'līm* idelim
Gördiği zālime düşdi dil-i Fâzıl bilmem
O belāyı nice biñ dilbere *taksīm* idelim (g 101/1, 3-5)

Aşağıdaki gazelde de şairin aynı yolla söyleyişteki ahengi ziyadeleştirdiği görülmektedir:

Çarḥ mir 'āt-ı dil-i şāfımı *tekdīr* itdi

‘ Aksine döndi bu şüret ile dilgîr itdi
 Meded ey eşk-i dü-çeşmim meded ey hûn-ı ciger
 Âteş-i miñnet ü ğam cânıma *te ’şîr* itdi
 Beni ağlatdığına işte dü-çeşmim şâhid
 Dil-i bîçâre bu şeb hâlini *taķrîr* itdi
 Esdi bād-ı kâder oldu bu dil-i nâşâdın
 Naķş-ı ber-âb gibi her neki *tedbîr* itdi
 Şabr u ârâm gerekdir bu belâya Fâzıl
 Çünkü hâlâķ-ı ezel böylece *taķdîr* itdi (g 156)

Fâzıl, kafiye yaparken isim ve eylem soylu sözcükler yanında zaman zaman farklı ünlemlerden de yararlanma yoluna gitmiştir. Divan şiir geleneğinde farklı yüzyıllarda yaşamış olan şairlerin “âh”, “vâh”, “vây” gibi daha çok keder ve acı bildiren ünlemleri redif olarak kullandıkları; “yuf” gibi kargış ve kınama bildiren ünlemleri redif olarak kullanarak zaman zaman sosyal tenkide gittikleri (Alıcı 2004) yahut sosyal bir tema olmasa dahi nazımdaki lirizmi arttırarak hem anlamı hem de söyleyişi zenginleştirdikleri bilinmektedir. Türkî-i Basit’in temsilcilerinden Edirneli Nazmî’nin Divan’ından alınan aşağıdaki gazelde bu durumu örneklemek mümkündür:

Kimde kim var hırs birle hubb-ı dünyâ *vây ana*
 Ol mahabbet komaz anda fikr-i ‘ukbâ *vây ana*
 Vardığınca hubb-ı dünyâ ola mümted anda kim
 Yokdurur andan kesilmek ana kat’â *vây ana*
 Her kimün kim nefse uyub şûr u şerre yilmesi
 ‘Ömre süre itmeye bir hayr ‘ömrâ *vây ana*
 Ol ki meyli zulme ola zümre-i hükkâmdan
 Zulm birle niçe bid’at ide peydâ *vây ana*
 Nazmiyâ ol kim şekâvet üzre hatm olub dahi
 Rahmetinden anı mahrûm ide Mevlâ *vây ana* (Üst 2012: 258)

Şair, *vây ana* söz öbeğini redif olarak kullanarak manzumeye hem duygusal açıdan hem de müzikalite açısından zenginlik vermiştir.

Şem’-i bezm-i yâr olup sûzân u giryân oldum *âh*
 Reşk eder ‘âlem çerâğ-ı hâs-ı cânân oldum *âh*
 Ey gül-i şâd-âb ümmîd-i visâlünle bu şeb
 Tâ seher mânend-i bülbül zâr u nâlân oldum *âh*

Püş-ber-divâr-ı hayret kaldı âyine-misâl
 Resm-i ebrû-yı hilâl-i yâra hayrân oldum *âh*
 Ba'dezîn cem'iyet-i hâtır bana emr-i muhâl
 Kim esîr-i dâm-ı gîsû-yı perîşân oldum *âh*
 Sîh-i cevri cânıma kâr eyledi Vâsîf benim
 Nâr-ı aşk-ı yâr ile biryân u sûzân oldum *âh* (Gürel 2012: 360)

Yukarıdaki gazel de Fâzıl'ın çağdaşı Vâsîf'in *âh* ünlemini redif olarak kullandığı gazellerinden biridir. Elbette bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak farklı ünlemleri bir araya getirerek bunlardan kafiye oluşturmak Divan şiirinde çok sık rastlanan bir durum değildir.

Kim cihân bâkî degüldür kimseye hey imdi hey
 Bu cihândan çünkü biz gitsek gerek en sonra vây
 Ana göre bir tedârik görelüm hây imdi hây (Üst 2012:74)

Edirneli Nazmi'nin bir terci-i bendinden alınan yukarıdaki bölümde *hey*, *vây* ve *hây* ünlemleriyle kafiye yapıldığı görülmektedir. Benzer şekilde Ahmet Paşa'nın Divan'ından alınan aşağıdaki bölümde de *âh* ve *vâh* ünlemleri ile kafiye yapılmıştır:

Ah kim yâr işitmez *âh*ımızı
 Göge çıkardık âh u *vâh*ımızı (Tarlan 1992: 262)
 Fâzıl'ın da birkaç manzumede farklı ünlemlerle kafiye oluşturduğu tespit edilmiştir.

Fâzıl'ın mahalli söylemin imkânlarından, cinas ve ikilemelerden de faydalanarak hem lirik hem de samimi bir söyleyişe ulaştığı aşağıdaki manzume dikkat çekicidir:

Kim ki gördüyse o meh-pâre-i cemâlin didi *ây*
 Ğamzesi her kime tîr atdı ciğerden didi *vây*
 Öyle 'uşşâkıını îmâna getürmiş kâfir
 İtse da'vâ-yı nübüvvet dağı dirler *hây hây*
 Dil-i sûzânımı bend eyledi giysülerle
 Âteşi müyla zabt eyledi *hây* kâfir *hây* (g161/1-3)

Fâzıl'ın kafiye oluştururken yaptığı tasarruflardan biri de kafiyei iki ayrı kelimeye bölmesidir:

Beyt-i ma' mûr-ı kemâlim dil-i dîvâne ħarâb
 Tâbe-key ħalsun ami' mâr-ı kerem-ħâne ħarâb
 Şâh oldur ki ne 'âdil ne dağı zâlim ola
 Ya' ni devrinde ne ma' mûr ola dünyâ ne ħarâb (g 14/1, 6)

Dîvâne, kerem-hâne, virane, kâşâne, lâne, mestâne ve *meyhâne* sözcükleriyle kafiye'nin oluşturulduğu gazelde *-âne* zengin uyağını sağlayabilmek için şair, *dünyâ ne* şeklinde iki ayrı kelime kullanma yoluna gitmiştir.

Nedir itdikleriñ ey ‘arbede-cû *n*’olsun bu
 Belki Mirrihde yok sendeki *hûn* olsun bu
 Olmasa nûkte-i lâ yûs ‘elü ammâ yef’ âl
 Dir idim bunda ne hikmet ola *hû n*’olsun bu (g 129/1, 8)

Redifi *n’olsun* bu olan ve iki beyti verilen yukarıdaki gazelde de redifle kafiye’yi birleştirme yoluna gidilmiştir. Diğer kafiyeleri ‘*adû, bû, vuzû, gülû, sebû, tolu* ve *hû* olan bu manzumede *hûn* kelimesiyle redif ve kafiye birleşmiştir. Divan’ındaki çeşitli manzumelerde örneklerini bulabileceğimiz bu vezin denemeleri Fâzıl’ın diğer tasarrufudur. Şairin, cinastan farklı olan ve divan şiiri geleneğinde hata sayılabilecek bu tip tasarruflar yapmada bir beis görmediği anlaşılmaktadır.

Fâzıl, anlamları farklı, sesleri aynı ya da benzer kelimeleri de kafiye’li kullanmış (cinastan), böylece manzumelerinin hem anlam zenginliğini hem de ahengini arttırmıştır.

Buyur buyur güzelim bezm-i ‘âlem-i âba
 Neşât-ı mey ile ‘uşşâka cilde *it lâ f’it*
 Nigâh kıl baña bir kerre tek hemân âfet
 Bu cism ü cânımı ister helâk ü *it lâ f’it* (g 21/2, 4)
 Âteş-i ‘aşkıña dil yandı mişâl-i *kibrit*
 Sevdigim ister iseñ luğ idüp ister *kibr it* (g 22/1)

Cinastan oluşturan kelimelerden birisi diğer kelimenin içinde ise veya cinastan kelimeler arasında harf fazlalığı birden fazla ise ve bu fazlalık kelimelerden birisinin başında olursa, buna cinastan-ı mükerrer denmektedir (Dilçin 1999: 477). Mükerrer cinastan bir manzumede başlı başına kafiye olarak kullanılması, Fâzıl Divanı’nda dikkat çeken diğer kafiye uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hayf kim ol nâzenîne oldılar *agýâr yâr*
 Reşk-i hasretle yine olsun dil-i *bî-zâr zâr*
 Anda düşdünse eger itme ümîd ‘âfiyet
 Turrânîñ her müyî zîrâ ey dil-i *bî-mâr mâr*
 Hayf ider ol gül-‘izârım pûse-i ‘uşşâkdan
 Güyiyâ olur dehân-ı ‘aşık-ı gam-*h’âr hâr*
 Dâ’imâ çünkü tenimde görmek ister cân seni
 Hançer-i gamzeñle bârî sînemi ey *yâr yar*

Bezl ider destîñ ânı tutmaz daħı bir laħza hic
Güyyā olur elinde Fâzıla *dīnār nār* (g 33)

Gazelinde örneği verilen mükerrer cinaslı kafiye yapısının bazı manzumelerde zengin uyağın bir çeşidi olan tunç kafiye ile birlikte kullanıldığı görülmektedir:

Her dem ki ol civānıma *ağyār yār olur*
Hasretle āh bu dil-i *bīzār zār olur*
Seyr-i ruħıñla ħ̣'ab degil çeşm-i hasrete
Müjgānlarım benim daħı her *bār bār olur*
Tuysa 'izār-ı pākiñe bakdıklarım o şūħ
Düz-dide-i nigāhıma *inkār kār olur*
Āzürdedir o güler hemz-i buseden 'aceb
Güyā dehān-ı 'āşık-ı ğam-*ħ̣'ār ħ̣ār olur*
Baħşāyiş-i kibār u tekāpūy-i şā' irān
Geldikde fikr-i Fâzıla *eş'ār 'ār olur* (g 42)

Örneğinde görüldüğü gibi dize sonlarında hem mükerrer cinas kullanılmış hem de -ār sesi tunç uyak oluşturmuştur. Bu bakımdan şairin divan şiir geleneğinin kendisine sağladığı imkânları aşarak ahengi bir adım öteye taşıdığı ifade edilebilir. Cinasin farklı kullanımlarına edebi sanatlar bölümünde ayrıca yer verildiği için burada birkaç örnekle yetinilmiştir.

Fâzıl'ın kafiye kullanımındaki diğer dikkat çeken husus ikilemelerden yararlanmasıdır. İkilemeler aynı, yakın, eş, zıt anlamlı yahut biri anlamlı biri anlamsız gibi çeşitli yollarla yapılabilmektedirler. Fâzıl Divanı'nda aynı kelimelerin tekrarlanması yoluyla yapılmış ikilemelerin zaman zaman kafiye olarak kullanıldığı görülmektedir.

Perçemiñ şağlar kir *terpūş terpūş* üstüne
Ĥāk-pāya düşmesün *medhūş medhūş* üstüne
Ĥāmet-i bālāsına ol ĥil'at-i zerrīn-*tırāz*
Bir letāfet bağlamış *menkūş menkūş* üstüne
Birbirine şöyle düşmendir dü-çeşm-i kâfiri
Ĥamle eyler güyyā *meynūş meynūş* üstüne
Öyle bir vīrāne olmuş ĥānemiz ekdār ile
Kim derūnunda yaţur *bayķūş bayķūş* üstüne
Öyle medyūnum ki Fâzıl ĥāne-i vīrāneme
Bāb-ı 'āliden gelür *çāvuş çāvuş* üstüne (g 139)

Bu tarz denemelerle Fâzıl'ın hem anlamı hem de ahengi pekiştirdiğini söylemek mümkündür.

İkilemeler yanında Fâzıl'ın yansıma sözcüklerle de kafiye yaptığı görülmektedir.

Ėamı çıkarmak için bezm-i neşat-efzâdan
 Didi çâr-pâresi ol çengi civânîñ *çık çık*
 Her daķıkâ getürür ‘aķlıma ol raķķâşı
 Ah ol aşılacak sâ‘at idince *taķ tıķ*
 Öyle zor eyledi endişeye Fâzıl suhanım
 Ağlayup hâme-i bîçâre çağırdı *vıķ vıķ* (g 88/3-5)

Çenginin zilinin *çık çık*, saatin *tak tıķ* ve kalemin de *vıķ vıķ* ötmesi beyit sonunda kafiyele biçimde ifade edilerek anlam ve ahenk pekiştirilmiştir.

Redif ve kafiye gibi ahenk unsurları her ne kadar mısra sonunda aransa da mısra başında da bu ses benzerliklerini görmek mümkündür. Türk şiirinin ilk örneklerinde kafiye, mısra başındaydı. Reşit Rahmeti Arat, Eski Türk Şiiri adlı eserinde, kafiye nazmın en önemli şartlarından biri olarak görür ve tespit edilebilen ilk Türk şiirlerinde kafiye mısra başında kullanıldığına işaret eder (Arat 1991:19). Klasik Türk şiirinde Âşık Paşa, Şeyhülislam Es’ad, Aynî divanlarında örneklerine rastlansa da ön kafiye/mısra başı kafiye yaygınlaşmış bir tasarruf değildir.

Beni âşüfte kılan zülf-i perîşândır *hep*
 Bağrımı hûn iden ol gamze-i fettândır *hep*
 Bir değil derd-i derûn kim ana bir çâre kılıp
 Pest idem lik hayâlât ile mâlândır *hep*
 Bilmez ol kaşı kemânım bu kadar çille çekip
 Bî-tüvân olduğum âlâmına idmândır *hep*
 Bî-nevâlar güher-i aşka değildir tâlib
 Bihterîn kadri anın sînede pinhândır *hep*
 Böyle Es’ad gazel-i sâdeye bâdî vü sebeb
 Bilir erbâb-ı sühan vechi nümâyândır *hep* (Doğan 1997: 170)

Şeyhülislam Es’ad’ın bir gazelinden alınan yukarıdaki bölümde şairin mısra sonu kafiyesiyle uyumlu olacak şekilde sistematik biçimde mısra başında da kafiye kullandığı görülmektedir. Benzer biçimde Fâzıl Divanı’nda da zaman zaman mısra başı uyak denilen bu ses tekrarlarının olması dikkat çekmektedir.

Ben çerâğ-ı kerem-i şâh-ı cihânım yâ hû
 Bende-i hûs-ı Ferîdûn-ı zamânım yâ hû
 Bizi taķķîr idemez itmesün ehl-i iķbâl
 Bîr zamân ben daķı bir şâķib-i şânım yâ hû
 Baña n’olsun bu tecâhül bu sitemler senden
 Bîlmediñse beni ey çarķ-ı fülânım yâ hû
 Şimdi görse beni fark eylemeyen aķbâbım

Benim ol Fâzıl-ı erbâb-ı beyânım yâ hû (g 131)

Dört beyitten müteşekkil yukarıdaki gazelde mısra sonundaki zengin kafiye yanında mısra başlarında sistematik biçimde tekrar eden “b” sesleri dikkat çekmektedir. Aynı zamanda birer aliterasyon ve asonans olan bu mısra başı tekrarlar, divan şiirinde sıklıkla rastlanan bir durum değildir. Bu nedenle Fâzıl’ın yapmış olduğu bu tasarruflar eski şiire yeni ahenk getirme denemeleri olarak nitelendirilebilir.

4.5.1.5. Redif

Kafiye ile birlikte kullanılan ahenk unsurlarından olan redifin sözlük karşılığı “arkadan gelen”dir. İran ve Türk şiirine özgü bir kullanım olan redif, divan şiir geleneğinde gazel ve kaside için daha büyük bir öneme sahiptir çünkü bu şiirlerde redif bir *leit motif*’tir. Çoğu gazel ve kaside redifleri ile de anılırlar (Mermer & Koç Keskin 2011:86).

Redif ve kafiye kimi zaman tek başlarına kimi zaman da beraber kullanılarak şiirde ahengi sağlarlar. Fâzıl Divanı’na bakıldığında da 156 manzume müreddef değildir. Bunun yerine mısra sonlarında ahengin kafiye ile sağlandığı tespit edilmiştir. Bu da Divan’ın yüzde 28’ine tekabül etmektedir. 156 manzumeden 152’si kaside, gazel, kıta gibi beyitlerle yazılan nazım biçimleridir.

Fâzıl’ın, redif oluştururken farklı yollardan yararlanma yoluna gittiği görülmektedir:

Tablo 22. *Fâzıl Divanı’nda rediflerin yapıları*

Yapılarına Göre Redifler	Manzume Sayısı
Eklerden Kurulu Redifler	113
Ek+ Kelime ile Kurulu Redifler	72
Ek+ Kelime Grubu ile Kurulu Redifler	19
Kelimeden Kurulu Redifler	110
Kelime Grubuyla Kurulu Redifler	38
Tümce Düzeninde Redifler	7

Görüldüğü gibi Fâzıl Divanı’nda daha çok eklerle yahut kelimeyle oluşturulan redifleri tercih etmiştir.

Biz aḥter-i sa‘ âdeti görmüş geçürmüşsüz
Engüşte mühr-i devleti görmüş geçürmüşsüz
Ne ḥavf-ı nâr var u ne cennet ümîdi var
Biz vaḳ‘ â-i kıyâmeti görmüş geçürmüşsüz
Gerdûn şanmasun bizi leb-teşne-i ümîd
Biz cûybâr-ı izzeti görmüş geçürmüşsüz

Ġarķ-āb-ı lücce-i ġam u tūfān-ı dideyüz
Şad-ebr-i derd ü miḥneti *görmüş geçürmüşsüz*

Gerçi ki ḥurde-sāleyiz ammā Mesīḥ-veş
Mīhr içre her ‘ināyeti *görmüş geçürmüşsüz*

Fâzıl piyāle-i nev-büti leb-teşnegāne vir
Biz devr-i cām-ı ‘işreti *görmüş geçürmüşsüz* (g 65)

Gazeline olduğu gibi *görmüş geçirmişsüz, kâh uzanır kâh kısalır, şükür olsun, hoş geldin, Allah yektir* tarzı tümcelerin az da olsa redif olarak tercih edilmesi ses tekrarına dayalı ahengi kuvvetlendirmektedir.

Bilhassa *âh, vâh* gibi ünlemlerin divan şairlerince tercih edildiği bilinmektedir. Fâzıl da geleneğin kendisine sağladığı bu imkânlardan faydalanarak 11 manzumesinde *yâ, âh, â, amân* gibi ünlemlerden redifler kurmuş ve şiirlerindeki lirizmi artırmaya çalışmıştır.

Fâzıl’ın redif kullanımında Arapça, Farsça ve Türkçenin imkânlarından yararlandığı görülmektedir. Manzumelerinin 255’inde Türkçe, 71’inde Arapça, 19’unda ise Farsçayı tercih eden şairin zaman zaman iki dili karıştırarak redif yaptığı da anlaşılmaktadır. Kafiye’nin aksine rediflerde Türkçenin üstünlüğü söz konusudur.

Mısra başlarında yer alan ve mısra başı kafiyesi/ ön kafiye denilen ses tekrarlarının bir benzeri de aynı anlamda ve görevde tekrarlanan kelimelerde görülmektedir. Her ne kadar klasik kafiye anlayışında redif’in yeri mısra sonu ise de kafiye’nin mısra başındaki varlığı kabul edildiğinde redif tanımı genişletilerek bu tip tekrarlara mısra başı redif/ ön redif denilmiştir (Aydemir & Çeltik 2008: 197). Fuzulî, Necâtî, Nâbî, Şeyhî, Neşâtî, Nev’î divanlarında görülen bu mısra başı tekrarların mısra başı kafiyelerden daha yaygın olduğu söylenebilir. Fâzıl’ın da Divan’ında örneklerine rastladığımız bu ses tekrarlarının kafiye’yi destekleyerek üsluba akıcılık ve ahenk kattığı söylenebilir.

Ben ol şem‘im ki bezm-i ‘ışķ uyandı şeb-çerāğım
O yañağın lâleyim bağ-ı muḥabbet yandı dāğım

O ḥākister-nişinim ḥandān-ı ‘ulvīyim ammā
Çekildi rû-yı çarḥa perdeler dūd-ı ocağım

O yektā cevher-i rûḥım ki düşdüm ḳālīb-ı ḥāke
Hümā-yı evc-i nāzım dāma düş oldum ayağım

O müstağnî cinānım kim şabādan kesb-i renk itmez
Eger hemdem olaydı gönçe-i gülşen dimāğım

O ‘ālî himmetim kim dāne ḳoymam der-kemīn olmam

Tenezzül eylemem Mirrîhi şayd itsem de âğımla
 O zât-ı puhteyim Fâzıl ki hîç ümmîd-i hâm itmem
 Anıñcün ğamla kavrulmağdayım ben kendi yâğımla (g 133)

Gazelinde beyit sonlarındaki ses tekrarlarının, beyit başlarındaki ses tekrarlarıyla desteklendiği görülmektedir. Söz sanatları açısından tekrar yahut paralelizm olarak değerlendirilebilecek bu ses tekrarları aynı zamanda mısra başında yer alan rediflerdir.

Redifler, şiirde ahengi sağlamanın yanında anlam açısından da önemli parçalardır. Bilhassa kelime ile kurulu redifler ile metnin anlamı arasında yakın bir ilgi vardır. Genellikle konu redifi belirler. Şair, redifin sağladığı imkânlarla manzumesinde fikir ve hayal dünyasını geliştirir. Aynı zamanda rediflerden yola çıkılarak şairlerin meşrep ve mezhepleri, tarikat bağlantıları, yaşadıkları coğrafyaya dair tespitlerde bulunulabileceği ya da rediflerin belge niteliği taşıdığı, şairin ve şairin içinde yaşadığı toplumun psikolojisine ışık tuttuğu belirtilmiştir (Batislam 2017: 47).

Redifin konuyla olan bu uyumu Fâzıl Divanı'nda da dikkat çekicidir. Münâcât türünde yazılmış 8 manzumeden 3'ünde *yâ rab, amân yâ rab* rediflerinin tercih edildiği görülmektedir. Na't türlerindeki 38 manzumeden 19'unda konuyla paralel seçilen redifler ise şunlardır: *Muhammed aşkına, ya Muhammed-i Arabî, -im afv eyle, afv it, meded, meded âh, -ım yâ Ebu'l- Kâsım meded, ey hazret-i siddık, yâ Ebâbekir, -ın yâ Ebâbekir, Ebûbekir ü Ömer, çerâğ-ı nûr-ı Osmânî, Hayder, -ı Nakşibend, hazret-i Abdülkâdir, ya resûllalah*. Benzer biçimde şairin dönemin şeyhülislamı için yazdığı 3 manzumeden birinin redifi *-ı fetvâ*; reisülküttap için yazdığı 24 manzumeden 3'ünün redifi *kalem*; kaptanıderya için yazdığı 17 manzumeden 2'sinin redifi *fırtınadan, -ı deryâ*; tevârih manzumeleri içinde yer alan, doğum için yazılmış 6 tarih manzumesinden birinde *toğdu*; çeşme ve sebil için yazılmış 5 manzumenin birinin redifi *-den iç*, diğerininki ise *sebildir*. Fâzıl'ın ikisi tarih düşürmek için yazdığı 3 mersiye'den ikisinin redifleri *-a vedâ* ve *elvedâdır*. Vefat için yazılan 26 tarih kaydının 4'ünde *gitdi, âh, yâ rab*; yeni yıl için yazılan 16 manzumenin 2'sinde *sâl ve mübârek* ola redifleri kullanılarak konu ve redif arasındaki uyum pekiştirilmiştir.

4.5.2. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

4.5.2.1. Kelime Hazinesi

Arap coğrafyasında doğup büyüdüktan sonra İstanbul'a getirilen, görevleri gereği hem merkez hem de taşrada pek çok yer gören Fâzıl'ın yaşantısındaki bu zenginlik kelime hazinesine de yansımaktadır. Pek çok divan şairi gibi iyi bir eğitim alan ve geleneğin kendisine

sunduğu zengin kültür birikimine yaslanan Fâzıl Arapçayı, Farsçayı ve Türkçeyi şiir dili olarak kullanma konusundaki ustalığını eserleriyle kanıtlar niteliktedir. Fâzıl'ın üç dilde ustalıklı şiir yazmasını bilhassa Divanı'nda somut biçimde görmek mümkündür.

Divanı'nda çok sayıda Arapça-Farsça manzume ve beyit bulunan Fâzıl, bu dilleri daha küçük ölçekte söz öbekleri, vecize yahut tamlama olarak tek başına ya da Türkçe kelimelerle birlikte kullanmıştır. Genellikle ikili tamlamaları tercih eden Fâzıl üçlü ve dördü tamlamalara az da olsa yer vermiştir. Onun kullandığı tamlamalarda çoğunlukla karmaşık ve külfetli bir yapı yoktur. Aşağıdaki beyitlerde üçlü ve dördü tamlama yapıları görülmektedir:

Pervāneyim felek gibi fānūs-ı aşkıña
Ey *şeb-çerāğ-ı nūr-ı cemāl-i Muḥammedī* (g 153/3)

*Tevessül-kerde-i rūḥ-ı habībullah*dır Fâzıl
Amān Allah amān şâyân-ı āzādım amān yâ rab (k 5/6)

Şair klişe sayılabilecek türden kalıplaşmış tamlamaların yanında kendine özgü olarak nitelendirilebilecek ifadeler de tercih etmiştir:

Semt-i cerre sapalum cadde-i istiğnādan
Çünkü *cemmāze-güşān-ı reh-i maḥzūr* oldum (k 54/21)

Beytinde *tokluk ve doygunluk caddesinden cerr* (erzak ve para toplama) *semtine sapalum* diyen şair bu nedenle kendisini *huzur yolundaki kervanın deve çeken*i olarak nitelendirmektedir.

Fâzıl'ın kelime hazinesine yönelik dikkat çeken diğer husus ünlemleri, yansıma ve ses taklidi sözcükleri sıklıkla kullanmasıdır.

Şiddet-i serden ü te' sir-i dem-i sermādan
Çağırır kûşe-i gehvārede şıbyan *viyāk viyāk* (k 67/2)

Bezmd eylediler aksile nefy ü işbāt
Çenginiñ çıkçıķı ḥānendeleriñ *düm tekəsi* (g 162/4)

Fâzıl'ın kelime hazinesinde zikredilmesi gereken diğer bir özellik, rahatlıkla kullandığı argo ve küfürlü sözler ile cinsellik içeren sözlerdir. Kimi zaman söylemek istediğini gizleyerek yalnızca hissettiren, kelime oyunlarına başvuran şair, kimi zaman ise gayet açık ifâdelerle cesurca sözlerini sıralamaktadır:

Hâneme teslîf olup eşnâfdan
Nâ-ḥalef bir iki *deyyūs şefî* (k 97/15)

Urmağa yaldızı ol sîm beden-i cânâna
Bir çil altun ile evvel *pezevengi* parlat (g 19/5)

Nâzik bedeni örselenüp âl âl oldu
Zannım ki bu şeb ‘ukde-i şalvâr çözüldü (g 180/4)

Fâzıl’ın şiirlerinde Arapça-Farsça kelime ve terkiplere yer verilmişse de tüm bu ibâreler genellikle Türkçe cümle yapısına uygun şekilde kullanılmıştır. Şiir dilinde tercih edilen devrik cümlelerin yanında şair, kimi zaman yüklemi sonda olan kurallı cümlelerle mısralarını oluşturmaktadır. Namık Kemal’in Hürriyet Kasidesi’ndeki söyleyişini anımsatan aşağıdaki beyit hem kurallı hem de devrik cümle yapısını örneklemektedir:

Uyan ey Fâzıl-ı bî-baht uyan bu ḥ’âb-ı ḡafletden
Görindi ḡurre-i devlet vezîr-i Kâhraman geldi (k 73/6)

Şairin şiir dilinde kullandığı cümle yapısına günlük konuşma dilinde var olan samimi bir söyleyişin yansıdığı görülmektedir:

‘Âşıka tâ bu kadar nâz olmaz
Çeşm-i şūḫîḡ gibi şehbâz olmaz
Bir çiçekle güzelim yâz olmaz
Açıl ey tâze gül-i ḡandânım (ş 22/4)

Buyuruñ ḡâne seniñdir güzelim ḡoş geldiñ
Dilber-i şîve-gerim bî-bedelim ḡoş geldiñ (g 95/1)

Ol mâḡ gelüp ḡânedede kalmış gice Fâzıl
Şimden-gerū vār eyleme efkâr tıyıldı (g 179/5)

Fâzıl, Divanı’nda kelime hazinesi, özgün benzetmeler bakımından zengin bir üsluba sahip olsa da zaman zaman birbirine çok yakın, hatta yer yer aynı söyleyişleri farklı manzumelerinde tekrar etmekte bir mahsur görmemiştir:

Hâliyâ berd-i ‘acūz vaktine dek tiryâki
Koca kırıyı bu dem eylese lâıyık taḡlîk (k 67/3)

Vâkı‘a berd-i ‘acūz vaḡtine dek tiryâki
Koca kırıyı bu dem kılsa sezâdır mehcūr (k 94/13)

Beyitlerinde kış mevsiminde görülen ve halk arasında koca karı soğukları olarak bilinen soğuklara vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda koca karıdan ayrılmak, koca karıyı boşamak ifadelerinin farklı iki kasidede benzer biçimde tekrar kullanıldığı göze çarpmaktadır. Ayrıca Fâzıl, buna benzer biçimde bazı beyit, beyitler ve manzumelere Divanı'nın farklı bölümlerinde tekrar yer vermesi dikkat çekmektedir. Özellikle kasideleri içinde yer alan birkaç gazeli ayrıca gazeliyât bölümünde de istinsah edilmiştir.

4.5.2.2. Edebi Sanatlar

Fâzıl'ın şiirlerinde edebi sanatların çeşitlerine rastlanmaktadır ve bu sanatların ifa edilmesinde şair, genelde klasik şiir geleneğine bağlı kalır. Şairin edebi sanatların kullanımında zaman zaman etkileyici söylemlere ulaştığı görülmektedir. Bu bölümde de şairin gerek anlam gerekse söyleyiş ve ahenk bakımından dikkat çekici düzeye ulaştığı edebi sanat kullanımlarına örnek vermek yeterli olacaktır.

Teşbih: Fâzıl Divanı'nda benzetme sanatı çeşitli ve özgün halleriyle sıklıkla kullanılmaktadır. Şairin özellikle mizahi söylemi tercih ettiği manzumelerinde oldukça özgün benzetmelerin yer aldığı görülmektedir.

Nev-māh şanma kâsesidir çarh-ı teşneniñ
Tutdı baña o kâseyi çeşmim pür āb iken (k 86/4)

Bir ramazaniyeden alınan beyitte oruçlu ve bu yüzden susamış kimselerin kâseleri yeni aya benzetilmektedir.

Murğ-ı huffâş gibi şebde nümâyân olurum
Rûz-ı rûşende yerim genc-i hafâdır şimdi (k 89/68)

Yine bir ramazaniyeden alınan yukarıdaki beyitte de oruçlu olması sebebiyle gündüzleri fazla hareketli olmayan şair kendini gündüz ortalıklarda görünmeyen, gündelik yaşantısına gece devam eden bir baykuşa benzetmektedir.

Fâzıl du' âya başla ki *meydân-ı kâfiye*
Teng oldu *esb-i fikre* 'aceb deşt-gâh-ı 'ıyd (k 112/15)

Kafiye'nin darlığından yakınan şair yukarıdaki beyitte de kafiye'yi meydana, fikri ise o meydana koşturarak bir ata benzetmektedir.

Kîse-i maşraf gibidür zâhirem hâlî
Şöyle kim *mi' de-i şâ'im* gibi vîrân oldu (k 109/4)

Bir ramazaniyeden alına yukarıdaki beyitte de şair, içinde bulunduğu müşkül durumu ve maddi sıkıntılarını anlatırken kilerini oruç tutan birinin boş midesine benzeterek oldukça özgün bir hayal dünyasına sahip olduğunu göstermektedir. Bu tarz teşbihler çoğaltılabilir ancak bu kadarı maksadın anlaşılmasına yeterli olacağından örnekler sınırlandırılmıştır.

İstiare: Fâzıl Divanı'nda hem gelenek ekseninde hem de özgün mahiyette pek çok istiare örneği bulmak mümkündür.

Sevgiliyi anlatırken servi-i revân, gül, büt, peri, tûtî gibi divan şiir geleneğini yansıtan istiareler yanında bir müseddesinden alınan aşağıdaki dizede sevgili şeh-süvara benzetilmektedir.

Metâ' -ı şabrımı yağma iden ol *şeh-süvâr* mıdır (ms 3/3)

Tezat: Fâzıl Divanı'nda pek çok örneği bulunan tezat sanatının zaman zaman oldukça özgün ve sanatsal örneklerini görmek mümkündür. Aşağıdaki beyitte *kabz-bast*, *a'lâ-ednâ*, *uzanır-kısalır* kelimelerinde tezat bulunmaktadır. Manzumenin dikkat çekici diğer yönü redifinin tezatlı biçimde *geh uzanur geh kısalur* olarak seçilmesidir:

Ḳabz u başṭ üstine cārî bütün *a'lâ ednâ*

Pāye-i ser-be-heva geh *uzanur* geh *ķışalur* (g 37/8)

Fâzıl'ın bercesteye dönüşen, pek çok hat levhasını süsleyen aşağıdaki beyti de tezat sanatının başarılı kullanımına örnektir:

Şekil 17. Fâzıl'ın bir beytinin Hattat Mehmet Şefik Efendi'nin (ö. 1880) Celî Sülüs ile istifi

Söylesem düşmen güler ketm eylesem gönlüm yanâr

Söylenilmez ketm olunmaz böyle bir hâletdeyim (g 104/3)

Beytinde birbiriyle zıt söylemek-ketm eylemek sözcükleri şairin içinde bulunduğu duygu durumu ve ikilemi yansıtmakta, bunların alt dizede tekrar edilmesi ise şiiri gerek anlam gerekse sanatlı söyleyiş bakımından etkili kılmaktadır.

Aşağıdaki beyitte de mü'min, ezan ve kâfir, kilise birbiriyle tezat içinde olan sözcüklerdir. Bu dizelerde aynı zamanda mümin ve ezan ile kilise ve kâfir sözcüklerinin kendi aralarında mütenasip olduğu da göze çarpmaktadır:

Mü'min ü kâfir gül-bank-i ezân virdi huşû

Yine lâl oldu *kilisede naķir-i nâfûs* (k 105/5)

Tenasüp: Divan şiirinin diğer temsilcileri gibi Fâzıl da manzumelerinde sıklıkla birbiriyle anlam ve bağlam bakımından uyumlu kelimeleri kullanmıştır. Bunların bir kısmı gelenekte sıklıkla tercih edilen söz ve söz öbekleri iken bir kısmı da fazla karşılaşılmayan, özgün denilebilecek kullanımlardır.

Menâhî vâcib ü mekrûh ü lâzım müsteḥab câ'iz

Diyâr-ı 'ışkıdır bu bunda *zâhid* başka *âyîn* var (g 53/3)

Beytinde birbiriyle uyumlu olan vâcib, mekrûh, müste'ab ve câiz kelimeleri zâhid ve âyin sözcükleri ile ilişkili biçimde kullanılmaktadır.

Teşhis: Klasik söylemde olduğu gibi bülbülün feryad etmesi, gülün eziyet etmesi, feleklerin ağlaması, cevri ve cefası Fâzıl'ın Divanı'nda da karşımıza çıkmaktadır. Ancak bunların dışında sık sık özgün söylemlere de ulaşmak mümkündür.

Ḳahḳaha ile gûş kıldı şurâḫî-i Fâzıl

Girye-i bî-sebeb şem'-i dıraḫşâna bu şeb (g 13/8)

Bir içki meclisinin anlatıldığı rindane bir gazelinden alınan yukarıdaki beyitte Fâzıl'ın elindeki sürâhi günün ağarmasına yakın kahkaha atarak Fâzıl'ı can kulağıyla dinlemektedir.

Kimi 'âbid kimi fâşık bir 'aceb seyrândır

Secde itdikde şurâḫî eyledi peymâne rakş (g 79/5)

Beytinde farklı farklı insanların bir araya geldiği bir içki meclisinde sürâhi şarap doldurmak için secde ederken, peymâne de elden ele dolaşarak raks etmektedir. Aynı beyitte leff ü neşr

de yapılmış ‘âbid ile secde eden sürahi, fâsık ile raks eden peymâne arasında anlam ilişkisi kurulmuştur.

Seniñ naḥl-i tecellî-veş o sâķ-ı enveriñ varken
Ne küstâḥâne baldır açdı ‘ar‘ ar şaḥn-ı gülşende (g 136/2)

Şûhane bir gazelinden alınan yukarıdaki beyitte şair alışla gelmişin dışında bir güzellik unsuru olarak sevgilinin baldırını öne çıkarmakta, onun ısıltılı bir taze fidan gibi baldırı varken dikenli dağ servisinin küstahça baldır açtığından bahseder.

Tecahül-i Arif: Divan’da fazla sayıda örneğine rastlanan diğer edebi sanat tecahül-i ariftir. Andnâme-i Yahudi Beçe’den alınan aşağıdaki beyitte şair, Yahudi bir güzele gönlünü kaptırmıştır ancak kendisini bu aşk konusunda dizginlemek isteyen şair, Müslümanlar arasında o Yahudi’ye denk bir güzel yok mudur acaba diyerek aslında cevabını bildiği bir soru sormaktadır.

Düşme ey dil Yehûda beyhûde
Müslümânda güzel mi yok ‘acabâ (k 166/41)

Bir tarih manzumesinden alınan aşağıdaki beyitte de şair, kendi sanatını methetmek için önce kendini yeni, hoş ve özgün sözler söyleyen bir papağana benzetirken bu kuşa layık mıdır taştan bir yuva diyerek cevabı malum bir soru sormuş, bu yolla içinde bulunduğu zorlukları da ifade etmek istemiştir.

Tâze-gû bir tûṭî-i hoş-lehçe-i nev-güftâr iken
Ey felek lâyıḳ mı böyle taşdan olsun lânesi (t 46/3)

Telmiḥ: Fâzıl, divan şiirinde yaygın olarak kullanılan Şehnâme karakterlerine, peygambere, ehl-i beyte, dört halifeye ve onları anımsatan eşya ve sıfatlara, Eski Yunan bilginlerine ve Kur’an’da geçen kıssalara sık sık yer vermektedir. Ancak klişeleşmiş bu kullanımların yanı sıra divanlarda fazla yer almayan kişi, yer, eşya ve olaylara telmihte bulunulduğu görülmektedir.

Her menâr oldı birer naḥl-i tecelli şanasın
Vâdi-i Eymene döndi bu behişt-i Buldân (k 97/39)

Bir ramazaniyeden alınan yukarıdaki beyitte minarelerin mahyalarla süslenmesi onları bir tecelli fidanına dönüştürmüştür. Bu bakımdan her minare Hz. Musa’nın tanrı ile konuştuğu Tur Dağı’ndaki yanan ağaca benzemiş, her belde de bu dağın bulunduğu Eymen Vadisi’ne dönmüştür.

Fikr ü dānişde Felâtûn hıred
Zühhd ü takvâda *İmām Beyhakî* (k 54/9)

Bir kasidesinden alınan yukarıdaki beyitte de Fâzıl'ın Şerif Efendi lakaplı memduhu fikir ve öngöründe Felâyun, zihd ve takvada İmam Beyhakî'ye benzetilmektedir. Felâtûn telmihi divan şiirinde çokça kullanılsa da İmam Beyhakî telmihi edebi eserlerde fazla karşılaşılmaması yönüyle dikkat çekmektedir. İmam Beyhaki (ö. 1066), Nişabur Beyhak köyünde dünyaya gelmiş, muhaddis ve Şafii fâkihidir. Şafilığın esaslarının onun eserlerine dayandığı bilinmektedir (Kandemir 1992: 58).

Cihân içre eger bir kerre ol Tophâneli şûhıñ
Dudağıñ emse ‘ âşık bal yemez ta ‘ ömri oldukça (b 1)

Buradaki bal yemek eylemi aynı zamanda döneminde kullanılan meşhur balyemez topunu da akla getirmektedir.

Aşağıdaki beyitte de divan şiir geleneğinde çok sık karşılaşmadığımız İbn Sîrîn telmihi örneği bulunmaktadır. İbn Sîrîn (ö. 729) Basra'da yaşamış, rüya tabirleriyle tanınan, hadis ve fıkıh âlimidir (Yücel 1993:358).

Bu ne lâzım degil *İbn Sîrîn*
Şikenim öyle suhanla şîrîn (k 24/43)

Kaptanıderya Küçük Hüseyin Paşa'ya yazılan manzum bir rüya olan kasidede rüya tabirleriyle meşhur Hz. Yusuf yerine daha az bilinen İbn Sîrîn'in tercih edilmesi dikkat çekicidir.

Resmî tursun anda olan cedîd ü naķş-ı nev
Hîç ne *Manî*den görülmüşdür ne hür-ı Bihzâddan (t 6/8)

Mecaz-ı Mürsel: Divanı'nda pek çok yerde bulunan mecaz-ı mürsel sanatının bir örneği Kethuda Yusuf Ağa için yazılmış bir kasideden alınan aşağıdaki beyittir.

Bir nuţķla ‘ uşşākı o lebler ider ihyā
Gūyā ki ‘ atāyā-yı kef-i ehl-i ni‘ amdır (k 95/25)

Bir sözle âşıkları ihya eden dudaklarla kastedilen aslında sevgilinin kendisidir.

‘ Aşķ-ı cānān ile ey dil iki dünyādan geķ
Ya‘ nî bir Yūsuf için iki Züleyhādan geķ (g 25/1)

Beytinde de sevgilinin aşkıyla gönle iki dünyadan geçmesini öğütleyen Fâzıl, gönlünü söyleyerek aslında kendisini kastetmektedir.

Cinas: Eş sesli kelimelerin kullanımına dayanan cinas sanatı Fâzıl'ın manzumelerinde gerek beyit içlerinde gerekse beyit sonlarında kafiyeli olacak biçimde kullandığı görülmektedir.

Bir gönçe için dîdelerim garğa-i *nemdir*
Bilmem ki benim nemdir o gül ruhları *nemdir* (k 95/20)

Beytinde nem kelimesi hem ıslaklık, rutubet anlamında hem de soru zamiri neyim anlamında kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte de *kibrit* ve *kibir et* kelimeleri cinaslardır.

Âteş-i 'aşkıña dil yandı mişâl-i *kibrit*
Sevdigim ister iseñ lutf idüp ister *kibr it* (g 22/1)

İstifham: Diğer sanatlarda olduğu gibi istifhamın anlamı kuvvetlendirmek için Divan'da sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Çarmîh-ı felâkete koyduñ
Ben Mesîhâ mıyım nedir bu ezâ (k 166/33)

Yahudi bir güzel için yazdığı *Andnâme-i Yahudi Beçe*'sinden alınan yukarıdaki beyitte Fâzıl, sevgilinin yaptığı zulmü felaket çarmihına benzetmekte, sevgiliye kendisini İsa Mesih mi zannettiğini sormaktadır.

Bilemem kendimi kim gökde miyim yerde miyim
Çekdigim derdi ne a' lâ ne de ednâ çekdi (g 168/4)

Lirik mahiyette bir gazelinden alınan beyitte de şair içinde bulunduğu zor durumu, gökte mi yerde miyim diyerek ifade etmekte ve kendisinin çektiği derdi ne yüce ne de aşağılık kimselerin çekmediğini söylemektedir.

Tevriye: İki ya da daha fazla anlama gelen sözcüğün yakın anlamının söylenip uzak anlamının da düşündürüldüğü bir sanat olan tevriye Divan'da yer verilen diğer bir sanattır.

Sen dağı keşle-i zindân gibi ey 'âşık-ı zâr
Göricek ol büti şimdengerü yakasına bit (g 22/1)

Sen dahi zindan biti gibi, ey inleyen âşık, o put kadar güzel sevgiliyi görünce yakasında bit diyen şair yakasında bitmek deyimini kullanırken bir yandan da ilk beyitteki keşle ile bağlantılı olarak parazit anlamındaki biti de düşündürmektedir.

Mübalağa: Bilindiği gibi abartının mübalağa, iğrak ve gulûv olmak üzere farklı dereceler de kullanımı bulunmaktadır. Fâzıl Divanı'na bakıldığında da gulûv dışında mübalağa ve iğrakın farklı sıklıklarda kullanıldıkları görülmektedir. İğraka göre daha sık rastlanılan mübalağa

Fâzıl'ın söyleyiş ve ahengine zenginlik katarken, iğrak daha çok mizahi söylemin ön planda olduğu manzumelerde karşımıza çıkmaktadır.

Ẓāt-ı kudşiye-i şāhānesine ḥaḳḳā kim
Her bir engüştüne bir mühr-i Süleymān şāyān (k 58/28)

III. Selim için yazılan bir kasidesinden alınan yukarıdaki beyitte şair memduhunun yüceliğini anlatmak için her parmağına bir Süleyman mühürünün yakışacağını söyleyerek mübalağa etmektedir.

Ḥacerü'l-esveddir yalnız elmās degil
Sevdiğim rāh-güzārında olan ṭāşa ḥased (g 30/4)

Beytinde sevgilinin yolunun üstünde olan taşlara elmas ve hatta hacrū'l esved bile gıptayla bakmakta, onlara haset etmektedir. Elmasın sevgilinin ayağı altındaki taşla haset etmesi abartılı bir söylem iken şair bir adım daha ileri giderek kutsiyet vasfı bulunan hacrū'l-esvedin bile onlara haset ettiğini söylemesi mübalağanın sınırlarını zorlayarak bu beyti iğraka yaklaştırmaktadır.

İğrak: Mübalağanın daha ileri aşaması sayılan bu sanatın Fâzıl Divanı'nda özellikle mizahla birlikte kullanıldığı örnekler bulmak mümkündür.

Yed-i ḥādemde iken ḳahve ṭonar fīncānda
Olmadan vāşıl-ı dest-i kef-i miḥmānīdir
Ṭondı destimde ḳalem vaşfını naẓm eyler iken
Nükte-i *ebredü min yaḥ* buña erzānīdir (k 82/15, 22)

Bir şitaiyesinden alınan yukarıdaki beyitlerde şair, kara kışı anlatmak için misafirin eline ulaşmadan kahve fīncanda donar demektedir. Evliya Çelebi'nin *damdan dama atlarken donan kedi* anekdotunu akla getiren bu söylemden sonra yine aynı kasidede memduhunu methederken elinde kalemin donduğunu, buzdan daha soğuk lafının bu yaşanan kış için söylendiğini ifade ederek iğrakı kullanmaktadır.

Her ne kadar mizahi üslupla tercih edilse de maksadın mizah olmadığı durumlarda da iğrakın kullanıldığı görülmektedir. I. Abdülhamit'in oğulları Mustafa ve Süleyman'ın derse başlamaları için yazılan bir kasideden alınan aşağıdaki beyitte Fâzıl, şehzâdelerin her fende herkesten âlim olduklarını ve hatta şeyhülislamın bile onların meclisinde saygıyla susması gerektiğini ifade ederek iğrakın bir örneğini vermektedir:

Sükût it sen daḥı meclislerinde şeyḥü'l-İslām

Ki anlar şübhesiz her fende senden benden a' lemdir (k 69/11)

İştikak: Aynı kökten türetilen sözcüklerin kullanıldığı bu sanatın farklı örneklerini bulmak mümkündür.

Ne zebân ile zebânîler ile söyleşeyim
Sen eger virmez iseñ rûz-ı kıyâmetde cevâb (k 34/63)

Hiz. Muhammed için yazılmış bir na'tden alınan yukarıdaki beyitte zeban ve zebânî kelimesi kökteş kelimelerdir.

Tekrir: Divan şiir geleneğinde sıklıkla tercih edilen tekririn Fâzıl Divanı'nda da çok örneği bulunmaktadır.

Dâ d-râ dâ d-gerâ dâ d-verâ dâ d-ârâ
Bârekallah zihî kevkebe-i vâlâyı (k 146/20)

Beytinde memduhunun adaletini vurgulamak için şair, aynı dize içinde farklı terkip ve eklerle dâd kelimesini dört kez kullanmıştır.

Aliterasyon-Asonans: Aliterasyon ve asonans Fâzıl'ın sıklıkla kullandığı bir ahenk unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir gazelinden alınan aşağıdaki beyit “o” ve “t” seslerinin yoğun biçimde kullanıldığı, dolayısıyla hem aliterasyon hem de asonasa örnek olabilecek mahiyette bir beyittir.

O fidân ider temâyül o temâyül o tegâfûl
O tegâfûl o tecâhül beni eyleyen şikeste (g 138/2)

Hüsn-i talil: Bir olayın meydana geliş sebebini güzel ve hayali bir nedene bağlamak yoluyla yapılan hüsn-i talilin Fâzıl Divanı'nda çeşitli örneklerini bulmak mümkündür:

Şimdicek kânımla ol kâfir boyandı ser-te-ser
Şanma Fâzıl eskiden âl idi reng-i hâresi (g 178/5)

Beytinde sevgilisinin hâre adı verilen çizgili kırmızı bir kıyafet giyinmesini aşkıyla kendini feda eden Fâzıl'ın kanıyla boyanması sebebine bağlamaktadır. Gülün rengini bülbülün kanından alması anlatısını akla getiren bu söyleyiş hem estetik hem de anlam bakımından beyte zenginlik katmaktadır.

Redd-i matla: Matla beytinin birinci veya ikinci mısrasının makta beytinin ikinci mısrasında yinelenmesi olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu tekrar yapılırken tekrarlanan mısranın makta beytinin anlamını bütünlüğünü bozmamasına dikkat edilmektedir. Bu yönüyle uygulaması görüldüğü kadar kolay değildir. Redd-i matla gazel nazım şekliyle bağlantılı olarak

düşünülmüştür. Redd-i matla ile benzerlik gösteren sanatlar da bulunmaktadır. İlk ve son beyitte yer alan dizeler dışındaki bir dize maktada yinelenirse buna redd-i mısra' adı verilir. Redd-i matla ile benzer diğer bir sanat, şiirin matlasında yer alan bir sözcüğün maktada tekrar edilmesi olan reddü'l-acüz ale's-sadrdır. İpekten'e göre bu sanata klasik Türk Edebiyatında pek rağbet edilmez ve redd-i matla daha çok Sebk-i Hindî şairleri tarafından tercih edilir. Redd-i matlada esas olan, gazelde tercih edilmesi, matla beytindeki herhangi bir dizenin maktanın herhangi bir dizesinde tekrar edilmesi, bu dizenin sanatsal bakımdan etkileyici olması ve anlam itibarıyla de hem matla hem maktada beytini desteklemesidir (Dilçin 1999:106; İpekten 2018:18).

Başlı başına bir inceleme konusu olabilecek redd-i matla kullanımıyla ilgili yapılan çalışmalar fazla sayıda değildir. Demirel'in *Divan Şiirinde Redd-i Matla* isimli çalışmasında, 15. ve 18. yüzyıl arasında yaşayan 15 şairin gazelleri taranmış, redd-i matlaya yer verilen gazeller tespit edilip değerlendirmeler yapılmıştır (Demirel 2004). Öztekin ise çalışmasında deyişbilimde yer alan paralel yineleme ile redd-i matla arasındaki kavramsal yakınlıktan yararlanarak iki disiplinin de verilerini karşılaştırmalı biçimde vermeyi amaçlamıştır (Öztekin 2010). Redd-i matla ile ilgili diğer bir çalışma Alıcı'ya aittir. Alıcı, 16. yüzyıl divan şairi Mihri Hatun'un gazellerini inceleyerek redd-i matla özelliği taşıyan 11 gazeli tespit eder ve değerlendirmelerde bulunur (Alıcı 2009).

Divan'a bakıldığında hem gazel hem de kasidelerinde redd-i matlalara yer veren Fâzıl'ın, bu çalışmaların hiçbirine dâhil edilmediği görülmektedir. Fâzıl'ın gazeliyatı içinde 6, kasâ'idi içinde de 8 manzumede redd-i matlaya yer verdiği görülmektedir.

Tablo 13. *Fâzıl Divanı'nda redd-i matlalar*

Manzume No	Nazım Biçimi	Beyit Sayısı	Matlada tekrar eden dize	Dizede değişiklik yapılmış mı?
G 86	gazel	4	1. dize	hayır
G 88	gazel	5	2. dize	hayır
G 123	gazel	5	1. dize	hayır
G 140	gazel	5	1. dize	hayır
G 152	gazel	5	1. dize	hayır
G 170	gazel	5	1. dize	hayır
K 10	kaside	10	1. dize	hayır
K 14	kaside	17	1. dize	hayır
K 43	kaside	8	1. dize	hayır
K 44	kaside	7	1. dize	hayır
K 46	kaside	23	1. dize	hayır

K 66	kaside	70	1. dize	evet
K 121	kaside	23	1. dize	evet
K 135	kaside	13	1. dize	hayır

Bu manzumelerinde genellikle matla beytinin ilk dizesini makta beytinin son dizesi olarak tercih eden Fâzıl'ın bir gazelinde matla beytinin ikinci dizesini makta beytinin ikinci dizesi olarak kullandığı görülmektedir:

Baňa gâyetle güç geldi efendim senden ayrılmak
Haķıķat hayli müşkil şehlevendim senden ayrılmak

Helâk olmakda Fâzıl h̃âhiş-i dîdâr ile sirâyet
Haķıķat hayli müşkil şehlevendim senden ayrılmak (g 88/1, 5)
 Redd-i matlalı manzumelerin 9'unda dizeler aynen tekrar ederken 2'sinde bazı ufak değişikliklerle söyleyişe zenginlik katılmak istendiği düşünülmektedir:

İlâhî ey keremkânî mü'eyyed kıl Selîm Hânı
 Tırâz-ı taht-ı hâķânî çerâğ-ı nûr-ı 'Osmânî

Yine evvelde âhîrde du'â bâtında zâhirde
 İlâhî ey kerem-kerde mü'eyyed kıl Selîm Hânı (k 66/ 1, 70)

III. Selim'e yazılan bir kasideden alınan yukarıdaki beyitte Fâzıl'ın, ilk beyitteki *keremkânî* ifadesini son beyitte *keremkerde* ifadesine dönüştürdüğü görülmektedir.

İbtidâ-yı *suhenim hazrete bismü 'ş-şâ fi*
 İşte her derde bu bir tuhfe 'ilâc-ı kâfi

Ten dürüsti ile devletle mu'ammer olasın
 İntihâ-yı *suhenim hazrete bismü 'ş-şâ fi* (k 121/ 1, 23)

Sır Kâtibi Ahmet Efendi isimli bir zata yazdığı bir kasidesinde de Fâzıl söze besmeleyle başlayıp sözü besmeleyle bitirdiğini anlatmak için redd-i matla yaptığı dizedeki *ibtidâ* kelimesini maktada *intihâya* dönüştürmüştür. Bu yolla şairin hem tekdüzeliği kırarak gerek söz gerekse anlamda manzumeye zenginlik kazandırdığı hem de geleneğin kendisine sunduğu kalıpların dışına çıkarak denemeler yaptığı anlaşılmaktadır.

Divan kültürünün inceliklerine vâkıf bir şair olan Fâzıl, redd-i matlayı, düştüğü kafiye darlığından kurtulmak veya yer doldurmak maksadıyla yapmamıştır. Lakin bir gazelinin 4 beyit olması ve bulması müşkül bir kafiye seçilmesi sebebiyle bir defaya mahsus redd-i matlanın sağladığı bu imkândan yararlandığı düşünülebilir:

Dil harûb u cigerim yârelî sinemde yanık
 Ser-te-ser şehir-i derûn zelzele-i gamla yıkık

Fâzılâ ben daħi bilmemki ne yapsam n'etsem
Dil ħarâb u cigerim yâreli sînemde yanık (g 86/1-4)

Görüldüğü gibi divan şiirinde kullanımı çok yaygın olmayan bir sanat olarak kabul edilen redd-i matla, Fâzıl tarafından sıklıkla tercih edilmiştir. Tekrarlanan mısralar şiire ahenk, bütünlük ve mana zenginliği yanında yek-âhenk özelliği de kazandırmıştır. Bunun yanında daha çok gazelle birlikte anılan redd-i matların Fâzıl tarafından kasidelerde de tercih edilmesi, dizelerde yer alan bazı kelimelerin anlamı zenginleştirecek biçimde kökteş yahut aynı vezinli kelimelerle değiştirilmesi dikkate değerdir.

Leff ü neşr: Divan şiirinde sık kullanılan leff ü neşr, Fâzıl'ın da zaman zaman beyitlerine anlam güzelliği katmak için hem mürettep hem müşevveş formlarını kullandığı bir sanattır.

Cây-ı âsâyiş bulunmaz kûşe-i vahdet gibi
 Bulmadım ' âlemde *râhat* ħalkdan ' *uzlet* gibi (g 170/1)

Beytinde cây-ı asayiş ile rahat, kûşe-i vahdet ile de uzlet arasında benzerlik-farklılık ilişkisi bulunmaktadır.

Nida: Lirizmin yüksek olduğu zamanlarda şairlerin sıklıkla yer verdiği nida sanatı Fâzıl'ın Divanı'nda da bilhassa *behey*, *ey*, *v'ey*, *eyâ*, *â*, *hayfâ*, *âh*, *vâh* gibi seslenme ve ünlemlerle yaygın biçimde kullanılmaktadır.

Eyâ ' âlem *eyâ* ' âlem yine derd-i nihânım var
 ' Aceb vâkıfsıñız bilmem yeñi bir mihribânım var (ş 3/1)

Eyâ âlem diyerek gizli derdini açık eden Fâzıl, bu derdinin sebebinin de yeni bir yareni, sevgilisi olduğunu dile getirmektedir. Aşağıdaki beyitte de Fâzıl, *yeter ey* söz grubunu kullanarak coşkulu bir söyleyişe ulaşmaktadır.

Yeter ey Fâzıl-ı dānā suĥanñ
Yeter ey bülbül-i gūyâ-yı kerem (k 72/105)

Bu tarz ünlem ve seslenmelerin zaman zaman redif olarak kullanıldığı manzumeler de bulunmaktadır. Hz. Ebubekir için yazılmış bir na'tden alınan aşağıdaki beyitte Fâzıl nida bildiren *ey* ile *hazret-i Sıddık* söz grubunu redif olarak kullanmıştır:

Meded-kâr resûl-i muĥterem *ey ħazret-i sıddık*
 Refîķ-gâr olan sâbit-ķadem *ey ħazret-i sıddık* (k 35/1)

Başka bir manzumede de yâ ünlemi Ebâbekir kelimesiyle birlikte redif olmuştur:

Vekîl-i şâh-ı ümmet *yâ Ebâbekir*

Ser-efrâz-ı hilâfet *yâ Ebâ bekir* (k 36/1)

Sihr-i helal: Bir beytin birinci mısraının sonunda yer alan bir sözcük ya da sözcük grubunun hem birinci mısraın sonuna hem de ikinci mısraın başına getirildiğinde anlamlı olacak şekilde kullanılması esasına dayanan bu sanat da Fâzıl tarafından kullanılmıştır.

Benim ol sâhîr-i sihr-i helal-i şa'ir-i yektâ
Ki kil-k-i sihr-kârım reşk-sâz-ı çüb-ı Mûsâdır (k 160/15)

Beytinde şairin hem sihr-i helal sanatına yer vermesi hem de bu sanatın adının tamlama içinde kullanarak tevriye yapmış olması sanat yönünden manzumeyi zenginleştirmektedir.

İade: Beytin son sözcüğünü bir sonraki beytin ilk sözcüğü olarak kullanma esasına dayanan iade, Fâzıl'ın fazla olmamakla birlikte şiirlerinde yer verdiği bir söz sanatıdır. Bir gazelinden alınan aşağıdaki bölümde iade sanatını cinasla birlikte kullanması dikkat çekmektedir.

O gönçeyim ki dilim çâk-ı arzû-yı nesîm
Meşâm-ı câna ne demler gelür bu bû-yı *nesîm*
Nesîm nâmına bir şüh-ı Müsevîye düşüb
Dilim hevâ-yı muhabbetle bir sebû-yı *nesîm*
Ne sîm kaldı ne zer lâle-i güşâde gibi
Dehân-h'âhişi tıtdım hemân boy-ı nesîm (g 113/1-3)

İktibas: Anlamı pekiştirmek maksadıyla ayet ve hadislerin yahut bunlara işaret eden kelimelerin alıntılanması esasına dayanan iktibasın farklı örnekleri Fâzıl Divanı'nda yer almaktadır. İktibas örnekleri çalışmanın ayet ve hadisler bölümünde ayrıca ele alındığı için burada birkaç örnekle yetinilmiştir.

Ben du'â gûy-ı donanmâ-yı hümâyûn olmuşum
Ya'ni *bismillâh-ı mecrâhâ ve mursâhâ* gibi (k 68/57)

Kaptanıderya Küçük Hüseyin Paşa için yazılan bir kasidede Fâzıl, donanma ve kalyonları da methederek donanmaya yeni kazandırılan kalyonu Hz. Nuh'un gemisine benzetmiştir. Hud suresi 41. ayetten iktibas yapan Fâzıl bu yolla beytinin anlamını güçlendirmekte ve övgüsünün etkisini arttırmaktadır. Bir bölümü verilen ayetin tamamı şöyledir: "Nuh, şöyle dedi: Ona binin onun gitmesi ve durması Allah'ın ismiyledir. Şüphesiz rabbim çok bağışlayan, çok acıyandır." (Yazır 2012: 160).

Sûre-i mâ'ideden va'zı bütün bahş eyler
Hep *külû veşrabû* âyetleriñ eyler tibyân (k 58/49)

Ramazaniyeden alınan yukarıdaki beyitte de Fâzıl, zühd ehlinin temsilcisi olarak gördüğü bir vaizi hicvetmekte, bunu yaparken de ayetlerden iktibas yapmaktadır. Bu vaiz ramazan ayı geldiğinde yeme-içme, helal-haram üzerine emir ve bilgilendirmelerle Hz. Musa ve İsrailoğullarının kıssasının bir bölümünü ihtiva eden Mâide suresinin adı zikredilmekte, sonraki dizede ise *külû veşrabû* ile başlayan ve “yiyiniz, içiniz, israf etmeyiniz.” anlamına gelen Araf 31. ayetten alıntı yapmaktadır. İlgili ayet Divan’da iki yerde geçmektedir. Bu manzumelerin ikisi de ramazaniyedir.

İrsal-i Mesel: Sözü pekiştirmek için atasözü, deyim yahut ona benzer özdeyişlerden yararlanmanın amaçlandığı irsâl-i meselin farklı örneklerine rastlanmaktadır. Bu sanat kapsamındaki kullanımlar çalışmanın atasözleri ve deyimler bölümünde detaylı olarak inceleneceği için burada daha çok atasözü yahut deyim olmayan, özdeyiş, meşhur bir dize gibi farklı örneklerin olduğu beyitlere yer verilmiştir.

Âh devletlü efendim saña râm ola felek
Pîşgâhında çeke eşheb-i tevfiğ-i yedek
Kerem ü luğfîna nisbet ile hâtim ne köpek
Senden öğrenmiş iken halk mürüvvet ne dimek
Eylemez ehl-i mürüvvet ise bu mışra‘a şek
Buña kı‘lû belâ hep yerde beşer gökde melek
Kişi yakdığı çerâğ üstüne pervâne gerek (k 88/1)

Sır Kâtibi Ahmet Efendi’yi medh için yazılan bir müseddesten alınan yukarıdaki bölümde son dize 16. yüzyıl divan şairi Veysi’nin bercesteye dönüşmüş bir dizesidir ve Fâzıl tarafından hiç değiştirilmeden kullanılmıştır.

Eger hı‘lû selâmet der kenâr-est eski söz ammâ
Vücûd ile deryâ şimdi sâhilden selâmetdir (k 74/12)

Beytinde İranlı şair Sâdî Şîrâzî’nin berceste haline gelmiş “eğer selâmet arıyorsan kenarda dur” anlamına gelen sözüne yer verilmektedir.

Sonuç olarak Fâzıl Divan şiir geleneğinde tercih edilen pek çok edebi sanatı kullanmıştır. Bu sanatlarda genellikle yaygın ve geleneksel kullanımlar tercih edilmiştir.

4.5.2.3. Mahallî Unsurlar

Edebiyatımızda Sebk-i Hindî ile başlayan dönemde Sâbit ve Nâbî gibi şairler, mahallî söyleyişleri ve günlük konuşma dilini şiirlerinde kullanmaya başlamışlardır. Klasik Türk

Edebiyatında Fuad Köprülü'nün adını verdiği Türkî-i Basit hareketinin XVIII. yüzyılda devamı ve bir adım ötesi sayılabilecek mahallileşme akımı, şiir dili olarak Türkçenin kullanılması adına önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Bu bağlamda Lâle Devri'nin sokak, mahalle dilini ve tablolarını şiire taşıyan Nedim, mahallileşmenin bu yüzyıldaki kuvvetli temsilcisidir. Nedim kendisine kadar gelen bu anlayışı kendine has üslubu ve samimi edasıyla geliştirerek kendisinden sonraki pek çok şairin takip edeceği bir tarz yaratmıştır. Bu nedenle Fâzıl'ın yaşadığı dönemde divan şiir geleneği mahallî unsurların kullanılması açısından yüksek bir seviye ve zevke ulaşmıştır. Yüzyılın pek çok şairinde az çok bulunan bu mahalli unsurlar, Fâzıl'ın şiirinde de yoğun biçimde hissedilmektedir. Dîvân'da yer alan manzumelerin pek çoğunda bu etkinin yansımalarını görmek mümkündür:

Gerçi çok kîse tehi müflis gördüm amma
Görmedim toğrusı hiç sen gibi sersem müflis (g 74/6)

Gündelik yaşamın basit söyleyiş biçimlerini şiirlerinde yansıtmaları, Fâzıl'ın üslûbunun önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Şarkiyât ve gazeliyât başta olmak üzere Dîvân'ın değişik bölümlerinde kullanılan yalın, sade ve mahallî söyleyişlerle ilgili dikkat çekici örnekler aşağıda verilmiştir:

Şaçına bağlanup aldanma zenânîñ sözine
Sevdiğim 'aql-ı nisâ geh uzanur geh kışalur (g 37/6)

'Âşıka tâ bu kadar nâz olmaz
Çeşm-i şühîñ gibi şehbâz olmaz
Bir çiçekle güzelim yâz olmaz
Açıl ey tâze gül-i handânım (ş 22/4)

Seni öpmüş rakîb-i şüm
Yañağından bütün ma' lûm
Amân ol kalmasun maḥrûm
El olmazsa ayağ olsun (ş 13/3)

Duygularını dile getirirken zaman zaman Fâzıl, konuşma dili havasında, basit tamlamalar ve hüküm bildiren cümlelerle canlı ve külfetsiz bir söyleyişi benimsemiş, tahkiyeli bir üslup kullanmıştır:

Aña hiç olmadı ıṣḡâ idüp ḥuddamla ḡavḡa
Didiler bunda yok aḡa nedir zoruñ be külḥânî
Didi ben müjde-güyâyım nüvîd-i bâb-ı vâlâyım
Size da' vetci aḡâyım ki geldim böyle pinhânî

Didi yarınki gün Fâzıl buyur kapuya vel-hâşıl
 Saña oldı kerem şâmil-i tevfiât-ı subhânî (k 66/16-18)
 Fâzıl'ın şiirlerindeki gündelik dile dair yer verdiği diğer bir özellik rahatlıkla kullandığı argo ve küfürli sözler ile cinsellik bağlamında kullandığı sözlerdir. Kimi zaman söylemek istediğini kelimelerin altına gizlemeye çalışan ya da kelimelerle oyun yapan şairin kimi zaman ise açık ifadelerle bu sözcükleri kullanmaktan çekinmediği görülmektedir:

Urmağa yaldızı ol sîm beden-i cânâna
 Bir çil altun ile evvel *pezevengi* parlat (g 18/5)
Memeler beyninde ol hâl-i siyâhı güyyiâ
 Bir ‘ Arabdır sağ u solunda birer oğlân yatur (g 34/3)
 Hâneme teslîf olup eşnâfdan
 Nâ-halef bir iki deyyûs şefi (k 97/15)

Beyitlerinde argo ve küfür içeren sözcükleri şairin açıkça kullandığı görülmektedir. Aşağıdaki beyitte de şair açıkça sevgilinin yaşadığı cinsel ilişkiye işaret etmektedir:

Nâzik bedeni örselenüp âl âl oldı
 Zannım ki bu şeb ‘ ukde-i şalvâr çözüldi (g 180/4)

Dîvân’da yer alan yukarıdaki örnekler, şairin mahalli unsurlar, halk söyleyişleri ve deyimlerle iç içe örülü bir şiir diline sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Klâsik şiirin mahallî unsurlara yönelimlerinin olduğu bir dönemde, Arap asıllı ve Türkçeyi sonradan öğrenen bir şair olan Fâzıl’ın bu tarz yerel unsurları şiire taşıması onun sanat dehasını ve toplumla iç içe oluşunu göstermesi bakımından önemlidir.

4.5.2.4. Atasözleri ve Deyimler

Anlama derinlik ve etkileyicilik katan ifade tarzı yanında, kullanılan üslup açısından da çeşitli söz sanatlarına malzeme olan atasözleri zaman zaman edebi metinlerde yazar ve şairler tarafından tercih edilmiştir.

Ancak şairler şiirin kısıtlayıcı yapısı dolayısıyla zaman zaman atasözlerinin kalıplaşmış yapılarında bazı değişikliklere gitmekte bir sakınca görmemişlerdir. Bazı şairlerin yaşadıkları dönemin dil özelliklerini yansıtarak kimi sözcükleri farklı biçimlerde kullanma yoluna gittikleri bilinmektedir. Fâzıl Dîvânı’nda da atasözlerinin kullanıldığı ve dönemin şartları içinde zaman zaman bazı farklılıklar gösterdiği görülmektedir.

Dîvân'da atasözlerinin kullanıldığı bölümlerde Fâzıl, “meseldür, meseldür söylenür darb-ı meseldür, dirler” gibi ifadelerle lafzın atasözü yahut veciz bir söz olduğuna dikkat çekmektedir.

Şiirlerinde Türkçe ve Arapça atasözlerine yer veren Fâzıl'ın deyimlere nazaran atasözünü kısıtlayıcı etkisinden dolayı daha az tercih ettiği görülmektedir. Ayrıca atasözlerinin önemli bir kısmı vezin gereği devrik yahut değiştirilmiş biçimde kullanılmıştır:

Kişi yorgana göre lâzım uzatmağ ayağın
Belî dest-i cühelâ geh uzanur geh kışalur (g 37/ 2)

Beytinde ayağını yorganına göre uzat atasözünün vezin ve söyleyiş ahengi gereği devrik biçimde ve değiştirilerek kullanıldığı görülmektedir.

‘Âşıka tâ bu kadar nâz olmaz
Çeşm-i şühîñ gibi şehbâz olmaz
Bir çiçekle güzelim yâz olmaz
Açıl ey tâze gül-i handânım (ş 22/4)

Çiçek namında bir çengi için yazdığı şarkısından alınan yukarıdaki bentte de şairin *bir çiçekle bahar olmaz* atasözünü değiştirerek *bir çiçekle yaz olmaz* şeklinde kullandığı görülmektedir.

Fâzıl'ın zaman zaman Türkçe atasözleri ve deyimleri Arapça-Farsça kelimelerle kurduğu yahut bazı kelimelerini Arapça- Farsça olanlarıyla değiştirdiği görülmektedir:

Beli *deryâya düşen* bulsa *yılâna sarılır*
Nice ümmîd-i necât eyleye cân fırtınadan (k 77/7)

Beytinde denize düşen yılana sarılır atasözündeki deniz yerine deryâ kelimesi tercih edilmiş, araya da bulsa sözü eklenmiştir.

Fâzıl'ın yalnız Türkçe değil bazı meşhur Arap atasözlerini şiirlerinde irsâl-i mesel örneği olarak kullandığı görülmektedir:

Ruhsat virüp ihsânına şîti akip her yânına
Gösterdi Kürdistânına *şerefü 'l mekân bi 'l-mekân* (k 85/5)

Beytinde Fâzıl memduhunu methederken şair bir yerin şerefi oradaki insanlardan gelir anlamındaki Arap atasözünü kullanmıştır.

Dîvânı'nda tespit edilen atasözleri aynı zamanda şairin üslûbunun şekillenmesinde önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Dîvânda tespit edilmiş olan başlıca atasözleri aşağıda verilmiştir:

1. *Yapı taşı yapıdan kalmaz* imiş eski meşel
Vâhîna dîvâr-ı vücûdı bu iki kat yapar (k 75/2)
2. Ruhsat virüp ihsânına şîti akip her yânına
Gösterdi Kürdistânına *şerefü 'l mekân bi 'l-mekân* (k 85/5)
3. *Büyük başın büyük ağrısı vardır*
' Aceb eski meşeldir ' âkılâne (k 50/81)
4. Efendim *ağlamayan tıfla* çünkü *meme virmezler*
Beşiktaş içre âniñçün bu tıfl-ı dil hemân ağlar (k 51/42)
5. Nedir Fâzıl buña çäre yetişmez kîsede para
Ak akça itmede kara ruh-ı tab'ı şehâkânı (k 67/53)
6. Beli *deryâya düşen* bulsa *yılâna şarılur*
Nice ümmîd-i necât eyleye cân fırtınadan (k 77/7)
7. Şad günâh itdim ise sehv ile ' âşî Fâzıl
Kul haftâsız olamaz pâdişehim ' afv eyle (k 16/6)
8. Gerçi şemşîr de keskin ammâ
Olamaz fitnede hem-pâ-yı kalem (k 87/13)
9. Bâkî *yağmurdan ıslanmışın olmaz* diyerek
Eyledim lücce-i bî-sâhil-i bârâna ' ubûr (k 94/22)
10. ' Âşıka tâ bu kadar nâz olmaz
Çeşm-i şühîñ gibi şehbâz olmaz
Bir çiçekle güzelim *yâz olmaz*
Açıl ey tâze gül-i handânım (ş 22/4)

Üslup özelliklerini belirleyen faktörler arasında deyimler de önemlidir. Sözü daha güçlü, kolay, çekici ve sanatsal kılmak için tercih edilen anlatım yöntemlerinden olan deyim kullanımı, kelimelere yeni, değişik, ince anlamlar yüklediği ve hayal gücünü ahenkle birleştirdiği için şairler tarafından sıklıkla tercih edilmiştir.

Atasözlerine nazaran şairlere daha fazla bireysel tasarruf imkânı verdiği için deyimler daha çok tercih edilmiştir.

Şairin şiirlerinde geçen deyimleri bazen olduğu gibi bazen ise bazı değişiklikler yaparak kullandığı görülmektedir. Bu deyimlerin bir kısmının kelimelerinde değil yapılarında

değişiklik yapılarak deyimlerin devrik hale getirildiği; bir kısmının ise aslında olan Türkçe kelimeler yerine Arapça-Farsça karşılıklarının tercih edildiği görülmektedir. Fâzıl deyimleri kelime ve yapı olarak değiştirse de anlamlarında bir farklılık yoktur. Meselâ “el etek öpmek” deyimini “tekâ-pû eylemek” şeklinde kullanan Fâzıl, deyimi kelime bakımından değiştirse de mânâyı koruduğu görülmektedir.

Takkesin ‘arşa atup şevkle geldi rakşa
Bendeñiz Fâzıl-ı dâ‘ i iderek böyle du‘ â (k 116/21)

Beytinde *çok sevinmek* anlamına gelen *takkesini göğe atmak* deyimine *gök* kelimesi yerine *arş* tercih edilerek yer verilmiştir.

Murğ-ı tãvûsuñ o pây-i bed şifâtı var iken
Nâra yansun neyleyim bâl ü pür-zertârını (g 159/4)

Beytinde *kahrolmak* anlamına gelen *ateşlere yanmak* deyimini *ateş* kelimesi yerine *nâr* kelimesi tercih edilerek kullanılmıştır.

Fâzıl Dîvânı’nda tespit edilen ve aşağıda liste halinde verilen deyimler gerek şairin üslubu gerekse klâsik şiir dilinde Türkçe’nin gelişim çizgisini ve söz varlığını göstermesi açısından önemlidir. Bazı deyimler şair tarafından sık sık tercih edildiği için aşağıda tek yerdeki örneği verilmiştir:

açılmadan solmak (t 129/1)
adını hayırla anmak (k 163/8)
ardına düşmek (k 56/5)
avuç açmak (k 90/1)
ayağını denk almak (k 167/3)
bâl açmak (k 27/3)
başına taş dikmek (k 93/12)
benzi solmak (t 127/2)
buzhaneye dönmek (k 94/90)
can atmak (k 74/4)
canını yakmak (k 81/44)
cûşa gelmek (k 78/1)
dâmen açmak (k 14/14)
dergahına gelmek (k 17/2)
dümeni teslim etmek (t 94/23)
dünyayı dar etmek (ş 17/3)
ele vermek (k 56/5)
elem çekmek (k 57/5)

aman demek (k 104/17)
ateş yağdırmak (k 129/7)
ayağa düşmek (t 91/3)
başına çalmak (k 167/14)
benzi solmak (ş 1/1)
boyu iki kat olmak (k 165/4)
bu yolda feda olmak (k 50/62)
canına tak etmek (k 114/28)
canını sıkmak (k 59/59)
çok söz götürmek (k 48/27)
damga vurmak (k 62/2)
dolu dizgin gitmek (k 34/18)
el açmak (k 68/52)
el uzatmak (k 50/72)
elden koymak (k 38/8)
eşi görülmemek (k 169/3)
eteğini tutmak (k 73/14)
etek öpmek (k 107/8)

elinden kurtulmak (k 56/5)	feryadı arşa çıkmak (k 59/60)
elini uzatmak (g 39/3)	gam yemek (k 170/4)
fitre düşürmek (k 58/3)	gök bakır yer demir (t 29/12)
gam yemek (g 46/3)	gökten inmek (k 171/1)
geceyi gündüze katmak (k 58/44)	gölge salmak (k 124/20)
gölgesinde olmak (k 157/20)	gölgesinde olmak (k 70/20)
göz süzmek (ş 18/2)	göz açıp kapayıncaya kadar (g 32/5)
hali yaman olmak (k 30/3)	göz açmak (k 97/75)
heybet vermek (k 81/19)	gözden uzak olmak (k 63/1)
hülyaya dalmak (k 157/21)	gözü açılmak (k 59/9)
icâbet kılmak (k 1/7)	gözün kör olsun (k 51/46)
ihsana gark etmek (k 8/5)	gözüne görünmek (k 51/13)
imdadına yetişmek (k 86/16)	hayır dua etmek (k 156/32)
kâm almak (t 43/1)	hayra yormak (k 70/7)
kan ağlamak (k 18/7)	hışmına uğramak (k 60/48)
kan dökmek (k 56/1)	imdadına yetişmek (k 37/7)
kasem vermek (k 6/6)	kan ağlamak (m 1/4)
kös gibi inlemek (k 167/9)	kan kusmak (k 115/16)
kulağını burmak (k 167/4)	kazdığı kuyuya düşmek (k 141/13)
laf-ı güzaf etmek (k 160/20)	kışını kış yazını yaz etmek (k 61/32)
meded etmek (k 8/4)	kuş uçurmamak (k 59/4)
meydana çıkmak (g 179/3)	lezzet bulmak (k 90/5)
misli gelmemek (t 82/2)	mum gibi erimek (k 88/5)
ocağını söndürmek (k 167/7)	nizam vermek (k 60/2)
sabra takati kalmamak (k 19/5)	ölüye can gelmek (t 103/5)
sağını solunu gözetmek (k 167/2)	pervane olmak (k 43/3)
sakal başı dağıtmak (k 53/9)	sözüne rağbet etmek (g 142/5)
sık boğaz etmek (k 97/14)	takıp takıştırmak (k 66/39)
tatlı yüz göstermek (ş 9/3)	takkesini arşa atmak (k 116/21)
yağmaya vermek (k 95/23)	tekâpû eylemek (k 66/7)
yaraya merhem olmak (k 20/4)	yağ bağlamak (ş 18/1)
yaş dökmek (k 76/4)	yağa yatmak (t 94/2)
yâver olmak (k 6/3)	yağını eritmek (k 167/16)
yelken açmak (k 78/21)	yan gelip yatmak (k 48/9)
yerle yeksan olmak (k 10/4)	yere geçmek (k 72/32)
yoktan var etmek (k 8/1)	yıldızı düşmek (k 51/31)
yol tutmak (k 57/6)	yıldızı düşük olmak (t 111/7)
yüz sürmek (k 52/17)	yüz suyu dökmek (g 127/5)
yüzü kızarmak (k 94/56)	yüzüne kan gelmek (k 73/17)
yüzüne gülmek (k 164/4)	

Fâzıl'ın sözü etkili kılmak için atasözü ve deyimler yanında veciz sözlere de yer verdiği görülmektedir.

Eğer hı ʿāhı selāmet der kenār-esteski söz ammā
Vücūdı ile deryā şimdi sâhilden selāmetdir (k 74/12)

Beytinde Fâzıl, Şirazlı Sâdi'nin *eğer selamet arıyorsan kenarda dur* anlamına gelen bir sözünü kullanmıştır. Başka bir manzumesinde de Fâzıl 16. yüzyıl divan şairi Veysi'nin bercesteyle dönüşmüş bir mısrası olan *kişi yakdığı çerâğ üstüne pervâne gerek* (k 92) sözünü tüm bentlerin son mısrasında tekrar ederek kullanmıştır.

Fâzıl'ın vecizeleri kullanmanın dışında bazı mısralarını ya da beyitlerini gerek anlam gerekse şekil açısından vecize gibi söylediği görülmektedir:

Mu' tād-ı Hudādır bu ki her mīve ağacı
Âhırde olur tatlı dili evveli ācı (k 57/10)

Çok cefāya tākāt eyler her dıraht-ı pāy-dār
Nev-nihāl-i tāze kad elbet taḥammülsüz olur (k 98/14)

Şāh oldur ki ne ' ādil ne daḥı zālīm ola
Ya' ni devrinde ne ma' mūr ola dünyā ne ḥarāb (g 13/6)

Ḳuvvete aldanma birdir ' aşḳda şāh u gedā
Ḥavf ider vādī-i ' aşḳ içre Süleymān mürdan (g 122/2)

Görüldüğü gibi Fâzıl şiirlerinde atasözleri, deyimler ve vecizelerin yanında veciz söyleyişlere de yer verdiği, bunların bazılarını değiştirmeden bazılarını ise yapı veya sözcüklerini değiştirerek, Türkçe kelimeler yerine Arapça-Farsça karşılıklarını tercih ederek kullandığı görülmektedir.

4.5.2.5 Arapça ve Farsça Unsurlar

Fâzıl'ın ana dili Arapçanın yanında Türkçeye ve Farsçaya hâkim oluşu, doğal olarak şiir dilini de etkilemiştir. Bu yüzden onun Arapça başta olmak üzere Farsça sözcükleri, isim ve sıfatları rahatlıkla kullandığı görülmektedir. Divanı'nda Arapça ve Farsça unsurların dışında bu dillerde yazılmış manzumelere de yer verilmiştir. Bunların dışında şair, Arapça ve Farsça unsurları Türkçe manzumeler içinde zaman zaman kullanmıştır. Bu yapılar tamamen bir manzume, beyit ya da bir mısra' olabildiği gibi bazen de isim, sıfat ve terkip şekillerinde karşımıza çıkmaktadır.

Fâzıl, bilhassa hem dinî hem de lâdinî kasîdelerinde Arapça/Farsça kelime, kavram, beyit ve manzumelere daha fazla yer verdiği görülmektedir. Arapça ve Farsça kelimelere geleneğin diğer şairleri gibi Türkçe ekler ve *ol-*, *eyle-*, *it-*, *kıl-* gibi yardımcı fiiller getirerek, bir nevi Türkçeleştirerek kullanmıştır.

*Kıl/*ķumaş-ı hoş-du‘ â-yı hâzreti
Ķudsiyâne hil‘ at-ı zer-târ-ı ‘ıyd (k 96/24)
 Beytinde kudsiyâne kelimesi kıl- yardımcı fiiliyle birlikte kullanılmıştır.

Fâzıl’ın zaman zaman Arapça-Farsça kalıplaşmış söyleyişleri de kullandığı görülmektedir:

Yine çārīçe-i hūri-i rıdvân eyledi şaf şaf
 Ki bāzār-ı şıyām içre *harāc-ı men yezîd* olsun (k 103/4)
 Beytinde insafsız alışveriş için kullanılan ve *Yezid alışverişi* anlamına gelen *harac-ı men yezîd* deyişinin kullanıldığı görülmektedir.

Leyse yensâ ‘abdehü’ d-dâ‘î ile iķbâlle
Min yekûn şehmâ kerimü ‘z-zât aslâ mâ-nesâ (k 123/7)

Bir kasidesinden alınan yukarıdaki bölümde de Fâzıl söylemek istediğini Arapça tümceler vasıtasıyla verir. Buna göre *leyse yensâ ‘abdehü’ d-dâ‘î*, onun dua eden kulları bitmez; *min yekûn şehmâ kerimü ‘z-zât aslâ mâ-nesâ* ise kimin onun kadar cömert olduğunu unutmadık demektir.

Seni kaçd itmişim bilmem ne hâķān ü ne paşayı
 Faşîh-i rāst-gūyum *men nemî dānem* müdārâyı (k 91/4)
 Beytinde de Farsça bir tümce olan ve *ben bilmiyorum* anlamına gelen *men nemidānam* ifadesine yer verilmektedir.

Bunda zāhir nūr-ı sîr *el-vekîlû ke ‘l-aşîl*
 Âftāba māhdır nâ ‘ib-i menāb vaķt-i şām (t 58/4)
 Beytinde Arapça bir vecize olan *vekil asil gibidir*, kör ve topal olsa dahi sözüne yer verildiği görülmektedir.

Fâzıl’ın inşâallah, maşâallah, sânekallah, zâdekallah, hamdülillah, bârekallah, ‘azzekallah gibi Arapça söz öbeklerine de sıklıkla manzumelerinde yer verdiği, hatta redif olarak kullandığı görülmektedir.

Aluruz manşib-ı vâlâ-teri inşâallah
 Buluruz kîsede sîm ü zeri inşâallah (k 93/1)

Beytinde inşâallah ifadesi redif olarak kullanılmıştır. Aşağıda bir kasideden alınan bölümde ise Allah korusun, mübârek eylesin, yüceltsin gibi anlamlara gelen Arapça ifadelerin art arda beyitlerde kullanılarak hem anlam hem de ahenk bakımından şiirin etkileyici bir düzleme çekildiği görülmektedir.

Bārekallah hoşā pençe-i hayr u berekât
Ser-ber-efrâz-ı gürûh-ı ‘uzmâdır şimdi

Şānekallah zihî meşreb-i âfâk-pesend
Halkdan müktesib-i hamd ü şenâdır şimdi

Zādekallah zihî kevkebe-i cāh u celāl
Nâhun-ı merhameti uqde-güşâdur şimdi

‘*Azzekallah* hoşā zāt-ı mu‘ allā himmet
Sāye-endâz-ı ‘umûm-ı fuḫarâdır şimdi (k 89/3-6)

Fâzıl Divanı’nda yer alan mülemmalar da Arapça Farsça unsurlar içinde değerlendirilebilir (k 33, k 11, k 119). Bu mülemmalardan biri (k 11) sırasıyla Türkçe, Arapça ve Farsça beyitlerden kuruludur. Diğer manzumelerde ise Arapça ve Farsça beyitler yahut dizeler ardışık bir sıra gözetmezler.

Üç lisân üzre selâsetde ki ya’ni sühenim
Oldı hayret-res-i Rûm u ‘Acem ü hem ‘Arabân (k 11/66)

Beytiyle üç dilde de ustalığını ifade eden şair, yazdığı Arapça ve Farsça manzumelerle rüşünü ispatlama yoluna gider. Fâzıl Divanı’nda tamamı dinî kasideler bölümünde yer alan 10 manzume Arapça; 1 rubai, 2 gazel, 1 kaside, 3 kıta toplam 7 manzume ise Farsça olarak kaleme alınmıştır.

Fâzıl Divanı’nda bu tarz kullanımların yanında bazı Arapça tâbir ve deyimlerin, âyet ve hadîs iktibaslarının yapıldığı da görülmektedir. Bu husus aşağıda ayrıntılı biçimde incelendiği için burada tekrar etme yoluna gidilmemiştir.

4.5.2.6. Ayet ve Hadisler

Klâsik şiirin önemli kaynakları arasında sayılan Kur’ân, Fâzıl Divanı’nın da önemli ilham kaynağıdır. Kur’ân âyetlerinden iktibas yapan Fâzıl, sözü süsleyerek mânâyı güçlendirmek ister. Fâzıl Divanı’nda kısmen ya da tamamen kullanılarak iktibas edilen, âyetler şunlardır:

1. Şimdi ehl-i şikemiñ ehl-i riyânıñ devrân
Hep *külû veşrâbü* söyler yine şeyḫ sālûs (k 105/4)
2. Sûre-i mâ’ideden va‘zı bütün baḫş eyler
Hep *külû veşrabû* âyetleriñ eyler tibyân (k 58/49)

Kur’an, Araf 7/31: Ey Âdemoğulları! Her namaz esnasında süsünüz olan elbiselerinizi alın. Yiyin, için, israf etmeyin. Şüphesiz o, israf edenleri sevmez (Yazır 2012:113).

İkinci beyitte zikredilen, verilen sözlerin yerine getirilmesi gerekliliği, Müslümanlar dışındaki ehl-i kitabın yanlışları, insanların yolsuzlukları, dünyaya düşkünlükleri ile müslümanlar için bazı emir, uyarı ve dinî hükümlerin konu edildiği Maide sûresi ise Kur'an'ın 5. suresidir ve 120 ayetten oluşur.

3. Dil-i Mirrîhi lerzân itmesün mi çeşm-i maḥmûruñ
Gerekdir mest-i *lā ya'ki*den olmak ictinâb üzre (k 62/2)

Kur'an, Yasin 36/68: Bununla birlikte kimin ömrünü uzatıyorsak, yaratılıştaki onu tersine çeviriyoruz. Akıl etmez misiniz (Yazır: 315).

4. Tâ *naḥnu* *kaşemnâ*da nev-âl-i şâhî
İtmiş bize ḥallâḳ-ı kaşem nân- päre (K 65/15)

Kur'an, Zuhuruf 43/32: Allah'ın kâinâtı yaratmadan önce her kulun kısmetini belirlemiş olduğunu ve kimsenin rızkının kimseye gitmeyeceğini anlatır. Rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar? Onların o küçük ve değersiz hayattaki geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Bir bölümünü derecelerle diğerinin üstüne çıkardık. Bunu bazısı bazısını tutup çalıştırsın diye yaptık. Rabbinin rahmeti onların toplayıp durduklarından daha hayırlıdır (Yazır: 350).

5. Ben du'â güy-ı donanmâ-yı ḥümâyûn olmuşum
Ya'ni *bismillahi mecrâhâ ve mursâhâ* gibi (k 68/57)

Kur'an, Hud 11/41: Nuh, şöyle dedi: ona binin onun gitmesi ve durması Allah'ın ismiyledir. Şüphesiz rabbim çok bağışlayan, çok acıyandır (Yazır: 160).

6. Be-nidâhâ ki *len terânî* kim
Dil-i Mûsâya oldu şerḥa-güşâ (k 166/9)

7. ' Aceb nûruz ki nûr-ı *len terânî*
' Aceb rûḥuz ki rûḥ-ı câvidânız (g 61/2)

Kur'an, Araf 7/143: Musa, belirlediğimiz süre için gelip Rabbi onunla konuşunca "Ey Rabbim kendini bana göster de sana bakayım" dedi. O, "*Sen beni göremezsın!* Ancak dağa bak, eğer o yerinde durursa beni göreceksin" dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu unufak etti, Musa da bayılıp düştü. Ayıldığında, "Sen her türlü eksiklikten uzaksın. Sana tövbe ettim, ben müminlerin ilkiyim" dedi (Yazır: 122).

8. *Min beynî* nuṭṭını gûş eyledi câmi' yapı
Ḥayr a' mâle muvaffâḳdır o mîr-i zî-şân (t 121/2)

Kur'an, Yasin 36/9: Onların hem önlerinden bir set hem de arkalarından bir set çekmişiz, kendilerini sarmışızdır. Onlar baksalar da göremezler (Yazır: 312).

9. *Hel min mezīd* didiği nār-ı cehennemiñ

Ma' lūm-ı ehl-i fehm ki ıaşd-ı Yezīd ider (g 58/4)

Kur'an, Kaf 50/30: Biz o gün cehenneme doldun mu diye sorarız. O, “*daha var mı*” der (Yazır: 372).

10. Nāçār sīne ıtutmalı çarhıñ sihāmına

Eynel mefer ki ‘ālemi gerdūn ıaplamış (t 76/3)

Kur'an, Kıyamet 75/10: O zaman insan “*kaçacak yer neresidir*” diye sorar (Yazır: 419).

11. *Len tenālū 'l-birre hatta tūnfiķū* mefhūmuna

Mā-şadaķ ol tābi‘-i aḥkām-ı şer‘-i Aḥmedi (t 98/2)

Kur'an, Al-i İmran 3/92: Ne infak ederseniz, Allah, onu bilir (Yazır:51).

12. Olmasa nūkte-i *lā yūs 'elū ammā yef'āl*

Dir idim bunda ne ḥikmet ola hū n'olsun bu (g 129/8)

Kur'an, Enbiya 21/23: O yaptığından sorgulanamaz. Onlar sorgulanır (Yazır: 229).

13. Sen *tu'izzū men teşā* vü sen *tuzillū men teşā*

Hep yed-i ıudrettedir bir kimseniñ yoķdur elī (k 1/10)

Kur'an, Al-i İmran 3/26: De ki “ey egemenliğin sahibi Allah'ım! Dilediğine egemenlik verirsın dilediğinden de egemenliği çeker alırsın. Dilediğini yüceltirsın, dilediğini de alçaltırsın. *Dilediğini aziz, dilediğini zelil edersin*. Hayır, senin elindedir. Muhakkak ki sen her şeye gücü yetersin” (Yazır:45).

14. Minber-i gülle-i adāda ḥatīb-i seyfi

Oķudı huṭbe-i *lā na'budu illā iyyāk* (k 102/10)

Kur'an, Fatıha 1/5: Ya Rab, kulluķu sadece sana ederiz, yardımı sadece senden dileriz (Yazır: 10).

15. Cānib-i ḥaķdan mü'eyyeddür livāsı tā ezel

Sūre-i *innā fetahnā* nüşhadır bāzūsına (k 141/10)

Kur'an, Fetih 48/1: Gerçekten biz, sana apaķık bir fetih ihsan ve ikram ettik (Yazır: 365)

16. Be-fiğānī-i sāḥirān be-niyāz

Rabbenā innenā kad āmennā (k 166/18)

Kur'an, Al-i İmran 3/16: Onlar şöyle derler: “Ey rabbimiz! İnandık, iman getirdik, artık bizim suçlarımızı bağışla, o ateş azabından koru bizi.”(Yazır: 44)

17. Eyā ‘ālem eyā ‘ālem-i beşāret ehl-i imāna
Ezelden ‘*usri yūsra* ‘ādetullahdır bu devrāna (t 34/1)

Kur'an, İnşirah 94/5-6: Gerçekten zorlukla beraber kolaylık var. Gerçekten o zorlukla beraber kolaylık var (Yazır:436).

18. *Kābe kavseynde* kimdir ki kepāze kiş ola
Enbiyā ol çile-i sahte degildir erbāb (k 34/23)

Kur'an, Necm 53/9: Öyle ki iki yay kadar hatta daha yakın oldu (Yazır: 375).

19. Cāme-i hüsüne bir kat dahı mefrūr olsun
‘*Āşıkın dīdeleri nūrun ‘alā nūr* olsun (ms 7/5)

Kur'an, Nur 24/35: Nur üstüne nur. Ayetin tamamı şöyledir: Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, cam inciye andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nur üstüne nur. Allah nuruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.

20. Sen buyurmuşsun günehkārān için *lā tağnatū*
Böyle tebliğ eyledi ol enbiyānıñ ekmeli (k 1/3)

Kur'an, Zümer 39/53: *Ümidinizi kesmeyin*. Ayetin tamamı şöyledir: De ki: “Ey kendi aleyhlerine olarak gûnahta haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah dilerse bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.”(Yazır: 321)

Fâzıl yalnızca ayetlerden iktibas etmez. Bunun yanında hadis, peygamberin yaptığı dualar ve Ramazan ayında okunan bazı dualara da Divanı’nda yer verdiği görülmektedir:

Li ma‘a-Allah hadîsi bu maḳāmı söyler
Ne resûl ü ne melek olmuş o bezme reh-yâb (k 34/25)

Allah benimledir anlamına gelen bu söz hadisten alıntıdır. Hadisin tamamı şöyledir: "Benim Allah ile birlikte olduğum öyle bir vakit vardır ki, o vakitte bana ne Allah'ın görevlendirdiği bir melek ne de bir nebî yaklaşabilir. " (Aclunî, Keşfü'l-Hafâ 2/173-174).

Kudsî hadis olduğu ifade edilen *levlâke levlâk* sözünün de Divan'da sıklıkla iktidas edildiği görülmektedir. Aşağıda bu iktibasların yapıldığı birkaç beyit verilmiştir:

Oğundı minber-i eflâkde hıṭbe-i *levlâk*
Yazıldı 'arṣa raḡam yâ Muḡammed-i 'Arabî (k 12/4)

Ey pâdişeh-i mülk-i serir-i *levlâk*
Dergâhına geldim kerem it hem 'afv it (k 17/2)

"Levlâke levlâk lemâ halaktü'l-eflâk" sözünden iktibastır. *Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım* anlamına gelen ve kaynaklarda hadis-i kudsî olduğu belirtilen sözdür (Aclunî, Keşfü'l-Hafâ 1/46).

Saṇa şad müjde Fâzıl faḡr-ı 'âlem dir imiş *lebbeyk*
Dise bir bende-i muḡtâc-ı ednâ yâ resûlallah (k 11/22)

Emret! Allah'ım emret, emrine hazırım. Senin bir ortağın yoktur, emret. Şüphesiz hamd ve nimet sana mahsustur. Mülkte senin ortağın yoktur (Buhari, Hacc, 26). Telbiye duası olarak bilinen bu hadis, hac veya umre niyetiyle ihrama giren kimselerin söylediği sözlerden oluşmaktadır (Keleş 2016: 372).

*Livâ-i ḡamd** biçildi ḡumâş-ı ḡudsiden
Saṇa ḡuceste 'alem yâ Muḡammed-i 'Arabî (k 12/6)

Hamd sancağı. Ben Âdemoğullarının efendisiyim. Övünmek için söylemiyorum; kıyâmet gününde *hamd sancağı* benim elimde olacaktır (Tirmizî, Menâkıb I; İbn Mâce, Zühd, 37).

Benüm ol perde-keş-i dergeh-i *kenz-i mahfî*
Belî ol perdeniñ ardında benüm şâhım var (g 31/3)

Gizli hazine. Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve mahlûkatı yarattım (Süyûtî, Ed-Dürerü'l-Müntesire Fi'l-Ehâdisi'l-Müştehire, 328).

Yine ayırdı felek ḡazret-i sulṭânımdan
Beni *lâ-ḡavle velâ ḡuvvete illâ billâh*

Kuvvet ve kudret ancak Allah'tandır. Bu, cennet hazinelerinden bir hazinedir (Ebû Şücâ' Şîreveyh b. Şehredâr b. Şîreveyh Ed-Deylemî, El-Firdevsü Bi-Me'sûri'l-Hitâb, V-7285).

Peygamberin namaz kılarken okuduğu dualar olan *tahiyyat*, *salli* ve *bârik* duaları da telmih/iktibas edilen unsurlardandır:

Bey' itdi mâsivâyı *taḥiyyâta* vardı dil
Şalli çağırdı ḥ'âce-i sūḳ-ı mezâdımız (k 119/15)

Ramazan ayında seher vaktinde okunan ve adını okunduğu vakitten alan *seher duası* da Fâzıl'ın yer verdiği unsurlardandır:

Eyle âğâz-ı du' â-yı seheri
 Ta ki âmin diye leylâ-yı qalem (k 87/35)

Görüldüğü gibi Dîvân'daki manzumelerde kısmen ya da tamamen 16 ayetin, 1 hadisin ve 3 duanın kullanıldığı anlaşılmaktadır. İktibas yoluyla kullanılan bu âyetlerin geçtiği kısımlarda şair, anlamı kuvvetlendirmek, delil getirmek, telmihte bulunmak gibi değişik amaçlar taşımaktadır.

4.5.3. NAZIM ŞEKİLLERİNE GÖRE FÂZIL DİVANI

4.5.3.1. Kasideler

18. yüzyıl Divan Edebiyatı açısından değişimlerin görüldüğü asır olarak kabul edilmektedir. Esasen 17. yüzyıldan itibaren klasik şiirdeki sıkı şekilcilik gevsemeye başlamış, şairler yeni arayışlar içine girmişlerdir. Bu yüzyıllar alışılmış ve gelenekselleşmiş uygulamaların dışına çıkıldığı, çok kullanılan nazım şekilleri arasında hem biçim hem içerik olarak birbirine yaklaşıldığı bir dönemdir. Kaside de değişikliklerin görüldüğü nazım biçimlerindenidir. Bu asırda kasidelerin geleneksel bölümlerine sadık kalınmadığı, bölümlerde ekleme ve çıkarmalar yapıldığı görülmektedir. Bölüm sayılarının azalması, genel anlamda kasidelerin kısılmasına sebep olsa da kasidenin klasik uzunluğunu devam ettiren şairler de bulunmaktadır. Kurgusunda bir olay örgüsünü barındıran ve bu yönüyle mesneviye yaklaşan kasidelerin yanında, kasâ'id bölümünde yer almasına karşın kaside nazım biçimi dışında musammatlar, bentler ve mesnevi şeklinde yazılan methiyelerin olması, methiyeyle özdeşleşen kasidenin diğer türlere yaklaştırılmaya çalışılmasının bir sonucu olarak görülmektedir. Nedim'de sıklıkla görülen bu husus daha sonraları farklı şairler tarafından da benimsenmiş ve böylece klasik kaside anlayışı değiştirilmeye çalışılmıştır Bunun yanında kaside başlıklarının alışılmışın dışında uzun ve tafsilatlı oluşu, bazen tarihi bir olay için yazılan ve gelenekte manzum tarihle yazılmasına alışık olunan manzumelerin kaside biçiminde

yazılması, kasideyi manzum tarihe yaklaştırmıştır. Ayrıca kasidelerin yazılış amaçları da çeşitlilik göstermiş, tebrikiyeler, feryadnâmeler, arzuhaller, teşekkürnâmeler, teşvikiyeler ve mahlasnâmeler kaleme alınmıştır (Mengi, 2014: 148-154).

Fâzıl'ın kasidelerine bakıldığında devrinin karakteristiğini önemli ölçüde yansıttığı yüzyılının kendisine sunduğu gevşemenin imkânlarından faydalanarak bahsedilen değişiklik denemelerini bizzat kendisinin de uyguladığı görülmektedir. Onun da kasidelerinde klasik şekle bağlı kalmayıp bölümlerinde değişiklikler yaptığı, bazı kasidelerinde nesip ve girizgâh bölümlerine yer vermezken, bazı kasidelerinde de methiyenin dışına çıkıp kendini ön plana aldığı, farklı nazım biçimlerinde methiyeler kaleme aldığı, bazı kasidelerin konu bakımından manzum tarihlere yaklaştırıldığı, feryadnâme, arzuhal ve teşekkürnâmeler yazdığı görülmektedir.

Fâzıl Divanı'nın kasâ'id bölümü dinî ve lâdinî türleri ayıracak şekilde iki ayrı bölüm olarak istinsah edilmiştir. 47 manzume dinî, 127 manzume ise lâdinî mahiyettedir.

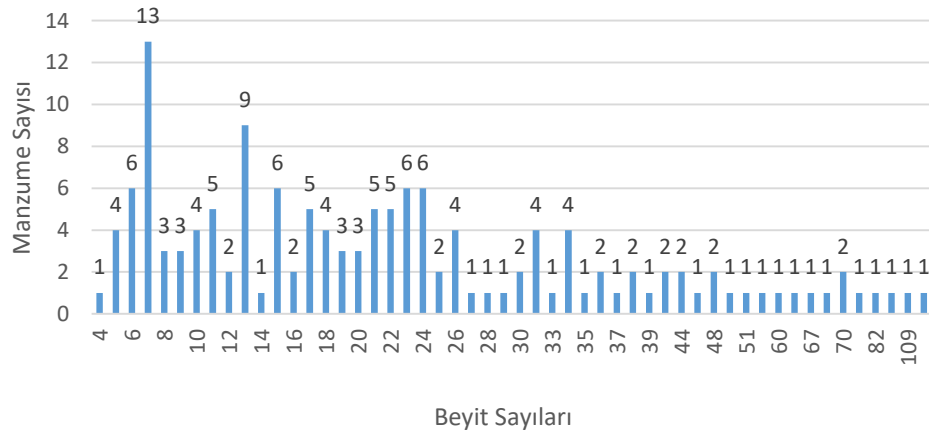
Kasâ'id bölümünde yer alan manzumelerin çoğu kaside nazım biçimiyle kaleme alınmış olmasına karşın, terkîb-i bend, tercî-i bend, musammatlar, mesnevi gibi nazım biçimleriyle yazılmış manzumeler de bulunmaktadır.

Tablo 14. *Kasâ'id bölümünde yer alan manzumelerin nazım biçimlerine göre dağılımı*

Nazım Biçimi	Manzume Sayısı	Yüzde
Kaside	144	83
Müzeyyel Gazel	1	1
Terkîb-i bend	5	3
Tercî-i bend	8	5
Müstezâd	6	3
Muhammes	1	1
Murabba'	1	1
Mesnevi	1	1
Müsebbâ'	3	2
Mütessa'	1	1
Müseddes	1	1
Nazm	1	1
TOPLAM	173	

Buna göre kasâ'id bölümünde yer alan 144 manzume kaside biçiminde yazılmış olup ve bu bölümün yüzde 83'ünü oluşturmaktadır. Bu kasidelerden ikisi musammat kaside şeklindedir. 109 ve 4 beyit arasında muhtelif uzunluklarda yazılmış bu kasidelerin 109'u 7-40

beyit arasında yer almaktadır. Dinî kasidelerde 5-25 arası beyit uzunluğu daha çok tercih edilirken, 39 beyitten oluşan Hz. Ali'ye yazılmış bir na't bu bölümde yer alan en uzun kasidedir. Lâdinî kaside türlerine bakıldığında beyit sayıları 4 ile 109 beyit arasında çeşitlilik göstermekle birlikte daha çok 10-35 beyit arası uzunlukta yazıldığı görülmektedir. Kasidelerin beyit sayısı bilgileri aşağıda ayrıntılı olarak verilmiştir:

Şekil 18. Kasâ'id bölümünde yer alan kasidelerin beyit sayısı dağılımları

18. yüzyıl, kasidenin diğer nazım biçimleriyle etkileşim içinde olduğu ve zaman zaman iç içe geçtiği bir dönem olarak kabul edilmektedir. Bu etkileşim iki şekilde kendini göstermektedir. İlki, kaside ile özdeşleşmiş methiyenin mesnevi nazım biçimi kullanılarak yapılması; ikincisi ise bazı kasidelerde olay örgüsünün ve tahkiyeli anlatımların olmasıdır (Mengi 2014a: 151). Fâzıl'ın hem mesnevi biçiminde bir methiye kaleme almış olması hem de bazı kasidelerinde öykülemeye yer vermiş olması onun da yeni yönelimlere yabancı kalmadığını göstermektedir. III. Selim'e kendisine tevliyet görevi vermesi sebebiyle teşekkür mahiyetinde yazdığı *Teşekkürâne-i İhsân-ı Hâcegînî Berkâb-ı Âb-Rûy-ı Osmânî* başlıklı kasidesinde (K 66) Fâzıl'ın bu müjdeli haberi alırken kendisinin, hanesinin ve hanesinde yaşayan kişilerin durumu ve yaşananları olay örgüsü biçiminde ve mizahi bir üslup kullanarak vermiş olması özellikle dikkat çekmektedir.

Yaðurken ye'sle kıat kat evce varmış idi sa'ât
 Kıapumuz eyledi kıat kıat 'aceb kıarb-ı şitâbânî
 Anı zanneyledim şarrâf ya ehl-i deyn-i bî-inşâf
 Yâhûd cerrâr-ı şâhib-i laf ki yokdur zerre iz'ânı
 Aña hîç olmadı ışığâ idüp huddamla gâvğa
 Didiler bunda yok ağa nedir zoruñ be külhânî (k 66/ 14-16)

Metinde de ifade edildiği gibi gece geç vakitte umutsuzluk içinde kat kat giyinmiş yatarken kapısı vurulan şair, gelenin insafsız alacaklılardan biri olduğunu düşünmüştür. Ancak daha sonra gelenin sarayın emriyle ve müjdeyle geldiği anlaşılmış ve bunun üzerine ev ahalisi çoluk çocuk sabaha kadar kahkahalarla sevinç gösterisinde bulunmuşlardır. Gelen ağanın söylediği şekilde sabah saraya giden şair, doğrudan padişahın huzuruna alınmış, padişahın *ma'ânî-senc-i mu 'ciz-gû kemâlin merd-i meydânı* övgüsüne mazhar olan Fâzıl, ondan tevliyet görevi aldığını öğrenerek gururla sultanın huzurundan ayrılmıştır. Bu haberi düşmanları ağlayarak, dostları “çok yaşa” diyerek karşılamıştır. Evine varan şair, bu görevle gururlansa da kesesinin boş olması nedeniyle görev yerine gidecek masrafları karşılayamamaktan kaygı duyduğunu söyleyerek methiyeye geçer.

Kasîde Berkâb-ı Şâh-ı Cihân Sultân Selîm Hân (k 50) kasidesinde şair, nesip ve methiyeden sonra Erzurum'a gidişinden, orada dokuz ay kalmasından, doğu vilayetleri ile Gürcistan'a geçmesi ve orada beş ay kalmasından, görevini hakkıyla yerine getirdiğinden, ancak sonrasında parasız kalışından söz etmektedir. Padişahın ihsanı sayesinde gösterişle bu illerdeki görevini ifa etmesini ve şanının Ermenistan'dan Acem'e duyulmasını mizahi biçimde dile getirdiği bölüm dikkat çekicidir:

Didiler görmedik böyle mübâşir
Nedir bu tûmturâk-ı Âşafâne

Kimisi dir ' Acem elçisidir bu
' Aceb elçi ' aceb merd-i yegâne

Kimisi dir ki paşa-yı mûkerrem
Ki benzer mû gibi Tahmasb Hâna

Kimi dir gâliba serdâr-ı ekrem
Sefer kaçdıyla ' âzim-i Naḥcivâna

Nice devletlidir bu Allah Allah
Ki zannım vâli olmuş şehr-i Vana (k 50/ 55-59)

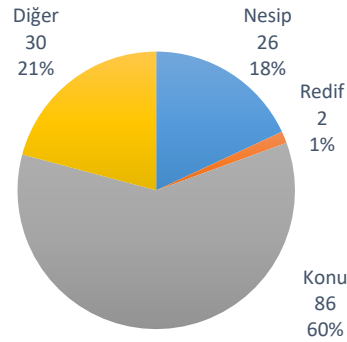
Halk padişahın keremi sayesinde onun bu debdebesini vezir, Acem elçisi yahut paşa olmasına bağlamış, onun tevliyetle görevli bir memur olmasına ihtimal vermemiştir. Şair, padişahın ve devletin itibarı için sarfettiği paraların bir müddet sonra tükendiğini ve elde kalan tek tesellinin kendisine söylenen *aferinler* ve *pöh pöhler* olduğunu söyleyerek perişan halle İstanbul'a geldiğini, ancak burada da alacaklıların kendisini rahat bırakmadığını söyleyerek III. Selim'den kerem beklediğini ifade etmektedir.

Bu kasidenin dışında *Tezkire-i Manzûm Be-Re'isü'l-küttâb Râşid Efendi* (k 117) başlıklı kasidesinde içinde bulunduğu zor durumu ve o zamana kadar başından geçenleri bir olay örgüsü şeklinde hamisi Reisülküttap Raşit Efendi'ye anlatmış ve geçim sıkıntısından yakınmıştır. *Kasîde Der Sitâyîş-i Ser-Kahveciyân Şehriyârî Cenâb-ı Rüstem Ağa* (k 42) manzumesinde de Erzurum'a gitmesini, doğu illerinde bir müddet görevini ifa etmesini ve fakirlik içinde geri dönmesini anlatmıştır. Fâzıl'ın Enderun'dan ayrıldıktan sonra içine düştüğü maddi sıkıntılar tevliyet ve hacegânlık görevleri verilmesiyle biraz azalsa da son bulmadığı kasidelerinden anlaşılmaktadır. Pek çok kasidesinde yaşadığı zorluklardan, maddi sıkıntılarından bahseden şair, imparatorluk coğrafyasının çeşitli yerlerine olan yolculuklarından parasız dönmesini, tüm parasının yol masraflarına gitmesini sıklıkla dile getirmektedir. Fâzıl'ın sayısı fazla olmasa da öyküleme tekniği kullandığı bu kasidelere bakıldığında genelde bu yolculuklarını, daha sonra parasız kalışını ve atandığı yerlere gitmek istemeyişini konu aldığını görüyoruz.

Fâzıl'ın kasidelerinde kullandığı başlıklar, zamanının edebi durumunu yansıtması bakımından önemlidir. Deneme ve yenilik yüzyılı olarak kabul edilen 18. asırda şairler, kaside geleneğinde süre gelen başlıkları kullanmalarının yanında Şeyh Galib, Salim, Haşmet ve Seyyid Vehbi gibi şairlerin alışılmışın dışında, uzun ve ayrıntılı başlıklara yer verdikleri görülmektedir (Mengi 2014: 152). Türler arası bağlamında bakıldığında kasideyi manzum tarihe yaklaştıran bu tarz kullanımların Fâzıl Divanı'nda da karşımıza çıkması onun çağının yenilik ve değişimlerini takip ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Bilindiği gibi divan şiir geleneğinde kaside başlıkları nesip bölümüne göre, redifine göre, revî harfine göre yahut işlenilen konuya göre tercih edilmekte; bu başlıklarda genellikle memduhun ismine yer verilmektedir. Memduhun adının yahut lakabının zikredilmediği; *kaside*, *medh* gibi kısa ve tek kelimelelik başlıkların tercih edildiği yahut başlık kullanılmadığı da görülmektedir.

Fâzıl'ın kasidelerinde nesip bölümlerine, işlenilen konuya ve redifine yönelik başlıkların yanında *medh*, *kaside-i nev-zuhûr*, *velehu* gibi kısa başlıklar da tercih ettiği, hatta iki kasidesinin başlıksız istinsah ettiği görülmektedir. Fâzıl bir manzumesinin başlığında kaside ifadesi kullanmasına rağmen bu manzumenin kaside nazım biçimiyle değil, tercî-i bend nazım biçimiyle kaleme alınmıştır. Aşağıdaki grafik, kaside başlıkları istinsah edilirken tercih edilen hususları göstermektedir. Buna göre şair kasidelerine başlık verirken daha çok manzumenin yazılış amacını ön planda tutmaktadır.

Şekil 19. Kasâ'id bölümünde yer alan kaside başlıkları tercihi

Burada kasidede işlenen konu ile neyin kastedildiğine açıklık getirmek gerekmektedir. Bilindiği gibi 17. ve 18. yüzyıllarda amaca bağlı olarak konu çeşitliliği dikkat çekmektedir. Bu yüzyıl kasideleri konuları bakımından tarihi olaylara ve yaşanan çeşitli durumlara yer veren manzumelerdir. Bunun sonucu olarak da günlük yaşam birçok yönden kasideye girmiş, devlet büyüklerinin göreve başlamalarını konu alan tebrikiyeler, bir yere gelişlerini anlatan teşrifiyeler, kerem karşısında duyulan minneti anlatan teşekkürnameler, sıhhatnameler ve mahlasnameler bunlara örnek olarak verilebilir (Mengi 2014a: 154). Kasidenin işlediği konuya göre başlık almasının Fâzıl'ın daha çok tercih ettiği bir yol olduğu anlaşılmaktadır. Devrinde görülen konu çeşitliliği Fâzıl'a da yansımış, böylelikle sitayiş dışında tevdiyeler, teşrifiyeler, ed'iyenamer kaleme alınmıştır. Aşağıdaki tablo kaside başlıklarına göre Fâzıl'ın ele aldığı konuları ve çeşitliliğini göstermesi bakımından önemlidir:

Tablo 15. Kasâ'id bölümünde yer alan kaside başlıklarının işlenen konuya göre tasnifi

Kaside Başlıklarına Göre İşlenen Konu	Sayısı
Sitayiş	47
Mersiye	1
Arzuhal	2
Zafername	2
Tebrikiye	5
Teşirifiye	4
Tevdiye	2
Latife	1
Tuğname	1
Teşekkürname	1
Ed'iyenamer	1
Tezkire	1
Mahlasname	1

Münâcât	3
Na't	11
Tevbename	1
Miraciye	1
TOPLAM	85

Kaside başlıklandırılmasında amacın yanı sıra nesip bölümlerinde işlenen konuların da tercih edildiği görülmektedir. Bu kasidelerin 14'ünün nesip bölümü ramazaniye, 4'ü ıydiye, 3'ü şitaiye, biri ramazaniye-bahariye, biri ramazaniye-şitaiyedir. Fâzıl'ın hayatı boyunca maddi sıkıntılarından şikâyet ettiği bilinmektedir. Bu bakımdan nesiplerine göre isimlendirilen kasidelerin bu bölümlerinde daha çok hayır ve hasenatın ön plana çıktığı ramazan ayı tasvirinin tercih edilmesi, neşe ve yaşama sevinciyle özdeşleştirilen bahariyenin yalnızca tek örneği olması elbette tesadüf değildir.

Redifine göre kasidelerin isimlendirilmesi Fâzıl'ın yalnızca 2 kasidesinde tercih ettiği bir durumdur. Kerem redifli bir kasidesi için keremnâme, vüzerâ redifli bir kasidesi için de vüzerâ kasidesi ismini kullandığı görülmektedir. Revi harfine göre isimlendirmeyi Fâzıl'ın kasidelerinde tercih etmediği anlaşılmaktadır.

Bunların dışında daha çok manzum tarihlerde görülen ayrıntılı kaside başlıklarının Sâlim, Haşmet, Şeyh Galip gibi yüzyılın diğer şairleri yanında Fâzıl tarafından da tercih edildiği anlaşılmaktadır. Fâzıl'ın bu sayede hem konu hem de başlık yönünden kasideyi manzum tarihe yaklaştırdığı görülmektedir. Mustafa Refik Efendi namındaki bir kişinin kethüda olarak atanmasını konu alan manzumesinde *Kasîde-i Tebrîkiyye Be-Kethudâ-yı Sadr-ı 'Âlî Mustafa Refik Efendi Be-Avdet-i Ordu-yı Hümayûn* (k 142), Yusuf Ağa namındaki bir kişinin Beşiktaş'taki sahilhaneye gelişini konu alan bir manzumesinde *Tebrikiyye-i Kethudâ-yı Mehd-i 'Ulyâ Yûsuf Ağa Der Teşrif-i Sâhilhâne-i Beşiktaş* (k 151), padişahın kızı Bican Sultan'ın hırka-i saadeti ziyarete gelişini anlatan aynı zamanda bir na't olan kasidesinde *Bîcan Sultân-ı 'Aliyyü'-ş-Şân Hazretlerinin Hırka-i Sa'âdete Tebrik-gerdesi Olan Perde-i Zer-i Tarîk ü Hücre-i Nik-bezmen Na't-i Vâfıdır* (k 47) başlıklarını kullanması bu durumu örnekler mahiyettedir.

Kaside-i Nev-zuhûr başlığıyla istinsah edilmiş kasideler, şair tarafından cedîd-îcad olarak görüldükleri için ayrı bir öneme sahiptir. Bu kasidelerinden ilki *Kasîde-i Nev-zuhûr Der Sitâyîş-i Cenâb-ı Hazret-i Çark-ı Felek* (k 165) başlığıyla istinsah edilmiş olan ve şairin sıkıntılarını dile getirip son çare olarak feleğe derdini anlatmaya çalıştığı manzumesidir. Burada alışla gelmiş memduhlardan farklı olarak gelenekte her daim kötülünen feleğin tercih

edilmesi şair için nev-icâd kabul edilmesinde etkili olmuştur. Şairin bu manzumeye kasâ'idin sonlarında yer vermesi bir tesadüf olmamalıdır. Herkesten ümidini kesen şairin son olarak bütün cevr ve cefanın kaynağı olarak görülen feleğe derdini anlatarak ondan yardım istemesi ve kasidesini çaresizliğini dile getirmede bir aracı olarak kullanması dikkat çekmektedir. Şairin nev-icâd olarak nitelendirdiği diğer kasidesi, *Andnâme-i Yahûdî Beçe* (k 166) adıyla da bilinen Yahudi bir güzele yazılmış olan, İsrailiyata dair pek çok telmihin de kullanıldığı manzumedir. Memduhların aksine adı sanı belli olmayan bir güzele yazılmış olan bu kaside, konusu bakımından kasideden ziyade gazeli akla getirdiği için nev-icâd olarak nitelendirildiği düşünülebilir. *Diğer Kasîde-i Nev-zuhûr* başlığıyla istinsah edilen diğer manzume ise devrindeki içki yasağını konu alması bakımından tarih manzumesine yaklaştırılmıştır. Bu manzumelere bakıldığında memduhlarının alışılagelenden farklı oluşu, yazılış amaçlarının gelenekten farklı oluşları gibi sebeplerle yeni icat olarak görüldükleri ve manzume başlıklarında da özellikle belirtildikleri anlaşılmaktadır.

Kasidelerle ilgili üstünde durulması gereken diğer husus redif tercihleridir. Memduha yahut olaya uygun redif kullanımı, divan şiir geleneğinde hem tekniği hem de anlamı güçlendirdiği için tercih edilmiştir. Fâzıl'ın da geleneğe paralel olarak redif-konu, redif-memduh uyumuna dikkat ettiği görülmektedir. Aşağıdaki tablo Fâzıl'ın kasidelerinde redif uyumu hususuna açıklık getirmektedir:

Tablo 16. *Kasidelerde konu-redif ve memduh-redif uyumu*

Konu-Memduh	Redif
Arzuhal	nân-pâre
Kaptan-ı deryâ	fırtınadan, deryâ
Sadrazam	vüzerâ
Van valisi	'Acem
Sır katibi, reisülküttap, kethüda	kalem
İydiye	'ıyd
Maden emini	ma'denidir
Tevdiye	elvedâ, vedâ
Mümin Efendi	mü'min
Tebrikiye	hoşgeldin, şükr olsun
Hz. Osman	çerâğ-ı nûr-ı 'Osmânî
Münâcât	yâ rab, amân yâ rab, meded, afv it
Hz. Muhammet	yâ Muhammed-i 'Arabî, yâ resûllallah, yâ Ebu'l-Kâsım
Hz. Ali	Haydar
Hz. Ebûbekir	yâ Ebûbekir, yâ hazret-i siddik
Abdülkadir Geylânî	hazret-i 'Abdülkâdir
Tevbename	ahd olsun, afv it, tövbe
Nakşibendi Şeyhi Mehmet Bahaeddin	Nakşibend

Fâzıl'ın içinde bulunduğu müşkül durumu bildirmek için kaleme aldığı arzuhalinde nân-pâre, nesip bölümünde bayram tasviri yaptığı kasidelerinde 'ıyd, yahut memduhlarının meslek ve mevkilerine uygun düşecek şekilde kaptanıderya için deryâ ve fırtına, maden emini için ma'den, başkatip, reisülküttap gibi kalemiye mensupları için kalem redifleriyle kasideler yazması dikkat çekmektedir.

Klasik Türk şiirinde kalem redifiyle yazılan ve kalemiye olarak da isimlendirilen kaside örnekleri bulunmaktadır. Fuzûlî ve Helâkî'nin Nişancı Celalzâde'ye yazmış oldukları kasideler, Neşâtî'nin Reisülküttap Şâmîzâde için yazdığı kaside, Aynî'nin dönemin padişahı I. Mahmut için yazdığı bir kaside ile Hikmetî-i Uşşâkî'nin Hz. Muhammet'i övmek için yazdığı bir kasidesinde kalem redifi kullanılmıştır (Şengün 2008: 743). Kalem kasidelerinin nişancı, reisülküttap gibi kişilerin dışında padişah, peygamber gibi kişileri övgü amacıyla da kaleme alındığı görülmektedir. Fâzıl'ın kasidelerine bakıldığında dört kasidesinin kalem redifli olduğu, bu kasidelerden üçünün dönemin farklı reisülküttaplarına, birinin ise başkâtibe yazıldığı anlaşılmaktadır. Şengün'ün yüzü aşkın divanı tarayarak tespit ettiği 7 kalem redifli kasidenin yanında Fâzıl'ın 4 kalem redifli kasidesinin oluşu ve tamamının kalemiye mensupları için yazılmış olması ayrıca dikkat çekmektedir.

Divan şiir geleneğinde redifiyle özgün hale gelmiş ve özdeşleşmiş diğer kasideler kerem kasideleridir. İlk örneğini Şeyhî'nin verdiği kerem kasidesinin daha sonra Ahmet Paşa, Necâtî Bey, Gelibolulu Âlî, Hayâlî gibi şairler tarafından da kaleme alındığı görülmektedir (Göre 2009: 920). Fâzıl'ın içinde bulunduğu müşkül durumdan kurtulmak için memduhlarının yardımını istediği iki kerem kasidesi kaleme almış olması geleneği yansıtmaları bakımından önemlidir.

Fâzıl, bilhassa methiyelerinin çoğunda sözü bir bahaneyle kendine getirerek kendi halinden şikâyet etmekte ve memduhundan yardım istemektedir. Bunu yaparken de daha çok *böyle mi iderdim, böyle mi vâsf iderdim* gibi söyleyişlerden sık sık yararlanması dikkat çekmektedir:

Ḥıdīvā böyle mi ben cem' iderdim vasfıñı ammā
Perişānım benî hayretle lâl eyler perişānı (k 148/21)

Sadrazam İzzet Mehmet Paşa'ya yazılan bir methiyeden alınan yukarıdaki beyitte Fâzıl'ın böyle mi iderdim diyerek sözü kendisine getirdiği görülmektedir. Bu beyitler bir nevi şairin kendini ifade ettiği bölümlerin girizgâhı mahiyetindedir.

Fâzıl'ın kasideleri, bu manzumelerin kıymet ve mahiyetlerinin daha iyi anlaşılması için incelenirken türlerine göre, bölümlerine göre ve memduhlarına göre tasnif edilmiştir:

4.5.3.1.1. İşledikleri Konulara Göre Kasideler

Fâzıl'ın kasideleri incelendiğinde pek çok farklı amaçla kaleme alındığı ve farklı konuların işlendiği görülmektedir. Divan'da çoğu methiye olmakla birlikte tebrikiye, teşvikiye, arzuhal, sıhhatnâme, mahlasnâme ve latife gibi pek çok farklı türde kaside örneğinin yer almaktadır.

Tablo 17. İşledikleri konulara göre kaside türleri

Kaside Türleri	Sayısı
Münâcât	7
Na't	38
Hilye-i Şerif	1
Methiye	102
Mersiye	1
Arzuhal	4
Latife	2
Ed'iyenâme	1
Manzum Tezkire	1
Mahlasnâme	1
Miraciye	1
Şikâyetnâme	1
Teşekkürnâme	2
Teşrifîye	6
Tevbename	1
Tevdiye	2
Tuğnâme	1
Zafernâme	2
TOPLAM	174

Görüldüğü gibi kasâ'id bölümünde yer alan manzumelerin çoğu methiye, na't ve münâcât türündedir. Bunların dışında bir hilye-i şerif; III. Selim için yazılmış bir mersiye; üçü III. Selim'e biri de Mehmet Hakkı Paşa'ya yazılmış 4 manzum arzuhal; ilmiyeden Mehmet Emin isimli bir kişiye yazılmış ed'iyenâme; biri müfettiş olduğu anlaşılan Seyyit Efendi ile Kaptanıderya Hüseyin Paşa için yazılmış birer latife; Mehmet Raşit Efendi için yazılmış bir manzum tezkire; Fâzıl'ın kendisi için yazdığı bir mahlasnâme; dönemin kethüdası Şerif Efendi'ye yazılmış bir şikâyetnâme; Koca Yusuf Paşa ve III. Selim için yazılmış birer teşekkürnâme; Serez Ayanı İsmail Bey, Kethüda Yusuf Ağa, Kaptanıderya Salih Paşa, Kethüda Mustafa Refik Efendi, Reisülküttab Mehmet Galip Efendi için yazılmış 6 teşrifîye;

Halep Valisi Şerif Paşa ve Mehmet Bey isminde bir kişi için yazılmış birer tevdiye; Vezir Sami Ebubekir Paşa için yazılmış bir tuğnâme; Kaptanıderya Hüseyin Paşa ve Sadrazam Koca Yusuf Paşa için yazılmış birer zafernâme bulunmaktadır.

4.5.3.1.2. Bölümlerine Göre Kasideler

Mengi, 17 ve 18. yüzyıl kaside geleneğini anlatırken edebi türler arası bir köprüden bahsetmektedir. Özellikle kasidelerin bazı bölümlerinde yapılan değişiklikler, bazı bölümlerin çıkarılması, methiye fahriye gibi bölümlerin ağırlık kazanması, nesip bölümlerinin mesnevilerin sebep-i telif ve küçük hikâyeye yaklaştırılması hususlarını somut verilerle ortaya koymaktadır (Mengi 2014).

Kaside nesiplerindeki hasbihaller üzerine yaptığı bir başka çalışmasında Mengi, dertleşme, karşılıklı konuşma denilen bu bölümlerde genelde kendi kendine dertleşmeyi tercih eden şairin konunun önüne geçerek kendi dertlerini anlatma yoluna gittiğini ifade etmektedir. Kasidenin ciddi havasının ve ağır dilinin kırılmasında etkili olduğu için tercih edilen hasbihallerin, konuşma cümleleri tasvir cümlelerine göre daha yalın daha açık ve içten anlatım imkânı sağladıkları görülmektedir. Böylece kasideye girişte kullanılan söz konusu anlatım tekniği, sağladığı içtenlik ve etki gücü aracılığıyla uzun olan kasidenin daha kolay okunmasında kolaylık sağlamaktadır (Mengi 2014: 148).

18. yüzyıl şairi Fâzıl'ın kasidelerine bakıldığında da kaside bölümleri arasında keskin bir çizginin olmaması, bazı kasidelerde nesip, girizgâh gibi bölümlerin çıkarılarak methiyeye ağırlık verilmesi, bazı kasidelerde ise methiye geri planda bırakılarak şairin kendi dertlerinden, içinde bulunduğu zor durumdan bahsetmesi ve bu bölümlerin bir nevi hasbihale dönüştürülmesi Mengi'nin kasidecilikte bahsettiği değişimlerin Fâzıl için de geçerli olduğunu ve Fâzıl'ın döneminin edebi geleneğini genel anlamda yansıttığını göstermektedir. Ancak hasbihaller söz konusu olduğunda Fâzıl'ın bu anlatım biçimini yalnızca kaside nesiplerinde değil, fahriye ve methiye bölümlerinde de kullandığı görülmektedir. Şairin kendi sıkıntılarını anlattığı bu bölümlerin 9 kasidede nesip, 2 kasidede methiye ve 28 kasidede fahriye bölümleri içinde yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla hasbihaller Fâzıl için nesiplerde yer alan bir anlatım biçimi olmaktan ziyade fahriye içinde sıklıkla yer verilen bir bölüm olmaktadır.

Nesip: Kasidede methiye bölümlerinden önce yer alan bu bölüm, uzun bir tür olan kasidenin tekdüze anlatımını kırmak, gazelin duygusal anlatımını kaside içinde de yaşatmak için tercih edilmiştir (Mengi 2014:151). Fâzıl'ın 105 lâdinî kasidesinin 76'sında nesip bölümünün yer almadığı, bunun yerine doğrudan maksada yer verildiği görülmektedir. Bu nesiplerin ise

şitaiye, ramazaniye, ıydiye, bahariye, hazaniye ve kalemiye oldukları, bir nesibinde ise tuğ tasviri yapıldığı görülmektedir.

Tablo 18. *Nesiplerine göre kasideler*

Nesipler	Sayısı
Bahariye	1
Şitaiye	4
Ramazaniye	14
Iydiye	5
Hazaniye	1
Kalemiye	4
Tuğ tasviri	1

Fâzıl, nesiplerinde bazen tek bir konuyu işlememiş, ramazan ayının yıllar içinde farklı mevsimlere gelmesi nedeniyle bahar veya kış tasviriyle birlikte ramazan ayını tasvir ettiği yahut şitaiyeyle birlikte ıydiye yazdığı görülmektedir. Kaside geleneğinde önemli bir yere sahip olan bahar tasvirinin Fâzıl tarafından fazla tercih edilmemesi, var olan tek bahariyenin de müstakil olarak değil, ramazaniyeyle birlikte yer aldığı görülmektedir.

Zevk-i eyyâm-ı bahârı işidüp mâh-ı şıyâm
Dest-i nev-rûzı hilâli bu sene eyledi câm (k 60/1)

III. Selim’e yazdığı bir methiyeden alınan yukarıdaki beyitte olduğu gibi Fâzıl, bahar tasvirinde geleneksel söylemin dışına çıkmamıştır. Buna karşın şairin bilhassa şitaiyeleri, canlı tasvirleri ve yer yer Evliya Çelebi’yi andıran mizahi söylemleri ile desteklenmektedir:

Şiddet-i serden ü te‘ sir-i dem-i sermâdan
Çağırır küşe-i gehvârede şıbyan viyâk viyâk
Hindi tavuğu gibi beñzi morarmış halkın
Görinür pîr ü civân berfle hep aķ bıyık
Çeşmeler tondı ‘ aceb şıkleti var sakķanın
Âteş olmasa farâza tolderamaz bir ibrik (k 67/2, 5-6)

III. Selim için yazdığı berfiyesinden alınan bu bölümdeki kış tarifi dikkat çekmektedir. Yapılan tasvire göre kışın şartları o kadar çetindir ki yeryüzü ova ve dağ fark etmeksizin hallaç dükkânı gibi beyaza boyanmıştır. Soğuğu etkisiyle bebekler beşiklerinde ağırlarken halkın benzi soğuktan hindi gibi morarmış, yaşlısının ve gencinin sakalları karla kaplanarak ak bir pire benzemişlerdir. Çeşmeler donduğu için sakalar iş yapamaz hale gelmiş, ateşle buzunu eritmeden bir ibrik bile doldurmak mümkün olmamıştır. Yalnız su değil, şaraplar da donduğu için mestaneler bu durumdan hiç hoşnut değildir. 13 beyitten oluşan bu manzumenin 12 beytinin berfiye, son beytinin ise III. Selim için dua olması, başka bölüme yer verilmemiş olması da göze çarpmaktadır.

Merkez-i İsvece naql oldı meger İstanbul
 Kürre-i ‘arz be-ḳavl-i ḥükemā ḳıldı mürûr
 Tondı destimde ḳalem başla du‘ âya Fâzıl
 Ḳatı âteşli gerek lîk du‘ âyî mezbûr (k 94/12-93)

Valide Kethüdası Yusuf Ağa için yazılan methiyeden alınan yukarıdaki bölümlerde de Fâzıl’ın İstanbul’u İsveç’in merkezine benzetmekte, elindeki kalem donduğu için artık ateşli bir duaya başlaması gerektiğini mizahi biçimde ifade etmektedir.

Fâzıl’ın nesip bölümlerinde sıklıkla ramazineyelere yer verdiği görülmektedir. Bu ramazaniyelerde, orucun başlangıcını haber veren aya, camilerin mahyalarla süslenmesine, camilerde verilen vaazlara yapılan klasik vurguların dışında zaman zaman oruçluların boş midesine, açlığa, zahidlere ve yalancı dindarlara da mizahi bir üslupla yer verdiği görülmektedir.

Ne ḳâbil zemherîden bilinmek vaḳt-i iftârı
 Mü’ezzinler ṭonar çıksa ezâna nerdübân üzre
 Bu sermâ ile câmi‘ seyrine cānan zuhûr itmez
 Yaṭur tennûr içinde mâder ile şöyle yân üzre (k 48/8-9)

III. Selim’e yazılan bir methiyeden alınan yukarıdaki bölümde kış ayına denk gelen ramazan tasvir edilirken iftar vaktini bilmenin mümkün olmadığını çünkü minareye çıkmaya kalksa müezzinin merdivenlerde donacağını, bu nedenle de sevgilinin iftar vaktinin gelip gelmediğini anlamak için cami seyrine çıkmayacağını mizahi biçimde ifade etmektedir.

Bir başka ramazaniyesinde Fâzıl, Bektaşî dervişlerinin dilenci çanağı ile fitre toplamasına yer verdiği görülmektedir:

Yohsa Bektâşî gibi almış ele keşkülün
 Fitre düşürmege çıkmış felek-i bî-sâmân (k 58/3)

Ramazan ayında sarhoşların içki içmeyi, tiryakilerin keyif verici maddeler almayı bıraktığı için ayık olması Fâzıl’ın vurguladığı diğer bir husustur:

Tiryākilerin ḥâbdan açıldı dü çeşmi
 Hep ḥayret ile mâh-ı şıyâma nigerândır (k 59/9)

Beytinde olduğu gibi ramazan ayının gelişi ile birlikte alkol ve keyif verici madde almayı bırakacak olan mest ve tiryakilerin şaşkın bakışlarla orucun müjdecisi aya bakması tasvir edilmektedir.

Rind dünya görüşünü benimseyen Fâzıl, ramazan ayında camiye mi yoksa gül bahçesine mi gideceği konusunda yaşadığı kararsızlığa da yer vermektedir:

Bilemem gülşene mi cāmî'e mi 'azm ideyim
İkisi cāzibekār-ı dil-i ḥayret encām
Şeyh efendi bu taraftan bizi eyler tehdid
O taraftan daḥı bülbül bize eyler ibrām (k 60/20-21)

Beyitlerinde gül bahçesine yahut camiye gitmekte kararsız kalan Fâzıl, bülbülün kendisini ısrarla davet ettiğini, şeyh efendinin ise cami gelmesi için tehdit ettiğini söyleyerek şiirin devamında zoraki camiye yöneldiğini söylemektedir. Bülbül ona tatlı diliyle ısrar ederken şeyhin tehdit etmesi tezatlı bir şekilde ifade edilmektedir. Fâzıl'ın ramazaniyelerinde zühd ehlini ve bu kişiler arasında gördüğü bazı vaiz ya da vaizleri sık sık eleştirdiği ve hedef aldığı görülmektedir:

Baykuş gibi kürsîdeki şeyhi gice görseñ
Huffâş-ı şebâni gibi şâhib-i cevelândır
Limân-ı kerimâna çeker keştî-i hırşı
Ebvâb-ı yem-i sâ'ili añlar kapūdandır
Dâmen-be-miyân elde 'âşâ'ide varınca
Hep câme-sitân loḡma-sitân fiṭre-sitândır
İster yine zâlim on iki mâh ola rûze
Çün cerr-i menâfi'ide ne tuḥfe evândır (k 59/32-35)

Beyitlerinde şeyhi baykuşa benzeten Fâzıl, onun cömertlik limanına hırs gemisini çektiğini, şükür ehli gibi görünüp elbise, lokma ve fitreye tama ettiğini söyleyerek eleştirmektedir.

Nesip bölümü ıydiye olan 5 manzume bulunmaktadır. Bunlardan 4'ünün Ramazan Bayramı birinin ise Kurban Bayramı münasebetiyle yazıldığı görülmektedir. İydiyelerinde klasik bayram tasvirleri dışında oruç zamanı sona erdiği için bilhassa rindlerin özellikle memnun olması da anlatılmaktadır:

Görelim duḡter-i rezi perde-i ḥumdan çıkşun
Dilde âşüftelerin kalmadı hîç ârāmı (k 114/5)

Bir kasidesinde o yılki Ramazan Bayramı'nın Paskalya ile denk gelişine yer verilmektedir:

Kâfirin paşşalyası itse teşâdüf'ıyd ile
'Âşık u ma'şûḡa ol dem'ıyd bir bâlâ-yı'ıyd (k 113/17)

Fâzıl'ın III. Selim için yazdığı nesip bölümü hazaniye olan tek kasidesi bulunmaktadır. 109 beyitlik bu manzumenin methiyesi dışında fahriye bölümü yerine iflas etmesinden, maddi sıkıntılarından hasbihal tarzında uzun uzun bahsetmesi dikkat çekmektedir. Hazaniyesinde Fâzıl, geleneğe paralel olarak doğanın canlılığını yitirmesi, yaprakların dökülmesi gibi sonbahar manzaralarını hüznü duygusuyla harmanlayarak ifade etmektedir:

Şarardı berk-i zîbâ-yı dırahtân
Dökülmüş rûy-ı hâke dâne dâne
Berây-ı ta^c ziye bülbül-i hafâdan
İdüp icrâ-yı mâtem-i bağbâna (k 50/4-5)

Nesibi kalemiye olan ve redif olarak da kalem ve yazar kelimelerinin tercih edildiği 4 kasidenin tamamı mektubi, sır kâtibi, reisülküttap gibi kalemiye mensubu kişiler için yazılmıştır.

Gerçi şemşîr de keskin ammâ
Olamaz fitnede hem-pâ-yı kalem
Hiç kesüp biçmege yokdur haddi
O da bir tâbî^c-i fetvâ-yı kalem (k 87/13-14)

Beyitlerinde görüldüğü gibi kalemiyelerde hayal unsurları sıklıkla kullanılmakta; kalem sanata, hayal gücüne ve farklı olayların gerçekleşmesine aracı edilmekte, kudreti kılıçla mukayese edilmektedir.

Nesibi tuğname olan tek kaside Sadrazam Sami Ebubekir Paşa için kaleme alınmıştır. 27 beyitten oluşan bu bölümde kanat, perçem, tüy, tavus kuşu gibi çeşitli benzetmelerle tuğ tasviri yapılmaktadır:

Ḥabbezâ tuğ-ı hümâyûn muḳaddem
Şâhid-i devlete müşkîn-i perçem
Nice perçem ki münâsib-i şâna
Şânına pençe-i mihr-i a^c zam (k 153/1-2)

Bunların dışında Kaptanıderya Küçük Hüseyin Paşa için yazılmış bir kasidesinin nesip bölümünde kalyonun indirilişi ve kalyonun tasvirinin yapıldığı görülmektedir:

Göreydi Nûḥ eger mi^c mârına şad âferîn eyler
Ki bu keştî degil bir ḳal^c a-i iḳbâl-i himmetdir
Ḳızıak üstünde ṭurmuş muntazırdır emr ü fermâna
Hemân bir bende-i nâçiz ü muhtâc işâretidir (k 74/7-8)

Girizgâh: Fâzıl'ın girizgâhları klasik kaside geleneğinden farklı değildir ve genellikle tek beyitten ibarettir. Bunun yanında iki, üç beyitlik girizgâh örnekleri az da olsa bulunmaktadır.

Memduhun adının genellikle açıkça ifade edildiği bu bölümde Fâzıl, genellikle klasik söyleyiş kalıplarıyla memduhunu övgüye başlar.

Methiye: Fâzıl, kaside formunda yazılmış 105 manzumenin 97'sinde methiyeye yer vermektedir. 18. yüzyılın diğer şairleri gibi kaside bölümleri konusunda esnek bir tavır içinde olduğu anlaşılan Fâzıl, sayısı az da olsa bazı kasidelerinde nesip, girizgâh, methiye, tegazzül, fahriye, dua bölümlerinin tamamına yer vermiş, bazı methiyelerinde ise methiye, fahriye ve dua gibi bazı bölümler ile yetinmiştir. Fâzıl'ın kimi kasidelerinde ise yalnızca methiye bölümüne yer verdiğini yahut sitayiş başlığıyla istinsah edildiği halde methiyeye yer vermeyip dertlerinden, maddi ve manevi sıkıntı ve hastalıklarından bahsettiği manzumelere dönüştürdüğü görülmektedir.

Reisülküttap Mehmet Raşit Efendi için yazdığı 21 beyitlik methiyesinde (K 70) methiye bölümünün yanı sıra zaman zaman sıkıntılarından bahsetmektedir. Bu manzume gibi birkaç kasidede doğrudan maksadın ele alındığı, Fâzıl'ın dua bölümü de dâhil olmak üzere başka bölüme yer vermediği görülmektedir.

Darphane Emini Bekir Efendi namındaki bir kişiye yazılmış 14 beyitlik kasidesinde (K 84) ise Fâzıl'ın, başlıkta sitayiş demesine karşın yalnızca dertlerinden bahsettiği ve hasbihal edasında yazdığı bu manzumede memduhundan yardım istediği ve tek beyitlik bir duayla manzumesini tamamladığı görülmektedir. Bu ve bunun gibi manzumeler yukarıda ifade edilen, kaside bölümlerinin kullanımına ilişkin durumu açıklığa kavuşturması açısından önemlidir.

Hicviye: Fâzıl'ın müstakil olarak hicviyesi bulunmamaktadır. Ancak bazı kasidelerinde dönemin şair geçinen kişileri, cahilleri, zahitleri, tama ehlini, vezirleri yahut farkı kişileri hicvettiği bölümlerin yer aldığı görülmektedir.

Aşağıda, III. Selim için yazdığı bir ramazaniyesinde yer verdiği ve hakkında bilgiye ulaşılamayan bir vaize yazılmış beyitler, Fâzıl'ın hiciv yönünü ve bu tarz beyitlerinde kullandığı mizahi üsluba örnek mahiyetindedir:

Ol ehl-i şikem şeyh-i kavî-mi' de ki dâ'im
Endîşesi âlûde-i elvân-h'ândır
Olsa ne kadar câme vü destârı müşkil
Keşkûl yine ferâcesi altında nihândır
Şehr-i ramazân içre mekânında münezzeh

Kargı kapu açıksa mekânı o mekândır
 Baykuş gibi kürsîdeki şeyhi gice görseñ
 Huffâş-ı şebâni gibi şâhib-i cemelândır
 Limân-ı kerimâna çeker keştî-i hırşî
 Ebvâb-ı yem-i sâ'ili aňlar kapūdandır
 Dâmen-be-miyân elde 'âşâ 'ide varınca
 Hep câme-sitân loğma-sitân fitre-sitândır (k 59/29-34)

Beyitlerinde bahsettiği şeyhin hırslı, gözü aç ve ikiyüzlü olarak tasvir edildiği görülmektedir. Ne kadar tok gözlü gibi görünse de bu şeyh, elbisesinin altında dilenci taşı taşıyan, nerede bir kerem görse o kapıda yerini alan, kıyafet, yiyecek ve ramazan ayında fakirlerin hakkı olan fitreyi ihtiyacı olmadığı halde kendisi için sarf eden bir kişilik olarak gösterilmektedir. III. Selim'e yazılmış bir başka ramazaniyesinde bu şeyhin imsak gibi canını sıktığından bahseden Fâzıl, başka bir bahariyesinde de yine bir şeyhten bahsederek onun zühd yönüne vurgu yapmaktadır:

Şeyh efendi bu taraftan bizi eyler tehdîd
 O taraftan dañı bülbül bize eyler ibrâm (k 60/21)

Beytinde baharın gelişiyile birlikte neşe, mesire yerleri, güzeller, şarap ve keyif veren pek çok şeyin cezbettiği Fâzıl, aynı zamanda ramazan olması nedeniyle şeyh tarafından tehdit edilip korkutulmakta ve bu yolla sonraki beyitlerde kendisi gülzar yerine camiye yönelmektedir.

Fâzıl'ın zaman zaman cahil kimseler ve değersiz söz söyleyenlerden de yakındığı, bu kişileri hicvettiği görülmektedir. Bu tarz eleştirilerin bir kısmına fahriye bölümlerinde yer veren şair, kendi ilminin, sözünün ve şairliğinin kıymetinin bilinmesi gerektiği düşüncesini bu yolla vurgulamaktadır:

Fıkr-i hâminîdan biraz evhâm-ı kıl u kâl ider
 Sîm-i şî' re ma'nâ-yı mañbu' ise tamğa gibi
 Turşî-i lafza ne hâcet böyle lâzımdır suhan
 Tatlu ta' birât ile hep kând-i müstaşfâ gibi (k 68/44-45)

III. Selim ve Kaptanıderya Hüseyin Paşa için kaleme alınmış kasideden alınan yukarıdaki beyitlerde cahil kimselerin düşünceleri olgunlaşmamış zihinlerden dökülen dedikodular hükmünde kabul edilmiş, sözleri de karmaşık ve önemsiz görülerek kendi sözünün değeri yüceltilmiştir.

Hiciv unsurları içeren bölümler içinde Sadrazam Yusuf Paşa için kaleme aldığı vüzera kasidesinde bulunan beyitler döneminde görev yapan birkaç veziri eleştirmesi yönünden dikkat çekmektedir:

Ḥayr u şer üzre tecellîleri bârîdendir
 Ḥükm-i taḫdîr iledir hep cevelân-ı vüzerâ
 Dâverâ dâd-gerâ âşaf-ı vâlâ-güherâ
 Benim ol ehl-i suḥan menḵabe-ḥ'ân-ı vüzerâ
 Bir iki sefileyi zemm itdim ise 'afv eyle
 Cânımı yakdı benim çün hezeyân-ı vüzerâ
 Medḥ ü zemm itdim ise ḥaḵ bu ki inşâf üzre
 Ben ki taşḥîḥ için itdim güzzerân-ı vüzerâ
 Ḥâk-pâ-yı kereme geldim ise şükr olsun
 Keremi bundan umar şurre-sitân-ı vüzerâ
 Belî zemm eyledim ammâ yine ḵaldı mektûm
 Âşikâr eylemedim ism-i filân-ı vüzerâ
 Ba' d-ezîn medḥ ü zemm olsa gerek tafsîlan
 O zamân zâhir olur ḥâl-i 'ıyân-ı vüzerâ (k 81/42-48)

İsimlerini bilerek ve isteyerek aşikâr etmediğini ifade eden Fâzıl, bu kişileri sefil olarak nitelendirmekte ancak onları hicvetmekte yine de insafî davrandığını dile getirmektedir.

Fâzıl'ın bu hicivlerinde genellikle ölçülü ve aşırıya kaçmayan bir üslubu benimsediği görölse de zaman zaman eleştirilerini küfür ve hezele vardırıldığı görölmektedir. Kethüda Şerif Efendi için yazdığı bir methiyede borçlularını hicvettiği bir bölümde bu söyleyişe örnek niteliğindedir:

Ḥâneme teslîḥ olup eşnâfdan
 Nâ-ḥalef bir iki deyyûs şefî (k 97/15)

İçinde bulunduğu zor durumdan memduhunu haberdar ettiği bölümde kapısına dayanan *insafsız* alacaklılarını ağır biçimde hicvetmekte ve yukarıdaki beyitte de onları *deyyus şefî* olarak nitelendirmektedir.

Tegazzül: Şairin 6 kasidesinde yer verdiği bir bölüm olan tegazzüle, genellikle methiye öncesi veya sonrasında yer verilse de bir kasidesinde giriş bölümünde rastlanmaktadır. Şair tegazzül bölümünde yer alan birkaç manzumeye gazeliyât bölümünde tekrar yer verdiği görölmektedir. Fâzıl'ın *gazel tarh etmeden* önce bunu bazı kalıp söyleyişlerle belirtmektedir:

Zıkr-i hūbān ile bir loğma ğazel tarh ideyim
Rūze-dārān-ı me‘āni açalar āña dehān (k 58/ 54)

Vaşf-ı dilberle ğazel tarh idelim
Nice bir dilbere bu pervā-yı kerem (k 72/99)

Bu bölümde yer alan bazı manzumelerde şairin mahlas beytine yer vermediği görülmektedir. Biçim olarak bakıldığında aslında nazm olan bu manzumelerin şair tarafından gazel olarak nitelendirildiği, bu yolla denemeler yapıldığı anlaşılmaktadır:

Bir gönçe için dīdelerim ğarğa-i nemdir
Bilmem ki benim nemdir o gül ruhları nemdir
Zülfī ‘Arabī hāli Hābeş ğamzesi Tatar
Ebrūları şemşīr-i şānādīd-i ‘Acemdir
Mir‘āt-ı dīle ğamzesi taşvīr-i büt eyler
Şimdi dil-i t̄ā‘at-gedemiz beyt-i şanemdir
Yağmaya virir şabrımızı şīve-i güftār
Bilmem ne tekellümdür o fem āh ne femdir
Fem bir harem-i muhterem ü lebleri mābeyn
Anber gibi hāl-i siyeh āğa-yı haremdir
Bir nuṭṭla ‘uṣṣākı o lebler ider ihyā
Güyā ki ‘atāyā-yı kef-i ehl-i ni‘amdır (k 95/ 19-25)

Beyitlerinde görüldüğü gibi şair, gazel olarak nitelendirdiği manzumesinde mahlas beytine yer vermemiştir.

Fahriye: Fahriye bölümlerinin yazılışındaki temel amaç, övülen devlet büyüğünün sıradan bir şair tarafından övülmediğini, yani övgünün övülenin şanına yaraşır olarak usta ve ünlü bir şair tarafından yapıldığını vurgulamaktır (Mengi 2014c:146). Fâzıl’ın 39 kasidesinde fahriye bölümüne yer verdiği, bunların 10’unda ise fahriye yanında kendi dert ve sıkıntılarına yer vererek beyitleri hasbihal şekline büründürdüğü görülmektedir. Fâzıl, 21 kasidesinde ise fahriye yerine sıkıntılarından söz etmeyi, hasbihali koymaktadır. Hatta manzumelerinde memduhunu içinde bulunduğu müşkül durumdan dolayı hakkıyla övemediğini de söylemekte, memduhunda oluşabilecek herhangi bir memnuniyetsizlik için bu yolla lirik ve edebi bir üslupla gerekçe sunmaktadır.

Fâzıl’ın fahriyeleri, geleneksel kaside anlayışının bir devamı olarak görülmektedir. Burada diğer divan şairleri gibi kendi kendine hitap eden bir üslubu benimseyen Fâzıl, kendi şairliğini her daim diğer şairlerden üstün görür, hatta zaman zaman şair geçinenleri ve onlara

iltifat eden, iyi sözden anlamayan cahil kişileri eleştirmekte, değerinin bilinmemesinden yakınmaktadır. Nihayetinde vardığı temel sonuç ise altının kıymetinin sarraf tarafından bilinmesi gibi onun sözünün kıymeti de yalnız mana ehli, kemal sahibi kişiler tarafından er geç bilinecektir. Dolayısıyla şairin tesellisi de budur.

Fâzıl'ın fahriyeleri söyleyiş bakımından gelenekten fazla uzaklaşmasa da zaman zaman etkileyici boyutlara ulaştığı görülmektedir:

Vâ' iz misin ey Fâzıl-ı dānā ne bu şıklet
Sâ' at yine bu sâ' at u dem işte bu demdir (k 95/17)

Beytinde gelenekte sık rastlanmayan vaiz benzetmesini kendisi için kullanarak ağırbaşlı söz söylemede kendini vaiz ile bir tutmaktadır. Aşağıda yer alan beyitlerde ise samimi bir üslupla aynı söz dizilim kalıbını tekrar kullanarak söyleyiş ahengini arttırdığı görülmektedir:

Mâhirim mâhir ki her derde devâdır sözlerim
Beñzedi çarhıñ devâtım hoşka-i dârūsına
Sâhirim sâhir ki nazmım ' âleme şad renk ider
Şî' r-i renginim ' aceb beñzer felek tâvūsına
Şâ' irim şâ' ir ki ednâya suhan ' arz itmezem
Konsa şevketle cihânıñ taht-ı Keykāvūsına (k 141/20-22)

Beyitlerinde şairliğine eşlik eden mahir ve sahirliğine dikkat çeken Fâzıl, bu yolla dertlilere derman olduğundan, sözlerinin âleme renk ve neşe verdiğinden, şairliğinin şanıdan olarak da haketmeyen kimse için söz söylemediğinden bahsetmektedir.

Dua: Fâzıl genellikle kasidelerinde tek beyitten ibaret bile olsa memduhuna dua etmeyi ihmal etmez. Fâzıl'ın 14 kasidesinde dua bölümüne yer vermediği, bir şitaiyesinde ise yalnızca nesip ve dua bölümlerinin yer aldığı görülmektedir. Fâzıl'ın dua bölümleri 8-1 beyit arası değişkenlik göstermekle beraber genellikle 1-3 beyit uzunluğunu tercih ettiği görülmektedir.

4.5.3.1.3. Kişilerine Göre Kasideler

Bu bölümde Fâzıl Divanı'nın kasâ'id bölümündeki manzumeler, methedilen kişi ve kişiliklere göre tasnif edilmiştir. Burada yapılan çalışma adı geçen yahut telmih edilen kişi ve unsurları değil, doğrudan methedilen ve yüceltilen, manzumenin ithaf edildiği kişi ve unsurları içermektedir. Buna göre bu bölümde yer alan manzumeler, dinî ve lâdinî olmak üzere iki bölümde incelenmiştir.

Tablo 19. *Kasidelerin yazıldığı kişi/ kişilikler ve kaside sayıları*

Kasideler	Memduhlar		Kaside Sayısı
Dinî Kaside Türleri	Allah		8
	Peygamber	Hız. Muhammed	24
	4 Halife	Ebûbekir	7
		Ömer	3
		Osman	2
		Ali	2
	Din Büyüklery	Mevlana Celaleddin Rumi	1
		Abdülkadir Geylani	1
		Nakşibendi Şeyhi	1
		Rufâi Şeyhi	1
		Hırka-i Şerif	1
Lâdinî Kaside Türleri	Padişah	III. Selim	24
	Şehzadeler	Mustafa & Süleyman	1
	Hanım Sultanlar	Beyhan Sultan	1
	Sadrazam	Yusuf Ziya Paşa	4
		Hafız İsmail Paşa	1
		Koca Yusuf Paşa	1
		İbrahim Hilmi Paşa	1
		Halil Hamit Paşa	1
	Vezirler	Sami Ebubekir Paşa	5
		Hüsrev Paşa	1
		Tepedelenli Ali Paşa	1
		Hakkı Paşa	1
		Şerif Mehmet Paşa	3
		Mehmet Hakkı Paşa	1
		İzzet Mehmet Paşa	1
		Mirimiran Ahmet Paşa	1
		İshak Paşa	1
		Alemdar Mustafa Paşa	1
		İbrahim Paşa	1
	Kaptanıderya	Hüseyin Paşa	12
		Ali Paşa	1
		Salih Paşa	1
	Diğer Görevliler		48

Tablo, kasidelerin kimler için yazıldığı bilgisini içermektedir. Yukarıda yer alan kişi ve kişilikler dışında kim için yazıldığı tespit edilemeyen kasideler ile felek, dükkân, bahçe gibi unsurlara yazılan manzumeler ayrıca değerlendirilmiştir.

4.5.3.1.3.1. Dinî Kasideler

Fâzıl, klasik Türk şiir geleneğinde olduğu gibi Divanı'na dinî kasidelerle başlamış ve bu kasideler ayrı bir bölüm olarak istinsah edilmiştir. Kasideleri arasında dönemin Nakşibendî ve Rufâi şeyhlerine yazılmış manzumeler olsa da gerçek hayatta bu tarikatlarla bir bağlantısı olduğuna, bunlardan birine intisab ettiğine dair bir bulgu elde edilememiştir. Fâzıl, dinî içerikli 47 manzume yazmış olsa da, mutasavvıf bir şair değildir. Fâzıl daha çok rindâne dünya görüşü

ve şiir tarzını benimsemiştir. Dinî kasidelerinde yer alan kişi ve kişiliklerle ilgili tespit ve değerlendirmeleri birkaç başlık altında incelemek mümkündür:

Allah: Fâzıl Divanı'nda *mevlâ, hakk, yezdân, hallâk, rahmân, rahîm, rab, Allah, hudâ, ekrem* gibi pek çok isimle anılan Allah'ın adının doğrudan yahut dolaylı olarak zikredildiği ve ona ithafen yazılan biri muhammes, bir tercî-i bend ve 7 kaside bulunmaktadır. Bu manzumelerin tamamı münâcât türündedir. İki münâcât Arapça olarak yazılmıştır. *Ahd olsun* redifli bir kasidesini tevbenâme türünde kaleme almış ve günahlarından af dilemiş, aynı hataları tekrarlamayacağını ifade etmiştir. Bu manzumelerden ikisi için redifin *yâ rab*, biri için ise aman *yâ rab* olarak seçilmesi söylemdeki lirizmin yoğunluğunu arttırması ve şairin yakarışını dile getirmesi bakımından önemlidir.

Divan şiir geleneğinde münâcât, gazel yahut musammat türlerinde lirizmi yüksek, yalvarış ve yakarış çağrışımı yoğun olan *yâ rab* söz grubunun farklı yüzyıllarda yaşamış farklı şairler tarafından redif olarak tercih edildiği bilinmektedir. 16. yüzyılda Edirneli Nazmi'nin bu redifle 6 gazel yazmış olması, Fuzuli'nin bir gazeli; 17. yüzyılda Ümmi Sinan'ın bir münâcâtı, Vahyî'nin tevbenâmesi; 18. yüzyılda Kani, Muvakkidzâde Pertev, Haşmet ve Katipzâde Sâkıp'ın gazelleri bu durumu örnekler niteliktedir. Fuzuli'de oldukça lirik ve estetik bir söyleme ulaşan bu redifin Fâzıl tarafından da tercih edilmesi onun da bu lirizmin imkânlarından yararlanma çabasını ve talebini göstermektedir:

Sen Hudâ-yı kerîmsin yâ rab
Hâlîme sen 'alîmsin yâ rab (k 4/1)

Beytinde olduğu gibi gerek münâcâtları gerekse na'tlarında Fâzıl'ın lirizminin yüksek, üslubunun da samimi olduğu görülmektedir. Fâzıl Divanı'na bütün âlemin özünün ve kaynağının Tanrı olduğunu vurgulayan bir beyitle başlamıştır. Yunus Emre'nin âlemin elifte gizli olduğunu söyleyerek özetlediği, tasavvufun ilk ve temel öğretisi olan vahdet-i vücud, Divan'ın da besmelesi hükmündedir. Kendisi mutasavvıf bir şair olmamasına rağmen temel öğretiyi vurgulayan bu beyitle başlaması dikkat çekmektedir:

Ey ki nûruñ cümle eşyânîñ mümidd-i evvelî
Oldu mir'ât-ı cemâliñden 'avâlim muncelî (k 1/1)

Bilindiği gibi Tanrı pek çok sıfata sahiptir ve bu sıfatlarının yansıması ve özeti esma-i hüsnadır. Fâzıl, divan şairlerinin genelinde olduğu gibi münâcâtlarında, ayet ve hadis iktibaslarından da sıklıkla faydalanarak, Allah'ın yaratıcılık, merhamet sahibi olma, güç ve kudret sahibi olma, sonsuz olma, her şeyi bilme, sığınılacak tek yerin varılacak tek kapının o

olması, onun eşi ve benzerinin olmaması gibi pek çok sıfat ve vasfını dile getirmekte ve bu yolla kendisine dua etmekte, hatta yalvarmaktadır.

Sen *tu'izzü men teşā* vü sen *tuzillü men teşā*
Hep yed-i kudrettedir bir kimseniñ yokdur elî (k 1/10)

Beytinde Al-i imran suresi 26. ayetten iktibas yapan şair burada *sen dilediğini yücelten dilediğini zillate düşürensin. Hep kudret senin elindedir başka kimsenin bu işlerde eli yoktur* (Yazır 2012: 45) diyerek Allah'a seslenir ve aslında cümle eşyanın kaderinin onun elinde olduğunu vurgular.

Kaside geleneğinde Tanrı'nın özellikle vurgulanan diğer bir özelliği kerem ve rahmet sahibi olmasıdır. Rahmân, rahîm, ekrem gibi ifadelerle karşılanan cömertlik ve merhamet vasfı, Fâzıl'ın münâcâtlarında sıklıkla vurgulanmaktadır:

Keremiñ hep cihâna şâmildir
Ekremü 'l- ekremînsin yâ rab (k 3/3)

Beytinde olduğu gibi yaratıcının cömertlik ve kereminin tüm cihanı kapladığı, en büyük ve yüce kerem sahibinin o olduğu sıklıkla dile getirilmektedir.

Tüm âlemlerin ve varlıkların onun “ol” emriyle var olduğu düşünüldüğünde Allah'ın yaratma kudretinin kul nezdindeki karşılığı minnettir. Dolayısıyla divan şiir geleneğinde varlığını ona borçlu olduğunu bilen pek çok şairin tevhid ve münâcâtlarında onun bu vasfını sıklıkla vurguladığı bilinmektedir. Fâzıl da münâcâtlarında sık sık hallâk, cihân-aferîn gibi ifadelerle Allah'ın bu vasfını dile getirmektedir.

Sen cihân-âferînsin yâ rab
Hâlıkü 'l- âlemînsin yâ rab (k 3/1)

Beytine benzer biçimde Fâzıl, bir muhammesinde her bentin sonunda tekrarlayan şu ifadeleri kullanarak yoktan var etmesine vurgu yapmaktadır: *Beni yokdan vâriden Allahım.*

Allah'ın her şeyi bilen, alîm olması da Fâzıl'ın münâcâtlarında sıklıkla dile getirdiği bir vasfıdır. Allah'a halini arz ederken aslında onun her şeyi bildiğini, halini de en iyi anlayanın o olduğunu sıklıkla dile getirmektedir:

Zâhirim bâtınım saña ma' lûm
Hâzreteğ gayb-bînsin yâ rab (k 3/ 6)

Geçmiş, şimdi ve geleceği bilen, karanlıkta gezen karıncanın ayak seslerinden haberdar olan yaratıcı, Fâzıl'ın içinde bulunduğu müşkül durumu da bilen ve görendir. Fâzıl zaman zaman içinde bulunduğu zorluğun vermiş olduğu ruh haliyle şikâyetçi olsa da

duygularına hâkim olmayı başarır ve kendini dizginleyerek isyana düşmemesi gerektiğini, her şerde bir hayır olduğunu kendine öğütlemektedir. Çaresiz kaldığı, her ne kadar Allah'ın merhametinin sonsuz olduğunu bilse de günahlarından hicab ettiği zaman Fâzıl, onun mahbubu olarak nitelendirilen peygamber Hz. Muhammed'i aracı kılarak, günahlarından af diler ve isteklerini yaratıcıya arz eder:

Men ḥabîbîñle ḳasem virdim saña ey zü‘l-celâl
Çâre-sâz olmak baña elzem Muḥammed ‘aşķına (k 6/6)

Beytinde *ey celal sahibi, sana sevgilinle yemin verdim, Muhammed aşķına bana çare olman elzendir* diyerek peygamberi kendisine ve duasına aracı kıldığı görülmektedir. Bunun yanında Allah'ın eşsiz güç ve kudret sahibi olması, ondan ümit kesilmemesi, açılan ellerin hiçbir zaman boş dönmeyeceği, kullarının ona yüz çevirmemesi gerektiği düşüncesi yanında, Allah'ın affediciliği, hatalarından dolayı pişman olan ve tövbe etmek isteyen kişilere daima kapısının açık olması, rahmet ve kerem sahibi oluşu, affedici oluşu da münâcâtlarda sıklıkla vurgulanan hususlardandır:

Sen buyurmuşsun güneḥkârân için *lâ tağnatû*
Böyle tebliğ eyledi ol enbiyânîñ ekmelî (k 1/3)

Beytinde *peygamberlerin en sonuncusu senin günahkârlar için ümidinizi kesmeyin buyurduğunu tebliğ eyledi* diyerek günahlarından duyduğu pişmanlık yanında ümidini kaybetmediğini ve Tanrı'nın rahmetine güvendiğini ifade etmektedir. *Lâ tağnatû* Zümer suresi 53. ayetten iktibas olup ümidinizi kesmeyin anlamına gelmektedir. Ayetin tamamı şu şekildedir: *De ki ey kendilerini harcayıp tüketen, kendilerine yazık eden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz o gerçekten çok bağışlayan ve çok acıyandır* (Yazır 2012: 331). Ayet iktibaslarına özellikle dinî kasidelerinde sıklıkla yer veren Fâzıl, divan şiir geleneğinde olduğu gibi ayetin küçük bir bölümünü vererek okuyucuyu ayetin tamamını okumaya ve beyti bu yönde anlamlandırmaya yöneltmektedir. Burada da şair yalnızca ümidinizi kesmeyin demekle kalmamış aynı zamanda Tanrı'nın tüm günahları bağışladığını, onun gerçek merhamet sahibi olduğunu ancak bunun yanında günah işleyenlerin kendilerine yazık ettiklerini de ifade etmektedir.

Allah'ın gerçek merhamet sahibi olması ve kendisinden başka el açıp dua edilecek bir mercinin olmaması Fâzıl'ın dile getirdiği hususlardandır:

Kimse bilmem varup fiğân ideyim
Erḥame'r-râḥimînsin yâ rab (k 3/4)

Fâzıl, yazmış olduğu münâcâtlarında her fırsatta günahlarını dile getirir ve Tanrı'dan af diler. Kaside geleneğinde günahlarından tövbe etmek ve bu amaçla Allah'a yalvarmak için kaleme alınan türlere *tevbenâme* yahut *nedâmetnâme* denmiştir. Münâcâtın sadece tevbe konusunu işleyen bir alt türü olan tevbenâmeler Veysî, Vahyî, Rezmî, Şehdî, Lebib gibi şairler tarafından terkîb-i bend, kaside, gazel gibi farklı nazım biçimleri ile kaleme alınmışlardır (Tuğluk 2009: 119). Bu tevbenâme örneklerinden biri de Fâzıl'ın kaside formunda yazmış olduğu 10 beyitlik manzum tevbenâmedir. Bu manzume tevbe *yâ rab günâh eylemeyem 'ahd olsun* dizesiyle başlar ve redd-i matla yoluyla aynı dize tekrar edilerek bitirilir. Fâzıl'ın günahlarından tövbe ederek bu manzumede şehvet gözüyle değil ibret gözüyle bakacağını, irfan gözünde âlâ ve ednanın bir olduğunu, yalnızca Allah'tan talep edeceğini, hayır ve şerden yalnız Allah'a sığındığını söyleyerek gönlünün masivadan temizlenmesini diler:

Mâsivâyı süpürüp hâne-i endişemden
Heves-i tâc u külâh eylemeyem 'ahd olsun (k 10/7)

Beytinde olduğu gibi tac ve külâh hevesinde olmayan, düşüncesinden masivanın süpürülmesini arzu eden Fâzıl zaman zaman münâcâtlarında bir mutasavvıf edasıyla Tanrının ve gerçekliğin nerede olduğu hususunda da kafa yormuştur. 7 bentten oluşan bir terci-i bendinde Tanrı'yı arama yolundaki bir nevi macerasından bahseden Fâzıl, aslolanın zahir değil batın olduğu, hüner ve ayıbın, açık ve gizlinin bir arada bulunduğunu ifade eder. Fâzıl'a göre Tanrı ne havada ne yerde, ne toprakta ne ateşte, ne düşüncede ne rüyada, ne camide ne de Kâbe'dedir. En sonunda tüm gerçekliğin ve gerçek sevgili olan tanrının kendi içinde olduğunu ifade eder:

Ben ki maḥbûbımı zanneyler idim ḡaybdadır
Yokladım gönlümü gördüm ki meger ceybdedir (k 9)

Görüldüğü gibi, Fâzıl'ın Allah'a atfettiği ve farklı nazım biçimleri ile yazılmış münâcâtlarındaki Tanrı, pek çok vasfı ve sıfatıyla vurgulanmış ancak bilhassa bağışlayıcılığı ve merhametiyle ön plana çıkarılmıştır. Tanrı'yı vasfetmesi yönüyle gelenekten pek uzaklaşmayan Fâzıl'ın bir tevbenâme yazmış olması ve rediflerini de memduhunun ve yazdığı türün konusuna uygun seçmeye gayret göstermesi ayrıca mutasavvıf bir şair olmamasına karşın 10 münâcât kaleme almış olması dikkat çeken özelliklerindendir.

Peygamber: Son peygamber, hâtem-i enbiyâ, âhir zaman peygamberi, Allah'ın sevgilisi, kâinatın var olma sebebi olarak bilinen Hz. Muhammed, Fâzıl Divanı'nda pek çok manzumede anılmakla birlikte kasâ'id bölümünde biri hilye-i şerif, biri miraçnâme olmak üzere 24 manzume ile yer almıştır. 5'i Arapça 2'si mülemma olan bu manzumelerin 18'i kaside, 6'sı

müstezâd biçiminde yazılmıştır ve uzunlukları 5-64 beyit arasında değişkenlik göstermekle birlikte genellikle 5-15 beyit arası uzunluk tercih edilmiştir.

Peygambere yazılmış manzumeler na't, hilye-i şerif ve miraçnâme türlerindedir. Manzum ve mensur olarak yazılabilen ve peygamberin çeşitli vasıflarını anlatan hilyeler, Arap edebiyatındaki şemâil ilmi ve bu amaçla yazılan eserlerden mülhem kaleme alınmaktadır. Hilyenin müstakil bir tür olarak gelişmesinde, Hz. Muhammed'i rüyada gören kişinin onu gerçekten görmüş sayılacağına dair hadis etkili olmuştur. Diğer peygamberler, dört halife ve çeşitli din büyükleri ile ilgili hilyeler kaleme alınmış olsa da klasik Türk şiirinde daha çok Hz. Muhammed için yazılmışlardır (Uzun 1990). Fâzıl da peygamber için hilye-i şerif başlığı taşıyan 5 bentlik Arapça bir müstezâd kaleme almıştır.

Miraciye başlığıyla 67 beyitlik bir kaside biçiminde yazılan miraçnâme ise peygambere yazılmış na'tlerin sonuncusu ve en uzunudur. Manzume peygamber övgüsü ile başlayarak, miraç gecesinin tasviri ve yer yer tahkiye ile devam eder. Sözü yeniden peygambere getirdiğinde,

Ne gedâyım ki idem vaşf-ı belîğ-i na' tûn
Medhiñe söz kıomadı hâzret-i rabb-i âlâ rübâb (k 34/38)

diyerek medhine hacet kalmadığını, onu zaten Tanrı'nın methettiğini ifade ederek sözü kendine getirir. Kendi pişmanlıklarından ve hatalarını anımsayan şair, bunları edebi bir söylemle dile getirmekte, özeleştiriyi yapmaktadır:

Rûzgâr oldu müsâ' id diyû ' aqla yelken
Bağır-ı zevk içre uçurdu bizi eyyam-ı şebâb
Zann iderdim dü-cihân içre sa' âdet ancağ
Bir kadeh mey ile bir dilber ü bir sîh-i kebâb
Giremez nefha-i şûr olsa gül-bâñ-i ezân
Güşeme perde çeküp nağme-i şanbûr u rebâb (k 34/ 46-48-57)

Beyitlerinde gençliğine uyup zevk denizine daldığını, iki cihan içinde saadeti mey içmek, güzel sevmek ve kebab yemek zannettiğini ancak yanıldığını; tanbur ve rebab nağmesinin İsrâfil'in suru yahut ezan bile olsa hanesine giremeyeceğini samimi ve edebi bir dille ifade etmektedir. Daha sonra da içinde bulunduğu müşkül durumdan şikâyet ederek peygamberden kendisi için şefaathçi olmasını istediği beyitlerle şiirini bitirir.

Ne zebân ile zebânîler ile söyleşeyim
Sen eger virmez iseñ rûz-ı kıyâmetde cevâb (k 34/63)

Beytinde eğer şefaatçi olmazsa kıyamet gününde zebanilere karşı savunmasız kalacağını ifade eden Fâzıl'ın bu manzumesinde klişe benzetme ve mazmunlardan sıyrıldığı, samimi ve estetik bir söyleyiş güzelliğine ulaştığı görülmektedir:

Halk bir dâne-i bādām-ı dıraht-ı kudret
Sensin ol dâne-i derûnunda olan mağz u lebâb

Halk bir dâne-i 'unnâb fidân-ı ihdâs
Sensin ol mâlezim ü cümlesi haşv-ı 'unnâb

Bir minâre gibidir şan' -ı Hudâ ser-tâ-ser
'Alemi sensin eyâ câmi' -i hilm ü âdâb (k 34/ 5-7)

Beyitlerinde olduğu gibi halkın kudretin badem ağacının bir tanesine ve icad etme fidanının hünnabına, peygamberin ise badem tanesinin özü ve hünnabın içini dolduran tabaya benzetilmesi; Allah'ın adının baştanbaşa bir minareye benzetilirken peygamberin bu minarenin ait olduğu camiye benzetilmesi özgün bir söyleyiştir.

Fâzıl'ın peygambere yazdığı manzumeler içinde iki mülemması dikkat çekmektedir. Kökeni Fars şiirine dayanan mülemmanın genellikle iki dille yazılan örnekleri olsa da üç ayrı dilde yazılan örnekleri de bulunmaktadır. Kınalızâde'nin yazmış olduğu üç dilli mülemma buna örnek olarak verilebilir. Âşık şiirinde de benimsenen mülemmaların Türkçe Rumca hatta Tanzimat'tan sonra Türkçe Fransızca örnekleri bile denenmiş ancak bunlar yaygınlaşmamıştır (Kurtuluş ve Pala 2006: 539). Fâzıl'ın da fazla örneği bulunmayan üç dilli mülemmalarının olması önemlidir. Bu mülemmalardan ilki *Na't-ı Şerîf-i Habîb-i Hudâ ve Resûl-i Yesrib ü Bathâ Sallallâhu 'Aleyhi ve-sellem Bi's-Sene-i Sülâs* başlığıyla istinsah edilmiş (DK 11) ilk na'tıdır. Sırasıyla Türkçe, Arapça ve Farsça yazılmış 24 beyitlik bir manzumedir. Diğer mülemma ise *Velehü* başlığıyla istinsah edilmiş, 3'ü Türkçe 2'si Farsça ve biri Arapça 6 beyitten müteşekkil bir manzumedir.

Peygambere yazılmış manzumelerde Fâzıl'ın Hz. Muhammed'i nasıl gördüğü, hangi isimlerle hitap ettiği ve hangi vasıflarını yücelttiği önemlidir. Bilindiği gibi peygamber, dinî kaynaklarda Muhammed isminin dışında *Ahmed*, *Mâhî*, *Hâşir* ve *Âkîb* isimlerine sahiptir ve bu isimler kendisinden önce kullanılmamıştır (Kandemir 2005: 423). Arapça hamd kelimesinden türetilen, *övülmüş güzel huyları çok olan* anlamlarına gelen Muhammed ismi peygamber için en çok kullanılan isimdir (Çatıkkaş 2009:570). Bunların dışında yine aynı şükür kökünden türetilmiş olan *Ahmet*, *Mahmut*, *Hamit* isimleri ile seçilmiş, güzide anlamına gelen Mustafa ismi klasik Türk edebiyatında sıklıkla kullanılmıştır. Fâzıl da Muhammed ve Ahmed dışındaki isimlerine manzumelerinde yer vermemiş; seçilmiş anlamına gelen muhtâr

ve gönderilmiş manasına gelen mürsel gibi yaygın sıfatların yanında *resul, habib, padişeh, şâh-ı risâlet, hâce-i âlem, şâh, resul-i Kureşî, Ebu'l-Kâsım, Ebu'l-Tayyip, resûlü's-sakaleyn, fahr-ı âlem, ahir zaman peygamberi, fahr-ı kevneyn* gibi isim ve sıfatlarla peygamberi anmıştır.

Hız. Muhammed'in diğler peygamberlerden ayrı bir yere sahip oluşu, Tanrı'nın âlemleri yaratma sebebi ve sevgilisi oluşu, şefaati, iyi bir devlet yöneticisi ve komutan oluşu, soy ağacı vb. gibi çeşitli yönleriyle Divan şiir geleneğinde çoğunlukla şairler tarafından dile getirilmiştir. Fâzıl'ın na'tlerine bakıldığında geleneğe paralel biçimde peygamberin methedildiği ve bilinen vasıflarının telmih, ıktibas gibi sanatların imkânlarından faydalanılarak yüceltildiği görölmektedir.

Allah'ın sevgilisi anlamına gelen *habîbullâh* kelimesi Hız. Muhammed'in sıfatlarındandır. Tasavvuf edebiyatında ve Divan şiir geleneğinde sıklıkla kullanılan bu ifade, *sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım* anlamına gelen *levlâke levlak lemâ halaktü'l-eflâk* kudsi hadisinden de anlaşılacağı gibi peygamberin gerek diğler elçiler gerekse Allah'ın kulları içinde ayrıcalıklı bir yere sahip olması gibi özellikleriyle hem divan şiir geleneğinde hem de buna paralel olarak Fâzıl'ın manzumelerinde sıkça vurgulanmıştır.

Sen habîbullaha kılmış ilticâ
Cümleden kesdi ümîd
Feyziñ ister ol za' if ü nâ-tüvân
Hayli demdir der-firâş (k 30/4)

Bentinde herkesten ve her şeyden ümidini kesmiş, zayıf ve yatalak olduğunu belirten Fâzıl, yüzünü Allah'ın sevgilisine döndüğünü lirik biçimde dile getirmektedir.

Oğundı minber-i eflâkde huşbe-i levlâk
Yazıldı 'arşâ rağam yâ Muhammed-i 'Arabî (k 12/4)

Beytinde felek minderinde yaratılış hutbesinin okundu, gökyüzüne Muhammed'in adı yazıldı diyerek hem kudsi hadise hem de Hız. Âdem'in günah işlediği zaman Hız. Muhammed'i aracı ederek Tanrı'dan af dilemesi olayına telmihte bulunmaktadır. Benzer biçimde aşağıdaki beyitte de ilk yaratılan nurun Hız. Muhammed'in nuru olduğuna ve âlemlerin onun hatırına yaratıldığına telmihte bulunarak peygamberin bu vasıflarını öne çıkarmaktadır:

Sen ol nûr-ı ezelsin zerre-i nûr-ı şerifiñden
Olup hep enfüs ü âfâk peydâ yâ resûlallah (k 11/10)

İslam kültür dairesindeki genel inanca göre Hız. Muhammed, Allah'ın sevgilisi olmasının getirdiği doğal bir sonuç olarak yaratılmış her şey ve herkes karşısında üstün bir

yere sahiptir. Hem ahiret hem de bu dünyanın hem insanlar hem de cinler âleminin efendisi olan Hz. Muhammed, bu yönüyle de Fâzıl'ın manzumelerinde yer almaktadır:

Ey şefâ' at-ger-i kevneyn resûlü 'ş-şakaleyn
Dü-cihân içre sen ol şâh-ı mu'azzam meded âh (k 21/4)
Pertev-figen-i kevn ü mekân Aḥmed-i muḥtâr
Ol seyyid-i kevneyn-i kerem-nâke daḥîlim (k 23/2)

Beyitlerinde görüldüğü gibi *resûlü's-sakaleyn* ifadesiyle insanlar ve cinler âleminin peygamberi olduğu, *seyyid-i kevneyn* ve pertev-figen-i kevn ü mekân tamlamalarıyla da hem dünyanın hem de ahiretin efendisi olduğu estetik biçimde dile getirilmektedir.

Birinin suçunun affedilmesi yahut dileğinin yerine getirilmesi için aracılık edilmesi olan şefaât, peygamberin bir vasfı olarak hem kaside geleneğinde hem de Fâzıl Divanı'nda sıklıkla dile getirilmektedir. Peygambere ithafen yazılmış pek çok manzumesinde Fâzıl, günahlarından affını istemek yahut içinde bulunduğu müşkül durumdan kurtulmak ve dualarının kabul edilmesini istemek için peygamberden şefaât dilemektedir.

‘Înâyetiñ dileriz şimdi rûz-ı maḥşerde
Şefâ'atiñ daḥı hem yâ Muḥammed-i ‘Arabî (k 12/16)

Mısralarında Fâzıl mahşer gününde peygamberin yardım ve şefaatine talip olduğunu sade ve samimi bir üslupla dile getirmektedir.

Miraç hadisesi, Fâzıl'ın miraciyesi dışında na'tlerinde de sıklıkla dile getirilen hususlardandır. Bu olay esnasında Hz. Muhammed'e Cebrail rehberlik etmiş ve beraber gökyüzündeki tüm makamlara uğramışlardır. Bir makamdan sonra kendisinin daha fazla yükselmeye izni olmadığını söyleyen Cebrail ondan ayrılmış ve yalnız devam etmesi gerektiğini söylemiştir. En sonunda da peygamber başka hiçbir yaratılmışın erişemeyeceği yücelikte bir makama erişmiş ve ilahi ikram ve ihsan gördüğü ilahi kabule varmış, Tanrı'yla görüşmüştür.

Ol Mescid-i Akşâ ile ol beyt-i ḥarāmıñ
Miḥrâbı şerîfinde olan çâke daḥîlim (k 23/6)

Beytinde şair, peygamberin miraç vasıtasıyla Beytü'l-Haram ve Mescid-i Aksa arasında olan yolculuğuna telmihte bulunarak Mescid-i Aksa'ya geldiğinde mihrabındaki taştan göğe yükselmesine vurgu yapmakta bu mihraba sığındığını ifade etmektedir.

Sen ol nâzende-i ḥalvet-tırâz-ı ḳurb-ı lâhûti
Sen ol âyine-i esrâr-ı isrâ yâ resûlallah (k 11/4)

Mısralarında şairin *sen ilahi yakınlığı süsleyen nazlı sevgili, gece yürüyüşünün esrarlı aynasının* diyerek seslendiği Hz. Muhammed'in miraç gecesine ve en yakın mertebeye çıkarak Allah ile görüşmesine vurgu yaptığı görülmektedir.

Kimdir ol kim leyle-i mi' rāda
Fâris-i ref ref süvâr
Kudsiyân u enbiyâya pişvâ
Der güşây ne kûbâb (k 27/2)

Bir müstezatından alınan yukarıdaki bentinde de Fâzıl, adını zikretmeden refref sıfatıyla Burak ismindeki bineğe işaret etmektedir.

Arap yarımadasında putlarını Kâbe'nin içine ve çevresine yerleştiren, Hz. İbrâhim ve İsmâil'den beri devam eden hac ve umre ibadetlerini de idare eden ve bundan dolayı diğer kabileler arasında seçkin bir yere sahip Kureyş kabilesine mensup olan Hz. Muhammed'in gerek nesilden nesile geçen peygamberlik silsilesinin sonuncusu olması gerekse soy üstünlüğü divan şiir geleneğinde sıklıkla dile getirilmektedir (Fayda, 2005: 411). Fâzıl da zaman zaman na'tlerinde bilhassa Kureyş kabilesine mensup olması yönüyle peygamberin soy üstünlüğüne vurgu yaptığı görülmektedir:

Ey kerem-pîşe resûl-i kureşî
Dü-cihân fağrı dü ' âlem güneşi (k 13/1)

Bilindiği gibi peygamberin Kasım, İbrahim ve Abdullah adında üç oğlu, Zeynep, Rukiye, Ümmü Gülsüm ve Fatıma adında dört kızı vardı. Allah'ın elçisi olmasının yanında bir eş ve bir baba olması da divan şiir geleneğinde dile getirilen bir husustur. Hz. Muhammed için kullanılan Ebu'l-Kâsım, Ebû'l-Tayyip unvanları da bunun göstergesidir. Fâzıl da na'tlerinde onun bu yönüne vurgu yapmış, hem Hz. Kasım, Hz. Abdullah ve Hz. Fatıma'nın babası olmasına hem de Hz. Fatıma'dan olan torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e na'tlerinde yer vermiştir:

Hażret-i Zehra ile ol iki server ' aşkına
Men dahîl-i ħanedânım yâ Ebu'l-Kâsım meded (k 22/4)

Beytinde Hz. Fatıma, lakabı olan Zehra ile Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ise iki server ifadesiyle vurgulanmış, peygamber de Ebu'l-Kasım sıfatıyla zikredilerek onun hem baba hem de dede oluşu dile getirilmiş, bu yönüyle merhameti ve inayeti talep edilmiştir. Aşağıdaki beyitte de diğer adları Tayyip ve Tâhir olan Hz. Abdullah'ın babası olduğu ifade edilerek *Mekke tepesinden doğan güneş* olarak nitelendirilmiştir:

Şefâ' at yâ Ebû'l-Ṭayyib ferah-bağşende-i ṭayyibe
Sen ol mihr-i münir-i evc-i Baṭḥa yâ resûlallah (k 11/16)

Peygamberin doğduğu, yaşadığı, peygamberlik yaptığı ve hüküm sürdüğü coğrafyalara da yer veren Fâzıl, aşağıdaki beytinde Medine ve Mekke'nin İslamiyet'ten önceki isimleri olan Yesrib ve Batha'ya yer vererek peygamberi Mekke ve Medine'nin şerefi olarak nitelendirmekte ve gurbette ve gama batmış kuluna yardım etmesini istemektedir:

El-ğiyâş ey şeref-i Yesrib ü Baḥḥâ-yı zemîn
Eyle bu bende-i gurbet-keş ü gam-h'âra meded (k 18/8)

Hiz. Muhammed kıyamete kadar gelecek insanlara örnek bir şahsiyet, davranışlarından ders alınacak bir rehber olarak gönderildiği için (Yazır: 298) ismet sıfatıyla hem korunmuş hem de ahlâkla donatılmıştır (Yazır: 407). Devlet başkanlığından aile yaşantısına kadar her alanda seçkin bir ahlâka sahip olan Hiz. Muhammed, gerektiğinde Tanrı'nın yardımını gördüğü halde sıradan bir insan gibi hayatın pek çok zorluğunu yaşamış ve ahlâkıyla her devirde örnek olmuştur (Kandemir, 2005: 425). Yalnızca Tanrı'dan aldığı emirleri insanlara ileten ve onları irşad eden kişi olmayıp karakteri ve davranışlarıyla örnek olan peygamberin başta temiz yaratılışı olmak üzere pek çok olumlu karakter özelliği ve nebiler arasında da seçkin bir yere sahip olması divan şiiri geneli ve Fâzıl özelinde yer verilen bir husustur.

Enbiyâdan sen Ebu'l-Kâsım kimdir pâ-dâş
'Arş-ı rahmân ise temkîniñ ile buldı şübüt (k 15/6)

Beytinde ifade edildiği gibi rahmet göğü onun gelişiyile tamamlanmış, *şâh-ı risâlet*, *şâh-ı nebî* gibi tamlamalarla peygamberler arasındaki ayrıcalıklı yeri vurgulanmıştır.

Fâzıl'ın Hiz. Muhammed'le ilgili manzumelerine genel olarak bakıldığında Muhammed aşkına, Muhammed-i Arabî, yâ resûlallah, yâ Ebu'l-Kâsım gibi peygamberin vasıflarına uygun rediflerin yahut afv eyle, meded gibi şiir yazılış amacına uygun rediflerin tercih etmesi konu-redif, memduh-redif uyumunun na'tlerde de gözetildiğini ortaya koymaktadır.

Eski Türk Edebiyatı'nda şairlerin şefaate vesile olacağı inancıyla na't yazmaya gayret ettikleri bilinmektedir. Fâzıl Divanı'nda da na'tlerin şefaet ve yardım istemek için, tövbe etmek için ve övgü için olmak üzere üç temel amaçla kaleme alındığı görülmektedir. Fâzıl'ın 12 manzumede içinde bulunduğu müşkül durumu ön plana çıkararak peygamberden şefaet ve yardım istediği, 2 manzumesinde daha çok münâcât ile kaleme alınan günahlarından af konusunun işlendiği, 7 manzumesinde de geleneğe uygun şekilde peygamber övgüsünün yapıldığı anlaşılmaktadır. Na'tlerin çoğunda peygamberden ziyade şairin içinde bulunduğu durum ve pişmanlıklarının ön plana çıkarılması önemlidir.

Lâdinî kasidelerinde sıklıkla memduhlarına hastalıklarından, maddi-manevi sıkıntılarından ve gözlerinin görmemesinden yakınan ve inayet uman Fâzıl, münâcât ve na'tlerinde de sıkıntılarını dile getirerek herkesten ve her şeyden ümidini kestiğini yalnızca Tanrı'ya yahut peygambere yöneldiğini ifade eder.

Dü çeşmim haste-i zillet-düzâ nev-beste-i 'illet
Seniñ imdâdına qalmış bu â' zâ yâ resûlallah (k 11/19)

Beytinde iki gözünün de hasta olduğunu söyleyen Fâzıl, ancak peygamberin yardımıyla şifa bulacağını belirtmektedir. Sıkıntılarından duyduğu rahatsızlık aşağıdaki beyitlerde olduğu gibi sabrını zorlasa hatta isyana varsa da Fâzıl af diler ve ne Tanrı'dan ne peygamberden ümidini kesmez:

Şabra yok tâkâtım ey çâre-resân-ı zu'afâ
Eyle Allah için imdâdına ta' cîl meded (k 19/5)
'İşyânımı ey hâce-i 'âlem 'afv it
'İşyân bize mevrûs-ı zârım 'afv it (k 17/1)

Görüldüğü gibi Fâzıl'ın peygamber için yazdığı manzumelerinde onu daha çok geleneğe paralel biçimde tasvir ve ta'ziz etse de kendini ön plana alarak peygamberden yardım istemiş, bunu yaparken de tıpkı münâcâtlarda peygamberi aracı kılması gibi zaman zaman Hz. Muhammed'in ailesinden olan sevdiği kişileri aracı kılmıştır. Peygamberi anlatırken yalnızca na't değil, miraciye ve hilye de kaleme alması, tek bir nazım biçimine bağlı kalmayıp müstezâtı da kullanması, mülemmalar yazması dikkat çekmektedir.

Dört halife: Fâzıl, dinî kasâ'id bölümünde 9 manzumeyi dört halife için kaleme almıştır. Bunlardan 4'ü Hz. Ebûbekir, biri Hz. Osman, biri Hz. Ali, 2'si Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer ve biri tüm halifeleri kapsayacak şekilde yazılmıştır. Bu manzumelerin 8'i kaside formunda yazılmış, biri ise tercî-i bend başlığıyla istinsah edilmesine karşın müseddes olduğu tespit edilmiştir. Halifelerin görev sırasına göre istinsah edilen ve daha çok 5-8 beyit uzunluğunda yazılan ve bu manzumelerin biri 23 biri 39 beyitten müteşekkildir. Kaside biçiminde yazılan na'tlerin tamamında vasfedilen halifelerin, *yâ Ebâbekir, çerâğ-ı nûr-ı Osmânî* gibi adı yahut lakabı redif olarak tercih edilmiştir. Müseddesinde ise tekrar eden bentin *Ebâbekir ü Ömer Osman ü Haydar* olması dikkat çekmektedir.

Bu manzumelerini övgü yanında günahlarından tövbe ve yardım talebi için de kaleme alan Fâzıl, zaman zaman oldukça samimi bir üslupla bunu dile getirmektedir:

Ma'âzallah günâh itmişdim evvel
O da vaqt-ı cehâlet yâ Ebâbekir

O demden tā bu dem ne selā çekdim
Mükāfāt u uķūbet yā Ebābekir (k 36/19-20)

Beyitlerinde şairin vaktiyle *günah işlemiştim, o da cehaletten. O zamandan bu zamana af diledim, yardım et* diyerek Hz. Ebūbekir'le konuşur gibi arzusunu iletmesi dikkat çekicidir.

Divan şiir geleneğinde olduğu gibi Fāzıl'ın na'tlerinde de daha çok Hz. Ebūbekir sıdk ve olgunluğu, Hz. Osman yumuşak kalplilik ve hayâsı, Hz. Ömer heybet ve adaleti, Hz. Ali ise mertliği ve ilmi ile anılmaktadır.

Hz. Ebūbekir: Asıl adı Abdullah olan, Hz. Muhammed'in yakın dostlarından ve ilk Müslümanlardan olan Ebubekir, peygamberin ölümünden sonraki ilk halifedir. Hz. Ebubekir, hicret esnasında daima peygamberin yanında oluşu ve ona sadakatle bağlı oluşu yönüyle çevresindeki insanlara örnek olmuştur. Ayrıca Hz. Muhammed'in Miraç hadisesini duyduğunda ona kayıtsız şartsız ve ilk inananın da o olduğu rivayet edilmektedir. Bu nedenle kendisine sadık, doğru konuşan ve sözünün eri anlamında Sıddık lakabı ile Atık lakabı verilmiştir (Pala 2006:131). Divan şiir geleneğinde de sadakati, hilafeti yanında gaybın sırlarına erişmiş kâmil insan hatta evliya olarak nitelendirilerek manevi yönüne de vurgu yapıldığı bilinmektedir. Fāzıl Divanı'nda da kendisine yazılan 6 na'tte divan şiir geleneğine uygun olarak sıdkı başta olmak üzere, halife oluşu, ülkeler fethetmesi, Hz. Muhammed'in onun damadı oluşu yönleriyle methedildiği görülmektedir.

Fāzıl bu na'tlerden ikisini Hz. Ebubekir'i rüyasında gördüğü için kaleme almış, onun bilinen vasıflarını methetmenin yanında günahlarından duyduğu pişmanlığı, içinde bulunduğu müşkül durumu dile getirmiş ve yardımını istemiştir.

Efendim çünkü sen şıddıksın rü'yamı taşdıķ it
Be-ħaķ ħazret-i fahr-ı ümem ey ħazret-i şıddıķ (k 35/6)

Beni rü'yāda tebşir eylemişdi
Dehān-ı dürr-i nişārın yā Ebābekir (k 37/2)

Beyitlerinde ilk halifeyi rüyasında gördüğünü ve inci saçan ağzıyla müjdelendiğini ifade eden şair, Hz. Ebubekir'i sıddık olarak nitelendirerek rüyasını tasdik etmesini yani aslına çıkarmasını istemektedir.

Resūlullaha sen ni' me'l-ħalefsin
Güzel kıldın vekālet yā Ebābekir (k 36/2)

Beytinde de Hz. Ebūbekir'in iyi bir halife ve yönetici olmasından, peygamberden aldığı yetkiyi layıkıyla yerine getirdiğinden söz edilmektedir.

Hiz. Ebûbekir, aynı zamanda peygamberin kayınpederidir ve o hastalandığında yerine imamlık yapmış, öldüğünde ise iki yıldan fazla halifelik görevini üstlenmiştir (Pala 2006: 131). Aşağıdaki beyitte şâh-ı levlâk olarak nitelendirdiği Hiz. Muhammed'in kendisinin damadı olduğu sanatsal bir üslupla dile getirilmektedir:

Seniñ dâmâdıñ oldı şâh-ı levlâk
Şeref-yâb şahâret yâ Ebâbekir (k 36/9)

Yine aynı na'tde *temiz kızın mü'minlerin annesidir, sen de* (peygambere kayınpederlik ettiğin için) *millletin babası* demıştır. Burada şairin dolaylı olarak Ahzab sûresi 6. ayete gönderme yaptığı anlaşılmaktadır: Peygamber mü'minler için kendilerinden daha, öncelikli daha önemlidir. Onun eşleri de, onların anneleridir (Yazır 2012: 297). Bilindiği gibi Hiz. Aişe, Ebûbekir'in kızı ve peygamberin eşi ve aynı zamanda önemli bir muhaddistir. Aşağıdaki beyitte Hiz. Ebûbekir yanında adı zikredilmese de halifenin kızı, peygamberin eşi Hiz. Aişe de methedilmektedir:

Çü bint-i pâkiñ ümmü'l-mü'minindir
Sen ol bâbâ-yı millet yâ Ebâbekir (k 36/ 10)

Hiz. Ömer: İlk Müslümanlardan olup onun Müslümanlığı seçmesiyle din, daha hızlı yayılma imkânı bulmuştur. Pek çok hadis kitabında yer alan rivayete göre peygamber “Allah'ım iki Ömer'den biriyle bu dinî kuvvetlendir.” diyerek dua etmiştir. Bu Ömer'lerden biri Ömer b. Hattab, diğeri ise asıl adı Ömer olan Ebû Cehil'dir. Hayatı boyunca peygamberin yakınında duran, Ebûbekir'in ardından halife olduktan sonra divan ve kadılık müessesesini kuran, dört binden fazla cami yapılmasını sağlayan, fakir, mütevazı bir hayat yaşadığı ve yardımsever bir kişi olduğu bilindiği için Hiz. Ömer, bu nitelikleri yanında adaletiyle de ünlü olduğu için kendisine haklıyı haksızdan ayıran anlamına gelen Fâruk lakabı verilmiştir (Pala, 2006: 367). Bu özellikleri yönüyle Divan şiir geleneğinde sıklıkla kendisine telmih yapılmasının yanı sıra kasidecilikte de kendisi için yazılmış pek çok manzume bulunmaktadır. Fâzıl Divanı'nda Hiz. Ebûbekir ile birlikte methedildiği 2 na't dışında kendisine müstakil olarak yazılmış bir na't bulunmamaktadır. Her ikisi de *Ebûbekir ü Ömer* redifli bu manzumelerde geleneğe paralel biçimde yöneticiliği ve adaleti yanında hayattayken cennetle müjdelenenler arasında olması yönüyle yüceltildiği görülmektedir.

Biri taşdıķ-i nebî kıldı biri nuşret-i dîn
Geldiler min-ţarafillah Ebûbekr ü 'Ömer (k 38/2)

Beytinde Hiz. Ebûbekir İslamiyeti sağlamlaştıran, Hiz. Ömer ise İslam devletinin zaferler kazanmasını sağlayan Allah tarafından gönderilmiş kişiler olarak nitelendirilmektedir.

Benzer biçimde aşağıdaki beyitte de Hz. Ebûbekir zamanında Şam'ın fethedilmesi ile Hz. Ömer zamanında yapılan Mısır, Yemen ve İran coğrafyasındaki fetihlere değinilmektedir:

Feth-i Şâm u 'Acem ü Mısr u Yemen eylediler
Dîn-i İslâma virüp câh Ebûbekr ü 'Ömer (k 38/6)

Aşere-i mübeşşere ile adlandırılan ve hayattayken cennetle müjdelelendiği hadislerde rivayet edilen on sahabenin arasında dört halife de bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitte de Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in hayattayken cennetle müjdelenmeleri *hayatta da öldükten sonra da fahr-ı kevneyn ile aynı yerde olacakları* ifadeleriyle telmih yapılmıştır:

Ne sa' âdet ki hayâtıyla memâtında ola
Fahr-ı kevneyn ile bir yerde Ebûbekir ü 'Ömer (k 39/4)

Hiz. Osman: Hz. Ömer'in şehit edilmesinden sonra başa geçerek İslam devletinin üçüncü halifesi olan, Kur'an'ı çoğaltıp önemli merkezlere gönderen, hayattayken cennetle müjdelenen, tüm mal varlığını İslam için harcadığından pek çok hadisle peygamberin övgüsüne mazhar olan Hz. Osman, edebi gelenekte de bu yönleriyle methedilen ve özellikle yumuşak başlı, hayâ sahibi, utangaç bir mizaca sahip olması yönüyle yüceltilen bir kişiliktir (Yiğit, 2007: 442). Fâzıl da çerâğ-ı nûr-ı Osmânî redifli bir na'tinde onu yüceltmektedir.

Hz. Osman, ilk önce peygamberin kızı Rukiye ile evlenerek onun damadı olmuş, ardından eşinin ölümünden sonra peygamberin diğer kızı Ümmüğülsüm ile evlenmiştir (Yiğit, 2007: 438). Peygamber'in iki kızıyla evli olması nedeniyle *Zi'n-nûreyn* yani iki nur sahibi unvanıyla anılan Hz. Osman, bu yönüyle methedilmektedir:

İki dâmâd-ı şeref-kevkebe 'Osmañ u 'Ali
İki hûrşîd-i ziyâ-gerde Ebûbekr ü 'Ömer (k 39/3)

Beytinde Hz. Ali ve Hz. Osman peygamberin damadı olmalarıyla yüceltilirken aşağıdaki beyitte de Hz. Osman'ın *zi'n-nûreyn* lakabına yer verilmektedir:

Nübüvvetden dü-cevher aldı ismi oldı zi'n-nûreyn
Uyandı evvel ü şânî çerâğ-ı nûr-ı 'Oşmânî (k 40/2)

Hiz. Ali: Lakabı seçilmiş, beğenilmiş anlamındaki *Murtaza* olan Hz. Ali, dindarlığı, Hz. Muhammed'in kendisini arkadaş olarak seçmesi, çocuk yaşta Müslüman olup bir daha putlara yüzünü dönmemesi dolayısıyla *kerremallâhu veche* olarak da anılır. Vahiy kâtibi ve muhaddis olması onun veli mertebesinde bir zat olarak görülmesine ortam hazırlar ve pek çok tarikat de silsile yoluyla kendisine bağlanmaktadır (Pala 2006: 19). Edebiyatımızda manzum, mensur pek çok eserle ifade edilen Hz. Ali başta Alevi, Bektâşi çevrelerde olmak üzere klasik Türk

edebiyatında da evliya mertebesinde görülerek na'tler başta olmak üzere kendisine pek çok manzume ithaf edilmiştir. Fâzıl da dört halife için yazdığı na'tlerinin en uzununu Hz. Ali için kaleme almıştır.

Fâzıl Divanı'nda *şîr-i yezdân, hayder, esedullah, şâh-ı velâyet, hâce-i ekber, Seyfullah, bâb-ı ilm* gibi ifadelerle anılan Hz. Ali, mertliği, yöneticiliği, peygamberle olan soy bağı, ilmi gibi hususlarla yüceltilmektedir.

‘ Alem-efrâz-ı peyâmbere Hayder
Fâtih-i kal‘ a-i Hayber Hayder (k 41/1)

Beytinde peygamberin bayraktarı olarak nitelendirilen Hz. Ali, Hayber kalesini fethetmesiyle yüceltilmektedir.

Oldı Mūsâ ile Hārūn gibi
Faḥr-ı kevneyne birâder Hayder (k 41/2)

Hz. Ali'nin çocukken Müslüman olması aşağıdaki beyitte *putperest olmadan masum oldu çocuklukla temizdir Haydar* şeklinde samimi bir dille ifade edilmiştir:

Büt-perest olmadan oldu ma‘ şūm
Ki şabâvetde muṭaḥḥar Hayder (k 41/14)

Hz. Ali, ashâb-ı kirâm arasında Kur'an, fıkıh ve hadis alanındaki bilgisiyle bir otorite kabul edilmektedir. Kendisi de bir muhaddis olan ve halifeliliği zamanında hadisleri derleten Hz. Ali, “Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısıdır. O halde ilim isteyen kimse kapıya gelsin.” hadisinde ifade edildiğine göre peygamberin övgüsüne mazhar olmuştur (Kandemir 1989: 375). Onun bu yönü Fâzıl'ın na'tinde şöyle ifade edilmiştir:

Bâb-ı ‘ ilm olduğına şâhiddir
Ḥazret-i ḥâce-i ekber Hayder (k 41/15)

Beytinde bâb-ı ilm ve hâce-i ekber olarak nitelendirilen Hz. Ali'nin ilmî yönüne vurgu yapılmaktadır.

Hz. Ali, peygamberin yeğenidir. Soyu anne ve baba tarafından Hz. Muhammed'le birleşen ve peygamber soyu kendisinden devam eden Hz. Ali, bu yönüyle divan şiiri geleneğinde sıklıkla anılmaktadır. Fâzıl da na'tinde onun bu yönüne vurgu yapar.

İki cevher gelüp ol cevherden
Ya‘ nî kân-ı dü-birâder Hayder (k 41/19)

Beytinde *o cevherden iki cevher geldi, iki kardeşin madenidir Haydar* diyerek Hz. Ali'nin Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in babası olmasına vurgu yapılmaktadır.

Hız. Ali, Türk edebiyatında hayatı menkıbevi unsurlarla zenginleştirilen bir kahramana dönüştürülmüştür. Atı Düldül ve çatal ağızlı kılıcı Zülfikâr ile pek çok telmihe konu olan Hız. Ali, halifelîğî döneminde muhaliflere karşı gösterdiği gayret ve cesaretiyle de örnek gösterilmiştir.

Zülfikârı ile mâşâallah
Kıldı dünyâyı musahhar Hayder (k 41/28)

Beytinde Zülfikârı ile dünyayı ele geçirdi denilen Hız. Ali'nin Zülfikârına ve yiğitliğine vurgu yapılmaktadır. Benzer biçimde aşağıdaki beyitte de coğrafya adı verilerek Mekke'den Hindistan'a uzanan fetihler için Hız. Ali yüceltilmektedir:

Mekkenen hatta Hindistâne
Tîğ ile fâtiğ-i kişver Hayder (k 41/29)

Din büyükleri: Fâzıl, kasâ'id bölümünde peygamber ve dört halife dışında çeşitli din büyükleri için de 4 manzume yazmıştır. Bunlar sırasıyla Mevlâna, Abdülkadir Geylani, Nakşibendi Şeyhi Bahaeddin ve Rufai Şeyhi Ahmed için kaleme alınmıştır.

Mevlâna için yazdığı manzumesinde *erenler şahı* olarak nitelendirilen Mevlana'nın sema etmesine, Mevlevilîğin merkezinin Konya olmasına ve Mesnevi'sine vurgu yapıldığı görülmektedir:

Cihâna Konyadan rahşân olur envâr-ı Mevlânâ
Anıñ faşl-ı münîri haşre dek arzıñ nücûmudur
İden leb-i teşnegân-ı ' aşkı hep ' irfân ile sırâb
Zülâl-i Meşnevîniñ lücce-i feyz-i ' ulûmıdır (k 43/4-5)

Nakşibendî Şeyhi Bahaeddin için yazılmış manzumede *şeyh, hâce-i âlem-penâh, manevi mülkün şahı, tac ve külâh sahibi* olarak nitelendirilmekte ve kendisinden inayet talep edilmektedir:

Ey ricâlü 'l-ğayb ey şâhân-ı mülk-i ma' nevî
El-amân ey tâcdârân-ı külâh-ı Nakşibend
Pençe-i ehl-i sitemde ben helâk oldum meded
Dâd u feryâd ey mülûk-ı tahtgeh-i Nakşibend (k 44/3-4)

Beytinde şairin *sitem ehlinin pençesinde helak oldum* diyerek Şeyh Nakşibendi'den yardım istediği görülmektedir.

Kadirilîğin kurucusu Abdülkadir Geylani için yazılan na'tte *kutbü 'l-aktâb, evliyanın esedi, gökyüzünün Ömer'i* olarak nitelendirilen şeyh, tarikatının Mağrib'den Bağdat'a

yayılması, manevi cesaret ve yiğitliği, zahir ve batını bilmesi bakımından yüceltilmekte ve kendisinden yardım istenmektedir:

Pençe-i zür-ı cihāngir ile bāz-ı eşheb
 Evliyānıñ eşedi Һazret-i ‘ Abdülkâdir (k 45/3)
 ‘ Arab u Rûm u ‘ Acemde çekilür gülbāngi
 Her gürûhuñ şadı Һazret-i ‘ Abdülkâdir
 Maṭla‘ u mağribî Geylân ile Bağdād ammā
 Nûr irüp her beledi Һazret-i ‘ Abdülkâdir (k 45/5-6)
 İki dünyāda resûl-i Ƙureşiden soñra
 Fâzılın mu‘ temedi Һazret-i ‘ Abdülkâdir (k 45/13)

Beyitlerinde Geylani’nin tarikatının Arap, Rum ve Acem’de yayıldığını ifade eden Fâzıl, peygamberden sonra kendisinin itimat ettiği kişinin Geylani olduğunu söyleyerek inayetini istemektedir.

Rufai Şeyhi Seyyid Ahmet için yazılan manzumede de *Һazret-i pîr, şeyh kutb, kibâr-ı evliyâ, âyine-i kudret-nümâ, kudsî nefes* olarak nitelendirilmekte ve kendisinden kerem istenmektedir:

Gedâ-yı hāngâhındır bu Fâzıl
 Seniñ dergâhına gelmiş bu dâ‘i
 İrişmezse faķire feyz-i luṭfiñ
 Ğamından var cihāna elvedâ‘ı (k 46/20-21)

Beyitlerinde Fâzıl, Rufai tekkesinin duacı kulu olduğunu söyleyerek şeyhin lütfunu talep etmektedir.

Bunların dışında Bican Sultan’ın Hırka-i Şerif ziyaretinin de anlatıldığı hırka-i şerif için yazılan manzumeye de değinmek gerekmektedir. Bu manzume hem peygamberin hırka-i şerifinin hem de padişahın kızı Bican Sultan’ın övgüsünün harmanlandığı bir kasidedir. Aslında manzum tarih ile anlatılması daha çok tercih edilen bir konunun na’t olarak kaleme alınması da ayrıca dikkat çekmektedir:

Ƥât-ı faḥr-ı kâ‘ inâtiñ hırķa-i vâlâsıdır
 Mescid-i Akşâ ise bu hücre-i ‘ ulyâsıdır (k 47/1)
 Һazret-i Bîcân sulṭanıñ teberrük-gerdesi
 Bu kemine-i perde-i zer-târ âniñ ihrâmıdır (k 47/6)

4.5.3.1.3.2. Lâdinî Kasideler

Fâzıl'ın kasidelerinin çoğunluğunu oluşturan bu manzumeler, başta padişah III. Selim olmak üzere devrin önemli devlet adamları ile yüksek ve orta dereceli devlet görevlilerine ithafen yazılmıştır.

Medhine itmam tenezzül herkesiñ
Medh-kâr-ı Hüsrevânîdir kalem (k 118/33)

Beytinde herkesi övmeye tenezzül etmediğini ifade etse de Fâzıl'ın pek çok kişiye methiye yazdığı bilinmektedir. Ömrünün sonuna kadar şiir yazdığı bilinen Fâzıl'ın kaside ve tarih manzumelerinin çok sayıda olmasının sebebi maddi sıkıntılarından dolayı devlet büyüklerinden yardım görme beklentisi olmalıdır.

4.5.3.1.3.2.1. Hanedan Mensupları

Padişahlar: Fâzıl, yaşadığı devir gereği I. Abdülhamit, III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmut dönemlerini görmüştür. Ancak kasidelerine bakıldığında yalnızca III. Selim'e methiyeler, mersiye, zafernâmeler, arzuhaller ve teşekkürnâmeler yazdığı görülmektedir.

I. Abdülhamit zamanında İstanbul'a getirilip Enderun'a alınan, yine aynı padişah zamanında mektepten ayrılıp İstanbul'da bekâr odalarında maddi sıkıntılar içinde yaşayan Fâzıl'ın bir memuriyete atanması ve kendisine iase bağlanmasını sağlayan kişi III. Selim'dir. Fâzıl sürgün hayatındayken de onu affedip İstanbul'a getiren ve emekliliğinde geçimini sağlayacak maddi imkânı sağlayan da yine aynı padişaktır. Bu nedenle 1789-1807 yılları arasında 18 yıl hüküm süren III. Selim hem Fâzıl için ayrı bir öneme sahip olmuş hem de Fâzıl'ın şair olarak olgunluk dönemi diyebileceğimiz zaman diliminde hüküm sürmüştür. Kendisine pek çok kaside yazılmasında bu hususların etkili olduğu düşünülmektedir.

IV. Mustafa'nın sadece 14 ay hüküm sürmesi ve Fâzıl'ın çok sevdiği III. Selim'in onun emriyle idam edilmesi; II. Mahmut saltanatının Fâzıl'ın ömrünün sonlarına denk gelmesi nedeniyle kendilerine kaside yazmadığı düşünülmektedir.

III. Selim için yazılan manzumelerin biri musammat kaside, biri müzeyyel gazel, biri tercî-i bend, 3 terkîb-i bend, 17 kaside olmak üzere toplam 23 manzume olduğu görülmektedir. Tür olarak bakıldığında bir teşekkürnâme, bir arzuhal, bir mersiye, bir zafername ve 19 methiyesi bulunmaktadır.

Bu manzumelerin birinde Kaptanıderya Hüseyin Paşa'nın da medhine yer verilmiştir. Geri kalan manzumeler ise sadece padişah için kaleme alınmış müstakil methiyelerdir.

Bilindiği gibi Divan şiir geleneğinde memduh olarak seçilen padişahlar adalet, ata ustalıklı binme, bilge olma, cömertlik, dış güzellik, dindarlık, halifelik, iş bilir olma, düzgün karakter sahibi olma, liderlik, şiir ve ilim meclisi düzenleme, şair, âlim ve sanatkârları himaye etme, hoş sohbet olma, soyluluk, şairlik yeteneğine sahip olma, bahtının açık olması ve bununla bağlantılı olarak kıran sahibi olma, savaşma kabiliyeti ve yiğitlik, nüktedanlık vasıflarının tamamına sahip ideal bir insan olarak tasvir edilmektedir (Yazar ve Uslu 2015: 2227). Fâzıl da kasidelerinde ata ustalıklı binme dışında, ağırlıkları farklı olmakla beraber yukarıda ifade edilen tüm vasıflar için III. Selim'i yüceltmektedir. Fâzıl'ın daha çok cömertliği, yüceliği, adaleti ve iyi bir devlet idarecisi olması yönüyle ön plana çıkardığı padişahın ayrıca şair olması, ilimle meşgul olması gibi vasıflarına da yer verdiği görülmektedir. Fâzıl'ın bu methiyeleri yazarken genellikle klasik kalıp ve mazmunlardan fazla uzaklaşmadığı görülür. Her memduha uyabilecek klişe ve kalıp söyleyişlerin yanında III. Selim'e özgü niteliklerin varlığı da dikkat çekmektedir.

Bilindiği gibi III. Selim ilim, şiir ve musikiye önem vermiş hatta kendisi de sûzidilârâ makamını icad etmiş; âlim, şair ve sanatkârları da himaye etmiştir (Özkan 2010:7). Fâzıl'ın da hamisi olan padişah, sık sık düzenlediği şiir ve musiki meclisleri ile kasidelerde yüceltilmektedir:

Meclis-i enver-i şâhânesi kim maṭla' -ı nûr
Anda ilhâm-ı Hudâyı nüdemâdan bilürüz (k 49/11)

Beytinde *şahın nurlu meclisi padişahın dostlarından bildiğimiz kadarıyla nurun kaynağıdır* diyerek sultanın meclislerine ve o meclisin üyelerine gönderme yapmaktadır. Meclise katılan kişileri padişahın nedimi olarak adlandırması da ayrıca dikkat çekmektedir.

Bir tercî-i bendinden alınan aşağıdaki dizelerde de şair, padişahın şairliği ve İlhamî mahlasıyla şiirler yazmasına vurgu yapmaktadır:

El-minnetü-lillah ki yine şâh-ı kerem-kâr
İlhâm ile keşf oldu dil-i pâkine esrâr (k 53/1)

Dizelerinde *Allah'a şükür ki cömert sultanın ilhâm ile temiz gönlüne sırlar keşfolunmuştur* diyerek hem gönlüne vurgu yapması hem de padişahın mahlasına vurgu yapması önemlidir. *İlham* kelimesi burada bilerek tercih edilmiştir.

Aşağıdaki beyitlerde de padişahın güzel söz söyleme ve şairlik yeteneğine vurgu yapılmaktadır:

Ol şehenşâh-ı suḡan-gû-yı me' âlî perver

Oldı faḥr-ı şu‘arā nuṭḡ-ı güher-i Sincānī
 Lāl idüp ḥayret ile ser-te-ser ehl-i süḥānı
 Eşer-i mu‘cize-i nāṭıḡa-i ‘irfānī (k 55/11-12)

Mana seven, söz söyleyen sultanlar sultanı, şairlerin gururu, Sincan incisi kıymetinde söz söyleyen olarak nitelendirilen padişahın şairliğiyle söz ehlini hayretler içinde bıraktığı, sözünün ise irfan nutkunun mucize eseri olduğu ifade edilerek sultanın şairliği yüceltilmektedir.

Beşiktaş Sahil Sarayı, III. Selim Dönemi’nin önemli mimari yapılarından. Padişahın yazlık sarayı olarak bilinen Beşiktaş Sarayı onun saltanatı döneminde yönetim merkezi olan Topkapı Sarayı’ndan sonra İstanbul’daki ikinci büyük saray hâline gelmiştir. Bunun yanında padişahın kız kardeşi için Alman Ressam ve baş mimarı Meeling’e tasarlattığı yine Beşiktaş’ta yer alan Neşetâbâd Sarayı döneminde hem Osmanlı hem de Avrupa’da ses getirmiştir. III. Selim’in sık sık kız kardeşini ziyarete geldiği, ayrıca yazlık sarayında sıkça vakit geçirdiği bilinmektedir (*Milli Saraylar* 2019). Bu durum Fâzıl Divanı’na da yansımış ve kasidelerinde şair hünkârın zaman zaman Beşiktaş’a yaptığı gezintilerden bahsetmiştir:

Beşiktaş’a çü teşrîf eyledi yümñ ü sa‘âdetle
 Kudüm-ı şâh ile oldı berâber işte cennetle
 Olup her bâğçesi bâğ-ı irem ikbâl ü behcetle
 Varup bülbüllerine ben de öğretdim işâretle (k 56/4)

Bir terkîb-i bendinden alınan yukarıdaki dizelerde yine bir gün padişahın Beşiktaş’a ziyareti anlatılırken çiçek tarhları ve çalılarla inşa edilmiş labirentleri olduğu rivayet edilen sarayın bahçesinin güzelliğine de vurgu yapılmıştır. Bunun yanında şairin sarayın bülbüllerine işaret diliyle terennüm öğrettiğini söyleyerek tefahür etmesi de dikkat çekmektedir.

Be-Zımn-ı Cihâd Kasîde-i Sultan Selîm Hân u Der Vâsf-ı Gâzî Hüseyin Paşa başlıklı kasidesi zafername türünde yazılmış bir manzumedir. Bu manzume hem III. Selim hem de dönemin kaptanıderyası Küçük Hüseyin Paşa’nın övgüsünü içermektedir. Donanmanın da etkin rol oynadığı ve Manya Limanıyla alakalı olduğu anlaşılan bu savaş ve zafer hakkında kasideden daha ayrıntılı bilgiye ulaşmak mümkün değildir:

Esdi nusret müjdesi bād-ı ḥayât-efzâ gibi
 Bu beşâret- ‘âleme geldi dem-i ‘İsâ gibi
 Bir nefes itdi donanmāya ḥidiv-i rûzgār
 Her birisi bir kanat açdı uçar ‘anḡā gibi
 Pençesiyle Manya limānını sık boğaz idüp
 Düşmene süzüldi şeh-bâz-ı felek-peymā gibi (k 68/1-2, 11)

Dönem şairleri III. Selim'in cömert, yumuşak tabiatlı, sanatçıyı koruyan, adil ve emin gibi vasıflarla yüceltmışler; saltanatı devrinin huzur ve rahatlık içinde olduğunu manzumelerinde anlatmışlardır. III. Selim, şairler tarafından kendisine hayattayken sunulan tarih ve kaside gibi manzumelerin başlıklarına, ölümünden sonra "şehit" ibaresi ilave edilecek kadar çok sevilmiş; pek çok manzume yeniden tertip edilen yahut yeni tedvin edilen divanlarda yeni başlıklarıyla yer almıştır (Düzenli 2012:1106). Fâzıl Divanı'nda da III. Selim yumuşak tabiatı ve güzel ahlakıyla sık sık methedilmektedir:

Sultân Selîm Hân ki bu ahlâk ile billah
Hiç gelmedi bir mişli mülûk-ı kudemâda (k 61/24)

Hüsn-i ahlâkla ol hüsn-i cemâl-i tal'at
Böyle kâbil mi 'aceb bir dahî insân olsun (k 64/14)

Beyitlerinde padişahın hem güzel ahlakının hem de yüz güzelliğinin vasfedilerek hünkârın melek mertebesine yüceltildiği görülmektedir.

Kasideler içinde lirizm yönünden oldukça güçlü olan, *Mersiye Berây-ı Âzim-i Dergâh-ı Hak Hüdâvendigâr Esbak Sultân Selîm Hân 'Aleyhe Rahmetü'l-Mennân* başlığıyla istinsah edilen III. Selim mersiyesi ayrı bir öneme sahiptir. Manzume felektten şikâyet ve beddua, ölen kişiye dua edilmesi ve onun yüceltilmesi, yeni hükümdara dua edilmesi, şairle birlikte pek çok unsurun yas tutması yönüyle klasik mersiye'nin özelliklerini yansıtmaktadır. Sade ve samimi bir dille yazılan mersiye'nin sanat kaygısından çok yaşanan duygu yoğunluğu ve hissedilen derin üzüntüsünü anlatmak için kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Mersiye'nin genelinde Fâzıl, III. Selim'in kibar ve nahif yönüyle kendisini katledenlerin kaba ve merhametsiz hallerini zıtlık içinde okuyucuya aksettirmekte, bu durum III. Selim'e duyulan sevgi ve şefkati güçlendirirken onun katillerine olan öfke ve kızgınlığı da çoğaltmaktadır (Düzenli 2018:35). Düzenli çalışmasında bu mersiye ile alakalı tafsilatlı bilgi verdiği için burada yalnızca bir memduh olarak III. Selim'in sahip olduğu vasıflar üzerinde durulmuştur.

Manzume boyunca yüksek lirizme yer veren Fâzıl, padişahın ölümüyle her şeyin ve herkesin önemini yitirdiğini ifade eden beyitlerle mersiyesine başlamaktadır.

Düşmeye şebnem-i ter esmeye hoş bâd-ı seher
Ne gül-i tâze ne bülbül ne gülistân olsun
Hep 'aķim ola mevâlid-i şelâş-ı âlem
Ne nebât ola ne ma'den ne de hayvân olsun (k 64/7-8)

Beyitlerinde *taze çiğler düşmesin, seher yeli esmesin, ne taze gül, ne bülbül ne de gül bahçesi olsun* diyerek artık hiçbir şeyin öneminin kalmadığını ifade etmekte, devamında da nebât,

cemât ve hayvanâtın da tükenmesini, soyunun kuruyup kısırlaşmasını istemektedir. Bu ve benzeri beyitlerle yaşadığı derin üzüntüyü dile getiren Fâzıl, şiirin devamında III. Selim'in çeşitli vasıflarını öne çıkararak hem onu yüceltir hem de haksız gördüğü ölümünden duyduğu üzüntüyü yansıtır.

‘ Âlemin işte Süleymânı Selim Hân-ı *şehîd*
Taht-ı mülkü dilerim bâğçe-i Rıdvân olsun (k 64/12)

Kendisinden sonra hükümdar olan amcazâdesi IV. Mustafa tarafından tahttan çekilmesinden bir yıl sonra idam edilen III. Selim'in devrindeki pek çok şair gibi Fâzıl tarafından da yukarıdaki beyitte *şehîd* olarak nitelendirildiği görülmektedir.

Devrinde ağır başlı, yardımsever ve sakin tabiatlı olarak nitelendirilen III. Selim'in karakterinin Fâzıl tarafından da yüceltildiği görülmektedir:

Öyle dānā-yı fehîm öyle himemkâr u hâlim
Her ma‘ ârifde kemâl-âver-i itkân olsun (k 64/13)
Kimseye öf dememiş iken o nâzende ‘ azîz
Ne belâ şadme-i a‘ dâ ile nâlân olsun (k 64/ 29)

Beyitlerinde *nazende, düşünce sahibi, bilge, yumuşak huylu, yardımsever* olarak nitelendirilen padişahın kimseye öf bile dememesine rağmen düşmanları tarafından ölüme layık görüldüğü dile getirilmektedir.

Devrinde pek çok eser, hayrat ve mimari yapı inşa ettirdiği bilinen III. Selim'in bu yönüne de vurgu yapılmaktadır:

Nice hayrât u eşer eyledi icâd u binâ
Hizmeti nezd-i Hudâ mücib-i ğufrân olsun (k 64/15)

Beytinden anlaşıldığı kadarıyla pek çok bina ve eser inşa ettiren III. Selim için icad ifadesinin kullanılması, bırakılan bu eser ve hayratların daha önce görülmemiş yahut yeni tarzda yapılar olduğunu akla getirmektedir. Nitekim Alman Melling'i başmimarı olarak atayan padişahın inşa ettirdiği Neoklasik yapıların hem Osmanlı hem de Avrupa coğrafyasında ses getirdiği bilinmektedir. Bu beyitte de buna vurgu yapılmış olması muhtemeldir.

Bilindiği gibi III. Selim, ülkesinde bazı kurumların geri kaldığının ve birtakım yenilik ve ıslahatlar gerektiğinin farkında olan bir hükümdardır. Devletin çağını yakalayabilmesi için yenileşmek yolunda adımlar atmış ve Yeniçeri ocağını kaldırıp batılı tarzdaki Nizam-ı Cedîd ordusunu kurmuştur. Osmanlı'da Yeniçeri ocağını kaldırmak isteyen üç hükümdardan biri olan III. Selim, bu isteği sebebiyle II. Osman gibi çıkan isyan sonucu tahttan çekilmek

zorunda kalmış, ardından da idam edilmiştir. Aşağıdaki beyitte de III. Selim'in yeni bir ordu tertip etmesi ve savaş eğitimi verdirmesine vurgu yapılmakta, *gaziler zümresinin ve şehitlerin hükümdarı* olarak yüceltilmektedir:

Kıldı tertib-i 'asâkir dahı ta'lim-i cihād
Gâziler zümresine şâh-ı şehidân olsun (k 64/16)

Sekiz yıl tahtta kalan III. Selim'in yapmak isteyip gerçekleştiremediği planlarına da vurgu yapıldığı görülmektedir:

Hep murad etdi kader oldı muhâlif ammâ
Sa'y ile def -i kazâya nice imkân olsun (k 64/20)

Hep istese de kader muhalif oldu. Ne kadar çabalansa da kazanın gerçekleşmesini engellemeye imkân yoktur diyerek hem sultanın yarım kalan işlerine hem de kader karşısındaki çaresizliğe dikkat çekilmektedir.

İdamı nedeniyle mazlum ve suçsuz olarak nitelendirilen hükümdarın bu yönüne de dikkat çekildiği görülmektedir:

Kim bilür tahta bedel âh ola tâbût-ı fenâ
Şâh-ı mazlûm 'adem iklîmine sulţân olsun (k 64/21)

Beytinde şairin *kim bilir belki yokluk tabutu tahta bedeldir, o mazlum şah yokluk ülkesinin sultanı olsun* ifadesi aynı zamanda Tanrı'da yok olmayı yansıtan fenâfillah düşüncesini hatırlatması bakımından önemlidir. Aksi takdirde *yokluk tahtı* yahut *yokluk ülkesi* ifadelerini olumlu bir bağlam içinde ele almak güçleşmektedir.

Hükümdarın olumlu vasıfları yanında kendisini idam edenlerin olumsuzlukları güçlü bir tezat içinde verilmiştir.

Bir alay kâfir-i bî-dîn edüp ol şâha hücum
Tâ ki ol mehlekeden 'adne şitâbân olsun
Bir sürü kelb-i 'aķûr etdi o şîre hamle
Her biri nâr-ı cehennem ile püryân olsun
La'net olsun ten ü ervâhına mel'ünânıñ
Ebedî hâneleri düzaķ-ı nîrân olsun (k 64/25-27)

Beyitlerinde *dinsiz kâfir, aslana hücum eden kuduz köpek* olarak tasvir edilen bu kişilere *şairin her biri cehennem ateşiyle yansın, hem ruhları hem de bedenlerine lanet olsun ve cehennem ebedi istirahathaneleri olsun* diyerek beddualar ettiği görülmektedir.

Genel olarak bakıldığında bu mersiye'nin hem dil ve üslup hem de padişahın vasfedilmesi yönünden diğer kasidelerden ayrıldığı görülmektedir. Mersiye olması sebebiyle lirik ve samimi bir üslup ve sade bir dille kaleme alınmış bu manzume, aynı zamanda imar faaliyetleri, yenilik faaliyetleri ve padişahın karakter özellikleri gibi hususlarda yalnızca devrin hükümdarına has övgü ve yüceltmeler içermektedir. Bu yönüyle de yalnız III. Selim'e hastır ve başka memduhları akla getirmez.

Müstakil bir methiye kaleme almasa da şehzadelerinin övgüsü münasebetiyle padişah I. Abdülhamit'in de methedildiği görülmektedir.

Şeh ' Abdülhamîd ol pâdişâh-ı ma' delet-pîrâ
Ki eyyâmında ğam nâbûd u ' âlem cümle hurremdir (k 69/14)

Beş beyitten oluşan bu övgü bölümünde sultan, *pâdişâh-ı ma' delet-pîrâ, adaletde Ömer, hilmde Osman, ilimde Ali, takvada İbrahim Ethem, saltanatta İskender, mertlikte Kahraman, cömertlikte Hatem* olarak nitelendirilmekte, hem padişahın sahip olduğu vasıflar hem de mazmun ve benzetmeler yönünden klişe söylemin ötesine geçmemektedir.

Şehzadeler: Fâzıl, I. Abdülhamit'in şehzadeleri Mustafa ve Süleyman için de bir methiye kaleme almıştır.

İki şehzâde ammâ her birisi cân-ı ' âlemdir
Melekler üzre bunlar şimdi fahr-ı nev' -i âdemdir (k 69/1)

Matlalı methiyesinde *rûh-ı musavver, nûr-ı mücessem, pâkize-tînet, şeref-bahş-ı cihân, şehzâdegân-ı şâh-ı ' azîm* gibi tamlamalarla Fâzıl, şehzadelerin fiziki güzellik, güzel huy ve zekâsını methettiği görülmektedir. Şehzadeler için yazılan methiye'nin derse başlamaları vesilesiyle kaleme alınması ilgili niteliklerin daha çok ön planda tutulmasını anlaşılır kılmaktadır.

İkisi derse bir hoş demde ağâz eylediler kim
Sa' âdet meymenet hem andadır ferhunde bir demdir (k 69/8)

Şehzadelerin anlayış ve kavrayışları methedilirken iğraka varan söyleyişlerin olduğu görülmektedir:

Sûkût it sen dağı meclislerinde şeyhü ' l-İslâm
Ki anlar şübhesiz her fende senden benden a' lemdir
Olup Cibril h' âce anlara hem Hızır muşhafdâr
Dağı sâ' ir melekler hizmet erbâbına munzamdır (k 69/11-12)

Beyitlerinde ilmiye teşkilatının başı olan şeyhülislamın bile onların ilmi yanında yetersiz kalması, Cebrail'in kendilerine hoca, Hz. Hızır'ın mushafdar, diğer meleklerin de hizmet erbabı olması bu durumu destekler niteliktedir.

Hanım Sultanlar: Fâzıl, Sultan III. Mustafa'nın kızı Beyhan Sultan için bir methiye yazmıştır. Nesip bölümü bir ramazaniye olan bu methiyede *mekârîm-unvân, âliyetü's-şân, merhâm-ârâ, felek rütbe, şeref kevkebe* olarak nitelendirilen Beyhan Sultan'ın daha çok cömertlik, soyluluk, merhamet vasıflarının ön plana çıkarıldığı görülmektedir. B nüshasında hatalı olarak Bîcân Sultan ismiyle istinsah edilmiştir.

Dürretü'l-mülk ü şeref-bağş- selâtin-i 'îzâm
Duğter-i Muştafa Hân hazret-i Beyhân Sultân (k 64/13)

Beytinde cihan sultanlarına şeref bahşeden sultanın değerli incisi, Sultan Mustafa'nın kızı olarak nitelendirilen Beyhan Sultan'ın 21 beyitlik methiyesinde sultanın övgüsü için ayrılan bölüm 4 beyitle sınırlıdır.

4.5.3.1.3.2.2. Sadrazamlar

Fâzıl, İstanbul'a getirilişinden ölümüne kadar çok sayıda sadrazam ve vezirin iktidarına tanık olmuştur. 14 kasidesini dönemin sadrazamları Halil Hamit Paşa, Koca Yusuf Paşa, Gürcü Yusuf Paşa, Hafız İsmail Paşa, Hasan Şerif Paşa, İbrahim Hilmi Paşa ve Mustafa Paşa'nın methi için kaleme aldığı görülmektedir. Methiyelerden 9'unun Koca Yusuf Paşa için yazıldığı anlaşılmaktadır.

Halil Hamit Paşa (ö. 1785) 1783-1785 yılları arasında sadaret yapan Hamit Paşa'nın I. Abdülhamit'i tahttan indirerek onun yerine genç şehzade Selim'i geçirmeyi planlaması ve bu tertibinin ortaya çıkması nedeniyle azledilip idam edildiği bilgisi mevcuttur. Hayatı hakkındaki bilgilere bakıldığında devlet işlerine vâkıf, değerli, tecrübeli, meselelere cesaretle el atan bir ıslahatçı olarak nitelendirildiği görülmektedir. Yardımseverliği ile de tanınan Halil Hamid Paşa, Yûsuf Ziyâ Paşa, Ahmed Resmî, şairlerden Sâmi ve Sünbülzâde Vehbî, Vak'anüvis Sâdullah Enverî gibi kişilere de hamilik yapmıştır (Beydilli 1997:318). Fâzıl, sadrazama Ramazan Bayramı vesilesiyle 34 beyitten oluşan bir ıydiye kaleme almış ve divan şiir geleneğine paralel olarak adaleti, yöneticiliği, cömertliği gibi vasıflarını yüceltmıştır:

Revnağ-efzâ-yı şadâret ki taşaddur idelim
Gelmez oldı dile eski vüzerânın nâmı
Şadr-ı zî-şân-ı kerem-pîşe hâkîm-endişe
Ki pesendide fa'âl ü revîş ü aḥkâmı (k 114/15-16)

Beyitlerinde olduğu gibi Fâzıl'ın memduhunu *revnak-efzâ-yı sadâret, sadr-ı zîşân* gibi kalıp söyleyişlerle, geleneğe uygun biçimde methettiği görülmektedir.

Koca Yusuf Paşa (ö.1800): Gürcü asıllı bir köle olduğu bilinen Koca Yusuf Paşa, leventlik, kahvecilik gibi işlerle meşgul olduktan sonra dönemin kaptanıderyası olan aynı zamanda Fâzıl ve kardeşini İstanbul'a getiren kişi olan Cezayirli Hasan Paşa'nın koruması altına girmiş ve kethüdalık, vezirlik ve Mora valiliği yapmıştır. Yusuf Paşa, 1786-1792 yılları arasında iki kez sadrazamlık görevini yürütmüştür (Beydilli 2013a:23-25). Fâzıl'ın bir teşekkürnâme, bir zafernâme ve bir de methiye kaleme aldığı Koca Yusuf Paşa, I. Abdülhamit devrinde başlayan ve III. Selim iktidarına kadar devam eden 1787-1792 Osmanlı-Rus savaşının da serdar-ı ekremidir. Kırım'ı Ruslardan geri almak için başlatılan bu savaşta Rusya ve müttefiki Avusturya ile savaşılmıştır. Fransız İhtilali'nin patlak vermesinden dolayı toprak bütünlüğünden endişe eden Avusturya geri çekilerek Zıştovi antlaşması ile Belgradı geri vermiştir. Rusya'ya tam bir üstünlük sağlanamayacağı anlaşıncı Osmanlı Yaş antlaşması ile Kırım'ın Rus toprağı olduğunu kabul etmiştir.

Bu savaş boyunca serdar-ı ekrem, Koca Yusuf Paşadır. Savaşta birkaç başarı kaydedildiyse de bu başarılar etkili ve kalıcı olmamış ve savaşın seyrini Osmanlı lehine değiştirememiştir. Savaş devam ederken kaleme alındığı anlaşılan *Kasîde-i Der Hakk-ı Koca Yusuf Paşa 'Azimet-i Ordu-yı Hümayûn* başlıklı ve *Allah yekdir* redifli 21 beyitlik zafernâmesinde Fâzıl,

Yine açdık sefer için 'alem Allah yekdir
Ne 'alem ra'yet-i fahr-ı 'ümem Allah yekdir (k 157/1)

Matlasıyla sadrazamın ordusuyla birlikte sefere çıkışını konu almaktadır.

Sâl-i târihi ki 'Abdülhamid gâlibdir
Çekmeziz nuşret için biz de ğam Allah yekdir (k 157/4)

Beytinden anlaşıldığı kadarıyla bu manzume I. Abdülhamit ve III. Selim iktidarları süresince devam eden bu savaşın I. Abdülhamit iktidârını kapsayan devrinde kaleme alınmıştır. *Sal-i târîh* ifadesiyle manzum tarihi de hatırlatan bu kasidede,

Gül-i iclâline bir Nemçe ise düşmen-i din
Mîhr-i şemşîre tayanmaz ünüm Allah yekdir
Bâb-ı vâlâya ru'ûsı gele Rusyalınıñ
Hâk helâk eyleye ser-tâ-kadem Allah yekdir (k 157/ 6, 8)

Beyitleriyle o dönemde Nemçe adıyla anılan Avusturya'ya ve Rusya'ya işaret edilmekte ve Osmanlı'nın *din düşmanı*, gürûh-ı iflâs olarak nitelendirilen bu ülkeler karşısındaki muzafferiyet dileğinden bahsedilmektedir:

Rü'yet-i hâzret-i peygamber ile mesrûran
Gele İstanbula ol muhterem Allah yekdir (k 157/15)

Pâdişâh-ı Cem-haşem, şâh-ı mu'allâ-himem gibi ifadelerle hükümdarın yüceltilmesi yanında Yusuf Paşa'nın da gazilik ve cömertlik vasıflarıyla yüceltildiği görülmektedir.

Fâzıl'ın Koca Yusuf Paşa için yazdığı *Kasîde-i Teşekkür-i Der Hakk-ı Sadr-ı A'zam* başlıklı 48 beyitlik teşekkürnâmesinin paşadan gördüğü bir lütuf üzerine kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Ancak şair, bu lütfun ne olduğu konusunda ayrıntıya yer vermemiştir.

Âsumân rif' at Felâtûn fikret âşaf menkâbet
Kâhraman şavleti Sikender şatvet ü Dârâ cenâb (k 156/18)

Beytinde görüldüğü gibi geleneğe uygun biçimde Yusuf Paşa'yı metheden Fâzıl, memduhunun inayetiyle isteklerine ulaştığını, aniden talihinin yaver gittiğini ve kâmyâb olduğunu söyleyerek teşekkür etmektedir:

Tâli' im açıldı geldi maṭlabım ayâğıma
Nâgehân her yandan oldu feyz ḥaḳla feth-i bâb
Rûz ü şeb ḡamlarla zâr u nâ-tüvân olmuş iken
Şimdi envâ' -ı meserret ile oldu kâm-yâb (k 156/4-5)
İşte ez-cümle bu ' abd-i ' aciz ü bî-kes daḥı
Nâ-ümid olmuş iken luṭfuṇla itdik kâmyâb (k 156/31)

Mînnet duygusunu sanatlı biçimde ifade eden Fâzıl, manzumenin sonlarında sade ve samimi üslupla borçları olduğunu ve bu sebeple sıkıntılarını ifade ederek paşadan son bir iyilik istemeyi de ihmal etmez:

Zimmetimde ya' ni sâbıḳdan düyûnum var birâz
Şâhid-i tab' imda ol sebebdendir vardır ıztırâb (k 156/37)

Fâzıl'ın Koca Yusuf Paşa'ya yazdığı kasidelerinde sadrazamı gelenekten uzaklaşmadan adaleti, dirayeti, aklı, yiğitliği gibi hususlarda yücelttiği görülmektedir. Bu hususlar dışında Rusya ve Avusturya'ya karşı savaşıması, yer yer başarılar elde etmesi yanında iki padişahın vezirliğini yapmış olması gibi paşaya has hususların da vurgulandığı görülmektedir:

Devlet ü dîne bu hıḳmetle sundu iki şâh
Şâh-ı evreng-i cihân şâh-ı serîr-i levlâk (k 102/2)

Beytinde şâh-ı evren-i cihân ve şâh-ı serîr-i levlâk olarak nitelendirilen iki şaha, I. Abdülhamit ve III. Selim'e, hizmet eden kişi olarak nitelendirildiği görülmektedir.

Gürcü Yusuf Ziya Paşa (ö. 1817): Gürcü Yusuf Paşa olarak da bilinen Yusuf Ziya Paşa uzun yıllar maden emniyeti, muhafızlık, valilik gibi görevleri yürütmüştür. 1798-1805 yılları arasında istifa edene kadar sadrazamlık yapmıştır. Meseleleri kan dökülmesine fırsat vermeden uzlaşmayla çözmekte başarılı olması yükselmesinde önemli bir faktör olmuştur. III. Selim döneminde Nizam-ı Cedid taraftarları tarafından sıkıştırılan ve iç siyasi durumun kötüye gittiğini sezen paşa, hastalık ve yaşlılık gibi sebepler öne sürerek kendini korumak için istifa etmiştir. II. Mahmut zamanında 1809-1811 yılları arasında yeniden sadarete getirilmiş, ikinci sadaretinde ise azledilmiştir (Beydilli 2013:34-36). Fâzıl'ın 2'si terci-i bend, 4 kasidesiyle en fazla methiye yazdığı sadrazam Yusuf Ziya Paşa'dır.

Bu kasidelerden biri Erzurum'da görev yaparken kaleme aldığı ramazaniye ve şitaiyesidir. Ramazan ayı tasvirinin ardından Evliya Çelebi'nin kış tasvirini anımsatan tasvirleriyle çetin şartlara dikkat çeken Fâzıl, buradan ayrılma isteğini de dolaylı olarak dile getirmektedir.

Şıkboğaz itdi bizi Erzen-i Rûm içre bu sâl
O diyârın ise eyyâmı zemistânîdir (k 82/12)

Erzurum vilayetinde kış günlerinde kapana kısıldığını ifade eden şair, aşağıdaki beyitte sade ve mizahi bir üslupla sıcak kahvenin daha misafirin eline ulaşmadan ikram edenin elinde donduğunu söylemektedir:

Yed-i hâdemde iken kahve tonar fîncânda
Olman vâşıl-ı dest-i kefi mihmânîdir (k 82/15)

Kasidenin devamında kışın çetin şartlarını bahane eden Fâzıl, üstü kapalı biçimde buradan gitme isteğini sadrazama iletmeyi ihmal etmez:

İzn-i destûr-ı mükerrem ile Fâzıl kaçalım
Kânde olsağ dil ânın 'abd-i du' â-h'ânıdır (k 82/25)

Dikkat çeken diğer manzume Van'da vezirlik rütbesiyle valilik yapmakta olan sadrazamın kardeşi yahut kardeşi gibi gördüğü Ahmet Paşa'nın da methini içeren, aynı zamanda da hicviye olan *Vüzerâ Kasidesi*'dir. Kasidenin ilk 18 beytini hicviye için ayıran Fâzıl, isim vermeden eleştirdiği kimseleri *hane yıkan, mübtezel, vezirlik makamını kirleten, düşmenin fermanına itaat eden, temiz vezirlik rütbesinde vezir kıran* olarak nitelendirmekte ve bu hususta memduhunu ikaz etme isteğini dile getirmektedir:

Âh devletlü efendim bir iki sifle-nihâd

Mesned-i pāk-i vüzerâtda kîrân-ı vüzerâ
Ne kadar sū'-i edebse kûlîña ruhsat vir
Eyleyem dergehiñe 'arz-ı beyân-ı vüzerâ (k 81/7-8)

Ben ne kadar edeb yoksunu isem de izin ver sana bu kimselerin kim olduğunu beyan edeyim diyerek konuşmak için sadrazamdan icazet istemektedir. Kasidenin devamında vezirin sahip olması gereken vasıfları sıralar ve bunların en önemlileri olarak üç vasfı söyler:

Âşaf oldur ki ola mâlik-i evşâf-ı şülâş
Kerem ü re'y-ü cesâretle yegân-ı vüzerâ (k 81/22)

Beytine göre bir vezirin sahip olması gereken en temel üç özellik cömertlik, fikir ve cesarettir. Bu vasıfların dışında İskender, Felâtun, Dârâ gibi pek çok mitolojik ve tarihi kişiliğe telmih ederek farklı vasıflar sıralayan Fâzıl'a göre bu özelliklerin cem olduğu kişi Yusuf Paşa'dır.

Kasidenin sonunda kendisini methederken *bir iki sefili* yerdiği için sadrazamdan af dileyen Fâzıl, bunun gerekçesini samimi bir üslupla de dile getirir:

Bir iki sefileyi zemm itdim ise 'afv eyle
Cânımı yakdı benim çün hezeyân-ı vüzerâ
Belî zemm eyledim ammâ yine kaldı mektûm
Âşikâr eylemedim ism-i filân-ı vüzerâ (k 81/ 44, 47)

Beyitlerinde hezeyanlarıyla kendi canını yaktıkları için bu vezirleri hicvettiğini ancak kim olduklarını açık etmediğini ifade etmektedir. Şairin, fahriye bölümünde medhine herkesin muhatap olamayacağını ifade ederek memduh-meddâh, şair-patron ilişkisini daha eşit bir düzeye çekmesi de ayrıca dikkat çekmektedir:

Medhime kimse muhâtab olamaz illâ kim
Yâ şehen-şâh ola yâ sen gibi kân-ı vüzerâ (k 81/52)

Beytinde şahlar şahı yahut senin gibi vezaretin kaynağı olanlar dışında methime kimse layık olamaz demesi dikkat çekmektedir. Burada her padişahı methetmeyeceği gibi her veziri de yüceltmeyeceğini, hatta yeri gelince hicvedeceğini ifade eden cesur bir tutuma sahiptir.

Hafız İsmail Paşa (ö. 1807): Kaptanıderyalık ve Yusuf Ziya Paşa'nın ardından 1805-1806 yılları arasında görevden alınana kadar sadrazamlık görevini yürütmüştür. Nizâm-ı Cedîd hareketinin karşısında yer alan ve bu hareketin Rumeli'de uygulanmasının engellenmesinde önemli rol oynayan İsmâil Paşa'nın, Anadolu'da da askerî ıslahatın sonuçsuz kalmasına çalıştığı bilinmektedir (Beydilli 2001:116-117). Kısa süren sadrazamlık devrinde Fâzıl

kendisine *Ramazâniyye Be-Cenâb-ı Sadr-ı A'zam Hâfız İsmâ'il Paşa* başlığıyla istinsah edilen 18 beyitlik bir methiye yazmıştır. Klasik methiye anlayışından farklı olmayan bu manzumesini Fâzıl'ın daha çok kendi halini sadrazama arz etmek için kaleme aldığı anlaşılmaktadır:

Kaşîdem hâk-pâ-yı devlete bir 'arz-ı hâlimdir
Huzûr-ı merhamet-fermâya hâlimden müfid olsun (k 103/12)

Beytinde açıkça halini arz etmek için kasidesini yazdığını ifade eden Fâzıl, şiirin devamında yatağa bağımlı olduğunu da vurgulayarak sadrazamdan kerem rica etmektedir:

Yatakda avladı mâh-ı şıyâm bu 'abd-i bîmârı
Meger lutf-ı şifâ-sâzîñ ile her rûz-ı 'ıyd olsun (k 103/15)

Beytinde ramazan ayı beni hasta yatağımda avladı, senin şifa veren lütfunla her günüm bayram olsun diyerek temennide bulunmaktadır.

İbrahim Hilmi Paşa (ö. 1825): Keçiboynuzu lakabıyla da bilinen Hilmi Paşa'nın babası Yeniçeri Ocağı beytûlmalcisi Mehmed Ağa'dır. Kendisi de teamüle uygun olarak babası gibi Yeniçeri Ocağı'na girmiş, kul kethüdası, yeniçeri ağası gibi çeşitli görevlerden sonra 1806'da sadarete getirilmiştir. Kabakçı Mustafa isyanıyla görevden alındıktan sonra vezaret, valilik gibi görevlerde bulunan Hilmi Paşa, vezirliği esnasında vefat etmiştir. Osmanlı-Rus savaşı, Sırp isyanları, Belgrad'ın elden çıkması, Vehhabi ayaklanması, Hicaz'ın istilası, İngilizler'in Rusya ile ittifak ederek Osmanlı-Rus savaşına dahli ve son olarak Kabakçı Mustafa İsyanı ile III. Selim'in tahttan indirilmesi olayları kısa süren sadaretinin önemli olaylarındandır (Beydilli 2000:318-319).

Kısa süren sadrazamlığı sırasında Fâzıl kendisine *maşallah* redifli 26 beyitlik bir methiye sunmuştur. *Hem-nâm-ı halîlü'r-rahmân, emîrû'l-hac* olarak nitelendirilen sadrazamın Hicaz ve Mısır yönünde *din düşmanlarına* yönelik hareketinden bahsedilmektedir:

Hem emîrû'l-hacc ü hem Mışra olup ser 'asker
Şeref-i tîlî' -ı fercâmına mâşâallah
Hağdan ümid iderüz Mışra olunca vâşıl
Diye a' dâ dahı aqdâmına mâşâallah (k 159/6, 9)

Manzumenin devamında İstanbul'a dönmek isteğini dile getiren Fâzıl, sadrazamın bu seferinin başarıyla sonuçlanması dileklerini ve duasını ileterek kasidesini tamamlamaktadır.

İzn-i destûr ile İstanbul'a 'âzim olalım
Diyelim bu seferiñ nâmına mâşâallah (k 159/20)

Beytinde İstanbul'a dönmek isteğini açıkça dile getirdiği görülmektedir.

4.5.3.1.3.2.3. Vezirler

Fâzıl, yaşadığı dönemde vezirlik yapan yahut sabık vezir olan kişilere de 31 manzume yazmıştır. Bunlardan 27'si kaside biçiminde kaleme alınmış olup mesnevi, terkîb-i bend, müsebbâ' ve murabba' biçimlerinde de birer örnek mevcuttur. 25'i methiye olan manzumeler içinde latife, zafernânme, arzuhâl, tebriknâme, tuğnâme ve tevdiye türünde de birer örnek yazılmıştır. Bu memduhlar içinde kendisine 14 manzume yazılan kaptanıderya Küçük Hüseyin Paşa ile 5 methiye yazılan Sami Ebubekir Paşa'nın ayrı bir önemi olduğu görülmektedir.

Küçük Hüseyin Paşa (ö. 1803): Enderun kökenli olan Küçük Hüseyin Paşa, kaptanıderya, vezir ve III. Selim'in sütkardeşidir. I. Abdülhamit'in kızı Esma Sultan ile evlenmesi dolayısıyla sarayın damadı olan paşa, 1792'de III. Selim'in takdirini kazanarak vezir rütbesiyle kaptanıderyalığa tayin edilmiş ve ölene kadar da bu görevi sürdürmüştür. Hüseyin Paşa'nın Napolyon'un Mısır'dan ayrılmasından sonra Fransızlarla Osmanlı arasındaki dostluk ilişkilerinin kurulmasında büyük katkı sağladığı, bundan dolayı ölümünün Paris'te üzüntü ile karşılandığı, Napolyon'un dönemin Osmanlı elçisi Hâlet Efendi'ye en sadık dostlarının Hüseyin Paşa olduğu, onun ölümüyle III. Selim'den başka dostlarının kalmadığını söylediği bilinmektedir (Göyünç 1999:8).

Gazi olarak da bilinen Hüseyin Paşa'nın Fâzıl için önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. III. Selim'den sonra en çok kendisine methiye yazmış olması, kasideleri içinde 116 beyitle en uzun olan *keremnâmesini* Hüseyin Paşa için kaleme almış olması bunun göstergesi sayılabilir.

Kaptanıderyayı methederken Fâzıl, *Nuh, tufan, deniz, su, sahil, liman, fırtına, dalga, yelken, gemi, balık* gibi su ve suyla ilgili çağrışım alanlarına sahip pek çok mazmun ve terkibe yer vermiştir.

Aynı zamanda şair, kaptanıderyayı yüceltirken onun leventlerini, kalyonlarını ve başında olduğu donanmayı da över ve onları muhafaza etmesi için Allah'a dua eder:

Hâk donanmâ-yı emîn ide hemân fırtınadan
Ola âsûde dahı baħr-ı zamân fırtınadan (k 77/1)

Beñzedi nûr-ı donanma dahı şems ü kâmere
Mihr-i zâtı olalı şu'le-feşân-ı deryâ (k 78/7)

Beyitlerinde donanmanın fırtınadan korunması için dua edilmesi, kendisi güneşe benzetilen kaptanıderyanın donanma içindeki gemi ışıklarının güneş ve aya benzetilerek denize ışık

saçtıklarının ifade edilmesi komutanların ordusundaki asker sayısı ve bu askerlerin cengâverlikleriyle yüceltilmesine paralel bir durumdur.

Paşa için yazdığı bir başka kasidesine şair, yapımı tamamlanan bir kalyonun denize indirilişinin tasviriyle başlar. Konusu bakımından manzum tarihe daha yakın olan bu manzumede paşanın yanı sıra kalyonların methedilmesi dikkat çekmektedir:

İki kumrı ki kondı üstüne vaqt-i nüzûlünde
Ne kuş oldukları ma' lûm erbâb-ı başiretdir

Göreydi Nûh eger mi' mârına şad âferîn eyler
Ki bu keştî değil bir al' a-i ibâl-i himmetdir (k 74/6-7)

Beytinde kalyonlar denize indirileceği sıra iki kumru üzerlerine konmuştur. Basiret erbabı kimseler bu kuşların ne anlama geldiğini anlamışlardır. Şair bu beyitten sonra Hz. Nuh kıssasını hatırlatarak bir gemi mimarı olan *peygamber bu kalyonu görseydi binlerce aferin derdi, bu bir gemi değil, talihin ve inayetin kalesidir* diyerek tufan sonrasında Hz. Nuh'un gönderdiği ve müjdecî hükmündeki iki güvercini akıllara getirmektedir.

Fâzıl'ın paşaya mesnevi biçiminde yazdığı manzum rüyası da dikkat çekmektedir:

Dün gice ' âlem-i ma' nada iken
albim âyine gibi sâde iken (k 71/1)

Beytiyle başlayan manzum rüyasında mana âlemine gittiğini ve kalbinin ayna gibi saf ve temiz olduğunu söyleyerek anlatacaklarının hayra yorulması ve sözlerine itimat edilmesi ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Tahkiye ve tasvir unsurlarının beraber kullanılması, bir methiye olmasının yanında halk anlatılarında rastladığımız pir, aksakallı dede gibi motiflere yer vermesi yönüyle önemlidir.

 bir pîr tûp yuları
dır câmesi hem destârı (k 71/15)

Beytinde halk anlatılarında ve kökü Orta Asya'ya dayanan efsane mitlerde sıklıkla karşımıza çıkan aksakallı dede motifine yer verilmiş, sakalı yanında elbise ve sarığının da beyazlığına vurgu yapılmıştır. Rüyalarda görülen renklerin de bir anlamı olduğu bilinmektedir. Yeşil, beyaz gibi renkler rüyada görüldüğünde genellikle iyiye tabir edilmektedir. Ayrıca aksakallı dede görmek halk kültüründe o rüyaya uhrevî bir boyut kazandırmaktadır.

Hüseyin Paşa'nın ve Fâzıl'ın yaşadığı dönemde hem Mısır, Hicaz gibi devletin doğusunda hem de Rumeli'de karışıklıklar hâkimdir. Hüseyin Paşa'nın da hem doğuda hem batıda pek çok askerî harekât için görevlendirildiği ve bazılarında muvaffak olduğu

bilinmektedir. Paşa'nın övgüsü yapılırken Fâzıl, bu gazalara ve başarılarına da özellikle dikkat çekmektedir. *Tehniye* ve *tebrik-i gaza* şeklinde istinsah edilen bir kasidesinde paşanın yiğitlik ve cesareti övgüsünün yanında şu söyleyiş dikkat çekmektedir:

Uyan ey Fâzıl-ı bî-baht uyan bu ẖ'âb-ı ğafletten
Görindi ğurre-i devlet vezîr-i Kâhraman geldi (k 73/6)

Dizeleri Namık Kemal'in *Uyan ey yâreli şîr-i jiyân bu hâb-ı ğafletten* söyleyişini hatırlatmaktadır.

Paşanın hanedan damadı olması, şairin kasidelerinde vurguladığı diğer bir vasfı olarak karşımıza çıkmaktadır:

Hüseyn Paşa-yı ğâzi hâzret-i dâmad-ı gerdûn-câh
Livâ-yı feth ü nuşret maẖhar-ı feyz ü 'inâyetdir (k 74/10)

Fâzıl'ın, paşayı methetmenin yanında oldukça sade ve samimi bir üslupla, memduhuyla hasbihal içinde lirizmi yoğun mısralar kaleme alması da önemlidir.

Beni bir ẖ'âle kôdı 'aşk ki Mecnûn ağlar
Yine endişeme idrâk-i Felâṭun ağlar (k 76/1)

AĞlar redifli bir kasidesinden alınan yukarıdaki beyitte Fâzıl, mübalağa ve telmih sanatının imkânlarından faydalanarak içinde bulunduğu müşkûl durumu paşaya iletmek istemektedir. Kasidenin başlığında sitayiş olduğu belirtilse de şairin kendi sıkıntı ve dertleri memduhu Hüseyn Paşa'nın övgüsünü geride bırakmakta, 23 beyitlik kasidenin methiyesi 6 beyit ile sınırlı kalmaktadır. Bu durumla alakalı olarak 26 beyitlik başka bir sitayişinde de paşanın övgüsü 4 beyitten ibarettir. Bu tarz kasidelerinde hem nesip hem de fahriye bölümlerini şair sıkıntılarını dile getirmek için kullanmaktadır:

Güşâde olmadı yârâna bâbım
Meger ehl-i duyûna yâ Ėarîme
Belî ḥummâ gelür nevbet-be-nevbet
Ki beñzer âteşi nâr-ı caḥîme
Ne buldın bende ey ḥummâ varup git
Ruṭûbet ehli bir zât-ı za'îme
Şarardım zer gibi nâr-ı cefâdan
Derûnum dâğı tamĖa urdı sîme
Bu zâlim çarḥ u ebnâ-yı zamânı
İḥâle eyledim rabb-i kerîme (k 90/15-19)

gibi beyitler, lirizmin yoğun olduğu, methiyeye ayrılan bölümlerin aksine sade ve samimi bir üslubun tercih edildiği bölümlerdir.

Sami Ebubekir Paşa (ö. 1813): *Sarığ*ı güzel olarak da anılan Sami Ebubekir Paşa, köklü bir vezir ailesinden gelmiş ve iyi bir öğrenim görmüştür. Kendisi de divan sahibi bir şair olan paşa, daha çok dini-tasavvufi ve hikemi tarzda şiirleriyle tanınmaktadır. Kapıcıbaşılık, sipahi ağalığı, Karadeniz kaptanlığı gibi görevlerden sonra 1788-1799 yılları arasında vezir rütbesiyle Anadolu ve Rumelinin pek çok ilinde valilik ve muhafızlık görevi yürütmüştür (Tozlu 2014).

Fâzıl'ın önemli hamilerinden olan paşaya biri tuğname olmak üzere 5 methiye yazılmıştır. *Esedullah, âsaf-ı hayr-âver, âsaf-ı yektâ, dâver-i allâme-i cihân, hürde-bîn-i meşîyyet* gibi mazmun ve terkiplerle pek çok vasfı yüceltilen paşanın köklü bir vezir ailesinden gelmesi methiyelerde vurgulanmaktadır:

Ol vezîr ibn vezîr-i a' nî semî şiddik
Yâver-i devlet ü dîn âşaf-ı gerdün-pâye (k 115/8)

Fâzıl'ın paşaya yazdığı *tuğnâmesi* de ayrıca dikkat çekmektedir. Vezirlerin alamet olarak üç tuğ taşıması Osmanlı devlet geleneği sayılmaktaydı. Kendisi de vezir olan Sami Ebubekir Paşa'nın tuğu da bu manzumenin nesip bölümünde *bâl-i hüma-yı devlet, tâvus-ı cenân, serkeş-i nâzende, düşmenin başına püsküllü belâ* gibi terkiplerle uzunca tasvir edildiği görülmektedir:

Habbezâ tuğ-ı hümayûn muqaddem
Şâhid-i devlete müşkîn-i perçem
Nice perçem ki münâsib-i şâna
Şânına pençe-i mihr-i a' zam (k 153/1-2)

Kendisi de divan sahibi bir şair olan Paşa'nın bu yönü de manzumelerde vurgulanmaktadır:

Sezâ-yı maḥlaş Sâmi be-zât-ı ' ilm ü nesîb
Çü şubḥ-ı ' ıyd ü şeb-i kıadr-i hoş-leyâl-i şıyâm (k 162/11)

Beytinde Ebubekir Paşa'nın kullandığı *Sâmi* mahlasına vurgu yapılmaktadır.

Diğer memduhları için yazdığı kasidelerinde olduğu gibi Sami Paşa için yazdıklarında da Fâzıl halini ve şikâyetlerini dile getirmeyi ihmal etmez:

Gönül şikeste beden süste dîdeler ḥaste
Belâ-yı ' illet-i renc ü ğam u melâl-i şıyâm (k 162/14)

Beytinde şair gönül kırgınlığı, gözlerinin hastalığı ve dinmeyen ağrılarına dikkat çekmektedir.

İshak Paşa (ö. ?): Çıldır hanedanından İshak Paşa'nın torunu ve Hasan Paşa'nın oğludur. Vezirlik rütbesiyle Çıldır ve Ahıska valisi olan paşa, yapımı 99 yıl süren İshak Paşa Sarayını 1785'te tamamlatmıştır. Bu saray, eski Beyazıt sancağının ortasında yer alan hâkim bir tepe üzerinde kuruludur (Eyice 2000:542; Süreyya 1996b:806).

Fâzıl'ın kasidesinde paşayı *Hayder, şâh-ı cihânın ejderi, zât-ı keremdâr* gibi terkiplerle methettiği görülmektedir. Ancak bu manzumede Fâzıl, paşadan ziyade yaptırdığı sarayı methetmektedir:

Ol resm-i pāk ol hendese dārü 'l-kütüble medrese
Bir hayr-ı nâfi' herkese hâk ber-çarar itsün hemîn
Firdevse döndi Bâyezid ol cāmi' ü 'l-kaşr-ı sa'îd
Ol resm ü ol tarh-ı cedîd ol hoş bînâ-yı nâzenîn
Şular gelüp ayağına cennet yapıldı tığına
Ecdādına ocağına çok himmet itdi âferîn (k 85/7-9)

Beyitlerinde olduğu gibi manzumenin genelinde Doğubeyazıt'ta yer alan ve içinde camisi ve medresesiyle bir külliye de barındıran İshak Paşa sarayının ihtişamından söz edilmektedir. Rivayete göre paşanın yaptırdığı sarayın ihtişamı, Osmanlı hânedanı ile rekabete girişecek düzeydedir ve İran'dan İstanbul'a giderken burada misafir edilen İran elçisinin padişah huzurundaki abartılı sözleriyle bu rekabeti kışkırtması, İshak Paşa'nın gözden düşmesine ve Hasankale'ye sürgün edilmesine yol açmıştır. İshak Paşa da sürgündeyken hayatını kaybetmiştir (Eyice 2000:542) .

Ahmet Paşa (ö.1796): Mirimiranlardan Timur Paşa'nın kardeşi olan Ahmed Paşa, 1773-1790 yılları arasında aralıklarla 8 yıl vezaret rütbesiyle Van valiliği yapmıştır. Bunun dışında Anadolu'nun doğusunda valilik, muhafızlık gibi görevler sürdüren Ahmet Paşa, 1796'da görevi başındayken vefat etmiştir (İnbaşı 2006:204).

Fâzıl kendisine 2 methiye yazmış, *dâver-i gayret-keş-i dîn ü devlet, ehl-irfân, sâhib-i seyf ü kalem, hazret-i destur* gibi terkiplerle çeşitli vasıflarını yüceltmıştır. Bu kasidelerinde Van valisi ve Sivas valisi olmasına yönelik yapılan vurgular dikkat çekmektedir:

Kal' a-i Vâna degil şarka muhâfızdır hep
Serhadât üzre odur çeşm-i nigebân-ı ' Acem (k 83/13)

Acem redifli bir kasidesinden alınan beyitte, yalnızca Van'a değil tüm Acem sınırına muhafız ve koruyucu olduğu ifade edilen Ahmet Paşa'nın bir dönem yürüttüğü Sivas valiliğine de bir başka kasidede vurgu yapılmaktadır:

Kıldı maḥrūse-i Sivâsı ‘adâletler ile
‘Âlemin ḥattâ âsâyiş-i ‘adl-i âbâdı (k 84/4)

Kendisinin tıpkı biraderi Timur Paşa gibi mirimiran olması da vurgulanmaktadır:

Mîr-i mîran diyemem öyle denî bed-kâre
Mâr-ı mârân dinilür ise sezâdır âdı (k 84/15)

Beytinde *mîr-i mîrân* ile *mâr-ı mârân* terkipleri arasında yakalanan uyum dikkat çekmektedir.

İzzet Mehmet Paşa (ö. 1812): Zülüflü baltacılar­dan İbrahim Ağazade Ali Ağa'nın oğlu olan paşa, kendisi de baltacılar­dan yetişmiştir. Darphane eminliği, Şah Sultan kethüdalığı, kapı hasekiliği, şehreminlik, tersâne eminliği, vezirlik rütbesiyle Diyarbakır, Cidde, Mısır gibi çeşitli sancaklarda valilik, Anadolu beylerbeyliği görevlerinin ardından 1794-1798 yılları arasında sadrazamlık görevlerini yürütmüş ve Nizam-ı Cedid yeniliklerine padişah III. Selim'i desteklemiştir. Görevden alındıktan sonra Sakız'a sürülen ardından da Manisa'da ikamet ettirilen İzzet Mehmet Paşa, ölene kadar burada yaşamıştır (Özcan 2001:560).

Sadrazamlığa *Mühri emanet erdi Melekten Mehmede* mısraıyla tarih düşüren Fâzıl, sadrazamlıktan azledilmesinden sonra *Kasîde Der Sitâyiş-i Sadr-ı Sâbık 'İzzet Mehmed Paşa Âdamullahü'l-Celâle* başlığıyla istinsah edilen bir methiye kaleme almıştır. 38 beyitlik bu manzumenin redifi *eyler perişanıdır* ve sadrazamın methinden çok şairin kendi halini vassettiği bir hasbihal niteliği taşımaktadır:

Nizâm-ı ‘âlemâ şadrâ perişânım perişânım
Beni farṭ-ı sitemden bî mecâl eyler perişânı (k 148/30)

Hüsrev Paşa (ö. 1855): Abaza asıllı Koca Hüsrev Paşa, küçük yaşta Enderun'a getirilerek iyi bir eğitim görmesi sağlanmıştır. Küçük Hüseyin Paşa'nın himayesi altında olan paşa, kethüdalık, seraskerlik gibi görevlerden sonra Fransızlara karşı Mısır'ı savunmada gösterdiği liyakat sebebiyle vezirlik payesi olarak İzmit ve Mısır, Diyarbakır, Selanik, Silistre valilikleri, kaptanıderyalık, Asakir-i Manzure-i Muhammediye seraskerliği ve nihayet 1839'da II. Mahmut öldüğünde sadrazamlık görevlerini yürütmüştür. Nizam-ı Cedid'i destekleyen paşa, III. Selim'in vefatından sonra II. Mahmut'un itimadını kazanmış ve Mısır'da Mehmet Ali Paşa ile rekabet etmesi için desteklenmiştir. Sadrazamlığı Abdülmecid dönemine rast gelen paşa, zamanla Tanzimat yeniliklerinin ve onun mimarı olarak görülen Mustafa Reşit Paşa'nın karşısında yer almış ve bir müddet sonra görevlerinden el çektilmiştir (İnalçık 1999:41-45).

Fâzıl'ın yaşadığı dönem paşanın vezaretle ülkenin farklı illerinde valilikler yaptığı, henüz kaptanıderya, serasker ve sadrazam olmadığı dönemdir. Fâzıl'ın paşa için yazdığı bir

methiyesi bulunmaktadır. Maznumede *kahramân-ı himem, zât-ı nizâmü'l-âlem, Hüsrevânî haşem, şeref-bahş-ı gürûh-ı germâ-yı vüzerâ* gibi sıfatlarla yüceltilen Hüsrev Paşa'nın Mısır'da yürüttüğü faaliyetlere vurgu yapılmaktadır:

Şöyle ol beldeye tedbîri ile virdi nizâm
Oldı her 'âdeti bir dağ-ı derûn-ı kıdemâ (k 116/4)

Mısır çirk-âbe-i Efrenc ile âlûde iken
Eylediñ kalbine imânı müceddid ilķâ (k 116/19)

Beyitlerinde Mısır'a nizam verdiği, *Mısır Fransız pisliğine bulanmışken kalbinde imanını tazelediği* estetik biçimde ifade edilmektedir.

Mısır'daki görevini tamamlayıp İstanbul'a gelişi karşısında şairin tavrı dikkat çekmektedir:

Takkesin 'arşa atup şevkle geldi rakşa
Bendeñiz Fâzıl-ı dâ' i iderek böyle du' â (k 116/21)

Beytinde *takkesini havaya atmak* deyimine yer veren Fâzıl, paşanın İstanbul'a gelişi ile sevinç gösterisi yaparak dans etmektedir.

Mehmet Hakkı Paşa (ö. 1811): Asıl adı Hakkı Mehmed olan paşa, Sokullu Mehmet Paşa'nın torunlarından olan Vezir Ahmet Kâmil Paşa'nın oğlu ve aynı zamanda bir divan şairidir. Koca Hakkı Paşa, Deli Hakkı Paşa olarak da anılan paşa, Babıâli'den yetişmiş; hacelik, yeniçeri kâtibi, matbah emini, rikab-ı hümayun defterdarı, nişancı, reisülküttap vekilliği, defter eminliği ve kethüdalık görevlerinde bulunmuştur. Vezirlik payesiyle Rumeli ve Anadolu'da pek çok ilde valilik yapan paşanın yöneticiliği yanında Nizam-ı Cedid hakkında III. Selim'e sunduğu *Lâyiha* da dikkat çekmektedir (Kesik, 2014b).

Fâzıl *âsaf-ı hâkânî, pâdişeh-i sâni, revnak-ârâ-yı vezâret* olarak nitelendirdiği paşa için birisi manzum arzuhal başlığı ile istinsah edilmiş iki kaside kaleme almıştır. Bu kasidelerinde klasik vasıfların yanında paşanın köklü bir vezir ailesinden gelmesine, tekraren vezarete atanmasına, Mısır ve Rumeli'deki icraatlarına da vurgu yapıldığı görülmektedir.

Ferzâne vezîr ibn vezîr hazret-i Hakkı
Fahru'l-vüzerâ âsaf-ı haqqânî efendim (k 128/4)

Beytinde fahru'l-vüzerâ olarak nitelendirilen paşanın Sokullu Mehmet Paşa'ya dayanan köklü bir vezir ailesine mensup olmasının vurgulandığı görülmektedir.

Hakkı Paşa, devlet görevinde bulunduğu süre boyunca üç defa vezarete getirilmiştir. İlk vezaretinde azledilip sürülmüş, ancak kısa süre sonra affedilerek 1798-1799 yıllarında

yeniden vezarete getirilmiştir. Birkaç yıl sonra yine azledierek sürülmüş, ancak 1807’te tekrar affedilerek vezarete iade edilmiştir. Paşa’nın tekrar tekrar vezarete getirilmesi kendisine yazılan methiyelerde de konu edilmiştir:

Âferin şâh-ı cihânın himmet-i dil-cûsuna
Virdi tekrâran vezâret âsaf-ı maḥrûsına (k 141/1)

Beytinde paşayı yeniden vezarete getirdiği için zamanın hükümdarına teşekkür eden Fâzıl, manzumenin devamında paşaya tuzaklar kurulduğundan, ancak düşmanlarının gayelerine ulaşamayacağından, kazdıkları kuyulara kendilerinin düşeceğiinden bahseder ve ardından beddua eder:

Her kim isterse zevâl-i âftâb ṭal‘ atı
Uğrasun Mirriḥ-i çarḥuñ ḡamze-i cādûsına (k 141/14)

O dönemde Balkanlar ve Hicazdaki karışıklıklara müdahale eden Hakkı Paşa’nın icraatlarına da yer verilmektedir:

Ḳal‘ a-i boğazdan âvâz-ı ṭabl-ı şöhreti
Virdi küffârın seḳâmet-i nağme-i nâkûsına
Ehl-i İstanbul kâfir şıḳ boğaz itmiş iken
Nâm u şânı ra‘ şe virdi pençe-i menḥûsına (k 141/ 8-9)

Beytinde boğaz muhafızlığı yaptığı bilinen Hakkı Paşa’nın bu icraatı vurgulanmış ve başarıları yüceltilmiştir.

Fâzıl, paşaya yazdığı manzum arzuhalinde içinde bulunduğu durumu naklederek paşadan yardım istemektedir.

Fâzıl ḳuluñuz ḡüşe-i ḥalvetde du‘ âda
Elṭâfa sezâ ḥâl-i perîşânı efendim (k 128/14)

Beytinde olduğu gibi yalnız kaldığını, müşkül durumda olduğunu Fâzıl sık sık dile getirmektedir.

Şerif Mehmet Paşa (ö. 1823): Anadolu’nun doğusunda köklü bir aileye mensup olan paşa, İshak Paşa’nın torunu Süleyman Paşa’nın oğludur. Vezirlik rütbesiyle Çıldır, Halep, Rakka, Kars, Adana, Trabzon gibi doğu illerinde uzun süre valilik yapmıştır (Süreyya 1996c:1589).

Fâzıl’ın paşa için doğu illerinde görev yaparken yazdığı tahmin edilen biri tevdiye üç methiyesi bulunmaktadır. *Hazret-i destûr-ı Dârâ, âsaf-ı hem-pâ-yı Cemşîd, âsitân-ı bâb-ı ümîd, vâlî-i şehbâ, paşa-yı keremkâr* gibi sıfatlarla nitelendirdiği Şerif Paşa’nın köklü aile

geçmişi ve babadan oğula vezirlik görevinde bulunmalarına methiyelerinde vurgu yapılmaktadır:

Vâli-i şehbâ-Şerîf Paşa vezîr ibn vezîr
Sâyesinde sineden ğam kıldı te'bid elvedâ' (k 133/3)

Redifi türüne uygun biçimde *elvedâ* olarak seçilen tevdiyesinde şairin Halep'te görevini tamamlayıp, İstanbul'a dönüş hazırlığı yaptığı anlaşılmaktadır:

Âşafâ izn-i şerifîñle 'azîmet vahtidir
Elvedâ' ey kıadr-i câhi reşk-i nâhîd elvedâ' (k 133/4)
Geldi dâmen-büse Fâzıl ruşsat-ı tevdi' için
Hâk-pâye 'arz ider bir böyle nâdid elvedâ' (k 133/8)

Beyitlerinde görüldüğü gibi Fâzıl görevini tamamlamış ve memduhunun eteğini öperek ondan icazet almak istediğini vurgulamaktadır.

Bir başka methiyesine ise Fâzıl, kendisi de şiir yazdığı anlaşılan Şerif Paşa'nın bir mısra'ı ile manzumesine başlar:

Miyân-ı râst-güyân-ı muhabbetde yalân olmaz
Kelâm-ı 'umde-i ehl-i hâkîkatde gümân olmaz (k 135/1)

Beytinin ilk mısrasını Şerif Paşa şair için imla etmiştir. Fâzıl da redd-i matlaya benzer biçimde bu mısraya manzumenin hem başında hem sonunda yer vererek memduhunun gönlünü hoş tutmaktadır. Bu mısranın Şerif Paşa'ya ait olduğunu da aşağıdaki beyitle ifade eder:

. Baña maṭla'daki hoş mısra'ı imlâ buyurmuşdur
O destûr-ı mükerrer kim kelâmı dâsitân olmaz (k 135/6)

Beytinde böyle bir *vezirin kelamı destan olmaz* diyerek memduhunun az sözle çok anlam ifade ettiğini de vurgulamaktadır.

Tepedelenli Ali Paşa (ö. 1822): Anadolu kökenli âyân Veli Paşa'nın oğludur. Yanya ve Rumeli başta olmak üzere Osmanlı'nın farklı sancaklarında vezirlik rütbesiyle valilik, mirimiranlık, mutasarrıflık görevleri yürütmüştür. Pazvandaroglu isyanının bastırılmasındaki faydalarından ötürü kendisine sultanın aslanı lakabı verildi. Döneminde kendi devletini kurabilecek güç ve nüfuza sahip mahalli gücün önde gelenlerinden olarak kabul edilen Ali Paşa'nın, Yanya civarında müstakil bir devlet kurmak istediği bilinmektedir. Bu amaçla isyan eden paşanın bu teşebbüsü engellenmiş ve çıkan çatışmada vurularak öldürülmüştür (Beydilli 2011:476-479).

Fâzıl'ın destûr-ı velî-meşreb, zât-ı melek-haslet, Rüstem-i sâni, paşa-yı mükerrerem gibi sıfatlarla yücelttiği Tepedelenli Ali Paşa'ya bir methiye yazdığı bilinmektedir. Bu manzumesinde Fâzıl, paşanın daha çok cesaret ve mertliğini ön planda tutmaktadır:

‘ Ali Paşa-yı ğâzi Haydar-ı kerrâr-ı ‘ âlem kim
‘ Adûya zülfikârı Kerbelâ eyler bu devrânî

Nizâm-ı dîn ü devlet Kahramân-ı Hayder-şavlet
Çekilmiş zümre-i küffâra bir şemşîr-i rahşânî (k 124/ 6-7)

Bu memduhların dışında Fâzıl'ın valilik, kaptanıderyalık yahut vezirlik yaptığı anlaşılan ancak kaynaklarda yeterli bilgi bulunamayan kişilere yazdığı methiyeler de bulunmaktadır. Bu methiyeler kaptanıderya Salih Paşa, kaptanıderya Ali Paşa ve vezir Mustafa Paşa için yazılmıştır. Manzumelerde yeterli ipucunun bulunmaması, kaynaklarda aynı isimde olan ve aynı dönemde görev yapan pek çok paşanın bulunması gibi sebeplerle ilgili methiyelerin kim için kaleme alındığı tespit edilememiştir.

4.5.3.1.3.2.4. Diğerleri

Fâzıl'ın hükümdar, sadrazamlar ve vezirler dışında ilmiye, kalemiye mensubu, saray görevlisi, ayan gibi pek çok kişiye 55 kaside ve bent yazdığı görülmektedir. İlmiye mensupları, kalemiye mensupları, diğer devlet görevlileri ve mevkisi tespit edilemeyenler olarak tasnif edilen bu kişilerin meslekleri ile tespit edilebildiği kadarıyla kısa biyografileri verilerek, kasidelerde dikkat çeken hususlar ele alınmaktadır.

İlmiye Mensupları: Fâzıl'ın iki methiyesi ilmiye mensubu olduğu anlaşılan Ataullah ve Muhammet Emin isimli kişilere kaleme alınmıştır. *Tebrik-i Be-Hâk-Pây Velîyyü'n-Nî'amı Be-Nevhâne-i İkbâl* ve *Ed'iye-nâme-i Muhammed Emîn* başlıklarıyla istinsah edilen bu methiyelerin Ataullah Esat Efendi ve Muhammet Emin Efendi için kaleme alındığı anlaşılmaktadır:

Ḥâce-i devrân ‘ Aṭâullah Es‘ad zâde kim
‘ Âlemin müşkil-güşâ ‘ allâme ferzânesi (k 123/2)

Monla-i felek-pâye Muhammed Emîn ol kim
Ḥürşîd gibi pertevi envâr-ı celîdür (k 161/2)

Müfti-i asr, hâce-i devrân, nûr-bahşâ-yı şeriat, lem'a-sâz-ı saltanât, şem'-i fânûs-ı hidâyet, şu'le-i hubb-ı resul, sadrû'l-ulemâ gibi terkipler kullanılarak yüceltilen Ataullah ve Muhammet Emin Efendi'lerin asrın müftüsü, âlimlerin başı olarak nitelendirilmeleri şeyhülislam oldukları düşüncesini akla getirmektedir. Ancak yapılan araştırmada Fâzıl'ın

yaşadığı dönemde Muhammet/Mehmet Emin Efendi'nin şeyhülislamlık yaptığına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Ataullah isminde bir şeyhülislam varsa da Esadzâde değil Şerifzâde adıyla anılmaktadır. Bu nedenle memduhların şeyhülislam değil, yüksek rütbeli ulema sınıfı mensubu oldukları düşünülmektedir.

Kalemiye mensupları: Fâzıl, kasâ'id bölümünde kethüdalar ve reisülküttaplar başta olmak üzere sır kâtipleri, müfettişler, eminler için manzume kaleme almıştır. Günümüzün memur ve diplomatları olarak nitelendirilebilecek kalemiye mensupları ve yaptıkları iş hakkında kısa bilgiler verilerek, bu kişilerin övgüsünde dikkat çeken hususlar ele alınmıştır.

Tablo 20. *Methiye yazılan kalemiye mensupları*

Kethüda	Görevi	Methiye
İbrahim Nesim Efendi	Sadaret Kethüdası	5
Yusuf Ağa	Valide Sultan Kethüdası	5
Mustafa Refik Efendi	Sadaret Kethüdası	2
Salih Efendi	Hazine Kethüdası	2
Şerif Efendi	Sadaret Kethüdası	3
Abdullah Efendi	Sadaret Kethüdası	1
Halil Ağa	Hazine Kethüdası	1
Atıf Efendi	Reisülküttap	2
Mehmet Galip Efendi	Reisülküttap	3
Mehmet Râşit Efendi	Reisülküttap	6
Ahmet Fâiz Efendi	Sır Kâtibi	6
Seyyit Efendi	Müfettiş	1
Abdi Bey Efendi	Maden Emini	1
Bekir Efendi	Darphane Emini	1
Ali İbrahim Efendi	Sadaret Mektubîsi	1
TOPLAM		40

Methiyeler incelendiğinde *şefkat-pîşe, merhamet-kânî, kerem-kânî, nûr-ı çeşm-i devlet, zât-ı âlî-himmet, erbâb-ı himem, hüner-endûz-ı ma'ârif, sebak-âmûz-ı kemâl, sâdıku'l-kavl-i beşer, kân-ı 'atâ, zât-ı pâkize-güher* gibi çeşitli terkiplerle yüceltilen kalemiye mensuplarının akıllı, işbilir, kâmil kişiler olmaları yanında bilhassa cömertliklerinin ön plana çıkarıldığı, yiğitlik, adalet, cesaret gibi vasıflardan fazla söz edilmediği görülmektedir.

Valide Kethüdası Yusuf Ağa için yazılmış bir methiden alınan beyitlerde cömertlik vasfının telmihler ve mazmunlar da kullanılarak yüceltildiği görülmektedir:

Tab'-ı ihsânına bir şurre-sitândır Hâtem
Himmet-i şânına nisbet-i 'Acemîdir Timûr

Eylemez ebr-i sehâsına eşer-i devr-i fuşûl
Geh aşar şayf u şitâda o mübârek yağmûr (k 94/84-85)

Kasidelerde memduhun makam ve mevkisine uygun yahut manzumenin yazılış amacına uygun redif seçme geleneğine uygun olarak bayram vesilesiyle kaleme alınmış methiyelerde *ıyd*, teşrifiyelerde *hoşgeldin*, yahut kişilerin makamı ve yaptıkları işle alakalı olarak *kalem*, *yazar* rediflerinin zaman zaman tercih edildiği görülmektedir:

Çalem ehl-i kerem-i ‘âleme imdâd yazar
Ehl-i hisset belî hep maşraf u irâd yazar (k 126/1)

Sadaret Kethüdası İbrahim Nesim Efendi için yazılmış bir methiyeden alınan yukarıdaki dizelerde *yazar* redifinin tercih edildiği görülmektedir.

Kethüda İbrahim Nesim Efendi, Reisülküttap Raşit Efendi, Sır kâtibi Ahmet Faiz Efendi ve Reisülküttap Atıf Efendi gibi kalemiye mensuplarına yazılan kalem kasideleri methiye olmanın yanı sıra kalemiye olması bakımından önemlidir:

Çalemiye kerem olursa bu nazma şâyân
İşte nâ-refte henüz bu nâ-yâb-ı çalem (k 92/20)

Suhan ârâ-yı belâğat o Ufârid-fiñnat
Şâ’ib-i endîşe o dâñâ-yı hûnar-zâd-ı çalem (k 117/5)

Yine cûş eyledi sevdâ-yı çalem
Başladı nağmelere nâ-yı çalem (k 87/1)

Bu kaside aynı zamanda Kâtip çelebi adında bir kalemiye mensubu için yazılmış gazeli ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Tegazzül bölümünde yer alan *Âh o Kâtib Çelebi âamzesi cellâd-ı kalem /Nûrdan cismi mürekkeb o melek-zâd-ı kalem* matlalı gazel, gazeliyât bölümünde tekrar istinsah edilmiştir.

Ehl-i ‘aşkıñ tercümânıdır çalem
Maḥrem-i raz-ı nihanidir çalem (k 118/1)

Bunun yanında kâtiplik gibi görevlerde bulunan kalemiye mensuplarının belde divit ve kâğıtlarını taşıması, Fâzıl’ın methiyelerinde de zaman zaman tasvir edilmektedir:

Belde yaldızlı devât ile hırâm itdikce
Bir alay cehl-i merkeb ider ağzâb-ı çalem (k 92/28)

Beytinde belinde yaldızlı divitiyle geçen kâtibin durumu *cahil eşeklerin durumuyla* tezat içinde verilmektedir.

Maden Emini Abdi Bey için yazılan bir kasidede redifin *madenidir* olarak seçilmesi ve manzume boyunca *damar*, *sağ cevher*, *balta*, *dağ*, *bakır*, *ham cevher* gibi sözcük ve tamlamaların tercih edilmesi önemlidir:

Dest-i erbâb-ı kerem cûd u sehâ ma‘denidir

Bir şamardır o iki pençe ‘atā ma‘ denidir (k 130/1)

Pek çok methiyesinde olduğu gibi kalemiye mensuplarına yazılmış methiyelerde de Fâzıl, zaman zaman içinde bulunduğu zor durumu anlatarak inayet beklemektedir:

Kîse-i maşraf gibidür zâhirem hâlî
Şöyle kim mi‘de-i şâ‘im gibi vîrân oldu (k 109/4)

Böyle mi eyler idim hâzrete tebrîk-i şıyâm
Kılmasa nâtıkamı şiddet-i ‘illet-i iskât

Der firâşım nice demler ‘ilel-i müzmineden
Şöyle kim hâlet-i vaşatına hayât u ne memât

Yine şad şükr ola Fâzıl ki zebânım söyler
Evliyâ-yı ni‘ama eyleye hayr-ı du‘avât (k 106/15-17)

Sadaret Kethüdası İbrahim Nesim Efendi için yazdığı bir methiyeden alınan yukarıdaki bölümde de Fâzıl kasidelerinde sık sık kullandığı bir söyleyişle, *böyle mi eyler idim* diyerek, methiyeden sözü kendisine getirir, hastalıkları ve içinde bulunduğu zor durumdan söz ederek yardım bekler.

Bundan evvel cenâb-ı hâzretiñe
Eylemişdim şikâyet-i devrân

Sen veliyyü ’n-ni‘amdan ümîdim
Manşıb olmazsa bâri bir fermân

Çîn ü maçin olursa da olsun
Olmasun tek hârab olası Vân (k 104/42-44)

Sadaret Kethüdası Şerif Efendi için yazdığı kasidesinde Fâzıl, Van’a gitmemek için kendisinden ricada bulunur. Beyitlerde işaret ettiğine göre Fâzıl bunun için daha önce de kendisinden ricada bulunmuştur.

Kethüdalar: Osmanlı’nın hem merkez hem de taşra teşkilatında, bürokraside önemli bir yere sahip oldukları bilinen kethüdalar, işlerin idaresine memur güvenilir adam, emin, vekil-i umûr olarak tanımlanmaktadır (Şemseddin Sami 2002: 1145). Bazı devlet görevlilerinin işlerini yürüten bu yardımcıları, devletin en üst kademesinde görev yapan sadrazamdan en alt seviyedekine kadar mülkî ve askerî erkândan pek çok görevlinin istihdam ettikleri kişilerdir (Canatar 2002:332).

Fâzıl’ın hazine kethüdası, sadrazam kethüdası, valide sultan kethüdası gibi 7 farklı kethüdaya biri tebriknâme ve biri de teşrifiye olmak üzere 18 methiye yazdığı görülmektedir.

Fâzıl'ın methiye yazdığı kethüdaların hepsi hakkında bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Ancak yaşadığı dönemde önemli rol oynayan ve tarihi belgelerde yer verilen üç kethüdadan söz etmek gerekir.

Kethüda Yusuf Ağa (ö. 1807): Valide Sultan Kethüdası Yusuf Efendi aslen Giritlidir. Girit Muhafızı Süleyman Ağa'ya evlatlık olarak verilmesiyle onun himayesine giren ağa, onun mühürdarı ardından da hazinedarı olmuştur. Daha sonra kasapbaşılık, matbah-ı amire eminliği, Esmâ Sultan kethüdalığı ve darphane eminliği yapmış ardından en yüksek görevi olan III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan kethüdalığı yapmıştır. Nizam-ı Cedid'i destekleyen Yusuf Ağa döneminde oldukça nüfuz sahibi olmuştur. Kabakçı Mustafa isyanı sonrasında III. Selim'in tahttan çekilmesiyle desteksiz kalan Yusuf Ağa, Nizam-ı Cedid taraftarlarından olduğu için idamı istenen 11 kişiden biridir. Bunun üzerine Bursa'da yakalanarak idam edilmiştir. Zeki, nüktedan ve yardımsever olarak nitelendirilen Yusuf Ağa, Konya'da kendi adına yaptırdığı kütüphanesi yanında pek çok vakfiye ve hayratıyla döneminin önemli kişilerindendir (Uzunçarşılı 1956:485-495).

Fâzıl'ın biri tercî-i bend olmak üzere 5 methiye yazdığı Yusuf Ağa, memduh kethüdalar içinde önemli bir yere sahiptir. Kasideler içinde nesip bölümü şitaiye olan, 100 beyitlik manzumesi tasvirleri, sade ve samimi dili ve dönemin kış hayatını yansıtmaları bakımından önemlidir.

Meş' al-i mihr ile âdem bulamaz hânesini
Cümle pûşide-i berf oldu maḥallât u kuşûr
Şeyḥ u şâb oldu bütün berfle hep aḳ bıyık
Olmasun pîre civânlar nîgeh-endâz-ı ḡurûr
Merkez-i İsvece naḳl oldu meger İstanbul
Kürre-i ' arz be-ḳavl-i ḥükemâ ḳıldı mürûr
Vâḳı' a berd-i ' acûz vâḳtine dek tiryâki
Ḳoca ḳarıyı bu dem ḳılsa sezâdır mehcûr (k 94/10-13)

Soğukta dışarıda soğuk bir kıyamet yaşanmaktayken ve ülke İsveç'e benzemişken Fâzıl, sulara basa basa, sudan bir samur kürk giymiş iken her yanı dağılmış, külhanbeyine dönüşmüş biçimde bir hamama varır. Bu vesileyle mizahi bir üslupla şuhane bir gazel kaleme alan Fâzıl, sözü memduhuna getirir ve onu metheder. Kışın yapılan helva sohbetlerine gönderme yapması da manzumenin dikkat çeken diğer yönüdür:

Didi cem' iyet ḥalvâda iken biz bu gice
Zıkr-i erbâb-ı himem eyledi meclisde mürûr (k 94/76)

Aynı manzumeden alınan aşağıdaki beyitte de şair tefahür ederken şitaiyeye uygun düşecek şekilde kar helvası benzetmesi kullanır:

Hiç bu vâdide şitâ'yye kim itmiş inşâd
Berf halvâsı gibi cümlesi lezzetden dūr (k 94/91)

Emsal şairlerin yazdığı berfiyeleri kar helvası gibi yavan bulan Fâzıl, bu vâdide benzerinin olmadığını ifade ederek tefahür etmektedir.

Kethüda İbrahim Nesim Efendi (ö. 1807): Nizam-ı Cedid taraftarı, zenginliği ve müsrifliği ile tanınmış önemli devlet adamlarından biridir. İdamı 11 kişi arasında kendisi de vardır. Kaçarken yakalanmış, idam edilmek üzere Musa Paşa'ya götürülürken yolda linç edilerek öldürülmüştür (Ahmet Cevdet Paşa 1303a:138). Fâzıl kendisine 5 methiye yazmıştır.

Kethüda Mustafa Refik Efendi (ö. 1807): İbrahim Kethüdadan sonra sadaret kethüdası olan Mustafa Refik Efendi hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Nizam-ı Cedid taraftarı olduğu için öldürülenler arasındadır (İnce 2009; Şehsuvaroğlu 1959). Kendisine 2 methiye yazılan kethüdanın *Kasîde-i Tebrîkiyye Be-Kethudâ-yı Sadr-ı 'Âlî Mustafa Refik Efendi Be-Avdet-i Ordu-yı Hümayûn* başlığıyla istinsah edilmiş, *hoş geldin* redifli kasidesi aynı zamanda bir teşrifidir:

Meger ol çâre-sâz ehl-i hâcât eylemiş teşrîf
Didim tebrîk ile ol merd-i hûb ef' âle hoş geldiñ (k 142/8)

Reisülküttaplar: Osmanlı bürokrasisinde yazı işlerinin sorumlu Divan Kalemi'nin âmiri olan reisülküttaplar, 17. yüzyıl sonlarına doğru sadrazamların birçok bürokratik işlerini yapmakla sorumludur. Bunun sonucu olarak da Bâbîâlî'de reisülküttaplık üç büyük memuriyeti arasına girmiştir. Kethüdâ sadrazamın başyardımcısıdır ve daha çok sadrazamın taşra teşkilâtı ile olan ilişkilerini yürütmekle görevlidir. Reisülküttaplar ise 18. yüzyılda devletin artan diplomasi faaliyetlerine paralel biçimde Dışişleri ve merkez bürokrasisi ile alakalı işleri yürütmektedir. (Ahıskalı, 2007).

Reisülküttap Mehmet Galip Efendi (ö. 1829): 19. yüzyılın ilk yarısında yetişmiş devlet adamlarının önde gelenlerinden olarak kabul edilen Galip Paşa, İstanbul'da doğmuştur. Mektûbî-i Sadâret-i Âlî Kalemi başhalifesi olan Seyyid Ahmed Efendi'nin oğlu olan paşa, amedlik, kâtiplik görevlerinden sonra murahhaslık göreviyle Paris'e giderek Napolyon'la görüşüp Osmanlı-Fransa barışının sağlanmasında etkilidir. Reisülküttap olduktan sonra Osmanlı-Rus savaşlarında görev alan, bu savaş esnasında III. Selim tahttan indirilince kaçmak

zorunda kalan Galip Efendi, Rusya ile barış anlaşması yapmak için görevlendirilmiştir. Yergöğü antlaşmasını imzaladıktan sonra yeniden reisülküttaplığa atanan Galip Efendi, 1809 yılında Rusya ile savaş kaçınılmaz olunca sefer için tekrar görevlendirilmiştir. Sadaret kethüdalığı reisülküttaplık görevlerinden sonra azledilerek sürülse de affedilerek vezaret ve sadrazamlık görevlerinde bulunmuş ancak daha sonra vezaret rütbesiyle Kars valiliği yaparken Kars kalesini Ruslara teslim etmek zorunda kaldığı için azledilerek sürülmüştür. Sürgün yeri olan Balıkesir’de öldüğü kayıtlıdır (Köprülü 1996:329-331).

Mehmet Galip Efendi için yazılmış iki manzume tebriknâme mahiyetindedir. Biri *hoş geldin* redifli Mehmet Galip Efendinin ordu-yı hümayuna avdeti, diğeri de *şükr olsun* redifli seferden dönüş manzumesidir:

Millet-i Rusa sefâret ile oldu ‘âzîm
 Kıldı tevfiğe tahşîl-i şenâ şükr olsun
 Şulhı gördi müte‘assir çalışup nuşret için
 Şulhdan efdâl imiş feth ü ğazâ şükr olsun (k 145/4-5)

Beyitlerinde görüldüğü gibi Galip Efendi Osmanlı-Rus savaşında önemli görevler üstlenmiştir. 1806-1812 yıllarında Osmanlı-Rus savaşları devam ederken Osmanlı’da Kabakçı Mustafa İsyanı nedeni ile karışıklıklar çıkmış ve III. Selim tahttan indirilmiştir. Bu karışık ortamda reisülküttaptıktan alınmış olmasına rağmen Galip Efendi, reisülküttap yetkisiyle donatılarak Ruslar’la barış anlaşması yapmak için vazifelendirilmiş ve 25 Ağustos 1807’de Yergöğü Mütarekesi’ni imzalamıştır (Köprülü 1996:330). Fâzıl’ın kaleme aldığı bu manzumenin sefere ve *Yergöğü* antlaşmasıyla gelen sulha işaret ettiği anlaşılmaktadır.

Reisülküttab Mehmet Raşit Efendi (ö. 1798): Aynı zamanda divan sahibi bir şair olan Mehmet Raşit Efendi, tersane eminliği, defter eminliği gibi görevlerde bulunmuştur. Nizam-ı Cedid için bir ıslahat layihası hazırlaması, yenilikçi görüşleri, Zîştovi ve Yaş antlaşmalarındaki dirayetiyle ön plana çıkan Mehmet Raşit Efendi, üç kez reisülküttaplığa atanmış ve uzun süre bu görevi yürütmüştür. Nizam-ı Cedid’in kilit isimlerinden biri olarak kabul edilmekte ve Osmanlı diplomasisinin yenileşmesinde öncü olarak nitelendirilmektedir. Halk arasında yeniliklerden rahatsız olan bir kitlenin oluşmaya başlaması ve Raşid Efendi’nin de yeniliğin önemli aktörlerinden görülmesi sonucu oluşan baskıyla zaman zaman görevinden uzaklaşsa da yeniden reisülküttaplığa atanmıştır. III. Selim’in, dönemin sadrazamı İzzet Mehmed Paşa’ya tam yetki vererek saraya ve divana danışmadan hüküm çıkarma yetkisini tanınması ve reisülküttabın yaptığı görevlerin bir kısmının yeniden sadrazama devredilmesi nedeniyle bu

duruma içerleyen ve saf dışı bırakıldığını düşünen Raşit Efendi, hastalanarak 1798’de vefat etmiştir (Köksal, 2013).

Fâzıl’ın Raşit Efendi için kaleme aldığı 6 manzume içinde manzum tezkire adıyla istisah edilen, kendi yaşamından kesitler içeren kasidesi dikkat çekmektedir. Bu manzumede bir yıl evvel Acem sınırına gittiğini, orada tüm servetini yitirdiğini, kaleleri teftiş ederken devletin şanına yaraşır şekilde fiziken ve malen hizmet ettiğini, on ay öncesinde İstanbul’a döndüğünü, borçlularının kendisini kazaskere şikâyet ettiğini söyleyerek yardımını istemektedir:

Ser-ḥaddât-ı ‘Aceme bir sene evvel gitdim
 Şervetimden ayıran ol sefer-i İranım
 Bezl-i cehd eyledim ol hizmete mâlen bedenen
 Şân-ı devlet diyerek ḳal’alara iḥsânım
 Geldim İstanbula ammâ ki perîşan aḥvâl
 Didüm erbâb-ı ni‘am vâkıf-ı ḥâl ü şânım
 Şöyle on mâh mürûr itdi ki meh-tâb gibi
 Her gice zâhir olur ‘âleme bir noḳsânım (k 164/6-9)

Fâzıl’ın Reisülküttap Atıf Efendi’ye yazdığı başka bir methiyesinde onun ölümünden bahsetmesi dikkat çekmektedir:

Olmuş bize ḥançer-be-kef kıldı o zâlim nâ-ḥalef
 Râşid Efendiye telef cennetde olsun merḳadi
 Baḥş itdi Aḥmed-i ‘Âtıfı ol ehl-i cāhın ‘ârifi
 Ehl-i kemâlîñ vâkıfı a‘ni cenâb-âmedî (k 139/2-4)

Beyitlerinde kemal ehlinde arif kişi olarak nitelendirilen Raşit Efendi’nin ölümü, cinayet olarak tasvir edilmektedir.

Sır kâtibi: Sır kâtibi, padişahın özel kâtibidir. Yazı kâğıdı ve diğer yazı malzemelerini boynunda sırma işlemeli bir kesede ve altın dividini belindeki kuşakta taşıdığı bilinmektedir. Padişahın kaleme aldığı hatt-ı hümayunu mendile sardıktan sonra bunu Bâbîâlî’ye götürecek olan telhisçiye teslim etmekle görevlidir. Saraya gelen veya giden belgelerin okunması ve yazılması, cuma selâmlıklarında arzuhallerin toplanması, padişahın özel kütüphanesinin hâfiz-ı kütüblüğü, devletin asker ve gelirlerle ilgili temel defterlerinin bir nüshasının muhafazası diğer görevleridir (Sarıcaoğlu 2009:117).

Sır Kâtibi Ahmet Faiz Efendi (ö. 1807): Sır kâtibi Ahmet Efendi bir okçunun oğludur. Çocukluğu ve gençliği hakkında malumat bulunmayan Ahmet Efendi, III. Selim’in

kemankeşliğe heves etmesinden ve Ahmet Efendi'nin ok atmadaki ustalığını beğenmesinden dolayı Enderun mektebine alınmıştır. Bir süre mabeyncilik görevinde bulunan Ahmet Efendi, 1791'de Bolevi İbrahim Efendi yerine padişahın sır kâtipliğine getirilmiştir. Nizam-ı Cedid'in destekçilerinden olan Ahmet Faiz Efendi, Kabakçı Mustafa isyanı esnasında idamı istenen 11 kişiden biri olduğu için padişah tarafından gitmesine izin verilmiş, ancak isyan sırasında çatıdan çatıya kaçarken düşmüş ve öldürülmüştür (S. Arıkan 1993: 11-13). Aynı zamanda bir şair olan Ahmet Faiz Efendinin eserlerine dair bir bilgi bulunmamaktadır (Kesik 2014a).

Fâzıl'ın 6 methiye yazdığı Ahmet Faiz Efendi ile aralarının bir dönem bozuk olduğu bir manzumesinden anlaşılmaktadır:

Âh efendim baña derd oldı bu hicrân eyvâh
Eyle Fâzıl kuluña eski nazar ile nigâh
Saña da luğla dâ'im nazar itsün Allah
Tevbeler tevbeler itdim ise bir zerre günâh (k 149/5)

Tercî-i bend olarak istinsah edilen ancak mütessa' olan manzumede şairin sır kâtibinden af dilemesi, kusurunun bağışlanmasını ve yeniden eski nazarla bakmasını istemesi bu durumu destekler niteliktedir.

Başka bir manzumesinin kendisine tevliyet verildikten sonra sır kâtibine teşekkür niyetiyle yazıldığı anlaşılmaktadır.

Belî çok hâdden aşdı şükri geçdi
Bu mihnetkâra ihsân-ı tamâmın
Velîkin hâlimiñ emşâli vardır
Hücûmundan yine mâh-ı şıyâmın
Olinca tevliyetden hep haberdâr
Münâşib ehli hep kesdi selâmın
Umarlar belki benden şimdi luğfu
Ki ben Kârûniyem şimdi enâmuñ (k 163/18-21)

Beyitlerinde tevliyetten sonra şair, çevresindeki kişilerin tavırlarındaki değişikliğe dikkat çekmekte, ihsanı için sır kâtibine minnetlerini iletmektedir.

Diğer kişiler: Fâzıl'ın methiye yazdığı diğer kişiler bir darüssaade ağası, bir kahveci başı, Serez ve Yozgat ayanlarıdır. Bu memduhlar dışında mevkisi ve görevi tespit edilemeyen ancak nüfuzlu kişiler oldukları anlaşılan Mehmet Arif Bey, Halep'te yaşadığı anlaşılan Mehmet Bey ve Mü'min Efendi adına da birer methiye kaleme alınmıştır.

İsmail Sirozî (ö. 1813): Bugün Yunanistan sınırları içinde olan Siroz/Serez ayanı olan İsmail Bey, Rumeli’de güç ve nüfuz sahibi, aynü’l-âyânlardandır. Kendisi gibi ayan olan ve Fâzıl’ın da henüz sadrazam değilken bir methiye yazdığı Alemdar Mustafa Paşa’nın davetiyle İstanbul’a gelmesi ve Kâğıthane Mazbatası olarak da bilinen Sened-i İttifakı imzalayan ayanlardan olması yönüyle önemlidir (Süreyya 1996c:815).

Fâzıl, Serez ayanı için tercî-i bend formunda, kendisinden sonra ayan olan oğlu Yusuf Paşa için de kaside formunda birer teşrifîye yazmıştır.

Çapanoğlu Süleyman Bey (ö. 1813): Cebbârzâde, Çapaoğlu olarak da bilinen, 18-19. yüzyıllarda orta Anadolu’da hüküm süren önemli ayan ailesine mensup olan Süleyman Bey, Sivas, Yozgat, Çankırı, Amasya, ayseri, Halep, Adana, Niğde, Rakka gibi geniş bir coğrafyada etki göstermiştir. Süleyman Bey Çapanoğlu ailesinin nüfuzunu arttırmasında etkili olan başlıca kişidir. Babıali ve padişaha sadakatiyle nüfuzunu arttıran Süleyman Bey’in Rumeli’deki ayanlardan olan Pazvandaroglu’nun isyanını bastırmaya yardım etmesi, Mısır’da Fransızlara, Balkanlarda Ruslara karşı göstermiş olduğu yararlılığı, Nizam-ı Cedid taraftarı olarak İrad-ı Cedid hazinesi için vergi toplaması, yeni ordu için asker tedarik etmesi, II. Mahmut iktidarı zamanında sekbân-ı cedîd için asker toplaması önemlidir. Cebbarzâde Süleyman Bey, Sened-i İttifakı imzalayan ayanlardandır (Mert 1993:221-222).

Fâzıl, taşradaki görevi esnasında tanıdığı anlaşılan Cebbarzâde Süleyman Bey için bir methiye yazmıştır.

Ayanlara yazılan methiyelerde bu kişilerin hüküm sürdükleri, etkili oldukları bölgelerin özellikle vurgulandığı görülmektedir. Serez Ayanı İsmail Bey için yazılan bir kasidesinde Fâzıl’ın özellikle Selanik ve Serez’i zikretmesi dikkat çekmektedir:

Selânik şehrine ferhündedir nesl-i Siyâvuşi
Zamânın begleri pašalarınıñ tâc-ı ser-püşî
Siroz a‘yanı İsmâ‘il ol mekremet-kârın
Bu maḥdûm-ı celilü’ş-şânıdır kim ḥalk-ı medhüşî (k 125/1-2)

Çapanoğlu Süleyman Bey için yazılan bir methiyede de Yozgat, Erzurum, Van gibi memduhun yetki alanı içinde olan şehirler vurgulanmaktadır:

Semt-i Yozğaṭa biri keyfi bozuḳ ‘azm itse
Ḥâline şöyle düzen vire ki ma‘mûr gider
Erzurum cānibi hem ḳal‘a-i Van semti faḳaṭ
Anda âyîn-i ‘adâlet belî menşûr gider (k 99/13, 25)

Ayanların methinde dikkat çeken diğer husus, çoğu köklü, Türk kökenli Anadolu ailesine mensup olan bu kişilerin *hânedân-ı âsmân-temkîn-i rif'at*, *Siyâvûşî neseb*, *ced-be-ced silsilesi zübde-i cumhûr* gibi tamlamalarla soylarının temizliği, köklü ailelere mensubiyeti gibi vasıflarının ön plana çıkarılmasıdır:

Öyle bir zâta gerek tayy-i merâhil ki anıñ
Ced-be-ced silsilesi zübde-i cumhûr gider (k 99/6)

Ayanların, taşrada vergi toplamak, devlet asker istediğinde asker temin etmek, yaşadıkları bölgenin mülki idaresini elinde bulundurmak gibi görevleri olduğu bilinmektedir. 18. yüzyılda, nüfuzları ve güçleri oldukça artan, hatta Alemdar Mustafa Paşa gibi padişah değişikliğinde rol oynayabilecek duruma gelen ayanların asker ve ordu sahibi olmaları, cesaret ve yiğitliklerinin Fâzıl tarafından daha çok yüceltildiği görülmektedir:

Şecâ' atde civân-merd ü kemâl-i ' ağılla bir pîr
Cihânda bu tecellî kimlerin şöhret-zed-i gûşu (k 125/10)

Beytinde olduğu gibi *Kahramân-ı mîr-dilâver*, *nerîmân-ı cihân*, *civân-merd*, *şahbâz-ı evc-i rif'at* gibi tamlamalarla memduhlarının yiğitliklerini methettiği görülmektedir.

Ayanların yiğitlik dışında akıllı, işbilir olması, dindar oluşu gibi vasıfları yüceltilse de soy bağı, nüfuz alanı yahut cesareti kadar yaygın olmadığı görülmektedir.

Bu memduhların dışında, kasâ'id bölümünün sonlarında nev-zuhûr adıyla istinsah edilen, Andnâme-i Yahûdî Beççe adıyla da bilinen bir kaside bulunmaktadır. Bu kasidenin ismi zikredilmeyen bir Yahudi güzeli için kaleme alındığı ve Yahudilikle ilgili pek çok unsurun kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu manzume Yılmaz tarafından ayrıntılı biçimde incelendiği için burada ayrıca inceleme gereği duyulmamıştır (Yılmaz, 2011).

4.5.3.1.3.2.5. Diğer Kasideler

Fâzıl'ın kişiler dışında kasâ'id bölümünün sonunda istinsah edilen manzumelerde felek, içki yasağı, bahçe ve dükkân gibi unsurların methedildiği, vassfedildiği görülmektedir. Nev-zuhûr adıyla istinsah edilen iki kasidesini Fâzıl, feleği methetmek için ve içki yasağını dile getirmek için kaleme almıştır.

Herkesin şikâyet ettiği feleğin memduh olarak benimsendiği kasidede Fâzıl, *künbed-i vâlâ-yı medâr-ı hayrât*, *mededkâr-ı cihân*, *dâver-i hûrşîd âyâd*, *cism-i latîf*, *zât-ı veliyyü'n-ni 'âm* olarak nitelendirdiği feleği yüceltmekte ve isteklerini kendisine iletmektedir:

Yine hep ' ukdelerim olmadı hayfa mahlûl

Dağı bilmem ne zamân hâllolacaktır heyhât
 Kimse medh eylememiş zât-ı şerif-i pâkiñ
 Beli zemm itmede ebnâ-yı zamân her evkât (k 165/6, 8)

Beyitlerinde olduğu gibi pek çok memduhuna anlattığı halini son çare olarak bir de feleğe anlatmıştır.

Farklı nüshalarda *Nev-zuhûr*, *Berây Yasag-ı Bâde* gibi başlıklarla istinsah edilen manzume III. Selim döneminde uygulamaya konulan içki ve fuhuş yasağını işlemektedir:

Dest-i siyâset eyledi sâgarları şikest
 Minâlarında hışm ile burdı kulağını
 Bad-ı ‘adâlet eyledi meyhâneyi harâb
 Yeksân kıldı hâk ile uc u bucâğını (k 120/4-5)

21 beyitten oluşan manzumede içki yasağının meyhaneleri harap ettiğini, harabat ehlini zora soktuğunu, zahidleri ise güldürdüğünü ifade eden Fâzıl, yasaktan duyduğu memnuniyetsizliği gizlememektedir.

Bu manzumeler dışında Şemseddin Efendi isimli bir kişinin bahçesi 4 beyitlik nazm ile adı zikredilmeyen bir kimsenin dükkânı 6 beyitlik bir kaside ile vafedilmektedir.

4.5.3.2. Tarihler

Bilindiği gibi tarih düşürme ebced hesabı yaparak manzumelerin genellikle son beyitlerinde önemli görülen bir olayın yıl olarak verilmesi esasına dayanmaktadır. Şairlerin edebi hünerlerini göstermek, kasideye benzer biçimde manzumeleri yazdığı kişilerden caize almak gibi sebeplerle tercih edildiği görülmektedir. Tarih düşürme geleneğinin Türk edebiyatında tam olarak ne zaman başladığı bilinmemektedir. İstanbul’un fethinden sonra Fatih devrinin önemli devlet adamlarından Sinan Paşa’nın babası Hızır Bey’in (ö. 1459) bu türe önemli katkıları olduğu, 16. yüzyıldan sonra ise Türk Edebiyatında gittikçe yayıldığı ve pek çok şair tarafından düğün, ölüm, doğum, göreve başlama, fetih, çeşitli imar faaliyetleri gibi sebeplerle tarih düşürüldüğü bilinmektedir. Türk edebiyatında yazdığı iki bini aşkın tarih manzumesi ile ünlenen 18. yüzyılda yaşamış Sürûrî, tarih düşürme geleneğine altın çağını yaşatan şair olarak bilinmektedir (Yakıt 2017:251).

Tarih manzumeleri sanatın ve faydanın iç içe geçtiği bir tür olarak önem taşımaktadır. Nicelikleri farklılık gösterse de pek çok şairin divanında bulunan tarih manzumeleri sosyal hayatla kuvvetli bağları olan ve pek çok tarihi olay, kişi, yapı hakkında bilgi verirken aynı zamanda estetik bir haz da veren bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır.

Divanı'nda kaside, kıta, muhammes gibi farklı nazım biçimleriyle kaleme alınmış 141 tarih manzumesi bulunan Fâzıl'ın bu edebi geleneği sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Bilindiği gibi tarih düşürmenin harflerine, hesaplanışlarına ve söylenişlerine göre tasnifleri yapılmaktadır. Fâzıl'ın geleneğin kendisine sunduğu imkânlarla ilaveten nev-icad olarak adlandırdığı farklı tarih düşürme yöntemlerini de denediği görülmektedir.

Tablo 21. *Tarih manzumelerinin çeşitlerine göre kullanım sıklığı*

	Harflerine göre	Hesaplanışına göre	Söylenişine göre
Tarih çeşidi	Sade	Tam	Lafzen
Manzume sayısı	4	98	3
Tarih çeşidi	Noktalı	Tamiyeli	Manen
Manzume sayısı	33	38	138
Tarih çeşidi	Tüm Harflerle	Dü-ta	
Manzume sayısı	99	5	

Tabloda görüldüğü gibi Fâzıl, manzumelerine farklı tarih düşürme yöntemlerine yer vermektedir. Harflerine göre incelendiği takdirde Fâzıl'ın geleneğe paralel biçimde tüm harflerin hesap edilerek ebced değerinin düşürüldüğü tarihleri sade ve noktalı tarihe nazaran daha sık tercih ettiği görülmektedir.

Fâzıl'ın tarihleri içinde yalnız 4 manzumede sade harfler ile tarih düşürüldüğü görülmektedir. Aşağıdaki beyitte III. Selim'in baruthaneyi imarı üzerine yazılmış sade bir tarih bulunmaktadır.

‘ Adūya fāl olur Fâzıl ħurūf-ı sâde-târîhim
Oğur küffâra bârūt-ĥâne-i ra‘ d sûre-i duĥân (t 30/10)

M. 1795/1796 tarihlerine isabet eden 1210 tarihi ikinci dizede yer alan noktasız harflerin ebced değerinin toplanmasıyla bulunmaktadır.

Beyitte yahut dizede yer alan noktalı harflerin ebced değerinin toplanmasıyla elde edilen, cevherli, cevherdâr, menkût, münakkat gibi isimlerle anılan tarih düşürme şeklinin Fâzıl Divanı'nda 33 manzumede tercih edildiği görülmektedir.

Tekmîl olunca bu binâ menkûṭla didim añā
Târîḡ-i ra‘ nâ Fâzıla tersâne-i Ḥākân-ı Selîm (t 31/5)

III. Selim'in tersaneyi imarı üzerine yazılmış bir tarih manzumesinden alınan yukarıdaki beytin son dizesinin noktalı harflerini ebced değeri toplandığında 1210 (M. 1795/1796) tarihini vermektedir.

Fâzıl'ın noktalı ve noktasız tüm harfleri dâhil ederek tarih düşürdüğü manzume sayısı 99'dur. Aşağıdaki beyit Fâzıl'ın yeni yıl vesilesiyle III. Selim için kaleme aldığı bir tarih manzumesinden alınmıştır.

Mâ-ḥaşal bu sene pür-māye-i ḥayr oldığına
Düşdi *tārīḥ-i tamāmı* sene-i ḥayr-ı ferec (t 16/10)

Beytin son dizesinde yer alan *sene-i hayr-i ferec* terkindeki harflerin ebced değerleri toplandığında 1208 tarihini vermektedir.

Ḥarf-i *menḳūṭla* hem *sāde* ile bu beyti
İki *tārīḥ-i tamam* eyledi Fâzıl terḳīm
Bu himemle dil ḥassād ola bir dār-ı helāk
Dār ağacını binā eyledi Sulṭān Selīm (t 94/32-33)

Tersane-i Amire'de bulunan bir darağacı için yazılmış bir tarih manzumesinden alınan yukarıdaki bölümde de Fâzıl tarihi hem noktalı hem noktasız harflerle söylediğini ifade etmektedir. Dolayısıyla manzumenin son beytinde yer alan noktalı ve noktasız harflerin ebced değerleri ayrı ayrı toplandığında her biri 1209 tarihini vermektedir.

Tarihler, söylenişleri bakımından lafzen, manen, lafzen ve manen olmak üzere üç şekilde tasnif edilmektedir. Fâzıl'ın tarihlerine bakıldığında lafzen tarihten ziyade manen tarihi sıklıkla tercih ettiği anlaşılmaktadır. Hem lafzen hem de manen söylenen tarih örneği Divanı'nda bulunmamaktadır.

Dirīgā biñ iki yüzle yigirmi üçde tekrārān
Hemān on dört aydan soñra ḳopdı fetret-i şānī
Selīm ḥānı çün itdi ḡadriyle ḡamzesi maḳṭūl
O da ḥal^ç oldı fi'l-ḥāl zāḥir oldı 'adl-i Rabbānī
Mükāfāt-ı şanı^ç üzre hemān dört māhdan soñra
Zamān-ı^ç uḳbāya gönderdi daḥı ol Muşṭafa Ḥānı
Cemāziye'l-āḥiriñ beşinci günü pençşenbe
Cülūs-ı ḥazret-i Maḥmūd-ı sāni ṭutdı devrānı (t 100/1-4)

Tārīḥ-i Ma'lūm başlığıyla istinsah edilen ve III. Selim'in idam edilişi üzerine kaleme alınan tarih manzumesinden alınan beyitlerde şair, fetret-i sani olarak adlandırdığı hāmîsinin

idam edilişinin tarihini lafzen ve ayrıntılı olarak ifade etmektedir. Buna göre 5 Cemaziyelahir 1223'te bir perşembe günü, tahttan indirildikten 14 ay sonra idam edildiği anlaşılmaktadır.

Fâzıl Divanı'nda hesaplanışlarına göre, tam tarih, dü-ta tarih ve tamiyeli tarih olarak tasnif edilen tarih manzumelerinin tamamına dair örnekler bulmak mümkündür. Geleneğe uygun biçimde Fâzıl daha çok tam tarihi tercih etse de dü-ta ve tamiyeli tarih düşürme yöntemlerine de yer vermiştir.

Bir tarih manzumesine harflerin ebced değerleri toplandığında bir olayın yılını tam olarak vermezse, sonuca kaç eklenip çıkarılacağı yahut hesaplama yapılırken nasıl bir yol izleneceği açık ya da gizli olarak önceki dize, beyit ya da beyitlerde ifade edilmektedir. Tamiyeli tarih denilen bu tarih düşürme şeklinin Fâzıl tarafından da 38 manzumede tercih edildiği anlaşılmaktadır.

Vezir ailesine mensup olduğu anlaşılan Ömer Ağa'nın kızı ve İsmail Bey'in zevcesi Hatice Hanım lakaplı bir kişinin ölümüne yazılan bir tarih manzumesi, tamiyeli tarih özelliği taşımaktadır:

Fâzıla evvel elfâzla yaz târihin

Vâsıl oldu harem-i hâkka Hâdîce hanım (t 133/7)

Okuyucuya tarihin nasıl hesaplanacağını tarifini yapan Fâzıl, ikinci dizede yer alan her bir kelimenin ilk harfinin ebced değerinin toplanarak ölüm tarihinin bulunacağını ifade etmektedir. Buna göre de 1223 tarihi bulunmaktadır.

Tam tarih, harflerin ebced değeri hesaplandığında tam olarak o olayın yılını veren tarihlerdir. Müverrih, yani tarih düşüren şairler bunu genellikle bir önceki dize yahut beyitte belirtseler de şayet tarih türüne bir ima yoksa tam tarih olduğu kabul edilmektedir (Yakıt: 424). Fâzıl'ın tarih manzumelerine bakıldığında da tam tarihlerin sıklıkla tercih edildiği, genellikle de geleneğe uygun biçimde bir önceki dizede yahut beyitte tam tarih olduğunun belirtildiği yahut ima edildiği görülmektedir.

İder ihâm-ı ism-i tâm târîh-i du'âdır bu

Refîk ide Hüseyn Paşaya hâk esmâ-i hüsnâyı (t 2/18)

III. Selim'in kız kardeşi Esmâ Sultan ile devrin önemli devlet adamlarından Kaptanıderya Küçük Hüseyin Paşa'nın düğünü için yazılan tarih manzumesinden alınan yukarıdaki beyitte şair, tam tarih yazdığını ilk dizede belirtmekte, ikinci dizede yer alan harflerin ebced değerleri toplandığında da 1207 tarihini vermektedir.

Düşe târîhi sezâdır Fâzıl
Ola iqbâl ile bu hâne-güşâd (t 9/8)

III. Selim, kız kardeşi Hatice Sultan için Beşiktaş'ta meşhur bir köşk yaptırmıştır. Döneminde oldukça beğenilen ve ses getiren bu yalıya padişahın da sıklıkla geldiği bilinmektedir. Bu nedenle devrindeki şairler tarafından sultanın bu yalısına tarihler düşülmüştür. Fâzıl'ın da bu yalı için farklı sebeplerle 4 farklı tarih manzumesi kaleme aldığı bilinmektedir. Yukarıdaki beyit de Fâzıl'ın bu yalı için yazdığı bir tarih manzumelerinin birinden alınmıştır. Şair tam tarih olduğunu ima etmese de son dizedeki harflerin ebced değerlerinin toplamı 1211 tarihini vermektedir.

Katmerli, ratâ, setâ tarih olarak da bilinen dü-tâ tarih, tarih manzumelerindeki harflerin ebced değerlerinin iki katını verdiği tarihlerdir. Bu tarihler dizelerdeki harflerin bir bütün olarak olması gereken tarihin iki katını verdiği gibi bazen noktalı ve noktasız harflerin toplamı ayrı ayrı olayın tam tarihini vermekte, bazen de özellikle musammat şeklinde yazılmış olan tarihlerde dizinin yahut beytin ilk bölümü tam tarihi, ikinci bölümü de yine aynı tarihi verecek şekilde yazılmaktadır (Yakıt: 451). Fâzıl, 141 tarih manzumesi içinde 5'ini dü-tâ olarak yazmıştır. Bu manzumelerin 2'sinde noktalı ve noktasız harflerin ebced değerlerinin toplamı ayrı ayrı o olayın tarihini vermektedir. Diğer manzumelerde ise beyitte yer alan her bir dize ayrı ayrı aynı olayın tarihini verdiği görülmektedir.

Evc-i bâlâda tura nâvek-i hâkân-ı hemîn
Şayd-ı 'anķāya döner tã'ir-i kıdsîdir bu (t 54/19)

Târîh-i Nişân, târîh-i kabza başlıklarıyla istinsah edilen, III. Selim'in ok atma merasimi için yazıldığı anlaşılan tarih manzumesinde her bir dizede yer alan harflerin ebced değerleri hesaplandığında 1207 tarihini verir. Ayrıca beytin tamamındaki noktalı harflerin ebced değerleri toplandığında da 1207 tarihini vermektedir. Dolayısıyla beyitte üç tane 1207 tarihi bulunmaktadır.

Fâzıl'ın 4 tarih manzumesinde nev-îcâd, yeni îcâd gibi ifadeler kullanarak o döneme kadar örneği olmadığını düşündüğü tarih düşürme biçimlerini denediği anlaşılmaktadır:

Harf-i evvel her kelâmında bu beytiñ Fâzıla
İşte târîh-i nev-îcâdım durur hem-pâyesi
Rûhına biñ rahmet olsun âh Zeyneb hanımıñ
Rûh-ı pâki oldı ebkâr-ı cenân-pîrâyesi (t 131 6/7)

Babıali Kethüdası Nazif Efendi'nin kızı Zeynep Hanım'ın ölümü için yazılmış yukarıdaki tarih kaydında Fâzıl, son beyitte yer alan her kelimenin ilk harfinin hesaba dâhil edileceğini, bunun tarih düşürmede yeni bir yol olduğunu ifade etmektedir. Son beyitte yer alan kelimelerin ilk harflerinin ebced değeri hesaplandığı takdirde 1220 tarihini vermektedir.

Klasik şiir geleneğinde şairler genellikle tarihi tek bir dizede, hatta son dizede düşürmektedir. Beytin tamamında tarih düşürme yahut söz ya da söz öbeğiyle tarih düşürme daha az tercih edilen tarih düşürme yöntemleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Fâzıl'ın da tarih manzumelerinde genellikle son dizede tarih vermeyi tercih ettiği, beyit ve söz öbeğiyle tarih düşürmeyi daha az tercih ettiği görülmektedir. Fâzıl, 14 manzumesinde beytin tamamını dâhil ederek tarih düşürmektedir. Aşağıdaki bölüm beyitle düşürülen tarihe bir örnektir:

Bu beyti didi fikr-i mühendis ile Fâzıl
Hep sâde olan harfle târîh-i yegâne

Bu âteş-i reşk ile hemân paşlasun a' dâ
Döndi kürr-e-i nâra bu nev humbara-ğhâne (t 32/ 6-7)

III. Selim'in humbarahaneyi imarına düşürülen yukarıdaki tarih manzumesinde şair bir önceki beyitte sonraki beytin noktasız harflerinin ebced değerinin toplanarak tarih kaydına ulaşılması gerektiğini ifade etmektedir. Buna göre sonraki beyitte yer alan tüm sade harflerin ebced değerleri toplandığında 1209 tarihini vermektedir.

Fâzıl'ın 104 tarih manzumesinde tek bir dizede, son dizede tarih düşürdüğü görülmektedir.

Şunar seccâde-i 'ulyâya Fâzıl tam târîhin
Meḥmed 'Ârife oldu mücellâ mesned-i fetvâ (t 62/7)

Şeyhülislam Azizzade Arif Efendi'nin göreve atanması için yazılan tarih manzumesinde son dizede yer alan harflerin tamamının ebced değeri toplandığında 1223 tarihini vermektedir.

Fâzıl, 21 tarih manzumesinde ise son dizede yer alan söz grubu ile tarih düşürmektedir.

Sâl-i nev-âmed cenâb-ı kethüdâ-yı devlete
Cânib-i ḥaḫdan ola târîḫi ḥıfz-ı kibriyâ (t 21/11)

Sadâret Kethüdası Ali İbrahim Efendi'nin yeni yılını kutlamak için kaleme alınan manzumede şair, son dizede yer alan *ḥıfz-ı kibriyâ* terkibi ile 1221 tarihini vermektedir.

Fâzıl'ın az da olsa yalnızca tek kelime ile bir olayın tarihini verdiği manzumeler de bulunmaktadır. Yalnızca iki manzumede rastlanılan bu tarih düşürme çeşidine III. Selim'in yeni yılını kutlamak için yazdığı tarih manzumesi örnek olarak verilebilir:

Çünkü târîhi zâfer-gâh oldu
 'Âleme özge beşâret'dir bu (t 14/ 18) 1206

Beytinde tarih ilk dizede *zafergâh* kelimesi ile verilmiştir. Bu kelimenin harflerinin ebced değerlerinin toplamı 1206 tarihini vermektedir.

Aşağıda tarih düşürmede kullanılan birimler gösterilmektedir:

Tablo 22. *Tarih manzumelerinin birimleri*

Birimi	Sayısı
Söz	2
Söz öbeği	21
Mısra	104
Beyit	14
TOPLAM	141

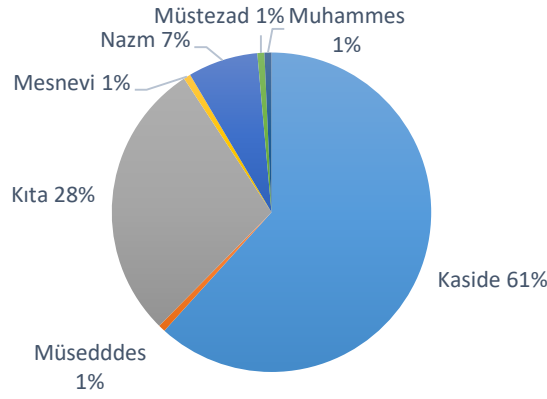
Tarih manzumelerinde bir olayın tarihinin genellikle son beyitte yahut son dizede verildiği bilinmektedir. Ancak az da olsa tarihlerin manzume içinde herhangi bir beyit ya da dizede verildiği örnekler de bulunmaktadır. Bu durum Fâzıl'ın tarih manzumeleri için de geçerlidir. Bu manzumelerin çoğunda tarihler son beyitte, son dizede verilmektedir. Ancak tarihin manzume içinde muhtelif yerlerde verildiği birkaç örnek de mevcuttur:

Baňa târîhi düşdi lafz-ı durûğ
 Şubh-ı kâzible nîmdir bu sâl (t 13/12) 1210

III. Selim'in yeni yılını kutlamak amacıyla yazılan bir tarih manzumesinden alınan yukarıdaki bölümde ilk dizede yer alan durûğ kelimesi ile 1210 tarihi verilmiştir. 18 beyitlik bu manzumede tarih kaydı 12. beytin ilk dizesinde yer almaktadır.

Klasik şiir geleneğinde 18. yüzyıldan sonra edebi gelenekte cereyan eden yenilik ihtiyacı sonucunda türler arasılığın yaygınlaşması, belli nazım biçimleriyle özdeşleşen konuların farklı nazım biçimleriyle söylenmesi, türlerin birbirine karıştırılması söz konusu olmuştur. Bunun bir sonucu olarak, tarih düşürmede kaside yahut kıta nazım biçimleri sıklıkla tercih edilirken daha sonraları müstezâd, mesnevi, muhammes, müseddes gibi nazım biçimlerinin de tercih edildiği anlaşılmaktadır. Fâzıl'ın tarih manzumelerinde kaside, kıta gibi

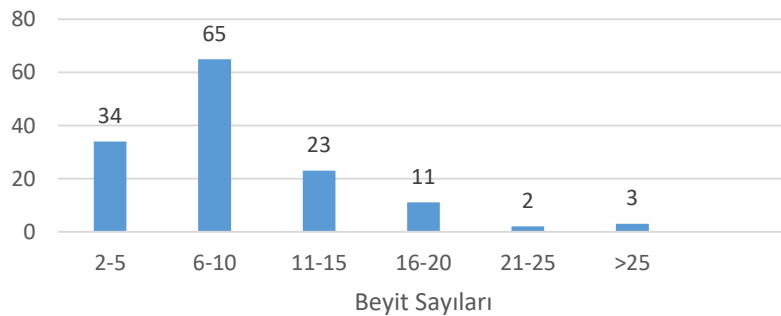
klasik biçimleri kullanmanın yanında mesnevi, muhammes gibi farklı türlerle de denemeler yaptığı görülmektedir.

Şekil 20. Tarih manzumelerinin nazım biçimleri

Grafikten de anlaşılacağı gibi Fâzıl tarih manzumelerinin % 96'sı klasik kaside, nazm ve kıta biçimlerindedir. Bunun yanında denemeler yapılarak müstezâd, müseddes, muhammes ve mesnevi biçiminde kaleme alınan birer tarih manzumesi de bulunmaktadır.

Klasik şiir geleneğinde tarih manzumelerinin uzunlukları değişkenlik göstermekle birlikte daha çok 2-4 beyit arası uzunluğun tercih edildiği bilinmektedir. Fâzıl'ın tarihlerine bakıldığında en az 2, en fazla 33 beyit arasında farklı uzunluklarda yazılan manzumeler olduğu görülmektedir.

Şekil 21. Tarih manzumelerinin beyit sayıları

Grafikten anlaşılacağı gibi Fâzıl tarih manzumelerinde daha çok 6-10 beyit arası uzunluğu tercih etmektedir. Manzumelerin % 72'si 2-10 beyit arasında kaleme alınmıştır. Buna karşın yaklaşık %4'ü 21 beyit üstüne tekabül etmektedir.

Tarih manzumelerinin 139’unda olayların cereyan ettiği tarihler istinsah edilmiştir. Tenkitli metin hazırlanırken ilgili manzumelerin altına farklı nüshalardan elde edilen tarih bilgilerine yer verilmiştir. Manzumelerde işaret edilen tarihlere metin tenkidinde yer verilen nüshalarda rastlanmadığı takdirde eldeki diğer nüshalara müracaat edilerek ilgili tarihler belirtilmiştir. Nüshadan nüshaya değişkenlik gösteren tarihler ile metin tenkidi dışındaki nüshalardan elde edilen tarih bilgileri dipnotta gösterilmiştir. Hiçbir nüshada tarih bilgisinin olmadığı durumlarda ebced hesabı yapılmış, bu yolla tespit edilebilen tarihler de dipnotta belirtilmiştir.

Yalnız iki manzumede işaret edilen tarihin eldeki hiçbir nüshada olmadığı görülmüştür. Bunlardan biri *berây-ı menzil-i şâh-ı enâm* başlığıyla istinsah edilen III. Selim’in Okmeydanı’na teşrifi ve ok atma şölenine düşürülen tarihtir.

Şaştına Fâzıl düşürdi bu du‘â-yı devleti
Şaf şaf ervâh-ı felek âvâre-i pervâz iken (t 95/ 6)

Fâzıl, yukarıdaki beyti III. Selim’in teşrifine tarih düşürmek için kaleme alsa da eldeki nüshalarda hiçbir tarih kaydı bulunmamaktadır. Ebced değeri hesaplanırsa da beytin tarihi tespit edilememiştir.

Tarih bilgisi bulunmayan diğer manzume de Râmiz Abdullah Paşa’nın kaptanıderyalığa getirilmesi üzerine kaleme alınan tarihtir.

Mevâlîd-i şelâşe neşr idüp peygâm-ı târîhin
‘ Aceb Râmiz Efendi bir vezîr-i kâm-kâr oldu (t 108/10)

Beytiyle Kaptanıderya Râmiz Abdullah Paşa’nın göreve getiriliş tarihi hiçbir nüshada istinsah edilmese de ebced hesabı yapıldığında 1223 tarihini vermektedir.

Fâzıl’ın tarih manzumeleri ile ilgili belirtilmesi gereken diğer husus şairin hangi tarihlerde bu manzumeleri kaleme aldığıdır. Şairin tarihleri 1173 ile 1225 yılları arasındadır. Ancak elbette her yıl aynı sayıda tarih manzumesi kaleme alınmamış, bazı yıllarda nispeten fazla sayıda manzumeye yer verilirken, bazı yıllarda hiç tarih kaydına rastlanmamıştır. Yıllara göre tarih manzumelerinin dağılımı tabloda verilmektedir:

Tablo 23. *Yıllara göre tarih manzumeleri*

Yıllar	Miladi Karşılığı	Sayısı
1173-1200 arası	1759-1786	6
1201-1205 arası	1786-1791	4
1206	1791-1792	4
1207	1792-1793	7
1208	1793-1794	4
1209	1794-1795	15
1210	1795-1796	11
1211	1796-1797	3
1212	1797-1798	2
1213	1798-1799	1
1216	1801-1802	4
1217	1802-1803	4
1218	1803-1804	5
1219	1804-1805	4
1220	1805-1806	6
1221	1806-1807	12
1222	1807-1808	17
1223	1808-1809	19
1224	1809-1810	10
1225	1810	2
Tespit edilemeyen	?	1
TOPLAM		141

Fâzıl'ın bilhassa 1200-1225 yılları arasında, yani 1786 yılından ölüm tarihi olan 1810'a kadar 1214-1215 yılları hariç kesintisiz biçimde tarih manzumesi kaleme aldığı görülmektedir. Bilhassa yatalak olduğu ve görme yetisini kaybettiği son on yılını tarih yazıcılığı bakımından en verimli zamanları olarak değerlendirmek mümkündür.

Tarih manzumeleri, şairin sanatını göstermesi yanında devrinin bir vesikası olması yönüyle de önemli bir türdür. Fâzıl'ın tarih manzumelerinin devrinin aynası olması bakımından değerinin daha iyi anlaşılması için gerek yazıldığı şahsiyetler gerekse yazılmasına vesile olan olaylar bakımından incelenmesi yararlı olacaktır.

4.5.3.2.1. Yazıldığı Olaylar Bakımından Tarihler

Fâzıl'ın tarih manzumelerinin ele aldıkları olaylar bakımından çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Bu manzumelerde ele alınan olaylar görev tebriki, yeni yıl tebriki, doğum, ölüm, düğün, imar ve hayrat için düşülen tarihler ve atıcılık, teşrif gibi muhtelif konulardır. Tabloda bu tarihlerin ele aldıkları konular ve manzume sayısı verilmektedir:

Tablo 24. *Yazıldıkları olaylar bakımından tarih manzumeleri*

Tarihi Olay	Sayısı
Göreve başlama	49
Doğum	6
Ölüm	27
Düğün	4
İmar ve hayrat	31
Yeni yıl tebriki	16
Diğerleri	8
TOPLAM	141

Fâzıl'ın tarihlerinin önemli bir kısmı göreve atanan kişileri tebrik etmek için kaleme alınmıştır. Bunun dışında imar faaliyetleri ve hayratlar için düşülen tarihler ile ölümler için yazılan manzumeler diğer dikkat çeken tevârihtir. Tabloda diğerleri olarak isimlendirilen konular ise III. Selim devrinde uygulanan içki yasağı, Mısır'ın Fransız işgalinden kurtarılması, ok atma ve nişancılık talimleri ile padişahın Aynalıkavak, Neşatabad gibi kasr ve saraylara olan teşrifleridir.

4.5.3.2 Yazıldığı Kişiler Bakımından Tarihler

Fâzıl'ın tıpkı kasidelerinde olduğu gibi tarih manzumelerinde de hitap ettiği şahsiyetler çeşitlilik göstermektedir. Padişah, sadrazam, vezir gibi en üst düzey devlet erkânından, sarayda görevli kalfa, imam, şeyh, üst ve orta dereceli kalemiye mensuplarının kızlarına kadar geniş bir yelpazeye Fâzıl'ın tarihlerinde yer verilmektedir.

Fâzıl'ın kasidelerindeki şair-memduh ilişkisine benzer bir ilişkinin tarih manzumeleri için de geçerli olduğu görülmektedir. Fâzıl'ın pek çok tarih manzumesi kasidelerine benzer biçimde 6-20 beyit arasında kaleme alınmış, hangi olay vesilesiyle hangi şahsiyete hitaben yazıldıysa o olay ve şahsiyeti yücelten ifadeler yer verilmiştir. Hatta Fâzıl, *Târih-i Medhiye Sultân Selîm Be-Teşrif-i Âyinelî Kavak* başlığıyla istinsah edilen ve III. Selim'in Aynalı Kavak Kasrı'na gelişinin kaydını veren 27 beyitlik bir tarih manzumesi kaleme almıştır (t 137). Bu manzumede Fâzıl'ın başlıkta tarih-i methiye terkinini tercih etmesi, III. Selim'i ve Aynalı Kavak Kasrı'nı yücelten ifadeler kullanması kaside ve tarih arasındaki sınırların bilerek yumuşatıldığının somut bir göstergesidir.

Tabloda Fâzıl'ın farklı sosyal tabaka ve mevkiye sahip kişiler için yazmış olduğu tarih manzumeleri ve sayıları gösterilmiştir:

Tablo 25. Tarih manzumelerinin yazıldığı kişilerin tasnifi

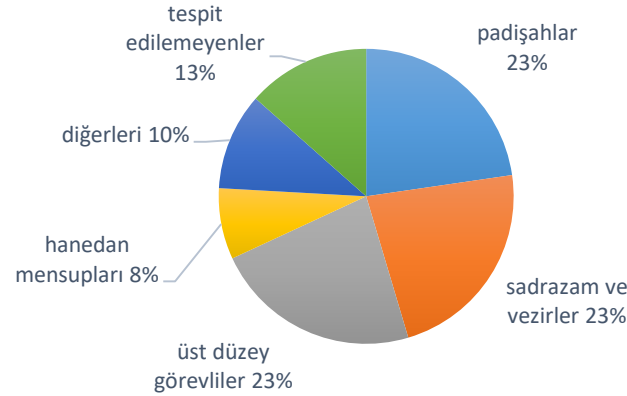
Makamlar		Kişiler	Sayısı
Padişahlar		III. Selim	28
		II. Mustafa	2
		II. Mahmut	3
Şehzadeler		I. Abdülhamit’in oğlu Mehmet	1
Sultanlar	Valide Sultanlar	Mihrişah Sultan (III. Selim’in Validesi)	2
		Ayşe Sineperver Sultan (IV. Mustafa’nın Validesi)	1
	Hanım Sultanlar	Hatice Sultan (I. Abdülhamit’in kızı)	3
		Esmâ Sultan (I. Abdülhamit’in kızı)	2
		Fatıma Sultan (II. Mahmut’un kızı)	2
		Fatıma Sultan (I. Abdülhamit’in kızı)	1
		Hibetullah Sultan (I. Abdülhamit’in kızı)	1
Sadrazam ve Vezirler	Sadrazam	Hafız İsmail Paşa	2
		İzzet Mehmet Paşa	3
		Koca Yusuf Paşa	2
		Alemdar Mustafa Paşa	2
		Halil Hamit Paşa	2
		Melek Mehmet Paşa	2
		Çavuşbaşı Memiş Paşa	1
		Gürcü Yusuf Ziya Paşa	1
	Vezir	Alaeddin Paşa	1
		Hamdullah Paşa	1
		Hüsameddin Paşa	1
		Musa Paşa	2
		Osman Paşa	1
		Tayyar Paşa	2
	Kaptanıderya	Küçük Hüseyin Paşa	5
		Fırtına Ahmet Kaptan	1
Ramiz Abdullah Paşa		1	
Hafız Ali Paşa		1	
Üst Düzey Devlet Görevlileri	Kethüdalar	Yusuf Ağa	2
		Şerif Efendi	1
		İbrahim Efendi	3
		Mustafa Refik Efendi	2
		Pepe Hasan Efendi	1
		Ahmet Azmi Efendi	1
	Reisülküttaplar	Halit Efendi	1
		Mehmet Galip Efendi	1
		Mehmet Raşit Efendi	2
		Ratip Efendi	1
		Vasıf Efendi	2
	Defterdarlar	Osman Efendi	1
	Şeyhülislamlar	Salihzade Esat Efendi	1
		Azizzâde Mehmet Arif Efendi	1
	Kazaskerler	Rumeli Kazaskeri Şemseddin Efendi	1
		Rumeli Kazaskeri Ataullah Efendi	1

	Rumeli Kazaskeri Veli Efendizâde	1
Diğer Şahsiyetler	Silahtarlar	İbrahim Ağa
		Mehmet Mir
	Sır Katipleri	İbrahim Efendi
		Arif Bey
		Tayfur Bey
	Mektubiler	Refik Efendi
	Kalfa	Hesna Kalfa
		Ziba Kalfa
		Fesahat Kalfa
	Şeyh ve İmamlar	Revanici Derviş Mustafa Dede
		Hacı Hasan Seyit Ahmet
		Şeyh Ahmet
	Ruznameci	Abdullah Efendi
		Mehmet Emin Efendi
	Şair	Şair Hasan Bey'in Kardeşi
	Üst Düzey	Fatıma Hanım (Kethüda Halil Ağa'nın Kızı)
	Kişilerin Kızları	Zeynep Hanım (Kethüda Nazif Efendi'nin Kızı)
		Emine Hanım (Elçi Paşazade İbrahim Paşa'nın Kızı)
	Tespit Edilemeyenler	19
	Bir Şahsiyete Hitaben Yazılmayanlar	2
	TOPLAM	141

Kasidelerine bakıldığında Fâzıl'ın III. Selim başta olmak üzere Kaptanıderya Küçük Hüseyin Paşa, Reisülküttap Mehmet Râşit Efendi, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa, Sadrazam Sami Ebubekir Paşa gibi üst düzey devlet erkânının başlıca memdûhlar olduğu görülmektedir. En fazla kasideyi memdûhu III. Selim için kaleme alan Fâzıl'ın tarihlerinde de benzer biçimde en çok manzumeyi padişah için kaleme aldığı görülmektedir. Ancak kasidelerinden farklı olarak tarihlerinde Fâzıl'ın III. Selim dışındaki şahsiyetler için birbirine yakın sayılarda manzume yazdığı görülmektedir.

Fâzıl'ın tarihlerinde yer alan kişilerin tamamının adı verilse de bazı manzumelerinde bu kişilerin makamı, mesleği yahut statüsüne yönelik bilgi bulunmamaktadır. Tabloda *tespit edilemeyenler* olarak tasnif edilen bu tarihlerin sayısı 19'dur ve sayıca fazla değildir. Bunun yanında içki yasağı için kaleme alınan iki manzume de herhangi bir kişiye ithafen yazılmış değildir.

Grafikte tarih manzumelerinin kişilerin genel hatlarıyla sahip oldukları statülere göre dağılımı gösterilmektedir:

Şekil 22. Tarih manzumelerinin yazıldığı kişilere göre dağılımı

Buna göre manzumelerin büyük bir bölümünün padişah, hanedan mensubu, vezir, sadrazam ve kaptanıderya gibi kişiler için kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Tarihlerin yalnızca %10'unun orta düzey ilmiye, kalemiye mensubu kişiler ve onların yakınları için yazıldığı görülmektedir.

Padişahlar: Fâzıl, I. Abdülhamit, III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmut iktidarlarını görmesine karşın yalnızca III. Selim için kasideler kaleme alsa da tevârihinde yine III. Selim başta olmak üzere IV. Mustafa ve II. Mahmut için de çeşitli vesilelerle manzumeler yazdığı görülmektedir. Tabloda Fâzıl'ın padişahlar için yazdığı tarih manzumeleri ve bunların yazılma nedenleri, konuları ifade edilmiştir.

Tablo 26. Padişahlar için yazılan tarih manzumeleri ve konuları

III. Selim İçin Yazılan Tarihler	No	Konusu	Tarih
Târîh-i Sâhil-hâne-i Neşât-âbâd	6	Neşatabad köşkünün imarı	1210
Târîh-i Sene-i Cedîd Berkâb-ı Şâh-ı Enâm	12	Yeni yıl tebriki	1211
Târîh-i Sene-i Cedîd Berkâb-ı Sultân Selîm Hân	13	Yeni yıl tebriki	1210
Târîh-i Sene-i Cedîd Berkâb-ı Şâh-ı Ferîd	14	Yeni yıl tebriki	1206
Târîh-i Sene-i Cedîd Berkâb Şâh-ı Ferîd	15	Yeni yıl tebriki	1209
Târîh-i Sene-i Cedîd Berkâb Şâh-ı Ferîd	16	Yeni yıl tebriki	1208
Târîh-i Sene-i Cedîd Berkâb Şâh-ı Ferîd	17	Yeni yıl tebriki	1217
Târîh-i Sene-i Cedîd Berkâb Şâh-ı Ferîd	18	Yeni yıl tebriki	1219
Târîh-i Sene-i Cedîd Berkâb Şâh-ı Ferîd	19	Yeni yıl tebriki	1220
Târîh-i Tobhane	26	Tophane'nin inşası	1209
Diğer Târîh-i Tobhane	27	Tophane'nin inşası	1209
Târîh-i Tobhane	28	Tophane'nin inşası	1209
Târîh-i Teymûr Hâne	29	Demirhânenin inşası	1209
Târîh-i Bârûthâne	30	Baruthânenin inşası	1210
Târîh-i Tersâne	31	Tersanenin inşası	1210
Târîh-i Humbarahâne	32	Humbarahanenin inşası	1209
Târîh-i Kışla-i 'Arabacıyân	33	Kışla inşası	1208

Târîh-i Sâl-i Cedîd Berkâb-ı Şâh-ı Ferîd	34	Yeni yıl tebriki	1222
Târîh-i Anbâr-ı Hubûbât	38	Hububat ambarı inşası	1217
Târîh-i Nişân	54	Padişahın ok atma merasimi	1207
Târîh-i Hazîne-i Hümâyûn	75	Hazine binasının tamiri	1210
Târîh-i Feth-i Mısır	77	Mısır'ın Fransızlardan geri alınması	1216
Diger Feth-i Mısır	78	Mısır'ın Fransızlardan geri alınması	1216
Târîh-i Dâr Ağacı Der Tersâne-i 'Âmire	94	Tersanede kullanılacak olan dar ağacının inşası	1209
Berây-ı Menzil-i Şâh-ı Enâm	95	Padişahın Okmeydanı'na gelişi ve ok atma merasimi	?
Târîh-i Havuzlu Köşk Der Sâhil-hâne-i Neşât-âbâd	96	Neşatabad'taki Havuzlu Köşk'ün inşası	1208
Târîh-i Ma'lûm	100	Padişahın idamı	1223
Târîh-i Medhiye Sultân Selim Be-Teşrîf-i Âyinelî Kavak	137	Padişahın Aynalı Kavak köşküne teşrifi	1208
IV. Mustafa İçin Yazılan Tarihler	No	Konusu	Tarih
Târîh-i Sâl-i Cedîd Berkâb-ı Sultân Mustafa Hân	25	Yeni yıl tebriki	1223
Târîh-i Cûlûs-ı Sultân Mustafa Hân bin Abdülhamîd Hân	63	Cûlus	1222
II. Mahmut İçin Yazılan Tarihler	No	Konusu	Tarih
Târîh-i Cûlûs-ı Sultân Mahmûd Hân Bin Abdülhamid Hân	79	Cûlus	1223
Târîh-i Diger Be-Cûlûs-ı Hümâyûn	80	Cûlus	1223
Târîh-i Mescid-i Şerîf-i Der-Kavak	98	Kavak Mescidi'nin tamiri	1224

IV. Mustafa'nın kısa süren saltanatı döneminde bir cûlus bir de yeni yıl tebriki için tarih manzumesi kaleme alınmıştır. Fâzıl, ömrünün son yıllarında II. Mahmut'un iktidarını görmüştür. Bu nedenle onun için kaleme aldığı tarih manzumesi iki cûlus ve bir imar faaliyeti ile sınırlıdır. Fâzıl'ın kasidelerinde olduğu gibi tarihlerinde de asıl iltifat ettiği kişi kendisine ihsanda bulunup çeşitli görevler almasını, sürgündeyken affedilip İstanbul'a dönmesini ve düzenli bir maaş bağlanmasını sağlayan III. Selim'dir. Padişah için 28 tarih manzumesi kaleme alan Fâzıl'ın daha çok yeni yıl tebrikini, pek çoğu Nizâm-ı Cedîd kapsamında yapılan imar faaliyetlerini ve padişahın çeşitli mekânlara teşrifini konu aldığı anlaşılmaktadır. III. Selim iktidarının önemli sorunu olan Fransızlar'ın Mısır'ı işgali ve Osmanlı'nın müdahalesi ile buranın geri alınması da Fâzıl'ın tevârihine konu olmuştur.

Tevârihlerin devrinin sosyo-ekonomik, sanatsal, mimari vb. pek çok durumunu yansıtan yönleri olduğu da bilinmektedir. Yalnızca Fâzıl'ın tevârihine bakıldığında bile III. Selim'in iktidarı döneminde Nizâm-ı Cedîd'i benimsediği ve bu amaçla pek çok faaliyetlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Tophane'nin inşası, topçu kışlası imarı, demirhane, humbarahane, baruthane, tersane, hububat ambarı inşaları, hazine binasının tamiri bu kapsamda yapılan imar faaliyetleridir. Bunun yanında klasik Osmanlı mimarisinden farklı tarzlarda inşa edilen yahut

restore edilen köşk, saray ve yalılar, bilhassa kardeşi Hatice Sultan için Alman mimar Melling'e batılı bir tarzda restore ettirilen Neşatabad Sarayı ve Aynalıkavak Köşkü devrinde dikkat çeken mimari yapılarıdır ve padişahın sık sık buraları ziyaret ettiği bilinmektedir. Görüldüğü gibi Fâzıl'ın bu manzumeleri tarihi vesikaları edebi açıdan da desteklemektedir.

Hanedan mensupları: Fâzıl'ın iktidarını gördüğü padişahlardan III. Selim, II. Mahmut ve I. Abdülhamit ile kan bağı olan hanım sultanlar, valide sultanlar ve şehzadeler için doğum, düğün ve imar ile alakalı çeşitli tarihler yazdığı görülmektedir. Bu tarihlerden biri I. Abdülhamit'in oğlu şehzâde Mehmet'in doğumuna yazılan tarih kaydudur:

Fâzıla târîh-i tam oldu anıñ mîlâdına
Dehre bak sultan Meḥmed-i nûr-veş oldu bedîd (t 93/11)

Tam tarihle düşülen kayda göre Şehzâde Mehmet 1196 tarihinde dünyaya gelmiştir.

III. Selim'in validesi Mihrişah Sultan ve IV. Mustafa'nın validesi Ayşe Sineperver Sultan için yazılan tarihlerin tamamı çeşitli imar faaliyetleri içindir. 2 tarih manzumesinin Valide Mihrişah Sultan'ın inşa ettirdiği sebil için, birinin ise Valide Ayşe Sineperver Sultan'ın inşa ettirdiği mektep için yazıldığı anlaşılmaktadır. Yazılan tarihlerde valide sultanların bilhassa hayrata büyük önem verdiği, bu amaçla vakıflar kurduklarını, çeşitli imar faaliyetlerinde bulundukları bilinmektedir. Fâzıl'ın valide sultanlar için yazdığı tevârihin de tamamen imar ve hayrata ayrılmış olması tesadüf değildir.

Padişahların kızları ve kız kardeşleri olan hanım sultanlar için de Fâzıl'ın tarihler kaleme aldığı görülmektedir. I. Abdülhamit'in kızları Esma Sultan, Hatice Sultan, Fatıma Sultan ve Hibetullah Sultan ile II. Mahmut'un kızı Fatıma Sultan için yazılan bu manzumelerin doğum, düğün ve hayrat vesilesiyle kaleme alındığı görülmektedir. Fâzıl, I. Abdülhamit'in kızı Fatıma Sultan'ın doğumu için bir, II. Mahmut'un kızı Fatıma Sultan'ın doğumu için ise iki tarih yazmıştır.

III. Selim'in kız kardeşi Esma Sultan'ın kasrı ve devrinin önemli devlet adamlarından Kaptanıderya Hüseyin Paşa ile düğünü için bir manzume kaleme alınmıştır.

İder ihâm-ı ism-i tām târîh-i du'âdır bu
Refîk ide Hüseyn Paşaya ḥaḳ esmâ-i ḥüsnâyı (t 2/18)

Beytinde Fâzıl, Hüseyin Paşa ile Esma Sultan'ın düğünü için 1207 tarihini vermekte, aynı zamanda esma-i hüsnâ diyerek de Hüseyin Paşa'ya dua etmenin yanında Esma Sultan'ı da kastederek estetik bir söyleyiş sergilemektedir.

Devrinin meşhur kasrı Neşatabad Sarayı, aynı zamanda Hatice Sultan Kasrı olarak da bilinmektedir. Padişah III. Selim'in de hem kız kardeşini ziyaret etmek hem de dolaşmak için sık sık uğradığı bu saray Fâzıl'ın tarihlerine de konu olmaktadır.

Allah Allah bu ne sâhil-ḥānedir
Bu ne cān-efzā ne hoş kāşānedir
Kaşr-ı cennetdir bu yā bāğ-ı irem
Kim bu dünyānıñ degil ā yā nedir (t 8/1-2)

Fâzıl'ın coşkulu bir söyleyişle cennet bahçesi ile kıyasladığı bu saray Hatice Sultan için yazılan üç tarih manzumesinin de konusudur.

Sadrazam ve Vezirler: Fâzıl'ın yaşadığı dönemde siyasi istikrarsızlıklar sebebi ile sık sık vezir ve sadrazam değişiklikleri yaşanmış, bu da pek çok farklı kişinin bu görevleri kısa sürelerle idare etmesine neden olmuştur. Fâzıl'ın sayıları 20'yi geçen sadrazam içinde 8 sadrazama ve pek çok vezir içinde 6 vezire göreve başlama, yeni yıl tebriki, düğün ve vefat gibi sebeplerle tarihler yazdığı görülmektedir.

Bu tarihlerden biri Vezir Alaeddin Paşa ile I. Abdülhamit'in kızı Hibetullah Sultan'ın düğünü için, 23'ü görev tebriki için, 2'si vefat için ve 3'ü de yeni yıl tebriki için kaleme alınmıştır.

Ḥüsn-i meh-pāre-i tārīhime düşdü hāle
Ne işābet Hibetullah 'Alā'eddīne (t 76/9)

Beyti Alaeddin Paşa ile Hibetullah Sultan'ın 1217'de yapılan düğünü için yazılan tarih manzumesinden alınmıştır.

Görev tebriki için yazılan tarih manzumeleri içinde Alemdar Mustafa Paşa için yazılan tarih kaydı paşanın lakabı ile kullanılan deyimler arasındaki tenasüpü göstermesi açısından dikkat çekmektedir:

'Alem dikdi cihāna böyle lāyık tam tārīḥi
Sezā-yı şadr-ı āsaf-ı Muştafa-yı kâhramān geldi (t 103/14)

Beytinde Kahraman'a benzettiği Alemdar Mustafa Paşa'nın 1223'teki görev başlangıcının tarihini verirken *alem dikmek* deyimini paşanın hayatıyla ilişkili olarak estetik bir söylemle ifade edilmiştir.

Fâzıl'ın yüksek rütbeli devlet adamlarına yazdığı yeni yıl tebrikleri içinde Hafız İsmail Paşa için yazdığı manzume örnek verilebilir:

Ḥālîşâne bir düşer bir böyle târîh-i du‘ â
Şadra yâ Rab sâl-i nev-âmed-i mübârek rûz ola (t 24/9)

1221 yılına işaret eden bu manzumede paşanın yeni yılı tebrik edilmekte, aynı zamanda paşaya hayır duada bulunmaktadır. Fâzıl’ın iki tarihinde daha kullandığı *târih-i dua* terkibi kasidelerin sonunda yer alan dua bölümlerini akla getirmektedir.

Didi menkûṭla târîhîni hep ḳudsiyân-ı Fâzıl
Turâb oldı Muḥammed ‘aşḳına bende Melek Paşa (t 45/6)

Melek Mehmet Paşa’nın vefatına yazılan yukarıdaki tarih manzumesinde de noktalı harflerin toplamı 1216 tarihini vermektedir. Fâzıl’ın tıpkı bu beyitte geçen *kudsi* kelimesi gibi manzume yazdığı kişilerin adı yahut lakabıyla ilgili benzetme ve telmihlerden tarihlerinde sıklıkla yararlanması dikkat çekmektedir.

Üst Düzey Devlet Görevlileri: Defterdar, reisülküttap, kethüda, sır kâtibi, şeyhülislam, silahtar, mektubi ve kazaskeri kapsayan yüksek dereceli kalemiye ve ilmiye mensuplarına yazılan 29 tarih manzumesi bulunmaktadır. Bu tarih manzumelerinin biri düğün, biri hayrat, biri vefat, üçü yeni yıl tebriki, 23’ü ise görev tebriki için kaleme alınmıştır. Bu manzumelerde de tıpkı diğer şahsiyetlerde olduğu gibi yazılan kişinin adı, lakabı ve makamına uygun sanatsal söyleyişler tercih edilmiştir.

Gaybdan geldi dü-şâhid Fâzıla târîhîme
Ḥaḳ o kim fetvâ-yı şâliḥdir bu Aḥmed Es‘ad (t 61/5)

Şeyhülislam Salihzâde Esat Efendi’nin 1218’de atanması üzerine görev tebriki için yazılan manzumeden alınan yukarıdaki beyitte bu kişinin adı ve makamı açıkça zikredilmektedir.

Diğer şahsiyetler: Fâzıl’ın tarih düşürdüğü diğer şahsiyetlerin saray kalfası, şeyh, imam, ruznameci, şair, ileri gelenlerin hanım ve kızları ile makamı, sosyal statüsü tam olarak tespit edilemeyen kişiler olduğu görülmektedir. Layık olamaz herkes medhimize diyen Fâzıl’ın tarihlerinde kasidelerindeki kadar seçici olmadığı anlaşılmaktadır. Bu kişilere yazılan 33 tarih kaydından 2’si doğum, 4’ü görev tebriki, 6’sı hayrat, 21’i ise ölüm üzerine kaleme alınmıştır. Özellikle ölüm için yazılan manzumelerin bu şahsiyetler için yazılan tarihlerde ağırlığı oluşturması Fâzıl’ın bu kişilerin ricası ya da ilgili kişilerle olan aşinalıkları üzerine ilgili tarihleri düşürmesi ihtimallerini akla getirmektedir. Bu manzumeler içinde ileri gelen kişilerin hanım ve kızlarının ölümü üzerine yazılanları dikkat çekicidir.

Böyle hem bâkire hem tâze nişanlı eyvâh

Nâ-murâd oldu o pâkize civânım gitdi
 Fâzıla nokta-i eşkimle didim târîhin
 Dâr-ı firdevse bîkr-i Fâtîma hanım gitdi (t 132/2-5)

Fatîma adındaki bir kişinin 1222’de vefatı üzerine yazılan tarih manzumesinden alınan yukarıdaki bölümde olduğu gibi bu hanım ve kızların evli ya da nişanlı oluşları, genç yaşta vefat etmeleri gibi hususlar *gonce-i ter*, *tâze fidan*, *açılmadan soldu* gibi çeşitli terkipler ve sanatlı söyleyişler vasıtasıyla dile getirilmektedir.

Sonuç olarak şahsiyetler bakımından tarih manzumelerine bakıldığında bu şiirlerin ele aldığı konuların, tarihi olayların bu kişilerin makamı ve sosyal statüsüne göre ağırlıklarının değiştiği görülmektedir. Söz konusu padişahlar olunca yeni yıl tebrikleri, imar faaliyetleri ve önemli askeri olaylar ön plana çıkarken, hanım sultanlarda düğünler ve bu sultanların yaşadıkları kasr ve köşkler dikkat çekmektedir. Valide sultanlar için hayratlar; sadrazam, vezir ve üst düzey devlet görevlileri için görev tebriki; orta sınıfa mensup diğer şahsiyetler için ise ölüme düşülen tarihler ağırlık kazanmaktadır.

4.5.3.3. Gazeller

Farsça bir rubai ile gazeliyâtına başlayan Fâzıl’ın ilk gazeli “ibtidâ” rediflidir. Rind yaratılışının bir aynası sayılabilecek bu gazelinde şair, söze besmele ile ilişkilendirdiği güzelin ebrusundan başlamak gerektiğini ifade etmektedir. Gazelde geçen aşk, tarifi mümkün olmayan güzel, felek, altın değerinde söyleyiş ve saf nazm aynı zamanda gazeliyât bölümünde yer alan tüm gazellerin bir özeti gibidir. Güzele ve güzelliğe olan düşkünlüğü, rindâne ve şûhâne çizgide yazdığı gazel ve şarkıları onu Nedim’e yaklaştırsa da aslında Fâzıl, Nedim ile kimliğini bulmuş şuhane gazel çizgisini bir adım öteye taşımıştır. Ancak bu çizgi aleladelik ve bayağılıktan da uzaktır.

Fâzıl’ın gazellerinde rindâne ve şûhane çizgide yazılmış manzumelere daha sık rastlansa da lirik, hikemî hatta sofîyâne çizgide yazılmış gazellerin olduğu görülecektir.

Genelde 5 beyit olarak yazdığı gazellerinde Fâzıl, zaman zaman hiciv ve latifeye yer vermiş, bazen de gazel formunda methiyeler kaleme alarak denemeler yapmıştır. 3 musammat gazelinin yanında kafiyenin “teng” olmasından sebep bir nâtamam gazeli ve bir dü matla gazeli vardır. Nazireye meyletmeyen şair, yalnızca Şeyh Gâlib’in *sefid ü siyâh u sürh* redifli gazeline

redifini *siyâh u sefîd ü sürh* olarak değiştirerek nazire yazmıştır. Bunun dışında çağdaşı olduğunu anladığımız Ârif Efendi ve Âtîf Efendi isimli iki şairi andığı görülmektedir:

Cenâb-ı ‘ârife Fâzıl olur mu pey-revlik
Yegâne öyle bir ehl-i zekâ ki aîladamam (g 107/5)

Beytinde Ârif Efendi ile yarışamayacağını ifade eden şair, aşağıdaki beyitle Âtîf Efendi’den şairlik bakımından üstün olduğunu ima etmiştir:

Maṭla‘-ı ‘Âtîfı merhûmı beğenmem Fâzıl
Sâbıkâ ol dahî dünyâ ile mağrûr gibi (g 157/7)

Fâzıl’ın gazelleriyle ilgili dikkat çeken diğer husus başlıklı gazellerin olmasıdır. 181 gazel içinde 11 gazelde T ve İ nüshalarında tespit edilen bu başlıkları şairin kendisinin mi kullandığı yoksa müstensihin tasarrufuyla mı yer verildiği bilinmemektedir. Gazeller içinde, T nüshasında baldır gazelleri olarak nitelendirilen ve buna uygun başlıklarla istinsah edilen 5 gazel dikkat çekmektedir. Başlıklı gazellerden üçü cedîd-îcâd, biri müzeyyel, biri nazire gazel olduğunu ifade eden başlıklarla istinsah edilmişlerdir. Divan şiir geleneği içinde başlıksız bir tür olan gazellerde başlık kullanılması 18. yüzyıl şairlerinin, yüzyıllar boyu kullanıla gelmiş ve klişeleşmiş geleneği farklı biçimlerde kırmayı, dolayısıyla yeni ve farklı olanı amaçlamışladıklarını göstermektedir. Bu sayede 18. yüzyıl şairleri şiire yeni bir soluk getirmiş ve bu yolla gazel kasideye yaklaştırılmıştır (Mengi 2014a: 175).

4.5.3.3.1. Mahlas Beyitlerine Sanat Görüşü Çerçevesinden Bakmak

Fâzıl, gazellerinde farklı kimliklerle karşımıza çıkmaktadır. Gazelin türü ve şairin yaşadığı duygu durumu değiştikçe mahlasını okuduğumuz şair de farklılaşmaktadır. *Sabr u ârâm gerekir bu belâya* diyerek içinde bulunduğu durumu, sevgiliden gelen her türlü cefâyı kabullenmiş Fâzıl, *düşmenimden çekmedim ben çektiğim ahabdan* diyerek toplumdan ve kendi çevresinden şikâyetçi Fâzıl, *ol ârifim ki aksine gittim bu âlemin* diyerek *dalâlet içinde hidâyeti bulan* ârif Fâzıl, *öyle bir yek ten ü yek rûh u sâl olduk kim aramızda dahî yol yok idi şeytâne bu şeb* diyerek sevgiliyle vuslatını ifade etmekten çekinmeyen rind meşreb Fâzıl yahut reel kimliği olan şair Fâzıl.

Gazellerin mahlas beyitleri incelendiğinde şair Fâzıl’ı bazen kendini *tecrîd* ederek bazen de doğrudan görmemiz mümkündür. Gazelin türüyle bağlantılı olarak bazen hikmetli sözleriyle ders verdiği, bazen bir güzele seslendiği, bazen de içinde bulunduğu halden şikâyet ettiği bu matla beyitlerinde şairin kendi şiiri, şairliği ve tabiatı hakkında zaman zaman fahriyeye varan söyleyişleri üzerinde durmak yararlı olacaktır.

Klasik edebiyatımızda divan dibaceleri, mesnevilerin sebep-i telif bölümleri, tezkireler ve kasidelerin fahriye bölümleri şairlerin birer sanatçı olarak “ben buradayım” dedikleri, şairliğe ve şiire dair görüşlerini ifade ettikleri, zaman zaman kendilerini bu alanda övdükleri ve örnek gösterdikleri yerlerdir. Gazellerin mahlas beyitleri de bu ekseninde düşünüldüğünde şairlerin şiir ve şairlikle ilgili düşüncelerini, fahriyeye benzer biçimde kendileri üzerinden idealize ederek okuyucuya aktardıkları yerlerdir. Bu beyitlerin yalnızca sübjektif övgüler olarak değerlendirilmesi bizleri şairlerin şiir hakkındaki düşüncelerini yahut farklı ayrıntıları görmekten alıkoyabilir. Bu nedenle bu bakış açısıyla Fâzıl Divanı’nın bir dibacesi olmadığı için gazellerinin mahlas beyitleri üzerinden yapılacak bir değerlendirmenin önemli olduğu düşünülmektedir.

Şairin 181 gazelinin mahlas beyitleri incelendiğinde, bir güzelin peşinde olduğu ve o güzelin vasıflarını anlattığı beyitler, içinde bulunduğu maddi ve manevi sıkıntılardan şikâyet ettiği beyitler, içinde bulunduğu maddi ve manevi sıkıntıları kabullendiği, bu sıkıntılardan memnuniyet duyduğu beyitler, dünyanın güzelliklerini dilediği, şarabı merkeze alan rind beyitler ile şiiri ve şairliği üzerine beyitlerin olduğu görülmektedir.

Fâzıl’ın şairliği ve şiiri hakkında yazdığı beyitler incelendiğinde, aslında klasik şiir geleneğinin idealize ettiği şairin tablosuna benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu şair, karakteri, kendini yetiştiren üstadı, sözle mananın inceliği ve orijinallliği ile ön plana çıkarılan bir sanatçıdır. Fâzıl’ın gazellerinde gördüğümüz ideal şairin sahip olduğu yahut olması gereken vasıfları şöyle özetlemek mümkündür:

- Karakteri bakımından örnek olması,
- İyi bir üstad tarafından yetiştirilmiş olması,
- Şiire yenilik getirmesi,
- Farklı dillere vakıf olması,
- Manada ve söyleyişte güzelliğe ulaşması,
- Nüktedanlık

Karakteri: Fâzıl’ın gazellerinden hareketle çizdiği şair profili, zühdün ve sofuluğun karşısında yer alan, rind dünya görüşüne sahip, zaman zaman da gönül ehli, bu dünyadan geçmiş bir karakter çizmektedir:

Benim ol hufte-i bîdâr-ı cihânım Fâzıl
Şûretâ gâfilim ammâ dil-i âgâhım var (g 31/5)

Cihanın uyanık uyuyanı benim, görünüşten gafilim ama gönlüm bilendir diyen Fâzıl, görünüşü ile aslının farklılığından bahseder. Aslında bu dünyanın geçiciliğine aldanmış, gaflet uykusuna dalmış biri gibi görünse de bu durumun doğru olmadığını ifade eden şair, bir başka gazelinde *esbâb-ı cihân merd- cihân-hâha gerekdir, bize âlâyiş-i devrân* gerekmez diyerek bu düşüncesini destekler niteliktedir. Fâzıl'ın gazellerinden bu olgunluğa bir anda erişmediği anlaşılmaktadır. Önceleri *mey ü dilberle yâd olunan* şairin '*âlem-i gayb u hafâda* kıyameti görüp geçirmesinden ve daha pek çok yaşantısından sonra gerekli kemâl seviyesine ulaştığı görülmektedir:

Gâhî virir nakâşet ü gâhî virir kemâl
Dest-i felekde Fâzıl-ı meh-veş degil miyim (g 102/5)

Feleğin elinde kâh eksik kâh tam olmasını, yani kaderini kabullenen şair, bu yönden ayın farklı dönemleri ile kendisi arasında benzerlik kurmuş, kendisini ay yüzlü olarak nitelendirmiştir. Burada kurulan ilişki yüz güzelliğiyle alakalı değil, ayın hilal, dolunay gibi farklı şekilleriyle alakalıdır.

Edebiyat teriminin Tanzimat'tan bugüne kullanıldığı ve Şinasi tarafından terminolojiye kazandırıldığı bilinmektedir. Kökü edepten gelen bu kelime aynı zamanda bu sanata yüklenmeye çalışılan misyon hakkında da bilgi vermektedir. Eskilerin şiir ve inşa dediği edebiyatın işlevinin ne olduğu bugüne kadar hep tartışılmıştır ve tartışmaya da devam edecektir. Ancak Fâzıl'a bakıldığında edepli olmak, bir şair olarak kendini nitelendirdiği vasıflardan biridir:

Pençe-i mercândır hûnâbe-i giryem baña
Fâzılâ ârâyiş-i tab'-ı edîbim giryedir (g 55/5)

Üstadı: Divan şiir geleneğinde usta bir şairin yol göstericiliği, âşık edebiyatındaki kadar yaygın olmasa da şair yetiştirmede önemli bir husustur. Şairlerin nasıl yetiştiği/yetiştirildiği konusu edebiyat tarihçileri tarafından araştırıla gelmiştir². Kurnaz, *Osmanlı Şair Okulu* isimli kitabına "Osmanlı'da şair yetiştiren bir okul var mıydı?" sorusuyla başlar. Bu sorunun cevabı, özetle hayırdır ancak kimi şairler, bir çeşit usta-çırak ilişkisi olarak nitelendirilebilecek bir gelenek içinde yetiştirilmektedir. Buna göre divan şairleri tetebbû' ve mütala'â, usta şairlerden şiir ezberleme, bir üstattan talim ve taklit, nazire, tercüme, tahmîs,

² İpekten, H. (1996). *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, Ankara: MEB yay; Kurnaz, C. (2007). *Osmanlı Şair Okulu*, Ankara: Akçağ yay.

tazmîn gibi türlerde manzume yazma gibi safhalardan geçerek yetişmişlerdir (Kurnaz 2007: 7). Gerçek anlamda bir şair okulundan söz edilmese de pek çok şair, gelenek içinde bu yolları takip ederek şairlikte ilerlemiştir. Divan edebiyatında, usta şairlerin çevresinde toplanan genç şairlerin olduğu tezkiireler başta olmak üzere çeşitli kaynaklarda yer almaktadır. Sehî, Sun'î, Tâlî'î ve Şevkî gibi şairlerin Necâtî'den eğitim aldıkları, remil dükkânında genç şairlerle sohbet eden Zâtî'nin de Bâkî, Kara Fazlî gibi şairlere yol gösteren üstad şairlerden olduğu bilinmektedir (İpekten 1996: 186). Herhangi bir usta şairden yetişip yetişmediği konusunda bir bilgiye rastlanmayan Fâzıl'ın mahlas beyitlerinde dikkat çektiği diğer husus üstadıdır:

Akl-ı küll-i mu' cize Fâzıl iki şâkird midir
Gamze-i dilber ü Cibril iki üstâd baña (g 3/11)

Beytinde Fâzıl, divan şiirinde gördüğümüz usta-çırak ilişkisini olağanüstü öğelerle süsleyerek kendi değerini yüceltmektedir. Akl-ı kül ve mucize Fâzıl'ın iki öğrencisi, güzelin gamzesi ve Allah kelimasının ileticisi Cebrail de üstadıdır. Bu yolla şair, insanüstü bir unsuru üstadı olarak nitelendirmekte, bu yolla diğer şairlerden farkını ve üstünlüğünü ortaya koymaktadır.

Yenilik ve özgünlük: Divan şairleri, yeni ve özgün söyleyişler bulmayı, konular aynı yahut benzer olsa da hayalde, söyleyişte ve manada daha derine ve özgüne gitmeyi amaçlamışlardır. Nev-edâ, nev-îcâd gibi kelimelerle karşılanan bu yenilik ve özgünlük Fâzıl'ın da mahlas beyitlerinde ön plana çıkardığı vasıflardandır. Yenilik ve özgünlüğün üç farklı boyutu olan mana, söyleyiş ve hayal gücünde nev-îcâd olduğunu şairin, tekrar tekrar dile getirdiği görülmektedir.

Fikr-i Fâzıldır o gencine-i vahy-i ilhâm
Kim nâzar itse o dükkânda dü-kân bulur (g 56/7)

Beytinde Fâzıl, hayal gücünü, fikrini ilham vahyinin hazinesi olarak değerlendirerek oraya bakan herkesin kendince bir fikir bulabileceğini ifade etmektedir. *Fikr-i âteşnâk, ebr-i nîsan, bahr-ı me'ânî* gibi tamlamalarla nitelendirilen Fâzıl'ın hayal gücü ve fikri, sanatını destekleyen önemli bir husustur. Bunun yanında mananın güzelliği, derinliği ve orijinallliği şairin üstünde durduğu diğer bir vasfıdır.

Ğonçe-i ma' niye cân virmededir ey Fâzıl
Halk hayretde bütün hâme-i naqqâşın için (g 126/5)

Beytinde olduğu gibi hem sözü süsleyen hem de manayı güzel söyleyen Fâzıl, *murg-ı dil-i ma'nâyâ* tercüman olarak *güher-pâre-i elfâz-ı ma'ânî, lü'lü'-i ma'nî* olan şiirini yazar. Manaya verdiği önem yanında şair, sözünü süsleyerek söyleyişte özgünlüğe ulaşmayı da

amaçlamaktadır. Divan şiir geleneğinde daha çok “nadir söyleyiş” ifadesiyle karşımıza çıkan orijinal üslup ve söyleyiş, Fâzıl’ın şairliğini vasfederken kullandığı diğer bir unsurdur.

Var mıdır hâme-i Fâzıl gibi tütî-yi sühan
Çeşm-i dilber gibi bir nâdire-perdâz-ı faşîh (g 26/5)

Fâzıl’ın kalemi gibi papağan sözlü var mıdır, dilberin gözü gibi fasih ve nadir bulunan söz söyleyen? diyerek şair, sözünün kıymeti ve orijinalliğini ortaya koymaktadır. Bu söyleyişe benzer biçimde şairin *zer-i hâlis ayâr*, *pür-nâdire* ve *nâdire-perdâz* gibi terkiblerle sözün özgünlüğüne verdiği önemi vurguladığı görülmektedir.

Dil bilme: Pek çok divan şairinin iyi bir eğitim aldığı, en az biri olmak üzere Arapça, Farsça gibi dillerin en az birine vakıf oldukları bilinmektedir. Zengin bir bilgi ve kültür birikimine dayanan klasik edebiyatımızda şairlerin bilhassa Fars edebiyatında Örfî, Sâib-i Tebrizî gibi pek çok şairin eserlerini okudukları, onları örnek aldıkları hatta onları geçmeye çalışarak rakip olarak gördükleri bilinmektedir. Dolayısıyla dil bilmek, divan şairi için hem yetişme aşamasında hem de ustalık devrinde önemlidir. Ana dili Arapça olan Fâzıl da Türkçe ve Farsçaya şiir yazacak kadar hâkimdir ve bu durumu da mahlas beyitlerinde, sanatsal biçimde ifade etmektedir.

Her cins ile tekellüm ider şad-lisân ile
Ey şûh kilk-i Fâzıl-ı gûyâ mıdır kaşîh (g 94/11)

Ey güzel, her cinsle bin lisanda konuşur. Yoksa kaşın Fâzıl’ın konuşan kalemi midir? diyen Fâzıl’ın, güzelin kaşını överken bir taraftan da bin lisanda konuştuğunu söylemekte ve dolaylı olarak dil bilmeye dikkat çekmektedir.

Manada ve söyleyişte güzellik: Asıl hedefi ince ve derin manaya ulaşmak olan şair, sözü de bu amacına ulaşmak için kullanmaktadır. Bu nedenle incelmış hayal gücüyle beslenen manayı desteklemek için özenle seçilmiş bir söyleyişin olması gerekmektedir. Dolayısıyla hem sözde hem de manada güzellik Fâzıl’ın şiirinde öne çıkardığı diğer özelliklerdir.

Aşağıdaki beyitte, mana ile söz arasında bir bağlantı kurulmakta ve Fâzıl’ın şiirinin her iki açıdan da bu yeterliliğe sahip olduğu ifade edilmektedir. Mana goncasına can veren Fâzıl’ın süsleyen ve nakşeden kalemi de halkı hayretler içinde bırakmaktadır:

Gönçe-i ma’ niye cân virmededir ey Fâzıl
Halk hayretde bütün hâme-i nakşâşîh için (g 126/5)

Mana için gül yerine goncanın seçilmiş olması, el değmemiş, bakir olanın amaçlandığının göstergesidir. Yazmakla yetinmeyip nakşeden kalem ise sözün güzelliğini

ifade etmektedir. Bu beyte benzer biçimde, *murg-ı dil-i ma'na'*'ya tercüman olan şair, şiirinin sahip olduğu mana derinliğini *güher-pâre-i elfâz-ı ma'ânî, lâf-ı şeker-rîz-i ma'nî* gibi tamlamalar vasıtasıyla okuyucuya aksettirmiştir.

İdeal anlama ulaşmakta araç olan ve divan şiirinde *lafz, şîve* gibi sözcüklerde de karşılanan sözün güzelliği, Fâzıl'ın şiiri için amaçladığı diğer özelliktir. Aşağıdaki beyitte şair, şiirinin zarafet ve güzelliğini anlatırken aynı zamanda bu alanda döneminde tek olduğunu belirtmektedir:

Nedir bu şî' r-i laţîf ü nedir bu nazm-ı zârîf
Bu fende gerçî ki Fâzıl yegâne-yüz şimdi (g 165/5)

Sözü için *gevher-i yektâ, ser-zîver* gibi tamlamalar kullanan Fâzıl, kendisini de nazm arsasının *yektâ-süvârı* olarak görmekte ve devrindeki diğer şairlerden üstün olduğunu dile getirmektedir.

Fâzıl'ın müteşairleri, yani şiiri manasız sözden ibaret sayan gerçek şair olamayanları da eleştirdiği görülmektedir:

Şâ'ir-i mu' cize-perdâz-ı cihânız şimdi
Öyle yârân gibi Fâzıl müteşâ'ir degiliz (g 69/5)

Beytinde kendisini mucizevi sözler söyleyen bir şair olarak tanımlarken dostları gibi müteşair olmadığını belirtmekte ve çevresinde şiirle uğraşanlara da eleştirel bir yaklaşım getirmektedir.

Nüktedanlık: Edebiyat terminolojisi olarak nükte, *mizahla ilgili, şaka yollu mizahî* söz bağlamında kullanılmaktadır. Nüktenin divan şiir geleneğince bilinen ve kullanılan anlamı ise anlaşılması kolay olmayan, yalnızca şiir ve inşa terbiyesi almış, güzel sözden anlayanların kavrayabileceği, ustalıkla ve ince bir zekâyla söylenmiş sözdür. Dolayısıyla nüktede nadir ve özgün olma, zekice söylenme, herkes tarafından anlaşılma, güzellik ve incelik esastır (Mengi 2014: 18-19). Fâzıl için de nüktedanlık, gelenekle paralel biçimde önem arz etmektedir.

Nüktedân-ı hâkâyîk olduğuma
İşte Fâzıl-ı güvâhdır gönlüm (g 111/5)

Beytinde hakiki nüktedan olduğuna gönlünü şahit tutan Fâzıl'ın kendini, nüktedan olarak nitelendirilen diğer kişilerden ayırarak ayrı bir yere konumlandığı görülmektedir.

Sonuç olarak Fâzıl, divan şiir geleneğiyle paralel olarak pek çok mahlas beytini tefahür için ayırmıştır. Şair olarak Fâzıl'ın övündüğü vasıflar, şiirde neye önem verdiğini

göstermesi bakımından önemlidir. Gazelin tefahür konusunda kaside kadar geniş imkanlar sunmaması, şairlerin daha öz ve yoğun biçimde kendilerini ifade etmelerini ve şiir sanatında neye önem veriyorlarsa onu bütün halinde olmasa da küçük parçalar halinde ön plana çıkarmalarını sağlamaktadır. Bu parçalar birleştirildiğinde bütüne, yani şiir ve şairlikle alakalı düşüncelerine ulaşmaktadır. Buna göre de şiir, söz, mana ve hayal gücünde incelik, özgünlük ve güzellik vasıflarını taşımalı, şair de karakteri bakımından zaman zaman rind, zaman zaman da hikmetli, kaderci bir yapı çizerek değişkenlik gösterse de dil bilmesi, iyi bir üstadı sahip olması gibi vasıflara haiz olmalıdır.

4.5.3.3.2. Fâzıl'ın Gazellerinde Farklı Güzellik Unsurları

Divan şiirinin vazgeçilmez ilham kaynağı olan sevgili, her yönüyle estetiğin ve güzelliğin idealize edildiği mefhum yahut tecessüm etmiş kişilerdir. Gelenekte büt, sanem, dilber, güzel, şuh gibi çeşitli isimlerle nitelendirilen bu güzeller için Fâzıl, oğlan, şûh, güzel, güzelim, nazeninim, büt, şehlevendim, efendim, civân gibi isimler kullanmaktadır. Gelenekte cinsiyetinden sıyrılmış, mücerred ve anonim bir varlık olarak görmeye alışkın olduğumuz güzellerin Fâzıl'da şehlevendim, Hasırîzâde gibi kişilere yazılmış gazeller ile oğlan, civân gibi isimlerle seslenen güzellerin yer aldığı gazellerde cinsiyetiyle ve hatta zaman zaman adı ve kimliğiyle yer aldığı görülmektedir:

Hañcer elde tîğ belde şehlevendim el-amân
Sînemîñ şad-pâre olsun bârî her bir pâresi (g 178/2)

Beytinde elinde hañcer, belinde kılıç olacak şekilde tasvir edilen kişinin Hânende Şehlevendim Abdullah Ağa olduğu anlaşılmaktadır.

Başımıñ tâcî Haşırîzâde
Hâk-pâyine bayıldı bu haķîr (g 59/1)

Hasırîzâde lakaplı bir kişiye yazdığı anlaşılan gazelinde ise şair, gazel boyunca bu kişiyi riyakârlıkla ve kıymet bilmezlikle itham etmiş, hatta daha da ileri giderek aslında yerinin ayaklar altında olduğunu belirtmiştir.

Güzelin kaşı, gözü, boyu, saçları gibi pek çok özelliği onun idealize edilmiş güzelliğinin tamamlayıcı unsurları olarak yer almaktadır. Mahbubun bu unsurlarından her biri onun güzelliğini artırmakta, tek ve eşsiz olmasını sağlamaktadır. Fâzıl'ın gazellerinde de gelenekle örtüşür biçimde sevgilinin ağzı, yüzü, yanağı, göğsü, gamzesi, beni, tüyleri, gerdanı, perçemi, teni, turraları, bedeni, zülfü ve bakışı gibi güzellik unsurları olarak ön plana çıkarılmış olsa da sevgilinin topuğu, baldırı, ayakları ve pazusu gibi gelenekte sıkça rastlanmayan güzellik unsurlarına da yer verdiği görülmektedir.

Alışılmışın dışında sevgilinin gıdısı, baldırı ve pazularının tasvirine kendine has üslubuyla birkaç örnek veren Nedim'den sonra Fâzıl'ın bu güzellik unsurlarına gazellerinde sıkça yer verdiği görülmektedir. Gelenekte pek karşılaşılmayan bu unsurların Fâzıl'ın gazelleri üzerinden detaylı biçimde değerlendirilmesi, geleneğin ve dönem anlayışının belirlenmesinde katkı sağlayacaktır:

Sâk yahut baldır olarak isimlendirilen güzellik unsurunun Fâzıl'ın gazellerinde bilhassa erkek bir güzele yazıldığı anlaşılan ve şuhane bir edayla kaleme aldığı manzumelerinde sıklıkla ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

Sâk u sürîn ü gabgab u leb meşrebimcedir
Ser-tâ-be-pây hâsılı heb meşrebimcedir (Macit 2012: 260)

Diyerek gıdı, baldır ve kalçaları şuhane bir söyleyişle ön plana çıkaran Nedim'de olduğu gibi Fâzıl'ın tasvir ettiği güzellerin baldırları dikkat çekmektedir.

Seniñ naḥl-i tecellî-veş o sâḳ-ı enveriñ varken
Ne küstâḥâne baldır açdı 'ar' ar şaḥn-ı gülşende (g 136/2)

Beytinde hem sâk hem de baldır kelimesini bir arada kullanan şair, güzelin baldırı ile servi ve taze fıdan arasında bir bağlantı kurmaktadır. *Sâk-ı şîrîn, sâk-ı pâk, sâk-ı mücellâ, sâk-ı pür-envâr, sâk-ı enver, gümüş baldır* gibi tamlamalarla tasvir edilen baldırın rengi, temizliği, şekli gibi çeşitli özelliklerine de yer verildiği görülmektedir.

Bu özelliklerden ilki sâkın parlaklığıdır. *Enver, külçe-i sîmîn, mücellâ, pür-envâr, gümüş* gibi kelime ve tamlamalarla tasvir edilen baldırın parlaklığı dikkat çekicidir:

Sîm-i ḥâliş gibi ol baldırı dir kim görse
Raḥm-ı mâderde gümüş mâdeni var mı 'acabâ (g 11/2)

Hakiki sim gibi olan o baldırı kim görse, anne karnında acaba gümüş madeni mi vardı diye sorar diyen Fâzıl'ın bilhassa gümüşü baldırı vasfederken çokça kullandığı görülmektedir.

Diğer özellik ise sâkın rengidir. Enver, mücellâ, sîmîn gibi kelimelerle parlaklığı nitelendirilen baldırın şekerrenğinde yahut beyaz renkte olması dikkat çekmektedir:

Sâḳ-ı şîrinini feryâd ile kıldım teşhîr
O şekerrenge olan baldırına zenbûrum (g 106/4)

Burada sevgilinin baldırını feryad ile izleyen Fâzıl, beyazlığıyla akide şekerini andıran baldır için *şekerrenge* ifadesini kullanmaktadır. Buna benzer biçimde bir başka gazelinde şairin, cihanı birbirine düşürecek güzellikteki baldırın beyaz rengini vurguladığı görülmektedir:

Açma beyâz baldırı kâfir ‘inâdına
Olma sebep nizâm-ı cihânîñ fesâdına (g 137/1)

Baldırın diğer bir özelliği de üzerinde mû, yani kıl olmamasıdır:

Mücellâ külçe-i sîmîn kudret
Eşer yok müydan sâķında aşlâ (g 10/3)

Aşağıdaki beyitte de şairin kendi kirpiğinin aksinin sevgilinin baldırında mû varmış gibi görünmesi de baldırın tüysüz oluşunun bir başka ifadesidir:

Mû degildir kör yılan sâķ-ı mücellâsında
Aks-i müjgânım ile Fâzıl aña mestûrum (g 106/5)

Sâķın parlaklığı, pürüzsüzlüğü ve beyazlığına eşlik eden diğer bir unsur ben ile süslenmiş olmasıdır. Bir güzellik unsuru olarak sevgilinin yüzünde yahut sinesinde görmeye alışkın olduğumuz yek-pare ya da püskürme ben, Fâzıl’ın vasfettiği güzelin baldırındadır:

Degil hâli o sâķ-ı pâka Fâzıl
Siyeh beñler de olmuş zînet-efzâ (g 10/5)

Bâzu olarak isimlendirilen ve daha çok güç ve kuvvet ile çağrışım yapılarak memduhun yüceltildiği kasidelerde sıklıkla kullanılan pazının bir güzellik unsuru olarak kullanılması daha çok Nedim’de dikkat çekmektedir.

Ben mi sâķi olayım bezme dururken sevdiğim
Böyle sîmin saklar billûr bâzûlarla sen (Macit: 305)

Nedîm’in pazıyı daha çok sîmîn, zer ve billûr gibi sıfatlarla bir arada kullanarak rengine ve parlaklığına dikkat çektiği görülmektedir.

Fâzıl Divanı’nda da Nedim’de olduğu gibi rengi ve parlaklığı ile dikkat çeken pazının, aynı zamanda heybeti ve kuvvetinin de tasvir edildiği görülmektedir:

Açdı bâzusını bildim ki o meh-i yetmiş bir
Gerdenünde şayılur hâl-i siyeh-i yetmiş bir (g 36/1)

Bir erkek güzele yazdığı anlaşılan gazelinden alınan yukarıdaki beyitte güzelin yüzü, gerdanı ve beni dışında, pazısı da güzellik unsuru olarak ifade edildiği anlaşılmaktadır.

Divan şiirinde genellikle perçem, zülf ve turra gibi saç ile alakalı unsurlarla bir arada kullanıla gelmiş mû, Fâzıl’ın gazellerinde de saçla eşlik eden bir unsur olmasının yanında, sevgilinin yüzünde yahut baldırında hiç olmaması yönüyle dikkat çekmektedir:

Rûyında müy u hâtdan eşer yok o kâfirîñ
Kendü gibi ‘izârı daħi bir kitâbsız (g 62/4)

Beytinde güzelin yüzünde ne ayva tüyü ne de mûyun bulunmadığı vurgulanmaktadır. Sevgilinin yüzünün parlaklık ve pürüzsüzlüğünü anlatabilmek için şair, divan şiiri geleneğinde bir güzellik unsuru olan ayva tüylerinin bile yokluğunu varlığına tercih etmektedir.

Şeb-i vuşlatda ten-i pâki olınsa takşîm
O topuklar o gümüş bâldırı olsun baña pây (g 161/4)

Beytinde kavuşma gününün hayalini kuran, gümüş baldır ile topukların kendi payına düşmesini isteyen şairin, vurguladığı diğer güzellik unsuru topuklardır. Hem ayakların hem de topukların rengi ve parlaklığıyla dikkat çektiği ve sevgilinin güzelliğini tamamladığı anlaşılmaktadır:

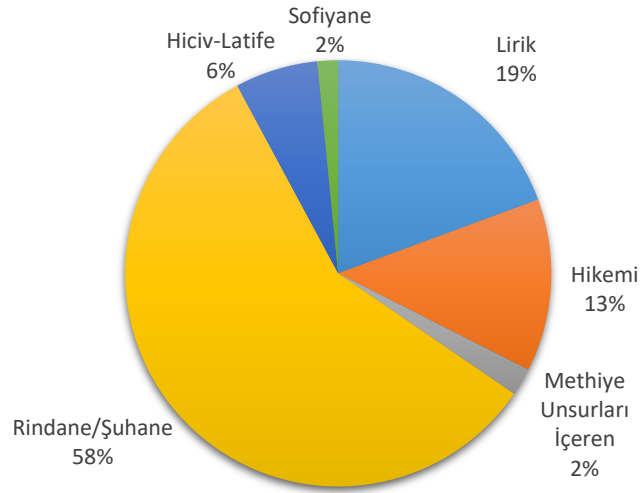
Ayaklar bir sebîke-sîm-i hâliş
Topuklar pâre-i elmâs gûyâ (g 10/2)

Sonuç olarak Fâzıl, geleneğin kendisine sunduğu saç, göz, bakış, bel gibi güzellik unsurlarını, yer yer mazmunlar yer yer de özgün söyleyişlerle tasvir ettiği gibi bu güzellik unsurlarını daha da zenginleştirerek pazı, baldır, topuk ve ayak gibi uzuvlarla desteklemiştir.

Fâzıl'ın bilhassa rindâne ve şuhâne edayla yazdığı gazellerinde yer alan bu güzellerin, mefhum olmaktan daha çok mücessem bir varlık oldukları, kaynağı reel hayat olan, dünyevi bir aşkın parçası oldukları anlaşılmaktadır. Geleneğin ulaşılmaz olarak gösterdiği, idealize ettiği güzeller yerine Fâzıl'ın güzellerinin, ilham kaynağını şairin gündelik yaşantısından alan reel güzeller olduklarını söylemek mümkündür. Fâzıl'ın şiirindeki güzeller için vuslatın mümkün olduğu, âşığa umut veren, zaman zaman da adı sanı belli kişiler oldukları söylenebilir.

4.5.3.3.3. Fâzıl Divanı'ndaki Gazel Tarzları

Fâzıl, neşeli tabiatı ve dünya görüşü açısından rind bir şair kabul edilse de gazellerine bakıldığında yalnızca rindane değil, sofîyane, hikemi hatta zaman zaman hiciv tarzlarında örnekler bulmak mümkündür. Divanı'nda farklı nazım biçimlerinde görülen çeşitlilik gazellerine de yansımıştır. Lirik gazelleri bakımından klasik üsluba yaklaşan şair, hikemi gazelleriyle Nâbî'yi, rindâne gazelleriyle Nedim'i hatırlatmaktadır.

Şekil 22. Gazel türlerinin dağılımı

Fâzıl Divanı'nda rindane ve şuhane gazeller çoğunluğu oluşturmakta, methiye unsurları içeren gazeller ile sofiyane mahiyetteki gazeller ise birkaç örnekle temsil edilmektedir.

Lirik Gazeller: Fâzıl, nicelik bakımından rindane ve şuhane gazelleri kadar olmasa da lirik nitelikte gazeller de kaleme almıştır. Bu gazellerde Fâzıl'ın aşk, ayrılık, talihinin gülmemesi, geçim sıkıntısı, istediği makama erişememesi, kıymetinin bilinmemesi, halkın diline düşmesi, yalnızlık gibi konuları işlediği görülmektedir. Nicelik olarak bakıldığında aşk ve ayrılıkla ilgili gazellerinin, talihsizlik, geçim sıkıntısı ile ilgili gazelleri yanında sayı bakımından az olduğu görülmektedir. Divan şiir geleneğinde olduğu gibi, pek çok zorluğun müsebbibi olarak görülen felek, Fâzıl'ın lirik gazellerinde sıklıkla yakındığı unsurlardan biridir:

Çarh kendü kânımı şimdi şarâb eyler baña

Kendi bağrımdan yine dönmüş kebâb eyler baña (g 4/1)

Beytinde feleğin kendi kanını kendine şarap olarak içirmesi, kendi bağrını kebab eylemesi, iyilik yapar görünüp aslında cefa çekirtmesi gibi yakarışlar, lirik gazellerde sıklıkla yer almaktadır.

Lirik gazellerdeki aşk, divan şiir geleneğinde olduğu gibi daha çok kavuşamama, umutsuzluk, sevgiliden çekilen cefanın eşlik ettiği bir tema olmaktadır.

Hûâhiş-i cân var iken destîne girmez cânân

Cāndan geçmez iseñ bāri bu hūlyādan geç (g 25/2)

Beytinde can hevesi varken sevgilinin elde edilemeyeceğini, sevgiliyi elde etmek için candan geçmek gerektiğini ifade eden şairin aşktan beslenen lirizminin her gazelinde bu denli güçlü olmadığı görülmektedir.

Enderun'dan ayrıldıktan sonra III. Selim'in kendisine görev vermesine kadar geçen 12 yıllık süreçte ve sürgün edildikten sonra ölümüne kadar geçen süreçte oldukça zor şartlarda yaşayan şairin, yaşadığı sıkıntılardan mülhem pek çok gazeli bulunmaktadır.

Bir nefes şabra dağı kalmadı tākāt dilde
Beni öldürdü efendim ğam-ı gerdün meded (g 29/2)

Beytinde olduğu gibi dünyanın derdinden bir lahza dahi sabra takatinin kalmadığını ifade eden şairin bilhassa geçim sıkıntısını anlattığı gazelleri dikkat çekmektedir:

Ol gedāyım ki ne māl ü ne dağı cāhım var
Māl ü cāhın yerine dilde bir Allah'ım var (g 31/ 1)

Öyle bir köleyim ki ne malım ne de itibarım var, bunların yerine dilimde yalnız Allah sözü var diyerek hem maldan hem de itibardan düştüğünü ve geçim sıkıntısı çektiğini ifade eden şairin, aynı gazelin devamında *nefes eyler bana dünyâda hemân âhım var* diyerek yüksek lirizme ulaştığı görülmektedir.

Her kişi nâ-ehl iken hālince buldı bir tarz
Ben kenare düşdiğim hağ üzre âhımdan mıdır (g 52/5)

Şairin gazellerinde istediği makama gelememesi de yakındığı hususlardandır. *Ehil olmayanlar kendince bir yol bulurken, benim yoldan kenara düşmemin sebebi ah edişim midir* diyen şair, gazelin devamında *sāye-i eltāfa dâhil oldı heb a'lâ vü dūn* diyerek alçak ve yüce herkesin lufa eriştiğini ancak kendisinin bir türlü talihinin gülmediğini söyleyerek yakınmaktadır.

Biz dıraht-ı sāye-endāz-ı cihân olmuş iken
Mīvesiz bir şāh-ı bīdiñ sāyesi altındayız (g 70/ 2)

Bir gazelinde *biz cihana gölge veren bir ağaç olmuşken, meyvesiz bir söğüt şahının gölgesi altındayız* diyen şairin gazellerinde yer verdiği diğer bir konu kıymetinin bilinmemesidir. Gazelin devamında *Sultan Hamit'in gölgesi altında olduğundan ancak kendisine gölgesinden başka yoldaş olmadığından şikâyet eder. Sultan I. Abdülhamit zamanında İstanbul'a getirilen ve Enderun mektebine alınan şairin, Enderun'dan çıkarılması ve maddi zorluklar içinde İstanbul'un farklı semtleri içinde yaşaması da I. Abdülhamit*

devrindedir. Gazelde böyle bir ifadenin yer alması, şairin Sultan I. Abdülhamit'ten yeterince destek görememesi ihtimalini destekler niteliktedir.

Halkın diline düşmesi ve düşmanlarının gülmesi de Fâzıl'ın gazellerinde yakındığı durumlardır.

Bu hâlimi göricek düşmenim belâ bunda
Gehi şemâtet ider gâhi hânde gâh efsûs (g 75/3)

Beytinde şairin halini gören düşmanlarının kimi açık kimi gizli gülmekte, bazıları ise onun bu haline acımakta ve yazık demektedir.

Fâzıl, Safed'den İstanbul'a uzanan yolculuğu yanında Van, Erzurum, Halep gibi doğu illeri, Rodos, Kıbrıs, Sakız adası gibi yerlere olan yolculuklarında hem farklı coğrafyaları dolaşmış hem de sıla özlemi çekmiştir. Divanı'nda bilhassa resmi görevlendirmelerinde İstanbul'a olan hasretini açık ya da üstü kapalı biçimde dile getirdiği manzumeler bulunmaktadır. Bu bakımdan gurbet duygusu ve sıla hasreti lirik gazellerinde işlediği diğer bir konudur.

Gerçi garîb-i bî-vaṭanıñ âşinâsı yok
Ammâ kabûl olmayacak bir du'âsı yok (g 85/1)

Bir gazelinde kendini garip ve vatansız olarak nitelendiren şair, başka bir gazelinde *Şîrvân u Kandeḥâra* 'azîmet zamanıdır, kesildi kismetimiz bu diyârdan diyerek lirik bir söyleyişe ulaşmaktadır.

Görüldüğü gibi lirizm, Fâzıl'ın gazellerine yabancı bir unsur değildir. Şairin, manzumelerindeki lirizmin kaynağını aşk, yalnızlık, talihsizlik, geçim sıkıntısı, gurbet, halkın diline düşmek gibi çeşitli konular oluşturmaktadır. Şairin bu gazellerinde zaman zaman sehl-i mümteniye yaklaşan bir söyleyiş güzelliğine sahip olduğu görülmektedir:

Ol şafâ-yı bağda ben kûşe-i miḥnetdeyim
Kâma na'îl oldı herkes ben yine ḥasretdeyim
Söylesem düşmen güler ketm eylesem gönüm yanâr
Söylenilmez ketm olunmaz öyle bir ḥâletdeyim (g 104/1-3)

Bercesteye dönüşen, hüsn-ü hat levhalarını süsleyen yukarıdaki beyitlerinde şair, içinde bulunduğu durumu ve yaşadığı ikilemi anlatmaktadır. Beyitteki duygu yoğunluğu yanında söyleyişin güzelliği de dikkat çekmektedir.

Hikemi Gazeller: Bilindiği gibi hikemi şiir, efsâne-i Mecnûn u Leylâ'dan usanan ve döneminin şairlerinin dillerinde dolaşan âşıkane, rindane şiire yeni bir soluk getirmek isteyen

Nâbî ile özdeşleştirilmektedir. Şiirde âriflik, bilgelik, basiret ve aklîselimle düşünme, düşündürme ve hayat tecrübesini paylaşma olarak değerlendirilebilecek bu şiir anlayışında aynı zamanda irşad etmek, uyarmak ve yol göstermek amacı da bulunmaktadır. Bilinen lirik ve âşıkane şiirden farklı olan bu anlayışta bozuk düzenin iyileştirilmesi ve sorunlara çözüm getirilmesi de amaçlanmıştır. Divan şiir geleneğinde var olan idelîze tipin yanında evsatü'n-nası getiren Nâbî'nin bu şiir anlayışının kendinden sonra pek çok şairi etkilediği bilinmektedir. Fâzıl'ın gazellerinde de zaman zaman Nâbî'nin hikemi söyleyişini akla getiren çağrışımlar bulmak mümkündür. Ancak Fâzıl'ın bu tarz gazellerindeki tutumu Nâbî gibi irşad etmek, sorunlara çözüm getirmek değil, daha çok kendini ifade etmek, düşünce ve hayat görüşünü okuyucuya aktarmak şeklindedir. Fâzıl, Nâbî gibi şiire misyon yüklemeyi, onu irşad aracı olarak görmez, yol göstermez. Rind dünya görüşüyle de harmanlanan bu gazellerinde şair, kendi hayat tecrübesini ve yaşadıklarını sanatlı biçimde dile getirmektedir.

Hayatı boyunca kendi deyimiyle pek çok şeyi görüp geçiren şair, bu hayat tecrübesini didaktizme düşmeden gazelleriyle okuyucuya iletmektedir:

Biz ahter-i sa' âdeti görmüş geçürmüş
Engüšte mühr-i devleti görmüş geçürmüş (g 65/1)

Beytinde saadetli ve devletli günleri de kıyameti de görüp geçirdiğini ifade eden şair, gazelinin devamında ne cehennem korkusu ne de cennet hevesi olduğundan, çünkü kıyameti görüp geçirdiğinden bahsetmektedir. Aynı gazelinde izzeti de zilleti de pek çok mihneti ve inayeti de gördüğünü ifade eden şair gazelinin sonunda;

Fâzıl piyâle-i nev-büti leb-teşnegâne vir
Biz devr-i cām-ı ' işreti görmüş geçürmüş (g 65/5)

Diyerek hayat tecrübesini ortaya koymaktadır. Şairin bu tutumu *bağ-ı dehrin hem hazânın hem bahârın görmüşüz* diyen, sevincin de gamın da tadına varan Nâbî ile benzerlik göstermektedir.

Fâzıl'ın bu gazellerinde Allah'a teslimiyet içinde olması, hayır ve şerrin yalnızca ondan geldiğine inanması, mal ve şöhret peşinde koşmak yerine gönlünde yalnızca Allah'ın olması dikkat çekmektedir.

Ne vezîr ü ne dağı şâh-ı felek-câh virir
Kişiniñ maṭlabını ḥazret-i Allah virir (g 43/1)

Beytinde kişinin talep ettiğini ne vezir ne de sultanların veremeyeceğini, ne isteniyorsa yalnızca Allah'ın verebileceğini ifade eden şair benzer biçimde bir başka gazelinde hayır ve şerrin yalnızca Allah'tan geldiği inancını sanatsal biçimde dile getirmektedir:

Ne şâhib-himmete minnet ne bî-himmetden it şekvâ

Gönlül ma‘lûmuñ olsun hayr u şer Allah’dandır heb (g 15/2)

Beytinde *gönlüne seslenen şair ne yardım edilenlere minnet duy ne de yardım etmeyenlerden şikâyet et, ne talebin varsa Allah’tan iste* diyen şair aynı gazelin devamında hırs sahibi olanların yoldan çıkanlar olduğunu söyleyerek, kerem arzusunda olmanın talihsizlik getireceğini ifade eder. Akıllı adamların eteğinin öpülmesi gerekir diyen şair, kendi düşkünlüğünün sebebini ise bilgeliğine bağlayarak devrinden olan şikâyetini de dile getirmektedir.

Benim ol hufte-i bîdâr-ı cihânım Fâzıl
Şûretâ gâfilim ammâ dil-i âgâhım var (g 31/5)

Cihanın uyanık uyuyanı benim diyen şair, görünüşte bilgisiz olduğundan ancak aslında gönlül bilgeliğine eriştiğinden bahsetmektedir. Aynı gazelinde ne mal ne de kerem sahibi olduğunu, gönlünde yalnızca Allah’ın olduğunu ifade eden şair, aşk yolunda tek yoldaşının bilge gönlü olduğunu da belirterek gönlün önemini vurgulamaktadır.

Dünyanın geçiciliği ve feleğin lütfunun aldatıcı olması şairin hayat tecrübesinde çıkardığı derslerden biridir.

İhsân-ı bâğbân-ı felek nâ-tamâmdır
Her meyve-i ümîdi çürüktür yâ hâmdır (g 51/1)

Beytinde *feleğin ihsanı eksiktir, onun verdiği ümit meyvesi ya çürüktür ya da hamdır* diyen şairin aynı zamanda dünyanın ve nimetlerinin geçiciliğini de vurguladığı anlaşılmaktadır.

Fâzıl’ın gazellerinde kendini zahidler, müteşairler başta olmak üzere diğer insanlardan ayrı bir yere koyduğu anlaşılmaktadır. Fâzıl, bu tarz gazellerinde zahidin karşısında rind, müteşairin karşısında şair-i has, hırs ehlinin karşısında gönlül ehlidir.

Eşer için ko ‘avâm bâğa dırahtân diksün
Ehl-i fazlın eşeri bir iki üç yaprağdır (g 54/2)

Beytinde *isterse avam bâğa eser için ağaçlar diksün, Fâzilet ehlinin eseri bir iki üç yaprağdır* diyerek kendini Fâzilet sahibi kişilerden saymakta ve bu kişilerin az ve öz söyleyişle eriştikleri anlam derinliğine işaret etmektedir. Aynı gazelin devamında aşkın dalgalı bir deniz ise akıl onda kayıp bir gemidir diyerek aşk arayışında aklın rehberliğinin yanıltıcı olduğunu da ifade etmektedir.

Tarîk-i ‘aşkda ‘aql olmasun delîl bize
Helâka toğrı çıkan şâh-râhı biz bilürüz (g 73/2)

Başka bir gazelinde alınan yukarıdaki beyitte de şair benzer biçimde aklın rehberliğinin yanıltıcılığından ve insanı helake götüreceğinden bahsetmektedir.

Divan şiir geleneğinde rind ve zahid, zahir ve batın, âşık ve rakip, akıl ve kalp sürekli çatışma halindedir. Fâzıl'ın şiirlerinde de geleneğe benzer biçimde bu çatışmaları görmek mümkündür. Akıl yerine kalbin rehberliğini önceleyen gazellerine yer verdiğimiz şairin zahir ve batın çatışmasına yer veren gazelleri de dikkat çekmektedir.

Dā'imā dīdemiziñ cilve-gehi bātıdır
Mā'il-i zīnet ü ārāyış-i zāhir degiliz (g 69/2)

Beytinde gözünün yalnızca batını gördüğünden, zahirin zinet ve süsüne meyletmediğinden bahseden şair, aynı gazelinde sofı gibi güzelliğe bigâne kalmadığını, başkaları gibi müteşair değil mucize sözler söyleyen hakiki şair olduğunu da ifade etmektedir. Tek bir gazelde zahir ve batın, şair ve müteşair, zahid ve rind çatışmasını görmek mümkündür.

Köle de sultan da asıl gerçeklik karşısında birdir ve birbirinden farksızdır. Bugünün kölesi, yarının sultanı olabilir yahut bu durum tam tersi olarak da işleyebilir. Eşitsizlik hatta zıtlık gibi görülen kölelik ve sultanlık, insanın kendi yarattığı ve adına statü dediği bir yanılsamadır ve yaratıcı karşısında bir kıymeti yoktur. Onun yanında herkes eşittir.

Gāhice bir gedā-yı bī-şervet
Gāhice pādīşāhdır gönüm (g 111/4)

Ḳuvvete aldanma birdir 'aşḳda şāh u gedā
Ḥavf ider vādī-i 'aşḳ içre Süleymān mürdan (g 122/2)

Bir gazelinde Fâzıl, sultanlığı da köleliği de tattığını ifade ederken başka bir gazelinde Süleyman ile karınca kıssasına da telmihte bulunarak *kuvvete aldanma, şah da köle de birdir* demektedir.

Tevekkül etmek, kaderine razı olmak ve her durumda bir hayır olduğunun bilincinde olmak Fâzıl'ın gazellerinde yer verdiği diğer düşüncelerdir.

Binelim baḫr-ı tevekkülde rızā zevraḳına
Bād-ı zūr-āver-i taḳdīri re'is eyleyelim (g 103/3)

Beytinde tevekkül denizindeki rıza gemisine binen Fâzıl, yelkenini kaderin zorluk getiren rüzgârına vermiştir. Kaderden gelen zorluk olsa da bunu her şartta kabul eden şairin o dönem toplumunun kaderci anlayışını benimsediği görülmektedir.

Gönül bilgisi olan irfan, Fâzıl'ın hikemi şiirlerinde yer verdiği diğer bir unsurdur. Nâbî'nin dinî ilimleri müspet ilimlerden üstün tutması gibi Fâzıl da âlim ve ârif ikilisinden

ârifî Divan şiir geleneğine paralel biçimde üstün tutmakta ve kendini ârif olarak nitelendirmektedir.

Ol ‘ârîfîm ki ‘aksine gitdim bu ‘âlemiñ
Buldum çalâlet içre tarîk-i hidâyeti (g 160/2)

Dizelerinde hidayeti delalette bulan bir arif olduğunu söyleyen şair, şiirin devamında tezâtın anlatım imkânlarını kullanarak selameti helakta, şerefi zillette, isabeti hatada, kamranlığı nakamlıkta, hakikati batında bulduğunu ifade etmektedir.

Sır tutmak önemlidir. Bunun yanında her sırrı herkese vermemek hatta bazen tamamen susmak gerekir. Fâzıl’ın hayat tecrübesinden çıkardığı diğer ders, sırrı yalnız kendine saklamasıdır.

Nâ-maḥreme fâş eylemeden rāz-ı nihānı
Pervāne gibi sūḥte-i ṭab‘-ı inād ol (g 97/ 2)

Mısralarında sırrı yabancıya açmadan önce pervane gibi yanmada inat et diyen Fâzıl, ne kadar saklaması zor olursa olsun sırrın gizli kalması gerektiğini vurgulamaktadır.

Herkesin kendi fiillerinden sorumlu olması, yaptıklarının hesabını da Allah’a verecek olması Fâzıl’ın gazellerinde belirttiği diğer bir husustur. İyi ya da kötü hiç kimsenin yaptıklarının gözcüsü olmadığını, hayır ve şerrin çetlesini tutmadığını söyleyen şair, dolaylı olarak insanları yüzeysel biçimde değerlendirerek kimin cennete kimin cehenneme gideceğinin yargısını veren zahid ve ham sofuları da eleştirmektedir:

Nîk ü bed kimseniñ ef âline nâzır degiliz
Ḥayr u şer keşfine biz ya‘ni mübâşir degiliz (g 69/1)

Dostlardan yakınmak, dost görünenlerin düşmanlığına uğramak, dolayısıyla gerçek dostun yalnızca yaratıcı olduğunu anlamak da Fâzıl’ın diğer bir hayat dersidir. Aşağıdaki gazelde hicivle karışık bir üslupla dostlarının ihanetinden yakınan Fâzıl’ın en güvenli yer olarak vahdet köşesini görmesi dikkat çekmektedir:

Cây-ı âsâyiş bulunmaz kûşe-i vahdet gibi
Bulmadım ‘âlemde rāḥat ḥalkdan ‘uzlet gibi

Çünkü ebnâ-yı zamân iblis-sîret oldılar
Kûşe-i vahdet bu demler âdeme cennet gibi

Düşmenimden çekmedim ben çekdigim aḥbâbdan
Ḥâşılı yokdur ḥamâkat-i ḥalkla şoḥbet gibi

Şûretâ naḫş-ı şadâkat lîk zehr-âlûddur
Ḥalkla hem-soḥbet olmaḫ mâr ile ülfet gibi

Râhat istersen eger aḥbāba Fâzıl kılma meyl
Cây-ı âsâyiş bulunmaz küşe-i vahdet gibi (g 170)

Zamane insanının iblis karakterli olması nedeniyle halktan soyutlandığını, dostlarından çektiğini düşmanından çekmediğini, görünüşte sadakat nakşı gibi görünen kişilerin gerçekte zehirli olduğunu, halkla sohbet etmenin bönlük ve yılanla dostluk olduğunu söyleyen şair kendisine bir de öğüt vererek rahat isterse dostlarına meyletmemesi gerektiğini vahdet köşesi gibi güvenli bir yer bulunmayacağını ifade etmektedir. Burada yer alan vahdet köşesini hem yalnızlık hem de her şeyin bir olduğu makam olan yaratıcı makamı anlaşılacak şekilde tevriyeli kullanan şair, aynı zamanda redd-i matla ile bu düşüncesini gazelin hem başında hem de sonunda vurgulamaktadır.

Hikemi gazelleri sayıca fazla olmasa da Fâzıl, vahdet düşüncesinden rind ve zahid çatışmasına, kadercilikten irfanın üstünlüğüne kadar pek çok konuya yer vermiş, kendi hayatından edindiği tecrübeyi de şiirlerine yansıtmıştır. Hikemîlik bakımından Nâbî'ye yaklaşan Fâzıl, ders vermekten ziyade kendini ifade etme kaygısı içinde olması yönüyle ondan ayrılmaktadır. Ayrıca sade ve anlaşılır bir üslupla yazmasına karşın Nâbî'nin söyleyiş güzelliğine ulaşamadığı görülmektedir.

Rindâne-Şûhâne Gazeller: Fâzıl gazellerinde zaman zaman feleğin cevri âdeti karşısında bedbinleşmiş, zaman zaman da hayat tecrübelerinden yola çıkarak Nabi edasıyla gazeller söylemiştir. Ancak bu tarz gazeller onun şiirlerinin esasını teşkil etmemektedir. Gerek lirik ve sofiyane gerekse hikemi tarza yaklaşan gazelleri hayatının belirli dönemlerinde zorluklar yaşayan, iyi ve bilgili kişilerin yoksulluğa düştüğü, kıymetinin bilinmediği inancıyla söylediği şikâyetleri ve umutsuzluklarıdır. Onun gazellerinin esasını teşkil eden rindane ve şuhane mahiyete yazdığı, yaşama sevinci ve dünya zevkleriyle dolu olan manzumelerdir.

Bu mahiyetteki gazellerin tamamında ana tema aşktır. Şairin mecazi aşkın neşesi yanında, zaman zaman shevi yönünü de çekinmeden dile getirdiği görülmektedir. Fâzıl çoğu zaman aslında aşka meftundur ve bunu sıklıkla dile getirmektedir:

Görmedim ben hele Fâzıl gibi mest-i mey-i ' aşk
Ne cefâdan ne kazâdan ne belâdan şakınur (g 38/ 5)

Beytinde cefadan, kaza ve beladan dahi çekinmeden aşka âşık olan bir insan modeli çizilmesi dikkat çekmektedir.

Rindliğin sınırlarını aşır şuhane edayla yazdığı manzumelerinde şairin, sevgiliyle yaşadığı maceraları yahut sevgilinin yaşadığı maceralarını açıklıkla dile getirerek mecazi aşkın sınırlarını zorlayan söyleyişlere çekinmeden yer verdiği görülmektedir:

Öyle bir yek-ten ü yek-rûh u şâl olduk kim
Aramızda dağı yol yok idi şeytâna bu şeb (g 13/3)

Sevgiliyle geçirdiği bir geceyi anlatan gazelinden alınan beyitte, sevgiliyle şeytanın bile araya giremeyeceği şekilde yakınlaşmasını açıkça ifade etmesi dikkat çekmektedir. Benzer biçimde aşağıdaki beyitte de sevgilinin yaşadığı aşk macerasını yine sevgilinin bedenini tasvir ederek ifade etmektedir:

Nâzik bedeni örselenüp âl âl oldı
Zannım ki bu şeb ‘ukde-i şalvâr çözüldü (g 180/ 4)

Fâzıl’ın bu tarz gazellerinde yer verdiği güzellere de çeşitlilik göstermektedir. Dilber, güzel, güzelim gibi klasik söylemler yanında civanım, şehlevendim gibi divan şiir geleneğinde pek rastlanmayan ifadelerle güzellere ve onlarla maceralarını dile getiren şairin bir gazelinde çengi kızına olan hayranlığını dile getirmesi dikkat çekmektedir:

Gülerek rakş iderek her yâne
Çıkdı evvel çengi kıızı meydâne

Ele almış yine çâr-pâresini
El-amân böyle gerek cânâne (g 148/ 1-2)

Etrafına gülerek dans eden ve elindeki çâr-pâresiyle aynı zamanda ritm tutan bu güzel etrafında bulunan herkesi etkisi altına almıştır. Günümüzde çalpara denilen ve tahtadan yapılan bir ritm aleti olan çâr-pârenin yanında gazelin devamında ney ve telli çalgılara da yer verildiği görülmektedir. Mutrip, kızın güzelliğiyle nağmesini şaşırmış, neyzen ise korkuyla yere bakmaktadır çünkü kızın yüzüne baksa ona divane olacağının bilincindedir. Hem güzelliği hem de işvesiyle can alıcı olarak tasvir edilen bu çengi kıızı için yazılmış gazelin, döneminin İstanbul eğlence yaşantısını sade bir üslupla anlattığı görülmektedir.

Onun güzellere, divan şiir geleneğinde olduğu gibi genelde anonim olsa da zaman zaman ipuçları vererek yahut doğduran isim yahut lakabını zikrettiği kişiler olduğu da görülmektedir. Hasırizâde, Yahudi güzel, Şehlevendim gibi kişilere yazılmış gazeller, bu durumu örnekler niteliktedir. Geleneğe paralel olarak idealize edilmiş güzellere var olsa da o dönem İstanbul’unun içinden, kendi yaşantısından seçtiği güzellere ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu güzellere küsen, barışan, hastalanan, kâh aşığa kâh ağyara gönlünü kaptıran, vuslata erilen ya da hasretle beklenen kısaca, hayatın içinden Divan’a giren güzellerdir.

Bu gice oldu o meh-pâre dirîgâ haste
Kendüsi haste dahı dîde-i şehlä haste (g 151/1)

Sevgilin hasta olması üzerine yazdığı gazelinde şair, ay kadar güzel sevgilisinin gece hastalandığını hem kendinin hem de şehla gözlerinin bu hastalığın izlerini taşıdığını ifade etmektedir. İsmi vermediği bu güzele sıhhat dilekleriyle bitirdiği gazelini kime yazdığı günümüzde anlaşılmasa da yaşadığı devirde karşılığını bulduğu düşünülmektedir.

Bize mi meclis-i ağıyâre mi teşrîf idecek
Bu gice Fâzıl o mâhîñ ‘acabâ niyyeti ne (g 144/5)

Beytindeki güzelin, rakibe de aşığa da gönlünü veren, bu nedenle şairin bu gece kime gideceğini kestiremediği bir güzel olduğu görülmektedir. Divan geleneğindeki yüz vermeyen, aşığa her daim cefa eden güzellerden oldukça farklı olan bu güzellerin hasret yerine vuslatı, cefa yerine aşkı, ketumluk yerine konuşmayı, hatta zaman zaman raksı tercih ettiği görülmektedir:

Bir eli devr-i kadehde bir eli çârpârede
Ya‘ni hem sâkîlik eyler hem ider her yâna rakş (g 79/2)

İçki, içki meclisleri ve dönemin eğlence hayatı bu tarz gazellerinin başlıca unsurlarındandır. Dolayısıyla içkiye ve meclise dair sâkî, mey, meyhâne, raks, mutrıb gibi pek çok kavram da Fâzıl’ın gazellerinde sıklıkla yer almaktadır.

Bezm-i meyde ey gönül bir dil-sitân lâzım saña
Bir de mutrıb bir de rakş eyler civân lâzım saña (g 8/1)

İçki meclisinde gönül, sana bir sevgili, bir mutrıb bir de raks eden bir civan lazım sana diyerek şair hem meclise hem de bu mecliste nelerin bulunduğu dair ipuçları vermektedir.

Ne âfet-i cân-şikâr-ı ‘aşıkân kim rakşa gider gice
Ten âfet şîve âfet her hırâm-ı cânistân âfet (g 20/2)

Beytinde de gece güzelliği ve işvesiyle bir afet olan sevgilinin içki meclisinde raksa gitmesi konu edilmektedir.

Alınca mutrıb-ı hoş-nağme dâ’ire eline
Töğündi nağmesi sâz-ı derûnumuñ teline (g 134/1)

Yine bir içki meclisinin tasvir edildiği bir gazelinden alınan beyitte de şairin mutrıb, nağme ve daire kavramlarına yer verdiği görülmektedir.

Şairin bu gazellerinde vakit olarak gece ve mekân olarak içki meclisleri sık sık tercih edilse de gül bahçeleri, Kağıthâne gibi dönemin mesire alanlarını da görmek mümkündür.

Seyr-i gülzâra buyur serv-i revânım sık sık
Bülbülün aklına gül beñzine vir çalıklık (g 84/1)

Servi boylum, gül bahçesi gezintisine buyur. Bülbülün aklına gülü yüzüne de neşeyi sen getir dediği sevgilisini gülzâra davet eden Fâzıl, başka bir gazelinde Kâğıthane'yi zikretmektedir:

Âh o Kâtib Çelebi ğamzesi cellâd-ı kalem
Nûrdan cismi mürekkeb o melekzâd-ı kalem
Gidelim seyr-i Kağıthane'ye ey şûh didim
Sînesin açdı nezâketle o evlâd-ı kalem (g 109/1, 4)

Kâtip Çelebi namında birine yazılan gazelden alınan yukarıdaki beyitlerde kalemiyeye mensup olduğu anlaşılan şûhun mesleği ile bağlantılı olarak kalem redifinin tercih edildiği görülmektedir. Kâğıthane'ye davet ettiği bu güzelin sahip olduğu vasıfları gazelin devamında sıralayan şair, belinde yıldızlı diviti olan, beyaz tenli, kalem gibi ince ve uzun parmaklı bir güzel tasviri yapmaktadır.

Fâzıl'ın güzelleri yalnızca içki meclislerinde yahut gül bahçesi, Kâğıthane gibi mesire alanlarında değil, şairin hanesinde de karşımıza çıkmaktadır.

Buyuruñ hâne seniñdir güzelim hoş geldiñ
Dilber-i şîve-gerim bî-bedelim hoş geldiñ (g 95/1)

Hoş geldin diyerek dilberi hanesine davet eden şairin hanesinde sevgiliyle yaşadığı maceraların zaman zaman dedikodulara sebebiyet verdiği de anlaşılmaktadır:

Fâş oldu bütün ' âleme esrâr tıyıldı
İtdiklerimiz dün gice ey yâr tıyıldı
Ol mâh gelüp hânede kalmış gice Fâzıl
Şimden-gerü vâ eyleme efkâr tıyıldı (g 179/1, 5)

Sevgiliyle beraber geçirilen gecenin duyulması üzerine kaleme alınmış yukarıdaki gazelde halkın dilinde efsane gibi dilden dile yayılan ve nifak erbanın kınamasına sebep olan bu durum karşısında şair, rindane bir tavırla şimdiden sonra düşünmenin anlamsız olduğunu söylemektedir.

Bu gazellerde aynı zamanda bahar mevsimi ve bayramlar da dikkat çekmektedir. Divan edebiyatı geleneğinde neşe, yenilenme, zevk ve sefayla birlikte anılan bahar günleri şair içinde benzer çağrışımlar içermektedir:

Eyyâm-ı bahâr irdi gönül şevkile şâd ol
Gül gibi hemân gülşen-i sînemde güşâd ol (g 97/1)

Bahar günlerini şevk ve mutlulukla özdeşletiren şair, sevgilisine gül gibi gönül bahçesinde açmasını söylemektedir.

Lâyık mı böyle kalması kurbânın olduğum
Bayrâm irişdi Fâzıl şâd eylemez misin (g 119/7)

Zalim olarak nitelendirdiği ve kendisine yüz vermeyen sevgili için yazdığı bir gazelinde alınan yukarıdaki beyitte zikredilen bayramın “kurbânın olduğum” ifadesinden yola çıkılarak Kurban Bayramı olduğu anlaşılmaktadır.

Fâzıl’ın güzellerinin kâtip, levent, çengi gibi farklı sosyal sınıf ve statülere mensup olmanın yanı sıra farklı din ve milliyete de sahip oldukları görülmektedir. Yahudi bir güzele gönlünü kaptırdığı anlaşılan şairin, bir gazelinde bunu açıkça ifade ettiği, Yahudilere özgü *Kamış Bayramına* da yer verdiği görülmektedir:

Bu şeb bezm-i şafâda bâde-i gül-fâmımız vardı
Yahûdî zümresinden şüh-ı hûb-endâmımız vardı
Müselmânâna kurbân olmadıkça ‘ıyd-ı edhîde
Bizim ol şüh ile Fâzıl kamış bayrâmımız³ vardı (g 174/1, 5)

Yed-i beyzâ, Musâ Kamış Bayramı gibi Yahudiğe has unsurlar ve mazmunların kullanıldığı gazelde, bu güzelin aynı zamanda sarı elbise giymiş bir rakkas olduğu da dile getirilmektedir.

Fâzıl’ın bu gazelleri aynı zamanda döneminin kadın ve erkek giyimine has detayları da içermesi bakımından dikkat çekmektedir. Samur kürk, atlas kumaş, kavuk, tozluk, şalvar, fes, peçe gibi giyim kuşama yönelik ifadelerin benzetme olarak kullanılmaktan ziyade, gazelerde işlenen güzellerin giyimine has folklorik unsurlar olduğu görülmektedir:

Neftî kavûk üzre o destâr o deste gül
Olmuş ser-nigâr siyâh u sefid ü sürh (g 27/2)

Beytindeki güzelin, koyu yeşil kavuk üzerine beyaz sarık saran ve başlığını deste gülle süsleyen bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.

Perçem döküldü gerdene fesden hürûc idüb
Bir seyr-i cân-şikâr siyâh u sefid ü sürh (g 27/4)

³ Argo: sevgiliyle yatıp kalkma.

Beytinde festen taşıp gerdana dökülen perçem tasvir edilirken aşağıdaki beyitte de Lahor şalı ve telli uçkur yer almaktadır. Giyimi süslemek ya da elbiselerin, şalvarların belini tutmak amacıyla hazırlanmış, iki dar kenarı işlemelerle bezenmiş uzun dikdörtgen bağ olarak tanımlanan uçkurun işlemelerinin aşağıdaki beyitte altın yahut gümüş gibi sırmalı telden yapıldığı anlaşılmaktadır (Özkoca vd. 2012:18).

Şāl-ı Lāhor’uñ iki başı o telli uçkūr
Dizi üzre ne şafā geh uzanur geh kışalur (g 37/13)

Aşağıdaki beyitte sâkîye seslenen şair, *peçeni aç ki yüzün ışıldasın, şimşek olmadan meclise dolu yağdırma* diyerek sevgilinin yüzüyle ışık ve şimşek arasında bağlantı kurmakta, dolu ile de hem yağış biçimi olan doluyu hem de kadehi kastederek estetik bir söyleyişe ulaşmaktadır:

Aç niķābıñ ki ruķuñ şu‘ leler itsün sākī
Berķsiz meclise yağdırma ŧolu n’olsun bu (g 129/7)

Aşağıdaki beyitte de kürkten yapılmış bir başlıktan söz edilmekte, sevgilinin yüzünün karanlıktan sonra gelen güneş gibi bu başlıktan zahir olduğu ifade edilmektedir.

Nūr-ı rüyıñ zāhir oldı ferve-i semmūrdan
Gūyiyā hūrşīd çıkmışdır şeb-i deycūrdan (g 122/1)

Bu tarz gazellerinde şair, genellikle dünya nimetlerinden tat almayı amaçlayan bir tablo çizer. Fâzıl, zaman zaman tövbe ettiğini söylese de neşeli yaratılışı gereği “sebat etmek müşküldür” diyerek içki meclisleri, güzellere ve nağmelerden uzak duramadığını ifade etmektedir. Çünkü ona göre bu dünya gam ve kedere değmez:

Tevbe itmiş Fâzıl ammā sen ayak baş sākīyā
Būse va‘ diyle āña bir şāğar-ı billūr ŧut (g 23/5)

Beytinde şairin, tevbe ettiği halde sâkîden, billur kadehten ve sâkînin vereceği buseden uzak duramadığı görülmektedir.

Ħarīş olur kişi pek men‘ olundığı fi‘ le
Revāc-ı bādeye farṭ-ı yasāğdır bā‘ iş (g 24/2)

Beytiyle döneminde uygulanan içki yasağına da gönderme yapan şairin, yasaklara uymak hususunda zorlandığını ifade ettiği görülmektedir. Benzer biçimde aşağıda yer alan beyitte de ne kadar tövbe etse de bunu uygulamak konusunda istikrarlı olamadığı ifade edilmektedir:

Efendi tevbe-i meyde şebāt müşküldür
İdince pīr-i muğān iltifāt müşküldür (g 47/1)

Rindane ve şuhane gazelleri içinde *baldır gazelleri* olarak anılan yedi gazeli dikkat çekmektedir. İ ve T nüshalarında baldır gazelleri olduğunu ifade eden başlıklarla istinsah edilen bu gazelerde sevgilinin başlıca güzellik unsuru, Divan edebiyatı geleneğinde fazla yaygın olmayan *baldır*dır:

O bāldırlarla ol cānān-ı zībā
İki sīmīn ayāklı serv-i bālā (g 10/1)

Bu gazeller boyunca sevgilinin baldırını vafeden şair, bu yönüyle öncü olduğunu da belirtmektedir:

Vaşf-ı baldır ile şāhib-i kademim ben Fāzıl
Hiç bu vādide ayaklanmadı evvel üdebā (g 11/8)

Baldır anlatmakta ben öncüyüm, edipler daha önce bu yolda yürümediler diyerek Fâzıl'ın özgünlüğünü ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Divan şiir geleneğine bakıldığında da baldırın Fâzıl'la benzer bağlamda Nedim'in şiirlerinde birkaç yerde geçtiği görülmektedir. Ancak baldır tasvirinin amaçlanması hatta ayrı başlık verilecek kadar ön plana çıkarılması yönüyle Fâzıl'ın *sahib-i kadem* olduğu görülmektedir.

Bu gazelleri içinde bir gazeli, döneminin içki yasağının tarihini verdiği bir manzumedir. Divan şiirinde tarih düşürmenin kaside ya da kıtayla yapılması geleneği hâkimken onun bu olay için gazel nazım biçimini kullanması Nedim'in III. Ahmet'in tıraş olması üzerine ona sıhhat dilemek için bir şarkı kaleme almasını hatırlatmaktadır.

Fâzıl'ın rindâne şühâne mahiyetteki gazelleri içinde erkek güzeller için yazıldığı anlaşılan manzumelerin olması da dikkat çekmektedir. Divan edebiyatının dili, ait olduğu zümre, gerçekliği, mazmunları, sosyal hayatla ilgisi yanında şiirde konu edilen sevgili tipi de Tanzimat Edebiyatından başlayarak günümüze kadar tartışma konusu olmuştur. Zaman zaman erkeksi güzelliğiyle dikkat çeken sevgiliye karşı eşcinsel ilgi duyulup duyulmadığı da pek çok araştırmada tartışıl gelmiştir. Gölpınarlı'nın *Divan Edebiyatı Beyanındadır* adlı kitabında doğal olarak nitelendirilmeyen bu aşkın, şairlerimizin tamamında olduğunu ileri sürdüğü görüşüne benzer görüşler daha sonraları farklı araştırmacılar tarafından da ileri sürülmüştür (Gölpınarlı 1945). Divan şiirinin eşcinsel sevgiyi konu aldığı iddiaları aynı şekilde Eyüboğlu'nun *Divan Şiirinde Sapık Sevgi* kitabında ele alınmıştır. Divanlarda görülen birtakım şiirler incelendiğinde farklı bir özle karşılaşıldığını, şiir geleneğini temsil eden pek çok şairde sapık sevginin izlerinin bulunabileceğini, o dönem zihniyetinde geçer akçenin bu tür bir sevgi olduğunu, hatta bütün doğuda yaygın olduğu için yadırganmadığını ve dolayısıyla şiire de sokulduğunu iddia etmiştir (Eyüboğlu 1968). Tarlan, *Edebiyat Meseleleri*'nde

güzellerin kimlik ve cinsiyetleri üzerinde değerlendirmelerde bulunmuştur (Tarlan 1981). Şehrengiz eksenli çalışmalar geniş yer tutmaktadır. Kaçar, şehrengizlerdeki erkek güzeller üzerine yaptığı çalışmada, bu tip sevgili üzerine yapılmış çalışmaları değerlendirerek, yüzeysel olarak elde edilen bulguların tüm edebi geleneğe mal edilemeyeceğini, edebiyatımızda eşcinsel eğilimi yansıtan şiirlerin olduğunu ancak bunu genelleyerek tüm edebi geleneğin ürünlerini bu bakış açısıyla incelemenin yanlış olduğunu ifade etmiştir (Kaçar 2007). Tezcan, Lamiî Çelebi'nin Bursa Şehrengizi üzerine yaptığı çalışmada, şehrin güzellikleri yanında erkek güzellerinin tasvir edilmesinin nedenini tasavvufi anlayışa bağlayarak ideal insanın Tanrı'nın güzelliğinin yeryüzündeki yansıması olduğunu ve onun güzelliğinin göstergesinin de henüz bıyıkları çıkmamış güzel delikanlı yüzü olduğunu ifade etmektedir (Tezcan 2001). Tuğcu, sekiz Bursa şehrengizi üzerinden incelemelerde bulunarak klasik divan şiirindeki sevgili imajı ile erkek güzeller arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymakta, bu güzellere duyulan aşkın tasavvufi olarak yorumlanamayacağını belirtmektedir (Tuğcu 2007). Schmidt, Osmanlı şiirlerinde kullanılan erkek güzel imgelerinin mahbub adı verilen oğlan sevicilik olarak değerlendirilmesini kabul etmez. Ona göre bu tür imgeler modern batılıların kadın erkek aşkı anlatılarını duymak istemeleri gibi, modern öncesi Müslüman okuyucuların erkek güzeller hakkında şiir ve şarkılar duymayı istemelerinden öte bir anlam taşımaz (Schmidt 2011). Kuru, Osmanlı şiirinde mahbublara yönelik aşkı yahut romantizmi, on beşinci yüzyıl ortasında bir moda haline gelen ancak on altıncı yüzyıldan sonra görülmediğini ifade ettiği gazellerdeki erkek isimli redif kullanımı üzerinden anlatır. Kuru özellikle gazelin, erkek ismi anılsın ya da anılmasın ideal güzel olarak benimsenen oğlanlar için yazılan aşk şiirleri olduğunu ileri sürer (Kuru 2007). Andrews ve Kalpaklı'ya göre, Osmanlı edebiyatından söz ederken, yüksek kültür edebiyatının cinsiyetinin ağırlıklı olarak erkek olduğunu akılda tutmak önemlidir. Yüksek zümrenin edebiyatı hâkim edebi anlayıştır. Bu nedenle kamusal alanın erkeksiliğini yansıtır. Âşık olunan kişi çoğunlukla erkektir ve ideal erkek güzelliğini temsil eder. Kadınları konu alan ya da kadınlara hitap eden şiirlerde de âşık olunan kişinin görünüşünün veya tavırlarının tasvirinde pek az fark görülür. Sevgilinin cinsiyeti hususundaki bu belirsizlik hem Avrupa'da hem de Ortadoğu'da Orta çağ aşk şiirinin ortak özelliğidir. Divan Şiirindeki birkaç manzumedan yola çıkarak erkek güzeller ve bu tip aşkın tanımını yapmayı amaçlayan Andrews ve Kalpaklı'ya göre mahbub, mahbubperest,

civan, gulampare⁴ ve zenpare⁵ Osmanlı edebi geleneğinde sık kullanılan tanımlamalardır. Bu nedenle böyle bir tanımın toplumsal yaşamda yeri varken, şiire yansması da mümkündür (Andrews; Kalpaklı 2016).

Görüldüğü gibi erkek güzeller ve bu güzellere duyulan aşk konusunda yapılan araştırma ve tartışmalar üç ekseninde yürümektedir. Bunlardan ilki tüm divan edebi kültürünü erkek güzellerin ve eşcinsel aşkın yansması olarak nitelendiren ve bu edebiyatın ürünlerini bu bakış açısıyla değerlendirerek sapkın olduğu sonucuna varan bakış açısıdır. Diğer bakış açısı ise bu durumu tasavvufi açıdan yorumlamış, tanrının güzelliğinin bir yansması olarak kabul edilen, ergenliğe girmemiş oğlan için kullanılan cinsiyetten bağımsız imaj ve tanımlamalar olduğunu ifade etmektedir. Ancak iki uç nokta olarak nitelendirilebilecek bu bakış açıları Divan şiirinin gerçek aşk ve sevgili hüviyetini görmek açısından yetersizdir. Yüzyıllar süren bir edebi kültürü sapkın olarak nitelendirmek de bu durumu tamamen tasavvufa indirgemek de gerçekçi bir yaklaşım değildir. Bu yüzden orta yolu bulacak, makul bir eksene, üçüncü bir bakış açısına ihtiyaç olduğu düşünülmüştür. Nitekim yapılan çalışmaların önemli bir kısmı edebi kültürün günümüz değer yargılarıyla değil, kendi dönem zihniyeti bakımından değerlendirilmesi gerektiği, toplumsal yaşamda yaygın yahut değil, bir karşılığı olan bu durumun edebiyata yansmasının kaçınılmaz olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle Divan edebiyatında maşuğun aşığın hemcinsi olması bugünün toplum zihniyetinde normal karşılanmayan bir durum olsa da divan şiirinde karşılık bulan bir husustur.

Fâzıl'ın erkek güzellere olan ilgisinin anlaşılabilmesi için kadına bakış açısının bilinmesi yararlı olacaktır. Fâzıl'ın *Divanı* dışında *Hûbannâme*, *Zenânnâme*'sinde kadına dair fikirlerini bulmak mümkündür.

Şaçına bağlanup aldanma zenânîñ sözine
Sevdiğim ' aql-ı nisâ geh uzanur geh kışalur (g 37/6)

Divanı'nda *saçı uzun aklı kısa* sözüne gönderme yaparak zenanın aklına güvenilmemesi gerektiğini ifade eden şair, öte yandan *Zenânnâme*'de Allah'ın kadını erkeğin ilgisini çekmesi ve soyun devamı için süse düşkün ve bedenen erkekten güzel, kibar yarattığını ifade eder:

Ol sebeb virdi hakîm-i kudret

⁴ Gulampâre: kulampara, erkek seven.

⁵ Zenpâre: zampara, kadın seven.

Fırka-i cins-i zenâna zînet
Kıldı haktan ruh-ı zîbâsını pâk
Mûydan eyledi azâsını pâk
Tâ ki meyl eyleye nefis-i gilmân
Münkarız olmaya nev-i insân (Öztürk 2002:72)

Namuslu ve vakarlı kadına dair de bir tanımlamaya yer veren şair, saçına rüzgâr değmemiş, yüzünü güneş görmemiş, gece gündüz evinde oturan kadını yüceltir:

Değmemiş guresine bâd-ı sabâ
Görmemiş rûyını hurşîd aslâ
Sâhib-i hayret ü nâmûs u vakâr
Hânesinde oturur leyl ü nehâr (Öztürk: 112-113)

Enderunlu Fâzıl erkeğin kadından daha üstün olduğunu, keçi ile kıvırcık denilen koyunun bir olmadığı gibi erkeğin de kadınla bir olamayacağı şeklinde ifade etmiştir:

Er olan bir ola mı kancık ile
Anılır mı keçi kıvırcık ile (Levend 1984: 584)

Fâzıl aynı düşüncesini Zenânnâme’de de dile getirir. Tek kadınla evlenip ona bağlı olmak, her defasında yeni bir zevk tatmaktan uzak olmak büyük bir beladır. Erkeklere bu hususta öğütler de veren Fâzıl, sen de ay gibi her gece farklı şekillere bürün, her gece farklı bir menzile var böylece her bahçede bir yuva, her mahallede bir hanen olsun diyerek tek bir kadına bağlanmamak gerektiğini ifade etmektedir. Aynı manzumenin devamında her anını aynı kadınla geçiren kişileri de anlayamadığını dile getirir:

Ne belâ bir zene mahsûr olmak
Tâze zevk eylemeden dûr olmak
Sen dahi meh gibi tahvîl eyle
Her gice menzili tebdîl eyle
Ola her bâğçede bir lâne sana
Her mahalde dahi bir hâne sana
Olasın dâr-ı cihân içre bekâr
Olma ammâ ki hemîşe bîkâr
Ben de bilmem nice bazı hayvân
Ola bir avrete mahsûs her ân (Öztürk: 135)

Görüldüğü gibi Fâzıl’a göre kadın ve erkeğin bir değildir ve erkek kadından üstündür. Kadınlar güvenilmez ve sözüne itimat edilmezdir. Namuslu bir kadın güneş yüzü görmeden evinde oturandır. Tek kadınla yetinmek anlaşılabilir bir durum değildir. Bu nedenle şairin kadına bakış açısının olumlu olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Şâiriz rahne verir şânımıza
Giremez fâhişe dîvânımıza (Fâzıl 1869:52)

Hayatına bakıldığında erkek güzellere olan ilgisi, hatta bu ilgi sebebiyle çıkan dedikodular sonucu Enderun mektebinden ayrıldığı tarihsel bir realite olan ve Zenânnâme'sinin bir bölümünde *şairiz şanıma noksanlık verir, fahişe divanıma giremez* diyen Fâzıl'ın Divanı'ndaki güzellerin aslında erkek güzellere olduğunu söylemek mümkün olsa da burada yer verilen gazeller şüpheyi yer bırakmayacak şekilde erkek bir güzele yazıldığı anlaşılan manzumelerdir.

Fâzıl'ın gerek gazelleri gerekse şarkıları, çengiler başta olmak üzere zamanının erkek güzellerini ve sahip oldukları vasıfları tanımak ve anlamak açısından önemlidir. Fâzıl Divanı'nda aşk hüviyetiyle bakıldığında divan şiir geleneğine paralel biçimde ilahi yahut cinsiyetten bağımsız mecazi olarak nitelendirilebilecek gazeller olduğu gibi, bazı gazellerinin şüpheyi yer bırakmayacak şekilde erkek güzellere yazıldığı anlaşılmaktadır. Bir gazelinde kadınlar için saçına bağlanıp, sözüne aldanma, aklı kâh gider kâh gelir diyen Fâzıl'ın manzumelerinde Nedim'in *bîvefâ* İstanbul oğlu Şehlevendim, civanım ve levendime dönüşmüştür.

Fâzıl'ın 7 baldır gazeli de dâhil bazı gazellerinin mahubları için yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu gazellerin bazılarında Çenginâme'sine benzer biçimde mahubların adı yahut lakabı açıkça zikredilirken, bazılarında da ketm eylenmiş ve belirsiz erkek güzellere olarak tasvir edilmiştir. Bu gazelerde tespit edilebilen erkek güzellere ve birtakım özellikleri tabloda gösterilmiştir:

Tablo 27. *Gazelerde adı, lakabı ya da mesleği verilen güzellerin özellikleri*

Adı-Lakabı	Mesleği	Milliyeti	Gazel No	Açıklama
Şehlevendim Süleyman	Hanende	?	88 117 123 178	Adına en fazla gazel yazılan erkek güzeldir.
Hasırcızâde Katip Çelebi	? Memur	? ?	59 109	Yaşının henüz genç olduğu ifade edilmiştir.
Ahmet Ağa Nesim	? Çengi	? Yahudi	37 22 113 173 174	Yeni aşığı olarak nitelendirilir. Beççe diyerek yaşının küçüklüğüne vurgu yapılmaktadır.
?	Yeniçeri	?	36	Yeniçeri ocağı yetmiş birinci ortaya mensuptur.

Bu erkek güzellere içinde Şehlevendim Süleyman Bey'in özel bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Gazeller dışında Şehlevendim ifadesi geçen beş şarkı, üç kıt'a ve bir kaside içinde yer alan gazel olmak üzere 13 manzume bulunan Şehlevendim hakkında adının

Süleyman olması ve hanende olması dışında bilgi bulmak mümkün değildir. Enderun'dan ayrılmasına sebebiyet veren dedikoduların kaynağı olan Şehlevendim Süleyman Bey'den ayrılmak zorunda oluşunu bir gazelinde sanatsal biçimde ifade etmektedir:

Baňa ğāyetle güç geldi efendim senden ayrılmak
Hakikat hayli müşkil şehlevendim senden ayrılmak (g 88/1)

Senden ayrılmak redifli bu gazelinin tamamında lirik bir hava sezilmekle birlikte şair *Hakikat hayli müşkil şehlevendim senden ayrılmak* dizesini gazel sonunda tekrar ederek redd-i matla sanatının ifade gücünden de yararlanmakta, böylece Şehlevendim'i gazelin hem başında hem de sonunda zikrederek aşk ve özleminin sürekliliğini de dile getirmektedir. Bu lirik gazeli dışında başka bir gazelinde de bu mahbubun güzelliği tasvir edilmektedir.

Saňa sāyeñ dahı taqlid-i reftâr itmede 'âciz
Bu kâmetle hırâm-âmûz-ı naḥl-i serv-i vâlâsın (g 117/3)

Rindane bir tavırla yazılan bu gazelde Şehlevendim'in bakışı, yürüyüşü ve boyu geleneğin imkânlarından uzaklaşmadan mazmunlar vasıtasıyla tasvir edilmekte ve bu güzel emsalsiz olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca bu gazelin matla ve makta beyitleri birleştirilerek mukatta'ât bölümünde yeniden istinsah edilmiştir:

Güzelsin bî-bedelsin gonçesin gülsün ferâhזāsın
Cihânda hâşılı bir mişli yok mümtâz ü ra' nâsın
Bu tavr-ı dil-pesinde şehlevendim Fâzılın hayrân
'Aceb reftârı hoş nâzik-edâ şûh-ı dilârâsın (mk 24)

Aynı şekilde başka bir gazelinde de yine edası, yürüyüşü, boyu, sözü gibi vasıfları dile getirilirken *edâsı hoş güzel endām Şehlevendimsin* dizesi yine redd-i matla yapılarak gazel sonunda tekrarlanmış ve pekiştirilmiştir:

Edâsı hoş güzel endām şehlevendimsin
Seni cihâna deġişmem ki dil-pesendimsin
Didi bu mışra' ı icmâl-i vaşfiña Fâzıl
Edâsı hoş güzel endām şehlevendimsin (g 123/1-5)

Fâzıl Divanı, beynelmilel unsurlar açısından zengin bir kaynak özelliği taşımaktadır. Fâzıl'ın Arabistan coğrafyasından İstanbul'a getirilmesi, Enderun'dan ayrıldıktan sonra İstanbul'da bekâr odalarında geçirdiği zamanlar, görevi esnasında Osmanlı'nın farklı coğrafyalarına yaptığı yolculukların bu hususta kaynak teşkil ettiği düşünülebilir. Yaşam tarzı ve neşelli yaratılışının bir sonucu olarak düşünülebilecek Çenginâme, Hübannâme ve Zenânnâme'sinde de farklı milliyetten pek çok güzelin konu edilmesi Fâzıl'ın beynelmilel yönünü vurgular niteliktedir. Bu unsurlar içinde Yahudilik önemli bir yer tutmaktadır. Fâzıl Divanı'nda Yahudilik ile ilgili unsurları Yılmaz, kaside formatında yazılmış Andnâme-i

Yahûdî Beçe üzerinden incelemiştir (Yılmaz 2011). Yahudi güzele yazılmış dört gazele de değinen Yılmaz, bu gazelerde bahsedilen güzelin Nesim adında bir genç olduğu sonucuna varmaktadır.

Nesîm nāmına bir şūh-ı Müsevîye düşüb
Dilim hevâ-yı muhabbetle bir sebû-yı nesîm (g 113/2)

Beytinde Nesim namında bir Yahudi güzele tutulduğunu ifade eden şair, yalnızca bu gazelinde Nesim adından söz eder. Ancak diğer üç gazelin de aynı kişiye yazılmış olması ihtimal dâhilindedir.

Şayd itdi dili bir büt-i rakḳâş Yahûdî
Yâ hû didi terk eyledi hep bûd u nübûdî (g 173/ 1)
O rakḳâş-ı belâ-cûşişe bâz ü ‘ anberîn gîsû
Elinde her temâyül eyledikçe cāmemiz vardı (g 174/3)

Beyitlerinden rakkas yahut çengi olduğu anlaşılan Yahudi güzelin, şairi ayartması ve baştan çıkarması bu gazellerinin başlıca konusudur. Yahudiliğe has Tih çölü, Hamursuz (Pesah) bayramı, Kamış bayramı, Hz. Musa, yed-i beyzâ, Lût, Semûd, iki bûklüm saç, firavun gibi kavramları telmih yoluyla kullanan şair, bu yeni yetme güzelin aşkından kurtulmak için Müslüman âleminde yardım istemektedir:

Bir Yahûdî beççe ey millet-i İslâm işidiñ
Perçem ü zülfî gibi ‘ aqlımı kıldı teştît (g 22/2)

Şairin, *ey Müslümanlar, bir Yahudi genci beni tıpkı perçemi ve zülfü gibi darmadağın etti* diyerek bu genci dindaşlarına şikâyet etmekte hem de ona olan aşkını herkese ilan etmektedir. Bu Yahudi gencine yazılmış dört gazel olsa da adının Nesim olması ve rakkas olması dışında başka bir bilgi mevcut değildir. Rakkas olması bu kişinin Çenginâme’de tasvir edilmiş olabileceği düşüncesini akla getirir de ilgili eserde de adına herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Çenginâme’nin telifinden sonra yolunun bu güzelle kesişmiş olması ihtimali düşünülebilir.

Erkek güzellere yazılmış gazellerden biri de Ahmet Ağa adlı bir kişiyedir. 17 beyitten oluşan bu müzeyyel gazel, ilk 11 beyitte hakimane bir edaya sahiptir. Daha sonrasında ise *nev-civânım* dediği Ahmet Ağanın tasviri ve ona olan aşkının ifade edildiği beyitlerle tamamlanır. Bu beyitler içinde kadınların sözü ve aklına güvenilmemesi gerektiğine dair bir beyit de yer almaktadır. Bu beyit, şairin zenâna olan bakış açısını yansıtmaya bakımından önemlidir.

Şaına bağlanup aldanma zenânîñ sözine
Sevdigim ‘ aql-ı nisâ geh uzanur geh kışalur (g 37/6)

Bu gazelde adının Ahmet olması ve şairin yeni aşığı olması dışında memleketi, mesleği gibi herhangi bir ayrıntıya yer verilmemektedir:

Âh o maḥbûb-ı cedîdim o civânım ki âniñ
Vaşfına söz ne belâ geh uzanur geh kışalur (g 37/11)

Onun güzelliğini vasfetmede sözün ne kadar yetersiz kaldığını ifade eden şair, gazelinin devamında bu güzeli lahor şalı içinde ve elbisesi tel işlemeli uçkurla tutturulmuş biçimde tasvir etmektedir.

Diğer gazeli de kalemiye mensubu olduğu anlaşılan Kâtip Çelebi isminde bir kişi ile alakalıdır. Kalem redifli bu gazelinde Kâtip Çelebi'nin belde yıldızlı divitli, sade varak tenli, kalem parmaklı tasvir edilmesi ve evlâd-ı kalem olarak nitelendirilmesi yanında tuğra, hâme, hat, Bihzâd, mürekkebe gibi kalem ve yazı ile ilgili unsurların sanatsal biçimde kullanılması ve isminin önünde kâtip unvanı olması dolayısıyla kalemiyeye mensup olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Âh o Kâtib Çelebi ğamzesi cellâd-ı kalem
Nûrdan cismi mürekkebe o melekzâd-ı kalem
Gidelim seyr-i Kağıthâneye ey şûh didim
Sînesin açdı nezâketle o evlâd-ı kalem (g 109/1-4)

Beyitlerinde nidâ ederek andığı Kâtip Çelebi'ye devrin önemli bir mesire alanı olan Kağıthâneye gidelim deyişi, Nedim'in gidelim serv-i revanım yürü Sadabat'a söyleyişini anımsatmaktadır. Nezaketle sinesini açan sevgilinin bu teklifi kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Fâzıl'ın başımın tacı dediği Hasırcızâde diğer bir erkek güzeldir. Bizi bir çöpe değışti diyerek vefasızlıkla itham ettiği bu güzelin dönemin bekâr odalarında yaşadığı ve baskına uğradığı ifade edilmektedir.

Oḫalarda yayılır hem başılır
Hele göçün baķalım ḫazret-i pîr (g 59/2)

Enderun'dan ayrıldıktan sonra Fâzıl'ın da bir müddet kaldığı bilinen bekâr odalarının II. Mahmut döneminde şehirde çıkan veba salgının kaynağı olarak görüldüğü için yıktırılıp dağıtıldığı göz önüne alındığında bu manzumenin III. Selim saltanatı döneminde yazıldığı anlaşılmaktadır (Çokuğraş 2013: 34).

Fâzıl'ın isim zikretmeden sevgilinin yeniçeri olduğu ipucunu verdiği bir gazeli de bulunmaktadır. Yetmişbir redifli bu gazelinde şair, yeniçerilikle mütenasip tîr, kışla, nişan,

kul, başeski gibi sözcükleri sıklıkla kullanmıştır. Bu güzelin pazusuna yaptırdığı *yetmiş birinci orta* dövmesi, başlığı, dâyi yürüyüşü, Nerîmâne tavrı bu güzelin dikkat çeken özellikleridir:

Açdı bâzusını bildim ki o meh yetmiş bir
Gerdenünde şayılur hâl-i siyeh yetmiş bir
Olalı kışla-i ‘aşkıñla gönül başeski
Pâre pâre seri üstünde küleh yetmiş bir (g 36/1, 4)

Bu altı güzele yazılanlar dışında, diğer gazellerindeki mahbubların kimliği belli değildir. Beğim, civanım, efendim, şûh ve dilber demekle yetindiği hatta zaman zaman,

Yetmez mi bu belâ bize söyleñ anāsına
Ol büt mişâli bir dağı oğlan getürmesün (g 124/2)

diyerek gündelik dilin imkanlarından da faydalanarak put misali bir oğlana benzettiği bu güzellerin tasvirinde dâyi reviş, yan getirilmiş külâh, tozluk, kavuk, levendâne tavrı önemli yer tutmaktadır. Farsça bir kelime olan ve aslında bahriyeye mensup asker sınıfını tanımlamak için kullanılan *levent*, daha sonraları serbest ve özgüvenli tavırlarıyla ahalinin dikkatini çeken, kendi geçimini sağlayamayıp ailesiyle yaşayan delikanlılar için kullanılmıştır (Andrews ve Kalpaklı 2016: 83). Zamanla *levend* kelimesinin olumlu bir anlam kazanarak yakışıklı, serbest tavırlı ve özgüvenli genç erkekler için kullanılmaya başlandığı ve Fâzıl’ın da şiirlerinde bu bağlamda kullandığı anlaşılmaktadır.

‘Uşşâka yân yân diyü bir nişânedir
Tarf-ı külâhını o perî yân getürmesün (g 124/4)

Beytinde peri kadar güzel sevgilinin külâhını yan getirmesi, âşıklarının yanması için bir nişane, bir sebep hükmündedir. Külâhın olması gerektiği gibi değil de hafif yan gelerek takılması *levendâne* tavrı akla getirmektedir. Bu gazellerde Fâzıl, zaman zaman geleneğin kendisine sunduğu mazmunlarla zaman zaman da sık rastlanmayan söz öbekleriyle sevgilinin yürüyüşünü ön plana çıkarmaktadır.

Ol dâyi revişle şu Yahūdî diyemezsin
Olmazsa yüzünde o iki zülf-i şuhûdî (g 173/6)

Dizelerinde servi mazmunundan farklı olarak sevgilinin yürüyüşü için dâyi reviş ifadesini kullanmaktadır. Sevgilinin bu “cesur ve yiğit” yürüyüşü, o dönemin şartlarında bir Yahudi’den beklenmemektedir. Bu, şairin *yüzünün iki yanında sarkan zülfü olmasa yiğit yürüyüşle bu Yahudi diyemezsin* sözlerinden anlaşılmaktadır.

Virdi zînet âña ol şarmalı tozluk el-ḥaḫ
Dağı def eyledi nezzâre-i çeşm-i ruḫabâ (g 11/5)

Beytinde ona *sırmalı tozluk öyle bir zinet verdi ki rakibin bakışlarını bile defetti* diyerek sevgilinin giydiği tel işlemeli tozlukları vurgulamaktadır. Buna benzer biçimde şalvar, düğme, terpuş, kavuk, fistan, peçe anlamındaki nikâb ve fes gibi dönemin bilhassa erkek giyim kuşamına has unsurlara bu gazellerinde sıklıkla yer vermektedir.

Fâzıl'ın bu tarz gazellerinde dikkat çeken diğer husus da mahbubu tasvir ederken klasik divan şiiri güzellik unsurlarının yanında pazu ve baldırın vurgulanmasıdır. Ayrıca baldır gazellerinin varlığı bunu kanıtlar niteliktedir. Sevgilinin sahip olduğu güzellik unsurlarına yukarıda ayrıca yer verildiğinden burada tekrar edilmemiştir.

Sofiyâne Gazeller: Fâzıl'ın sofiyane olarak nitelendirilebilecek yalnızca üç gazeli bulunmaktadır. Bunlardan ilki “tevbe” redifiyle kaleme aldığı, günahlarından af dilediği ve yönünü Allah’a çevirdiğini ifade ettiği, aslında münâcât olarak nitelendirilebilecek bir gazelidir.

Tevbe yâ Rab günâhdan tevbe
Rû-yı yâre nigâhdan tevbe (g 147/1)

Beytinde cümle günahlarından ve yârin yüzüne bakmaktan tövbe eden Fâzıl, gazelin devamında her civanı görünce iç geçirmekten, içkiden, yârin saçını görmekten tövbe ettiğini samimi bir üslupla dile getirmektedir.

Diğer bir gazeli de “Muhammedî” redifiyle yazdığı, peygamber ve onun hayatına dair telmihlerle süslediği bir na'ttır.

Ey nûr-ı meyde şâh-ı nihâl-i Muḥammedî
Ve'y nev-şüküfte gonçe-i âl-i Muḥammedî (g 153/1)

Matlasıyla başlayan gazelde, peygamberin Haşimi ailesinden oluşu, amcası Ebu Leheb'in lanetlenişi gibi olaylara telmih edilmekte, onun yüz güzelliği, kaşı, boyu, karakteri yüceltilerek şairin peygambere olan aşk ve bağlılığı dile getirilmektedir.

Diğer gazeli ise aslında Hz. Ali için yazılmış na'ttır.

Şem'-i aşk-ı ḥâseninim 'Aleviyim 'Alevî
Rûḥ-ı a'ḍâyı yaḳâr âteş-i âhım 'alevi (g 167/1)

Matlalı gazelinde hasen kelimesiyle Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'ı hatırlatan şair, 'alevi kelimesini de hem alev hem de Aleviliği akla getirecek biçimde tevriyeli kullanmaktadır. Emevi, Yezid, Hayder, Kufe, Rafizilik, Seneviye, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e telmihte bulunan şair, Hz. Ali'ye olan bağlılık ve sevgisini sanatkârane biçimde dile getirmektedir.

Hiciv ve Latife Unsurları İçeren Gazeller: Fâzıl'ın lirik, hikemî yahut rindâne mahiyetteki bazı gazellerinin tamamen bazılarının ise birkaç beyitlik hiciv ve latife unsurları içerdiği görülmektedir. Bu gazellerinde şairin, câhiller, kadınlar, şair geçinenler yanında riya sahibi olarak gördüğü sofular, zahidler, vaizler, imamlar, şeyhler özellikle hicvettiği kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Divan şiirinde önemli bir yere sahip olan rind ve zahid çatışması, Fâzıl'ın gazellerinde de yer almaktadır. Kendisini pek çok şair gibi rind ehlin yanında konumlandıran şair, zühd ehli olarak gördüğü imam, vaiz, şeyh gibi kişileri fırsat buldukça eleştirmektedir.

Germî-i duzaḥı vaşf eylediñ amma vâ' iz
Ola ma' zür kelâmın kıatı çok bâriddir (g 44/4)

Beyitinde *cehennem ateşini tasvir ettin amma sözün çok yersiz ve soğuktur* diyerek vaiz efendiyi hicvetmekte, bunu yaparken de dūzâh ve bârid kelimelerinin zıt anlamından faydalanmaktadır. Gazelleri dışında kaside ve bilhassa ramazan ayını konu alan tarihlerinde sıklıkla eleştirilen vaiz efendinin bir kişiyi hedef aldığı anlaşılrsa da söz konusu bu vaizin adı herhangi bir manzumede zikredilmemektedir. Yaşadığı dönemde karşılığını bulduğu düşünülen bu hicivlerin günümüzde kime yöneltildiği anlaşılamamaktadır.

Selâma çokdan mihrâb-veş cāk oldı Fâzıl-ı dil
Namâzı kılicaḥ şūfî imâm âheste âheste (g 150/5)

Sofu imam namazı aheste aheste kılarken Fâzıl'ın gönlü çoktan selama erişti diyen Fâzıl, namazı yavaş yavaş kılan imamı sofulukla itham etmektedir. Benzer biçimde zahidi de yüzeysel ve gösterişli olmakla, riya ehli olmakla suçlamaktadır.

Zâhid ḥuşû' -ı ḳalb u şafâ-yı derûn gerek
Neyler Ḥudâ bu saḥte rükû' u sücûdımı (g 154/4)

Beytinde zâhid, Allah'a huşu içinde bir kalp ve derin bir sevgi gerektir, benim sahte rükû ve secdemi Huda neylesin diyerek hem kendini hem de yüzeysel bulduğu zahidi eleştirmektedir. Zahid, sofu ve imamlarla paralel biçimde şeyhler de Fâzıl'ın eleştirdiği diğer kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şeyḥ-i riya-fürûşda esrâr-ı ḥaḳḳ var
Rind-i piyale-nûşdan iste kerâmeti (g 160/4)

Mısralarında *riya sahibi şeyhde hakkın sırrı mı var, şarap içen rindden kerameti iste* diyerek geleneğe paralel biçimde rind ve zahid karşılaştırması yapan şair, rindi üstün tutmaktadır.

Fâzıl'ın hicvettiği kişiler yalnızca zühd ehli değildir, yaşadığı devrin şairlerinden olan ancak Fâzıl hayattayken vefat ettiği anlaşılan Âtîf Efendi şairin isim vererek eleştirdiği bir kişidir.

Maṭla‘-ı ‘Âtîfı merhûmı beğenmem Fâzıl
Sâbîkâ ol dahî dūnyâ ile mağrûr gibi (g 157/7)

Merhum Âtîf'in matlasını beğenmem, o dahi sanki kibirli gibi diyerek onu en büyük günah sayılan kibirle itham etmektedir.

Fâzıl Divanı'nda Türkler için kullanılan ifadeler de dikkat çekmektedir. Kaptanıderya Böcek Hüseyin Paşa'ya yazdığı bir latifesinde Türklerin hor görülmesini *Karun olsa yine dirler hammâl/pîr olsa dahî oğlan dirler* tarzı mizahi söylemlerle dile getiren şair, bir gazelinde korkaklar, sofular, cahiller ve şair geçinenlerle birlikte Türkleri de hicvetmektedir.

Meşrebince hareket kıldı felek etrâkiñ
Gitse tâ memleket-i İrâna da ayran bulur (g 56/5)

Beytinde Arapça etrâk ifadesiyle *felek Türklerin meşrebince hareket kıldı, ta İran'a gitse de orada ayran bulur* diyen şair, Türkleri görgüsüz olarak nitelendirmektedir. Aynı gazelin devamında *cahil iken sözüyle şair geçinir, saçma şiirini Kur'an ile akran bulur* diyerek ilimsiz şiir yazarları; *bin külah geçirse de başına yine ne olduğunu gizleyemez, başına Horasan tacını geçirse de diken geçirmiş gibi durur* diyerek sofuları; *korkalar kılıcın dudağına buse verse, alçaklar etek öpmek ile idman bulur* diyerek korkak ve alçakları hicvetmektedir.

Methiye Unsurları İçeren Gazeller: Methiyelerdeki kadar belirgin olmasa da bazı gazellerinin son bir ya da birkaç beytinde Fâzıl'ın övgüye yer verdiği görülmektedir.

Fâzıl'ın methiye unsurları içeren ilk gazeli 11 beyittir ve son üç beyti dönemin padişahı III. Selim'in methi için, son beyti de fahriye için ayrılmıştır. Beyit sayısı ve son beyitlerinde methiye yapılmasıyla aslında müzeyyel gazel olan bu manzumede tek mahlas beyti bulunmakta ve bu beytin de gazelin sonunda yer aldığı görülmektedir.

Hazret-i şâh-ı Selîm Hân-ı cihân-ârâ kim
Her seher ed' iye-i devleti evrâd baña
Akl-ı küll-i mu' cize Fâzıl iki şâkird midir
Gamze-i dilber ü Cibril iki üstâd baña (g 3/9-11)

Gazelinde klasik şiir geleneğinde yaygın olarak kullanılan övgü kalıplarıyla III. Selim'in cihan hâkimiyeti ve keremi methedilmektedir. Son beyitte ise şairin, aklını ve ilhamını methettiği görülmektedir.

Diğer bir gazelinde Fâzıl, dönemin padişahı I. Abdülhamit'in adını anarak ne kadar gam ve keder içinde olsa dahi onun gölgesi ve koruması altında olduğunu ifade etmektedir:

Âfitâb fakr u fâka yakdı yandırdı bizi
Biz ise sulţan Ħamîdîñ sâyesi altındayız (g 70/4)

Methiye unsurları içeren diğer gazeli (g 94), yine 11 beyitten müteşekkildir. Son üç beytinde şair, III. Selim'in adını anarak aslında kendi övgüsünü yapmaktadır. Bu nedenle bu beyitler daha çok fahriye olarak değerlendirilmelidir.

Dört gazelinin üçünde herhangi bir başlığa yer vermeyen Fâzıl'ın bir gazeli, "Müzeyyel Berây Şeyh Murâdzâde" başlığını taşır. 7 beyitlik gazelin bayram münasebetiyle kaleme alındığı anlaşılmaktadır:

‘İyd-ı dâmen-bûsına geldi ğamı fermân idüb
Ya‘ ni olmuş âna gerdûn-ı dñn hem bayram-ı râm (g 105/6)

Beytinde şairin bayram vesilesi ile müftü efendi ile bayramlaşması dile getirilmekte, gazelin devamında da Kadı Muratzâde'nin cömertliği ve yüce mevkisinden bahsedilmektedir. Gazelin son beyti bu nitelikteki, diğer gazellerinde olduğu gibi fahriyeye ayrılmaktadır.

Mahlas beytinden sonra birkaç beytin daha bulunduğu ve genellikle bu beyitlerde övgünün yer aldığı gazellere müzeyyel gazel denilmektedir (Saraç 2012:49). Fâzıl'ın söz konusu dört gazelinin üçünde methiye yapımı ve diğer gazellerine nazaran beyit sayısının daha fazla olması yönüyle müzeyyel olarak nitelendirilebilir. Hatta bir gazelinin başlığı müzeyyel olduğunu teyit etmektedir. Ancak bu gazellerde mahlas, makta beytinde yer almaktadır. Yani mahlas beytinden sonra gazele beyit ilavesi yapılmaz. Teknik açıdan bakıldığında müzeyyel gazelin bu özelliğini taşıması şairin bir denemesi yahut tasarrufu olarak değerlendirilebilir.

4.5.3.4. Şarkılar

18. yüzyıl klasik Türk edebiyatı, arayış, yenilenme ve bir taraftan taklitçilik denemelerinin yapıldığı bir dönem olarak kabul edilmektedir. Gazel, kaside gibi türlerde yapılan denemeler ve türler arasılık klaisk divan tertibine de yansır ve musammatlar, şarkının gördüğü rapğbet nedeniyle bu asırda divanlar içinde ön plana çıkar ve yaygınlaşır. Bu asırda şarkı, mahallileşme eğiliminin de etkisiyle aydın kesim ile halkı buluşturan edebi bir tür olur. 17. yüzyılda Nâ'ili'nin ilk örneklerinden sonra Nedîm bu türün en güçlü temsilcilerinden olur.

18. yüzyıla gelindiğinde Yahya Nazîm, Vahîd Mahdûmî, Arpaemînizâde, Rahmî, Fıtnat Hanım, Nâşid, Şeyh Gâlib, İlhamî, Hoca Neş'et, Enderunlu Fâzıl ve Enderunlu Vâsîf şarkılarıyla dönemin önemli isimlerinden olurlar. Vâsîf, 221 şarkısıyla Türk Edebiyatında en çok şarkı yazan şairidir (Erkul 2018:7).

Fâzıl, nicelik bakımından Vâsîf, nitelik bakımından Nedîm kadar olmasa da yaşadığı yüzyılda şarkı kaleme almış önemli şairlerdendir. Divanı içinde şarkiyât bölümünde istinsah edilen 26 şarkısı olan Fâzıl'ın nazım biçimi olarak genellikle murabba'yı tercih ettiği görülmektedir. 25 şarkı murabba'dır, bunların içinde 6'sı mütekerrir murabba'dır. Biri ise mütekerrir müseddestir. Genelde aruzun kısa kalıpları tercih edilmiştir.

Fâzıl'da Nedîm etkilerinden söz edilse de Nedîm'in dilinin daha rafine ve üslubunun daha özgün ve sanatsal olduğu göze çarpmaktadır. Ancak bazı yönlerden Nedîm ile benzerliklerin olduğu da görülmektedir.

Bilindiği gibi yaşadığı dönemin önemli mesire yerlerinden, kasrlarından olan Neşâtâbâd, Sa'dâbad, Şevkâbâd, Hürremâbâd, Feyzâbâd, Çırağan'a; zaman zaman padişahın da teşrif ettiği üst düzey eğlencelere, hanendelere, sazandelere, güzellere şarkılarında sıklıkla yer veren Nedîm, bu yolla devrinin sosyal yaşantısı, eğlence hayatı ve İstanbul manzaralarına da ayna tutmaktadır.

Oldu teşrîfin bu vâlâ mesnede ziynet-fezâ
Sa'd ola kasr-ı Neşât-âbâd hünkârım sana
Sâye saldın yümn-i iclâl ile mânend-i hü mâ
Sa'd ola kasr-ı Neşât-âbâd hünkârım sana (Macit 2012: 226)

Fâzıl da tıpkı Nedîm gibi rind dünya görüşü, serbest ve neşeli hayat anlayışının yansımaları sonucu devrinin sosyal yaşantısı ve eğlence hayatına ışık tutar. Ancak bu hayat Nedîm'in şarkılarındaki gibi zaman zaman padişahın da katıldığı rafine bir eğlence hayatından ziyade namı köçeklerin önemli bir parçası olduğu orta ve alt düzey bir eğlence hayatıdır. Bilhassa Fâzıl'ın çengiler için yazdığı şarkıların bu mahiyette olduğu dikkat çekmektedir.

Bilindiği gibi Fâzıl, döneminin 43 çengisini anlatan Çenginâme adında müstakil bir eser kaleme almıştır. Ancak bu eser dışında Divanı'ndaki şarkıların Çenginâme'nin bir bakımdan destekleyicisi olduğu görülmektedir. Şairin Çenginâme'sinde adı geçen köçekler şunlardır:

Âfitâb, Âhu, Altıntop, Andon, Benefşe, Ceylân, Dâr-çîn-gülü, Eski Fidân, Fıstık, Gazab, Hilâl kaş, Hoş fidân/Çubukçu Güzeli, İstavri, Kervân, Kıvırcık Oğlan, Kız Mehmed, Küçük

Âfet Küçük Andon, Latîf, Meh-tâb, Mısırlı Güzeli, Pamuk, Panayot, Panayot'un Küçüğü, Pandeli, Pesend, Rub 'iyye, Şakir (Kanarya), Şevkî, Tâze Fidân, Ten-Suh, Tilki, Todorî, Turşu, Tûtî, Velvele, Yasemen, Yeni Dünyâ, Yıldız, Yorgaki (Büyük Âfet), Yorgi, Zer-nişân, Zîbâ (Keskin 2013: 339).

Fâzıl'ın şarkılarında ise bu çengilerden *Küçük Âfet, Yorgaki, Anton, Mehtâb, Zer-Nişân, Yâsemen, Darçın Gülü, Çiçek* ve *Rub 'iye* geçmektedir. Çenginâme'sinde genellikle birer dörtlülük, iyi ve kötü yanlarıyla, yaşı, boyu etnik kökeni gibi hususlara da açıklık getirerek tanıttığı köçeklerin 9'unun Divanı'nda da yer aldığı görülür. Fâzıl'ın şarkılarındaki üslubu ve ruh haline bakıldığında adı geçen köçeklerin yahut kendi deyimiyle çengilerin Fâzıl için ayrı bir yeri olduğu açıktır. Çenginâme'sinde çirkin, yaşlı gibi sıfatlarla tasvir edilen köçeklerin şarkılarında divan şiiri geleneğinde olduğu gibi idealize edilerek ve derin bir aşkla yüceltilerek anlatıldığı dikkat çekmektedir.

Kendisi için bir şarkı yazılan Mehtâb, Çenginâme'de ismiyle müsemma değildir, zira ziyadesiyle çirkindir:

Bir kamer-çehre değildir Mehtâb
Çehresi hâle gibi hâne-harâb
Anı tâ göğe çıkarsa ahhâb
Sanma rûyında o mâhın ferî var (Keskin: 362)

Yüzünde ferî kalmayan, hâle gibi harap olmuş bir köçek olarak karşımıza çıkan Mehtâb ile Divan'ındaki Mehtâb bambaşka kişiler gibirdir. Çenginâme'deki alaycı söylem yerini lirik bir üsluba bırakır:

Halkdan kıldı o meh-pâre hicâb
Yüzine perçemini kıldı niğâb
Ay gibi meclise itdiñ de zühûr
Didiler ismine ' âlem-i mehtâb (ş 4/1)

Dizelerinde Çenginâme'de "kamer-çehre değildir" dediği Mehtâb, bir ay parçası olarak tasvir edilmiştir. Aynı şarkıda;

Çekerim ben de saña büryânım
Güzelim bî-bedelim cânânım
Bize de eyile nâzar sultânım
Olmuşum âteş-i ' aşkıñla kebâb (ş 4/2)

Mısralarında *cânânı, sultânı* ve *serv-i nâzı* olan Mehtâb'a aşkını dile getirdiği görülmektedir.

Fâzıl kimi şarkılarında çenginin lakabı yahut adı dışında herhangi bir bilgi vermez. Lirik ve zaman zaman şuh bir söylemle köçekler hakkında anlattıkları herhangi bir divan şairinin herhangi bir güzele söyleyeceği cinsten şeylerden öteye geçmez. Bu nedenle şarkılarında çengilerle alakalı ayırt edici bilgi bulmak mümkün değildir. Şairin vuslat talep ettiği, yanağından bir buse almak istediği, boyuyla, vücûd-ı pâkıyla, ay yüzüyle bir güzel çizdiği şarkıları, aşıkânelikten şûhâneliğe varan tutumu ve samimi üslubuyla Çenginâme'sini tamamlamaktadır. Çenginâme'de ismi, cismi, kökeni verilen çengiler Divan'da duygu elbisesi giyerek şairin meftun olduğu güzellere dönüşürler.

Fâzıl'ın bazı şarkılarında sözü edilen namlı köçekler hakkında Çenginâme'sinden çok daha fazla bilgiye rastlamak mümkündür. Rub'iyye, Çiçek, Darçın Gülü ve Zer-nişân'a yazılan şarkılar bu durumu örnekler niteliktedir.

Zer-nişân ismi güzel oğlandır
Bir iki âşıkı var hayvândır
'Aşka bilmem ki neden şâyândır
Beli isminde fakat bir zeri var (Keskin: 363)

Mısralarıyla Çenginâme'sinde iki kaba saba aşığı olduğunu ve yaşının genç olduğunu öğrendiğimiz Zer-nişân, Fâzıl'ın sadece adını güzel bulduğu, sevlilmeye neden yaraşır olduğunu anlayamadığı bir çengidir. Gerçek adı yahut milliyet hakkında Çenginâme'de herhangi bir bilgi edinemediğimiz Zer-nişân'a şarkısında;

(...)
Kağı milletden ne dirler adına
Beñzemez haqqâ beşer evlâdına (ş 5/2)

diyerek Fâzıl, aslında kendisinin de bu köçeğin gerçek adı yahut milliyetini bilmediğini itiraf eder. Yine aynı manzumede Zer-nişân'ın ustasından haber aldığını ve köçeğin oturduğu semtin Fener olduğunu söyler:

Müjdeler Fâzıl o şûh-ı mu' teber
Uşasından ben bugün aldım haber
Sempti ol şem' iñ meger semt-i Fener
İsmine dirler imiş hem Zer-Nişân (ş 5/4)

Çenginâme'si ve şarkılarında şairin benimsediği üslup da farklılık göstermektedir. Hezel ve şehrengiz türünün özelliklerini taşıdığı edebiyat tarihçileri tarafından belirtilen Çenginâme'sinde Fâzıl kimseyi idealize etmeden, yer yer mizahi yer yer de hezele yakın bir söyleyişle çengiler hakkında malumat vermiştir. Eseri gerek içerdiği cinsel içerikli argo kullanımlar, gerekse şairin sebep-i telif kısmında belirttiği yazılış amacı dolayısıyla edebiliği

tartışmaya açık olsa da Divan'ı, dolayısıyla şarkıları bundan farklıdır. Geleneğin bir sonucu olarak daha ağır başlı ve sanatı önceleyen bir üslubun tercih edildiği şarkılarında Fâzıl, Çenginâme'sindeki yer yer realist yer yer aşağılayıcı tavrın yerine daha idealize eden ve yücelten bir tutum içindedir. Çenginâme'sinde tasvir eden şair, Divan'ında idealize eder, yüceltir. O nedenle Çenginâme'sinde çirkin yahut değersiz gördüğü, sevmeye layık bulmadığı köçekleri şarkılarında eşsiz güzellere dönüştürdüğünü, bir de her birine meftun olduğunu, onlardan kerem dilediğini görmek mümkündür. "Lisanına perhizsiz" Fâzıl şarkılarında yerini nahif ve tutkulu bir aşığa bırakmıştır.

Mahallileşmenin önemli isimlerinden sayılan Nedîm'in maksadını halk dilinin imkânlarından yararlanarak sade ve açık biçimde söylediği, yer yer cinsel çağrışımlara yer verdiği şarkıları da dikkat çekmektedir:

Yine tenhâ elime girdi hele cânânım
Bûs edince lebini ağzıma geldi cânım
Gece yıldız sayar iken bu dil-i nâlânım
Doğdu nâ-gâh güneş gibi meh-i tâbânım (Macit: 234)

Sen böyle soğuk yerde niçün yatar uyursun
Billahi döğür dur hele dâyen seni görsün
Dahı küçücüksün yalnız yatma üşürsün
Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım (Macit: 236)

Bentlerinde Nedîm'in dâyesi olması ve kuzucağım diye hitap etmesi dolayısıyla yaşı küçük olduğu düşünülen sevgilinin dudağından öpmesi, sevgiliye yalnız yatmamasını söylemesi gibi cinselliği çağrıştıran unsurların Fâzıl tarafından da şarkılarında çokça kullanıldığı görülmektedir:

Çünkü bî-dâr iken üftâdeñe yok inşâfın
Emeyim bârî uyurken o vücûd-ı şâfın
Eyleyim hırşla dîş yâresi hep etrâfın
Seni hep 'âleme teşhîr ideyim nâm olsun (ş 2/2)

Âfet lakaplı bir çengiye yazdığı şarkısından alınan yukarıdaki bölümde sevgilinin uyurken vücudunu emmek hatta dişlemek istemesi sonra da herkese teşhir etme düşüncesi yer almaktadır.

Olmağa lâyıq gönül âyînesi
Sîme beñzer gerdeni hem sînesi
Penbede gülde büyötmüş nînesi
Kûcağa gelmez nezâketten beli (ş 16/3)

Darçın Gülü için yazdığı başka bir şarkıdan alınan dizelerde ise sevgilinin gerdanı, göğsü ve beli şuhane bir edayla tasvir edilmektedir. Yine benzer biçimde isimsiz bir güzele yazdığı şarkısında sevgilinin gece gelip kendisine misafir olmasını isteyen şair, vuslat hayalleri kurmaktadır:

Giceler hânede mihmân kalsañ
Nağd-i cân u dili benden alsañ
Sîneñ açsañ da şoyunsan gelseñ
Alsam âğuşuma bir pâresini (ş 19/2)

Görüldüğü gibi Nedîm şuhane bir edayla zaman zaman cinselliği çağrıştıran unsurlara şarkılarında yer verse de Fâzıl bu unsurları daha açık sözlülükle ifade etmektedir.

Sevgiliyle gidilen seyirler, katılınan içki meclisleri Nedim’de olduğu gibi Fâzıl’da da önemli yer tutmaktadır.

Seni taşhîh idüp ol âher
Añladım hüsniñi bâtın zâhir
Ehl-i ‘aşka ne belâsın kâfir
Şimdi bildim ki ne âfetsin sen (ş 6/3)

Dizelerinde olduğu gibi içki meclisleri, sevgiliyle çıkılan gezintiler, şarap ve şaraba dair unsurlar, şemsiyeyle gezintiye çıkan güzeller, gayrimüslim güzeller, hanendeler, sazandeler, mutrılar devrin sosyal yaşantısına ve eğlence hayatına dair diğer yansımalarıdır.

Benzer biçimde Fâzıl’ın bir şarkısında geçen *Ola kayıkda iki sazende/ Bir iki naâmesi hoş h’ânende/ Bir de ol şûh ile Fâzıl bende/ Tâ seher sâz ile mehtâb idelim* (Ş 10/4) benti Nedim’in meşhur Sa’dabad şarkısında geçen aşağıdaki dizeleri anımsatmaktadır:

Bir sen ü bir ben ü bir mutrıb-ı pâkîze-edâ
İznin olursa eğer bir de Nedîm-i şeydâ
Gayrı yârânı bu günlük edüp ey şûh fedâ
Gidelim serv-i revânım yürü Sa’d-âbâda (Macit: 246)

Fâzıl’ın şarkılarındaki Nedîm etkisine dair şunları söylemek mümkündür. Divan şiirinde önemli bir unsur olan şekil, konuyu da tayin eder. Divanı’nda şair, nazım şekillerinin hepsinde maharetini göstermek istemekle beraber sanatkâr olarak kaside, gazel, mesnevi tarzında ya da rubai söylemekte sivrilir. Aslında gazel türünde sivrilen Nedîm’in şarkılarında da başarılı olması bu nazım biçiminin onun serbest ve neşeli yaratılışına uyması dolayısıyladır. Tanzimat’a kadar süre gelen şarkı yazmada Nedîm’i örnek alanların onun derecesine ulaşamamalarının nedeni onun başarısını yalnızca açık ve anlaşılır bir dille aşk duygularını

serbestçe söylemesi zannetmelerinden, Nedîm'in sanatkâr yönünü taklit edememelerinden ya da bunu anlayamamış olmalarından ileri gelir (Mazıoğlu 2012:112-113). Belki de bu sebeplerden Fâzıl'ın Nedîm'deki söyleyiş güzelliğine ulaşamadığı görülür.

Şarkılarında dikkat çeken diğer husus Şehlevendim meselesidir. Fâzıl'ın Divanı Şehlevendim vasıtası ile kendi aşk maceralarını anlattığı mesnevisi Defter-i Aşk'ıyla bağlantılıdır. Defter-i Aşk'ında bahsettiği, üçüncü macerası Şehla Hafız adıyla bilinen, gazel ve şarkılarında sıklıkla yer verdiği Hanende Abdullah Ağa olduğu tahmin edilen Şehlevendim'in, şairin Divanı'nda da önemli yer tuttuğu görülmektedir. Divan'da Şehlevendim ifadesi geçen 4 gazel (g 88, 117, 123, 178), 4 şarkı (ş 12, 13, 15, 17, 19), 3 kıt'a (mk 20, 21, 22) ve bir kaside içinde yer alan gazel (k 68/28-32) olmak üzere 13 manzume bulunmaktadır.

Gerek Divanı'nda gerekse Defter-i Aşk'ında hanende olması dışında başka bilgi bulmak mümkün değildir. Ancak aşağıdaki şarkının nakarat bölümünde Tophaneli bir dilberden bahsetmesi Şehlevendim'in Tophaneli olması ihtimalini akla getirmektedir:

Şehlevendim güzelim hâk bu ki hoş yakışmış
Âteşin atlasın üstünde o bārūdî biniş
Seni gördükde dahı Fâzıl-ı bîcâre dimiş
Yandım âteşlere Tobhâneli bir dilber için (ş 17/4)

Enderun'dan ayrılmasına sebebiyet veren dedikoduların kaynağı olan *şâh-ı hûbân*, *şuh-u ra'nâ*, *gönce femli*, *gül yanaklı*, *çifte benli*, *gül bedenli*, *nâzik dehenli*, *püskürme benli* gibi sıfatlarla nitelendirdiği Şehlevendim'den şarkılarında yer yer kıskançlığa dönüşen âşıkane duygularla söz ettiği görülmektedir:

Seni öpmüş rakîb-i şûm
Yanağından bütün ma' lûm
Amân ol kalmasun maḥrûm
El olmazsa ayağ olsun (ş 13/3)

Dizelerinde Şehlevendim'i yanağından öpen uğursuz rakipten bahsederken zaman zaman da şair bu güzelin epey zamandır görünmemesinden şikâyet eder:

Mihnet-i hecriñle şimdi sevdiğim ḥâlim yamân
Ḥayli demdir gelmediñ olduñ yine gözden nihân (ş 15/4)

Fâzıl'ın şarkılarında ve gazellerinde güzelliği, zarafeti, edası ve tazeliği ile öne çıkarılan Şehlevendim'in kıt'alarda lirik bir üslupla ve daha çok özlemle anıldığı, eski halinden eser kalmadığı vurgulanmaktadır:

Şehlevendim nâz ü ' işve hüsni ' âniñ kandedir
Tâze reftâr itdiğiñ eski zamânıñ kandedir
Köhne oldıķca efendim file döndün ' âķıbet
Fâzılı Mecnûn iden ol mû-miyânıñ kandedir (mk 21)

Dizelerinde *eski zamanlarda Fâzıl'ı Mecnun eden tazeliğın, nazlı, işveli, güzel halin nerededir? Yaşlandıķca file döndün sonunda* diyerek Şehlevendim'in kocadığını ifade eden şair, aşağıdaki dizelerde de benzer biçimde Şehlevendim'e eski halini anımsatmakta, nihayet Fâzıl'a çektidiği cefaların karşılığını bulduğunu ve kendisinin de bir âfete âşık olduğunu işittiğini ifade etmektedir:

Şehlevendim hâtıra gelmez mi eski hâletiñ
' Âşıķa cevır itdiğiñ ağıyâra luţf u rağbetiñ
Fâzılâ itdikleriñ buldıñ mı zâlim ' âķıbet
Sen de düşmüşsin işitdim ' aşķına bir âfetiñ (mk 22)

Sonuç olarak Fâzıl'ın şarkılarında Nedîm esintileri olsa da dili ona göre daha külfetsizdir. Mahalli söyleyişlerin yoğun biçimde kullanıldığı şarkılarında Fâzıl, cinsellik ve cinselliği çağrıştıran unsurlara açıkça yer vermekten çekinmez. Devrin sosyal yaşantısı ve bilhassa eğlence hayatına dair unsurların Fâzıl'ın şarkılarında da sıklıkla yer aldığı görülmektedir. Ayrıca şarkıları yer verdiği güzeller bakımından Fâzıl'ın Defter-i Aşk'ı ve Çenginâme'siyle de bağlantılıdır.

4.5.3.5. Diğerleri

Fâzıl, sayıları fazla olmasa da terkiib-i bent, müseddes gibi musammatlar ve beyitler kaleme almıştır. Musammatları bir tesdis, bir tahmis, üç mütekerrir müseddes, bir mütekerrir muhammes, bir terkiib-i bent olmak üzere yedi manzumeden müteşekkildir.

Bu bölümde yer alan bir müseddesi Fâzıl, Gümüşhaneli bir afet için kaleme almıştır:

O Gümüşhaneli gevher ki *Çiçek* nâmında
Sîmden servi gibi hüsni var endâmında (ms 1/3)

Şarkılarında sıklıkla yer verdiği çengilerden biri olduğu anlaşılan ve simden bir servi olarak nitelendirilen bu güzelin *Çiçek* namındadır.

Geldi *Mercân* didigim qahbe rakīb oldı yine
Dest-i cānān ile bāl ü perimi yoldı yine

Qatl-i ‘uşşākı ider *ustası Mercân* ta‘līm
Hınceri qabza-i mercānına olmuş teslim (ms 1/4, 6)

Fâzıl'ın kahpe rakip olarak nitelendirdiği ustasının nâminin da *Mercân* olduğu anlaşılmaktadır.

Bu bölümde Nedîm'in âşıkâne mahiyetteki bir gazelinden alınmış aşağıdaki beytine yazılmış bir de tesdis bulunmaktadır.

Hücûm-ı nâle-i şeb-gîrden zâlim hâberdâr ol
Beni bîmâr-ı hicrân eylediñ sen dañı bîmâr ol (ms 2)

Fâzıl'ın tahmisi ise kendisi ile aynı dönemde yaşamış Hâtif'in (ö. 1823) bir gazeline yazılmıştır (Ms 6).

Fâzıl'ın muhammesi ise *dost kapısı önünden geçme, hal hatır sormada zaman zaman kusur eyle, hüznü olsan bile hüznünü gizle, kederli de olsan kendini gamdan uzak göster* gibi öğütlerin verildiği, kalp kırıklığı ve lirizm yanında hakîmâne söyleyişlerin de benimsendiği bir manzume niteliği taşımaktadır:

Ahbabıñ qapısı pîş-gâhından mürûr eyle
Hem istifsâr-ı hâtır itmede kâhî kuşûr eyle
Hâzîn olsañ bile bildirme izhârı sürûr eyle
Şemâtet-hîz-i â‘dâ ta‘ziyet-fermâ-yı ihvândır
Mükedder de olursañ kendini ğamdan berî göster (ms 5/2)

Bu bölümde yer alan manzumelerin dikkat çeken yönü yüksek lirizme sahip olmalarıdır.

Mukatta'at bölümünde ise âşıkâne mahiyette bir müstezad, 26 kıt'a bulunmaktadır.

Kıt'alardan ilki III. Selim için yazılmış bir dua ve hâtimedir (mk 1). I. Abdülhamit'in şehzadelerinin 27 Şubat 1784'teki (H. 5 Rebiulahir 1198) *bed-i besmele* törenlerini tasvir eden dört kıta yine bu bölümde yer almaktadır. Bunlar, şehzade Mustafa ve Süleyman'ın *bed-i*

^{2b} hâtır] hatır İ.

^{2c} olsañ] olsan M; bile] ele M.

besmele töreninde kurulan çadırları tasvir eden iki kıta (mk 2, 3) ile şehzadelerin bu törende bindikleri atları tasvir eden bir kıta (mk 4), yine padişahın bu törende saçı olarak dağıttığı altınları tasvir eden bir kıtasıdır (mk 9). Abdülhamit'in kurdurduğu çadırı tasvir eden bir kıtanın tamamı ile şehzadelerin bindiği atları tasvir eden kıtanın ve saç törenini anlatan kıtanın bir kısmı şairin *Sûr-nâme-i Şehriyâr*'ında da istinsah edilmiştir (Koç Keskin 2010: 163-184). Bu bölümde yer alan diğer manzumeler Neşatâbâd sarayı, Valide Sultan kasrı ile Beşiktaş'taki kasrlara yazılmış altı kıta ile Alemdarzâde namında biri için yazılmış bir kıta, cimrilik konulu bir hiciv, cam kadeh, fırtına, mutribler, Tophaneli güzeller, Şehlevendim için yazılmış âşıkâne ve şûhâne mahiyette 14 kıtadır.

Ebyâtta ise üç beyit bulunmaktadır. Bu beyitler, biri Tophaneli bir güzel için, biri galata için yazılan ve biri de aşk temalı rindâne mahiyette manzumelerdir.

4.5.4. DİVANA DAİR DİĞER HUSUSLAR

4.5.4.1. İçki ve Fuhuş Yasağı

Osmanlı Devleti'nde farklı dönemlerdeki içki yasaklarının edebi geleneğe yansımaları olduğu ve bu yasaklardan bazılarının edebi geleneğe yansımalarının araştırmacılar tarafından ele alındığı bilinmektedir. Köse (2007), konuyla alakalı çalışmasında 18. yüzyıl sonlarında Osmanlı-Rus savaşı devam ederken III. Selim'in devletin ekonomik, politik açıdan zor zamanlar geçirmesi dolayısıyla daha çok kamu düzenini sağlamak için ilan ettiği içki ve fuhuş yasağının tarihsel boyutlarını incelemiştir. Öztürk (2017) ise yayımlanmamış yüksek lisans tezinde 19. yüzyılda uygulanan içki yasaklarını yine tarihsel boyutlarıyla ele almıştır. Doğan (2008), *Divan Şiirinde Şarap Metaforları* isimli çalışmasında divan şiirinde şarap ve şarabın etrafında şekillenen metafor dünyasını genel hatlarıyla ifade etmiş, Bahadır (2012) ise hazırlamış olduğu doktora tezinde 16. yüzyıl divan şiirinde, seçmiş olduğu örneklem kapsamında, şarap ve şarapla ilgili unsurları inceleyen ayrıntılı bir çalışma yapmıştır. Şimşek ve Elaltuntaş (2018) ise Osmanlı'da içki yasaklarının dönemin fıkralarına, bilhassa Bektaşî fıkralarına olan yansımalarını ele almışlardır. Ögel (2020), *Türkiye'de Alkol Kültürü* isimli çalışmasında alkol, alkol üretimi, alkol yasakları, meyhaneler, içki etrafında oluşan deyim ve jargonlar, içki içme adabı ve gelenekleri üzerine genel bilgiler vermiştir. Ancak içki ve içki yasaklarının edebiyata yansımalarıyla alakalı çalışmalar daha çok 16. yüzyılla, tarihsel boyutta içki ve içki yasaklarını ortaya koyan çalışmalar ise daha çok 18. ve 19. yüzyıllarla sınırlı kalmıştır.

Fâzıl'ın Divan'ına bakıldığında III. Selim'in uyguladığı içki yasağı ve bu yasağın edebiyatımıza yansımaları bakımından kaynak olabilecek manzumelerin olduğu görülmektedir. Şairin Divan'ı kapsamlı olarak incelendiğinde 1'i kaside 1'i mesnevi formunda olmak üzere toplam 6 manzumenin içki yasağı üzerine yazıldığı tespit edilmiştir. Bu manzumelerden beşi tamamıyla içki yasağını konu almakta, kalan bir gazelin ise bazı beyitlerinde içki yasağına gönderme yapılmaktadır.

Tablo 28. *İçki Yasağının Yer Verildiği Manzumeler*

No	Manzumenin başlığı	Türü	Bölümü	Beyit Sayısı
120	Diğer Kaside-i Nev-Zuhûr	kaside	Kasâ'id	21
91	Sûret-i Temessük-i Bâde	mesnevi	Tevârih	17
138	Tarih-i Yasag-ı Mey	gazel	Tevârih	5
14	(Başlıksız)	gazel	Gazeliyât	7
24	(Başlıksız)	gazel	Gazeliyât	5
77	(Başlıksız)	gazel	Gazeliyât	6

İncelememizde tespit edilen manzumeler, yasağın dile getirilişi, içki içilen mekânlar, rind ve zahid çatışması ekseninde içki yasağı, şairin içki yasağı karşısındaki tavrı ve dil-üslup açısından değerlendirilmektedir.

Yasağın Dile Getirilişi: Fâzıl, devrinde pek çok meyhanenin kapatılmasına, hatta yıktırılmasına, pek çok insanın da cezalandırılmasına neden olan içki ve fuhuş yasağını manzumelerinde gerek doğrudan “yasak” diyerek gerekse dolaylı olarak kendine has mahalli tarzı çağrıştıran üslubuyla dile getirmiştir.

Vech-i taḥrîr-i ḥurûf oldur ki
İş bu biñ iki yüz yigirmi iki (t 91/1)

Mesnevisinden alınan yukarıdaki beyitte şair, Hicri 1222 tarihini vermiş ise de elimizdeki birkaç nüshada bu tarih 1202 olarak geçer ve tarih kayıtlarına bakıldığında ilgili yasağın H. 1202, M.1790 yılına karşılık geldiği görülmektedir. Devamındaki beyitte de şair ilgili yasağın Rebiyülevvel ayının ilk günü olduğunu belirtir:

Ğurre-i mäh-ı rebî' ü'l-evvel
Nev bahar olsa ḥazânım ne güzel (t 91/2)

Aşağıda yer alan beyitlerde Fâzıl, içkinin yasaklandığını açık biçimde dile getirirken bir taraftan da bu yasağın zâhidler için bir bayram olduğunu özellikle vurgulamıştır:

Çeşmün ki mest olup yine çekmiş bıçağını

Şāhen-şehiñ işitmedi mi mey yasāğını (k 167/1)

Fāzıl berāy-ı hātır-ı zühhād-ı fikr idüp

Tārihini düşürdi ki ıyd-ı yasāğ-ı mey (t 138/5)

Şairin aslında uygulanan içki yasağından pek de hoşnut olmadığı bu yasaklarda *meyhaneler harab olmasa dem yapıldı yahu yazık ki badeye yasak geldi* gibi söylemlerinden anlaşılmaktadır:

Bin hārābātda Fāzıl yapılır dem ammā

Bu yasāklarda eger olmasa meyḥāne hārāb (g 14/7)

Sifāl-i bādeye seng-i yasağ degdi ki ḥayf

Mişāl u şīşe-i hātır-şikest olup ḫalmış (g 77/4)

Fāzıl, içki yasağına değindiği bir başka gazelinde de kişinin kendisine yasaklanan eylemlere karşı daha hırslı olmasını, kısaca yasakların cazip gelmesini de kendine has üslubuyla dile getirmektedir.

Ḥarīş olur kişi pek men‘ olundığı fi‘ le

Revāc-ı bādeye farṭ-ı yasāğdır bā‘ iş (g 24/2)

Fāzıl içki yasağını ele aldığı söyleyişlerinde yasağı doğrudan ya da dolaylı ifade biçimleriyle *peymane efendinin muharrem olması, siyaset elinin kadehleri kırması, şarap şişelerinin kulağının burulması, adalet rüzgârının meyhaneleri yerle yeksan kılması* gibi söyleyişlerle de dile getirmiştir:

Şāhidiñ biri kebāb ibn ḡanem

Daḡı *peymāne efendi muḥarrem* (t 91/10)

Dest-i siyāset eyledi sāḡarları şikest

Minālarında ḫışm ile burdı kulağını

Bad-ı ‘adālet eyledi meyḥāneyi hārāb

Yeksān kıldı ḫāk ile uc u bucāğını (k 167/4-5)

İçki İçilen Yerler: Müslüman mahalleleri, cami ve hamam yakınları, türbe çevreleri, bakkal ve manavlar, şekerlemeci ve kahveci dükkânları gibi alanlarda içki satışı yasaklanan Osmanlı ülkesinde aslında kamusal alan olarak nitelendirilen her yerde gerek içki satışı gerekse içki içmenin yasak olduğu belirtilmişti. Bu alanlar dışında kalan meyhaneler, bozahaneler, punçcu dükkânları, şaraphanelerde içki satmak ve içmek gayrimüslimlere serbesttir (Öztürk, 2017:60). Müslümanlar, normal şartlarda kendilerine yasak olan bu meyhanelere, şaraphanelere yahut içkili meclislere gizlice girmişler yahut gizlice içki temin ederek zaman zaman meclisler

düzenlemişlerdir. Yasaklar ve denetimler çoğaldıkça Müslümanlar ruhsatlı işletmeler olan gedikli meyhaneler dışındaki ruhsatsız, mahalle arasındaki bakkal ve manavlarda işletilen koltuk meyhanelerine yönelmişlerdir. İster gedikli isterse koltuk meyhanesi olsun, şarabın çok önemli bir metafor olarak kullanıldığı Divan şiirinde gerek tasavvufi bağlamda gerekse epiküryen bakış açısıyla harâbât, humhâne, şaraphâne, ateşgede gibi pek çok isim verilen meyhanelere sıklıkla yer verilmiştir. Dolayısıyla meyhaneler, Fâzıl'ın içki yasaklarını anlatırken vurguladığı unsurların başında gelmektedir. Ancak beyitlerdeki söyleyişlerden bu meyhanelerin gedikli meyhaneler mi yoksa koltuk meyhaneleri mi olduğu tam olarak anlaşılmamaktadır:

Bin harâbâtda Fâzıl yapılır dem ammâ
Bu yasâqlarda eger olmasa meyhâne harâb (g 14/7)

Bad-ı ‘adâlet eyledi meyhâneyi harâb
Yeksân kıldı hâk ile uc u bucâğını (k 167/5)

İçki içmeye demlenme de denir. Demlenme sohbet anlamına gelen bir sözcüktür. Bu da içki sofrasında sohbetin önemini gösteren bir vurgudur (Ögel 2021:7). Yukarıdaki beyitlerde şair demlenmek ister ancak adalet rüzgârının, hâkim iradenin *meyhaneyi, harabatı harab eylemesi, yerle yeksan kılması* yüzünden bu durum imkânsız görünmektedir. “Bin harabat” ifadesi III. Selim zamanında meyhanelerin sayısının oldukça artmış olduğunun; “yeksân kıldı hâk ile uc u bucağını” ifadesi de padişah fermanıyla da yıkılmasının emredildiğinin (Öztürk: 35) ve İstanbul’da pek çok meyhanenin yıkıldığının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan Fâzıl'ın manzumeleri dönemine ışık tutar mahiyettedir.

Divan edebiyatı geleneğinde şiir, inşa, bilim, sanat gibi pek çok meselenin konuşulduğu, hoş sohbetin ve nüktenin bolca olduğu, çoğu zaman devlet ileri gelenlerinin düzenlediği yerler olan meclisler de şarap ve metaforlarıyla birlikte anılır. Pek çok divan şairi bu meclisleri peymânelerle, sâkilerle, baygın bakışlarla, zevk ve eğlenceyle tasvir etmişlerdir. Fâzıl da içki yasağını anlattığı manzumelerinde özlemini duyduğu bu meclislere yer vermektedir:

Hevâ-yı ‘işrete lutf-ı dimâğdır bâ‘ iş
Degil dimâğ o şafâya ferâğdır bâ‘ iş

Ne şu‘ ledir bilemem tal‘ at-ı meclîsi
Helâk-ı murğ-ı dile ol çerâğdır bâ‘ iş (g 24/1-3)

İçkili meclis demek olan işret, Fâzıl'ın gazelinde hem şairin gizlice katıldığı hem de yasak yüzünden *safâ-yı âhir olur mûcib-i belâ değer* diyerek çekincesini ifade ettiği bir yer olarak karşımıza çıkar.

Şairin tevârih bölümü içinde yer alan ve içki yasağının tarihini 1202 Rebiulevvel ortası olarak verdiği mesnevisi, içkili bir meclisi ve o mecliste olanları gayet sade bir dille anlattığı manzumesidir. Bu meclise keyif vahşi bir dost gibi ansızın katılmıştır:

Keyf dirler dağı bir vahşi dost
Nâgehân bezme gelüp yaydı post (t 91/11)

Keyfin vahşi bir dost gibi tasvir edilmesi, içkinin olduğu yerde içenlerin mest olması ve ister istemez neşelenmesini akla getirmektedir. Nitekim divan şiirinde sermestlik, mest olmak, keyif, neşe genelde şarapla birlikte anılan unsurlardandır.

Fâzıl'ın tasavvur ettiği meclisinin başlıca şahitleri ise lale, sümbül, göz ve nergistir:

Dağı ol demde şuhûd-ı meclis
Lâle vü sümbül ü çeşm ü nergis
Dağı hum nâmına bir pîr-i simîn
Kûşe-i meclise olmuşdı nişîn (t 91/9-12)

Şekli ve rengi dolayısıyla kadehle ilişkilendirilen lâle, içki meclisinde şarap dolu kadehleri, sümbül meclisteki güzel kokuları, nergis ise badenin verdiği mestlikle bayılan gözleri ifade etmektedir. Şarap küpü adındaki ışıltılı pir ise meclisin başköşesine oturmuştur. Bu meclislerde sadece içki yahut farklı içecekler değil, aynı zamanda çeşit çeşit yemek ve mezeler de görmek mümkündür:

Şâhidiñ biri kebâb ibn ğanem
Dağı peymâne efendi muharrem (t 91/10)

Burada koyun etinden yapılmış kebab da meclise katılanlardır. Ancak haram ve yasaklı olan kadeh ise efendi rütbesindedir.

Bir iki ratla o da bâliğ idi
Hâzır meclisimiz bâliğ idi (t 91/7)

Yaklaşık 1 litre kadar olan bir sıvı ölçüğü, büyük kadeh (Devellioğlu, 1970: 1054) olarak tanımlanan ratl, günümüzde kullanılmasa da 18. yüzyılda kullanılan bir sıvı ölçü birimidir.

Şairin bu beytinden hem o zaman için kullanılan ratlı, hem de mecliste bulunanlara sunulan ortalama içki miktarını göstermesi açısından önemlidir.

Meyhanelerin vazgeçilmez unsurlarından olan, meyhaneyi çekip çeviren, herkese ihtiyacı kadar içki veren pîr, meyhaneci چراغی muğbeçe, içki sunan sâkî, şairimizin meclisinde de karşımıza çıkar:

Düşdüm âyâğına pîr-i muğânî
Dağı muğbeçenün öpdüm dehenî (t 91/3)

Divan şiir geleneğinde şarap ve ateş birbiriyle ilişkilendirilen kavramlar olduğu için ateşe tapan, Zerdüş demek olan mugân, pîr-i mugân şeklinde meyhaneci olarak ifade edilmiştir. Aynı şekilde Mecusi çocuğu demek olan muğbeçe de meyhanecilerin چراغını ifade etmek için kullanılmıştır. Fâzıl da mesnevisinde bir ricacı gibi pîr-i mugânın ayağına düşmüş, büyük bir özlem duygusuyla muğbeçeyi öpmüştür. Sonrasında ise pîr-i kühen dediği deneyimli meyhaneci kendisine sâkî vasıtasıyla bir sürahi şarap göndermiştir:

Mâ-haşal gönderip ol pîr-kühen
Bize sâkî ile bir qarz-ı hasen (t 91/6)

Yasaklar yüzünden şarabın Müslümanlar tarafından gizli kapaklı tüketilmesi Fâzıl'ın manzumelerinde de kendine has ve mizahi bir üslupla karşımıza çıkmaktadır:

Şurette rind-i duğter-i rezden ırağ ise
Teşrif ider hayâlde her şeb yatâğını (k 167/17)

Divan şiirinde şarap için zaman zaman üzüm kızı ifadesi de kullanıla gelmiştir. Kasidesinden aldığımız yukarıdaki beyitte de görünürde üzüm kızı şaraptan uzak olan rindin hayalinde bu güzel kız yatağına gelmektedir. Burada ayrıca yasaklanan şarabın yatağa saklanarak gizli gizli tüketilmesi düşüncesi de akla gelmektedir.

Görmüş 'alâyim-i felek ü mâh-ı nev şanur
Bir şişe mey düşürdi çözerken kuşâğını (k 167/18)

Burada da akşam olduğunu zanneden bir mest, kuşağını çözerken bir şişe şarap düşürmüştür. Gizlice içilen içkinin kuşağa saklanması, içkinin verdiği sarhoşlukla gece ve gündüzün birbirine karışması mizahi bir üslupla dile getirilmiştir.

Rind ve Zâhid Çatışması Ekseninde İçki Yasağı: Divan edebiyatı geleneğinde sıklıkla gördüğümüz rind ve zâhid çatışması, Fâzıl'ın içki yasağını konu aldığı manzumelerinde de

karşımıza çıkmaktadır. Geleneğe bakıldığında dünyadan kâm alan, acıyı da sevinci de hoş gören, içki, saki ve meyhane ile de ilişkilendirilen rindlik, çoğu divan şairinin benimsediği yahut kendini öyle göstermeye çalıştığı bir yaşam tarzı, dünya görüşü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaba sofu, ham sofu olarak nitelendirilen zâhid ise tek amacı cennet olan, Allah'ın buyruklarına uyan ancak her işin zahirinde kalıp batınına inemeyen derinliği olmayan kişiler olarak tasvir edilmektedir. Bu nedenle divan şiir geleneğinde de rindin daima karşısında yer alan, çoğu zaman da sığ dünya görüşleri nedeniyle şairlerin eleştirilerine maruz kalan kişilerdir. Ancak zaman zaman zâhidlerin de şarabın lezzetinden geri duramadığını, gizliden içtiğini görmekteyiz:

Rîş-i sefid-i rindi bu yazmaz mı hûn-ı eşk
Gördünde bâdenün tókilân âl duvâğını (k 167/10)

Şarabın dökülen al duvağını görünce kanlı gözyaşı rindlerin aksakalını boyamaz mı diyerek Fâzıl hem şarabın rengine hem de rindin yaşına gönderme yapmaktadır. Adeta bir gelin gibi tasvir edilen şarabın duvağının yere düşmesi rindi kanlı gözyaşlarına boğmaktadır. Gelin, duvak ve düğün mutlulukla ilişkilendirilen kavramlar olsa da rindin böyle hüzünlenmesinin nedeni vuslatın kendisine haram olmasıdır. Tıpkı yasak bir aşk gibi şarap da rinde haramdır.

Şîrîni-i rezi bilemez rind-i telh-nûş
Çalsun felek de bâşına engür ü bâğını (k 167/14)

O şirin asmanın [şarabın] tatlılığını bilemez acı içen rind o halde felek de onun başına üzümünü ve bağını çalsın diyen şairin acı ve keskin tadı olan rakıya gönderme yaptığı görülmektedir. Acı olan rakı, şirin ve tatlı olan ise şaraptır. İçki meclisinin bir ögesi olan rakının edebi metinlerde vurgulanan özelliklerinden biri de tadının acılığıdır. Rakının acı bir tada sahip olması, şairlerin çeşitli benzetmelerinde kullanıla gelmiştir (Sarıkaya, 2019:417). Dolayısıyla divan şiiri geleneğinde metafor olarak daha sık karşımıza çıkan şarabın arak da denilen rakının yanında daha muteber olduğu söylenebilir. Burada da şarap içmek yerine rakıyı nuş eden rind bu tutumundan dolayı eleştirilmektedir.

Zühhâd yâğ bağladı kat kat şafâ ile
Bî-çâre rindiñ eritdi keder eski yâğını (k 167/16)

Burada da içki yasağından sonra zahidler sefayla kat kat yağ bağlarken, çaresiz rindlerin üzüntüden yağlarının eridiği görülmektedir. Aynı şekilde şair zahitlerin aklında tutması için

yaşadığı tarihini düşürdüğünü belirttiği aşağıdaki beyitte, bu tarihin zahidler için bayram niteliğinde olduğunu da ifade etmektedir.

Fâzıl berây-ı hâtır-ı zühhâd-ı fikr idüp
Târihini düşürdi ki 'ıyd-ı yasâğ-ı mey (t 138/5)

Rindâna ta'ziye dahı zühhâda tehniye
Bu şi'r-i tâze tâzeledi sîne dağımı (k 167/20)

Rindlere taziye zahidlere kutlama olan bu taze şiir dağlanmış sinenin yarasını tazeledi diyen şair, okuyucuya düğün ve cenaze karşıtlığını verirken aynı zamanda rind ve zahid karşıtlığını da hissettirmektedir. Hissettirdikleri duygular bakımından düğün ve cenazeler nasıl birbirine zıt ise, rind ve zahidlerin yasak karşısındaki tavırları da karşıttır. Dine, hayata kısacası her şeye yüzeysel bakan zahidin şarabı rindlerin gözüyle görmesi ve onun altında yatan derinliği fark etmesi mümkün görünmemektedir.

Kim oldı bâde-i 'arağ-rîz-ı ıztırâb
Ey rind tâbe-key seni yaqsun bu dâğ-ı mey (t 138/3)

Ey rind nice zaman bu meyin ateşi seni yaksın çünkü ızdırabın rakı döken kadehi oldu diyerek rakı ile ızdırabı ilişkilendiren şair, aynı zamanda bu ateşten yanacak olan, gam çekecek olan kişinin de rind olduğunu ifade etmektedir.

Şairin İçki Yasağı Karşısındaki Tavrı: Manzumelerden anladığımız kadarıyla içki yasağına karşı şairin tavrı rindlerin tavrına benzerlik gösterir. Yasak karşısında Fâzıl sevinmez, içki yasağını övmez. Ancak şair yasağı açık açık eleştirme yoluna da gitmemiştir. Bunda dinin alkollü içecekleri net ve kesin biçimde yasaklamış olmasının etkili olduğu düşünülebilir.

Tarîk-i dillere olur iken ziyâ-feşân
Söndürdi 'aķıbet püf-i takvâ çerâğını (k 167/8)

Beytinde gönül yoluna ışık olan ve takvanın nefesinin söndürdüğü ateş, aslında şaraptır. Dinin bir gereği olarak yasaklanan şarap, şair tarafından gönülleri aydınlatan bir unsur olarak görülmektedir. Yine benzer biçimde;

Ey ehl-i 'aşk vaķt ile bir nigâh idiñ
Soldurdu hecr-i bâde bütânunñ yañâğını (k 167/12)

Ey gönül ehli, dönüp bir bakın, badeden ayrı kalmak güzellerin yanağını soldurdu diyerek yine şarabın gönüle hitab ettiğini, güzellerin bile ondan ayrı kaldığı için şarap kızılığında

yanaklarının solduğunu ifade ederek aslında bu yasağa karşı tepkili olduğunu dile getirmektedir.

Râkıım-ı harf olan ‘ âşık-ı mest
Fâzıl-ı cür‘ a-keş-i bâde-perest (t 91/17)

Hürşid ü mâha şu‘ le virirdi çerâğ-ı mey
Bâd-ı gâzabla sönmeden evvel ocâğ-ı mey (t 138/1)

Bin harâbâtda Fâzıl yapılır dem ammâ
Bu yasâklarda eger olmasa meyhâne harâb (g 14/7)

Yukarıdaki beyitlerde de kendini *şarap seven, içki içen* olarak nitelendiren şair, güneşe ve aya ziyasını veren ancak gazap rüzgârıyla sönen şarap ocağından özlemle bahsetmiş ve yasaklar olmasa, meyhaneler harap olmasa “dem yapılır” idi diyerek aslında yasağın karşısında olduğunu sanatsal bir dille okuyucuya aksettirmiştir.

Şarap yasağı, beraberinde pek çok yaptırım da beraberinde getirdiğinden yasağa uymamak sebebiyle başına bir musibet gelmesinden çekinen Fâzıl da bu korkusunu ifade etmeyi ihmal etmez:

Şafâ-yı âhîr olur mûcib belâ-yı diger
Figân-ı bülbüle tezyîn-i bağdır bâ‘ is (g 24/4)

Fâzıl’ın gazelinden alınan yukarıdaki beyitte, dikkat edilmezse bela isabet edeceği ve içki sefasının son sefa olabileceği ifade edilmiştir. Aynı endişeyi Fâzıl’ın diğer manzumelerinde de görmek mümkündür:

Ey çarh-ı mest sen de şafağ bâdesin bırak
Yâ nûş idince bâri gözet şol u sâğını (k 167/2)

Burada feleğe seslenen şair, içince ölçülü içilmesini ve sağını solunu gözeterek yakalanma tehlikesine karşı uyanık olunması gerektiğini öğütler. Aynı manzumenin bir sonraki beytinde de şair;

Cân istedikce ruhları iç ey revân-ı Cem
Terk it şarâbı sen dağı denk al ayağını (k 167/3)

Diyerek hem şarabı terk etmesini hem de ayağını denk almasını söyleyerek uyarısını da yapmaktan geri durmaz. Görüldüğü gibi Fâzıl, içki yasağı karşısında yasağı onaylamayan, yasak nedeniyle üzüntüsünü gizlemeyen, ancak bu uygulamayı açıkça da eleştirmeyen ve

yasağın yaptırımını konusunda titiz davranarak cezalandırılmak istemeyen bir tutum sergilemektedir. Yine benzer biçimde;

İşitdi bu haberi rûh gibi olup pür-dâğ
Telâş u havf ile sâgar-be-dest olup kalmış (g 77/5)

Beytinde bu haberi, içki yasağını, işitince telaş ve korku ile elinde kadehiyle kalan hüznü bir şair görmekteyiz.

Dil ve Üslup: Mahallileşme eğilimini ileri safhaya götüren divan şairi olarak nitelendirilen Enderunlu Fâzıl'ın, sonradan öğrendiği ancak divan oluşturacak kadar iyi bildiği Türkçesiyle yer yer Nedim, Sâbit ve Nâbî'den etkilendiği ifade edilmiştir (Küçük 1995: 188). Şair, daha çok klasik şiir dairesinde kalmış, manzumelerinde ve özellikle mesnevilerinde gündelik yaşayışı aksettirmeyi başarmıştır. Nâbî ve Sâbit'te olan ağır başlılık ile Nedîm'deki ince zevk ve nezahetin Fâzıl'da görülmediği, düşünce ve duygu bakımından derinliğe sahip bulunmadığı, zevk itibarıyla bayağılığa düştüğü (Küçük:189) yahut bir şair değil nâzım olduğu (Gibb 1999:426) düşünülse de Divan'ında daha ağır başlı ve sanatsal yönü kuvvetli bir Fâzıl söz konusudur.

Divan'ında içki yasağını konu alan manzumeler incelendiğinde ise divan şiir geleneğinde olduğu gibi nazım türüne göre üslubun farklılaştığı görülmektedir. İncelemiş olduğumuz 5 manzumeden 1'inin mesnevi, 1'inin kaside, 3'ünün ise gazel olduğu yukarıda ifade edilmişti. Manzumeler arasında mesnevi, hem söyleyişindeki sadelik, hem içki yasağını ele alış tarzı bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır. Mesnevi nazım şeklinin getirdiği tahkiye unsuru, söyleyiş sadeliği yanında tasvir de bu manzumede ön plandadır. Şairin içkili meclise gelişi, o meclise iştirak edenler, sonunda sabaha karşı meclisin sona ermesi sade ancak bayağılığa kaçmayan bir üslupla ifade edilmiştir.

Kaside ve gazellerinde ise sanat kaygısı güden bir üslup kullanılmışsa da genel olarak tüm manzumelerinde Mahalli söyleyişlere dair pek çok örnek bulmak mümkündür: Bıçak çekmek, sağını solunu gözetmek, ayağını denk almak, kulağını burmak, yerle yeksan kılmak, tasını tarağını düşürmek, ocağını söndürmek, kös gibi inlemek, kapak atmak, başına çalmak, yağ bağlamak, yağın eritmek, hele, ağzını öpmek, dem yapmak gibi gündelik dilden pek çok söyleyiş karşımıza çıkmaktadır.

Tüm bu hususlar değerlendirildiğinde şaire göre içki yasağı, rindler için bir “cenaze”, yazdığı bu manzumeler de “taziye”dir. Zâhidler için ise içkinin yasaklanması adeta bir

“düğün” ve bir “bayram”dır. Manzumelerinin tamamı değerlendirildiğinde, şairin tavrının zâhidlerden çok rindlere yakın olduğu görülmektedir. Çünkü şair manzumelerinde içki yasağını öven bir tutumdan ziyade, yasakların gelmesinden dolayı olumsuz duygular içinde olan bir ruh hali sergilemektedir. Ancak şair, açık açık içki yasağının karşısında olduğunu da belirtmez. Hatta yasağın yaptırımlarından çekindiğini açıkça ifade ettiği beyitleri de bulunmaktadır.

Şairin içki yasağını tek bir türle değil kaside, gazel ve mesnevi türleriyle anlattığı görülmektedir. Dolayısıyla kullandığı üslup da diğer divan şairlerinde de görüldüğü gibi bu nazım türlerine göre farklılık göstermektedir. Mesnevisindeki sade üslup, tasvir ve tahkiye yerini kaside ve gazellerinde daha sanat kaygısı taşıyan bir dile ve duygu yoğunluğuna bırakır. Ancak mahalli tarzın temsilcilerinden olan Fâzıl’ın dili bu manzumelerinde tıpkı Divan’ının genelindeki gibi fazla süslü yahut gösterişli değildir. Sık sık mahalli söyleyişlerle tamamlanan anlatım, gündelik hayatın renkli ve samimi dili onun üslubunun dikkat çeken hususlarıdır.

Fâzıl’ın içki bağlamında dile getirmiş olduğu bu manzumelerde zamanının içki meclislerini, içki yasağı karşısında kendini rind olarak nitelendiren yahut yasağa rağmen gizli şarap tüketenlerin duygu ve tutumlarını yansıtmaları gibi hususları samimi duygularla ve nev-i şahsına münhasır bir üslupla ifade etmiş olması gerek klasik şiir geleneği gerekse kültür tarihimiz açısından dikkat çekicidir.

4.5.4.5. İstanbul ve Taşra Manzaraları

Fâzıl’ın önemli bir yanı yaşadığı dönemi, yerel hayatı ve o hayatın farklı yönlerini şiirlerine aksettirmesidir. Şairin Divanı’na bakıldığında hem İstanbul’un hem de görevlerinin etkisiyle taşranın çeşitli biçimlerde şiirlerine yansıdığı görülmektedir.

4.5.4.5.1. İstanbul Manzaraları

Fâzıl Divanı’nda İstanbul manzaralarına ilk dikkat çeken Koçu değerlendirmesinde eserin İstanbul’un muhtelif yerleri, mimari eserleri ve dönemin gündelik yaşantısına yönelik ayrıntıları aksettirmesi bakımından önemli bir kaynak olduğunu ifade etmiştir. Fâzıl’ın tarihlerini dönemin bir aynası mahiyetinde ele alan Koçu, Hatice Sultan’ın Neşatabad sarayı, Esmâ Sultan’ın yalısı, Kaptanıderya Küçük Hüseyin Paşa konağı, Kasımpaşa’da Kaptanpaşa Divanhanesi; sarayın hazine dairesi, Tophane, Miri Demirhane, Tersâne, Baruthane, Humbarahane, Arabacılar Kışlası, hububat anbarı, Mihrişah Valide Sultan Sebili, Sır Kâtibi İbrahim Efendi Çeşmesi ile Tahire Kadın Mektebinin imar tarihlerini dönemin İstanbul’una

dair önemli hususlar olarak görür. Koçu, o dönem İstanbul yaşıntısı ve bilhassa gençler arasında yaygınlaşan çeşitli modaların yansımalarına da yer vermiştir. İstanbul delikanlıları arasında cezayir kesimi denilen bir kılıkla yalın ayak ve baldır bacak çıplak dolaşma, yazın şemsiye kullanma, işlemeli telli uçkur giyinme, tozluk kullanma, gençlerin yaka düğmelerini çözerek dolaşması, barata, biniş ve fes giyme, fesin altından perçem çıkarma modaları, baldır ve pazuya yapılan yeniçeri dövmelemleri, İstanbul'un ayak takımı ve külhanileri arasında sevgillilerini öperken âleme teşhir kasdı ile dişleme ve ısırma geleneği, levendane yürüyüş modası Fâzıl Divanı'na aksetmiştir (Koçu 1971:5590-5592).

Görüldüğü gibi Koçu, önemli tarihler, mimari eserler yanında dönemin giyim-kuşamına, bazı alışkanlık ve geleneklere dair hususları da kısaca özetlemiştir.

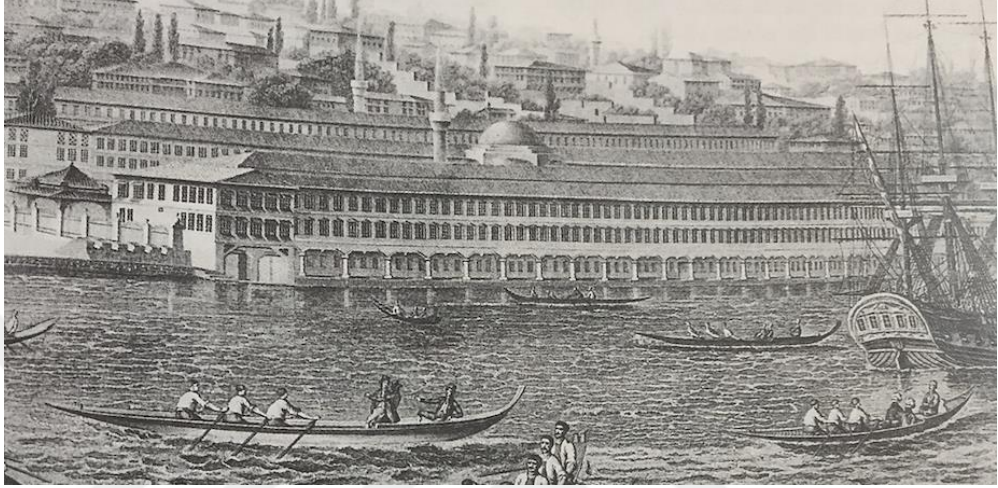
Mimari Yapılar

Dönem İstanbul'unun sivil ve askeri mimarisine ait yapıların bilhassa Fâzıl'ın tarih manzumelerinde yer aldığı görülmektedir. Fâzıl, Osmanlı'nın ekonomik, siyasi, toplumsal pek çok alanda Batı'nın baskın gelmeye başladığı bir dünya düzeninde yerini ve varlığını koruyabilmek için değişim ve yenileşme ihtiyacı içinde olduğu bir dönemde yaşamıştır. Devletteki eksiklik ve aksaklıkların farkına varan III. Selim, bu amaçla kapsamlı bir yenileşme ve değişim için harekete geçmiştir. Nizam-ı Cedid adı verilen bu dönemde, III. Selim zamanındaki sivil ve askerî bütün kurumların geniş kapsamlı olarak çağdaş ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde yenilenmesi, yeni bir düzene kavuşturulması ve eski konumlarına son verilmesi amaçlanmıştır (Beydilli 2007: 175). Nizam-ı Cedid'in yansıması olarak inşa edilen yahut yenilenen pek çok yapıya dair bilgilere dönemin edebi eserlerinde rastlamak mümkündür. Fâzıl Divanı'nda yer alan manzumeler bu bakış açısıyla incelendiğinde sivil ve askeri yapılara dair bilgiler bulmak mümkündür.

Bu dönemde inşa ettirilen yahut yenilenen Demirhane, Baruthane, Tersane, Humbarahane, Tophane, Arabacı Kışlası'na dair bilgilere Fâzıl'ın tarihlerinde ulaşmak mümkündür.

Tophane-i Âmire: Fatih devrinde top döküm tesisi olarak inşa ettirilen yer olan Tophane Kışlası Tophane ile Salıpazarı arasında yer almaktadır. Kışla, inşa edildiği şekliyle kalmayıp II. Bayezid, I. Süleyman, III. Mustafa dönemlerinde yenileme ve eklemelere uğramıştır. Bunların en kapsamlısı ise III. Selim'in farklı dönemlerde yaptığı genişletme, yenileme ve inşa ettirme faaliyetleridir. Padişah, ordunun modernleştirilmesi kapsamında büyük önem verdiği topçu bölükleri ve Tophane-i Âmire'de önemli değişiklik ve yenilikler

yaparak topçu birliği askerleri için geniş bir talim alanı, top arabacıları için arabacılar kışlası ve dökümhane inşa ettirmiştir (Kubilay 1994:278-279). 1807’de Tophane’de bulunan topçu ve top arabacıları kışlalarının mevcut askerlere yetmemesi sebebiyle Taksim’de yeni bir topçu kışlası inşa edilmiştir (Beyhan 2007:188).

Şekil 23. III. Selim’in Baş Mimarı Melling’in Tophane’de yer alan Arabacılar Kışlası gravürü (Melling 1807)

Fâzıl, Tophâne’nin inşası için üç ayrı tarih manzumesi kaleme almıştır (t 26, 27, 28). Bu manzumelerin tamamı M. 1796, H. 1209 tarihini vermektedir. Bu manzumelerden ilki Târih-i Tophâne başlığı ile istinsah edilen 13 beyitlik manzumedir.

Fetîl-i himmet-i ‘âlem-fürûz-ı şâhîden

Uyandı sönmüş iken bu ocağ-ı Tophâne (t 26/2)

Beytinde Tophane ocağının padişahın himmet fitili ile yeniden alev aldığını söyleyerek Tophane’nin III. Selim iktidarına gelene kadar oldukça kötü durumda olduğunu ancak padişahın emriyle yeniden iyi duruma getirildiğini ifade etmektedir. Manzumenin genelinde bu yeniliklerin padişah tarafından düşünülmesi ve bunun için harekete geçilmesi methedilmiş, Hızır’ın Sekbân-ı Cedîd’e başeski olduğu söylenerek III. Selim yüceltilmiş, dualar edilerek sancağına kırklar cemaatinin yoldaş olması temennisinde bulunulmuştur:

Ocağ-ı leşker-i Manşûre Hızır bâşeski

‘Înâyet-i ezeli üstünedir bu meydâna (t 26/8)

Ola livâsına kırklar cemâ‘ati yoldaş

‘Adûsı cân ata serhâd-i semt-i hızlâna (t 26/12)

Manzumede döneminde ağır top sınıfının önemli bir parçası olan bakır muhasara topu balyemeze de yer verilmiştir. Balyemezın ilk kez Venediklilerden ele geçirilip kopyalandığı,

16-19. yüzyıla kadar Osmanlı ordusunun önemli top gücünü oluşturduğu bilinmektedir (Agoston 2012: 241).

Çıkınca arı gibi balyemezden ol gülle

‘Adūlarıñ aña hep tatlu cānıdır lāne (t 26/9)

Beytinde balyemezin çıkardığı ses yönüyle arıya benzetilmesi, düşmanların canının da bu arının yuvasına benzetilmesi dikkat çekmektedir. Bunun dışında manzumede nişân, gülle, başeski, ocak, leşker, karakullukçu, top gibi askeri unsurların sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Diğer Târîh-i Tophâne başlığı ile istinsah edilen 10 beyitlik şiir, Tophane için yazılan diğer manzumedir.

Tanzîm idüp her elzemi emr-i mühimm-i ‘âlemi

İllâ bu rûkn-i a‘zamı a‘dāya âteş-ḥāneyi

Ṭobḥāne kim lâzım ocak-ı baḥrîde kıldı iştiyāk

Gösterdi ‘aşk-ı ihtirāk egdirdi ol pervāneyi

Fermān buyurdu der-‘aḳab ta‘mîre şāh-ı munteḥab

Evvelde a‘lâ oldu hep reşk itdirir kâşāneyi

Baḳ himmet-i imdādına bu kışlalar icādına

Tekrār eyle bünyādına gör ḡayret-i ḥākāneyi (t 27/2-5)

Beyitleriyle şair, padişahın önemli askeri ihtiyaçların her birini tanzim etmesi, kışlanın elden geçirilmesi ve tamir edilmesi için ferman buyurması, bu amaçla mimari güzelliğiyle kâşaneleri bile kıskandıran yeni kışlalar icad ve imar etmesi vurgulanmaktadır.

Târîh-i Tophâne başlığıyla istinsah edilen diğer manzumede ise Tophane-i Âmire içinde H. 1209, M. 1796’da imar ettirilen ve top dökümünde kullanılan dökümhanenin tarihi verilmiştir:

Ḥûn-ı düşmenle *dökümḥāne* ola ‘arşa-i cenk

Âteş-i nuşret ide ḳālīb-ı a‘dā-yı dü-nim

Fâzıla söyledi târîhini fîkr-i dānâ

Dökdi ol ḳālība Ṭobḥāneyi en‘ām-ı Selîm (t 28/6-7)

III. Selim’in Tophane-i Âmire’de top arabacıları için inşa ettirdiği Arabacılar Kışlası için de Fâzıl’ın bir tarih manzumesi kaleme aldığı görülmektedir. Târîh-i Kışla-i Ârabacıyân başlığıyla 15 beyit olarak istinsah edilen bu manzumenin tarihi H. 1208, M. 1795-1796’dır.

Niçe bir kışlalar itdi inşâ

Ḥabbezâ himmet-i zıllullâhı

Bâ-ḥuşûş bu ‘araba ocağı

Ki nevdır mâlezim âgâhı (t 33/2-3)

Şair tarafından eşi benzeri olmadığı ifade edilen bu kışlanın içinde bir de balıkthane olduğu aşağıdaki beyitten anlaşılmaktadır:

Leb-i deryâda bu balık-ğâne

Murg-ı bahriñ bu teferrüç-gâhı (t 33/13)

Bu tarih manzumesinde şairin top arabasının tekerlekleri ile güneş, ay ve felek arasında bağlantı kurarak terkiplerin buna göre seçilmesi dikkat çekmektedir.

Emrine *çarh-ı felek* sür' atci

Bende-i dâ'ire-i dergâh

Görilen iki tekerlekleridir

Anı zann itme ki *mihr ü mâhı* (t 33/6-7)

gibi beyitlerde arabaların dönen tekerleklerinin çarh ile özdeşleştirildiği, bu tekerleklerin güneş ve aya benzetildiği görülmektedir.

Tersâne-i Âmire: 18. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı'nın İzmit, Gemlik, Edincik, Gelibolu, Sinop, Samsun, Kefken Birecik, Basra ve Rusçuk başta olmak üzere farklı yerlerde altmıştan fazla tersanesi bulunuyordu (Bostan 2011: 514). Bu tersanelerin bir kısmı aktif biçimde kullanılmaktaysa da bir kısmı zamanla önemini yitirmiş ve atıl duruma düşmüştü. Güçlü ve çağdaş bir kara ordusu için attığı adımların yanında III. Selim, çağdaş bir donanmanın da gerekli olduğunu düşünerek M.1792-93, H. 1207 senesinde humbaracı ve lağımcı ocakları ile birlikte Tersane-i Amire ve tersane kışlalarının ıslah edilmesi konusunda gerekli nizamnameleri çıkartmıştır (Uğurlu: 139).

Şekil 24. Melling'in Tersâne-i Âmire'yi gösteren gravürü (Melling 1807)

Fâzıl'ın manzumelerine bakıldığında bir tarih kıtasının Gemlik'teki tersane için yazıldığı görülmektedir. Tarihi kaynaklara bakıldığında Gemlik'te tersanenin elden geçirilerek genişletilmesi ve yeniden faaliyete geçmesi, III. Selim ve onun ıslahat yanlısı Kaptanıderyası Küçük Hüseyin Paşa'nın çalışmalarıyla 1789-1807 yılları arasında gerçekleştirildiği görülür

(Sünerin 2011: 62). Fâzıl'ın manzumesine bakıldığında bu tersanenin M. 1796-97, H. 1210 tarihinde bitirildiği anlaşılmaktadır:

Tekmîl olunca bu binâ menkûṭla didim aña
Târîḥ-i ra' nâ Fâzıla *tersâne-i Ḥākān-ı Selīm* 1210 (t 31/5)

Beş beyitten oluşan bu manzumede inşa edilen ve yenilenen Gemlik tersanesi denizin ve karanın hükümdarı olarak nitelendirdiği ve çeşitli sıfatlarla yücelttiği III. Selim'in bir lutfu olarak görülmüş, iyi dilek dualarla manzume sonlandırılarak tarih kaydı düşülmüştür:

Gör himmet-i şāhāneyi ārāyîş-i ḥākāneyi
Yapdı bu nev tersāneyi Gemlik'de ol baḥr-ı 'amīm (t 31/2)

Beytinde Fâzıl'ın açıkça Gemlik tersanesini işaret ettiği görülmektedir.

Bilindiği gibi Tersâne-i Âmire havuzları, gemi inşa tezgâhları, malzemenin korunduğu ambarlar, demirhâne, iplikhâne, lengerhâne gibi imalâthaneleri, çeşme, cami, hastahane ve zindan gibi tesisleriyle bir bütün oluşturuyordu (Bostan: 514). Fâzıl'ın manzumelerine bakıldığında demirhane için bir tarih kıtası yazdığı görülmektedir. *Târîḥ-i Teymûrhâne* başlığıyla ve 15 beyit uzunluğunda istinsah edilen manzumeye göre tersane içinde yer alan ve *nev-icad* olarak değerlendirilen demirhanenin tamamlanış tarihi H. 1209, M. 1795/96'dır:

Ne ma' den düşdi Fâzıl nokṭalı târîḥ-i polâdım
Teymûr-ḥāne mümeyyiz bir serâ-y-ı âhenîn oldı (t 29/15)

Şolında ḥumbara-ḥāne daḥı şağında Ṭobḥāne
Bir âhen-i dil iki âteşli 'âşıkla nişîn oldı

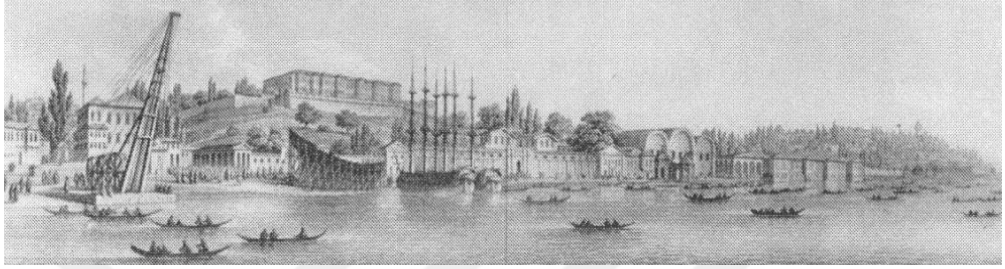
O nev-icād iki çarḥ-ı müdevver-i âhenîn-peyker
Ne çarḥ-ı himmet ol eflâkdan bâlâ terîn oldı (t 29/5-6)

III. Selim'in demirhanede olduğu gibi imar ettirdiği pek çok yapı için nev-icād nitelemesinde bulunan Fâzıl, yukarıdaki beyitlerde inşa edilen yapının demirhanede bulunan nev-icad iki çarka dikkat çekmektedir.

Tersane-i Amire'ye III. Selim döneminde yapılmış son eklemeler, 1805 senesinde inşa edilen Darağacı isimli vinç ile valide kızağı, taş kızak ve ağaç kızak isimli diğer üç kuru havuzdur (Uğurlu: 143). *Târîḥ-i Dar Ağacı Der Tersâne-i Âmire* başlığıyla istinsah edilen tarih manzumesinde tersanede yer alan darağacının ne kadar yıprandığından ve padişahın inayetiyle yeni ve mukavemetli bir darağacının H. 1209, M. 1795'te yeniden inşa edildiğinden övgülerle bahsedilmektedir:

İşte tersānede ez-cümle bu dār ağacı
Köhne aḥşābla âlâtı hep olmuşdı remīm
Böyle bir hizmet-i şāhāna ṭayanmaz aḥşāb

Süfün-i nuşrete lâbud ola bir rükn-i hattım
 Eyledi sedd-i Sikender gibi şâh-ı devrân
 Tâğ-ı sengîn-i mu‘âllâsını muhkem-i tanzîm
 Bu himemle dil hassâd ola bir dâr-ı helâk
 Dâr ağacını binâ eyledi Sulţân Selîm (t 94/9-11, 33)

Şekil 25. Tersâne-i Âmire ve solda darağacı isimli vinç (Pertusier 1820)

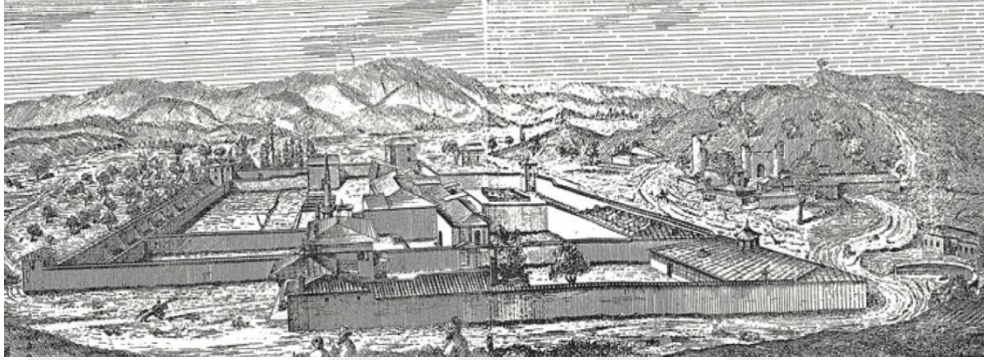
Hububat ambarı: Yaz aylarında rayıcı üzerinden satın alınan zahire yeni yapılan ambarlarda depolanmış, bunun için hazineден yirmi beş bin kese akçe ayrılarak, gerekli zahirenin her sene vaktinde satın alınması ve depolanması temin edilmiştir. Hububat Nezareti ve müstakil bir hazine kurulmuş bu görevi yerine getirebilmek için 1793. (Beydilli ve Şahin 2001: 45). III. Selim’in barış zamanı buğday fiyatlarını dengede tutma, savaş tehlikesinde ise orduya destek hizmeti vermeye yönelik buğday ambarları yaptırmıştır (Eren 1964: 69-70). Bu ambarlar İshakçı ve Üsküdar’da yer almaktaydı (Şenyurt 2016: 215). Fâzıl, III. Selim’in inşa ettirdiği bu ambarlar için Târîh-i Anbar-ı Hubûbat başlığıyla 3 beyitlik bir manzume kaleme almıştır.

Selim Hân hûşe-i ‘Osmâniyânîñ dâne-i kârı
 Ğılâl-ı arz-ı ta‘dâdınca vîrsün ‘ömr aña bârî
 Bu sâhilde zaḥîre maḥzeni yapırdı fermânı
 Ola üç göz ile tâ kim ḥubûbatıñ nigeḥ-dârı
 Raḳîḳ-i nazmı Fâzıl pîre it tenevvür târîḥe
 Ḥubûbatıñ Öküz Limanına ṡarḥ oldu anbârı (t 38)

Hububat ambarları Üsküdar’da Kız Kulesi’nin önünde bulunan ve Damalis Limanı olarak da bilinen Öküz limanına H. 1217, M. 1802/1803 tarihlerinde inşa edilmiştir.

Baruthane: III. Selim zamanında inşa edilen büyük barut fabrikası; Küçük Çekmece Gölü’nün ve Kemerburgaz mağaralarının yakınındaki köyün hemen kuzeyindeki Azatlı’da konumlandırılmıştır (Şenyurt 2016: 205). Hayvan gücüyle döndürüldüğü için eşit aralıklarla vuruşlar yapamayan çarklar, hammaddeyi (güherçile) eşit bir şekilde ezemediğinden, bunlar yerine su ile döndürülebilen ve hammaddenin eşit bir şekilde ezilmesini sağlayan çarklar yapılmıştır. Bu çarkların yapımı için Küçük Çekmece yakınlarındaki Azadlu Köyü’nde akarsu

bulunduğundan, bu köyde yeni bir Baruthane ve kargir havuz inşa edilmiştir. (Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, C. 3, İstanbul, 1994, s. 1590)

Şekil 26. Azatlı Baruthanesi (Şenyurt 2016: 212).

Şekil 27. Günümüzde Azatlı Baruthanesi (Uğurlu: 106)

Fâzıl tevârih bölümünde Târîh-i Barudhâne başlığıyla istinsah edilmiş 10 beyitlik bir manzumeyi baruthanenin H. 1210, M. 1795 tarihinde inşası sebebiyle kaleme almıştır.

Temelli her maḥalli tarḥ idince bānî-i cûdı
Bu bārût-ḥāneniñ kıldı bināsın muḥkemü'l-erkān

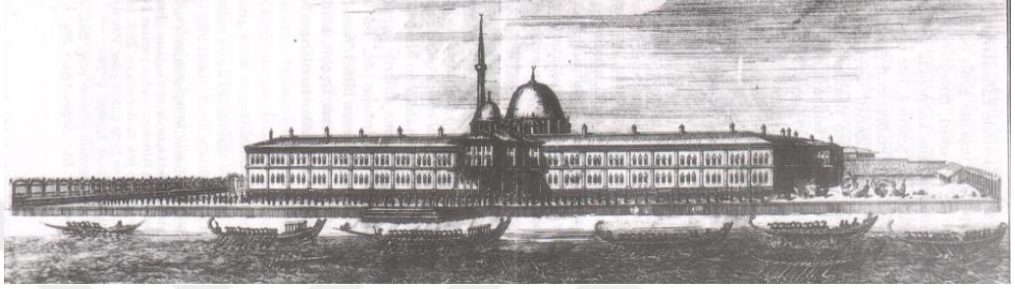
O bārût-ḥāne kim şöhret ile *âzâdlıdır* adı
Bu bir *âzâdsız* hürmet-güzâr-ı dergeh-i ḥākān

‘Adûya fāl olur Fâzıl ḥurûf-ı sâde-târîḥim
Oḡur küffāra bārût-ḥāne-i ra‘d sûre-i duḡān (t 30/ 4-5, 10)

III. Selim’in kendi devrinde Selanik ve Gelibolu’daki baruthaneleri de elden geçirdiği ve tadilat ettirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu durum da manzumenin hangi baruthane için yazıldığı sorusunu akla getirmektedir. Yukarıdaki beyitlerden de açıkça anlaşılabacağı gibi şiir günümüzde Beylikdüzü’ne bağlı olan bölgede inşa edilmiş Azatlı baruthanesi için yazılmıştır.

Şair manzume boyunca yapının adını anımsatacak şekilde âzâdsız ve âzâd sözlerini kullanarak da yapının adına işaret etmiştir.

Humbarahane: 1792’de III. Selim’in Humbara Ocağı’nın düzenlenmesi talimatı üzerine Beyoğlu ilçesinde, Hasköy’de, Halıcıoğlu Semtinde humbarahaneler yapılmıştır (Kubilay 1995:94). Humbaracı’ ve ‘Lağımıcı’ Kışlaları, Haliç kıyısında Hasköy’de inşa edilmiştir (Şenyurt 2016: 205).

Şekil 28. Mahmut Raif Efendi’nin Humbaracı ve Lağımıcı Kışlası’nı gösteren gravürü (Uğurlu 2012:73)

1794 senesinin Ekim ayında Hasköy’de Piri Paşa çarşısında çıkan bir yangın, humbaracı kışlasına ait tophane, demirhane ve çevresinde büyük tahribata sebep olmuştur. Bu yapıların tekrar yapıldığı ve bu süreçte padişahın sık sık şantiyeyi ziyaret ve kontrol ettiği, III. Selim’in sırkatibi Ahmed Efendi’nin tuttuğu ruznâmedeki kayıtlardan takip edilebilmektedir (S. Arıkan 1993: 197, 223, 242).

Târih-i Humbarahane başlığıyla ve 7 beyit olarak Enderunlu Fâzıl’ın düştüğü tarihte yangında mezbeleliğe dönüşen binanın, şâhâne ve zarîfâne bir biçimde görenlerde hayret uyandıracak mükemmellikte H. 1209, M. 1794/1795’te yeniden inşa edildiği edebi biçimde ifade edilmektedir:

Ez-cümle bu nev humbara-ḥâne ki niçe dem
İhrâḳla olmuş idi bir mezbele-ḥâne
Şâbıkda dahı muhtaşar u teng itdi ḡâyet
İḥsân u kerem koydı anı şöhret ü şâne
Şâhâne zarîfâne binâsı ‘aceb oldı
Evvelde meger yandığı ta‘ mîre bahâne (t 32/2-4)

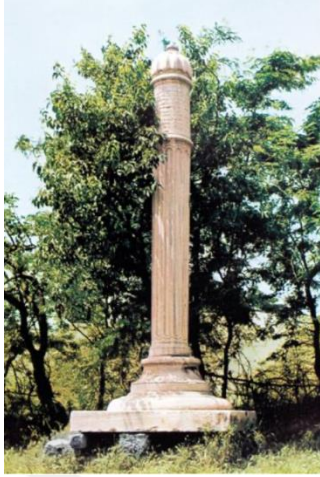
Hazine Binası: III. Selim’in iktidarda olduğu dönemdeki icraatlarından birinin de hazine binasını tamir olduğu Fâzıl’ın manzumelerinden anlaşılmaktadır. Târîh-i Hazîne-i Hümâyûn başlığıyla istinsah edilen ve 13 beyitten oluşan bu manzumeye göre oldukça eskiyen binanın

yenilenmesi H. 1210, M. 1795 tarihindedir ve kayıt hazine binasına uygun olacak şekilde cevherli tarih ile düşürülmüştür:

Ez-cümle bu kemîne bu hâne-i hazîne
 Çokdan berü hazîne vîrâna hâtır oldu
 Olmuş binâsı köhne bulmuş tavânı rahne
 Büm oldu anda şahne tahtıbe hâzır oldu
 En‘âm-ı pâdişâhı şâd eyledi bendegâhı
 Ta‘mîrine kemâhî fermânı şâdir oldu
 Târîh-i pâk-ı Fâzıl cevherli bir define
 Zînet ile hazîne genc-i cevâhir oldu (t 75/4-6, 13)

Okmeydanı: İstanbul’un tarihi ve en büyük meydanlarından olan ve Şişli ile Kasımpaşa arasında yer alan arazi II. Mehmet’in İstanbul’u fethinden sonra okçuların talim alanı olarak kurulmuş ve bugüne kadar muhafaza edilmiştir. Okmeydanı adını alan bu arazi hem çevgan, okçuluk gibi ata sporlarının yapıldığı hem de halkın felaket günlerinde toplandığı bir alan olmuştur. İçinde bir namazgâh, okçular tekkesi ve aşevi bulunan meydan II. Mahmut zamanında tamamen yenilenmiştir. Meydanda III. Selim’in inşa ettirdiği günümüzde ise Beyoğlu’na nakledilen bir de nişan taşı bulunmaktadır (Gündüz 2007: 339).

Osmanlı’da daha önce dikilmiş bir menzil taşını, nişan taşını aşarak rekor kırmaya “menzil almak” ya da “menzil bozmak” denirdi. Menzil alınmış ise, okun saplandığı yer biraz kazılıp çakıl doldurularak işaretlenir ve altı ay içinde taşı dikilirdi. Bu nedenle İstanbul’un farklı yerlerinde uzun atışlar yaparak menzil alan padişahların diktirdiği çok sayıda nişan taşına rastlanmaktadır. Çok sayıda nişan taşı diktiren padişahlardan biri de III. Selim’dir. Tarihi kayıtlara göre III. Selim’in Topkapı sarayında biri Levent çiftliğinden getirilip ve 1920’de Topkapıya alınan menzil taşı ile Lahana anıtı diye anılan 1791 tarihli taş olmak üzere iki; Teşvikiye’de H. 1225- M. 1810 tarihli bir; Okmeydanında günümüzde Beyoğlu’na nakledilmiş olan H. 1207- M. 1792 tarihli bir nişan taşı olduğu bilinmektedir (Acar 2015: 509-511). Günümüzde Beyoğlu’nda bulunan nişan taşı için Fâzıl’ın bir tarih manzumesi kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 29. Okmeydanı'nda III. Selim'e ait H. 1207- M.1792 tarihli nişan taşı (Gündüz 2007:339)

Nûr-ı şâhî ile bu seng-i nişân-ı vâlâ
Herkesiñ çeşmine bir naḥl-i tecellîdir bu

Ḥayra niyyetle olunca bir iki tîr endâz
Açdı bu menzili kim çarḥa müsâvîdir bu (t 54/6, 10)

Fâzıl'ın târîh-i menzîl başlıklı bir tarih manzumesinden alınan beyitlerde III. Selim'in H. 1207'de inşa ettirdiği nişan taşına tarih düşürdüğü görülmektedir. III. Selim'in inşa ettirdiği 4 nişan taşının tarih kayıtlarına bakıldığında ilgili tarih manzumesinin Okmeydanı'nda 1792 yılında inşa edilen menzil taşı için yazıldığı anlaşılmaktadır.

Viridi Okmeydanına teşrîf-i ayağ-ı devleti
‘Ahdine *Sulṭân Murâdñ* şevḳile dem-sâz iken (t 95/2)

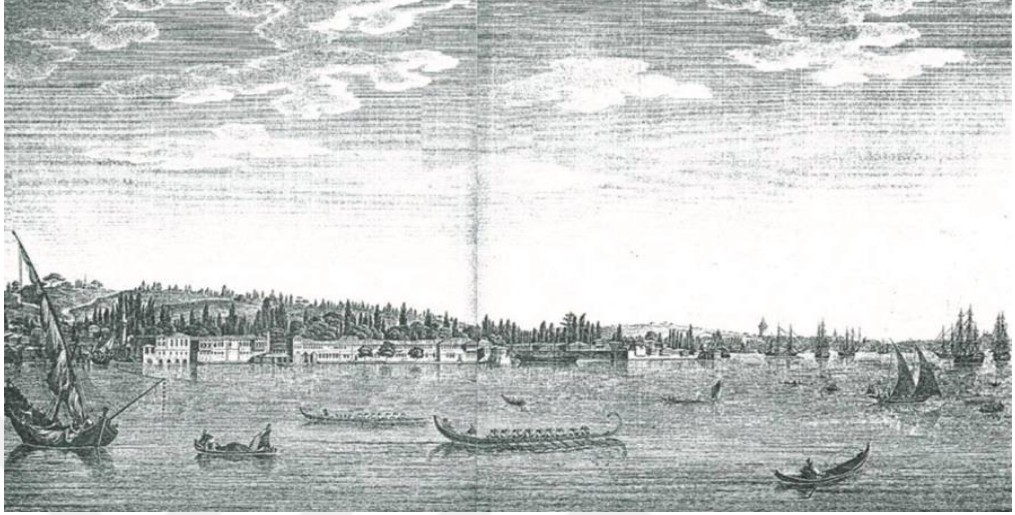
Târîh-i menzîl-i şâh-ı enâm başlıklı başka bir manzumesinde Fâzıl III. Selim'in Okmeydanı'na gelişini ve ok atışını tasvir etmektedir. Şair, III. Selim'in atışını överken okuyucuya Okmeydanı'nda 706 metre ok atarak namına bir nişan taşı diktiren IV. Murat'ı hatırlatmıştır. Sultanın atış yaptığı sırada poyrazın estiği ve okunu 1012 gez yani yaklaşık 615 metre uzaklığa fırlattığı yine aynı manzumeden anlaşılmaktadır:

Ḳavsına viridi güşâd ol pâdişâh-ı rûzgâr
Tîri mânend-i hüma uçdı hevâ *boyraz* iken

Bîñ on iki gez nişâna irdi tîr-i himmeti
Pehlevânlar na‘ra-i yâ ḥaḳla pür âvâz iken (t 95/3-4)

Aynalıkavak: III. Selim zamanında yenilenen tersanenin Hasköy'e doğru genişletilmesi için yıktırılan Aynalıkavak Sarayı, eskisinden daha küçük boyutlarda dönemin moda mimarlık

üslubu olan Rokoko tarzında yeniden inşa edilmiş ve adı Hasbahçe köşkü olarak da anılmıştır (Koçu 1960: 1615).

Şekil 30. Aynalıkavak (Şenyurt 2016: 214)

Aynalıkavak Hasbahçe Kasrı içerisindeki yazı şeritlerinde yer alan Enderunlu Fâzıl'a ait 27 beyitlik şiiri ve kasrın giriş kapısı üzerinde yer alan Şeyh Gâlib'e ait tarih kitâbesini yazması için III. Selim, Mehmed Esad el Yesârî Efendi'ye özel ricâda bulunmuş ve ricâsının ünlü hattat tarafından kabul edilmesi için de ısrarcı olmuştur (Uğurlu 2012:312). Kasrın divanhâne bölümü çepeçevre saran ve özellikle kapı üstlerine gelen bölümlerde, III. Selim'in tuğrasının bulunduğu yazı bandında, ilgili manzumenin işlendiği görülmektedir:

Şekil 31. Aynalıkavak Kasrı Divanhane bölümünde üzeri Fâzıl'ın manzumesi ile süslenmiş lacivert kemerlerin bir kısmı (Uğurlu: 251)

Fâzıl Divanı'nda Târîh-i Medhiye Sultân Selîm Be- Teşrîf-i Âyinelî Kavak başlığıyla istinsah edilen manzumenin hem kasrın duvarlarına işlenmesi hem de türler arasılığın somut bir göstergesi olarak tarih ve methiye olması dolayısıyla ayrı bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

Düşse târihi bu mışra' la münâsib Fâzıl
Bârekallah belî şâh-ı cihân münezzehî (t 137/27)

Yukarıda tarih kaydı verilen manzumenin tamamında Fâzıl, kasrın rüzgârı, bahçesi, kapıları, kapı üzerindeki halkaları, kokusu, ağaçları, manzarası gibi pek çok unsuru sanatsal bir dille tasvir ve temdih etmiştir. *Padişahın mübarek bakışı aksetse güneşin eline mum verir, serviler rüzgâr vurduğu zaman kasra rûkû ederler, kasrın kapıları onların secdegâhı olmuştur* gibi yeni ve özgün hayal unsurlarını çokça kullanmış olması III. Selim'in kasrın duvarlarına naksettirmek için neden Fâzıl'ın bu manzumesini seçtiği sorusuna cevap niteliğindedir. Son beytinden anlaşıldığı üzere kasrın tamamlanma tarihi H. 1208, M. 1793/1794'tür.

Mihrişah Sultan Sebili: Mihrişah Valide Sultan, III. Selim'in annesi olup Osmanlı tarihinde hayır işleri ile tanınmıştır. Eyüp'te İmaret, mektep, kütüphane, sebil ve türbeden oluşan bir külliye, Halıcıoğlu Camii, Levent ile Hasköy lağımçıları kışlalarında birer camii ve İstanbul'un pek çok yerinde çeşmeler yaptırmıştır. Bunun yanında halkın kullanımı için Eyüp bostan iskelesi yakınındaki kendi adını taşıyan imarethane ve Eyüp Camii içinde bir de kütüphane inşa ettirmiştir. Hayır işlerini seven valide sultan, tüm bu hayratı yapabilmek için bir vakıf kurmuştur (Alpgüvenç 2010: 117-146). Valide Sultan'ın 1794'te inşa ettirdiği çeşme ve sebil, Eyüp'te, Bostan iskelesi yakınında Mihrişah Valide Sultan Türbesi'nin yanındadır.

Şekil 32. Mihrişah Valide Sultan Sebili (Kolektif 2006a: 80)

O dönemin şairlerinden Şeyh Galip, Aynî, Fâzıl, Sürûrî, Sünbülzâde Vehbî ve İhyâ hem çeşme hem de sebîl için birden çok tarih manzumesi yazmış, bunlardan Şeyh Galip'in şiiri kitabeye konulmak üzere seçilmiştir. Fâzıl *Târîh-i Sebîl-i Mihrişâh Sultân Mâder-i Sultân Selim Hân* ve *Diger Târîh-i Sebîl-i Vâlîde Sultân* başlıklarıyla istinsah edilmiş 7 ve 10 beyitlik iki tarih manzumesi kaleme almıştır.

Sümmâ kurb-ı Ebâ Eyyüb-i Enşârîde
Bu ' imâret ile hâkka bu sebîl başka sebîl
Ânı cârî olıcağ söyledi Fâzıl târîh
Eyledi vâlîde sultân bu suyu halka sebîl (t 56/3, 10)
Bu sebîl-i vâlîde sultân ise ' ayn-ı hayât
Ey hayât-ı câvidânı isteyân gel ândan iç
Dü-lebimle şordum ol târîhi Fâzıl lüleden
' Âfiyetler gel sebîl-i vâlîde sultândan iç (t 55/2, 7)

Beyitlerinden sebilin Eyüp'te bulunduğu ve H. 1209, M. 1794 tarihinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Sebîl, su, kevser, katre, ebr-i nisân, çeşme-i hayvân, kevser-i rıdvân, kâse, eşrâb-ı hayât, lüle, maşraba, Hızır, İskender gibi su ve çeşmeyle alakalı kavramların tenasüp, telmih gibi sanatların imkânlarından faydalanılarak bir arada kullanıldığı bu manzumelerde sebilin, lülesi, maşrabası vs. pek çok yönüyle tasvir ve idealize edildiği görülmektedir.

Esmâ Sultan Yalısı (Tırnakçı Kasrı): Günümüzde yıkılmış olan kasır, Kuruçeşme'de Tophanelioğlu-Kısıklı arasında ve Sarıkaya mevkiinde bulunmaktaydı. Tarihi belgelere göre öncesinde bir bağı da bulunan kasır III. Selim'in birinci imamı Derviş Efendi'nin ikametgâhı olup sonra devlete devredilmiş, ardından III. Selim, annesi Mihrişâh Valide Sultan için halvetsarây olarak yeniden inşa ettirmiş ve 1805'te vefatına kadar da valide sultan tarafından kullanılmıştır. III. Selim, annesinin vefatından sonra kasrı kız kardeşi Esmâ Sultan'a vermiştir. Küçük Hüseyin Paşa ile evlendirilen sultan, yazları bu yalıda yaşamaktaydı. Paşa'nın da bu yalıda vefat ettiği rivayet edilmektedir (Üsküdar Belediyesi, 2021a).

Fâzıl, bu yalının kapısı için *Târîh-i Bâb-ı Sâhilhâne-i Esmâ Sultân* başlığıyla iki beyitlik bir tarih manzumesi kaleme almıştır:

Bu sâhilhânesi yâ Rab cenâb-ı Esmâ Sultânın
Ola vaqf-ı mübârek-bâbına esmâ-i hüsnâdan
Hilâli halka-i bâb eyle Fâzıl söyle târîhin
Buyûr firdevsi seyr eyle na'îm-âbâd-ı a' lâdan (t 39)
Halkası hilal olan yalı kapısı için H. 1222, M. 1808 düşürülmüş tarihtir.

Neşetabad Sarayı (Hatice Sultan Yalısı): Saray, 1725–1727 tarihlerinde, III. Ahmet tarafından inşa ettirilmiş, kızı Fatma Sultan, önce Şehit Ali Paşa, daha sonra Sadrazam İbrahim Paşa ile evlendirilerek ölene kadar bu sarayda ikamet etmiştir (Şehsüvaroğlu 1986: 120). Fatma Sultan'ın yaşadığı bu saray, Eldem'in de belirttiği Lale Devri'nin Neşatabad Sarayı'dır (Eldem 1993:76). Daha sonra bu saray III. Selim tarafından kız kardeşi Hatice Sultan'a armağan edilmiş, saray Alman mimar ve seyyah Melling tarafından barok tarzında yeniden inşa edilmiş ve bahçe düzenlemesi yapılmıştır (Mansel, 2011:307). Devrinde gerek mimari yapısı gerekse peyzaj düzenlemesiyle oldukça ses getiren bu saray için Fâzıl Divanı'nda da çeşitli manzumeler kaleme alınmıştır. Bu manzumelerden biri kaside bölümü içinde istinsah edilmiş Tercî'-i Bend-i Medhiye-i Neşât-Âbâd (k 150) başlıklı methiyedir. Tevârih bölümünde (t 6-7-8-9-96) beş tarih manzumesi kaleme alınmıştır. Mukatta'ât bölümünde ise saray için iki kıta (mk 7-8) yazılmıştır. Tarih manzumelerinden üçü Fransız üslubunda inşa edilmiş ve nev-îcâd olarak kabul edilen kasr için yazılmış olup (t 6) H. 1210, (t 7) 1207 ve (t 9) 1211 tarihlerini vermektedir. Bu da saraya farklı zamanlarda eklemeler yapıldığını yahut sarayın bazı tadilatlar geçirdiği düşüncesini akla getirmektedir. Bir tarih manzumesinden (t 8) H. 1207'de saray içinde bir balıkhane, (t 96) H. 1208'de ise bir havuzlu köşk inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Şekil 33. Neşetâbâd Sarayı-Hatice Sultan Yalısı (Geyik ve Bilik, 2021)

Fâzıl'ın şiirlerinde Neşetabad Sarayı'nın Hatice Sultan'ın ikametgâhı olması, III. Selim'in sıklıkla ziyaret etmesi, denizin kenarında olması, bahçesinin eşsiz güzellikte olması gibi farklı yönleriyle tasvir edildiği görülmektedir.

III. Ahmet zamanında inşa edilmiş ve Fatma Sultan tarafından ikametgâh olarak kullanılmış olsa da Neşetabad Sarayı, III. Selim'in kız kardeşi Hatice Sultan ile

özdeşleştirilmiş ve Hatice Sultan kasrı olarak da adlandırılmıştır. Fâzıl'ın şiirlerinde, özellikle tarih manzumelerinde saray "sâhilhâne-i Hadîce Sultân" olarak geçmektedir. Hatice Sultan'ın Küçük Hüseyin Paşa'yla evlendikten sonra ölümüne kadar burada ikamet ettiği bilinmektedir. Fâzıl da manzumelerinde sarayın bu vasfını Hatice Sultan'ı da methederek sıklıkla dile getirir:

Nice reşk itmeye bir böyle yere kevn ü mekân
Ânı leb-rîz-i şeref kıldı *Hadîce Sultân* (k 150/2)

Böyle bir kaçra hemân hâzret-i sultân lâyıķ
Yaraşur ol daķı dünyâda faķaķ sultâna

Hâzret-i zât-ı mu' allâ-yı *Hadîce Sultân*
Ki odur şu' le-i beytû'n-neseb-i şâhâne (t 7/12-13)

Kaşr-ı vâlâ-yı *Hadîce Sultân*
Zât-ı pâkize-neseb pâk-nihâd (t 9/4)

Tarih manzumelerinden ve bir methiyesinden alınan yukarıdaki beyitlerde görüldüğü gibi asaleti, yaratılışı ve temiz huyluluğu gibi pek çok vasfıyla yüceltilen Hatice Sultan'ın Neşetabad gibi bir saraya sahip olması da ayrı bir övgü unsuru yapılmış, bu güzellikte bir sarayın ancak kendisine yakışır olacağı ifade edilmiştir.

Hatice Sultan Kasrı, peyzaj düzenlemesi ile döneminde oldukça ses getirmiş, bu sayede padişahınnda sıklıkla ziyaret ettiği bir yer olmuştur. Bu nedenle sarayın bahçesi ve güzelliği de Fâzıl'ın şiirlerinde Neşatabad'a dair yer verdiği diğer husustur.

Vâķı' â şeklini kim görse şanur rü'yâda
İşte firdevsi temâşâ idelim dünyâda (k 150/1)

Kaşr-ı Şîrîni su'âl itdim dil-i Ferhâddan
Ba' dehû bâğ-ı irem naķşın alup Şeddâddan

Görmedim resm-i Neşât-âbâda beñzer bir maķall
Böyle keşf oldu baña âyine-i irşâddan (t 6/ 10-11)

Kaşr-ı cennetdir bu yâ bâğ-ı irem
Kim bu dünyânın degil â yâ nedir (t 8/2)

Beyitlerinde görüldüğü gibi Fâzıl firdevs, bağ-ı irem şeklinde klasik mazmunları kullanmanın yanında Kasr-ı Şîrîn ile Hatice Sultan Kasrını mukayese etmiş, kendi irşat aynasına müracaat etmiş, tabii olarak da Neşatabad'ı hepsinden üstün kılmıştır.

Saray, konum itibariyle Boğaziçi'nin gözde bir noktasında Defterdar Burnu'nda bulunmaktadır. Sarayın bu konumu Fâzıl'ın da manzumelerinde değindiği diğer bir özelliği olmaktadır.

‘ Aks ider deryāya deryā ‘ aks ider dīvārına
Sîmden âyinedür bu ol berî fûlâddan (t 6/4)

Resmî hoş mevķî‘ i hoş nûra olup müstağraķ
Görmedi çeşm-i cihân mişlini bundan esbaķ (k 150/3)

Mevc-i deryā ki huzûrunda dizilmiş şaf şaf
Yüz sürer kaşd-ı temâşası ile dāmāna

Leb-i deryāda bu kaşr-ı şeref-i şu‘ le nişār
Burc-ı âbîde nazîr oldu meh-i rahşāna

Mevceli süfre-i hāre gibi etrāfına baħr
Kaşr-ı pāk ortada gūyā ki gümüş peymāne (t 7/2-16-18)

Beyitlerinde görüldüğü gibi sarayın denize yakın oluşu leb-i deryā gibi klasik mazmunların yanında kasrın simden bir ayna gibi denize denizin de kasra aksetmesi, dalgaların kasrın huzurunda saf saf dizilerek kasrın eteğine yüz sürmesi, dalgalı denizin hareli bir sofraya gibi kasrın etrafını sarması ve kasrında gümüş bir peymane olup ortada kalması gibi bazı özgün benzetme ve ifadelerle sanatlı biçimde anlatılmıştır.

III. Selim’in kız kardeşi Hatice Sultan ile oldukça yakın olduğu ve Neşetabad Sarayı’nı da çok sevdiği için sık sık burayı ziyaret ettiği bilinmektedir. Padişahın bu ziyaretlerine, Fâzıl da manzumelerinde yer vermiştir:

Pîş-gāhında şu dībāsı döşetmiş deryā
Belki teşrîf ide ol şāh-ı cihân seyrāna (t 7/25)

Bā-ħuşûş eyleye leb-rîz-i şerîf
Maķdem-i şāh-ı mekârim mu‘ tād (t 9/5)

Zevķ ü şafālarla her an teşrîf ide şāh-ı cihân
Virşün neşâtıda eyā cân-ārāyîş-i hāķānesi (t 96/5)

Sarayın döneminde eşine fazla rastlanmayacak şekilde yapılmış peyzaj düzenlemesi ve Barok mimarisi bir şair olarak Fâzıl’ın da dikkatini çekmiştir:

Gel temâşā-yı cihân it bu Neşāt-ābāddan
Bāħuşûş iħdās olan bu tarķ-ı nev-bünyāddan

Bî-televvün haķ bu kim ol hāme-i yek-reng ile
Eski takvîmi ķaba gördün bu nev-îcāddan (t 6/1-2)

Vār mıdır mişli Sitanbulda iz’ân eyle
Bu maħalden daħı tā memleket-i İrana

Bu nezāketle bu mevķî‘ de bu kaşr-ı zībā
Toğrusı rû-yı zemîn üzre hemān bir dāne (t 7/ 6-7)

Beyitlerinde görüldüğü gibi saray kasr-ı nev-îcâd, bahçesi de tarh-ı nev-bünyâd olarak nitelendirilmiş, bu özelliği dolayısıyla da İstanbul'da hatta dünya üzerinde bir eşi olmadığı ifade edilmiştir.

Fâzıl'ın manzumelerinde sarayın havuzu, kapıları, balıkhanesi gibi çeşitli bölümleri de yer almaktadır.

İki *bâb-ı dil-güşâsı* var biri
Cânib-i berre biri 'ummânedir
Yoksa ancak *iki bâb* açmış biri
Şâh-ı âfâka biri sulţânadır (t 8/5-6)

Beyitlerinde sarayın deniz tarafında olduğu anlaşılan iki kapısından gönül açan kapı olarak bahsedilmektedir. Neşatabad için yazdığı methiyesinden alınan aşağıdaki bölümde de yine kapıya ait unsurlar ve sarayın havuzu ön plana çıkarılmaktadır. Dizelerde havuz, zevk ve sefayı tamamlayan mücessem bir öğedir. Fâzıl sarayın kapısını methederken bir coşku içindedir. Bunun bir yansıması olarak da mübalağaya varan bazı ifadeler yer verdiği görülür. Buna göre muhtemelen ziyaretçilerin fazlalığından kapının halkası öyle sık çalınmaktadır ki uyku zevkini feda olmuştur. Kapının çıkardığı gıcırta bile bir şeyler söylemekte, adeta “padişahım buyurun Neşatabad’a gelin” demektedir.

Havz-ı pâkizesmiñ şu' le-i âb ü tâbı
Anda her mâ'î virir bârika-i mehtâbı
Bu sarây içre tamâm oldı şafâ esbâbı
Oldı her hânesinin bād-ı şabâ bevvâbı
Halka-i bâbı fedâ eyledi zevk-i h'âbı
Böyle söyler hep açıldıkça *şarîr-i bâbı*
Pâdişahım buyurun seyr-i Neşât-âbâda (k 150/4)

Sarayın içinde inşa edilen havuzlu köşk için yazılan tarihte ilgili yapının havuzu havz-ı musaffa, billur ayine gibi söz öbekleriyle nitelendirilmiştir.

Havz-ı muşaffâsı nedir bilmem gümüşden sinedir
Yâhûd billûr âyinedir bād-ı şeherdir şânesi
Yâhûd ki kaşr-ı münteḥab ser-mest-i nâz olmuş 'aceb
Yanında *havz-ı* leb-be-leb tolmuş şafâ peymânesi (t 96/3-4)

Yine bir tarih manzumesinden sarayın içinde bir balıkthane inşa edildiği anlaşılmaktadır:

Yâzdı Fâzıl buña târîḥ-i tamâm
Maṭla'ı mâhîde *balık-hâne*dir (t 8/8)

Sarayın Alman Mimar Melling tarafından yeniden inşa edildiği ifade edilmişti. Sarayın dönemine göre yeni olan Barok tarzda yorumlanması ve özgün peyzaj düzenlemesi yönüyle döneminde hem İstanbul hem Avrupa’da oldukça ses getirdiği bilinmektedir. Fâzıl’ın manzumelerinde de sarayın özgün mimarı ve mimarisine yönelik anlatımların olması dikkat çekmektedir. Methiyesinden alınan aşağıdaki beyitte Fâzıl, sarayın bahçesini cennet bağına benzeterek düzenlemesini yapan ustası tebrik etmektedir:

Bâğ-ı cennet midir ol hâne leb-i deryâda
Âferîn tarhını endîşe iden üstâda (k 150/1)

Aşağıdaki beyitlerde de yine sarayın peyzajını düzenleyen Melling’in Mani ve Behzat’a benzetilerek yüceltildiği görülmektedir.

Şanki kalıbdan dökülmüş şekl-i maṭbū‘ı yâḥūd
Ḥaddeden geçmiş kemâl-i san‘at âstâddan
Zannım ol mi‘mâr-ı zûr-endîşe evvel kârda
Burc-ı eflâkıñ olurmuş resmini mişâddan
Geldi tarḥ itdi anıñ şeklince bu icâdı kim
Resmini görmüş degil üstâdlar ecdâddan
Resmi tursun anda olan cedîd ü naḳş-ı nev
Hîç ne *Manî*den görülmüşdür ne hûr-ı *Bihzâd*dan (t 6/5-8)

Manzumelerinde dua etmeyi de ihmal etmeyen Fâzıl daha çok imar edilen yapının kıyamete kadar yaşaması, memduhu kabul ettiği III. Selim ve kızkardeşi için iyi dilek ve temennilerde bulunması, III. Selim ve kardeşi Hatice Sultan’ın mahşere kadar ayrılmamasına yönelik dua ve temennilerde bulunmaktadır.

Şaḳlasun zât-ı ḥümâyûnı ḥaṭırdan Allâh
İde hemşîre-i ‘âliyi müşerref ol şâh (k 150/5)
Tâbe-maḥşer ‘ıyddan ‘ıyda irişdürsün Ḥudâ
Gülşen-i eyyâmı tolsun gönçe-i a‘yâddan
Tâ kıyâmet-ber neşâṭ olsun Neşâṭ-âbâd ile
Câbe-câ teşrîf-i ḥâḳân-ı kerem mu‘tâddan (t 6/ 14-15)
Şadr-ı iḳbâlinde şâḥib-i ḥâneyi
Şaḳlasın mevlâ ḳazâdan nazreden (mk 8)
Birbirinden ḥaḳ daḥı ayırmaya
Bu du‘â-i ḥayr hep devrânadır (t 8/9)

Ayşe Sineperver Sultan Mektebi: I. Abdülhamit'in eşi ve Sultan IV. Mustafa'nın validesidir. Valide sultanın İstanbul'da Atpazarı yakınlarında bir mektep, çeşme ve tatlı su vakfettiği tarihi kayıtlarda mevcuttur (Şahin ve Kaya 2010: 41).

Fâzıl Divanı'nda da Târîh-i Mekteb-i Vâlîde Sultân-ı Mustafa Hân başlığıyla istinsah edilen manzumeden anlaşıldığı kadarıyla mektebin inşası H. 1224, M. 1809/1810 senelerine rastlamaktadır.

Sîne-perver-i Vâlîde Sultân-ı zî-şân-ı 'Âişe
Ol hüdâvendigâr-ı esbak ümm-i ihsân meşrebi
Geldi bu hayrât için Fâzıl 'aceb târîh-i tam
Vâlîde sultân sezâ yaptı bu cennet mektebi (t 101/2, 10)

Tamamı on beyit olan manzumede Fâzıl mektep yaptırıp Allah kelamını öğrenmeye aracılık etmenin ne kadar büyük bir iyilik olduğundan ve bu iyiliğin asla karşılıksız kalmayacağından bahsetmekte, valide sultana dualar etmektedir. Daha sonra şair tam tarih ile H. 1224'ü vermektedir.

Kaptan Paşa Divanhânesi: Osmanlı Devleti'nde Kaptanıderyalar Kasımpaşa'da bulunan ve Divanhâne adı verilen kaptan köşklerinde ikamet etmişlerdir. Burada ilk divanhâne 1516 yılında inşa edilmiş ve farklı zaman dilimlerinde tamirat ve tadilat görmüştür. 1721 ve 1819 yıllarında ise harap oldukları için tamamen yıktırılıp yeniden inşa edilmiştir. Divanhâneler kaptan paşaların ikamet ettiği Kebîr Kasır ve padişahlara mahsus Daire-i Hümâyûn olmak üzere farklı bölümlerden müteşekkildiler (Şehsüvaroğlu 1948).

Fâzıl Divanı'nda *Der Vâsf-ı Divanhâne* başlığıyla istinsah edilmiş bir tarih manzumesi bulunmaktadır:

Hzret-i zât-ı Hüseyin Paşaya
Gurre-i maşrık-ı envâr gibi
Dürc-i sîm içre bir elmâs-pâre
Yâ şadefdür dürr-i şehvâr gibi
Zîr-i fâkında felek bir bende
Fâzıl-ı zâr-ı du'âkâr gibi (t 74/3-5)

Beş beyitlik bu manzumede şair divanhânenin övgüsü yanında Kaptanıderya Hüseyin Paşa'yı da methetmiştir. Fâzıl'ın divanhâneyi vâsf için bir manzume kaleme almış olması ve bu şiirinde H. 1210, M. 1796 yılına tarihlenmesi ilgili yapının Hüseyin Paşa zamanında da tamir ve tadil edilmiş olması ihtimalini akla getirmektedir.

Küçük Hüseyin Paşa Kasrı: Kaptan paşalar çoğu zaman divanhânedede otursalar da İstanbul'un muhtelif bölgelerinde ve ekseriyetle yalılarda da ikamet etmişlerdir. Kaptanıderya Gazi Hasan Paşa Kasımpaşa Zindanarkası'nda büyük bir konak inşa ettirmiştir. Hasan Paşa'dan sonra bu konak diğer kaptan paşalar için de ikametgâh olarak tahsis edilmiş, Küçük Hüseyin Paşa zamanında da kapsamlı bir tamirat görmüştür. I. Abdülhamit'in kızıyla evli olan Hüseyin Paşa'nın ikamet ettiği yerlerden biri de Kuruçeşme'deki Tırnakçı Yalısı'dır. Bu yalı aynı zamanda paşanın öldüğü yerdir (Şehsüvaroğlu 1948). Fâzıl Divanı'nda *Târîh-i Kâşâne-i Hüseyin Paşa* başlığıyla istinsah edilmiş bir manzume bulunmaktadır.

Oldı bu tarh-ı mu' allâsı Hüseyin Paşanın
Bir cihân-bîn ki temâşâya alur âfâkı
‘İzz ü devlet ile dâ'im ola dirken Fâzıl
Didi târihini kim kaşr-ı behişt-i bâkî (t 10)

İki beyitten oluşan ve H. 1210, M. 1796'ya tarihlenen bu manzumenin Hüseyin Paşa'nın hangi ikametgâhı için yazıldığı net değildir. Ancak diğer adı Esmâ Sultan Sarayı olan Tırnakçı Yalısı'nın eşi Esmâ Sultan'a ait olması ve paşanın 1757'den itibaren bu yalıda ikamet ediyor olması ilgili manzumenin Tırnakçı Yalısı için yazılmış olması ihtimalini zayıflatmaktadır. Bu nedenle şiirin, Kasımpaşa'da yer alan ve Hüseyin Paşa tarafından kapsamlı biçimde tamir ettirilen yalı yahut tarihi belgelerde bulamadığımız bir başka ikametgâhı için kaleme alınmış olması ihtimal dâhilindedir.

Küçük Hüseyin Paşa Çeşmesi: Kaptanıderya Küçük Hüseyin Paşa tarafından H.1209, M.1794 yılında yaptırılmıştır. Çeşme Üsküdar Çengelköy'de bir set üstü çınarın altında yer almaktadır (Üsküdar Belediyesi, 2021b).

Şekil 34. Küçük Hüseyin Paşa Çeşmesi (Üsküdar Belediyesi, 2021b)

Fâzıl çeşme için bir tarih manzemesi kaleme almıştır. Bu manzumeye göre çeşme Muharrem 1209'da inşa edilmiştir:

Ol kapudân-ı kerem-inşâ Hüseyin Paşa ki hâk
 Böyle bir hayrâtı mevķûf eylemiştir nuķına
 Bu muharremde buña Fâzıl ne târîh-i hüsn
 Çeşmeden mâ-i zülâli iç Hüseyinîñ 'aşķına (t 73)

Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi: Eyüp'te bulunan çeşmenin mermer kaplı süslü bir cephesi vardır. Çeşme zamanla topraķa gömülmüştür ancak Cumhuriyet devrinde restorasyonu yapılarak yol seviyesi üstüne çıkartılmıştır. Beyzî madalyon içindeki Maşaallah yazısının altında bulunan kitabe, Fâzıl'ın çeşmenin imarına düştüğü tarih manzumesidir (Kolektif 2006: 42).

Şekil 35. Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi (Kolektif 2006: 42)

Fâzıl, çeşmenin kitabesinde yazılı tarih manzumesini Târîh-i Çeşme-i Mustafa Paşa Der Eyyüb başlığıyla divanına da almıştır:

Şadrâzâm Muştafa Paşa-yı hayrât intisâb
 Fî sebilillah ne ra' nâ çeşme bünyâd eyledi
 Bu maḥall-i sükkânı âb-ı rahmete muḥtâc iken
 Teşnegâmı luṭfla sîrâb-ı dil-şâd eyledi
 Kaṭresi te' adüdü üzre hâk vire ecr-i şevâb
 Çeşme-i iḥsân ile bu semti âbâd eyledi
 Bir aķar şu gibi Fâzıl söyledim târîhin
 Muştafa Paşa yerinde çeşme icâd eyledi (t 123)

Mustafa Paşa'nın sebilini metheden Fâzıl, bu hayratla paşanın susuzlara lütufta bulunarak semti abad eylediğini ifade etmiş, ardından bu hayratına karşılık suyun damlası adediyle sevap kazanması duasında bulunarak kendi şairliğini methetmiş ve H. 1223, M. 1810 tarih kaydını düşmüştür.

Kavak Mescidi: Diğer adı Kavak İskele Cami olan bu yapı, II. Mahmut döneminde tamir ve restore edilmiştir. Selimiye kışlası yanında bulunan ve diğer adı Lala Beşir Ağa Camii olan yapı, tarihi eser vasfını yitirdiği için 1956'da yıkılmıştır (Ekim 2016: 156).

Şekil 36. Kavak Cami (Ekim 2016: 141)

Târîh-i Mescid-i Der Kavak başlığıyla istinsah edilen bir manzumesinde Fâzıl, buranın restorasyon tarihini H. 1224, M. 1809/1810 olarak vermektedir.

İşte ez-cümle Kavağ semtinde olmuşken harâb
Sevğ-i ehl-i hayr ile kıldı binâ bu ma' bedi

Âşiyân-ı bûm iken her gûşe-i vîrânesi
Lâne-gâh-ı kudsiyân oldu duvak-ı eş'ârı

İki rek' at kıldı du'â it Fâzılâ târîh yaz

Şâh-ı devrân kıldı bünyâd bu mübârek mescidi (t 98/3, 6, 10)

10 beyitten oluşan manzumeye Fâzıl II. Mahmut'u öven beyitlerle başlar. Ardından Kavak semtinde olan mabedin padişahın inayetiyle tamir edildiğini, her köşesi viran olmuş ve baykuşlara yuva olmuş bu binanın artık kutsal bir yuva olduğunu ifade ederek dua ve iyi dilekleriyle manzumesini sonlandırır ve son dizede de tam tarih olarak 1224'ü verir.

Bu eserlerin yanında tarihi kayıtlarda yeterli bilgiye ulaşamadığımız bazı mimari eserler de İstanbul'dan manzaralar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eserler H. 1221, M.

1806/1807 tarihli *Sır Kâtibi İbrahim Efendi Çeşmesi* (t 36); H. 1222, M. 1807/1808 tarihli *Tahire Kadın Mektebi* (t 67); H. 1221, M. 1806/1807 tarihli *Şemseddin Efendi Yalısı* (t 113) ile H. 1218, M. 1803/1804 tarihli *Şemseddin Efendi Kasrı* (t 112)'dir.

İstanbul'un mimari yapılarını daha çok tarih manzumeleri ile az sayıda kıtalardan görmek mümkündür. Bu manzumelerin pek çoğu mimari yapıların yüceltildiği şiirler olmalarının yanında imar edilmesine vesile olan kişilerin de övgüsü durumundadır. *Bânînin* methi, *hayrâtın/bînânın* methi, dua ve temenniler, tarih kaydının düşülmesi Fâzıl'ın bu tarz tarih manzumelerinde genel olarak izlediği yoldur. Az sayıda kıtada ise Fâzıl daha çok *bînâ* ve *bânîyi* methi ön plana çıkarmaktadır.

Semtler-Mesire Alanları

Fâzıl Divanı'nda İstanbul yalnızca mimari eserleriyle değil, aynı zamanda semtleri, mahalleleri ve çeşitli mesire alanlarıyla da yer almaktadır. Eyüp, Vefa, Beşiktaş, Kumkapı, Kâğıthane gibi pek çok semt ve mesire alanı bunların başlacalarıdır.

Eyüp: Eyüp Sultan olarak da bilinen, İstanbul'un Avrupa yakasında yer alan ve kökleri Bizans'a kadar uzanan Eyüp Fâzıl Divanı'nda Alemdar Mustafa Paşa'nın imar ettirdiği bir çeşmeye düşülen tarih manzumesinin başlığında geçmektedir. Târîh-i Mustafa Paşa Der Eyüp (t 123) başlıklı tarih manzumesi aynı zamanda adı geçen çeşmenin kitabesinde yer almaktadır.

Vefa: İstanbul Fatih'te Suriçi olarak adlandırılan tarihi yarımada da yer alan bir semttir. Fâzıl'ın yaşadığı semt olan Vefâ şairin birkaç kasidesinde karşımıza çıkmaktadır. Bu semt, divandaki diğer yerlerden farklı olarak daha çok fakirlik, kıymetinin bilinmemesi, yalnızlık ve vefanın zıttı olarak vefasızlık gibi olumsuz duygularla ilişkilendirilmektedir.

Şad güne belâ ile giriftâr-ı *cefâ*yım
Bir hâne-i vîrânede tâ semt-i *Vefâ*da (k 61/14)

III. Selim'e yazdığı bir şitaiyyesinde Fâzıl hem kışın ağır şartlarından bahseder hem de kendi zor halinden sultanı haberdar ederek inayet bekler. Fâzıl'ın kendi halini arz ederken kasidenin girişini şitaiye olarak seçmesi tesadüf değildir. Şitaiyesinden alınan yukarıdaki bölümde Fâzıl, Vefâ semtinde bulunan viran bir hanede belaya giriftar olarak cefa çektiğini söylemekte, manzumenin devamında padişahın yardımını istemektedir.

Tâbe-key semt-i *Vefâ*da bu *cefâ*-yı bârid
Nice bir âteş-i dilden çekelim ism-i şabûr (k 94 /20)

Valide Sultan Kethüdası Yusuf Ağa için yazdığı bir başka kasidesi hem şitaiye hem hammamiye hem de bahariye olması yönüyle özgündür. Bu kasidesinden alınan yukarıdaki beyitte de Fâzıl yine Vefâ semtiyle cefâyı bir arada zikretmekte, çektiği sıkıntılar karşısında ateşli gönülden sabır zikri çekmesini istemektedir.

Bâri bir semt-i *Vefâ* cānibine naql idelim
Tābe-key fıkı ü *cefâ* hātırı kılsun taḥdīş

Bâri teftīş kılup eyle ki Fâzıl gibi hīç
Bu nevāhīde ‘aceb vār mı derūnı dil-rīş (k 138/6-7)

Fâzıl, Sadaret Müfettişi Seyyit Efendi için yazdığı bir latifesinde de Vefâ semtine yer vermektedir. Latifesinden alınan yukarıdaki bölümde Fâzıl müfettişi Vefa semtine gelip Fâzıl’ın ahvalini teftiş etmeye davet eder. Cefa içindeki Fâzıl, bu nahiyele içinde gönlü acı içinde olan başka biri var mı diyerek halini tasvir etmektedir.

Kumkapı: İstanbul Fatih’te deniz kıyısında yer alan, meyhaneleri ile ünlü, Ermeni nüfusun yoğunlukta yaşadığı bir semt olan Kumkapı Fâzıl’ın bir kasidesinde adı yahut mahlası verilmemiş bir Ermeni şairine gönderme yapılırken geçmektedir.

Ermenî şā’iri āvāze-i bezle çağırır
İşiden didi ‘aceb Kumkapıda oldu ḥarīk (k 67/8)

III. Selim için latife tarzında yazılan bir berfiyeden alınan yukarıdaki beyte göre Ermeni bir şair bağırarak Fâzıl’ı latife söylemeye çağırmakta ve bunu duyan ahali ise Kumkapı’da yangın çıktı zannetmektedir. Manzumenin devamında Fâzıl bu soğuklarda ayda bile kürkün bulunmayacağını söyleyerek Ermeni şairin davetine icabet eder görünmektedir.

Saḥa benden bu naşīḥat ki bu eyyām-ı şitā
Kürkden ayı bulunmaz kişiye şimdi refīk (k 67/10)

Ihlamur: Ihlamur, Osmanlı döneminde Tersane Emni Hacı Hüseyin Ağa’ya ait olduğu için Hacı Hüseyin Bağları ismiyle de anılan ve Beşiktaş’taki Ihlamur Vadisi’nde mesire olarak kullanılan bölgedir. Daha sonraki dönemlerde devlet hazinesine dâhil edilerek hasbahçeye dönüştürülmüş, padişahların dinlenmesi için ahşap bir bağ evi inşa edilmiş, 1791 yılında Sultan III. Selim tarafından da buraya çeşitli havuz ve sofalar yaptırılmıştır. I. Abdülhamit, III. Selim ve II. Mahmut tarafından sıklıkla ziyaret edilen Ihlamur’un aynı zamanda padişahların atış ve talim yeri olduğu bilinmektedir (Milli Saraylar 2021). Fâzıl Divanı’nda bir bentte Ihlamur semti Sahra semtiyle birlikte geçmektedir.

Bugün dest-i felekden kurtulup kaçdım muşallâya
 Beşiktaş bütûn gezdi beni araya araya
 Ğam u iflâs hatta her birin gönderdi bir cāya
 Hemân sür' atle düşdüm semt-i İhlâmur u Saḥrâya (k 56/5)

Padişahların yazı geçirmek için Mayıs, Haziran aylarından itibaren yazlık saraylarına taşınmaları törenlerle yapılmış ve bu seremoniye nakl-i hümayûn denmiştir. Fâzıl'ın bu manzumesi de III. Selim'in nakl-i hümayûnu için kaleme alınmıştır. Gam ve iflas içinde olan şair, III. Selim'in bu taşınma merasimini ve padişahın meziyetlerini methederken sözü bir bahaneyle kendine getirdiği ve sultanın yazın ikamet ettiği İhlamur ve Sahra'ya giderek halini arz etmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır.

Kâğıthane: İstanbul'da, Haliç'in iki yakasında yer alan içinden Kâğıthane Deresi geçen mesire alanı, Bizans döneminde bölgede yer alan kâğıt imalathanelerinin, Osmanlı'da da varlığını sürdürmesi sebebiyle bu ismi almıştır. XVIII. yüzyıla kadar padişahların avlandığı, esnaf ve zanaatkârın ürünlerini sergilediği, Hıdırellez kutlamalarının yapıldığı bir yer olan Kâğıthane, III. Ahmed zamanında Sa'dâbâd'ın açılmasıyla Lale Devri'nin sembolü haline gelir. 1730 Patrona Halil İsyanı'nda büyük ölçüde tahrip edilen mesire alanı, I. Mahmûd ve III. Selîm dönemlerinde yeniden inşa edilerek bir kısmı ordu için talim alanı yapılır. Kalan kısmı ise yine mesire alanı olarak kullanılmaya devam eder (Öztekin 2004:150). Osmanlı İstanbul'unda Sadabat, Kâğıthane ve Çekmece göllerinin çevresi 16. yüzyıldan beri mesire alanı olarak anılmaktadır. III. Selim dönemine gelindiğinde ise özellikle Nizam-ı Cedid yenilikleri dolayısıyla askerî yapılar ve talim alanları ile anılmaya başlanmıştır. Osmanlı devlet geleneğine bakıldığında bir semt, sultanın ikâmetgâh alanı yahut mesire yeri olarak seçilmekte ve kullanılmaktaydı. Ancak III. Selim dönemine gelindiğinde mesire alanı, hasbahçe olarak seçilen ve padişah tarafından sıkça ziyaret edilen yerlerin yakınında askerî denemelerin yapıldığı harekât alanları oluşturulmuştur (Şenyurt 2016: 218). Kâğıthane de Fâzıl'ın yaşadığı dönemde halkın ve padişahın sıkça ziyaret ettiği, aynı zamanda askeri yapılara da stratejik olarak yakın olan bir mesire alanıdır.

Şekil 37. Enderunlu Fâzıl'ın Zenânnâme'sindeki Kâğıthane minyatürü

Fâzıl'ın manzumelerinde Kâğıthane'nin daha çok bir mesire alanı hüviyetiyle geçtiği görülmektedir. Fâzıl iki kasidesi ve bir gazelinde Kâğıthane'yi işaret etmesinden adı geçen yerin döneminin meşhur mesire alanlarından olduğu anlaşılmaktadır.

Gidelim seyr-i Kağıdhāneye ey şūh didim
Sīnesin açdı nezāketle o evlād-ı kalem (k 117/16)

Reisülküttap Âtîf Efendi için yazdığı bir kasidesinden alınan yukarıdaki beyit, kasidenin tegazzül bölümündedir ve bu manzumenin tamamı divanın gazeller bölümünde yeniden istinsah edilmiştir. Kalem mensubu Kâtip Çelebi lakaplı bir kişiye yazılan bu gazelde Fâzıl, ey şūh diye hitap ettiği sevgiliyi Kâğıthane'ye gitmeye davet etmektedir.

Taht-gāh-ı sahn-ı Kağıdhāneniñ
Hüsrev ü şāhib-ı kırānıdır kalem (k 118/5)

Sadaret Mektubisi Ali İbrahim Efendi için yazdığı kalem redifli kasidesinde Fâzıl yine Kâğıthâne'den bahsederek kalemi *Kâğıthâne tahtının kıran sahibi Hüsrev'i* olarak nitelendirmektedir.

Beşiktaş: İstanbul'un Avrupa yakasında yer alan Beşiktaş, kökeni Bizans dönemine kadar uzanan eski bir yer olmasına karşın Osmanlı'dan sonra yerleşim yeri kimliğini kazanmıştır. Stratejik konumu ve zemin uygunluğundan dolayı donanmanın demirlendiği bir liman olarak da kullanılan Beşiktaş'ın özellikle 17. yüzyıldan sonra padişahların dinlenme ve eğlence amaçlı geldiği bir bahçeye dönüştürüldüğü bilgisi mevcuttur. Bu nedenle Beşiktaş özellikle bahçeleri ile meşhurdur (Artan 1994:164-165). Beşiktaş'ın III. Selim için de önemi büyüktür.

III. Selim'in Nizam-ı Cedid kapsamında yaptığı yenilikler ve imar faaliyetleri sonucu bilhassa askeri yapılardaki işleyişi ve çalışmaları kontrol etmek için bu yapıları köşklerine yakın alanlarda konumlandırmayı tercih etmiştir. Bu nedenle padişah Beşiktaş'a özel bir ilgi göstermiş, oluşturmaya çalıştığı Nizâm-ı Cedîd askerî birliklerinin hem eğitimini izlemek, hem de atış yapmak ve gezmek amacıyla sık sık Beşiktaş'a ve Levent Çiftliği'ne gelmiştir (Akbar 1998: 20).

Fâzıl'ın sevdiği ve pek çok kaside ve tarih manzumesi kaleme aldığı III. Selim'in Beşiktaş'a olan teveccühü şairin de buraya ilgi göstermesine vesile olmuştur. Farklı tarih manzumelerinde, kıtalarda, gazel ve şarkılarında Fâzıl, sıklıkla Beşiktaş'a yer vermiştir. Buna göre 4 kaside, 4 tarih manzumesi ve 3 kıtada Beşiktaş semti geçmektedir. Bu manzumeler içinde 2 kıta ve 4 tarih manzumesi Beşiktaş'ta bulunan Neşatâbâd sarayı için yazılmıştır.

Bahâr eyyâmıdır gülşenlerin vakt-i temâşâsı
Beşiktâşın behište beñzedi her bâğ-ı zîbâsı (k 56/1)

Çıkup kürsiye bülbül bâğda yâ tavr-ı şeyhâne
Bülend âvâz ile tenbiye idüp envâ'-ı reyhâne
Hulûş ile du'â kılmak için şâh-ı cihân-bâne
Gül-i zerrîn sünbül yâsemen hep geldi meydâne
Dil-i pür dâğla hep lâleler taldı gülistâne
Dizildi serv ü şimşâd ü fidânlar hep vakûrâne (k 56/2)

Kaside bölümü içinde yer alan ve terkîb-i bend formunda yazılan bir methiyesinden alınan yukarıdaki bölümde o dönem bahçeleri ile ünlü olan Beşiktaş'ın tasviri görülmektedir. III. Selim'e methiye olarak yazılan bentte Beşiktaş'ın güzelliklerinden bahsedilmekte, güller ve sümbül, yasemin, lale gibi çeşitli çiçekler ile servi, taze fidan ve şimşir ağacı bezeli bahçeleri ile cennet arasında bağ kurulmaktadır. Bunu yaparken şairin aynı zamanda teşhis sanatının imkânlarından da faydalandığı görülmektedir.

Beşiktâşın kusûr-ı bî-kusûruñ pâre-i elmâs
Görünce kızarup mercân olur şerm ü hicâbından
Derûnun seyr için dâmân-ı fâkın mevc-bûs eyler
Hemîşe ruhşat ister ol şeh-i 'âlî cenâbından (mk 5)

Yukarıdaki kıtasında da Fâzıl, Beşiktaş'ın kasrı ve köşklerine dikkat çekmektedir. 18. yüzyılda Beşiktaş'ın askeri yapıları ve bahçeleriyle ünlü bir yer olduğu; bu dönemde pek çok kasr ve köşkün burada imar edildiği bilinmektedir. Fâzıl'ın bu manzumesinde de tıpkı Nedim'in Sadabat'ında olduğu gibi her biri ayrı güzellikte kasrın Beşiktaş'ta imar edildiği anlaşılmaktadır. Fâzıl'a göre bu kasrlar öyle kusursuz güzelliktedir ki mercan dahi utancından

kıpkırmızı kesilir. Kemerler denizin dibini izlemek için dalgaların eteğini öper ve bu yolla yüce sultan III. Selim'den izin isterler. Su kenarına inşa edilen yapıların kemerlerinin denizin dibine kadar inmesini suyun altını izlemek için izin istemelerine, mercanın kırmızı rengini de bu kasrların güzellikleri ve kusursuzlukları karşısında duydukları utanca bağlayan; kasr ve kusur gibi kelimeler arasında anlam ilişkisi kuran şairin Beşiktaş'ın güzelliklerini sanatkârane bir üslupla anlattığı görülmektedir.

Gösterüp baña hüdâ-yı bî-çün
Güyyâ ehl-i Beşiktâşı bütün

Bâb-ı vâlâ-yı serâyâ ez-cân
Tîz reftâr ile hep oldu revân (k 71/7-8)

Yukarıda bir bölümü verilen Kaptanıderya Küçük Hüseyin Paşa için yazdığı manzum rüya başlıklı kasidesinde Fâzıl, kaptanıderyanın Beşiktaş'ta olduğu rivayet edilen köşküne işaret etmektedir.

Beşiktaş Fâzıl'ın manzumelerinde yalnızca kasırları, sarayları ya da bahçeleri ile değil, bir dönem şairin yaşadığı bir semt olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Ol mazlûmum benimçün 'arş-ı a' lâ kıdsiyân ağlar
Ğarîb-i bî-mekânım hâlîme kevn ü mekân ağlar

O ma' zûrum ki vağ' am râyegân olmuştur âfâka
Benimçün ğâ'ibâne şimdi hep ehl-i cihân ağlar (k 51/1-2)

Efendim ağlamayan tıfla çünkim meme virmezler
Beşiktaş içre âniñçün bu tıfl-ı dil hemân ağlar (k 51/42)

Farklı nüshalarda feryadnâme, arzuhal gibi başlıklarla istinsah edilen kaside III. Selim için kaleme alınmış ancak daha çok şairin halini hakana arz ettiği ve yardım istediği bir manzume özelliği taşımaktadır. Ağlar redifli bu kasidede Beşiktaş, bağları ve güzellikleriyle değil; ayrılık, hüzn, fakr ve zaruret gibi duygularla anılmaktadır.

Hisar ve Tarabya: Sarıyer'de bulunan Rumeli Hisarı ve Tarabya Fâzıl Divanı'nda bir şarkı vesilesiyle yer verilen diğer semtlerdir. Hisar, adını II. Mehmet'in 1452'de inşa ettirdiği Rumeli Hisarı'ndan almıştır. Tarabya ise yine Sarıyer'de bulunan bir semttir. İlk adı Farmakon olan antik yerleşim yeri Tarabya'nın adı Bizans döneminde Therapeia olarak geçmektedir. Zamanla önemini yitiren Tarabya, II. Selim zamanında ıssız bir bölgeyken yerleşime açılmış ve balıkçılığın yaygın olarak yapıldığı küçük bir köy halini almıştır. Rumların çoğunlukta olduğu Tarabya'da özellikle İstanbul'a nazaran nispeten serin olması sebebi ile Fenerli Rum ailelerin yazlıkları bulunmaktaydı (Türker 2006: 13-20).

Şevkile âb u hevâya uyalım
 Vaktidir zevk ü safâya toyalım
 Ne Hisâr u ne Tarabya koyalım
 Tâ seher sâz ile mehtâb idelim (ş 10/2)

Fâzıl'ın şarkısından alınan yukarıdaki bölümde Hisar ve Tarabya'nın dönemin eğlence hayatıyla ünlü diğer semtleri olduğu anlaşılmaktadır.

Fener: Fâzıl Divanı'nda geçen diğer bir semt de Haliç'in güney sahilinde yer alan Fener semtidir. Fanariot, Fanaraki ismi verilen Rum ailelerin yoğun olarak yaşadığı bu semt gemicilik, bankerlik, ticaret, meyhanecilik gibi farklı gelir kaynaklarıyla aileler yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Refah seviyesinin yüksek olduğu bu semtin köklü Rum aileleri çocuklarını dönemin kaliteli okullarını ihtiva eden İtalya'da okuttukları bilinmektedir. İstanbul'da Galata dışında Fener de meyhaneleri ve eğlence hayatı ile ünlü bir semttir (Artan 1992:342). Fâzıl Divanı'nda Fener, Zer-Nişân lakaplı bir çengiye yazdığı bir şarkı dolayısıyla geçmektedir.

Müjdeler Fâzıl o şûh-ı mu'teber
 Ustasından ben bugün aldım haber
 Senti ol şem'in meger semt-i Fener
 İsmine dirler imiş hem Zer-Nişân (ş 5/4)

Fâzıl, şuh-ı muteber diye hitap ettiği güzelin ustasından bu güzelin Fenerli olduğunu öğrenmiş ve bundan da büyük mutluluk duyduğunu müjdeler diyerek ifade etmiştir.

Tophane: Fâzıl Divanı'nda sıklıkla geçen diğer bir semt Tophane'dir. III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd kapsamında yaptığı yenilikler vasıtasıyla sık sık tarih manzumelerinde rastlanılan Tophane imar faaliyetleri dışında bir semt olarak da yer almaktadır.

Gülle-i 'aşka dil-i zârı nişân-gâh itdim
 Eyledim cânı fedâ hâsılı hûbânlar için
 Giderek 'âkıbet aldım fitili âh itdim
 Yandım âteşlere Tobhâneli bir dilber için (ş 17/5)

Bir şarkısından alınan yukarıdaki bölümde görüldüğü gibi Tophane, sevgilinin yaşadığı, doğup büyüdüğü bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Senti adı Tophane olduğu için de manzumede sık sık gülle, ateş, fitil gibi topçuluğa özgü mazmun ve benzetme unsurlarının senti adıyla uygun biçimde kullanıldığı görülmektedir.

Kavak senti: Kavak İskeleyi'nin bulunduğu yer olduğu anlaşılan Kavak senti, Fâzıl Divanı'nda doğrudan olmasa da Kavak Mescidi için yazılmış bir tarih manzumesinde geçmektedir:

İşte ez-cümle Kavak semtinde olmuşken harâb
Sevk-i ehl-i hayr ile kıldı binâ bu ma'bedi (t 98/3)

Buna göre II. Mahmut bu hayratı ile methedilmekte ve söz konusu binanın Kavak semtinde bulunduğu ifade edilmektedir.

Görüldüğü gibi İstanbul gerek mimari yapıları gerekse semtleri ve mesire alanlarıyla Fâzıl'ın Divan'ında kendine sıklıkla yer bulmuştur. Divan içerisinde daha çok tarih manzumeleri ve kıtalar İstanbul manzaralarını aksettirmesi bakımından oldukça zengindir. Yalnızca Fâzıl Divanı'na bakarak bile III. Selim zamanında yapılan pek çok yeniliği, bu yeniliklerin sonucu olarak inşa edilen tophane, tersane, demirhane, baruthane gibi askeri yapılar ile okullar, çeşmeler, camiler, ambarlar gibi sivil yapıları tespit ve teyit etmek mümkündür. Fâzıl'ın şiirleri bu bakımdan tarihi vesikaları doğrulayan hatta zaman zaman tamamlayan edebi vesika özelliği taşımaktadır. Yazmış olduğu bir tarih kıtasının Alemdar Mustafa Paşa çeşmesinin kitabesine, birinin de Aynalı Kavak Kasrı Divanhânesine nakşedilmesinden Fâzıl'ın zaman zaman özgün hayal gücü ve imgelerle süslediği bu manzumelerinin devrinde takdir edildiği anlaşılmaktadır.

Fâzıl'ın manzumelerinde geçen Vefa, Beşiktaş, Fener gibi pek çok semt ile Kâğıthane, İhlamur, Sahra mesire alanları 18. yüzyıl İstanbul'u tablosunu yansıtır niteliktedir. Rind yaratılışına uygun biçimde sevdiğiyle bu mesire yerlerinde gezen, sevgililerini buralara davet eden Fâzıl Ermeni, Rum, Yahudi asıllı kişilere de yer vererek aynı zamanda şehrin ve semtlerin demografik yapılarını da manzumelerinde yansıtmaktadır. Dolayısıyla İstanbul Fâzıl'ın eserinde doğal güzellikleri, mimari dokusu ve insanıyla bir bütün olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.5.4.5.2. Taşra Manzaraları

Enderunlu Fâzıl, 1789'da III. Selim'in tahta geçmesinden sonra hem Enderunda köklü değişimlerin yapılması hem de "Şehlevendim" meselesinden kendisine düşman olan kişilerin saraydan ayrılması ve kendisini tanıyan bazı dostlarının hükümdarın yakın çevresine dâhil olması sonucunda 12 yıldır İstanbul sokaklarında ve bekâr odalarında ve maddi sıkıntılarla sürdürdüğü yaşantısı sona ermiş ve hâceganlık, maden eminliği gibi çeşitli memuriyetlerle taşrada görevlendirilmiştir. Fâzıl Divanı'nda görülen taşra manzaraları da daha çok şairin bu görevleri kapsamında gidip gördüğü ve tanık olduğu manzaralar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Taşra manzaralarını daha çok kasâ'id ve tevârih başta olmak üzere gazeliyât ve musammât bölümlerinde farklı biçimde yazılmış manzumelerde görmek mümkündür. Sivas,

Yozgat, Erzurum, Van, Halep, Mısır, Kahire, Şam, Kandehar, Isfahan, Nahçıvan, Çıldır, Dicle, Nemçe, Ceyhun, Selânik, Hicaz, Bolu ve Gümüşhane Divan’da yer alan taşra yerleşimleridir.

Sivas: Fâzıl Divanı’nda üç kasidede geçmektedir. Bunlardan ilki *Kasîde Der Sitâyiş-i Ahmed Paşa* başlığıyla istinsah edilen *Acem kasidesidir*. Manzumede Van Valisi olarak atandığı anlaşılan Ahmed Paşa methedilirken *deşt-i Sivas*, Sivas ovası ifadesi kullanılmıştır:

Olmasa sözün tedbiri dehen düzağdur
Deşt-i Sîvâsa ider hayl-i Nerîmân-ı ‘Acem (k 83/11)

Yine Ahmet Paşa’ya yazdığı bir başka methiyesinde Sivas’ı zikreden Fâzıl, burayı mahrusa-i Sivas olarak nitelendirmektedir. Sözlük anlamı korunmuş olan mahrusa ifadesi Osmanlı taşra teşkilatında büyük şehir anlamında kullanılmıştır:

Kıldı *mahrûsa-i Sîvâsı* ‘adâletler ile
 ‘Âlemin hattâ âsâyiş-i ‘adl-i âbâdı (k 84/4)

Fâzıl, Çapanoğlu olarak da bilinen ve dönemin meşhur ayanlarından olan Cebbarzâde Süleyman Bey için yazmış olduğu bir kasidesinde *Sivas-ı harâb-âbâd* ifadesini kullanmıştır:

Uğradım sehv ile *Sivas-ı harâb-âbâda*
 Meger ol dâ’ireye âdem-i mağrûr gider

Bilmedim vâh ki o dergâha gelen bî-tâli
 Anda hep vârını harac eyler ü mağdûr gider (k 99/3-4)

Hem methiye hem de şikâyet türünde olan bu manzumede Fâzıl, yolunu şaşırıp uğradığı harabelik Sivas’ta hep kibirli ve mağdur kişilerle karşılaştığını, bu yolda varını yoğunu yitirdiğini söyleyerek Çapanoğlu Süleyman Bey’in inayetini ister.

Yozgat: Fâzıl’ın Cebbarzâde Süleyman Bey için yazmış olduğu kasidesinde geçen diğer bir belde Yozgat’tır:

Semt-i Yozgâta biri keyfi bozuk ‘azm itse
 Hâline şöyle düzen vire ki ma‘mûr gider
 Aña bu kuvvet-i tevfiği ki virmiş Allah
 Ne yaña leşkeri ‘azm eylese manşûr gider (k 99/13-14)

Semt-i Yozgat olarak nitelendirilen şehir, Fâzıl tarafından Sivas’ta olduğu gibi olumsuz çağrışımlarla ele alınmamıştır. Aksine Yozgat’a keyfi kaçmış biri varsa orada halini düzene sokmuş ve mamur olmuş bir şekilde döner demektedir. Dolayısıyla Sivas’ta varını yoğunu yitiren Fâzıl’ın Yozgat’ta bu kaybını telafi etme beklentisi bulunmaktadır. Bunun nedeni olarak askeriyle ne tarafa gitse galip giden Süleyman Bey’in Yozgat’ta olması düşünülebilir.

Van: Divan'da iki kasidede tespit edilen Van, belde olarak değil kalesiyle beraber anılarak *Kal'a-i Van semti* şeklinde ifade edilmiştir. Kasidelerden ilki yine Cebbarzâde Süleyman Bey için yazılmış kasidedir:

Erzurum cânibi hem *kal'a-i Van semti* fakat
Anda âyîn-i 'adâlet belî menşûr gider (k 99/25)

Cebbarzâde'yi yüceltirken onun adaletine de vurgu yapan Fâzıl, Erzurum ve Van'ı memduhunun adaletinin yayıldığı bir saha olarak görmektedir.

Vezir Ahmet Paşa'nın Van valisi olması üzerine yazılan ve *Kasîde Der Sitâyiş-i Ahmed Paşa* başlığıyla istinsah edilen diğer kasidede Van, yine kalesiyle birlikte anılmaktadır:

Kal'a-i Vâna mühimmâta bu istiḥkâmı
Yıkıdı bârudı ümîd-i dil-i ḥânân-ı 'Acem
Kal'a-i Vâna değil şarkâ muḥâfızdır hep
Serḥadât üzre odur çeşm-i nigh-bân-ı 'Acem (k 83/12-13)

Van kalesinden ve bu kale içinde yer alan topraklar başta olmak üzere çeşitli mühimmatlardan, bahseden Fâzıl, Van'ın İran sınırına yakın olması sebebiyle memduhunun İran sınırını da kontrol altında tutmasını vurgulamaktadır. Bu vasfıyla Osmanlı ülkesinin *doğu sınırlarının muhafızı* olarak nitelendirilen paşa için yazılan methiyede *Acem* redifinin tercih edilmesi dikkat çekmektedir.

Görüldüğü gibi Van, doğu sınırına yakın olması, stratejik açıdan önemli bir kaleye sahip olması yönüyle Fâzıl Divanı'nda yer almıştır.

Erzurum: Fâzıl Divanı'nda 5 kasidede tespit edilen Erzurum, taşra yerleşimleri içinde en fazla yer verilen vilayettir. Eserde şehir, Erzurum ve Erzen-i Rum olmak üzere iki farklı şekilde geçmektedir.

Manzumelerden ilki III. Selim için kaleme aldığı şitaiyyesidir. Bu manzume şairin hâceganlık rütbesiyle doğu illerinde görevlendirmesi esnasında yaşadıklarını, tahkiyeli üslubun imkânlarından da faydalanarak anlattığı bir anı mahiyetinde olması yönüyle önemlidir. Fâzıl manzumeye bahar ve sonbahar geçtikten sonra kışın gelmesini tasvir ederek başlar ve ardından padişahın methine geçer. Memduhunu 19 beyit methettikten sonra aslında hünkârın bu methe ihtiyacı olmadığını, bu manzumeyi kaleme alma niyetinin kendi halini arzetmek olduğunu söyleyerek kendi halini vasfetmeye başlar. Bu bakımdan kaside aynı zamanda bir feryadnâme ve bir arzuhal mahiyetindedir. Hatta T nüshasında manzume arzuhal

başlığıyla istinsah edilmiştir. Methiyenin ardından kış aylarına rast geldiği anlaşılan ve dokuz az süren doğu illerine yaptığı yolculuktan bahseder:

Kuluñ bundan muḳaddem Erzuruma
 ‘Azîmet eylemişdim ‘âcizâne
 Be-ḥükm ne felek ḳaldım toḳuz ay
 Seyâḥatde esîr-i âb ü dâne
 Ne Gürcistân ne Kürdistân ḳaldı
 Diyâr-ı Gence dek oldum revâna (k 50/38-41)

Manzumeden anlaşıldığına göre Fâzıl bu uzun yolculuk sırasında bütün servetini yitirmiş, bir lokma ekmek ve bir yudum suya muhtaç, aciz bir vaziyette Erzurum’a varmıştır. Erzurum’dan sonra Gürcistan’a hatta Genc’e kadar da ilerlemiştir. Manzumenin devamında beş ay durmadan karın yağdığı bir kış yaşadığını ifade eder şair. Padişah tarafından görevlendirilen Fâzıl, görevi esnasında padişahın şanına yaraşır şekilde gittiği diyarlarda debdebeli bir yaşam sürdüğünü, hatta yöre halkının kendisini Acem elçisi yahut sefere çıkmış namı bir paşa zannettiğini söyler. Ona göre bu zenginlik ve debdebe tamamen şairin iyi niyetindendir ve memduhuna layık olma çabasıdır. Ancak sonunda tüm servetini yitirmiş ve alacaklıları kapısına dayanmışlardır. Bu sebeple Fâzıl, padişahından ihsan dilemektedir ve karşılığında da kendisinden ne hizmet istense yapmaya hazırdır. Manzumesini dua ile sonlandıran Fâzıl’ın Erzurum başta olmak üzere zikrettiği Azerbaycan, Gürcistan, Nahçıvan, Ermenistan ve Genc kış ile ve şairin maddi sıkıntıları ile özdeşleşmiş yerler olduğu görülmektedir.

Fâzıl’ın Erzurum’u zikrettiği diğer manzume buraya ferman ile memur olduğunu dile getirdiği bir kasidedir:

Erzurum semtine fermân ile me’mûr oldum
 Hizmet-i devlet-i ḥâḳân ile mesrûr oldum (k 54/1)

T ve M nüshalarında arzuhal, arz-bude başlıklarıyla istinsah dilen bu manzumede Fâzıl, bu göreve atandığı için şükür ve minnet duyguları içinde Çıldır eyaletinde kalelerin mühimmatını teftiş ile görevlendirilmiştir. Ancak görevini layıkıyla yerine getiren Fâzıl, yine sefaletе düşmüş ve yol masrafı için padişahın keremine müracat etmiştir.

Dönemin sadrazamlarından Yusuf Ziya Paşa için yazdığı bir methiyesinde yine Erzurum ve orada yaşanan kış mevsimi vurgulanmıştır. Ramazaniye ve şitaiye olan bu kaside, ramazan tasviri ve övgüsü ile başlar. Mübarek ramazan ne kadar Fâziletli, şerefli ve bereketli bir ay olsa da şair için zorluklarla geçmektedir:

Şıkboğaz itdi bizi Erzen-i Rûm içre bu sâl
O diyârın ise eyyâmı zemistânîdir

Şiddet-i berd-i şitâsı o kadar kim âteş
Dest-i sükkânına bir sübha-i mercânîdir

Lerze itdikçe Rufa‘î gibi âteş-ı ârî
Şanasın dil-şude -i cezbe-i rahmânîdir

Yed-i hâdemde iken kahve tonar fîncânda
Olmadan vâşıl-ı dest-i kef-i mihmânîdir (k 82/12-15)

Erzen-i Rum olarak geçen Erzurum’da ramazan, kış mevsiminin gelmesiyle birlikte oldukça sıkıntılı geçmektedir. Şair bu süreci yukarıdaki beyitlerde görüldüğü gibi çeşitli ve özgün benzetmelerle, mübalağalı ve mizahi anlatımla okuyucuya aktarmıştır. Kış mevsimine denk gelen ramazan ayını tasvir ettikten sonra Fâzıl memduhu Yusuf Ziya Paşa’nın övgüsüne geçer. Ancak daha sonra sözü kendine getirerek içinde bulunduğu zor durum sebebiyle paşanın yardımını istemektedir:

Böyle mi eyler idim medh-i şerîfîñ likin
Erzurumuñ bu havâsı ğam-ı cismânîdir (k 82/42)

Fâzıl’ın diğer manzumelerinde de karşılaşılan *böyle mi medh iderdim* söyleyişi şairin memduhuna layık bir övgü kaleme alamamasının gerekçesini bildiren bir ifadedir. Buna göre şair paşayı layığıyla methedememiştir çünkü Erzurum’un havası ve zorlu koşulları kendisine mani olmuştur. Bu durum aynı zamanda Fâzıl’ın paşadan yardım ummasının da gerekçesini oluşturur.

Fâzıl’ın Çapanoğlu Süleyman Bey için yazdığı kasidede (k 99) Erzurum yalnızca isim olarak yer almaktadır. İlgili kasideye yukarıda değinildiğinden tekrara düşmemek için burada yalnızca şehrin geçtiği beyit verilmiştir:

Erzurum cânibi hem ıkal‘a-i Van semti faķat
Anda âyîn-i ‘adâlet belî menşûr gider (k 99/25)

Fâzıl’ın sadaret kethüdası Şerif Efendi için yazdığı kasidesi Erzurum’un geçtiği diğer manzumedir:

Ĝam başladı hücûma rağmen bu baht-ı şoma
Paşa-yı Erzuruma gönder bu nâle-kârı (k 122/19)

Doğrudan methiye ile başlayan manzumede Fâzıl, daha sonra sözü kendisine getirir. Manzumeden anlaşıldığına göre Fâzıl, padişah fermanıyla bir ihsana layık görülmüş ancak bahsi geçen ihsan bir türlü eline ulaşmamıştır:

Güş eyledim ki fermân ismimle olmuş ihsân
Havfım bu kim harîfân kapdı o yâdigârı (k 122/21)

Kasideden anlaşıldığı kadarıyla Fâzıl alacaklıları karşısında zor durumdadır ve söz konusu ihsanın kendisine ulaştırılması maksadıyla *Paşa-yı Erzurum*'a gönderilmesini istemektedir.

Görüldüğü gibi Erzurum, Fâzıl Divanı'nda daha çok maddi sıkıntılar, zorlu geçen kış mevsimleri, zorlu yaşam şartlarıyla ve daha çok olumsuz duygularla karşımıza çıkmaktadır.

Halep: Halep, Fâzıl'ın üç kasidesinde geçmektedir. Bu kasideler incelendiğinde şairin maden eminliği vazifesiyle burada bulunduğu zamanlarda kaleme alındığı ve genellikle durumundan hoşnut olmadığı anlaşılmaktadır. Kasidelerden ilki Maden Emni Abdi Bey namında bir memur için yazılmış, *madenidir* redifli bir manzumedir. Madenle ilgili teşbih ve istiarelerin yoğun olarak kullanıldığı bu kasidede Halep, Şam ile birlikte anılmaktadır:

‘Arabistâna gidüp bu sene cevher aradım
Yokladım heb Haleb ü Şâmı haşşa ma‘denidir (k 130/6)

Manzumeden anlaşıldığı kadarıyla Fâzıl, maden eminliği görevinde iken gittiği Halep ve Şam'dan pek parlak izlenimlerle dönmemiştir. Hassa, yani kişiye özel olarak nitelendirilen bu madenleri *belâ madeni*, *kazâ madeni*, *hebâ madeni*... olarak nitelendiren Fâzıl, nihayet memduhunun bulunduğu, ancak adı zikredilmeyen yere geldiği vakit rahata kavuştuğunu ifade etmektedir:

Hamdülillah ki halâş oldum o bed-güherden
Geldim ol ma‘dene kim feyz-nümâ ma‘denidir (k 130/14)

Diğer bir kaside Fâzıl'ın Halep Valisi Şerif Paşa için yazmış olduğu methiyedir. Burada Halep şehri *Halebü 'ş-Şehbâ* olarak geçmektedir. Manzumenin başlığında ise Halep şehri yalnızca *Şehbâ* sözcüğüyle karşılanmıştır.

Şanma seyr itmege geldim *Halebü 'ş-Şehbâ'yı*
Arzu eylemişüm bâb-ı Şerif Paşayı (k 146/1)

Vüzerâ-yı selef içre *Halebü 'ş-Şehbânın*
Kâle-i hikmete kim urdı ‘aceb tamğayı (k 146/15)

Halep'in geçtiği diğer bir kaside sadrazam ve kaptanıderyalık görevlerinde bulunan ve padişah III. Ahmet 'in kızı Zeynep Sultan ile evlenerek saraya damat olan Melek Mehmet Paşa'ya yazılmış bir methiyedir:

Lîk amma ki çıkınca *Halebü 'ş-Şehbâdan*
Buldı fırkat ile her şubh-ı Haleb zulmet-i Şâm

Ah efendim *Ḥalebiñ* zikr çeker sözünden
 Ḥaṭıra geldi biraz miḥnet-i vāfir-i ālām
 Kıldılar bendeñizi defter emîni *Ḥalebe*
 Gıtmege ol ṭurfe-i pāke iderler ibrām (k 158/14-16)

Manzumeden anlaşıldığı kadarıyla paşa, bir müddet Halep'te bulunduktan sonra İstanbul'a dönmüş ve o gittiğinde şehrin her sabahı akşamın (Şam'ın) karanlığına dönüşmüştür. Halep'in adı anıldığında çokça mihnet çektiğini anımsayan Fâzıl, defter eminliği vazifesiyle tekrar Halep'e gönderilmiştir. Bu dizeler ve devamında yer alan beyitler şairin vazifeli olarak Halep'e gönderilmesinden hoşnut olmadığını göstermektedir.

Kahire: Kahire, Fâzıl'ın Mısır Valisi Hüsrev Paşa için yazdığı bir methiyesinde Mısır ile beraber geçmektedir:

Şöyle ḥilmi ile enva' -ı letâfet buldı
 Mıṣra şimden gerü El-Ḳāhire kim dirse Ḥıṭā
 Mıṣrdan 'adli yürütdi mercü'l-Baḥreyne
 Bir birile idemez ma'reke Nil ü deryā (k 116/3, 7)

Şam: Hac emiri ve serasker olan İbrahim Paşa için yazılan methiyede Şam, Mısır ile birlikte geçmektedir:

Hem emîrû'l-ḥacc ü hem *Mıṣra* olub ser' asker
 Şeref-i ṭālî' -ı fercāmına māṣā-allah
 Ḥaḳdan ümid iderüz *Mıṣra* olunca vāṣıl
 Diye a'dā daḥı aḳdāmına māṣā-allah
Mıṣr ile *Şāmı* degil 'ālemi eyler teşḥîr
 Ḳuvvet-i aḥter-i Behrāmına māṣā-allah (k 159/6, 7, 9)

Osmanlılar zamanında iki hac emîri hacıların güvenliğinden sorumlu tutulmuştur. Bu emirlerin görev merkezleri ise Şam ve Mısır'dır. Bunlardan birinin görev yerinin merkezi Şam, diğerinin ise Mısır (Kahire) idi. Şam emîr-i haccı Anadolu, İran ve Orta Asya hacılarıyla Halep ve Bağdat gibi diğer bazı Arap vilâyetlerinden Şam'da toplanan hacıların, Mısır emîr-i haccı da Kuzey Afrika ve Mısır çevresinden Kahire'de toplanan hacıların Haremeyn'e gidiş dönüşlerinden sorumluydu (Atalar 1995: 131). Bu nedenle memduhu İbrahim Paşa için yazdığı bu methiyesinde de Şam, Mısır ile birlikte geçmektedir.

Sır Kâtibi Ahmet Efendi için yazdığı methiyesinde Fâzıl, tevliyet için memduhuna ricada bulunurken Mısır ve Şam'ı zikreder. Ancak burada ilgili şehirlere daha çok sanat maksadıyla yer verildiği görülmektedir:

Meger terk-i diyâr itsün hayâdan
Cihânın devr ide heb Mısır u Şâmın (k 163/27)

Mısır: Mısır, Fâzıl Divanı'nda taşra bölgeleri içinde en çok zikredilenidir. Kaside ve tarihlerde Mısır, toplam 20 yerde tespit edilmiştir. Bu bakımdan ilgili *beldenin* farklı niteliklerini Divan'da bulmak mümkündür. Mısır bu manzumelerde tek başına yer aldığı gibi bazen Şam, bazen de Kahire ile birlikte anılmıştır. Bu manzumelerde Mısır'a özgü çokça hususa yer verildiği görülmektedir. Bunlardan biri Mısır'ın *ümm-i dünya, ümmü'd-dünya* olarak bilinmesidir:

Mışra virdi o kadar şa' şa' a Hüsrev Paşa
Ümm-i dünyâ iken ol şimdi 'arûs-ı dünyâ (k 116/1)

Beytinde Mısır'ın dünyanın anası olarak isimlendirilmesi hususuna gönderme yapılarak, memduhunun valiliğine atanmasından sonra yaptığı icraatlarla birlikte buranın artık dünyanın gelinine dönüştüğünü söylemesi dikkat çekmektedir.

Diğer önemli bir husus da Mısır'ın o dönemde bir ara Fransızlar tarafından işgal edildikten sonra yeniden Osmanlı toprağı olmasının Fâzıl tarafından dile getirilmiş olmasıdır:

Mısr çirk-âbe-i Efrenc ile âlûde iken
Eylediñ kalbine imânı müceddid ilķâ (k 116/19)

Beyti, Mısır'ın bir dönem işgal altında iken kurtarıldığını örnekler niteliktedir. Mısır'ın fethine kasideler dışında Fâzıl, iki de tarih kaydı düşmüştür (t 77-78). H. 1216, M. 1801/1802 tarihli bu manzumelerde Mısır'ın geri alınmasıyla birlikte İskenderiye'nin de kurtarıldığı bilgisi verilmektedir:

Fütûh-ı Mışrla *İskenderiyye* geldi peyder-pey
Hoşâ ol feth ol hem bu feth-i nâcih-i şânî (t 77/6)

Mısır denildiğinde Hz. Musa ve firavun kıssası, Hz. Yusuf kıssası da akla gelmektedir. Fâzıl'ın zaman zaman bu kıssalarla ilgili çokça unsuru Mısır'la birlikte sanatlı biçimde kullandığı dikkat çeken diğer husustur:

Yûsuf-ı tal'at ile şimdi odur Mışra 'azîz
Hâk-pâyine *Züleyhâ*-yı zamân nâsiye-sâ (k 116/9)

Beytinde Yusuf ve Züleyha kıssasına telmih yapıldığı görülmektedir. Bunun yanında Mısır coğrafyası ile alakalı Nil, Nil'in bereketi, Bahreyn, Arab iklimi, unsurları da bu manzumelerde görmek mümkündür:

Mışrdan 'adli yürütdi mevcü'l-*Bahreyn*
Bir birile idemez ma'reke *Nil* ü deryâ (k 116/7)

Beytinde Bahreyn ve Nîl'in Mısır'la birlikte zikredildiği görülmektedir.

Mışra virdi o kadar şa' şa' a Hüsrev Paşa
Ümm-i dünyâ iken ol şimdi 'urûs-ı dünyâ (k 116/1)

Mısır'ın dört halife döneminde İslam sancağına katılması da Fâzıl'ın bu belde ile alakalı yer verdiği diğer bir husus olmuştur:

Feth-i Şâm u 'Acem ü Mısr u Yemen eylediler
Dîn-i İslâma virüp câh Ebübekr ü 'Ömer (k 38/6)

Bir na'tından alınan yukarıdaki beyitte Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir'in Şam, Acem, Yemen'le birlikte Mısır'ı da fethettiği hatırlatılmaktadır.

Tüm bu hususlardan yola çıkılarak tarihi, adlandırılışı, peygamber kıssaları gibi menkıbevi yönleri, coğrafi ve etnik özellikleri bakımından Divan'da çokça yer almasından dolayı Mısır'ın taşra içinde Fâzıl için özel bir öneme sahip olduğu söylenebilmektedir.

Kandehar/İsfahan/Şirvan/Nahcivan: Günümüzde Afganistan sınırları içinde yer alan Kandehar, Azerbaycan sınırları içinde yer alan Şirvan ve İran sınırları içinde yer alan İsfahan Fâzıl Divanı'nda yer alan diğer şehirlerdir. Yüzyıllar boyunca önemli kültür merkezleri olan bu şehirler Osmanlı toprağı değildir. Ancak çeşitli vesilelerle Divan'da yer verildiği görülmektedir:

Kemâl-i nâm-ı vaşiiyetim virdi şöhet
Diyâr-ı *Ḳandehâr* u *İsfahâna* (k 50/53)

Kimi dir gâliba serdâr-ı ekrem
Sefer kaçdıyla 'âzim-i *Naḥcivâna* (k 50/58)

Fâzıl'ın hâceganlık rütbesiyle atandağı doğu illerinde görevini debdebeli bir yaşam sürerek ifa ettiğini anlatmak için Fâzıl'ın sınıra yakın olan Nahcivan, Kandehar ve İsfahan'a şöhretinin ulaştığını söylemesi dikkat çekmektedir.

Şîrvân u *Ḳandehâra* 'azîmet zamânıdır
Fâzıl kesildi kısmetimiz bu diyârdan (g 120/59)

Lirik bir gazelinden alınan yukarıdaki beyitte de Fâzıl, Şirvan ve Kandehar'ın Osmanlı ülkesi dışında olmasına vurgu yaparak kıymetinin bilinmediğini, Osmanlı ülkesinin dışına çıkıp Şirvan yahut Kandehar'a giderse belki kıymetinin bilineceğini söyler.

Çıldır: Fâzıl, Erzurum şehrine hâcegan rütbesiyle atanması üzerine III. Selim için yazdığı methiyesinde Çıldır eyaletinden bahsetmektedir. Çıldır, XVI yüzyılda birden çok yerleşim yerinin birleştirilmesiyle kurulmuş bir eyalettir. Eyalete bağlı olan sancak sayıları dönem

dönem değişiklik gösterse de Fâzıl'ın yaşadığı dönemde Çıldır eyaletine Ahıska, Ardahan-ı Büzürg, Oltu, Ardaneu, Penek, Hirtis, Çeçerek, Posof, Macahel, Acara, Ahılkelek, Livâne, Şavşat ve Pertekrek'ten oluşan üçü yurtluk ve ocaklık on dört sancağın bağlı olduğu kayıtlıdır (Emecen 1993:301).

Fâzıl'ın teftiş göreviyle Çıldır eyaletine gittiği ve kale mühimmatlarını denetlediği yine aynı manzumeden anlaşılmaktadır:

Çıldır eyāletini tutdı dil-i dīvāne
Aqla yelken ider isem dahı ma' zür oldum (k 54/4)

Selanik: Fâzıl'ın Serez ayanı İsmail Sirozi'nin oğlu Yusuf Mir için yazdığı bir methiyesinde ayanın önemli nüfuz alanı olan Selanik'ten bahsedilmektedir:

Selānik şehrine ferhūnedir nesl-i Siyāvuşi
Zamānıñ begleri pašalarınıñ tāt-ı ser-pūşı
Ahāli-i Selānik bilseler kadr-i mu' allāsın
Düşer yolına telli poşı zer-bāf-ı menķüsü (k 125/1-5)

Beyitlerinde Fâzıl'ın memdühunun ve atalarının bu şehirde nüfuz sahibi olduğu ve Selanik halkının soyu yüce bu ailenin kıymetini bilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Hicaz: Arabistan yarımadasında Kızıldeniz'in doğu sahili boyunca uzanan ve kutsal toprakları da içine alan bölge olarak nitelendirilen Hicaz, Fâzıl Divanı'nda Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın bir müfredinin vasıta beyti olarak seçildiği terci-i bendinde geçmektedir:

Oķutdı nāmını serdār-ı ğāzī
Rızālu 'l-lāha kıldı dil-gūdāzı
Bu hizmet ile buldı imtiyāzı
Ki taħlīş itdi iķlīm-i Hicāzı
Eyā erbāb-ı cāhıñ ser-firāzı
Budur Fāzıl kuluñ her dem niyāzı
İlahī āşafıñ ol kār-ı sāzı
Resūlullah olsun dil-nüvāzı
Hudāvendā be-ħaķķ-ı Kābe kavseyn
Şūd-i Yūsuf ' Azīz-i Mısr-ı dāreyn (k 152/5)

Manzumeden Mısır ve Hicaz bölgesinde özellikle Fransızlarla mücadelede rol oynadığı anlaşılan Sadrazam Yusuf Paşa'nın methi yapılırken Hicaz'a yaptığı hizmetler ve burada yer alan Kābe'ye vurgu yapıldığı görülmektedir.

Bolu: Fâzıl Divanı'nda Bolu sancağı ile Çarşamba kazasının geçmesi burada inşa edilen Abdurrahman Bey Camii'ne bir tarih kaydı düşmek vesilesi iledir (t 121). Bu manzumeden

günümüzde Samsun'a bağlı olan Çarşamba'nın Fâzıl'ın yaşadığı dönemde Bolu'ya bağlı olduğu, şairin de memuriyet ya da yolculuk gibi bir vesileyle yolunun buraya düştüğü ve bir tarih nazmı yazmaya yetecek müddet burada kaldığı anlaşılmaktadır:

Şâhibü'l-hayr ı kerem hâzret-i 'Abdurrahman

Rûm begzâde bu ma'bedi kıldı bünyân

Min beynî nuṭṭkını gûş eyledi câmi' yapdı

Ḥayr a' mâle muvaffaḡdır o mîr-i zî-şân

Bu *Çehâr-şenbe* kâzası *Bolu* sancâğında

Oldı bu câmi' ile fâ'îḡ şehir-i vildân

Mağfîret bulsun ilâhi dilerim bânîsi

Ḥams evkât-ı mübârekde okundıḡca ezân (t 121/1-4)

Gümüşhane: Fâzıl Divanı'nda Gümüşhane, musammat ve şarkiyât bölümlerinde birer manzumede geçmektedir. İki manzumenin de Çenginâme'de de geçen Çiçek lakaplı namlı bir köçeğe yazıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre Gümüşhâne bu namlı köçeğin memleketidir. Bu şehrin Divan'da geçen diğer şehirlerden farkı, Fâzıl'ın bir vesileyle bulunduğu bir yer olmamasıdır.

O *Gümüşhâneli* gevher ki *çiçek* nâmında

Sîmden servi gibi hüsni var endâmında

Gözlerim nâr çiçeği hûn ile eyyâmında

Neye hâlim varacak bilmezim encâmında (ms 1/3)

O *Gümüşhâneli* sîm endâmım

Didim ismiñ ne ola sulṭânım

Nâz ile didi *çiçekdir* nâmım

Ne *çiçeksîn* bilürüz hey cânım (ş 22/1)

Dicle: Divan'da yalnızca taşranın yerleşim yerleri değil, bir ırmak olan Dicle'nin de yer aldığı görülmektedir. Seyyid Ahmet Paşa için yazdığı bir methiyesinde Fâzıl, memduhunun Sivas valisi olması nedeniyle bu coğrafyaya has unsurlardan olan Dicle nehrini paşayı methederken kullanmıştır:

Dicle maşraf-ı dergâhına kâfi olmaz

Arpalıḡ virse aña şâh-ı cihân Bağdadı (k 84/5)

Burada Dicle nehri, Fâzıl'ın Ahmet Paşa'nın cömertlik ve zenginliğinin fazlalığını göstermek için yer verdiği bir benzetmedir.

Taşraya ait bu sancaklar, eyaletler, Dicle nehri gibi coğrafi özellikler esas alındığında çoğunun Fâzıl'ın görevleri sebebiyle bulunduğu yahut yolunun düştüğü yerler olduğu anlaşılmaktadır. Bunların çoğu kaside ve tarih manzumelerinde geçtiği için methiyenin ya da

tarih manzumesinin maksadına uyacak kadar özelliğine yer verilmiş, zaman zaman yalnızca adı zikredilmiştir.

Özellikle tarih manzumeleri vasıtasıyla semt semt çeşmeleri, okulları, Nizam-ı Cedid yapılarıyla ayrıntılı olarak görebildiğimiz İstanbul'dan farklı olarak bu yerler daha çok kasidelerde, memduhun vasfını yüceltmek yahut şairin bulunduğu coğrafyada çektiği müşkülâtı anlatmak için kullanılmıştır.

Bir genelleme yapmak objektif olmamakla birlikte bazı şehirlerin fakirlik, zorluk, cefa duygusal çöküntü gibi olumsuz duygularla anıldığı görülmektedir. Halep ve Erzurum şairin genellikle hoşnut olmadığı yerlerdir. Haceganlık, maden eminliği ve defter eminliği gibi görevlerle Fâzıl iki şehirde de bulunmuştur. Ancak bulunduğu süre zarfında maddi sıkıntılar çekmiş, kış mevsiminin çetin şartlarından her fırsatta şikâyet etmiştir. Halep maden eminliğinde iken de sıkıntılar yaşadığı, İstanbul'a dönmek istediği anlaşılmaktadır. İkinci kez Halep'e bu defa da defter eminliği göreviyle atandığını haber alan Fâzıl, bu durumdan duyduğu hoşnutsuzluğu ifade eden bir kasidesini Melek Mehmet Paşa'ya yazmıştır.

Kahire ve Mısır olumsuz duygulara eşlik eden yerler değildir. Özellikle Mısır, taşradaki diğer yerlerden farklı olarak pek çok manzumede yer almıştır. Bunda Mısır'ın sahip olduğu tarihi, coğrafi niteliklerin etkili olduğu açıktır. Bulunduğu coğrafyanın stratejik bşr öneme sahip olması, tarihi, burada geçen peygamber kıssaları gibi dinî pek çok özelliği ile Fâzıl, Mısır'a manzumelerinde yer vermiştir.

Şirvan, Kandehar, Isfahan gibi şehirler Osmanlı toprağı olmasa da sınıra yakındırlar ve aynı zamanda dönemin önemli kültür merkezleridirler. Fâzıl'ın yine bir müşkül anında kıymetinin bilinmediğini ifade etmek için bu şehirlere yer vermesi dikkat çekici mahiyettedir. Ona göre şair değeri Osmanlı'da değilse de Isfahan'da Kandehar'da bilinir ve belki de buralara gitmek, göç etmek gereklidir. Ayrıca bu şehirler o dönemde Osmanlı toprağı olmasa da sınıra yakın olarak nitelendirilebilmektedirler ve bu yönleriyle Fâzıl haceganlık göreviyle doğu illerinde bulunurken ünü buralara ulaşmıştır.

Fâzıl'ın bir nehir olarak Dicle'ye yer vermiş olması da önem arz etmektedir. Çünkü Dicle nehrinin şiir geleneğindeki benzetme ve hayal dünyasına bakıldığında Nil nehri hüviyetinde olmadığı görülmektedir. Ancak Fâzıl'ın, memduhunun zenginlik, cömertlik gibi vasıflarını methederken Nil yerine yahut deniz ya da ırmağın farklı karşılıklarını kullanmak yerine memduhuna uygun olacak şekilde Dicle'yi kullanması önemlidir. Bu benzetme yoluyla Fâzıl daha soyut olan cömertlik ve zenginlik kavramlarını memduhunun bulunduğu coğrafyadan örneklerle somutlaştırmaktadır.

Fâzıl'ın, taşra manzaralarını estetik söylem içinde ve manzumelerin maksadına uygun biçimde kullanmış olması kendisini hayatının tamamını yahut büyük bir bölümünü İstanbul'da geçiren şairlerden ayıran bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

BÖLÜM V

SONUÇ

Fâzıl'ın edebi kimliği açısından yapılan değerlendirmeler, Divanı'nın mesnevilerinin gölgesinde kaldığı yönünde olsa da eser, gerek teknik gerekse üslup ve sanatsallık bakımlarından diğer eserlerinden üstündür. Döneminin edebi geleneğine paralel olan eserinde Fâzıl, farklı türler kullanmayı denemiştir. Bu yönüyle onun, 18. yüzyıl sonlarındaki bir kısım şairlerin denediği, şiire yeni bir ses ve ahenk getirmeye yönelik eğilimin takipçisi olduğunu söylemek mümkündür.

18. yüzyıl, Divan edebiyatı açısından değişimlerin görüldüğü bir asırdır. Esasen 17. yüzyıldan itibaren klasik şiirdeki sıkı şekilcilik yerini yeni arayışlara bırakmıştır. Bu yüzyıllar, alışılmış ve gelenekselleşmiş uygulamaların dışına çıkıldığı, çok kullanılan nazım şekillerinin hem biçim hem içerik olarak birbirine yaklaştırıldığı bir dönemdir. Fâzıl'ın manzumelerine bakıldığında da devrinin bu yöndeki eğilimini önemli ölçüde yansıttığı, yaşadığı yüzyılının kendisine sunduğu imkânlardan faydalananarak çeşitli denemeleri bizzat kendisinin de uyguladığı görülmektedir.

Divan'da kasideler, hacim bakımından geniş yer tutmaktadır. Arapça, Farsça manzumelerin de olduğu bu bölüm, farklı nazım biçimlerini de ihtiva etmektedir. Bilindiği gibi klâsik şiirde tevhid, münâcât, na't ve methiye örnekleri genellikle kaside nazım biçimiyle yazılmıştır. Fâzıl ise bu örnekleri kaside nazım biçimi dışında terkîb-i bend, tercî-i bend, kıt'a, nazm, müstezâd gibi nazım biçimleriyle de yazmayı tercih etmiştir. Bu bakımdan eseri, alışılmış tertiplere göre farklılık göstermektedir. Kasidelerinde klasik şekil ve bölümlendirmelere bağlı kalmayıp değişiklikler yaptığı, bazı kasidelerinde nesip ve girizgâh bölümlerine yer vermezken, bazı kasidelerinde methiyenin dışına çıkıp kendini ön plana aldığı, bu manzumeleri daha çok kendi sıkıntılarından bahsettiği hasbihallere dönüştürdüğü, bazı kasidelerin konu bakımından manzum tarihlere yaklaştırıldığı görülmektedir. Devrinde görülen konu çeşitliliği Fâzıl'ın Divan'ına da yansımış, böylelikle sitayiş dışında tevdîyeler, teşrifîyeler, ed'iyenâmeler, feryadnâmeler, arzuhaller kaleme alınmıştır. Bazı kasideler, şair tarafından cedîd-icad olarak görüldüğü için ayrı bir öneme sahiptir.

Fâzıl, yaşadığı dönemin aynası mahiyetinde olan fazla sayıda tarih manzumesi kaleme almıştır. Bilindiği gibi tarih düşürme harflerine, hesaplanışlarına ve söylenişlerine göre tasnif edilmektedir. Fâzıl ise geleneğin kendisine sunduğu imkânlarla ilaveten nev-icad olarak adlandırdığı farklı tarih düşürme yöntemlerini de denemiştir. Fâzıl'ın tarih manzumelerinde kaside, kıt'a gibi klasik biçimleri kullanmanın yanında mesnevi, muhammes gibi farklı türlerle

de denemeler yapması dikkat çekmektedir. Fâzıl'ın kasidelerindeki şair-memduh ilişkisine benzer bir ilişkinin tarih manzumeleri için de geçerli olduğu görülmektedir. Fâzıl'ın pek çok tarih manzumesi kasidelerine benzer biçimde 6-20 beyit arasında kaleme alınmış, hangi olay vesilesiyle hangi şahsiyete hitaben yazıldıysa o olay ve şahsiyeti yücelten ifadelerle yer verilmiş, böylece kaside ve tarih arasındaki sınırlar yumuşatılmıştır.

Fâzıl, neşeli tabiatı ve dünya görüşü açısından rind bir şair kabul edilse de gazellerine bakıldığında yalnızca rindane değil, hikemi, az sayıda da olsa sofıyane ve hiciv tarzlarında örnekler bulmak mümkündür. Fâzıl'ın gazellerinde zaman zaman Nâbî'nin hikemi söyleyişi akla gelse de şair, Nâbî'den ayrılır. Fâzıl, şiire amaç yüklemeyi, onu irşad aracı olarak görmez, yol göstermez. Rind dünya görüşüyle de harmanlanan bu gazellerinde şair, kendi hayat tecrübesini ve yaşadıklarını sanatlı biçimde dile getirmektedir. Onun gazellerinin esasını rindane ve şuhane mahiyete yazdığı, yaşama sevinci ve dünya zevkleriyle dolu olan manzumeler oluşturur. Bu gazellerinde şair, sevgiliyle yaşadığı maceraları yahut sevgilinin yaşadığı maceraları açıklıkla dile getirerek mecazi aşkın sınırlarını zorlayan söyleyişlere çekinmeden yer verir. Onun güzelleri, divan şiir geleneğinde olduğu gibi genelde anonim olsa da zaman zaman doğrudan ismi, lakabı, mesleği yahut milliyeti zikredilen kişilerdir. Geleneğe paralel olarak idealize edilmiş güzeller var olsa da o dönem İstanbul'unun içinden, kendi yaşantısından seçtiği güzellerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Fâzıl'ın gerek gazelleri gerekse şarkıları, çengiler başta olmak üzere zamanının erkek güzellerini ve sahip oldukları vasıfları tanımak ve anlamak açısından önemlidir. Fâzıl Divanı'na aşk hüviyetiyle bakıldığında divan şiir geleneğine paralel biçimde ilahi yahut cinsiyetten bağımsız mecazi olarak nitelendirilebilecek gazeller olduğu gibi, bazı gazellerinin şüpheye yer bırakmayacak şekilde erkek güzellere yazıldığı anlaşılmaktadır.

Fâzıl, nicelik bakımından Vâsıf, nitelik bakımından Nedîm kadar olmasa da yaşadığı yüzyılda şarkı kaleme almış önemli şairlerdendir. Fâzıl'da Nedîm etkilerinden söz edilse de Nedîm'in dilinin daha rafine ve üslubunun daha özgün ve sanatsal olduğu göze çarpmaktadır. Fâzıl da tıpkı Nedîm gibi rind dünya görüşü, serbest ve neşeli hayat anlayışının yansıması sonucu devrinin sosyal yaşantısı ve eğlence hayatına ışık tutar. Ancak bu hayat Nedîm'in şarkılarındaki gibi zaman zaman padişahın da katıldığı rafine bir eğlence hayatından ziyade namli köçeklerin önemli bir parçası olduğu orta ve alt düzey bir eğlence hayatıdır. Bilhassa Fâzıl'ın çengiler için yazdığı şarkılarının bu mahiyette olduğu görülmektedir.

Fâzıl'ın dikkat çeken diğer yönü de şiirlerinde yer verdiği sevgiliye dair farklı güzellik unsurlarıdır. Bu hususta Fâzıl'ın geleneğin kendisine sunduğu imkânların yanı sıra baldır, pazu, topuk gibi farklı güzellik unsurlarına da yer verdiği görülmektedir. Fâzıl'dan önce

Nedim'in birkaç manzumesinde sevgiliye dair bu güzellik unsurları karşımıza çıksa da Fâzıl'ın bu yenilik girişimini bir adım öteye taşıdığı ve farklı güzellik unsurlarına manzumelerinde sıkça yer verdiği görülmektedir.

Fâzıl, gözlem yeteneği yüksek, hayatın içinden bazı kişi ve durumları zaman zaman mizah ve hiciv penceresinden kendi sanat süzgecinden geçirerek aktaran, gördüklerini ironik bir üslupla ifade eden bir şairdir. Manzumelerinde zaman zaman gelenekte sık görülmeyen kaba ve argo ifadelerle edebi olmayan deyimlere yer verir. Bazı manzumeleri, tamamıyla hiciv ve mizah mahiyetindedir. Ancak çoğunlukla hiciv yahut mizah onun manzumelerinde, bilhassa kasidelerinde tekdüzeliği kıran, ona tahkiye hüviyeti kazandıran bir işleve sahiptir.

Fâzıl edebi sanatları kullanış biçimi olarak divan şiir geleneğine bağlı kalsa da, onun genellikle gazelerde örneklerine rastlanılan redd-i matla sanatını sıklıkla kullanması ve bu sanatı gazel dışında kasidelerinde de tercih etmesi dikkat çekmektedir.

Nedîm, Nâbî, Sâbit ve Nef'î gibi şairleri anımsatan söyleyişleri olsa da Fâzıl'ın manzumelerini büsbütün kimlikten, özgünlükten ve edebi değerden yoksun saymak doğru değildir. Dönemin edebi geleneğinin mahremiyetini kırarak Hûbannâme ve Zenânnâme'sinde kadın ve erkek güzelliğine dair unsurları açıkça dile getirmesi; Defter-i Aşk'ında kendi mahremiyetini kırarak yaşadığı aşklarından bahsetmesi; Çengînâme'sinde ideal bir tip olarak karşımıza çıkmayan ancak İstanbul'un alt ve orta sınıf eğlence hayatının önemli bir parçası olan çengiler hakkında bilgi vermesi; geleneğin adını, sanını gizlediği güzellerin lakaplarıyla, meslekleriyle, milliyetleriyle hatta zaman zaman isimleriyle eserinde yer alması; yine geleneğin aslında onaylamadığı argo, küfür ve mahremiyetten uzak, cinsel çağrışımı olan söylemlere yer vermesi Fâzıl'ı farklı kılan hususlardır.

Sanat yönü ağır basan ve diğer eserlerine nazaran daha ağırbaşlı ve teknik açıdan başarılı bulduğumuz Divan'da Fâzıl zaman zaman tekdüzeliğe düşmekle birlikte hem lirizm hem de sanatsallık açısından belirli bir seviyeye ulaşmıştır.

Sonuç olarak, 18. yüzyıl divan şiirinin gelişimi, dili, üslûbu, söz dağarcığı, tarihi seyri, devrin şiir anlayışı, sosyal ve kültürel yapısıyla ilgili tespit ve değerlendirmelerin yapılmasında Fâzıl Divanı'nın da dikkate alınması gereken eserler arasında sayılması gerek yüzyıl edebiyatının görünümü gerekse kültür tarihi açısından önem arz etmektedir. Fâzıl'ı, mesnevileri ve Çengînâme'si ekseninde değerlendirmek hem Divan'ına hem de şairliğine haksızlık olacaktır. Türler açısından tematik olarak incelemeye çalıştığımız, matbu nüshaya da sahip olan Divanı'na ait yazmaların sayıca fazlalığı şairin devrinde sevilen ve kabul gören yönünü de ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed. (1351). *Keşfü'l-Hafâ ve Müzilü'l-İlbâs, I-II*. Beyrut.
- AGOSTON, G. (2012). Top. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 41, 240–242). İstanbul: TDV Yay.
- AHISKALI, R. (2007). Reisülküttâb *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 34, 546–549). İstanbul: TDV Yay.
- AHMET CEVDET PAŞA (1303a). İbrahim Nesim, Kethüda. *Tarih-i Cevdet* (Cilt 8, 138). İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- _____ (1303b). Mehmed Raşid Efendi, Reisülküttab. *Tarih-i Cevdet* (Cilt 8, 223–224). İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- _____ (1292). Vefât-ı Fâzıl Bey. *Tarih-i Cevdet* (Cilt 9, 219). İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- AKBAYAR, N. (1998). Tarih İçinde Beşiktaş. *Dünden Bugüne Beşiktaş*. İstanbul: Beşiktaş Belediye Başkanlığı Yay.
- AKTEPE, M. M. (1989). III. Ahmet. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 2, 34–38). İstanbul: TDV Yay.
- ALICI, L. (2004). Klasik Türk Edebiyatında Sosyal Tenkid Örnekleri Olarak “yuf” Redifli Şiirler. *İlmî Araştırmalar*, 17(1), 35–48.
- _____. (2009). XVI. Asır Divan Şairlerinden Mihrî Hâtûn ve Redd-i Matla’ Gazelleri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1–18.
- ALPGÜVENÇ, C. (2010). *Hayırda Yarışan Hanım Sultanlar*. İstanbul: Kaynak Yay.
- ANDREWS, W. G. ve KALPAKLI, M. (2016). *Sevgililer Çağı Erken Modern Osmanlı-Avrupa Kültürü ve Toplumunda Aşk ve Sevgili*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- ARAT, R. R. (1991). *Eski Türk Şiiri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ARIKAN, S. (1993). III. Selim’in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ARIKAN, Z. (1945). XVIII. Asır Şairlerinden Fâzıl Enderunî. İstanbul: İstanbul Üniv. Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı bitirme tezi.
- ARTAN, T. (1992). Fener. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 12, 341–342). İstanbul: TDV Yay.
- _____ (1994). Beşiktaş Bahçesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 2, 164–165). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay.
- ATALAR, M. (1995). Emir-i Hac. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 11, 131–133). İstanbul: TDV Yay.
- AYDEMİR, Y. ve ÇELTİK, H. (2008). Redife Farklı Bir Bakış: Divan Şiirinde Ön Kafiye ve Ön Redif. *Bilig*, 46(2), 193–214.
- BANARLI, N. S. (1983). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: MEB yay.
- BATİSLAM, H. D. (2017). Gazelde Redif- Anlam İlgisi Bağlamında Sehî’nin Kadeh Redifli Gazeli. *Littera Turca*, 3(1), 44–55.

- BAYSAL, J. (2010). *Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar*. İstanbul: Hiperlink Yay.
- BEYDİLLİ, K. ve ŞAHİN, İ. (2001). *Mahmut Raif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dair Eseri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- BEYDİLLİ, K. (1997). Halil Hamid Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 15, 316-318). İstanbul: TDV Yay.
- _____ (2000). İbrahim Hilmi Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 21, 318-319). İstanbul: TDV Yay.
- _____ (2001). İsmail Paşa, Hafız. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 23, 116-117). İstanbul: TDV Yay.
- _____ (2007). Nizâm-ı Cedîd. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 33, 175-178). İstanbul: TDV Yay.
- _____ (2011). Tepedelenli Ali Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 40, 476-479). İstanbul: TDV Yay.
- _____ (2013a). Yusuf Paşa, Koca. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 44, 23-25). İstanbul: TDV Yay.
- _____ (2013b). Yusuf Ziya Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 44, 34-37). İstanbul: TDV Yay.
- _____ (2003). II: Mahmut. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 27, 352-357). İstanbul: TDV Yay.
- _____ (2006). III. Mustafa. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 31, 280-283). İstanbul: TDV Yay.
- _____ (2009). III. Selim. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 36, 420-425). İstanbul: TDV Yay.
- BİLGE, R. (1980). *Bostan ve Gülistan Şeyh Sâdî-i Şirazî*. İstanbul: Zafer Matbaası.
- BOSTAN, İ. (2011). Tersâne-i Âmire. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 40, 513-516). İstanbul: TDV Yay.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl (1999). *Es-Sahîh*. Riyad: Mektebetü Dârü's-Selâm.
- BURSALI MEHMED TAHİR. (1972). Fâzıl Hüseyin Bey "Safî". (Editörler: Yavuz, A.F.ve Özen, İ.), *Osmanlı Müellifleri* (Cilt 2, 118-119). İstanbul: Yayıncılık Matbaası.
- CANATAR, M. (2002). Kethüdâ. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 25, 332-334). İstanbul: TDV Yay.
- ÇATIKKAŞ, M. A. (2009). *Şiirimizin Beyitler ve Mısralar Sözlüğü*. İstanbul: Sütun Yay.
- ÇİFTÇİ, Ö. (2017). *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)* [e-kitap]. Erişim tarihi (16/07/2018): <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195831/fatin-tezkiresi.html>
- ÇOKUĞRAŞ, I. (2013). Osmanlı İstanbul'unda Bekâr Odaları. *Mimar.ist*, 13 (47), 1949-1953.
- ÇUKURLU, T. ve DÜZENLİ, M. B. (2021). Tarih Düşürme Türlerine Ek: Enderunlu Fâzıl'ın "Tarih-i Nev-İcad"ları. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(13), 308-327.

- DEMİREL, Ş. (2004). Divan Şiirinde Redd-i Matla. *Bilgi*, 31(3), 161–177.
- DENİZ, S. (2006). Dübeyt (Dübeytî) Hakkında. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 7(14), 77–100.
- DİLÇİN, C. (1999). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ve Türk Dil Kurumu Yay.
- DOĞAN, M. N. (1997). *Şeyhülislam Es'ad ve Divanı*. İstanbul: MEB Yay.
- DÜZENLİ, M. B. (2012). XVIII. Yüzyıl Divan Şairlerinin Gözüyle Padişahlar ve Saltanat Dönemleri. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(3), 1075–1122.
- _____ (2018). Enderunlu Fâzıl'ın III. Selim Mersiyesi (İnceleme-Metin). *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(39), 1–11.
- ESAT, M. (2018). *Bağçe-i Safâ-Endûz* (Editör R. Oğraş), [e-kitap]. Erişim tarihi (20/06/2019): <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-212024/esad-mehmed-efendi-bagce-i-safa-enduz.html>
- EKİM, Z. E. (2016). Kavak İskeleyi-Lala Beşir Ağa Camii. *Restorasyon Yıllığı*, 12 (0), 138–159.
- ELDEM, S. H. (1993). *Boğaziçi Yalıları*. İstanbul: Koç Vakfı Yay.
- EMECEN, F. (1993). Çıldır Eyaleti. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 8, 300–301). İstanbul: TDV Yay.
- ERKUL, R. (2018). *Klasik Türk Şiirinde Şarkı*. İstanbul: Kriter Yay.
- EYİCE, S. (2000). İshak Paşa Sarayı. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 22, 542–544). İstanbul: TDV Yay.
- EYÜBOĞLU, İ. Z. (1968). *Divan Şiirinde Sapık Sevgi*. İstanbul: Okat Yay.
- FÂZIL. (1286). *Zenânnâme*. İstanbul: Ali Rıza Efendi Matbaası.
- GENÇ, İ. (2005). *Hoca Neş'et Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divânının Tenkidli Metni*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- _____ (2010). *Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi Klasik Dönem*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- GEYİK, N. E. ve BİLİK, M. (2021). Hatice Sultan (Neşetâbâd) Sarayı Gravürü Örneklemesinde Değişen İstanbul Kültürü. *Pearson Journal Of Social Sciences & Humanities*, 6(12), 87–106.
- GİBB, E. J. W. (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi* (Editör: A. Çavuşoğlu). Ankara: Akçağ Yay.
- GÖLPINARLI, A. (1945). *Divan Edebiyatı Beyanındadır*. İstanbul: Marmara Yay.
- _____ (1955). *XVIII. Yüzyıl Divan Şiiri*. İstanbul: Varlık Yay.
- GÖRE, Z. (2009). Kerem Kasidelerine Dair. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15 (39), 919–956.
- GÖYÜNÇ, N. (1999). Hüseyin Paşa, Küçük. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 19, 6–8). İstanbul:TDV Yay.

- GÜNDÜZ, F. (2007). Okmeydanı. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 33, 339–340). İstanbul: TDV Yay.
- GÜREL, R. (2012). *Enderunlu Vâsıf Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- HORATA, O. (2002). Zihiyet Çözülüşünden Edebi Çözülüşe Lale Devrinden Tanzimat'a Türk Edebiyatı. *Türkler* (Cilt 11, 573-592). Ankara.
- İBN MÂCE. (1999). *Sünen*. Riyad: Dârü's-Selâm.
- İNALCIK, H. (1999). Hüsrev Paşa, Koca. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 19, 41-45). İstanbul: TDV Yay.
- İNBAŞI, M. (2006). Van Valileri (1755-1835). *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12 (29), 195–212.
- İNCE, Y. (2009). Bir Görgü Tanığının Gözünden Kabakçı Mustafa İsyanı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, (9), 281–308.
- İPEKTEN, H. (1996). *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*. İstanbul: MEB Yay.
- _____ (2018). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergah Yay.
- KAÇAR, M. (2007). Divan Şiirinde “Erkek Sevgili Tipi” ve Şehrengizlerdeki Erkek Güzeller. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 37(37), 61–83.
- KANDEMİR, M. Y. (1992). Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 6, 58-61). İstanbul: TDV Yay.
- _____ (2005). Muhammed. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 30, 423-428). İstanbul: TDV Yay.
- KARACASU, B. (2006). “Bize Çengileri Kıl Rûşen ü Pâk” Ya Da “Hayra Hezlin Dahı Bir Rehberi Var” *Osmanlı Araştırmaları*, 27(27), 133-159.
- KELEŞ, R. (2016). Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları. İstanbul: Kitabevi Yay.
- KESİK, B. (2014a). Fâ'iz, Sır Kâtibi Ahmed Fâ'iz Efendi. *TEİS*. Erişim tarihi (21/08/2020): <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/faiz-sir-katibi-ahmed-faiz-efendi>
- _____ (2014b). Hakkı Mehmed Paşa. *TEİS*. Erişim tarihi (21/08/2020): <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hakki-mehmed-pasa>
- KILCI, M. (2001). *Enderunlu Mehmet Akif Mir'ât-ı Şi'r*. Adana: Çukurova Ünv. Sosyal Bilimler Ens. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, yüksek lisans tezi.
- KOÇ, H. (1999). Mehmed Raşid, Reisülküttab. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar* (Cilt 2, 176). İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- KOÇ KESKİN, N. İ. (2010). I.Abdülhamit'in Şehzadelerinin Bed'-i Besmele Törenini Anlatan Enderunlu Fâzıl'ın Sûrnâme-i Şehriyâr'ı Üzerine. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (27), 149–186.
- _____ (2013). Fâzıl'ın Çengileri: Çenginâme Üzerine. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(8), 329–371.
- KOÇU, R. E. (1971). Fâzıl Bey (Enderunlu Hüseyin). *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 10, 5589–5593). İstanbul: Koçu Yay.

- KÖKSAL, M. F. (2013). Râşid, Mehmed Râşid Efendi. *TEİS*. Erişim tarihi (20/20/2020): <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/rasid-mehmed-rasid-efendi>
- KOLEKTİF. (2006a). *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı 1. Cilt* (Editör: N. Ertuğ). İstanbul: İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi. Erişim tarihi (15/05/2021): <https://www.iski.gov.tr/web/assets/SayfalarDocs/e-kutuphane/kultur/docs/tarihicesmeler1.pdf>
- _____ (2006b). *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı 2. Cilt* (Editör: N. Ertuğ). İstanbul: İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi. Erişim tarihi (15/05/2021): <https://www.iski.gov.tr/web/assets/SayfalarDocs/e-kutuphane/kultur/docs/tarihicesmeler2.pdf>
- KÖPRÜLÜ, O. F. (1996). Galib Paşa, Mehmed Said. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 13, 329–331). İstanbul: TDV Yay.
- KÖROĞLU, H. (2002). *Türk Dili ve Edebiyatı Cilt 3*. İstanbul: Sebat Ofset.
- KORTANTAMER, T. (1993). *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*. Ankara: Akçağ Yay.
- KUBİLAY, A. Y. (1994a). Tophane-i Âmire. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 7, 278–280). Ankara: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay.
- _____ (1994b). Humbaracı Kışlası. *Dünden Bugüne Osmanlı Ansiklopedisi* (Cilt 4, 96–97). Ankara: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay.
- KUT, G. (2010). *Acâibü'l-mahlûkât-Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları I*. (Editör: F. Büyükkarcı Yılmaz). İstanbul: Simurg Yay.
- KÜÇÜK, S. (1995). Enderunlu Fâzıl. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 11, 188–189). İstanbul: TDV Yay.
- KURNAZ, C. (2007). *Osmanlı Şair Okulu*. Ankara: Akçağ Yay.
- KURTULUŞ, R. ; PALA, İ. (2006). Mülemma'. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 31, 539). İstanbul: TDV Yay.
- KURU, S. S. (2007). Gazelde Sevgilinin Cinsiyetlendirilmesi Açısından Erkek İsimli Redifler. *Kitaplık*, (107), 83–90.
- LEVEND, A. S. (1984). *Divan Edebiyatı Kelimeler Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- MACİT, M. (2012). *Nedim Divanı* [e-kitap]. Erişim tarihi (20/20/2020): <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78354/divanlar.html>
- MANSEL, P. (2011). *Konstantiniyye Dünyanın Arzuladığı Şehir*. İstanbul: Everest Yay.
- MAZIOĞLU, H. (2012). *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*. Ankara: Akçağ Yay.
- MEHMET NAİL TUMAN. (2001). *Tuhfe-i Nâili*. İstanbul: Bizim Büro Yay.
- MEHMET SÜREYYA. (1996a). Fâzıl Hüseyin Bey. (Editör: N. Akbayer), *Sicill-i Osmani* (Cilt 2, 510-511). Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- _____ (1996b). İshak Paşa. (Editör: N. Akbayer), *Sicill-i Osmani* (Cilt 3, 806). Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- _____ (1996c). İsmail Bey. (Editör: N. Akbayer), *Sicill-i Osmani* (Cilt 3, 815). Ankara: Tarih

Vakfi Yurt Yay.

_____ (1996d). Mehmed Raşid Efendi, Reisülküttab. (Editör: N. Akbayan), *Sicill-i Osmani* (Cilt 2, 351). Ankara: Tarih Vakfi Yurt Yay.

_____ (1996e). Şerif Mehmet Paşa. (Editör: N. Akbayan), *Sicill-i Osmani* (Cilt 7, 1589). Ankara: Tarih Vakfi Yurt Yay.

MENGİ, M. (2014). *Divan Şiiri Yazıları*. Ankara: Akçağ Yay.

_____ (2019). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yay.

MERMER, A. ve KOÇ KESKİN, N. (2011). *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.

MERT, Ö. (1993). Çapanoğulları. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 8, 221-224). İstanbul: TDV Yay..

MİLLÎ SARAYLAR (2021). *İhlamur Kasrı*. Erişim tarihi (11/11/2020): <https://www.millisaraylar.gov.tr/kasirlar/ihlamur-kasirlari>

_____ (2019). *Beşiktaş Sahilsarayı'ndan Dolmabahçe Sarayı'na*. Erişim tarihi (05/03/2021): <https://www.millisaraylar.gov.tr/blog/besiktas-sahil-sarayindan-dolmabahceye>.

NACİ, M. (2000). *Osmanlı Şairleri* (Editör C. Kurnaz). Ankara: Akçağ Yay.

ÖZCAN, A. (2001). İzzet Mehmet Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 23, 560-561). İstanbul: TDV Yay.

_____ (2003). I. Mahmut, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 27, 348-357). İstanbul: TDV Yay.

ÖZEGE, S. (1971). *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*. İstanbul: Fatih Yayınve Matbaası.

ÖZKAN, İ. H. (2010). Sûzidilârâ İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 38, 7-8). İstanbul: TDV Yay.

ÖZKOCA, Begül vd. (2012). Eyüboğlu Koleksiyonundaki Uçkur Dokumalardan Örnekler. *Batman University Journal of Life Sciences*, 1(1), 18–20.

ÖZTEKİN, Ö. (2004). *18.yy Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri: Divanlardan Yansıyan Görüntüler*. Ankara: Hacettepe Ün. Sosyal Bilimler Ens. Türk Dili ve Edebiyatı doktora tezi.

_____ (2010). Değişbilimsel Bir Paralel Yineleme Unsuru olarak Divan Şiirinde Redd-i Matla. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(4), 583–609.

ÖZTÜRK, N. (2002). *Zenânnâme Enderunlu Fâzıl*. İstanbul: İstanbul Ün., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı yüksek lisans tezi.

PALA, İ. (2006). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yay.

SARAÇ, Y. (2012). *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*. İstanbul: Gökkuşbu Yay.

SARICAOĞLU, F. (2009). Sır Katibi. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 37, 117-118). İstanbul: TDV Yay.

- _____ (2007). III. Osman. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 33, 456-459). İstanbul: TDV Yay.
- SCHMİDT, J. (1993). *Decision Making And Change in the Ottoman Empire* (Editor: F. Caesar). USA: The Thomas Jefferson University Press At Northeast Missouri State University.
- _____ (2011). Aşk, Âşıklar ve Mâşuklar: Meşâ'irü's-Şu'arâ'da Aşk İlişkileri. *Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar* (103-117). İstanbul:Koç Üniversitesi Yay.
- SÜNERİN, E. (2011). *III. Selim Dönemi Islahat Hareketlerinin Gemlik Tersanesi'ne Yansımaları*. Bursa: Uludağ Ün. Sosyal Bilimler Ens. yüksek lisans tezi.
- SÜYÛTÎ, Celâleddin Abdurrahman b. Ebubekr. (1988). Ed-Dürerü'l-Müntesire Fi'l-Ehâdîsi'l-Müştehire. (Yayınlayan: Muhammed Abdülkâdir ATÂ). Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- ŞAHİN, M. ve KAYA, N. E. (2010). Valide Sultanların Kurduğu Vakıfların Kadına Yönelik Sosyal Hizmetleri. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(12), 36-65.
- ŞEMSEDDİN SAMÎ (1214). Fâzıl Bey. *Kâmusu'l-Âlâm* (Cilt 5, 3331). İstanbul: Mihran Matbaası.
- ŞANİZÂDE MEHMET ATAULLAH EFENDİ. (2008). *Şânizâde Târîhi* (Editör: Z. Yılmaz). İstanbul: Çamlıca Yay.
- ŞEHSUVAROĞLU, H. Y. (1959). Tarihçi Gözü İle Yüz yıl evvelki Boğaziçililer. *Cumhuriyet Gazetesi*.
- _____ (1948). Tarihten Sahifeler. *Cumhuriyet Gazetesi*. Erişim tarihi (15/07/2021): <https://core.ac.uk/download/pdf/38302586.pdf>
- _____ (1986). *Boğaziçin'ne Dair*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yay.
- ŞENGÜN, N. (2008). Klasik Türk Şiirinde Kalem Kasideleri (Kalemiyyeler). *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(4).
- ŞENTÜRK, A. A. (2017). *Osmanlı Şiiri Antolojisi*. İstanbul: YKY.
- ŞENYURT, O. (2016). Arşiv Belgeleri Işığında III. Selim'in Askerî Alandaki Kararlarının İstanbul'da Kent Mekânının Kullanımına Etkileri. *Bilig*, (78), 199-229.
- TARLAN, A. N. (1981). *Edebiyat Meseleleri*. Ankara: Ötüken Yay.
- _____ (1992). *Ahmet Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- TAYYARZÂDE AHMET ATA. (1293). Fâzıl Bey. *Tarih-i Ata*: (Cilt 2, 242). İstanbul: Yahya Efendi Matbaası.
- TEZCAN, N. (2001). Güzele Bir Şehrengizden Bakış. *Türkoloji Dergisi*, 14(1), 161-194.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. (1999). *El-Câmi'*. Riyad: Dârü's-Selam.
- TOLASA, H. (1979). Fâzıl (Enderunlu). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler* (Cilt 3, 167-169). İstanbul: Dergah Yay.
- TOZLU, M. (2014). Sami Ebubekir Paşa. *TEİS*. Erişim tarihi (25/03/2020) <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sami-ebubekir-sami-pasa>

- TUĞCU, E. (2007). *Şehrengizler ve Âyine-i Hûbân-ı Bursa: Bursa Şehrengizlerinde Güzeller*. Ankara: Bilkent Ünv., Ekonomi ve Sosyal Bilimler Ens., yüksek lisans tezi.
- TUĞLUK, İ. H. (2009). Klasik Türk Şiirinde Manzum Tevbe-nâmeler. *EkevAkademiDergisi*, 13(38), 197–214.
- TÜRKER, O. (2006). *Therapia'dan Tarabya'ya*. İstanbul: SEL Yayıncılık.
- UĞURLU, A. H. (2012). *III. Selim'in İstanbul'u: Siyasi ve Askeri Dönüşümler Işığında İmar Faaliyetleri*. İstanbul: İstanbul Ünv., Fen Bilimleri Ens., yüksek lisans tezi.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1982). Osmanlı Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- ÜÇÜNCÜOĞLU, A. G.; KÖMÜRLÜ, E. (2016). Osmanlı Dönemi Gümüşhane İli Madencilik Tarihine Genel Bir Bakış. *Yer Altı Kaynakları Dergisi*, 5(9), 97–104.
- ÜNVER, İ. (2008). Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(6), 1–46.
- ÜSKÜDAR BELEDİYESİ. (2021a). *Esmâ Sultan Kasrı*. Erişim tarihi (18/02/2021): <https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/erehber/saraylar-kasirlar-koskler/47/esma-sultan-kasri/837>
- _____ (2021b). *Küçük Hüseyin Paşa Çeşmesi*. Erişim tarihi (18/02/2021): <https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/erehber/cesmeler/40/kaptan-huseyin-pasa-cesmesi/301>
- ÜST, S. (2012). *Edirneli Nazmî Dîvânı (İnceleme- Metin)* [e-kitap]. Erişim tarihi (12/05/2018): <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57766,edirneli-nazmi-divanipdf.pdf?0>
- UZUN, M. (1990). Hilve. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 18, 44-47). İstanbul: TDV Yay.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1956). Nizam-ı Cedid Ricalinden Valide Sultan Kethüdası Meşhur Yusuf Ağa ve Kethüdazâde Arif Efendi. *Belleken*, 10(79), 485–524.
- YAKIT, İ. (2017). *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*. İstanbul: Ötüken Yay.
- YANARTAŞ, Y. (1997). *Enderunlu Fâzıl Divanı, Edisyon Kritik, İndeks ve İnceleme*. İzmir: Dokuz Eylül Ünv., Sosyal Bilimler Ens., yüksek lisans tezi.
- YAZAR, İ. ve USLU, E. (2015). Divan Şairinin Padişah Algısı. *Journal of Turkish Studies*, 10(8), 2205–2230.
- YAZIR, E. H. (2012). *Kur'an-ı Kerim Meali*. İstanbul: Akitap Yay.
- YILMAZ, O. (2011). Enderunlu Fâzıl Divanında Yahudilikle ilgili Unsurlar. *Türkbilig*, 22(1), 1–30.
- YÖNTEM, A. C. (2001). Fâzıl. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 4, 529–531). MEB Yay.
- YÜCEL, A. (1993). İbn Sîrîn. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 20, 358-359). İstanbul: TDV Yay.

BÖLÜM VI

FÂZIL DİVANI'NIN TENKİDLİ METNİ

6.1. Nüsha Tavsifleri

T2	Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları H. 852
Tarihi	?
Müstensih	?
Varak	42v
Satır	14-16
Yazı türü	Talîk
Kâğıt türü	Aharlı
İlk beyit	Ey ser efrâhte-i nâm ü nişân-ı vüzerâ Âferin böyle gerek şöhret ü şân-ı vüzerâ
Son beyit	Halka ihsan ki şî'âr oldı baña Şimdi Fâzıl o şî'ârım ârim
Açıklama	Kırmızı deri cilt üzerine tezhipli ebruli kaplamalıdır. Mıklepsizdir. Zahriyesi ve serlevhası yoktur. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, manzumelerin ilk kelimelerine kırmızı mürekkeple işaret konulmuştur. Hattı temizdir. Herhangi bir tarihi kayıt yoktur. Varak sayısı az olduğu için müntehabât olduğu anlaşılmaktadır. Nüsha tamamlandıktan sonra iki sayfa boş bırakılmış, ardından yazı stili ve sayfa düzeni değişmiştir. Manzumeler sayfalara çapraz olarak istinsah edilmiştir. Bu bölümdeki manzumelerin hiçbirinde mahlas bulunmamaktadır. Mesnevi kafiye düzeniyle yazılmış 3 manzume, "gazel-i Kânî" başlığıyla istinsah edilmiş bir nâtamam gazel, bir gazel, "gazel-i fenâ" başlıklı ve "velehü" başlıklı 2 nâtamam gazel istinsah edilerek nüsha tamamlanmıştır.
T1	Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları H. 893
Tarihi	?
Müstensih	?
Varak	99v
Satır	15-17
Yazı türü	Nestalik

Kâğıt türü	Aharlı
İlk bent	Yine köhne baharı eyledi bād-ı şabâ tâze Terâvetlerle oldu gül-sitân-ı dil-güşâ tâze
Son bent	Hâk dâ‘im ide Hâzret-i Sultân-ı Selîmi İlhâmına âyine ola kalb-i Selîmi Rif‘atle ola müze-i vâlâ-yı şerîfi Ser-tâc-ı selâtin-i cihân üzre Selîmi

Açıklama Kırmızı deri ciltli, altın varaklı, şemsesi çiçek desenlidir. Tezhipsizdir. Zahriyesi, serlevhası yoktur. Nesih ve talik hatla yazılmıştır. Yazı stiline, kalemin değişmesi iki ayrı müstensih elinden çıkmış yahut farklı zamanlarda istinsah edilerek varakları sonradan birleştirilmiş izlenimi vermektedir. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, mahlaslar da kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Tarih manzumelerinde tarih değerini veren kelimeler kırmızı mürekkeple belirtilmiş, tarih karşılıkları da kırmızıyla yazılmıştır. Şiirlerin belli bir düzeni yoktur.

T Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları Y. 906

Tarihi	1214-1799
Müstensih	Osman Vâsıf
Varak	102v
Satır	21
Yazı türü	Nesih
Kâğıt türü	Aharlı
İlk beyit	Sen Hudâ-yı kerîmsin yâ rab Hâlime sen ‘alîmsin yâ rab
Son beyit	Der-în dergeh-i şâh-ı ‘Abdülhamîd Besî-pâdişeh hem çü tû bende-şüd

Açıklama Kırmızı, tezhipli deri ciltlidir. Zahriyesi yoktur. Serlevhasında müellif ve eserinin adı açık biçimde yazılmıştır. Divanın bölümlerini gösteren sayfalar tezhiplidir. Manzumeler altın rengi mürekkeple çerçeve içine alınmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, şairin mahlası

kırmızı mürekkeple çizilerek belirtilmiştir. Tarih manzumelerinin tarihleri de kırmızı mürekkeple gösterilmiştir. Manzumelerin son beyitleri, kasidelerin nesip, girizgâh, methiye gibi bölümlerinin ilk beyitleri ve şairin mahlasının geçtiği beyitler çerçeve içinde gösterilmiştir. Temiz ve özenli bir nüshadır. Bazı sayfaları boştur. Topkapı nüshaları içinde en kapsamlı olandır. Müstensihinin şairimizle çağdaş olan Enderunlu Vasıf olduğu anlaşılmaktadır.

B Bulak Matbaası

Tarihi 1258-1842

Müstensih ?

Varak 1-320 sayfa

Satır 23

Yazı türü Matbu

Kâğıt türü ?

İlk beyit Ey ki nûruñ cümle eşyânın mümîdd-i evvelî
Oldu mir'ât-ı cemâlin den 'avâlim münceî

Son beyit Mestdir kendüsi hem gamzeleri hem müjesi
Nice olmaz ciger-i 'âşık-ı şeydâ mezesi

Açıklama Fâzıl'ın Divan'ı ve Defter-i Aşk'ı birlikte basılmıştır. Nüshanın toplam sayfa sayısı 338'dir. 318. sayfadan itibaren Defter-i Aşk bulunur. Eserin tamamında siyah mürekkep kullanılmıştır. Divan'ın her bölümünde sayfa numaraları baştan başlatılmıştır. Dinî kasâ'id ile lâdinî kasâ'id ayrı bölümler halinde basılmıştır. Metinler çerçeve içine alınmıştır ve her bölümün ilk sayfası siyah mürekkeple tezhiplenmiştir. 1258'de Bulak'ta basıldığı Mustafa El-Mevrevî, Mahmut El- Dağıstânî, Elhac Ömer Ağa El-Bedestânî tarafından tab edildiği, Hüseyin Efendi El-Mütehas Be- Ratib tarafından nezaret edildiği bilgisi mevcuttur.

H1 Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları SHMHK Yaz. 281

Tarihi ?

Müstensih ?

Varak 170v

Satır 19

Yazı türü	Rika
Kâğıt türü	Aharlı
İlk beyit	Sen Hudâ-yı kerîmsin yâ rab Hâlîme sen ‘alîmsin yâ rab
Son beyit	Saňa Fâzıl gibi var üftâde Yüri ey dilber-i ‘âlî-şânım

Açıklama

Bordo deri ciltli, mıkbleblidir. Şirazesı dağınıktır. Bazı sayfaları kurt yeniğidir. Zahriyesi ve serlevhası yoktur. Başlıklar ve müellif ismi kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Divan tertibine uygun istinsah edilse de nüshanın sonuna divanda nâkıs olan 7 gazel ve 6 şarkı ayrı olarak eklenmiştir. Siyakatle yazılmış 1231 tarihli bir doğum kaydı vardır. Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihi belli değildir.

H2 Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları SHMHK Yaz. 282

Tarihi	?
Müstensih	?
Varak	119v
Satır	26-29
Yazı türü	Rika
Kâğıt türü	Değişik
İlk beyit	Ve ’y didim Fâzıl mi ’et ile yazub târîhini Fırtına elhâc kapudân taldı ka’r-ı rahmete
Son beyit	Böyle bir düstür lâzımdır şadâretgâhına Fâzıl eski bendedir iqbâl-i ‘âlî câhına

Açıklama

Ebruli yeşil deri ciltlidir. Şirazesı dağınıktır. Yer yer rutubet ve mürekkep dağınıklıkları bulunmaktadır. İlk varaklarda başlıklarda kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Eserin devamında ise siyah mürekkep kullanılmıştır. Bazı sayfaları boş bırakılmıştır. Zahriyesi ve serlevhası yoktur. Müstensih yahut ketebe kaydı bulunmamaktadır. Nüsha Fırtına

Kaptan'a yazılmış bir tarih manzumesinin son beyti ile başlayıp son kısmı eksik kalan bir tarih manzumesi ile bitmektedir. Bu hali ile eksik bir nüshadır. Bazı manzumelerin tamamının yahut bir kısmının üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiş yahut okunmayacak derecede tamamen karalanmıştır. Müsvedde görünümündedir.

M1 Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 HK 5075

Tarihi	1239-1822
Müstensih	?
Varak	89v
Satır	19
Yazı türü	Nesih
Kâğıt türü	Aharlı
İlk beyit	Sen Hudâ-yı kerîmsin yâ rab Hâlime sen 'alîmsin yâ rab
Son beyit	Merkad-i pâk-i şerîfnde o yatdıķca hemân Hâzret-i pâdişehiñ 'ömrü firâvân olsun

Açıklama

Kırmızı deri ciltli şemselidir. Dış kapağın iç kısmı ebruli kâğıtla kaplanmıştır. Mıklepsizdir. İlk sayfa tezhiplidir. Zahriyesi ve serlevhası yoktur. Metin kırmızı çerçeve içine alınmış, başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı manzumelerin başlıkları için yer ayrılmış ancak başlık konulmamıştır. Bazı sayfalarında haşiyeler vardır. Temellük ve temme kaydı bulunur ancak müstensihi belli değildir. Hattı temiz ve özenlidir. Yer yer rutubet lekeleri bulunmaktadır.

M Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 HK 2670/1

Tarihi	12 Ramazan 1215- 27 Ocak 1801
Müstensih	?
Varak	1-105v
Satır	17
Yazı türü	Rika
Kâğıt türü	Aharlı
İlk beyit	Gözüm yaşın akıt bir baħr-i 'ummân ey yâ rabbi

Dilim pāk eyleyip pākize dāmān eyle ya rabbi

Son beyit

Kim bilür tahta bedel āh ola tābūt-ı fenā

Şāh-ı mazlūm ‘adem iklīmine sulţān olsun

Açıklama

Ebruli deri ciltlidir. Cildi ve şirazesı dağınıktır. Sayfalarda yer yer rutubet lekeleri mevcuttur. Zahriyesi ve serlevhası yoktur. Müellifin mahlasının altı çizilmiştir. Bazı sayfaların kenarlarında haşiyeler vardır. Şairin mesnevilerini de içeren bir külliyyatdır. Divanının olduğu kısım 105 varaktır. Divan'ı "olsun" redifli mersiyesinin 21. beyti ile tamamlanmış, manzumenin sonraki beyitleri istinsah edilmemiştir. 106-138. varaklar arasında Divan'dan sonra Hammamnâme, Hûbannâme, Rakkasnâme ve Zenânnâme istinsah edilmiştir. Nûshaya dönemin Fâzıl mahlaslı diğeri şairi Hacı Tâhir Efendi'nin 17 manzumesi karışmıştır.

İBB İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Belediye K. 93/4

Tarihi 1220-1805

Müstensih ?

Varak 136-225v

Satır 13-14

Yazı türü Rika

Kâğıt türü Aharlı

İlk beyit

İlāhī ey kerem-kānī mü‘eyyed kıl Selīm Hānı

Ṭırāz-ı taht-ı hâkânı çerâğ-ı nūr-ı ‘Oşmānī

Son beyit

Derūnuñ seyr içün dāmān-ı tākıñ mevc būs eyler

Hemîşe ruḥşat ister ol şeh-i ‘ālī-cenābından

Açıklama

Ebruli yeşil, kâğıt ciltlidir. Şirazesı dağınıktır. Mıklebi yoktur. Bazı sayfaları eksiktir. Zahriyesi ve serlevhası yoktur. Müretteb değildir. Râgıp, Râsih, Şâkir ve Fâzıl divanlarını ihtiva eden bir mecmua özelliği taşır. Mürekkep ve yazı stilleri değişiklik göstermektedir. Farklı mecmuaların birleştirildiği anlaşılmaktadır. Nûshada siyah mürekkep

kullanılmıştır. Sayfalar yer yer kurt yeniğidir. Sayfa kenarlarına yer yer notlar alınmıştır. Nüshanın ıslandığı anlaşılmaktadır.

A1 Ankara Adnan Ötüken İİ Halk Kütüphanesi 06 Hk. 348/1

Tarihi 1275-1857

Müstensih ?

Varak 1-151v

Satır 15

Yazı türü Talik

Kâğıt türü Aharlı

İlk beyit Bârekallâh zihî debdebe-i hâkânî

Virdi eflâkde Mirrîhe dağı lerzânî

Son beyit Teşrîf idince maḳdem-i şadr-ı meşîḥati

Tebcîl içün sipihr idüb ezḥâr-ı çâkeri

Açıklama

Kahverengi deri cilt üzerine kahverengi kâğıt kaplanmıştır. Mıklebi yoktur. Temiz ve okunaklıdır. Fâzıl'ın kasideleri ve Vâsıf'ın tarihlerini ihtiva eder. Sultan III. Selim'e yazılmış bir kaside ile başlar. Nüshanın sonunda dönemin şeyhülislamı Esad Efendi için yazılmış bir kasidesinin ilk dört beyti istinsah edilmiştir. Eserin sonrası yoktur. Sayfa kenarlıkları, sayfa numaraları ve manzume başlıklarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır.

A Ankara Adnan Ötüken İİ Halk Kütüphanesi 06 Hk. 2437

Tarihi 1261-1845

Müstensih Süleyman Bahri Ağa

Varak 107v

Satır 17

Yazı türü Rika

Kâğıt türü Değişik

İlk beyit Sen Hudâ-yı kerîmsin yâ rab

Hâlîme sen ‘alîmsin yâ rab

Son beyit Nûr ile merḳad-ı pâkinde o yatdıḳca hemân

Ḥazret-i pâdişehiñ 'ömrü firāvān olsun

Açıklama Bordo deri ciltli, mikleblidir. Zahriyesi yoktur. Şirazesi dağınık ve sayfaları yer yer kurt yeniğidir. Farklı renkte ve tipte kâğıtlar kullanılmıştır. Siyakatle yazılmış temellük kaydı vardır. Sayfa kenarlarında haşiyeler vardır. En sonunda "olsun" redifli mersiye yer alır. Temme kaydında müstensihin Süleyman Bahri Ağa olduğu yazılıdır. Nüshada hiç şarkı ve tarih yer almamaktadır.

MK Milli Kütüphane 06 Mil. Yz. A. 3490

Tarihi ?
Müstensih ?
Varak 110v
Satır 23
Yazı türü Rika
Kâğıt türü Aharlı
İlk beyit Ey ki nûruñ cümle eşyānıñ mümid-i evveli
 Oldı mir'ât-ı cemāliñden 'avālim münceli

Son beyit

Ḥazret-i 'Ārif Efendi kim kefi 'irfānına

Açıklama Kırmızı deri cilt üzerine yeşil üzerine siyah desenli kâğıt ciltlidir. Şirazesı dağınıktır. Sertabı vardır. Zahriyesi yoktur. Serlevhasında müellif ve eserinin adı açıkça yazılmıştır. Tezhipsizdir. Nüshanın tamamında siyah mürekkep kullanılmıştır. Sayfa kenarlıkları mevcuttur. Manzumelerin başlıkları ve son beyitleri ayrı bir satırla yazılarak çerçeve içine alınmıştır. Yer yer mürekkep dağılmaları olsa da temiz ve okunaklıdır. Tevârih devam ederken eser yarıda kalmıştır. Bu nedenle eserin son beytinin son dizesi yoktur. Kaside ve tarihleri ihtiva eder. Divan'da bulunan diğer manzumeler bu nüshada yoktur.

İÜ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T 2819

Tarihi 29 Rebiulahir1248- 25 Eylül1832
Müstensih Mehmet Arif Efendi
Varak 1-244v
Satır 19

Yazı türü	Rika
Kâğıt türü	Aharlı
İlk beyit	يا رافى الكربته شم الضراً و راتفى البوة شم الشرأ
Son beyit	Fâzıl o şehe ‘arz u niyâz eyle ki zîrâ Meclisde olan zümre-i ağıyâr çözüldi
Açıklama	Bordo karton ciltlidir. Mıklebi yoktur. Yazmanın sonunda "Terceme" başlıklı mensur bir terceme-i hal bulunmaktadır. Buradan anlaşıldığına göre eserin müstensihi Fâzıl'ın Fatih Çatladıkapı'dan bir dönem komşuluk münasebetiyle tanıştığı Mehmet Arif Efendi'dir. Nüshanın ferağ kaydından anlaşıldığına göre 29 Rebiyülahir 1248 (25 Eylül 1832) tarihinde istinsah edilmiştir. Zahriyesi ve serlevhası yoktur. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Temiz bir nüshadır. Sayfa kenarlarında yer yer notlar alınmış ve eksik manzumeler buralara istinsah edilmiştir. Nüshanın sonunda şairin Defter-i Aşk'ı istinsah edilmiştir. Nüshalar içinde en hacimlisidir. Hacimli olmasında dönemin Fâzıl mahlaslı başka bir şairi olan Mehmet Tahir Efendi'nin çok sayıda şiirinin karışmasının etkisi vardır. Fâzıl'ın bir gazeliyle biter.

İ1 İzmir Milli Kütüphanesi 1279

Tarihi	21 Cemaziyelahir 1232 - 8 Mayıs 1817
Müstensih	?
Varak	1-282v
Satır	15
Yazı türü	Talik
Kâğıt türü	Aharlı
İlk beyit	Men ol dermānde-i mehcūr u nāşādem amān yā rab Meded men ‘āciz-i muhtāc-ı imdādem amān yā rab
Son beyit	Didi Fâzıl bu du‘āyı Halebü’ş-Şehbāda Zevk ü sıhhat ile bākī ola hemvāre burun
Açıklama	

Ebruli deri ciltlidir. Zahriyesizdir. 1b-2a sayfaları tezhiplidir. Serlevhasında müellif ve eserin adı açıkça yazılmıştır. Manzumeler kırmızı çerçeve içine alınmıştır. Manzume başlıkları ve müellif mahlası kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 1b-274b arası divanıdır. Bölümleri arasında boş sayfalar bırakılmıştır. Temiz ve özenli bir nüshadır. Sayfa kenarlarında yer yer haşiyeler bulunmaktadır. Divan'dan sonra Rakkasnâme, Hûbânnâme, Zenânnâme ve Defter-i Aşk'ı istinsah edilmiştir.

İ İzmir Milli Kütüphanesi 1280

Tarihi 25 Safer 1227 - 10 Mart 1812

Müstensih ?

Varak 1-209v

Satır 21-25

Yazı türü Rika

Kâğıt türü Aharlı

İlk beyit يا رافى الكريته شم الضراً
و راتفى البوة شم الشرأ

Son bent Perişan eyledi ahvâlimi ol yâr vârsun

Dil-i a' dâ gibi zülf-i siyâhı tarmâr olsun

Bu pendim Fâzılâ aḥbâba benden bergüzâr olsun

Şemâtet-hîz-i a' dâ ta' ziyet-fermâ-yı iḥvândır

Mükedder de olursañ kendiñi ğamdan beri göster

Açıklama Yeşil deri ciltlidir. Divan, Hûbânnâme, Zenânnâme, Defter-i Aşk ve Rakkasnâme birlikte istinsah edilmişlerdir. 1b-209a arası divanıdır. Cildi dağılmıştır ancak varakları derli topludur. Başlıklar ve müellifin adı kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfalar arasında haşiyeler vardır. Kimi varakları boşdur. Gazeliyât kısmındaki kimi harf başlıklarının altı sonradan doldurulmak üzere boş bırakılmıştır. Nüshanın başında tarih yoktur ama gazeliyât kısmı sonunda ve ilk birkaç münâcât sonunda bir tarihi kayıt vardır. 1b-10b varakları arasında 32 münâcât ve na't istinsah edilmiş, sonra tarih atılmış ve esere yeniden başlanmıştır. İlk kısımda

yer alan manzumelere dönemin Fâzıl mahlaslı diğer şairi Mehmet Tâhir Efendi'nin şiirleri karışmıştır. Muhtemelen bu durum daha sonra müstensih tarafından fark edilmiş ve eser tarih atılarak yeniden başlatılmıştır. Eserin bundan sonraki kısmında karışıklığa sebep olan manzumeler ayıklanmıştır.

BL British Library Or. 8891

Tarihi	11 Şaban 1254- 30 Ekim 1838
Müstensih	?
Varak	52v
Satır	17
Yazı türü	İnce talik
Kâğıt türü	Aharlı
İlk beyit	Men ol dermande-i mehcûr u nâşâdem amân yâ rabb Meded men 'âciz-i muhtac-ı imdâdem amân yâ rabb
Son beyit	Didi Fâzıl bu du'âyı Halebü's-Şehbâda Zevk ü sıhhat ile bâkî ola hemvâre burun
Açıklama	Ebruli deri ciltlidir. Zahriyesi yoktur. Serlevhasında müellif ve eserinin adı açıkça yazılmıştır. Eserin tamamına ulaşılamamıştır.

SB ALMANYA MİLLÎ KÜTÜPHANESİ Ms. Or. Fol. 3343

Tarihi	1260-1844
Müstensih	Mir Abdülkadir
Varak	174
Satır	21
Yazı türü	Nesih
Kâğıt türü	Aharlı, değişik, filigranlı
İlk beyit	Sen Hudâ-yı kerîmsin yâ rab Hâlîme sen 'alîmsin yâ rab Fâzılâ zâhire yokdur nazarı çeşmimiziñ
Son bent	Lücce-i bâtına dalmış güheri çeşmimiziñ Oldu tûfân-ı belâ eşk-i teri çeşmimiziñ Hâtifâ seyl-i sirişk eşeri çeşmimiziñ

Gevheri bahre şadef mevce-i âhestesidir

Kahverengi, şemseli deri ciltlidir. Mıklebi yoktur. Dış kapağın iç kısımları ebrulidir. Divan bölümlerinin ilk sayfaları tezhiplidir. Metin altın renkli çerçeve içinde istinsah edilmiştir. Tevârih bölümünde kimi sayfalar turuncu renge boyanmıştır. Tezhipli ve özenlidir. Zahriyesi yoktur. Serlevhasında müellif ve eser adı açıkça yazılmıştır. Tekrarlayan dizeler, başlıklar, mahlas, manzumelerin son beyitleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Birçok sayfanın kenarına sonradan manzumeler eklenmiştir. Bu bakımdan başka bir nüshadan karşılaştırma yapıldığı anlaşılmaktadır. Mürettebdir.

SB1 ALMANYA MİLLİ KÜTÜPHANESİ Ms. Or. Quart 1449

Tarihi ?

Müstensih ?

Varak 80

Satır 17

Yazı türü Talik

Kâğıt türü Aharlı

İlk beyit Sen Hudâ-yı kerîmsin yâ rab
Hâlime sen ‘alîmsin yâ rab

Son beyit Nâsih kı ‘aşk için baña pend u nâsihati
Vazgeç ki ben helâkda buldum selâmeti

Açıklama Ebruli deri ciltlidir. Mıkleblidir. Zahriyesi yoktur. Serlevhasında müellif ve eserinin adı açıkça yazılmıştır. Kasideler, bentler, müstezâdlar ve gazelleri ihtiva eder. Müretteb değildir. Nüshanın son beyti bir gazelinin ilk beytidir. Buradan sonra nüshanın yarım kaldığı anlaşılmaktadır. Nüshanın sayfaları yer yer ıslanmış ve mürekkebi akmıştır. Sayfalarda yer yer hesaplamalara ve Sâbit, Bâkî, İzzet Molla gibi şairlerden şiirlere yer verilmiştir. Birçok sayfanın kenarına manzumeler eklenmiştir. Temiz ve özenlidir.

S SÜLEYMANİYE YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ 2539

Tarihi 1259-1843

Müstensih	Mehmet Şükrü Erzurumlu
Varak	70v
Satır	21
Yazı türü	Nesih
Kâğıt türü	Aharlı
İlk beyit	Luţf itdi baña ol şeh-i seyyâre sipâhım Nâz eyledi gerdûn yine baht-ı siyâhım
Son beyit	Zühre-i zehrâ felekde oynadı Fâtıma Sulţân gelince ‘ âleme
Açıklama	Şirazesı dağınıktır. Yer yer mürekkep dağınıklıkları, kopmuş sayfalar ve kurt yenikleri bulunmaktadır. Bazı sayfa kenarlarında beyitler ve notlar bulunmaktadır. Nüşa III. Selim'e yazılmış 10 bentlik methiyenin 9. benti ile başlar. Sayfa kenarlıklarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Kaside, bölüm başlıkları ve gazeller kısmında revî harflerini belirtmek için boşluklar bırakılsa da başlıklar istinsah edilmemiştir. Kaside ve gazeller istinsah edildikten sonra şairin "olsun" redifli mersiyesi ile tamamlanmıştır. Nüşanın sonuna 6 tarih manzumesi eklenmiştir. Divan'da bulunan diğerk manzumeler nüşada yoktur. Hattı temiz ve özenlidir.

K KONYA KOYUNOĞLU MÜZE VE KÜTÜPHANESİ 11316

Tarihi	?
Müstensih	?
Varak	108v
Satır	17
Yazı türü	Nesih
Kâğıt türü	Aharlı
İlk beyit	Sen Hudâ-yı kerîmsin yâ rab Hâlime sen ‘ alîmsin yâ rab
Son beyit	Yalınız nâle-keşi ümmet-i İslâm degil Kim umar millet-i tersâ dağı giryân olsun
Açıklama	

Şirazesı dağınıktır. Kahverengi deri cilt üzerine kahverengi kâğıt ciltlidir. Mıklebi yoktur. Manzumeler yer yer kırmızı çizgilerle birbirinden ayrılmıştır. Bazı sayfa kenarlarında notlar alınmıştır. Nüşa yer yer ıslanmıştır ve mürekkep dağınıklıkları vardır. Eserin başında Fâzıl'ın 1225'te vefat ettiği bilgisi vardır. Nüşa III. Selim için yazılmış mersiye'nin 30. beyti ile sona erer. Son beş beyit yoktur. Eserin yarım kaldığı anlaşılmaktadır.

6.2. Nüşaların Değerlendirilmesi ve Tenkitli Metnin Hazırlanmasında İzlenen Yöntem

Enderunlu Fâzıl Divanı hazırlanırken yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerindeki kataloglar taranmıştır. Matbu Bulak nüshasından hareketle divanda yer alan tüm manzumelerin tespiti yapılmıştır. Hem basılmadan önce belli bir tenkide tabi tutulduğunu düşündüğümüz hem de ihtiva ettiği manzume sayısının fazlalığından dolayı Bulak nüshası ile tespit edilen yazmalar birlikte değerlendirilerek Fâzıl Divanı'nın tenkitli metni hazırlanmıştır. Tenkitli metnin oluşturulması aşamasında şiirlerin nazım şekillerine göre sayısı, dağılımı, düzeni ile her şiirin beyit sayısı tespit edilmiş, nüshalarda bulunan ve bulunmayan manzumeler belirlenmiştir. Ayrıca nüshalar arasında tespit edilen benzerlik ve farklılıklar dikkate alınarak nüsha grupları belirlenmiştir. Nüşa grupları belirlenirken şu temel özellikler dikkate alınmıştır:

- Divan tertibi
- Nüşalardaki manzumelerin sırası
- Nüşalardaki bazı önemli farklar
- Ortak müstensih hataları
- Nüşalarda eksik yahut fazla olarak yer alan manzumeler
- Temme kayıtları
- Manzume sayıları
- Derkenardaki manzumeler

Bütün bu ölçütler ışığında nüsha grupları oluşturulmuş, kol başlarının belirlenmesinde istinsah tarihi, şiir sayısı, nüsha farklılıkları ve diğer nüshalara kaynaklık etmesi gibi hususlar göz önünde bulundurulmuştur.

Karşılaşılan zorluklar:

Çalışma hazırlanırken nüsha tavsifi ve şecerinin oluşturulmasında öngörülmeven bazı durumlarla karşılaşılmıştır:

- Katalog taramaları sonucu tespit ettiğimiz nüshaların çok farklı başlangıç ve bitişlere sahip olmaları
- Nüshalar arasında manzume sayıları bakımından büyük farklılıkların görülmesi. Tespit edilen nüshaların bir kısmında manzume sayıları oldukça fazla iken bir kısmında ise neredeyse yarısı kadardır. Bir grup nüshada ise tarih, şarkı gibi nazım türleri ya hiç yoktur yahut sayıca çok azdır.
- Bazı müretteb nüshalarda normal tertibin bozularak eklemeler yapılması
- Kimi nüshalarda haşiyelerde pek çok manzumenin olması
- Katalog bilgilerindeki tutarsızlık ve yetersizlikler. Bazı nüshaların Fâzıl Divan'ı olarak kataloglandığı halde ya aynı mahlaslı başka bir şaire ait olduğu yahut şairin divanı dışındaki eserlerine ait olduğu tespit edilmiştir.
- Aynı dönemde yaşamış aynı mahlasta başka bir şair olduğu için şiirlerinin birbirine karıştırılması ve nüshalardaki manzumelerde ayıklama yapmak zorunda kalınması
- Yurt dışı menşeli yazmalara ulaşmada yaşanan sıkıntılar olarak ifade edilebilir.

Yurt içi ve yurt dışı kataloglarda yapılan taramalar sonucu Enderunlu Fâzıl'ın Divan'ına ait 26 kayıt tespit edilmiş, bunların 20'sinin şairin divanına ait olduğu anlaşılmıştır. 26 kayıttan 4'ü "Divan" adıyla kaydedilmesine rağmen şairin divanı dışındaki eserleridir. Irak Milli Kütüphanesi'nde 11885 ve 6394'de kayıtlı nüshalar Fâzıl'ın Aşknâme adıyla kayıtlı Defter-i Aşk'ı, Çenginâme'si, Zenânnâme'si ve Hübânnâme'sidir. 6403'de kayıtlı nüsha ise Zenannâme'sidir. İngiltere Milli Kütüphanesinde Or. 7093'te kayıtlı nüsha da yine divanı dışındaki manzumelerini ihtiva etmektedir. Aynı kütüphanede Or. 11222'de kayıtlı nüsha ise Enderunlu Fâzıl'a değil, devrin aynı lakaplı şairi Mehmet Tahir Efendi'ye aittir. Medine Arif Hikmet Kütüphanesi 2920 811/75'da Fâzıl Divanı olarak kayıtlı nüshaya ulaşılammıştır. Ancak Çukurlu ve Düzenli Enderunlu Fâzıl'ın tarihleri üzerine yaptıkları çalışmanın aparatında söz konusu bu eserin de Mehmet Tahir Efendi'ye ait olduğunu tespit etmişlerdir (Çukurlu ve Düzenli 2021).

Bazı nüshalar aşağıda ifade edilen gerekçelerle tenkitli metne dâhil edilmemiştir:

İBB: Birden fazla şairin divanını ihtiva eden mecmua niteliğindedir.

A1: Sadece Fâzıl'ın kasideleri ve Vasıf'ın tarihlerini ihtiva eder. Mecmua niteliğinde olduğu için şecereye dâhil edilmemiştir.

MK: Nüsha eksiktir. Kaside kısmı tamdır ancak tarih kısmı yarıda kesilmiştir.

H1: Başı ve sonu eksik bir nüshadır ve müsvedde olarak hazırlanmıştır. Normal divan düzeni devam ettirilirken sonuna tarih manzumeleri eklenmiştir.

BL1: British Library Or. 11122'da kayıtlı bu nüshaya ulaşılammıştır.

SB1: Nüshanın son kısmı eksiktir.

BL-T2: Varak sayıları diğer nüshalar ile kıyaslandığında oldukça azdır ve bu haliyle müntehabat izlenimi vermektedir.

S: Nüshanın baş kısmı eksiktir.

K: Nüsha eksiktir.

Fâzıl Divanı nüshaları tespit edilirken yapılan katalog taramasında Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi 3449'da Fâzıl Divanı olarak kaydedilen bir nüsha dikkat çekicidir. Çünkü bu nüsha Enderunlu Fâzıl'a ait bir münâcâtla başlar ve Fâzıl'ın bir şarkısıyla devam eder. Ancak ilgili eser Fâzıl lakaplı (ö. 1802) Hacı Tahir Efendi'ye aittir. Bu nüshada bilhassa kasâ'id ve gazeliyât kısmına bazı manzumelerin karıştığı görülmüştür. Adı geçen şair üzerine Metin Arpacı (2005) ve Mehmet Atacan (2014) yüksek lisans çalışması yaparak tenkitli metnini hazırlamıştır. Atacan çalışmasında Enderunlu Fâzıl ve Hacı Tahir Efendi'nin aynı mahlası kullanmalarından ve çağdaş olmalarından dolayı bu iki şairin şiirlerinin birbirine karıştırıldığını belirtmiştir (Atacan, 2014). Yine Atacan, Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan ve 45 Hk 2670/1'e kayıtlı Enderunlu Fâzıl divanının 14 varağının aslında Hacı Tahir Efendi'ye ait olduğunu belirtmişse de yaptığımız incelemeler sonucu 14 değil 7 varağın ilgili şaire ait olduğu tespit edilmiştir. Enderunlu Fâzıl'ın divanını istinsah etmek isteyen müstensihin yanlışlıkla Hacı Tahir Efendi'nin divanını yazmaya başlaması, sonrasında ise yaptığı hatanın farkına varıp herhangi bir düzeltme yapmadan kaldığı yerden Enderunlu Fâzıl'ın divanına devam etmiş olması yahut referans aldığı nüshanın benzer bir hata yapmış olması ihtimal dâhilindedir. Aynı durum İ nüshası için de geçerlidir. Nüshanın ilk 10 varağında Hacı Tahir Efendi'nin şiirleri de istinsah edilmiştir. Daha sonra istinsah sona erdirilmiş ve bir boş sayfa bırakılarak nüsha yeniden başlatılmıştır. Yeniden başlatılan bölümde Hacı Tahir Efendi'nin şiirleri ayıklanmıştır. M, İ, İl, B ve İÜ nüshalarında Hacı Mehmet Tahir Efendi Divanı'nın tenkitli neşrinde de yer verilen bazı manzumeler tespit edilmiştir. Bunların manzumelerden Fâzıl'a ait olmadığı düşünülenler elenerek tenkitli metne dâhil edilmemiştir.

Tenkitli metne alınan ve her iki şairde de tespit edilen manzumeler aparatta belirtilmiştir. Aşağıda her iki şairin divanında tespit edilen manzumelerin bilgileri verilmiştir:

Tablo 29. Enderunlu Fâzıl Divanı ve Mehmet Tahir Efendi Divanı'nda ortak olduğu tespit edilen manzumelerin listesi⁶

Sıra	Tâhir Efendi	Biçim	İlk Beyit/Dize	İÜ	B	M	İ	İl
1	98	tahmîs	Sehâ-yı cevherîye lü'lü'-i dendânı fâ'ikdir Kitâb-ı vechi mest-i nüsha-i envâr-ı 'âşıkıdır	+	-	-	-	-
2	104	tahmîs	Bahâne bulmasun bir vechle ol çeşm-i bâdâma Dahi anda olan mâye yeter uşşâk-ı nâ-kâma	+	-	-	-	-
3	89	tahmîs	Basîretle nazar kıl pâygâh-ı enbiyâdır bu Melâ'ik ma'bedidir secdegâh-ı asfiyâdır bu	+	-	-	-	-
4	103	tahmîs	Bir iki müdan sonra mı ihtizâz etmek bana Nev-i hotenî sâhir rûdan imtiyâz etmek bana	+	-	-	-	-
5	79	tahmîs	Bu gülşenin diyemem sünbûline bî-idrâk 'Acep değül mi değül gonçesi giribân-çâk	+	-	-	-	-
6	93	tercî-i bend	İcra-yı rûsûm-ı pey-i eslâf-ı kirâm it Bir müddet vâfir-i saf-ı hizmetde kıyâm it	+	-	-	-	-
7	97	tahmîs	İder teklîf-i sahbâ sâ'id-i sîmîn billûrî Garaz tek zâhir olsun âşıkın ahvâl-i mestûrî	+	-	-	-	-
8	95	tahmîs	İdüb bir dil-firîbi sürmeli gözli uzun meşreb O şûh-ı sâhir levha itmeyeydi sonra bir kâleb	+	-	-	-	-
9	73	tahmîs	Kulûb-ı celb idegôr mâ'il olma tenfire Keş-â-keş itme nazar kıl verâ-yı tedbîre	+	-	-	-	-
10	94	tahmîs	Likâ-yı hâb-ı yârî ins-i sürîden yakîn buldum O mâhî hâsılı temsile bir rengin zemîn buldum	+	-	-	-	-
11	86	tahmîs	Bülbülân beste zebân ser be-giribân olsun Gül dahi reng-i ruh-ı âline hayrân olsun	+	-	-	+	-
12	42	tahmîs	Ey yüzünden hâfız-ı âyât-ı Kur'ân olduğum Ey hatndan vâkıf-ı esrâr-ı subhân oldıaüm	+	-	+	+	-
13	84	tercî-i bend	Mül-i lâlinle mest-i bi-mecal itmez misin cânâ Yeter huşyârlık âşüfte hâl itmez misin cânâ	+	-	-	-	-
14	85	tahmîs	Ne feyz-i zatımı sermâye-i ecdâddan gördüm Tecelliyâtımı ne âşinâ vü yârdan gördüm	+	-	-	-	-
15	76	terci	Ne zamîr-i pâyine nâzır olur vâlâ-himem kaldı Ne bir merd-i gedâ-perver ne bir sâhib-i kerem kaldı	+	-	-	-	-
16	72	terci	Olunca merdüm-i didem şehâsana hasret Gönülde yer bulamaz oldı leşker-i mihnet	+	-	-	-	-
17	41	tahmîs	Maksad-ı dünyâ ü mâ-fihâ habîb-i kibriyâ Âb u tâb-ı cennet-i me'va habîb-i kibriyâ	+	-	+	+	-
18	102	tahmîs	Sana mahkûm olma sultân3i-i kişverdir bana Pençe-i mihr ile gerdûn dest-ber-serdir bana	+	-	-	-	-
19	70	terkîb-i bend	Söyleşüb vâsitasız râh-nümâ bilmez idim Sana leb-ber-leb iken harf-i recâ bilmez idim	+	+	+	+	-
20	87	tahmîs	Yâd eylemedi tâli-i nâ-mihribânımı Âfâka bende neşr itdim nâm ü nişânımı	+	-	-	-	-

⁶ Tablo'da ilgili manzumelerin Mehmet Tâhir Efendi Divanı'ndaki sayfa numaraları bilgisi verilmiştir. Divan'ın Atacan tarafından yapılan tenkidli neşri esas alınmıştır (Atacan 2014).

21	74	müsed des	Yâ bir kendin gibi şûh-ı sitemkâra nevâ-vâr ol Ya hâl-i sıhhatünde mübtelâ-yı çeşm-i bîmâr ol	+	+	+	+	-
22	81	müsed des	Hele ey bî-vefâ itdin mi âher-i 'azm-i padaşi Bize böyle edâlar şimdicek âyâ neden nâşi	+	+	-	+	-
23	83	muham mes	Esîr-i reng ü bû her cân-sitânı sanma cânândır Münakkaş sûretün tiryâk-ı vaslî mâr-ı hicrândır	+	+	+	+	-
24	48	kaside	Gubâr-ı hâk-râh-ı handânım yâ resûlallah Fedâ olsun yolunda cism ü cânım yâ resûlallah	+	-	+	+	-
25	40	kaside	Bu hâk-i tîrede yerde kalur gubârım yok Benüm bu 'âlem-i fânide kâr u bârım yok	+	-	+	+	-
26	46	kaside	Cihânın mebd-i îcâdı sensin yâ resûlallah Bu beytin bâ'is-i inşâdı sensin yâ resûlallah	+	-	+	+	-
27	38	kaside	Gözüm yaşın akıt bir bahr-ı ummân eyle yâ rabbi Dilüm pâk idüb pâkize dâmân eyle yâ rabbi	+	-	+	+	-
28	51	kaside	Nedîm-i bezm-i ma'nâ mahrem-i sırr-ı hudâsın sen Visâl-i matlab-ı bîçâregâna pişvâsın sen	+	-	+	+	-
29	50	kaside	Sana mihr-i muhabbet cân-fezâdır yâ resûlallah Reh-i eâşûuñda cism ü cân fedâdır yâ resûlallah	+	-	+	+	-
30	47	kaside	Senün için yarattı ins ü cânı yâ resûlallah Sana 'âşık olan rûşen dilâmı yâ resûlallah	+	-	+	+	-
31	48	kaside	Sühandan kalmadı bir gayrı kârım yâ resûlallah Seni medh eylemek ancak merâmım yâ resûlallah	+	-	+	-	-
32	47	kaside	Şarâb-ı 'aşkına bir katre kandım yâ resûlallah Henüz derd-i serümden ben uyandım yâ resûlallah	+	-	+	+	-
33	43	kaside	Kusûr eyler ne denlû fikr sanıb itse evsâfin Kemâl ile hudâdır eyleyen tekmîl-i evsâfin	+	-	+	-	-
34	39	kaside	Kuyûd-ı gamdan âzâd eyle yâ rab Beni lutfunla dilşâd eyle yâ rab	+	-	+	+	-
35	50	kaside	Vücûdun mû-be-mû mecrâ-yı yenbû-ı hikem oldı Yudı dünyâyı çirk-i şirkden 'ayn-ı kerem oldı	+	-	+	+	-
36	115	gazel	Nâ-be-kâmî şevk-i noksân u tekâsüldür bana Ceyb-i fırsat taraf-ı dâmân-ı tahayyüldür bana	+	-	-	-	-
37	116	gazel	Âh itmedim mi dün de dem-i vâpesîn sana Can sonraki cevâbı bugün al peşîn sana	+	-	-	-	-
38	120	gazel	Be-hemdür yohsa pîşânî-i tâkat tâb-ı istiğnâ Açılsa tâk-ı ebrû çâk olur mihrâb-ı istiğnâ	+	-	-	-	-
39	117	gazel	Bûy-ı sünbül sanki hûy-ı tâbdâr olmuş sana Reng-i gülbin şermle gelmiş 'izâr olmuş sana	+	-	-	-	-
40	118	gazel	Bir cân-fezâ-yı rûh-ı revân söylerüm sana Gûyâ zamân içinde zamân söylerüm sana	+	-	-	-	-
41	115	gazel	Çalındı lezzet-i lâ'lin dehânıma cânâ Senin sözün geçer ancak zebânıma cânâ	+	-	-	-	-
42	118	gazel	Dem mezen ez-iştîyâk-ı bî-vefâ Cân u dilden iltifâtı yok sana	+	-	-	-	-
43	123	gazel	Dil sanma gayrılar gibi üftâdedür sana Ancak bizimki bir nîgeh-i sâdedür sana	+	-	-	-	-
44	111	gazel	Dilber-i nev-hat yine 'ayniyle gül-rûdur bana Bend-i güldür hattı gûyâ bir iki müdur bana	+	-	-	-	-
45	114	gazel	Gül-i gülzâr-ı ruhsârın 'aceb rengin olur cânâ Bu vech ile ruh-ı 'âşıkların zerrîn olur cânâ	+	-	-	-	-
46	108	gazel	Gözümde câ-becâ bir ebr-i cevher-bâr olur peydâ Dökersem ol zamân eşküm dürr-i şehvâr olur peydâ	+	-	-	-	-
47	112	gazel	Kemân eyler kemân ebrû anı santûrdur gûyâ O bilmez kim nevâ-yı 'âşık-ı mehcûrdur gûyâ	+	-	-	-	-
48	111	gazel	Hâk-râh-ı kademün minnet-i cân oldı bana Gelmedün nûr-ı basar hayli zamân oldı bana	+	-	-	-	-

49	110	gazel	Her ne itdi ise ol zülf-i siyâh itdi bana Ana bel bağladı dil döndi külâh itdi bana	+	-	-	-	-
50	121	gazel	Hun-ı dilden dîdeler leb-rîz-i câm oldu bana İntizârın neş'e-i şîrb-i müdâm oldu bana	+	-	-	-	-
51	126	gazel	İder rencide rûz-ı sarsar-ı hamyâze-i sevdâ Sakınsun tâb-ı âhımdan nihâl-i tâze-i sevdâ	+	-	-	-	-
52	109	gazel	Meş'al-i tâb-ı ruhı râh-nümûn oldu bana Turrası silsile-cinbân-ı cünûn oldu bana	+	-	-	-	-
53	109	gazel	Ne dem âh eylesem olsa diyü bir hem-nişîn peydâ Hemân ol dem olur bir gül-'izâr-ı âteşin peydâ	+	-	-	-	-
54	124	gazel	Nüşa-i ebrûların yâ bir du'â olmuş bana Yâ lisân-ı hâlîle harf-i nidâ olmuş bana	+	-	-	-	-
55	124	gazel	O âftâbım için bed nazar mı oldu bana Ya ebr-i âh-ı şikâyet siper mi oldu bana	+	-	-	-	-
56	119	gazel	Ol kadar te'sîr -i nây-ı dâğdâr eyler bana Nâle-i 'uşşâk-veş pür sâzkâr eyler bana	+	-	-	-	-
57	122	gazel	Olunca ez dil ü cân 'âşık-ı fettân sana Düşer mi itmek ana bir nigâh-ı sâde sana	+	-	-	-	-
58	125	gazel	Ruhsâr-ı nev-hattı gül-i bî-hâr olur bana Mû-yı 'izârı zîver-i destâr olur bana	+	-	-	-	+
59	119	gazel	Ruhsat-ı âmîzişi hep 'ayn-ı dikkatdûr bana Germî-i nezzâresi sûz-ı mahabbtdûr bana	+	-	-	-	-
60	112	gazel	Seni ol çeşm-i gûyâ imtihân eyler mi eyler yâ Muhassal kendi gibi nüktedân eyler mi eyler yâ	+	-	-	-	-
61	116	gazel	Şermden güller kızarmış rûy-ı âl olmuş sana Tâb-ı haclet reng-i ruhsâr-ı hayâl olmuş sana	+	-	-	-	-
62	113	gazel	Yakışmaz ey gönül nâz eyleme gel gül-ruhân âsâ Bir iki mû ile 'uşşâkı bend it nev-hatân âsâ	+	-	-	-	-
63	113	gazel	Yek dü harf ile olur tefhîm-i kâm itmek bana Her makâlî mazhar-ı hayru'l-keâm itmek bana	+	-	-	-	-
64	125	gazel	Âyet-i hüsnünde sehv itmesem değil Kur'ân bu yâ Sevdiğim Kur'ân okurken yanılır insan bu yâ	+	-	+	+	-
TOPLAM				64	4	18	18	1

Görüldüğü gibi İÜ nüshasında Mehmet Tâhir Efendi Divanı'nda da istinsah edilen 64, B nüshasında 4, M ve İ nüshalarında 18 İl nüshasında 1 manzume bulunmaktadır. Bu manzumeler içinde Enderunlu Fâzıl'a ait olmadığı düşünülen şiirler tespit edilerek tenkitli metne dâhil edilmemiştir. M ve İ nüshalarındaki manzumeler yalnızca ilk varaklardadır. İ nüshasında müstensih muhtemelen yaptığı hatanın farkına varmış ve bir varak boşluk bırakarak istinsaha baştan başlamış ve karışan manzumeleri ayıklamıştır. M nüshasında da yalnızca ilk varaklarda bu manzumelerin bulunması İ'ye benzer bir durumun bu nüshada da yaşanmış olma ihtimalini düşündürmektedir. İÜ nüshasında hem kaside, hem gazel hem de musammatlarda çok sayıda şiirin karıştırıldığı görülmektedir. Bu nüshaya karışan gazeller, yalnızca revî harfî elif olanlardır. Diğer gazellerde herhangi bir karışıklık bulunmamaktadır.

Bu değerlendirmeler ışığında tespit edilen nüshalar içinde 11'inin Divan metninin oluşturulması için metin tenkidinde kullanılabileceği anlaşılmıştır.

Ketebe kayıtları incelendiğinde 8 nüsha dışında tarih kayıtlarına ulaşılmıştır. Nüshaların müstensihleri ve istinsah tarihi kayıtları şöyledir:

Tablo 30. *Fâzıl Divanı nüsha bilgileri*

Nüsha Kaynağı	Kodu	Müstensih	Tarihi
Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları H. 852	T2	?	?
Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları H. 893	T1	?	1794/ 1795 ?
Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları Y. 906	T	Osman Vâsıf	1799
Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları SHMHK Yaz. 281	H1	?	?
Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları SHMHK Yaz. 282	H	?	1808 ?
Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 HK 5075	M1	?	1822
Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 HK 2670/1	M	?	1801
İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Belediye K. 93/4	İBB	?	1805
Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi 06 Hk. 348/1	A1	?	1857
Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi 06 Hk. 2437	A	Süleyman Bahri Ağa	1845
Milli Kütüphane 06 Mil. Yz. A. 3490	MK	?	?
İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T 2819	İÜ	Mehmet Arif	1832
İzmir Milli Kütüphanesi 1279	İ1	?	1817
İzmir Milli Kütüphanesi 1280	İ	?	1812
British Library Or. 8891	BL	?	1838
Almanya Milli Kütüphanesi Ms. Or. Fol. 3343	SB	Mir Abdülkadir	1844
Almanya Milli Kütüphanesi Ms. Or. Quart 1449	SB1	?	?
Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi 2539	S	Mehmet Şükrü Erzurumlu	1843
Konya Koyunoğlu Müze ve Kütüphanesi 11316	K	?	?

Yapılan incelemeler ve yukarıdaki tablodan çıkan sonuca göre, T1 nüshasında herhangi bir kayda ulaşılamamıştır ancak tarih manzumelerine bakıldığında 1794/1795 yıllarında istinsah edildiği söylenebilir. Müsvedde niteliğinde olan H1 nüshasının da şairin ölümünden

sonra kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Yarım kalan MK nüshası ile BL, BL1 ve SB nüshaları için de tarih kaydı bulunmamaktadır. Nüshalar içinde en erken tarihli 1799'da istinsah edilmiş T nüshasıdır. Şairin 1759-1810 yılları arasında yaşadığı göz önüne alındığında T1, T, H, M ve İBB nüshalarının şair hayattayken istinsah edildiği anlaşılmaktadır. En geç tarihli nüsha ise 1857 tarihli A1 nüshasıdır. B nüshası dışındaki tüm nüshalar yazmadır. Bulak basımı B nüshasının tarih kaydı da 1842 olarak geçmektedir.

Edebiyat tarihçilerinin daha çok mesneviciliğine dikkat çektiği Fâzıl'ın Divan'ına ait olan İ, İ1 ve M nüshaları mesnevilerini de içeren külliyat özelliği taşımaktadır. B ve İÜ nüshalarında Divan'ına ek olarak şairin ilk yabancı dile çevrilen eseri olan Defter-i Aşk'ı vardır.

SB, SB1, İÜ ve M nüshalarının derkenarında fazla sayıda haşiyelerin olması başka bir nüshayla karşılaştırılması ihtimalini akla getirmektedir. SB nüshasının haşiyelerinde yer alan manzumeler tespit edildiğinde SB nüshasının son tedvinden çoğaltılan bir nüshadan istinsah edilmesi, ardından da İ nüshasına kaynaklık eden ancak elde edemediğimiz nüshadan karşılaştırma yapılarak eksik şiirlerin derkenara not edilmesi ihtimal dâhilindedir. Aynı şekilde SB nüshasında hiçbir nüshada olmayan çok sayıda tarih ve kaside bulunmaktadır.

“Gülerek rakş eylediñ her yâne” dizesiyle başlayan manzume, İ, H, T, İÜ nüshalarında şarkı, M, H1, B, T1 nüshalarında ise gazeliyât kısmında verilmiştir. Gazel formunda yazılmış bu manzume devrinde bestelenmiş ise bazı nüshalarda şarkiyât bölümüne dâhil edilmiş olabilir.

Nüshaların gruplandırılması:

Divan nüshalarının nitelik ve nicelikleri göz önüne alındığında özelliklerine göre iki gruba ayrılmasının uygun olacağı kannati oluşmuştur: Enderunlu Fâzıl Divanı'nın bilinen nüshalarının tek bir esas nüshadan çıkmadığı, ayrı ayrı nüshalardan istifade edilerek yazıldığı tespit edilmiştir. Nüshalar gazeliyâtın niceliği açısından çok farklı özellikler taşımamakla birlikte kasâ'id, tevârih, şarkiyât bölümlerinde belirgin farklılıklar olduğu görülmektedir. Başlangıç ve bitişleri, varak sayıları, manzume sayılarına bakıldığında nüshalar arasında belirgin farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılıkların iki şekilde izahı mümkündür: Şair hayattayken divanını birden fazla tedvin etmiştir yahut ölümüne kadar şiir yazdığı bilinen Fâzıl'ın divan tertibinden sonra yazdığı şiirler, müstensihler tarafından ölümüne yakın veya

ölümünden sonra tertib edilerek divanına eklenmiştir. Dönemin şuara tezkireleri ve biyografik kaynakları incelendiğinde şairin sağlığında divanının birden fazla tedvin edildiği bilgisine ulaşılamamıştır. Dolayısıyla ikinci durumun gerçekleşme ihtimali daha olası görünmektedir.

1. Grup Nüshalar:

1. Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 HK 2670/1 (M)
2. Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları SHMHK Yaz. 281 (H)
3. Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları H. 893 (T1)
4. Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları Y. 906 (T)
5. Konya Koyunoğlu Müze ve Kütüphanesi 11316 (K)
6. Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 HK 5075 (M1)
7. Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 06 Hk. 2437 (A)
8. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Bağış Yazmalar (S)
9. Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Ms. Or. Quart 1449 (SB1)

Bu grupta yer alan nüshalar, iki alt kola ayrılmıştır. M nüshası birinci alt kolda yer alır. T, H, T1 nüshaları ise ikinci alt koldadırlar. M1, S, SB1, K nüshaları ikinci alt kolda yer alan H nüshasından istinsah edilmişlerdir. A nüshası ise M1'den istinsah edilmiştir. Bu gruptaki M, M1, S, SB1 ve A nüshalarının belirgin özelliği, varak sayısı ve içerdikleri manzume sayıları itibarıyla diğer nüshalardan daha az hacimli olmalarıdır. Bu nüshalarda şarkı ve tarihlerin sayısı çok azdır yahut sıfırdır. M nüshası M1, S, SB1 ve A nüshalarına nazaran daha fazla sayıda kaside ihtiva etmektedir. Ayrı bir alt kolda bulunan M nüshası hariç bu grupta yer alan nüshaların hiçbirine dönemin Fâzıl mahlaslı diğer şairi Mehmet Tahir Efendi'nin manzumeleri karışmamıştır.

M1, A, SB1, K ve S nüshaları ise içerdikleri manzumelerin dizilişi, başlangıçları ve yazım hatalarının ortaklıkları sebebiyle müşterek bir nüshadan istinsah edilmişlerdir. Bu müşterek nüshanın ise H'den istinsah edildiği anlaşılmıştır. S nüshasının baş kısmı eksik olmasına rağmen diğer paralelliklerden dolayı M1, SB1, K ve A ile aynı nüshadan istinsah edildiği söylenebilir.

Bu grup içinde diğer kol T, T1 ve H'dir. Varak sayısı itibarıyla 2. grup nüshalar kadar hacimli değildir. Gazeller, kasideler, tarih ve şarkılar ortalama sayıda olmakla birlikte 2. grup nüshalara göre tarihlerin sayısı oldukça azdır. T (1799) grup içinde en eski istinsah tarihine sahip nüshadır. H (1807) nüshası da şair henüz hayatta iken istinsah edildiği için önemlidir. T1 nüshası bu alt grup içinde ayrı bir koldur. Çünkü diğer nüshalardan farklı başlamıştır ve

içerdiği manzumeler de grubun diğer kolundan farklıdır. Grubun diğer kolunu ise H ve T oluşturmaktadır. H’de olmayan birkaç ve tarih ve kıtanın T’de olduğu görülmektedir. Grubun en hacimli nüshası olan H’de ise T’de olmayan manzumeler yer almaktadır. H nüshasında bölümler arasında boş sayfalar bırakılmıştır. Kasideler, tarihlerden sonra yeniden kasideler yazılmaya başlanmıştır. Gazeliyât kısmında da istinsah ettiği nüshada eksik olan gazeller ayrı başlık altında toplanmış, ardından da eksik şarkılar eklenerek nüsha tamamlanmıştır. Eksik olan gazeller M, İI, İ ve İÜ nüshalarında bulunmaktadır. Nüshanın sonundaki şarkılar B, İI, İ, İÜ, SB nüshalarında da bulunmaktadır. Bu da ilgili nüshanın ilk önce T nüshasından istinsah edildiğini, ardından da elimizde olmayan ve İI, İ, İÜ ve SB nüshalarına kaynaklık eden başka bir nüshadan eklemeler yapıldığını göstermektedir. Bununla ilgili olarak nüshada herhangi bir kayıt olmasa da tüm bu verilere bakılınca H farklı nüshalar birleştirilerek istinsah edilmiş olmalıdır. Bu alt kolun diğer önemli özelliği de başka bir şaire ait olmayan herhangi bir manzumeyi ihtiva etmiyor oluşlarıdır.

2. Grup Nüshalar:

1. İzmir Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 1279 (İI)
2. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T 2819 (İÜ)
3. İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Or. 7093 (BL)
4. Milli Kütüphane 06 Mil. Yz. A. 3490 (MK)
5. Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Ms. Or. Fol. 3343 (SB)
6. Bulak Matbaası Kahire (B)
7. İzmir Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 1280 (İ)

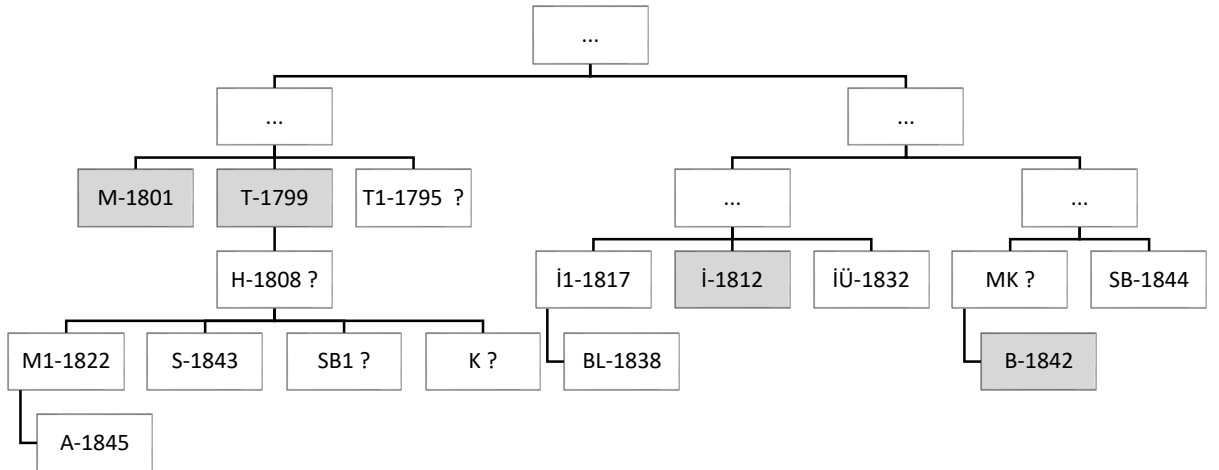
Bu gruba dâhil ettiğimiz nüshalar, varak sayısı ve içerdiği manzume sayısı fazladır ve 1. gruba göre oldukça kapsamlı nüshalardır. Bu gruptaki nüshalarda Mehmet Tahir Efendi Divanı’nda da bulunan bazı şiirler yer almaktadır. Bu husus yukarıda ayrıntılı biçimde izah edildiği için burada tekrar edilmeyecektir. Grubun en eski tarihli nüshası İ (1812)’dir. Grupta yer alan MK ve BL nüshalarının istinsah tarihleri bilinmemektedir. İ nüshasının başında 10 varak istinsah edilerek tarih atılmış, ardından divan yeniden başlatılmıştır. Divan tertibi yapılırken kaside ve tarih bölümleri tamamlandıktan sonra 26 tarih ve 1 kaside sonradan eklenmiştir. Eklenen bu manzumelerin tamamı İI, İÜ ve SB nüshalarında, bir kısmı da B ve MK nüshalarında tespit edilmiştir. 1812 tarihli İ nüshası İI, İÜ, SB ve B nüshaları içinde en eskisidir. Dolayısıyla istinsah edildikten sonra bu nüshaların herhangi birinden karşılaştırma yapılmış olması mümkün değildir. İçerdikleri manzumelere bakıldığında İ nüshasının kol başındaki bir nüshadan istinsah edilerek M nüshasına kaynaklık eden bir nüshayla

karşılaştırıldığı düşünülebilir. Gruptaki en hacimli nüsha İÜ nüshasıdır. İÜ nüshasında kasidelerden sonra tarihler yazılmış, sonrasında tekrar kaside ve tarihler istinsah edilerek ekleme yapılmış izlenimi verilmiştir. Nüshanın gazeliyât, şarkiyât, mukataât bölümlerinde tertip bozulmamıştır. 1 tarih manzumesi de derkenara eklenmiştir. İ1 nüshasında da bir münâcât derkenara not edilmiş, normal tertip bozularak bir kaside de eklenmiştir. Ayrıca tarih ve kaside türünde çok sayıda manzume hiçbir nüshada bulunmamasına rağmen İÜ ve SB nüshalarında bulunmaktadır.

B nüshası Divan'ı yanında şairin Defter-i Aşk'ını; İ nüshası da Zenânnâme, Hubanname, Defter-i Aşk ve Rakkasname'sini içerir. Bu grup iki alt kola ayrılmıştır. Ancak kol başı olarak düşünülen nüshalar elde değildir. İ, İ1, İÜ ve BL nüshalarına kaynaklık eden nüsha elde değildir. B, SB ve MK ise diğer alt kol olmalıdır.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında nüshaların tek bir kaynaktan beslenmediğini, tıpkı Zâtî gibi ölümüne kadar şiir yazdığı bilinen Fâzıl'ın Divan'ının eklemeler yapılarak yeniden istinsah edildiğini söylemek mümkündür.

Bu tespit ve değerlendirmelere dayanarak nüshalar arasındaki tarih ve yakınlık ilişkileri, ihtiva ettikleri şiirler, tanzim ve tertip şekli gibi hususlar göz önüne alındığında yapılan tasnifi şematik olarak şu şekilde göstermek mümkündür:

Şekil 38. Fâzıl Divanı nüshalarının şeceresi

Bu değerlendirme ve tasnifler doğrultusunda divanın tenkitli metni hazırlanırken kullanılmasına karar verilen nüshalar ve metin içinde gösterilen kısaltmaları şunlardır:

Tablo 31. *Tenkitli metin hazırlanırken esas alınan nüsha bilgileri*

Nüsha Kaynağı	Kodu	Müstensih	Tarihi
Bulak matbu nüsha	B		1842
Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 HK 2670/1	M	?	1801
Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları Y. 906	T	Osman Vasıf	1799
İzmir Milli Kütüphanesi 1280	İ	?	1812

B nüshasını, hem matbu nüsha olduğu hem de basımından önce belli bir tenkide tabi tutulduğunu düşündüğümüz için tenkitli metne dâhil edilmiştir. Bu nüsha MK'den çoğaltılsa da MK eksik bir nüsha olduğu için tenkitli metne dâhil edilmemiştir. M nüshası, hem kol başı olması hem de eski tarihli bir nüsha olması nedeniyle metne dâhil edilmiştir. Kendi grubu içinde hem müretteb olması hem de H nüshasının kendisinden istinsah edilmesi nedeniyle daha sağlıklı olduğunu düşündüğümüz için T nüshası da tenkitli metne dâhil edilmiştir. B nüshasını desteklemek için kendi grubu içinde en eski tarihli nüsha olan İ nüshası da tenkitli metne dâhil edilmiştir. İÜ nüshası en hacimli nüsha olmasına karşın Mehmet Tâhir Efendi'nin fazla sayıda manzumesini de ihtivâ ettiği için özellikle tenkitli metin dışında bırakılmıştır.

Bunların dışında eldeki diğer nüshalardan da bilhassa okunamayan bölümlerde yararlanılmıştır. Tenkitli metin hazırlanırken bir nüsha seçilerek farklılıkların dipnotta gösterilmesi yoluna gidilmemiş, bunun yerine seçilen nüshalar birlikte mukayese edilerek Fâzıl'ın orijinal divan metnine ulaşılmaya çalışılmıştır. Nüsha farkları dipnotta gösterilirken tercih edilen ifade ile diğer nüshalardaki ifadeler “J” ile ayrılmış, farkların yanına nüsha kısaltmaları yazılmıştır. Metin bütünlüğü sağlanırken manzumeler zaruri durumlar dışında B nüshasındaki tertibe göre numaralandırılmış, eksik durumlarda ise sırasıyla T, İ ve M nüshalarındaki tertibe uyulmuştur. Her beytin ilk dizesi “a” ikinci dizesi “b” harfi ile belirtilmiştir. Mevcut kelimelerin bulunmadığını belirtmek için “-“ kullanılmıştır. Metindeki vezin ve anlam eksikliklerini tamamlamak üzere yapılan müdahaleler parantez “()” arasında yazılmış, vezin hataları dipnotta gösterilmiştir.

Metin oluşturulurken manzumelerin nüshalardaki yerini gösteren varak numaraları, manzume numaralarıyla beraber dipnotta girintili biçimde yazılmıştır. Nüshalarda olmayan manzumeler de aynı yöntemle dipnotta “-“ işareti ile belirtilmiştir.

Yazmalarda bazı manzumelerde nüshalar arasında farklılıkların olduğu, eksik beyit ve ibarelerin olduğu görülmektedir. Eksik beyitler manzumeye eklenerek, eksik olan nüshalarda

“bu beyit:- M ” şeklinde belirtilmiştir. Eksik ibareler de “bûlbûl] - M.” şeklinde yazılmıştır. Kimi yazmalarda ise bazı manzumelerin tamamen eksik olduğu görülmektedir. Bu manzumeler ise ilgili manzume numarası verilerek hangi nüshada eksik ise dipnotta “⁸ - T.” gibi ayrıca belirtilmiştir.

Manzume başlıklarında B nüshası referans alınmış, ancak B nüshasında olmayan manzumelerin başlıklarında, bulunduğu nüshanın başlığı esas alınmış, B nüshasında başlığı olmayan manzumelerde ise diğer nüshalarda başlık varsa biri seçilmiştir. Başlıklarda referans noktası olarak sırasıyla B, T, İ, M nüshaları esas alınmıştır. Başlık farklılıkları dipnotta "*" işareti ile belirtilmiş, referans alınan başlıktan sonra "]" işareti konarak nüsha farklılıkları yazılmış, nüshalar arasında "," işareti konulmuştur. Nüshalardan herhangi birinde başlık kullanılmamış ise "-" işaretiyle en sonda gösterilmiştir.

İmla bakımından nüshaların imla özellikleri ve 18. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin fonetik özellikleri dikkate alınmış, sertlik yumuşaklık uyumu bu yüzyılda olduğu için imlada söyleyüb, gelüb vb. şeklinde geçen ifadeler söyleyüp gelüp şeklinde yazılmıştır. Manzumelerin vezinleri metnin üst kısmında, manzume numarasının altında “-“ , “.” ve “/” işaretleri ile gösterilmiştir. “-“ uzun heceleri, “.” kısa heceleri ifade etmektedir. Tef ile ayracı olarak ise “/” kullanılmıştır. Metindeki vezin ve anlam eksikliklerini tamamlamak üzere yapılan müdahaleler () işareti arasında yazılmış, vezin hataları dipnotta gösterilmiştir. Metinde geçen Arapça, Farsça kelime ve eklerin yazımı konusunda bilimsel çalışmalarda tercih edilen yöntem benimsenmiştir. Bu konuda İsmail Ünver’in önerdiği yazım biçimleri dikkate alınarak uygulanmaya çalışılmıştır (Ünver 2008).

Metinde geçen özel isim ve başlıkların yazımında büyük harf kullanılmış, metnin sadeliğini korumak amacıyla özel isimlere getirilen çekim ekleri kesme işaretiyle ayrılmıştır.

6.3. Transkripsiyon İşaretleri

Metin tenkidinde Oktay New Transkripsiyon fontu kullanılmıştır. Hurûf-ı med olan uzun vokaller ā, ū, ī şekillerinde yazılmış, vâv-ı medûle ile yazılan خواہش, خواب gibi kelimeler ħāb, ħāhiş biçiminde gösterilmiştir. Metinde geçen transkripsiyon işaretleri tabloda verilmiştir:

Tablo 32. Metin tenkidinde kullanılan transkripsiyon işaretleri

Arap Alfabeti	Latin Karşılıkları	Arap Alfabeti	Latin Karşılıkları
آ-ا	a, ā	ش	ş
أ-ا	a, e	ص	ş
ء	,	ض	ḍ, ḏ
ب	b	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	‘
ث	s	غ	ġ
ج	c	ف	f
چ	ç	ق	ḳ
ح	ḥ	ك	k
خ	ḫ	ك	ñ
د	d	ل	l
ذ	ẓ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v (o, ö, u, ü, ū)
ژ	j	ه	h (a, e)
س	s	ی	y (i, ī, ī)

METİN

İbtidâ-yı Dîvân-ı Fâzıl Beg-i Enderûnî

1

Münâcât-ı be-Dergâh Kâziyü'l -Hâcât *

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Ey ki nûruñ cümle eşyânîñ mümidd-i evveli
Oldu mir 'ât-ı cemâliñden 'avâlim munceli
2. Sen o ehl-i mağfîret-i raḥman-ı re 'fetkârsın
Ben o âşî mücrimim 'abd-ı günehkârım beli
3. Sen buyurmuşsun günehkârân için *lâ tagnatu***
Böyle tebliğ eyledi ol enbiyânîñ ekmeli
4. Söylemek sen âlemü 'l-ğayba ne ḥâcet ḥâlimi
Zerre iken ilmiñe kevn ü mekânîñ mücmeli
5. Hâlime raḥm eyleyüp yâr eyle tevfiķiñ baña
Yâ ilâhî yâ nebî yâ zât-ı pāk-i her veli
6. Dü cihân içre beni dil-h'âhım üzre şâdmân
Kıl be-ḥaḳḳ âl beyt-i pāk yâ sırr-ı 'Ali
7. Çün acıyıp da' vetü 'd- dâ'î didiñ tenzilde
İşte muḫṭarrım du' â itdim icâbet kılmalı
8. Bî-emel bî-çâre bî-kes bî-nevâ üftâdeyim
Raḫmetiñ bulmaz benüm gibi belâ-keş ğuşşalı

¹ B 1b, M 7a-10a, İ 13b, T 2a.

* Münâcât-ı Be-dergâh Kâziyü'l -Hâcât] Münâcât-ı Diğer T, - M, İ.

^{1a} ki] - M; mümidd] ḥamd M.

^{2a} ol] o M, İ; mağfîret] mağfir İ.

^{2b} belî] velî M, İ.

** Kur'an, Zümer 39/53: De ki: "Ey kendi aleyhlerine olarak gûnahta haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden *ümit kesmeyin*. Allah dilerse bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir."

^{4a} söylemek] ḥâlimi M, İ, T; ḥâlimi] söylemek M, İ, T.

^{4b} zerre] nokta B; kevn ü mekân] kevn-i mekân M.

^{5b} nebî] nebiyy T; her] - İ.

^{6b} sırr-ı 'Ali] her velî M, her 'Ali İ.

^{8b} Raḫmetiñ bulmaz benüm gibi belâ-keş ğuşşalı] Rüzgâr içre baña bād-ı hevâ bana hep yelleli M, İ.

9. Nāy-i pür-dağ-ı belāyım her nefes nālendeyim
Rüzgār içre baña bād-ı hevā hep yelleli
10. Sen *tu' izzü men teşā* vü sen *tuzillü men teşā**
Hep yed-i kıdrettedir bir kimseniñ yokdur eli
11. Hep delil-i kahr u luṭfuñdur ki taḳdīr olmasa
Ḥükm ider mi bunca erbāb-ı uḳūle bir deli
12. Ser-fürü itdirme yā Rab cāhil-i nā-pāke hīç
Fāzıl-ı dānā gibi bir zāt-i pāk-i efḍali

2

مناجات دیکر عربی

1. یا رافى الكربته شم الضراً
و دافع البلوة شم الشرأ
2. عود تنى منك الغتى والبرأ
و من عميم الفضل ماقد شرأ
3. والان قد جايگر كزأ
بوس و ضيم و هلم جرأ
4. انى لدى البلواسأبدى السزأ
اضحك جهراً ثم ابكى سرأ
5. ما بال من لا قبتة اقشعراً
ظن بأنى ضاحك وازورأ
6. منذ تركت العالمين طرأ
ومنك لا الالك المفراً
7. نارى و دمعى لهبأ و درأ
كم جفت بحرا وآندى برأ

⁹ Beyit: - M, İ.

^{10a} *tu' izzü*] tağzi M; *teşā vü sen*] teşāsın sen M, T.

* Kur'an, Al-i İmran 3/26: De ki “ey egemenliğin sahibi Allah’ım! Dilediğine egemenlik verirsin dilediğinden de egemenliği çeker alırsın. Dilediğini yüceltirsın, dilediğini de alçaltırsın. *Dilediğini aziz, dilediğini zelil edersin.* Hayır, senin elindedir. Muhakkak ki sen her şeye gücü yetersin”

^{11b} bunca] ba' zı M, İ, T.

² B -, M 7b, İ 11b, T 1b.

8. اصبت من كلى الخطى مبراً
نعم عشقت قمرأ اغراً
9. ذو مبسم يحكى الينا أدراً
و عارض فى صدقه مطراً
10. فا جعل لى الجنة مستقراً
يوم يقومون حفاة عراً
11. لا تسقنى غداً شراباً مرأ
واغفر فقد مرألذى قدماً

3

Velehü*

_ . _ _ / . _ . _ / . . _

1. Sen cihān-āferīnsin yā rab
Ḥālīku 'l- 'ālemīnsin yā rab
2. Şu' le efrūz-ı āsmānsın sen
Tüşe-bahş-ı zemīnsin yā rab
3. Keremiñ hep cihāna şāmildir
Ekremü 'l- ekremīnsin yā rab
4. Kimse bilmem varup fiğān ideyim
Erḥame 'r-rāḥimīnsin yā rab
5. Men ne ḥācet ki 'arz-ı ḥāl ideyim
Sīnede dil-nişīnsin yā rab
6. Zāhirim bāṭınım saña ma' lūm
Ḥazrettek gayb-bīnsin yā rab
7. İşte Fāzıl seniñ faķīriñdir

³ B 2a, M 8a, İ 12a, - T.

* velehü] - M, İ.

^{2a} sen] yā Rab M, İ.

^{2b} tüşe] tüşe-i M.

^{4a} kimse] kime İ.

^{5a} men] sen M.

^{5b} dil-nişīnsin] dil-nişīnsin sen İ.

Faķirāña mu‘insin yā rab

4

Velehü*

— . — — / . — . — / . . —

1. Sen Ĥudā-yı kerımsin yā rab
Hālîme sen ‘alımsin yā rab
2. Peder ü māderimden erĥāmsın
Dest-gır-i yetımsin yā rab
3. Ķudretiñ kılsa ben zelîli ‘azîz
Sen ilāh-ı ĥakımsin yā rab
4. Hîle bilmez o rast reftārim
Yāver-i müstaķımsin yā rab
5. Ben kimim sen baña ‘azāb idesin
Ben gedā sen ‘azımsin yā rab
6. Ben o muĥdeş o zā’ilim ammā
Sen o bākî-i ĥadımsin yā rab
7. Tevbe-i Fāzılı ĥabûl eyle
Sen ġafûr u raĥımsin yā rab

5

Velehü*

. — — — / . — — — / . — — — / . — — —

1. Men ol dermande-i mehcûr u nâ-şādım amān yā rab
Meded men āciz-i muĥtâc-ı imdādım amān yā rab

⁴ B 2a, M 10a, İ 13b, T 1b.

* velehü] Münâcât-ı Be-dergâh-ı Ķazı’l- ĤacâtT, - M, İ.

^{1b} ‘alımsin] raĥımsin M, İ, T.

^{2a} peder] beder T.

^{2b} yetim] yemîn T, kerîm İ.

^{3a} ben zelîli ‘azîz] bin zelîl ü ‘azîz İ.

^{4a} raşt] rāz M.

⁶ Beyit: - M, İ, T.

^{7b} raĥîm] raĥîm T.

⁵ B 2a, M 8b, İ 12a, - T.

* velehü] - M, İ.

2. Zâ'îf-i nâ-tüvânım hâste-hâlim dil-perîşânım
Misâl-i âh-ı hâsret öyle berbâdım amân yâ rab
3. Firâş-ı künc-gâh-ı miḥnet-i 'âlâma Eyyübüm
Ser-i kûh-ı belâ vü derde Ferhâdım amân yâ rab
4. O dolâbım ki efgân u sirişkim devr-i dâ'imdir
Îlâhî tâbe-key mecbûr-ı feryâdım amân yâ rab
5. Der-i ihsânıña şâhâ 'avâ'ir-cû olup geldim
Seniñ kânûn-ı elṭâfiñla mu'tâdım amân yâ rab
6. Tevessül-gerde-i rûḥ-ı habîbullâhdır Fâzıl
Amân Allah amân şâyân-ı âzâdım amân yâ rab

6

Velehü*

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _

1. Eyle yâ Rab sînemi ḥurrem Muḥammed 'aşkına
Sînemiñ kıl zaḥmına merhem Muḥammed 'aşkına
2. İsm-i a'zam sırrına ḳur'ân-ı münzel nûrına
Yâ ilâhî meḥḥar-ı âdem Muḥammed 'aşkına
3. El-amân yâ Rab meded ey dest-gîr-i 'âcizân
Yâver ol men 'âcize her dem Muḥammed 'aşkına
4. 'Âciz-i bî-kes zelîl-i nâ-tüvânım kıl kerem
Ey ki benden ḥâlime a'lem Muḥammed 'aşkına
5. Çünki mâderden ziyâde abduhü erḥamsın belî
Merḥamet ey ḥâlîḳ-ı 'âlem Muḥammed 'aşkına
6. Men ḥabîbiñle ḳasem virdim saña ey zü'1-celâl

^{5b} yâ rabb] - M.

⁶ B 2b, M 8b, İ 11b, - T.

* velehü] - M, İ.

^{1a} ḥürrem] ḥaram M.

^{1b} zaḥmına] zaḥmına M.

Çāre-sāz olmak baña elzem Muḥammed ‘aşqına

7. Fāzıla imdādîñiz yār ola ey sādāt-ı beyt
Ceddiñiz ol seyyid-i ekrem Muḥammed ‘aşqına

7

مناجات عربی بدرکاه باری

1. یا خالق اسراء و الضراء
یا رازق العظماء و الضعفاء
2. انی اتیتک یا الهی قاصرا
وترکت کل العالمین ورأئی
3. اصبت منفر داغریبا حائرا
ناء عن الخلان و النرماء
4. لا سامعا لشکیتی لا رافعا
لبلیتی لا راحما لبکائی
5. ویزیدنی غما و يحرق مهجئی
تحقیر اقوام من الجهلاء
6. اشکو همواک انهم قد اجمعوا
ان الغناء علامته لرضاء
7. من تعطه الدنيا فقد احببته
والمبغضون معاشر الفقراء
8. یا ویهم لا یعلمون بانها
لیست کنج بعوضته ضعفاء
9. ما منهم الاله من ملجأ
یاوی له فی زروة العظماء
10. تدعوك السنهم ویزعم قلبهم
ان الا مور بقیضته الامراء
11. غیرى مضی للغیر باسط کفه
وانا بسطت الیک کف رجاء

⁷ B 2b, M 7b, İ 11b, - T.

12. فارحن رغا عنهموکی یعلموا
ان الاله مسبب الا شياء
13. ارحم و جدو الطف و کن لی ناصراً
وا قبل الهی بالرسول دعائی

8

Münacât-ı Ba‘d-Ez Rücû‘ Be-dergâh-ı Kâziyü’l -Hâcât Celle Şānehü Vü ‘Ümmü Nevālehü*

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _

1. Ey gönül tahtına şāhenşāhım
Rāz-ı dil-sūzı ğam-ı ħankāhım
Hep seniñçün bu fiğān u āhım
Toldı aşkıñla dil-i āgāhım
Beni yokdan var iden Allahım
2. Zāhir itmek diledi ihfādan
Beni dolāba qodı ħavādan
Döndürüp maqlebe-i ābādan
Tā ki bu şekl ile ol a‘zādan
Beni yokdan var iden Allahım
3. Hem ‘ayān şöyle ki ğayr-ı ma‘dūm
Hem nihān şöyle ki remz-i mevhūm
Ya‘nī ma‘lūm u hem nā-ma‘lūm
Zāhir ü bāṭın u ħayy u qayyūm
Beni yokdan var iden Allahım
4. Ne cemādāta ne ħayvānāta
Nūrı sārī heme maḥlūqāta
Ki meded itmede mevcūdāta
Māsivā ola fedā ol zāta

⁸ B 3a, M 9a, İ 12b, T 2b.

* Münacât-ı Ba‘d-Ez Rücû‘ Be-dergâh-ı Kâziyü’l -Hâcât Celle Şānehü vü ‘Ümmü Nevālehü] velehü B, - M, İ.

^{1b} ħankāhım] cāngāhım T; Rāz-ı dil-sūzı ğam-ı ħankāhım] Beni yokdan var iden Allahım M, İ.

^{2b} Beni dolāba qodı ħavādan] baña bu şekl ile ol a‘zādan M, İ, dolaba qodı beni ħavvādan T.

^{2c} maqlebe] maqbele M.

^{2d} tā ki] baña M, İ; a‘zādan] ābādan T.

^{3b} ki] - T.

^{3c} ma‘lūm] hem ma‘lūm T; u hem] daḥi M, İ.

^{3d} bāṭın u ħayy u] bāṭın vaḥy u B, bāṭını ħayy u M, İ.

^{4c} meded] mümid M, mevcūdāta] maḥlūqāta T.

^{4d} ol zāta] ol-zāta M.

Beni yokdan var iden Allahım

5. Hāmd ola vāhib olan mennāna
Dil-i ‘uṣṣākda şāhib-i hāna
Beni müstağriḳ iden iḥsāna
Beni şāyeste iden ‘irfāna
Beni yokdan var iden Allahım
6. Nefsimiñ düşmüş iken şehvetine
Talmış iken bu cihān lezzetine
Merḥamet itdi göñül ğafletine
Beni cezb itdi ol ḥazretine
Beni yokdan var iden Allahım
7. Günde şād ‘aybımı pinhān eyler
Ben günāh itsem o ğufrān eyer
Güneḥ itdikce de iḥsān eyler
Buña taş olsa da imān eyler
Beni yokdan var iden Allahım
8. Nezd-i maḥlūkda bir zerre kuşūr
Hīç ferāmūş olamaz bir maḥzūr
Likin ol ḥazret-i Allah-ı ğafūr
Günde biñ cürmimi eyler mestūr
Beni yokdan var iden Allahım
9. Kılma yā Rab beni bir ferde zelīl
Beni maḥlūḳıña itme teḥcīl
İki ‘ālemde ola baña delīl
Kerem ü luṭfuñ ā mevlā-yı celīl
Beni yokdan var iden Allahım

^{5a} ola] ol B.

^{5b} ‘uṣṣākda] ‘uṣṣākına İ.

^{6a} şehvetine] şiddetine M.

^{6c} itdi] kıldı İ.

^{6d} beni] anı İ; itdi] eyledi İ.

^{7a} günde] göre T.

^{7d} eyler] - İ.

^{9b} maḥlūḳına] maḥlūk ile M, maḥlūḳla İ.

^{9c} delīl] vekīl T; ‘ālemde ola baña delīl] dünyāda baña ola vekīl M, İ.

^{9d} ā] o M, İ.

10. Kıldı Fâzıl saña yâ Rab bu du‘ â
Baña feyzîñ ile vir istiğnâ
İtmeyem kimseye hâlim şekvâ
Senden ancağ ideyim havf u recâ
Beni yokdan var iden Allahım

9

Tercî-i Bend-i Baraṭa Esrâr-ı Sûfiyye ki İlham Hâzret-i Kuddise-būd*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Zâhire kılma nazar bâtıñ olsun ma‘ mûr
Öyle bir ‘ayb idegör kim hüner ol ‘aybdadır
Dil-i âgâhıma keşf oldu cemâl-i mestûr
Ehl-i zâhir ki henüz şübhededir reybdedir
Ben ki maḥbûbımı zanneyler idim gaybdadır
Yokladım gönlümü gördüm ki meger ceybdedir
2. Ne semâda ne hevâda ne heyûlâımızda
Ne türâb içre ne âteşde ne deryâımızda
Ne cevâmi‘ de ne hûd Ka‘ be-i ‘ulyâımızda
Ne taṣavvûrda olan vechle hûlyâımızda
Ben ki maḥbûbımı zanneyler idim gaybdadır
Yokladım gönlümü gördüm ki meger ceybdedir
3. Ne mekân u ne zamân u ne vaṭanda ne ğarîb
Ne celî vü ne hafî vü ne ba‘ id u ne qarîb
Oldı şad perde-i ihfâ ile bîgâne qarîb
Âşinâ perde-şikâf oldu aña bir takrîb
Ben ki maḥbûbımı zanneyler idim gaybdadır
Yokladım gönlümü gördüm ki meger ceybdedir
4. Belî şad-Ka‘ beden a‘zam-ı dil erbâb-ı kulûb
Her göñül-hâneye gelmez imiş ammâ maḥbûb

^{10a} Fâzıl saña yâ rabb] yâ Rab saña Fâzıl M, İ, T.

⁹ B 3b, M 24a, İ 25a, T 3b.

* Tercî-i Bend-i Baraṭa Esrâr-ı Sûfiyye ki İlham Hâzret-i Kuddise-būd] Velehü Taṣavvuf T, müseddes-i münâcât İ, - M.

^{1d} şübhededir] şübhedir M.

^{2d} hûlyâ] ‘ulya M.

^{3c} bîgâne] bîgah M.

^{3d} perde] bürde T.

Âteş-i ‘aşk aña evvelde gerekdir cārüb
 Öyle dilden olamaz nūr-ı tecelli maḥcüb
 Ben ki maḥbūbımı zanneyler idim ḡaybdadır
 Yoḡladım gönölümü gördüm ki meger ceybdedir

5. Tekyede şavmaa‘ da ānı iderdim teftiṣ
 Kōmadım zāhid u ‘ābidle keṣiṣ ü bed kiṣ
 Tā ki vahy oldu bu mıṣra‘ baña gitdi teṣvīṣ
 Bunı ‘ārif ise levḥ-i dile yazsun dervīṣ
 Ben ki maḥbūbımı zanneyler idim ḡaybdadır
 Yoḡladım gönölümü gördüm ki meger ceybdedir

6. Bir alāy ḡafla ṣad-ḡayf ki uydum evvel
 Didiler vuṣlata lāzım ola ṣad-sāl-i ‘amel
 Bilmediler anı kim cezbe-i ‘amelden efḍal
 Maḥz bir mevhibedir ma‘rifet-i ‘izz ü cell
 Ben ki maḥbūbımı zanneyler idim ḡaybdadır
 Yoḡladım gönölümü gördüm ki meger ceybdedir

7. Ademiñ şekline baḡma dil-i nā-ṣādına baḡ
 Ne ḡadar olsa kühenkārāniñ encāmına baḡ
 Ne demiṣ Fāzıl-ı dānā hele ilhāmına baḡ
 Dil-i divānesiniñ rāzını a‘lāmına baḡ
 Ben ki maḥbūbımı zanneyler idim ḡaybdadır
 Yoḡladım gönölümü gördüm ki meger ceybdedir

10

Tevbe-nāme-i Münācāt-ı Be-dergāh-ı Kāziyü’l-Ḥacāt *

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Tevbe yā Rab günāh eylemeyem ‘ahd olsun
 Heves-i zülf-i siyeh eylemeyem ‘ahd olsun

^{4c} cārüb] çārüb İ.

^{5b} ‘ābidle] ‘ābid ne M, İ, T.

^{6a} ḡayf ki] ḡayfla M, uydum] şordum İ.

^{6b} vuṣlata] vaṣlına M; sāl-i] sāl M, T.

^{6c} kim]- İ.

^{6d} maḥz] maḥzı İ.

⁷ Bu bent: - B.

^{7a} nā-ṣādına] nā-kāmına İ, T.

¹⁰ B 4a, M 9b, İ 13a, T 2a.

* Tevbe-nāme-i Münācāt-ı Be-dergāh-ı Kāziyü’l-Ḥacāt] velehü B, - M, İ.

2. İdeyim dilberime dīde-i ‘ibretle nazar
Ya‘ni şehvetle nigāh eylemeyem ‘ahd olsun
3. Gezmede bağçe-i būsede söz yok ammā
Delv-i üftāde-i çāh eylemeyem ‘ahd olsun
4. Çeşm-i ‘irfānıma yeksān ola a‘lā ednā
Farq-ı hūrşīd ile māl̄h eylemeyem ‘ahd olsun
5. Ġıbtā-i hāne bedevşān-ı cihān eyler isem
Hāsed-i şāhib-i cāh eylemeyem ‘ahd olsun
6. Beni luṭfuñla qabūl eyle ki senden özge
Ben de bir nesneye āh eylemeyem ‘ahd olsun
7. Māsivāyı süpürüp hāne-i endīšemden
Heves-i tāc u külāh eylemeyem ‘ahd olsun
8. Lā-mekāna gideyim cādde-i qalbimden
Nefsimi maḥrem-i rāh eylemeyem ‘ahd olsun
9. Ḥayr u şerden olayım ravza-nişīn-i teslīm
Ṭaleb-i derd ü giyāh eylemeyem ‘ahd olsun
10. Fazılı ‘ahdine sābit yine sensin idecek
Tevbe yā Rab günāh eylemeyem ‘ahd olsun

11

Na‘t-ı Şerīf-i Ḥabīb-i Ḥudā ve Resūl-i Yeşrib ü Baṭḥā Şallallāhu ‘Aleyhi ve-Sellem Bi-Elsine-i Şelāse*

^{2a} ideyim] eyleyim İ; dīde] dīze T; dilberime dīde-i ‘ibretle] dilber-i meh-dīdeye ‘ibretle B.

³ Beyit: - M, İ.

^{3a} gezmede] gezmeñe T.

^{4b} hūrşīd ile] şeydā ile M, hūrşīdile İ, T.

^{5a} be-revişān] be-düşān T; cihān] - İ.

^{7b} tāc u] tāc-ı M, İ, T.

^{8a} qalbimden] qalbimden ben İ.

^{9a} şerden] şerde M, İ.

^{9b} derd ü] derd-i M.

¹¹ B 4b, M 18a, İ 20a, - T.

* - M, İ.

- . ____ / . ____ / . ____ / . ____
1. Elâ ey pâdişâh-ı mülk-i ‘uqbâ yâ resûlallah
Sen ol fermân-revâ-yı dîn ü dünyâ yâ resûlallah
 2. Leke’l-eflâk-i maḥlûḳun bike’l-âfâk-ı merzûḳun
Ni‘ am-ı ḥûtbet-i men‘ûtan bi-/evlâ** yâ resûlallah
 3. Şebî Cibrîl ü refref der rekâbet ançinân pûyend
Ne ḥostîn menzil-âmed ‘arş-ı a‘lâ yâ resûlallah
 4. Sen ol nâzende-i ḥalvet-tırâz-ı ḳurb-ı lâhûti
Sen ol âyine-i esrâr-ı İsrâ yâ resûlallah
 5. Vesekâne’s-semâ fevcen fe-fevcen li’l-ehu’s- şâliḥ
Tenâdî merḥaba ehlen ve sehlen yâ resûlallah
 6. Bi ḥalvet-hâne-i ḳudsi-şudi ez-bes ki ḳurb-âmiz
Burûn kerdî melek-râ enbiyâ yâ resûlallah
 7. Sen ol mülk-i ḥaḳîḳi şâhısın kim bu mecâzide
Degil dergehiñde seg Cemşid ü Dârâ yâ resûlallah
 8. Tezâhet minke ‘adnânun tebâhet-fike ḳaḥtânun
Fezâ’et minke bil-küllil-berâyâ yâ resûlallah
 9. Toyi nûr-ı yed-i beyzâ to cân-baḥşende-i mevtâ
Meded-cû-yı to Mûsâ hem Mesîhâ yâ resûlallah
 10. Sen ol nûr-ı ezelsin zerre-i nûr-ı şerifiñden
Olup hep enfüs ü âfâk peydâ yâ resûlallah

** "Levlâke levlâk lemâ halaktü'l-eflâk" sözünden iktibastır. *Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım* anlamına gelen ve kaynaklarda hadis-i kudsi olduğu belirtilen sözdür (Aclunî, Keşfü'l-Hafâ 1/46).

^{3a} ü] - İ; ân-çenân] in-cenân M.

^{6b} gerdi] gerd-i M.

^{7b} degil dergehiñde] deriñde degil B, degil deriñde İ.

^{9a} yed-i] yede M.

^{9b} tû] Tur M.

^{10a} şerifiñden] şerifiñde İ.

^{10b} enfüs ü] enfüs-i M, İ.

11. Li-ente'l-ğāyetü'l-ķusvā ve ente'l-urvetü'l-vüşķā
Li 'ömri ente lil-kevneyn-i me' vā yā resūlallah
12. To ān şāhi ki ized na't-gū-yı zāt-ı pāk-et-şud
Çe güyed şā'irān-ı herze-güyā yā resūlallah
13. Dü 'ālem şāhınuñ na't-ı şerifi ķande ben ķande
Ġaraz bir 'arz-ı ħālim ķılmak inhā yā resūlallah
14. Elā ya Aĥmedü'l-mürsel bi-ĥaķķ-ı mu'cizü'l-münzel
E'innā yā ĥabībullah eġsnā yā resūlallah
15. Meded ey ĥāce-i 'ālem eyā faĥr-ı beni ādem
Be-dergāhet gürized ehl-i şekvā yā resūlallah
16. Şefā'at yā Ebu'l-Ṭayyib ferah-baĥşende-i ṭayyib
Sen ol mihr-i münir-i evc-i Baṭḥa yā resūlallah
17. Eġsnā yā Ebu'l-Ķāsım fe inni 'āciz-i muṣṭarr
Veķad aşĥabtü maşrū'u'l-belāyā yā resūlallah
18. Ĥudā der na't-i pāket raĥmeten li'l-'ālemīn-güyed
Toyi müşgil-güşā-yı ehl-i belvā yā resūlallah
19. Dü çeşmim ĥaste-i zūlmet dü zānū beste-i 'illet
Seniñ imdādıña ķalmış bu ā'zā yā resūlallah
20. Ķaşadtü fażlike'l-vāfi li-'ilmi inneke's-şāfi
Fehāşā en-tuĥibbu zānni ĥāşā yā resūlallah
21. Resūlā merĥamet-kāra be-dergāh āmedem sā'il

^{11a} ġāyet] ġā'ib M, İ.

^{11b} me' vā] - M.

^{12b} herze] zerre İ.

^{13b} ġaraz] 'arz M.

^{14b} 'innā] eġşenā M

^{17b} belā] belāya İ.

^{19b} imdādıña] imdādına M; resūlullah] - M.

^{20b} fehāşā] fişā İ; ĥāşā] ĥāşāya İ.

^{21a} āmedem] āmed M, İ.

^{21b} dü çeşmim] düşmem M.

Dü çeşmim halka-i bâb-ı mu‘allâ yâ resûlallah

22. Saña şad müjde Fâzıl fahr-ı ‘âlem dir imiş *lebbeyk*^{*}
Dise bir bende-i muhtâc-ı ednâ yâ resûlallah
23. Teveccühü muhlışan-lillah ve kul salli ‘aleyke’llah
Şalâtün ma‘as-selâm leyse tahsi yâ resûlallah
24. Şalât-ı haq be-rûh-ı pāk-i âl-i tâbi‘in bādā
Ço bārān u giyāh u rīk u derya yâ resûlallah

12

Na‘t-ı Şerif-i Fahr-ı ‘Âlem Sallallāhu Te‘âlā Aleyhi ve-Sellem^{*}

. _ . _ / . . _ _ / . _ . _ / . . _

1. Eyā ferişte-huddam yâ Muḥammed-i ‘Arabī
Şefi‘-i cümle ümem yâ Muḥammed-i ‘Arabī
2. Sen ol hulāşā-i ‘âlem netice-i kevneyn
Medār-ı kevn ü ‘adem yâ Muḥammed-i ‘Arabī
3. Çerāğ-ı ḫalvet-i lāhūt-suñ ki didārın
Şu‘ā-i nūr-ı ḫarem yâ Muḥammed-i ‘Arabī
4. Oğundı minber-i eflākde huṭbe-i *levlāk*^{**}
Yazıldı ‘arşa raqam yâ Muḥammed-i ‘Arabī
5. Ezelden eyledi ismiñ debir-i kevn ü mekân
Tırāz-ı levh ü qalem yâ Muḥammed-i ‘Arabī
6. *Livā-i ḫamd*^{***} biçildi kumāş-ı qudsiden

^{22b} muhtâc-ı] - M.

^{*} *Emret!* Allah'ım emret, emrine hazırım. Senin bir ortağın yoktur, emret. Şüphesiz hamd ve nimet sana mahsustur. Mülkte senin ortağın yoktur (Buhari, Hacc, 26). Telbiye duası olarak bilinen bu hadis, hac veya umre niyetiyle ihrama giren kimselerin söylediği sözlerden oluşmaktadır (Keleş 2016: 372).

^{24a} şalâten] şalâtü B; bādā] bād M.

¹² B 5a, M 19a, İ 21a, - T.

^{*} Na‘t-ı Şerif-i Fahr-ı ‘Âlem Sallallāhu Te‘âlā Aleyhi ve-Sellem] - M, İ.

^{4a} eflākda] eflāka B, İ.

^{**} "Levlâke levlāk lemâ halaktü'l-eflāk" sözünden iktibastır. *Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım* anlamına gelen ve kaynaklarda hadis-i kudsi olduğu belirtilen sözdür (Aclunî, Keşfü'l-Hafâ 1/46).

^{***} *Hamd sancağı*. Ben Âdemoğullarının efendisiyim. Övünmek için söylemiyorum; kıyâmet gününde *hamd sancağı* benim elimde olacaktır (Tirmizî, Menâkıb I; İbn Mâce, Zühed, 37).

Saňa huceste ‘alem yâ Muḥammed-i ‘Arabî

7. Burâk-ı himmetiñe hep melâ’ik-i melekût
Rikâbdâr-ı kadem yâ Muḥammed-i ‘Arabî
8. Rikâb-ı ḥazretiñe cümle enbiyâ ferdâ
Âlâ-yı beste-ḥaşem yâ Muḥammed-i ‘Arabî
9. Şu ‘arz-ı hâlîme baķ eyle merḥamet kuliña
Ki sen veliyyü’n-ni‘am yâ Muḥammed-i ‘Arabî
10. Be-zât-ı pāk-şifât-ı celîle-i bârî
Be-ḥaķķ-ı nûr-ı kadem yâ Muḥammed-i ‘Arabî
11. Meded meded baňa raḥm eyle yâ resûlullâh
Sen ehl-i cûda kerem yâ Muḥammed-i ‘Arabî
12. Sezâ-yı merḥametim şöyle kim dil-i zârım
Helâk-ı renc ü elem yâ Muḥammed-i ‘Arabî
13. Niyâza geldim efendüm günâhımı ‘afv it
Sen ol ‘âlî-himem yâ Muḥammed-i ‘Arabî
14. Cihân-ı mekârim aḥlâķı senden öğrendi
Sen ol güzide şiyem yâ Muḥammed-i ‘Arabî
15. Siyâh nokta gibidir günâh ‘afvıñ ise
Mişâl-i lücce-i yemm yâ Muḥammed-i ‘Arabî
16. ‘Înâyetiñ dileriz şimdi rûz-ı maḥşerde
Şefâ‘atiñ daḥı hem yâ Muḥammed-i ‘Arabî
17. Ne pâdişâh ne çarḥ u ne baḥt hep senden
Cihâna kahr u kerem yâ Muḥammed-i ‘Arabî
18. Rızâ-yı pāk-i şerîfîñle şâd-kâm olsam
Baňa cihânda ne ğam yâ Muḥammed-i ‘Arabî

^{14a} aḥlâķı] aḥlâķ M

^{18a} şâd-kâm] şâd u kâm M.

19. Hezār müjde ki Fāzıl resûl dir *lebbeyk**
Dise bir ehl-i elem yâ Muḥammed-i ‘Arabî
20. ‘Aleyke elfü şalât ‘aleyke elfü selām
Be-rûz u şeb heme dem yâ Muḥammed-i ‘Arabî

13

Velehü**

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _

1. Ey kerem-pîşe resûl-i kıreşî
Dü-cihân faḥrı dü ‘âlem güneşi
2. Sensin ol şâh ki Cibrîl-i emîn
Dergeh-i âtıfetiñ perde-keşi
3. Sen Ebu ‘l-Ḳâsım’a râm itdi Ḥudâ
‘Acem ü Rûm u Ḥicâz ü Ḥabeşi
4. Ḳaṭre-i âb u vuzûñ üzre melek
İder aşḥâbıñ ile keşmekeşi
5. Zât-ı pür-nûruñ içün bu ḥâkıñ
Oldı ecrâm-ı felek ğıbṭa-keşi
6. Eyledi Yeşrib ü Baḥḥaya ḥased
Kâ ‘inâtiñ heme erkân-ı şeşi
7. Ol ki ḥalk oldu anıñcün eşyâ
Nice mümkün ola eşyâda eşi

^{19b} bir] - M.

* *Emret!* Allah'ım emret, emrine hazırım. Senin bir ortağın yoktur, emret. Şüphesiz hamd ve nimet sana mahsustur. Mülkte senin ortağın yoktur (Buhari, Hacc, 26). Telbiye duası olarak bilinen bu hadis, hac veya umre niyetiyle ihrama giren kimselerin söylediği sözlerden oluşmaktadır (Keleş 2016: 372).

^{20b} u] - M.

¹³ B 5b, M 19b, İ 21b, - T.

** velehü] - M, İ.

^{3b} Ḥicâz] cihân M.

^{6a} Baḥḥaya] Baḥḥa İ.

^{6b} erkân-ı] erkân u M, İ.

⁷ Beyit: - B, M, T.

8. Sensin ol ‘uğde-güşā kim na‘tñ
Şā‘ ire māye-i şādı vü hoşu

9. Tīre-i dil kıalmaya haşā li-llāh
Medh iden ‘aşkla sen māh-veşi

10. Raḥmetiñ her dü-cihān-ı deryādır
Söndürür āteş-i ehl-i ataş

11. Ḥayli dem gelüp rikābñ Fāzıl
Şīr-i ālām ile eyler güreşi

12. Tevbeler cām-ı hevā vü hevesiñ
Olmayam bir daḥı zehrābe kişi

13. Rūḥ-ı pākine şalāt ile selām
Ola peyveste şabaḥā vü ‘aşı

14

Na‘t-ı Şerīf-i Rengīn*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Nūr-ı pāk-i nebevī bā‘ iş-i icād-ı felek
İki şāhid bu söze nev‘-i beşer ile melek

2. Ey fūrūğ-āver-i nūr-i ezelī kân-ı vücūd
Māyedār-ı enfüs ü āfāka cemāliñ bī-şek

3. Sensin ol Mehdī-i ‘ālem ki kapuñdan ğayrı
Sālikān bulmadılar kıurb-ı Ḥudāya meslek

4. Kılmasa ismiñi ser-levḥa-i debīr-i kıudret

^{8a} güşā kim] güşāyım M.

^{9b} ‘aşkla] şu‘ le-i M.

^{11b} Şīr-i ālām ile eyler güreşi] Ola peyveste şabaḥān ve ‘aşı M, İ.

^{12a} cām-ı] cām u M.

^{12b} kişi] çeşi M, İ.

^{13b} Ola peyveste şabaḥān u ‘aşı] Şīr-i ālām ile eyler güreşi İ.

¹⁴ B 6a, M 16b, İ 19a, - T.

* Na‘t-ı Şerīf-i Rengīn] veleḥü B, - M.

^{2a} nūr-i ezelī kân-ı vücūd] kân-ı ezelī nūr-ı vücūd M.

^{2b} māyedār] māyedir B; ü] - M, İ.

^{4a} kılmasa] kılmasın İ; ismiñi] ismini M, İ.

Levh-i mahfûzda bir nokta kımaz eyler hâk

5. Sen Ebu 'l-Ķāsıma tâb-âver olur mu a' dâ
Hâķķında eyler iken 'arşdan el-nuşret-lek
6. Bâbıña hâdim iken şîr-i Hudâ-yı kerrâr
Ol Ebu 'l-Cehl gibi düşmen-i ebter ne köpek
7. Ser-i aşhâba yedu 'llah çelenk olmuş iken
'Arab u Rûm u 'Acem üstüne Manşûr gerek
8. Ey dil ey dil dü cihân nûr-ı Muḥammedindir
Fehm iden ânı bilür sırr-ı hâķîķat ne dimek
9. Yâ Muḥammed kerem ü luṭf u 'inâyet senden
Medediñ vâsıta-i ni' met-i 'âlem yek yek
10. Elemdir çile-i saḥt-ı ĝam-ı eyyâmı meded
Ķalmadı pençe-i şabrımda liyâķat çekecek
11. Dâd u feryâd saña zaḥm-ı ĝam-ı dünyâdan
Yeter âlâm-ı felek geçdi ciger-gâhıma dek
12. El-amân ḳalbimi pâk eyle ĝubâr-ı ĝamdan
Tâ zer-i 'aşķıña ol taş yüregim ola miḥek
13. Naḥun-ı merḥametiñ olmaz ise 'uķde-ĝüşâ
Olamaz gerden-i dil ḳayd ü belâdan münfek
14. Dâmen âçdı dürr-i iḥsânıña bu 'abd-ı faķîr
Hâşâ lillah ola hâ'ib tutan ol bâba etek

^{5b} el] et M.

^{6b} düşmen-i ebter] ebter düşmen M.

^{7a} olmuş iken] olmuşken M.

^{7b} 'Arab u] 'Arab İ.

^{8a} ey dil ey dil] ey ey dil M.

^{9a} luṭf u] luṭf-ı İ.

^{10a} çile] çille M; eyyâmı] eyyâm İ.

^{11a} u] - M, İ.

^{12a} ḳalbimi] gönlümü

^{12b} tâ zer] târiz M; 'aşķıña] 'aşķına M, yüregim] yürek İ.

^{13b} ḳayd u] ḳayd-ı İ.

15. Na' tñā gūşış iden ħurrem olur sūd bulur
Nice gümgeşte ola nezd-i şerīfīnde emek
16. Kıl şefā' atle beni āl-i ' abā ile refīk
Beni ferdāda günāhımla efendüm kıoma tek
17. Fāzılā bu sözi her zerre-i ' ālem söyler
Nūr-ı pāk-i nebevī bā' iş-i icād-ı felek

15

Velehü*

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Ey çerāğ-ı ħurrem-ārā-yı sarāy-ı melekūt
Sensin āyīne-i esmā vü şıfāt-ı ceberūt
2. Tā ezel muṭla' -ı envār-ı tecellī sensin
Ṭal' atin şa' şa' a-endāz-ı cemāl-i lāhūt
3. Māye-baḥşā-yı vü'ūd olmasa sırr-ı *levlāk**
Bulamaz enfüs ü āfāk ile şüret-i nāsūt
4. Ravza-i pākine şadr-ı şekle giyinmiş kıara
Ka' betullāh gibi beyt-i şeref-baḥş-ı Beyrūt
5. Alsa gül-gonce gibi kıatre-i ter-i pākiñden
Tā kıyāmet ola hoş-büy u mu' attar yāḳūt
6. Enbiyādan sen Ebu'l-Kāsıma kimdir pā-dāş
' Arş-ı rahmān ise temkīniñ ile buldı şübūt

^{15a} ħurrem] ħarem İ.

¹⁵ B 6a, M 15a, İ 17b, - T.

* velehu] - M, İ.

^{3b} āfāk ile] āfākla B, İ.

* "Levlāke levlāk lemā halaktü'l-eflāk" sözünden iktibastır. *Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım* anlamına gelen ve kaynaklarda hadis-i kudsi olduğu belirtilen sözdür (Aclunî, Keşfü'l-Hafâ 1/46).

^{4b} Beyrut] beyūt İ.

^{5b} vü] - M, İ.

^{6b} rahmān] rahımın B.

7. Yunsâ kılmâsa nûruñ zulumât içre meded
Sâhil üzre anı endâhte kılmaz idi Hût
8. Mekes ü mûra var nice medediñ bātında
Cümle maḥlûka olur vâsıta-i ni‘ met-i kût
9. Olsa leşker-i Dāvûda zîr-i imdâdın
Şeyf-ı nuşret ile kılmaz idi katl-i Tālût
10. El-ğıyâş ey ‘alem-efrâhte-i rûz-ı cezâ
Şaf-be-şaf olmuş iken cümle ḥalâ’ik-i mebhût
11. Na‘re-perdâz-ı şefâ‘ atsin o dīvân içre
Ki melâ’ikle resûlânda dehân-beste-i sükût
12. Kerem ü luṭfuñ ümîdinde ḳunûṭum yokdur
Gerçi men bende-i ‘âşî degilim ehl-i ḳunût
13. Rûḥ-ı pâki dahı ervâḥ-ı şerîf-i ilâh
Şalât ile selâmin ola Fâzıl-ı mevḳût

16

Velehü*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Tevbe ey şâh-ı risâlet günehim ‘afv eyle
Ḳul ḥaṭâsız olamaz pâdişehim ‘afv eyle
2. Bilirim sîne-i ruḥsâre-i gufrân üzre
Ḥâldir nokṭa-i cürm-i siyehim ‘afv eyle
3. ‘Amelim olmaya pîçide-i pâ-y-i emelim
Meded ey dâver-i re‘ fet nigehim ‘afv eyle

^{7b} sâhil] sâhil İ.

^{9a} zîr] zuhûr İ.

^{9b} idi] - M, Tālût] Cālût İ.

^{13a} pâki] pâke B.

¹⁶ B 6b, M 19a, - İ, T.

* velehu] - M.

^{2a} ruḥsâre-i] ruḥsârına M.

^{3a} ‘amelim] ‘alemim M.

4. Oldı bed-gerde-i 'iṣyān-ı kuṣūrum şimdi
Hār-ı dāmen-şiken-i hāk-i rehim 'afv eyle
5. Nām-ı pākīn okunur gökde muḳīlū'l-aṣerāt
Ey ṣehenṣāh-ı melā'ik sipehim 'afv eyle
6. Şad günāh itdim ise sehv ile 'āṣī Fāzıl
Kul ḥaṭāsız olamaz pādişehim 'afv eyle

17

Velehü*

. _ _ / . _ _ / . _ _ / . _ _

1. 'İṣyānımı ey ḥ'āce-i 'ālem 'afv it
'İṣyān bize mevrūs-ı zārım 'afv it
2. Ey pādişeh-i mülk-i serir-i *levlāk***
Dergāhıña geldim kerem it hem 'afv it
3. Ben 'abd-i günehkār u zelīlim ammā
Sen ṣāh-ı kerem zāt-ı mu'azzam 'afv it
4. Aṣḥāb-ı kebā'ir kerem ü luṭfuñdan
Çün oldı ṣefā'atle mükerrrem 'afv it
5. 'İṣyānıma ben tā'ib ü nādım oldım
Sen 'āleme benden daḥı erḥām 'afv it
6. Bu tevbemi 'iṣyānıma kıl kefāret
Sen tevbeme 'iṣyānıma i'lem 'afv it
7. Fāzıl kulıña ṣafḥ-ı cemīl it ṣāhım
Şallāllahu 'aleyke ve sellem 'afv it

^{4b} hār] hāl M.

¹⁷ B 6b, M 15b, İ 18a, - T.

* velehu] - M, İ.

^{2b} dergāhıña] dergāhına İ; it] eyle M.

** "Levlāke levlāk lemā halaktü'l-eflāk" sözünden iktibastır. *Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım* anlamına gelen ve kaynaklarda hadis-i kudsi olduğu belirtilen sözdür (Aclunî, Keşfü'l-Hafâ 1/46).

^{3a} ben] men M, İ.

^{5b} 'āleme] hālime M.

^{7a} kulıña] kulına İ.

18

Velehü*

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _ _

1. Ey meded-kâr-ı ümem hâlîme bir çâre meded
Bilürüm senden olur ʿ âleme hemvâre meded
2. Böyle şâhın kılıyım şâh-ı serîr-i *levlāk***
Nûr-ı pâkiñden alur sebʿ a-i seyyâre meded
3. ʿ Âlemiñ enfüs ü âfâkı kalur zûlmetde
Arza kılmasa nûrıyla o meh-pâre meded
4. Ey resûl-i Kureyşî arz u semânın güneşi
Eyle evlâdın için derdime bir çâre meded
5. Sensin ol hulk-ı ʿ azîm şâhib-i maḥbûb-ı kerîm
Bâb-ı iḥsânına düşmüş dil-i âvâre meded
6. Dil-i mecrûḥıma elṭâfla merhem-sâz ol
Eyledi tîr-i sitem böğrimi pür-yâre meded
7. El-amân hûr-ı felekden baña kân ağlatdı
İki çeşmimden âkıtdı iki fevvâre meded
8. El-ğıyâş ey şeref-i Yeşrib ü Baḥḥâ-yı zemîn
Eyle bu bende-i gurbet-keş ü ğam-ḥ ʿ âra meded
9. Sen Ebu ʿ l-Kâsıma ḥâşâ ki daḥîlim dîr iken
Dü cihân bulmaya bu Fâzıl-ı bîçâre meded

¹⁸ B 7a, M 15b, İ 18a, - T.

* velehü] - M, İ.

^{1a} çâre] pâre M.

** "Levlâke levlāk lemâ halaktü'l-eflāk" sözünden iktibastır. *Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım* anlamına gelen ve kaynaklarda hadis-i kudsi olduğu belirtilen sözdür (Aclunî, Keşfü'l-Hafâ 1/46).

^{3a} enfüs ü] enfüs-i M, İ.

^{3b} arza] ezeli B, İ.

^{8a} ey] - M, İ.

^{9b} bulmaya] bu tuya M, İ.

19

Velehü*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Ey ki pervâne-i şem' -i dil-i Cibrîl meded
Meded ey şu' le-i nûr-âver-i tenzîl meded
2. Bilürüm bendeleriñdir felek ü seyyâre
Tâli' -i naḥsımı kıl sa' d ile tebdîl meded
3. Der-firâş eyledi efgende beni ' illet ü ğam
Oldı a' zâ-yı tenim derdle ta' ħîl meded
4. Çarḥ ise düş-ı za' ifâneme bir cânibden
Kılmada bâr-ı girân-ı ğamı taḥmîl meded
5. Şabra yok ṭākâtım ey çâre-resân-ı zu' afâ
Eyle Allah için imdâdına ta' cîl meded
6. Kimden oldıñ ise râzı o sa' idü' d-dâreyn
Keremiñle idelim ' afvıñı taḥşîl meded
7. Kuliña yâver olursa kerem ü imdâdıñ
Dü-cihân içre olur Fâzılâ tafḍîl meded

20

Velehü**

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Meded ey şu' le-firûz-ı şeb-i mi' râc meded
Kerem ü luṭfuña men bende-i muḥtâc meded
2. ' Âlem-i ḥayrete ṭâldım ' acabâda kıaldım
Reh-nümâ ol baña ey kıble-i ḥuccâc meded

¹⁹ B 7a, M 16a, İ 18b, - T.

* velehü] - M, İ.

^{1a} ki] - M, İ; şem' -i] şem' i İ.

^{7a} kuliña] kulına M.

^{7b} Fâzıla] Fâzıl-ı İ.

²⁰ B 7b, M 16a, İ 18b, - T.

** velehü] - M, İ.

^{1b} luṭfıña] luṭfına M, İ; men] ben İ.

3. Şāniña düşdi gönül ey dü-cihānıñ güneşi
Eyle ğam leşkerini sineden iħrāc meded
4. Merhem olsun keremiñ zaħm-ı derūn üzre ki çarħ
Yeter ālāma beni eyledi āmāc meded
5. Rāh-ı āmālime tırmuş o sitemkār felek
Her nefes naħd-i dil ü cānı ālur bāc meded
6. Ey cihānıñ merdi bī-mededim ħuz be-yedi
El-meded el-meded ey ‘āleme ser-tāc meded
7. Eyle Fāzıl ħulıña pāre-be-rūħ-ı ħaseneyn
Şabr u ārāmımı ğam eyledi tārāc meded

21

Velehü*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. El-amān el-meded ey ħ‘āce-i ‘ālem meded āh
Āh ey māye-i cān u dil-i ādem meded āh
2. Ey ğıyāş ey şeref-ārā-yı serīr-i *levlāk**
Şāniña düşdi efendüm dil-i pür-ğam meded āh
3. Ey ħaber-dāde-i tenzīl elem neşrah lek
Vir güşāyişle feraħ-ı şadıma dem meded āh
4. Ey şefā‘ at-ger-i kevneyn resūlü ‘ş-şāķaleyn

^{3a} güneşi] şāhı B.^{4a} zaħm] derd İ; üzre] içre M.^{5b} ü] - İ; bāc] bāç İ.^{6b} ‘āleme] ‘ālem-i M.^{7a} eyle Fāzıl ħulıña pāre] eyle gel Fāzıl-ı nā-şāda M, eyle bu Fāzıl-ı nā-çāra İ.^{7b} tārāc] amac M.²¹ B 7b, M 18b, İ 20b, - T.

* velehü] - M, İ.

^{2a} ey] el B.^{2b} şāniña düşdi efendüm dil-i pür-ğam meded āh] Vir güşāyişle farħ-ı şadıma bir dem meded āh İ.* "Levlāke levlāk lemā halaktü'l-eflāk" sözünden iktibastır. *Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım* anlamına gelen ve kaynaklarda hadis-i kudsi olduğu belirtilen sözdür (Aclunî, Keşfü'l-Hafâ 1/46).³ Beyit: - İ.^{3b} şadıma dem] şadıma her dem M.^{4a} kevneyn] nevneyn M.

Dü-cihân içre sen ol şâh-ı mu‘azzam meded âh

5. Ey ref^{5a} -i sâz-ı kerem sîne-i şad-çâk üzre
Eyle zaḥm-ı dilime luṭf ile merhem meded âh
6. Dil-i maḥzûnumızı eyleme bigâne-i râz
Ey dil-i pâki Ḥudâ sırrına maḥrem meded âh
7. Eyle evlâd-ı kirâmîñ içün olsun imdâd
Fâzıl-ıñ ḥâline sensin yine i‘lem meded âh

22

Velehü**

— . — — / — . — — / — . — — / — . —

1. Men zebûn-ı nâ-tüvânım yâ Ebu ‘l-Kâsım meded
Dil-şikestim ḥaste cânım yâ Ebu ‘l-Kâsım meded
2. İlticâ itdim dü-‘âlem şâhınıñ dergâhına
Ḥâk-pây-i âsitânım yâ Ebu ‘l-Kâsım meded
3. Gûşe-i ḥayretde ol dermândeyim kim rûz u şeb
Nâle-perdâz-ı figânım yâ Ebu ‘l-Kâsım meded
4. Ḥazret-i Zehra ile ol iki server ‘aşkına
Men daḥîl-i ḥanedânım yâ Ebu ‘l-Kâsım meded
5. Fâzıl-ı ‘isyânkârım lîk sen muḥtâr içün
Bir gedâ-yı na‘t-ḥâḥım yâ Ebu ‘l-Kâsım meded

23

Velehü*

^{5a} ref^{5a}] refû B; pâk] çâk M.

^{6a} maḥzûnumızı eyleme bigâne-i râz] maḥzûnımı gel eyleme bigâne-i zâr M.

^{6b} pâki] pâk-i M.

²² B 7b, M 16b, İ 18b, - T.

** velehü] - M, İ.

^{1b} şikestim] şikestem M.

^{3a} kim] ki M.

^{5a} muḥtâr] muḥtâc M.

²³ B 8a, M 17a, İ 19b, - T.

* velehü] - M, İ.

- __././__././__././__
1. Men pâdişeh-i kişver-i *levlâke*** daḥîlim
Ol ravzası bâbında olan ḥâke daḥîlim
 2. Pertev-figen-i kevn ü mekân Aḥmed-i muḥtâr
Ol seyyid-i kevineyn-i kerem-nâke daḥîlim
 3. Zülmetde ḳomaz bendesini nûr-ı şerîfi
Ol mihr-i ziyâ-güster-i eflâke daḥîlim
 4. Ol âl-i ‘abâ ḥürmetine ḳıl baña imdâd
Ey faḥr-ı resûl men neseb-i pâke daḥîlim
 5. Ârzındayım ol ḥazret-i zehrâ-yı betûlün
Hem Ḥaydar-ı ğâret-ker-i idrâke daḥîlim
 6. Ol Mescid-i Aḳşâ ile ol beyt-i ḥarâmın
Miḥrâbı şerîfinde olan çâke daḥîlim
 7. Fâzıl bu mişl-i ḥâlîme luṭf-ı nebevîye
Zehr-âbe-keş-i der-dem ü tiryâke daḥîlim

24

وله

1. يا رسول الله عفوا يا ابا القاسم صفحا
اننى قد جئت زنيا و لديك الذنب يمحا
2. انت ذو خلق عظيم و كزا الرحمن اوحى
صاحب البشر الذى من وجهه النعماء وضحا
3. اكثرنا لناسى ابتساما اصدق العالم مزحا
و بنور منه اضحت جبهته الا سلام صبحا
4. وبايات له الطير غدا يصدق صدحا

** "Levlâke levlâk lemâ halaktü'l-e-flâk" sözünden iktibastır. *Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım* anlamına gelen ve kaynaklarda hadis-i kudî olduğu belirtilen sözdür (Aclunî, Keşfü'l-Hafâ 1/46).

^{2a} Aḥmed-i] Aḥmed ü İ.

^{5b} ğâret] ‘âret M.

^{6a} miḥrâbı] miḥrâb-ı İ.

^{7a} nebevîye] nebevîyle İ.

²⁴ B 8a, İ 14a, - M, T.

شرفت يثرب منه و تباهت فيه بطحا

5. يا اباالجود ويامن وسع العالم فسحا
انما الكونان من جودك هزاعنك صحا
6. من نرا كفك ترجو السحب والا بحررشحا
ليس للعالم الامن لدن بابك نحجا
7. ها انا لذت الى جاهك والا حشاء قرحا
مستجيرا قد طرحت النفس فى بابك طرحا
8. سائلا جئتكَ والسائل يعفى ان الحا
فاعف عن ذنبى واجعل للحشى الحزنا فرحا
9. مثل ما آتيت كعبامنك احسانا وسمحا
بالذى هناك فى انا فتحنا لك قتحا
10. افتح العينين منى و اعدلى منك صبحا
واشف امر اضى جميعا وانزح العلمة نزح
11. مثل ما ابرأت داء البوصرى باليد مسحا
تم لى سبع سنين و العنا يقدح قدحا
12. فى سقام و ابتلاء يعجز الا لسن شرحا
ضامنى الدهر الى ان حرت كالنملته كشحا
13. قد كفانى يا رسول الله تأ ديبا و نصحا
مذنبا كنت وذنبى اكثرا لا ثام قبحا
14. قداطعت النفس فى الحالسين اسر افا و شحا
مجرما بالزنب امسى راجيا للعفوا ضحا
15. من بجاه المصطفى لاؤفحاشى ان ينحا
جاهه اوسع بل اعلى من الا فلاك صرحا
16. ليس قصدى مدحه او قد كفاه الله مدحا
انما فاضل فى ضيق اتى يطلب فسحا
17. وعلى الهادى صلاة الله ما امسى و اضحى
وعلى الال و ثم الصحب ما الويل سحا

25

Velehü

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Kîst der 'âlem medâr-ı kâ'inât
Kîst ân rûkn-i rekîn
Ez-kücâ imdâd-ı ehl-i müşkilât
Ze-âsmân yâ ez-zemîn
2. Ez-kücâ ẖâhîm yâ rab feyz-râ
Ez-beşer yâ ez-sürüş
Ez-kücâ cüyîm esbâb-ı nicât
Yâ delîlül'-ẖâ'irîn
3. Reşha-i feyz-i şifâ-baḥşâ kücâst
Ân zülâl-i cân-fezây
Der-kücâ ân çeşme-i âb-ı ḥayât
Ḳaṭre miḥ'âhem hemîn
4. Kîst dâru-baḥş-ı ehl-i derd kîst
Ân ḥakîm-i çâresâz
Kâşki dânem güdâmin der-zevât
Kîst ân zât-ı güzîn
5. Anke mî porsemi be-în remz ü nikât
Ey dil-i zâr u ḥazîn
Aḥmed-i muḥtâr faḥr-ı kâ'inât
Raḥmete'n li'l-'âlemîn

26

و

²⁵ B 8b, M 14a, İ 16b, - T.

¹ Dünyada, evrenin yörüngesinde olan kimdir? Varlığın o sağlam temeli kimdir? Sıkıntıya girmiş insanlara nereden yardım gelecek? Göklerde mi yerde midir?

² Ya rabbim, kimden yardım dileyelim? İnsandan mı, melekten mi? Kurtuluş esbabını nerede arayalım? Ey yolunu kaybedenlerin kılavuzu!

³ Ey şafi! Feyzden sızan damlacıklar nerede? O yaşam suyunun kaynağı nerededir? O can bağışlayan duru su nerede? Ondan sadece bir damlacık istiyorum.

⁴ Dert sahiplerine ilaç veren kimdir? O çare veren hekim kimdir? Hangi zatlardan olduğunu bilseydim keşke! O seçkin zat kimdir?

⁵ Bu şifreli sözler ile sorduğum kimse kâinatın iftiharî Ahmet-i muhtarıdır. Ey sızlayan ve hüznü kalbim, ey âlemlerin rahmeti!

²⁶ B 8b, M 11b, İ 14b, - T.

1. من لاهل الضيم ايام الخطوب
حين تضيق النفوس
من مغيث الخلق فى وقت الكروب
عند تمزيق النفوس
2. من له نشكو البلا يا و الهموم
مفرح الباكي المصاب
اين من يجلى لنا حزن القلوب
مضحك الوجه العبوس
3. من كريم النفس كهف المستجير
حين ما تفنى الكهوف
من رؤف القلب فى اهل الذنوب
عند تنكيس الرؤس
4. فى الودى من ذالزى شق القمر
وجهه بدر البدور
من اعادة الشمس فى وقت القروب
نوره شمس الشموس
5. سيدالكونين اهل المكرمات
صاحب العزالمئين
باهرالايات باهى المعجزات
مشرق النور المبين

27

Velehü

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Kimdir ol şāhen-şehe her dü-serāy
Dāver-i ‘ālī-cenāb
Bende-i dergāhıdır şāh u gedā
Çarḥ u māh āfitāb
2. Kimdir ol kim leyle-i mi‘rācda
Fāris-i refref süvār
Ḳudsiyān u enbiyāya pişvā
Der güşāy ne ḳubāb
3. Kimdir ol kim pāye-i teşrifine
Bāl açar kerrūbiyān
Āsumān u ‘arş u kürsi ḥak-pāy

²⁷ B 9a, - M, İ, T.

Çehre fersâ-yı rikâb

4. Kağı zât ol mürşid-i ‘âlem ‘aceb
 Ey hâkimân-ı cihân
 Kimdir ol semt-i necâta reh-nümây
 Var mı bir şâfi cenâb

5. Fâhr-ı ‘âlem âfitâb-ı nûr-ı zât
 Maḥrem-i ḥalvet-nişîn
 Maẓhar- esrâr-ı âsmân u şıfat
 Şu‘le-i ‘ayne’l-yakîn

28

وله

1. آن ابولقاسم حبیب کبریاست
 نخبی رب ودود
 آن ابو الطیب محمد مصطفاست
 ذوالرکوع والسجود

2. احمد مرسل مددکار ملل
 کلین طوبای صنع
 نفحه بخش اولیا و انبیاست
 مایئ بود و نبود

3. خوب چشم کحل مازاغ البصر
 اوست محبوب ازل
 مردم روویدی نور خدایت
 عین اعیان وجود

4. اوست در مانساز هر درماندهء
 نعت وی فتح الفتوح
 نام پکش رقیهء مشکل کشاست
 ذکر دمی سعد السعود

5. آنکه نورش فیض بخش ممکنات
 اوست پشنین و پسین
 مایهء ایجا دکون و حادثات
 نور عالم آفرین

29

حليۃ شريف

1. سائل الا طراف مبسوطه اليدين
ذاك معدوم المشيل
باسم الثفر رقيق الشفتين
صاحب الخدالاسيل
2. اقلج الا سنان ابلج الجبين
صاحب الوجه المشير
ادعج العينمين ازج الحاجين
صاحب الطرف الكحيل
3. يا بديع الحسن خلقا خلقا
يا جما لا في جمال
ياندى الكف رحب الراحتين
يا ابا الفضل الخيريل
4. ان ايامى دعتنى مقعودا
حارفى امرى الطبيب
واعترانى ضرها فى المقلتين
يا شفاء للعليل
5. الشفايامن اتى بالمنجيات
يا شافيع المزنبيين
المرد يا ذخرننا لننايات
يا ملاذ الخافين

30

Velehü

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Sensin ol peygamber-i āḫir-zamān
Tā ezelden şu‘le-pāş
Muḫtedā-yı ins ü cān ü ḫudsiyān
Zātınā yok pāydāş
2. Sāyebān-ı sünnet-i pākiñ seniñ
Zıll-ı Mevlā-yı zelīl
‘Āleme peygüle-i dārü’l-amān
Der ma‘ād ü derd-i ma‘āş

²⁹ B 9b, M 17b, İ 19b, - T.

³⁰ B 9b, - M, İ, T.

3. Yâ resûlullah meded kim derdden
Şabra tākāt qalmadı
Fâzıl-ı bîçâreniñ hâli yamân
Sîne çāk ü dil-hırâş
4. Sen habîbullaha kılmış ilticâ
Cümleden kesdi ümîd
Feyziñ ister ol za‘if ü nâ-tüvân
Hayli demdir der-firâş
5. Rûhıña olsun selâmiyla şalât
Hem birûh-ı mürselîn
Devr-i dâ‘im fi ‘l-‘aşıyyi ve ‘l-ğadât
Âl ü aşhâb-ı ecma‘în

31

وله

1. رسول الله يا ذا المعجزات
و يا من ذاته خير الزوات
2. الا يا احمد المختار يا من
تلا قبل خلق الكائنات
3. بنور قدتقلب با نتقال
الى الالباء ثم الامهات
4. الى ان اشرق من الرايا
واضحى مشرقا كالنيرات
5. لعمري انت نور الذات حقا
وفى الاسماءسرك والصفات
6. و فى الاثارو الزرات سارى
حمد فى الحياة و فى الممات
7. اتيتك مستجيرا مستقيشا
ورقدك لا يخيب كل آتى

³¹ B 10a, M 14b, İ 17a, - T.

8. وقد اصبت مصروع اليلايا
ودهرى خصنى يا لمعضلات
9. نذرت لئن نجوت اذا لاغدو
لقيرك دائر احين النجات
10. وادركنى يلطف منك انى
قصدتك حين يأسى من حياتى
11. و انت وسيلتى لله ربي
وداسطتى وخيرا لوا سطات
12. و عبدلقادر الكيلانى شىخى
اليك وسيلتى فى مشكلاتى
13. اغثنى مسرعا يا للطف انى
قليل الصبر عند التائبات
14. وان لم استحق لسوء فعلى
فغضلك لا تزله سيأتى
15. وان كثرت ذنوبى حين جهلى
فمنك العفو يرجى للعصاة
16. بعثت لنا على خلق عظيم
رؤفا رحمته للكائنات
17. عفوا راحما برا كريما
غياثا ناصرا زالمكرمات
18. الا يا فاضل الملهوز صبيرا
فان نبسنا كهف العفات
19. بتلك العمرة الوثقى تمسك
فتلك لنا ملاك المنجيات
20. و دامن رحمته الاوطه
مسيرها الى كل الجهات
21. يمدك بالعنايته عن قريب
نعم اكثر عليه من الصلات
22. صلواة الله اقصى منتهاها
عليه فى العشى و فى الغدات

Mūsā-şinīde ber Tūr āvāz-ı *len terārā**

5. Yā müdrikü 'l-münādī efne 'l-belā seḥāvī
Vennāre min fu 'ādī termiyü 's-seḥā şerārā

6. Fāzıl ḳuluñ āzāde gerdūn ile cefāda
Tā pister-i belāda virmiş aña ḳarārā

34

Mi' rāciyye Seyyid-i Kā 'ināt ü Meḥḥar-ı Mevcūdāt 'Aleyhi Ekmelü 's-Salavāt ve Etmelü 't-Taḥiyyāt*

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. El-meded ey 'alem-efrāhte-i rüz-ı ḥesāb
Ey şefā'at-ger-i dergāh-ı Ḥudā-yı vehhāb
2. Sen o nāzende-i *levlāk** u medār-ı eflāk
Ki yüziñ şüyına döndi bu mu' allā dolab
3. Sensin ol nuḥbe-i ma' būd u şeref-baḥş-ı vüçüd
Nūr-ı zātūndır iden ḥalḳ-ı cihānı icāb
4. Nüşḥadır ne varaḳ-ı çarḥla 'ālem ammā
Sensin evveldeki ser-levha-i zībā-yı kitāb
5. Ḥalḳ bir dāne-i bādām-ı dıraḥt-ı ḳudret
Sensin ol dāne-i derūnunda olan mağz u lebāb

* Kur'an, Araf 7/143: Musa, belirlediğimiz süre için gelip Rabbi onunla konuşunca “Ey Rabbim kendini bana göster de sana bakayım” dedi. O, “*Sen beni göremezsın!* Ancak dağa bak, eğer o yerinde durursa beni göreceksin” dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu unufak etti, Musa da bayılıp düştü. Ayıldığında, “Sen her türlü eksiklikten uzaksın. Sana tövbe ettim, ben müminlerin ilkiyim” dedi.

^{5a} müdrikü 'l-münādī] müdrik-i münādī

^{5b} fu' adī] fuvādī M, İ; şerārā] serārā M, İ.

^{6a} gerdūn ile] gerdūnla B, İ; cefāda] āzāde M.

³⁴ B 11a, M 12a, İ 15a, T 4a.

* Mi' rāciyye Seyyid-i Kā 'ināt ü Meḥḥar-ı Mevcūdāt 'Aleyhi Ekmelü 's-şalavāt ve Etmelü 't-Taḥiyyāt] Der- N' at- i Mi' rāc-ı Resülü 'ş-Şaḳaleyn Ve 's-Seyyidü 'l-Kevneyn Ve Ceddü 'l-Ḥaseneyn İnna-l-lāhi Şefā'at T, - M.

^{2a} ü] - M.

* "Levlāke levlāk lemā halaktü'l-eflāk" sözünden iktibastır. *Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım* anlamına gelen ve kaynaklarda hadis-i kudsi olduğu belirtilen sözdür (Aclunî, Keşfü'l-Hafâ 1/46).

^{3a} u] - M, baḥş-ı] baḥşen T.

^{4a} nüşḥadır] nüşḥada M.

^{5b} mağz u] mağz-ı İ, - (mürekkebi dağılmıştır) M.

6. Halk bir dāne-i ‘unnāb fidān-ı iḥdās
Sensin ol mālēzim ü cümlesi ḥaşv-ı ‘unnāb
7. Bir mināre gibidir şan‘-ı Hudā ser-tā-ser
‘Alemi sensin eyā cāmī‘-i ḥilm ü ādāb
8. Halka-i mihr gibi dā‘ire-i kevn ü mekân
O nigîn içre sen ol gevher-i şāf-ı nā-yāb
9. Şekl-i cāmī‘de eydüp ‘ālemi bānī-i ezel
Zāt-ı pākiñle seniñ sīnede çāk-ı miḥrāb
- 10.^{10a} Sen ki ol nūr-ı cihān-tāb-ı ezelsin ammā
Saña olmuşdı serā-perde-i lāhut-ı niḳāb
11. Şeb-i mīlād-ı şerīfīnde olup berrāḳ-nümā
Oldı envārīñ ile cümle cihān pertev ü tāb
12. Nice şeb şu‘le-i pūr-tāb-ı hidāyetdir kim
Oldı nūrı ile tarīk-i dālālet-i nā-yāb
13. Nice şeb zelzele-endāz-ı cihāndır ol şeb
Taḳ-ı Kīsrā dil-i küffār gibi oldı ḥarāb
14. Nice şeb ḥāver-i ḥūrşīd-i nübüvvetdir kim
Oldı her zerresi şad mihr ü meh-i ‘ālem-tāb
15. Reşkden başıña ey çarḥ-ı denī topraklar
Ki şeref buldı ḳadem-būs-ı resūl ile tūrāb

^{6a} dāne-i ‘unnāb fidān-ı iḥdās] dāne-i bādām dıraḥt-ı ḳudret M.

^{8b} içre sen] içresin M; şāf] pāk M, İ, T.

^{9a} ezel] izn M, İ.

^{9b} pākiñle] pākiñde M, İ, T.

^{10a} sen ki] sensin M, İ, T.

^{14a} ḥāver] ḥāver İ.

^{14b} ü] - İ.

^{15a} topraklar] tobraḳlar M.

16. Çarhıde leyle-i mi' rācda teşrīf idicek
Hırşla perde çeküp rûy-ı semavâta şehâb
17. Ne şehâb ol şeb pür-nûrda hil' at kapdı
Giydi kallâb-ı felek şırtına kürk-i sincâb
18. Serber-efrâz olup ol râyiz-i şeb-dîz-i berrâk
Tolu dizgin idicek da' vet-i mevlâya şitâb
19. Rağsdan zabt olunur mıydı berrâkû 't-tâze
Tutmasa kuvvet ile hazret-i Cibrîl rikâb
20. Zîr-i pâkine binek taşı olup bâl-i sürüş
Dergeh-i hağda nüzûl itdi olup keşf-i hicâb
21. Sedd-i reh olamadı sidre-i bezm-i melekût
Kıldı 'azm-ı haram halvet-i rabb-i âlâ rebâb
22. Oldı bir mertebe âmihte-i kurb-ı Hudâ
Sanki âteşle harâret gibi hûrşid ile tâb
23. *Ķābe kavseyn**de kimdir ki kepāze kış ola
Enbiyā ol çile-i sahte degildir erbāb
24. Resûl ol bezme pes-perde-i nā-maḥremdir
Tûrdan olmuş idi hazret-i Mûsāya hitāb

^{16a} çarhıde] çarh ile M.

^{16b} hırşla] hırşla İ; saḥâb] hisâb M.

^{17a} saḥâb] hisâb M.

^{18a} râyiz] râ'iz M; berrâk] kırân İ.

^{19a} tâze] taze İ.

^{20a} pâkine binek taşı olup] pâçine taşı oldu bütün İ.

^{21a} olamadı sidre] olmadı ol sidre M, İ, T.

^{21b} 'azm-ı haram] azmü'l-haram M.

^{22b} hûrşid ile] hûrşidle İ, T.

^{23a} kepāze] kebāze M; ola] olur İ.

* Kur'an, Necm 53/9: Öyle ki iki yay kadar hatta daha yakın oldu.

^{24a} bezme] bezm-i İ, T; bezme pes-perde-i nā-maḥremdir] bezm-i pes-perdeye nāmı mıdır M.

25. *Li ma‘a-Allah*** hadîsi bu maqâmı söyler
Ne resûl ü ne melek olmuş o bezme reh-yâb
26. Menzil-i Aḥmed-i muḥtârdır ol ḥalvet-gâh
Çeşm-i Cibrîl olamaz anda daḥı ḥalka-i bâb
27. Maḥrem-râz-ı Ḥudâ ol ‘alem-efrâz-ı Hirâ
Gösteren gümüşüde-i keferede ḥaḳ u şevâb
28. Kıldı peykân-ı ğazâyâ dil-i a‘dâ-yı siper
Eyledi tîğ-i cihâda ser-i küffârı kırâb
29. Şu‘le-i ravzaşını kaşdı tavâf itmekdir
Dönmedi boş yere pervâne-i çarḥ-ı kullâb
30. Tâ ezelden şeb-i mi‘râcî terķib iderek
Yaḳdı ‘akkâm-ı felek meş‘al-i mihr ü mehtâb
31. Mâ‘î kâliçe-i zer-i yâḳutı yâydı gerdûn
Tâ ki pâ-bûs-ı şerîfiyle ola ref‘et-yâb
32. Rîş-i şeb hiç nefes-i şubḥ ile olmazdı sefid
Olsa nûr-ı siyeh ravza-i pâk ile ḥizâb
33. Kaṭre alsa ter-i pâkinden eger faşl-ı bahâr
Çâr-ı faşl içre olur gülşen-i ‘âlem şādân
34. Yüz suyu dökdi dürr-i pâkine ebr-i nîsân

^{25b} ü] - M, İ.

** “*Allah benimledir.*” anlamına gelen bir hadistir. Hadisin tamamı şöyledir: "Benim Allah ile birlikte olduğum öyle bir vakit vardır ki, o vakitte bana ne Allah'ın görevlendirdiği bir melek ne de bir nebî yaklaşabilir. " (Acluni, Keşfü'l-Hafâ II/173-174).

^{26a} muḥtârdır] muḥtârda M, İ.

^{26b} ḥalka] ḥalka T.

^{27a} efrâz] efrûz M, İ; Hirâ] ḥudâ M, T.

^{27b} u] - İ.

³⁰ Beyit: - M, İ.

^{31a} zer-i bâfını] rez-i bâfını M.

^{32a} nefes] naḳş M.

^{33a} alsa] olsa M, İ.

^{34a} dökdi] tökdi M, T; dürr] ter M, İ, T.

^{34b} o] ol M, İ, T.

Oldı o vechle sermāye-sitān-ı dürr-i nāb

35. Ey resūl-i ẖureyşī arz u semānīn gūneşi
Sensin ol şubḥ-ı sefid şeb-i tār-ı a‘ rāb
36. Sensin ol seyyid-i kevineyn resūlū’ş-şakaleyn
Sen şehinşāha faḫat işte bu maḥşūş elḫab
37. Oldı medḥiñ ile pür şu‘ le zebān-ı ḥāmeme
Nūrdan ḫayr-ı siyāh aḫdı mişāl-i sīm-āb
38. Ne gedāyım ki idem vaşf-ı belīg-i na‘ tūñ
Medḥiñe söz ḫomadı ḫazret-i rabb-i ālā rūbāb
39. Āsitān-ı der-i vālāya hemān müjgānı
Gelmişim itmege cārūb-ı gubār-ı i‘ tāb
40. Ğonçe-i buseyi bülbül gibi feryād iderek
Gelmişim eşkle ğars itmege beyne’l-ebvāb
41. Kūh-ı ‘ işyānımı deryā-yı şefā‘ at içre
Gelmişim itmege üftāde-i çāh-ı girdāb
42. Şūfī ā‘ māl ile ma‘ mūr-ı ğurūriyla gelür
Ne ḫarāb olduğımı bildim ü geldim yāb yāb
43. Geldim ümmid-i şefā‘ at ile cürm-ālūde
Sīne çāk u cigerim sūhte çeşmim pür-āb
44. Benüm ol ğūte-zen-i lücce-i deryā-yı güneh

^{35a} u] - İ.

^{36b} faḫat] her dile İ.

^{37a} ḥāmeme] ḥāmeme M.

^{37b} nūrdan] - İ.

^{39b} cārūb] çārūb T.

^{40a} buseyi] buse-i M, İ.

^{40b} gelmişim eşkle ğars] gelmişim yayıña ‘ arz İ; ebvāb] erbāb M.

^{41a} kūh-ı] gör ki İ.

^{42a} ile] - İ; ğurūriyla] ğurūr üzre M, İ, T.

^{42b} bildim ü] anlāya İ; ü] - M; yāb yāb] yāp yāp B.

^{43b} u] - M.

^{44a} güneh] günāh M, İ.

K'olmuşam baħr-i muħiṭ-i heves içre ğarķ-āb

45. Benüm ol bende-i fermān-ı şehinşāh-ı heves
Bir nefes eylemedim şāhımı aşlā aġzāb
46. Rūzgār oldu müsā' id diyū 'aķla yelken
Baħr-ı zevķ içre uçurdu bizi eyyam-ı şebāb
47. Olmuş ol rütbe āġuşta mey ü hūn-ı tenim
Girye-nāk olsam āķar dīdelerimden mey-i nāb
48. Zānniderdim dü-cihān içre sa' ādet ancaķ
Bir ķadeh mey ile bir dilber ü bir sīh-i kebāb
49. Bir du'ām olsa der-i haķda ki maķbūl olacak
Bādeden bende yā baħr ister idim yā seyl-āb
50. Vaşf-ı şahbā ile bir mertebe hāmem me'lūf
Her mā'il-i sühenim bādeyi eyler işrāb
51. Ayaġıñ öpmege saķınıñ idüp 'arz-ı niyāz
Şeyhiñ ammā iderim destini taķbīle hicāb
52. Şeyh destinde oķunmuş şuya gönüm bula nūr
Alurım şevķile sākīden olursa zehr-āb
53. Āldım destime tesbīh meger kim arada
Bezm-i mey içre ķadeh-i nevbetin itdikce hesāb
54. Kıldan ince diyū eger ķoca sırātı vā' iz
Şanurım vaşf olunan mūy-miyān-ı nā-yāb

^{47a} rütbe] mertebe M, T; ü] - İ, T.

^{48a} dü] bu M.

^{48b} dilber ü] dilbere M, İ.

^{49a} du'ām] du'ā M, İ.

^{49b} bende yā] bendeye T.

^{51a} ayaġın] ayaġıñ M.

^{51b} iderim] iderdim İ; taķbīle] taķbīl-i M.

^{52a} destinde] destinden M, İ, T.

^{52b} zehr-āb] sīrāb M.

55. Āteş-i dūzaḥı vaşf eyler iken yāna yāna
Zihname ‘ārız olur fikr-i ‘azāb-ı pür-tāb
56. Qayd-ı taḥvīfe düşüp baña selāsil dir iken
Tolaşur fikrime endīşe-i zūlf-i pür-tāb
57. Giremez nefḥa-i şūr olsa gül-bāng-i ezān
Güşeme perde çeküp nağme-i ṭanbūr u rebāb
58. Cāmi‘e gitsem iki kāt olurum ammā kim
Aķarım şu gibi olursa eger ‘ālem-i āb
59. Tevbeler tevbeler ey bedreķā-i rüz-ı cezā
Tevbemi söyle ķabūl itsün efendüm tevvāb
60. Ğalaṭ-ı ma‘şiyeti nüşḥa-i ‘āmālimden
Bārī emr eyle ki maḥv itsün efendüm kitāb
61. Qoma ferdāda beni yalnız ey ferd-i dü kevn
Tek beni eyle hemān āl-i ‘abāya aşḥāb
62. Cūy-bār-ı keremiñ feyz-resān olmaz ise
Baḥr-ı ümmīdim olur cümlesi maḥşerde serāb
63. Ne zebān ile zebānīler ile söyleşeyim
Sen eger virmez iseñ rüz-ı kıyāmetde cevāb
64. Bir fidān olsa sezā bāğ-ı şefā‘at içre
Olmasun ser ü vücūdum ḥaṭab-ı nār-ı ‘azāb
65. Ḥayl-ı ğufrāna çer-āğāh olacak ķaşdıyle

^{55a} dūzaḥ] dūzaḥ M, İ.

^{55b} ‘azāb] ‘izār B, İ, T.

^{56a} dir] var M, İ, T.

^{57a} gül] degil B, İ, T.

^{58b} aķarım] aķdım İ.

^{59b} tevbemi] tevbe M.

^{60a} ğalaṭ-ı] ğalaṭa M, İ.

^{61a} yalnız] yalnız M.

^{64b} Olmasun ser ü vücūdum ḥaṭab-ı nār-ı ‘azāb] Sebze-zār-ı günehi mey ile kıldım seyrāb İ; nār-ı] nār u M.

⁶⁵ Beyit: - İ.

^{65b} günehi] günehe M.

Sebze-zâr-ı günehi mey ile kıldım sîrâb

66. Dürre-i pertev-i gufrâna tayanmaz Fâzıl
Şeb-i 'işyân-ı siyâhım ile kılma i'câb
67. 'Afv-ı yezdân u şefâ'at-i resûle bend ol
Hiç ne me'yûs-ı günâh ol ne de mefrûd-ı şevâb

35

Na' tiye Be-Hâzret-i Şiddîk*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Meded-kâr resûl-i muhterem ey hâzret-i şiddîk
Refîk-ğâr olan şâbit-kadem ey hâzret-i şiddîk
2. Seni rü'yâda gördüm destime bir nâme şundiñ sen
'Aceb bir nâme-i müşgîn-raķam ey hâzret-i şiddîk
3. Yazılmış bu 'ibâretle bu lafz-ı neş'e-bahşâ kim
Baña senden olur tevķîf-i ğam ey hâzret-i şiddîk
4. Ne ra'nâ lafza-i tevķîf-i ğam kim 'aksidir ânıñ
Şafâ bahş-ı derûn-ı pür-sitem ey hâzret-i şiddîk
5. Ğam-ı tevķîfden maķşad servedi sârî itmekdir
İdüp celb-i ni'am def'-i elem ey hâzret-i şiddîk
6. Efendüm çünkü sen şiddîksın rü'yamı taşdîk it
Be-haķ hâzret-i fahr-ı ümem ey hâzret-i şiddîk
7. Efendüm Fâzıla medyûnsın rü'yâda hüccetle

^{66a} dürre] zerre M, İ, T.

^{66b} siyâhım] siyâhıñ M, İ; kılma] kıldım İ.

^{67a} 'afv-ı] 'afv u İ; ol] ola M.

^{67b} mefrûd] ma'rûr T.

³⁵ B 12b, M 20b, İ 22a, - T.

* Na' tiye-i Hâzret-i Şiddîk] - M, İ.

^{3b} tevķîf-i ğam] tevķîk hem M, tevķîk-i ğam İ.

^{4b} derûn-ı] derûnum M, İ.

^{5a} ğam-ı] ğamı M.

^{6a} rü'yamı] rü'yâyı İ.

^{6b} fahr] fahr M.

^{7a} rü'yâda] - M.

Buyur yakazada ibrā-yı zîmem ey Һazret-i şiddîk

36

Velehü*

. _ . _ / . _ . _ / . _ _

1. Vekîl-i şâh-ı ümmet yâ Ebâbekir
Ser-efrâz-ı Һilâfet yâ Ebâbekir
2. Resûlullaha sen ni‘ me’l-Һalefsin
Güzel kıldıñ vekâlet yâ Ebâbekir
3. Kıyâm-ı minber ü techîz-i ‘ asker
Hoşa merdâne-i ğayret yâ Ebâbekir
4. Henüz ne muhkem iken hükm-i imân
Te‘ âlallah ne himmet yâ Ebâbekir
5. Huşûşâ ol kıtâl-i ceyş-i mürted
Yeter İslâma nusret yâ Ebâbekir
6. Gerek evvel gerek âhırde sensin
Meded-kâr-ı nübüvvet yâ Ebâbekir
7. Sen ol şiddîk-i vahy-i âsumânî
Ni‘ am-ı kûy-ı risâlet yâ Ebâbekir
8. Sen ol hem-pây-ı fahr-ı enbiyâsın
Refîk-i ğâr-ı halvet yâ Ebâbekir
9. Seniñ dâmâdıñ oldu şâh-ı *levlâk**
Şeref-yâb şahâret yâ Ebâbekir

³⁶ B 12b, M 20b, İ 22b, - T.

* velehü] - M, İ.

^{1b} efrâz] firâz M.

^{2a} Һalef] Һafî M.

^{3a} techîz-i] techîz ü M.

^{4a} ne] nâ İ.

^{5a} huşûşa] huşûşa M.

^{7a} sen ol] sensin M.

* "Levlâke levlâk lemâ halaktü'l-eflâk" sözünden iktibastır. *Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım* anlamına gelen ve kaynaklarda hadis-i kudsi olduğu belirtilen sözdür (Aclunî, Keşfü'l-Hafâ 1/46).

10. Çü bint-i pâkiñ ümmü 'l-mü 'minîndir
Sen ol bâbâ-yı millet yâ Ebâbekir
11. Kerem senden ki hep aşhâb içinde
Sen ol kân-ı sehvâvet yâ Ebâbekir
12. Ğazâ imdâdına ol-dem ki aşhâb
Heme kıldı i' ânet yâ Ebâbekir
13. Huzûr-ı pâke geldiñ mâ-mülkle
Mu'în-i ceyş-i 'usret yâ Ebâbekir
14. Mu'în-i evvel 'usretinde bu gedâniñ
Eyâ şâh-ı mürüvvet yâ Ebâbekir
15. Dağlîl düşdüm saña gayret seniñdir
Meded senden 'inâyet yâ Ebâbekir
16. Be-ğakç-ı yâr hem Pehlevî hâkiñ
O hürşîd-i sa' âdet yâ Ebâbekir
17. Huzûruñda ol fahr-ı kâ 'inâtiñ
Baña eyle şefâ' at yâ Ebâbekir
18. Günâhım 'afv ide min ba'd-tevbe
Baña sen kıl kefâlet yâ Ebâbekir
19. Ma' âzallah günâh itmişdim evvel
O da vakt-ı cehâlet yâ Ebâbekir
20. O demden tâ bu dem ne selâ çekdim
Mükâfât u uqûbet yâ Ebâbekir

^{10a} çü] cü M.

^{10b} bâbâ-yı millet] bâbâ-yı â millet M.

^{16a} hem] - Ğ; pehlevî] behlevî M.

^{17a} ol] o M.

^{20a} çekdim] geçdim M.

^{20b} mükâfât u] mükâfât-ı M.

21. Zamān-ı ʿafv iriſdi ƙalmamıſdır
Göñülde zerre ƙākāt yā Ebābekir
22. Efendüm ʿarzıña düſdüm ƙalās it
O bint-i pāke ƙürmet yā Ebābekir
23. Saña imdād ider Fāzıl hemān sen
Göñülden eyle daʿ vet yā Ebābekir

37

Velehü*

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _

1. Be-ƙaƙ yār-ı ğārın yā Ebābekir
Baña olsun medārın yā Ebābekir
2. Beni rü ʿyāda tebſir eylemiſdi
Dehān-ı dürr-i niſārın yā Ebābekir
3. Be-ƙamdullah zühür itdi serāpā
Kelām-ı ſıdƙkārın yā Ebābekir
4. Yine düſdi meded derd ü belāya
Bu ʿabd-i bī-ƙarārın yā Ebābekir
5. Yine senden baña olur ʿināyet
Göñül bir ğuſſa-i ƙ ʿārın yā Ebābekir
6. Baña maʿ nāda bir daƣı görünsün
Cemāl-i ſuʿ le-bārın yā Ebābekir
7. Yetiſsün Fāzıla imdād-ı luṭfuñ
Be-ƙaƙƣ-ı yār-ı ğārın yā Ebābekir

³⁷ B 13a, M 21b, İ 23a, - T.

* velehü] - M, İ..

^{2a} eylemiſdi] eylemiſdir M.

^{4b} bī-ƙarārın] bīfedārın M.

^{5a} senden baña] baña senden M.

38

Der Na‘t-i Şeyḥeyn-i Mükerrremîn Raḍıyallahu Anhümâ *

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _ _

1. Çarḥ-ı İslâma iki mâh Ebûbekr ü ‘Ömer
Taḥt-ı imânâ iki şâh Ebûbekr ü ‘Ömer
2. Biri taşdıḳ-i nebî kıldı biri nuşret-i dîn
Geldiler min-ṭarafıllah Ebûbekr ü ‘Ömer
3. Vaşl-ı ḥaḳ vâsıṭa-i mihr ü muḥabbetleridir
Ḳurb-ı mevlâya iki râh Ebûbekr ü ‘Ömer
4. İki şimşir-i hidâyetdir olup berg-nümâ
‘Âlemi eyledi âgâh Ebûbekr ü ‘Ömer
5. İki şeh-bâl idiler murğ-ı hü mâ-yı dîne
Uçdılar fetḥ ile her gâh Ebûbekr ü ‘Ömer
6. Fetḥ-i Şâm u ‘Acem ü Mısr u Yemen eylediler
Dîn-i İslâma virüp câh Ebûbekr ü ‘Ömer
7. Ḥaşyet-i ḥaḳ ile dil çâk idilir olmuş iken
Müjde-i cennet ü dil-ḥâh Ebûbekr ü ‘Ömer
8. Fâzıl-ı zâr u günahkâra şefâ‘ at lâzım
Beni elden ḳoma yek âh Ebûbekr ü ‘Ömer

39

Velehü*

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _ _

1. Nûr-ı muḥtâr ile perverde Ebûbekr ü ‘Ömer

³⁸ B 13a, M 21b, İ 23a, T 5b.

* Der Na‘t-i Şeyḥeyn-i Mükerrremîn Raḍıyallahu Anhümâ] velehü T, - M, İ.

^{1b} imânâ] imân İ.

^{2a} taşdıḳ-i] taşdıḳe M.

^{2b} geldiler] geldi M.

^{4a} berg-nümâ] berg ü nümâ M, İ.

^{7a} dil çâk] dil-çâk M.

^{7b} ü] - M.

^{8b} yek] pek M.

³⁹ B 13b, M 22a, İ 23b, - T.

* velehü] - M, İ.

İki kândil-i ziyâgerde Ebûbekr ü ‘Ömer

2. ‘Âlem-i zâhir ü bâtında serîr-ârâdır
İki şâh-ı kerem-âverde Ebûbekr ü ‘Ömer
3. İki dâmâd-ı şeref-kevkebe ‘Osmañ u ‘Ali
İki hûrşîd-i ziyâ-gerde Ebûbekr ü ‘Ömer
4. Ne sa‘ âdet ki hayâtıyla memâtında ola
Fahır-ı kevneyn ile bir yerde Ebûbekir ü ‘Ömer
5. Müjde-i ‘afv u rızâ almış iken mevlâdan
Yine havfile dil-efserde Ebûbekr ü ‘Ömer
6. Ne revâ Fâzıl-ı zâr olmuş iken çâkeriñiz
Kalsun âlâm ile âzürde Ebûbekr ü ‘Ömer

40

Na‘t-ı Hâzret-i ‘Oşmân Zî’n-nüreyn*

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Ziyâ-yı nesl-i ‘affânî çerâğ-ı nûr-ı ‘Oşmânî
‘Aceb mühr-i dırağşânî çerâğ-ı nûr-ı ‘Oşmânî
2. Nübüvvetden dü-cevher aldı ismi oldu zi’n-nüreyn
Uyandı evvel ü şânî çerâğ-ı nûr-ı ‘Oşmânî
3. Dü-nûr ile dü-‘âlem şâhıñ çünkim münevverdir
İki dünyâda nûrânî çerâğ-ı nûr-ı ‘Oşmânî
4. Beni ümeyye kim seniñ siyeh-dildir haqîkatde
O senün âteş efşânı çerâğ-ı nûr-ı ‘Oşmânî

^{5a} u] - İ.

^{6a} zâr] - İ.

^{6b} âlâm ile] âlâmla B, İ.

⁴⁰ B 13b, M 22a, İ 23b, - T.

* Na‘t-ı Hâzret-i ‘Oşmân Zî’n-nüreyn] Medh-i ‘Oşmân-ı Zî’n-nüreyn Rağıyallahu ‘Anh İ, - M.

^{1a} ‘Oşmânî] ‘Oşmân M.

^{1b} dırağşânı] dırağşân-ı İ.

^{2a} nübüvvetden] nübüvvetdir M.

^{2b} ü] - İ.

5. Ol iki nūr için z̄ulmetde oyma Fāzılı yā rab
Münevv̄er eylesün ānı erā-ı nūr-ı Osmānī

41

Na tiyye Be-cenāb-ı Şīr-i Yezdān*

.. _ _ / . . _ _ / . . _

1. Aleml-efrāz-ı peyāmb̄er ayder
Fāti-i al a-i ayber ayder
2. Oldı Mūsā ile Hārūn gibi
Fār-ı kevneyne birāder ayder
3. İki ālemlde nebīden şora
Ser-te-ser āleme server ayder
4. Lev-i mafūzda ism-i pāki
Oldı ser-leva-i defter ayder
5. Yāzdı elābımı kūtīb-ı ezel
Esedullah-ı āzanfer ayder
6. Laab ārā-yı ālīyyūl-ālib
Şöhret-efzā-yı dilāver ayder
7. azret-i şā-ı velāyetdir kim
Lā-mekān semtine rehber ayder
8. Şavt-ı bī-arfe muaābdır hem
Nūr-ı pūr-u leye mazar ayder
9. Nefa-i uddūsile ehlullahı
aşre dek ıldı muaar ayder

^{5b} Bu dize: - M.

⁴¹ B 14a, M 22b, İ 23b, - T.

* Na tiyye Be-cenāb-ı Şīr-i Yezdān] Med-i Ali Bin Ebū Tālib Raıyallahu Anh İ, - M.

^{1a} efrāz] efrūz M, İ.

^{6a} ālib] alb M.

^{8a} arfe] ıra İ.

^{8b} pūr-u le] bī-u le M, İ.

10. Şekli âdemde melekdir diyemem
Mâ-ḥaşal nûr-ı muşavver Ḥayder
11. Diyemem ḥalvet-i rabbânide
Rûḥ-ı kıds ile berâber Ḥayder
12. Bütün esrâr-ı dil-i lâhûtî
Eylemiş sînede ezber Ḥayder
13. Kâlbidir nüṣṣa-i aḥkâm-ı Ḥudâ
Münşî-i şer‘-i münevver Ḥayder
14. Büt-perest olmadan oldu ma‘ şûm
Kî şabâvetde muṭahḥar Ḥayder
15. Bâb-ı ‘ilm olduğına şâhiddir
Ḥazret-i ḥ‘âcc-i ekber Ḥayder
16. Mîve-çîn-i ḥarem-i Zehrâyı
Ya‘ nî dâmâd-ı peygamber Ḥayder
17. Zühreyi bâbına çârice ider
Çarḥdan istese duḡter Ḥayder
18. Bir emânet şadef-i kudretten
Şûlb-i ecdâdda cevher Ḥayder
19. İki cevher gelüp ol cevherden
Ya‘ nî kân-ı dü-birâder Ḥayder
20. Ola ma‘lûmuñuz ey müdde‘ iyân
Maḥşere kâzî-ı asker Ḥayder

^{10a} şekli] şekl-i İ.

^{10b} ḥaşal] ḥaşal İ.

^{13b} şer‘] şerḥ İ; münevver] nübüvvet M.

^{14a} büt] püt İ; perest] berest M.

^{16a} mîve-çîn] mîve-i çîn M.

^{17a} zühreyi] zühre M; bâbına] yâbına M.

^{18b} ecdâdda] ecdâdına İ.

^{19b} kân-ı] kân u İ.

^{20b} maḥşere] maḥşer ü M.

21. Kim alur tene ki rz-ı  araat
 leme si-i kever Hyder
22. Kim gider dzaa cennet var iken
Ki efat-ger-i maer Hyder
23. Her azda meded-i Rabbn
B i-i nuret-i leker Hyder
24. Ehl-i bedre sebep-i tesmiyedir
nki bir bedr-i mnevver Hyder
25. Yevm-i Hende nefes-i uds ile
Virdi a dsna arar Hyder
26. Fır-i dmene yevm-i iffn
Eyledi tin bir ser Hyder
27. Zlfir dem-i a ds ile
La l ile ıldı mcevher Hyder
28. Zlfir ile mallah
ıldı dnyy musaar Hyder
29. Mekkenen aa Hindistne
Ti ile fti-i kiver Hyder
30. El-meded el-meded ey seyfullh
Ey hdvend-i muzaffer Hyder
31. Sensin ry-i dn-i lm
Millet-i Amede zver Hyder

²² Beyit: - M.

^{25a} nefes-i] nefesi .

²⁷ Beyit: - B, M.

^{31b} amede] ramede M.

32. Rûz u şeb vird-i zebânım sensin
Bâng u nâlem heme Hâyder Hâyder
33. Her umûrumda budur ümîdim
Ola imdâd ile yâver Hâyder
34. Şu' le-i luţfîña oldum tâlîb
Ey Ebû Tâlîbe gevher Hâyder
35. Bende-i hâşımı hâşâ lillâh
Koya nâlân u mükedder Hâyder
36. Pâdişâh-ı dü-cihânım Fâzıl
Beni eyler ise çâker Hâyder
37. Kendüye bende degil bâbında
Eylese bende-i kanber Hâyder
38. Âl ü etibba'ına Memlûk oldum
Kişver-i sîneme dâver Hâyder
39. Rağiyallahu te'âlâ'ına
Ki dü 'âlemde penâver Hâyder

42

Tercî' -i Bend Çâr-yâr-ı Güzîn Rıdvânullâh-ı 'Aleyhim Ecma'în *

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

1. Cenâb-ı hâzret-i şıddîk-ı ekber
O Fârûk-ı farîkîn ol dilâver
O zi'n-nüreyn-i dâmâd-ı peyâmbere
O sâhib-zülfikâr ol şîr-i Hâyder
Cihân bu çâr yâr ile münevver

^{32a} u] - M.^{32b} u] - M; bang u] bangî İ.^{33b} imdâd ile] imdâdla B, İ.³⁹ Beyit: - M.⁴² B 14b, M 23b, İ 24b, - T.

* Tercî' -i Bend Çâr-yâr-ı Güzîn Rıdvânullâh-ı 'Aleyhim Ecma'în] Medh-i Çehâr-Yâr-ı Güzîn Rağiyallahu Anhüm İ, - M.

^{1b} farûk-ı farîk] fârûkü 'l-farîk M, İ.^{1d} ol] o M.

Ebûbekr ü 'Ömer 'Osmân ü Haydar

2. Biri taşdıkkâr-ı fahr-ı 'adnân
Biri dîn-i mübîni kıldı i' lân
Biri nûr-âver-i tertîb-i Qur'ân
Biri Kerrâr-ı gâzî şâh-ı merdân
Hişar-ı dîne bunlar çâr-erkân
Ebûbekr ü 'Ömer 'Osmân ü Haydar
3. Birisi yâr-ı gâr-ı şâh-ı *levlâk***
Birisi haq için hiddetle bî-bâk
Biri şirmende-meşreb hem kerem-nâk
Birisi bâb-ı şehr-i 'ilm ü idrâk
Medâr-ı âb ü bād ü âteş ü hâk
Ebûbekr ü 'Ömer 'Osmân ü Haydar
4. Biri şeyh-i gühen-sâl-i hilâfet
Birisi celde-perdâz-ı 'adâlet
Birisi kân-i hilm ü rıfķ u 'iffet
Biri şîr-i Hudâ şâh-ı velâyet
Cihâna her biri mihr-i hidâyet
Ebûbekr ü 'Ömer 'Osmân ü Haydar
5. Birisi huft-e-i Pehlevî Tâhâ
Biri yânında olmuş ravza pîrâ
Biri hâk-i baķî' a behcet-efzâ
Biri semt-i Necefde şâh-ı vâlâ
Olup her bir taraftan 'âlem-ârâ
Ebûbekr ü 'Ömer 'Osmân ü Haydar
6. Eyâ nûr-ı nübüvvet şu'le-i bârî

^{1f} Tekrar eden bent: Ebûbekir ü 'Ömer 'Osmân ü Haydar] Ebûbekir 'Ömer 'Osmân Haydar M, İ.

** "Levlâke levlâk lemâ halaktü'l-eflâk" sözünden iktibastır. *Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım* anlamına gelen ve kaynaklarda hadis-i kudsi olduğu belirtilen sözdür (Aclunî, Keşfü'l-Hafâ 1/46).

^{3b} bâk] pāk M.

^{3e} âb ü bād ü âteş ü hâk] âb ü bād âteş hâk M, âb u bād u âteş hâk İ.

^{4b} celde] cilve İ.

^{4c} hilm] 'ilm M; rıfķ u] rıfķ M.

^{5a} pehlevî] behlevî M.

^{5e} ârâ] - M.

^{6a} eyâ] yâ M; şu'le-i bârî] şu'le-bârî M, İ.

Sen ol bu Fâzılın imdâdkârı
 Keremle hândenâk ile bu zârı
 Be-ḥaḫ-ı rûḫ-ı pāk-i çâr-yârı
 Ola hep ğarḫa-i rıdvân-ı bârî
 Ebûbekr ü ‘Ömer ‘Osmân ü Ḥaydar

43

Na‘tiyye-i Ḥazret-i Mevlânâ Ḳaddesa'llâhu Sirrahû*

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Erenler şâhı Mevlânâ Celâleddîn Rûmîdir
 Meleklerde felek âvâre-i bâng-i ḳudûmîdir
2. Felekde seb‘a-i seyyâreyi döndürdi ‘aşkıyla
 Hep ‘âlem-i Mevlevîniñ mest-i âyîn ü rûsûmîdir
3. Olur ervâḫ-ı ‘ulvî şem‘ine pervâne-i ḫayret
 Meh ü ḫûrşîd ise ol ḫânḳâḫıñ iki mumıdır
4. Cihâna Ḳonyadan raḫşân olur envâr-ı Mevlânâ
 Anıñ faşl-ı münîri ḫaşre dek arzıñ nücûmudur
5. İden leb-i teşnegân-ı ‘aşkı hep ‘irfân ile sırâb
 Zülâl-i Meşnevîniñ lücce-i feyz-i ‘ulûmıdır
6. Meded ey rûḫ-ı Mevlânâ meded kim ehl-i himmetden
 Meded cüyâna imdâd eylemek emr-i lüzûmıdır
7. Neden zûlmet-nişîn-i genc-i ḫasret ola dervîşiñ
 Sen ol ḫûrşîdsiñ kim ‘âleme nûrıñ ‘umûmîdir
8. Bu âteşle ney-âsâ Fâzıl-ı pür-dâğ ider feryâd
 Erenler şâhı Mevlânâ Celâleddîn Rûmîdir

^{6c} ola heb] olup her M.

⁴³ B 15a, M 24b, İ 26a, - T.

* Na‘tiyye-i Ḥazret-i Mevlânâ Ḳaddesa'llâhu Sirrahû] Medḫ-i Ḥazret-i Mevlânâ Ḳaddesa'llâhu Sirrahû El-Ferîz İ, - M.

^{1b} bang] pāk İ.

^{2b} âyîn ü]âyîn-i M, İ.

^{4b} faşl] nesl M.

^{7a} ḫasret] ḫasret İ.

44

Na' tiyye-i Hâzret-i Şâh-ı Nakşibend-i Qaddesa'llâhu Sirrahû *

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Ey Muḥammed ey Bahâeddîn şâh-ı Nakşibend
El-meded ey ḥ'âce-i 'âlem-penâh-ı Nakşibend
2. Ey çerâğ-ı encümen pîrâ-yı kaşr-ı 'ârifân
Nûr-baḥşâ-yı cihân-ı tîre mâh-ı Nakşibend
3. Ey ricâlü'l-ğayb ey şâhân-ı mülk-i ma' nevî
El-amân ey tâcdârân-ı külâh-ı Nakşibend
4. Pençe-i ehl-i sitemde ben helâk oldum meded
Dâd u feryâd ey mülûk-ı tahtgeh-i Nakşibend
5. Ben ki ser-gerdân-ı deşt-i lâ-mekân oldum baña
Destgîr ol ey delîl-i şâh-râh-ı Nakşibend
6. Men gedâ-yı bî-nevâ keçkül be-dest-i ḥ'âcegân
Men faķîr-i âsitân-ı ḥanķah-ı Nakşibend
7. Fâzıl-ı mazlûma imdâd it faķîriñdir seniñ
Ey Muḥammed ey Behâeddîn şâh-ı Nakşibend

45

Na' tiyye-i Hâzret-i Şeyḥ Abdülkâdir Geylânî Qaddesa'llâhu Sirrahû *

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

1. Feyz-i nûr-ı şamedî ḥâzret-i ' Abdülkâdir
Qutb-ı gavs-ı ebedî ḥâzret-i ' Abdülkâdir
2. Qutbü'l-aķtâb nefes-bâḥş nüfûs-ı abdâl
Ehl-i ḥaķķıñ senedi ḥâzret-i ' Abdülkâdir

⁴⁴ B 15b, M 25a, İ 26a, - T.

* Na' tiyye-i Hâzret-i Şâh-ı Nakşibend-i Qaddesa'llâhu Sirrahû] Medḥ-i Hâzret-i Celâleddîn Nakşibend Quddise Sirruh İ, - M.

^{4b} u] - M, İ.

^{6a} keçkül] keclül İ.

⁴⁵ B 15b, M 25a, İ 26b, - T.

* Na' tiyye-i Hâzret-i Şey Abdülkâdir Geylânî Qaddesa'llâhu Sirrahû] Der Sitâyiş-i ' Abdülkâdir Geylânî Qaddesa'llâhu Sirrahû İ, - M.

3. Pençe-i zūr-ı cihāngir ile bāz-ı eşheb
Evliyānın eşedi ḥazret-i ʿ Abdülkādīr
4. Allah Allah ne tecelli bu ki şarka ğarba
ʿ Ālemiñ muʿ tekīdi ḥazret-i ʿ Abdülkādīr
5. ʿ Arab u Rūm u ʿ Acemde çekilür gülbāngi
Her gürūhuñ şadri ḥazret-i ʿ Abdülkādīr
6. Maṭlaʿ u mağribī Geylān ile Bağdād ammā
Nūr irüp her beledi ḥazret-i ʿ Abdülkādīr
7. Şöyle kim şuʿ le-i ḥurşīd-i cihān-tāb gibi
Kāʾinātın mededi ḥazret-i ʿ Abdülkādīr
8. Hāliyā memleket-i bāṭın-ı feyz-ābādın
Dāver-i sikkezeri ḥazret-i ʿ Abdülkādīr
9. Zāhirā bilmezem ammā cihet-i bāṭından
Āsmānın ʿ Ömeri ḥazret-i ʿ Abdülkādīr
10. Her niyāzımda baña vāsiṭa bābullaha
Merd-i kurb-ı aḥadı ḥazret-i ʿ Abdülkādīr
11. El-meded bende-i dil-ḥasteye şeyʿen-lillah
Ey gönül müstenidi ḥazret-i ʿ Abdülkādīr
12. Cedd-i pākiñ için üftādeye himmet yā hū
Seyyidi ḥuz bi yedi ḥazret-i ʿ Abdülkādīr
13. İki dünyāda resūl-i Kureşiden soñra
Fāzılın muʿ temedi ḥazret-i ʿ Abdülkādīr

^{3a} bāz-ı eşheb] bāzüʾl-eşheb M, İ.

^{3b} evliyānın] evliyānın M.

^{5a} ʿ Arab u Rūm u ʿ Acemde] ʿ Arab Rūm u ʿ Acemden M, İ.

^{7a} kim] ki M; şuʿ le-i] ʿ āleme İ.

^{9a} zāhirā] zāhiri İ.

^{9b} āsmānın] āsmānın M.

46

Na' tiyye-i Hâzret-i Aḥmede 'r-Rıfā'î Ẹaddesa'llāhu Sirrahū *

. _ . _ / . _ . _ / . _ _

1. Amān yā seyyīd Aḥmed yā Rıfā'î
Meded ey nūr-ı mevlānıñ şu' ā'ı
2. Ser-efrāz-ı kibār-ı evliyāsın
İrişdi 'arşa kaderiñ irtifā'ı
3. Tarīķ-i lā-mekāna rehber olduñ
Saña hep evliyānıñ etibbā'ı
4. Gerek kûtb u gerek şeyh ü mürīdān
Cihān hep senden almış intifā'ı
5. Sen ol nūr-ı hidāyet aşla rāci'
Sen ol kûtb-ı ḥaķīkat ḥaķķa sā'ı
6. Mişāl-i cûy-rizānsın ki āḥir
Yine deryāya düşdi ictimā'ı
7. ' Aceb āyīne-i kudret-nümāsın
Verā-yı perdeye var ıttılā'ı
8. Erenler menzili zāhir eşerden
Ki dervişānına olur mürā'ı
9. Kim itdi evliyādan bu vefāyı
Vefā kim ḥaşre dek yok inķitā'ı
10. Nebīlerden daḥı bu ḥāl u te'sīr
Kimüñ maṭrûķ-ı gûş-ı istimā'ı
11. Bu bir kudsī nefesdir kim Hudādan
Derûn-ı pīre urmuşdur şu' ā'ı

⁴⁶ B 16a, M 25b, İ 26b, - T.

* Na' tiyye-i Hâzret-i Aḥmede 'r-Rıfā'î Ẹaddesa'llāhu Sirrahū]Der Sitāyiş-i Seyyid Aḥmedü 'r-Rıfā'î Ẹaddesa'llāhu Sirrahū İ, - M.

^{4a}u] - İ.

^{6b} deryāya] deryā M.

12. Bu meydān-ı taşarrufdur ki bunda
Velīniñ keşf olur tūl-ı zirā^{12b} ı
13. Faķīri^{13a} aşkıña pervāne olmuş
İder hemvāre āteşde semā^{13a} ı
14. Ne hikmet eylese kıran içre devrān
Sırrında zerrece olmaz şurā^{14a} ı
15. O hālet ile zannım bir faķīre
Nefes eylesse fetḥ eyler kılā^{15a} ı
16. Ne teşhīr-i kavīdir Allah Allah
Mişāl-i subḥa destinde ifā^{16a} ı
17. Degil ef^{17a} ā degil āteş-i musahḥar
Cihāniñ hep vuhūş ile sebā^{17a} ı
18. Tarīkat gayreti bir rütbe anda
Ki dervīşān-ı ğamındır şeyḥ-i rā^{18a} ı
19. Viren dervīşine bulunca kerāmet
Olur mı kaşdından imtinā^{19a} ı
20. Gedā-yı hāngāhiñdır bu Fāzıl
Seniñ dergāhiña gelmiş bu dā^{20a} ı
21. İrişmezse faķīre feyz-i luṭfiñ
Ĝamiñdan var cihāna elvedā^{21a} ı
22. Belī şeh-bender-i^{22a} ālī cenāba
Kimine tuḥfedir nazmım metā^{22a} ı

^{12b} zirā^{12b} ı] dırā^{12b} ı M.

^{13a} olmuş] itdi İ.

^{14a} eylese] ise Mi ise bu İ; devrān] derdān M.

^{15a} faķīre] faķīri M, İ.

^{20a} hāngāh] hānkāh İ.

^{20b} dergāhiña] dergāhına İ.

^{22a} şeh-bender-i] şeh-benderi M.

23. Meded senden meded yâ hâzret-i pîr
Amân yâ seyyid Aḥmed yâ Rıfâ'î
47

Bîcân Sulṭân 'Aliyyü'l-Şân Ḥâzretlerinin Ḥırқа-i Sa'âdete Tebrik-gerdesi Olan Perde-i Zer-i
Tarîḳ ü Hücre-i Nik-bezmen-i Na't-i Vaşfıdır*

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Zât-ı fâḥr-ı kâ'inâtın ḥırқа-i vâlâsıdır
Mescid-i Aḳşâ ise bu hücre-i 'ulyâsıdır
2. Hücre-i pertev-feşân ḥırқа-i pâk-i resûl
Mihr ü meh âyîne-i câm-ı revzen-i bâlâsıdır
3. Ḳaddesallah ḥırқа-i pür-nûr-ı maḥbûb-ı Hudâ
Ḥil'at-ı ḳâmet-tırâz-ı ḳadd-i müsteşnâsıdır
4. Âftâba perde-sâz olmak ne mümkün ebr ile
Nûr-ı muḥtârın ise bu maṭla'-ı ḡarrâsıdır
5. Perde-âviz olmadan böyle ḥarîm-i envere
Maḳşad ancak intisâb-ı ḥürmet-i 'âlâsıdır
6. Ḥâzret-i Bîcân sulṭânın teberrük-gerdesi
Bu kemîne-i perde-i zer-târânın ihrâmıdır
7. Ola şâyân-ı rızâ mebrûretü'l-ḥayrâtdan
Bu emânet-gâh için bir tuḥfe-i ra'nâsıdır
8. Ḥırқа-i pâke şarılmış ḳalble Bîcân-ı zâr
Bu ḥarîm-i eşrefiñ çârîçe-i ednâsıdır
9. Çâker-i nâçizdir ol şâh-ı şâhib-i ḥırқанın
Hem şefâ'ati cûy-i dergâh-ı kerem-pîrâsıdır
10. Yâ ḥabîbullah şefâ'at yâ Ebu'l-Ḳâsım meded
Şıdḳla bu ḥâzretiñ Fâzıl du'â-güyâsıdır

⁴⁷ B 16b, M 20a, İ 22a, - T.

* Bîcân Sulṭân 'Aliyyü'l-Şân Ḥâzretlerinin Ḥırқа-i Sa'âdete Tebrik-i Gerdesi Olan Perde-i Zer-Tarîḳ u Hücre-i Nik Bezmen-i Na't-i Vaşfıdır] - M, İ. Burada zikredilen hanım sultan III. Mustafa'nın kızı Beyhan Sultan'dır. B nüshasında Bîcân olarak istinsah edilmiştir.

^{5b} ḥürmet] ḥizmet M.

^{9a} nâçizdir] nâçizidir M.

^{9b} şefâ'ati] şefâ'at-i İ.

48 *

Kaşîde-i Ramazâniyye Berkâb-ı Sultân Selîm Hân**

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Hilâl-i rûze kim bir kıavs-ı hallâc âsumân üzre
Anuñla berfden çok penbe atdırdı zamân üzre
2. Kudûm ile bu nev-mâh-ı siyâmın berf-i şâfidir
Döşenmiş penbeli kâlice rûy-ı hâkdan üzre
3. Çemen yah-beste olmuşdur hilâl-i mâha ta' zima
Şu dibâsı meger ferş oldu şahın-ı gülistân üzre
4. Uzanmış rişte rişte penbe-i berfi semâvâtın
Harîr-i sâdeden püskül aşılmışdır cihân üzre
5. Derûn-ı ğurre-i mâh-ı şiyâma cemre-i evvel
Şanursın şu' le kónmuş sîmden bir şem' dâñ üzre
6. Elinde nev-hilâl-i rûze bir peymâne-i zerrin
Tolu yağdırdı sâķî-i felek kevn ü mekân üzre
7. Tolu şanma bu nev mâh-ı şiyâmı eyleyüp tebrîk
Nişâr itdi felek dūr-dâñeler halk-ı cihân üzre
8. Ne kâbil zemherîden bilinmek vaķt-i iftârı
Mü'ezzinler tónar çıksa ezâna nerdübân üzre
9. Bu sermâ ile câmi' seyrine cânân zühûr itmez
Yaťur tennûr içinde mâder ile şöyle yân üzre
10. Bu demde âteş-i seyyâle lâzımdır dile ammâ

⁴⁸ B 17a, İ 42b, - T, M.

* B nüshasında medhiyeler, dini kasidelerden ayrı bir bölüm olarak "İbtidâ-i Kaşâ'id" başlığıyla istinsah edilmiştir.

** Kaşîde-i Ramazâniyye Berkâb-ı Sultân Selîm Hân] Ramazâniyye Der Sitâyiş-i Sultân Selîm Hân İ.

^{2a} kudûm ile] kudûmuyla İ; şâfidir] şâfiden İ.

^{4a} uzanmış] uzatmış İ.

^{5b} sîmden bir] bir sîmden İ.

^{6b} üzre] - İ

^{8b} tónar] tónar İ.

^{9b} mâder ile] mâderiyle İ.

^{10a} hilâl-i rûze] hilâl üzre İ.

^{10b} üzre] - İ.

- Hilâl-i rûze bir kûfl-ı metîn urdı dehân üzre
11. Tûlû^{14b}-ı ğurre-i bayrâma dek ey rind-i şahbâ-keş
Gerek şabr u taḥammül va^c de-i pîr-i muġân üzre
12. Bu bir mâh-ı mükerrem kim sevâd-ı leyle-i ḳadri
Siyeh bir ḥâl-i zeytindir cemâl-i ḳudşiyân üzre
13. Gerek şayfâ gerek vaḳt-i şitâda eylesün teşrîf
Ḥudâdan ni^c met-i ^c uzmâ gürûh-ı Müslümân üzre
14. Cihâna ḥaşre dek mâh-ı şıyâm itdikçe âmed-şud
Ola ḥâḳân-ı ^c âlem sâye-güster bendegân üzre
15. O ḥâḳân-ı mu^c azzam kim vücûd-ı ^c âlem-ârâsı
^c Aceb mihr-i cihân pîrâ serîr-i ^c izz ü şân üzre
16. Ḥudâ-vend-i mu^c azzam ḥazret-i Sultân Selîm Ḥân kim
Müreccaḥdır kemâl-i zâtile ^c Oşmâniyân üzre
17. O himmet ol ^c adâlet ol semâḥat dîne ol ğayret
Muvâfıḳdır bütûn naşş-ı Ḥudâ-yı müste^c ân üzre
18. Melek pâye veli mâye sâye-i zıllullah
^c Aceb bir zıll-ı yezdânı ser-i İslâmiyân üzre
19. O Dârâ-yı mükerrem kim celâl-i satvet-engîzi
Olur ġâlib-i Ferîdun u mülûk-ı Sâsâniyân
20. Nizâmü'l-mülk kim tuġra-yı ^c adl-ârâ-yı fermân
Olur bir ṭurra-i jûlide ruḥsâr-ı zamân üzre
21. O şâhenşâh-ı dânâ-dil o râfet-pîşe-i ^c âdil
Aña olmaz mu^c âdil bu zemîn-i ḥandân üzre

^{14b} ḥâḳân] ḥân İ; sâye-güster] sâye-i İ.

^{15a} ḥâḳân] ḥân İ.

^{15b} ^c izz ü şân] ḳudsiyân İ.

^{18a} melek pâye veli mâye] Melek-mâye veli pâye İ.

^{19b} u] - İ.

22. Muvaffağdır o şāhenşāh-ı ‘ālem cānib-i ḥağdan
‘Adūsı Rüstem olsa nā-tüvāndır şöyle cān üzre
23. Teveccüh eylese bir bende-i nāçize iḳbālī
Olur fermān-revā İskender ü Nüşirevān üzre
24. Eger bir lücce-i nāçize ḳahrı taḳviyyet virse
Bedihīdir zafer-yāb olması şīr-i jiyān üzre
25. Mü’essirdir o rütbe nuṭḳı kim zīr ü zeber eyler
Musallaṭ eylese bir zerre-i ḳüh-ı girān üzre
26. Huşūşā iş bu ednā çākeriñ kim her şeb-i ifṭārı
Ḥudā şāhid du‘ā-yı ḥazret-i şāh-ı cihān üzre
27. Ḳaşidem ḳāfiyem çok tatlu sözler götürür ammā
Felek ālāmla mühr-i sükūt urdı dehen üzre
28. Yine Fāzıl fiğāna başlama şimdi du‘ā lāzım
Du‘ā-yı şādıḳı ‘arz eyle bāb-ı lā-mekān üzre
29. Be-ḥaḳḳ-ı ism-i nūrānī be-ḥaḳḳ-ı sırr-ı furḳānı
İlāhī pāydār it ol şehi taḥt-ı cihān üzre
30. Refiḳ olsun hemīşe leşker-i Manşūruna tevfiḳ
İlāhī gālīb it şāh-ı enāmı düşmenān üzre
31. Hemīşe sāye-endāz ola dest-i luṭf-ı imdādıñ
‘İnāyetle serīr-i pādişāh-ı kām-rān üzre
32. Gelüp gitdikce bu māh-ı siyām ol şāh-ı devrānıñ
Ola pīrāye ism-i pāki rūzan u şebān üzre
33. Cihān ṭurdukca sıḥḥatle ilāhī ‘izz ü şevketle

^{22b} üzre]- İ.

^{23b} ü] - İ.

^{26a} ednā] - İ.

^{26b} şāhid] şāheşd İ.

^{32b} u] - İ.

^{33b} üzre] - İ.

O ŧāhenŧāhı cāvid ile mülk-i cāvidān üzre

49

Der Sitāyiŧ-i Sultān Selīm Hān*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Biz ki her ħayr u ŧeri sū-yı Ĥudādan bilürüz
Bir ħazā başımıza gelse ħazādan bilürüz
2. Ne sitemden müte 'ezzi ne keremden maĥzūz
'Ārifiz 'ārifi biz böyle rızādan bilürüz
3. Nitekim fark ideriz baĥl ile her nā-pāki
Merd-i pākize dili ŧab'ı seĥādan bilürüz
4. Nice viŧnāb-fürüşı mekes eyler temyīz
Biz de ol dilber-i ŧirini ħafādan bilürüz
5. Çünki ĥürŧide niŧān çehre-i ŧubĥ-ı kāzib
Biz zuhūrını o māhiñ ruħabādan bilürüz
6. Ėam-ı dünyā ile olmuŧ o daĥı ħayda esir
Biz ise Fāzılı evvel 'uħalādan bilürüz
7. Bir ħatı mihnete düŧmüŧ nice saĥt-ender-saĥt
Pāre-i seng-i siyeh destine lādan bilürüz
8. Baĥtımızdan bilürüz her sitemi ammā kim
Keremi pādiŧeh-i kām-revādan bilürüz
9. Ĥazret-i ŧāh-ı Selīm Hān ki zamānıñ ħalka
Zübde-i māye-i eyyām-ı ŧafādan bilürüz
10. Zāt-ı pāki ki su'āl olsa melā'ik dirler

⁴⁹ B 18b, M 59a, İ 110a, T 20a.

* Der Sitāyiŧ-i Sultān Selīm Hān] Ėazel-i Müzeyyel Berkāb-ı ŧāh-ı Enām ü 'Arz-ĥābende-i Nā-kām T, Ėazel-i Müzeyyel M, Ėazel-i Müzeyyel Berkāb-ı ŧāh-ı Enām u 'Arzuĥāl-i Nā-kām İ.

^{5a} ĥürŧide] ĥürŧid M.

^{5b} māhiñ] ŧāhiñ M.

^{7a} bir ħatı] öyle bir M, İ, T.

⁸ Beyit: - M.

^{8b} keremi] kerem-i İ.

Bir melekdir ki nüzûl itdi semâdan bilürüz

11. Meclis-i enver-i şâhânesi kim maṭla‘ -ı nûr
Anda ilhâm-ı Hüdâyı nüdemâdan bilürüz
12. Şevket-i devletine nisbet ile Dârâyı
Vezn olunsa zu‘ afâ-yı vüzerâdan bilürüz
13. Yedigim nân gibi ra‘ na bilürüm ihsanıñ
Âsmâniñ keremin ebr-i ‘ atâdan bilürüz
14. Nûr-ı mahz oldığını ğurre-i ‘ Oşmânide
Ṭal‘ at-ı mihr-i cihân-tâbı ziyâdan bilürüz
15. Bilürüz mülke bunun himmetidür sedd-i sedîd
Beli İskenderi ancak kudemâdan bilürüz
16. Dâverâ köhne suḥandan bilünür ğayr ammâ
Fâzılñ şî‘ rini bu tâze edâdan bilürüz
17. Fâzıl oldur ki ḥasûd eyleye fazlñ ikrâr
Sorsalar dir ki o zâtı fuṣalâdan bilürüz
18. Ezkiyâdan zırafâdan küremâdan ḥâlâ
Fuṣaḥâdan büleğâdan şu‘ arâdan bilürüz
19. Urmasun külçe-i eş‘ ârına maḥlaş-ı tamğa
Biz ḥâliş gümüşü levn-i cilâdan bilürüz
20. Ne ayar olduğı ma‘ lum o ayâr-ı suḥan
Tab‘ ını biz qalem-i nâdire-zâdan bilürüz

¹¹ M'de 12., İ'de 13. beyittir.

¹³ İ'de 14. beyittir.

^{13b} keremin] keremiñ T.

¹⁴ Beyit: - M, İ, T.

¹⁵ Bbeyit: - M, T.

^{15a} himmetidür] himmeti bir İ.

^{18b} fuṣaḥâ] fuṣalâ M.

^{19b} biz] ben o M; levn] reng M.

^{20a} nâdire-zâ] nâdire-dâ M.

21. Eskiden bildiğiniz zāt değil bî-çāre
Ġam ile şimdi anı ehl-i belādan bilürüz
22. Bize bildirme yeter ehl-i belā olduğunu
Biz ki Fāzıl seni tā ḳālū belādan bilürüz
23. Ġazeli mühr-i du‘ā ile yeter ḥatm eyle
Bende-i şādıḳı biz ḥayr-ı du‘ādan bilürüz
24. Hāḳ şeh-i ‘ālemi evrengde ḳılsun bākī
Bize āsāyişi ol zāta bekādan bilürüz
25. Şevket ü şıḥḥat ile ṭal‘ atı raḥşān olsun
Zāt-ı vālāsını envār-ı Ḥudādan bilürüz
26. Nezd-i mevlāda du‘āyı dil-i pāk-i Fāzıl
Müstecāb olduğu iḥlāş-ı şafādan bilürüz
27. Evveli her ne ise şimdi o şāḥib-i tövbe
Evliyādan değil ammā şulaḥādan bilürüz

50

Ḳaşıde Berkāb-ı Şāh-ı Cihān Sulṭān Selīm Ḥān*

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

1. Bahāristan veda‘ itdi cihāna
Yine nevbet gelüp fasl-ı ḥazāna
2. Zemīn üzre şükūfe tūde tūde
Yine irdi keşāfet bostāna
3. Yine bülbül-i ḥamūş oldu nihānī
Çemenler bu meh oldu āşiyāna

^{21b} ġam ile] ġamla İ.

^{27a} evveli] şābıḳa M, İ, T.

⁵⁰ B 19a, M 31a, İ 37a, T 8a.

* Ḳaşıde Berkāb-ı Şāh-ı Cihān Sulṭān Selīm Ḥān] ‘Arzuḥāl-i Feryād-mā’ıl Bende-i Perīşān Berkāb-ı Şāh-ı Ferḥunde-fāl Der-Zemīn-i Vaşf-ı Köhne Bahār T, Şitā’iyye-i Sulṭān Selīm Ḥān-ı ‘Aleyhi ‘r-Raḥmeti Ve ‘l-Ġufrān İ, - M.

^{1b} yine nevbet gelüp] anı teslim idüp M, İ, T.

^{2b} yine irdi keşāfet bostāne] tökülmüş rüy-ı ḥāke dāne dāne M, İ, T.

4. Şarardı berg-i zîbâ-yı dırahtân
Dökülmüş rûy-ı hâke dâne dâne
5. Berây-ı ta'ziyye bûlbûl-i hafâdan
İdüp icrâ-yı mâtem-i bağbâna
6. Güzâr itdim o hâlet ile baqđım
Nigâh-ı 'ibret ile gül-sitâna
7. Ne yârân u ne maḥbûb u ne sâķī
Ne bûlbûl ne gül var ne terâne
8. Hemân beñzetdim ol köhne bahârı
Ḥaṭṭa gelmiş melâḥatsiz civâna
9. Oṭun anbârına beñzer gülistân
Ne berg ü ne şükûfe var dâne
10. Yâḥûd şol âsyâb-ı pâke beñzer
Ki anda qalmamış hîç âb u dâne
11. Yâḥûd şol âşiyân-ı murğa benzer
Ki yavrusun uçurmuş qaldı lâne
12. O dükkâna daḥı beñzer ki mālın
Bütün qapdırdı dest-i müflisâna
13. Yâḥûd şol bir kibârü 'n-nâsa beñzer
Ki soyğun virdi yolda Türkmâna
14. Daḥı şol bâb-ı paşaya müşâbih
Ki tuğ u sancağın almış zamâne

^{4b} dökülmüş rûy-ı hâke dâne dâne] yine irdi keşâfet bostâne İ, T.

^{6a} o hâlet] ben ol ḥâl M.

^{7a} u] - İ.

^{7b} bûlbûl] bûlbür var M, İ, T.

^{9b} şükûfe] şükûfe var T, küşûfe var M; dâne] ne dâne İ.

^{10a} âsyâb] esbâb İ.

^{11a} murğa] pâka T.

^{12a} mālın] ḥālın M, İ.

^{14b} sancağın] sancağıñ İ, T.

15. Ne hâcet böyle teşbihâta Fâzıl
Seniñ hâlin yetişmez mi nişâna
16. Hâzân vaqtinde gülşen hâli benzer
Hemân bî-manşıb olan hûce-gâna
17. Nizâm-ı gülşen ahvâli kalmış
Bahâr-ı luṭf-ı şâh-ı kâm-râna
18. Ferîdün-ı cihân Sulṭân Selîm Hân
Nazîriñ görmedi çeşm-i zamâna
19. Medâr-ı kuṭb-ı ‘âlem rûkn-i a‘zam
Cihân-pîrâ Hudâvend-i yegâne
20. ‘Aceb bir kevkeb-i raḥşân-ı şevket
Semâ-yı devlet-i ‘Osmâniyâna
21. ‘Aceb bir zıll-ı seccânî hudâyî
Ki şalmış sâye fark-ı çâkerâne
22. ‘Aceb bir bâz-ı nurânî ki kılmış
Kulûb-ı evliyâ-yı âşiyâna
23. ‘Aceb bir nûr-ı raḥmâni ki olmuş
Furûğ-ârâ zemîn ü âsmâna
24. ‘Aceb bir ‘aql-ı küll kim nûr-ı fikri
İder keşf-i havâdiş-i ğâ’ibâna
25. ‘Aceb bir kahramân-ı saḥt-himmet
Zihî şâhâne himmet-i kahramâna

^{15b} hâlin] mâlin İ.

^{17a} ahvâli] ahvâl İ, T.

^{19a} kuṭb] kurb B.

^{19b} Cihân-pîrâ Hudâvend-i yegâne] Semâ-yı devlet-i ‘Osmâniyâna M.

²⁰ Beyit: - M.

²¹ Beyit: - B.

^{21a} seccân] seccân M.

^{23b} ğâ’ibâne] ğâyibâne T.

26. Zihî bir rûkn-i vâlâ-yı hilâfet
Ki olmuş müttekâ-i İslâmiyâna
27. Zihî seyf-i hilâfetdir ki olmuş
Nizâm-kâr-ı zülf-i mülke şâne
28. Zihî mir 'ât-ı rabbânî ki olmuş
Nezâret-gâh-ı çeşm-i kudsiyâna
29. Zihî bir âftâb-ı 'âlem-ârâ
Hoşâ tal'atla zâdu'llah-ı şâne
30. Hoşâ deryâ-yı himmet kim hürûşu
Olur tufân-ı Nühîden nişâne
31. Hoşâ himmet ki kıldı halka muhkem
Umûr-ı harb u darbu bî-bahâne
32. Hoşâ dârât-ı Dârâyı ki olmuş
Şükûh-ârâ-yı tûr-ı dâverâne
33. Ne Dârâyî bu kim sedd-i Sikender
Nevâl-i destine olmuş hazâna
34. Ne mülk-ârâ-yı bu tedbîr-i şâ 'ib
Ne kâti' seyfidir gerden-keşâna
35. Şehenşâha edâ-yı medh-i zâtın
Virir lûknet zebân-ı şâ 'irâne
36. Ne haddim eylemek medh-i şehenşâh
Sözüm olmuş tûtalım şâ 'ibâna

^{26b} nizâm-kârı] nizâm-kâr-ı T.

^{28b} gâh] kâr İ.

^{29a} âftâb] rif'at M.

^{30a} himmet] ihsân İ, T.

^{33b} hazâna] hazâna İ.

^{34b} güşân] nişân İ.

^{35a} şehenşâha] şehenşâh M.

37. Rikāba ‘arz-ı eş‘ār eylemekden
Ġarāz bir ‘arz-ı hāl-i çākerāna
38. uluñ bundan muaddem Erzuruma
‘Azīmet eylemişdim ‘ācizāne
39. Be-hüküm ne felek aldım okuz ay
Seyāhatde esīr-i āb ü dāne
40. Ne Gürcistān ne Kürdistān aldı
Diyār-ı Gence dek oldum revāna
41. Bulundum anda eyyām-ı şitāda
Meger ol memleketler berf-hāne
42. O rütbe berf yağıdı kūh-sāre
Ki kūh oldu oda kūh-ı girāna
43. Güzār itdim o kühistān-ı berfi
Mişāl-i āh serd-i ‘āşıkāna
44. Beş ay ol berfle itdik tekā-pū
Ki yerde görmedik bir hāk-dāne
45. Şadāat āteşi efrūz olunca
Gelüp ġayret bu ‘abd-i nātüvāna
46. Bi-amdülillah o ġayretle bu nāiz
İdüp tekml̄ hizmet-i şādıāne
47. Hemān bezl eyledim māl u nevālī
Du‘ā-yı azret-i şāh-ı cihāna
48. Berāy-ı ġayret ü nāmūs-ı devlet

^{37a} eylemekden] eylemekde M.

^{37b} ġarāz] ‘arz M.

^{41b} berfe hāne] berf-hāne T.

^{44a} berfle] berf ile M; tekā-pū] tekā-bū T.

^{45a} āteşi] āteş-i T; efrūz] efrūzum T.

^{48a} ü] - M, İ, T.

Neler itdim ‘alī rağman-ı zamāna

49. Be-her cānib nişār itdim zer ü sīm
 ẖılā‘ üzre olan müstaḥfiḫāna
50. Azerbaycana ruḥ-ı tāze geldi
 Du‘ ā-yı şāhla geldi figāna
51. Açık baş oldu istiḫbāle geldi
 Ḥaber vāşıl olunca Gürciyāna
52. Diyār-ı Ermenistān cūşa geldi
 Gelüp çanlı kilisādan terāne
53. Kemāl-i nām-ı vaşiiyetim virdi şöhret
 Diyār-ı ẖandehār u İşfahāna
54. Görün ol ḥub-ı ālā-yı Keykubātı
 Görün ol hoş niḫām-ı devrāna
55. Didiler görmedik böyle mübāşir
 Nedir bu ṭumṭurāk-ı Āşafāne
56. Kimisi dir ‘Acem elçisidir bu
 ‘Aceb elçi ‘aceb merd-i yegāne
57. Kimisi dir ki paşa-yı mükerrerem
 Ki benzer mū gibi Ṭahmasb Ḥāna
58. Kimi dir ḡālība serdār-ı ekrem
 Sefer ẖaşdıyla ‘āzim-i Naḥcīvāna
59. Nice devletlidir bu Allah Allah
 Ki ḫannım vāli olmuş şehr-i Vana

⁵⁰ Beyit: - B, İ, M.

^{52b} kilisādan] kilisāda M.

⁵⁴ görün] görün İ.

^{57b} ki benzer mū gibi ṭahmasb-ḥāne] ki ḫannım vāli olmuş şehr-i Vāna M, İ, T.

^{59a} devletlidir] devletdi M.

^{59b} ki ḫannım vāli olmuş şehr-i Vāne] ki benzer mū gibi Ṭahmasb Ḥāna İ, T.

60. Mürâ'ât-i maḳām-ı şân-ı devlet
Beni teşvîke oldu tâziyâne
61. Hemân şarf eyledim bûd u nebûdî
Tehâlûk itmedim sûd u ziyâna
62. Didim olsun fedâ bu yolda sāmân
Ḥalel tek ırmesün hîç ' izz ü şâna
63. Didim ḥaḳ devleti kılsun mü 'eyyed
Vire te 'yîd-i şâh-ı kām-râna
64. Şadâḳât zayı' olmaz ey dil-i pāk
Hemân ef' âliñ olsun ḥâlisâne
65. Bütün yarîñ mükâfâtîñ bulursuñ
Ne ğam var şadıḳân-ı bendegâna
66. Żarar itmez e' âlîden edânî
Zemîniñ ḥaḳḳı geḳsün âsmâna
67. İdüp bu māl-i ḥulya ile Fâzıl
Sitanbula ḳudûm-ı müflisâne
68. Olinca ḥizmetim maḳbûl-ı dergâh
Didiler bu ğarîb-i nātüvâna
69. Saña şad âferin pöh pöh Fâzıl
Güzel sa' y eylemişsin şadıḳâna
70. Hemân bu âferin ḳaldı elimde
Atıldım kûşe-i üftâdegâna

^{62b} ḥalel] ḥalel T; tek] hîç İ, T; hiç] tek İ, T.

^{63a} devleti] devletiñ M.

^{64b} ḥâlisâne] şadıḳâne İ, T.

⁶⁵ Beyit: - B.

^{67b} Sitanbula ḳudûm-ı müflisâne] güzel sa' y eylemişsin şadıḳâne M.

⁶⁸ Beyit: - M.

⁶⁹ Beyit: - M.

71. Kudūm itdi baña enva[‘]-ı [‘]ālem
Ziyāretgāh-ı ecnās oldu hāne
72. Fütūhāta kimi dāmānıñ açmış
Kimisi dest uzatmış armağāna
73. Kimi açmış dehānıñ vāridāta
Müheyyā eylemişdir āb u dāne
74. Kimi mānend-i nergis çeşmi yerde
Bağar oğlana ammā nāzikāne
75. Kimi esbāb-ı huddāma ḥasedden
Göz açmış dıkkat eyler iki yāna
76. Kimi cāsus-ı ḥāl-i düzd-i iḥbār
Kulağ aşmış hemān her bir fiğāna
77. Hücūm itdi baña ehl- dūyūnum
Ki benzer her biri şīr-i jiyāna
78. Ne nazm-ı şī[‘]re var tākāt sitemden
Felek mihr-i sūkūt urdı dehāna
79. Felek bir gā’ile virdi ki anda
Ferāmūş oldu tab[‘]-ı şā’irāna
80. Ümid ile büyük açdım kapuyı
Meger evvel gerekdir āsitāne
81. Büyük başıñ büyük ağrısı vardır
[‘] Aceb eski meşeldir [‘]ākılāne

^{71b} ecnās] ecnāsı İ.

^{73b} dāne] nān T.

^{75a} esbāb-ı] esbāb u İ, T.

⁷⁶ Beyit: - M.

^{76a} cāsus-ı] cāsus u İ; iḥbār] iḥyār İ, T.

⁷⁷ Beyit: - M.

^{78a} nazm-ı] nazm u M; var tākāt] tākāt var M, T.

82. Gelürsin hāneye aḥşam olunca
Ki ḥuddāmıñ dizilmiş nerdübāna
83. Vekīl ḥarac ider baḳḳāldan āh
Eritdi yağımı gitmem dükkāna
84. Kimisi aylık ister kimi yıllık
Ne māh u sāl baḥt-ı bed kırāna
85. Düyün erbābı divān-hāne içre
Dizilmiş şaf-be-şaf mānend-i şāne
86. İki biñ tīre bir sīne ne yapsun
Bu derde neylesün bir mālīkāne
87. O da ehl-i tama^{82b} destinde ḳalmış
Virir penbeyle bir ḳatre dehāna
88. Derūn-ı dā^{86a} 'ire bu ḡamla döndi
Ḥarāmīden soyulmuş kārībāna
89. Fūruḥt itmekden esbāb-ı nīzāmı
Nīzāmsız ḳaldı ḥāl-i^{87b} ācizāne
90. Rūsūm-ı esbābı lāzım aḳçe lāzım
Kıbarlık güç imiş müflis olana
91. Ruṭūbet bulmadıkça genc-i^{88a} 'uzlet
Meger rāḥat imiş leb-i teşnegāna
92. Ne ḥizmet var ki olsun bir vesīle
Ne manşib var ki olsun bir bahāne
93. Ne eski dini taḥvīl idebildik
Ki olsun bir taraḑdan üstādāna

^{82b} nerdübāne] nerdiyāne T.

^{86a} iki] çün iki M.

^{87b} penbeyle] penbe ile T.

^{88a} dā 'ire] dā 'irem M, İ, T.

94. Hemân alımış orāsānī ref üzre
Ki anda fāre yapmış āşiyāna
95. Dikince bir fidān-ı tāze elbet
urur şu virmeyince ol fidāna
96. erāa olmasa revan-ı meded-veş
Ne mmkndr ki revansız uyana
97. Bu derd-i ser ile iş başa dşdi
Dşune ayret-i arān miyāna
98. Bu ayretle dirim tā şub Allah
Ki ‘aks olmaya ālīm dřmenāna
99. Bi-amdlillah ki şab‘-ı ākerīde
Liyāat var maām-ı bendegāna
100. Ne izmetde ki istidām olunsa
Bi-‘avnillah eyler řādıāna
101. Bu ālīmden rikāb-ı pādıřāha
N’ola feryād idersem yana yana
102. Yeter Fāzıl bu feryād u fiānıñ
Ki ma‘lm oldu āl-i ākerāna
103. Elem ekme ki isān-ı hmāyn
İder imdād-ı āl-i bendegāna
104. Hemān sen şıdla başla du‘āya
Getr ilāř-ı resm-i dā‘iyāna

^{94a} ref] rāf M.

^{96a} olmasa] - M; veş] res İ.

^{97a} derd] - İ.

¹⁰¹ Beyit: - M.

¹⁰² Beyit: - M.

^{102a} u] - İ.

¹⁰³ Beyit: - M.

^{104a} sen] - İ; şıdla] şıd ile M.

^{104b} ilāř-ı] ilāřa M, İ, T.

105. İlâhi hâzret-i Sultân Selîmi
Muḳarrer eyle evreng-i cihâna

106. Vücûd-ı pākini yâ rabbi yâ rab
Haṭâdan şakla hıfz-ı ḳudsiyâna

107. Ola şemşîr-i iḳbâli hemîşe
Musallaṭ cângâh-ı düşmenâna

108. Du‘ â-yı devleti tâ şubḥ olunca
Niyâzımdır hudâ-yı müste‘ âna

109. Du‘ â-yı pâdişâhî haḳḳa ma‘ lûm
Gıdâ-yı rûḥ Fâzıl-ı ğâ‘ibâne

51

Ḳaşıde Berkâb-ı Şâh-ı Cihân Sultân Selîm Hân *

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Ol mazlûmum benümçün ‘arş-ı a‘ lâ ḳudsiyân ağlar
Ġarîb-i bî-mekânım ḥâlîme kevn ü mekân ağlar

2. O ma‘ zûrum ki vaḳ‘ am râyegân olmuştur âfâḳa
Benümçün ğâ‘ibâne şimdi hep ehl-i cihân ağlar

3. O mecbûr-ı belâ-yı cân-sûz-ı tākāt-âmûzum
Ten-i Eyyûb şâbırda benümçün üstüḥ‘ân ağlar

4. O mahzûnum ki ḥâl-i bed mâ‘ilim böyle gördükde
‘ Âdûlar ḳahḳaha eyler gürûh-ı dostân ağlar

^{106a} rabbi] Rab İ.

^{108b} cângâh-ı] cângâhı M.

^{109b} ğâ‘ibâne] ğâyibâne T.

⁵¹ B 20b, M 57b, İ 29b, T 13b.

* Ḳaşıde Berkâb-ı Şâh-ı Cihân Sultân Selîm Hân] ‘Arzuḥâl-i Çeşm-i Giryân Berkâb-ı Hâḳân-ı Gitî-sitân-ı Ümmedulah Ḥilâfet-i Âlî Aḥirü’ d-devrân T, Ḳaşıde-i Feryâd-Mişâl Ḥazret-i Sultân Selîm ‘Alî Raḥmeti Vel’l-Ġufrân İ, - M.

^{2a} ma‘ zûrum] maġdûrum İ, T; olmuştur] olmuştur hep T, oldu hep M, İ.

^{2b} ğâ‘ibâne] ğâyibâne T.

^{3a} mecbûr-ı] mecbûrum İ; cân-sûz-ı] cân-sûzum İ, M.

^{4a} ma‘il] fi‘âl M.

17. Şikenc-i zülfi kim üftâdegâna zehr-i hand eyler
O bir Dahhak-ı mâridir ki andan ejderân ağlar
18. Tebessümle süzünce çeşm-i tîr-endâzın ol âfet
Ten-i ‘âşıkda her bir çāk-ı zaḥm-ı hun-feşân ağlar
19. Derûn-ı lâleyi ḥâl-i siyâhın dağ dağ eyler
Gül-i ḥandân-ı ruḥsârın görünce bülbülân ağlar
20. ‘Aceb n’oldı yine bu Fâzıl-ı miḥnet-keş-i vüzerâ
Bu eyyâm-ı sürûr-efzâda böyle ne yamân ağlar
21. Bu eyyâm-ı zamân-ı Ḥazret-i Sultân Selîm Ḥân kim
Bu vakta ḡıbtâ senden hep geçen eski zamân ağlar
22. Zamân-ı devletinde hiçbir ağlar çeşm-i ḥasret yok
Firâk-ı şehd-i şâfiden meger şem‘-i şebân ağlar
23. Şeh-i vâlâ ki şemşîr-i cihân-efrûz-ı iḡbâli
Mişâl-i berķ-i ḥâtıf ḥande itse düşmenân ağlar
24. Şeref-baḥşâ ki kesb-i pâye-i pâ-bûs-ı câhile
Zemîne reşk ider çeşm-i şehâb-ı âsmân ağlar
25. Maḳâm-ı ḥamle-i fetḥ ü ḡazâda muṭrıb-ı seyfi
Ḳarar itdikçe gerdâniyye-i a‘ dâda ḳân ağlar
26. Şeh-i deryâ-nevâl ü mekremet-güster-i kerem-perver
Kef-i in‘ âmına reşk ile ebr-i dürr-feşân ağlar
27. O şâhenşeh ki zabt itdikçe medḥ-i saḥt-ı evşâfın

^{17b} ejderân] ejdehân İ.

^{18b} ağlar] - İ.

^{19a} ḥâl] ḥâl İ.

^{20a} vüzerâ] vüzârâ M.

^{21b} ağlar] - İ.

²³ M'de 24. beyittir.

²⁴ M'de 23. beyittir.

^{24a} bûs-ı] pûs-ı T, bûsı İ.

^{25a} fetḥ ü ḡazâ] fetḥ-i ḡazâ İ.

^{26b} reşk ile] reşkiyle T.

^{27b} me‘ âni] me‘ âli İ.

Me'āni ḥande eyler ḥāme-i mu'ciz-beyān aġlar

28. Ḥidivā ma' delet gāhā felek cāhā şehensāhā
Bu dergāh-ı keremde hep ḥazīn ü şādmān aġlar
29. Şeb-i ġamda efendüm şubḥ-ı ümmīd-i intizār ile
Mişāl-i şem' -i meclis Fāzıl-ı āteş-zebān aġlar
30. O rütbe pest ü kütāh oldum aqrānımdan el-kışşa
Benümçün tā verā' -ı sedden Ye'cūciyān aġlar
31. O rütbe yıldızım düşmüş ki ben üftāde-i ḥāke
Dil-i Mirrīḥe dek hep şābit ü seyyāregān aġlar
32. O rütbe rikḫat-engīz oldu ḥālim küfr ü imāna
Degildir ehl-i İslām millet-i Efrānciyān aġlar
33. Nebāta irdi te'sirim degildir nev' -i ḥayvāna
Ki rūy-ı zerdime tefrīc-i ṭab' -ı za' ferān aġlar
34. Benümçün hiçbir aġlar yok efendüm dār-ı dünyāda
Yalandır hep didimse ḥālime işte filān aġlar
35. Ġarībim hīç kim aġlar ḥālime bu dīdeden ġayrı
Yine aġlarsa ancak işte çeşm-i ḥūn-çegān aġlar
36. Ne aġlar var ne acır ḥālime hep nefsi nefsidir
Benümçün şunda ancak tende bir rūḥ-ı revān aġlar
37. Beli derd-i dil-i nāşādımı takrīre geldikce
Benümçün cā-be-cā bu ḥāme-i gevher-feşān aġlar
38. Ne müşkil derd imiş bu Allah Allah bu ne tākātsüz
Belā oldur ki takrīriñ iderken tercümān aġlar

^{28a} ḥidivā] ḥidiv-i İ.

^{31b} ü] - M; aġlar] - İ.

^{32a} rikḫat] ref'et İ.

^{33a} ḥayvāna] ḥayvānı İ, T.

^{34b} aġlar] sonradan kurşun kalemle eklenmiştir M.

^{35b} aġlar] - İ, sonradan kurşun kalemle eklenmiştir M.

^{36b} aġlar] - İ, sonradan kurşun kalemle eklenmiştir M.

39. asidem g z y şıyla terbiyet buldı muassidir
Ki anda  fiye lafz u me   ni hep  ıy n alar
40. G ler olsa aceb mi  fiyem bu vaqt-i     de
Nice bir s yles n bu h me-i  te -fe  n alar
41. Hev -yı  arha uymu  n le eyler t rfe dol bım
D - e mim ki t lar g hi bo anur her zam n alar
42. Efend m alamayan t fla   nkim meme virmezler
Be ikta  i re  ni   n bu t fl-ı dil hem n alar
43. Cih n n y zini g ld rm   iken lu f u i s n n
Rev  mı ben du   k r n gibi bir n kted n alar
44. Hem n mu t c-ı izn-i n m- and-i iltifat ndır
Ver -yı perde-i n z i re ma l bum nih n alar
45.  af larla hem n ha  v r ide z t-ı h m yunu n
Du   -yı  ıdk la dil b yle r z n u  eb n alar
46. D - e m-i d  men n n giry -i m temle k r olsun
H d  g stermeye devrinde  e m-i m sl m n alar

52

a  de-i Der Sit yi -i Sult n Sel m H n *

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

1. Meded ey p di eh-i ki ver-i mesk n meded
Sensin  r yi -i evreng-i Fer d n meded

^{39b} alar] -  .

^{41b} zam n]  v n M,  , T; alar] -  .

^{42b} alar] - M.

^{44a} izn] ezel M;  and-i]  ande  .

^{45a} hem n] yam n  .

^{45b} u] - M,  .

^{46b} devrinde] devrinde  .

⁵² B 21b, M 34a,   30b, T 13a.

* a  de-i Der Sit yi -i Sult n Sel m H n] a  de-i  arr  Der G  y  -i Sult n Sel m M, a  de-i  arr  Der-Sit yi -i Sult n Sel m H n-ı Felek-P r  T, a  de Der   h-ı Cih n  .

2. Sensin ol şāh-ı felek-pāye Sikender-dāniş
Fıkr-i pākinden olur ʿaql-ı Felātūn meded
3. El-meded el-meded ey pādişeh-i devlet ü din
Oldı ahvāl-i faķirāne diger gün meded
4. Olmadım nāʿil-i nān-pāre-i sāmān-ı maʿāş
Kıl beni luţf ile aķrānıma maķrūn meded
5. On iki yıl baña dirler iki gün şabr eyle
Ah dükenmez mi efendüm bu iki gün meded
6. Baña eşʿār u ğazel oldı berāt u tīmār
Bu ğazellerle alınmaz iki şomūn meded
7. Haķ bilür kim buña rāzı olamaz ğayret-i şāh
ʿĀleme şāmil iken luţf-ı hümāyūn meded
8. Kaftan kafa cihān ehl-i cihān hep maʿlūm
Kime varsun bu perişān-ı ciger-hūn meded
9. Kime feryād ideyim kim baña eyler imdād
Kef-i luţfuñdan umarken kefi gerdūn meded
10. Meger ihsān-ı ʿamīmīñ ide imdād baña
Kaķurum yohsa bu hālet ile medyūn meded
11. Böyle meʿyūs olayım vaķt-i şerīfñle seniñ
Keremiñ itmiş iken ʿālemi memnūn meded
12. Bunca ʿālem var iken oldı dil-i dīvāne
Yine bir şūh-ı sitem-pervere meftūn meded

^{2a} ol şāh] ol-şāh T.

^{2b} pākinden] pākden M.

^{3a} ü] - M, İ.

^{4b} luţf ile] luţfla M, T, luţf-ı İ.

^{6a} u] - İ.

^{9a} eyler imdād] imdād eyler M.

^{11a} şerīfñle] şerīfinde İ.

13. Kuluñum çarh-ı denīye iderim istiğnā
Dergehiñde o dağı bende-i bir dūn meded
14. Benüm ol müflis-i müstağni ki boş kīsemden
Rūz u şeb istemede kabza-i Kārūn meded
15. İ‘ tibārıyla şerefler bulur eşya yoğsa
Bir olur seng-i siyehle dürr-i meknūn meded
16. İşte meydān-ı suhan işte mümeyyiz görelim
Esb-i tāzı ile bir mi har-ı t̄ahūn meded
17. Dād u feryād ile yüz sürdi gelüp dergāha
Eyleme pādişehim Fāzılı maḥzūn meded
18. ‘Arz-ı ḥālim yerine işbu kaşidem kāfī
Tercümānım bu iki mışra‘ -ı mevzūn meded
19. Tā kıyāmet olasıñ taht-ı şafāda bākī
Her umūruñda ide ḥāl-ı bī-çūn meded

53

Tercī-i Bend Berkāb-ı Sulṭān Selīm Ḥān ‘Aleyhimü’r-Raḥmeti Ve’l-Ğufrān*

__ . / . __ . / . __ . / . __

1. El-minnetü-lillah ki yine şāh-ı kerem-kār
İlhām ile keşf oldu dil-i pākine esrār
Bu bende-i mağdūrı görüp luṭfa sezā-vār
Nān pāre ile eyledi mesrūr u du‘ ākār
Luṭf u keremi ‘āleme dā’im ola her bār
Ey gıbṭa idenler oluñ āgāh u ḥaberdār
Ma‘ lumuñuz olsun yine tekrār-be-tekrār

^{13b} bende-i bir dūn] ben bed-dūn T.^{14b} u] - İ, T.^{15b} dürr] dir M.^{16a} suhan] suhanı İ.^{19a} taht] taht M.⁵³ B 22a, İ 32a, T 25a, - M.

* Tercī-i Bend Berkāb-ı Sulṭān Selīm Ḥān ‘Aleyhimü’r-Raḥmeti Ve’l-Ğufrān] Teşekkürāne Berkāb-ı Şāh-ı Cihān Ez-Berāy-ı İhsān-ı Tevliyet ü İrsāliye T, Kaşide-i Tercī-i Bend Der Sītāyış-i Şāh-ı Cihān İ.

^{1c} sezā-vār] serāzar T.^{1e} u] - İ.^{1f} u] - İ.

Ey cāsus-ı düşmen beri gel bendedir aḥbār
 Ey ehl-i ḥased ey felek ey baḥt-ı siyehkār
 Gönlümce çerağ itdi beni ḥazret-i ḥünkār

2. Nā-ehle daḥı reşk ü ḥased ‘ayn-ı ḥatādır
 Bu bende-i nāçiz ise her luṭfa revādır
 Her vechle iḥsān-ı ḥümāyūna sezādır
 Akrānım ise her birisi kām-revādır
 Üftāde-i iḳbāle kerem-i ḥaḳḳa rızādır
 Namus-ı mu‘allā-yı mülūk-ı ‘uẓmādır
 Hem de’b-i selaṭīn-i kirām-ı ḳudemādır
 Āyīne-i iḳbāle ḥased çünki cilādır
 Ey ehl-i ḥased ey baḥt-ı siyeh-kār
 Gönlümce çerağ itdi beni ḥazret-i ḥünkār

3. Ḳıldı baña elṭāf-ı ṣehenṣāh-ı tecelli
 Erbāb-ı ma‘ārif dedi hep ehl-i maḥalli
 İḥsān-ı ḥümāyūn ile oldum müteveli
 Virdi dil-i nā-ṣādıma iḥsān-ı teselli
 Oldum o teselli ile ṣād u müteselli
 Gönlümde feraḥ ṭoldı keder gitdi temelli
 Rūyumda beṣāṣet eṣeri ‘āleme belli
 A‘dāya bu beytim ile ḳıldım terelelli
 Ey ehl-i ḥased ey felek ey baḥt-ı siyeh-kār
 Gönlümce çerağ itdi beni ḥazret-i ḥünkār

4. Sulṭān Selīm Ḥān ki cihāna kerem itdi
 Her sīneden iḥsām ile def‘-i ğam itdi
 Bu cūdı ne Dārā ne Ferīdun u Cem itdi
 Eslāf-ı kirāmında ne ehl-i himem itdi
 Bu bende-i bīçāre seni muḥteṣem itdi
 Bī-ṣervet ü sāmān iken ehl-i ni‘am itdi
 İn‘ām ile müflisi ṣāḥib-i direm itdi
 Hem ḥāne-i virānemizi pūr ḥadem itdi

^{2a} ehle] ehl İ; ü] - İ.

^{2f} de’b] zāt İ.

^{3c} ḥümāyūn ile] ḥümāyūnla İ, T.

^{4c} u] - İ.

^{4f} ü] - İ.

^{4g} in‘ām ile] in‘āmla İ, T.

^{4h} hem ḥāne] hem-ḥāne T.

Ey ehl-i Һased ey felek ey baҺt-ı siyeh-kār
Gönlümce çerağ itdi beni Һazret-i Һünkār

5. Geçdim ser-i bāline mişāl-i Cem ü Dārā
Düşümde siyeh ferve-i semmūr ile Һārā
Oldum şanasın Һān-ı Semerķand u Buḫāra
Eṭvārı değıştirdi sipihr-i sitem ārā
Erbāb-ı dīvān eyledi envā^{5a} -ı müdāra
Tebrīke hücum itdi müselmān u naşāra
Mışdāķ-ı Һasūd oldı teri-en-nās-ı sekārā
A^{6a} dāya bu beytim ile oldum nağam-ārā
Ey ehl-i Һased ey felek ey baҺt-ı siyeh-kār
Gönlümce çerağ itdi beni Һazret-i Һünkār
6. Һaķ^{7a} ömr-i firāvān vire Һākān-ı cihāna
Mesrūr ola devrinde hep ebnā-yı zamāna
Rağman olaraq tā^{7b} ife-i ğıbtā-keşāna
Vāşıl ide bu bendesini rütbe-i şāna
Mülḫaķķ ide ya^{7c} ni şu tarīķ-i Һācegāna
Herkes diye aḫsenet eyā şāh-ı yegāne
Bu ḫaķķ-ı şariḫ olduğına var mı bahāne
Ben de okuyup ḫalka bu beyti iki yāna
Ey ehl-i Һased ey felek ey baҺt-ı siyeh-kār
Gönlümce çerağ itdi beni Һazret-i Һünkār
7. İḫsān-ı şehenşeh baḫa deryā-yı revāndır
Nān-pāre baḫa ol kerem-i şāh-ı cihāndır
Bu tevliyele ḫalsam eger ḫāl-i yamaḫdır
Bunuḫla ḫalursam yine encāmı fiğāndır
Aķrān arasında bu hemān māye-i şāndır
İḫsānla maşrūṭa ise nüzhet-i cāndır
İn^{7d} ām-ı şehenşāh gerek ğayrı yalāndır
Ḥussāda bu beyti diyecek dem bu zamāndır
Ey ehl-i Һased ey felek ey baҺt-ı siyeh-kār
Gönlümce çerağ itdi beni Һazret-i Һünkār

^{5a} geçdim] gecdim T.

^{6a} şāh-ı yegāne] şāh u cihāna İ.

^{7c} ḫalursam] ḫalsam İ.

8. İkrāmım irişdi yine her devr ü ḥabīse
 Erbābına itdim bir iki şurre desīse
 N'itsün bu suḥanı bendeye altı yedi kīse
 Destimde direm beñzeri eş'âr-ı selīse
 İḥsân-ı ḥümāyün baña erkân-ı esīse
 Tefhīm idemem ṭab'ımı her dūn u ḥasīse
 Medyūn ider insānı bu aḥlāk-ı nakīse
 Bu beytimi yazardı felek-i vak'a nūvīse
 Ey ehl-i ḥased ey felek ey baḥt-ı siyeh-kār
 Gönlümce çerağ itdi beni ḥazret-i ḥünkār
9. Evreng-i sa'adetde hemān šāh-ı melek-fāl
 Sıḥḥat ile bākī ola yā şevket ü iclāl
 Devrinde du'ākārı olur ḥurrem ü ḥoş ḥāl
 Bu luṭfı hudā eyleye āgāze-i iḳbāl
 Bu rūz-ı meserretde idüp liḥyemi irsāl
 Kıldın yine köstek ile bağlandı dil-i nāl
 A' dāya saḳal başı dağıtdı yine āmāl
 Her müyü bu beytimle olup 'āleme dellāl
 Ey ehl-i ḥased ey felek ey baḥt-ı siyeh-kār
 Gönlümce çerağ itdi beni ḥazret-i ḥünkār
10. Luṭf itdi baña ol şeh-i seyyāre-sipāhım
 Nāz eyledi gerdūna benüm baḥt-ı siyāhım
 İrdi hedef-i maṭlabıma nāvek-i āhım
 Ser-menzil-i maḳşūda çıkardı beni rāhım
 Hışm eyler iken güldi baña ol yüzi māhım
 Her yerde 'ıyān oldu yine rütbe ü cāhım
 Fāzıl meger iflās imiş evvelde günāhım
 Turdukça cihān biñ yaşa iḳbāl ile şāhım
 Ey ehl-i ḥased ey felek ey baḥt-ı siyeh-kār

^{8a} ü] - İ, T.

^{8f} ṭab'ımı] meşrebimi T.

^{8g} nakīsa] nefise T.

⁹ Bu bent İ ve T'de 10. benttir.

^{9a} fāl] mişāl İ.

^{9c} hurrem ü ḥoş ḥāl] menşub-ı hem-ḥāl İ.

^{9f} dağıtdı] tağıtdı İ.

^{9g} olup] ola İ.

¹⁰ Bu bent İ ve T'de 9. benttir.

^{10f} rütbe ü] rütbe-i İ, T.

^{10h} turdukça] turdukca T; iḳbāl ile] iḳbāl İ, T.

Gönlümce çerağ itdi beni hâzret-i hünkâr

54

Kaşide Berkâb-ı Şâh-ı Cihân Sultân Selîm Hân*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Erzurum semtine fermân ile me'mûr oldum
Hizmet-i devlet-i hâkân ile mesrûr oldum
2. Virdiler destime fermân-ı kazâ te'sîri
Resm-i tuğra gibi pirâye-i menşûr oldum
3. Şeref-i hizmet-i devlet ile şükr üstüne şükr
Hamdülillah ki nazar-gerde-i destûr oldum
4. Çıldır eyâletini tutdı dil-i dîvâne
Akla yelken ider isem dahı ma'zûr oldum
5. Hep mühimmâtını teftîşe kalâ'ın bir bir
O taraflarda hudûd üstüne nâ-tavr oldum
6. Semt-i ahseniye dil kim görücü ba's olmuş
Hep açık başı olarak ed'iyeden devr oldum
7. Benüm ol mu' temed-i ser-hadd-i iklîm-i 'Acem
Nazar-ı devlet ile ğıbtâ-i Şâpûr oldum
8. Hizmet-i devlet-i 'ulyâda şadâkatler için
Naqd-i can şarf idecek bende-i meşkûr oldum
9. Belde seyf-i 'Acemî arkada bir al kapût

⁵⁴ B 23b, M 30b, İ 35b, T 7b,

* Kaşide Berkâb-ı Şâh-ı Cihân Sultân Selîm Hân] 'Arzuhal-i Feryâd-me'âl-i Rikâb-ı Hümâyûn M, Berây-ı Reften Be-hizmet Berkâb-ı Şah-ı Devrân 'Arz-bude T, Berây-ı Reften Be-hizmet Berkâb-ı Şah-ı Devrân İ.

^{1a} fermân ile] fermânla T.

^{1b} hâkân ile] hâkânla T.

^{4b} yelken] yegin M.

⁶ Beyit: - M, T.

^{7a} 'acem] 'aceb M.

^{7b} ile] - M; Şâpûr] Şâbûr M, B.

^{8b} oldum] - İ.

^{9a} seyf] keyf M.

^{9b} gūiyā o] şanki ol M, İ, T.

- Güyyiā o ğamzesi Mirrihe silahşor oldum
10. Der-i iqbālîme şad güne ricā eyleyerek
Hamdülillah ki yine melce-i cumhūr oldum
11. Sāye-i ne felek āsā-yı şehen-şāhîde
Āftāb-ı şafağ-ārā gibi meşhūr oldum
12. Kerem üstünde kerem şöyle hücum eyledi kim
Şāh-ı devrāna du‘ā itmege mecbūr oldum
13. Hāzret-i Şāh-ı Selīm Hān o Süleymān-ı zamān
Ki ānuñ dergeh-i iqbālîne bir mūr oldum
14. Zıll-ı ‘adlînde ser-efrāz u be-kāmım şimdi
Sābık-ı ālām-ı felekden belî şanbūr oldum
15. Dil-i vîrānıma mi‘mār-ı ‘ināyet yāb yāb
Bir meremmāta şuru‘ itdi ki ma‘mūr oldum
16. Bende-i şādık-ı dergāh-ı şeh-i devrānım
Şükr kim defter-i huddāmına mestūr oldum
17. Ey nighbān u kerem-güster-i bāğ-ı ‘ālem
Pençe-i çarhda bir dāne-i engūr oldum
18. Ğam-ı iflās ile yol maşrafına hayrānım
İki taş arasına şîşe-i billūr oldum
19. Mihr-i ihsān u kerem şu‘le virirse yolu var
Bî-fener sâlik-i rāh-ı şeb-i deycūr oldum
20. Bir tehi tañtanadır hāl ise ğāyet yufka
Perde-i ğamda mişāl-i tel-i şanbūr oldum

^{13a} o] - M.

^{17a} nighbān u] nighbān-ı T.

^{18a} iflās ile] iflāsla İ, T, eslāfla M.

^{19a} u] - M, İ, T.

21. Semt-i cerre sapalum cadde-i istiğnâdan
Çünkü cemmâze-keşân-ı reh-i mahzûr oldum
22. Ben ne cerr u ne reh-i maşrafı Fâzıl bilürüm
Ben hemân ed' iye-i şâhla me'mûr oldum
23. Ağlayup sıdķ-ı du' âsı ile Allah ' alim
H'âbdan tâbe-seher iki gözüm dūr oldum

55

Қасиде Дер Ситâйиш Султân Selim Hân ' Aleyhimü'r-Raḥmeti Ve'l-Ġufrân *

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Bârekallah zihî debdebe-i ḥākānī
Viridi eflākde Mirriḥe daḥı lerzānī
2. Şānekallah behey ṭal' at-ı ḥūrşid-āşār
Ṭoldı envār-ı ziyāsı ile çarḥ-ı eyvānī
3. ' Azzekallah ḥoşā zıll-ı Hudādır ki ider
Ṭarf-ı sāyesi altında nihān-ı devrānī
4. Şāh-ı Cemşid-ḥadem dāver-i ḥūrşid-i ' ālem
Eyledi zīr-i ḡadem tāt-ı ser-i şāhānī
5. Қahramān-ı ' aḡamet-güster ü ' ālī himmet
Şadme-i şaṭveti ditretti dil-i keyvānī
6. Ya' ni Suлтân Selim Hân-ı mu' allā ki odur
Ḥalka-i rābıṭa-i silsile-i ' Oşmānī

^{21a} semt] semer M; şapalım] şapalı M.

^{22a} ben] men M, İ, T.

^{22b} şâhla] şâh ile M.

⁵⁵ B 24a, M 28a, İ 28b, T 14b.

* Қасиде Дер Ситâйиш Султân Selim Hân ' Aleyhimü'r-Raḥmeti Ve'l-Ġufrân] Қашіде Берâй-ı Medḥ-i Султân Selim Hân T, Қашіде-i Ситâйиш-и Султân Selim ' Aleyhe Raḥmeti Ve'l-Ġufrân İ, - M.

^{2b} ziyāsı] ziyā M.

^{4a} ḥadem] ḥadem M.

^{5a} ü] - İ.

⁶ M'de bu beyitten sonrası istinsah edilmemiştir.

7. Kuvvet ü şebt-i şirānesini bildikde
 Kaçdı burc-ı esede havfla çarhın cânı
8. Zāt-ı vālā-yı mülūkānesine hamd olsun
 Oldı enva^c -ı hüner-i mevhibe-i yezdānī
9. Şaşt-ı bāzū-yı keremkārına māşāallah
 Düşürür murğ-ı hümā-yı felegi peykānı
10. Şaplanur kuvvet ile mağz-ı dimāğ-ı zuhāle
 Tiri kasd itse eger kurş-ı meh-i rahşānī
11. Ol şehenşāh-ı suhan-gū-yı me^c ālī perver
 Oldı fahr-ı şu^c arā nuṭk-ı güher-i Sincānī
12. Lāl idüp hayret ile ser-te-ser ehl-i sühānı
 Eşer-i mu^c cize-i nāṭıka-i ‘irfānī
13. Esb-i ikbāli ne dem eylese pür tāb-ı bülend
 Teng olur ‘arşa-i pehnā-yı zemīn-i meydānī
14. Çeşm-i mihr arar iken kuhl-ı ğubar-ı qademiñ
 Dest-i gerdūna girer mi taraf-ı dāmānı
15. Ey şehenşāh-ı felek mertebe ‘ālī-‘atiyye
 Sensin ol zıll-ı Hudā Rum u ‘Acem hāḳānı
16. Sensin ol şāh-ı Sikender reviş-i vālā kim
 Kıpladı ‘ālemi ārāyiş-i ‘izz ü şānı
17. Sensin ol şāh-ı kerem-pişe ki yağdırdı bütün
 ‘Ālemiñ maṭlabını dest-i kerem-i bārānī

⁷ Beyit İ'de 8. beyittir.

^{7b} havfla] havf ile T.

⁸ Beyit İ'de 7. beyittir.

^{9a} bāzū-yı keremkārına] bāzūyınına T, bāzūsına İ.

^{10a} zuhāle] zuhale İ.

^{11a} ol] o İ.

^{13b} ‘arşa] ‘arza T.

^{15b} u] - İ.

^{17a} kerem] - İ.

18. Kaldı bu bende-i bî-baht hemân bî-behre
Kârı her demde hemân miḥnet ile nālânî
19. On iki yıldır efendüm ğam ile nāşādım
İntizâr eyler idim rûzla şeb bu ânı
20. Ey keremkâr-ı şehensâh-ı merâḥim-girdâr
Luṭf u iḥsânla güldür bu dil-i giryânı
21. Sen hemân şıdqla meşgûl-i du‘ â ol Fâzıl
Saña da şâmil olur pâdişâhın iḥsânı
22. Nitekim rûzla şeb mihr ü meh ‘ âlem-tâb
Âmed ü reft ile raḥşende ide devrânı
23. Ola evreng-i ḥilâfette hemîşe dâ ‘im
Dest-giri ola her dem meded-i rabbânî
24. Düşmen-i din ola hep tu‘ me-i şîr-i şemşîr
Tîğ-ı İslâma vire ḥazret-i ḥaḳḳ-ı berrânî

56

Terkîb-i Bend-i Bahâriyye Der Sitâyiş-i Sultân Selîm Hân Der Zımn-ı Naḳl-i Hümâyûn*

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Bahâr irdi yine ḥüsn-i zemîn basdırdı eflâki
Nesîm-i şubḥ-dem kıldı mu‘ attar âb ile ḥâki
Çemen her renkden gösterdi ezhârın farazâ ki
Yine baş egdi nergis bâğda mânend-i tiryâki
Niçe kan dökmesin yâ ‘ andelîbiñ çeşm-i nem-nâki
Çıkarıdı gönçe şırtından yeşil ḥârâ-yı şad çâki

^{19a} ğam ile] ğamla İ.^{19b} eyler idim] eyledim İ.^{20b} iḥsânla] iḥsân ile İ, T.^{21a} şıdqla] şıdḳ ile T.^{22a} rûzla] rûz ile T.^{22b} reft] rif‘ at İ.⁵⁶ B 24b, İ 114b, T 22a, - M.

* Terkîb-i Bend-i Bahâriyye Der Sitâyiş-i Sultân Selîm Hân Der Zımn-ı Naḳl-i Hümâyûn] Terkîb-i Bend-i Bahâriyye Der Sitâyiş-i Sultân Selîm Hân u Der Ḥaḳḳ-ı Naḳl-i Hümâyûn İ, T.

^{1c} ezhârın farazâ ki] ezhâr-ı feraḥ-nâki İ, T.^{1e} niçe] nice İ, T; dökmesin] dökmesün İ, T; ‘ andelîbiñ] ‘ andelîb İ.

Ruḥ-ı ḥandān āl u terlemiş nāzik ten-i pāki
 Şabā itmiş meger ḥammām-ı nev-rūz içre dellāki
 Güşād eyler bu vaqt-i cān-baḥşā zih̄n ü idrāki
 Yine şā‘ irleriñ pervāza geldi ṭab‘ -ı çālāki
 Bahār eyyāmıdır gülşenleriñ vaqt-i temāşası
 Beşiktaşın behişte beñzedi her bāğ-ı zībāsı

2. Çıkup kürsiye bülbul bāğda yā ṭavr-ı şeyḥāne
 Bülend āvāz ile tenbiye idüp envā‘ -ı reyḥāne
 Hülüş ile du‘ ā kılmağ için şāh-ı cihān-bāne
 Gül-i zerrīn sünbül yāsemen hep geldi meydāne
 Dil-i pür dāğla hep lāleler ṭoldı gülistāne
 Dizildi serv ü şimşād ü fidānlar hep vaḳūrāne
 Haber gönderdiler bu bende-i zār u du‘ ā-ḥ̄āne
 Yetişdim şıdḳ-ı cān ile daḥı ṭurdum faḳīrāne
 El açdıḳ cümlemiz feryād ile dergāh-ı yezdāne
 İrişdi na‘ ra-i āmīnimiz tā ‘ arş-ı raḥmāne
 Elimi luṭfla meşrūr kıl Sultān Selīm Ḥānı
 Şafālarla serīr-i saltanatda dā‘ im it ānı
3. Şehinşāh-ı mu‘ allā mertebe ḥaḳān-ı ekremdir
 Zülāl-i āb-rūy-ı āl-i ‘ Oşmān şāh-ı a‘ zamdır
 Dürr-i vālāsının ednā kulu hem-rütbe-i Cemdir
 Huḫūrunda zemīn-i fersūde rūy u āsmān-ı ḥamdır
 Melekler üzre zātı iftiḥār-ı nev‘ -i ādemdir
 ‘ İbādullaha māderden ziyāde ḳalbi erḥamdır
 Ne kim işlerse ḥaḳdan ḳalb-i pür-nūrına mülhemdir
 Du‘ ā-yı devleti mü‘ minlere her şeyden aḳdemdir
 Du‘ ā itmek aña el-ḥaḳ baña bu cāndan elzemdir
 Anıñ zāt-ı hümayūnı degil mi cān-ı ‘ ālemdir
 ‘ İbādullaha bir zıll-ı cenāb-ı kibriyādır bu
 Muḥammed ümmetine bir vekīl-i Muşṭafādır bu

^{1h} nevrūz] temmūz İ, T.

^{2a} kürsiye] kürsiye T; yā] bā T.

^{2c} için] içün İ, T.

^{2g} gül-i zerrīn sünbül] gül ü zerrīn ü sünbül İ, T.

^{2d} Dil] gül İ; dāğla] dāğ ile İ, T.

^{2f} u] - İ.

^{2g} cān ile] cānla T; İ daḥı] ben daḥı İ.

^{3f} 3f ve 3g dizeleri İ ve T nüshalarında yer deḡiştirmiştir.

³ⁱ baña] bize T.

4. Beşiktaş'a çü teşrîf eyledi yümn ü sa' âdetle
 Kudüm-ı şâh ile oldı berâber işte cennetle
 Olup her bâğçesi bâğ-ı irem ikbâl ü behcetle
 Varup bülbüllerine ben de öğrettim işâretle
 Gice gündüz bu ebyâtı okusunlar feşâhatle
 Hudâ şâh-ı cihânı müstedâm itsün meserretle
 Muzaffer eyleye mevlâ te' âlâ fetḥ ü nuşretle
 İde te'yîd-i te'bîd ânı ḥaḳ ikbâl ü şevketle
 Cihân ṭurduḳça ṭur şevketlü şâhım ' izz ü devletle
 Şafâlarla beşâretlerle zevḳ ü şevḳ ü şoḥbetle
 Server ü meymenetlerle kudüm itdiñ Beşiktaş'a
 Efendüm ' âfiyetle dâ'im ol devletle biñ yâşa
5. Bugün dest-i felekden kırtulup kaçdım muşallâya
 Beşiktaş'ı bütün gezdi beni araya araya
 Ğam u iflâs ḥatta her birin gönderdi bir cāya
 Hemân sür' atle düşdüm semt-i İhlâmur u şahrâya
 Efendüm ardıma düşdi o ğaddar-ı fûrû-māye
 Beni şakla diyü kıldım tazarru' serv-i bālâya
 Nidâ itdi baña ey Fâzıl-ı bî-baḥt u bî-māye
 Seni dest-i felekden kırtarır ol şah-ı Cem-pāye
 Bi-ḥamdülillah felek-mānend şâlmış ' âleme sāye
 Şükrettim gûş idince ben daḥı bu bâb-ı vâlâya
 Felek kaçḡınıyım dergâha geldim merḥametkârım
 Ele virme beni şu zâlîme şevketlü hünkârım

57

Terkîb-i Bend-i Ramazâniyye Berkâb-ı Sultân Selîm Ḥan ' Aleyhimü'r Raḥmetü'l-Mennân *

__ . / . __ . / . __ . / . __

1. Baḥş eyler iken ehl-i şikem yevm-i şek üzre

^{4b} şâh ile] şâhla İ.

^{4c} ü] - İ.

^{4h} te'yîd-i te'bîd] te'yîd ü te'bîd T.

⁴ⁱ zevḳ ü şevḳ ü] ' izzle zevḳ ü İ, T.

^{5c} iflâs] iflâsı İ.

⁵ⁱ mānend] mānendi T.

⁵ⁱ şükrettim] şükredüp İ, T.

⁵⁷ B 25a, M 46a, İ 115b, T 23a.

* Terkîb-i Bend-i Ramazâniyye Berkâb-ı Sultân Selîm Ḥan ' Aleyhimü'r Raḥmetü'l-Mennân] Terkîb-i Bend-i Ramazâniyye M, Terkîb-i Bend-i Ramazâniyye Ki Berkâb-ı Şah-ı Enâm ' Arz-Şude T, Terkîb-i Bend-i Ramazâniyye Ki Berkâb-ı Şah-ı Enâm İ.

Kõndı řabaķ-ı māh-ı mübārek felek üzre
 Ol māh ile faħr eyledi gerdün melek üzre
 Bir yāfte-i gümüş dikdi o māvı yelek üzre
 Şeyhım yetişüp lengeri ķurmuş yemek üzre
 Şaldırısa da ol yufķa ‘aķıllı yemek üzre
 İster yine bir şurre gele bu emek üzre
 Ol cehl ile ol ķubbe ki řāşdan direk üzre
 Fersûde ider maħyasını her etek üzre
 Açmış gözini ĥalka miřāli çörek üzre
 Ziyy-i ‘ulemā ĥaķ bu ki cāhil köpek üzre
 Yükleme gibi tuħfe kitābı eşek üzre

2. Nev māh-ı şıyām āçdı dehānın geliyor āy
 Aç gözli miřāfırdır ider müflisi rüsvāy
 Ardında nücüm-ı felegi eylemiş alāy
 Keyf ehline gösterdi yine ķāmet-i dü-tāy
 Ol na‘re-i rindān-i mey-āşāma bedel vāy
 Kürsıde ider vā‘iz efendi yine hāy hāy
 Taķsım-i şevāb eyleyelim geldi şerif āy
 Hem şeyhe daħı vā‘izeligin virelim pāy
 Bu māh degil ġurre-i şa‘bānı ġüzel şāy
 Zannım ki felek o nıgehi tıre şunar yāy
 Ruħsār-ı dıraħşān ile zülf-i şeb-i deycūr
 Kāndıl gicesıdır yüzi hem zulmet ü hem nūr

3. ‘Uşşāķa siyeh ĥāl-i Bilāl-i Ĥabeşıdır
 Ruħsārı şabāh-ı şeb‘-i ıydıñ ġüneşıdır
 Ol yoşma edā cümle bütānıñ ġülşenidir
 Yıldız ķadar üftādeleriñ māh-veşidir
 ‘Āşıķlarıñ iftārı hemān ķanlı yāşıdır

^{1d} yāfte-i] nāfe M, bāfte T.

^{1f} şaldırısa da] şaldırmada M; yufķa ‘aķıllı] yufķa-i ‘aķlı M.

^{1g} şurre gele] şurreger M, İ, T; bu] ol M, T.

^{1h} cehl ile] cehlle İ, T.

¹ⁱ miřāli] gibi hep M, İ, T.

^{2b} gözli] gözlü M.

^{2f} eyleyelim] eyleyeyim M.

²ⁱ bu] nev T.

²ⁱ o] ol M, İ, T.

^{2j} dıraħşān ile] dıraħşānla İ.

^{2k} ü] - İ.

^{3b} ruħsārı] ruħsār-ı M.

Meyhānede cāmi‘ de bütün nāle-keşidir
 Nev-rûz-ı ramazānıñ būsına sofrā çeşidir
 Müşkil bu ki lîk o ‘ Acemî bu Kureyşidir
 Ehl-i ni‘ āma māye-i şādî vü hoşıdır
 Evrād-ı ziyānım bu sahn-ı şubh u ‘ ayşıdır
 Ne t̄aleb-i nev-rûz ne şādır-ı mezānım
 Men bende-i ān t̄al‘ at-ı hūrşid-i cihānım

4. Zerrîn t̄ākķeyi giydi mināre güzel oldu
 Başdān başa bir telli biñ bî-bedel oldu
 Zerrîn kemeri bağladı bir ince bîl oldu
 Bir naḥl-i tecelli dimege muhtemel oldu
 Yā şu‘ le-i cevvēle āña bir temel oldu
 Māhyesi ser-rişte-i t̄ul-ı emel oldu
 Āvāz-ı ezānı bize def‘ -i kesel oldu
 Feryād ile tevḥid-keş-i lem-yezel oldu
 Envār-ı füyūzāt-ı Hudāya maḥall oldu
 Nağme-res-i ḥayy-ı ‘ alî ḥayru‘l-‘ amel oldu
 Āteş yanıyor ‘ aşķ ile başında menārıñ
 Her penç vakit diñle ānıñ nāle vü zārıñ
5. Qayyūm ki qanādîl ile şāmı şehir eyler
 Qandîl uçurur yıldıza rağmānlar eyler
 Seyyāreye ip t̄akmada ‘ arz-ı hüner eyler
 Māhiyet-i eflāka ‘ aceb kim nazar eyler
 O māl-ı kerem vā‘ izi de derbeder eyler
 Şeb t̄ābe-seḥer mumla ‘ arz-ı hüner eyler
 Bu demde belî pîr-i muğānım zarar eyler

^{3f} nāle] na‘ re İ.

^{3h} o] ol İ, T; kureyşî] kureşî İ.

³ⁱ vü] - İ.

^{3j} ziyān] zebān M; ‘ ayşî] ğaşî İ.

^{3k} nev-rûz ne] nev-rûz u ne İ, T.

^{4a} t̄ākķe] takka B.

^{4b} telli biñ] telli be-biñ İ.

^{4c} bîl] bel M, İ, T.

^{4d} ezān] erzān İ.

^{4e} feryād ile] feryādla İ, T.

^{4f} ‘ aşķ ile] ‘ aşķla M, İ, T.

^{4g} penç] penc T.

^{5a} t̄akmada] takmadı M, İ, T.

^{5b} o] bu M, İ, T.

^{5c} mumla] mum ile M.

Ey sâķi elem çekme bu demler güzer eyler
 Şevvâl-i mükerrerem yine def -i keder eyler
 Nev-gurre⁵ -i 'ıydı kadeh ehl-i şer eyler
 Bir şüh-ı menârî⁶ kadde oldum yine mâ 'il
 Kândîl gibi zülfünde aşıldı dil-i Fâzıl

6. Şa⁶ bânım ol kaşı hilâlîñ⁷ 'alimallah
 'Arz itdi baña tal⁸ at-ı dîdârını ol mäh
 Âh itdim o meh-pâreyi gördüm yine nâ-gâh
 Bir tâze belâ geldi dile bir ğam-ı cângâh
 Evvel gicesi mäh-ı şıyâmın bu belâ âh
 Ğâfil mi bulunduñ⁹ 'acabâ ey dil-i âgâh
 Rindâne edâ şüfî-reviş tutmuş iki râh
 Sevmek de söylemek de günehtir dirmiş vâh
 Çün ehl-i riya gözümde câmi¹⁰ leri her gâh
 Baķ derde ki va¹¹ zlara mecbûr itmiş ol şâh
 Kürsîde aña kâşki ben vâ¹² iz olaydım
 Yâ gûşe-i câmi¹³ de oķur hâfız olaydım

7. Ol hûsn-i Züleyhâ ile ol Yûsuf-ı şânî
 Hâtm ider engüşte hilâl-i ramazânı
 Bir gün arayup bulmadım ol tâze civânı
 Mânend-i şeb-i kadr-ı şerîf itdi nihânı
 Gördüm eyâ şüfiyede ol şu¹⁴ le-feşânı
 Bir hâlkada elmâs gibi eyler lem¹⁵ ânı
 Tâ kubbeye virmişdi ziyâ pertevânı
 Diñler idi bir vâ¹⁶ iz-i şikeste-dehânı
 Didim ki ne diñlersiñ efendüm bu yalanı
 Gel benden işit hep hâber-i kevn ü mekânı
 Ben 'uķde-güşâ-yı sebaķ-ı ehl-i cihânım
 Hâllâl-i rumûzât-ı umûr-ı dü-cihânım

⁵i menârî] minâre M.

⁶e âh itdim] ayıldım M, İ, T; mehpâreyi] mehpâre-i M.

⁶ç bir] pür M.

⁶d gicesi] gice M.

⁶g günehtir] günehmiş M; dirmiş] dir imiş İ, T.

⁶i derde ki] dir ki M; itmiş] imiş M, İ; şâh] mäh M.

⁶i kâşki: keşke, Redhouse Sözlüğü (1974:617); vâ 'iz] vâ¹² iz M.

⁷b engüşte] engüş-i M, İ, T.

⁷d eyâ] âyâ T.

⁷f pertevânı] pertav ânı İ.

⁷h diñlersiñ] diñlersin T, diñler M.

8. Kıldım bu bahâneyle anı da‘ vete cür’et
 İftāra buyur hâneme gel eyle ‘ ināyet
 Tā hallola hep ‘ uqde-i esrār-ı hākīkat
 Vā‘ izde olan bende de var ey meh-i nahvet
 Hışm ile nigāh itdi didi şöyle ol āfet
 Sen kimsin ā bīçāre idersin beni da‘ vet
 Halk içre kibār loğması olmuş baña şöret
 Ben rāhat-ı hulķūm-ı fem şāhib-i şervet
 Ne manşıb u ne cāh u ne sāmān u ne devlet
 Ağzıñ kāşifi şanma beni eyleme sıklet
 Tahķīrine şad-hışm ile oldım aña ser-bāz
 Fahriyyeye şükriyyeye kıldım yine āgāz
9. Gūş eyle didim sözi saña çok sitemim var
 Ben sāye-i şāhīde kibārım hademim var
 Hānemde benüm sen gibi vāfir haşemim var
 Bir şükür yine kādir degilim çok ni‘ amım var
 Kīselerimiz yok ise birkaç diremim var
 Ahlāk-i kerīmānede şābit-ka-demim var
 Hātem gibi tab‘ imda seḥā vü keremim var
 Bī-pāye isem çarḥa bir İbrāhimim var
 Pest ise maķāmım yine şanma elemim var
 Haḫ dā ‘im ide şāh-ı cihānı ne ğamım var
 Ben sāye-i şāhīde mülāzım-ı zu‘ afāya
 Her şeb çekilür h‘ān-ı şamāṭım fuḫarāya
10. Bī-manşıb u bī-cāh isem Allah kerīmdir
 Dādār-ı cihān hazret-i Sultān Selīmidir
 Bārān-ı ināyātı bütün halka ‘amīmdir

^{8e} ā] a M.

^{8g} fem] femim M.

^{8h} u] - M.

⁸ⁱ hışm ile] hışmla M, T.

^{9a} sitemim] sitem B.

^{9b} hademim] hademim M.

^{9c} haşemim] haşemim M.

^{9ç} bir] bin İ.

^{9f} seḥā vü] seḥā-yı M, İ, T.

^{9h} ise] - M.

⁹ⁱ mülāzım] melāz M, İ, T.

^{10a} u] - İ.

Devrinde cihân-ı mükteseb nâz u ni‘amdır
 Ruhsâr-ı zamân vaqt-i şerîfînde besîmdir
 Evkâtı ‘aceb ğıbtada vaqt-i kadîmdir
 Gülzâr-ı cihân zevk ile firdevs-i nesîmdir
 İhsân u nevâzişleri baba-yı yetîmdir
 Ez-cümle bu çâker ki du‘â üzre muķîmdir
 Evrâd-ı zebânım budur Allah ‘alîmdir
 Yâ rabbi şeh-i ‘âlemi tahtında muķîm it
 Ekdâr-ı semâviyyeden âzâd u selîm it

11. Bir şeh ki kerâmâtı bütün ħâriķ-i ‘âda
 Ehl-i dile evşâfı virir neş‘e-i bâde
 Hüsni ruķ-ı mülke idicek bezl-i idâre
 Ruhsârı ħaţţ-âver idi kıldı anı sâde
 İn‘âmı yetişdirdi niçe mevhibe-zâde
 Hâcet degil ihsânına hîç ħâli ifâde
 Sükkân-ı semavât u zemîn cümle şenâda
 Fâzıl olalım tâbe-seher hayr-ı du‘âda
 Yâ Rab ola iķbâli ķûy-ı baĥtı güşâde
 Şevket ile şıĥĥatle ola ‘ömri ziyâde
 İhsân-ı kefi cümle enâmı ğanî ister
 Taḡ-ı keremi köhne cihânı yeni ister
12. Şâhân-ı cihân hep kıoya dergâhına tâcı
 Düşmenleriniñ cân ola iķbâline bâcı
 Dergâhına Fâzıl kulu bir ħâş du‘âcı
 İhsânı ile sönmüş iken yandı sirâcı
 Mu‘tâd-ı Hudâdır bu ki her mîve ağacı
 Âĥirde olur tatlı dili evveli âcı
 Ben ‘illet-i ehl-i hezzim var mı ‘ilâcı
 İşbu suĥanım gökde daĥı buldı revâcı

^{10c} cihân-ı] cihânda T; ni‘amdır] ni‘amıdır İ.

^{10e} evkâtı] evkât M.

^{10f} zevk ile] zevkle M, İ, T.

^{10g} u] - İ.

¹⁰ⁱ yâ rabbi] yâ Rab T.

^{10j} âzâd u] âzâde M, T.

^{11c} idâre] irâde M.

^{11d} niçe] nice M, İ, T.

^{11e} ħâli] ħâl M.

^{11f} u] - İ.

^{11j} yeni] yeñi M, İ, T.

Her beyti müselmānca dīker Rūm-ı ḥarācı
 Ben ka‘be-i vālā-yı kemālim bire ḥācı
 İnşāf idüp āyine-i endīşeñi şāf it
 Gel Mescid-i Akşā-yı dil-i pāki tavāf it

13. Ḥaḳ şevketle dā‘im ide ḥazret-i şāhı
 Dergāhına eşnāf-ı mülūk ola sipāhı
 Şıdķıla kabūle irişür Fāzıl‘ın āhı
 Efrāt-ı du‘āsı belī ol şıdķa güvāhı
 Mülk oldı āña kişver-i endīşe kemāhı
 İcād olarak açdı ma‘ānide bu rāhı
 Vādī-i kadīme gidemez kilik-i siyāhı
 Bu nuṭka getürdi kerem-i nāmütenāhı
 Ḥaḳ ‘āleme baḥş ide şeh-i ḥalk-ı penāhı
 Her sāl ide ihdā ramazānıñ aña māhı
 Gāhice taşarruf iderek vaḳt-i temmūza
 Ki böyle revāc eyleyerek bir va‘cūza

58

Ḳaşıde-i Ramazāniyye Berkāb-ı Şāh-ı Enām Ḥazret-i Sulṭān Selīm Ḥān ‘Aleyhimü’r-Raḥmeti
 Ve’l-Ġufrān*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Ḥalka gösterdi hilālīñ yine şehir-i ramazān
 Dehen-i ‘āleme bir aşma kılid oldı ‘ıyān
2. Güyiyā leşker-i ‘iştānı helāk itmek içün
 Dest-i ġufranda bir ḥançer-i tır ü bürrān
3. Yoḥsa Beḳtāşi gibi almış ele keşkülüñ
 Fitre düşürmege çıkmış felek-i bī-sāmān

¹²ⁱ endīşeñi] endīşeyi T, endīşe-i M.

¹³ Bu bent: - M, İ, T.

⁵⁸ B 27a, M 35b, İ 45a, T 11a.

* Ḳaşıde-i Ramazāniyye Berkāb-ı Şāh-ı Enām Ḥazret-i Sulṭān Selīm Ḥān ‘Aleyhimü’r-Raḥmeti Ve’l-Ġufrān]
 Ḳaşıde-i Ramazāniyye M, Ḳaşıde Ramazāniyye Der Sitāyiş-i Sulṭān Selīm Ḥān T, Ramazāniyye Der Sitāyiş-i
 sulṭān Selīm Ḥān İ.

^{1a} şehir] ‘ıyd İ.

^{2b} ḥançer-i tır ü bürrān] ḥançer ü tır-i bürrān M, İ.

^{3b} fitre] ḳatre M, T.

4. Turra-i perçemini yoḥsa tararken zühre
Şānesi düşdi saḡın şanma ki mäh-ı rahşān
5. Yoḥsa bir takye mi ḡapmıřdı Cem ü Dārādan
Aydan aya felek eyler anıñ ile ʿunvān
6. Yoḥsa bir nāḡun-ı pür-nūr-ı keḡ-i ḡūr mıdır
Çarḡ-ı ʿayyāra mı ḡapdırdı cenāndan rıḡvān
7. Yoḥsa bir cebhe-i maḡbüb-ı ziyā-pāş mıdır
Perde-i ebr ile rūy u teni olmuş pinhān
8. Yoḥsa bir köhne gümüş-i ḡātemidir devrānıñ
Ki ānı eyledi gerdūn-ı denī zīb-i benān
9. Tā beş faşl-ı bahār eylediginden te ʿşir
Kāse-i hāleye yeḡ-pāremi ḡoymuş devrān
10. Dest-i tiryākī-i dūtā-yı felekde yāḡūd
Ḳahve-i leyl-i siyāhi ile ṭolmuş fincān
11. Yoḥsa bir ḡalkā mıdır ya ʿni ki gerdūn oldu
Bende-i ḡalkā be-ḡuş-ı der-i ehl-i ʿirfān
12. Boynuna yoḥsa felek taḡdı gümüş gerdanlık
Tıfl meşreb ki ider ḡāhice taḡlīd-i zenān
13. Sīmden yoḥsa ki engüştüne zih-ḡir taḡup
Pehlivān-ı felek eyler heves-i tır ü kemān
14. Yoḥsa sencidegeni ecr-i şıyām eyler iken

^{4b} mäh-ı rahşān] mā dırahşān M.

^{5b} ānuñile] ānuñla M, İ, T.

^{7a} maḡbüb] nūr M.

^{7b} pinhān] nihān M.

^{8b} benān] bütān İ.

^{12a} boynuna] boynunna T.

^{13a} ki] - İ.

^{13b} pehlivān] behlüvān M.

^{14a} sencidegeni] sencide gibi M; eyler iken] eylerken M.

^{14b} düşti] düşdi M, İ; yere] keḡ-i M, - İ.

- Düşti engüşt-i felekden yere taraf-ı mîzân
15. Kef-i gerdûnda ya sâgar-ı billûr mıdır
Anda ol âteş-i seyyâle midir şu‘ le feşân
16. Yoğsa bir beyzâ mıdır bâl-i felek altında
Anı minķârı ile kırmadı rûzan u şebân
17. Bûte-i hâlede yâ hud bu ki sîmin bir kırş
Zer-ger-i çarḡ anı makrâz ile kırpar her ân
18. Rûzedârân-ı nücûma yâhûd iftâriye
Ṭonanup kıldı felek bir ṭabaķ sîmî ‘ayân
19. Bilmek için dem-i imsâkı yâhûd sa‘atdir
Ki aña çarḡ-ı baḡl olmada da’im nigerân
20. Bezm-i gerdûnda yâ micmere-i sîmdir ol
‘Anber-i şeb mi olur anda hemîşe sûzân
21. Yoğsa boğazına bir dühûl aşub çarḡ-ı denî
Bekçiler gibi olur derbeder ḡalk-ı cihân
22. Bilmedik bilmedik ol cûrm-i münîri şad ḡayf
Oldı ey Fâzıl-ı dâna suḡanınḡ hep hezeyân
23. Ḳadr-i vâlâ-yı şehensâha nigâh eyler iken
Felegin tâcı başından düşüp oldı ḡaltân
24. Şeh-i seyyâre ḡaşem dâver-i Mirrîḡ himem
Vâli-i Rum u ‘Acem mâ-ḡaşal devr-i zamân
25. Nuḡbe-i nev‘ -i beşer Ḥüsrev-i ḡurşîd-efser

^{16b} kırmadı] kırmada M; u] - İ.

^{17a} bu ki] ki bu İ, T.

^{17b} zerger] zer ki M; makrâz] makraş M, İ.

^{18a} nücûma] hücûma M; iftâriye] iftâriyye M, İ.

^{18b} ṭonanup] ṭonadup İ.

^{20a} gerdûnda] gerdânda İ.

^{23a} eyler iken] eylerken M.

^{24b} u] - T.

Şāhib-i tîğ ü teber şāh-ı Ferīdun derbān

26. Çāk-ı mihrāb-ı Hudā cāmi‘ -i envār-ı Hudā
Secdegāh-ı ‘ uzmā kıble-i şaf-ı şāhān
27. Hazret-i Şāh-ı Selīm Hān-ı melā’ik fītrat
Revnağ-ı āb-rūh-ı nesl-i şerīf-i ‘ Oşmān
28. Zāt-ı kudşiye-i şāhānesine haqqā kim
Her bir engüştüne bir mühr-i Süleymān şāyān
29. Rütbe-i ‘ āliye-i kadrine gerdūn mebhūt
Kuvvet-i debdebe-i cāhına ‘ ālem hayrān
30. Olsa envār-ı kemālātı ile perverde
Māha irmez idi tā rüz-ı kıyāmet noşşān
31. Esb-i şeb-dīz-i felek olmaz idi kec-reftār
Olsa engüşt-i hümāyūnuna teslīm-i ‘ inān
32. Şaşt-ı iqbālī ile tīr irişür menziline
Sinegāh-ı dil-i Mirrīhde vaz‘ olsa nişān
33. İrse hākistere bir feyz-i nesīm-i luṭfı
Aḥker-i külhān olur her biri verd-i ḥandān
34. İrse ammā çemene nīm-nigāh-ı ḳahrı
Bütün āteş kesilür gonçe-i bağ u bostān
35. Āsmān rütbe şehā dāver-i encüm sipehā
Sen o ḥākān-ı Hudā-sāye Süleymān-divān
36. Sensin ol vāye-i āsāyiş-i ḥāl-i ‘ ālem
Sensin ol māye-i ārāyiş-i rü-yı devrān

^{26a} envār] erbāb İ.

^{27b} rūh] ruh M.

^{28b} engüştüne] engüştünde T, engüştde İ.

^{29a} gerdūn] ‘ ālem M.

^{34a} irse] olsa İ, T.

^{34b} u] - M, İ.

^{36a} ‘ ālem] ḥālem M.

37. Feyz-ı nūr aldı vücūduñ ile eyyām u şuhūr
Māhiler cümlesi hem-ḥālet-i şehr-i ğufrān
38. Bu taşādıqla zebān oldu dūr-efşān-ı ıtarab
Ġurre-i şehr-i şıyām ğurre-i māh-ı nīsān
39. Her menār oldu birer naḥl-i tecelli şanasın
Vādi-i Eymene döndi bu behişt-i Buldān
40. Her menār oldu birer şem^c -i şeb-ārā tā kim
Ola şāyeste fānus-ı dürr-i şāh-ı cihān
41. Her menār oldu birer meş^c al iderler teftiş
Ne cehennemde nihān oldu bu demler şeytān
42. Şekl-i māhyede hep şābit ü seyyāre döner
O kevākible bu şehr oldu felekle aḳrān
43. Öyle ıandil uıurur ıayyim-i cāmi^c ğūyā
Āteşin şeh-per ile tā'ir-i ıudsī-i cenān
44. Zülf-i cānān u dil-i kāfire ıaçdı zulmet
Giceyi ğündüze ıatdı yine nūr-ı imān
45. Cānına ıaıdı yine şeyḥ-i uıūlūñ aılık
Ġörinür çeşmine ḥürşid gibi her bir nān
46. Ġörse nev-māhı daıı ḥās çörek zanneyler
Belki eflāka ıutar hırş ile ıarf-ı dāmān
47. Cān atar şevı-i ıa^c ām ile dem-i iftāra
Bir büyük ḥānede illā ki olursa mihmān
48. Va^c z ider kürsıde ammā ki bütün fıkr eyler

^{37a} u] - Ġ.

^{38a} taşādıqla] taşādüfle M; efşān] feşān M.

^{40a} şeb] "lā" üstü çizilerek derkenara "şeb" yazılmıştır; tā kim] "şātır" üstü çizilerek derkenara "tā kim" yazılmıştır.

^{43b} kudsī-i] kudsıy-yi T.

^{44b} giceyi] gice T.

Lezzet-i çāşni-i sofrada zevk-i elvān

49. Sûre-i mâ'ideden va'zı bütün baḥş eyler
Hep *külû veşrabû** âyetleriñ eyler tıbyān
50. Kârı vüs'atde ki dehşet-figen-i Zülkarneyn
Loḳma-ı saḥtî telaş-âver-i rûḥ-ı Loḳmān
51. Sözi bârid ise de mi' desî ammā pürdür
Kürsîde söyledigi dūzaḥa kurş-ı nîrān
52. Derbeder belde fener elde 'āsā vü zenbîl
Kendüyi tesmiye eyler daḥı Hâcî Ramazān
53. Bu da bu şehir-i 'azîmiñ ne güzel 'âdetidir
Görünür hep ramazān içre nühüfte ḥübān
54. Zîkr-i ḥübān ile bir loḳma ḡazel tarḥı ideyim
Rûze-dârân-ı me'âni açalar âña dehān
55. Ramazān mâhı gibi rûyı olunca raḥşān
Ey o meh-pâreye 'âlem nice olmaz şa'bān
56. Elde tesbîḥ-i riyā serde perîşān destār
Rûzeden öyle ḥarām üzre yürür bî-dermān
57. Fitne-i ḥaṭṭı henüz nesh-i kitāb eyler iken
Elde muşḥaf yine câmi' de okurmuş Kur'ân
58. Kendüsi sâ'im ise neyleyem ol ḡamzeleri

* Kur'an, Araf 7/31: Ey Âdemoğulları! Her namaz esnasında süsünüz olan elbiselerinizi alın. Yiyin, için, israf etmeyin. Şüphesiz o, israf edenleri sevmez.

^{51a} pürdür] eyler M, İ, T.

^{51b} kurş] karz İ.

^{52a} derbeder belde fener elde] "derbeder belde fener elde" ifadesi düzeltilerek istinsah edilmiştir M.

^{52b} hâcî] hâcî M.

^{53a} bu şehir] bir şehir İ; 'azîm] 'acîb İ.

^{53b} heb] - İ.

^{55b} ey] al İ.

^{57a} eyler iken] eylerken M.

⁵⁸ Beyit: - M.

^{58b} büryān] pür-yān T.

Bir taraftan dil-i ‘uşşâkıını eyler büryân

59. Gerden altında siyeh hâli o meh-ruhsârîñ
Leyle-i kâdr-i mübârek ramazân içre nihân
60. Fâzıla gerçi bu açlıkda kâşîdem getirür
Şâhidiñ ya‘ ni çörek parası olsa ihsân
61. Gerçi müstağniyim ammâ ki bu dergehde degil
Mecma‘-ı kismet-i ‘âlem bu mu‘allâ eyvân
62. Cümlemiz şâh-ı cihânîñ fuķarâ bendesiyüz
Bunda sâ‘il geçinür lücce-i baħr-i ‘ummân
63. Nûḡa bir katre içün yüz şuyını şarf itmeme
Teşnelik cânıma kâr eylese vaķt-i tûfân
64. Benüm ol mu‘cize-pîrâ-yı me‘âni perver
Benüm ol nâdire-gü şâ‘ir-i şemşîr-zebân
65. Eyledi birbirine tercüme ervâḡları
Se-zebân-ı suḡanım şâ‘ib ü nâbî Ḥasân
66. Üç lisân üzre selâsetde ki ya‘ni suḡanım
Oldı ḡayret-res-i Rûm u ‘Acem ü hem ‘Arabân
67. Olalım sofra-keş-i eṡ‘ame-i ḡayr-ı du‘â
Tâ kabûl eyle tenâvül ideler kudsîyân
68. Tâ ki nev mâh-ı şıyâm bend-i dehân olmaķ içün
Esb-i İslâma ola ḡalka-i sîmîn ‘inân
69. Şadr-ı evreng-i ḡilâfetde şeh-i devrânı
Müstedâm eyleye devletle Ḥudâ-yı mennân

^{59a} hâli] ḡali M.

^{60b} şâhidiñ] şâhidin M, T; parası olsa] pâresi eyler M.

^{65b} zebân-ı] zebânım M; ḡasân] ḡassân M, İ.

^{67a} olalım] ola M.

^{67b} kabûl eyle] kabûlle M, İ.

^{69a} devrânı] devrânîñ M.

70. Rûzı ‘ıyd u gıcesi qadr ola her bir sâlik
Aç du‘acıya budur ed‘ıye-i vaqt-i ezân

59

Kaşide-i Ramazâniyye Berkâb-ı Şâh-ı Enâm Hazret-i Sulţân Selîm Hân İbn Sulţân Muşafa Hân*

__ . / . __ . / . __ . / . __

1. Sâkı ayağın çek ki zamân başka zamândır
Sâgar yerine şimdi hilâl-i ramazândır
2. Ol mâh-ı fazîlet ki beher rûz-ı şerifi
Şad mâha bedel olsa dağı ‘ayn-ı ziyândır
3. Ol mâye-i gufrânına kudûmında virirler
Bir sâle-güne pîşkeş ü müjde-resândır
4. Ol mâh-ı mükerrerem ki melâ’ik kuş uçurmaz
Câmi‘ lere şaf şaf dizilür subha-keşândır
5. Ol mâh-ı mu‘azzam ki bu mâh içre şeyâtîn
Mü’minler için beste-i zincir-i girândır
6. Şeytân ki biri oldu müslümâna ezâdan
İzlâl idecek şimdi hemân nev‘-i bütândır
7. Câmi‘ lere tıldı nice biñ şüh-ı dil-âşub
Kim gamzeleri fîtnede ‘âlemyândır
8. Her âfet-i nevreste ki şemşir-i nigâhî
Şad perde-şikâf-ı harem-i mu‘tekifândır

^{70a} u] - M.

⁵⁹ B 29a, M 37b, İ 47a, T 15a.

* Kaşide-i Ramazâniyye Berkâb-ı Şâh-ı Enâm Hazret-i Sulţân Selîm Hân İbn Sulţân Muşafa Hân] Ramazâniyye Berkâb-ı Şâh-ı Devrân Sulţân Selîm Hân T, Ramazâniyye Der Sitâyiş-i Sulţân Selîm Hân İ, - M.

^{1a} zamân başka zamândır] ramazân başka zamândır İ.

^{4b} subha] sîme M.

^{6b} izlâl] izlâl M, T.

^{7a} biñ] bir M.

9. Tiryākilerin ħ̣ābdan açıldı dü çeşmi
Hep hayret ile māh-ı şıyāma nigerāndır
10. Beñzerse hilāle ne ʿaceb kıadd-i dutāsı
Düşünde hilāl-i ramazān bār-ı girāndır
11. Mūhiş irişür gūşına āvāz-ı musahħhar
Gūyā ki hemān naʿ ra urur şir-i jiyāndır
12. Şad cennet-i firdevsi döker hoķķa-i maʿ cūn
Biñ mülk-i Süleymāna fedā lūle-i duĥāndır
13. Evķāt-ı feraħ-baħşına söz yok ramazānıñ
Hengām-ı şabūħisi belī şıklet-i cāndır
14. Bu ĥāl ile bīçārelerin şavmı ne ķābil
Biñ niyet eger eylese billah yalandır
15. ʿAyyaşların ĥālī kıızıldır hele ammā
Afyon sem-i ķātil mey ise rūĥ-ı revāndır
16. Hücremi eyle her ne ķadar raʿ şeler itse
Düşmez ki mededķār-ı dem pīr-i muĥāndır
17. Şevvāldedir Bekrilerin maşķat reʿsi
Şehr-i ramazān içre ģarībān-ı cihāndır
18. Kıandilleri sāĝar gibi cāmiʿ de görünce
Şevķ-i mey ile dīdesi ĥūn-āba ķekāndır
19. Çarĥ-ı felege beñzedi her ķubbe-i cāmiʿ

^{9a} tiryākilerin] tiryākilerin İ; çeşmi] çeşmimi M.

^{10b} ramazān] ramazāndır İ.

^{11b} jiyāndır] ziyāndır M.

^{12b} süleymān] "müselmān" ifadesi düzeltilerek derkenara "Süleyman" şeklinde istinsah edilmiştir M.

^{14b} niyet] niyyet M, İ, T.

^{15a} ʿayyaşların] ʿayyaşların M.

^{15b} mey] - İ.

^{16b} mededķār] mededķārī M, T.

^{18b} mey ile] meyle İ, T; ķekāndır] "cihā" ifadesi düzeltilerek yerine derkenara "ķekāndır" şeklinde istinsah edilmiştir M.

^{19a} ķubbe-i] ķubbede İ.

- Şad şābit-i seyyāre ile şu‘le feşāndır
20. Her gūşesi bir ḥarmen-i nūr oldu ziyādan
Envār-ı ḵanādīl ile ġarḵ-ı lema‘ āndır
21. Hep birbirine sa‘d-ı ḵırān itdi ḵanādīl
Eşkeste iden māh-ı sipihri o ḵırāndır
22. Eşḵāl-i süreyyā-yı felek yek-nesaḵ üzre
Māhyesi her gice bunun başḵa nişāndır
23. Burc-ı şerefe irdi bülendī-i mināre
Başında hilālī ṭaḵınur şāḥib-i şandır
24. Başında külāh-ı ‘Alevī şu‘le-ber-endaz
Güyā ki kıızıl başı diyār-ı Hamedāndır
25. Yāḥūd ki şeyātīni helāk itmege şaf şaf
Hep ejder-i āteş-figen ü şu‘le dehāndır
26. Yāḥūd o sehi ḵāmet o zerrin kemer ile
Altun ṭoḵalı çengī-i bezm-i ramazāndır
27. Ḷandīl uçurur ḵayyim-i seyyāre-keş ammā
Bir ṭayr-ı zücācī ki hümā-yı ṭayerāndır
28. Yazdise eger ḵayyim-i dānā dişine ṭaş
Hep şeyḥ-i ekūle söz atar nādiredāndır
29. Ol ehl-i şikem şeyḥ-i ḵavī-mi‘de ki dā‘im
Endişesi ālūde-i elvān-ḥāndır
30. Olsa ne ḵadar cāme vü destārı müşkil
Keşkül yine ferācesi altında nihāndır

^{24b} başı] baş M.

^{26a} kemer ile] kemerile İ.

^{27b} zücācī] ricācī M, İ; hümā-yı] hemān M.

^{29a} ehl] "ahi" ifadesi düzeltilerek derkenara "ehl" şeklinde istinsah edilmiştir M.

^{30a} cāme] cāmi‘ M; vü] - M; müşkil] müşekkil M.

31. Şehr-i ramazân içre mekânında münezzeh
Kangı kapu açıksa mekânı o mekândır
32. Baykuş gibi kürsîdeki şeyhi gice görseñ
Huffâş-ı şebâni gibi şâhib-i cevelândır
33. Limân-ı kerimâna çeker keştî-i hırsı
Ebvâb-ı yem-i sâ'ili añlar kapūdandır
34. Dâmen-be-miyân elde 'âşâ 'ide varınca
Hep câme-sitân loğma-sitân fitre-sitândır
35. İster yine zâlim on iki mâh ola rûze
Çün cerr-i menâfi' ide ne tuhfe evândır
36. Bu şehr-i fazîl içre çekân zağmeti ancak
Fâzıl gibi bî-menba' -ı şâhib-cereyândır
37. Şâhib-i harem ü dâ'ire-i vâsı' a ammâ
Pür kâr-ı sıfat şanma ki ehl-i devrândır
38. Hem olmaya bir habbe kadar vech-i ma' âşı
Hem bâbı güşâde ola hem sofra-keşândır
39. Mihmânlar ile şavt-ı mü'ezzin gözedirken
Erbâb-ı düyûn kapuda pür âh u figândır
40. Müşkil bu ki ma' lûm olamaz sâ'at-i iftâr
Bu ehl-i düyûnuñ sesi yâ şavt-ı ezândır
41. Bî-behre-i nâçiz iken işte bu belâ kim
İsmi yedi kişverde filân ibn-i filândır
42. Ne şâhib-i tîmâr u ne ehl-i kimyâdır
Ne hizmet ehâlisi ne erbâb-ı dükândır

^{33a} hırsı] hırsı M.

^{33b} añlar] aññar T.

^{35b} cerr] çarh İ; ne] - İ.

^{36a} çekân] çeken İ.

^{41a} bî] bu M; behre-i] behre M.

43. Ancaḡ aña imdād idecek şubḡ u mesāda
Dest-i kerem-i ‘ātıfet şāh-ı cihāndır
44. Ol pādīşeh-i ma‘delet-ārā ki zamānı
Şöhret-şiken-i debdebe-i Nüşirevāndır
45. Dādār-ı cihān ḡazret-i Sultān Selīm Ḥān
Revnaḡ-dih-i ‘ālem şeref-ārā-yı zamāndır
46. Ol şāh-ı felek kevkebe kim aḡter-i cāhı
Pertev-figen-i bāriḡa-i devlet ü şāndır
47. Ol şāh-ı kerem-pīşe ki şad ebr-i mekārım
Maḡşūl-i seḡā-yı kefi deryā ile kāndır
48. Her nuṡḡı dürr-i mu‘ciz-i erbāb-ı me‘ani
Her menzil-i pāki şeref-i ehl-i mekāndır
49. Her tir-i felek rūzı cigergāh-ı ‘adūya
Miftāḡ-ı derūn-ı ḡarem genc-i revāndır
50. Her rey’-i fūrūḡ-āveri reh-yāb-ı işābet
İlhām-ı dil-i pāki çü mir’āt-ı beyāndır
51. Her emr-i şeref-rīzi birer ḡikmete merbūṡ
Her ḡikmet-i ser-beste birer sırra nişāndır
52. Her sırr-ı nihānīde niçe nūktede mużmer
Her nūkte-i mübhemle niçe ḡurde nihāndır

^{44b} debdebe] debde T; dīde M; Nüşirevān] Nüşinrevān M.

^{45b} zamāndır] cihāndır M.

^{46a} cāh] māh İ.

^{47a} pīşe ki] pīşe-i M, İ, T.

^{47b} kefi] kefi-i M.

^{48a} nuṡḡı] nuṡḡ-ı T; dürr-i] dürr-i İ; mu‘ciz-i] mu‘cize İ.

^{48b} pāki] bākī M.

^{49b} revāndır] nihāndır İ.

^{50b} ilhām-ı] ilhāma İ.

^{51a} şeref-rīzi] şeref-rīz İ.

^{52a} niçe] birer M.

^{52b} mübhemle] mübhemde İ.

53. Her hürdede şad zerre işābet daḥı maḥfī
Her zerrede biñ mihr-i kerāmetde ‘ıyāndır
54. Bu ḥulḳ-ı melek-hū ile bu rüşd ile billah
Eslāf-ı selāṭin-i ‘azām içre yegāndır
55. Ey dāver-i vālā ki der ḥalḳ-ı penāhı
Peygüle ki mā-ḥaşal-ı emn ü emāndır
56. Meymūn u mübārek ide ḥaḳ māh-ı şıyāmıñ
Kim ḡonçe-i nev-çide-i gülzār-ı cihāndır
57. Bu māh-ı mu‘azẓamda veli Fāẓıl-ı mehcūr
Sāḡar gibi eşkeste dil ü ḥālī yamāndır
58. Ğavḡalarımız va‘iz efendi ile ‘afv it
Ben ehl-i beyānım o henüz ehl-i h‘āndır
59. İmsāk gibi cānımı sıkıdı yine lāfı
Endişesi hep loḳma ile pāre-i nāndır
60. Kürsīde mübārek ramazān gitdi dir aḡlar
Feryad ile āvāzesi ‘ayyūḳa resāndır
61. Ben maḥẓ-ı ziyān itmede ol fā‘ide eyler
Kim derd-i diger bā‘iş-i feyẓ-i digerāndır
62. Döndürdi hilāle ḳaddimi bir meh-i naḥvet
Kim ḡurreşi şā‘imlere te‘kīd-i gümāndır

^{53a} maḥfī] maḥfī M.

^{54a} melek-hū ile] melek-hūyla İ, T.

^{54b} ‘azām] ‘uzmām İ.

^{55b} emn] emr M.

^{56a} u] - İ, T.

^{57a} veli] beli M, İ.

^{58a} it] eyle M.

^{59a} yine] gene İ.

^{61a} fā‘ide] ḳā‘ide İ.

^{62a} hilāle] hilāl İ, T.

63. Şevk-i ruḥ u ḥālile bu vādide ğazeller
Vaşfinda hemîşe kalemim nâdire ḥ'ândır
64. Ruḥsârı meh-i 'ıyd gibi nüzhet-i cândır
Bekler rûḥı üzre şeb-i kadr-i ramazândır
65. Cami' de amân âh o minâre gibi kâmet
Ol şu' leli ruḥsârıla bir serv-i revândır
66. Her ğamzesi bir âfet-i cân u dil-i ' işve
Her şivesi takva-şiken-i müdde' ıyândır
67. Baldırlarına şarf-ı nazar dine zararadır
Bâzûlarına nîm nigeh ' aqla ziyândır
68. Ol dâyı revîşle o ğazûbâne bakışla
Üftâdesine çâre hemân lafz-ı amândır
69. Eṭvâr-ı levendâne o şâl ol yaţağanla
Bir cân alıcı yosma edâ tâze civândır
70. Fâzıl gibi üftâdesi var ehl-i suḥandan
Ol çeşm-i suḥan-sâzı gibi tâze zebândır
71. Bir şâ' ir-i âteş-nefes ü şu' le zebân kim
Eş' ârı selâsetde ' aceb âb-ı revândır
72. Güلزâr-ı me' ânide ' aceb ḥâme-i nazmım
Bir serv-i ḥırâm-âver-i dâmen-be-miyândır
73. Gül-geşt-i teḥayyülde suḥan mâ-ı müselsil

^{63a} ḥālile] ḥalile M, İ; bu] o M.

^{63b} ḥ'ândır] dândır M.

^{64b} rûḥı] daḥi İ.

^{65a} âh] ah T.

^{65b} ruḥsârıla] ruḥsâr İ, T, ruḥsârdır M.

⁶⁷ Beyit: - M.

^{67a} zararadır] nazardır T.

^{68a} bakışla] bakışlar İ.

^{71a} ü] - M.

^{72a} ' aceb] eyâ M.

^{73a} gül-geşt] gül-deşt M, İ, T.

Ḥākister-i mā' nīde kalem şu' le-i fidandır

74. Ğayrı yeter ıtnāb-ı suḥan vaqt-i şıyāmdır
 ' Ālim gibi lāzım ki kalem-beste-dehandır

75. Āğāz-ı du' ā ile şehen-şāha ki bir söz
 Ḥatm olmaya ānıñla cemi' -i hezeyandır

76. Evreng-i şerīfinde muḳīm eyleye Allah
 Kim zāt-ı şerīfi meded-i ' ālemiyandır

77. Ecdādını menşūr ide a' dāsını maḳhūr
 Bī-şübhe ki bu ḥayr-ı du' ā ' arşa mekândır

78. Bu ed' iye her laḥẓada bu bende-i zāra
 Evrād-ı zebān olduğı Allaha ' ıyandır

60

Kaşīde-i Ramazāniyye vü Bahāriyye Berkāb-ı Şāh-ı Enām Sulṭān Selīm Ḥān*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Zevḳ-i eyyām-ı bahārı işidüp mäh-ı şıyām
 Dest-i nev-rūzı hilāli bu sene eyledi cām
2. Bāğbān-ı çemen ü kayyım-i mescidine ' aceb
 Her biri mescidine gülşenine virdi nizām
3. Oldı envār ile āreste şaḥn-ı mescid
 Buldı ezhār ile gülşen daḥı ārāyiş-i tām
4. Her menār oldı birer şu' le-i cevvēle-i nūr
 Oldı her serv-i çemen dilber-i nāzende ḥırām

^{78b} olduğı] olduğum İ.

⁶⁰ B 30b, İ 43b, T 17a, - M.

* Kaşīde-i Ramazāniyye vü Bahāriyye Berkāb-ı Şāh-ı Enām Sulṭān Selīm Ḥān] Ramazāniyye vü Bahāriyye Berkāb-ı Pādīşāh-ı Gītī-sitān-ı Adamullah Bi'n-Nuşret-i Eyyāme T, Ramazāniyye Der Sitāyiş-i Sulṭān Selīm Ḥān İ.

^{1b} nev-rūzı] nev-rūza İ, T.

^{3a} envār ile] envārla T, envār İ.

^{3b} ezhār ile] ezhārla T.

5. Cami' iñ şu' le-i māhyesini taqlīde
Ne şükûfe ʔonadur şāha dıraht-ı bādam
6. Mescide yaqdı ise revġan-ı şāfı kandil
Kāse-i lāle-i gülistāne yaqar ' anber-i hām
7. Cāmi' -i envār-ı ziyā-bār ile genc-i melekūt
Gülşen-i ezhār-ı feraḥ-baḥş ile ferḥunde maḳām
8. Cāmi' -i iḳbāl-i melā'ikle maḥall-i tevbe
Gülşen-i izlāl-i şeyātīn ile cāy-ı evhām
9. Bāġbān dizdi şüreyyā gibi zerrīn ḳadeḫi
Ḳayyim-i mescide ḳandīl uḫurur her aḫşam
10. Ser-fürū oldı ḫuzū' ile fidān-ı nergis
Şaf-ı ezhār-ı çemen-zāra meger oldı imām
11. Hük-m-i şıbyanda iken ġonçe daḫı gülşende
Rūzedārān gibi leb-beste olur tā aḫşām
12. Jāleden sofra çeker ġonçelere dest-i nesīm
' Andelīb şekl-i musaḫḫarda gezer bī-ārām
13. İ' tikāf eyledi bülbül ḫarem-i gülşende
Berg-i gülden bütün eṫrāfına çekmiş iḫrām
14. Geldi ervāḫ-ı semāvāt ile pīr-i ramazān
Ḳıldı her mescidi bir ḫurremin nūr-ı İslām
15. Geldi ebnā-yı zemīn ile ḫidīv-i nev-rūz
Ḳıldı her gülşeni bir devḫa-i firdevs-aḫkām
16. Oldı her cami' -i nüzhet-gede bir ḫaver-i şubḫ

^{5b} ʔonadur] donadır İ.

^{6b} hām] fām İ.

^{7a} ziyā-bār ile] ziyā-bār la T.

^{7b} gülşen-i] gülşene İ; feraḥ-baḥş ile] feraḥ-baḥş la İ, T; maḳām] fām İ.

^{14a} semāvāt ile] semāvāt la İ, T.

^{14b} ḫurrem] ḫarmen İ.

^{15a} zemīn ile] zemīn le İ.

- Oldı her gülşeni hoş rāyiḥa bir cennet-i şām
17. Bunda envār-ı Hudā kılmada tenvîr-i kulûb
Anda gül-bû-yı semen kılmada tatyîb-i meşâm
18. Bunda âvâzeler itdikde ḥaṭîb-i hoş-gû
Anda elḥân ile bülbül ider icrâ-yı maḥâm
19. Burası bâriḩa-i baḥş-ı dil-i pâk-i şûfî
Orası neş'ede ḥâṭır-ı rind-i nâ-kâm
20. Bilemem gülşene mi câmi'e mi 'azm ideyim
İkisi câzibekâr-ı dil-i ḥayret encâm
21. Şeyḩ efendi bu ṭarafdan bizi eyler tehdîd
O ṭarafdan daḩı bülbül bize eyler ibrâm
22. Gerçi bu defter-i a' mâlden ider maḩv-ı zünûb
Dilden ammâ ki ider öbürî maḩv-ı âlâm
23. Birisi va' de-i ferdâ birisi zevḩ-i peşîn
Bende bilmem ne yaña şevḩ ile itsem iḩdâm
24. Yürî camî' lere terk eyle gönül gülzârı
Tâ ki evrâd idelim ed' ıyye-i şâh-ı enâm
25. Ğurre-i feyz-i Hudâ hâver-i envâr-ı Hudâ
Melce-i şâh u gedâ şâh-ı Ferîdun ḩuddâm
26. Şâh-ı seyyâre ḩaşem çarḩ-ı medâr-ı ' âlem
Bende-i dergehîdir evc-i felekde Behrâm

^{18a} itdikde] itdikce İ, T.

^{18b} elḩân ile] elḩânla İ, T.

^{19b} neş'ede] neşnede T.

^{22b} öbürî] ol yeri T, ol biri İ.

^{23b} şevḩ ile] şevḩle T, zevḩle İ; itsem] kılsam İ.

^{24a} yürî] yürü T.

^{25b} ḩuddâm] ḩüzzâm T.

^{26a} şâh] şeh İ.

27. Şāh-ı şāhān-ı cihān Hāzret-i Sultān Selīm
Hātır-ı enverī mir'at-ı şerīfī ilhām
28. Bārekallah ne şehenshāh-ı memālik-ārā
Şānekallah ne Hudāvend-i keşirü'l-en'ām
29. Mihr-i iqbāline bir zerre mühimmāt-ı umūr
Baħr-ı iclāline bir kaṭre selāṭin-i 'azām
30. Revzen-i himmetine cām olamaz mihr ile mäh
Dergeh-i haşmetine perde degil heft ecrām
31. Fikr-i vālāsı temel virdi esās-ı mülke
Āferin itdi 'ademden aña eslāf-ı kirām
32. 'Āleme virdi nesīm-i keremi şādābī
Oldı eyyām-ı şafā-baħş-ı bahār-ı eyyām
33. Dem-i 'adlinde eger āgını kırsa şayyād
Murğa bir lāne-i āsāyiş olur halka-i dām
34. Nāzar-ı himmeti kim bendeyi eyler hākān
Kürbeye kılsa nāzar şiri ider istiḥdām
35. Şaħne-i 'adli güzār eylese mülk-i hüsne
Çeşm-i hübāna kırmaz bir nigeħ-i hün-āşām
36. Gülşene kılsa nāzar bād-ı nesīm-i luṭfı
Eylemez rāyiḫa-i ğoncesi icāb-ı zükām
37. Ṭal'at-ı enverī ḫurşid-i semā-yı devlet
Zāt-ı vālā-yı hümāyūnı 'imād-ı İslām
38. Pāy-dār eyleye evreng-i ḫilāfetde Hudā
Zāt-ı vālāsını iqbāl ile tā rüz-ı kıyām

^{27b} enverī] enver-i B; şerīfī] şerīf-i İ, T.

^{29a} mühimmāt-ı] mühimmāt u B.

^{32b} u] - İ; baħş-ı] baħşı T.

^{33b} halka-i] halkına T.

^{34b} kürbeye] giryeye T.

39. Dāverā çarḥ-ı derā şāh-ı muḥarr-ı mekārā
Ey ki bāb-ı keremi ‘āleme dergāh-ı merām
40. Ramazāniyye bahāriyye dimekden ġarażım
Şıdḳ ile ed‘ıyye-i devleti kılmaḳ itmām
41. Ba‘de-i südde-i vālāya du‘ā beyninde
Hāl-i nāçizimi ma‘zūrum idersem i‘lām
42. Ḳulıñā māh-ı şıyām eyledi her māhı felek
Beni bir loḳma ile eylemedi şirin-kām
43. Ya‘ni her vaḳti baña eyledi vaḳt-i imsāk
Yine laḥt-ı ciğerimden beni eyler iṭ‘ām
44. Āh u feryād ile nān-pāre niyāz itdikçe
Gösterir mihr ile māhı baña her şubḥ ile şām
45. Bir dilim nān yerine kıldı hilāl-i iḥsān
Nuḳre-i sīme bedel yıldızı virdi in‘ām
46. Neyleyem başına çalsun yedi seyyāresini
Mihr ü māhına bedel virse iki ṭabla ṭa‘ām
47. Gösterir atlas-ı çarḥı baña ḳaftāna bedel
Ne ḳaba işleri vardır baña rûz-ı bayrām
48. Uğrasın hışmına Mirrîḥ-i siyeh kirdārın
Zühreden şādır ise bu reviş-i nā-fercām
49. Yevm-i şek oldu baña ġurre-i subḥ-ı ümîd
Beni mānend hilāl eyledi cevri-ı eyyām

^{39b} ki] - İ.

^{40b} şıdḳ ile] şıdḳla İ, T.

^{43b} laḥt] taḥt İ.

^{44a} feryād ile] feryādla T.

^{44b} şubḥ ile şām] şubḥ u şām İ.

^{49a} subḥ-ı] subḥ u İ; ümîd] ümmîd İ, T.

50. Bilmediñse beni ey çarḥ-ı denī āgāh ol
Ben du‘ ākār-ı cenāb-ı şeh-i seyyāre ḡulām
51. Benüm evreng-i me‘ ānīde o deryā-yı suḡan
Mülk-i endīşede ol mīr-i hüner mīr-i kelām
52. Kāsem eyler benüm eş‘ ārım ile İbn-i Yemīn
Şıḡınur ḡayme-i endīşeme rūḡ-ı Ḥayyām
53. Sümmā vaşf-ı bahār u ramazānla bu suḡan
Oldı hem mescid ü hem ḡülşen iki dürlü maḡām
54. Cāmi‘ i ḡülşen ider ḡülşeni kıldı cāmi‘
Var mıdır ḡāme-i ṭab‘ ım gibi sāḡir-ressām
55. Suḡan oldur ki ola böyle zülāl-i cārī
Ola ma‘ nāsı şafā-baḡş-ı dil-i ḡāş u ‘avām
56. İdelim ed‘ iye-i devlete Fāzıl āḡāz
Müşk-i ezfer ile tā kim suḡanın bula ḡutām
57. Tā ki māh-ı ramazān eyleye tebdīl-i füşül
Ki bahar içre gehī ide şitāda iḡdām
58. Mihr-i iḡbāl-i şehenşāhī ide tābında
Evc-i vālā-yı sa‘ ādetde Ḥudā-yı ‘allām
59. Eyleye rayiz-i şeb-dīz-i felek tā maḡşer
Kābzā-i dest-i hümāyūnına teslīm-i zümām
60. Fāzıla kāfiye-i nazma du‘ ādan soñra
Ḥātīme olsa sezā elfāz-ı şerif-i in‘ ām

^{50b} cenāb-ı] - İ.

^{52b} ḡayme] ḡayme T.

^{53a} ramazānla] ramazāna İ, T.

^{54b} sāḡir] sāḡir İ.

^{59a} felek] cihān İ, T.

⁶⁰ Beyit: - B, İ, T.

61

Kaşide-i Şitâ'yye Berkâb-ı Şâh-ı Enâm Hâzret-i Sultân Selîm Hân*

___././___././___././___

1. Sâki bu sene başdı şitâ hârik-i 'âde
Meclisde gerek âteş-i seyyâle ziyâde
2. Seyreyle nice eyledi hûrşid-i cihân-tâb'
Ebr-i siyehi şırtına bir kara libâde
3. Bir mertebe serd oldı hevâ kim kuş uçurmaz
Efserde olur geçse melek evc-i semâda
4. Bir dilber ile şimdi gerek nâfe-be-nâfe
Pîrâhen-i gam olmaya ammâ ki ârâda
5. Tondırdı bizi berd-i heva şöyle ki farazâ
Bûs eyler isem dilberi bir böyle hevâda
6. Bî-şübhe tonar iki dudağım ruhu üzre
Tâ ateş-i ruhsârı ide kuflu güşâde
7. Yağma şude-i dest-i şitâ oldı harâret
Dünyâda hemân âteş-i mey qaldı hafâda
8. Ey pîr-i muğan âteş-i gayret saña düşdi
Göster dil-i sermâ-zedeye şu'le-i bâde
9. Sermâyeyi sermâye virüp hep dil-i nâ-kâm
Germiyyetimiz qalmadı bu faşl-ı şitâda
10. Bârâna nazîre tolu yağıdır bize sâkî
Âteş ile âbı kıyalım bârî 'inâda

⁶¹ B 32a, M 48b, İ 39b, T 18b.

* Kaşide-i Şitâ'yye Berkâb-ı Şâh-ı Enâm Hâzret-i Sultân Selîm Hân] Şitâ'yye Berkâb-ı Şâh-ı Devrân M, Şitâ'yye Berkâb-ı Şâh-ı Devrân Halledallâhu Hîlâfete hû İlâ Ahırî'z-Zamân T, Şitâ'yye-i Sultân Selîm Hân-ı 'Aleyhi Rahmeti Ve'l-Gufrân İ.

^{3b} geçse] gecse T, geç İ.

^{6a} bî] bir M; dudağım] tudağım İ.

^{7a} şitâ] hudâ M, İ, T.

^{7b} hafâda] havada M.

^{9a} sermâye] sürmâye M.

11. Gösterdi şoguk çehre bize ‘âlem-i ‘ulvî
Âsîb-i felekden kürre-i ‘arz-ı cefâda
12. Arz ile semâ arasında düşdi bürûdet
Tâ cemre-i evvel gire mâ-beyn-i hümâda
13. Hep söyleyelim yana yana cevri-î şitâyı
Bir kerre hemân faşl-ı temmûz olsa i‘âde
14. Şad gûne belâ ile giriftâr-ı cefâyım
Bir hâne-i vîrânede tâ semt-i vefâda
15. Bir hâne-i vîrâne ki dîvâr u tavânı
Şad secde ider bâd-ı hevâ şubh u mesâda
16. Aç gözli tavânı tamâ‘-ı berf ü mahtarla
Kılmış dehen-i h‘âhişi gerdûna güşâde
17. Dükkançe-i hallâca dönüp zâhir ü bâtın
Bîrûn u derûn berf ile hep sâde-be-sâde
18. Defnitdi bizi zinde iken berf-i siyeh-kâr
Ey ehl-i nefes Fâzıl-ı bîçâre belâda
19. Cem‘ oldı ânın hânesine cümle ‘anâşır
İllâ ki meger ‘unşûr-ı âteş yok arada
20. Sînemde hemân âteş-i ‘aşk itmede cûşış
Ten berf-i sefîd altına pîçîde-‘abâda
21. Pek müşkil olup mâ-haşal hamle-i sermâ
Şâyed ki vire bu ten-i bî-zârı fesâda

^{12a} arasında] arasına M; arz ile] arzile T.

^{12b} gire] gibi İ; mâ-beyn-i hümâda] mâ-beyn-hümâda İ, T.

^{15a} dîvâr u tavânı] dîvâr u şıvası İ.

^{16b} gerdûna güşâde] gerdün-güşâde İ.

^{17b} u] - İ; derûn] berûn M; berf ile] berfle T.

^{20a} itmede cûşış] itmede cûş İ, T, itmededir cûş M.

^{21a} olup] olur M, İ, T.

22. İllâ ki meger eyleyelim hâl-i za'îfî
Bu âteş ile sūdde-i vâlâya ifāde
23. Bir mihre şikāyet idelim şiddet-i berdi
Kim şayf u şitâ şu'le-i envârı ziyāda
24. Sultân Selîm Hân ki bu ahlâk ile billah
Hiç gelmedi bir mişli mülûk-ı kudemāda
25. Ol şâh-ı kerem-pîşe ki ihlâş-ı du'âsı
Bir şu'le-i cevvalē dil-i şâh u gedāda
26. Kân-ı haber-i ğayb ki her re'y-i savābı
Hayret-zed-i endîşe hayâl-i 'uḳalāda
27. Şükr ide bu ümmet şeb u rûz oldu muvaffaḳ
Bir böyle melek pâdişeh-i pâk nijāda
28. Luṭf u keremi 'âleme bir ebr-i güher-bâr
Hep ed'ıye-i hayrî ziyân-ı fuḳarāda
29. Kahr u ğazābı düşmene bir sâ'ika-fersâ
Ateş-fiken-i hayra derûn-ı 'uzmāda
30. Fetḥ itdi kef-i mekremeti bâb-ı murādı
Hep irdi cihân vaḳt-i şerifinde murāda
31. Ey pâdişeh-i memleket-ârâ-yı keremkâr
Ârâyiş-i iḳbālîni ḥaḳ ide ziyāde
32. Ḥaḳ kışını kış yazını yaz eyleye dâ'im
Devrinde ola ḥalk-ı cihân zevk ü şafāda

^{23b} u] - M; şitâ] şitāda İ.

^{24a} ahlâk ile] ahlâḳla İ, T.

^{26a} ki] bir İ; re'y-.] herzâ-yı T.

^{27b} ü] - i; nijād] nezād T.

^{29a} bir] - M.

^{29b} hayra] ḥar M.

^{30a} mekremeti] mekremet-i M.

^{30b} vaḳt] zât İ, T.

33. Bu bende-i 'üryāna kaba cilve ider çarḥ
Semmūra bedel ḥil'ati bir cübbe-i sâde
34. Virdi aña bir ra'şe-i cebriyye bu sermā
Bārid ḥareket itse de min ġayrı irāde
35. Bu yaşıle berf itdi beni ġarḳa-i ḥayret
Bir aḳ saḳal pir gibi ḥāke fütāde
36. Maġdūra teselli viren ümid-i nevāliñ
Bir kuvvet-i ḳudsiyye derün-ı zu'afāda
37. Hürşid-i kerem toġmaz ise eylerim elbet
Yeḥ-pāreleri başımñ altında vü sâde
38. Buldı o ḳadar āteş-i endişe bürüdet
Efserde olur ma' nā ḥayāl-i şu'arāda
39. Berfiyyede bu nazm-ı terim āb-ı muşaffā
Tondurma olur tursa dehān-ı şüḳalāda
40. Hem kerem ola hem serd ola elfāz u me' āni
Nādir bulunur tâze suḥan böyle edāda
41. Endişe-i bāriden olur ma' na-i bārid
Tondurmacı olsa nola her ḳarcı-zāde
42. Fāzıl yine ġarḳ olmuşiken hırmen-i berfe
Dil āteş-i iḥlās ile tennür-ı du'āda
43. Döndükçe bahar ile ḥazānı bu cihānıñ

^{33a} ider] irer T.

^{34b} ġayrı] gayr M.

^{35b} yaşıle] başla İ; ḥake] ḥāke İ; saḳal] saḳallu T.

^{36a} maġdūra] ma' zūra M, T.

^{37b} ise] idi M; visāle] vü sâde İ.

^{40a} elfāz u me' āni] elfāz-ı me' āni İ, T.

^{42a} olmuşiken] olmuş iken T.

^{42b} iḥlās ile] iḥlāsla T.

^{43a} döndükçe] döndükce T.

^{43b} ola] - İ; ġonçe] ġonce T.

Gül-gonçe-i iķbāl ola sīrāb u gūşāde

44. Tā maḥşere dek devlet ile ola mü'eyyed
Ol zāt-ı hümāyūnı ola hıfz-ı Ḥudāda

62

Terkīb-i Bend-i Bahāriyye Berkāb-ı Şāh-ı Enām Ḥazret-i Sulṭān Selīm Ḥān*

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Yine köhne baharı eyledi bād-ı şabā tāze
Terāvetlerle oldu gül-sitān-ı dil-güşā tāze
Yine dāğ-ı derūnuñ tāzelensin bülbül-i gülşen
Ki her bir nev-şükūfe buldı bir neşv ü nemā üzre
Ḳadīmullah cihān-ı köhneyi itmiş yine tāze
Degil eski 'anāşır ḥāk u bād āb u hevā tāze
Gülitān u nihāl ü lālezār u yār-ı nev āyin
Cihānda ḥāşılı bintü 'l-'inebden mā'adā tāze
Ġazel ṭurfanda ma' nā nev-zuhūr u 'işveler nāzik
Beyātı nağme itsün muṭrib olmaz hep safā tāze
Ḥarām itsün hemān ol nev-fidānım şahn-ı gülşende
Nihāl ḳaddi serv-āsā görünsün dā'imā tāze
Egerçi ğamzesi bir köhne üstād-ı suḥan ammā
Nigāh u 'işve ü eṭvār u reftār u edā tāze
Zuhūr itdi o eski fitnenin de ḥaṭṭ-ı nev hīzī
Kühen 'uşşāķına oldu yeniden bir belā tāze
Efendüm sünbüle arz eyle gel zülf-i perişānın
Seniñ arz-ı cemāl itmekle artar ey perī şānın

2. Neden sim-āb-ı çeşmiñ böyle dā'im ıztırab üzre
Revān olduķda gūyā kim yürür ṭāķ-ı ḥarāb üzre

⁶² B 33a, İ 113b, T 21a, - M.

* Terkīb-i Bend-i Bahāriyye Berkāb-ı Şāh-ı Enām Ḥazret-i Sulṭān Selīm Ḥān] Terkīb-i Bend De-Ber-i Zemīn-i Köhne-Bahār u Der Sitāyiş-i Sulṭān Selīm-i Kāmkār T, Terkīb-i Bend-i Şāh-ı Cihān Sulṭān Selīm Ḥān İ.

^{1c} tāzelensin] tāzelensün İ, T.

^{1ç} neşv ü nemā] neşv-i nemā İ, T.

^{1d} tāze] teccid İ, T.

^{1e} ḥāk u bād āb u] ḥāk ile āb İ, T.

^{1h} u] - İ.

^{1j} ḳaddi] ḳad İ.

^{1k} suḥan] sitem İ.

^{1l} 'işve ü] 'işve-i İ.

¹ⁿ yeniden] yeñiden İ.

Yazıldı kâğıd-ı ruhsâra çünkim âyet-i hattıñ
 Ruğun bûs eylemekde ba‘d-ezîn câ‘iz kitâb üzre
 Giderken bezmine âğyâr-ı dünun sür‘ât eylersin
 Belî âb-ı revân süflî yere cârî şitâb üzre
 Şorar hûn-ı dilim büryân iderken bağrımı ğamzeñ
 Meyi nûş eylemek mu‘tâd-ı çeşmiñdir kebâb üzre
 O dil kim sînesiñ eyler siper bab-ı fûrûğundan
 Hemân ketândan bir perde çekmiş mâh-tâb üzre
 Teniñ efserde kıldı penbe-i meh-tâb reşkiñden
 Ruğuñ tamğa-yı nûr urdı cebîn-i âftâb üzre
 Dil-i Mirrîhî lerzân itmesün mi çeşm-i maḥmûruñ
 Gerekdir mest-i lâ ya‘kîlden* olmağ ictinâb üzre
 Ruḡ pür âb u tâb üzre göründi noḡta-i ḡâlîñ
 Meger kim cây-gîr itmek olurmuş naḡş-ı âb üzre
 Suḡan erbâbına bir çeşm-i sāhir böyle lâzımdır
 Ânı vaşf itmege üstâd-ı şâ‘ir böyle lâzımdır

3. Ğam-ı dil-sûz te’sir eylemiş ammâ dil ü cāna
 Çeker bir âteşin zincîr ile o yana bu yana
 Beni pest eyledi bir mertebe gerdûn-ı dün-perver
 Girîbânım tolaşdı dāmene dāmen girîbāne
 Felekden nâz ile her ḡar-meniş ḡarmen olur ammâ
 Niyâz ile alınmaz merdüm-i dünyāya bir dāne
 ‘Aṡşdan eylesem şekvâ ateşden eyler imdādım
 Beni ḡandur disem âlûde eyler çeşmimi ḡāna
 Beni ey çarḡ incitme hemân şemşîr-i āhımla
 Seni çāk eylerim dāmāndan tâ ṡarf-ı dāmāne
 Yeter cevri sitem feryād ey çarḡ-ı felek feryād

^{2c} çünkim] cünkim T.

^{2ç} kitâb üzre] lâzım kitâb İ.

^{2f} büryân] pür yân İ, T.

²ⁱ reşkinden] ḡasediñden İ.

* Kur'an, Yasin 36/68: Bununla birlikte kimin ömrünü uzatıyorsak, yaratılışta onu tersine çeviriyoruz. Akıl etmez misiniz.

^{2m} üzre göründi] üstünde gördüm İ, T; noḡta-i ḡâlîñ] nuṡṡa ḡâlîñ İ.

²ⁿ naḡş-ı] naḡşı T.

^{2o} bir] - İ; çeşm-i] çeşmi İ, T.

^{3c} dūn] hūn T.

^{3d} nâz ile] nâzile T.

^{3e} niyâz ile] niyâzile T.

^{3g} çeşmimi] cismimi T.

³ⁱ felek] sitem İ.

Şikāyet eylerim billah senden şāh-ı devrāne
 Şeh-i vālā ki mīh-ı na'l-ı esbi bir güherdir kim
 Olur pīrāye bahş-tāc-ı şāhān gitse Īrāna
 Zamān-ı devletinde penbeden feryād ider āteş
 O rütbe 'adli imdād itmede hāl-i za'ifāne
 Selīm Hān-ı mu'allā nūr-bahş-ı dīn-i Īslāmı
 Ki qalb-i pākine āyīnedir mevlānıñ ilhāmı

4. Vücūd-ı eşrefi kim bā'ış-ı āsāyış-ı 'ālem
 Fürūğ-ı mühr-i zātı māye-i ārāyış-ı 'ālem
 Vücūd-ı enveri bir şem' dir kim çarh-ı pervāne
 O şem' iñ şu' lesi üstündedir hep gerdiş-ı 'ālem
 Kavağ āyīnesidir ey Sikender zīnet-i dünyā
 Degildir şimdi mir' ātiñ seniñ zībāyış-ı 'ālem
 Zühalle hem-nişin olmağ dilersiñ çarh-ı atlasda
 Bu dergāh üzredir ey māh hep ārāyış-ı 'ālem
 Mecāl-i eşheb-i iqbālī olmaz sāha-i ğabrā
 Muht-ı küh-ı iclālī degil gencāyış-ı 'ālem
 Cihān-ı ālāmla hep taş yāşdanmış iken şimdi
 Per ü bāl-i hümā-yı rāhat oldı bālīş-ı 'ālem
 Delil-i ihsānına besdir bu kim eyyām-ı devrinde
 İder da'vā-yı şîr oldı bütün bî-dāniş-ı 'ālem
 Murād üzre cihān hep kām-rān oldı zamānında
 Bekā-yı devletinde ğayrı yokdur hā'hiş-ı 'ālem
 Cihān tırduqça tırsun kim cihāna muqtezādır bu
 Bütün dünyā vü mā-fihāya şāmil bir du'ādır bu
5. Serāy-ı devleti kim seng-i rāhı cevher-i elmās
 O yerde kesb olur renk ü cilā-yı zīver-i elmās
 Şuyun buldı gülistān-ı cihān eyyām-ı 'adlinde
 Ki her bir nev nihāl oldı muraşsa' hançer-i elmās
 Alınsa hırde-i seng-i şerīfi reh-güzārından
 Olur şāhān-ı Çiniñ başına bir efser-i elmās

^{4c} şem'] şem'e İ.

^{4c} şu' lesi] - İ.

^{4g} ārāyış] rû-māliş T, rû-māyış İ.

⁴ⁱ ālāmla] ālām ile İ, T.

⁴ⁿ devletinde] devletinden T.

^{4o} tırduqça] tırduqça İ; muqtezā] muqtedā İ.

^{4ö} dünyā vü] dünyā-yı İ.

^{5b} yerde] yerden İ, T; ü] - İ.

Nigāh-ı i‘tibarı düşse bir seng-i siyāh üzre
 Olur ol demde nūrāniyyet ile hemser-i elmās
 Zülāl-i midḥatiyle öyle şafvet buldı endişem
 Ki reşkinden bulandı çeşme-i āb-ı ter-i elmās
 Benüm ol şā‘ir-i cevher-tırāş-ı ma‘den-i ma‘nā
 Dilim genc-i güherdir bu kıssadem defter-i elmās
 Hemān bir nān-pāre maṭlabım altūn gibi olmam
⁵ⁿ Yüzi zerd ile her bir pütcede ḥā‘hişger-i elmās
 Efendüm çarḥ muhtāc eylemişdir Fāzılı şimdi
 Du‘ādan ğayrı yokdur bir ğıdāsı ḥāşılı şimdi

63

Ḳaşıde-i Der Sitāyiş-i Sulṭān Selīm Ḥān*

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _ _

1. Āh ol nūr-ı başār rūḥ-ı revān iki gözüm
 Dīdeden ḥayli zamān oldı nihān iki gözüm
2. Çeşmi bīmār-ı ezel ğamzesi cellād-ı ecel
 Ol gözi kanlı güzel yoşma civān iki gözüm
3. Ten-i ‘uşşāḳda göz göz nigeḥi zaḥm açmış
 Pehlivāndır benüm ol ḳaşı kemān iki gözüm
4. Yüzine bakmağa gözler ḳamaşur ḥüsnünden
 Öyle bir dīde-rubā mihr-i cihān iki gözüm
5. Nūr-ı ‘aynım seni gözden geçürür ehl-i naẓar
 Meylidir ḳāmetiñ ey mūy-ı miyān iki gözüm
6. Luṭf-ı ḥaḳla kerem-i şāh-ı cihāna muhtāc
 Tā ki seyr eyleye ruḥsār-ı bütān iki gözüm
7. Ğurre-i ‘ayn-ı melek Ḥaẓret-i Sulṭān Selīm
 Merdüm-i dīde-i ebnā-yı zamān iki gözüm
8. Eylesem çeşmime ḥāk-i rehini kehl-i cilā

⁵ⁿ yüzi] bu rū-yı İ, T; bir] - T, her İ.

⁶³ B 34a, M 44b, İ 36b, - T.

* Ḳaşıde-i Der Sitāyiş-i Sulṭān Selīm Ḥān] Ḳaşıde-i Der Sitāyiş-i Şāh-ı Cihān İ, - M.

^{3b} pehlivāndır] behlüvāndır M.

Göre hâl-i siyeh-i hûr-ı cenân iki gözüm

9. Ne melekde ne beşerde görünür akrânı
İşte gerdün-ı felek işte cihân iki gözüm
10. Meger illâ ki göre mişlini çeşm-i aḥval
Zâtına münteḥab-ı kevn ü mekân iki gözüm
11. Bir midir cevher ile seng-i siyâh-hârâ
Bir midir gürbe ile şîr-i jiyân iki gözüm
12. Hâk-pâ-yı keremi sürme-i çeşm-i şâhân
Şu‘le-i bâşîre devlet ü şân iki gözüm
13. Hizmet-i medh-i şerîf ile nice demlerde
Şaḥn-ı kırtâsa olur nûr-feşân iki gözüm
14. Müjeler ḥame-sirişk olsa midâd-ı vaşfi
Yine ‘ayni olarak olmaz ‘ayân iki gözüm
15. Dergeh-i nüzhet-i ebşâr-ı şeh-i âfâka
‘Arz-ı ḥal ile ider ḥâli beyân iki gözüm
16. Naḳş-ı evşâf-ı hümayûna ki vaḳf olmuş idi
Şimdi vîrâne olup ḥayli zamân iki gözüm
17. Ğâlîba şerm ü ḥayâ eyledi aḳranından
Ol sebep perde-nişîn oldu hemân iki gözüm
18. Ḥasret-i seyr-i temâşâsı ile maḥbûbuñ
Aḳıdır rûz ile şeb eşk-i revân iki gözüm

^{9b} gözüm] - M.

¹⁰ Beyit: - B.

^{10b} zâtına] zâtıdır İ.

^{11a} hârâ] hârâ M.

^{12b} ü] - İ.

^{13a} demlerde] demlerdir M.

^{16a} ki] - M.

^{16b} ḥayli] ḥayli M; gözüm] - M.

^{17b} gözüm] - M.

^{18a} temâşâsı] temâşâ İ.

^{18b} rûz ile] rûzla İ; iki gözüm] - M.

19. Kimseye renk-i ruḥ-ı cezbese olmaz ma‘lûm
Dilbere olmayacak ta nigerân iki gözüm
20. İki çeşmimde te‘allül iki zânûda veca‘
Kaldım ağmâz u tekâ‘üdle amân iki gözüm
21. Dest-i keḥḥal u hekîme kerem ü iḥsânım
Naḳre-i sîme bedel ḳatre çekân iki gözüm
22. ‘İllet ü kıllet ü devlet ile ğurbet birden
Ḳaḅı derde müteḥammil ola cân iki gözüm
23. Mâ-ḥaşal merḥamet şâh-ı cihâna ḳalmış
Fâzılın ğayet ile ḥâlî yaman iki gözüm
24. Şıdḳla böyle ider şâh-ı cihân-dâra du‘a
Giryeler eylemede vaḳt-i ezân iki gözüm
25. Şaḳlasun zât-ı hümâyûnı nazardan Allah
Ki odur bâriḳa-i çeşm-i zebân iki gözüm
26. Düşmen-i devlet ü cāhı diyelim kör olsun
Ḥaşre dek mülki ola emn ü emân iki gözüm
27. Dîde-i tâli‘ ü iḳbali cihan-tâb olsun
Göre a‘dāsını bî-nam ü nişân iki gözüm
28. Fâzılın ed‘ıyesi şimdi olur ‘ayn-ı şavâb
Sürme-i çeşm-i ḳabûl oldığı an iki gözüm

^{22a} kıllet ü] kıllet M, İ.

^{25b} zebân] zamân M, İ.

^{26a} ü]- M.

^{26b} gözüm] - M.

^{27a} tâli‘ -i iḳbālî] iḳbālî tâli‘ i M, İ.

64

Mersiye Berāy-ı ʿĀzim-i Dergāh-ı Hāḡ Hüdāvendigār-ı Esbaḡ Sultān Selīm Hān

ʿAleyhimü ’r- Raḡmetü ’l-Mennān*

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

1. Felegiñ ḡubbe-i firūzesi vīrān olsun
ʿĀlemiñ enfūs ü āfāḡı perīṣān olsun
2. Felegiñ çarḡı kırılısın nefes-i āhımdan
Pāre pāre dökülüp ḡākle yeksān olsun
3. Felegiñ ṣābit ü seyyāreleri baʿ de ’l-yevm
Rīze rīze ṣaçılıp ʿāleme rīg-i beyābān olsun
4. Felek çāk olana atlas mīnā ḡānımı
Līme līme ṭaḡılıp ʿāleme rīzān olsun
5. Tōḡmasun bir daḡı ḡūrṣīdle çarḡıñ māḡı
Māḡ-ı visāli vü ṣeb ü rüzü yere pinhān olsun
6. Qılmasun devr-i felek bir daḡı icrā-yı fuṣūl
Ne bahār u ne ḡarīf ü ne zemistān olsun
7. Düşmeye ṣebnem-i ter esmeye ḡoṣ bād-ı seḡer
Ne ḡül-i tāze ne bülbul ne ḡülistān olsun
8. Hep ʿaḡīm ola mevālid-i ṣelāṣ-ı ʿālem
Ne nebāt ola ne maʿ den ne de ḡayvān olsun
9. Ey felek ey felek ey çarḡ-ı sitemkār yeter
Rüz-ı maḡṣer ḡörelim ʿāleme dīvān olsun

⁶⁴ B 35a, M 105a, İ 160a, - T.

* Mersiye Berāy-ı ʿĀzim-i Dergāh-ı Hāḡ Hüdāvendigār Esbaḡ Sultān Selīm Hān ʿAleyhimü ’r- Raḡmetü ’l-Mennān] ḡazel-i Fāzıl Efendi M, Mersiye Berāy-ı ʿĀzim-i Dergāh-ı Hāḡ Hüdāvendigār Esbaḡ Sultān Selīm-i Ṣālīs İ.

^{1b} ü] - M.

^{2b} dökülüp] ḡokulup İ.

⁴ Beyit: - B, İ.

⁵ Beyit: - B, İ.

^{7a} esmeye] esme M; bād-ı seḡer] bād u seḡer M.

^{7b} ḡül-i] ḡülü İ.

⁸ Beyit: - B, İ.

^{9a} çarḡ] dehr M.

10. ‘Ālemin rūhı olan şāha ki kıydıñ zālīm
Nice şimden gerü ‘ālem nice devrān olsun
11. Nice mağrūr ola iqbāline dünyāda kişi
Tūtalım taht-ı cihān üzre Süleymān olsun
12. ‘Ālemin işte Süleymānı Selīm Hān-ı şehīd
Taht-ı mülkü dilerim bağçe-i Rıdvān olsun
13. Öyle dānā-yı fehīm öyle himemkār u hālīm
Her ma‘ ārifde kemāl-āver-i itkār olsun
14. Hūsn-i ahlākla ol hūsn-i cemāl-i tal‘at
Böyle kâbil mi ‘aceb bir daḥı insān olsun
15. Nice ḥayrāt u eşer eyledi icād u binā
Hizmeti nezd-i Hudā mūcib-i gufrān olsun
16. Kıldı tertīb-i ‘asākır daḥı ta‘līm-i cihād
Gāziler zümresine şāh-ı şehīdān olsun
17. Ol kadar ancak olur ḡayret-i dīn ü devlet
Sa‘y-i meşkūru kabūl-āver-i Yezdān olsun
18. ‘Ākıbet zāhır olur vācib olan kārūnu
Bilinir kadr-i ‘abā mevsim-i bārān olsun
19. Āh ol mihr-i cihān-tāba kūsūf irmiş iken
Mā-ḥaşal istedi ‘ālem yine raḥşān olsun

^{10a} ki] - İ.

^{11b} üzre] içre M.

^{12b} taht] taht İ.

^{13a} u] - M.

^{13b} kemal-āver] kemāl-i evveli M.

^{15a} u] - M.

^{16a} ta‘līm] ta‘lī M.

¹⁷ Beyit: - M.

^{17a} ü] - İ.

¹⁸ Beyit: - M.

¹⁹ Beyit: - M.

20. Hep murad etdi qader oldu muh  lif amm  
Sa  y ile def  -i qaz ya nice imk n olsun
21. Kim bil r tahta bedel  h ola t b t-ı fen 
  h-ı mazl m   adem iqlimine sult n olsun
22. On sekiz s l sekiz m h meger m ddet-i m lk
Va  de geldikde ne q bil da ı meyd n olsun
23. All h All h nice h r  id-i cih n-t b-ı zam n
Bir avu  h ke gir p ser-be-gir b n olsun
24.    r-deh-i m h oturup k   -i  amda ma l  
   bet b yle telef-gerde-i d n n olsun
25. Bir alay k fir-i b -d n ed p ol   ha h c m
T  ki ol mehlekeden  adne  it b n olsun
26. Bir s r  kelb-i     r etdi o   re  amle
Her biri n r-ı cehennem ile p ry n olsun
27. La  net olsun ten   erv hına mel  n n n
Ebed    neleri d za -ı n r n olsun
28.    ol cism-i  er f ol ten-i p l ze-mis l
Ne rev   arb-ı ed n  ile lertz n olsun
29. Kimseye  f dememi  iken o n zende   z z
Ne bel   adme-i a  d  ile n l n olsun
30. Yaln z n leke i  mmet-i  sl m degil
Kim umar millet-i Ters  da ı giry n olsun
31. A lasun ma  ere dek   n ile    m-i   lem
Heft-dery -y  cih n  asret ile  an olsun

²⁰ Beyit: - M.

²¹ Beyitten sonrası M'de istinsah edilmemi tir.

^{21a}   h]  h  .

^{25a}   h]  h  .

32. Yağdı hep şâ' iğalar bād-ı maţar bir müddet
Mâtem-i dehre bu yetmez mi ki bürhân olsun
33. Didi mersîyyesini hâş çerâğı Fâzıl
Tâbe-maḥşer sebeb-i rahmet ü ğufrân olsun
34. Çünkü tekrar ile hân olmadı bu fânîde
Dilerim dâr-ı beḳâ tahtına hâḳân olsun
35. Nûr ile merḳad-ı pâkinde o yatdıḳca hemân
Ḥazret-i pâdişehiñ 'ömrü firāvân olsun

65

Der Zımn-ı Taleb-i Nân-pâre Be-Vaşf-ı Sultân Selîm Ḥân-ı Cennet-Mekân*

__ . / . __ . / . __ . / . __

1. Ol âfete âhû-yı harem nân-pâre
Ya' ni dil-i erbâb-ı elem nân-pâre
2. Buğdâyî bir esmer ile kendim düşdüm
Kıldı beni tennûr-ı sitem nân-pâre
3. Ol dilber-i ḥabbâz beççe-i pür âteş
'Âşıklarına mâye-i ğam nân-pâre
4. Ağyâra leb-i pâki şekerden şerbet
Baht-ı siyehe tırta-ı ḥam nân-pâre
5. Ruhsâra ğidâ virdi ter-i müşgîni
Kim ğonçelere ḳatre-i nem nân-pâre
6. Bir ḥabbe-i sevdâ aña ḥâl-i dâne
Bir bahte olur naḳş-ı raḳam nân-pâre
7. Tâḥûn-ı felek virmez imiş ey Fâzıl

^{30b} ü] - İ.^{31b} dâr-ı beḳâ] taht-ı beḳâ B.⁶⁵ B 35b, İ 31a, - M, T.

* Der Zımn-ı Taleb-i Nân-pâre Be-Vaşf-ı Sultân Selîm Ḥân Cennet-Mekân] Ḳaşıde-i Sultân Selîm Ḥân-ı 'Aleyhi Ve'l-Ġufrân İ.

^{2a} buğdâyî] buğdây İ.^{6a} ḥâl] ḥâl İ.

- Hem fikr-i daķık ādeme hem nān-pāre
8. İllā meger ihsān-ı şeh-i ‘ālemden
Kim andan alur cümle ümem nān-pāre
9. A‘ dāya daķı lutf ile itmiş ihsān
Ol pādişeh-i ehl-i himem nān-pāre
10. Sulţān Selīm Hān ki kef-i cūdundan
Eyler talep İskender ü Cem nān-pāre
11. Ol pādişeh-i sufre-keşān-ı ‘ālem
Mihr ü meh aña iki direm nān-pāre
12. Bir bendeye ihsānı ider nice himmet
Eyler aña iqlīm-i ‘Acem nān-pāre
13. İn‘ ām-ı mülūkānesi eyler tevcīh
Bir bülbüle gülzār-ı irem nān-pāre
14. Yerden göge dek ni‘ metine müstağriķ
Almış bütün a‘ li ile kim nān-pāre
15. Tā *naḥnu ḳasemnāda** nev-āl-i şāhī
İtmiş bize ḥallāķ-ı ḳasem nān-pāre
16. Ey şāh-ı kerem-pişe ki en‘ āmıñdan
Hemvāre alur cümle ḥadem nān-pāre
17. Ḥarmān-ı felekden yine feryādım var
Virdi baña hemvāre ‘adem nān-pāre
18. Fırın-ı semtinden çıkarır nā-pīrā
Şad seng-i cefā āña disem nān-pāre

^{14b} a‘ li] a‘ lā İ.

*Kur'an, Zuhuf 43/32: Allah'ın kâinâtı yaratmadan önce her kulun kısmetini belirlemiş olduğunu ve kimsenin rızkının kimseye gitmeyeceğini anlatır. Rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar? Onların o küçük ve değersiz hayattaki geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Bir bölümünü derecelerle diğerinin üstüne çıkardık. Bunu bazısı bazısını tutup çalıştırsın diye yaptık. Rabbinin rahmeti onların toplayıp durduklarından daha hayırlıdır..

19. Yazmış baña mülk-i suhan eş'ârı
Tâ rûz-ı ezel levh ü qalem nân-pâre
20. Kaşr-ı yed ile oldı baña meşrûta
Dâmân-ı suhan dest-i kerem nân-pâre
21. Nân-pâremi bir şâhdan itdim ümîd
O şehden olur cümle haşem nân-pâre
22. Fikrimde me'ânî bir içim şu olmuş
Zenbîl-i devât içre qalem nân-pâre
23. Hânemde 'ıyâl ü hadem ü mihmânlar
İster bütün ol ehl-i şikem nân-pâre
24. Düşmezdi qalem böyle kuşûra dâ'im
Ger istemese şâhib-i fem nân-pâre
25. Nân-pârem ise pençe-i gerdün içre
Olmuş baña engüş-t-i nedim nân-pâre
26. Fâzıl hele Allah ile 'ahdım olsun
Bağış eylese erbâb-ı ni'am nân-pâre
27. Hep bezl ideyim râh-ı du'â-yı şâha
Hep ehl-i harâbâta virdim nân-pâre
28. Hep böyle du'â eyleyelim yek-dilden
Âmîn diye fem içre o dem nân-pâre
29. Hâk zât-ı hümâyûnı kılsun dâ'im
Tâ mahşer ide halka kerem nân-pâre

66

Teşekkürâne-i İhsân-ı H'âcegânî Berkâb-ı Âb-Rûy-ı 'Oşmânî*

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

^{19b} ü] - İ.⁶⁶ B 36b, M 28b, İ 34a, T 6a,

* Teşekkürâne-i İhsân-ı H'âcegânî Berkâb-ı Âb-Rûy-ı 'Oşmânî] Teşekkürâne-i İhsân-ı H'âcegân M.

1. İlâhî ey keremkânî mü 'eyyed kı1 Selîm Hânî
Tırâz-ı taht-ı hâkânî çerâğ-ı nûr-ı 'Oşmânî
2. Hıdîv-i âsmân-pâye hudâvend-i melek-mâye
Şehenşâh-ı Hudâ-sâye cihâna zıll-ı rabbânî
3. Nizâm-ı ümmete bâ' iş beğâ-yı 'âleme hâdiş
Âña inşâf ile şâliş olur İskender-i şânî
4. Cenâb-ı ma' delet-pîrâ Ferîdun-ı cihân-ârâ
Olaydı Hüsrev ü Dârâ olur münkâd-i fermânî
5. Zamânı hoş zamân oldu cihân tâze cihân oldu
Gönüller şâd-mân oldu 'aceb feyz-i firâvânî
6. Bu çâker işte ez-cümle iderdi çarhla hamle
Cidâl eyler idi ğamla hemîşe kârı nâlânî
7. Tekâpü eylemez dehre gönül ağlar güler çehre
Felekden kaldı bî-behre ne ârâyiş ne sâmânî
8. Kadîm üftâde-i devlet ezel perverde-i 'izzet
Sezâ-yı nazra-i re'fet maḥall-i lutf-ı hâkânî
9. Felek urmuş aña pençe esîr-i kayd-ı işkence
Mişâl-i hey'et-i ğonçe ne hoş rengi ne handânî
10. Felek sâmanın almışdır gül ammâ yerde kalmışdır
Güherdir hâke talmışdır 'aceb la' l-i Bedehşânî
11. Aña bir vefk-i dil-hâhı irişdi re'fet-i şâhı

^{1a} hânı] hânı M.

^{1b} nûr] âl M.

^{3a} 'âleme] 'âlem-i M, T.

^{3b} inşâf ile] inşâfla T.

^{6a} çarhla] çarḥ ile İ; iderdi] iderken M.

^{8a} 'izzet] ni' met M.

^{8b} ü] - İ; re'fet] râfet T.

^{9a} kayd] kadd M, İ.

^{10a} sâmanın] sâmanın İ.

^{11b} ü] - M, İ.

Göründi servet ü cāhı şafā buldı dil ü cānı

12. Faķire tevliyet virdi za‘ife taķviyet virdi
Umūra temşiyet virdi zihī feyz-i cihān-bānī
13. Bu tevcihāt-ı vālāda bu ‘ıyd-ı ‘ālem-ārāda
Feraḥ buldı bu üftāde teşrifāt-ı ḥākānī
14. Yaţurken ye’sle ḳat kat evce varmış idi sa‘āt
Ḳapumuz eyledi çat çat ‘aceb ḍarb-ı şitābānī
15. Anı zanneyledim şarrāf ya ehl-i deyn-i bī-inşāf
Yāḥūd cerrār-ı şāḥib-i laf ki yokdur zerre iz‘ānı
16. Aña hīç olmadı ıṣḡā idüp ḥuddamla ḡavḡa
Didiler bunda yok ağa nedir zoruñ be külḥānī
17. Didi ben müjde-güyaım nüvīd-i bāb-ı vālāyım
Size da‘vetcı ağāyım ki geldim böyle pinḥānī
18. Didi yarınki gün Fāzıl buyur ḳapuya vel-ḥāşıl
Saña oldu kerem şāmil-i tevfiḳāt-ı subḥānī
19. O dem vaḳt-i sa‘īd oldu bize ‘ıyd üzre ‘ıyd oldu
Meserret-i rū-bedīd oldu göründi rū-yı şādānī
20. O şeb tā şubḥa dek bī-dār faķir-ḥānemde her kim var
İder şāha du‘ā her bār gerek şıbyān u nisvānī
21. Faķir-ḥānem şafālardan fiḡānlardan şadālardan
Şen oldu ḳahḳahālardan şeb ḳadar şerefkānī
22. Felek vaḳtā ki rūz-ı ‘ıyd-ı Ḥorāsānı idüp taḳlīd
Ḳonuldı başına ḥürşīd anıñla ḳıldı tībānī
23. Şabāḥ oldu şitab itdim hemān pā-der-rikāb itdim

^{14b} şitābānī] şitāyānī T.

^{16a} ḥuddamla] ḥuddam ile M.

^{16b} zoruñ] derdiñ İ, ṭavriñ M; be] - M.

^{18a} buyur] buyursun M; vel] - M.

Ferahla aşd-ı b b itdim y z m  diyle n r n 

24. Varınca b ba evvel k r gel p s r  atle k sed r
Re ise eyledi iz r bu   abd-i dil-i per   n 
25. Didi is n-ı  h ne m b rek ola iv ne
Serim  zre fakir ne hem n andı H r s n 
26. Yara dı ubbe-i H zra be-far -ı F z l-ı d n 
Nazardan okusun mo la bu atm-i    ceg n 
27. Didi hep ehl-i  g h  zih  l tf-ı ehen  h 
Ker metdir bu vall hi bu bir ir  ad-ı sub   n 
28.  ı up andan da b l ya uz r-ı adr-ı v l ya
Cih n t ld  tem   ya leb- -leb oldu d v n 
29. Didiler  ok feh mdir bu  era -ı eh Sel mdir bu
Du   k r-ı ad mdir bu bel  her l tfu  erz n 
30. Didiler F z l  el-    sez d r her kerem mu lak 
eh-i devr ne bu ancak hem n il   m-ı rabb n 
31. Girince  zret-i p ke uz r-ı adr-ı   l ke
Nev zi  ıldı bu  ke didi ey ma  rifet n 
32. Zam n-ı p di  h de irersin c mle  mm de
Sezas n adr u temc de sa a her r tbe c sb n 
33.  ı up   bukteri ıld m r c  -ı    ar  ıld m
R s m-ı   keri ıld m idince b s-ı d m n 
34. O o  reft r o o    unv n iki pehlevde   v    n

^{24a} k sed r] k sek r T.

^{24b} dil-i per   n ] dil-per   n  M.

^{25b} hem n andı] onuldu hem M.

^{26b} atm-i] atm eyle  , mo la] monla M.

^{28a} b l ya] v l ya M; v l ya] b l ya M.

^{32a} irersin] irers n M.

^{33a}   bukteri]   bukteri  .

^{34b} ejderha] ejdeha M;  n]    n M, T.

Gören dir ejdehâ-yı kân yâhûd Şâpûr-ı Sâsânî

35. Dil-i hussâdı incitdim dağlı andan revân itdim
Be-nezd-i ketûdâ gitdim getürdim resm-i erkânî
36. Şerîfû 't-ṭab' -ı nâzik hû didi ehl-i maḥallî bu
Ma' âni senc-i mu' ciz-gû kemâlîñ merd-i meydânî
37. İdüp bu bendeyi dil-şâd buyurdi kim mübârek bâd
Tevâriḡ eylesün inşâd u cihânîñ nükte-sencânî
38. Çıkup andan vaḡâr üzre revîşkâr-ı kibâr üzre
Raḡbe iftiḡâr üzre ḡırâmânî ḡırâmânî
39. Hemân ṭaḡdım ṭaḡışdırdım hep eṭvârı yaḡışdırdım
Taḡayyürle baḡışdırdım bütün ḡuddâm-ı a' yânî
40. ' Adûlar ḡarḡ olup yaṣa şiddîḡân didi biñ yaṣa
Çekildi tâ beng-i ṭaṣa baña esb-i küheylânî
41. ' Adûlar düşdi teşvîşe cihân hep geldi baḡşîşe
Faḡîr-i mekremet pîşe ider isem zer-efşânî
42. İdüp ' azm-i gedâ-ḡâne vaḡûrâne vaḡûrâne
Rikâbımda faḡîrâne yürütdüm çok dârânî
43. Gören ṭavr-ı dil-âvîzi şanur şîr-i esb-i Tebrîzî
Ya Canpolad Çengizi yâhud Mirza-yı Kâşânî
44. Olunca dâḡîl-i ḡâne idüp şad secde yezdâne
Du' âda şâh-ı devrâne aḡıtdım çeşm-i giryânî

^{35b} resm-i erkânî] resm ü erkânî T.

^{37a} bu] - İ; bendeyi] ben-de-i M, İ.

^{37b} u] - M, İ.

^{39a} ṭaḡdım] ṭaḡdım M.

^{39b} ḡuddâm-ı a' yânî]

^{41b} ider isem zer-efşânî] ider sîm ü zer-efşânî T, idersem zerefşânî İ.

^{42b} çok dârânî] çü dârânî İ.

^{43a} ṭavr-ı] ṭavır İ.

^{43b} canpolad] canbolad M; çengiz] cengiz M.

45. Geçüp tā şadre bu da‘î gelüp tebrîke itbâ‘ı
Dağı aḥbâbıñ envâ‘ı naşarâsı müselmânı
46. Geçüp bu çâker-i kemter mişâl-i sedd-i İskender
Gören ol ıtmıtırâkıdır verilmiş buña İlḥânî
47. Gelüp mehterler â‘lâsı dem itdi ṭabl u sūr-ı nâsı
Baña virdi terellâsı ‘aceb bir zevk-i rûḥânî
48. Nihâyet buldı ger nâme irüp mehterler itmâma
Didi çāvüşı ḥuddâma kanı ağanıñ iḥsânı
49. O mehter-ḥâne çaldıkça safâ iḥsânı aldıkça
Ben ol efkâra ṭaldıkça maḳâmından şafâyânı
50. Ne yaparsun Fâzıl-ı pür dâğ kime çeksün yine bir dâğ
Zamân-ı iltizâm-ı Irağ bu vaḳt-i nâ-be-sâmânı
51. Egerçi rütbesi ‘âlî velîken kîsesi ḥâlî
Yaman bî-çâreniñ ḥâlî ‘aceb mi kılsa nâlânı
52. Gider mi bir tebrikle ğazel yazsam tedârikle
Yâḥûd memhûr-ı temessûkle sene başında imkânı
53. Nedir Fâzıl buña çâre yetişmez kîsede para
Aḳ aḳça itmede ḳara ruḥ-ı ṭab‘ı seḥâkânı
54. Olnca manşıb-ı şâfî idermiş ‘umde şarrâfı
Baña lâkin olur kâfî ‘inâyet-i cihân-bânî
55. Şafâ bunda ki aġyârım felek hem baḥt-ı nâ-yârım
Dağı ḥuşşâd-ı bed-kârım görürlerdi bu seyrânı
56. Ṭurup seyrâne pür kîne dökerler ṭaşla sîne
Baḳup ṭavr-ı nev-âyiñe bu ḥâlîñ oldı ḥayrânı

^{47a} u] - İ.

^{49b} şafâyânı] şafâ-hânı M, T.

^{50a} dâğ] āğ T.

^{51a} rütbesi] rütbede M.

^{56a} seyrâne] seyrân-ı M.

57. Didiler bir qurı pāye ‘aceb n’oldı o bī-sāye
Ne mañşıb var ne sermāye kime eyler bu ‘unvānı
58. Bu remzi çün tırāş itdim ğamımla dil-ıırāş itdim
Ele aldım telāş itdim hemān kil-k-i suḥandānı
59. Didim ey zümre-i bed-ı̃āh size rağmen şeh-i Cem-cāh
Virir maḳşūdımı her gāh Ḥudā bākī ide anı
60. Şeh-i devrān ola bākī musaḥḥar ide āfākı
Şimālden deşt-i Qıpçâkı cenūba mülk-i Sūdānı
61. Celāl-i saṭvet-engīzi cemāl-i re‘ fet āmīzi
İder bir zāt-ı nā-çizi emīr-i mülk-i İrānı
62. Zamānıñ qutb-ı a‘ lāsı cihānıñ şāh-ı vālāsı
Ne Ferīdūn u Dārāsı olur şevketde aḳrānı
63. Nizāmü ‘l-mülk-i vālādır ḳavām-ı dīn ü dūnyādır
Cihāna zıll-ı mevlādır odur ‘aşrıñ nıgeh-bānı
64. Kerāmet şāḥibi şehdir sipihr-i mülke bir mehdır
Derūn-ı pāki āgāhdır ‘aceb mir’at-ı nūrānı
65. Cihāna köhne söz ṭoldı ḳalem tāze zemīn buldı
Suḥan-ı Fāzıl dırāz oldı budur vaḳt-i du‘ ā ḥ’ānı
67. Be-çeşm-i eşk ālūde yüzüñ ḳıl ḥāke fersūde
Hemān ḳıl tūde-ber-tūde du‘ āyı arz-ı subḥānı
68. Cihān turduḳca ey mevlā ola şāh-ı cihān ibḳā

^{58a} tırāş itdim ğamımla] tırāş-ı ğamımla

^{59a} virir] vire M.

^{60b} şimālden] şimāle M.

^{61a} celāl] cemāl İ; cemāl] celāl İ.

^{62b} u] - M.

^{63a} ü] - İ.

^{65a} söz] ṭoz M.

^{68a} ibḳā] ilḳā İ.

^{68b} ḳur’ānı] furḳānı M, T.

Be-ḥaḳḳ-ı sūre-i isrā be-nūr-ı sırr-ı Kır'ānı

69. Zamān-ı ferḥunde fāl olsun cihān āsūde ḥāl olsun
‘Adūlar bed-māl olsun be-te’yīdāt-ı yezdānī
70. Yine evvelde āḥirde du‘ ā bātında zāhirde
İlāhī ey kerem-gerde mü‘ eyyed kıl Selīm Ḥānı

67

Berfiye-i Şāh-ı Cihān Ḥazret-i Sultān Selīm Ḥān

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. İrdi eyyām-ı şitā oldı cihān berfe ğarīḳ
Döndi dükkānçe-i hallāca cihān hep tahḳīḳ
2. Şiddet-i serden ü te‘ sir-i dem-i sermādan
Çağırır küşe-i gehvārede şıbyan viyāk viyāk
3. Hāliyā berd-i ‘ acüz vaktine dek tiryāki
Koca qarıyı bu dem eylese lāyīḳ taṭlīḳ
4. Şavt-ı bāridle şoḳaqlarda yine qavm-i Yehūd
Ne ‘ aceb istemedi ḥalḳdan eşyā-yı ‘ atīḳ
5. Hīndi tavuğı gibi beñzi morarmış ḥalḳıñ
Görinür pīr ü civān berfle hep aḳ bıyık
6. Çeşmeler tondı ‘ aceb şıḳleti var saḳḳanıñ
Āteş olmasa farāza töldıramaz bir ibriḳ
7. Na‘ ralar urmada mestāne-i efserde dimāğ
Kāse-i taḳṭīr-i mey itdikçe mişāl-i inbiḳ
8. Ermenī şā’iri āvāze-i bezle çağırır
İşiden didi ‘ aceb Qumḳapuda oldı ḥarīḳ

^{69b} māl] fāl T.

⁶⁷ B 38a, İ 41a, - M, T.

^{2a} ü] - İ.

^{6a} çeşmeler] çeşme İ.

^{7b} itdikçe] itdikce İ.

9. Nazm-ı eş'âr ile bu 'âşık-ı istüvec çağırur
Berfi gördükde ider ditreyerek fikr-i daķık
10. Saña benden bu naşihat ki bu eyyâm-ı şitâ
Kürkden ayı bulunmaz kişiye şimdi refik
11. Yeter ey 'âşık-ı istüvec bu kalem bârid
Korkarım eyleyesin keşti-i nazmı tağrik
12. Yeter ey hame bu tatvîl-i suhanü'l-kışsa
Berfe garķ oldu cihân yok ne 'arız u ne 'amîķ
13. Pây-dâr eyleye haķ şâh-ı cihânı dâ'im
Eyleye berf gibi düşmenini hep tefrik

68

Be-żımn-ı Cihâd Kaşide-i Sultân Selîm Hân u Der Vaşf-ı Ğâzî Hüseyn Paşa*

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _

1. Esdi nusret müjdesi bād-ı hayât-efzâ gibi
Bu beşâret- 'âleme geldi dem-i 'İsâ gibi
2. Bir nefes itdi donanmāya hidiv-i rûzgâr
Her birisi bir kanat açdı uçar 'anķa gibi
3. Bād-bân açdı hevâyı herçi-bād-âbâd ile
Atılup deryāya her birisi ejderhâ gibi
4. Baħr kim fermân-ı hâķâniye benzer ķahr ile
Her biri güyâ ser-i fermândaki tuğra gibi
5. Ol sütun-ı ser-firâz ile hırâman itdi hep
Kadd u ķâmet gösterüp her birisi tûbâ gibi
6. Serlerinde râyet-i nuşret cenân tāvüsıdır

^{11a} kalem] kelâm İ.^{12b} u] - İ.⁶⁸ B 38a, M 39b, İ 58a, T 27b.

* Be-żımn-ı Cihâd Kaşide-i Sultân Selîm Hân u Der Vaşf-ı Ğâzî Hüseyn Paşa] Kaşide Sitâyiş-i Kıpudân Paşa M, Kaşide-i Ğarrâ Der- Sitâyiş-i Kıpudân-ı Deryâ Hüseyn Paşa T, - İ.

^{2b} birisi] - İ; kanat] kanať M.^{6a} râyet] ra'yet M.

Görinür murğ-ı hüma-yı evc-i istignâ gibi

7. Lenger-endâz-ı ğurûr olmuş ‘adû-yı bed-ķarâr
Rûy-ı deryâyı meger zanneylemiş tenhâ gibi
8. Bilmedi bu baķr-ı ‘ummânîñ ki bu eyyâmda
Bir muvaffaķ pās-bānı var Hüseyn Paŗa gibi
9. Himmet-i řāh-ı cihān ile o paŗa-yı celīl
Feth ider gitdikce çok yerler yeñi dünyâ gibi
10. Ber-ķarâr olsun hemān yoķsa rikāb-ı devlete
Ba‘d-ezin çok gönderir bu müjde-i ‘uzma gibi
11. Pençesiyle Manyā limānını sık boğaz idüp
Düşmene süzüldi şeh-bāz-ı felek-peymā gibi
12. Ber-hevā ile ‘adûya bû-yı rāzı virmeden
Bağteten irişdi bād-ı şarşar-ı mevlā gibi
13. Düşmeniñ uçdı ecel ārûsı tatlu cānına
Balyemezden güller gitdikce toḃ-ı helva gibi
14. Āğ çekdi fikr-i řayyādı duķān-ı toḃdan
Dāma düşmenler tütüldi māhi-i deryā gibi
15. Gülle yağdırdı seķāb-ı saṭveti a‘dālara
Parladıķca toḃlar berķ-i cihān-āra gibi
16. Ka‘r-ı baķra iddi‘ā ile kimi evvel gider
Güller hayli yuvarlandı ser-i a‘dā gibi
17. Düşmene boyunca hil‘atler daķı iķsān idüp
Ya‘ni bārūtî binişle āteşin ķārā gibi
18. Nuḃdan bu ana dek düşmen kebābından ‘aceb
Balıĝa kim sofrā çekdi ḥazret-i paŗa gibi

^{10b} müjde-i] müjde M; gibi] - M.

^{13b} toḃ] tar M.

^{14a} toḃdan] turabdan T, toḃdan M.

19. Ba‘d-ezin ġāzi dinlesün kim ‘Uṭarid çarḥda
İsmiñi bâzuva yazdı cennetü ‘l-esmâ gibi
20. Yokladı şemşîr-i ḥāzıkla ‘adūnuñ nabzını
Kān aldı çünki ‘illet-i muḥterik ḥummâ gibi
21. Baḥr u beri görmez ol bağı kara bînâ iken
Bir ağaz odile göz açdı kara bînâ gibi
22. Ġāziler âteş hevâ âteş şu âteş ol sebep
Dāne-i ḥum-pāre çatlar sîne-i a‘ da gibi
23. Nice tâb-âver olur küffār söz ü tâbına
Gülleler kim her birisi bir kızıl elmâ gibi
24. Ḥūn-ı âl-i düşmen ile dem-be-dem taldı ḥabāb
Her biri deryâ yüzünde saġar-ı şahbâ gibi
25. Bir rivāyetde gülistān oldu deryâ kim ḥabāb
Reng-i âl-i ḥūn ile oldu gül-i zibâ gibi
26. Töplār âteşli āḥ eyler yanık feryād ider
Ġālibā cān-ı ‘adūya ‘āşık-ı şeydâ gibi
27. Tāb-ı vaşf-ı cenk ile ḥum-pāre-i ṭab‘ım yine
Bir ġazel-i berceste kıldı âteş-i ḥamrâ gibi
28. Şehlevendim bu edā n’olsun yine rü‘ya gibi
Lâ‘ubali bu revişler mest-i bî-perva gibi

^{19b} cennetü ‘l-esmâ] cennetü ‘s-semâ T.

^{21a} iken] gibi M.

^{21b} odile] otile İ, T.

^{23a} ü] - M, İ.

^{24a} ḥabāb] cihān M.

^{25a} kim deryâ] deryâ kim M.

^{26a} ṭoplar] ṭoblar M.

^{27a} cenk] - M; ḥum-pāre] ḥumbāre İ.

^{28a} rü‘yâ] zorba M, T.

29. Dāl-i ḥancer dāl-ı fes olmuşsın amān el-amān
Niyyetiñ zālīm yine ‘uṣṣāqla ğavğa gibi
30. Şāh-bāzım eşhebim dayī revişlim yoldāşım
Ḥānumān-ı ehl-i ‘aşkı niyyetiñ yağma gibi
31. Şırma perçem şırmalı mintan ile sīmīn ten
Pehlivānım bir gümüşden yapma ejderhā gibi
32. Baḥr-ı ḥüsne çeşmiñ oldu zevrāk u müjgān kürek
Güiyā baş-terde-i şāh-ı cihān-ārā gibi
33. Ya‘ni şevketlü kerāmetlü şeh-i ‘ālem-penāh
Kim āniñ her bende-i dergāhı bir dārā gibi
34. Ḥazret-i Sulṭān Selīm Ḥan-ı felek eyvān kim
Çarḥ-ı şāhān üzre zātı ğurre-i ğarra gibi
35. Tır-perdāz u tüfenk endāz u bī-enbāz kim
Görmedi çeşm-i cihān ol şāh-ı mülk-ārā gibi
36. Ol suḥan-ı senc ü me‘ānī-perver-i vahy-āzmā
Kim serīr-i şī‘re her nuṭkı şeh-i ma‘nā gibi
37. Dāver-edā dāver-edā rāy-i ‘adl-āver-i şehā
Ṭā‘atiñ āfāka lāzım ṭā‘at-i Mevlā gibi
38. Revzen-i tā‘atden ammā kim olanlardır bīrūn
Ser virir zilletle işte düşmen-i rüsvā gibi
39. Cünbüş-i iḳbāl ile bu müjde-i fetḥ ü zafer

^{29a} aman el aman] ammā el aman T.

^{29b} ‘uṣṣāqla] ‘uṣṣāk ile M, T.

^{30a} revişlim] revişli M.

^{31a} mintān ile] mintānla ol M.

^{31b} pehlivānım] behlüvānım M.

^{32a} u] - M, İ.

^{35a} u] - M, İ, T.

^{36a} ü] - İ; āzmā] āzmāy T; perver-i vahy] berver-i ḥay M.

^{36b} nuṭkı] nuṭk-ı İ.

^{37a} rāy-i ‘adl-āver-i şehā] re‘y-i Dārā-derā M, T.

^{39a} cünbüş] ceyş M; ile] çün M.

Hep zuhûr itdi efendüm gördigim rü'ya gibi

40. Tûṭi-i ṭab'ım ki mevḥumât-ı ğaybı şerḥ ider
Güiyâ cāsūs-ı bezm-i 'âlem-i vâlâ gibi
41. Ben o ğavvâş ben deryâ-yı feyz ü dânişim
Her sözüm olsa 'aceb mi lü'lü-i lâlâ gibi
42. Gerçi çokdur herze-güyân-ı suḥan bu 'aşrda
Kıbrıs elmâsı ne mümkün ola pırlanṭa gibi
43. Şi'r-i nâzik öyle düşmüşdür fem-i cehhâle kim
Mekteb-i şıbyânda güyâ elif bâ tâ gibi
44. Fikr-i ḥāmından biraz evḥâm-ı kıl u kâl ider
Sîm-i şî're ma'nâ-yı maṭbu'ise tamğa gibi
45. Turşî-i lafza ne ḥâcet böyle lâzımdır suḥan
Ṭatlu ta'birât ile hep kând-i müstaşfâ gibi
46. Neyleyim dâ'im şâdef-mânendi sînem çâkdır
Gerçi ma'nâda kelâmım gevher-i yektâ gibi
47. Öyle pest itdi beni şaf-ı saṭûrumdan felek
Nâmeler zeylinde güyâ yazılan imzâ gibi
48. Bî-vücûd oldum o deñlü dîde-i cehhâlde
Şi'r-i erbâb-ı taḥayyülde olan ma'na gibi
49. Ṭoğmadı ḥürşid-i kāmım ḥâver-i âmâlden
Pek uzatdı leyale-i baḥtım şeb-i yeldâ gibi
50. Sûz ü tâba başladıñ taşdi'-i evkâtı degil
Niyyetiñ Fâzıl yine devrândan şekvâ gibi

^{41a} o] - M.

^{42a} suḥan] - M.

^{43b} güyâ] güyâ bir M.

^{45a} böyle] bu İ.

^{45b} kând] ṭatlu İ.

^{46a} sînem] sîm M.

^{47b} imzâ] imlâ M.

51. Hâk-pāye ğonce-i tebrîki iḥdâdır ğaraż
Başlama feryâda ey dil bûlbûl-i ğüyâ gibi
52. Şu gibi ezberleyüp ḥayr-ı du‘ â-yı devleti
Destîñ aç dergâh-ı ḥaḳḳa dâman-ı şaḥra gibi
53. Keştî-i iḳbâline şâh-ı cihânîñ da’imâ
Pây-mâl olsun ruḥ-ı eflâk bu deryâ gibi
54. Tîr-i iḳbâlî elifdir levḥ-i şadr-ı düşmene
Ḥançer-i re’yi dil a‘ dâya olsun râ gibi
55. Pâydar itsün Ḥudâ paşa-yı ‘âlî-şânide
Kim felek her dem getürmez öyle müşteşnâ gibi
56. Ne yaña gitse donanmâ-yı zafer peymâ ile
Nâ-Ḥudâsı Ḥızr u tevfiḳ-i Ḥudâ hem-pâ gibi
57. Ben du‘ â ğüy-ı donanmâ-yı ḥümâyûn olmuşum
Ya‘ni *bismillâh-ı mecrâhâ ve mursâhâ** gibi

69

Ḳaşıde-i Der Sitâyiş-i Şehzâde Sulṭân Süleymân u Sulṭân Muştafa Ḥân**

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. İki şehzâde ammâ her birisi cân-ı ‘âlemdir
Melekler üzre bunlar şimdi faḥr-ı nev‘ -i âdemdir
2. Leṭâfetde edâda birbirinden farkı yok el-ḥaḳ

^{51a} tebrîki] tebrîk-i M.

^{52a} ḥayr] ḥayl T.

^{54b} re’yi] râyi T.

^{55a} pâydâr] berḥudâr M, İ, T.

^{56b} u] - M, İ, T.

^{57a} ben] men İ.

^{57b} ya‘ni] - İ.

* Kur'an, Hud 11/41: Nuh, şöyle dedi: ona binin onun gitmesi ve durması Allah'ın ismiyledir. Şüphesiz rabbim çok bağışlayan, çok acıyandır.

⁶⁹ B 39b, M 27b, İ 28a, T 27a.

** Ḳaşıde-i Der Sitâyiş-i Şehzâde Sulṭân Süleymân u Sulṭân Muştafa Ḥân] Ḳaşıde Berây-ı Bed’-Ḳırâ’at-i Ḳur’ân-ı Şehzâdegân Der- Sitâyiş-i ‘Abdülḥamîd Ḥân T, Der Sitâyiş-i Şehzâdegân Sulṭân Süleymân u Sulṭân Muştafa Ağâz-gerden-i Ḥ’âce İ, - M.

Görenler dir ki bunlar ikisi bî-şübhe tev'emdir

3. Eger kim birbirinden farkı varsa şol kadar var kim
Biri rûh-ı muşavverdir biri nûr-ı mücessemdir
4. Revâdır bunlara ger Hızır u Cibril olsalar lâlâ
Eger lâzım ise dâye Züleyhâ ile Meryemdir
5. Necâbet muhtefi tînetlerinde meymenet mecbûl
Sa' âdet mûndericdir rüşd ü isti' dâd müdğamdir
6. Biri Sultân Süleymân kim aña efrâ-ı rif' atden
Meh nev-ğalka-i engüş t hürşid faşş-ı Hâtemdir
7. Birisi dağı Sultân Muştafâ ya' nî qarındâşı
' Aceb pâkize-tînet ' ırkı tâhir şâh-ı ekremdir
8. İkisi derse bir hoş demde ağâz eylediler kim
Sa' âdet meymenet hem andadır ferhunde bir demdir
9. Gören câhil şanur kim şimdi derse başladı anlar
Ezelden ise hep ' ilm-i ledüne dağı mağremdir
10. Ne ki düşvâr ise ' âlemde olmuş anlara âsân
Ne deñlü ' ilm varsa anların qalbine mülhemdir
11. Sükût it sen dağı meclislerinde şeyhü'l-İslâm
Ki anlar şübhesiz her fende senden benden a' lemdir
12. Olup Cibril h'âce anlara hem Hızır muşhafdar
Dağı sâ'ir melekler hizmet erbâbına munzamdir
13. Ne rütbe bunlara ta' zım ü iclâl olsa da lâyıq
Şeref-bağş-ı cihân şehzâdegân-ı şâh-ı ' azımdır

^{4a} Hızır] hâzret M; u] - İ.

^{6b} engüş t] engüş t ü İ.

^{7b} ' ırkı] ' ırk-ı İ.

^{9b} ledüne] ledün İ.

^{11a} islâm] islâmım T.

^{12a} olup] olur T; anlara] - İ.

^{13a} lâyıq] lâ'ık B.

14. Şeh ‘ Abdülhamîd ol pâdişâh-ı ma‘ delet-pîrâ
Ki eyyâmında ğam nâbûd u ‘ âlem cümle ħurremdir
15. ‘ Adaletle ‘ Ömer ħilminde ‘ Oşman cûdda Fâruķ
‘ Alidir ‘ ilmde taķvâda İbrâhim Edhemdir
16. Sikender saltanat gerdûn rif‘ at Kaḫraman satvet
Kefi kısmet ki ‘ âlem-i şehâsı reşk-i Ḥâtemdir
17. Sikender saltânâtda ‘ izzde bundan mu‘ aḫḫardır
Taḫaddüm şol ḫadar var kim cihânda bundan aḫdemdir
18. Ḥidivâ sürre-i ‘ âlem-penâhâ ma‘ delet-gâhâ
Derûnumda yine sad-gûne şekvâlar muşammemdir
19. Felek didikleri ğaddâr kıldı bendeki cür‘ et
Efendüm nâtıķam zulm-i felekden şimdi ebkemdir
20. Felekden istemem merhem ḫo olsun zaḫm-ı dil nâsûr
Efendüm raḫm u elḫafîñ seniñ ol zaḫma merhemdir
21. Revâ mı şâhid-i ṭab‘ ım gibi bir Yûsuf-ı ma‘ na
Ola üftâde-i ḫâh-ı ‘ amîķ-i mihnet ü ğamdır
22. Kelâmım şâriḫ-i esrâr-ı ğaybü ‘ l-ğayb-ı lâhûtî
Ḥayâlim evc-i a‘ lâda melekler ile hem-demdir
23. Ḥamûş ol irdi söz pâyâna Fâzıl bir du‘ â eyle
Du‘ â-yı devleti şâhenşehiñ bundan muḫaddemdir

^{14b} u] - M.

¹⁵ Beyit: - M, İ, T.

^{17a} ‘ izzde] ‘ izzde de İ; mu‘ aḫḫardır] mu‘ aḫḫarda M.

^{18a} penâhâ] penâh M; gâhâ] gâh M.

¹⁹ Beyit: - M.

^{19a} bendeki] bende İ.

^{20a} nâsûr] nâbûr M.

^{21a} ma‘ nâ] mışrî İ.

^{21b} ‘ amîķ] ‘ amîm M.

24. Cihân tûrdukca tûr şevketlû şâhım ‘izz ü devletle
Ki zîra hâzretiñ sermâye-i ârâm-ı ‘âlemdir

25. Qazâdan şaķlasun şehzâdegânıñ hâzret-i mevlâ
Bize Allah bilür kim bu du‘âlar cândan elzemdir

70

Qaşîde-i Der Sitâyiş-i Re’îsü’l-Küttâb Mehmed Râşid Efendi*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Tesliyet-bahş-ı dil-i pür elem Allah kerîm
Luţfa tebdîl olacaķ bu sitem Allah kerîm
2. Ey tehî dest-i belâ dîde kasâvet çekmege
İrişür ğam yeme vaķt-i kerem Allah kerîm
3. Müjdeler ey dil-i zârım ki bu eşnâda baña
Didi bir zât-ı mu‘allâ-himem Allah kerîm
4. Hâzret-i Râşid Efendi o reîsü’l-küttâb
Ki odur nuţķına şâhib-i ķadem Allah kerîm
5. Ya‘ni yaķlaşmasa vaķt-i kerem-i rabbânî
Söylemezdi o sûtûde şiyem Allah kerîm
6. Fâzılın ‘uķdesi güc ħallolunur dimiş iken
Şimdi ammâ didi ol muķterem Allah kerîm
7. Hâyra fâl eylemişim nuţķımı ümmîd iderim
Zannım üzre o veliyyü’n-ni‘am Allah kerîm
8. Gerçi menfûrum idi bu suĥan-ı cân-efrûz
Kime yandımsa didi çekme ğam Allah kerîm

^{24a} tûrdukca] durdukca M; tûr] dur M; devletle] rif’atle İ.

^{24b} sermâye] pür-mâye M.

⁷⁰ B 40a, M 43a, İ 84b, T 49a.

* Qaşîde-i Der Sitâyiş-i Re’îsü’l-Küttâb Mehmed Râşid Efendi] Berây-ı Va‘d-fermûde Râşid Efendi M, Qaşîde Berây-ı Va‘d-i Fermûde-i Re’îsü’l-Küttâb Râşid Efendi T, Qaşîde Berây-ı Va‘d-i Fermûde-i Re’îs Efendi İ.

^{3a} baña] saña M.

^{6a} dimiş iken] dimişken İ.

9. Şimdi divarda görsem farazā mahv iderim
Gözümün yaşı ile bırakam Allah kerīm
10. Vaqt-i tevzi‘ de tā rūz-ı ezelden gūyā
Yazdı kısmet baña levh ü qalem Allah kerīm
11. Āh devletlü efendüm bir ālāy-ı bī-himmet
Eylemiş māye-i def‘ -i ümem Allah kerīm
12. Diye ihsāna ‘ivaz her nefes Allah yapar
Himmet-i luṭfa bedel dem-be-dem Allah kerīm
13. Bu tesellī mi nevāziş mi ne ‘ādet mi ‘aceb
Yohsa olmuş baña ism ü ‘ilm Allah kerīm
14. Def‘ olur mı bu suḥanla ‘acabā sulṭānım
Ben de erbāb-ı dīvāne disem Allah kerīm
15. Ne kerīm olduğımı ben bilürüm mevlānıñ
Ne bilür ḥānede ehl-i şikem Allah kerīm
16. Zer ü sīm olmayacak lāfa gelür mi cānān
Disem āğuşma gel ey şanem Allah kerīm
17. Ḥande eyler mi nefesle o dehen-beste-i nāz
Aña dirsem açıl ey gönçe-fem Allah kerīm
18. Kerem-i ḥaḳḳa sebep lāzım efendüm yohsa
Gökden indirmez imiş bir direm Allah kerīm
19. Kerem-i ḥaḳḳa vesīle olur in-şā’-Allah

⁹ Beyit: - M, İ, T.

¹¹ Beyit M’de 14. beyittir.

^{11a} devletlü] devletli T.

^{12b} himmet-i] himmet ü M, İ.

¹³ Beyit M, T ve İ’de 11. beyittir.

^{13a} ne] ya M.

¹⁴ Beyit M, İ ve T’de 13. beyittir.

¹⁵ Beyit M, İ ve T’de 12. beyittir.

^{15a} mevlānıñ] Allahıñ M, İ, T.

^{16a} cānān] mecnūn M.

^{18a} efendüm] efendi M.

Himmet-i zāt-ı mekârim haşem Allah kerîm

20. Sâyesinde olayım maṭlabım üzre dil-şâd
Şâhib-i şervet ü cāh u ḥadem Allah kerîm
21. İrişür luṭf u kerem kılma te'essüf Fâzıl
Dimiş iken saña ol muhteşem Allah kerîm

71

Rü'yâ-yı Manẓûm Der Hakk-ı Kâpudân-ı Deryâ Hüseyin Paşa*

.. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Dün gice 'âlem-i ma'nada iken
Ḳalbim âyine gibi sâde iken
2. Eyledi murğ-ı revânım pervâz
Geşt idüp 'âlem-i 'ulvîyi birâz
3. Çünkü terk eyledi bu nâṣutî
Vardı seyr eyledi hep lâhûtî
4. Ruḥlarla olıcaḳ düş-be-düş
Ġaybdan ḳapdı mu'ammâ bir düş
5. Eyledi vâhimeye hep takrîr
Ḳıldı hem ḥis-i ḥayâle taşvir
6. Oldı bir vâkı'a-i ḥayr-nümâ
Ya'ni tebşîr idici bir rü'yâ
7. Gösterüp baña ḥudâ-yı bî-çün
Güyyâ ehl-i Beşiktâşî bütün
8. Bâb-ı vâlâ-yı serâyâ ez-cân
Tîz refât ile hep oldı revân

^{20b} ḥadem] 'adem M; u] - İ.

^{21b} saña] - İ.

⁷¹ B 40b, İ 52b, T 30b, - M.

* Rü'yâ-yı Manẓûm Der Hakk-ı Kâpudân-ı Deryâ Hüseyin Paşa] Rü'yâ-yı Şadıka Berây-ı Hüseyin Paşa Ki Ba'd-ezîn Vâkı'a Be-Çâr-ı Mâh Kâpudân-ı Deryâ-Şude Vü Fütûḥât-Gerde Vü Ta'bîrâyn-i Rü'yâ Çün Âftâb- Bedîder-Şude T, - İ.

^{5b} ḥis] ḥased İ.

9. Ben daḥı şevķile kıldım ‘acele
Didim āyā bu teferrüc ne ola
10. Bir de gördüm ki temāşa-yı ‘acīb
Ya‘ ni a‘ cūbe-i nādīde ġarīb
11. Bir kır at olmuş o yerde peydā
Şanmasın heybet ile ejderhā
12. Zīr-i zānūsı serāy-ı dīvārı
Bir ġazūbāne tūrup div-vārī
13. Gerçi basmışdı ayāğın ḥāke
Līk ser çekmiş idi eflāke
14. Olmuş evnā‘-ı güherler raḥşān
Bir gümüş tağdır eyler lem‘ ān
15. Āķ bir pīr tūtup yuları
Āķdır cāmesi hem destārı
16. Sağ u şolunda birer tūrfe-şıfāt
Gūyiyā nūr-ı mücessem iki zāt
17. Her biriniñ daḥı var bāl ü peri
Beñzemez anlara hīç ins ü peri
18. Ḥalk ḥayretle nigāh eyler iken
Kime bu esb çekildi dīr iken
19. Bir de sulṭānım olup rūy-nümā
Bir yeşil cāme ile ser-tāpā
20. Olmuş ammā serv düşünde bedīd
Şanki ḵonmuş bir iki murğ-ı sefid

^{12b} tūrup] durup İ.

^{13a} basmışdı] basmışdır İ, T.

^{15a} tūtup] tūb T.

^{18a} ḥayretle] ḥayretde İ.

21. Sizi gördükde o ervāḥ-ı ‘aẓām
Aldılar şevḳ-i tebessümle selām
22. Eylediler size ta‘ zim ü vaḳār
Ḳaldırup eylediler esbe süvār
23. Ḳıldı reftāra o eşheb āḡāz
Oldı ardında cihān velelele-sāz
24. Ṭolu dizgin atılup deryāyā
Şanki girmiş gibidir şahrāya
25. Ṭurdıñız siz de rikāb üstünde
Yüridi ol daḡı āb üstünde
26. Gitdi ilḡar ile mā-şā’-Allah
Didi ‘ālem kimi āh u kimi vāh
27. ‘Āḳıbet dīdeden olduḡda nihān
Ḥalk feryād ile oldı giryān
28. Eglenip ḡayli zamān deryāda
Ye’s gelmiş iken ol eşnāda
29. Devrden eylediñiz sonra zuhūr
Oldı ‘ālem yine şād u mesrūr
30. Sāḡile yaḡlaşup ol şīr-i jiyān
Atılup geldi bütün seyr-i ciyān
31. Leb-i deryāya şoḡuldum gitdim
Gelicek ḡazretiñi seyr itdim
32. Dest-i āḡuşuñuz olmuş pūr ḡūn
Gülle-i düşmen ile diger ḡūn

^{21a} o] - İ.

^{25a} ṭurdıñız] ṭurdıñız T.

^{32a} dest-i] dest ü İ.

33. Söz hılâf olmasun Allaha ‘ıyân
Olduğı gibi yazıldı bu hemân
34. Gülle beş var idi yâ altı var
Var ise üstü bunun altı da var
35. Göricek hâşılı bu bende seni
Urdı bir gülle-i düşmânla beni
36. Gülerekden yine düşdi râha
Vardı devletle sarây-ı şâha
37. Geldi ammâ baña bundan vahşet
Giderek aldı beni bir dehşet
38. Ayağım altına kelle tolaşur
Dağı dāmânıma kanı bulaşur
39. Oldum ol hâlet ile dîde-güşâ
Uyanup havfile Mecnûn-âsâ
40. Düşmeyüp gâ’ile-i teşvişe
Eyledim vâkı’ ayı endîşe
41. Gördüm ânı ki müferreğ rü’ya
Oldı ma’ nâsı bütün cılve-nümâ
42. Eyledim zâhiri üzre ta’ bîr
Şu’ le-i mihri ne hâcet takrîr
43. Bu ne lâzım degil İbn Sîrîn
Şikenim öyle suhanla şîrîn
44. Umarım eylemeden vaqti mürûr
Şöyle ta’ biri gibi ide zuhûr

^{34b} da] - İ, T.

^{39b} havf ile] havfla T.

^{42b} takrîr] - T.

45. Fâzılâ buldı nihâyet suhanıñ
Aç hulus ile du' âya deheniñ
46. İki dünyâda cenâb-ı bâri
İde 'âli o 'inâyetkârı
47. Hâzretinden dileriz ma' būduñ
Vire dil-h'âhı gibi maşşuduñ
48. Dem-be-dem ide Hudâ-yı bî-çün
Rütbe-i devlet ü kadriñ efzün

72

Kaşide-i Kerem-nâme Der Sitâyiş-i Kapūdân-ı Deryâ Gâzi Hüseyin Paşa*

.. _ _ / .. _ _ / .. _

1. 'Âlem içre ne bu gavğa-yı kerem
Gice gündüz bu temennâ-yı kerem
2. Öyle me'lûf su'âl olmuş halk
Mürdeden istiyor ihdâ-yı kerem
3. Böyle kalursa bu hırş-ı beşerî
Belki ta'cîz ola mevtâ-yı kerem
4. Hele müflislere söz yok ammâ
Ağniyâ eyleye imâ-yı kerem
5. Şâhib-i şervet olan devletlü
Nefsini eyleye rüsvâ-yı kerem
6. Göresin debdebeli 'âli-şân
Şanâsın zâtını bâbâ-yı kerem
7. Esb-i zerrîn ile vâfer-i huddâm
Kürk-i semmûr ile âlâ-yı kerem

^{45b} aç] ac T; hulus ile] hulusile İ, T.

⁷² B 42a, İ 54a, T 32b, - M.

* Kaşide-i Kerem-nâme Der Sitâyiş-i Kapūdân-ı Deryâ Gâzi Hüseyin Paşa] Kaşide-i Keremiyye Berây-ı Kapūdân-ı Deryâ Hüseyin Paşa T, - İ.

^{2b} istiyor] isteye T.

8. Çünki cerrāre kıyāfet lâzım
Ki ola bâriķa-efzā-yı kerem
9. Gelicek bârgeh-i vālāya
Evvelā eyleye ŧekvā-yı kerem
10. Çeŧm-i giryānına raķm eylesin
Diyesin iŧte budur cāy-ı kerem
11. Ya ŧonanmıŧ at ola ya sā' at
Ya bir iķrām ola kālā-yı kerem
12. Hāne-i cāhına baķsıñ ammā
Bir bir üzre yaķur eŧyā-yı kerem
13. Müte' addid kīseler bedr ü süde
Yine zālīm ide sevdā-yı kerem
14. Öyle fir'avnı ğarīķ-i iķsān
Niçün eyler yed-i beyzā-yı kerem
15. Hissetti ŧöyle ki deryā olsa
Eylemez pençesi icrā-yı kerem
16. Cenneti bir pula ŧatsa Cibrīl
Yine almaz o mīrā-yı kerem
17. Kõnsa inbīķ-i niyāza desti
Eylemez kaķresi irķā-yı kerem
18. Görse zü'n-nūnı bürehne ten iken
Aña virmez bir Avrupāyı kerem
19. Gelse dergāhına ķavm-i Yūsuf
Virmeye dāne-i buğdāy-ı kerem

^{10a} raķm] zaķm İ.

^{12b} bir bir] bir yer İ.

20. Böyle ‘âlilere lâzım dâ’im
‘Âleme eyleye ifşâ-yı kerem
21. Şart-ı iḡbâl ola bend-i iḡsân
Şân-ı devlet ola hem-pâ-yı kerem
22. Kişi iḡsân ile her kâma irer
Ḳâmlıḡdır iki dünyâ-yı kerem
23. Böyle nuṡḡ itdi nebiy-yi şâdıḡ
Dâr-ı cennet daḡı me’vâ-yı kerem
24. Cennete mü’min-i ebḡal giremez
Andan aḡreb aña tersâ-yı kerem
25. Her suḡanı çünki ḡabıbullahdır
Seyyidü’n-nâs olur ebnâ-yı kerem
26. Ne keremdir bu ki zî-ḡudret ola
İde erbâbına ilḡâ-yı kerem
27. Kâse-dârân-ı niyâza ne güzel
Ser-fürü eyleye minâ-yı kerem
28. Her deni buñâ muvaffaḡ olamaz
Yücedir rütbe-i vâlâ-yı kerem
29. Çekmege ḡuvvet-i ḡudsî lâzım
Saḡtdır bu çille-i yâ-yı kerem
30. Deveci bir ‘Arab iken Ḥâtem
Ḥaşre dek ḡıldı mevlâ-yı kerem
31. Bermekî olmış iken ‘aḡm-i remîm
Nâmı bu vaḡte dek iḡyâ-yı kerem

^{22a} iḡsân ile] iḡsânla T.

^{30a} ḡâtem] ḡâtem İ.

^{31a} ‘aḡm] ‘acem İ.

32. Baḥl ile yerlere geçdi Kârun
İdicek zâtını ibrâ-yı kerem
33. Şimdi ammâ bir alây-ı bî-himmet
Eylemez fehm-i mezâyâ-yı kerem
34. Hassetiñ adına tedbîr-i ma' aş
Didiler âh o a' dâ-yı kerem
35. Tab' -ı ihsâna safâ hep didiler
Bu mı eslâfda ma' nâ-yı kerem
36. Mekremet başka sefâhat başka
Başkadır sünnet-i 'uzmâ-yı kerem
37. Darb-ı fi- kalbi ḥasîsân yazar
Sikke-i dirhem-i ra' nâ-yı kerem
38. Şimdi ednâdan umar a' lâlâr
' Aḫsine ba' z-ı hedâyâ-yı kerem
39. Şart itmiş âdeme cem' -i emvâl
Cehl itmiş tab' -ı mu' llâ-yı kerem
40. Şiddet-i hırş ile nefsi nefsi
Kandadır bezl-i ' aṭâyâ-yı kerem
41. Bî-nişân oldu serâb-ı himmet
Bî-vücûd oldu müsemmâ-yı kerem
42. Kulle-i kâf-ı himemde evvel
Didiler var idi ' anḫâ-yı kerem
43. Ne la' im oldu bu nesl-i Âdem
Ne ' aḫîm oldu bu Havvâ-yı kerem

^{32a} baḥl] paḥl İ.

^{37a} kalbi] kalb-i İ; yazar] biraz İ.

^{40a} hırş ile] hırşla İ, T.

^{40b} ' aṭâyâ] ' aṭâ İ.

^{42a} evvel] o semi İ.

44. Mâl-ı Kâruna dağı mâlik iken
Halkdan ide takazâ-yı kerem
45. Hem melâmet-zen-i erbâb-ı şehâ
Hem seyâhat-zed-i şahrâ-yı kerem
46. Ol-sebeb cümlesi a' lâ ednâ
Sâ'il-i bâb-ı mu' allâ-yı kerem
47. Bir kerem şâhibi var dünyâda
İster andan bu cihân pâ-yı kerem
48. Çeşme bir cümlesi halkın teşne
Yine kâfidir o ni' mâ-yı kerem
49. Dergeh-i hazret-i paşaya varup
Anda seyr eyle o yağmâ-yı kerem
50. Ya' ni dergâh-ı Hüseyin Paşa kim
' Âleme lücce-i deryâ-yı kerem
51. Rûkn-i devlet kapudân-ı deryâ
Dâver-i mevhibe-pîrâ-yı kerem
52. Âsmân mertebe vâlâ ' atabe
Âşafî kevkebe Dârâ-yı kerem
53. Hâteme çarh-ı kefi öğretti
Hayme-perdâzî-i Bathâ-yı kerem
54. Şerefi rütbe-i a' lâ-yı şeref
Keremi gâyet-i aksâ-yı kerem
55. Tab' -ı pâkine okutdı ilhâm
Tıfl iken ders-i elif bâ-yı kerem

^{48b} ni' mâ] loğma İ.

^{53b} perdâz] berdâz İ, T.

^{54a} şerefi] şeref-i İ; şeref] kerem İ.

^{55b} iken] ders İ.

56. Vaşfi ser levḥa-i fihrist-i seḥā
İsmi pīrāye-i tuḡra-yı kerem
57. Hep cihān bende-i iḥsāndır
Urdu her ādeme tamḡa-yı kerem
58. ‘Aks ider ḡalbine ḡāl-i muḡtar
Ṭurfe mir‘āt-ı mücellā-yı kerem
59. İrişür mevhibe-i iḥsānı
Ḳılmadan ṭālibi ḡulyā-yı kerem
60. Eylemiş ehl-i niyāza mevlā
Zātiñi genc-i müheyyā-yı kerem
61. Şanki hep ḡullarınıñ kısmetini
Anda cem‘eyledi Mevlā-yı kerem
62. Mürde-i fāḡayı eyler iḡyā
Kefidir ḡalka Mesīḡā-yı kerem
63. Bu iki ḡaşleti kim cem‘itdi
İşte defterde hep ābā-yı kerem
64. Ya‘ni hem ‘iffet ola li’l-ḡāye
Hem ide herkese a‘tā-yı kerem
65. Kimseden almaya ednā ḡatre
Hem ide ‘āleme icrā-yı kerem
66. Baḡır iken olmasa ebr ü seylāb
Eylemez sāḡile ilḡā-yı kerem
67. Bu tecelli ile taḡlīd olmaz
Sırr-ı ḡaḡdır aña kimyā-yı kerem
68. Bī-riya öyle ḡafidir keremi
Göremez dīde-i bīna-yı kerem

69. Bu daḥı ehl-i kerem ‘ âdetidir
Virdiği dem ide ihfâ-yı kerem
70. Ey kerem-kâr kerem-sâz-ı kirâm
Keremiñdir kerem-ârâ-yı kerem
71. Bu kerem-nâmeyi inşâdımdan
Kaşdım işbât-ı heyûlâ-yı kerem
72. Ben gârîk-ı kerem ü eltâfiñ
Ġarazım şanma temannâ-yı kerem
73. Bir âlây dūna giriftâr oldum
Düşmen-i zümre-i a‘ lâ-yı kerem
74. Her biri hisset ile darb-ı meşel
Şûretâ hep dehen-âlâ-yı kerem
75. Ne kaşîde ne ġazel anlarlar
Ne bilürler revîş-i pâ-yı kerem
76. Āteşin sözlerimi ‘ arz itsem
İrişür cismine ħummâ-yı kerem
77. Taḅ‘ ma câ’ize olmaz câ’iz
Ne kadar olsa madârâ-yı kerem
78. Āferinler diye in‘ âma bedel
İktizâ eylese inhâ-yı kerem
79. Mûteḥarriḳ olur anda sevdâ
İtse baḥş zer-i şafra-yı kerem
80. Gelmez ol taḅ‘ -ı minâ fir‘ avna
Çûpla gelse de Mûsâ-yı kerem
81. Hicvine böyle ḥasîşü’t-tab‘ iñ
Virdi i‘ lâmını monlâ-yı kerem

82. Oldı pejmürde-i bād-ı hisset
Berg-i ārāyış-i tūbā-yı kerem
83. Kılma limān-ı le'īmāna 'ubūr
Seni ğarķ itse de deryā-yı kerem
84. Āh ey çarķ-ı edānī-perver
Ey 'adū-yı dil-i dāna-yı kerem
85. Mükrimе ħabbe baķīle ķanķār
Bu mıdur ķısmet-i icrā-yı kerem
86. Var mı Fāzıl gibi bir müstaġnī
Müflis iken ide da' vā-yı kerem
87. Bābına tōlmıř iken ehl-i duyūn
Ola revzende der-mezā-yı kerem
88. Bezl ider varını bir sā' atde
Kılmaz endīře-i ferdā-yı kerem
89. Yine bir yüzden olur fetķu'l-bāb
Böyledir ķısmet-i ebnā-yı kerem
90. Olsa da ser-be-zemīn iflās
Yine zāhirde felek-sā-yı kerem
91. Aġniyādan görünür 'iffetden
Ki budur 'ādet-i zībā-yı kerem
92. İmtilā göstere açlıkda iken
İtmeye zevķ-i şeker-ķā-yı kerem
93. Göstere teşne iken sīrābı
Çekmeye renciş-i sahbā-yı kerem

^{82a} hisset] ħasset İ.

^{82b} berg-i] berg ü T.

^{84a} āh] ah İ.

^{88b} endīře-i] endīřine T.

94. Tābe-key sīnede bu istiğnā
Nice bir dilde bu pervā-yı kerem
95. Ağniyādan olmuş iken cer-i mışr
Alalar şurre-i ednā-yı kerem
96. Eylesem ben de eger ma' zūrum
Ba' d-ezīn hırş ile sevdā-yı kerem
97. Ben gibi hāl-i ruḥ-ı istiḥkāk
Devrden ide temāşa-yı kerem
98. Yeter ey ḥāme-i leyl-i ruḥsār
Şubḥa irdi şeb-i yeldā-yı kerem
99. Vaşf-ı dilberle ğazel tarḥ idelim
Nice bir dilbere bu pervā-yı kerem
100. Nuṭḡ-ı cān perveri 'İsā-yı kerem
Leb-i nāzik-teri ḥalvā-yı kerem
101. Ğamzesi 'Arabda perdāz-ı' itāb
Ḥandesi nādire fermā-yı kerem
102. Fem ü dendānı ki pāk ender pāk
Ḥoḡḡa-i lü' lü' -i lāla-yı kerem
103. Gösterir 'āşıkına rūy-ı ğaḡab
Rükebāya ruḥ-ı sīmā-yı kerem
104. İki ebrū-yı vişāl-i imāsı
'Āşıkā beyt-i mu' ammā-yı kerem

^{94b} pervā] berdā İ, T.

^{95a} ağniyādan] ağniyā İ.

^{96b} hırş ile] hırşla İ, T.

^{98a} leyl-i] leyle İ.

^{99b} pervā] berdā İ, T.

^{100a} perveri] perver-i İ.

^{101a} ğamzesi] ğamze-i İ.

^{101b} fermā] ferdā İ.

^{102b} lü' lü' -yi] lü' lü' -i T.

105. Yeter ey Fâzıl-ı dānā suḥanīñ
Yeter ey bülbül-i gūyā-yı kerem
106. Eylediñ ‘āleme el-ḥaḳ tefhīm
Nükte-i remz-i mezāyā-yı kerem
107. Bir alay münkiri ilzām itdiñ
Ḥāliyā sensin o mirzā-yı kerem
108. Ḥaşre dek ṭab‘-ı keremkārāna
Bu ḳaşīdeñ ola fetvā-yı kerem
109. Ḳadr-i ‘irfānīña ḳat ḳat şāyān
Ḥaḳ bu kim ḥil‘at-ı zībā-yı kerem
110. Ḥoşca taḳsīm-i ma‘ānī eyler
Ḳalemiñ ehl-i dile nāy-yı kerem
111. Bir du‘ā ile veliyyü’n-ni‘ama
Tā ki āmīn diye ābā-yı kerem
112. Zāt-ı vālāsını şıḥḥatlerle
Ber-ḳarar eyleye mevlā-yı kerem
113. Ḥaşre dek devlet ile var olsun
Dā’imā mevhibe-baḥşā-yı kerem
114. Destini ḳılmaya eyyām-ı fenā
Kefi tā kim ide ifnā-yı kerem
115. Bu kerem-nāme ḥitāmında sezā
Böyle yazılsa bu imzā-yı kerem
116. Fâzıl du‘ā-yı ḥazret-i ḥālā
Bende-i dergeh-i vālā-yı kerem

^{109a} ‘irfānīña] ‘irfānına T.

^{113b} baḥşā] ārā İ, T.

73

Kaşide Berây-ı Tebrîk-i Ġazâ Ġâzi Hüseyn Paşa*

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Yine şad müjde olsun ‘ âleme rûh-ı cihân geldi
O nûr-i çeşm-i dünyâ revnağ-ı rûy-ı zamân geldi
2. Beşâretler irişsün millet-i vâlâ-yı İslâma
Mu‘în-i din ü şâhib-i vaqt olan âlî-mekân geldi
3. Müneccimlerde virsün ihtirâka cümle takvîmiñ
Kevâkiblerden istihrac olan şâhib-ı kırân geldi
4. Birisi müjde virsün teşne-gân-ı âb-ı ihsâna
Ki deryâ-yı şehâvet çağlanup gevher-feşân geldi
5. Uyurken hane-i ekdârda bu ‘ abd-ı dâ‘îsi
Hemân âvâze-i tûb-ı beşâret nâgehân geldi
6. Uyan ey Fâzıl-ı bî-baht uyan bu h‘âb-ı gafletden
Görindi ğurre-i devlet vezîr-i Kahramân geldi
7. Hezârân devlet ü iclâl ile bir vaqt-i eşrefde
Sa‘ âdetlerle divân-hûne-i iqbâle yân geldi
8. Hüseyn Paşa-yı ğazi çâre-sâz-ı dîn ü devlet kim
Vücûd-ı pâki halka maḥz-ı luḥf-ı müste‘ân geldi
9. Dizildi mevc-i pey-der-pey gibi eşnâf-ı maḥlûkât
Ġaza tebrîkine şaf şaf ğürûh-ı qudsiyân geldi
10. Hücûm-ı halkdan nevbet mi var takbîl-i dāmâne
Felek ḥaṭṭâ berây-ı bûs-ı ḥâk-i âsitân geldi
11. Yâ böyle ḥâk-pâye itmesün mi izdihâm-ı ‘ âlem

⁷³ B 44b, İ 57b, T 29a, - M.

* Kaşide Berây-ı Tebrîk-i Ġazâ Ġâzi Hüseyn Paşa] Tehniye-i Qudûm Hüseyn Paşa Vü Tebrîk-i Ġazâ T, - İ.

^{4b} gevher] cevher İ.

^{8a} ü] - İ.

^{9b} şaf şaf] şaf-ber-şaf İ.

^{11a} yâ] ne İ.

Ki ol dergāha hep maḥzūn gidenler ṣādmān geldi

12. Eyā destūr-ı efḥam rūḥ-ı ‘ālem dāver-i a‘zam
Ḳudūmuñla efendūm ṣehr-i İstanbula cān geldi
13. Der-i vālāya yüz sürmek için ‘abd-i du‘ā-kārıñ
Gedā-yı bāb-ı luṭfuñ Fāzıl āteṣ-i zebān geldi
14. Felek dāmānını tutmuş sitem almış girye-bānıñ
Efendūm hāk-pāye geldi ammā pek yamān geldi
15. Başımdan dūr olunca sāye-i luṭfuñ ğıyābıñdan
Baña vallah hep dūnyā vü mā-fihā yalan geldi
16. Hemān Allah efendūm ‘ömr ü cāhıñ eylesün efzūn
Vücūduñla cihāna rāḥat-ı emn ü emān geldi
17. Sevindirdiñ resūlullahı tiğ-ı zūlfikārıñla
Bu dīniñ yüzi güldi çehre-i İslama kân geldi
18. Cihān turduḳca tur tevfiḳ ile iḳbāl ü devletle
Du‘ā-yı ṣādıḳım maḳbūl-ı ehl-i āsumān geldi

74

Ḳaṣīde Be-Ẓımn-ı Nüzūl-i Ḳalyon Der Vaṣf-ı Hüseyn Paşa*

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Ta‘ālallah ne iḳbāl-i kerem bu ne sa‘ādetdir
Bu tevfiḳāt-ı Mevlā müjde-i āṣār-ı nuṣretdir
2. Hevā-yı feth ile āṣār-ı nuṣret indi deryāya
Süzülmüş şayda gūyā ṣāh-bāz-ı evc-i rif atdir
3. O rütbe kıldı sür‘at gūyiyā gülmih ü aḥṣābı
Nebāt ü ma‘den iken lücce-i deryāya ḥasretdir

^{13b} bāb] āb İ, T.

^{17b} çehre] cehre T.

^{18a} ü]- İ.

⁷⁴ B 45a, İ 59b, T 29b, - M.

* Ḳaṣīde Be-Ẓımn-ı Nüzūl-i Ḳalyon Der Vaṣf-ı Hüseyn Paşa] - İ.

^{2a} indi] itdi İ.

^{3a} aḥṣābı] iḥsānı İ.

4. Ġazā sevdāsı var başında kim cān atdı deryāya
Çeker şad āh-ı Һasret Һob atarken bir nezaketdir
5. Sipih-r-āsā o mā'ı reng ile bālāsına şaf şaf
Tüfenk-endāz olanlar hep kevākibden 'alāmetdir
6. İki Һumrı ki Һondı üstüne vaqt-i nüzülünde
Ne Һuş oldukları ma' lūm erbāb-ı başiretdir
7. Göreydi NūҺ eger mi' mārına şad āferīn eyler
Ki bu keştī degil bir Һal' a-i iķbāl-i himmetdir
8. Һızak üstünde Һurmuş muntazırdır emr ü fermāna
Hemān bir bende-i nāçiz ü muhtāc işāretdir
9. Cenāb-ı Һazret-i paşa-yı 'alışānıñ 'aşķile
Ki ben de kendümi deryāya atmak cāna minnetdir
10. Һüseyn Paşa-yı ġāzi Һazret-i dāmad-ı gerdün-cāh
Livā-yı fetħ ü nuşret mażhar-ı feyz ü 'ināyetdir
11. Bu iķbāl-i cihān-ġir ü bu baħt-ı nuşret āverle
Cenāb-ı eşrefi sermāye-i nāmūs-ı devletdir
12. *Eger ħ'āhi selāmet der kenār-esť** eski söz ammā
Vücūdı ile deryā şimdi sāħilden selāmetdir
13. Eyā 'āli-cenāb ey Rüstem-i devrān sāħib-i vaqt
Kaşide söylemekden kaşdıñ inhā-yı şadāķatdır
14. Bahāne ister iken hāk-pāy çarħ-ı peymāya
Bu demler ħāl-i nāçizānemi inhāya fırsatdır

^{4b} āh] - İ.

^{8b} ü] - İ.

^{9b} ki] - İ, T.

^{10b} ' ināyetdir] hidāyetdir İ.

^{11a} āverle] āver dile T.

* *Eger selamet arıyorsan kenarda dur.* İranlı şair Şeyh Sâdi-i Şirâzi'nin *Bostan ve Gülsitan*’ında geçen vecize haline gelmiş bir sözüdür (Bilge 1980:342).

^{14b} fırsatdır] şadāķatdır İ.

15. Du‘āya başla ey Fāzıl ki mihr-i ‘ālem ārāya
Kimine zerre-i nāçizi ta‘rife ne hācetdir
16. Cihān tırduḳça tır iḳbāl ile tevfiḳ ü nuṣretle
Ki zāt-ı eşrefiñ bî-keslere mahz-ı ‘ināyetdir
17. Ne cānib eylesiñ niyyet-i Hudāya ver zafer-rehber
Du‘ā-yı şādıḳım bî-şübhe maḳrūn-ı icābetdir

75

‘İydiyye-i Ḳapūdān-ı Deryā Ğāzi Hüseyn Paşa**

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Dil-i vîrānemi mi‘mār-ı semāvāt yapar
Şimdi yapmazsa da hengām-ı mülakat yapar
2. Gerçe biz ḥāne-ḥarābız bizim ammā bir ‘aks
Tāḳa vîrānemizi seyl-i füyuzāt yapar
3. Yapı taşı yapıdan ḳalmaz imiş eski meşel
Vāhıñā dīvār-ı vücūdı bu iki ḳat yapar
4. Biz bu bāzīçede ol gūşe-nişīn-i ye’siz
Ḥande itse rūḥumuz şāh-ı ‘adūv mat yapar
5. Ben ḥarābım benüm ammā ḳalemimdir mi‘mar
Evliyā-yı ni‘amiñ medḥine beyāt yapar
6. Ḥazret-i dāver-i bînā-yı ḳulūb-ı ‘ālem
Ḥāne-i ḳalbi bu ma‘mūrede ol zāt yapar

^{16a} tırduḳça] tırduḳca T; ü] - İ.

⁷⁵ B 45b, M 60a, T 30a, - İ.

** ‘İydiyye-i Ḳapūdān-ı Deryā Ğāzi Hüseyn Paşa] ‘İydiyye Berāy-ı Hüseyn Paşa M, ‘İydiyye Berāy-ı Hüseyn Paşa T.

^{2a} ammā] T.

^{2b} tāḳa] tāḳ-ı T.

^{4a} bāzīçe] bāzice T.

^{4b} rūḥumuz] ruḥumuz M.

^{5b} beyāt] ebyāt M.

^{6a} bînā-yı] bünyād-ı M.

^{6b} ma‘mūrede] mi‘mārede M.

7. Külli ta' mirine kalmış bu sarây-ı gönlüm
Sâ'ir erbab-ı himem yapsa meremmât yapar
8. Taş yatur olmuş iken hırş ile ehl-i iqbâl
Dil-i vîrânı bu hâlet ile heyhât yapar
9. Bu temelsiz kurulan dâr-ı cihânda ne ' aceb
Fırka-i ehl-i emel tavırma ' uķârât yapar
10. Beyt-i ma' mûr-ı kerem şimdi Hüseyn Paşadır
Her derûn içre birer hâne-i hayrât yapar
11. Nitekim tîg-i cihân-tâb-ı celâl-i kahrı
Kal' a-i sîne-i a' dâda fütûhât yapar
12. Yüz süren tehniye-i ' ıyd ile hâk-pâye
Çeşm-i iclâline bir kehl-i mübâhât yapar
13. Meh-i ' ıyd ebr-i gümân içre olursa meşkûk
Meh-i cebîn-i şeref tâlî' i işbât yapar
14. Ğurre-i şâhid-i iqbâlini pîr-i gerdûn
Kurş-ı hûrşîde bedel ' âleme mîķât yapar
15. Mâh-ı şâf olsa anı mihr-i cihân-tâb gibi
Çarh gül çehre-i iqbâline mir'at yapar
16. Bu du' âsıyla şarîr-i kalem-i Fâzıl-ı zâr
Gice her şu' bede icrâ-yı maķâmât yapar
17. Dü-cihânda ola ol burc-ı sa' âdet ma' mûr
Ki bizim hâne-i vîrânı her evķât yapar
18. Tâ kıyâmet ola bünyâd-ı vücûdı muhķem
Ka' be-i sînde dil böyle münâcât yapar

⁷ Beyit: - M.

^{8a} hırş ile] hırşla M, T.

^{9b} ' uķârât] ' uķâdât M.

^{13a} meşkûk] meşkûr M.

^{17a} ol] bir M.

76

Kaşide Der Sitâyiş-i Hüseyin Paşa*

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _ _

1. Beni bir hâle kodı ʿ aşk ki Mecnûn ağlar
Yine endîşeme idrâk-i Felâṭun ağlar
2. Şimdi ser çeşme-i tûfân-ı belâdır dîdem
Gözümün yaşına şad reşk ile ceyhûn ağlar
3. Âh u nâlem ile pür taṭṭanadır ṭâs-ı felek
Hâlîme vâsiṭa-i ebr ile gerdûn ağlar
4. Yaş döker gerdiş-i beyhûdeme seyl-âb değil
Yüregi taşdan iken derdime fâhûn ağlar
5. Olmadım sâhilime mevc-i belâdan bâliğ
Dil-i mâhîde benüm hâlîme zü 'n-nûn ağlar
6. Ben o maḥrûm-ı emel şâhib-i istiḥkâkım
Maṭlabım hâlîme benden daḥı efzûn ağlar
7. Resm-i devlet ise emsâlimi güldürmektir
Böyle giryanlığima vâzı-ı kânûn ağlar
8. Yüzümi güldürecek ḥazret-i sultânımdır
Yohsa tâ maḥşere dek bu dil-i maḥzûn ağlar
9. Ya ʿ ni destûr-ı kerem-pîşe Hüseyin Paşadır
Reşk ile debdebe-i câhına Ḳârûn ağlar
10. Ḥande vü giryeyi cem ʿ eyledi tîğ-i ḳahrı
Düşmene berḳ-i şıfat ḥande ider ḥûn ağlar

⁷⁶ B 45b, M 41b, İ 57a, T 31b.

* Kaşide Der Sitâyiş-i Hüseyin Paşa] Kaşide-i Hüseyin Paşa M, Kaşide Berây-ı Ḳapudân-ı Deryâ Hüseyin Paşa T, - İ.

^{2b} reşk ile] reşkle İ, T.

^{3a} âh] ah İ; pür] bir İ.

^{3b} ebr ile] ebrile T.

⁹ Beyit: - M.

¹⁰ Beyit: - M.

11. Ğıbţadan kevkebe-i kâhiresin seyr itse
Dil-i Ðaĥĥak yanar rûĥ-ı Ferîdûn ağlar
12. Ğande itdikce zer-i dest-i şehâ-yı ĥalka
Ĥâkden dîde-i ĥisset ile Kârûn ağlar
13. Dizilür medĥini itdikce me‘ anî şaf şaf
Beni zıkr eyle diyû ĥırş ile mazmûn ağlar
14. Şevĥ-i medĥi ile mânend-i şadef-i ĥandânım
Ĥalemim ağlasa da hep dürr-i meknûn ağlar
15. Âsafâ merĥamet-ârâ-yı mekârimkârâ
Nice bir ĥasret ile Fâzıl-ı dil-ĥûn ağlar
16. Öyle mevĥûf-ı sitem oldu dil-i nâşâdım
Bir nefes gülse o bîçâre iki gün ağlar
17. Evliyâ-yı ni‘ amîñ ĥimmeti ağlatdı beni
Rûz u şeb ĥasret ile dîdelerim ĥûn ağlar
18. Yine zâhirde belâ bunda ki hep ĥimmetde
Enderûn şefĥat ider ĥâlîme birûn* ağlar
19. Kimi Allah kerim dir kimi Allah yapar
Benüm için kimi vâh dir kimi maĥzûn ağlar
20. Ĥimmet ü luţf u kerem yoĥsa benümçün ĥâlâ
Neyleyim işte bütün kişver-i meskûn ağlar
21. Beni ĥandân idecek sensin efendüm yoĥsa

^{12a} şehâ-yı] şehâsı M.

^{12b} ĥisset] ĥisset T.

^{13b} ĥırş ile] ĥırşla İ.

^{13a} dizilür] dizilir M; me‘ anî] kavâfi M, T.

^{17b} u] - İ.

* Osmanlıda saray üç kısımdan oluşmaktaydı: Bîrûn, enderûn, harem. Bîrûn sarayın dış bölümünü temsil eder.

^{19b} benüm için] benümçün İ, T.

^{20a} u kerem] gerek M.

^{21b} tâ kıyâmet bu sitemle dil-i maĥbûn ağlar] ki kıla miĥnet ile böyle diger gün ağlar M.

Tâ kıyâmet bu sitemle dil-i mağbûn ağlar

22. Dil ki meddâh-ı şifâtın ola hâşe li-llâh
Ki kıla miñnet ile böyle diğır gün ağlar

23. Hânde itdikçe hemân rû-yı du‘ â gûyânın
Göstere düşmeniñi hâlîk-ı bî-çün ağlar

77

Kaşîde-i Der Sitâyiş-i Müşârun İleyh*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Hâk donanmâ-yı emîn ide hemân fırtınadan
Ola âsûde dağı bağı-ı zamân fırtınadan

2. Nitekim bağı re‘is ide Hüseyn Paşayı
İde deryâ yüzünü emn ü emân fırtınadan

3. Lücce-i bağı-ı mekârim kapudân paşa kim
Halka mevc-i keremi virdi nişân ü fırtınadan

4. Ey kerem sâhili ihsân u seğâ deryâsı
Beni âlâma garîk itdi emân fırtınadan

5. Seniñ eyyâm-ı şerîfinde hava sâkin iken
Yine dem ursun o hâcî kapudân fırtınadan

6. Dest-i inşâf ile zatın ki dümen-gîr olmuş
Niye çeksün zu‘afâ böyle ziyân fırtınadan

7. Beli deryâya düşen bulsa yılâna şarılur
Nice ümmîd-i necât eyleye cân fırtınadan

8. Gelmişim sâye-i limânına ‘aqla yelken
Lenger-endâz olamam tıldı cihân fırtınadan

⁷⁷ B 46b, İ 60a, T 35a, - M.

* Kaşîde-i Der Sitâyiş-i Müşârun İleyh] Şikâyet Ez-Fırına Kapudân-ı Mültezim Nân-pâre-i Fütâde-i Deryâ-yı Hayret Ki Be-Cenâb-ı Kapudân Hüseyn Paşa ‘Arz-ı Ber-Dâşte T, - İ.

^{1a} emîn] - İ.

^{3b} halka mevc-i keremi virdi] virdi mevc-i keremi halka İ, T.

^{6a} inşâf ile] inşâfla İ, T.

9. Himmetiñ Fâzıla yelken kürek itmezse meded
İşi başdan qaradır hâli yamân fırtınadan

78

Kaşîde-i Der Sitâyiş-i Müşârun İleyh*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Rûzgâr oldu yine müjde resân-ı deryâ
Şevkle cûşa gelüp rûh-ı revân-ı deryâ
2. Ya'ni ol hâzret-i paşanın işitdi nâmıñ
Geldi boğâza anı görmege cân-ı deryâ
3. Nice paşa-yı seḫâ-pîşe ki dest-i keremi
Harcanur şu yerine olsa dü-kân-ı deryâ
4. Ya'ni devletlü 'inâyetlü Hüseyn Paşa kim
Baḫr-ı 'ummân-ı mekârim ḳapûdân-ı deryâ
5. Vâz gelüp keştî-i çarḫ ursa pûca gitmekden
Ḳıldı erbâbına teslim-i 'inân-ı deryâ
6. Ba'd-ezîn râh-ı donanmâya muḫâlîf isme
Saña tenbîh işit ey bârûzân-ı deryâ
7. Beñzedi nûr-ı donanma daḫı şems ü ḳamere
Mihr-i zâtı olalı şu'le-feşân-ı deryâ
8. Felek iḳbaline rehberlik iderken tevḫḳ
Dâr ağâcına gelür ehl-i ziyân-ı deryâ
9. Virdi iḳbâli donanma-yı hümayûna cemâl
Güyyiâ her biri bir tâze-civân-ı deryâ
10. Saṭvet ü kaḫrîde bir güne daḫı virdi celâl
Görinür her biri bir şîr-i jiyân-ı deryâ

^{9b} yamân] - T.

⁷⁸ B 46b, İ 53b, T 35b, - M.

* Kaşîde-i Der Sitâyiş-i Müşârun İleyh] Berây-ı Ḳapudân-ı Deryâ-Şoden Hüseyn Paşa T, - İ.

^{10a} ü] - İ.

11. Oldı mähilere in'âm u şehâsı bālîğ
Çıkıdı şu yüzine hep muhtefiyân-ı deryâ
12. Gelse dergâhına şu istemeye bir teşne
Utanur virmege hep âb-ı revân-ı deryâ
13. Rûy-ı yemde görünen gâhice girdâb degil
Nîm-ğand oldı meserretle dehân-ı deryâ
14. Görinen çehre-i baħr üzre degil çîn-i cebîn
Oldı başdan başa pâlûze-ğ'ân-ı deryâ
15. Görinen çehre-i baħr üstüne zannitme ħabâb
Göz göz olmuş yüzini görmege cân-ı deryâ
16. Ka'r-ı baħr içre degil pençe-i şâh-ı mercân
Kınalandı bu meserretle benân-ı deryâ
17. Esb-i iğbâline bir ħaṭve gibi rûy-ı zemîn
Keştî-i câhına bir meyl-i mekân-ı deryâ
18. Ey veliyyü'n-ni'âm-ı dâver-i vâlâ himmet
Sensin ol müfteħir-i berr ü yegân-ı deryâ
19. Sensin ol ser-figen-i düşmen-i seyf ü 'd-devlete
Âb-ı tîğnîla olur emn ü emân-ı deryâ
20. Keremiñ baħrine nisbet ile bir katre degil
Ne kadar cûşa gelürse cevelân-ı deryâ
21. Keştî-i kârı şalup baħr-ı tevekkül içre
Yelken-i himmeti aç geldi zamân -ı deryâ

^{13a} görünen] görilân İ, T.

^{16b} benân] bütân İ.

^{18a} vâlâ himmet] vâlâ-yı himem İ, T.

^{19a} figen-i] figen ü T; düşmen] düşmen ü İ; devlete] devle İ, T.

^{21a} içre] üzre İ.

22. Fâzılı kırtara ğavvâş-ı seĥâ vü keremiñ
Olmuş eĥdâr ile ġârķ-âb-ı miyân-ı deryâ
23. Felek iķbaliñe Nûh olsa re'is-i limân
Saña göstermeye Allah ziyân-ı deryâ
24. Bâd-ı tevfiķ-i refiķiñ ne yaña 'azm itsek
Yoluña ĥazır ola dâmen-be-miyân-ı deryâ

79

‘İydiyye-i Ķapudân-ı Deryâ Hüseyyin Paşa*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Ĥamdülillah yine mâh-ı nev-i ‘ıyd oldı ‘ayân
Ķuf l iken hep dehen-i ĥalka hilâl-i ramazân
Ķurş-ı ĥurşidden â‘ lâ görünürken bir nân
Keyf erbâbı gözünde tüter iki duĥân
Şavt-ı muṭrıbdan elezz olmuş iken bâng-i ezân
Zânûlar tâb-ı terâviḥ ile hep lerzeginân
Güşlar ṭabl-ı musahḥirden olurken nâlân
Ĥalk hep ġonçe gibi olmuş iken beste-dehân
Âçılup ‘ıyd ile mânende-i vird-i ĥandân
Çünki pâk itdi günehden bizi şehri-ı ġufrân
Yine şad-reng-i günehle olalım âlûde
Böyle rindân-ı şehensâh-ı heves-fermûde
2. ‘İyd eyyamı daĥı mevsim-i cân-baĥş-ı bahar
Bir olur devr-i felekde bu teşâdüf zinhâr
Döndi ķâlîce-i zerbâfe zemîn-i ġülzâr
Hep münakķaş yeşil atlasla donândı eşcâr
Başladı ‘aşķ ile biñ nâle vü efgâna hezâr
Leb-i cânâne gibi kıldı tebessüm ezhâr

^{22b} eĥdâr ile] eĥdârla T.^{23a} olsa] ola İ.⁷⁹ B 47a, İ 118b, T 36a, - M.

* ‘İydiyye-i Ķapudân-ı Deryâ Hüseyyin Paşa] Terķib-i Bend-i ‘İydiyye Berây-ı Hüseyyin Paşa İ, T.

^{1c} ĥurşidden] ĥurşidden T.^{1ç} gözünde] gözünden İ, T.^{1f} ṭabl] ṭab‘ İ, T.^{1g} olmuş iken] olmuşıken T, ġonçe] ġonca İ.¹ⁱ âlûde] âmâde İ.^{1j} rindân-ı] rindâna İ, T.^{2d} ‘aşķ ile] ‘aşķla T; vü] - İ.

Başladı yarışa sümbül ile zülf-i dildâr
 Oldı her bağçe hoş-büy-ı dükkân-ı ‘aţţâr
 Hep şükûfeleri cem‘ itdi didi bülbül-i zâr
 Revnağ-ı bâğa medâr olmak için leyl ü nehâr
 Şâh-ı mercâmı taleb eyleyelim deryâdan
 Ya‘ ni devletlü cenâb-ı kapudân paşadan

3. Evc-i iqbâlîñ o hürşîd-i cihân-ârâsı
 Vezirânîñ o ser-efrâzı o müsteşnâsı
 Bir şadefdür vüzerâ zâtı dürr-i yektâsı
 Tâc-ı behrâm-ı felek-mertebe-i ednâsı
 Esb-i iqbâlîñe bir hatve-i cihân-ı şahrâsı
 Hâk-i dergâhınıñ eflâk-ı cebîn-i fersâsı
 Luţfî bârân-ı şehâ kân-ı kerem deryâsı
 Oldı her bâý u gedâ böyle du‘ â-güyâsı
 Ola her kârda tevfik-i Hudâ hem-pâsı
 Ola yâ rabbi murâd nice iki dünyâsı
 Mâh isterse zühâl gibi mu‘ allâ-pâye
 Cebhe-sây olsun o dergâh Hüseýin Paşaya
4. Ey vezîr-i ‘azamet-güster ü ‘âlî himmet
 Kahramân sütun ü Cem kudret ü Rüstem kuvvet
 Sensin ol mihr-i cihân-tâb-ı sipihr-i devlet
 Buldı iqbâl-i cemâliñle donanma zînet
 Nitekim kahr u celâliñ ile buldı heybet
 Virđi iqbâl-i cihāngiriñ aña bir hâlet
 Görinür her biri a‘ dâya bir ejder-heybet
 Baħra yağdırdı kef-i mekremetiñ çok ni‘ met
 Ebr-i nîsâna şadef-i dürr için itmez minnet
 Kıldı bu matla‘ımı şıdķ ile ezber ümmet
 Hâķ donanmâ-yı hümâyûna selâmet virsün
 Ne yaña kılsa teveccüh aña nuşret virsün

5. Bir efendüm yok o gerdün-ı himemden ğayrı

^{2g} bağçe hoş-büy-ı] bağçe-i hürşîdi İ.

^{3f} luţfî bârân-ı] luţf-ı bârânı T; kân-ı] kânı T.

³ⁱ rabbi] Rab İ, T.

³ⁱ zühâl] zühâl T.

^{4a} ü] - İ.

^{4f} heybet] heyet T.

^{4h} nisana] nisan İ.

O felek-mertebe seyyāre-ḥaṣemden ğayrı
 Mültecā var mı bu dergāh-ı keremden ğayrı
 Çarḥdan Fāzıla hîç var mı sitemden ğayrı
 Yād ider mi beni bir şey³ ile ğamdan ğayrı
 Reng göstermedi hîç kara raḡamdan ğayrı
 Var mı sâz-ı ṭarabım nāy kılmadan ğayrı
 Elde nem var iki çeşmimdeki nemden ğayrı
 Kāpı yokdur baña bu bāb-ı ni⁴ amdan ğayrı
 Var mı yüz sürmege bu ḥak-i ḡademden ğayrı
 ‘Ömr-i tevfiḡ vire ḥazret-i Allah saña
 Bendeyim bendeyim ey dāver-i Cem-cāh saña

80

Tercî⁵ -i Bend Der Sitāyiş-i Ḳapūdān-ı Deryā Ġāzi Ḥüseyin Paşa*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Rük-n-i devletsin efendüm sen o bî-hemtāsın
 Nefs-i ḥaydere mazḥar o Ḥüseyin Paşasın
 Sen o Manşūr-ı mü⁶ eyyed meded-i Mevlāsın
 Şîr-i düşmen-şiken-i şāh-ı cihān-ārāsın
 Vüzerāda bu ḥulūşıñ ile müsteşnāsın
 Revnaḡ-ı devlet ü dîn bâriḡa-i dünyāsın
 Ne yaña gitse muvaffaḡ olacaḡ paşasın
2. Ḳapladı ‘ālemi feyz-i kerem ü eltāfiñ
 Yalınız ben degilim cümle cihān vaşşāfiñ
 Herkese vird-i zebān oldı güzel evşāfiñ
 Bir fütūḡāta maḡal oldı hîç eslāfiñ
 Olmadı mîrrîh-i eslāf gibi itlāfiñ
 Bu tevekkül var iken sende bu ḡalb-i sāfiñ
 Ne yaña gitse muvaffaḡ olacaḡ paşasın
3. Zāt-ı pākiñ belî her mekremetiñ şāyānı

^{5b} o] ol İ.

^{5d} şey³] şey T, şeyi İ.

^{5h} ḡapı] ḡapu İ.

⁵ⁱ ‘ömr-i] ‘ömr ü T.

⁸⁰ B 48a, İ 120b, T 37a, - M.

* Tercî⁵ -i Bend Der Sitāyiş-i Ḳapūdān-ı Deryā Ġāzi Ḥüseyin Paşa] Tercî⁵ -i Bend Be- Cenāb-ı Ḳapudān Paşa ‘Arz-Şode Der-Sene-i Māziye İ, T.

^{2a} ü] - İ.

^{2b} yalınız] yalınız T.

Her seferde saña rehber zafer-i rabbânî
 Rüstem olsa yolında durmağa yokdur cânı
 Qoma İlḥânı ne İrânı ne de Tûrânı
 Mülḥik it memleket-i İslâma Frengistânı
 Yûri fetḥ eylemege cânib-i Hindistânı
 Ne yaña gitse muvaffak olacak paşasın

4. Sende bu ḥilm ü merâḥim bu mürüvvet var iken
 Şâh-ı devrâne bu iḥlâş u şadâḳat var iken
 Dîn ü devlet yolına sende ri' âyet var iken
 Fuḳarâya bu teraḥḥim bu 'inâyet var iken
 Ben gibi ehl-i dile sende ri' âyet var iken
 Şöyle fehmi eylemişim sende bu ḥâlet var iken
 Ne yaña gitse muvaffak olacak paşasın

5. Saña dâ'î var iken Fâzıl-ı dâneninde gibi
 Şıdk u iḥlâş-ı ḥulûşile açarken dü-lebi
 Râm idersin 'Acem ü Rûm u Freng ü 'Arabı
 Vüzerânın olası şöhret ile münteḥabı
 Nuşretiñ çünkü du' â-yı zu' afâdır sebebi
 Her ğazâda saña yâr u mecîddir Allah u nebî
 Ne yaña gitse muvaffak olacak paşasın

81

Kaşîde-i Vüzerâ Der Sitâyiş-i Şadr-ı Â'zam Yûsuf Ziyâ Pâşa*

.. __ / .. __ / .. __ / .. __

1. Ey ser-efraḥte-i nâm ü nişân-ı vüzerâ
 Âferin böyle gerek şöhret ü şân-ı vüzerâ

^{3b} seferde] zaferde İ; rabbânî] seccânî İ, T.

^{3c} durmağa] tırmağa İ.

^{3ç} İlḥânı] İlḥâna İ, T.

^{3e} bu dize İ'de 4. dizedir.

^{4a} mürevvet] mir'at İ.

^{4b} u] - İ.

^{4c} ri' âyet] bu ğayret İ, T.

^{5b} ḥulûşile] du' â ile İ, T.

^{5d} nuşretiñ] ḥazretiñ İ.

^{5e} yâr u] yâr-ı T.

⁸¹ B 48b, İ 61a, T 37b, - M.

* Kaşîde-i Vüzerâ Der Sitâyiş-i Şadr-ı Â'zam Yûsuf Ziyâ Pâşa] Şikâyet-nâme Ez-Vüzerâ Vü Medḥiyye Be-Ḥazret-i Yûsuf Paşa Der Erzurum 'Arz-Şude-Bûd T.

^{1a} ser] ber T.

2. Halka destûr-ı mükerrerem ne dimek bildirdiñ
Nâ-pedîd olmuş iken zât ü zamân-ı vüzerâ
3. Olmasa zât-ı şerîfîñle vüzerât ihyâ
Niye müncer olacak hâl yamân-ı vüzerâ
4. Her vezirîñ yüzini ğonce gibi güldürdüñ
Nev-bahâr oldu yine vaqt-i hazân-ı vüzerâ
5. Her eyâletde ‘adû oldu muṭî‘ -i fermân
Havf u kahrı sebep-i emn ü emân-ı vüzerâ
6. Tîğ-ı kahr ile ider düşmeni şimdi tahvîf
Bî-mehâbet nice bir sübhâ-keşân-ı vüzerâ
7. Âh devletlü efendüm bir iki sifle-nihâd
Mesned-i pâk-i vüzerâtda kırân-ı vüzerâ
8. Ne kadar sū‘-i edebse kuliña ruḥsat vir
Eyleyem dergehiñe ‘arz-ı beyân-ı vüzerâ
9. Hâmdülillah kuluñuz bir kaçını seyr itdim
Eylemiş ḥaḳ buña telvîş-i mekân-ı vüzerâ
10. Lafz-ı destûrî işitdi anı şandı dest-âver
Pençe urdıkca olur kûh-keşân-ı vüzerâ
11. Hâzariyye didiler egildigim hâzîrîye
Bel‘ ider buldıgını mertiz kân-ı vüzerâ
12. Tûğ-ı şâhen-şehi cārûb-ı eyâlet şandı
Süpürür memleketi mübtezelân-ı vüzerâ

^{2b} ü] - İ; pedîd] bedîd İ, T.

⁵ Beyit: - İ.

^{5a} ‘adû oldu muṭî‘ -i fermân] muṭî‘ -i emr oldu ‘adû T.

^{6a} kahr ile] kahrile T, kahrîñla İ.

^{8b} dergehiñe] dergehine İ; ‘arz-ı beyân] ‘arz u beyân T.

^{12a} cārûb] çārûb T.

13. Var ise ‘ asker-i menhûsı karadan besler
Öyle bir ehl-i sitem hâne yıkan vüzerâ
14. Aña bildirmedi zatındaki tab‘ -ı hıssat
Ki kerem bendesidir ‘ askeriyân-ı vüzerâ
15. Oldı hıssat ile ‘ âlemde ‘ aceb darb-ı meşel
Hâzret-i dâne-keş-i muhtekirân-ı vüzerâ
16. Görinür şekl ile bir zât-ı ‘ azîmü’l-heykel
Küşe pirâyesi merd-i beleyn-ı vüzerâ
17. Şikem ü gülle kulağıyla degildir ‘ azamet
Cüd ü ihsân gerek ey yahni-ķapân-ı vüzerâ
18. Tıbl u surinâ ile zann itdi vezâret ancak
Yalnız bu degil ey sifle nişân-ı vüzerâ
19. Tûğ-ı şahi didigin bir zeneb-i hayvânî
Aña heybet virecek satvet-i şân-ı vüzerâ
20. Perçem-i şâhid-i devletdür o tûğ-ı iķbâl
Şânesi rahm-ı ‘ adâlet o civân-ı vüzerâ
21. Cüddur mâlezim-i şân-ı vüzerât evvel
Ki olur bâriķa-baķş-ı lem‘ ân-ı vüzerâ
22. Âşaf oldur ki ola mâlik-i evşâf-ı şülâş
Kerem ü re’y-ü cesâretle yegân-ı vüzerâ

^{14a} bildirmedi] belürmedi İ.

^{14b} ki] - İ.

^{15b} Hâzret-i dâne-keş-i muhtekirân-ı vüzerâ] Küşe pirâyesi merd-i beleyn-ı vüzerâ İ.

¹⁶ Beyit: - İ.

^{18b} yalnız] yalnız T.

¹⁹ Beyit: - İ.

^{19b} satvet-i] satvet ü T.

²⁰ Beyit: - B, T.

^{21a} şân] ķadr İ.

²² Beyit: - T.

^{22b} ü] - İ; cesâret] hasâret İ.

23. Āşaf oldur ki ola pey-rev-i şer-i kânûn
Aña taqlîd ide mu‘terifân-ı vüzerâ
24. Ola ammâ keremi hâric-i resm ü kânûn
Virmeye virdigini Bermekiyân-ı vüzerâ
25. Vüzerâdır vükelâsı bize zıllu ‘l-lahın
Farkı yok taht-ı hilâfetle miyân-ı vüzerâ
26. İşte destûr-ı mükerrerem gibi olmak lâzım
Ki ola ‘adlile Fârûk-ı zamân-ı vüzerâ
27. Ya‘ni ol âşaf-ı devrân o ‘amîmü ‘l-ihsân
Ser-firâz-ı ‘uzamâ nâdire-dân-ı vüzerâ
28. Ol ‘azîz-i dü-cihân Hazret-i Yusuf Paşa
Ki tecellisi ânın hasret-i cân-ı vüzerâ
29. Nice âşaf ki ânın lafz-ı nizâm-ı ‘âlem
Ezeli hil‘at-ı zîbası miyân-ı vüzerâ
30. Nice âşaf ki ânın ismini İrân Tûran
Yazdılar levha-i endîşede hân-ı vüzerâ
31. Nice âşaf ki ânın bargeh-i iqbâlî
Kıble itmiş nice bir mu‘tekifân-ı vüzerâ
32. Nice paşa-yı kerem-pîşe-i destûr-ı vaqûr
Hamle-i ma‘rekede şîr-i jiyân-ı vüzerâ
33. Ol ki cemmâze-i âvâze-resân-ı şitî
Oldı her nâhiyede mâye-resân-ı vüzerâ
34. Her eyâletde mütî‘-ı ümerâ oldı ‘adüvv

^{23b} taqlîd] pey-rev İ.

^{25b} taht] taht T.

^{28b} cân] hân İ.

^{29a} nizâm-ı ‘âlem] nizâmü ‘l-‘âlem İ.

^{29b} hil‘at] tal‘at İ.

^{33a} resân] sân T.

^{33b} mâye-resân] mâye-i şân İ, T.

- Ḥavf-ı kahrı sebep-i emn ü emân-ı vüzerâ
35. Ol ki her nâme-i vâlâsı ‘adâlet-fermâ
Emr-i ma‘rûf ile bir mev‘ize-ḥ’ân-ı vüzerâ
36. Zât-ı zîbendesî ârâyiş-i şadr-ı dîvân
Nâm-ı pākizesi pirāye-resân-ı vüzerâ
37. Aña bu kuvvet-i tevfiķi ki virmiş Allah
Zerre-i himmetine bār-girân-ı vüzerâ
38. Rütbe-i dāniş ü tedbîrine şad reşk iderek
Oldı ikrâr ile leb beste dehân-ı vüzerâ
39. Ber-ḥulûş eylemiş Allāhu ta‘âlâ iḥsân
Ki anıñ şemmesini bulmadı cân-ı vüzerâ
40. Fuḳarânıñ âtası ehl-i sitem cellâdı
Var mı bu vaşfla bir tûğ-keşân-ı vüzerâ
41. Râh-ı tevfiķe yâḥûd cānib-i hızlâne çeker
Hep yed-i ḥazret-i mevlâda ‘inân-ı vüzerâ
42. Ḥayr u şer üzre tecellîleri bārîdendir
Ḥükm-i taḳdîr iledir hep cevelân-ı vüzerâ
43. Dāverâ dād-gerâ âşaf-ı vâlâ-güherâ
Benüm ol ehl-i suḥan menḳabe-ḥ’ân-ı vüzerâ
44. Bir iki sefîleyi zemmm itdim ise ‘afv eyle
Cânımı yakdı benüm çün hezeyân-ı vüzerâ
45. Medḥ ü zemmm itdim ise ḥaḳ bu ki inşâf üzre
Ben ki taşḥîḥ içün itdim güzērân-ı vüzerâ

^{35a} vâlâ] zîbâ İ.

^{35b} ma‘rûf ile] ma‘rûfla T; mev‘ize] vâ‘ize T.

^{38a} ü] - İ.

^{38b} ikrâr ile] ikrârla İ, T.

^{42a} tecellîleri bārîdendir] tecellî merd-i bārîdir İ.

^{44b} benüm çün] efendüm İ.

^{45b} ben ki] çünki İ.

46. Hâk-pâ-yı kereme geldim ise şükr olsun
Keremi bundan umar şurre-sitân-ı vüzerâ
47. Belî zemm eyledim ammâ yine kaldı mektûm
Âşikâr eylemedim ism-i filân-ı vüzerâ
48. Ba‘ d-ezin medh ü zemm olsa gerek tafsîlan
O zamân zâhir olur hâl-i ‘ıyân-ı vüzerâ
49. Medh-i sultânımı tâ haşre dek inşâ ‘allah
Eyleyem revnâk-ı ser-levha-i ân-ı vüzerâ
50. Benüm ol şa‘ir-i hoş vâhime kim endişem
Şayrafi-i ‘uzmâ mertebe-dân-ı vüzerâ
51. Benüm ol şa‘ir-i meddâh-ı şeh-i devrânım
Kalemim olmadı hiç katre-çekân-ı vüzerâ
52. Medhime kimse muhâtab olamaz illâ kim
Yâ şehen-şâh ola yâ sen gibi kân-ı vüzerâ
53. Gelmişim dergeh-i vâlâya hemân leb-beste
Baña bir sedd-i ramağ olmadı nân-ı vüzerâ
54. Bu kaşîdemde mürâ‘ât-i edeb kıldı kalem
Ya‘ni fâş eylemedim ‘ayb-ı nihân-ı vüzerâ
55. Belî Vân içre qarındaşıñız Aḥmed Paşa
Kerem ü ‘aql ile yektâ-yı cihân-ı vüzerâ
56. Ma‘âdâ gördüğümüz zümre-i eşnâf gibi
Ṭama‘ u hisset ile ehl-i dükân-ı vüzerâ

⁴⁶ Beyit İ'de hüsn-i makta beytidir.

^{47a} yine] gene İ.

^{48b} zâhir] ma‘lûm T.

^{53a} hemân] henüz İ.

⁵⁴ Beyit İ'de 46. beyittir.

⁵⁵ Beyit: - İ.

^{55b} ‘aql lie] ‘aqlılla T.

⁵⁶ Beyit: - İ.

57. Berf deryāsına taldıklarımız kaldı hemān
Şarf-ı rāh oldu bütün baḥş-ı revān-ı vüzerā
58. Ferde-i raḥt daḥı oldu bu yolda mebzūl
Ben nice eylemeyem aḥ u figān-ı vüzerā
59. Fāzılā eyle ḥulūş ile du‘ āya āḡāz
Tā ki amiñ diye hep pīr ü civān-ı vüzerā
60. Tā ki bu ‘ālemi taḥrib-gehi ta‘mīr içün
Ḥalka Allah virir sūd u ziyān-ı vüzerā
61. Şāh-ı devrāne re‘āyasını baḥş itsün
Mālikü ’l-mülk-i dīl rūḥ-ı revān-ı vüzerā
62. Vire ḥaḳ sāle-i Nūh eyleye yüzünde fütūḥ
Eyleye bār-gehiñ dār-ı emān-ı vüzerā

82

Ḳaşīde-i Ramazāniyye vü Şitā ’iyye Der Sitāyiş-i Şadr-ı Ā‘zam Yūsuf Ziyā Paşa*

— . — — / — . — — / — . — — / — . —

1. Ramazān āyı ki bir ḡonçe-i nūrānīdir
Ehl-i İslāma ‘aceb tuḥfe-i rabbānīdir
2. Niçe bir ḡonçe-i Ḥudāvend-i ‘azīmü ’ş-şāniñ
Oldı miftāḥ-ı kerem-ḥāne-i ḡufrānīdir
3. Nice miftāḥ-ı münevver bu ki rüz-ı ferdā
Ḥalka-i bār-geh-i cennet-i rıdvānīdir

^{57b} bütün] hemān İ.

⁵⁸ Beyit: - B, T.

^{59a} ḥulūş ile ḥulūşile T.

⁵⁹ Beyit: - İ.

⁶⁰ Beyit: - İ.

⁶¹ Beyit: - İ.

⁶² Beyit: - İ, T.

⁸² B 50a, İ 95a, T 39a, - M.

* Ḳaşīde-i Ramazāniyye vü Şitā ’iyye Der Sitāyiş-i Şadr-ı Ā‘zam Yūsuf Ziyā Paşa] Ramazāniyye vü Şitā ’iyye Be-Cenāb Paşa-yı Müşār-ı İleyh Der Erzurum İ, T.

^{1b} tuḥfe] tuḥfe T.

^{2a} niçe] nice İ, T; bir] - İ, T.

4. Hâbbezâ mâh-ı şerîf-i ramazân bu kim âniñ
‘Arş-ı a‘lâda melekler dağı şa‘bânîdir
5. Hâbbezâ mâh-ı ziyâfet-geş-i ‘âlâm ki cihân
Ni‘met-âlûd-ı semâta kefi ihsânîdir
6. Öyle bir mâh-ı mübârek ki bütün şâh u gedâ
Mâ‘il-i tañtana-i sufre-i elvânîdir
7. Öyle bir mâh-ı mükerrrem ki Hudâ-yı zî-şân
Naş-ı tenzîl-i kerîminde şenâ-ğ‘ânîdır
8. Öyle bir dilber-i nevreste-i bâğ-ı firdevs
Leyle-i kadri âniñ zülf-i şebistânîdir
9. Her şebi meş‘ale-i nûr-ı siyâh-ı melekût
Her şabâhı nefes-i ‘âlem-i rûhânîdir
10. Fazlına yevm-i şekk olmaz bu mübârek âyiñ
Her şebi bî-bedel ‘ömr-i firâvânîdir
11. Sözüümüz yok şeref ü fazlına el-ğâk liken
Bu sene maqđemi bir bâ‘iş-i hayrânîdir
12. Şıkbogaz itdi bizi Erzen-i Rûm içre bu sâl
O diyârıñ ise eyyâmı zemistânîdir
13. Şiddet-i berd-i şitâsı o kadar kim âteş
Dest-i sükkânına bir sübha-i mercânîdir
14. Lerze itdikçe Rufa‘î gibi âteş-ğ‘ârı
Şanasın dil-şude -i cezbe-i raḥmânîdir

^{4a} bu] - T.

^{10b} şebi bî-bedel] şebi bir bedel İ, T.

^{11a} şeref ü] şeref-i İ, T.

^{12b} eyyâmı] eyyâm-ı T.

^{13a} âteş] dâniş T, dâteş İ.

^{14a} itdikçe] itdikce İ.

15. Yed-i hâdemde iken kahve tonar fincânda
Olmadan vâsıl-ı dest-i kefi mihmânîdir
16. Bunca sermâ ile bu berf ile seccânallah
Haṭabî ‘ud gibi tuḥfe-i a‘yânîdir
17. Hilḳatinde beli var cümle ‘anâşır liken
‘Unşur-ı âteş yok ḥikmet-i rabbânîdir
18. Fuḳarâsı ḥased ehl-i caḥîm itse revâ
Âteş ol beldede bir la‘l-i Bedeḥşânîdir
19. Rûzgâr estigi dem berfi ider zîr ü zeber
Belde ol ḥâl ile maṭmûre-i ḥayvânîdir
20. Zûr-ı sermâ ile hep pîr ü civân ḳanbûrdur
Diyemem dilberine serv-i ḥırâmânîdir
21. Kûh ü hāmûn u maḥallâtı ki berf üstüne berf
Öyle buz-ḥânede sekenâ ise nâdânîdir
22. Tondı destimde ḳalem vaşfını nazm eyler iken
Nükte-i *ebredü min yaḥ** buña erzânîdir
23. Ramazânı nicedir böyle olan memleketiñ
Her şebi ‘ârife bir sâle-i ḥüsrânîdir
24. Mâ-ḥaşal bir nefes evvel bu maḥalden rıḥlet
Ḥaḳ bu kim ‘ârife sermâye-i ‘irfânîdir
25. İzn-i destûr-ı mûkerrem ile Fâzıl ḳaçalım
Ḳande olsaḳ dil âniñ ‘abd-i du‘â-ḥ‘ânıdır
26. Dil-nüvâz-ı fuḳarâsına güdâz-ı ‘uẓmâ

^{16b} ḥaṭabî] ḥaṭab İ.

^{17b} âteş] âteşi İ.

¹⁹ Beyit İ ve T'de 20. beyittir.

^{19b} ḥayvânîdir] şeytânîdir İ, T.

²⁰ Beyit İ ve T'de 19. beyittir.

^{20a} hep] her İ, T.

* ebredü min yaḥ: buzdan daha soğuk

Ser-firâz-ı vüzerâ pâdişeh-i şanîdir

27. Şâhib-i baht-ı kavî kâsib-i halk-ı nebevî
Meşrebi Muştafavî tab‘ ı mülûkânîdir
28. Bâr-gâh-ı ‘ azalet Hâzret-i Yûsuf Paşa
Vezirânîñ ser-dîbâcesi hâkânîdir
29. Merhamet ânda kerem ânda mürüvvet ânda
Fuğara üzre hemân sâye-i Yezdânîdir
30. Bu mekârim bu merâhim bu mübârek ahlâk
Hep melâ‘ ik şıfatı haric insânîdir
31. Bu mekârim ile ol zât-ı şerîfi vallah
Revnağ-ı bârika-i devlet-i ‘ Osmânîdir
32. Nâmı dehşet-figen-i memleket-i Tûrânî
Zâtı pîrâyede serhad-i İrânîdir
33. Şâh-ı devrâne şadâkat fuğarâya şefkat
Şer‘ ü kânûna ri‘ âyet hep âniñ şânıdır
34. Kağrıdır mâhî-i âyîn-i fesâdât u dâlâl
‘ Adlidir hâmi-i erkân-ı müselmânîdir
35. Nice me‘ yûs nevâlî ola şâdık kulı kim
Düşmene luğf u kerem ‘ âdet-i ihsânîdir
36. ‘ Âleme bây u gedâya kerem ü luğfundan
Hak-pâ-yi deri bir kuğl-ı Şıfahânîdir
37. Fıkr ider mülke olan yüz senelik mağzûrı
‘ Aklı hayret-zed-i endîşe-i Yûnânîdir
38. İhtiyât itdigi demdir ki bu ‘ âlem bâğı
Kerem itdigi zamândır ki cihân fânîdir

^{30b} insânîdir] ihsânîdir İ.

^{34a} u] - İ.

39. Bezl ider varını fermân-ı şehi teneffize
Bâ' iş-i temşiyet-i hükûm-i cihân-bânîdir
40. Ey nîgeh-dâşte-i ser-ḥadd-i Īrân-i zemîn
Ser-i ber-efrâhte-i devlet-i ḥâḳânîdir
41. Ḥâk-pâye ramazâniyye dahı bir kıyye
‘Arz bir dâşte-i şâ‘ir-i sultânîdir
42. Böyle mi eyler idim medḥ-i şerîfîñ likin
Erzurumuñ bu hevâsı ğam-ı cismânîdir
43. Ānı da böyle mi vaşf eyler idim neyleyim âh
Şimdi zâtıñ ile ol belde-i şeref-kânîdir
44. Bâri maḳbûl-ı şerîfîñ ola bâr u suḥanım
Dil-i nâşâde bu bir vaḳt-i perîşânîdir
45. ‘Afv ola her ne ḳadar olsa da küstâḥâne
Şiddet-i berd ile hengâme-i lertzânîdir
46. Ba‘dezîn vaḳf u cûd eyleyeyim inşâ’allah
Medḥiñe her ne suḥan nazm ola çesbânîdir
47. Medḥnâmeñ baña şimden gerü farz-ı zimmet
Ba‘dezîn çâkeriniñ zîver-i dîvânîdir
48. Fâzıla ḥazret-i düstûra şadâḳat ma‘lûm
Sen hemân şıdḳ du‘â eyle ki devrânıdır
49. İki dünyâda umûrunda mu‘în ü yâver
Medar-ı ‘âtîfet-i ḥazret-i subhânîdir

^{43a} âh] ah İ.

^{44a} bâr u] bâr-ı T.

^{46b} çespânî] cespânî T.

83

Kaşide-i Der Sitâyiş-i Aḥmed Paşa*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Ey nıgeh-dâşte-i serḥad-i İrân-ı ‘Acem
Saṭvet-endâhte-i sîne-i ḥâḳan-ı ‘Acem
2. Sensin ol dâver-i ğayret-keş-i dîn ü devlet
Âferîn itdi saña cümle mülükân-ı ‘Acem
3. Sensin ol ‘âkıı ü dānā-yı şavāb-ı endīşe
Fıkr ü tedbīriñ olur bā‘ iş-i ḥayrân-ı ‘Acem
4. Derd ü keder heşt-i iḳdāmıñ ile ḥūy-ı ḥālī
Lerze itdikce Revân içre dil ü cān-ı ‘Acem
5. Şöyle evşāfıñı āġāz ide kil-k-i Rūmī
Ki aña reşk ide hep nükte-şināsān-ı ‘Acem
6. Ehl-i ‘irfān olup müntehab-ı Rūm u ‘Arab
Midḥati velvele-endāz-ı Ḥorāsan-ı ‘Acem
7. Şāḥib-i seyf ü ḳalem Ḥazret-i Aḥmed Paşa
Yazmamış mışlını târiḥ-nüvisān-ı ‘Acem
8. ‘Aḳı ol ki aña Rumda yokdur şānı
Ne şanādīd-i ‘Arab gördü ne Sāsān-ı ‘Acem
9. Olamaz zāt-ı şerīf ile berāber vüzerā
Bir midir Yesrib ile ḥāk-i Şıfāḥān-ı ‘Acem
10. Fikri bir sedd-i ḳavī çekdi ki mezheb ḳomadı
Ehl-i sünnet ile mābeyn-i ḥabīsān-ı ‘Acem

⁸³ B 51a, İ 68b, T 40b, - M.

* Kaşide-i Der Sitâyiş-i Aḥmed Paşa] Kaşide-i Der Medḥ-i Vālī-i Van Merḥūm Aḥmed Paşa T.

^{3a} ü] - İ.

^{3b} ü] - İ.

^{4a} derd ü keder] ter döker İ, T; ḥālī] ḥāmı İ.

^{5a} evşāfını] evşāfına İ.

^{6a} olup]u edeb İ.

^{8b} Sāsān] sāmān İ.

^{9a} şerīf ile] şerīfle İ, T.

11. Olmasa sözün tedbiri dehen dūzaḥdur
Deşt-i Sīvāsa ider ḥayl-i Nerīmān-ı 'Acem
12. Qal' a-i Vāna mühimmāta bu istiḥkāmı
Yıkdı bārudı ümīd-i dil-i ḥānān-ı 'Acem
13. Qal' a-i Vāna degil şarka muḥāfızdır hep
Serḥadāt üzre odur çeşm-i nigeḥ-bān-ı 'Acem
14. Eylemiş şöyle mühimmāt-ı cihān-ı himmet
Ṭob-ı ejder-şıfatı kıldı sipihrān-ı 'Acem
15. 'Uḥde-i re'yine ḥaşr olsa umūr-ı devlet
Zem olur memleket-i maḥrūsaya Tūrān-ı 'Acem
16. Seyf-i devlet keḥ-i iḳdāmına teslīm olsa
Hep Qızılbaş ola ḥūn ile kuhistān-ı 'Acem
17. Dāverā ḥazret-i destūr-ı mu' allā-ḳadrā
Tiğ-ı re'yiñ ile pāk oldı girībān-ı 'Acem
18. Dīn-i devlet yoluna ğayretiñ inşā 'allah
Eyleye 'arz-ı rikāb-ı şeh 'Arabān-ı 'Acem
19. Benüm ol şā'ir-i Rūmī-i 'Arabī-müvelled
Ki ider nazmım ile nağme ğazel-ḥ'ān-ı 'Acem
20. Eyle Fāzıl aña şıdkıla du' ā-yı 'Arabī
Tā ki emīn diye hep ed' iye-ḥ'ānān-ı 'Acem
21. Ce'ālallāhu leküm mertebetün 'āliyyeten
Tā ki maḥkūmiñ ola Rūm ile Īrān-ı 'Acem

^{12a} istiḥkāmı] istiḥkāmıñ İ.

¹³ Beyit: - İ.

^{13a} Vāna] Van T.

¹⁸ Beyit: - B, T.

^{19a} Rūmī] rūḥī İ; 'Arabī-müvelled] 'Arabiyyü'l-mevlūd İ, T.

^{21b} maḥkūmuñ] memlūk İ.

84

Kaşide-i Der Sitâyiş-i Aḥmed Paşa*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Ser-firâz-ı vüzerâ pâdişâhın dāmādı
Çäre-sâz-ı zu‘ afâ ehl-i ğāmın imdādı
2. Ya‘ ni şeyhü ’l-vüzerâ Ḥazret-i Aḥmed Paşa
Merḥamet meşrebi elṭâf u kerem mu‘ tādı
3. Mevce-i ma‘ delet ol dāver-i şāhib-i şefkat
Ḥükm-i Fārūkı ‘ayân eyledi ‘adl u dādı
4. Kıldı maḥrûsa-i Sivâsı ‘adâletler ile
‘Ālemin ḥattâ âsâyiş-i ‘adl-i âbādı
5. Dicle maşraf-ı dergâhına kâfi olmaz
Arpalık virse aña şāh-ı cihân Bağdadı
6. Bu maşârif ile bu ‘iffeti cā-yı hayret
Ḥarac-ı yekrûze-i dergâhı degil irādı
7. ‘Uhde-i re’yine ḥaşr olsa nizām-ı ‘âlem
Zulm ider mülket-i maḥrûsaya rükn-âbādı
8. Ey kemâl ü edeb-âmûz-ı ‘uzām-ı vüzerâ
Cümlesi ṭab‘-ı şerîfin den alur irşādı
9. Bu seyâḥatde kuluñ oldu meḥakk-ı vüzerâ
‘Aql ü idrâkim olup cümlesinin naḳḳādı
10. Merḥamet sende kerem sende mürüvvet sende
Ḥüsn-i aḥlâkı saña virdi Ḥudâ-yı ḥādî

⁸⁴ B 51a, İ 74a, T 41b, - M.

* Kaşide-i Der Sitâyiş-i Aḥmed Paşa] Be-Ḥasbü ’t-Ṭarîk Ḥasbenli ’l-lah Sitayışıyye Ki Be-Cenâb-ı Seyyid Aḥmed Paşa Der Sivas ‘Arz-Şude İ, T.

^{2b} u] - İ.

^{5a} dicle] vecle-i İ.

^{6a} hayret] hayret İ.

^{7a} ḥaşr] ḥazır İ; nizām-ı ‘âlem] nizāmü ’l-‘âlem İ.

^{8a} kemâl ü edeb] kemâlî edeb İ, T; ‘uzām] ‘azm T.

^{9b} ‘aql ü idrâkim] ‘aql-ı derrâkim İ, T.

11. Sendedir zāt-ı qadim vüzerâsında kemâl
Tutdı nev-devletiyân her birisi bir vādî
12. Bâ-huşûş serhad-i İranda Nu‘ mân Paşa
Öyle bir hâle qodı Qarş-ı harâb-âbâdı
13. Bir harûs qoymadı şehir içre Qızılbaş diyû
Âferin din-i mübin uğrına bu ifsâdı
14. Şöyle ‘ahd itdi ki rağmân ola hâdim-i hâne
İki beyze qomaya şehre kefi bîdâdı
15. Mîr-i mîran diyemem öyle denî bed-kâre
Mâr-ı mârân dinilür ise sezâdır âdı
16. Qanı üslûb-ı vezâret qanı şân-ı devlet
Belî ancak bu ki destûr-ı mükerrerrem âdı
17. Şimdi vaşfi ile sulţânımı tasdi‘ idemem
Tâ mahallinde beyân eyleyelim berbâdı
18. Suhanım her ne qadar olsa da küstâhâne
‘Afv ola böyle olur ehl-i suhan mu‘ tâdı
19. Ğarazım sâ‘ire sulţânımı taqdîm itmek
Cümleñiñ tâ ki nümâyân ola isti‘ dâdı
20. Benüm ol şâ‘ir-i hoş-nâţıqa kim endişem
Ehl-i dil serveri erbâb-ı suhan üstâdı
21. Tab‘ıma dâd-ı Hudâdır bu edâ-yı şîrîn
Baña maşşûşdur ancak bu suhan icâdı

^{12b} harâb] harây T.

^{15b} dinilür ise] dinilürse İ.

^{16b} ki] - İ.

^{17b} eyleyelim] eyleyeyim İ, T.

22. İdeli nazm ile âgâz-ı şarîr-i kalemim
Pest ider nağme-i ehl-i suhanı feryâdı
23. Ben o tûti-yi şeker-hâ-yı edâ-yı şîrîn
Nazmıma ‘aşk-ı derûn ile cihân ferhâdı
24. Âteşin sözlerim ol mertebe cân-sûz olmuş
Ki hasûduñ dahı nerm oldu dil-i fûlâdı
25. Fâzılâ eyle ser-âgâz-ı du‘ â-yı şâdık
Ki du‘ â kal‘ a-i nazmıñ temel-i bünyâdı
26. Tâ kıyâmet vire haq zât-ı veliyyü’n-ni‘ âma
Şihhat ü devlet ü ikbâl ü beka vü şâdı
27. Böyle dâ’im ola akrânına fâ’ik tâ kim
Âteş-i hasrete üftâde ola hussâdı

85

Kaşîde-i Der Sitâyiş-i İshak Paşa*

___·___/___·___/___·___/___·___

1. Şad âferin şad âferin ey dâver-i ser-had-nişin
Olmış cenâbın rûkn-i dîn İslâma bir sedd-i metin
2. Sensin bu semtiñ Hayderi şâh-ı cihânın ejderi
Ehl-i gâzânın şaf-deri olmuş ‘adûya der-mekîn
3. Bak nâm-ı şît ü şânına şalmış Acem İrânına
Virmiş anıñ hâkânına bir dehşet ol merd-i güzîn
4. Anda dü-hâlet müncelî olmuş murâbıt hem velî
Bir elde saħba bir eli tutmuş ‘adûya seyf-i kîn
5. Ruhsat virüp ihsânına şiti aķup her yânına

^{22a} nazm ile] nazmla İ, T; âgâz-ı] âgâza T.

^{22b} ider] idüp İ.

^{23b} nazmıma] nazmıñ İ.

⁸⁵ B 52a, M 42a, İ 74b, T 41a.

* Kaşîde-i Der Sitâyiş-i İshak Paşa] Paşa-yı Kürdistân M, Medhiyye Berây Paşa-yı Kürdistân-ı Bâyezid-Nişin İshak Paşa-yı Haşin ü Sarâvî T, Medhiyye Berây Paşa-yı Kürdistân-ı Bâyezid-Nişin İshak Paşa-yı Hüseyin İ.

^{4a} dü] o M.

Gösterdi Kürdistânına *şerefü 'l mekân bi 'l-mekân**

6. Bilmek dilersen zâtını ef' âlini hâlâtını
Seyr eyle bu hayrâtını ol camî' -i bālâ-nişîn
7. Ol resm-i pāk ol hendese dārü 'l-kütüble medrese
Bir hayr-ı nāfi' herkese hāk ber-çarar itsün hemîn
8. Firdevse döndi Bâyezid ol cāmî' ü 'l-kaşr-ı sa' id
Ol resm ü ol tarḥ-ı cedîd ol hoş bînâ-yı nâzenîn
9. Şular gelüp ayağına cennet yapıldı tığına
Ecdādına ocağına çok himmet itdi âferîn
10. Kim baksa bu icādına bu tarḥ-ı nev-bünyādına
Raḥmet okur ecdādına turduḡça bu hāk-i zemîn
11. Ol cāmî' -i efrāhte ol kaşr-ı nev-endāhte
Ḳalbden olmuş sahte-güyâ ki her tāk-ı mekîn
12. Tâ haşr olunca rû-nümâ anda haṭîb-i hoş-nevâ
Bu beyt ile kılsun du' â âmin disün ehl-i yakîn
13. Yâ Rab be-nûr-ı Aḥmedî bu hayr-ı pākîñ mevcûdı
Maḡbûlûñ olsun sermedi tevfiḳiñe olsun ḳarîn
14. Ol şâhib-i hayr-ı cemîl İshâḳ Paşa-yı celîl
Baḥtı ḳavi ' ömri tavîl olsun aña mevlâ mu' in
15. Olsun o zât-ı pür-keremdârın içinde muḥterem
Dünyâda iḳbâl ü himem ' uḳbâda firdevs-i berîn

* Şerefü 'l mekân bi 'l-mekân: Bir yerin şerefi oradaki insanlardan gelir. Arapça bir özlü sözdür.

^{7a} pāk] bāk T.

^{8a} firdevse] firdevsde M; cāmî' ü 'l-kaşr] cāmî' ol kaşr T.

^{8b} ü] - M, İ, T; bînâ] tebân M.

^{9b} ecdādına] ecdādınıñ M, İ.

^{10a} tarḥ-ı nev] tarḥ bu B.

^{10b} turduḡça] turduḡca İ; hāk] hāk M.

^{12b} beyt ile] beytle İ.

^{15b} dünyâda] şayyâda M; ü] - İ.

16. Maḥdūmı hem mes‘ud ola her ḳārda maḥmūd ola
Hem nā’ıl-i maḳṣūd ola olsun ḥaṭālardan emīn
17. Ey ḥayr-kān-ı baḥtiyar bu Fāzıl-ı inṣāf-kār
Şādıḳ-çırāğ-ı şehriyār bir bende-i devlet güzīn
18. Bu yerden itdi çün güzēr ma‘lūmı oldu ḥayr u şer
Bir şāhid-i ‘ādil yeter ḳāzı olunca ḥurde-bīn
19. Sen dā’im ol iḳbālle bu ḥayr bu ef‘ālle
Aḥir saña her ḥālle yāver ilāhü’l-‘ālemīn

86

Ramazāniyye Be-Kātib-i Sır Şehriyārī Cenāb-ı Aḥmed Efendi*

__ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Şehr-i şıyām irişdi gönül bī-niṣāb iken
Ḥalkı yaṭaḳda avladı hep mest-i ḥ‘āb iken
2. Ben ḥufte-i melāl iken oldu bu vāḳı‘a
Ma‘nāda gördüğüm daḥı hep nān u āb iken
3. Bir demde nev-hilālî görindi mübāregiñ
Mānend-i hāle dā’iremiḳ dil ḥarāb iken
4. Nev-māh şanma kāsésidir çarḥ-ı teşneniñ
Ṭutdı baña o kāseyi çeşmim pür āb iken
5. Yeḥ-pāredir felekde şaḳm māh-ı nev degil
Dil ṭondı ṭal‘atı ile ḥūn-ı müzāb iken

^{17a} kân] kār M, T.^{18a} oldu] ola mı M.^{18b} şāhid-i] şāhidi M; ‘ādil] bu dil M.^{19a} iḳbālle] iḳbāl ile M; ef‘ālle] ef‘āl ile M.^{19b} aḥir] olur M, İ; ḥāl] hāl ile M.⁸⁶ B 52b, M 60b, İ 99a, T 42a.

* Ramazāniyye Be-Kātib-i Sır Şehriyārī Cenāb-ı Aḥmed Efendi] Ramazāniyye M, Ramazāniyye Be-Cenāb-ı Kātibü’s-Sır T.

^{2b} daḥı] - M, İ, T.^{4a} kāsésidir] kāse siyehdir M.^{4b} ol] o M; kāseyi] kāse-i M.

6. Zannitme mäh-ı nev bize bir sîh-i âhenîn
Zîrâ görindi hâlka cigerler kebâb iken
7. Bilmem niçün ki virdi ‘azâb-ı derûn baña
Hâşşiyet-i şerîfesi ref‘-i ‘azâb iken
8. Burc-ı serâ-yı sînemiziñ yok güşâyişi
Ehl-i düyûn-ı muntazır feth-i bâb iken
9. ‘İyd-i ümmîde söyleyelim baht-ı tîreyi
İmsâk-ı rûze bâ‘ iş-i ref‘-i hicâb iken
10. Cû-yı mekârime düşelim baht-ı himmete
Tâb-ı şıyâm ile yedi deryâ serâb iken
11. Ya‘ ni cenâb-ı merhamet-ârâ ki hâzreti
Virmez rızâ bu hâlete re‘ fet-me’âb iken
12. Aḥmed Efendi kâtib-i sırr-ı şeh-i cihân
Bir zerreye tevâzu‘ ider âftâb iken
13. Zâtı ki âftâb-ı felekdir kemâlde
Eyler nazar fûrûlara ‘âlî cenâb iken
14. ‘Arz eyle ḥâk-pâyine ḥâl-i za‘îfîni
Fikr-i vesile-cû-yı tarîk-i şavâb iken
15. Çok def alar irişdi nesîm-i nevâzişi
Baht-ı sirişke dîde-i zârım ḥubâb iken
16. İmdâdına irişdi nice ḥazar-ı himmeti
Dil baht-ı ğamda keşmekeş-i ıztırâb iken
17. Ey dest-i luṭfi mâşıṭa-i zûlf-i bî-kesân
Bağ ṭurra-i nizâmıma pür pîç ü tâb iken

^{6a} bir] bu İ, T.

^{10b} şıyâm ile] şıyâmla M, T.

^{14b} fikr-i] fikri T.

^{15b} sirişke] sirişkde İ.

18. Me‘yūs-ı dīl-figār ola yemmi zemānede
Ben dā‘i-i cenāb-ı kerem intisāb iken
19. İrsāl-i lih̄ye eylemege niyyet eyledim
Baht-ı siyah rūyıma kıldan niķāb iken
20. Bahtım tağıtsa çok mı saķal başı ‘āleme
Ben mūşikāf-ı nūkte-i fazlu ‘l-ḥıtān iken
21. Kıldım çerāğ ḥāşılı ben kendi kendimi
Bir şem‘ ayım ki yandı cihān māhtāb iken
22. Bu intizār-ı devlet-i vābeste tābe-key
Çarḥıñ bu ḥāleti beni pır itdi şāb iken
23. Degmez bu intizāra sipihriñ ‘ināyeti
‘Ömr-i ‘azīz-i devlet-i pādır rikāb iken
24. Ey çarḥ-ı geç ‘aṭāna bu iḥsān-ı pūr ḥıṭā
Bāri ‘ināyet eyle ‘ināyet şavāb iken
25. N’olsun baña bu pāye-i pest ‘ināyetiñ
Ben taht-gāh-ı dānişe nā‘ib-i menāb iken
26. Ta‘mīr-i kâ‘ināta çalışmak ne ḥayr ider
Ḳalb-i şerīf-i Fāzıl-ı dānā ḥarāb iken
27. Bir loķma nān içün dīl-i dānāyı ḥ‘ān ider
Ni‘met gülü-şikāf-ı dehān-ı gülāb iken
28. Vaķt-i şerīf-i rūzede Fāzıl nizā‘ı ķo
Ḥayr-ı du‘āya başla du‘ā müstecāb iken

¹⁸ Beyit: - M.

^{19b} kıldan] kıldıñ İ.

²¹ Beyit: - B, T.

^{21a} kendimi] kendime M.

²² Beyit: - B, T.

²³ Beyit: - B, T.

^{26b} ḥarāb] ḥarāb M.

29. Ya rabbi fā'iz ile memdūh-ı pākimi
 ʿĀlem ġarīḳ-ı lūcce-i baḥr-ı ḥisāb iken
30. Olsun hemīşe aḥter-i iḳbāli cilve-ger
 Mādem ki ʿarḥ-ı kōhne muʿallā ḳubāb iken

87

Ḳaṣīde-i Der Sitāyiş-i Kātib-i Sır Şehriyāri Aḥmed Efendi*

.. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Yine cūş eyledi sevdā-yı ḳalem
 Başladı nağmelere nā-yı ḳalem
2. Ayaḳ üstünde ṭurup merdāne
 Kimseden yoḳ gibi pervā-yı ḳalem
3. Cāhile bū-yı ḥaḳīḳat viremez
 Gizlidir ʿanber-i sārā-yı ḳalem
4. Dā'imā baḥr-ı siyāh içre gezer
 Olmasun lū'lū'-i lālā-yı ḳalem
5. Rām ider şāḥibine dāreyni
 Ḥayrdır imrūz-ı ferdā-yı ḳalem
6. Fāsīd olmazsa dimāğ-ı cūhelā
 Mest ider ʿālemi şaḥbā-yı ḳalem
7. Gelsün aḡzıma vebāli var ise
 Mülkden ṭatlu bu ḥalvā-yı ḳalem
8. Müstehaḳ olmasa itmezler idi
 Sīmden ḥāne-i me'vā-yı ḳalem
9. Ġaybdan evvel-i maḥlūḳ budur

^{29a} rabbi] Rab M, İ.

⁸⁷ B 53b, İ 79a, T 43a, - M.

* Ḳaṣīde-i Der Sitāyiş-i Kātib-i Sır Şehriyāri Aḥmed Efendi] Ḳaṣīde-i Ḳalemiyye Berāy-ı Kātib-i Sır T, Ḳaṣīde-i Der Sitāyiş-i Kātib-i Sır Cihāndārī Aḥmed Efendi İ.

⁵ Beyit: - İ.

^{8b} me'vā] māvā T.

^{9b} mebdē'ü ʿuḳbā-yı] aḥter-i mīrā-yı İ.

- Fehm kıl mebdē'ü 'uqbā-yı kalem
10. Çak olaldan berü eyler girye
Mā-ḥaṣal dinmedi mecrā-yı kalem
11. 'Umde olur mı zebānıñ sözine
İki satır olmasa inhā-yı kalem
12. Severim ben de şu yüzden anı kim
Beñzedi bahtıma sīmā-yı kalem
13. Gerçi şemşīr de keskin ammā
Olamaz fitnede hem-pā-yı kalem
14. Hiç kesüp biçmege yokdur ḥaddi
O da bir tābi' -i fetvā-yı kalem
15. Seyf erbābı belāda ammā
Nāz u ni' metdir ebnā-yı kalem
16. Līk bir sūḫdayuz kim anda
Mübtezeldir katı kālā-yı kalem
17. Çak ider sine-i ehl-i raḫamı
Çarḫ ez-cümle-i a' dā-yı kalem
18. Girye vü kat' ile çāk u feryād
Hep budur kısmet-i dünyā-yı kalem
19. Şimdi bir 'ālī himem var ancak
Ki odur mefḥar-ı ābā-yı kalem
20. Kātib-i sır-ı şehin-şāh-ı cihān
Maḥrem-i rāzımız ayā-yı kalem

^{10a} olaldan] olalıdan İ.

^{11a} 'umde] ğamda İ.

^{15b} ni' metdir] ni' metdedir İ.

^{18a} vü] - İ.

^{20a} kātib-i sır] kātibü's-sır İ, T.

21. Zıkr evşâfına ‘âciz hâmem
Öyle bir nâdire-pıra-yı kalem
22. Zâtına olsa hediye yaraşur
Tuḥfe-i gevher-i yektâ-yı kalem
23. Tatlu evşâfına toymaz el-ḥaḳ
Ṭûtî-i ḥub u şeker-ḥâ-yı kalem
24. Ey şeref-baḥş-ı gürûh-ı küttâb
V’ey cenâb-ı suḥan-ârâ-yı kalem
25. Sensin ol server-i ehl-i ‘irfân
Ḥazretiñdir şeref-efzâ-yı kalem
26. Tercümân olmak için ḥâlimden
Büse-gâh oldu baña pâ-yı kalem
27. Bulsa kâğıd gibi bir sâde-derûn
Dâr-ı felekden yine şekvâ-ı kalem
28. Nice bir ehl-i dile bu miḥnet
Tâbe-key çarḥ ile ğavgâ-yı kalem
29. Beni bir rütbe nizâr itdi felek
‘Arşadır cismime pehnâ-yı kalem
30. Ben ise ṭûtî-i bezm-i ḳudsim
Tercümânım ser-i imâ-yı kalem
31. Oldı zorı ile merd-i ṭab‘ım
Kişver-i ma‘nâya mirzâ-yı kalem
32. Olmasa nazm-ı ter ü ma‘na-yı ter

^{21a} ‘âciz hâmem] hâmem ‘âciz İ.

^{21b} nâdire] nâṭıḳa İ.

^{23a} toymaz] doymaz T.

^{23b} u] - İ.

^{24b} v’ey] ey İ.

^{28b} çarḥ ie] çarḥla İ, T.

^{29b} pehnâ] behnâ T.

Olamam hîç dehen âlâ-yı kalem

33. Boş yere sâde ruḥ-ı evrakân
Eylesün mi kâra saçma-yı kalem

34. Fâzılâ lâf u şikâyet nice bir
Bilürüz sensin o dâñâ-yı kalem

35. Eyle âğâz-ı du‘ â-yı seheri*
Ta ki âmin diye leylâ-yı kalem

36. Dest-gîr ola o zât-ı pâke
Dâ ’imâ ḥazret-i mevlâ-yı kalem

37. Düşmeni ola çü ḥâme-i dil-çâk
Ḥaḳdan işte bu temennâ-yı kalem

88

Tercî‘ -i Bend Der Sitâyiş-i Kâtib-i Sır Şehriyâri Aḥmed Efendi**

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Âh devletlü efendüm saña râm ola felek
Pişgâhında çeke eşheb-i tevfiḳ-i yedek
Kerem ü luṭfına nisbet ile ḥâtım ne köpek
Senden öğrenmiş iken ḥalḳ mürüvvet ne dimek
Eylemez ehl-i mürüvvet ise bu mışra‘ a şek
Buña kâ ’lû belâ hep yerde beşer gökde melek
Kişi yakdığı çerâğ üstüne pervâne gerek***

2. Böyle evşafına âğâza ider bendeleri

^{33a} evrâkı T, evrâkım İ.

^{34b} bilürüz] bilüz T.

* dua-yı seher: Ramazan ayında seher vaktinde okunan duadır.

³⁷ Beyit: - İ.

⁸⁸ B 54a, M 45a, İ 121a, T 44a.

** Tercî‘ -i Bend Der Sitâyiş-i Kâtib-i Sır-Şehriyâri Aḥmed Efendi] Feryâd-nâme-i Nev-çerâğ-ı Dil-suḥte Be-Kâtib-i Sır M, Feryâd-nâme-i Nev Çerâğ-ı Dil-Suḥte Be-kâtibü ’s-Sır Cihândârı Ez-Rûzgâr-ı Zûrkâr T, Feryâd-nâme-i Nev Çerâğ-ı Dil-Suḥte Be-Kâtibü ’s-Sır Cihândârı Rûzgâr-ı Zûrkâr İ.

^{1b} tevfiḳ-i] tevfiḳi İ, T.

^{1c} ü] - T.

*** *Kişi yakdığı çerâğ üstüne pervâne gerek*: Bu dize 16. yüzyıl Divan şairi Veysî'nin bir gazelinden alınmıştır. Veysînin bu dizesi berceste haline gelmiştir (Kut 2010:1).

Dir ki ol evc-i kemâliñ meh-i tâbendeleri
 Hazret-i Aḥmed Efendi ki kerem-i zindeleri
 Şu' ledir baḥtımıza ṭal' at-ı raḥşendeleri
 Ğonçe-i ḥâtırı açsun o kerem-ḥandeleri
 'Arzuḥâl eyledi bu mışra' ı efgendeleri
 Kişi yakdığı çerâğ üstüne pervâne gerek

3. Böyle pervâne gerek şu' le-i cevvălesine
 Rûz u şeb ğayret ile gerdiş ide hâlesine
 Nice kim pîr-i muġân âteş-i seyyâlesine
 Bâġbânlar gibi pür dâġ ola her lâlesine
 Mâderiñ raḥmı gibi gûdek-i nev-sâlesine
 Kârbânıñ naẓar itdiği gibi kâlesine
 Kişi yakdığı çerâğ üstüne pervâne gerek
4. Bir çerâğa naḳs eyler mered olmak lâzım
 Uyatup şöyle çerâğ-ı ebed olmak lâzım
 Düşmene şöyle fetil-i ḥased olmak lâzım
 Dest-i elṭâf âniñ ümmetinde yed olmak lâzım
 Ya' ni ol şâḥibine bir veled olmak lâzım
 Kişi yakdığı çerâğ üstüne pervâne gerek
5. Dilerim dâmen-i iḳbâli cihân-bûs olsun
 Erisün mum gibi ḥâsidleri me'yûs olsun
 Naẓar-ı luṭfı çerâġânına fânûs olsun
 Şeb-çerâğı nice bir kevkeb-i menḥûs olsun
 Rûz-gâr içre anıñ şu' lesi maḥrûs olsun
 Yazayım ḥazrete bu mışra' nâmûs olsun
 Kişi yakdığı çerâğ üstüne pervâne gerek

^{2b} kemâliñ] kemâlin T, kemâle M.

^{2c} ki] o M.

^{2ç} şu' ledir] şu' le ver İ.

^{3a} böyle] öyle M, İ, T.

^{3b} ide] ile M; u] - İ.

^{3c} muġân] muġan M.

^{3d} raḥmı] ḥâli M, İ, T.

⁴ Bent: - M, İ, T.

⁵ Bentlerin sıralanışı: abcçde] abdcçe M, İ, T.

^{5a} dilerim] dilerüm T.

^{5c} mışra'] mışra' ı M.

6. Āh ey himmetidir şu^c le-fürûz-ı hâne
 Nice bir tîre ola miḥnetle vîrâne
 Bu çerāğın nice bir böyle revgansız yâne
 Ġars iden tâze fidânı ʔarf-ı bostâne
 Ānı leb-teşne sipârişim ider yârâne
 Tâ ezel ʔarb-ı meşel böyle imiş merdâne
 Kişi yakdığı çerāğ üstüne pervâne gerek

7. Bilürüm ḥazretiñiz mâ-ḥaşal himmetdir
 Suḥanım ḥâlimi aḥtâra hemân âletdir
 Fâzıla ḥayr du^c â vâcibe-i zimmetdir
 Zîr-i destânı tefakḥud size de ^c âdetdir
 Bu çerāğâna nazar-ı mâlezim ġayretidir
 İşte bu mışra^c o ma^c nâda ^c aceb ḥikmetdir
 Kişi yakdığı çerāğ üstüne pervâne gerek

89

Kaşîde-i Der Sitâyiş-i Ser-Ḳahveciyân-ı Şehriyârî Cenâb-ı Rüstem Ağa*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Belî erbâb-ı mürüvvet ʔatı nâdır şimdi
 Ehl-i himmet var ise Rüstem Ağadır şimdi
2. Bârekallah ki ol zât-ı mekârim-ârâ
 Kerem-âmûz-ı kibâr-ı küremâdır şimdi
3. Bârekallah ḥoşâ pençe-i ḥayr u berekât
 Ser-ber-efrâz-ı gürûh-ı ^c uzmâdır şimdi
4. Şânekallah zihî meşreb-i âfâḳ-pesend
 Halkdan müktesib-i ḥamd ü şenâdır şimdi

^{6a} āh] ah İ.

^{6b} miḥnetle] miḥnet ile M, İ, T.

^{6c} iden] idiñ İ.

^{6d} sipârişim] sipârişimi M.

^{7c} destânı] destân-ı M, İ.

^{7d} mâlezim] mâleziman M; bu] nev T.

⁸⁹ B 55a, M 49b, İ 77a, T 44b.

* Kaşîde-i Der Sitâyiş-i Ser-Ḳahveciyân Şehriyârî Cenâb-ı Rüstem Ağa] Feryâd-nâme-i Ḳahveci Paşa M, Feryâd-nâme vü Efsâne-i Encâme Be-Ḥuzûr-ı Serḳahve-i Cihândârî Rüstem Ağa T.

^{2a} ki ol] - T.

^{3b} Ser-ber-efraz-ı gürûh-ı ^c uzmâdır şimdi] Nâḥun-ı merḥameti uḳde-güşâdır şimdi M, İ, T.

5. Zâdekallah zihî kevkebe-i câh u celâl
Nâhûn-ı merhameti uqde-güşâdur şimdi
6. ‘Azzekallah hoşâ zât-ı mu‘ allâ himmet
Sâye-endâz-ı ‘umûm-ı fuķarâdır şimdi
7. Öyle bir merhamet ârâ-yı şavâb-ı endîşe
Dergeh-i ‘âtıfeti bâb-ı ricâdır şimdi
8. Öyle bir zât-ı mükerrem ki kemâl-i tab‘ı
Sâlik-i râh-ı kirâm-ı kudemâdır şimdi
9. Öyle bir zât-ı melek-meşreb ü pâkize hışâl
Tab‘ı ‘âyine-i irşâd-ı Hudâdır şimdi
10. Öyle bir nûr-ı Hudâ şu‘le-nişâr-ı takvâ
Pertev-i zâtı çerâğ-ı şulehâdır şimdi
11. Tâ ezel sîne-i şâfındaki tab‘-ı şefkat
Olmuş imdâd-resân-ı zu‘afâdır şimdi
12. Evvelâ tab‘-ı şerîfindeki envâr-ı şalâh
Ğurre-i tal‘atına şu‘le-fezâdır şimdi
13. Eskiden cebhe-i pâkinde olan nûr kabûl
Evc-i iķbâlde bir mihr-i ziyâdır şimdi
14. Ez kadîm anda olan mâye-i hüsn-i ahlâķ
Olmuş ayine-i hürşide cilâdır şimdi
15. Tâ şabâvetde ki olmuş idi ‘aķl-ı evvel
Fikri mi‘yâr-ı hayâl-i ‘uķalâdır şimdi

^{5a} zihî] - İ.

^{5b} Nâhûn-ı merhameti uqde-güşâdur şimdi] Ser-ber-efrâz-ı gürûh-ı ‘uzmâdır şimdi M, İ, T.

^{6b} ‘umûm] ğumûm M.

^{8b} kirâm] kerâmet M.

^{9a} bir] - M; hışâl] haşâl M.

^{10b} pertev-i] bir İ.

^{12b} tal‘atına] tâ‘atine hem M.

^{14b} hürşide] hürşid-i İ, T.

16. Fıtratında ezeli ʿı semāhat-i mecbūl
Kef-i ihsānı füyuzāt-ı şehādır şimdi
17. Kef ü ebrūsı lisānı bütün ihsān eyler
Yaʿ ni ser-tābe-ķādem kān-ı ʿ aʿadır şimdi
18. Kerem itdikce ider şānına lāyık ammā
Kerem-i ehl-i menāşīb-ı zü-ʿ aʿadır şimdi
19. Dest-i inʿ āmı ki üftāde-nevāz olmuşdur
Der-i vālāsı melāz-ı ğurabādır şimdi
20. Gūş-ı endīşesi dervāze-i iķbāl içre
Vaķf-ı āvāze-i erbāb-ı nidādır şimdi
21. Mesned-i raĝbeti kāşāne-i sulţānīdir
Mütteķā-yı dil-i pāk-i ʿ ulemādır şimdi
22. Mūcib-i ʿı mūrāʿ at-i hūķūķ olduĝıçün
Muķtezā-yı keremi ʿ ahde vefādır şimdi
23. Medħine her ne disem şanma mūdārā ancaķ
Didigim ķavl-i fuķūl-ı fużalādır şimdi
24. Böyle ahlāķ-ı kerīmānesin itdim taşhīħ
İʿ tiķādım bunun üstünde becādır şimdi
25. Ğayrullah içün eyler be-ħulūş-ı şādık
Sā ʿir erbāb-ı kerem ehl-i riyādır şimdi
26. Ey kerem-kār-ı muʿ allā ki şemīm-i ħalkı
Tā dimāĝ-ı felege nefħa-fezādır şimdi
27. Ey hūner-kānī ħired maʿ deni kim idrāki
Her maʿ rifetde belī nādire-zādır şimdi

^{17a} ü] - İ; ihsān] ihyā M.

^{21a} sulţānīdir] sulţānda T, sulţānīde İ.

^{22b} keremi] kerem-i M.

28. Ey sehâ-pîşe ki her bâý u gedâ memnûnı
Dest-i luţf-ı keremi kâ-m-revâdır şimdi
29. Ey Żiyâ Paşa mekârim ki  ul b-ı nâsa
 al  at-ı eşrefi bir mâh-li adır şimdi
30. Ben m ol ş   ir-i mâhir ki kem l-i  ab  ım
Edeb- m z-ı kib r-ı  deb dır şimdi
31.  ayf kim mi net ile  ab  -ı kem l- m zı
N kte perd z idi evvel  am  adır şimdi
32. Sitem-i dehr ile şad  ayf ki mir    t-ı  ay l
Keder-i  mi hte-i cev    cef dır şimdi
33. Ola ma b l-ı şerifi  bu m  evve  su anım
Ki şav b olsa da ı   ayn-ı  a  adır şimdi
34. B yle mi eyler idim med -i şerifi  likin
 ab  ım  l m ile me k d-ı zek dır şimdi
35.  anı evvelde olan  ab  ı  av  endi im
 aste-i ke me  -i derd   bel dır şimdi
36.  anı evveldeki b ny d-ı met n-i nazmım
Su anım c mlesi  b  zre bin dır şimdi
37.  amet-i nazmıma  aft n-ı zer-end d-ı su an
Nev-tır z olmuş iken k hne  ab dır şimdi
38. Nazm-ı ş  r eylemege  almadı zihnimde ş   r
S neden  a l-ı h ner p  e c d dır şimdi

^{28b} lu f-ı] lu f u M,  .

^{29b}  al  at]  a  at M; eşrefi] eşref-i M.

^{31a}  m zı]  m z  , T,  m za M.

^{32a}  ayf]  ayf M.

^{34b}  l m ile]  l mla T,  l m ki M.

^{35a}  anı]  atı M,  av ]  ul M.

^{37b} olmuş iken] olmuşiken T.

39. Diñle ey tâc-ı serim başa gelen efsânem
Gerçi sulţânımı taşdı^ç u ezâdır şimdi
40. Hâcegân zümresine müntesib olunca didim
Gitdi eyyâm-ı keder vakt-i şafâdır şimdi
41. Gâh manşib görünür bahtımıza gâh hizmet
Tâli^ç im iki kâna^ç ile hümâdır şimdi
42. Nâgehân cânib-i İran bize hizmet düşdi
Didim ey dil bu da^çı başka edâdır şimdi
43. İdelim bunda şadâkat ki bu evvel hizmet
Bize bu tecrübekâr-ı ^ç u^çalâdır şimdi
44. Şarf-ı ma^çdür ile bir gayrete düşdüm ki didim
Mâl ü cân hizmet-i şâhide fedâdır şimdi
45. Hâmdülillah ki umûrumda muvaffâk oldum
Hizmetim rütbe-i tahşîne sezâdır şimdi
46. Nâm ü şânım degil Īrâna degil Tūrâna
Tu^çfe-i memleket-i Çîn ü Hı^çtâdır şimdi
47. Geldim İstanbula ammâ ki perîşan hâtır
Didim evkât-ı mükâfat u cezâdır şimdi
48. Düşdüm ümmîde didim bağçe-i devletde
Gonçe-i ma^çlabıma vakt-i nemâdır şimdi
49. Evliyâ-yı ni^ç amîñ himmetine mağrûran
Der^çgehim müzde^çhim-i bâ^çy u gedâdır şimdi

^{39a} gelen] gelân M, İ.

^{39b} sulţânımı] sulţânıma İ, T; u] - M.

^{41a} gâh hizmet] geh hizmet M.

^{42b} da^çı] da bir M.

^{46b} ü] - M, İ.

^{47b} u] - M, İ.

^{49a} evliyâ-yı ni^ç am] evliyâ-yı in^ç am T, evliyâyü 'n-ni^ç am İ.

^{49b} müzde^çhim-i] müzde^çhimim İ.

50. Ser-ber-efrâz-ı ümîdim diyü ser-bâz oldum
 ẖâmetim ser-be-zemîn oldı dütdür şimdi
51. Ba‘ d-ezîn ben de kibârım diyü düşdüm kayda
 ẖab‘ a ol ġâ’ile bir ẖurfe belâdır şimdi
52. Şöyle bir nâdireyim ġâ’ile-i keşret ile
 Genc-i ‘uzlet baña firdevs-i rızâdır şimdi
53. Yüzüme güldi felek ẖandesîne aldandım
 Âh ol ẖande bükâ üzre bükâdır şimdi
54. Hâne vü debdebe vü ẖaṭṭana vü huddâmı
 İşte Fâzıl da kibâr-ı ‘uzmâdır şimdi
55. Ne kibâr olduk ve ne hâl-i sâğarı tatdık
 Hâlimiz böylece a‘ cûbe-nümâdır şimdi
56. Ne bu hâli ẖutabildik ne de eski hâlî
 Şöyle ẖayretde mişâl-i budaladır şimdi
57. Deve kuşu gibi ne murğ olabildik ne de şîr
 Hâlimiz ẖande-fezâ-yı zırafâdır şimdi
58. Ne müzekker ne mü’ennes iki hâlet-i ma‘dûm
 Hâdım ağa gibi maḥrûm-ı şafâdır şimdi
59. Kõnşa bir âdem eger tâ vaşat-ı divâra
 Aña beñzetsem eger hâlî revâdır şimdi
60. Ne nüzûl eyleyebilür ne de bâlâya çıkar
 ẖalmış ortada hemân rû-be-ḳafadır şimdi
61. Hayf ola ben gibi dâñâ ola böyle ihmâl

^{52a} keşret ile] keşreden M.

^{53b} âh] ah M, İ.

^{55a} tatdık] tutdı M.

^{55b} böylece] ‘âleme İ, T.

^{57a} deve] ne İ; de] - M, İ.

^{59b} revâdır] hevâdır M.

^{60a} eyleyebilir] eyleyebilür İ.

- Ġam-ı aķrān ile maĥcūb-ı ĥayādır ŗimdi
62. Dūŗmenim ĥande ider dostum eyler eyvāh
Āh dost ĥande-i dūŗmen ne belādır ŗimdi
63. Yoķ mıdır bende liyāķat meger istiĥdāma
Dil ki her ĥizmete ŗāyān u sezādır ŗimdi
64. Kiŗi yaķdıĝı ķerāĝ ŗstüne pervāne gerek
Bir ķerāĝım ki fitilim be-hevādır ŗimdi
65. Neye ĥālīm varacaķtır diyū fikr eylemeden
Rūz u ŗeb vird-i zebānım ‘acabādır ŗimdi
66. Nā-ūmid oldu hūcum itdi baĥa ehl-i dūyūn
Ĥānemiz āh melāz-ı ĝuremādır ŗimdi
67. Ġuremādan gelemem ĥāneye dil tā aĥŗām
Murĝ-ı āvāre gibi ser-be-hevādır ŗimdi
68. Murĝ-ı ĥuffāŗ gibi ŗebde nūmāyān olurum
Rūz-ı rūŗende yerim genc-i ĥafādır ŗimdi
69. Ne revā ben gibi bir ehl-i suĥan ehl-i cenāb
Dest-i iflāsa pā-māl-i cefādır ŗimdi
70. Nev nihāl-i emeli bād-ı ĥazān-ı ĝamdan
Ŗōyle pejmūrde ki bī-berg ŗ nevādır ŗimdi
71. Benüm ol ŗā‘ir-i dānā ki sevād-ı nazmım
Ġıbţadan dāĝ-ı derūn-ı ŗu‘arādır ŗimdi
72. Benüm ol mu‘cize-gū tūţī-yi ĥoŗ ĝüftārım
Ṭab‘ım āyine-i i‘cāz-nūmādır ŗimdi

^{62b} āh] ah M, Ġ; dost] ol M, Ġ, T.

^{63a} istiĥdāma] istiĥdāma M.

^{65a} varacaktır] varacaktır Ġ.

^{65b} u] - Ġ.

^{66b} āh] ah M, Ġ; ĝuremā] ĝurebā M, Ġ.

^{69a} revā ben] benüm M.

^{70b} ŗ] - M.

73. Köhne ehl-i suhānıñ yoq birine taqlīdim
Baña maḥşūş bu bir tāze edādır şimdi
74. Bir nefes almış idim nefḥa-i rūḥānīden
Ol nefesden suḥanım rūḥa ğıdadır şimdi
75. Bir qalem almış idim baĝçe-i rıdvānīden
Ol qalemden suḥanım rūḥ-fezādır şimdi
76. Ḥāmem ol pīr-i siyāh sebaḳ-āmūz-ı cihān
Çüb-ı ta‘lim-i fuḥūl-i fuḫalādır şimdi
77. Ey kerem-kānī ola āh u figānım ma‘zūr
Ḥānemiz nāle ile ‘Arabda zādır şimdi
78. Bāḳī olsun bize kim ‘ayn-ı mürüvvetle baqa
Ḥālimiz ‘ālem-i fānīde fenādır şimdi
79. Ḥüsn-i ḫannım var efendüm belī sulṭānımda
Ḥüsn-i ḫann itmege zātında sezādır şimdi
80. Fāzıl āĝāz-ı du‘ā eyle yeter feryādıñ
Ehl-i inşāfa bu ta‘cīz ḫatādır şimdi
81. Dü-cihānda ide ḫaḳ saña meded sulṭānım
Ki vücūduñ bize imdād-resādır şimdi
82. Ola mevlā-yı te‘ālā daḫı senden rāzı
Ki ‘amelde ğarażıñ ḫaḳqa rızādır şimdi

^{74b} nefesden] qalemden M; rūḥa] rūḥa İ

^{75b} rūḥ-fezā] rūḥa ğıdā İ, T.

^{76a} ḥāmem] ḥādim İ.

^{76b} fuḥūl-i] fuḫūl u İ.

^{77a} āh] ah İ, T.

^{77b} ḥāne] ḥāme M.

^{79a} ḥüsn-i ḫüsn ü İ; sulṭānımda] sulṭānımdan İ.

^{80b} ta‘cīz] ta‘cīz ü İ.

^{82b} şimdi] simdi T.

83. Şöyle ma' lûmı ola pâdişeh-i devrâna
Fâzılın kârı hemân hayr-du' âdır şimdi

90

Ramazâniyye Re'îsü'l-Küttâb Meḥmed Râşid Efendi*

__ . / . __ . / . __ . / . __

1. Mâh-ı ramazân itdi bizi bî-dil ü peyker
Şun cām-ı meh-i 'ıydı eyâ çarḥ-ı sitemger
Duḥt-ı rezi gül şerbeti şandım dem-i iftâr
Farḥ eylemez oldum ne mü'ennes ne müzekker
Açdım kef-i âgûşı mizâb-ı zamâna
Toldurdu felek dâmen-i âmâlîme aḥker
Bu rûz u şeb-i köhne ki yağmâ-ger-i 'âlem
Cenk eylemede Rûm u 'Arabdan iki leşker
Ne şehir-i şıyâm u ne meh-i 'ıyd ile maḥzûz
Ḥayret-gede-i mâtem ü şâdîde bu çâker
Ne câme-i zîbâ ne zer ü sîm ü ne sükker
Mihnet-zede-râ 'ıyd-bûde mihnet-i diger
2. Bu mâh-ı şıyâmın ise aç gözli hilâli
Kıldı nazarı hâle gibi ḥânemi ḥâlî
Şad şekva saña ey kerem-i ḡurre-i şevvâl
İmsâk-ı şıyâm itdi bize âh bu ḥâlî
Bir tâze civân kâfi iken dâḥil ü ḥâric
Ben n'eyler idim ḡâ'ile-i ehl ü 'iyâlî
Erbâb-ı diliñ ḥaşmı olan çarḥa zebûn-ter
Şad ḥayf ola kim düşmenimiz der bize vâlî
Çarḥın ne şıyâmında ne 'ıydında şafâ var
Bir nağmeyedir gerdiş-i eyyâm u leyâlî

^{83a} ma' lûmı] ma' lûmuñ M, İ, T; devrâna] devrânın M.

⁹⁰ B 56b, İ 103b, T 46b, - M.

* Ramazâniyye Re'îsü'l-Küttâb Meḥmed Râşid Efendi] Tercî' -i Bend-i 'ıydiyye Berây-ı Râşid Efendi T.

^{1a} ü] - İ; peyker] beyker T.

^{1c} aḥker] aḥker İ.

^{1f} u] - İ.

^{1g} u] - İ; cenk] çenk T; Rûm] rûḥ T.

^{1h} 'ıyd ile] 'ıydla T.

¹ⁱ mâtem] ḥâtem İ.

² Mısraların sırası İ'de abcçfgdehiş şeklindedir.

^{2c} âh] aha İ.

^{2d} ü] - İ.

^{2f} erbâb-ı diliñ] ehl-i sitemiñ İ.

Ne cāme-i zībā ne zer ü sīm ü ne sükker
Mihnet-zede-rā ‘ıyd-būde mihnet-i diger

3. Endişem atar gerden-i ğayb üzre kemendi
Eş‘ ar-ı bālīgānemi Cibrīl begendi
Memdūh-ı şerīfım daḡı el-minnetullah
Erbāb-ı himem serveridir Rāşid Efendi
Fikri sebaḡ-āmūz-ı Felāṭun-ı ilāhī
‘İrfanı icāzetde Monlā-yı Hucendi
Çesbān-ı ḡadd-i devletidir ḡıl‘ at-i iḡbāl
Şāyān-ı ser-i himmetidir tāc-ı bülendi
Olmazsa hilāl-i meded ü luṭfı nümāyan
Bu beytle irād iderim ‘ıyda bu bendi
Ne cāme-i zībā ne zer ü sīm ü ne sükker
Mihnet-zede-rā ‘ıyd-būde mihnet-i diger
4. Ey zāt-ı şerīfı fülk-i devlete ğurre
Müşkīn raḡamı nāşıye-i dānişe ṭurra
Sen zāt-ı veliyyü ‘n-ni‘ amımsın ki nevālīñ
Ḳurtardı beni pençe-i ğamdan nice kerre
Ammā ki felek kıldı hebā zülfi niṣāmım
Ben şāne didikçe o şunar destüme arre
Şad mihr-i cihān-tāb-ı mekārım-āra sende
Lāyık mı ki güm-geşte ola ben gibi zerre
Bilmem ki nice bu ramazān u nice bu ‘ıyd
Ne sâ‘ at ü ne şāl ü ne iḡrām u ne şurre
Ne cāme-i zībā ne zer ü sīm ü ne sükker
Mihnet-zede-rā ‘ıyd-būde mihnet-i diger
5. Bu ye’s-i ḡırmānıma bilmem ki ne ḡikmet
Āyā baña aḡkām-ı ḡaderden mi bu ḡālet
Yaḡud ki hemān baḡt-ı siyehden mi bu taḡşīr

³ Mısraların sırası İ’de bacçdefghij şeklindedir.

^{3f} çesbān] cesbān İ, T.

^{3h} ü] - İ.

³ⁱ irād] evrād İ, T; iderim] idelim İ.

^{4e} didikçe] didikce İ, T.

⁴ⁱ iḡrām u] iḡrām İ.

⁵ Mısraların sıralanışı İ’de bedaçefghij şeklindedir.

^{5b} āyā] eyā T, bilmem ki İ; aḡkām] ḡükm İ.

^{5c} bu taḡşīr]

Yohsa baña âsib-i felekden mi felâket
 Yâhûd baña ‘irfân u hünerden mi bu hârmân
 Yâhûd ki hicâb oldı baña mâni‘-i kısmet
 Yâhûd ki efendilerimizden mi bu ihmâl
 Şâyed ki figânımla bulur cümlesi lezzet
 Ben de okuyup âhla bu beytimi Fâzıl
 Gavğa ile ‘ıydı ideyim rûz-ı kıyâmet
 Ne câme-i zîbâ ne zer ü sîm ü ne sükker
 Mihnet-zede-râ ‘ıyd-bûde mihnet-i diger

91

Tercî‘-i Bend Der Sitâyiş-i Re’îsü’l-Küttâb Meḥmed Râşid Efendi*

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Uşûl-i Zühreye virdi ḥalâl feryâd u efgânım
 Dil-i Mirriḥe rahm öğretti eşk-i çeşm-i giryânım
 Giceler çeşme-sâr-ı ḥûn olur her mû-yı müjgânım
 Tolaşdı pençe-i ḥâr-ı belâya taraf-ı dâmânım
 Berâber oldı dâmânım ile çâk-i giribânım
 Baña gammâzlık eyler efendüm böyle ‘irfânım
 Ki gizlenmiş şikâf-ı ḥâme gözde cümle dermânım
 İki şatırınla cem‘ iyet bulur ḥâl-i perîşânım
 Şikâyet mi iderdim zerre olsa şabra imkânım
 Cenâb-ı ḥazrete bu maṭla‘ı söyler dil ü cânım
 Meded ey dâver-i ‘âlî-himem dâdâr-ı zî-şânım
 Unutma Fâzıl-ı maḥzûnuñı devletlü sulṭânım
2. Bi-ḥamdülillah ki ḳadriñ sāye-baḥş-ı çarḥ-ı vâlâdır
 Celâl-i ‘izz ü cāhıñ şimdi her a‘lâdan a‘lâdır
 Seniñ fikr-i şerîfiñ çâre-sâz-ı dîn ü dünyâdır
 Ḥayâl-i mû-şikâfiñ ‘uḳde-i idrâk-ı dâñâdır
 Muḥîṭ-i feyz-i luṭfiñ teşne-i âmâle deryâdır

^{5c} felâket] bu aḥvâl İ.

^{5d} u] - İ.

⁹¹ B 57b, M 52a, İ 119a, T 47b.

* Tercî‘-i Bend Der Sitâyiş-i Re’îsü’l-Küttâb Meḥmed Râşid Efendi] Terkiḳ-i Bend-i Râşid Efendi M, Terkiḳ-i Bend Berây-ı Va‘d-fermûde-i Re’îsü’l-küttâb Râşid Efendi İ, T.

¹ Mısraların sırası İ’de abcçfgdehiij şeklindedir.

^{1a} ḥalâl]

^{1b} rahm] zaḥm T.

^{1c} giceler] ki her şeb İ, T, ki şeb M; çeşmesâr] çeşme-i sâz M.

^{2c} çâre-sâz-ı] çâre-sâza T; ü] - M.

^{2c} mû-şikâfiñda] mû şakâ‘ iḳde T, mû-şikâf M, İ.

Degil lutf-ı ‘amîmiñ halka muhtâc-ı temennâdır
 Bu hâletle beni şâd itmemek bilmem ne da‘ vâdır
 Sipihri-i himmetiñ de ben gibi ednâdan ednâdır
 Efendümden huşûl-ı maṭlabım muvaffaḳ-ı imâdır
 Murad-ı bendegî baḥr-ı himemden ḳatre-i mâdır
 Beni va‘d-i şerîfiñle efendüm ber-murâd eyle
 Bu müşgil ‘uḳdeyi engüşt-i lutfuñla güşâd eyle

3. Sen ol ser-levḫa-i ehl-i mürüvvetsin şu ‘âlemde
 Hıṣâl-i mekremet cem‘ oldı hep zât-ı ekremde
 Ta‘âlallah bu hâletler olur mı nev‘-i âdemde
 Cenâbıñ terbiyet bulmuş gibidir ‘arş-ı a‘zamde
 Seniñ medd-i aḥkam yâ böyle lâyıḳ mı ḳâlâm-ı ğamda
 Huşûşâ şimdi ben ol tûtî-yi ḳudsim tekellümde
 Ma‘nâ öyle ḫal olmuş bu nazm-ı pāk-ı muḥkemde
 Hulûl itmiş gibi lâhûtdur nâsût-ı merimde
 Revâ mı bezl ola zülf-i bütân vaşf-ı perçemde
 Senin evşâfiña şarf olsa lâ‘iḳ böyle her demde
 Cenâb-ı ḫazret-i Râşid Efendi çarḫ-ı rif‘atdır
 Fürûğ-ı tal‘ati pîrâye-baḫş-ı dîn ü devletdir
4. Efendüm aḳl-ı küll senden alurken meşḳ-i dānâyı
 Ḥayâliñ naḳş iderken şûret-i şekl-i heyûlâyı
 Kemâl-i dānişin taḳlîṭ iderken İbn-i Sînâ’yı
 Niçün ḫalleylemezsın ‘uḳde-i nâçiz-i ednâyı
 Nedir bu bende-i biçâreye bu va‘d-i ferdâyı
 Yine senden saña itdim efendüm işte şekvâyı
 Seni ḳaşd itmişim bilmem ne ḫâḳân ü ne paşayı

^{2g} ednâdır] ednâna İ, T, da‘ vâdır M.

²ⁱ himemden] himemde M, İ, T.

^{3b} hıṣâl] ḫaṣâl T; hep] sen M.

^{3d} ḳâlâm] ḳâlam İ, T.

^{3e} tûtî-yi] tûtî vü İ.

^{3f} pāk-i] pāk ü İ, T.

^{3h} zülf-i bütân vaşf-ı perçemde] vaşf-ı bütân zülf-i perçemde M, İ, T.

³ⁱ evşâfiña] vaşşâfiña İ; lâ‘iḳ] lâyıḳ M, İ, T.

^{3j} Bu mısra: - M; ü] - İ.

^{4b} ḫayâliñ] ḫayâlin İ.

^{4c} sînâyı] sînânı M.

^{4d} ferdâ] fermâ İ.

^{4f} T nüshasında f ve g mısraları yer değiştirmiştir.

Faṣīḥ-i rāst-gūyum *men nemī dānem** müdārāyı
 Ki ārā-yı cenābıñ virdi dārü 'l-mülke ārāyı
 Hemān bir nuṭṭ-ı himmetle efendüm kes bu ğavġāyı
 Resūl-i salṭanatdır zādegānı ber-murād itmek
 Nizāmü 'l-mülkdendir Fāzıl-ı nāṣādı ṣād itmek

92

Ḳaṣīde-i Der Sitāyiş-i Re'isü 'l-Küttāb Meḥmed Rāşid Efendi**

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Tābe-key āh şarīr-i dil-i pür-tāb-ı ḳalem
 Nice bir ağlaya bu dīde-i pür-āb-ı ḳalem
2. Olsa mecmu' a-i 'ālemde ḳalem-den eşref
 Ḳalem ile ḳasem itmez idi vehhāb-ı ḳalem
3. Çünki maḥlūk-ı Hudā levḥ ü ḳalem-den evvel
 Kā'ināt oldu bu taḳdīrce ġarḳ-āb-ı ḳalem
4. Bā' iş-i derd-i ser ü neş'e bu 'işretgehde
 Ḳaṭre-i cur' a-i pīşīn-i mey-i nāb-ı ḳalem
5. Eylemez tiġ-ı mücellā dahı ḳaṭ' ā te'sīr
 Olmasa ḳıṭ' a-i fermān-ı şeref-yāb-ı ḳalem
6. Nüşḥa-i mülke bu bir māye-i ābādīdir
 Naẓımu 'd-devle olursa n'ola elḳāb-ı ḳalem
7. Ğonce-i baġçe-i iḳbāle viren ḥande-i nāz
 Rūz u şeb girye-i pey-der-pey seyl-āb-ı ḳalem

^{4g} M ve İ'de g ve h mısraları yer deġiştirmiştir.

* men nemī dānem: ben bilmiyorum.

^{4h} cenābıñ] şerīfīñ M, İ, T.

⁹² B 58a, İ 81a, T 48a, - M.

** Ḳaṣīde-i Der Sitāyiş-i Re'isü 'l-Küttāb Meḥmed Rāşid Efendi] Ḳaṣīde-i Ḳalemiyye Berāy-ı Re'isü 'l-Küttāb Rāşid Efendi T.

^{1a} āh] āh o T, ah İ.

^{3a} ü] - İ.

^{4a} ü] - İ.

^{5b} yāb] bāb T.

^{7b} ü] - İ.

8. Kâtibe bakma güher-bâre-i elfâzına bak
Gerçi hikmetiñdedir lücce-i girdâb-ı kalem
9. Secdeden başını kaldırmaz iken leyl ü nehâr
Böyle çâkinde ola sîne-i mihrâb-ı kalem
10. Yok mı eyyâm-ı gamıñ bir iki gün ta‘îli
Yok mı dünyâda ‘aceb şâhib-i aşhâb-ı kalem
11. Hâmdülillâh ki henüz işte Re’îsü’l-Küttâb
İsmidir zîver-i ser levha-i ebvâb-ı kalem
12. Hâzret-i Râşit Efendi ki ‘Utarid gibi hep
Fahır ider zât-ı şerifi ile küttâb-ı kalem
13. Nice fahır itmege zâtile ‘Utarid ki henüz
Tab‘-ı pâkinden alır hürde-i âdâb-ı kalem
14. Mihr-i envârı ile vakt-i şerifiñde olur
Liqa-i hibr-i siyeh penbe-i mehtâb-ı kalem
15. Sebak-ı müşkil-i evşâfını fikr eyler iken
‘Acz ile püster-i kâğıdda gelür h‘âb-ı kalem
16. Zevk-i evşâf-ı şafâ-bahşı ile elfâzı
Rağş-ı şevke getürür nağme-i mızrâb-ı kalem
17. Ey refû-sâz-ı dil-i çâk-ı ‘azîzân-ı suhân
V‘ey meded kâr-ı kerem-pîşe-i erbâb-ı kalem
18. Çâh-ı kaṭrân-ı gama hâme gibi düşdüm ben
Dest-gîr ol baña ey gayet-i tullâb-ı kalem

^{8a} kâtibe] kânına T; güher-bâre-i] güher-pâre-i T.

^{8b} hikmetiñdedir] zulmetiñdedir T.

^{9b} çâkinde] çâkide T.

^{10a} ta‘îli] ta‘dîli T.

¹⁶ Beyit: - İ.

^{16b} rağş-ı şevke getürür] rağş u şevke getür T.

^{18a} düşdüm ben] üftâdem İ, T.

19. Şāh-ı kilke açıcak hūn-ı sirişk-i çeşmim
Şanki her kıatresi bir dāne-i ‘unnāb-ı kıalem
20. Kıalemiye kerem olursa bu nazma şāyān
İşte nā-refte henüz bu nā-yāb-ı kıalem
21. Ne revā sen gibi bir cūy-ı mekārim var iken
Dönmeve vefk-i merām üzre bu dolāb-ı kıalem
22. Ne revā sen gibi bir mürşid-i devlet var iken
Terk ola ben gibi dānende-i esbāb-ı kıalem
23. Sen gibi lücce-i deryā-yı mekārim var iken
Kime ihdā olacaķ gevherr-i nā-yāb-ı kıalem
24. Ya şehensāhe yaħud sen gibi zāta ol medħ
İdemem ğayrılarıñ medħine it‘ āb-ı kıalem
25. Benüm ol şā‘ir-i sāħir ki nesīm-i nefesim
Gösterir her suħanı bir gül-i şād-āb-ı kıalem
26. Suħanım şırma gümüş oldu ki te’sirinden
Hep mürekkeb yerine aķmada sīm-āb-ı kıalem
27. Hāme destimde iki dilli bir ejderhādır
Yetişür düşmene bir kıatre-i zehr-āb-ı kıalem
28. Belde yaldızlı devāt ile hırām itdikce
Bir alay cehl-i merkeb ider aĝzāb-ı kıalem
29. Fāzılā kıaraladıñ ne varaķ-ı eflāki
Bilürüz sensin o dāniş-ver-i kıullāb-ı kıalem

^{19a} Şāh-ı kilke açıcak] düşdi şāh-ı kıaleme İ; açıcak] aķıcak T.

^{19b} şanki] oldu İ.

²⁰ Beyit: - B, T.

²² Beyit: - B.

²⁴ Beyit: - B, T.

²⁶ Beyit: - B, T.

^{27b} düşmene] düşmenime T; bir] - T.

^{28a} devāt ile] devātıyla T.

30. Şıdķla eyle du‘ ā zāt-ı veliyyü ‘n-ni‘ ama
Yetişür lâf u güzâf eyledi kezzâb-ı kalem
31. Kāt‘ ola hâme gibi re’s-i ‘adū-yı cāhıñ
Sâde hâtır ola kâğıd gibi aḥbâb-ı kalem
32. Tâ kıyâmet olasin ḥaṭ gibi bâķī-i müfid
Rûz ü şeb böyle du‘ ā itmede küttâb-ı kalem

93

Ḳaşıde-i Der Sitâyiş-i Ketḥudâ-yı Mehd-i ‘Ulyâ Yûsuf Ağa*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Aluruz manşıb-ı vâlâ-teri inşâallah
Buluruz kîsede sîm ü zeri inşâallah
2. Baḥr-ı ümmide gel iḥlaşla ğavvâş olalım
Buluruz bir gün ola cevheri inşâallah
3. Devr ider vefķ-i murâd üzre bize çarḥ-ı denî
Döne meclisde emel sâġarı inşâallah
4. Bir gün olur o melek çehre gelür inşâfa
Bize insanlık ider ol perî inşâallah
5. Şimdilik gerçi tehî kîse-gedâyız ammâ
Lâf ile râm ideriz dilberi inşâallah
6. Ceyb-i endîşede sermâye iki söz vardır
Biri Allah kerim ü biri inşâallah

^{30a} şıdķla] şıdķ ile T.

^{30b} lâf u güzâf] lâf-ı güzâf İ, T.

^{32a} bâķī-i] bâķī vü T.

^{32b} ü] - İ.

⁹³ B 59a, M 43b, İ 87b, T 49b.

* Ḳaşıde-i Der Sitâyiş-i Ketḥudâ-yı Mehd-i ‘Ulyâ Yûsuf Ağa] Ḳaşıde Berây-ı Fermûde M, Ḳaşıde Berây-ı Va‘d-
Fermûde Yûsuf Ağa Be-Lafz-ı İnşâ‘allah İ, T.

^{2a} gel] - M, İ, T; iḥlâş ile] iḥlâşla M.

^{2b} ola] olur M.

^{3a} denî] felek M.

^{6a} söz] göz M.

^{6b} biri] bir M.

7. Lafi o mjde saa mjde ey tli -i om
Buluruz biz daı sa d-i aterı inallah
8. Ukdemi allini bir ztdan itdim ummd
Didi ol ehl-i kerem serveri inallah
9. O  aziz-i d cihn Yusuf Aa-yı z-n
ufte-i h ola dmenleri inallah
10. dku l-avl-i beer dim ola t maer
Luf u tev-i ud rehberi inallah
11. Byle ayrta bel her kii mahar olamaz
a muvaffaq ide ol dveri inallah
12. Ta diki byle ser-i himmete hem lemdede
are dek ola du mahari inallah
13. imdi mkil bu ki ey mevhibesı va de-gudz
Va de-i ehl-i himem ekeri inallah
14. Geri bu nuı efendm de buyurdu amm
Der- aab lutf- inayet-geri inallah
15. Ya ni imddı hemn va deden evvel irir
Dir iken himmet-i pk-teri inallah
16. Sir ehl-i himemi va desi olmu ameli
uvvet-i dfia-i ekberi inallah
17. Va d-i kemmn-i kibrı bilr a l edn
imdicek aldamamaz mihteri inallah

^{9a} o] ol M, , T.

^{10b} u] - .

^{12a} byle] bunda , T; lemdede] lemden M, , T.

^{13a} ey] her M.

^{15a} imddı] imdd B.

^{16a} himemi] himemim M; olmu] amm M, , T.

18. Buña qābil mi meşīyyet buña rāzı mı Hūdā
Ola elṭāf-ı ʿināyet yeri inşāallah
19. Belī her mü'mine bir qāra idince niyyet
Şartdır ola suḥan-ı zīveri inşāallah
20. Ba' de eyledigi niyyete himmet lāzım
Olmaya ḥāşılı ḥuşk u teri inşāallah
21. Qudretullāhı beyān itmege her sözde belī
Sünnet-i ḥazret-i peygamberi inşāallah
22. Dimedi def' -i za'ifān için ehl-i cāhıñ
Ola sermāye-i müstaḥzırı inşāallah
23. Bu mıdır mekteb-i iqbālde ders-i evvel
Ola ser levḥada hep ezberi inşā'allah
24. Gūyiyā okumamış lafza-i *rabb-i yessir*
Hep dimiş ḥāce-i dāniş-veri inşāallah
25. Lafı mizān-ı qabūle qomaz ehl-i bāzār
Dise biñ kerre eger müşteri inşāallah
26. Kıl qadar fā'ide virmez zer ü sīm olmayacak
Ya' ni def' itmege bir berberi inşāallah
27. Cān alır sīm ile zer olmayacak ol āfet
Eglemez ḡamze-i zūr-āveri inşāallah
28. Dil-i biçāreye olmaz femi bī-sīm-i besīm

^{18a} qābil] belli İ.

^{18b} elṭāf-ı] elṭāf u İ, T; yeri] biri M, İ.

^{19a} bir] bu M, İ.

^{20b} ḥāşılı] ḥāşıl İ, T.

^{21a} itmege] itmede M.

^{23b} hep] hem M; ezberi] dānişveri M.

^{24b} dānişveri] ezberi M.

^{25a} lafı mizān] lafımızı M.

^{27a} olmayacak] bulmayacak İ, T, sīm ile] sımle İ.

^{28a} femi bī-sīm] fem sīm M.

^{28b} ʿāşık-ı] ʿāşık M.

Biñ dise ‘āşık-ı ḥasret-geri inşāallah

29. Yüri ḥatırdasın ey Fāzıl-ı dānā şabr it
Ḥayrdır bu reviş-i serseri inşāallah
30. Çünkü çarḥ-ı kereme müntesib olduñ bî-şek
Toğdı ümmid-i kerem-ḥāveri inşāallah
31. Çāre-sāz-ı bülegā işte cenāb ağa
Aña ‘arz eyle bu nazm-ı teri inşāallah
32. Ye’sle olsa muṭalsam ne kadar bāb-ı murād
Feth ider dest-i kerem perveri inşāallah
33. Mütezāyid ola günden güne dil-ḥ’āh üzre
Rütbe-i devlet ü zīb ü ferī inşāallah
34. Aña dünyāda viren cū-yı murādı mevlā
Vire ‘uqbāda dahı kevşeri inşāallah

94

Kaşide-i Şitā’iyye Be-Kethudā-yı Mehd-i ‘Ulyā Cenāb-ı Yūsuf Paşa*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Virdi eyyām-ı şitā kuvvet-i ḥürşide fütür
Perde-i ebri güşād eyleyemez pençe-i nūr
2. Eylemiş mihr-i cihān-tāba eşer şiddet-i berd
Āteş alur gibi sür‘atle ider çarḥa mürūr
3. Cān atar dehşet-i sermā ile nār-ı şafaḳa
Oldı sincāb-ı şehābī ile kāt kāt mestūr

^{29a} yūri] yürü T.

^{30b} ḥāveri] ḥāveri M.

^{32b} B nüshadında geçen def‘ ifadesi çizilerek yerine feth yazılmıştır. Anlam açısından feth uygundur.

^{34a} viren] virin M.

⁹⁴ B 59b, M 55a, İ 88b, T 50b.

* Kaşide-i Şitā’iyye Be-Kethudā-yı Mehd-i ‘Ulyā Cenāb-ı Yūsuf Paşa] Şitā’iyye M, Şitā’iyye vü Ḥamāmiyye vü Bahāriyye Der Sitāyiş-i Kethudā-yı Vālide Sultān Yūsuf Ağa T, Kaşide-i Şitā’iyye Yūsuf Ağa Kethudā-yı Vālide Sultān İ.

^{1a} ḥürşide] ḥürşide İ.

4. İrdi bir rütbeye te 'şiri hevā-yı bārid
Ki melek itse bu demlerde eger nefhā-i şūr
5. Da' vete belki icābet idemez sermādan
Gerek erbāb-ı hayat u gerek erbāb-ı kubbūr
6. Hased-i külhāniyān itse revā ehl-i çemen
Gıbtā-i düzāhiyān eylese vā' iz ma' zūr
7. Penbe-i berf ile bu hāne-i dünyāyı yine
Döşedi nūr gibi hallāc-ı sipihr-i mağrūr
8. Kāse-i çarhı şikest eyledi yeter da' vet
Cereyān eyledi hep ' āleme baħr-ı mescūr
9. Kıpular üzre sacaqlardaki mā 'i cāmid
Felek aşmış gibi āvīze-i pāk-i billūr
10. Meş' al-i mihr ile ādem bulamaz hānesini
Cümle pūşide-i berf oldu maħallāt u kuşūr
11. Şeyh u şāb oldu bütün berfle hep aķ bıyık
Olmasun pīre civānlar nigh-endāz-ı gurūr
12. Merkez-i İsvece naql oldu meger İstanbul
Kürre-i ' arz be-kavl-i hükemā kıldı mürūr
13. Vākı' a berd-i ' acüz vaktine dek tiryāki
Koca karıyı bu dem kılsa sezādır mehcūr
14. Farķ-ı tiryakı bu keyfiyet ile müşkildir
Zemherīrde görünūr şimdi her ādem kabbūr

^{5b} u] - M; erbāb-ı kubbūr] aşhāb-ı kubbūr

^{6a} revā] hevā M.

^{7a} berf ile] berfle T.

^{7b} nūr] buz M, İ.

^{9a} sacaqlar] saçaqlar T; ki] ki bir M; cāmid] cām M.

^{10b} u] - M.

^{11a} berfle] berf ile M; bıyık] bıyuk T.

^{12a} istanbul] islāmbol M, İ.

15. Ten-i bürehnelere cevır eyledi faşl-ı kânûn
 andesin ande eyâ vat-i şerîf-i bâhûr
16. Nâye döndi meded ey ehl-i ‘aba ‘üryâna
 Ra‘şeden dişleri üzre resân-ı anbûr
17. Hâne-i amda bu hâletle tekâ‘üd müşkil
 Hânedan taşraya ısam daı işler amur
18. Kürre-i nâra degil belki o âteşle göñül
 Cân-ı hûrşid-i dıraşâna daı yakdı baûr
19. Pîrezenler gibi peygûle-i amda nice bir
 Olalım ey dil-i şûride muim-i tennûr
20. Tâbe-key semt-i Vefâda bu cefâ-yı bârid
 Nice bir âteş-i dilden ekelim ism-i şabûr
21. Bu araretle şitâ üzre hücum eyleyelim
 İdelim cemre-i evvel gibi merdâna zuhûr
22. Bâkî yağmurdan ıslanmışın olmaz diyerek
 Eyledim lüce-i bî-sâhil-i bârâna ‘ubûr
23. Şuyun aındısına râh-revân olmuş iken
 Eyledi hâtırıma halvet-i germâya hutûr
24. Olmuşum nâfeye dek ara-i berf-i âûm
 Ya‘ni giydirdi felek sırtıma bir şu şammûr
25. Külhânî hâlet ile vâsıl olup hâmmâma
 İdicek küşe-i tâb-âver-i halvetde huzûr

^{15b} baûr] bâhûr İ.

^{16b} üzre] âvâze M.

^{18b} dıraşâna] dıraşân M.

^{19a} nice] niçe M.

^{22a} bâkî] pâki İ.

^{22b} sâhil] sâhil M; bârâna] bârân-ı M;

^{23a} şuyun] şuyun İ, T, olmuş iken] olmuşken M.

^{25a} ile] - İ.

^{25b} idicek] idecek İ.

26. ‘Ālem-i āhire düşmüş gibi gūyā anda
Başkadır gerdiş-i rûz-nâmçe-i eyyâm u şuhûr
27. Bir şovuk çehreli sâ’il gibi dergâhına berf
Zemherîr hâric-i bâbında gedâ-yı maḥhûr
28. Anda ol rûḥ-ı mücerred gibi her bir dellâk
Ah o gerden o beyâz sîne o sâḳ-ı billûr
29. Dâr-ı cennetde olurmuş bilürüz ḥûriyân
Niçün ol nâr-ı cahîm içre gezer zümre-i ḥûr
30. Ten-i bîzârıma geldi birisi dest urdı
Dil-i bîmâra didi yeter nigâhı destûr
31. Bu ğazel-i sâde şudan tab‘-ı şerer-nâkimden
Der-i ḥammâma o âteş ile oldı mestûr
32. Cism-i ‘uryânı serâpa görünür şu‘le-i nûr
Peştemâl-i siyehi bir şeb-i târ-ı deycûr
33. Ğamze âteş ruḥı âteş ten-i pâki âteş
Penbe-i tende o âteş nice olmuş mestûr
34. O fidân üzre o pistân o miyân ol nâfe
Pâk şoydur bulamam zerre kadar anda kuşûr
35. Elini cismime sürdükçe siyeh kîse-i kîr
Âteşimden yed-i nermîni olurmuş rencûr
36. Tâsile şanma ki beyhûde döker başıma âb
Âteş-i sînemiñ iţfâsını ister o ğayûr

^{26b} başkadır] başka-i İ; u] - M, İ.

^{27a} şovuk] şoğuk M.

^{27b} zemherîr] zemherî M.

^{28b} gerden] gerdün İ.

^{31b} ḥammâma] ḥammâm M.

^{34a} pistân] bistân T; ol] o İ.

^{35b} Âteşimden yed-i nermîni olurmuş rencûr] Yed-i nermîni meger âteşim eyler rencûr M, İ, T.

^{36a} taşile] taşla İ, T; ki] - İ.

37. Şüst-i şū eyleyemez âteş-i ‘aşkı şabun
Aña ruhsâr-ı laṭîfîñ teridir mâ-ı ṭaḥûr
38. Deheniñ açmış ayağındaki na‘lîni meger
Pây-ı billûrını bûs itmege olmuş mecbûr
39. Naḥl-i nâzım o tecellîde iderdi secde
Cebel-i Ṭûr gibi ṭurmasa kâfir-i nâtûr
40. Ba’d-ezîn ḥalvet-i ḥübâna yanaşma çıkma
Şîḥḥat olsun saña Fâzıl bu belâ-yı muḫadder
41. Der-i germâyeden ol ḥâlle olduk bîrun
Reviş-i âheste iden siste temâyül-i maḥmûr
42. Çünkü sermâ zarar eyler tene ba’dü’l-ḥammâm
Şartdır âteş-i seyyâle be-ḳavl-i cumhûr
43. Gidelim su-yı ḥarâbâta ki âbâḍ olalım
Dil-i virânemize reşk ide beyt-i ma‘mûr
44. ‘Âlem-i âba aḳup gitdi dil-i âb-şude
Böyle yaḥ beste-i ‘âlâma gerek nâr-ı sürûr
45. Berfden ḥayme çeküp başıma ‘akkâm-ı felek
Ḳadem ol ḥayme-i derûnunda ‘amûd-ı meksûr
46. Üft ü ḥîzân olarak pîr-i muḡâna düşdüm
Tenim efserde-i elem-beste dehânım memhûr
47. Dest-gîr ol bir ayağ ile bize hey pirim
Sensin iklîm-i neşât içre cenâb-ı tekfûr

^{37a} şüst-i şū] şüst ü şū M, T.

^{38a} na‘lîni] na‘lîn M.

^{40a} ḥübâna] ḥammâma M; yanaşma] yañaşma M, İ, T.

^{40b} muḫadder] maḳdûr M, İ.

^{41b} temâyül] temâ’il M.

^{45a} ‘akkâm] ‘akkâk M.

^{46a} üft] âfet M; ü] - M.

Gülşene bād-ı h̡azān nāmına düzd itdi ‘ubūr

60. Görmedim ehl-i kabā serv-i sehīden ġayrı
Da‘ vī-i vaqt-i h̡azān itmede ol şāhid-i zor
61. Görinür beyze gibi hep teni yaḡ-pūşīde
Farḡ-ı eşcārda efserde olan ba‘ z-ı t̡uyūr
62. Berfle döndi varak-pāreye saḡn-ı gülşen
Çekilür cedvel-i zerrīn ile mābeyn-i suṭūr
63. Şiddet-i bād-ı şimālī ile gülşen inler
‘Andelībe didi āvāze-i ḡahrı öte t̡ūr
64. Sū-be-sū gülşeni tenhāca güzār eyler iken
Berḡ-i ḡāṭıf gibi bir āfet-i cān ḡıldı zuhūr
65. Āfet ammā ki ne āfet nice berḡ-i cān-sūz
Şanāsın gülşene bir şā‘ iḡa olmuş me‘ mūr
66. Ḳarda eylese reftār-ı eşer itmez peydā
Ben de bilmem ki peridir ya mücessem bir nūr
67. Görinür berf-i sefid içre bir āteş-pāre
Seri hem gerdeni pūşīde-i şāl-ı Lahor
68. Āftāb-ı ruḡı şemsiyyeli ḡaput içre
Şafaḡ-ı alda bir mihr-i dıraḡşān-ı mestūr
69. Bir telāş ile güzār eylemede kūh-sārı
Cüst-i cū-yı çemende eyledi bezl-i maḡdūr
70. Göricek meh yüzini buz gibi t̡ondum fi ‘l-hāl
Açdı t̡ır-i nigehi sīnede zaḡm-ı nāsūr

^{62a} berfle] berf ile M; saḡn] saḡn T.

^{62b} çekilür] çekilüp T.

^{64b} ḡāṭıf] ḡāfet M.

^{68a} ḡaput] ḡabbut T.

^{68b} dıraḡşān] dıraḡşā M.

^{69b} cüst-i cū] cüst ü cū İ, T; çemende] çemene İ.

^{70a} t̡ondum] dondum T.

71. Didim ey nūr-ı başar böyle hevâda ne ‘aceb
Geşt idersin bu gülistânı mişâl-i meşhûr
72. Saña bu tenle faķat pister-i mader yaraşur
Bildigim penbe-i nâz içre gerekdir fağfûr
73. Zemherîde bu ten-i nerm ile çıķmak ne revâ
Saht bir maşlaķat itmiş mi ‘aceb yoķsa zuhûr
74. Bir tebessümle didi *ebradu min yaķ** bu su‘ al
Güzer eyler mi cihân içre sebebsiz bir mûr
75. Buldı cür‘et-i dil-i zârım bu cevâbile didim
Kuluña hikmetini söyle be-furķân u zebûr
76. Didi cem‘iyet ĥalvâda iken biz bu gice
Zikr-i erbâb-ı himem eyledi meclisde mürûr
77. Bir kerem ehli himem şâķibi ĥâlâ var imiş
Herkesi himmet ü iĥsân ile olmış meşhûr
78. Bir tuĥaf mîve yâķûd tuĥfe-şükûfe aradım
Ĥazret-i pâki ola layık-ı iĥdâ-yı ĥuzûr
79. Bu sebeble olayım müntesib-i dergâhı
Ki Süleymâna olur pâ-yı melâķ tuĥfe-i mûr
80. Didim ey âfet-i devrân bu ĥışâl ile ‘aceb
Kim ola şehr-i Sitanbulda o zât-ı mezkûr

^{72a} faķat] hemân M.

^{73a} nerm ile] nermle M, İ, T.

^{74b} eyler] añlar M, İ, T.

* Ebradu min yaķ: Buzdan daha soğuk.

^{75b} u] - M, İ.

^{77b} iĥsân ile] iĥsânla İ, T.

^{78b} pâki] pâke İ, T.

^{79b} melâķ] imlası düzeltilmiştir.

^{80a} ĥışâl] ĥaşâl M, T.

^{80b} kim] ki M; mezkûr] meşhûr İ.

81. Didi ol kân-ı ‘aṭā mevhîbe-sâz-ı fuḳarâ
Muḳtedâ-yı ‘uzmâ kıble-i şaf-ı cumhûr
82. Dâver-i ehl-i himem Ḥazret-i Yûsuf Ağâ
Ṭab‘-ı pâkizesi ṭâḳat-şiken-i ehl-i şu‘ûr
83. Feyz-i imdâdı olur çâre-resân-ı muḳtar
Luṭf u iḥsânı ider pürsiş-i ḥâl-i maḡrûr
84. Ṭab‘-ı iḥsânına bir şurre-sitândır Ḥâtem
Himmet-i şânına nisbet-i ‘Acemîdir Timûr
85. Eylemez ebr-i sehâsına eşer-i devr-i fuşûl
Geh aḳar şayf u şitâda o mübârek yaḡmûr
86. Ḳaşd-ı bahşâyîşi bî-mâyeyi itmek Ḳârun
Ġarâz-ı himmeti maḡzûnları kılmak mesrûr
87. Dest-gîr oldu bu vaşşâfına ḥasbinallah
Dilerim nezd-i Ḥudâda ola sa‘yi meşḳûr
88. Ey veliyyü’n-ni‘amım medḥiîne ḥad yok ammâ
Suḡana ḳalmadı hiç ḳâfiye illâ ma‘zûr
89. Naḡme-i bârid evḳâtle mızrâb-ı hevâ
Ben tehî kâseyi söyletdi mişâl-i tanbûr
90. Döndi buz-ḡâneye her beyt-i ḳasîdem n’aceb
Âteş-i ṭab‘-ı şerer nâkimi kılsa maḡhûr

^{81a} fuḳarâ] fuḳarâdır T.

^{81b} muḳtedâ] muḳtezâ M.

^{82a} himem] - İ; ağa] ağa kim M.

^{83b} maḡrûr] ma‘zûr M.

^{84a} Ḥâtem] Ḥâtem M.

^{85b} u] - M, İ.

^{86a} bahşâyîşi] bahşâyîş-i M.

^{87b} dilerim] diler İ.

^{88a} ni‘amım] ni‘â M.

^{88b} suḡana ḳalmadı hiç] ḳalmadı ḳâfiye hiç M; illa] ammâ İ.

^{89a} evḳât] evḳât ile M.

^{89b} ben] bir M.

^{90a} her] hep M; n’aceb] ne ‘aceb M, T.

91. Hiç bu vādide şitâ'ıyye kim itmiş inşād
Berf hālvāsı gibi cümlesi lezzetden dūr
92. Va' d-ı luṭfuñla idüp melḥame-i zanna nazar
Ḥayr yazmış bu sene cümle fütūḥāt-ı umūr
93. Tondı destimde qalem başla du' āya Fāzıl
Qatı āteşli gerek lîk du' āyı mezbūr
94. Zemherîniñ küresinden güzër itmez zîrâ
Varmadan 'arşa tonar şimdi du' ā-yı mü'sûr
95. Ben du' ā-yı şerer-i āhım ile gönderdim
Yağdı endîşe aña şıdḳ-ı nefesle tennūr
96. Tâ ki 'âlemde kemâl-i eşer-i sermâdan
Kâse-i faşl-ı şitâ içre cemâd ola şuhūr
97. Âftâb-ı şeref zât-ı veliyyü'n-ni' am
Şanehullâhu 'alâ merra leyālî vü dehūr
98. Vire her zerre-i ḥayrâtına şad mühr-i cezâ
İde her katre-i iḥsânına mevlâ me'cûr
99. Dil-i vîrânemi ta' mire bu himmetlerine
Dilerim ḥaḳ iki dünyâsını kılsun ma' mûr
100. Erba'în içre bu şad-beyt şerer-nâk olsun
Tuḥfe-i bârîde-i bende-i dâ'î-i şekûr

^{92a} idüp] irüp M.

^{93a} tondı] dondı M.

^{94a} zemherîniñ] zemherîrîñ T.

^{94b} tonar] donar M.

^{96b} faşl] fazl M.

^{98b} iḥsânına] iḥsânını M.

^{100b} şekûr] meşkûr M, İ.

95

Çaşıde Der Sitâyiş-i Ketğudâ Mehd-i ‘Ulyâ Cenâb-ı Yûsuf Ağa*

__ . / . __ . / . __ . / . __

1. İkbâl-i kerem ħil‘at-i erbâb-ı himemdir
Şehbâl-i himem zîver-i aşğâb-ı keremdir
2. Hûşyâr gerek mey-keş-i izzet ki bu devrân
Sâğar-şiken-i meclis-i kâşâne-i Cemdir
3. Tevfîke muķârin olur encâm-ı kemâli
Şol şâhib-i devletiñe pesendide şiyemdir
4. El-ğak iki ‘âlemde geķer menzil-i ħâşa
Şol dâver-i pâkize ki elţâfı e‘amdır
5. Revnaķ virecek bâriķa-i devlet ü câha
İmdâd-ı gedâ ħayr-ı du‘â bezl-i ni‘amdır
6. Ħak eylemeye dest-res-i rişte-i iķbâl
Şol penķeyi kim tılsım-ı dînâr u diremdir
7. Tâ bende gerek bendelere şâhib-i rif‘at
Neyyir ki ziya virmede medyûn-ı ümemdir
8. Çarğın nazarı ‘ârife hem şöğbet-i ħammâl
Düşında iķâmet olamaz ķâmeti ħamdır
9. Bu ‘âlem-i fâni nazar-ı ehl-i kemâle
Ne ‘âlem ü ne devr ü ne dem mağz-ı nedemdir
10. Bu ħâne-i pür-zelzele-i ‘âlem-i âfât
Bir keştî-i şad pâre ki üftâde-i yemmdir

⁹⁵ B 62a, M 53a, İ 91a, T 53a.

* Çaşıde Der Sitâyiş-i Ketğudâ Mehd-i ‘Ulyâ Cenâb-ı Yûsuf Ağa] Çaşıde Der Sitâyiş-i Vâlîde Sulţân M, Çaşıde Der Sitâyiş-i Ketğudâ-yı Vâlîde Sulţân Yûsuf Ağa T, Çaşıde Der Sitâyiş-i Yûsuf Ağa Ketğudâ-yı Vâlîde Sulţân İ.

^{1a} ħil‘at] ħilat M.

^{3a} olur] ola M.

^{3b} şiyemdir] şemdir M.

^{4b} şol] sol T.

^{8a} ħammâl] cemâl İ.

11. Bu sifle nazar sifle revîş çarḥ-ı denî āh
Bilmem ‘acaba dīdeleri zīr-i ḳademdir
12. Şad mihr ile meh ḳubbesine olsa da raḥşān
Ehl-i dile zāhirde siyeh ḳāse-i ḡamdır
13. Feryād-ı gedā sami‘ a-i ḳahrına gūyā
Bir nağme ki ihdā-şude-i gūş-ı ‘aşamdır
14. Ḥatt-ı sitem ü miḥneti çün naḳş-ı der-āhen
Resm-i kerem ü devleti āb üzre raḳamdır
15. Āgāh gerek merd-i hūner-pīşe ziyāde
Zīra felegiñ ehl-i dile niyyeti kemdir
16. Düşmekden ise derd ü belāyı dü cihāna
Evvel ‘adem-ābādda ḳalmaq ne keremdir
17. Vā‘iz misin ey Fāzıl-ı dānā ne bu şıḳlet
Sā‘at yine bu sā‘at u dem işte bu demdir
18. Biz ehl-i diliz ḥāne-be-düş-ı dü cihānız
Külḥan bize cānān ile gülzār-ı iremdir
19. Ol ḡamzesi ḥūn-rīze ḡazel söyle ki her dem
‘Aşk ile göñül ḡavṫa-zen-i ḥūn-ı elemdir
20. Bir ḡonçe içün dīdelerim ḡarḳa-i nemdir
Bilmem ki benüm nemdir o gül ruḥları nemdir
21. Zülfi ‘Arabī ḥālī Ḥabeş ḡamzesi Tatar
Ebrūları şemşīr-i şanādīd-i ‘Acemdir
22. Mir‘āt-ı dile ḡamzesi taşvīr-i büt eyler

^{11a} sifle nazar sifle revîş] sifle revîş sifle nazar M.

^{12b} zāhirde] ṫāhirde İ.

^{13b} nağme ki] nağme-i M.

^{14b} ü] - M.

^{16a} ü] - M.

^{18a} diliz] dil-i M.

Şimdi dil-i t̃ā' at-gedemiz beyt-i şanemdir

23. Yağmaya virir şabrımızı şīve-i güftār
Bilmem ne tekellümdür o fem āh ne femdir
24. Fem bir harem-i muhterem ü lebleri m̃abeyn
Anber gibi h̃āl-i siyeh ağa-yı haremdir
25. Bir nuṭṭla ' uşşāḳı o lebler ider ihyā
Gūyā ki ' atāyā-yı kef-i ehl-i ni' amdır
26. Ol dāver-i ḳudsī şīfāt u mekremet-ārā
Maḥsūd-ı melek ğıbtā-i eşnāf-ı ümemdir
27. Dādār-ı kerem Yūsuf Ağa-yı şeref-endüz
Zī-şān-ı felek-mertebe seyyāre haşemdir
28. Ol zāt-ı sehā pīşe ki tūfān-ı ' atāsı
Bir ebr-i mekārım ki ne bārān u ne yemmdir
29. Yevmiyye virir şeş cihete pençe-i luṭfi
Mānende-i hūrşīd-i felek şimdi ' alemdir
30. Kālīçe olur himmetine atlas-ı gerdūn
Behrām-ı felek dergehine ba' zı hademdir
31. Cārūb-ı dūrri olsa muşavverlere hāme
Gül-gonce-i dīvār ola şāyeste-i şemdir
32. Medḥile zamān-ı demdeme-ārā-yı terennüm
Vaşfiyla cihān zemzeme pīrā-yı nağamdır

^{23b} āh] ah İ.

^{24a} ü lebleri] dilberleri M.

^{26a} u] - M.

^{26b} melek] felek İ.

^{27a} şeref] kerem M.

^{28a} ' atāsı] ' aḳāsı İ.

^{28b} u] - İ.

^{30b} ba' zı] ba' z-ı T; hademdir] hadīmdir İ.

^{31a} cārūb] çārūb M, İ, T.

^{31b} gonce] gönçe M.

^{32a} demdeme] dem-be-dem M.

33. Bir mişli dağı gelmedi dir ehl-i semāvāt
Nev-māh-ı felek şanma bu bir vāv-ı ıasemdir
34. Ey dāver-i pākize güher mekremet ihdās
Kim ıavır pesendīde-i ebnā-yı ıademdir
35. Bu bende degil müntesib-i dergehiñ ammā
Medhiñ şu‘ arā zümresine emr-i ehemdir
36. Ehl-i suhanıñ ‘ādetdir yine ıab‘ı
Şāhib-i keremi medh ü şenā sıfleyi zemdir
37. Ben şa‘ir-i ‘İsā nefesim merd-i Hudāyım
Nuḡ-ı suhanım sāmī‘a pīrā-yı aşamdir
38. Merd-i ezelim kātib-i gerdün-ı ğalaṭ-kār
Rüstem yazacak yerde beni yazdı sitemdir
39. Āvāze-i elhān u ıurab-ı kısmetimizken
Levhāmda nağam yazmış iken yazdı ne ğamdır
40. Baḡş olmuş iken baḡtım her şervet ü sāmān
Kısmetde derim söyler iken didi düjemdir
41. Fāzıl yetişür şīve ise ıarḡ ile ıaşdıñ
Hep ḡayr ile şer mā-şadaḡ-ı levḡ ü ıalemdir
42. Sen ed‘iyye-i ḡayr-ı veliyyü’n-ni‘am ile
Ol zāt-ı kerem-kāre du‘ā ḡalḡa e‘amdır
43. Sīrāb-ı dü‘ālem ide ḡaḡ meşrebi üzre
Bu ḡayr-ı du‘a-ı mā-ḡaşal-ı eşk-i müjemdir

³³ İ‘de bu beyitten sonrası yoktur.

^{37a} ben] men M, T.

^{37b} aşamdır] şamdır M.

^{39b} yazmış] yamış M.

96

‘İydiyye-i Kethudā-yı Şadr-ı ‘Ālī ‘Abdullah Efendi*

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. ‘Ālemi şād eyledi aḥbār-ı ‘ıyd
Ğurre-i şevvāl imiş tātār-ı ‘ıyd
2. Eyledi şehir-i şıyāmı tār u mār
Maḳdem-i şāh-ı sipeh-sālār-ı ‘ıyd
3. Taḅl u surnā ile geldi nāgehān
Taḅt-ı zevḳe oldı istiḳrār-ı ‘ıyd
4. Çāk çāk itdi sitār-ı i‘tikāf
Taḅat-ı pür şu‘le-i dīdār-ı ‘ıyd
5. Eylediler leyletü’l-ḳadri zifāf
Be-cenāb-ı şūḥ-ı pür-envār-ı ‘ıyd
6. Oldığından mevsim-i faşl-ı bahār
Ğonce oldı revnaḳ-ı bāzār-ı ‘ıyd
7. Şırtına bir cübbe-i gül-gün-ı nāz
Başına bir sebze-i destār-ı ‘ıyd
8. ‘Andelīb oldı hezārān şevḳ ile
Muṭrib-i hoş nağme-i gülzār-ı ‘ıyd
9. Oldı şevvālīn hilāl-i yek-şebi
Ğüşvār-ı dilber-i ‘ayyār-ı ‘ıyd
10. Dest-i sāḳi-i felekde tā seher
Māh-ı nev bir sāğar-ı ser-şār-ı ‘ıyd
11. Meh degildir zāt-ı vālā ḫazreti
Ğörmege bir dīde-i bī-dār-ı ‘ıyd

⁹⁶ B 63a, İ 106b, T 54b, - M.

* ‘İydiyye-i Kethudā-yı Şadr-ı ‘Ālī ‘Abdullah Efendi] Ḳaşıde ‘İydiyye Be-Kethudā-yı ‘Abdullah Efendi T.

^{8a} şevḳ ile] şevḳle İ.

^{9a} hilāl-i] hilālī İ.

^{9b} güşvār] kişver İ.

12. Zāt-ı ‘Abdullah Efendi kim ānıñ
Tal‘ atı pīrāye-i ruḥsār-ı ‘ıyd
13. Tab‘ -ı cūdı sufre-perdāz-ı şıyām
Dest-i iḥsānı mekārım-kār-ı ‘ıyd
14. Nev-hilāli keşkūl itdi çarḥ-ı dūn
Dergehine oldı bir cerrār-ı ‘ıyd
15. Ey cenāb-ı ğurre-i cāh u celāl
Sensin ol zāt-ı ‘ināyet-kār-ı ‘ıyd
16. Ola maḳbūl-ı şerīfıñ bu suḥan
İḥtişār üzre gerek eş‘ār-ı ‘ıyd
17. Çarḥ-ı zālımıñ şikāyetle yine
Dūd-ı āhım oldı sünbül-zār-ı ‘ıyd
18. Nev hilāle döndi ḳaddım za‘f ile
Bī vücūd itdi beni ekdār-ı ‘ıyd
19. Bir taraftan çarḥ-ı eyyām-ı şıyām
Bir taraftan maşraf-ı bisyār-ı ‘ıyd
20. Ğurre-i elṭāf eger toğmaz ise
Eylemem bu hāl ile izhār-ı ‘ıyd
21. Sīm ü zerden cāmeden yoḳdur eşer
Bir şükürle eylemem ikrār-ı ‘ıyd
22. Nev hilāle şāhid ü vāhid deyü

¹³ Beyit: - T.

^{15a} cenāb-ı] cenābı İ.

^{16b} eş‘ār] güftār İ.

¹⁷ Beyit: - T.

^{18a} za‘f ile] za‘fla İ.

¹⁹ Beyit: - T.

²⁰ Beyit: - T.

²¹ Beyit: - T.

²² Beyit: - T.

Eylerim tekzib ile inkâr-ı ‘ıyd

23. Fâzılâ hengâme-i şekvâ degil
Tuḥfe söz lâzım ola güftâr-ı ‘ıyd
24. Kıl kumaş-ı hoş-du‘ â-yı ḥazreti
Ḳudsiyâne ḥil‘at-ı zer-târ-ı ‘ıyd
25. Her şebi olsun şeref-endûz-ı ḳader
Ola her rûzı meserret-bâr-ı ‘ıyd

97

Ḳaşîde-i Der Sitâyiş-i Şerîf Efendi*

— . — — / — . — — / — . —

1. Ḥâtemiñ kimdir vekîl-i muṭlaḳı
Kim bu meydânîñ süvâr-ı ablaḳı
2. Eylemiş âmâlimi der-beste çarḫ
Kim güşâd eyler bu bâb-ı muḡlaḳı
3. Sineme kıldı sipâh-ı ḡam hücum
Tâ derûn-ı dilde dikmiş bayraḳı
4. Bu siyeh demlerde ḥûn-ı didemiz
Al ider dâmân-ı çarḫ-ı ezraḳı
5. Sînede cân ıztırâbı şöyle kim
Bûte-i âteşde cism-i zîbaḳı
6. Fâzıla baḫr-ı seḫâya sâḫil ol
Olmaḳ istersen kerem-i müstaḡraḳı
7. Ya‘ni hem-nâm-ı nebi Muştafa
Pâdişehiñ ketḫudâ-yı esbâḳı

^{23a} hengâme-i şekvâ] vaḳt-i şikâyet mi İ.

^{23b} güftâr] eş‘âr İ.

⁹⁷ B 63b, İ 85a, T 55a, - M.

* Ḳaşîde-i Der Sitâyiş-i Şerîf Efendi] Şikâyet-nâme Ki Der Zamân-ı Felâket ‘Arz-Şude-i Muştafa Efendi-Bude T, Şikâyet-nâme Ki Der Zamân-ı Felâket ‘Arz-Şude-i Muştafa Efendi İ.

^{5b} bûte] pûte İ.

8. Ol nizām-ārā-yı mülk ü saltanat
Zāt-ı pāki her maḡāmıñ elyaḡı
9. Fikr ü dānişde Felāṭun ḡired
Zühd ü taḡvāda İmām Beyhaḡı
10. Ṭab‘ına tevcīh olup mülk-i seḡā
Oldı iḡlīm-i mürüvvet mülḡaḡı
11. Bulsa ruḡşat rāhına ‘akkām-ı çarḡ
Ferş iderdi sündüs ü isteبراḡı
12. Dāverā zāt-ı şerifiñle seniñ
‘Ālem-i ma‘nāda oldum mülteḡı
13. Vakı‘a rü‘yāda ta‘bır eyledim
Görmege luṭf-ı cenāb-ı eşdaḡı
14. Şık boḡaz oldum yine ālamdan
Rüz ü şeb ṭutdum nidā-yı yā ḡaḡ
15. Ḥāneme teslīṭ olup eşnāfdan
Nā-ḡalef bir iki deyyūs şefi
16. Her biri Kārūn iken vīrānede
Cüst ü cūy itmekde sīm-i muḡriḡı
17. ‘Ādet-i bāzīçe-i gerdūn budur
Ḥāne-i ferze ḡomaḡdır beydaḡı
18. Ey felek bilmem saña ḡoş mı gelür
Bābıma ehl-i duyūnuñ ṭaḡṭaḡı
19. Ṭaḡ ṭaḡ eyler bābımı ammā zeni
Baḡda dost ile eyler şaḡ şaḡı

^{11b} ü] - İ.

^{16b} sīm-i] sīm ü T; cūy] cū İ.

^{17a} bāzīçe] bāzīce T.

^{19b} dost ile] dostuyla İ, T.

20. Dostına rağmen o cād u bağda
Nā-kes-i nā-pāke soğmuş zenbakı
21. Eyleme Fāzıl yeter terk-i edeb
Hezle rağbet eylemez ṭab‘ -ı taķı
22. Böyle der āyīn ruḥsār-ı suḥan
Geh ‘ abūsu ‘l-vech gāhī şakṛaķı
23. Şıdķla ‘ arz-ı du‘ ā kııl ḥazrete
Ḳal‘ a-i cāhıñ du‘ ādır ḥandekı
24. Zāt-ı vālā-yı şerīfi ḥaşre dek
Mesned-i ikbālīñ olsun revnāķı

98

Ḳaşīde-i Der Sitāyiş-i Mektübī-i Şadr-ı ‘ Ālī İbrāhīm Efendi*

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Her güzeşte āfetiñ reftārı şevķ-engiz olur
Nev civānıñ şol ḳadar kim rüyı ḥüsn-āmiz olur
2. Tıfl-ı endek-sāle ancak lāyık-ı būs u kenār
Köhnesi üftādeniñ taḥtında bir şebdīz olur
3. Sīne virdim bir civānıñ nīze-i teymūrına
Ṭarf-ı ebrūsı belā-yı fitne-i Cengiz olur
4. Çok cefāya ṭāķat eyler her dıraḥt-ı pāy-dār
Nev-nihāl-i tāze ḳad elbet taḥammülsüz olur
5. Rüyına vefķ-i murabba‘ oldı çār ebrūları
Ḥükm-i te ‘sır ile tiğ-i ğamzesi sertīz olur
6. Öyle gül-berg-i letāfetdir ruh-ı nāzik-teri
Uğrasa pā-yı nażar ruḥsārına bir iz olur

⁹⁸ B 64a, İ 93b, T 56b, - M.

* Ḳaşīde-i Der Sitāyiş-i Mektübī-i Şadr-ı ‘ Ālī İbrāhīm Efendi] Berāy-ı Dilber-Güzeşte Be-Mektübī-i Şadr-ı ‘ Ālī İbrāhīm Efendi ‘ Arz-Şude Būd T, Berāy-ı Dilber-Güzeşte Be-Mektübī-i Şadr-ı ‘ Ālī İbrāhīm Efendi ‘ Arz-Şude İ. ^{2a} u] - İ.

7. Hatt-ı ber-âver-i mâhdır ammâ ki hüsni-ı tal' atı
Öyle bir âyine-i behcet ki mihr-âviz olur
8. Bârekallah bir hatt-ı kudret ki farf-ı hüsne
Hem-naẓîr-i hatt-ı memdûh ' inâyet rîz olur
9. Hâzret-i Mektûbi İbrâhim Efendi kim âniñ
Hâmesi müşkil güşâ-yı ' uqde-i temyîz olur
10. Mihr ' âlem-tâb iken eyler tevâzu' zerreye
Ya' ni dâ'im dil-nüvâz bende-i nâçîz olur
11. Eyleyem medhi ile neşr-i kaşâid Rûmda
Tâ ki şî'rim reşk-sâz-ı şâ'ir-i Tebrîz olur
12. Her seher rû-mâl olurdum hâk-pây-ı hâzrete
Korkarım ancak ki tab' -ı eşrefi tâ' cîz olur
13. İş bu zîbâ nev ' arûs-ı çehre pirâ-yı suhan
Hacle-gâh-ı tab'ına şad şermle techîz olur
14. Böyle vird eyler du' â-yı devletiñ ihlâşla
Fâzıl-ı dâ' i ne dem vâkt-i seher şeb-hîz olur
15. Devlet ü iqbâl ile dil-hâhiñ üzre dâ'im ol
Tâ o demler kim zamân-ı vâkt-i rest-â-hîz olur

99

Kaşide Der Sitâyiş-i Cebbâr-zâde Süleymân Beg*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Ehl-i iqbâle gülen dîdesi pür nûr gider
Ne kadar hâne harab olsa da ma' mûr gider
2. Her gelen zât-ı fûrû-mâye-i hasset-kâra

^{11b} tâ ki] şâki İ.

⁹⁹ B 64b, T 57a, - M, İ.

* Kaşide Der Sitâyiş-i Cebbâr-zâde Süleymân Beg] Medhiyye Berây-ı Çeppâr-zâde Süleymân Beg ve Şikâyet Ez-Sivâs Deryûz Ğarat ' Arz-ı Şude T.

^{2b} ye'sile] ye'sle T.

Ye'sile şöyle leb-i h'āhişi memhūr gider

3. Ugradım sehv ile Sivās-ı harāb-ābāda
Meger ol dā'ireye ādem-i maḡrūr gider
4. Bilmedim vāh ki o dergāha gelen bī-ṭālī
Anda hep varını harac eyler ü maḡdūr gider
5. Baña yetmez mi bu ḡayret ki aña devletden
Ne za'im ü ne efendi ne silahşor gider
6. Öyle bir zāta gerek ṭayy-i merāḡil ki anıñ
Ced-be-ced silsilesi zübde-i cumhūr gider
7. Dūdmān-ı şeref-endūḡte-i nesl-i kerīm
Nām-ı ferḡundesı hep 'āleme menşūr gider
8. Ġıbtā-sāz-ı vūzerā ya'ni Süleymān Beg kim
Nesl-i pākizesi tā ādeme destūr gider
9. Heft iḡlīme 'aceb bāriḡa-i devlet kim
Ḥandān-ı şerefi gün gibi meşhūr gider
10. Ḥüsn-i aḡlāḡ-ı Ḥudā dād ile ism-i pāki
Fem-i āfāḡda hep ḡayr ile mezkūr gider
11. O tevāzu' o mekārim o merāḡim anda
Barekallah zihī nūr 'alā nūr gider
12. Böyledir şöhet-i aḡlāḡ-ı cihān-ārāsı
Ya'ni maḡzūn gelen ādem aña mesrūr gider
13. Semt-i Yozḡaṭa biri keyfi bozuḡ 'azm itse
Ḥāline şöyle düzen vire ki ma'mūr gider
14. Aña bu kuvvet-i tevfiḡi ki virmiş Allah
Ne yaña leşkeri 'azm eylese manşūr gider

^{4a} gelen] gelān T.

^{5a} ḡayret]'ibret T.

15. Ey felek-cāh-ı mu‘allā ki celāl-i ʔadri
Şu‘arānıñ didigi mertebeden dūr gider
16. Benüm ol şā‘ir-i sâhır ki şarīr-i ʔalemim
Gūş-ı erbāb-ı dile nağme-i ʔanbūr gider
17. Suhanım sihr-i helāl oldu ki cā‘il-i ‘ālem
Haşre dek nuṭṭum ile cümlesi meşhūr gider
18. Bu seferde ʔalemim oldu mehaṭṭ-ı vüzerā
Beli bu bābda medḥ ü zemmi ma‘zūr gider
19. Cümleñiñ ʔaleme ‘aḫs oldu bütün aḫvāli
Dil ki sīnemde bir āyine-i billūr gider
20. Ben gibi ‘ārif ü dānā o edānī üzre
Bir ʔazadır ki Hudādan belī me‘mūr gider
21. Bu fesāḫat yeter ednāsına nām-ı bedī
Haşre dek defter-i dīvānıma meşhūr gider
22. ʔandedir ‘adl-i kerem ʔande nizāmü’l-‘ālem
Ne Hülāgu bu yola gitdi ne Timur gider
23. ʔanı namūs-ı vüzāret ʔanı şān u devlet
Bu ʔarīḫa beli kim māye-i menfūr gider
24. Zāhir ü bāṭını ḫayvan-ı naṣar-ı dānādan
Düş-i iclāline bir ferve-i semmūr gider
25. Erzurum cānibi hem ʔal‘a-i Van semti faḫaṭ
Anda āyīn-i ‘adālet belī menşūr gider
26. ‘Adl ile re‘fet ile nām-ı e‘āzim-i bākī

^{17a} cā‘il-i ‘ālem] ‘ālem cāhil T.

^{22a} ‘adl-i] ‘adl ü T.

^{24a} dānādan] dānāda T.

^{26a} ‘adl ile] ‘adlle T.

^{26b} Şāpūr] Şābūr T.

- İşte tā maḥşere dek şöhret-i Şâpûr gider
27. Bâr iden dūşına ferdâda ḥuḳuḳ-ı ḥalkı
Sevdiğim rāh-ı şırât üstüne ḳanbûr gider
28. Hüsni-i şöhret ile dünyâda gerek ‘uḳbâda
Merd olan elsine-i ḥalkda meşḳûr gider
29. Ya‘ni memdûḥum olan Süleymân gibi
‘Âleme ‘ârif olan nûr gelür nûr gider
30. Şâh-ı devrâne şadâḳat fuḳarâya şefḳat
Böyle zâtın iki dünyâsı da ma‘mûr gider
31. Bu cihân içre sa‘âdetle zaferle maḥfûz
O cihân içre daḥı cennete maḡdûr gider
32. Bu tecellisine şad ḡıbtâ ile ḥussâdı
‘Âdem-i âbâda o ḡayret ile maḡfûr gider
33. Fâzılâ cümlesi ma‘lûm yeter taşdı‘ın
Bâri âḡâz-ı du‘â it ki suḥan dûr gider
34. Şihḥat u devlet ile var ola zât-ı şerîf
Ta ki rûz ola ‘ayân u şeb-i deycûr gider
35. Ola tevḫîḳ ile bâḳi ki ḳazâdan dâ‘im
Gerden-i düşmen ü ḥussâdına sâṭûr gider

100

Tercî‘-i Bend-i Ramazâniyye-i Şadr-ı Â‘zam Yûsuf Ziyâ Paşa*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Şehre geldi berekâtla mübârek ramazân
Oldı şebender-i kâlâ-yı şevâb-ı ḡufrân
Râyḡân oldı cihâna nefehât ü rahmet
Dûrr-i firdevsi meger ḳıldı ḡuşâde rıḍvan

¹⁰⁰ B 65b, İ 117b, - M, T.

* Tercî‘-i Bend-i Ramazâniyye-i Şadr-ı Â‘zam Yûsuf Ziyâ Paşa] Terḳîb‘-i Bend-i Ramazâniyye-i Şadr-ı Â‘zam Yûsuf Ziyâ Paşa İ.

^{1c} nefehât] naḡâmât İ.

Toldı āfāka ser ü şān-ı kirām-ı melekūt
 Oldı zillet ile pā-beste-i kirve şeytān
 Nev-hırām eyledi ammā nice şeytān-firīb
 Niçe bir şūh-ı perī çehre-i āşub-ı cihān
 Ramazān māhı gibi rüyı olınca rahşān
 Ey o meh-pāreye ‘ālem nice olmaz şa‘bān

2. Nūr toğdı yine erkān-ı Sitānbul üzre
 Her taraf buldı şeref hālet-i maqbūl üzre
 Yine kürsīye su‘ūd eyledi vā‘iz ammā
 Sözi hep lezzet-i meşrūb ile mā-i gül üzre
 Oldı her zümreniñ esbāb-ı şafāsı hāşıl
 Şükür haq herkese şāyeste bu maşşul üzre
 Haq bu kim sāye-i destūr-ı kerem-pirāda
 Ber-murād oldı cihān şūret-i mā’mul üzre
 Ya‘ni ol āşaf-ı devrān-ı mekārīm-i pīşe
 Ki ider merḥameti herkese ḥayr-endişe
3. Girdi taqvā ile bir hālete rind-i sālūs
 İndi cāmī‘ lere envār-ı şerīf-i kuddūs
 Her menār oldı bir naḥl-i tecellī envār
 Tūr-ı Sīnāya nazīr oldı bu şehri me’nūs
 Olmağa meş‘aleci rāh-ı Ziyā pāşada
 Her menār oldı meger ser-be-kaḍem bir fānūs
 Ol kerem-pīşe kerem-kānī ki eyyāmında
 Ḥandeler eyledi iḥsānla her vecche ‘abūs
 Āşaf-ı Cem ‘azamet ḥazret-i Yūsuf Pāşa
 Şefkat şāhibi destūr-ı ‘adālet-inşā
4. Şānekallah zihī āşaf-ı haq-fermūde
 Kaşdı devrinde hemān ola cihān āsūde
 Bārekallah ḥoşā dāver-i tevfiq-pesend
 Ḥāk-pāyına ola sa‘id ü zafer rehşūde
 ‘Azzekallah behey server-i ḥurşid-i ‘ālem
 Re’is-i behrām-ı felek rāyesine bir tūde
 Şöyle günden güne efzūn ola ‘izz ü cāhı

¹¹ o] - İ.

^{3g} eyledi] eyler idi İ.

^{4b} āsūde] fersūde İ.

^{4c} re’is] rīş İ.

Cebhe-i ‘âlem ola dergehine âsûde
 ‘Arzuḥâl itmege hem vaḳt-i du‘â ve ‘l-hâşıl
 Saña tebrîk-i şıyâm işte bahâne Fâzıl

5. Ramazânın ola ey âşaf-ı Cem-câh-ı sa‘îd
 Her şabâhında ola ‘âleme devrinde sa‘îd
 Nitekim mâh-ı şıyâm eyleye dehri devrân
 Rûz u şeb gâh siyâh ola cihân gâh sefid
 Tal‘at-ı mihr-i ziyâ‘î ola şarka ğarba
 Hâşre dek nûr ile raḥşende-meşâl-i hûrşid
 Devlet ü şîḥḥat ü tevfiḳle bâḳî olasın
 Dürr-i iḳbâlîne bir bende ola çarḫ-ı ‘anîd
 Bu du‘âlar ola şâyân-ı icâbet yâ rab
 ‘Arzuḥâlim daḫı maḳbûl-i şadâret yâ rab

101

Ramazâniyye-i Be-Cenâb-ı Müşârun İleyh*

__ . / . __ . / . __ . / . __

1. Devletlû mübârek ola mâh-ı ramazânın
 Reşk-âver-i eyyâm-ı şuhûr ola zamânın
2. Şad ḥamd ola devrinde yine şehr-i Sîtanbul
 Envârını başdırdı gülistân-ı cihânın
3. Her câmi-i tâbendesı bir şu‘le-i raḥşan
 Nûr olsun evi ḳayyim-i seyyâre feşânın
4. Kürsîlere yek-pâre hücum itdi meşâyih
 Eflâke irişdi nefesi mev‘ize ḥ‘ânın
5. Her nâhiye-i şehr birer ḳıṭ‘a-i firdevs
 Hûri gibi âlâyişi var anda bütânın
6. Seyrâna ḫırâm eyledi şaf şaf yine ‘uşşâḳ
 Câmi‘ de tezâhümleri var pîr ü civânın

^{4g} âsûde] fersûde İ.

^{5ç} u] - İ.

¹⁰¹ B 66a, İ 96b, - M, T.

* Ramazâniyye-i Be-Cenâb-ı Müşârun İleyh] Ramazâniyye Bâ Yûsuf Paşa Der Erzurum İ.

^{6a} ḫırâm] ḫarâm İ.

7. Fâzıl kuluñız kaldı hemân gūşe-i ğamda
‘İlletleri bî-ğayedir ol hâli yamānıñ
8. Mihrâb-ı firâş içre yatır şıdk ile eyler
Rûzân u şebân mîh-ı du‘â vird-i zebānıñ
9. Yâ Rab kerem ü luṭfuñ ile eyle müeyyed
Ol âşaf-ı şâhib-himemiñ devlet-i şānıñ
10. Pîrâyede devlet ü dîn-i Yusuf Ğāzi
Eyyāmı anıñ revnağıdır rûy-ı cihānıñ
11. Ol şadr-ı felek rütbe ki elķāb-ı şerîfi
Dibāce-i rûz-nāme-i şānı vüzerānıñ
12. Çākerleriniñ aḥķārı bu Fâzıl-ı dā‘î
Bugüne ider ed‘iye-i zāt u zamānıñ
13. Tâ hāşre dek Allah ide āvāze-i şitî
Gūş-ı feleğin tañtana-i şöhret ü şānıñ

102

Kaşîde-i Der Sitāyiş-i Koca Yūsuf Paşa*

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _ _

1. Āferīn ey ‘alem-efrāz-ı dilîr-i bî-pāk
Görmedi çeşm-i ‘adū böyle vezir-i fettāk
2. Devlet ü dîne bu hıdmetle sundu iki şāh
Şāh-ı evreng-i cihān şāh-ı serîr-i *levlāk***
3. Naķş-ı tevḥîd içün senîñ dil-i a‘ dāya

^{8a} şıdk ile] şıdkıla İ.

^{8b} u] - İ.

^{9a} ü] - İ.

¹⁰² B 66b, İ 50b, - M, T.

* Kaşîde-i Der Sitāyiş-i Koca Yūsuf Paşa] - İ.

^{1a} dilîr-i] dilîr ü İ.

^{2a} ü] - İ.

** "Levlâke levlāk lemâ halaktü'l-eflāk" sözünden iktibastır. *Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım* anlamına gelen ve kaynaklarda hadis-i kudsî olduğu belirtilen sözdür (Aclunî, Keşfü'l-Hafâ 1/46).

- Oldı her ma‘ rekede nişter-i tîrin hakkāk
4. Çirk-i şerriñ ile ten ālūde iki devlet ü din
Oldı şimşiriñ o germāyede keskin dellāk
5. ‘ Aks-i āyine-i çarh üstüne mānend-i şafaķ
Hūn-ı tîgiñ ile āl oldı o deñlü ruḥ-ı ḥāk
6. Pîr-i behrām-ı felek lerze-künān-ı dehşet
Yazdı hūn-ı dil ile nām-ı şerifiñ seffāk
7. Hāme-i nūr ile bugüne debîr-i gerdūn
Kıldı elķābıñı tuġra-yı berrak-ı eflāk
8. Mukteḏā-yı vūzerā ‘ ukde-güşā-yı ‘ ukalā
Mültecā-yı zu‘ afāsına güşā-yı ġam-nāk
9. Ya‘ ni destūr-ı felek mertebe Yusuf Paşa
Ser-i erbāb-ı ḥired server-i ehl-i idrāk
10. Minber-i gülle-i adāda ḥātîb-i seyfi
Oķudı huṭbe-i *lā na‘ budu illā iyyāk**
11. Hātem-i iķbāl-i felek mihr-i şerif tîġi
Eyledi çeşm ü ten-i Nemçeyi ammā nemnāk
12. Dūzaḥ-ı cenk-i şerer-pāşa rü’ûs-ı Rûsı
Āteş-i ķahr u celālinde degildir ḥāşāk
13. Bîm-i dil-dūzı ki dehşet-figen ü düşmen olur
Tîrden ol ider ķalb-i adū-yı şad çāk
14. Oldı Mirrîḥ-i şalā ḥîle ‘ atṭar u meşreb
Ṭaḥınup ḥacer-i ser tîze bedel bir misvāk

^{4a} ü] - İ.

^{5b} āl] hūn İ.

^{7b} elķābıñı] elķābımı İ; berrak] berāt İ.

* Kur'an, Fatiha 1/5: Ya Rab, kulluġu sadece sana ederiz, yardımını sadece senden dileriz.

^{11a} hātem] tam İ.

^{13a} ü] - İ.

15. Çeşm-i giryân olamaz devr-i şafâ bahşında
Meger engür içün girye ide dide-i tāk
16. Rûz-ı handânına şadr-ı şekle bu evkâtın
Zehr-i mârı akıdup girye-i çeşm-i Dahhāk
17. Esb-i ikbâline hazır olmuş iken gâşiye-dâr
Nuşret olmaz mı aña beste-i bend-i fitrāk
18. Āsafâ dâver-i encüm sipehâ dil-i şafâ
Zehr-nüvişân-ı gama muḩaddemiñ oldu tiryāk
19. Yusufu 'l-gâzi ki oldu saña târiḩ-i tîr
Ne disün şâniña şâyeste bu ṭab'-ı çâlāk
20. Hāk-i dergâhına bu tebrîk-i ğaza kaşdıyla
Fâzıla eyleme naḩdîne-i eşki imsāk
21. Hâzret-i ğâziye dil kal'asını inhâ kııl
Tâbe-key ola ḩarâb sipeh-i âteş-nāk
22. Bir işâret buyurup leşker-i luṭf u kereme
Eylesün zümre-i küffâr ğamı cümle helāk
23. Tâ ki ser-çeşme-i ḩurşidden âb-ı şu'le
Eyleye 'âlemi çirk-i siyeh-i şebden pāk
24. Şaf-ı ikbâliñe serdâr ola sa'd-ı tevḩîḩ
Leşker-i düşmene dem-dâr ola ḩahr u ihlāk

103

Ramazâniyye Be-Cenâb-ı Şadr-ı Ā'zam Hâfız İsmâ'il Paşa

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Hilâl-i mâh-ı şavm ol şadr-ı zî-şâna sa'id olsun
Meserretlerle her rûz-ı şerîfinde sa'id olsun

¹⁰³ B 67a, İ 97a, - M, T.

2. Şüreyyâdan mübârek-bâd yazdı kıyım-i gerdün
Zemîn ü âsmân tebrîk ile nûr-ı sefîd olsun
3. Felek mâh-ı sıyâmı halka-i sîm eyledi tâ kim
Dehân-ı ehl-i İslâm üzre bir aşma kilid olsun
4. Yine çârîçe-i hûri-i rıdvân eyledi şaf şaf
Ki bâzâr-ı sıyâm içre harâc-ı *men yezîd* olsun
5. Felek nev-mâhı ithaf eylesün dergâh-ı paşaya
Rikâb-ı eşheb-i ikbâl-i destûr-ı vâhîd olsun
6. Cenâb-ı şadr-ı a'zam Hâfız İsmâ'îl Paşa kim
Gülâm-ı âsîtan-ı devleti çarh-ı 'anîd olsun
7. Hezârân âferin şâh-ı kerâmet-kâr-ı dâniya
Olursa şadra lâyıf böyle bir zât-ı ferîd olsun
8. Budur Cemşîd ü Dârâdan vaşîyyet pâdişâhâne
Nizâmü 'l-âlem olmağ şâhib-i re'y-i sedîd olsun
9. Vücûd-ı eşrefi bir ma'la' -ı nazm-ı şadâretdir
Mübârek nâmı ol manzûmede beytü 'l-kaşîd olsun
10. Kemâl-i zâtı kim irşâd-sâz-ı zâhir ü bâtın
Zamânın mürşidânı dergehinde hep mürîd olsun
11. Eyâ destûr-ı Ekrem 'ıyd ola âfâka eyyâmın
Cihân devr-i şerîfinde şafâ-yâb-ı ümîd olsun
12. Kaşîdem hâk-pâ-yı devlete bir 'arz-ı hâlimdir
Huzûr-ı merhamet-fermâya hâlimden müfîd olsun
13. Benüm ol şâ'ir-i gevher-fürûş-ı nûkte-i sübhâni
Kelâmım 'âleme sermâye-i güft ü şinîd olsun

^{2b} tebrîk ile] tebrikle İ.

^{8a} ü] - İ.

^{10a} zâhir ü bâtın] bâtın u zâhir İ.

^{12b} huzûr-ı] hâzret-i İ.

14. Nice demler ğumûm-ı dehrle ender-firâş oldum
Hakîm-i himmet-i âşafâ ğamlar nâ-pedîd olsun
15. Yatağda avladı mâh-ı şıyâm bu ‘abd-i bîmârı
Meger lutf-ı şifâ-sâzın ile her rûz-ı ‘ıyd olsun
16. Ğarâz tebrik-i mâh-ı şavmdan hayr-ı du‘â Fâzıl
Du‘â-yı âşafâ endişe-i ‘aql-ı reşîd olsun
17. İlâhi meymenle ‘ıyd u kâdr olsun şeb ü rûzân
Saña haq yâver olsun ‘ömr ü ‘ikbâlîñ mezîd olsun
18. Cihân tûrduqça tevfiķle şadr-ı kerem-kânım
Dü-‘âlemede meded-kârın Hüdâvend-i mecîd olsun

104

Ramazâniyye-i Be-Cenab-ı Ketḥudâ-yı Şadr-ı ‘Âlî Şerîf Efendi*

_ . _ _ / . _ _ _ / _ . _

1. Habbezâ mâh-ı dilber-i ramazân
Ki aña hep melâ’ike şa‘bân
2. Bârekallah mâh-ı zü’l-berekât
Levḥaşa’l-lah şehr-i zü’l-ġufrân
3. Öyle bir mâh kim hilâli anın
Halka-i bâb-ı cennet-i rıdvân
4. Ruḥ-ı hürîde leyle-i kâdri
Bir siyeh hâldir ki nûr-efşân
5. Nev hilâli içün didi vâ‘iz

^{14b} pedîd] bedîd İ.^{15b} olsun] - İ.^{16a} şavm] şıyâm İ.^{16b} âşafâ] âşafî İ.^{17a} ü] - İ; rûzân9 rûzuñ İ.^{18a} tûrduqça] tûrduqca İ.¹⁰⁴ B 67b, İ 101b, - M, T.

* Ramazâniyye-i Be-Cenab-ı Ketḥudâ-yı Şadr-ı ‘Âlî Şerîf Efendi] Ramazâniyye-i Ketḥudâ-yı Şadr-ı ‘Âlî Şerîf Efendi İ.

^{5b} ‘âlem] kalem İ.

- ‘ Ālem-i k̄ubbe-i k̄uṣūr-ı cinān
6. Māh ṣanma k̄alem tırāṣ-ı ezel
Ḥaḳ ider cümle defter-i ‘ iṣyān
7. Ber-hevā ile eyledi teşrīf
Kıldı faṣl-ı ṣitā-yı tābe-sitān
8. Cemerāt-ı ṣelāṣeye bu sene
Nev hilāli gümüşden āteṣdān
9. O letāfet ki var ṣubatında
Faṣl-ı nisānı itdirir nisyān
10. ‘ Āleme maḥz-ı raḥmet oldığına
İṣte ṣāhid bu luṭf-ı bī-pāyān
11. Raḥmet ayı diyū nidā eyler
İṣte kürside ṣeyḥ-i mev‘ ize-ḥ‘ ān
12. Baṇa ammā ki bilmezem ne ‘ aceb
Bu sene oldı bā‘ is-i ḥırmān
13. Öyle bir demde bu mübārek māh
Nāgehān oldı ḥāneme mihmān
14. Nev hilāli görindi bir ḥançer
Ki ider ḳaşd-i sīne-i ‘ üryān
15. Māh ṣanma bu kāse-i sā‘ il
Eṣk-i çeṣmim içün tutar devrān
16. Kimden ümīd-i fetḥ-i bāb idelim
Oldı der beste hep kibār-ı cihān
17. Meger ālāyına amān diyelim
Be-cenāb-ı ṣerīf-i ‘ āli ṣān

^{14a} ḥançer] ḥancer B, T.

18. Ya'ni Şerîf Efendi ki ânuñ
Zâtıdır nûr-ı dîde-i a'yân
19. Ne selefde ne vaqtimizde dağı
Ol kerem-kâne görmedim akrân
20. Ne Na'imâda var ne Râşidde
Böyle bir zât-ı mekremet 'unvân
21. Hem müselleme güzide eṭvârı
'Aql u inşâf-ı fîṭnat u 'irfân
22. Anda cem' oldı hep güzide hıṣâl
Ma' delet merḥamet kerem iḥsân
23. O mehâbet ki var cenâbında
Revnaḳ ârâ-yı devlet ü erkân
24. O necâbet ki var cebînde
Pertev-efrûz-ı mihr-i nûr-efşân
25. O sa'âdet ki var rikâbında
Bende-sâz-ı Uṭarid ü Keyvân
26. O tecelli ki ḳondı zâtında
Ġıbtâ-sâz-ı cihân u ehl-i cihân
27. O kerâmet ki var fî'âlinde
Şu'le perdâz-ı ḳuvvet-i îmân
28. O nezâket ki var mizâcında
Pîrehen çâḳ-ı ḡonce-i ḡandân
29. O zârâfet ki var kelâmında
Di-ḡüşâ-yı derûn-ı râḡat-ı cân

^{18a} ya'ni Şerîf Efendi ki ânuñ] keṭṭudâ-yı vezîr-i devlet kim î.

^{22b} kerem] kerem ü î.

^{27a} fî'âl] ef'âl î.

^{28b} ḡonce] ḡonçe î.

30. O leṭāfet ki var ḥitābında
Ḥande fermā-yı ḥātır-ı giryān
31. O beṣāšet ki var cemālīnde
Cezbe-kār kılup ādemiyān
32. O merāḥim ki var ḥiṣālinde
Çeḥre pīrā-yı ṣāhid-i devrān
33. O mekārim ki var zamīrinde
Rū-yı pākiinde itmede lem‘ ān
34. O teḳāvūt ki var kemālinde
Ḥayret efzā-yı ṭāḳat-i esnān
35. Ey ḥiṣālī ṣerīf ü zātı ṣerīf
Ey serāpā ṣerīf-i ‘ālī ṣān
36. Ramazān-ı ṣerīf u ‘ıyd-ı ṣerīf
Devlet ile mübārek ola her ān
37. Ğonce-i nev-hilāl-i ṣevvāle
Ola ‘ıyd-ı sa‘ idiñiz ḥandān
38. Beni ammā ki bu mübārek ay
Bu sene i‘ tikāfa koydı hemān
39. Beni kıldı miṣāl-i leyle-i ḳadr
Ya‘ ni kim çeşm-i ḥalkdan pinhān
40. Ḳaleme ruḥṣāt-ı fiğān virsem
Sizi ta‘ ciz ider o iki zebān
41. Ben ne ḥācet ki eyleyem tasdi‘
Cümle ma‘ lūmuñuz yegān yegān

^{30b} ḥātır] ḥātır İ.

^{31a} cemālīnde] cemālinde İ.

^{33b} pākiinde] pākinde İ.

^{34b} ḥayret] ḥayret İ.

^{40a} ḳaleme] ḳalem İ.

42. Bundan evvel cenāb-ı hāzretiñe
Eylemişdim şikāyet-i devrān
43. Sen veliyyü 'n-ni' amdan ümīdim
Manşıb olmazsa bāri bir fermān
44. Çīn ü maçin olursa da olsun
Olmasun tek hārab olası Vān
45. Sen hemān var du' āda ol Fāzıl
Saña va' d-ı şerīf olur ihsān
46. Tā ki her sāl bu māh-ı şıyām
Revnağ-ı kār-ı hāne-i imān
47. Ola zāt-ı şerīfiniz dā 'im
Evc-i iqbāle bir meh-i tābān
48. Dü cihān içre ser firāz olasın
Dest-giriñ ola Hūdā-yı cihān

105

Ramazāniyye Be-Cenāb Ketḥudā-yı Hazīne Şālih Efendi

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Ramazān māhı ki bir dilber-i şāhib-i nāmūs
Leyle-i kādri ānıñ ḥaclede bir gizli ' arūs
2. Bir hilāl kaşlı kamer çehreli nūrānī kim
Bilse hūrşid-perest olmaz idi kavm-i Mecūs
3. Nev hilāli elinde ḥançer idüp bir āfet
Ḥavf ile cami'e kaçdı nice rind-i menhūs
4. Şimdi ehl-i şikemiñ ehl-i riyānıñ devrān
Hep *külū veştābū** söyler yine şeyḥ sālūs

¹⁰⁵ B 68b, İ 99b, - M, T.

^{4a} devrān] devrānı İ.

*Kur'an, Araf 7/31: Ey Âdemoğulları! Her namaz esnasında süsünüz olan elbiselerinizi alın. Yiyin, için, israf etmeyin. Şüphesiz o, israf edenleri sevmez.

5. Mü'min ü kâfire gül-bank-i ezân virdi huşû
Yine lâl oldu kilîsede naķır-i nâfûs
6. Böyle envârla bu nefḥa-i ḳudsiye ile
Zabt-ı târîḥe sezâ oldu bu mâh-ı me'nûs
7. Çünki târiḥ aña düşdi ramâzan-ı şâliḥ
Didim ol ism-i mübârek kime oldu melbûs**
8. Buldum ol ism-i şerîf ile müsemmâ olanı
Söyle bir zât-ı zeki nefs-i şeref-baḥş-ı nüfûs
9. Ḥazret-i mîr-i ḥasîbü'n-neseb ol Şâliḥ Beg
Ketḥudâ-yı der-i gencîne-i şâh-ı maḥrûs
10. Âferin fikr-i hümâyûn-ı meḳâdir-i dâne
Taḥt-ı iḳbâle ide ḥaşre dek ol şâh-ı cülûs
11. Böyle şâdiḳ ḳulını buldı sezâ-yı iḳbâl
‘Azametle ola her bendesi bir Keykavûs
12. Faḥr ider zâtı ile ehl-i serây-ı şâḥı
Nice inkâr olunur feyz-i kemâl-i maḥsûs
13. Fikr-i naḳḳâdı ḥafîyyât-ı ḳulûba maḥrem
‘Aḳl-ı veḳḳâdı serâ perde-i ḡayba câsûs
14. Tâ şabâvetde kemâlâtı hep itdi tekmîl
Virdi her fende Uṭârid aña bir başḳa ru'ûs
15. Şöyle ferheng-i şu'ûrı ki hûner deryâsı
Teşnedir reşḥa-i elfâzına baḥr-ı kâmûs
16. Ey kerem-kânî benüm mir-i mu'allâ şânım
Ramâzân oldu baña dâ'ıye-i dâmen-bûs

^{6a} envârla] envâr ile İ.

** İ'de 1220 tarih kaydı vardır.

^{8a} şerîf ile] şerîfle İ; olanı] olan İ.

17. Şöyle bir demde irişdi bu mübârek ramazân
Ser-i tiryâki gibi kîse-i hıracım mengûs
18. Çarhımı kırdı felek tâli‘im oldı ‘aqrab
Hâne-i devletimîn sâ‘ati âvâz-ı harûs
19. Zannım üzre umârım himmetiñ inşâ’l-lah
Bâb-ı aşhâb-ı himemde emel olmaz ma‘kûs
20. Fâzıl iftârimız olsun bu şeker-hand-i du‘â
Şubh-ı imsâk gibi olmalıym çehre ‘abûs
21. Cevher-i zâtıñ devletlü ‘inâyet-kârım
İde gencîne-i luţfunda ilâhi maḥrûs
22. Dâ’imâ hâle-i mâh-ı ramazân mânendi
Şem‘-i iḳbâline olsun meded ḥaḳḳ-ı fânûs

106

Ramazâniyye Be-Cenâb-ı Ketḥudâ-yı Şadr-ı ‘Âlî İbrâhîm Efendi*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Bârekallâh mübârek ola mâh-ı berekât
Ḥayr maḳdem ola âfâḳa bu şehr-i ḥayrât
2. Öyle bir şehr-i mübârek ki melekler şaf şaf
Mü’min-i şâ’ime bayrama dek eyler şalavât
3. Der-i firdevsi güşâd eyledi rıdvân meger
Seyr-i ḡilmân-ı Sitanbula çıḳup ḥürriyât
4. Gördi ol âfetiñ ebrûsını nev-mâh şanup
Kıldı şa‘bânı dü şâhid ile ḳâzı işbât
5. Bizim işbâtımız iḥsân-ı veliyyü’n-ni‘amı
Ki olur her sene cârî bu mübârek evḳât

^{20a} ḥand] ḥande İ.¹⁰⁶ B 69a, İ 100a, - M, T.

* Ramazâniyye Be-Cenâb-ı Ketḥudâ-yı Şadr-ı ‘Âlî İbrâhîm Efendi] Ramazâniyye Ketḥudâ-yı Şadr-ı ‘Ali İbrahim Efendi İ.

^{3b} ḥürriyât] ḥürriyân İ.

6. Hiç taḥallūf mi ider nüṣṣa-i taḳvīm gibi
Şehr-i şavma olamaz böylece şādık mīkāt
7. Devr-i dā'im-i ramazānı keremiñden bilirüz
Böyle zātın vire ḥaḳ devlet ü 'ömrün ḳat ḳat
8. Ketḥudā-yı şefḳat pīşe-i bāb u devlet
Merḥamet-kānī kerem-kānī keşirü 'ş-şadaḳāt
9. Ya'ni İbrāhīm Efendi ki Ḥudā ḳılmıṣdır
Dergeh-i 'ātıfetiñ ḳıble-i ehl-i ḥacāt
10. Cüst ü cū eyledi ḥalkı kerem-i rabbānı
Buldı tevfiḳine ikbāline lāyık bir zāt
11. Zātına tā ezeli devlet olunca tevḳi'
Evvelā cevher-i 'aḳl oldu aña teşrīfāt
12. Nuṭḳ-ı cān-baḥşı virir 'illet-i iflāsa şıfa
Ḥāme-i cūdı olur teşnelere 'ayn-ı ḥayāt
13. Böyle aḥlaḳla bu ṭavr-ı kerīmāne ile
Var mı ebnā-yı zamānında mişāli heyhāt
14. Ey keşirü 'l-keremim zāt-ı veliyyü 'n-ni' amım
Medḥ-i evşāfiña ḡayet mi bulur ehl-i nikāt
15. Böyle mi eyler idim ḥazrete tebrīḳ-i şıyām
Ḳılmasa nātıḳamı şiddet-i 'illet-i iskāt
16. Der firāşım nice demler 'ilel-i müzmineden
Şöyle kim ḥālet-i vaşatına ḥayāt u ne memāt
17. Yine şad şükr ola Fāzıl ki zebānım söyler

^{7b} devlet ü] devlet-i İ.

^{8a} bāb u] bāb-ı İ.

^{13a} aḥlaḳla] aḥlaḳla İ.

^{13b} mişāli] mişāl İ.

^{14a} keremim] ḡamım İ.

Evliyâ-yı ni' ama eyleye hayr-ı du' avât

18. Yâ Rab ol zât-ı kerem-bağş-ı merâhim-kârîñ
Hâne-i devletini eyle emîn-i âfât
19. Çeşm-i ' âlemde hilâl-i ramazân mânendi
Mâh-ı câhı ola mersûd-ı refi' u 'd-derecât
20. Rûz u şeb devletiñe eyledigim hayr-ı du' â
Ola ihlâşla maqbûl-i mucibü 'd-du' avât

107

Ramazâniyye Be-Cenâb-ı Ketḥudâ-yı Şadr-ı ' Âlî İbrâhîm Efendi*

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Şâhid-i mâh-ı şıyâmıñ baķ hilâl ebrûsuna
Destine bir hançer almış âferin bâzûsuna
2. Bilmedim hançer degil ḥâliş gümüşden bir licâm
Urmağa ḥalka dehân-ı şehvet-i dil-cûsuna
3. Hâķ mübârek kılmason emşâl ile ol meh-pâreyi
Âftâb-ı ' izz ü câhıñ tâli' i gül-rûsuna
4. A' ni İbrâhîm Efendi Ketḥudâ-yı âşafî
Hep cihân dil-dâde olmuş ḥalk-ı ' ıyd-ı bûsuna
5. Nicesi fenn-i şehâda ders oķutdı ' âleme
Hâmesi ta' lîm-i meşķ eyler kerem-i bâzûsuna
6. Bir du' â kârı olunca zâtına dem-sâz-ı medḥ
Hâziran iķrâr ile hep dem çeker yâ hûsuna
7. Düşmen-i bed-ḥ' âhı ammâ sine-çâķ-ı ķahr olur
Uğrasun Mirrîḥ-i çarḥıñ ğamze-i câdûsuna

^{20a} u] - İ.

¹⁰⁷ B 69b, İ 101a, - M, T.

* Ramazâniyye Be-Cenâb-ı Ketḥudâ-yı Şadr-ı ' Âlî İbrâhîm Efendi] Ramazâniyye Ketḥudâ-yı Şadr-ı ' Ali İbrâhîm Efendi İ.

^{2b} ḥalka] ḥalkıñ İ.

^{6a} bir] bu İ.

8. Eyledi hayr-ı du‘ā-yı tuhf-e Fāzıl bendesi
Geldi tebrîk-ı şıyām kaşdıyla dāmen-būsuna
9. Haḡ seni devletlü sulṭānım mişāl-i māh-ı ‘ıyd
Şu‘le baḡşā-yı server itsün cihān fānūsına
10. Dā’imā tevfiḡ-i ḡalka re’y-i tedbīrin seniñ
Şāne-sāz olsun ‘arūs-ı devletiñ gīsūsuna

108

Ramazāniyye Be-Cenāb-ı Müşārun İleyh*

— . — — / — . — — / — . — — / — . —

1. Nev-hilāl-i şavm ile baḡdım felek ḡallāşına
‘Ālemiñ ḡülmekde tiryākisine ‘ayyāşına
2. Toḡdı bir meh-pāre kim māh-ı şıyām ismindedir
Zevḡden bayram iderdim girse otuz yāşına
3. Nefḡa-i ḡoş būsı bilmem ol hilāl ebrūñdan
Müşk-i cennet ‘ıtr-ı şāhiler mi sürdi kaşına
4. Neyleyim bir dem-i ‘ayān oldı mübārek ṭal‘atı
Baḡt-ı nā-hemvārımıñ ḡamlar birikmiş başına
5. Ey kerem-kārān-ı ‘ālem āh ṭabbāḡ-ı felek
Fāzıl-ı bīçāreniñ su ḡatdı pişmiş āşınā
6. Şükūh-ı imsākını bir ‘arz-ı ḡāl itsem gerek
‘İyd-ḡāh-ı ‘ālemiñ bāb-ı kerem zer-pāşına
7. Nūr-ı çeşm-i devlet İbrāhīm Efendi kim odur
Raḡm iden bīçāregāniñ āhına ḡözyaşına
8. Evc-i rif‘atde o şāh-bāz-ı himem ser-bāz iken

¹⁰⁸ B 70a, İ 103a, - M, T.

* Ramazāniyye Be-Cenāb-ı Meşar-ı İleyh] Ramazāniyye Ketḡudā-yı Cihāndārī İbrāhīm Efendi İ.

^{3b} sürdi] oldı İ.

^{5a} āh] ah İ.

^{7a} nūr] nev İ.

Kim nigāh eyler cihānıñ bûmına huffâşına

9. Ol kerem-sâzıñ hısâ-yı hâk-pâ-yı devletiñ
Bî-kerem erbâb-ı cāhıñ virmem elmâs tâşına
10. Resm-i medhî Fâzılıñ ser-levhâ-i dîvânıdır
Besdir ol sermâye besdir hâme-i nakqâşına
11. Mâh-ı şavmıñ ‘ömrü devletle mübârek ide hâk
Huẓr-ı tevfiķi musahhâr eylesün pādâşına

109

Ramazāniyye Be-Re’isü’l-Küttâb Meḥmed Ğâlib Efendi*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Ramazân mâhı gibi halka nümâyân oldı
Ay o meh-pâreye ‘âlem nice şa‘bân oldı
2. Recep isminde o şehr-i güzele kâdilîm
Leyle-i kâdr-i vişâli baña pinhân oldı
3. Ne ‘aceb geldi bu günlerde mübârek ramazân
Hâk bu kim ‘aql-ı ma‘âşım buña hayrân oldı
4. Kîse-i maşraf gibidür zâhirem hâlî
Şöyle kim mi‘de-i şâ‘im gibi vîrân oldı
5. Meger illâ idelüm şükûh-ı dem-i imsâķı
Şubḥ-ı ‘ıyd-ı kereme çünki dıraḥşân oldı
6. Ḥayderî mâye kerem sâye Muḥammed Ğâlib
Zât-ı envâr-ı riyâset ile tâbân oldı

^{9a} kerem-sâzıñ] kerem-sâz-ı İ.

^{10b} bes] pes İ.

¹⁰⁹ B 70a, İ 103a, - M, T.

* Ramazāniyye Be-Re’isü’l-Küttâb Meḥmed Ğâlib Efendi] Ramazāniyye Re’isü’l-Küttâb Meḥmed Ğâlib Efendi İ.

^{4a} u] - İ

^{5a} illâ] el İ.

^{6a} Ḥayderî] hayder İ.

7. Pençe-i cūd-ı sehâsı ki kerem bâriqası
Nûr-ı hürşid gibi halka zer-feşân oldu
8. Der-i iqbâline Fâzıl kulu tebrîk yazar
Bu dahı vâcibe-i ıyd-ı du‘ â-h‘ân oldu
9. Tâ ki her şâm u seher kubbe-i gerdûn üzre
İki kandil-i felek zîver-i devrân oldu
10. Şu‘le-bâr-ı şeref ol pertev-i hürşid gibi
Çünkü bâb-ı keremîñ maṭla‘-ı ihsân oldu
11. Berekâtıñla mübârek ola her mâh-ı şıyâm
Bendegâñıñ ki bütün luṭfla şādân oldu

110

Ramazâniyye Be-Kethudâ-yı Şadr-ı ‘Âlî Muştafa Refîk Efendi*

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _ _

1. Ramazânıñ lema‘an itdi mübârek mâhı
Kondı deryâ-yı felek üzre gümüşden mâhı
2. Nice mâhı bu yedi başlı bir ejderhâ kim
Toldurur havf ile câmi‘ lere çok gümrahı
3. Nice ejder-i kefi Mirrîhde bir hançerdir
Tâ ki şeytânıñ ola dil-şiken-i cân-gâhı
4. Nice hançer bu hemân haste-dil-i pür-âhım
Çarha resm eyledi zerrinle meddâhı
5. Giderek oldu düta halka-i ebvâb gibi
Tâ ki ağanıñ ola mu‘tekif-i dergâhı
6. Kethudâ-yı der-i ‘âli o refîk-i vâlâ

^{7b} feşân] efşân İ.^{10a} hürşid] hürşid İ.¹¹⁰ B 70b, İ 101a, - M, T.

* Ramazâniyye Be-Kethudâ-yı Şadr-ı ‘Âlî Muştafa Refîk Efendi] Ramazâniyye Kethudâ-yı Şadr-ı ‘Âlî Muştafa Refîk Efendi İ.

^{3a} hançer] hancer B.^{4a} haçer] hancer B.

Mustafa nām ile nūr oldu dil-i āġāhı

7. Bu tecellīyle beşerde olamaz mānendi
Meger eşrāf-ı melā'ikde ola eşbāhı
8. Tā ezel eyledi hayāt-ı kader-pīçide
Zāt-ı iqbāline hep hil'at-ı izz ü cāhı
9. Ey veliyyü'n-ni' amım māh-ı şıyāmın her sāl
Şöyle āmed-şud ola bir nesak-ı dil-h'āhı
10. Şıdqla her gice envār-ı du'ā-yı hāzret
Fāzılın şu'le-i mihrāb-ı ibādet-gāhı
11. Bir 'aceb meslek-i rindāna bu şıdķ u ihlaş
Semt-i 'irfān-ı füyūzāta çıkar şeh-rāhı
12. Tekye-i 'ālem-i ma'nide kemāl-āmūzum
Kālbim erbāb-ı dilin beyt-i ziyāret-gāhı
13. Menim iklim-i hünlerde fużalā ser tācı
Menim evreng-i suhanda şu'arānın şāhı
14. Çekelim eţ'ame-i hayr-ı du'ādan sofra
Ta ki da'vet idelim zümre-i ehlullahı
15. Dāimā dergeh-i iqbālın ola sultānım
'Ālemin maţla'-ı āmāli ināyet-gāhı
16. Böylece ed'ıye-i hayr-ı veliyyü'n-ni'āmı
Her gice loķma-i iftārim olur vallāhi

111

Ramazāniyye Be-Ĥazret-i Beyhān Sultān-ı 'Aliyyü's-şān *

.. __ / .. __ / .. __ / .. __

^{8a} hayāt] hayāt İ.

^{8b} hil'at] hil'at İ.

^{11a} u] - İ.

¹¹¹ B 71a, İ 41a, - M, T.

* Ramazāniyye Be-Ĥazret-i Beyhān Sultān-ı 'Aliyyü's-şān] Ramazāniyye Be-Cenāb-ı Bīcān Sultān B.

1. Hıyır maḳdem ile geldi yine şehr-i ḡufrān
Ola sulṭān-ı kerem-kāra mübārek ramazān
2. Öyle bir mäh-ı mübārek ki melekler şaf şaf
‘İyda dek ‘aşḳla cāmi‘ leri eyler devrān
3. El ele virdi meleklerle gelüp maḥfice
Cāmi‘ iñ seyrine tebdil olarak ḥūr-ı cenān
4. Mü’min-i şā’imi tek eylemesünler aḡvā
Cümle pā-beste-i ḳayd oldu kirve-i şeyṭān
5. Yaḡdı cāmi‘ lere bir lem‘ a-i nūr-ı bāṭın
Şöyle kim ḡarḳa-i nūr oldu hep ehl-i imān
6. Zāhirā ḳıldı daḡı ḳayyum-ı āteş-perdāz
Cāmi‘ ü minberi ḳandiller ile şu‘ le-feşān
7. Beñzedi ḳubbe-i eflāke kevākibler ile
Her menār üzre o mähye-i seyyāre-nişān
8. Her menār oldu birer şem‘ -i hidāyet ḡüyā
Her biri meş‘ ale-i rāh-ı cenān-ı rıḡvān
9. Her menār üstüne biñ kevkeb-i dürri aşılr
İncü püsküllü ‘aceb her biri ḡüyā cānān
10. Olmuş āvīze ḳanādil iki yandan ḡüyā
Boyun altını ile şalına bir serv-i revān
11. Hams evḳāt-i mübārekde mü’ezzin çağırır
Ey du‘ ā-pişe icābet demidir şimdi uyan
12. Şıdḳla ḫazret-i sulṭāna du‘ ā ḳıl zīrā
Sen du‘ ākār-ı ḳadımsin bilürüz ḡayli zamān
13. Dürretü’l-mülk ü şeref-baḡş- selāṭin-i ‘izām

^{6a} zāhir] ṭāhir İ.

^{6b} ḳandiller ile] ḳandillerle İ.

Duĥter-i Muştafa Ĥān ĥazret-i Beyĥān Sulţān

14. Cūd ile fā'ıktü'l-meşel-i merāĥim-ārā
 adr ile 'āliyetü's-şān-ı mekārım-'unvān
15. Ey felek rütbe şeref kevkebe şevketkārım
 Madem-i māh-ı şıyāmıñ ola ferĥunde her an
16. aşd-ı tebri-i şıyām itdi ulūb-ı şekvāya
 Bāb-ı ibāliñe bu 'abd-i adīm-i nālān
17. Bende-i eski erāġ-ı kerem-i devletiñiz
 Şimdi ikdār ile maġrūr-ı 'avāţıf-ı şāyān
18. Çok zamāndır bu du'ā-kār-ı adīmıñ Fāzıl
 Ĥaste miĥrāb-ı ferāş içre yā tavr-ı bī-dermān
19. Kerem ü luţfuña şāyeste uluñdur ĥālā
 Köhne perverde-i dergāh-ı 'amīmü'l-iĥsān
20. Ramazānıñ ola nev-māh-ı şerīfi her sāl
 Ĥalkā-i bāb-ı kerem-baĥş-ı serāy-ı zī-şān
21. 'Ömr ü devlet ile biñ yaşı efendüm dilerim
 Ramazān ĥürmetine ide icābet yezdān

112

'İydiyye Be-Cenāb-ı Sāmi Ebū Bekir Paşa*

__ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Dest-i felekde sāġar-ı billūr māh-ı 'ıyd
 Yā dīde-i murāabe-i intibāh-ı 'ıyd
2. Bāl-ı hümāya şehper-i tāvūsdan 'aceb
 Sorġuc tındı başına bayram-ı şāh-ı 'ıyd

^{18a} adīmıñ] adīmim İ.

¹¹² B 71b, İ 106a, - M, T.

* 'İydiyye Be-Cenāb-ı Sāmi Ebū Bekir Paşa] 'İydiyye-i Sāmi Ebū Bekir Paşa İ.

^{1b} yā dīde] bārīde İ; intibāh] intisāb İ.

3. Bir kabza yâsemi mi soğunmuş ‘aceb yâhud
Bir sîm çelengi başına takmış sipâh-ı ‘ıyd
4. Kâdı-ı çarḥdan yeh varak-pâredir ‘aceb
Zerle nüvişte ḥüccet-i ‘âdil güvâh-ı ‘ıyd
5. Yeḥ-pâredir yâḥud ki şeker-pâredir kütah
Şıbyân-ı aḥterân ola ratbu ’ş-şifâh-ı ‘ıyd
6. Tâze civân gibi ‘acabâ pîrimiz felek
Pûşide kıldı başına bir keçe külâh-ı ‘ıyd
7. Dürr-i gerden itdi dühüli yâḥud mihter-i felek
Tâ dest-i âşafiden ola şurre-ḥ`âh-ı ‘ıyd
8. A‘ni cenâb-ı ḥazret-i Paşa-yı Bū Bekr
Kim ḥâk-pây-ı devletidir bûse-gâh-ı ‘ıyd
9. İşbât ider cihâna o ferḥunde tal‘ati
‘ıyd-i şerîfi olsa eger iştibâh-ı ‘ıyd
10. Dârü’s-sürûr-ı mekremet-âbâd-ı ḥazreti
Beytü’t-tulû‘-ı nûr-ı hilâl-i cenâh-ı ‘ıyd
11. Ey dâver-i yegâne-i Sâmi be-zât-ı nâm
Olsun sen âftâba mübârek bu mâh-ı ‘ıyd
12. Tebrîk için cenab-ı kerem-kâra fâl ile
Hem ‘ıydı hem zuhûr idecek sûr-ı câh-ı ‘ıyd
13. Maḥbûl ola şükûfe-i şî‘r-i müşevveşim
Bir ‘âcizâne tuḥfe-i verd-i giyâh-ı ‘ıyd
14. Her bir kuşûr-ı ‘afv ola küstâḥ ise daḥı
Ma‘zûr-ı nezd-i ehl-i keremdir günâh-ı ‘ıyd

^{3a} mi] - İ.

^{5a} ki] - İ.

^{7a} dühüli] dili İ.

^{10b} cenâh] cebâh İ.

15. Fâzıl du‘ âya başla ki meydân-ı kâfiye
Teng oldı esb-i fikre ‘aceb deşt-gâh-ı ‘ıyd
16. Tâ kim sevâd-ı burka-i leylâ-yı kâdrden
Rağşende ola dilber-i âhû-nigâh-ı ‘ıyd
17. İkbâl-i câvidân ile dergâh-ı devletiñ
Her dem ide Hudâ-yı te‘âlâ penâh-ı ‘ıyd

113

‘İydiyye Be-Cenâb-ı Ketğudâ-yı Mehd-i ‘Ulyâ Yūsuf Ağa*

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Yâ ilâhi kıl dem-â-dem ‘ıyd bir bālâ-yı ‘ıyd
Ola devr-i şâh-ı a‘zam ‘ıyd bir bālâ-yı ‘ıyd
2. ‘İyd-i edğâ mevsiminde düşmeni kurbân idüp
Feth ile olsun muğarrem ıyd bir bālâ-yı ‘ıyd
3. Evvelâ ‘ıyd-ı şerif ü sâniyâ feth ü zafer
Hem mu‘ağğar hem muğaddem ‘ıyd bir bālâ-yı ‘ıyd
4. Şâd ola erkân-ı devlet şâdıkân-ı saltanât
Tâbe-mağşer ola hoş dem ‘ıyd bir bālâ-yı ‘ıyd
5. Sîma ol dîn ü devlet şâdıkı kim rûz ü şeb
İtmede luğfile ‘âlem ‘ıyd bir bālâ-yı ‘ıyd
6. Ketğudâ-yı mehd-i ‘ulyâ hazret-i Yusuf Ağa
Ola hep ezmânı ħurrem ‘ıyd bir bālâ-yı ‘ıyd
7. Rûy-ı ħandâna şerîfi pençe-i ihsângerî
Gösterir mağzûna her dem ‘ıyd bir bālâ-yı ‘ıyd
8. Her tecellisinde muzmir-i sa‘d bir bālâ-yı sa‘d

^{15b} deşt] dest İ.¹¹³ B 71b, İ 107a, - M, T.

* ‘İydiyye Be-Cenâb-ı Ketğudâ-yı Mehd-i ‘Ulyâ Yūsuf Ağa] ‘İydiyye Ketğudâ-yı Mehd-i ‘Ulyâ Be-cenâb-ı Yūsuf Ağa İ.

^{5a} dîn] dîn dîn İ; ü] - İ.^{7a} ħandâna] ħandân u İ.

- Her su‘ūdātında müdgām ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
9. Nesl-i Havvāda bugüne bir melek fıtrat püser
Görse eyler rūḥ-ı âdem ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
10. Ey sürūr efzā-yı ğam-kārān bu ‘ıyd-ı sāl-i nev
Sa‘d mazḥar ḥayr-ı muḫaddem ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
11. Hāk-pāye işte dest-āvīz-i ḥāl-i bendegi
‘ıyd-nāmem hep munṭazam ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
12. Bu sürūr-âbād kim gencîne-i sūr u neşât
Her sözi ḫufl-ı muṭalsam ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
13. Maḫṭa‘ından tâb-ı maṭla‘ vaz‘ olunmuş gūyiya
Ṭālī‘ i iḳbāle sellem ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
14. Bu zemîn-i tengde ḥayli hünerdir bu suḥan
Bir ğazel olsa münṣam ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
15. ‘Âşık ol zaḥm merhem ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
Luṭf u ḫahrı hep müselleṃ ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
16. Bāde çehre fermene eskûfe hep âl üzre âl
Âḥ ol nūr-ı mücessem ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
17. Kāfirin paşḳalyası itse teşādûf ‘ıyd ile
‘Âşık u ma‘şûḳa ol dem ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
18. ‘Âşıkın ağlatsa da devlet dahı güldürse de
Girye ile ḥande tev‘em ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
19. Eylese bayrāmda teşrīf ḳurbān oldığum
Fāzıla vallāhā a‘lem ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
20. Ey feraḥ-baḥşā-yı ‘âlem ‘ıydñız olsun sa‘īd
Eyleye Mevlā-yı Ekrem ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd

^{16b} āh] ah İ.

^{17b} u] - İ; ol dem] oldum İ.

21. Bende-i mahzûnuñuz şād olsa bu bayramda
Sāyeñizde kılsa bir dem ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
22. Şöyle nāşādım ki bir ğam-ḥānedir ‘ālem baña
Ehl-i cehle hep musammem ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
23. Şöyle maḥzûnum ki mātem tutmuşum illā meger
Ola luṭfuñ ile mātem ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
24. Ğonçe-i ḥātır açılmaz āh yoğsa çarḥdan
‘Āleme mānend-i şebnem ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
25. Gāh derdimle ḥazīnim gāh va‘ diñ ile şād
Hālimiz hem mātem ü hem ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
26. Şimdi erbāb-ı himem hep va‘ d-baḥş eyler baña
Va‘ d ile eyler mi bir ğam ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
27. ‘Ārife gerdūñ virir hep derd bir bālā-yı derd
Cāhile bu ḥāne-i ğam ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
28. ‘ıyd-ı fıtr u ‘ıyd-ı edḥā ğam ile geçdi baña
Çeşm-i baḥtım kaldı pür nem ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
29. Sāye-i şāhīde envā‘-ı meserretle belī
İtmişidim bundan aḳdem ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
30. Ṭab‘-ı pākım gibi ḥayfa öyle bir nāzende şūḥ
Ola ekdār ile hemdem ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd
31. Nuṭḳ-ı can baḥşım ḥayat-efzā ki cism-i mürdeye
Nefḥa-i ‘İsā-yı Meryem ‘ıyd bir bālā-yı ‘ıyd

^{22a} nāşādım] nādım İ.

^{24a} ğonçe] ğonce İ.

^{25b} ü] - İ.

^{27a} bālā] belā İ.

^{27b} ḥāne] ḥāne İ.

^{28a} u] - İ.

^{31a} mürdeye] mürdeyi İ.

32. Her aş dem  urre-i zev -i af -y  ehl-i dil
Laf  u ma' n s  m sellem ' yd bir b l -y  ' yd
33. Nu ka gelse feyz-i   ft r-  af -ba  ım ile
 ev den eylerdi ebkem ' yd bir b l -y  ' yd
34. Bir du'  -y    li  it F z l af dan eyles n
 uds y n-  'ar -  a'  am ' yd bir b l -y  ' yd
35. Devlet   i b l ile ya rabbi her  ub  u mes 
 de ol z t-  m kerrem ' yd bir b l -y  ' yd
36. Bunda devr-i k m-r n  anda feyz-i c vidan
D  cih nda ola m kerrem ' yd bir b l -y  ' yd

114

' ydiyye-i  adr-   '  am  alil  am d Pa a

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1.  amd lillah yine  rdi ramaz n bayram 
B ' i -i  ev    ne  t oldu yine i d m 
2. G  -  peym neye meclisde  ur  i egil p
M jde  ar ile meger s yledi bu peyg m 
3. '   bet s m ' a-i rinde iri di bu  aber
Heves-i mey ile   n oldu dil-i n -k m 
4. Kerem it sen da   ey p r-i mu an lu f ile
Rindi bir c m ile   d it ki s r r eyy m 
5. G relim du ter-i rezi perde-i  umdan   ksun
Dilde    ftelerin  almad  hi   r m 
6. ' yddir oldu n m y n yine  stanbul 'u 
  te her g  da bir dilber-i  o  end m 

^{32b} u] -  .^{35a}  ] -  ; rabbi] Rab  .¹¹⁴ B 72b,   104b, - M, T.^{5a} du ter] du ter  .

7. Revişi tâze dahı cāmesi nev tarzı cedīd
Köhne üstād-ı sitem ğamze-i hūn-āşāmı
8. Bir taraf zühed ü riyā şimdi zamān-ı rindānıñ
Ya' ni zevk u ʔarābıñ işte budur hengāmı
9. Tırelendi yine şām u seheri sofiniñ
Gördi hürşid gibi rindiñ elinde cāmı
10. Cām ile leb-be-leb u dilber ile düş-be-düş
Böylece geçmede rindiñ seheri aḥşāmı
11. Nüş-ı şahbāya da şimdi dahı ḥācet yokdur
Mest ider ādemi muğbeçeleriñ ibrāmı
12. Baña ammā ki ne şahba ne de muğbeçe gerek
Medḥ-i āşaf ile imrār iderim eyyāmı
13. Nice āşaf ki mey-i ḥoş-rubā-yı medḥi
Mest ider fikr ü ḥayāl ü ḥired ü evhāmı
14. Ya' ni devletlü 'ināyetlü Ḥalīl Paşa kim
Lerze-nāk itdi meḥābetle dil-i Behrāmı
15. Revnaḳ-efzā-yı şadāret ki taşaddur idelim
Gelmez oldu dile eski vüzerānıñ nāmı
16. Şadr-ı zī-şān-ı kerem-pīşe ḥakīm-endişe
Ki pesendīde fa' āl ü revīş ü aḥkāmı
17. Ahdi evḳāt-ı sürūr-ı ferāḥıñ āġāzı
Devr-i eyyām u ğamūm u kederiñ encāmı

^{8a} ü] - İ.

^{9b} rindiñ] rindlik İ.

^{10b} böylece] böyle İ; seher] seher İ.

^{13b} ḥayāl ü ḥired ü] ḥayāl ḥired İ.

^{14a} ḥalīl] ḥalīl İ.

^{16b} fa' āl ü] fa' āl İ.

^{17b} eyyām u ğamūm u] eyyām-ı ğamūm-ı İ.

18. Kefi sâhib-i kerem ü fikreti şâ'ib-i tedbîr
Halkı hayretde kodı re'yi dağı in'âmı
19. Keremi ahz-ı du'â-yı fuḡarâ itmededir
Re'yi hıfz eylemede memleket-i İslâmı
20. Rif'at-ı çarhı ider mertebesi istihzâ
Devlet-i Hüsreve hem ḡande ider ḡuddâmı
21. 'Âcizim ḡaḡ bu ki ben medḡ-i şerîfiñde seniñ
Ben ise bilmez idim aczi dağı ilzâmı
22. Ben gibi şâ'iri 'âciz idecek evşâfiñ
Kime âsân olur anıñ 'acabâ itmâmı
23. Şâ'ir-i mu'cize perdâz-ı cihânım zîrâ
Halka göstermedeyim mu'cize-i ilhâmı
24. Her lisanda dağı yektâ-yı zamânım ki sözüüm
Bî-zebân eyledi Rum u 'Arab u 'Acemi
25. Ben öḡünmem hele ḡadrim bütün âfâk bilür
Ben hemân söyleyeyim ḡâl-i dil-i nâkâmı
26. Âḡ devletlü efendüm dil-i bîçâremiziñ
Sitem-i çarḡla yok zerre ḡadar ârâmı
27. İtdiḡiñ va'deyi incâze getür sulṡânım
Ḥâlimiz öyle ki ḡayretde kodı ifhâmı
28. El-amân cevri ü sitem cânıma kâr itdi benüm
Beni öldürdi efendüm felegiñ âlâmı
29. 'Âlemiñ mihr ü mehi oldu nihân çeşmimden

^{18a} ü] - İ.

^{18b} ḡayret] ḡayret İ.

^{19a} du'â-yı] du'â-i İ.

^{24b} 'acem] 'acâm İ.

^{27a} itdiḡiñ] itdiḡin İ.

^{27b} ḡayret] ḡayret İ.

^{28b} âlâmı] ârâmı İ.

Ġam ile fark idemem hāşılı şubh u şāmı

30. Sen gibi dünyede devletlü efendüm var iken
Kime şekvā ideyim ben sitem-i eyyāmı
31. Fāzılā kâfiye teng oldu teşekkī nice bir
Destiñ aç şimdi niyāz it ki du‘ ā hengāmı
32. Tā ki bu çarh-ı kühen sāl meh ü mihri ile
‘ Āleme ide nümāyān seher ü aḥşāmı
33. Devlet ü şıḥḥat ile sen de efendüm sağ ol
Düşmen-i diniñ ola tīgīñ ile i‘ dāmı
34. Rūzlar ‘ıyd u gice qadr ola devriñde seniñ
Gice gündüz görelim qadri daḥı bayrāmı

115

Ḳaşīde-i Der Sitāyiş-i Sāmi Ebūbekir Paşa

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Ehl-i devrāna daḥı pādişeh-i vālāya
Farzdır vācibe-i hayr-ı du‘ ā paşaya
2. Nice paşa ki Ḥudā ālet-i ḥayr itmişdir
Zāt-ı vālāsını hem dīne daḥı dünyāya
3. Nice paşa ki per ü bāl-i hümā-yı melekūt
Fark-ı iḳbālīne tevfiḳ ile şalmış sāye
4. Nice tevfiḳ-i ilāhi bu ki a‘ lā ednā
Āferīnler didi ol āşaf-ı bī-hemtāya
5. Ne ‘ ināyet bu ‘ ināyet ne zaferdir bu zafer
Bārekallah zihī ṭālī‘ -i nuşret-māye
6. Ne tecellī bu tecellī ki didi şāh u gedā
Āferin ḥazret-i destūr-ı nizām-ārāya

^{32a} ü]- İ.

¹¹⁵ B 73b, İ 63a, - M, T.

^{6a} u] - İ.

7. Dîn ü devlet mededi şâh-ı cihân mu‘ temedi
Virdi ‘aql u ııredi memlekete pîrāye
8. Ol vezîr ibn vezîr-i a‘ nî semi şiddîk
Yāver-i devlet ü dîn āşaf-ı gerdûn-pāye
9. Ser-firāz-ı vüzerā hazret-i Sāmi paşa
Dāver-i ‘ukde-güşā müşkil olan da‘ vāya
10. Öyle bir demde kudûm itdi o rûh-ı ‘ âlem
Tāze cân virdi hep a‘lāya daıı ednāya
11. Öyle bir demde siper tutdı ki Mirrîh-i felek
Tiğ çekdi düşürüp ‘ âlemi vāveylāya
12. Hızır-ı vakt oldı irişdi zu‘ afāya mededi
Her kişi hayret ile dönmüş iken mevtāyā
13. Virdi iqbāli iki cânibe bir tāze hayāt
Beñzedi nefha-i can-bahşı dem-i ‘ İsāya
14. Halkı bir mertebe mest itdi telāş-ı hayret
Olsa Mecnûn nazar itmezdi ruh-ı Leylāya
15. Dil-i ‘ āşık gibi virāne iken cümle kulüb
Çeşm-i dilber gibi āmāde felek yağmaya
16. Penbe-i lutfu idüp haķn-ı demā-yı tarafeyn
Kān kusarken dehen-i tîğ-ı kazā şahrāya
17. Buldı zātıyla selāmet-rû sipāh-ı İslām
Minnet ol āşaf-ı vālāyı viren mevlāya
18. ‘ Ādetullah budur bende-i hāşü’l-hāşı
Sevķ ider rāhat-ı halka ‘ amel-i uhrāya

^{7a} ü] - İ.

^{7b} u] - İ.

^{12b} hayret ile] hayretle İ.

^{14a} hayret] hayret İ.

19. ‘Adb-ı menfūrını ammā ki ider ālet-i şer
Kankı iklīme giderse düşürür gavgāya
20. Çünkü halkıñ kimi nūrānī kimi zulmānī
Kullanur her biri tab‘ında olan eşyāya
21. Ya‘ni nāsıñ kimi şeytānī kimi rahmānī
Biri āmede belāya birisi ni‘māyā
22. Didigim iki tecelliye yeter bu vaq‘a
İşte bürhān-ı kavī ‘ārif olan dānāya
23. Geldi ol āşaf-ı hayr-āver-i dīn ü devlet
Esedullah gibi ‘arşa-i cenk-ārāya
24. Hüsni-i tedbīr ile şūr u şerri kıldı itfā
Virdi āb-ı keremi nā‘ire-i a‘dāya
25. Selefıñ açdığı hep rahnelere sed çekdi
Turdı Rüstem gibi bu dāhiye-i dehmāya
26. Ehl-i İslāma şıyānet ile virdi şādī
Şāhib-i ümmet olan pādişeh-i *levlāya**
27. Berekātile şalāhile cihān buldı nizām
Dü-ṭaraf hayr-ı du‘āsiyla dönüp me‘vāyā
28. Kıldı bu zıkr-i cemīl üzre cihān turduḡca
Nīk nāmile felek virdi neşāt tuḡrāyā
29. Şā‘ir-i vaqt olana şart-ı suḡan-ārāyı
Böyle bir vaq‘ayı ser levḡa ide inşāya
30. Bā-ḡuşuş ‘abd-ı du‘ākār-ı qadīmi Fāzıl

^{19b} kankı] kanğı İ.

^{25b} rüstem] riştem İ.

* "Levlāke levlāk lemā halaktü'l-eflāk" sözünden iktibastır. *Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım* anlamına gelen ve kaynaklarda hadis-i kudsi olduğu belirtilen sözdür (Aclunî, Keşfü'l-Hafâ 1/46).

^{27a} berekātile] berekātla İ.

Ki vesile gözedir medḥ-i cihân-peymāya

31. Zāt-ı şāyeste-i medḥ olmayanı medḥ itmem
 ẖosa devletle felek mertebe-i dārāya
32. Beli devletlü efendüm gibi şāḥib-i zātıñ
 Farzdır ed‘ıyesı ‘abd-ı du‘ā-gūyiyā
33. Dilerim devlet-i ikbāl ile cāvīd olsun
 Zātını baḥş ide Allah şeh-i vālāya
34. Ser-firaz eyleye ol āşaf-ı yektā-yı Hudā
 Mesned-i devlet-i dünyāya daḥı ‘uḳbāya

116

Ḳaṣīde-i Der Sitāyiş-i Hüsrev Paşa

.. __ / .. __ / .. __ / .. __

1. Mışra virdi o ḳadar şa‘ şa‘ a Hüsrev Paşa
 Ümm-i dünyā iken ol şimdi ‘arūs-ı dünyā
2. Şöyle zātı ile zīnet bulup ol ümm-i bilād
 Şehr-i İstanbul’a hemşire dinilse bercā
3. Şöyle ḥilmi ile enva‘ -ı letāfet buldı
 Mışra şimden gerü El-Ḳāhire kim dirse Hıṭā
4. Şöyle ol beldeye tedbiri ile virdi niẓām
 Oldı her ‘ādeti bir dağ-ı derün-ı ḳudemā
5. Ḳıldı şimşir-i mücellā-yı siyāsetkārı
 ‘Arab iklimine şeyḥu’l-beled-i ‘adl-ārā
6. Nitekim eyledi cāsus-ı kefi iḥsānı
 Kāşif-i sancaḳ aḥvāl-i derün-ı zu‘afā
7. Mışrdan ‘adli yürütdi mevcü’l-Baḥreyne
 Bir birile idemez ma‘reke Nil ü deryā

¹¹⁶ B 74b, İ 72b, - M, T.

^{2a} zātı ile] zātile İ.

^{7b} ü] - İ.

8. Feth idüp pençe-i tevflık aña babu'n-naşrı
Togdı iqbâlle hürşid-i memâlik-pîrâ
9. Yûsuf-ı tal' at ile şimdi odur Mışra 'azîz
Hâk-pâyine Züleyhâ-yı zamân nâsiye-sâ
10. Ğavrine virdi harîfân-ı 'Arab ğavriniñ
Ki bu dergâhda 'akkâm olamaz öyle gedâ
11. Âferin kevkebe-i cāhına māsāallah
Bu kadar ancağ olur şân-ı vüzerât haqqâ
12. İşbu deyrine du' ā-kârı Sitanbul içre
Rûz u şeb böyle ider hazretine medh ü senâ
13. Qahramân-ı himem ol zât-ı nizâmü 'l-' âlem
Hüsrevânî haşem ol Hazret-i Hüsrev Paşa
14. Nice paşa ki fûruğ-ı şeref-i iqbâli
Tâ şabâvetde cebîninde füyûzât-nümâ
15. Nice paşa ki kemâl-i keremi bî-ğâye
Ya' ni vâbeste-i mikyās degil Nil-āsâ
17. Dāverā dād-gerā dād-verā dād-edā
Ey şeref-bağş-ı gürûh-ı germâ-yı vüzerā
18. Sensin ol ehl-i verā' bâriqa-sâz-ı devlet
Buldı pîrāye-i vücûduñ ile dîn ü dünyâ
19. Mışır çirk-ābe-i Efrenc ile âlûde iken
Eylediñ qalbine imānı müceddid ilqâ
20. Geldi İstanbul'a āvāze-i nām u şānıñ

^{10b} 'akkâm] hükkâm İ.

^{12b} u] - İ.

^{17a} edā] ārâ İ.

^{17b} germâ] güremâ İ.

^{19b} imānı] imān-ı İ.

Âferin itdi şehen-şāh-ı memālik-pīrā

21. Takkesin ʿarşa atup şevkle geldi rakşa
Bendeñiz Fāzıl-ı dāʿi iderek böyle duʿā
22. Nitekim Nil-i mübārek ola giryān her sāl
Berekātı ile ḥandān ola büldān u qarā
23. Mesned-i devlet-i Keyḥüsrev ü iḳbāl üzre
Pāy-dār eyeleye ol ḥazret-i paşā-yı Ḥudā
24. Mışrdan nāmı ʿAcem semtine Rūma yürüsün
ʿArab u Rūm u ʿAcem cāhına ḥayran ola tā

117 ⁽⁶¹⁾

Kaşide-i Der Sitāyiş-i Re ʿİsü ʿl-Küttāb ʿĀṭıf Efendi

.. __ / .. __ / .. __ / .. __

1. Ey ser efraḥte-i zümre-i efrād-ı kalem
Gıbṭa-endaḥte-i sine-i ḥussād-ı kalem
2. Sensin ol zīver-i dibāce-i ehl-i dāniş
Buldı zātın ile revnaḳ hūner-ābād-ı kalem
3. Sensin ol şübhe-güşā ʿārif-i muʿciz-inşā
ʿAşrımızda kalemīn şāḥib-i irşād-ı kalem
4. Böyle elḳābına evşāfına eyler āḡāz
Kalem aldıkça ele şāʿir-i üstād-ı kalem
5. Suḥan ārā-yı belāḡat o Uṭarid-fiṭnat
Şāʿib-i endīşe o dānā-yı hūnar-zād-ı kalem
6. Zāt-ı pākize güher nūr-ı ʿināyet mazḥar
Zübde-i ehl-i hūner nuḥbe-i emcād-ı kalem
7. Ḥazret-i ʿĀṭıf Efendi ki kemālāt üzre
Kef-i iḳbāline ancak olur isnād-ı kalem

^{22b} u] - İ.

^{24b} ʿArab u Rūm u] ʿArab Rūm İ.

¹¹⁷ B 75a, İ 80a, - M, T.

8. Kūşe-pîrâ-yı riyâset olalı şâdiden
Vaḳti ehl-i ḳaleme mevsim-i a‘ yâd-ı ḳalem
9. Hüsni himmet ile ‘ irfan ile eslâf gibi
Haşre dek namı ḳalur nükte-i hoş-yâd-ı ḳalem
10. Görmedi şadr-ı siyâsetde debîr-i eflâk
Böyle bir zât-ı ser-efrâz u serâzâd-ı ḳalem
11. Böyle bir zât-ı kerem-kâr-ı maḳâdirdânî
Vaḳt-i iḳbâli olur bâ‘ iş-i âbâd-ı ḳalem
12. Zeyl-i medḥiyede bir tâze ḡazel tarḥ idelim
Kâ’inâta ola bir tuḥfe-i icâd-ı ḳalem
13. Âh o Kâtib Çelebi ḡamzesi cellâd-ı ḳalem
Nûrdan cismi mürekkeb o melek-zâd-ı ḳalem
14. Belde yaldızlı devâtı o edâ-yı şîrîn
Düşdi zincirine hep ‘ âşık-ı Ferḥâd-ı ḳalem
15. Hâmeye her ne zamân ol yed-i beyzâ-yı şunar
Nûr ile naḥl-i tecelli ola şimşâd-ı ḳalem
16. Gidelim seyr-i Kağıdhâne ey şûḥ didim
Sînesin açdı nezâketle o evlâd-ı ḳalem
17. Teni bir sâde varaḳdır o ḳalem parmaḳlı
Şehd-i şâfi gibi erbâb-ı dile zâd-ı ḳalem
18. Çekdi tuḡra-keş-i ḳudret yüzine bir ḥaṭṭ-ı nev
Âferîn itdi ana Fâzıl-ı Behzâd-ı ḳalem
19. Ey ḳalem dâşte-i mekteb-i faẓl u ‘ irfân
Raḳam âraste-i levḥa-i inşâd-ı ḳalem

^{13b} cismi] cism-i İ.

^{19a} faẓl u] faẓl-ı İ.

20. Gelelim hâl-i dil-ḥastemize sulṭânım
Derd ile suḥtedir sîne-i nâ-şâd-ı kalem
21. Çünkü Allah seni kıldı re‘îsü’l-küttâb
Güş-ı iḳbâlîne mesmû‘ ola feryâd-ı kalem
22. Yüz kara sîne dü-çâk oldu dü çeşmim nemnâk
Olmuşum mâ-şadaḳ ḥâlet ile berbâd-ı kalem
23. Ola luṭfuñ ile müsvedde-i baḥtım tebyîz
Ser nüviştım olamaz ḳâbil-i ta‘ dâd-ı kalem
24. Ḳuluña eyledigñ va‘deyi incâze getür
Ḥâlîme bir meded ey şâḥib-i imdâd-ı kalem
25. Benüm ol mu‘cize-ârâ ki baña ğayb virir
Günde şad ma‘ni-i nâ-yâfte-i îrâd-ı kalem
26. Gâh endişe-i zûrum ile her güftârım
Sîne-i düşmene bir nîze-i fulâd-ı kalem
27. Dûn-ı a‘lâ-yı zamânı alurum taḳvîme
Çâh-ı bî-ka‘r-ı devâtım baña mirşâd-ı kalem
28. Tâ ezel bilmedigi fenne kişi düşmendır
Ol sebebden cühelâdır bize ezdâd-ı kalem
29. Ḥâme destimdeki bir çöb kelîm oldu ne ğam
Baña fir‘avnlık iderse iki mürtâd-ı kalem
30. Ḥâme mi‘marı ki bu beytleri kıldı binâ
Tâ kıyâmet ḳalur ârâste-i bünyâd-ı kalem
31. Ḳaşr-ı şeddâdı fenâ buldı suḥan-ı bâḳîdir
Şöyle kim her biri kâşâne-i şeddâd-ı kalem

^{23a} tebyîz] tebyîn İ.

^{23b} nüviştım] nüvişim İ.

^{24a} ḳuluña] ḳuluna İ.

^{29a} bir] ben İ.

32. Bu zemin tâze semin düşdi buna şâyândır
 ılmaya keremitse kerem-âbâd-ı alem
33. Bâb-ı sulţânıma çekdim bu ‘arûs-ı nazmı
 Hâk-pâyiñ bize tâ kim ola dâmâd-ı alem
34. Rûz u şeb medhîni itdikçe bu bâbâ-yı suhan
 Faır ider zâtıñ ile zümre-i evlâd-ı alem
35. Bir du‘â ile idüp hatm-i aşîde Fâzıl
 Ta kim emin diye ihlâşla zühhâd-ı alem
36. Dü cihân içre be-kâm eyleye Allah seni
 Rûz u şebde bu du‘â şıdqla evrâd-ı alem

118

aşîde-i Der Sitâyiş-i Mektûbî-i Şadr ‘Âlî İbrâhîm Efendi

— . — — / — . — — / — . — —

1. Ehl-i ‘aşkıñ tercümânıdır alem
 Maırem-i raz-ı nihanidir alem
2. Bezm-i hâşu’l-hâş-ı lâhûtuñ ‘aceb
 Bir nedîm-i nüktedânîdir alem
3. Şu‘le-i naııl-i tecelli tâ ezel
 Sîne sûz-ı *len terânî*dir* alem
4. Râsim-i nuık-ı celîl-i kibriyâ
 Râım-ı seb‘ul meşânîdir alem
5. Taııt-gâh-ı saıın-ı Kağıdhâneniñ
 Hüsrev ü şâhib-ırânıdır alem

³⁶ Beyit: - İ.

¹¹⁸ B 75b, İ 81b, - M, T.

* Kur'an, Araf 7/143: Musa, belirlediğimiz süre için gelip Rabbi onunla konuşunca “Ey Rabbim kendini bana göster de sana bakayım” dedi. O, “*Sen beni göremezsın!* Ancak dağa bak, eğer o yerinde durursa beni göreceksin” dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu unufak etti, Musa da bayılıp düştü. Ayıldığında, “Sen her türlü eksiklikten uzaksın. Sana tövbe ettim, ben müminlerin ilkiyim” dedi.

6. Nām-ı tuğrası Nizāmü 'l-mülkdür
Dīn ü devlet pāsbānıdır qalem
7. Hoş nizām-ı 'āleme meşşādır
Şāne-i zūlf-i cihānıdır qalem
8. Kişveri bir harfle teşhīr ider
'Ālemiñ kişversitānıdır qalem
9. Tīg u leşker bende-i fermān-beri
'Ālemiñ bir Qahramānıdır qalem
10. Her 'arūs-ı devlete zīnet fezā
Çeşm-i mülküñ sürmedānıdır qalem
11. Mīve-i tāze virir erbābına
Bāğ-ı iqbālīñ fidānıdır qalem
12. Gāhice bir āteş-i qahr u celāl
Şu'le-i şem'īñ zebānıdır qalem
13. Gāh bir ser-çeşme-i luṭf-ı nevāl
Baḥr-ı nazmıñ nāvḍānıdır qalem
14. Medḥ ü zem itmekde olmuş dü zebān
Nükte pīrā-yı me'ānıdır qalem
15. Ya'ni her bī-himmet ü bī-ref'ete
Bir qazā-yı āsmānıdır qalem
16. Her 'aliyyü 'l-himmet ehl-i re'fetiñ
Rūz ü şeb bir medḥ-ḥ'ānıdır qalem
17. Hāzret-i mektūbi-i şadr-ı güzīn
Destine ḡayb armağanıdır qalem

^{6b} ü] - İ.

^{9a} u] - İ.

^{12a} bir] pür İ.

^{15a} ü] - İ.

18. Ya'ni İbrahim Efendi kim anıñ
Nükte-sâz-ı dâsıtânıdır qalem
19. Tab' -ı pāk ü meşreb-i 'irfânına
Feyz-i rabb-i müste'ânıdır qalem
20. Re'fet itdikçe alur kilki ele
Tab' -ı ihsânıñ nişânıdır qalem
21. Her ne dem engüşt ile taḥrîk olur
Kâm-baḥş-ı çâkerânıdır qalem
22. Dest-i iḳbâlinde her leb-teşneye
Çeşme sâr-ı mihribânıdır qalem
23. Tab'ına mevlâ 'atâsıdır hüner
Na'tkâr-ı 'izz ü şânıdır qalem
24. Devḥa-i idrâk-i pāk-i tab'ınıñ
Ta ezel söz-revânıdır qalem
25. Ey meḳâdirdân-ı erbâb-ı raqam
Kim şerefyâb-ı zamânıdır qalem
26. Eyledim ıtnâb-ı medḥ-i ḥâmede
Çünkü bir çüb-ı cenânıdır qalem
27. Mâ-ḥaşal bu gülistân-ı devletiñ
Rûz u şeb bir bâğ-bânıdır qalem
28. Bâ-ḥuşuş zâtıñ gibi bir şâdıķıñ
Destine ilhâmkânıdır qalem
29. Sâ'ir erbâb-ı menâşib destine
Mîvesiz bâğıñ fidânıdır qalem
30. Ḥazretiñdir şimdi ol şâḥib-i himem

^{26a} ḥâmede] ḥâmeden İ.

^{27a} mâ-ḥaşal] mâ-ḥaşal İ.

^{27b} u] - İ.

- Ehl-i cāhıñ rāz-dānıdır qalem
31. Ğayra itmem ilticā bu bābda
Bir ‘aşā-yı āsitānıdır qalem
32. Şūh meşreb nāz-perver şā‘ irīm
Naḥvet-ārā-yı civānıdır qalem
33. Medḥine itmem tenezzül herkesiñ
Medḥ-kār-ı Hüsrevānıdır qalem
34. Şāh-bāz-ı ṭab‘ -ı çālākım ile
Murğ-ı ma‘ nā āşiyānıdır qalem
35. Ṭab‘ -ı pākım baḥr-ı kân-ı ma‘ rifet
‘Ālemiñ cevher-feşānıdır qalem
36. Oldı engüştümde bir çüb-ı kelīm
Düşmene ejder dehānıdır qalem
37. İşte işbāt-ı hünere meydānına
Merd-i da‘ va pehlivānıdır qalem
38. Hāk-pāye eyledi iḥdā-yı nazm
Nazm-ı bâki zātı fānıdır qalem
39. Bu kaşīde tuhfesi şā‘ irleriñ
Ehl-i nazmıñ kār-bānıdır qalem
40. Cevher-i endişedir sermāyesi
Şi‘ r ü inşānıñ dükkānıdır qalem
41. Eyle Fāzıl şıdqla ‘arz-ı du‘ ā
Kudsiyānıñ hem-zebānıdır qalem
42. Tā ki levḥ-i kâ‘ ināta rûz ü şeb
Naḳş-ı sâz-ı cāvidānıdır qalem

43. Dā'imā ol zāt-ı 'ālî himmete
Şah-ı tırâz-ı kâmurânîdir qalem

44. Hâme-i devlet elinden düşmesün
Haşre dek dârü'l-emânîdir qalem

119

Kaşîde-i Der Sitâyiş-i Re'îsü'l-Küttâb Mehmed Râşid Efendi

__ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Ey âsitân-ı devleti bâb-ı murâdımız
Tâk-ı bülend-i himmetiñe istinâdımız
2. Dermânde-i felâkete kim dest-gîr olur
İllâ meger ki zât-ı ferîşte nihâdımız
3. 'Anî cenâb-ı hâzret-i Râşid Efendi kim
Dünyâmızın güzîdesi 'âlî nejâdımız
4. Var mı kibâr-ı devletimizde anuñ gibi
İnşâf-bîn ü şâhib-i 'adl ü sedâdımız
5. Manzûme-i senâsına ithâf olur ne dem
Berceste olsa mışra' -ı endîşe-zâdımız
6. Ey dâver-i yegâne amân el-amân amân
Bir hâkka bir cenâbıñıza i'timâdımız
7. Taht-ı derûne Husrev ü ğam Kahramân olup
Laht-ı cigerden itdi ğıda Keykübâdımız
8. 'Aks-i murâdım üstüne devr itdi çarh-ı dūn
Her gerdişinde eyledi kaçd 'inâdımız
9. Döndürdi çarh ye'sle eşhâb-ı hâlimi
Akmaz kaleminden olmasa âhım midâdımız
10. Ey zât-ı bî bahâne amân el amân amân

¹¹⁹ B 77a, İ 83a, - M, T.

^{4b} ü] - İ.

^{9a} döndürdi] tondurdu İ.

Eflāka irdi na‘re-i bād u mebādımız

11. Mānend-i māl ugradı noqşāna t̄ālī‘im
Ma‘mūl-i ‘aql k̄āşır iken izdiyādımız
12. Ğamdan şikāyet eyler iken t̄āze ğam gelür
Āteş bulur su istese āteş-fütādımız
13. Ey bāb-ı hayr-ḥāne amān el amān amān
Miftāḥ-ı iltifātına kalmış küşādımız
14. Düşdüm cihāda şöyle ki on māhdan berü
Ehl-i düyün cihādı an-ednā cihādımız
15. Bey‘ itdi māsivāyı taḥiyyata vardı dil
Şalli çağırdı ḥū‘ace-i sūḳ-ı mezādımız
16. Kılısam qarār-ı āteş-i ğam üzre bisterim
İtsem firār laḥt-ı ciger kūt u zādımız
17. Ey Ḥātem-i zamāna amān el amān amān
Himmet zamānı işte budur vaḳt-i dādımız
18. Eyyām-ı devletinde revā mı ḥazīn olalım
Ḥassāda ḥande eyler iken baḥt-ı şādımız
19. Bulmuş iken revācını esbāb-ı çākeri
Bāzār vaḳtiñizde ne k̄ābil kesādımız
20. Destimdedir ne ḥavfım olur dāmen-i re’is
Felek diliñ ḫilāfına esdise bādımız
21. Ey fikr-i şā’ibāna amān el amān amān
Kalmış hemān cenābına ḥusn itikādımız
22. İtsem ne deñlü ‘ālemi pervāne-veş güzer
Pāy-ı şerīf şem‘ iñize hep me‘ādımız

^{13a} ḥane] - ĩ.

^{19a} esbāb] espāb ĩ.

23. Meddâhıñım qadım du‘ âkârıñım seniñ
Hablul’l-metın luţfuña var inkıyâdımız
24. Bir hıżmet-i mühimmeye sevķ it bu çâkeri
Zâhir olur o demde hıulûş-ı fu’âdımız
25. Şâhid yeter o hıżmet-i sâbıkda itdigim
Nâmûs-ı dîn ü devlet içün ictihâdımız
26. Ayıneyim çü sūd-ı siyeh perde içreyim
Setr eylemiş salâhı şuyû‘ -ı fesâdımız
27. Ben hâne içre girye ile hün içindeyim
‘Âlem şanur ki zevķ ideyor bak cihâdımız
28. Ey rahmete nişâne amân el amân amân
Mâh-ı şıyâm bu sene oldı cemâdımız
29. Qutb olsa rind şöhreti ehl-i hevâ qalır
Şahbâ kokar meşâm-ı enâma ziyâdımız
30. Fâzıl du‘ âya başla o şeh-beyt-i câha kim
Nazma du‘ â-yı devletidir müstezâdımız
31. Yâ Rab o zâtı eyle dü-‘ âlemde ber murâd
Kim dest-i luţfı ‘ukde-güşâ-yı murâdımız
32. Hürşid-i zâtı rif‘at ile ber-qarar ola
Tâ haşre dek fûrûğı ola müstefâdımız

120

Qaşide-i Der Sitâyiş-i Ketğudâ-yı Hazîne Halîl Ağa

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Reng-i ruhsâre-i devlet mi gülgün-ı kerem
Bir keremdir bu ki ikbâl ola maqrûn-ı kerem

^{25b} ü] - İ.

^{27b} bak] bu İ.

^{32b} haşre] haşre İ.

¹²⁰ B 77b, İ 76a, - M, T.

2. Didiler ‘arş u semâdan dağı bālâterdir
Şeref-i mertebe-i dest-i hümâyûn-ı kerem
3. Evc-i ikbâle olur bârika-sâz-ı revnak
Mühr-i pür şa‘ şa‘ adır pençe-i meymûn-ı kerem
4. Cennete ehl-i şehâ-hânesi nuṭṭ olmuştur
Kıldılar bâğ-ı behiştî dağı meskûn-ı kerem
5. Sebze-i maṭlab-ı ‘uḳbâya virir neşv ü nemâ
Sû-yı firdevse akar mevce-i ceyhûn-ı kerem
6. Vesah olsa ne kadar pirehen-i câh üzre
Anı pâkize ider var ise şabun-ı kerem
7. Şanma ey Hâtem-i Tay sizde eyâ Bermekiyân
Eshîyâdan ki tehi ḳaldı bu hāmûn kerem
8. Hılef-i pür şeref zümre-i eslâf-ı kirâm
İşte bârân-ı ‘atâ ḫazret-i gerdûn-ı kerem
9. Ya‘ni devletlü ‘inâyetlü Ḥalîl Ağa kim
Ġaybdan dest-i şehâ-pîşesi me‘ zûn-ı kerem
10. Kethüdâ-yı der-i gencîne-i ḫâḳân-ı cihân
Ḥulḳ-ı pâkizesi genc-i der-i maknûn-ı kerem
11. Hûner içre hûneri ‘aḳl-ı Aristovî hûner
Kerem içre keremi şâh-ı Ferîdûn-ı kerem
12. Himmeti her ne kadar düşmen-i ṭavr-ı ḫisset
Ol kadar ṭab‘ -ı pesendîdesi meftûn-ı kerem
13. Meşrebi menba‘ -ı himmet kefi seyl-âb-ı şehâ
Eyledi ben gibi çok teşneyi memnûn-ı kerem

^{2a} u] - İ.

^{7a} eyâ] âyâ İ.

^{7b} hāmûn] hāmân İ.

^{13a} kefi] - İ.

14. Nabz-ı bî-cünbüş-i bîmâr-ı ğam-ı iflâsa
Pençe-i mevhîbe-ârâsı Felâtûn-ı kerem
15. Ey kerem-kâr-ı mekârim ola şâyân-ı kabul
Bi'l-bedâhe bu iki mışra^c -ı mevzûn-ı kerem
16. Her sene 'âdet iken bendeye luğf u keremiñ
Ne revâdır bu sene nesh ola mesnûn-ı kerem
17. Kisede hasrettime ħande iderken zer-i pâk
Bûte-i ğamda dil-i şâf ola maĥzûn-ı kerem
18. Böyle fihrist-i kerem-nâmede gördüm yazmış
Tezâiid bula kaç^c olmaya kânûn-ı kerem
19. Himmetiñ ĥağ bu ki lâyığ göremez kim olasın
Tab^c -ı şûĥum gibi bir müflise medyûn-ı kerem
20. Dil-i müstağniye maĥbûb degildir dînâr
Zer içün olmada zincirli o mecnûn-ı kerem
21. Ĥatır-ı eşrefe ihtâra bu kâfi Fâzıl
Besdir ehl-i kereme lafza-i maẓmûn-ı kerem
22. Ta kıyâmet o kerem-kârı 'azîz ü bâķi
İde altûn gibi ol ĥâlîķ-ı bî-çûn-ı kerem

121

Ĥaşıde-i Der Sitâyiş-i Kâtib-i Sır Şehriyârî Aĥmed Paşa*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. İbtidâ-yı suĥânım ĥazrete bismü 'ş-şâfi
İşte her derde bu bir tuĥfe-^c ilâc-ı kâfi

^{17b} bûte] pûte İ.

^{19a} ki] kim İ.

^{21a} eşrefe] eşref İ.

¹²¹ B 78a, İ 109a, - M, T.

* Ĥaşıde-i Der Sitâyiş-i Kâtib-i Sır Şehriyârî Aĥmed Paşa] Du'ânâme Be-Kâtibü's-Sır Cihândârî İ.

^{1b} tuĥfe] - İ.

2. Bende-i muhlîşîñiz çekdi dahı çok ‘illet
Bu haberler olayazdı sebeb-i itlâfı
3. Haste haste suhana şimdi ser-âğâz itdim
Feyz-i medhîñle bulam belki hayât-ı vâfı
4. Merhem-i zaḥm-ı elem çâre-resân-ı ‘âlem
Nûş-ı dârû-yı kerem ḥâl-i derûn keşşâfı
5. Kâtibü ’s-sırr-ı şehenşâh-ı cihân sağ olsun
Hiç keder bulmaya mir ’ât-ı derûn-ı şafı
6. Hâzret-i Aḥmed Efendi o ser-efrâz-ı kemâl
Ser erbâb-ı hüner ehl-i suhan şarrâfı
7. Ehl-i derde nazar-ı pâki ḥakîm-i ḥâzık
Pâd-zehr-i zu‘ afâdır kerem ü elṭâfı
8. Ḥasedinden marâz-ı süddeye uğrar düşmen
Gıbṭadan ra‘ şe-i ḥummâya düşer eslâfı
9. Dehen-i telḥ-i mezâkımda mükerrer lezzet
Ne şekerdir bilemem zâ ’ika-i evşâfı
10. İbn-i Sînâ ḥıreda dâver-i gerdûn medadâ
Hâzret-i pâkiñe şâyeste suhan ithâfı
11. Saña eylerdi fedâ cümle kibâr-ı ‘aşrî
Olsa bir zerre ṭabîb-i felegîñ inşâfı
12. Zevk u şevk haber-i şıḥḥatîñizle ḥâmem
Pür-feşân eyledi bu tâze dürr-i şeffâfı
13. Medḥ-i evsâf-ı şerîfîñle ḥayâlim giderek
Dem-i ‘İsâ gibi cân-perver olur her lâfı
14. Men o âteş-nefesim nabz-şinâs-ı ma‘ nâ

^{10b} ithâfı] ithâfı İ.

^{12a} ü] - İ.

Suḥanım kıldı teb-i lerze gibi etrâfi

15. ‘İllet-i cehle bir etrâfîl-i ekber suḥanım
Her sözüm ḥaste-i idrâke cevâb-ı şâfi
16. Olsa dergâhına erbâb-ı hüner mürteziḳa
Ne vazîfem baña mülk-i suḥanıñ evḳâfi
17. Sağdan şağa henüz ‘illet-i vezni bilmez
Bir iki tâze heves ya‘ni suḥan-ı ḳavvâfi
18. Neyleyim olmasa vâh gâ‘ile-i ehl-i duyûn
Sîm-i ḥâlisden iderdim suḥan-ı zer-bâfi
19. Gelür ardımca o ‘anḳa gibi bâzîrgânlar
Mesken eylersem eger ḳule-i kūh-ı Ḳâfi
20. Virse ḥaḳ bende-i medyûnına eşnâf-ı belâ
Tek hemân itmeye taslîṭ aña bu eşnâfi
21. Ḥazrete eyle du‘â ḳılma te‘essüf Fâzıl
Öyle ‘âlî himemin olmuş iken vaşşâfi
22. Ḥaḳ mededkârıñ olur rûz ile şeb sultânım
Ki seniñçün bu gönül bâb-ı du‘â ṭavvâfi
23. Ten-i dürüsti ile devletle mu‘ammer olasın
İntihâ-yı suḥanım ḥazrete bismü’ş-şâfi

122

Ḳaşıde-i Der Sitâyiş-i Ketḥudâ-yı Şadr-ı ‘Âlî-Şoden Şerîf Efendi*

__ . / _ . __ / __ . / _ . __

1. Bir zât-ı baḥtiyârı maḳbûl idince bâri
Eyler anıñ şi‘arı ef‘âl-i ḥayrkârı
2. Eyler o zât-ı ekrem elṭâfla dem-â-dem

¹²² B 78b, M 54b, İ 85b, T 56a.

* Ḳaşıde-i Der Sitâyiş-i Ketḥudâ-yı Şadr-ı ‘Âlî Şoden Şerîf Efendi] Ḳaşıde-i Ketḥudâ Beg Ez-Berây-ı Ḥâtîf M, Ḳaşıde-i Medḥiyye Ki ‘Arz-Şude Be-Ketḥudâ Beg Ez-Berây-ı Ḥizmet İ, T.

^{2a} elṭâfla] elṭâf ile M.

Cezb-i kulüb-ı ‘âlem hayrât olur şikârı

3. Dergâhı hayra mazhar ehl-i niyâza maḥşer
Tevfîkle berâber iḳbâli oldu cârî
4. Her kimde var bu ḥâlet maḥbûb-ı rabb-i ‘izzet
Peygüle-i selâmet-i dâreyn içinde dârî
5. Şad ḥamd ola Ḥudâya olmuş ezel o pâye
Bir zât-ı pâk mâye ṭab‘ında oldu sârî
6. Ol mâye-i bülendi ol ṭavr-ı dil-pesendi
Ḥulk-ı Şerîf Efendi kılmış cenâb-ı bârî
7. Ol kethudâ-yı âşaf ḳadri felekden eşref
Ṭab‘ı melekden elṭâf a‘ṭâ-yı girdkârî
8. Bir dâver-i mükerrerem her ḥâleti müselleme
Ḥulk-ı nebiy-yi ekrem aḥlâḳ-ı ḥûykârî
9. Bir ṭıynetî muḳaddes bî-ḳâreyye meded-res
Olmuş melâz-ı bî-kes bâb-ı kerem nişârî
10. Ḥâtem gibi keremde Ca‘fer gibi şiyemde
Şâkirdidir himemde ‘aşr-ı bütün kibârî
11. Revnaḳ-ṭırâz-ı a‘yân zîver-fezâ-yı erkân
Kılmış cihânı reyyân iḥsân-ı ḳatre-bârî
12. Eyler cemâli ḥande lafz-ı ni‘am-ı dehende
Ḥâtır-nüvâz-ı bende ṭab‘-ı kerem-güzârî

^{3a} dergâhı] dergâh-ı M.

^{3b} tevfiḳle] tevfiḳ ile M.

^{4a} kimde var] - M; maḥbûb] maḳbûl M, İ, T.

^{4b} selâmet] sa‘âdet M, İ, T.

^{5a} ola ḥudâya] - M.

^{6b} ḥulk] ṭab‘ M, İ, T.

^{8b} ḥuykârî] ḥubkârî M, İ.

^{11b} reyyân] zeyyân M.

^{12b} bende ṭab‘] - M.

13. Ey dāver-i keremkār sensin melāz-ı nā-çār
Dergāha bu du‘ ākār eyler niyazkārı
14. Bu bende oldu ğüyā ḥālın berāy-ı inha
Eyler ḥuzūra ihdā bu nazm-ı tuḥfekārı
15. Kaşdı eyā kerem-bîn va‘ d-i şerifi tavṭın
Bu bende-i du‘ ācın eylerse āh u zārı
16. Başlar mı āh u zāra sen merḥamet şi‘ arā
Bir zerrecik qarara olsaydı iktidārı
17. Sultanımı bu nāçiz ‘afv ola kılsa ta‘ ciz
Ma‘ zūr-ı ehl-i temyiz feryād-ı ıztırārı
18. Hālā kuluñ cefāda şikletdedir ziyāde
Olmış ḥarīk-i ‘āda aḥvāl-i tār u mārı
19. Ğam başladı hücūma rağmen bu baḥt-ı şoma
Paşa-yı Erzuruma gönder bu nāle-kārı
20. Ten za‘ fla çalipā kıldı beni heyulā
Mānend-i resm-i tuğra fermānıñ intizārı
21. Güş eyledim ki fermān isimle olmuş iḥsān
Ḥavfım bu kim ḥarīfān kapdı o yādigārı
22. Bu bende şimdi el-ḥaḳ taḳdīm olunsa elyaḳ
Zirā bu luṭfa ancak ḳalmış nizām-kārı
23. Ehl-i duyūn sitemde çeşmi hemān diremde

^{13a} melāz-ı nā-çār] - M.

^{13b} du‘ ākār] - M.

^{15a} Kaşdı eyā kerem-bîn va‘ d-i şerifi tavṭın] Bu bende-i du‘ ācın kaşdı eyā kerem-bîn M, İ, T.

^{15b} Bu bende-i du‘ ācın eylerse āh u zārı] Va‘ d-i şerifi tavṭın eylerse āh u zārı M, İ, T.

¹⁶ Bu beyitten sonraki beyitler M'de istinsah edilmemiştir.

^{16a} başlar mı] başladı M, İ; şi‘ āra] şi‘ ārı İ.

^{18b} ḥarīk] ḥarīk T; u] - İ, T.

^{19a} bu] şu İ, T.

^{21a} eyledim ki] eylemege İ.

^{21b} kim] ki İ.

^{22b} luṭfa] kārā İ, T.

Dil pençe-i elemde hîç kalmadı qarârı

24. Eyler o mekremet-sâz va‘d-i şerîfî incâz
Fâzıl du‘âya ağâz kıl bâ-hulûşkârı
25. Ey dâver-i kerem-kân kılsun Hudâ-yı zî-şân
İki cihânda şâdan sen merhâmet güzârı

123

Tebrik-i Be-Hâk-Pây Velîyyü’n-Nî‘ amı Be-Nevhâne-i İkbâl

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Müftî-i ‘asrîñ mübârek ola devlet-hânesi
Tâli‘ -i sa‘du‘ s-su‘ud olsun be-her kâşânesi
2. Hâce-i devrân ‘Aṭâullah Es‘ad zâde kim
‘Âlemiñ müşkil-güşâ ‘allâme ferzânesi
3. Nûr-baḥşâ-yı şerî‘ at lem‘a-sâz-ı salṭanat
Fazl ile zât-ı şeref-baḥşı cihân yek dânesi
4. Şem‘ -i fânûs-ı hidâyet şu‘le-i ḥubb-ı resûl
Ḳalb-i pâkidir çerâğ-ı hâşimî pervânesi
5. Buldı zâtı intisâb faḥr-ı ‘âlemde meded
Şöyle kim endîşesi gîsû-yı ‘aşrîñ şânesi
6. Hem ḥalel perdâz-ı devlet hem sebaḳ-âmûz-ı şer‘
Pây-dâr olsun ilâhî ḡayret-i merdânesi
7. *Leyse yensâ ‘abdehü ‘d-dâ‘î** ile iḳbâlle
*Min yekûn şehmâ kerimü ‘z-zât aṣlâ mâ-nesâ***
8. Şöyle eyler bendesi Fâzıl du‘â-yı ḥazreti
Ta ki taṣdi‘ -i melek eyler dil-i dîvânesi

^{24a} şerîfe] şerîfî İ.

¹²³ B 79b, İ 73b, - M, T.

^{1a} devlet] - İ.

^{2a} Es‘ad] - İ.

* *Leyse yensâ ‘abdehü ‘d-dâ‘î*: Onun dua eden kulları bitmez.

** *Min yekûn şehmâ kerimü ‘z-zât aṣlâ mâ-nesâ*: Kimin onun kadar cömert olduğunu unutmadık.

9. Hâne-i iqbâle olsun naql u teşrîfi sa‘îd
Genc ü bâmı tâ‘ir-i kudsiniñ olsun lânesi

10. Hâk seni tevfiķle devletlû sultānum benüm
Câvidân itsün turdıķça dünyâ-hānesi

124

Ḳaşıde Be-Hâk-Pây Tepedelânî ‘Alî Paşa Edāmallahü’l-Celālehü***

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Muvaffaķ eyle yâ Rab ḥazret-i paşa-yı zîşânı
Ne semte ‘azm ider yoldaşı olsun Hıẓr-ı rabbânî

2. Felek çâker melek ‘asker zafer rehber Hudâ yâver
Nev tertîb üzre imdâd eylesün tevfiķ-i yezdânî

3. Dizilsün şaf-be-şaf evliyâullahdan ‘asker
‘Alemdâr-ı sipah olsun yolında kutb-ı Geylânî

4. Sezâdır tal‘at-ı iclâline luṭf-ı hudâvendi
Revâdır ra‘yet-i iqbâline tevfiķ-i sübhânî

5. O destûr-ı velî-meşreb ki ifrât-ı hulûşundan
Muṭâbıķdır anıñ tedbîrine taķdîr-i yezdânî

6. ‘Alî Paşa-yı ğâzi Ḥaydar-ı kerrâr-ı ‘âlem kim
‘Adûya zülfikârı Kerbelâ eyler bu devrânî

7. Nizâm-ı dîn ü devlet Ḳahramân-ı Ḥayder-şavlet
Çekilmiş zümre-i küffâra bir şemşîr-i raḥşânî

8. Zamân şâhib-kırânı ehl-i ‘asrıñ Ḳahramân-kârı
Bilâd-ı Rûm ile mesned-tırâzı Yanya arslanı

^{9a} u] - İ; teşrîfi] teşrîfin İ.

^{10a} tevfiķle] tevfiķ ile İ.

¹²⁴ B 79b, İ 72a, - M, T.

*** Ḳaşıde Be-Hâk-Pây Tepedelânî ‘Alî Paşa Edāmallahü’l-Celālehü] Ḳaşıde Be-Hâk-Pây Tepedelânî ‘Alî Paşa İ.

^{7a} ü] - İ.

9. Bu bir zāt-ı melek haşlet ki kalb-i şafvet-ārāsı
Güdüretten mücellâ öyle bir mir'ât-ı nūrānī
10. O re'fet ol şecā'at ol tevāzu' ol şehā anda
Budur ahlāk-ı peygamber budur maqbūl-ı yezdānī
11. Şehen-şāha şadākat haqqā hizmet 'āleme re'fet
Re' āyāya şıyānet dīne ğayret böyledir şānı
12. Fi' ālinden muvaffağ oldığı zāhir ki çok def'a
Fütūhatla handān eyledi rū-yı müslümānī
13. Ğazaya 'āzim olsa bu hülūş-ı pāk ü niyyetle
Budur ümmidimiz teşhīr ider İrān u Tūrānı
14. Kara tığ kızı al eyledi hūniyle küffārın
İki dünyāda ağ olsun ilāhi rūy-ı tābānī
15. Muvaffağ cānib-i haqdan musallaṭ düşmenān üzre
Yolunda tırmağa Rüstem olursa var mıdır cānı
16. Yürü iqballe tevfiḳ-i haq yār u refiḳīndir
Eyā destūr-ı ekrem rūḥ-ı 'ālem Rüstem-i şānī
17. O haşletler ki maqbūl-ı Hudādır var iken sende
Saña vallah nuşret-i vācib-i nāmūs-ı yezdānī
18. Hudā göstermesün halka zevālin evc-i devletden
Ki zāt-ı enverin bir āfet-i mülk-i hāḳānī
19. Muvaffıḳdır o paşa-yı mükerrerrem ğam yeme Fāzıl
Hülūş-ı tāmle sen eyle āġāz-ı du' ā-h'ānı
20. İlāhī ey kerem sāye kerem kıl şöyle paşaya
Ki şalsun üstine sāye per-i Cibril-i raḥmānī
21. 'Adūya her ğazāda şöyle manşūru'l-livā olsun

^{11a} re'fet] rahmet İ.

^{13b} u] - İ.

Yüzinden taqviyet bulsun nizâm-ı mülk-i ‘Osmânî

22. Tarîkinde anı hussâdına rağmen zafer-yâb it
Hacîl itme ilâhi öyle paşa-yı kerem-kânı
23. Ben itdim şâdıkâne bu du‘âyı sen kabûl it
Be-haqq-ı hâzret-i tâhâ be-haqq-ı nûr-ı Kur‘ânî

125

Kaşîde Be-Hâk-Pây Mîr Yûsuf Bin Mîr İsmâ‘îl Sirozî*

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Selânik şehrine ferhundedir nesl-i Siyâvuşî
Zamânın begleri paşalarının tâc-ı ser-pûşî
2. Siroz a‘yanı İsmâ‘îl ol mekremet-kârın
Bu maḥdûm-ı celilü ‘ş-şânıdır kim halk-ı medhûşî
3. Meh-i Ken‘ân-ı Mısr-ı mekremet devletlü Yûsuf Mîr
Züleyhâ-yı zamân dūsize-i iḳbâl-i pür cūşî
4. ‘Aceb bir Kahramân-ı mîr dilâver kim şecâ‘atle
Riḳâbında nerîmân-ı cihân hep ‘abd-ı menḡuşî
5. Ahâli-i Selânik bilseler ḳadr-i mu‘allâsın
Düşer yolına telli poşî zer-bâf-ı menḡûşî
6. Civâr-ı hâzret-i Hâlidde cedd-i pâki nûr olmış
Bu bir ni‘mel-ḥalef bâl-i hü mâ olmaz mı mefrûşî
7. Tevâriḥe olurken zînet-ârâ nâm-ı ecdâdî
Olur mı ḳadr-i câhî ehl-i inşâfuñ ferâmûşî
8. ‘Aceb bir ḥanedân-ı âsmân temkîn-i rif‘at kim
Nazîrin görmemiş ehl-i cihânun ḥâne-berdûşî
9. Bilâd-ı Rûm ilinin erleri ol mîr-i zî-şânın

¹²⁵ B 80a, İ 92b, - M, T.

* Kaşîde Be-Hâk-Pây Mîr Yûsuf Bin Mîr İsmâ‘îl Sirozî] Kaşîde Be-Hâk-Pây Mîr Yûsuf İbn Mîr İsmâ‘îl Sirozî İ.

^{1b} paşalarının] paşaların İ.

^{5b} düşer] düşerler İ.

Şebâb eyyâmı bu temkînle hayrân-ı medhûşı

10. Şecâ'atde civân-merd ü kemâl-i 'aқılla bir pîr
Cihânda bu tecellî kimleriñ şöhet-zed-i gûşı
11. Süzüldi şâhbâz-ı evc-i rif'at pençe-gîr oldı
Unutsun eşkıyâ-yı ehl-i sâhil hâb-ı har-gûşı
12. Bu bir şâhbâz-ı 'ulvîdir ki şaydı rûh-ı a'ladır
Şikâr eyler mi şâhin-i hüma-pervâz-ı baykuşı
13. İştüdüm ol nevâhide kemâl-i dehşet-i kahrı
Götürdi câmi' -ı takvâya çok 'ağyar-ı kâlûşı
14. Nitekim şiddet-i zühd ü şalâhı ol bilâd içre
Getürdi tevbe-i ihlâşa çok ayyâş-ı mey-nûşı
15. Eyâ seyr-i Siyâvûşî neseb kim kadr u rif'atle
Kibâr-ı zâdegân olmaz sezâ-yı şaf pâpûşı
16. Peder medh ü du'âsıyla zebân-ı tûti-i tab'um
Virir nev-şâ' irân-ı ehl-i İstambola hāmûşı
17. Du'â hengâmı Fâzıl mir-i pâk u nesl-i vâlâya
Du'âya şayha-i âmin ider abdal-ı Çâvûşı
18. İlâhi 'ömr ü iқbâliñ idüp günden güne efzûn
'Adûnuñ ömri egdirsün fenâda 'ıhn-i menfûşı
19. Peder bir mihr-i rahşân-ı zâtıñ olsun meh-tâbında
Ko her dem tire baht olsun hasûduñ kalb-i mağsûş

126

Қаşıде-і Der Sitâyiş-і Ketğudâ-yı Şadr-ı 'Âlî İbrâhîm Efendi

.. __ / .. __ / .. __ / .. __

^{14b} ihlâşa] ihlâşla İ.

^{15a} seyr] mir İ.

^{16a} ü] - İ.

^{18a} idüp] ide İ.

¹²⁶ B 80b, İ 86b, - M, T.

1. Kalem ehl-i kerem-i ‘āleme imdād yazar
Ehl-i hisset belī hep maşraf u irād yazar
2. Bir atıyye ki olur ehl-i şehādan şadır
Defter-i şânına her sāl anı mu‘ tād yazar
3. Nām-ı Şirini varağ-pāre-i eyyām üzre
Haşre dek katre-i hūn-ābe-i Ferhād yazar
4. Dūn himmetlere bîçāre iden ‘arz-ı hüner
Nağş bir āb degil ol haţtı berbād yazar
5. Kadeh erbāb-ı himemde suhan ammā gūyā
Levh-i pūladda ol hame-i pūlād yazar
6. Ketḥudā-yı der-i ‘āli o himem pīşe ki hep
Kalem-i ma‘ deleti ‘āleme ābād yazar
7. A‘ ni İbrahim Efendi ki penāh-ı keremi
Her esir-i gama bir nāme-i āzād yazar
8. Maẓhar-ı feyz-i ezel kim kalem-i ‘irfānı
Cānib-i ḥayra hemān nokṭa-i irşād yazar
9. Hüner endūz-ı ma‘ ārif sebağ-āmūz-ı kemāl
Ki fūnūn-ı haţṭ-ı inşā-yı hep icād yazar
10. Ser-firāz-ı ‘uẓmādır ki felek ḥirmāndan
Kālıp mertebe-i himmetine zād yazar
11. Yokladım ṭālî‘-i a‘ dāsını buldum ki felek
Öyle bed-ḥāhlara evsāt-ı eb‘ ād yazar
12. Dāverā şūret-i zībā-yı ‘arus-ı medḥiñ
Öyle mu‘ ciz ki ne ma‘ nā ne de Bihzād yazar

^{3b} ḥaşre] ḥaşre İ.

^{4b} bir] pür İ.

^{5a} himemde] himemden İ.

^{8b} nokṭa] nuṭṭa İ.

^{12b} mu‘ ciz] mu‘ cize İ.

13. Böyle zibende ruḥuñ sūret-i vaşf-ı ḥüsnüñ
Belī Fāzıl gibi bir şā'ir-i üstād yazar
14. Nitekim levḥa-i sīnemde du'ā-yı ḥayrıñ
Kilk-i ihlāşla her dem nā-şād yazar
15. İsm-i pākiñ ola meştūr-ı sa'idü 'd-dāreyn
Tā ki levḥ-i ḳadere ḥāme-i icād yazar

127

Ḳaşıde-i Der Sitāyiş-i Şadr-ı A'zām Yūsuf Ziyā Paşa

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Bî- ḥamdillāh mizāc-ı āşaf-ı devrān şifā buldı
Vücūd-ı ḳā'ināt-ı ulu cehle tāze ḳuvvā buldı
2. Şifākellāh ey sermāye-baḥş-ı şıḥḥat-i dünyā
Ġamıñla hep cihān bīmār iken neşv ü nemā buldı
3. Ḥakīm-i lem yezelden müjdeler ey bende-gān müjde
Ki zāt-ı rūḥ-ı 'ālem dest-i ḳudretle devā buldı
4. Cihānıñ çāre-sāzı şadr-ı a'zām Yusuflu'l- Ġāzi
Ki zātıyla kemālāt-ı vezāret intihā buldı
5. Kemāl-i 'aql-ı evvel kim ḥayāl-i 'ākıbet-dānī
Verā-yı perde-i ḡayba tarīḳ-i ihtifā buldı
6. Ḳuvvā-yı dīn ü devletde ḥavās-ı zāhir ü bāḥın
'İlāc ile ḳıvām-ı i'tidāl üzre şafā buldı
7. Eyā destūr-ı ekrām bende-i Fāzıl du'ā-kārıñ
Ḥulūş-ı şıdḳımı 'arz itmege vaḳt-i du'ā buldı
8. Nice demler yatur 'abd-ı faḳīriñ bunca 'illetle
Ne bir şāfi cevāb aldı ne derde bir devā buldı

¹²⁷ B 81a, İ 62b, - M, T.

^{2b} ü] - İ.

^{5a} ḥayāl] ḥıyāl İ.

^{6a} ü] - İ.

9. Ne ihyâdan ne mevtâdan zebân-ı cünbân olur ancak
Hemân hayr-ı du‘â-yı devlet ile iktifâ buldı
10. Hudâ zât-ı şerîfîn me‘men-i sıhhatde hıfz itsün
Ki ‘âlem sâye-i câh u celâliñ mültecâ buldı
11. Felek çoç başına cedy ü hamelden eylesin kurbân
Ki kalb-i hâsidân hûn oldı düşmenler belâ buldı
12. Şifâ bulduñ efendüm ‘âfiyetle zevk ü sıhhatle
Du‘â-yı bende-gâniñ rah-ı dergâh-ı Hudâ buldı

128

‘Arzuḥâl-i Manzûm Be-Cenâb-ı Hakkı Paşa*

__ . / . __ . / . __ . / . __

1. Devletlü ‘inâyetlü kerem-kânî efendüm
Ehl-i himemiñ ziveri sulṭânı efendüm
2. Hakkdan dilerim zât-ı şerîfîn ola dâ‘im
Pîrâyede devlet-i ‘Osmâni efendüm
3. Bu bende ider ḥazretiñe ref‘-i ‘arîza
Ey ‘aşrımızñ ḥasr u zî-şânı efendüm
4. Ferzâne vezîr ibn vezîr ḥazret-i Hakkı
Fahru‘l-vüzerâ âşaf-ı ḥakkânî efendüm
5. Ben ‘arz-ı ‘ubûdiyyet ider bende-i ḥâşım
İkbâliñiziñ ‘abd-ı du‘â-ḥ‘ânı efendüm
6. Evsâf-ı kerîmâneñiziñ medḥ ü du‘âsı
Her şâm u şehîr ders-i dil ü cânı efendüm
7. Sen ehl-i kerem zât-ı veliyyü‘n-ni‘amsın
Ey şehîr-i Sîṭanbul nigeḥ-bânı efendüm

^{11a} başına] başına İ.¹²⁸ B 81b, İ 108a, - M, T.

* ‘Arzuḥâl-i Manzûm Be-Cenâb-ı Hakkı Paşa] ‘Arzuḥâl-i Manzûme Be-Cenâb-ı Hakkı Paşa İ.

^{5b} ikbâliñiziñ] ikbâliñiz İ.

8. Bīmār u zebān eyledi ol çākeri gerdūn
Ammā ki dili tūti-i Mesihānī efendūm
9. Şūretde gedā ise kibār-ı ʿuzmāya
Nāzende olur ṭabʿ-ı suḥan-dānī efendūm
10. ʿArz eylemez aḥvālını her āşaf-ı ʿaşra
İllā ki ola āşaf-ı ḥāḳānī efendūm
11. Dergāhıña şekvā-yı zamāne felek eyler
Himmetde sen ol pādişeh-i şānī efendūm
12. Sen āşafa maʿzūrum eger nāle idersem
Diniñ mededi devletiñ arslanı efendūm
13. Feryād-ı gedā revnaḳ-ı bāzār-ı kerīmet
Ey ḥalkı melek-ṭabʿ-ı mülūkānī efendūm
14. Fāzıl ḳuluñuz gūşe-i ḥalvetde duʿāda
Elṭāfa sezā ḥāl-i perişānī efendūm
15. Ṭurduḳca cihān devlet ü iḳbālle şaḡ ol
Maḥrūs-ı serā perde-i yezdānī efendūm

129

Ḳaşīde-i Der Sitāyiş-i Ḳapudān-ı Deryā ʿAlī Paşa

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Ṭaʿālallah nedir bu ḡayret-i merdāne bī-pervā
Ġazāda Ḥayder-i kerrārı aındırdı ʿAlī Paşa
2. ʿAdū ḳānı ile baḥr-ı sefidī baḥr-ı sürḥ itdi
ʿAceb dīn uğrına yüz aḳlık itdi āşaf-ı vālā
3. Donanmā-yı ʿadūya ḥamle gösterdi Nerīmāne

^{11a} zamāne] zamān İ.

^{14a} ḳuluñuz] - İ.

^{14b} elṭāfa] elṭāf-ı İ.

^{15a} ü] - İ.

¹²⁹ B 81b, İ 71b, - M, T.

Bu cânibden süfün imdādına hîç bakmadı aşıla

4. ‘Adū geştileri halka mişāl-i aldı eṭrāfıñ
Üç anbarlı vasaṭda âteşin bir kal‘ adır gūyā
5. Ġazāt-ı müslimîne virdi ġayret şadme-i kahrı
Cigerden sayha çekdi Allah Allah Rüstem-i deryā
6. Hevā âteş su âteş ġāziler âteş sefin âteş
Cehennem nārını dünyāda gördi millet-i tersā
7. ‘Adūya şol kadar yağdırdı üç anbarlı âteşler
Selefde baḥr u berde böyle cengi görmemiş a‘ dā
8. Ġazūbāne mişāl-i ra‘ d idince toḫları feryād
Hevādan gülle yağdı düşmen üzre yıldırım-āsā
9. O kızgın gülleler kim hūn-ı düşmenle boyanmışdır
Müselmāndan kızıl elmadır Efrence olur ihdā
10. Biḥamdülillah perīşān oldu küffārıñ donanması
Zaferle buldı şükr olsun selāmet keşti-i paşa
11. ‘Umūd-ı evsāṭı şanma tūtışdı felek-i ġāziniñ
Cihāna yaḫdı bir meş‘ al-i fütūḫātı ider imā
12. Ġazañ olsun mübārek nuşret itdiñ devlet-i dīne
Hezārān āferin ey āsaf-ı ġāzi ‘Ali Paşa
13. Cihāna kışşa-i cenk ü cihādıñ dāstān eyler
Seniñ eski duā-kārıñ efendüm Fāzıl-ı dānā
14. Ġazāda dest-i pākiñ olduğı din uğrına mecrūḫ
Beşāretdir saña kim dest-giriñ ḫazret-i mevlā
15. Selefde hep ḫapūdān-ı kirāmıñ şöḫret ü şāniñ
Hebā eyler bu merdāne ġazā bu ġayret-i ‘uzmā

^{8a} toḫları] toḫları İ.

16. Bu mesnedle H̄asan ile H̄üseyin oldısa nām-āver
‘Alīdir şāh-ı merdān cümleye gālib olur haḫḫa

130

Ḳaṣīde-i Der Sitāyiş-i Emīn-i Ma‘den ‘Abdī Beg Efendi*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Dest-i erbāb-ı kerem cūd u sehā ma‘denidir
Bir ṭamardır o iki pençe ‘atā ma‘denidir
2. Ya‘ni ‘Abdi Beg Efendiñe cenāb-ı zātı
Bir girān-māye güherdir ki vefā ma‘denidir
3. H̄azret-i ma‘den emīni ki cenāb-ı pāki
Cevher-i şaf gibi rüşd ü zekā ma‘denidir
4. Zāt-ı pākizesi perverde-i Yusuf Paşa
Ol ecelden kerem ü ‘aql u ḫayā ma‘denidir
5. Ey güher-pāre-i vālā ki mizāc-ı pāki
H̄üsn-i aḫlaḫ ile elṭāf-ı H̄udā ma‘denidir
6. ‘Arabistāna gidüp bu sene cevher aradım
Yokladım hep H̄aleb ü Şāmı ḫaşṣā ma‘denidir
7. Tişeler urdı felek tā o ḫadar sīnemize
Kūh-sār-ı dil-i bīḫāre ḫaza ma‘denidir
8. Ḳaṭır āḡāsına düşdüm meger ol dāiresi
Bir mağara ki hemān derd ü belā ma‘denidir
9. Sīm ḫannitdim o nā-baḫta nuḫās-ı ḫāmı
Dest-i ümmīde giren ide hebā ma‘denidir
10. Ṭamarı bir güheri bir nice paşadır bu

¹³⁰ B 82a, İ 94b, - M, T.

* Ḳaṣīde-i Der Sitāyiş-i Emīn-i Ma‘den ‘Abdī Beg Efendi] Ed‘ iye-i Be-cenāb-ı ‘Abdi Mīr İ.

^{4b} ü] - İ.

^{5b} aḫlaḫ ile] aḫlaḫla İ.

^{6b} ü] - İ; ḫaşṣā] ḫuşṣā İ.

^{9a} nuḫās] nuḫās İ.

Tabl u surnası beli bād-ı hevā ma' denidir

11. Mürde-seng oldığını bilmez idim vāh baña
Figen-i tarafem ise ' ayn-ı cila ma' denidir
12. Ben ise şā'ir-i yektā-yı hayālīm ki sözüm
Bir güher-pāre ki hep hüs-n-edā ma' denidir
13. İde ' Abdi Beg ile nūr-ı Ziyā Paşayı
Bu maḥal şimdi füyūzāt-ı Hudā ma' denidir
14. Ḥamdülillah ki ḥalāş oldum o bed-güherden
Geldim ol ma' dene kim feyz-nümā ma' denidir
15. Gerçi evvelde kerem ma' deni dirler ammā
Dinse şimdengerü layık ki ziyā ma' denidir
16. Vire ' Abdi Beg Efendiye Hudā dil-ḥ'āhıñ
Dü-cihān ol güher-i pāke şafā ma' denidir
17. ' Arşa Fāzıl çekelim hoş-güher ed' iye yi
Ki du' ā şıdqla olunca semā ma' denidir
18. Qarn-ı idbārla kāl olsun anıñ a' dāsı
Dehenim ḥaşre dek ol zāta du' ā ma' denidir

131

Qaşīde-i Der Sitāyiş-i Emīn-i Darbhāne Bekir Efendi

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Nice bir ketm ideyim sīnede āh u zārı
Yağdı yandırdı beni bu felegiñ ekdārı
2. Āh devletlü ' ināyetlü efendüm kerem it
Dinle taqrīr ideyim ḥāl-i dil-i ḡam-ḥārı
3. El-amān mihnet-i cev-r- ü sitem öldürdi beni
Felegiñ cānıma kār itdi ḡam-ı düşvārı

¹³¹ B 82b, İ 87a, - M, T.

4. Başladı geç-reviş-i miḥnete gerdün yâb yâb
Daḥı gitdikce deġışdirdi bütûn reftârı
5. Beni âzâr ile bî-ṭâḳat u bîzâr itdi
Daḥı gitdikce füzûn olmadadır âzârı
6. Ḥande-nâk itmez ise çehremi luṭfile eger
Girye-nâk eylemesin cevır ü sitemle bârı
7. Ne revâdır ki felek böylece rencide ide
Ben gibi nâdire-gû şâ‘ır-i hoş güftârı
8. Bâḥuşûş rûz ile şeb medḥ-i şerîfinde ola
Aña layık mı sipihriñ ola emri cârı
9. Arada ġayret-i aḳrân o da bir gûne belâ
Neyleyem terk idemem bâr-girân-ı ‘ârı
10. Ḥâşılı merḥametiñ gelmez ise imdâda
Ḳatî müşkül görünür vaḳt-i ġamıñ imrârı
11. Kime varsun dil-i bîçâre teşekki itsün
Var iken sen gibi bir zât-ı ‘inâyet-kârı
12. Âh efendüm beni bu ḥâk-i mezelletde ḳoma
Ki budur ehl-i kemâl ü keremiñ girdârı
13. Ḳalmadı zerre ḳadar ṭâḳati derd-i eleme
Şâd ḳıl luṭfuñ ile Fâzıl-ı mihnet-kârı
14. Sen daḥı devlet ü şıḥhatle efendüm saġ ol
Dü-cihânıñ saña âsân ola her düşvârı

132

Ḳaşıde-i Der Sitâyiş-i Ketḥudâ-yı Ḥazîne Şâlih Beg Efendi

^{6a} nâk] - İ.

^{6b} eylemesin] itmesün İ.

^{12a} âh] ah İ.

^{12b} ü] - İ.

¹³² B 83a, İ 76a, - M, T.

- _. _ _ / . _ _ _ / _ . _
1. Ketḥudā-yı ḥazīne Sāliḥ Beg
Zātı her bir maḳāma şāliḥdir
 2. Zātı pākīze ṭab^c -ı aḥlākı
Nev-tırāz nedde-i medāyiḥdir
 3. Nüşḥa-i nesl-i pāk-i vālāsı
Metn-i feyz-i kemāle şāriḥdir
 4. Ḳadr-i mizān-ı i^c tibār içre
Cümle aḳrānı üzre rāciḥdir
 5. Sa^c d u iḳbālī seyf-i nūrāni
Līk ḥuşşāda sa^c d-i zābiḥdir
 6. Seyf-i çālāk-i fehmi ü idrāki
Ḳal^c a-i müşkilāta fātiḥdir
 7. Şöyledir ḥüsn-i ḥaḳı merḥameti
Düşmene hem raḥīm ü nāşiḥdir
 8. Tā şabāvetde rüşd ü isti^c dād
Gün gibi ṭal^c atında lāyiḥdir
 9. Ey kerem pīşe-i sūtūde şiyem
Saḥa Fāzıl hemişe mādīḥdir
 10. Ḳalbine vaşf-ı pākīn itdi sünūḥ
Ḥaḳ bu kim efḍal-i sevāniḥdir
 11. Giryeye-i^c ayş-ı telḥden ḥālā
İki çeşmi dü-baḥr-ı mālīḥdir
 12. Nezd-i Mevlāda līk-i ed^c iyesi
Bī-meḥābā bu demde nāciḥdir

^{2a} zātı] zāt-ı İ.

^{5a} iḳbālī] iḳbāl-i İ.

^{7a} şöyledir] şöyle İ.

^{11b} baḥr-i] baḥre İ.

13. Hâk seni dü-cihânda ide ‘azîz
Bu du‘â zübde-i fevâtîhdir

133

Kaşîde-i Tevdiyye Der Sitâyiş-i Şerîf Paşa

— . — — / — . — — / — . — — / — . —

1. Elvedâ‘ ey âsitân-ı bâb-ı ümmîd elvedâ‘
Elvedâ‘ ey hâk-pây-ı kehl-i hûrşîd elvedâ‘
2. Elvedâ‘ ey hâzret-i destûr-ı Dârâ menkıbet
Elvedâ‘ ey âşaf-ı hem-pây-ı Cemşîd elvedâ‘
3. Vâli-i şehbâ-Şerîf Paşa vezîr ibn vezîr
Sâyesinde sînenen ğam kıldı te’bîd elvedâ‘
4. Âşafâ izn-i şerifiñle ‘azîmet vahtidir
Elvedâ‘ ey qadr-i câhi reşk-i nâhîd elvedâ‘
5. Sâyeñizde zevk ile ‘ıyd-ı şıyâm itdi güzêr
Didim ey mâh-ı şıyâm ey ğurre-i ‘ıyd elvedâ‘
6. Mümkün olsa bir nefes dūr olmazam dergâhdan
Hiç leb-i cûdan ider mi sâye-i bîd elvedâ‘
7. Hâme sevdâ-yı taşdı‘ ile oldı rû-siyâh
Eyledim hep qâğıd-ı şehbâ-yı tesvîd elvedâ‘
8. Geldi dâmen-bûse Fâzıl ruhşat-ı tevdi‘ için
Hâk-pâye ‘arz ider bir böyle nâdid elvedâ‘
9. ‘Âleme dergâh-ı iqbâlîñ ola dâ‘im güşâd
Ko disün âmed şûd itdikce kerem-dîd elvedâ‘

134

Kaşîde-i Tevdiyye Der Sitâyiş-i Meḥmed Beg Efendi

.. — — / .. — — / .. —

¹³³ B 83a, İ 70b, - M, T.

¹³⁴ B 83b, İ 71a, - M, T.

1. Eylesem Һazret-i zī-şāna vedā[‘]
Şanurum ҡıldı beden cāna vedā[‘]
2. Ol Muһammed Beg Efendi ki anıñ
Rütbesi eyledi aqrāna vedā[‘]
3. Ekremü ’z-zayf Һadīşi üzre
Hoş mülākāt u kerīmāne vedā[‘]
4. Һāne-i devleti mihmān-Һāne
Қıldım ol Һāneyi raһmāna vedā[‘]
5. Birine yüzi gelür ide selām
Һāneden eylese bir dāne vedā[‘]
6. Vire Һaқ ni‘ metine biñ bereket
Dā ’imā eyleye mihmāna vedā[‘]
7. Bu muһabbet var iken Һazretine
Nice eyler dil-i divāne vedā[‘]
8. Nār-ı firқat ile bu tevdī‘ im
‘ Āşıқ eyler gibi canāna vedā[‘]
9. Şanki pervāne-i dil-suһtedir
Ki ider şem‘ -i firūzāne vedā[‘]
10. Semt-i hicrāne rızā mümkün mi
Bülbül eyler mi gülistāne vedā[‘]
11. Dilde ҡalsun o muһabbed bāķī
İdelim resm ile yārāna vedā[‘]
12. Yalnız belde-i şebāya degil
Eyledim hep ‘ Arabistāna vedā[‘]
13. Gidelim semt-i bilād-ı Rūma
İdelim Һıttā-i ‘ urbāna vedā[‘]
14. Sizi ışmarladık Allaha begim

Eyledim hazret-i yezdâne vedâ‘

15. Kimseye eylememişdir Fâzıl
Şıdqla böyle muhibbâne vedâ‘

135

Kaşide-i Der Sitâyiş-i Şerîf Paşa

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Miyân-ı râst-güyân-ı muhabbetde yalân olmaz
Kelâm-ı ‘umde-i ehl-i haqîkatde gümân olmaz
2. Durûğ olmak ne kâbildir fûrûğ-ı şubh-ı şâdıkdan
Bu rûşendir ki ‘ayn-ı nûrdan zulmet ‘ıyân olmaz
3. Hilâf olmak ne mümkün tal‘at-ı hûrşîd-i vâlâdan
Şafağdan kâ’inâta va‘de-i nâ-mihribân olmaz
4. Hilâf-ı va‘de-i vaşl eyleyen cânân-ı müsteşnâ
Ne denlü h‘âb ise maqbûl nezd-i ‘âşıqân olmaz
5. Belî şâ‘irlere lafz-ı durûğ olmuş mübâh ancak
Olursa kizbden eş‘ârı hâlî hoş beyân olmaz
6. Baña matla‘daki hoş mısra‘ı imlâ buyurmuşdur
O destûr-ı mükerrrem kim kelâmı dâsitân olmaz
7. Cenâb-ı vâli-i şehbâ Şerif Paşa-yı haq-gûya
Sözi vahy-i muşaddağdır sezâ-yı imtihân olmaz
8. Kelâmı ‘urve-i vüşka* peyâmı huccetüñ ‘uzma
Berât-ı pâdişehîdir ki menfûr-ı cihân olmaz
9. Cihâna lafza-i va‘d-ı va‘îdi hep haq ender haq
Leb-i pâkine nuṭṭ eyleyse meşkûk-ı miyân olmaz
10. Şebât-ı nuṭṭına darb-ı meşeldir söz bir Allah bir
Dehân-ı eşref-i ehl-i mürüvvet dü-zebân olmaz

¹³⁵ B 83b, İ 108b, - M, T.

* ‘urve-i vüşka: sağlam sap, müslümanlık (Devellioğlu, 1970: 1349).

11. Ğaraẓ ol mışra‘ ı iḥṭârdır yoksa ma‘ âzallah
Ki ma‘ lûmum fem-i pâk-i vüzârat keç-dehân olmaz
12. Hudâ zât-ı şerîfîn devlet ile ber-ķarâr itsün
Du‘ â hem şıdķla olunca redd-i âsmân olmaz
13. Yine ḥatm idelim Fâzıl o mışra ile bu nazmı
Miyân-ı rast-güyân-ı muḥabbetde yalân olmaz

136

Ḳaşıde-i Tebrikiyye-i Ḳapudân-ı Deryâ Şâlih Paşa**

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Müjde tersâne-i baḥrine ki Şâlih Paşa
Yümn ü iķbâl ile oldı ḳapudân-ı deryâ
2. Nice paşa ki cebînde dıraḥşân olmuş
Nur-ı feyz-ı ezeli lem‘ a-i tevfiķ-i Hudâ
3. Nice paşa ki ‘âyân ṭal‘ at-ı iķbâlınden
Nuşret-i dîn-i mübîn ile nizâm-ı dünyâ
4. Mâye endüz-ı neseb bariķa efrüz-ı ḥaseb
Dûdmân-ı şeref-ârâ-yı kibâr-ı ḳudemâ
5. Mesned-i devlete şâyeste be-zât ü be-zamân
Ced-be-ced silsile pîrâ-yı gürûh-ı uz mâ
6. Evvelâ buldı rikâbında şeref-i ḥâķânıñ
‘ Âleme şimdi vüzâretle olup berķ-âra
7. Zâtına şân-ı vezâretle degil pîrâye
Zâtındır kevkebe-pîrâ-yı vezâret ḥaķķâ
8. Viridi tersâneye teşrîf-i ḳudûmı revnâķ
Per ü bâl açdı donanmâ daḥı mânend-i hü mâ

^{11a} yoksa] yoḥsa İ.

¹³⁶ B 84a, İ 73a, - M, T.

** Ḳaşıde-i Tebrikiyye-i Ḳapudân-ı Deryâ Şâlih Paşa] Tebrîk-nâme-i Şâlih Paşa İ.

9. Kıldı hūddāmını başdan kara tā ehl-i selef
Cümleñiñ t̃ali' -i qatrāna boyanmış gūyā
10. Şöyle me' yūs-ı keremdir ki du' ā vaqtinde
Çağırır cümlesi ye' sâ ile hey yā mevlā
11. Ehl-i tersāneye yelken kürek irişdi meded
Lenger-endāz-ı şükūh oldu ol āşaf hālā
12. Kıldı nışf-ı ramazān içre ahālī bayrām
Ğurre-i māh-ı kerem oldu meger çehre-nümā
13. Hāk-pāyine o destūr-ı celilīñ Fāzıl
Eyle tebrīk-i vezāret ile taqdīm-i du' ā
14. Tā ki deryā-yı felek içre re'is-i ' ālem
Süfün-i seb' a-i seyyāreyi kılsun icrā
15. Şāhīl-i emn ü selāmetde dü-münkīr olsun
Keşt-i devlet ü ikbāline elṭāf-ı Hudā

137

Kaşide-i Der Sitāyiş-i Qapudān-ı Deryā Hüseyin Paşa*

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

1. Saḳāmet irdi ṭab' -ı müstaḳīme
' İnāyetler gerek cism-i saḳīme
2. Yine dermān ararken derde düşdüm
Ten-i bīmārımı virdim ḥaḳīme
3. Ferāş içre beni ḥabs itdi ' illet
Beni döndürdi bir ' azm-i resīme
4. Yaṭāḳda avladı çarḥ-ı sitemkār
Nuḳūd-ı şaḥtı virdim cerīme

^{10b} yā] - İ.¹³⁷ B 84b, İ 60b, - M, T.

* Kaşide-i Der Sitāyiş-i Qapudān-ı Deryā Hüseyin Paşa] - İ.

⁴ Beyit: - İ.

5. ‘Îlâc alsam olur bir zehr-i kıtîl
Ne çâre düşmenim çarh-ı le’îme
6. Didim şaht bulursam ‘ahdım olsun
İdem âhımla çarhı lîme lîme
7. Şikâyet eyleyem hep bu cefâyı
Bir ehl-i merhamet zât-ı kerîme
8. Cenâb-ı kapudân paşa-yı deryâ
Ki sa‘di hüküm ider bād-ı nesîme
9. Hüseyn Paşa ki şemşîr-i celâlî
Kürede düşmeni eyler dü-nîme
10. Nevâlî baht u berre oldu şâmil
‘Umûm üzre misâfirle muķîme
11. Seḫâsı müflise ḫâzır ḫazîne
Kemâl-i luḫfı babadır yetîme
12. Eyâ destûr-ı ‘âlî-merhametkâr
Nazar kılmı bu du‘âkâr-ı ḫadîme
13. Cefâ-yı çarh u cevri ehl-i iḫbâl
Beni düş itdi bu ḫâl-i elîme
14. Gelür ‘arş-ı dimâğımdan nevâzil
Mişâl-i vahy takılıp fehîme
15. Gelür yok şormağa ḫâl-i za‘îfî
Gider herkes belî merd-i cesîme
15. Güşâde olmadı yârâna bâbım
Meger ehl-i duyûna yâ ḡarîme
16. Belî ḫummâ gelür nevbet-be-nevbet

⁵ Beyit: - İ.

^{13a} u] - İ.

¹⁴ Beyit: - İ.

Ki beñzer âteşi nâr-ı caḥîme

17. Ne buldın bende ey ḥummâ varup git
Ruṭûbet ehli bir zât-ı za'îme
18. Şarardım zer gibi nâr-ı cefâdan
Derûnum dâğı tamğa urdı sîme
19. Bu zâlim çarḥ u ebnâ-yı zamânı
İḥâle eyledim rabb-i kerîme
20. Nedir 'âlemde bu ḥabş-i ṭaviyyet
Nedir bilmem bu aḥlâḳ-ı zemîme
21. Kibâr oldu 'abûs 'izz ü naḥvet
Maşârif düşmedim vech-i besîme
22. Belî bir iki zât-ı mekremet-kâr
Emânet eyledim rabb-i raḥîme
23. Kerem-kârân-ı erbâb-ı menâşıb
Sülûk ehli bu minhâc-ı ḳavîme
24. Nedir Fâzıl cihân ile bu ğavğa
Yine n'olsun bu da'vâ-yı 'azîme
25. Aḳar bir gün ola seyl-i 'inâyet
Yine bî-şübhe mecrâ-yı ḳadîme
26. Hemân vîrsün Ḥudâ 'ömr-i tolı
Ḥüseyn Paşa ile Sulṭân Selîme

138

Laṭîfe Güne Der Ḥaḳḳ-ı Seyyid Efendi

.. __ / .. __ / .. __ / .. __

1. Seyyid-i âşaf-ı devrâna müfettiş sensin
Saña lâzım idi ḥaḳ zu'afâyı teftiş

^{24a} cihân ile] cihânla İ.

¹³⁸ B 85a, İ 113a, - M, T.

2. Ne demekdir ki civārında seniñ sulṭānım
Şekve-i ḥaḳ civār eyleye ḥaste dervīş
3. Ne revā semt-i şerīfīnde olam gümgeşte
Meded oldur ola hem-sāyelere ḥayr-endīş
4. Ḥaḳ-ı cārī o ḳadar tavşıye ḳılmış cibrīl
Tā ki mīrāşa girer şandı anı şāhib-i kīş
5. Bilürüm bekrī degil şehrī degildir zātın
Bīvefālīḳların ehl-i dile virdi teşvīş
6. Bāri bir semt-i Vefā cānibine naḳl idelim
Tābe-key fīkr ü cefā ḥātırı ḳılsun taḥdīş
7. Bāri teftīş ḳılup eyle ki Fazıl gibi hīç
Bu nevāḥīde ‘aceb var mı derūnı dil-rīş

139

Ḳaşıde Be-Cenāb-ı Re’īsü’l-Küttāb ‘Ātīf Efendi*

— . — . / — . — . / — . — . / — . — .

1. Çarḥın budur kārı hemān mu‘tādı olmış sermedi
Bir zātı kim eyler semīn bel‘ eylemekdir maḳşadı
2. Olmuş bize ḥançer-be-kef ḳıldı o zālīm nā-ḥalef
Rāşid Efendiye telef cennetde olsun merḳadı
3. Bu cürm içün ben tā ezel çarḥ ile eylerdim cedel
Ammā baña virdi bedel bir zāt-ı pāk-i emcedī
4. Baḥş itdi Aḥmed-i ‘Ātīfı ol ehl-i cāhın ‘ārīfı
Ehl-i kemālīn vāḳıfı a‘ni cenāb-āmedī
5. Zāt-ı riyāset şānıdır pīçide bir ḳaftanıdır
Meşrūṭa-i ‘irfānıdur mevḳūf-ı ṭab‘-ı erşedi

^{6b} ḥātırı] ḥātırı İ.

¹³⁹ B 85b, İ 83b, - M, T.

* Ḳaşıde Be-Cenāb-ı Re’īsü’l-Küttāb ‘Ātīf Efendi] Ḳaşıde Cenāb-ı Re’īsü’l-Küttāb ‘Ātīf Efendi İ.

^{3a} çarḥ ile] çarḥıla İ.

6. Kõndı güher-ender-şadef herkes didi ni‘ me‘l-ḥalef
 Bu zāt için gūyā selef vaż‘ itdiler bu mesnedi
7. Söz yok kerem-i eṭvārına ṭab‘ -ı mekārım-kārına
 Olsun bunuñ âşārına ehl-i münāsib muḳtedī
8. Ey dergeh-i ehl-i ümīd ‘ıydıñ ola ‘ıyd-ı sa‘id
 Baḥtñ ḳavi ‘ömrüñ mezīd iḳbālñ olsun sermedī

140

Kāşīde Be-Cenāb-ı Mü‘min Efendi

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Ḥazret-i ‘ārif şāḥib-i dil-i āgah mü‘mīn
 Ki olur himmeti ehl-i dile her gāh-ı mü‘mīn
2. Benüm ol yāveri yok çāh-ı ğama üftāde
 Çağırır lücce-i miḥnetde gönül āh-ı mü‘mīn
3. Tondururdi bizi eṭvār-ı felek sermādan
 Her dem olmazsa bize nāle-i cān-gāh-ı mü‘mīn
4. Meded olmaz ceres-i nāle şeb-i yeldāda
 Olmasa bedreḳa-i ḳāfileye māh-ı mü‘mīn
5. Māha virdiği ziyādan ğarazı ḥūrşīdiñ
 Bize ta‘līm ola pes-māndeye zū-cāh-ı mü‘mīn
6. Yāver ol Fāzıla tā kim saña da sulṭānım
 Her umūruñda ola ḥazret-i Allah-ı mü‘mīn

141

Kāşīde-i Der Sitāyiş-i Muḥammed Ḥaḳḳı Paşa*

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _

1. Āferin şāh-ı cihāññ himmet-i dil-cūsuna
 Virdi tekrāran vezāret āşaf-ı maḥrūsına

¹⁴⁰ B 85b, - M, İ, T.¹⁴¹ B 85b, İ 70a, - M, T.

* Kāşīde-i Der Sitāyiş-i Meḥmed Ḥaḳḳı Paşa] Kāşīde-i Der Sitāyiş-i Ḥaḳḳı Meḥmed Paşa İ.

2. Din ü devlet ḥande-i şükr eyledi ‘âlem gibi
Tuğ u sancağ revâ olunca şâhib-i me’nûsına
3. Tuğ-ı vâlâya seḥâ vü satveti pîrâyedir
Şöhret-i iḳbâl ü şânı şânedir gîsûsına
4. Revnâḳ-ârâ-yı vezâret şu‘le tâb-ı memleket
Mâyedir zât-ı şerîfi saltanat nâmûsına
5. Ol Muḥammed Ḥaḳḳı Paşa kim vezâret ḥaḳḳıdır
Tâ ezel olmuş ‘inâyet-i tâli‘-i nîgûsına
6. Âftâb evc-i rif‘at dudmân-ı ‘izz ü câh
Ced-be-ced pîrâye-güsterdir felek barûsına
7. Şöyledir cûd u sehâsı kim murâd-ı kâ’inât
Der-kemîn olmuş nevâl-i küşe-i ebrûsına
8. Ḳal‘a-i boğazdan âvâz-ı tabl-ı şöhreti
Virdi küffârın seḳâmet-i nağme-i nâkûsına
9. Ehl-i İstanbulı kâfir şıḳ boğaz itmiş iken
Nâm u şânı ra‘şe virdi pençe-i menḥûsına
10. Cânib-i ḥaḳdan mü’eyyeddür livâsı tâ ezel
Sûre-i *innâ fetahnâ** nüshadır bâzûsına
11. Sû-i ḳaşd itmiş iken bed-ḥ’âh zât-ı pâkine
Tâli‘i tolaşdı âḥîr niyyet-i ma‘kûsuna
12. Şekl-i kaḥr üzre gelürmüş âdeme luṭf-ı ḥafî
Ḥamd u şükr olsun Ḥudânın luṭf-ı nâ-maḥsûsına
13. Hep ‘adüvv ḳazdıḡı çâha kendisi düşdi yine
Bağ ‘azimü’l-intiḳamun ḳudret-i ḳuddûsüne

^{2a} ü] - İ.

* Kur'an, Fetih 48/1: Gerçekten biz, sana apaçık bir fetih ihsan ve ikram ettik.

^{12a} luṭf-ı] luṭfı İ.

^{12b} u] - İ.

^{13a} çâha] câha İ.

14. Her kim isterse zevāl-i āftāb ʔalʕ atı
Uğrasun Mirriḡ-i ʕarḡuñ ġamze-i cādūsına
15. Bir kerem-kānı ki cezb itmiş ʔulūb-ı ʕ ālemi
Ehl-i İslambol rübūde-i ḡulḡ-ı ʕ anber-būsına
16. Cümlesi gönlüm gibi eyler duʕ ā-yı devleti
Bağdım efrād-ı cihānıñ rindine sālūsına
17. Nīk ü bed hep keşf olur idrākine ḡāl-i ʔulūb
Beñzer ol mirʔāt-ı ʕ irfānı göñül cāsūsuna
18. Çākeri Fāzıl şadāḡatden ḡuzūr-ı devlete
Bende gönderdi bedel teşrīf-i dāmen-būsına
19. Bir ʔaşıde ʕ arz ider inşād olunsa şevḡden
Hep melek āmāde olmuş naʕ rā-i yāḡūsına
20. Māhirim māhir ki her derde devādır sözlerim
Beñzedi ʕarḡıñ devātım ḡoḡḡa-i dārūsına
21. Sāḡirim sāḡir ki nazmım ʕ āleme şad renk ider
Şiʕ r-i renginim ʕ aceb beñzer felek ṡāvūsına
22. Şāʕ irim şāʕ ir ki ednāya suḡan ʕ arz itmezem
Ḳonsa şevketle cihānıñ taḡt-ı Keykāvūsına
23. Şāʕ ir-i ʕ āli cenābım ʕ arz-ı eşʕ ār eylerim
Böyle bir devletliniñ bāb-ı mekārim-cūsına
24. Bir mukādirdān-ı āşafdır ki ḡalḡa niʕ meti
Her zamān taşdıḡ ider bu ʕāker-i ḡāḡ-ḡūsına
25. Başla tekrāra duʕ ā-yı ḡazrete Fāzıl hemān
Luṡf-ı imdādı yeter bu bende-i meʕ yūsına
26. Mesned-i vālāda göstermesün bize ol zātı ḡaḡ
Ḳuvvet-i iḡbāl viresün ṡāliʕ i maḡrūsına

142

Kaşide-i Tebrîkiyye Be-Kethudâ-yı Şadr-ı ‘Âlî Muştafa Refîk Efendi Be-Avdet-i Ordu-yı
Hümâyûn

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Şeref virdiñ efendüm mesned-i ikbâle hoş geldiñ
Buyur devletle bâb-ı devlet-i iclâle hoş geldiñ
2. Kudûmuñ şöyle sa‘d olsun ki nûr-ı feyz-ı rabbânî
Ola mâh-ı vücûduñ üzre şekl-i hâle hoş geldiñ
3. Kadem-i ferhunde olsun tâlî‘ iñ raşsende pür hânde
Disün evc-i felekde seb‘a-i cevvalê hoş geldiñ
4. Eyâ dergâh-ı ‘âlî kethudâsı revnağ ârâsı
Zâhiriñ hâk ola geç küşe-i âmâle hoş geldiñ
5. Saña ol nâmdaşıñ Muştafa ni‘amü’r-refîk olsun
Dü ‘âlemde disün sen zât-ı nik ü fâle hoş geldiñ
6. Efendüm ‘âcizim pâ-bûs-ı istiğbâlden ammâ
Göñül çıkdı mübârek bâd-ı istiğbâle hoş geldiñ
7. Du‘â-i hazretiñle hâk bilür meşğul idi göñlüm
İrişdi her taraftan bir şadâ bir nâle hoş geldiñ
8. Meger ol çâre-sâz ehl-i hâcât eylemiş teşrîf
Didim tebrik ile ol merd-i hûb ef‘âlê hoş geldiñ
9. Du‘â-i bendegân üzre müyesser oldı âmed reft
Meserret geldi teşrîfiñle ehl-i hâle hoş geldiñ
10. Efendüm Fâzıla bir mucib-i şükr oldı teşrîfiñ
Selâmetle kudûmuñ ni‘met-i şad sâle hoş geldiñ
11. Disün çarh-ı mu‘allâ tâlî‘-i ikbâliñe her dem
Buyur burcu’ş-şeref kıl evc-i ‘ale’l-‘âlê hoş geldiñ

143

Ḳaṣīde-i Tebrikiyye Be-Re'isü'l-Küttāb Meḥmed Ġalib Efendi Be-ʿAvdet-i Ordu-yı

Hümāyūn

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Ey şeref-dāde-i aṣḥāb-ı raḳam hoş geldiñ
Kerem amuhte-i ehl-i kerem hoş geldiñ
2. Ḥayr-ı muḳaddemle mübārek ola bu teṣrīfūñ
Buyuruñ saʿ dile ferḥunda ḳadem hoş geldiñ
3. Mesned-ārā-yı ism-i şeref-endūz-ı kibār
Sebaḳ āmūz-ı edibān-ı ḳalem hoş geldiñ
4. Mazhar-ı ism-i şeref-baḥş-ı Muḥammed Ġalib
Ser-ber-efraḥte-i ehl-i himem hoş geldiñ
5. Geldi tebrīk-i mülāḳata ʿUṭārid diyerek
Ey felek himmet ü seyyāre ḥaşem hoş geldiñ
6. Buyuruñ mesned-i iḳbāle efendüm saḡ ol
Ola peyveste füyūzat-ı niʿam hoş geldiñ
7. Sālimā ḥamd ola tevfiḳ ile gitdiñ geldiñ
Ḳullaruñ istedigi işte bu dem hoş geldiñ
8. Gerçe ḳadir degilüm ḥıdmet-i istiḳbāle
Ne ʿaceb bende firāş içre disem hoş geldiñ
9. Tāze cān virdi ḳudūmūñ dil-i bīmārımıza
Ey cenāb-ı kerem ārā-yı ḥadem hoş geldiñ
10. Ḳıldı ebyāt ile tebriki ḳudūmūñ Fāzıl
Ey kerem pīşe-i pākize şiyem hoş geldiñ
11. Maḳdemūñ kevkebe-i devlet ile sulṭānum
Müteyemmin ide ḥallāḳ-ı ümem hoş geldiñ

144

Çaşıde-i Tebrikiyye Be-Hâk-Pây Sîrozî İsmâ'îl Beg

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Buyur devletle sultânım ola bârî meded-kârîñ
Şafâ geldiñ efendüm yemn ü tevfiķ ola sâlârîñ
Seferde hem hâzarda lutf-ı hâķ olsun nigeħ-dârîñ
Erenler hep rikâbında ola yâr-ı vefâ-dârîñ
Cihânda tâ kıyâmet ola bâķi nâm u âşârîñ
Bu beytimle ola ifrâd-ı 'alem hep du' â-kârîñ
Ne semte 'azm idersiñ ola tevfiķ-i Hudâ yârîñ
Efendüm Hâzret-i Hıẓr nebî olsun 'alemdârîñ
2. Şecâ'at-pîşe İsmâ'îl Beg ol Rüstem-i şânî
Cihânîñ Kahramânı padişâhıñ şîr ü arslanı
Fürûğ-ı zâtıdır vaķt-i zamânîñ mihr-i raķşâñı
Cenâb-ı semtgâhı Rum iliniñ şân u 'unvanı
Zamânîñ ced-be-ced bir hândân-ı şâhibü 'ş-şânı
Hulûs ile oķur bu beyti her dem bu du' â-hânı
Ne semte 'azm iderseñ ola tevfiķ-i Hudâ yârîñ
Efendüm Hâzret-i Hıẓr nebî olsun 'alemdârîñ
3. Vücûd-ı eşrefi pîrâye-i nesl-i Siyâvûşî
Kibâra meşķ ider fenn-i riyâset kuvvet-i hûşî
Kemâl-i ķadr-i câhı devlet ü dîniñ hâlel-pûşî
Cihânîñ begleri paşaları hayrân u medhûşî
Sezâdır yolına dîbâ-yı ta' zîm olsa mefrûşî
Nidâ kıldı bu beytimle ricâlü 'l-ğayb çavûşî
Ne semte 'azm idersiñ ola tevfiķ-i Hudâ yârîñ
Efendüm Hâzret-i Hıẓr nebî olsun 'alemdârîñ
- 4: Tulu' itdi mişâl-i mihr-i 'âlem tâbdâr oldu
Nücûm-âsâ riķâbında 'asâķir bî-şümâr oldu
Hâlel virdi 'adûya din-i İslâma medâr oldu
Çekilmiş bir mücella seyf-i devlet şu' le-bâr oldu

¹⁴⁴ B 87a, İ 92a, - M, T.

^{1a} devletle] devletlü İ.

^{1ç} yâr-ı] yâr u İ.

^{2e} bu] - İ.

^{3c} ü] - İ.

^{3ç} u] - İ.

Cenâb-ı pâdişâha mâye-sâz-ı iftiḥâr oldı
 Bu beytimle Siṭanbul ḥalkı hep evrâdkâr oldı
 Ne semte ‘azm idersiñ ola tevfiḳ-i Ḥudâ yâriñ
 Efendüm Ḥazret-i Hıẓr nebî olsun ‘alemdârıñ

5. Te‘âlalah ḥoşa iḳbâl-i feyẓ-i âsmândır bu
 Muvaffaḳdır Ḥudâdan böyle zât-ı Kahramândır bu
 Eyâ ehl-i zamân âgâh oluñ şâhib-i zamândır bu
 ‘Aceb nâmûs-ı devlet revnaḳ-ârâ-yı cihândır bu
 Ḥudâ devletle dâ’im eylesün kim mülke şândır bu
 Du‘â itdikce Fâzıl zâtına vird-i zebândır bu
 Ne semte ‘azm idersiñ ola tevfiḳ-i Ḥudâ yâriñ
 Efendüm Ḥazret-i Hıẓr nebî olsun ‘alemdârıñ

145^{441a}

Kaşîde-i Tebrikiyye Be-Ḥâk-Pâ-yi Re’îsü’l-Küttâb Meḥmed Ğâlib Efendi Ez-Ḳufûl-i Sefâret*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Âftâb oldı yine çehre-nümâ şükr olsun
 Bendegâmı yine şâd itdi Ḥudâ şükr olsun
2. Şehr-i İstanbula devletlü Muḥammed Ğalib
 Sâlimen geldi o meh-pâre likâ şükr olsun
3. Mesned-ârâ-yı riyâset şeref-endüz-ı neseb
 Ced-be-ced müntesib âl-i ‘aba şükr olsun
4. Millet-i Rusa sefâret ile oldı ‘âzim
 Kıldı tevfiḳle taḥşîl-i şenâ şükr olsun
5. Şulhı gördi müte‘assir çalışup nuşret içün
 Şulḥdan efdâl imiş feth ü ğazâ şükr olsun
6. Dîn ü devlet yolına eyledi mâlân bedenân
 Şol kadar ğayret-i merdâne-edâ şükr olsun

¹⁴⁵ B 87b, İ 84a, - M, T.

* Kaşîde-i Tebrikiyye Be-Ḥâk-Pâ-yi Re’îsü’l-Küttâb Meḥmed Ğâlib Efendi Ez-Ḳufûl-i Sefâret] Kaşîde-i Tebrikiyye Be-Ḥâk-Pâ-yi Re’îsü’l-Küttâb Ğâlib Efendi Ez-Ḳufûl-i Sefâret İ.

^{2a} şehr-i] şehre İ.

^{6a} ü] - İ.

7. Hâk-i İbra‘ili surh eyledi hûn-ı a‘dâ
Oldı nehr-i Tuna seylâb-ı Ruma şükr olsun
8. Nezd-i Mevlâda ola sa‘y-ı cemîli meşkûr
Dü cihanda diye ez-rûy-ı rızâ şükr olsun
9. Gözüñ aydın didi Fâzıl kûluna şubh-ı ümîd
Toğdı zulmet-gede-i kâlbe ziyâ şükr olsun
10. Farzdır çünki du‘âkâra teşekkür-i tebrîk
Der-‘âkâb haste gönül kıldı nidâ şükr olsun
11. Geldi te‘yîd ile ol câzibe-i ehl-i kûlûb
Hâk şükrânesidir hayr-ı du‘â şükr olsun
12. Dâ‘imâ zâtı ola genc-i selâmetde muķîm
Diye ihlâşla bu ehl-i vefâ şükr olsun
13. Hâk erenler ola hep sâye-keş-i iķbâli
Diye âsâyiş-i ile şubh u mesâ şükr olsun

146

Kaşide-i Der Sitâyiş-i Vâlî-i Şehbâ Cenâb-ı Şerîf Paşa

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Şanma seyr itmege geldim Halebü’s-şehbâyı
Arzu eylemişim bâb-ı Şerîf Paşayı
2. Öyle bir bâb-ı şeref-bağş-ı e‘âlîdir
Felek eyler dahı ol bâba cebîn-i fersâyı
3. Öyle bir bâb-ı mu‘allâ ki anıñ müntesibi
Çarh-ı vâlâya şatar mertebe-i vâlâyı
4. Dergeh-i hâzret-i paşa-yı mu‘azzamdır bu
Ki odur bâriķa-endâz-ı cihân-ârâyı

^{10a} te‘yîd] te‘bîd İ.¹⁴⁶ B 88a, İ 69a, - M, T.^{2a} bağş-ı] bağşı İ.^{3b} vâlâya] vâlâ İ.

5. Nice paşa-yı kerem-kâr-ı zamândır ki anıñ
Tutdı âvâze-i ihsânı bütün dünyâyı
6. Nice paşa-yı hüner-pîşe ma' ârif-perver
Her kemâlâta irişdirdi yed-i tûlâyı
7. O mülükâne mehâbet o ' ulû himmet
Der-i dârâtına bir bende ider Dârâyı
8. ' Ukalâ yazdı ki eşrât-ı vezâret üçdür
' Aql u tedbir ü şecâ' atle kerem-pîrâyı
9. Hâmdülillah ezeli tab' -ı şerîfinde anıñ
Olmuş ahlâk-ı şelâşe kerem-i mevlâyı
10. Dest-i vâlâsı iki zıddı ' aceb cem' itmiş
Hem kalem hem dağı şemşîr-i cihân-peymâyı
11. Kalem aldıqça ele hâme-i i' câzîden
Meşk ider gökde ' Utarid-reviş-i imlâyı
12. Seyfi aldıqça ele ' aşkına Mirrîh-i felek
Tâs-ı çarha pür ider velvele-i hûhâyı
13. Kemterin ma' rifeti şan' at-ı şî' r ü inşâ
Bârekallâh zihî mu' cize-i dâñâyı
14. Zer-i ihsânı gibi öyle perişân eyler
Düşmene eylese bir hamle-i cenk-ârâyı
15. Vüzerâ-yı selef içre Halebü'ş-şehbânıñ
Kâle-i hikmete kim urdı ' aceb tamğayı

^{7a} o] - İ.

^{8a} üçdür] açdır İ.

^{8b} ü] - İ.

^{10b} peymâ] pîrâ İ.

^{11a} aldıqça] aldıqca İ.

^{12a} aldıqça] aldıqca İ.

^{12b} hû] he İ.

^{13b} danâ] dernâyı İ.

16. Meger ol rāyiz-i devrān ki rikābında anuñ
 ẖuvvet-i ʔālī^{16a} i pür eşheb ider şehbāyı
17. Anda hep fırқа-i eşrāf-ı gürūh-ı Bektāş
 Şu^{17a} lelendirmiş iken nā^{17b} 'ire-i ğavġayı
18. Āferīn ẖuvvet-i iḳbaline mā-şā^{18a} 'Allah
 Seyf-i inşāfla ẓat^{18b} eyledi ol da^{18c} vāyı
19. Eşkiyānıñ eli bayraklusı şimdi nā-çār
 ʔabla başında fūruḥt eylemede ḥurmāyı
20. Dād-rā dād-gerā dād-verā dād-ārā
 Bārekallah zihī kevkebe-i vālāyı
21. Hāk-pāye ramazāniyye daḥı^{21a} 'ıydiyye
 Diyerek 'arza götürdüm suḥan-ı yektāyı
22. Ramazānıñ ola bu māhı mübārek her sāl
 Saña te^{22a} 'bīd ile çeksün meh ile tuġrāyı
23. Sayeñizde ideriz 'ıydda in-şā^{23a} -Allah
 Ḥaleb a^{23b} yānına şervet ile istiġnāyı
24. Şöyle akrānıma nisbet keremiñden dileriz
 Çok çok ihsānı daḥı esbi daḥı ḳālāyı
25. 'İydler içre bunuñ ismi ola 'ıyd-ı şerīf
 ʔutalım şıdḳla dāmān-ı Şerīf Paşayı
26. Gidelim ḥazrete meddāḥ-ı du^{26a} ā-gūy olarak
 İzn-i destūr ile tevdi^{26b} idelim şehbāyı
27. Ya^{27a} ni imdād-ı firāvānına ḳalmış ḳarım
 Yoḥsa her vechle āmāde baña rüsvāyı
28. Ḥizmet-i medḥine ben böyle ḳuşūr itmez idim
 Neyleyim renc-i şıyām itdi beni sevdāyı

^{16a} rāyiz] rā^{16b} 'iz İ.

29. Benüm ol şâ'ir-i hoş nâṭıka kim güftârim
Buldı i'câzı ile rütbe-i bî-hemtâyı
30. Suḥanım cezb-i kulüb itmede ism-i 'aẓam
Nuṭḡuma viridi Ḥudâ cezbe-i eṣmâyı
31. Ol kadar neş'e fûrûş oldu mı güftârim
Virir erbâb-ı dile zâ'ika-i şahbâyı
32. Suḥanım ile bulur mürde gönül tâze ḥayat
Nuṭḡuma mevhîbedir mu'cize-i 'İsâyı
33. Çüb-ı Mûsâ gibi destimde olan kilik-i siyâh
Nice fir'avna 'ıyân itdi yed-i beyzâyı
34. Şîr-i pâkim 'Arab u Rum u 'Acemden başka
Daḥı inşâfa getürdi milel-i tersâyı
35. Ḥazret-i şâh-ı cihân şâ'iriyim ben ḥâlâ
Şu'arâdan benüm ile kim ider da'vâyı
36. Yeter eş'âr ile faḥriyyeler itdiñ Fâzıl
Eyle ihlâş ile âğâz-ı du'â-güyâyı
37. Devlet ü sıḥḥat ü iḳbâl ile feyyâż-ı ezel
Ber-devâm eyleye ol âşaf-ı bî-hemtâyı
38. Her şebi qadr ola her rûzı daḥı 'ıyd olsun
Devr-i dâ'im ide âsâyiş-i bi-pervâyı

147

Çaşıde-i Der Sitâyiş-i Sâmi Ebûbekir Paşa Edâma'llahü'l-Celâlehü

. _ _ _ / . . _ _ / . _ _ _ / . . _

1. Zamâne döndi yine merkez-i murâd üzre
Qo ḥande eyleyelim çarḥ gec nihâd üzre

^{37a} devlet ü] devlet-i İ; iḳbâl ile] iḳbâlle İ.

¹⁴⁷ B 89a, İ 64a, - M, T.

2. Hüdāya şükr ola gerdün-ı dūnı rām itdi
O ser-keşideyi döndürdi ‘adl ü dād üzre
3. Felek o cevher-i pāki ki derc-i iḥfāya
Nühüfte kılmışidi bir sene ‘inād üzre
4. Henüz kader-i girānımā ye’sin bilüp kıldı
Yine nihāda ānı çeşm-i intikād üzre
5. O āftāb-ı kemāli ki der gurūp kodu
Ṭulu‘ idüp yine maşrıḳdan i‘tiyād üzre
6. O seyf-i devlet-i dīni ki der-niyām itdi
Yine ‘adūya keşide idüp cihād üzre
7. O şīr-i şaṭveti kim der-kemīn kılmış idi
Yine hücumā gelüp millet-i fesād üzre
8. O kūh-ı himmete kim ebr-i nāzı çekmiş idi
Yine göründi şalup şāyesin bilād üzre
9. O kân-ı pür güheri kılmış idi der-beste
Yine güşāde idüp feyz-i izdiyād üzre
10. O ebr-i cūd-ı şehāyı kılmış idi nihān
Yine şehāb-ı kerem-bār olup ‘ibād üzre
11. O baḥr-ı feyz-i ki dāmen keşide kılmış idi
Yine temevvüc idüp oldı imtidād üzre
12. Bu remz ü ğamze ile a‘nı o zāt-ı dānā kim
Hemīşe sedde-i taḳdīre istinād üzre
13. O rāz-dān-ı kâderdir ki ‘azl ü naşbında
Hüdāya rābıta-i ḳalbi ittihād üzre

^{2a} dūnı] denī İ.

^{2b} ü] - İ.

^{4a} ye’sin] ye’s İ.

^{6b} cihād] cihān İ.

^{11b} temevvüc] mevc İ.

14. O ħurde-bîn-i meşîyyet ki feyz ü baştında
Kerîm-i lem yezele ħüsn-i i‘ tiķād üzre
15. O rāstkār-ı ħaķıķat ki emr ü nehyinde
Kitāb u sünnet ü ķānūna inķıyād üzre
16. Vezîr-i Fāzıl-ı dānā ki fażl-ı zātisi
Hünerde ħande ider ‘ akl-i müstefād üzre
17. Yegāne dāver-i ‘ allāme-i cihān ki anıñ
‘ Ulūmı berķ urur ħadd-i ictihād üzre
18. Cenāb-ı ħazret-i Sāmi Ebūbekir Paşa
Ki himmet ü şerefi seb‘ a-i şedād üzre
19. Sipîhr mertebe kim sāye-i Selīmîde
Şükūhı sille urur tâc-ı Keyķubād üzre
20. Ĥidiv-i mekremet-ārā ki fıtrat-ı pāki
Şalāĥ u ma‘ delet ü re‘ fet ü sedād üzre
21. Dil-i şerîfi ki gencîne-i ma‘ ārifdir
Cihānda zāt-ı kemālâtı infirād üzre
22. Fünūn-ı seyf ü qalem pençe-i kemālînde
Yegān yegān heme cem‘ oldı iştidād üzre
23. Gelince mesned-i tedbîr ü cāha āşafdır
Velîk Rüstem-i şāni olur ciyād üzre
24. Şāĥîfe-i ħaţţ-ı ta‘ lîķ-i rütbe-i ħüsnā
Mu‘ allaķ olsa sezādır ħaţţ-ı ‘ imād üzre
25. Kemāl ü ‘ aķl-ı vaķār u cemāl-i devlet ü dîn
Ĥudāya şükr ola bu eşref-i mevād üzre

^{15b} kitāb u] kitāb İ.

^{23a} ü] - İ.

^{25a} devlet ü] devlet İ; vaķar] u ķāl İ.

26. O ħüsn-i ħulķ o tevāzu‘ o ‘azz-ı cāh u ūkūh
Şad āferin ola bu ūavr-ı ħoş nihād üzre
27. Ħuliy-yi ‘aql u ħüner ādeme ne ħoş yaraşur
‘Aliyyü’l-ħuşūş ki zāt-ı şeref-nijād üzre
28. Ced-ver-i pāki müselsil vezīr ibn-i vezīr
Varınca ādeme dek cümle bu mihād üzre
29. Bahā-şinās-ı ma‘ārif revāc-baĥş-ı ħüner
Ki dergehinde metā-ı suĥan mezād üzre
30. İder mi ħāme-i hindi bu ūurfē nessācı
Göreydi emti‘a-i nazmını kesād üzre
31. Kemāl-i vaşfını taĥrīre olamaz kāfī
Ķosam teĳātīr-ı bārānı hep murād üzre
32. Hemān revāyih tebrīki neşre başlayalım
O misk-i ezferi meze idelim ziyād üzre
33. Eyā ħıdiv-i ‘aliyyü’l-ħaseb güzīde neseb
Ki mihr-i zāt u zamānı ser-i ‘ibād üzre
34. Zuhūr-ı nūr-ı fütühāt-ı ħaĳķ-ı mübārek-bād
Sen āftāb-ı kerem-pīşe-i cevād üzre
35. Nüvid-i müjde bu şevvalde mübārek-bād
Ki ‘ıyd üstüne ‘ıyd oldu şād şād üzre
36. Südür-ı tūĳ fūrūĳ-ı kerem mübārek-bad
Cenāb-ı ħazrete hem ħalķa hem bilād üzre
37. Muĥaşşaşan daĥı ehl-i cezīre-i sākız

^{26b} ūavr] ūarf İ.

^{27a} ħuliy] ħiliyy İ.

^{27b} nijād] nizād İ.

^{31b} hep] - İ.

^{34b} Sen āftāb-ı kerem-pīşe-i cevād üzre] Ki ‘ıyd üstüne ‘ıyd oldu şād şād üzre İ.

³⁵ Beyit: - İ.

- Ki hāk-pāye bütün şıdqla vedād üzre
38. ‘Ale ’l-ḥuşuş ki mecrā-yı āb-ı beldeleri
Harab idi nice demler ki insidād üzre
39. Bu keşf-i şarf ile ta‘mīrine bu himmetler
Du‘ā-yı farīzadır el-ḥaḥ bu ḥayr-ı zād üzre
40. Bu beldenin daḥı dirler şikāt-ı a‘yānı
Ezelden öyle tecellisi ıttırād üzre
41. Kişi ki beldemize dāḥil olsa maḥzūna
Hurūcı elbet olur ḥātır-güşād üzre
42. Efendümiñ belī ḥaḥkında eyleyüp taşdıḳ
Ḥudā maḳālelerin şüret-i müfād üzre
43. Ḥudādan öyle niyāzımki sayeñizde daḥı
Bu nükte şādıḳ ola işbu nā-murād üzre
44. Sitemle cevher-i rūḥ-ı ‘alīlim eyler nāz
Tenimde âteş ü āb u türāb ü bād üzre
45. ‘Alelden itmeyelim şekve ey dil-i bīmār
Ḥakīm-i sāfiye olduñsa i‘timād üzre
46. Hemān du‘ā-i veliyyü’n-ni‘am ile Fāzıl
Piyāle-rīz olalım âteş-i fu‘ād üzre
47. Nitekim şubḥ u mesā ḥāme-i debīr-i felek
İde beyāzı keşīde ḥaṭṭ-ı sevād üzre
48. Allahdan dilerim şöyle pāy-dār olasın
Kemāl-i devlet ü ikbāl ile murād üzre
49. ‘Adūların ola nār-ı ḥasedle ḥākister

^{39a} şarf ile] şarfla İ.

^{44b} āb u] āb İ.

^{45a} ‘alelden] ‘ālemden İ.

^{48b} ü] - İ.

Mişâl-i âteş-i efrûhte-i remâd üzre

50. Ola sitâre-i sa' dîñ dü-devlete hâvi
Na'îm-dâr-ı ma' âş u dahı ma' âd üzre

51. Bu elli beytle oldu bu mevsim-i hamsîn
Dem-i laţîf-i bahar ile ittiḥâd üzre

148

Kaşîde-i Der Sitâyiş-i Şadr-ı Sâbık 'İzzet Mehmed Paşa Edâma'llahü Celâlehü*

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Nizâmü 'l-âleme şad 'arzuḥâl eyler perîşânı
Bugüne âşafa baş-ı maḳâl eyler perîşânı
2. Ki bu çâker nizâm-ı ḥâle lâyıḳ bir perâkende
Aña cem' iyyeti emr-i muḥal eyler perîşânı
3. Yerim ḥürşîd-veş-i bâlâ-ter iken encümenlerde
Beni mânend-i sâye pây-mâl eyler perîşânı
4. Nişâr itmiş iken berg-i gül maḳşûdumı ḥâke
Ḥacâletlerle rengim âl âl eyler perîşânı
5. Tağıtdı dâne dâne ḥırmen-i âmâlimi gûyâ
Benümçün ḥâl-i dilberden mişâl eyler perîşânı
6. Felekde âhım oldu tûde tûde şu' le ber şu' le
Sipihre âhla taḳrîr-i ḥâl eyler perîşânı
7. Ḥulâşa ḥâlimi tanzîme bir imdâdîñ olmazsa
Efendüm bendeki pejmürde ḥâl eyler perîşânı
8. Sezâ mı ben du' âkâr-ı nizâm-ı 'âlem olmuşken
Baña âh u fiğânı ḥasb-i ḥâl eyler perîşânı

^{51b} laţîf] luţf İ.

¹⁴⁸ B 90a, İ 51b, - M, T.

* Kaşîde-i Der Sitâyiş-i Şadr-ı Sâbık 'İzzet Mehmed Paşa Edâma'llahü Celâlehü] - İ.

^{5b} ḥâl] ḥâl İ.

^{8a} du' âkâr-ı] du' âkâra İ.

9. Revā mı nâ'îl-i 'izz ü şerîf-i hazret olmuşken
Baña ye's-i elemden bir mâ'îl eyler perîşânı
10. Ne lâıyıkdır ki ben meddâh-ı şadrâzam olmuşiken
Neşimengâhımı şaff-ı ni'âl eyler perîşânı
11. Cenâb-ı âşaf-ı vâlâ ki vaqt-i intizâmında
Hemân zülf-i bütâna intikâl eyler perîşânı
12. Muhammed 'İzzet ol destur-ı ekrem kim zamânında
'Adem-i âbâda dek şedd-i riğâl eyler perîşânı
13. Cenâbı olmasa şîrâze-bend-i nüşâ-i 'âlem
Cihân evrâkına bilmem ne hâl eyler perîşânı
14. Umûrı mû-be-mû rabt itnese meşşâta-i 'adlî
Nizâm-ı zülf-i mülke ihtilâl eyler perîşânı
15. Nizâmı râbıta virdikce kâr-ı devlet ü dîne
Helâk-ı fırça-i ehl-i dâlâl eyler perîşânı
16. Güzâr itse dem-i 'adlinde bâğa bād-ı zor-âver
Zemîne şanma kim berg-i nihâl eyler perîşânı
17. Cihân cem'iyetin buldı meger hâl-i dil-i 'âşık
Aña sevdâ-yı fikr-i hâtt u hâl eyler perîşânı
18. Zamân âsûde oldu fitneden vaqt-i şerîfinde
Meger kim fitne-i hüsn-i cemâl eyler perîşânı
19. Zer-i ihsânı ammâ bulmadı cemiyet-i hâtır
Aña dest-i kerem tab'-ı nevâl eyler perîşânı
20. Hışâl-i pâke şâmil oldı zât-ı mec'ma' u 'l-bağrı
Dil-i a' dâsına bu iştîmâl eyler perîşânı

^{9a} 'izz] va'z İ.

^{9b} elemden] emelden İ.

^{14b} ihtilâl] ihtilâf-mâl İ.

^{15a} ü] - İ.

^{19a} hâtır] hâtır İ.

21. Hıdıvā böyle mi ben cem‘ iderdim vasfını ammā
Periřānım benī hayretle lāl eyler periřānı
22. Periřān sözli bir şā‘ır degil bu bendeñiz ammā
Felāṭun olsa da Mecnūn-ı maḳāl eyler periřānı
23. Benüm iḳlim-i ‘irfāna nizām-ı ‘ālem-i ma‘nā
Kemālimden dil-i ehl-i kemāl eyler periřānı
24. Huşuřā bu ḳaşıdem mecma‘-ı i‘cāz-ı ma‘nadır
Ānuñ her beytine fikr-i hayāl eyler periřānı
25. Ki cem‘iyyetli olsun hem periřān olsun elfāzı
Nice zıddile bilmem i‘tidal eyler periřānı
26. İder her mışra‘ı ol niṣām-ı elfāzını imā
Dağı her mışra‘-ı şānī mā’il eyler periřānı
27. Periřānlıkda oldu bu suḳan bir turre-i cādu
Aña cem‘iyyet-i siḫr-i ḫelāl eyler periřānı
28. Benüm mecmu‘a-i pür dānişim ammā periřānım
Beni fersūde-i zīr-i ni‘āl eyler periřānı
29. Suḳanda māye-i teşvīk olur cem‘iyyet-i ḫāṭır
Heveskārāne irāş-ı melāl eyler periřānı
30. Niṣām-ı ‘ālemā şadrā periřānım periřānım
Beni farṭ-ı sitemden bī mecāl eyler periřānı
31. Niṣāmın ḫālimes bir rābıṭa virmezse ve’l-ḫāşıl
Beni bundan periřān ihtimāl eyler periřānı
32. Dil-i pür nūrımı bād-ı muḫālif ḳıldı şad şu‘le
Aña bu firḳati āḫir vişāl eyler periřānı

^{24b} ḫayāl] hayāl İ.

^{27b} siḫr] siḫr İ.

^{29a} ḫāṭır] ḫāṭır İ.

^{29b} melāl] helāl İ.

33. Perîşândır belî her cism-i nûrânîde ‘âdetdir
Felekde mâh-ı tâbânı hilâl eyler perîşânı
34. Cemâ‘at olsa ervâh-ı melek ‘arş-ı mu‘allâda
Beni ammâ du‘âdan iştiğal eyler perîşânı
35. Yeter Fâzıl seni manzûm ider ol âşaf-ı devrân
Seni *min ba‘d* şanma gûşmâl eyler perîşânı
36. Du‘a kıl bu perîşânlıkda şadr-ı ekreme zîrâ
Du‘âyı ref‘-i bâb-ı *lâ yezâ* / eyler perîşânı
37. Vücûdî yevm-i cem‘-i haşre dek devletle var olsun
Nitekim düşmana bād-ı zevâl eyler perîşânı
38. Ola hep muntazam esbâb-ı câh u devleti t̃â kim
Ribât-ı kâ‘inâtı zü‘l-celâl eyler perîşânı

149

Tercî‘-i Bend Der Sitâyiş-i Kâtib-i Sır Şehriyârı Aḥmed Efendî

_ . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . _ _

1. Ey veliyyü’n-ni‘am-ı çâre-resân-ı zî-şânım
Gûş-ı iḳbâliñe mesmû‘ ola bu efgânım
Ben du‘â-kâr-ı ḳadîmim â mürüvvetkânım
Ne ḳuşûr oldu efendüm sebeb-i ḥırmânım
Ḥafazanallah nedir ḥazretiñe ‘işyânım
Var mıdır mezheb-i ihlâşda bir noḳşânım
Ben de bu bâb-ı mu‘allâda du‘â-güyanım
Hem du‘â-güym o dergâhda hem derbânım
Biz de bu dâ‘irenin bendesiyiz sulṭânım
2. Ya‘nî ol dâ‘ire-i zât-ı cenâb-ı vâlâ
Kâtibü’s-sırr-ı şehinşâh-ı memâlik-ârâ
Ḥazret-i Aḥmed Efendî o mekârim-pîrâ
Zâtıdır faḥr-ı selef mâye-i nesl-i ḳadimâ
Öyle bir ehl-i himem bende-nüvâz-ı zu‘afâ

¹⁴⁹ B 91a, İ 121b, - M, T.^{1h} bendesiyiz] bendesiyüz İ.

Gelmişim dergâhına olmağışün nâşīye-sâ
 Âsitânım ben o dergâhda her şubḥ u mesâ
 Biz de bu bâbda bir ḥalka-be-gûşuz ḥâlâ
 Biz de bu dâ'ireniñ bendesiyiz sulṭânım

3. Biz de ol dâ'ireniñ ḥalka-keş-i perdesiyiz
 Ol melâz-ı keremiñ bir kerem-âverdesiyiz
 Anda bir kapu kulu çâker-i perverdesiyiz
 Sufre-i ni' metiniñ loḡma-ḥor zerdesiyiz
 Çâkeri maḥlaş-ı meddâḥi du'â-gerdesiyiz
 Hecriniñ ḥastesi dermândesi pejmürdesiyiz
 Bize bir himmet efendüm ki ḡam âzurdesiyiz
 Felegiñ ḥayli zamândır ki sitem-çerdesiyiz
 Biz de bu dâ'ireniñ bendesiyiz sulṭânım
4. Zerreym dūr olamam mihr-i dırahşânımdan
 Neyleyim dūr olamam şaḥn-ı gülistânımdan
 Cevher-i şâf-ı dilim ayrılamam kânımdan
 Beni kim tırd idecek bârgeh-i şânımdan
 Meger ol dem ki cüdâ ola tenim cânımdan
 Baña bir ḥüsn-i qabûl olsa sulṭânımdan
 Geçerim ḡayret ile 'âḳıbet uṭanmadan
 Baña teng oldı cihân bu ḡam-ı hicrânımdan
 Biz de bu dâ'ireniñ bendesiyiz sulṭânım
5. Biz de bu tekyeniñ abdâlıyız ey baḥt-ı siyâḥ
 Anda iḥlâşla başeski dil-i zâr u tebâḥ
 Âḥ efendüm baña derd oldı bu hicrân eyvâḥ
 Eyle Fâzıl kuluña eski nazâr ile nigâḥ

^{2g} bir] - İ.

^{3a} perdesiyiz] perdesiyüz İ.

^{3b} âverdesiyiz] âverdesiyüz İ.

^{3c} perverdesiyiz] perverdesiyüz İ.

^{3ç} zerdesiyiz] zerdesiyüz İ.

^{3d} gerdesiyiz] gerdesiyüz İ.

^{3e} pejmürdesiyiz] pejmürdesiyüz İ.

^{3f} âzurdesiyiz] âzurdesiyüz İ.

^{3g} ḥayli] ḥayli İ; çerdesiyiz] çerdesiyüz İ.

^{5a} abdâlıyız] abdâlıyuz İ.

^{5b} dil-i zâr u] dil ü zâr-ı İ.

^{5ç} kuluña] kuluna İ.

Saňa da luţfila dā 'im naţar itsün Allah
 Tevbeler tevbeler itdim ise bir zerre günāh
 Ben çerāġ-ı dürr-i iķbāl kim ey 'ālī-cenāh
 Baňa derd oldı du' ā ile bu mıŗra' her gāh
 Biz de bu dā 'ireniň bendesiyiz sultānım

150

Tercī' -i Bend-i Medħiye-i Neŗāt-Ābād*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Bāġ-ı cennet midir ol ħāne leb-i deryāda
 Āferīn ıarħını endīŗe iden üstāda
 Vāķı' ā ŗeklińi kim görse ŗanur rü 'yāda
 İŗte firdevsi temāŗā idelim dünyāda
 Bunda hep iŗte füyüzāt-ı cihān āmāde
 Bülbüli baŗladı bu mıŗra' ile feryāda
 Pādiŗāħım buyuruň seyr-i Neŗāt-ābāda
2. Nice reŗk itmeye bir böyle yere kevn ü mekān
 Ānı leb-rız-i ŗeref kıldı Ĥadice Sultān
 Ĥazret-i pādiŗehi da' vet içün ez-dil ü cān
 Menziliň ola mübārek didi feyż-i mennān
 Oldı āvāzeleri zemzeme-pīrā-yı cihān
 Oķuyup ŗu gibi bu mıŗra' -ı pāķi her ān
 Pādiŗāħım buyuruň seyr-i Neŗāt-ābāda
3. Resmi ĥoŗ mevķi' i ĥoŗ nūra olup müstaġraķ
 Görmedi çeŗm-i cihān miŗlıńi bundan esbaķ
 Anı sultāna mübārek ide ol ĥazret-i ĥaķ
 Bu ne emvāl ile ne sa' ī ile olur ancaķ
 Hep ĥulūŗundan o sultān-ı celīliň muıılaķ
 Seyre lāyık bu ŗeref-ħāne-i vālā elħaķ

^{5d} da] - İ.

¹⁵⁰ B 91b, İ 120a, T 26b, - M.

* Tercī' -i Bend-i Medħiye-i Neŗāt-Ābād] Tercī' -i Bend Berāy Da' vet-i Pād-ŗāħ-ı ' Ālī -Nijād Be-Temāŗā-yı Neŗāt-Ābād T, Tercī-i Bend Der Sitāyiŗ-i Neŗāt-Ābād İ.

¹ Dizelerin sıralanıŗı: abcđefg] acbdçfg İ, T.

^{1ç} iŗte] bārī T.

^{1f} buyuruň] buyuruň İ.

² İ ve T'de c ve ç dizeleri yer deġiŗtirmiŗtir.

^{2b} Ĥadice] Ĥadice İ.

^{2d} āvāze] fevvāre İ, T.

^{3ç} emvāl ile] aĥvāl İ, emvāl ü T; sa' ī] taķlīd İ, T.

Pâdişâhım buyuruñ seyr-i Neşât-âbâda

4. Havz-ı pākizesiniñ şu‘le-i âb ü tâbı
Anda her mâ’i virir bârika-i mehtâbı
Bu sarây içre tamâm oldı şafâ esbâbı
Oldı her hânesinin bād-ı şabâ bevvâbı
Halka-i bâbı fedâ eyledi zevk ü h‘âbı
Böyle söyler hep âçıldıkça şarîr-i bâbı
Pâdişâhım buyuruñ seyr-i Neşât-âbâda
5. Şaklasun zât-ı hümâyûnı hatırdan Allâh
İde hemşîre-i ‘âlîyi müşerref ol şâh
Zevk ü şevk eyleyeler bâ-şeref devlet ü câh
Birbirinden dağır ayrılmaya ol mihr ile mâh
Diye hürşîd-i felek ‘aşkla mâşâ’allâh
Böyle mışra‘ okuya Fâzıl-ı dâ‘i her gâh
Pâdişâhım buyuruñ seyr-i Neşât-âbâda

151

Tebrikiyye-i Kethüdâ-yı Mehd-i ‘Ulyâ Yûsuf Ağa Der Teşrîf-i Sâhilhâne-i Beşiktaş

___./_. ___. ./_. ___. ./_. ___.

1. İkbâl ola teşrîf-i Ziyâ Paşa efendüm
Teşrîfîñ ile rûh gelür taşâ efendüm
Reşk itdi Sitânbul Beşiktaşâ efendüm
Hâk-i kâdemiñ nüsha olur başâ efendüm
Nûr toğdı kuddûsiñle Beşiktaşâ efendüm
Devlet ile ikbâl ile biñ yaşâ efendüm
2. Olmuş Beşiktaş ü Sitanbul ‘urefâdır
Birbirlerine hâzretiñ içün rukabâdır
O faşl-ı şitâ geldigine dîde-güşâdır
Bu vâkt-i bahâr olsa diyü kâri-du‘âdır
Nûr toğdı kuddûsiñle Beşiktaşâ efendüm
Devlet ile ikbâl ile biñ yaşâ efendüm

^{4d} zevk ü h‘âbı] zevk-i h‘âbı T.

^{4e} söyler hep] söylemiş İ, T.

^{5a} hatırdan] hatırdan T.

^{5b} ‘âlî] vâlâ İ, T.

^{5c} ü] - İ.

¹⁵¹ B 92a, İ 173b, - M, T.

^{1d} kuddûsiñle] kudûmuñla İ.

3. Ben hufte idim gūşe-i beytü 'l-hazenimde
Sultānımın ed' iye-i hayrı deheninde
Bir bülbül-i hoş-nāṭıka şāḥ-ı suhanımda
Bu beyti terennümle okurdu çemenimde
Nūr toğdı kıddūsınle Beşiktaşā efendüm
Devlet ile iqbāl ile biñ yaşā efendüm
4. Teşrifiñ ile buldı ziyā rūy-ı ahālī
Gülgönçe gibi semtimiziñ güldi cemālī
Bir mihr-i cihān-tāb imiş ol hazret-i 'ālī
Ol gurre-i devletiñe hilāl mütelālī
Nūr toğdı kıddūsınle Beşiktaşā efendüm
Devlet ile iqbāl ile biñ yaşā efendüm
5. Ol kevkebe-ārā-yı himem Yūsuf Ağadır
Ol bāriḳa-i bahşā-yı kirve 'uzamādır
Ahlāk-ı kerīmānesi hep ḥaḳḳa rızādır
Tebrīk-i kırūmı kılına ḥayr-du' ādır
Nūr toğdı kıddūsınle Beşiktaşā efendüm
Devlet ile iqbāl ile biñ yaşā efendüm
6. Her kande ise dā'im ola zevḳ ü şafāsı
Ol luṭf-ı firāvānla ol bezl ü 'aṭāsı
Ḥürşid gibi zāhir olur nūr ü ziyāsı
Her semte ki teşrifi olur cennet orāsı
Nūr toğdı kıddūsınle Beşiktaşā efendüm
Devlet ile iqbāl ile biñ yaşā efendüm
7. Ḥaḳ dā'im ide zātını ḥ'āhişleri üzre
Bevvāb ola tevfiḳ-i Ḥudāyī diri üzre
Pervāne ola luṭfullahı seri üzre
Bābında ola sāyesi çākerleri üzre
Nūr toğdı kıddūsınle Beşiktaşā efendüm
Devlet ile iqbāl ile biñ yaşā efendüm
8. Ḥaḳ devlete ehl-i himemi müntehab eyler
Ol zātı umūr-ı zu' afāya sebeb eyler

⁶ Bu bent: - İ.

Ehl-i edebi cevri-i felek bî-edeb eyler
 Fâzıl kuluñız haqq-ı cevâdı taleb eyler
 Nûr toğdı küddüsîñle Beşiktaşa efendüm
 Devlet ile ikbâl ile biñ yaşa efendüm

152

Tercî'-i Bend Berây-ı Müfred-i Hâtem-i Şadr-ı Â' zam Yûsuf Ziyâ Paşa*

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

1. Bi-ḥamdüllâh ki şubḥ yevm eşneyn
 Qudûm itdi zahîr-i şâh-ı kevneyn
 Nizâmü 'l-âlem-i berrîn ü bahreyn
 İden dünyaya cûdı baş-ı kefeyn
 Veğâda âferîn fermâ-yı şıffeyn
 Ola zât-ı dü-âlem zîb-i şadreyn
 Ola tevfiḳ-i haḳ der-pîş ü mâbeyn
 Keremkârâ be-nûr-ı pâk-ı şıbtēyn
 Hudâvendâ be-haqq-ı *kā be kavseyn**
 Şüd-i Yûsuf 'Azîz-i Mısr-ı dâreyn
2. O destûr-ı mufahḥam şadr-ı a' zam
 Cenâb-ı ḥazret-i serdâr-ı ekrem
 Şehâda pençe-tâb-ı dest-i Hâtem
 Ğazâda lerze-baḥş-ı ḳalb-i Rüstem
 Fütûḥ-ı Mışrla bundan muḳaddem
 Meger olmuş işâret naḳş-ı Hâtem
 Ki yazmış mührine ḥallâḳ-ı 'âlem
 Ezelden işte bu beyt-i mükerrem
 Hudâvendâ be-haqq-ı *kā be kavseyn*
 Şüd-i Yûsuf 'Azîz-i Mısr-ı dâreyn
3. Mübârek-bâd-ı feyz-i âsmânî
 Ziyâ-yı Yûsufî tutdı cihânı
 Hoşâ âvâze-i şâhib-ḳırânî
 Zihî kişver-güşâ-yı Ḳahramânî
 'Arab iḳlîmine bu fetḥ-i şânî
 Añlsun ḥaşre dek nâm u nişânı

¹⁵² B 92b, İ 122a, - M, T.

* Tercî'-i Bend Berây-ı Müfred-i Hâtem-i Şadr-ı Â' zam Yûsuf Ziyâ Paşa] Tercî'-i Bend Berây-ı Müfred-i Hâtem-i Şadr-ı Â' zam Ziyâ Yûsuf Paşa İ.

* Kur'an Necm, 53/9: Öyle ki iki yay kadar hatta daha yakın oldu.

Yazılsun Hâtem-i Hürşide şânı
 Bu maṭla‘ -i yâd-kâr-ı câvidânı
 Hudâvendâ be-ḥaḳḳ-ı *ḳâbe kavseyn*
 Şüd-i Yûsuf ‘Azîz-i Mısr-ı dâreyn

4. Nizâmü’l-mülk ü dînü’l-münevver
 Sitânbuldan ‘adûya çekdi leşker
 O gence Hızır-ı Cibrîl rehber
 Gidüp tevfiḳle geldi muṣaffer
 Ser-i düşmen ḥaṭîb-i seyfe minber
 Oḳurdi ḥuṭbe-i *Allahu ekber*
 Bu nuşret zâtına emr-i mukadder
 Ki beyt-i mihridir iş bu muḥarrer
 Hudâvendâ be-ḥaḳḳ-ı *ḳâbe kavseyn*
 Şüd-i Yûsuf ‘Azîz-i Mısr-ı dâreyn

5. Oḳutdı nâmını serdâr-ı ğâzî
 Rızâlu’l-lâha kıldı dil-güdâzı
 Bu hizmet ile buldı imtiyâzı
 Ki taḥlîş itdi iḳlîm-i Hicâzı
 Eyâ erbâb-ı câhıñ ser-firâzı
 Budur Fâzıl ḳuluñ her dem niyâzı
 İlahî âşafıñ ol kâr-ı sâzı
 Resûlullah olsun dil-nüvâzı
 Hudâvendâ be-ḥaḳḳ-ı *ḳâbe kavseyn*
 Şüd-i Yûsuf ‘Azîz-i Mısr-ı dâreyn

153

Ḳaşîde-i Tuğ-nâme Der Sitâyiş-i Sâmi Ebûbekir Paşa

.. _ _ / . . _ _ / . . _

1. Ḥabbezâ tûğ-ı hümayûn muḳaddem
 Şâhid-i devlete müşkîn-i perçem
2. Nice perçem ki münâsib-i şâna
 Şânına pençe-i mihr-i a‘ zâm
3. Perçem ammâ ki degil jülîde

¹⁵³ B 93b, İ 65a, - M, T.

^{1b} devlete] devlet-i İ.

Ṭurre-i zühre gibi ḥam-der-ḥam

4. Belki her mûy-ı cihân-ârâsı
Râbıṭa bend-i niẓâmü 'l-âlem
5. Bârekallâh zihî tûğ-ı zafer
Her biri şânla ḥurşid-i 'ilm
6. 'Azzekallâh ḥoşa tûğ-ı fütûh
Her biri fâtih-i iḳlim-i himem
7. Şânekallâh behey tûğ-ı server
Her biri mirvaḥa-i bād-ı kerem
8. Gösterir her biri mâ-şâ '-Allah
Şekl-i dūnbâle-i âhū-yı ḥarem
9. Sa' d u iḳbâlle zīb-i efzâdır
Her biri ḥoşe-i gülzâr-ı irem
10. Her biri bâl-i hümâ-yı devlet
'Adlle sâye-ber-endâz-ı ümem
11. Her birisi dem-i ṭâvûs-ı cenân
Sebeb-i ğıṭṭa-i nev' -i âdem
12. Gülşen-i devlet-i sa' dâbâda
Her biri sūnbül-i şād u ḥurrem
13. Her birisi pîr-i münevver liḥye
Ḥâdim-i şer' -i nebiy-yi ekrem
14. Dergeh-i şer' -i şerîf-i pâke
Heme cārûb gibi müstaḥdem
15. Gâhıce nuşret ile rakşa gelür
Gūyiyâ her biri pâkize şanem

^{12a} devlet-i] devlete İ.

16. Gāh olur serkeş-i nāzende hırām
Ser-ber-efrāhte-i hayl u haşem
17. Na^c razen-i ‘āşıkı tabl u surnā
Eli bayraklı hevādār-ı ‘alem
18. Ne yaña olsa eger rîş-efşān
Aña peyverlik ider seyf ü qalem
19. Düşmenin başına püsküllü belā
Görinür her biri mār-ı erķam
20. Allah Allah bu ne teşhîr-i ‘azîm
Çüb-ı Mûsa mı yāhūd ‘İsā dem
21. Müyla ‘ālemi derbend itmek
Bu hemān bir nefes-i şāh-ı ümem
22. Nefes-i şāh-ı cihāndır ammā
Anı tenfîze gerek bir Rüstem
23. Öyle bir āşaf-ı ‘āli-cāhıñ
Tûğudur vaşfım ile müstelzem
24. Yaraşur rişte-i hürşîd-i felek
Tûde-i tûğuna olsa munzam
25. Tûğına olsa zamîme şâyân
Dem-i refref ile zülf-i Meryem
26. Ol ki tevfiķ ü zafer-i tûğ-keşi
Hâzret-i āşaf-ı ferhunde-şiyem
27. Ser-firâz-ı ‘ulemā ehl-i hüner
Ser-tâc-ı vüzerā ehl-i himem

^{16a} hırām] harām İ.

^{18b} aña] kâh İ.

^{20b} mı] - İ.

^{21a} müyla] böyle İ.

28. Būbekr nāmla Fārūḳ-ı vera^ç
Daḡı ^ç Osman-ı sehā Ḥaydar dem
29. Padişāh-ı vūzerā kim vūzerā
Cān atar olmaḡa bābında ḥadem
30. Muḳtedā-yı ^ç ulemā kim Fazlı
İder erbāb-ı beyānı ebkem
31. Gıbṭa-baḡş-ı büleḡā kim nuṭḳı
Vaḡy-fermūde gibi mu^ç cīz-dem
32. Tūşe-baḡş-ı kerīmā kim keremi
Kerem-āmūz-ı sehā-yı Ḥātem
33. Mūşikāf-ı ^ç uḡalā kim fikri
Rāz-ı ser-beste-i ḡayba maḡrem
34. İftihār-ı şu^ç arā kim naẓmı
Māye-i nātıḳa-i ehl-i raḡam
35. Nükte-sāz-ı faşaḡā kim neşri
Sebaḡ-āmūz-ı edībān-ı ḳalem
36. Merd-i meydān-ı veḡā kim ḳahrı
Şaf-ı a^ç dāya ḳazā-yı mübrem
37. Her ḳalemlisi ḳazā-yı dilsūz
Levh-i a^ç dāya münāsib o ḳalem
38. Dil-nüvāz-ı zu^ç afā kim luṭfi
Nice maḡzūn dili eyler ḡurrem
39. Uḡde-i muḡkem-i peymānı gibi
Ḥayr u şerde küre-i lā vü ni^ç am
40. Himmet ü cūd u sehāsi ister
İde dünyāyı ^ç azīz ü mūkerrem

^{40a} himmet ü cūd u] himmet-i cūd-ı İ.

41. Beli şermende-i feyz ü keremi
Olmış elḥaḳ ‘Arab u Rûm u ‘Acem
42. Şöyle bildim ki kef-i himmetine
Ḥarc-ı yek-rûze degil ḳaḅlayım
43. Şöyle zabt eylemişim aḥlâḳıñ
Meslek-i ḥazret-i faḥr-ı ‘âlem
44. Şöyle ben anlamışım evẓa‘ ın
Ki bu ḥâletler aña hep mülhem
45. Şöyle feh̄m eylemişim zātını kim
Ya melek yâ velî Alāhu ‘âlem
46. Ey semā mertebe sāmî ‘atabe
V’ey felek kevkebe seyyāre ḥadem
47. Sensin ol āṣaf-ı vālāsın kim
Her bir engüştüñe lāyık Ḥâtem
48. Sensin ol cevher-i yektâ-yı vüçüd
Saña eş var ise merḥûn-ı ‘adem
49. Sensin ol dāver-i gerdûn ‘azamet
Zerredir himmetiñe ümerā hem
50. İşte iḥbār-ı selef işte ḥalef
Var mı zātıñ gibi pākize şiyem
51. Ḳalem evṣāfıñı taḥrîr idemez
Şad dehān olsa aña hem şad fem
52. Ola sencîde-i mîzân-ı rızā
Suḥanım her ne ḳadar olsa da kem

^{41a} ü] - İ.

^{46a} semā] sāmî İ.

^{47b} engüştüñe] engüştüne İ.

53. Ola şad ‘acizle bu tuğ-nāme
Tuḥfe-i bāb-ı ḥıdīv-i a‘zam
54. Bilürüm medḥine ğayet yokdur
Kangı evşāfıñı yazsam bilmem
55. Gerçe ‘arz itmişdim bendeligi
Bunca eş‘ār ile bundan aḳdem
56. Kõnmaz ammā ki beni şıdķ-ı ḥulūş
Dilde ol āteş-i ḥasret muḥkem
57. Hem beyān itmede nuṭkum ‘āciz
İsterim ‘arz-ı ‘ubūdiyyeti hem
58. Nice demler elem-i ‘illet ile
Medd-i ğam sīnede olmuş müdġam
59. Yine bu ğamla dil-i bīmāre
Midḥatıñ ḥaḳ bu ki cāndan elzem
60. Bunca illetle bu güftār-ı ‘acīb
Mürde inṭāķı gibi müsta‘zım
61. Benüm ol şā‘ir-i ‘İsā enfās
Baña dünyāda bulunmaz hemdem
62. Benüm ol nādir-i devrān ki baña
Māder-i çarḫ toġurmaz tev’em
63. Fikr-i çālāk mı ‘ayyār-ı ḥayāl
Eylemiş zirve-i ğayba sellem
64. Fāzıla vaḳt-i du‘ā āġāh ol
Dem-i fahriyye deġil hey sersem

^{56b} ḥasret] ḥasret İ.

^{63a} ḥayāl] ḥayāl İ.

^{64b} hey] her İ.

65. Mihr ü mehden nitekim Hüsrev ü çarh
Çeke zerrîn tûğ u sîmîn ‘alem
66. Devlet ü saṭvet ile şîḥḥat ile
Ola pâyında vezîr-i ekrem
67. Şöyle her emrine olsun münkâd
‘Âlem ü ṭâli‘ gerdün her dem
69. Pîş-gâhında çekilsün dü-yediñ
Rûz-ı eşheb ile leyl-i edhem

154

Der Medḥ-i Meḥmed ‘Ârif

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Ğam-ı firkatle derd-i firāvân geldi
Ol kadar ki baña ölmek katı âsân geldi
2. Dil-i bîçâre bu hâlde gezerken nâ-gâh
Görüp ‘avdet idüp ḥurrem ü şâdân geldi
3. Beni ḥayretde kodı Tûr-ı âsâsı zîrâ
Âh u girye iderek kendi de ḥandân geldi
4. Didim âyâna ḥaber söyle ki bu tavrından
Dil-i dîvâne benüm ‘aqlıma noḡşân geldi
5. Hî cevâb itmedi nuṭkı tutulmuşdı meger
Çünkü efrâṭ-ı feraḥdan baña ḥayrân geldi
6. Ḥaber alsın diyü cânı daḥı tîz gönderdim
Oda baḡdım gülerek bezme şitâbân geldi
7. Ḥayretten o daḥı rızḡa mecâli yokdur
Aña da şevḡi meger bî-ḥad ü pâyân geldi

^{65b} u] - İ.^{66a} ü] - İ.^{67b} ü] - İ.¹⁵⁴ İ 172b, - B, M, T.

8. Kaldı hayli zamân vâlâ hayrân tâ kim
Anlara söylemege kudret ü imkân geldi
9. Didiler müjde saña ey gile-ḡand-i firḡat
Meclise istediḡin merd-i suḡandân geldi
10. Ya‘ni ol ‘ârif billah Mehmed ‘Ârif
Zende-i zümre-i ehl-i dil-i ‘irfân geldi
11. H̡avuz kenârında olan ḡaşr-ı ferâh-efzâda
İki baḡrın arasında oturup yan geldi
12. Bu sözü söyleyicek anlar o dem şādiden
Ḥaḡ budur kim ten-i bīmārıma dermân geldi
13. Der-‘aḡab ben daḡı sür‘atle varup meclisine
Anı gördükde baña ḡâlet ü ḡaberân geldi
14. Gelmedi bir daḡı hiḡ ḡâtıra derd-i firḡat
Ḥâşılı vaşlı ile bir şevḡ-i firāvân geldi
15. Bir du‘â mevḡi‘dir ḡisset-ḡüşâ ol Fâzıl
Çünki şimdi yeñiden cismine bir cân geldi

155

Melâḡife Berāy-ı Türḡi Delī ‘Oşman Ez-Ḥademe-i Kapudân-ı Deryâ Ḥüseyin Paşa

.. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Türḡe ‘âdet bu ki ḡayvan dirler
‘Âlim olsa yine nādân dirler
Bezm-i ‘irfânda yoḡurtlarsa eger
Var mıdır Türḡe bir ayran dirler
2. Olsa Ḳārûn yine dirler ḡammâl
Şîr eger olsa yine âdına filân dirler
Var iken anda o nâ-baḡta fi‘al
Pîr olursa daḡı oḡlan dirler

¹⁵⁵ İ 112a, T 59b, - B, M.^{2b} filân] ḡaḡal T.^{2c} baḡta] puḡte T.

3. H̱ar gibi böyle baḳarken mebẖūt
Nice eyler zuraḑā bunda s̱uḵūt
Ya eṣek lālesi ya ḥam armūd
Saḳalı sebze-i ḇustān dirler
4. Olsa dānā yine dirler ṣaṣḳın
Ḳuzı olsa yine dirler ḳoyun
Hem küheylān ise dirler ḥapḳūn
Gāhice maṣhara-i ṣeyṭān dirler
5. Boyñuzıla düşürüp ṣarığını
Ayağından çıkarup ḳarığını
Görseler topuğunun yarığını
Öküz olmuş yine insān dirler
6. Türk eger ḥüsn ile olsa āhū
Yine ṭab‘ı olur elbet bed-ḥār
Yine dirler aña toḡmaz ayu
Ḳahramān olsa da ḳoban dirler
7. Olmasa bende-i bāb-ı zī-ṣān
Aña ḏunyāyı iderdim zindān
Adını eyleyelūm bāri ‘ayān
Deli ḥayvān deli ‘Oṣmān dirler

156

Ḳasīde-i Teṣekkür-i Der Ḥaḳḳ-ı Ṣadr-ı A‘zam*

— . — — / — . — — / — . — — / — . —

1. Ḥamdülillah öyle bir dergāha ḳıldım intisāb
Kim ḡubār-ı āsitān-ı kehl-i ḳeṣm-i āftāb
2. Öyle bir dergāh-ı vālā kim bütün erbāb-ı cāh
Devlet ü cāhi ider ḥāk-i dedenden iktisāb
3. Cevher-i iḳbāl ü devletdir o seniñ āsitān
Ma‘den-i feyz u sa‘ādetdür hemīṣe ol türāb

^{4a} ṣaṣḳın] ṣaṣḳun T.

^{6b} ḥār] ḥū T.

¹⁵⁶ İ 49a, - B, M, T.

* Başlık bilgisi İÜ nüshasından alınmıştır.

4. Tâli‘ im açıldı geldi maṭlabım ayâğıma
Nāgehān her yandan oldu feyz ḥaḳla fetḥ-i bāb
5. Rūz ü şeb ḡamlarla zār u nā-tüvān olmuş iken
Şimdi envā‘ -ı meserret ile oldu kām-yāb
6. Buldı hep birer güşāyiş ‘ aḳd-i devā-yı arzu
Olmış iken her biri rahme-i Efrāsiyāb
7. Ḥamdülillah cān u dil buldı refāhiyet henüz
Eskiden ālām ile olmuş iken bir ızdırāb
8. Hāşılı şimden gerü eflāka nāz itsem revā
Dehr-i dūna kec niḡāh itsem daḥı ḡāyet sevāb
9. İşidüp geldi nedāmet ile çarḥ bir fi‘ āl
İtdiginden eyledi ḡāyet ile şerm ü hicāb
10. Sābıḳā aslā niḡah itmez iken şimdi ‘ aceb
Bir merām için işāret eylesem eyler şitāb
11. Rāhda buz dūçār oldıḳca ehl-i miḥnete
Āteş-i reşk ü ḥasedden baḡrım oldu dizi kebāb
12. Şimdi ammā ḥamdülillah baña ‘ ālem reşk ider
Başladı reşk itmege daḥı bu çarḥ ne ḳubāb
13. Ya nice reşk itmesün ‘ ālem ne yapsun çarḥ-ı dūn
Togrısı bu bābda hīç anlara olmaz ‘ itāb
14. Bārgāh-ı āsafīdir bu bir ednā bendesi
Ḥüsrev-i İskendere ma‘ zūr tut virmez cevāb
15. İntisāb itmek içün ol bār-gāha çarḥ-ı dūn
Māh ḥürşidiñ virürdü rüşvete bī irtiyāb
16. Melce-i iḳbāl-i devlet hem penāh-ı yümnü feyz
Bār-i yār-ı şadr-ı vālā āşaf-ı ‘ ālī cenāb

17. Bâ' is-i rüşd ü sedâd ü bâdi-i emn ü bilâd
Âşaf-ı vâlâ cenâb u dâver-i devlet-me' âb
18. Âsumân rif' at Felâtûn fikret âşaf menkabet
Kahramân şavleti Sikender şatvet ü Dârâ cenâb
19. Ol ki her ef' âl ü eķvâlinde fikri dâ'imâ
Haķdan aķz ü nümâ kesb-i hayrat ü şevâb
20. Ol ki eyyâm-ı neşât-engiz devr-i hürremi
Pîr-i deriñ defter-i 'ömrinde eyyâm-ı şitâb
21. Esb-i iķbâline bâl-i kudsiyândır ğâşiye
Mühr-i na' l ü aķterân mih u ğalâl nev-rikâb
22. Böyle destûr-ı vâķûr u 'umdetü'l-cumhûr kim
Pîş-ġâhında Felâtûn olsa virmez cevâb
23. Baķr ister lücce-i feyz-i 'atâsından biķâr
Kaķre ister riziş-i ebr-i seķâsından seķâb
24. Haķ bu kim ma' mûr u âbâdâne kıldı 'âlemi
Kalmadı var ise illâ sine-i 'âşık ħarâb
25. Oldı devri bâ' iş-i âsâyiş devr-i zemîn
Buldı âsâyiş daķı bu ķubbe-i pür inķilâb
26. Görmedi çeşm-i şadâret böyle bir âşaf-ı naķîr
Her umûra âşinâ her ma' rifetde behre-yâb
27. Âşafâ şadra kerem-kâra merâķim-ġüsterâ
Ey meķârim-pîşe zî-şân âşâf-ı devlet-nisâb
28. Sensin ol 'âlî meķân maķhar-ı esrâr-ı haķ
Zâtına pâyeste tevfiķ-i Ĥudâ-yı âdet-iyâb
29. Sensin ol dânâ-yı 'âlem âşnâķâr-ı 'irfân
Kim bütün ef' âline dümdârdır rüşdü savâb

²⁰ 20-41. beyitler arası İ nüshasında kayıtlı degildir. İlgili beyitler İÜ nüshasından alınmıştır.

30. Sensin ol destūr-ı nīgūkār u hayrāt-cūy kim
Rūz ü şeb hayr-i du‘ ā itmekde saña şeyḫ ü şebāb
31. İşte ez-cümle bu ‘abd-i ‘aciz ü bī-kes daḥı
Nā-ümid olmuş iken luṭfuñla itdik kāmıyāb
32. Haḫ bilir kim rūz ü şeb bu ni‘ meti fikr eyleyüp
Hıdmet-i hayr-i du‘ āñızla gözümde gitdi hāb
33. Ben riya itmem yalan hıç söylemem hāşā ki ben
Eylemem dünyā içün bugüne fi‘ li irtikāb
34. Hıdmetiñden tā ölünce haḫ beni ayırmasun
Bāb-ı mecīdiñ vār iken göstermesün bir ğayrı bāb
35. Sen hemān ey mihr-i devlet tā beş elṭāfdan
Geh-be-ğāh bu zerre nāçizi eyle behre-yāb
36. Devletiñde gerçi şādānım velākin sīnede
Bulunur eski elemelerden hırāş u piç ü tāb
37. Zimmetimde ya‘ ni sâbıḳdan düyünüm var birāz
Şāhid-i tab‘ imda ol sebebdendir ıztırāb
38. Devletiñde cümlesi āsān olur ben ğam yemem
Müstedām ol sen hemān devletle ey ‘ālī-cenāb
39. İzn olursa līk küstāhāne söyler zem birāz
Vasf-ı şı‘ r-i cān-fezā-yı medḫ tab‘ -ı nükte-yāb
40. Cümleñiñ ma‘ lūmudur gerçi ne ḥācet vaşfım
Buldı mihr ü meh gibi şöḫret bu nazm-ı müstehāb
41. Şā‘ ir-i aylak-süvār-ı arsa-ğāh ma‘ niyim
İşte meydān-ı suḫan var mı baña bir demir-kāb
42. Sözlerim sūzan olurdu olmasa idi ebrār
Tab‘ -ı āteş-nāk zira dā‘ imā pür iltihāb

43. Āferin aḥsenet ey Fāzıl bu şî‘r-i dil-keşe
Kim dimāğ-ı ṭab‘a virir her sözi ḥükm-i şerāb
44. Söz tamām oldu ḥulūs-ı şıdqla şimden gerü
Destîñ aç kim geldi hengām-ı du‘ā-yı müstecāb
45. Tâ ki her nev sâlde âmed-şûde-i a‘yâr ile
İreler zevk ü şafâ-yı ḥulḳ-ı ‘âlem iktisāb
46. Düşmen-i bed-ḥ‘âhlar ḳurbân ola ḳoç başına
Sen hemân devlet ile var ol eyā‘âl-i cenāb
47. Bu cihan ṭurdıkca ṭur oldu sultānım benüm
‘İydler gelsün de gitsün ta ‘ālî yevmü’l-hisāb
48. Bunda ‘izz ü cāh u devlet anda firdevs-i berîn
İki dünyādan merām üzre olasin behre-yāb

157

Ḳaşıde-i Der Ḥaḳḳ-ı Ḳoca Yusuf Paşa ‘Azîmet-i Ordu-yı Hümāyun*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Yine açdık sefer için ‘alem Allah yekdir
Ne ‘alem ra‘yet-i fahr-ı ‘ümem Allah yekdir
2. Berg ile şā‘ıḳa-i muḥriḳayı egdirerek
Çağırır medfa‘-ı ejder-şikem Allah yekdir
3. Çünkü ma‘lum ki ne nuşret ü min ‘indillāh
Çekmesün ‘asker-i İslām elem Allah yekdir
4. Sāl-i târiḫi ki ‘Abdülḥamid ġālibdir
Çekmeziz nuşret için biz de ġam Allah yekdir
5. Öyle bir şavlet-i şāhâne idüp düşmene kim
Ditredi ḥavfla şāh-ı ‘Acem Allah yekdir
6. Gül-i iclāline bir Nemçe ise düşmen-i din

¹⁵⁷ İ 50a, - B, M, T.

* Başlık bilgisi İÜ nüshasından alınmıştır.

Mihr-i şemşîre tayanmaz ünüm Allah yekdir

7. Yâş için ol qurı ğavgaya peşimân oldu
Gözyaşı dökmededir dem-be-dem Allah yekdir
8. Bâb-ı vâlâya ru'ûsı gele Rusyalının
Hağ helâk eyleye ser-tâ-kadem Allah yekdir
9. Qal'a ider qal'ayı girse Sikender olsa
Leşker-i şâh-ı mu'allâ-himem Allah yekdir
10. Düşmene biñ tób taburdan efzûn mühlik
Nefes-i pâdişeh-i Cem-ğaşem Allah yekdir
11. Ba'd-ezîn biz dağı ğâzi okuyalım zîrâ
Yazdı ğâzi anı levh ü qalem Allah yekdir
12. Düşmen-i dîni ide hâzret-i Yûsuf Paşa
Heme üftâde-i çâh-ı 'adem Allah yekdir
13. Zülf-i tarîk-i pârekende-i hûbân gibi
İde a' dâyı bütün hem-be-hem Allah yekdir
14. Nağs-ı bed bahtını qahrân ide pâmâl ü şikest
Şadr-ı Rüstem-reviş-i muhteşem Allah yekdir
15. Rü'yet-i hâzret-i peygamber ile mesrûran
Gele İstanbul ol muhterem Allah yekdir
16. Dildeki hüzn-i metîn-i ğamı şekvâ ideyim
İrişür belki cünûd-ı kerem Allah yekdir
17. Fetğ idüp qal'a-i sengîn-i ğamı sînemden
Beni hem ide ğarîk-i ni'am Allah yekdir
18. İde imdâd o paşa-yı 'adâlet-pîşe
Yağılup leşker-i cedd-i Rüstem Allah yekdir
19. Münhezim ola ömründe gürûh-ı iflâs
Düşe ardına sipâh-ı direm Allah yekdir

20. Sāyesinde olayım müktesib zevk ü na'īm
Şāhīb-i şervet ü māl u ḥadem Allah yekdir
21. Māl-i ḥulyāya mı ṭaldıñ yine uyan Fāzıl
Şıdqla söyle hemān dem-be-dem Allah yekdir

158

Kaşide-i Der Sitāyiş-i Muştafā Paşa

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Bārekallāh yine ruḥsār-ı 'arūs-ı eyyām
Buldı meşāṭa-yı behcet ile ārāyiş fām
2. Tazelendi yeniden pīren-i dehr-i denī
Nev-civān oldu yine pīr-i sipihr-i ḥod-kām
3. Sū-be-sū gezmede dūşize-i şādi-i ṭarab
Genc-i vaḥdetde nihān oldu 'acūz-ı ālām
4. Zühre sāziñ bırağıp eyledi raḫsa āğāz
Raḫs ider böyle giderse daḫı bī-şek Behrām
5. Ḥarem-i meykedeye pīr-i muğan daḫı virüp
Bu meserret ile başka edā başka nızām
6. Ya'ni bintü'l-'aynı virdi nigāhān-ı rinde
Naḫl ile eyledi ālāt-ı zifāfı itmām
7. Dil-i tefahḫuşda iken bu revīş-i ra' nādan
Ki ne olsun bu meserret bu mübārek peygām
8. İrişüp gūşına feryād ki ey dil sende
El gibi eyle bu demlerde meserretle ḫırām
9. Duḫter-i şāhı zifāf eylediler paşaya
Ma'den-i zevk-i ṭarab oldu bu vaḫt-i fercā
10. Ser-firāz-ı vüzerā cāy-ı niyāz-ı fukarā

Çāre-sāz-ı zu‘ afā kalb-nevāz-ı eytām

11. Ya‘ni hem-nām-ı peygamber daḥı hem-ṭab‘-ı melek
Ol ‘ālî mertebe dāmād-ı ŧehen-ŧāh-ı enām
12. Ol ki dūnyāya ne geldi ne gelür aḳrānı
Reŧk-i aḥlāf daḥı ğıbṭa-i eslāf-ı kirām
13. Zāt-ı pür nūrı Siṭanbūla duḥūl eyleyecek
Buldı ḥānesi gūyā ki birer birer tamām
14. Lîk ammā ki çıkınca Ḥalebü’ş-ŧehbādan
Buldı fırḳat ile her ŧubḥ-ı Ḥaleb ḳulmet-i ŧām
15. Ah efendüm Ḥalebiñ zıkr ḧeker sözünden
Ḥāṭıra geldi biraz miḥnet-i vāfir-i ālām
16. Ḳıldılar bendeñizi defter emîni Ḥalebe
Gitmege ol ṭurfe-i pāke iderler ibrām
17. Bunca defterleri ferdā nice bir derviş ideyim
‘Ācizim defter-i a‘ mālîme ben rûz-ı ḳıyām
18. Hem daḥı ḳaḥṭ-ı cemālî var imiş ŧehbāzıñ
ŧāḥib-i ṭab‘ ḥiḧ eyler mi o yerde ārām
19. Yok ise ḥüsni eger bâri hemân ân olsun
Ḳā’ilüz ân yok ise bâri bulunsun endām
20. Ḥüsni ü ân daḥı endām bulunsun ṭutalım
Ṭavr-ı ḥübān-ı Siṭanbulı ne mümkin itmām
21. Daḥı ma‘düm imiş āb-ı mey-i telḥ o yerde
‘Aḳlı baŧındaki adam ola mı ŧirîn-kām
22. Cümleden ḳat‘-ı naḳar bundaki yārāna bedel
Bir ālay ḥarla nice eyleyeyim baŧ-ı kelām
23. Ṭab‘-ı güḧ sözleri güḧ hem naḳarı güḧ i‘rāb
Ādeme sözleri elbet ider irās-ı cezām

24. Ben de ol cinsdenim gerçi veliken neslim
Zübdetü'l-cins ü hüner şāhibi sādāt-ı kirām
25. Bā-ḥuşuş oldu ferāmuş-ārā-yı ' Arabi
Ṭab' a naķş oldu bütün şīve-i Rūm A' cām
26. ' Arab u Rūm u ' Acemde suḥanım sārīdir
Bu suḥan ṭab' ıma dergāh-ı ḥıdāvet ilhām
27. Genc-i endīşe me' āni ile olmuş lebrīz
Nazm için eyleyemem şab' ıma aślā ibrām
28. Ah ammā ki felek bāde-i ḥamrā yerine
Kendü ḥūn-ı cigerimden elime şunmada cām
29. Fāzıla ḥazret-i paşaya bütün ma'lūmdur
Ḥālını şimdi ne ḥācet ki idersin i' lām
30. Sen hemān eyle ḥulūş ile du' āya āğāz
Nazma çün kâ' idedir ḥayr-ı du' ādır encām
31. Devlet ü şıḥḥat ile şāğ olasın sulṭānım
Vire Allahu te' ālā nice evlād-ı kirām
32. Gün-be-gün dem-be-dem lahza-be-lahza dilerim
Devletin eyleye efzūn-ı Ḥudā-yı ' allām

159

Kaşide-i Der Sitāyiş-i İbrahim Paşa

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

1. Felegiñ devr-i dilārāmına māşāallah
Böyle dil-ḥāste aḥkāmına māşāallah
2. Mevki' i üzre kader böyle maḥallinde ' aṭā
Ḥükmüne ḥaṭṭına islāmına māşāallah
3. Bu ' ināyetde daḥı pādīşeh-i devrānuñ

Āferin kuvvet-i aqlāmına māşāallah

4. Kıldı bir zāt-ı kerem-kāre vezāret ihsān
Rūḥ-ı āşaf didi in‘āmına māşāallah
5. Zāt-ı pākize-i hem-nām-ı ḥalilü’r-raḥman
Zātına himmetine nāmına māşāallah
6. Hem emīrū’l-ḥacc ü hem Mışra olup ser‘asker
Şeref-i ṭālī‘-ı fercāmına māşāallah
7. Mışr ile Şāmı degil‘ālemi eyler teşhīr
Kuvvet-i aḥter-i Behrāmına māşāallah
8. Cān atar himmet-i vālāsı‘adū-yı dīne
Ġayret-i devlet-i islāmına māşāallah
9. Ḥaḳdan ümid iderüz Mışra olunca vāşıl
Diye a‘dā daḥı aḳdāmına māşāallah
10. Mihrdir Şāma ṭulu‘itdi yine şehbādan
Ṭal‘at-ı rüy-ı ziyā-fāmına māşāallah
11. Nice bir mihr ki ḥūrşid-i vezāretdir ol
Tuğ-ı iḳbāl-i cihān rāmına māşāallah
12. İşte yıldız şayusı‘askeri ol ḥūrşidin
Zātına leşker ü ḥüddāmına māşāallah
13. Dād-rā dād-gerā dād-verā dād-ārā
Fāl-i ḥayr oldı bu hengāmına māşāallah
14. Kime Allah kerim ü kime maşā-allah
Düşdi ammā seniñ eyyāmına māşāallah
15. Kuluñuz oldı cihān içre meḥakk-ı vüzerā
Seniñ elḥaḳ bütün aḥkāmına māşāallah
16. Şā‘ir-i puḥte ḥayālīm ki müdāra bilmem
Vüzerāniñ diyemem ḥāmına māşāallah

17. Benüm ol şâ'ir-i zîbende-tırâz-ı ma'nâ
Tab' ımñ hâme-i ressâmına mâşâallah
18. Nâverân-ı kalemim reşha-feşân-ı ezel
Feyzine nuṭṭına erḳâmına mâşâallah
19. Bâ-ḥuşûş işbu ḳaşîdem ki nazar nüshasıdır
Yazdım âğâzına encâmına mâşâallah
20. İzn-i destûr ile İstanbul'a 'âzim olalım
Diyelim bu seferiñ nâmına mâşâallah
21. Şöyle mesrûr-ı mükerrem ḳulını gönderse
Tâ kıyâmet diyem ikdâmına mâşâallah
22. Tengdir vaḳt-i şerîfi belî ammâ ki yine
Sa'y ider vâcibiñ itmâmına mâşâallah
24. Fâzıl ihlâşıla ol âşafâ kıl şöyle du'â
Tâ melekler diye ibrâmına mâşâallah
25. Haşre dek devlet ü şihhatle debîr-i eflâk
Yaza levḥ-i sihr ü şâmına mâşâallah
26. Dest-gîr eyleye Allah añâ rûḥu'l-ḳudsi
Tâ ki 'âlem diye eyyâmına mâşâallah

160

Ḳaşîde-i Der Sitâyiş-i Ağâ-yı Dârü's-Sa'âde Cevher Ağâ

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Kerem-kânı cihânıñ şimdi elḥaḳ Cevher Ağadır
Ki zâtı 'âleme bir gevher-i nâ-yâb u yektâdır
2. Zihî ağâ-yı 'âli rütbe-i müsteşnâ-yı 'âlem kim
Nigehban-ı ḥarîm-i pâdişâh-ı 'âlem-ârâdır
3. Olur dârü's-sa'âde kevkeb-i baḥtile sa'd aḥter

Degil dārü 's-sa'āde yalñız mecmū' -ı dünyādır

4. Melekler rütbe-i vālāsına medhūş-ı mīrāndır
Felekler āstān-ı dergehine nāşiye-sādır
5. Zemīn ile berāber olamaz rif' atde bām-ı çarḥ
Revāk-ı rütbesi zīrā ki her a' lādan a' lādır
6. Zekāda ma' rifetde ' aklı mümtāz ü müsellemdir
Seḥāda mekremetde desti bī-mānend-i hemtādır
7. Seḥāsı bā' iş-i taḥcīl-i dest-i Ḥātem-i Ṭaydır
' Aṭāsı bārī-i teclīl-i şān-ı ḡadr-i ednādır
8. Kef-i desti olur gāhi zer-feşān gāhi gevher-pāş
Şanursın kim yā ma' dendir yāḥūd bī-ka' r-ı deryā
9. Mülk-i şevkile āşufte-i beşer mihr-i ālufte
Derende meymenet ḥufte ' aceb özge temāşādır
10. Rızāsı zümre-i ehl-i niyāza dā'imā ḥāzır
Ḳazāsı fırḡa-i erbāb-ı nāza pek müheyyādır
11. Ḥıṣāl-i ḥūbla zāt-ı şerīfī ser-te-ser meşḥūn
Fi' āl-i nā-sezādan ṭīnet-i ṭab' ı müberrādır
12. Tefekkür eylemekden vaşfı medḥ-i şāhid-i ḡalḡı
Cemāl-i duḡter-i endīşe reşk-i ḡüsn-i ḡūrādır
13. Sezā-der-āstīn ola kısmet-i kīse-i ' ālem
Revādır āstānı olsa reşk-i çarḡ-ı vālādır
14. Āyā ' āli cenāb-ı āsmān-ı dergāh-ı haşmet kim
Şükūh-ı devleti reşk-āver-i dārāt-ı Dārādır
15. Benüm ol sāḡir-i siḡr-i ḡelal-i şa' ir-i yektā
Ki kil-k-i siḡr-kārım reşk-sāz-ı çüb-ı Mūsādır
16. Benüm ol ṭūṭī-güyāyım fīkr-i şī' re ḡācet yok
Ma' ānī ḡamlesi āyine-i ṭab' ımda peydādır

17. H̱ayāt-ı ṯāze bulsa ger ‘aceb mi okuyan nazmım
Maḳāl-i cān-baḥşım çünki enfās-ı Mesīhādır
18. Aña mazmūn-ı zerreyim muraşşa‘ ṯāc-ı gevherdir
Kelāmım pādişeh-i kişver-i iḳlīm-i ma‘ nādır
19. Bu isti‘dād ile bu fikr ile bu ṭab‘-ı zorumla
Benüm da‘vī-i şī‘r eylemek beyhūde ḡavḡādır
20. Yeter lāf-ı güzāf itdiñ du‘āya başla ey Fāzıl
Ne ḥācet vaşfa ḳadriñ nazm-ı pākiñden hüveydādır
21. Nitekim rūz-ı şebde māhla ḥūrşīd-i ‘ālem-tāb
Ola pīrāye-baḥş-ı künbed-i gerdūn-ı vālādır
22. Muḳīm olsun hemīşe necm-i baḥtın burc-ı devletde
Sa‘ādetle ola reşk-āver a‘lā vü ednādır

161

Ed‘iyye-nāme-i Bā Muḥammed Emīn

__./.__./.__./.__.

1. Şadru’l-ulemā ṯāc-ı ser-i ehl-i menāşīb
Kim himmet-i vālāsı gibi ḳadri ‘alīdir
2. Monla-i felek-pāye Muḥammed Emīn ol kim
Ḥūrşīd gibi pertevi envār-ı celīdür
3. Āḡāh oluñ ey nūkte şināsān-ı Sitanbul
Bu zāt-ı ḡirān-māye Velī İbn Velīdir
4. Ol dūrre-i silk-i neseb-i pāk-i mu‘allā
Kim ṭıynet-i pākinde sa‘ādet-i ezelīdir
5. Maḥdūm-ı şeref-kāmı ki ecdād-ı ḡaṭāmı
Tāādeme dek feyz-i ‘ināyet maḥallīdir
6. Bir bāb-ı emel var ise dergāhıdır ancak

Bir kân-ı kerem var ise dünyâda velîdir

7. Ey dâver-i vâlâ ki der-i hulk-ı penâhı
Bîçârelerin cây-ı huşûl-i emelîdir
8. Destimde ‘acebdır kalem-i şu‘le-fürûzum
Şîrîni medhîn ile şem‘-i ‘âlîdir
9. Ol şâ‘ir-i i‘câz-ı beyânım ki sürûşân
Mestâne-i şahbâyı mişâl-i gâzelîdir
10. Bî-ma‘nî suhan hāmûş olur nağmeger olmaz
Sâz-ı suhanın nâğme-i bâriq-i telidir
11. Ammâ bir alay zâlîme düşdüm ki dimezler
Kimdir bu belâ dîde-i bî-kes nerelidir
12. Gösterdi baña çarh o kadar zîst-i belâlar
Kim fırkat-i cân oldu belânın güzelidir
13. Maḥzûz olur gûş-ı felek nâlelerimden
Ol zâlîme gûyâ ki terellâ terelidir
14. Ölmam daḥı çarhın nîgeh-i luṭfına maḡrûr
Zîrâ sitemi zâtı vefâsı ‘amelidir
15. Âğâz-ı du‘â eyleyelim şıdḡla Fâzıl
Çün dest-i du‘â-ḡâne-i câhın temelidir
16. Tâ ḡaşre deḡin devlet-i ikbâl ile şâḡ ol
Maḡşerde refîḡin daḡı şıbtîn-i ‘alîdir
17. Hemvâre ‘inâḡirîn ola rehber-i tevḡîḡ
İmdâd-resânın daḡı Rabb-i ezelîdir

162

Ramazâniyye Ḳâ‘im-i Maḡâm Ebû Bekr Paşa

. _ . _ / . . _ _ / . _ . _ / . . _

1. Göründi levha-i mînâda nev-hilâl-i şıyâm
Medâr-ı nûr ile oldı keşide dâlı şıyâm
2. Qadd-i hamîde-i rindâna daldır ne ‘aceb
Dönmedi za‘ afla meykeş-i cûya hilâl-i şıyâm
3. Giderse câmi‘ ada rind okur du‘ a-yı kadeh
Fetîl-i dâğ-ı dili şu‘ le-i sifâl-i şıyâm
4. Dimem ki aşma kıliddir dehân-ı halka hilâl
Berây-ı ehl-i şikem hançer-i celâl-i şıyâm
5. Ya güşvâreye Hâtem ola yasım gümân
Yağud ki halka-i zırh giye merd-i zâl-i şıyâm
6. Cebîn-i rû-yı melekdir ya nâhun-ı hürî
Ya nîm irdi cânân-ı meh-cemâl-i şıyâm
7. Ya nışf-ı dâ‘iredir ya şahâdet engüşti
Ya nîm çörek ola ya keşkûl-i su‘âl-i şıyâm
8. Yağud zebân-ı du‘âdır ya hak-i ‘isyâna
Qalem-tırâş-ı debîr-i huccete fâl-i şıyâm
9. Mişâl kilik-i şerîf-i cenâb-ı Mevlânâ
Kerem-keşide-i iftâr Cem-i nevâl-i şıyâm
10. Hıdîv-i mekremet-ârâ Ebû Bekr Paşa
Cihânda sîreti pâkizedir mişâl-i şıyâm
11. Sezâ-yı mağlaş Sâmi be-zât-ı ‘ilm ü nesîb
Çü şubh-ı ‘ıyd ü şeb-i kâdr-i hoş-leyâl-i şıyâm
12. Eyâ sipihr-i kemâlîñ kevâkib-ârâsı
Sen âftâba mübârek ola hilâl-i şıyâm
13. Dürüst olaydım eger böyle mi iderdim ‘arz
Huzûr-ı devlete tebrik ile maqâl-i şıyâm
14. Gönül şikeste beden süste dîdeler haste

Belâ-yı ‘illet-i renc ü ğam u melâl-i şıyâm

15. Dehân-ı ehl-i merākına virdi şaķızda
Bu reng-i şî‘r-i terüm loķma-i ħelâl-i şıyâm
16. Fem-i ķabûle şeker-i bâde-i du‘â Fâzıl
Ziyâde tatlu gelürmiş dem-i zevâl-i şıyâm
17. İdüp du‘â-yı lezîz eyle bâri bir iftâr
Dimâĝ-ı ħâtırı telĥ itmeden kelâl-i şıyâm
18. Nitekim leyle-i ķadr ola ehl-i ‘işıyâna
‘Arûs-ı rahmet içün leyle-i vişâl-i şıyâm
19. Mişâl-i ğurre-i bayrâm-ı şâd-kâm olasın
‘Adûların ola çün şubĥ-ı ħuşk-ı ħâl-i şıyâm
20. Vire murâdını dil-ĥâhını üzre Rabb-i kerîm
Be-ĥaķķ-ı şehr-i Fazl-ı kerem me’âl-i şıyâm

163

Ķaşîde-i Ramazâniyye Der Sitâyiş-i Kâtibü’s-Sır Be-Endâri Aĥmed Efendi

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

1. Efendüm ĥaķ ide ‘âlî maķâmını
Mübârek ola nev-mâĥ-ı şıyâmını
2. Mişâl-i ğurre-i rûza semâda
Ola pîrâye-baĥş-ı arz-ı nâmını
3. Bugüne medĥ ki âĝâza eyler
Bu vaşşâf-ı ķadîm-i ber-devâmını
4. Ĥoşa Aĥmed Efendi kâtibü’s-sır
Kerem-pîrâyesi cumhûr-ı ‘aķķâmını
5. Kemâl-i rüşd ile tab‘-ı şerîfi
Kelâm-âmûzı hep ehl-i kelâmını

6. ‘Înāyet perverī ehl-i derūnuñ
Merām-ārāsı erbāb-ı merāmıñ
7. Efendüm muḳtedādır ehl-i cāha
Bu üslūb-ı sa‘ ādet irtisāmıñ
8. Fi‘ āl-i ḥayr ile söylendi ismiñ
Dü ‘ alemde delīl-i ihtirāmıñ
9. Bu devletle bu ḥüsn-i şöhretiñle
Saña reşk itdi eslāf-ı kirāmıñ
10. Uyandıрмаḳ seni ğaflet yerinde
Bu bir tevfiḳ-i rabbü ’-l enāmıñ
11. Seni ‘ atf eylemek rāh-ı şevāba
Delīl-i feyzidir şāḥib-i zamānıñ
12. Nedir ḥalḳa bu ḥoş cezb-i ḳulūbuñ
Bu şekl-i ḳāra bu ḥüsn-i ḳıyāmıñ
13. Bilür bilmez seniñ mirrāḥıñ olmuş
Ġarīb ü cāhili ḥavāş-ı ‘ avāmıñ
14. Ḥuşūşā bu du‘ ā-kārıñ ki ḳılmış
Ānı ifrāt-ı luṭfuñ bir ğulāmıñ
15. Zebānı şöyle cem‘ iyyette dā ’im
Olur meddaḥ-ı zāt-ı ihtişāmıñ
16. Dem-i ḥalvetde Mevlāsile dā ’im
Du‘ ā-kār-ı beḳā cūy-ı devāmıñ
17. Efendüm sen de bāri gāh u bī gāh
Unutma bu faḳīr-i nā-be-kāmıñ
18. Belī çok ḥadden aşdı şükri geçdi
Bu mihnetkāra iḥsān-ı tamāmıñ
19. Velīkin ḥālimiñ emsāli vardır

Hücûmundan yine mâh-ı şıyâmıñ

20. Olinca tevliyetden hep haberdâr
Manâşıb ehli hep kesdi selâmıñ
21. Umarlar belki benden şimdi luţfu
Ki ben Kârûniyem şimdi enâmuñ
22. Velîkin erşed-i cumhûr sensin
Ola dâ'im kâdîm üzre devâmıñ
23. 'Înâyetlü efendüm hep niyâzım
Huşûl-i va' de-i şâdıķ kelâmıñ
24. Efendüm dem bu demdir vaķt-i himmet
Aman ma' cûn-ı dil buldı kıvâmıñ
25. Tenevvüh itmiş oldum bu haberle
Olup ma' lûmı hep havâş u 'avâmıñ
26. Ma' âz-Allah eger te'hîr olursa
Demi ta' cîl olur bu telh-kâmıñ
27. Meger terk-i diyâr itsün hayâdan
Cihânıñ devr ide hep Mışır u Şâmıñ
28. Efendüm himmet eyle himmet eyle
Bu 'uķdem oldu mevķûf-ı nîzâmıñ
29. Bu maţlabım ile çok nâ-sezâyı
Çerâğ itmekde aķrân-ı fiķâmıñ
30. Bu âteşle du' âya başla Fâzıl
Ki ķâl olsun bu şi'r-i sîm-ķâmıñ
31. Du' âdır çâşnî-i şi' re sâ'î
Nemeksüz lezzeti yokdur ta' âmıñ
32. Nitekim nev-hilâl-i rûze vü 'ıyd
İde zâhir cihâna ibtisâmıñ

33. Veliyyü 'n-ni 'metim dil-ḥ'āhı üzre
Böyle yā Rab dü-‘ālemde merāmın

34. Umūr-ı dünyevîyye uhrevîyye
Bula her kārının ḥüsn-i ḥitāmın

164

Tezkire-i Manzûm Be-Re'isü 'l-Küttâb Râşid Efendi

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Â 'inâyetlü mürüvvetlü benüm sulṭânım
Başımın tâcı qarındaşım efendüm cânım
2. Ḥazrete 'arz-ı du'â eyledigim esnâda
Budur inhâ-yı şenâ-ver ki benüm zi-şânım
3. Hâl-i nâçiz-i su'âl eyler isen itme şaḫın
Girye eyler işine olsa adû-yı cânım
4. Yüzime güldi felek ḡonce gibi aldandım
Şimdi ol ḥande ile jâle gibi giryânım
5. Telḥ kām itmek içün loḡma-i şîrîn şunup
Zehri ḥalvada ḡodı âh baña devrânım
6. Ser-ḥaddât-ı 'Aceme bir sene evvel gitdim
Şervetimden ayıran ol sefer-i İranım
7. Bezl-i ceḥd eyledim ol ḥizmete mâlen bedenen
Şân-ı devlet diyerek ḡal'alara iḥsânım
8. Geldim İstanbula ammâ ki perîşan aḥvâl
Didüm erbâb-ı ni' am vâḡıf-ı ḥâl ü şânım
9. Şöyle on mâh mürûr itdi ki meh-tâb gibi
Her gice zâhir olur 'âleme bir noḡsânım
10. Oldı yaḡma-şüde-i dest-i zarûret bir bir

Qalmadı zerre qadar rābıta-i sāmānım

11. Bir H̱orāsānī hemān qaldı durmadan şışmış
Üstüñ~anı sayılur ğamla benüm aqrānım
12. Bulamam çāk-ı girībāna dağı bir fırşat
Pençe-i keşmekeş-i ğā'ilede dāmānım
13. Qıldı dīvān-ı hümāyūna dīvān-ı ehl-i hücūm
Qāzı 'askere buyuruldı meded fermānım
14. H̱azret-i Rāşid Efendiye fiğān eyleyerek
H̱āl-i nāşādı beyān itmiş idim sulţānım
15. Keremi var ola va'd-ı kerem itdi ammā
Qalmamışdır 'alimallah benüm meydānım
16. Ramazānı nice bu ẖālī bayram ideyim
Bunca ālām-ı felek olmuş iken şa'bānım
17. Varup ol ẖazrete eşnā-yı du'ādan soñra
Aña 'arz eyle bütün ẖāl-i dil-i nālānım
18. Di ki meddāhıñ olan Fāzıl-ı nāşāda amān
İşte hengām-ı 'ināyet ā maqādirdānım
19. Ol sitem dīde-i nākāma yetişsün keremiñ
Telef olmaqdan ise āh o ma'ārifkānım
20. Çāresiz qalmış amān ğamla o bī-çāre meded
Eger bir çāre bul ey çāre-res-i devrānım
21. Seyyidā böyle niyāz eyle anıñ ẖazretine
Göreyim işte zamānıñ a mürüvvet kānım
22. Gönce-i devlet-i cāhıñ ola hemvāre güşād
Gülşen-i zevk-i şafāda qalasın sulţānım

165

Kaşide-i Nev-zuhûr Der Sitâyiş-i Cenâb-ı Hâzret-i Çarh-ı Felek*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. El-meded ey felek ey cürm-i seri' u' l-harekât
Ey mededkâr-ı cihân zât-ı keşirü'l-berekât
2. Sensin ol cism-i laîf u küreviyü'l-heykel
Sensin ol kubbeli eyvân-ı muraşşa' mir' ât
3. Sensin ol zât-ı veliyyü'n-ni' am-ı hâk-ı zemîn
Sensin ol künbed-i vâlâ-yı medâr-ı hayrât
4. Ben perîşân ü perâkendeyüm ey vâli-i gül
Oldı ekdâr ile zâtın gibi kıddim iki kât
5. Sâkinân-ı kürre-i arzı bütün medh itdim
Eyledüm cümlesine ' acz ile ' arz-ı hâcât
6. Yine hep ' ukdelerim olmadı hayfa mahlûl
Dağı bilmem ne zamân hâllolacaktır heyhât
7. Niyyetim şimdi seniñ medhiñe âğâz itmek
Seni kaçd eyledim ey dâver-i hurşid âyât
8. Kimse medh eylememiş zât-ı şerif-i pâkin
Beli zemmi itmede ebnâ-yı zamân her evkât
9. Kāmımı hâşıl idersiñ febihâ itmeziseñ
Kâlemim nükte-i hicvîñde hiç olmaz iskât
10. Medh-i elķâb-ı cenâbuñla zebân-ı hâmem
Böyle âğâza ider şimdi ' aleyke 'ş-şalavât
11. Zât-ı seyyâre-haşem cürm-i muhîf-i ' âlem

¹⁶⁵ B 118b, M 26b, İ 27a, T 58a.

* Kaşide-i Nev-zuhûr Der Sitâyiş-i Cenâb-ı Hâzret-i Çarh-ı Felek] Der Tavşif-i Felek İ.

^{1a} ey felek] el meded İ.

^{2a} u] - İ.

^{3b} medâr] keşir İ.

^{5b} ' acz ile] ' aczla İ.

^{8b} zemmi] hicv İ.

Kān-ı icād u ‘adem menbā’-ı luṭf-ı āfāt

12. Ṭārem-i şa‘iḳa fersā-yı ciger-sūz-ı cihān
Berḳ-i meş‘al şeh-i pervīn ḥadem āteş ālāt
13. Ya‘ni ol zāt-ı kebūdī ruḥ u aṭlas cāme
Ḥazret-i çarḥ-ı felek zāt-ı meded-kār-ı zevāt
14. Leşker-i ḳahrına bir ḳāra sipāhi Mirrīḥ
Zühre dīvānına bir muṭrıb-ı şāḥib-i naḡāmāt
15. Mihr ü Meh dergeh-i vālāsına iki Tatar
Pīşgāhında ‘Uṭārid re‘is-i taḥrirāt
16. Heft ecrāmına ṭolmuş nice şāḥib-i ḥāne
Esed ü ‘aḳreb u ḥūt u sertān u ḥaşerāt
17. Vāli-i mihr ü mahā dāver-i encüm sipehā
Sensin ol māyede ma‘den ü ḥayvān u nebāt
18. Sensin ol pīr-i kühen-şale ki şıbyan meşreb
Çarḥ bī rābıṭa-i kec-reviş ü ‘ucube şifāt
19. Sensin ol şa‘bda perdāz-ı füsūn-ger-i ‘ayyār
Köhne dolab-ı fiten ṭurfe-i medār-ı ‘āhāt
20. Tāli‘-i şomı efendüm saña şekvā iderim
Bu ‘l-‘aceb aḥter-i geç da ‘ire-i bī-seyr ü şebāt
21. Ḳıl beni nā‘il-i teşdīs-i ḳırān-ı ‘ulvi
İḥtirāḳ-ı ḡama düşdüm ne meded eyle necāt
22. Kürre-i nār-ı sitemden dilimi eyle ḥalāş
Bu hevā ile telāfi ola şāyed māfat

^{16b} ‘aḳreb u] ‘aḳreb İ.

^{17b} ḥayvān u] ḥayvān İ.

^{18b} reviş ü] reviş İ.

^{21a} ḳırān] merām İ.

^{21b} ne meded eyle necāt] baña olmaz mı necāt İ.

^{22a} ḥalās] rehā İ.

23. Dalû ile hutı şikâr eyler iken deryâdan
Ben gibi ‘ ârif-i dānāya ne bu taqşîrât
24. Hānede eski meta‘ ı arayup şatmağdan
Oldı her kûşe-i hānem yine şaḥn-ı ‘ arasât
25. Süfle perverligi terk eyle ki sen ‘ ulvîsin
Bu mıdır defter-i resmiñde seniñ teşrîfât
26. Şevre mîzânı virirsen ne bilir sancağı
Ah n’olsun bu muḥâlîf ḥarekât u sekenât
27. Hāk-i zilletde keşîf ola niçün zāt-ı şerîf
Ḥadavât üzre süvâr ola niçün her hūrât
28. Aḥter-i ‘ ârife n’olsun bu ḥusûf u bu kûsûf
Necm-i nādāna neden burc-ı şerefde işbât
29. Şu‘ be-i rastda gerdişler idüp ba‘ de’l-yevm
Eyle âğāze-i tebdîl-i maḳām u naḳarât
30. Fāzılâ zāt-ı mu‘ allā-yı cenāb-ı felege
İdelüm ed‘ iye-i ḥayr-ı icābet mîkât
31. Ta ki ‘ âlemde teğayyür bula her leyl ü nehār
Ḥikmet-i mübdi‘ -i evvel ile bu mevcūdât
32. Eyleye ne varaḳıñ ṭayyı sicil vaktine dek
Yine şîrāzede ol ḥazret-i aḳsü ’l-ğāyât

166

Diger Kaşîde-i Nev-Zuhûr*

— . — — / . — . — / . — —

^{23a} deryâdan] deryâda İ.

²⁴ Beyit: - B.

^{25b} resmiñde] resminde İ.

^{26a} virirsen] virirsin İ.

²⁷ Beyit: - B.

¹⁶⁶ B 119b, İ 111a, T 58b, - M.

* Diger Kaşîde-i Nev-Zuhûr] Berây-ı Dilber-i Musevî Kıssa-i Beni İsrâ ’il Bâ-İmân-ı Galîz İ.

1. Ey Yahūdi be-ḥazret-i mevlā
Be-cenāb-ı kelīm-i ḥaḳ Mūsā
2. Be-cenāb-ı mükerrerrem-i Hārūn
O mu‘ azzam birāder-i vālā
3. Be-münācāt-ı vādi-i eymen
Be- dıraḥşāni-i yed-i beyzā
4. Be-hirāsendegī-i ḳalb-i Selīm
Çüpı oldıḳda ḥayyeten tes‘ ā
5. Be-nidā-i büzürg-i lāhūtī
Lā teḥaf inne rabbūkel-a‘ lā
6. Be-ber-efrāzī-i kelīm ber-Tūr
Görmege nūr-ı ḥazret-i Mevlā
7. Be-tecelli-i nūr-ı ālem-sūz
Be-sücūd-āverī-i arz u semā
8. Be-güzārī-ı Tūr-ı cān-ı kelīm
Be-firūzi-i naḥl-i şem‘ -āsā
9. Be-nidāhā ki *len terāni** kim
Dil-i Mūsāya oldı şerḥa-güşā
10. Be-firistādegī-i umrānī
Ḳavm-i fir‘ avne itmege ğavġā
11. Be-ḥudāvendigārī-i fir‘ avn
Eyledikde cihāna istilā

^{8a} cān-ı] cān u İ.

^{9a} nidāhā ki] nidāhā-yı İ.

^{9b} şerḥa] şerḥa İ.

* Kur'an, Araf 7/143: Musa, belirlediğimiz süre için gelip Rabbi onunla konuşunca “Ey Rabbim kendini bana göster de sana bakayım” dedi. O, “*Sen beni göremezsın!* Ancak dağa bak, eğer o yerinde durursa beni göreceksin” dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu unufak etti, Musa da bayılıp düştü. Ayıldığında, “Sen her türlü eksiklikten uzaksın. Sana tövbe ettim, ben müminlerin ilkiyim” dedi.

12. Be-bülendî-i şarh-ı Hâmânı
Ki cihân içre idi bî-hemtâ
13. Be-ııraş-ı dil-i füsün-kârân
Çüp-ı Mûsâ olınca ejderhâ
14. Be-figânî-i sâhirân be-niyâz
*Rabbenâ innenâ kad âmennâ***
15. Be-firârî-i kavm-i İsrâ'îl
Be-şikâfî-i sine-i deryâ
16. Be-rehâ-yâbî-i gürûh-ı kelîm
Be-ğarîkî-i millet-i a' dâ
17. Be-zebûnî-i millet-i Kıbtî
Be-tüvânî-i fırka-i Mûsâ
18. Be-fütâdî-i kavm-i İsrâ'îl
Be-ne nâ-yâb gamda şubh u mesâ
19. Be-zenişkârî-i âşâ-yı kelîm
Be-dü-nîm-sâzî-i dil-i hârâ
20. Be-zuhûr-ı düvâze-i çeşme
On iki sıbt için olup icrâ
21. Be-ni' am-hâ-yı bî-şümârî-i hağ
Bağl u kâttâ vü men ile selvâ
22. Be-ğamâm-ı büzürg ü sâye-figen
K 'oldı ecdâdınız ile hem-pâ

^{12a} hāmānı] hāhānı İ.

^{12b} hemtā] - (silinmiştir) İ.

** Kur'an, Al-i İmran 3/16: Onlar şöyle derler: "Ey rabbimiz! İnandık, iman getirdik, artık bizim suçlarımızı bağışla, o ateş azabından koru bizi."

^{18a} fütādî] fitāde İ.

^{18b} nâ-yâb] nâ-yân İ.

^{21b} kul] gul İ.

^{22a} ü] - İ.

23. Be-kitâb-ı müşerref-i Tevrât
Be-Zebûr u be-ğuds-i cân-efzâ
24. Be-‘ Üzeyr ü be-Sâmirî-i kadîm
Be-perestî-i ‘acl-i hûb-edâ
25. Be-Semu‘ el be-Hâzret-i Şem‘ ün
Be-cenâb-ı ekâbir-i kudemâ
26. Be-büzürg-i yevm-i sebt-i şerîf
Ki odur günler içre bî-hemtâ
27. Be-hamîrsiz hem be-‘ ıyd-ı kâmiş
Ol iki yevm-i sa‘d u nûr-efzâ
28. Be-zebân-ı faşih-i ‘ümrânî
Ol lisân-ı zarîf ü sîne güşâ
29. Be-cemâ‘ at başı be-hâhâmân
Be-bevâkî-i puhte vü hâmhâ
30. Öldüm öldüm amân a cânânım
Kıl beni bir vişâl ile ihyâ
31. Ne bu tavr-ı ‘inâd u cevri ü sitem
Ne bu nâz u edâ bu istiğnâ
32. Dil ki şandûka-i Yehûd gibi
Ya‘ni şandûka-i kazâ vü belâ
33. Çarmîh-ı felâkete koyduñ
Ben Mesîhâ mıyım nedir bu ezâ
34. Tatlu refât ile şeker-ğande
Baña bu zehri yuğduran cânâ

^{27b} yevm] rûz İ.

^{28b} zarîf] tarîk İ; ü] - İ.

^{29b} bevâkî] berrânî İ.

^{31a} ‘inâd u] ‘inâd İ.

^{34b} ğande] ğandeñ İ.

35. Sebt gününde can yaqar ğamzeñ
Buna rāzı mı ħazret-i Mūsā
37. Habs ider şīşe içre şad ʿ ifrīt
Ol füsün-pīşe istese farāzā
38. Çeşmi sehhār kendüsi sehhār
Dil-i bīçāre niçe bula rehā
39. Nigehi sīne-düz-ı rehzen-i dīn
Ġamze-i mesti āfet-i dünyā
40. Mār-ı zülfi belā-yı çüb-ı kelīm
Sāʿ di ğıbtā-i yed-i beyzā
41. Düşme ey dil Yehūda beyhūde
Müslümānda güzel mi yok ʿ acabā
42. Ehl-i İslāmdan yeter şerm it
Beni ey tabʿ eylediñ rüsvā
43. Qāfiye çok u derd çok Fāzıl
Tā-be-maḥşer ider misin şekvā

167

Diger Kaşide-i Nev-Zuhūr*

__ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Çeşmün ki mest olup yine çekmiş bıçağını
Şāhen-şehiñ işitmedi mi mey yasāğını
2. Ey çarḥ-ı mest sen de şafaḳ bādesin bırak
Yā nūş idince bāri gözet şol u sāğını
3. Cān istedikce ruḥları iç ey revān-ı Cem

^{35a} ğamzeñ] ğamzeniñ İ.

⁴² Beyit: - İ.

^{43a} ü] - İ.

¹⁶⁷ B 120b, İ 93a, T 60b, - M.

* Diger Kaşide-i Nev-Zuhūr] Berāy Yasağ-ı Bāde İ.

- Terk it şarābı sen daḥı denk al ayağını
4. Dest-i siyāset eyledi sāğarları şikest
Minālarında hışm ile burdı kulağını
 5. Bad-ı ‘adālet eyledi meyḥāneyi ḥarāb
Yeksān kıldı ḥāk ile uc u bucāğını
 6. Bu pençe-i kazaya ki çün düşdi liḥyesi
Devşirdi pīr-i meykede tās u tarağını
 7. Āb-ı şafāyı āteş-i seyyāleye döküp
Söndürdiler o şu‘le fūrūşuñ ocāğını
 8. Tarīḳ-i dillere olur iken ziyā-feşān
Söndürdi ‘aḳıbet pūf-i taḳvā çerāğını
 9. İnler tehī derūn ile ḥumlarda kös gibi
Evvel şetāret ile atarken ḳapāğını
 10. Rīş-i sefīd-i rindi bu yazmaz mı ḥūn-ı eşk
Gördüñde bādenūñ tōkilān āl duvāğını
 11. Hāḳān-ı ğam işitdi gelüp rīş-i derd ile
Urdı derūn-ı sineye mıḥ-ı otāğını
 12. Ey ehl-i ‘aşḳ vaḳt ile bir nigāh idiñ
Şoldurdi hecr-i bāde bütānuñ yañāğını
 13. Bir vāşıta idi duḥter-i rez vaşl-ı dilbere
Başñ dutup buḥār ile ḳaplar damāğını
 14. Şīrīnī-i rezi bilemez rind-i telh-nūş
Çalsun felek de başına engür ü bāğını

^{4b} hışm ile] hışımla İ.

^{5b} ḥāk ile] ḥakla İ.

^{6a} pençe] bençe B.

^{7a} şafāyı] kazaya İ.

^{10b} tōkilān] gögilān İ; duvāğını] dāmenini İ.

^{13a} dilbere] dilber İ.

^{13b} dutup] tutup İ.

15. Kessün bütün dıraht-ı rez-i bâğ-ı ʿâlemi
Şoqsun sipihr ü reks-i Zühre budâğını
16. Zühhâd yâğ bağladı kat kat şafâ ile
Bî-çâre rindiñ eritdi keder eski yâğını
17. Şurette rind-i duhter-i rezden ırağ ise
Teşrif ider hayâlde her şeb yatâğını
18. Görmüş ʿalâyim-i felek ü mäh-ı nev şanur
Bir şîşe mey düşürdi çözerken kuşâğını
19. Hürşid-i şubhı gördi telâş-ı humâr ile
Zerrîn-i cām-ı mey şunup açdı kucâğını
20. Rindâna taʿziye dağı zühhâda tehniye
Bu şîʿr-i tâze tâzeledi sîne dağını
21. Bu çend beyt geldi bize bâdeden lezîz
Fâzıl getür hele öpeyim şu dudağını

168

Tercîʿ-i Bend Berây-ı Muğarrid Şadr-ı Âʿzam Yûsuf Ziyâ Paşa*

.. __ / .. __ / .. __ / .. __

1. Felegiñ luţfı muķârin olagelmiş kâhre
Gider âyine-i iķbâle olur zer-mühre
Câhsız olmadı sulţân-ı meh Kenʿân-ı şehre
Atdı Mûsâyı kelîm itmeden evvel nehre
Ne nuḥûsât-ı Zühalden ne kırân-ı Zühre
Ḥande-nâk ol şaķınup olma ʿabûsî çehre

^{15a} dıraht] duht İ.^{16b} rindiñ] rind İ.^{17a} ırağ]cüdâ M, T.^{17b} hayâl] hayâl İ.^{18a} ü] - İ.^{21a} lezîz] delîl B, dilîr İ.^{21b} dudağını] tudağını İ.¹⁶⁸ B 121a, M 99a, İ 123a, -T.

* Tercîʿ-i Bend Berây-ı Muğarrid Şadr-ı Âʿzam Yûsuf Ziyâ Paşa] Tazmîn-i Beyt-i Ziyâ Yûsuf Paşa İ, - M.

^{1a} luţfı] kahrı M.^{1f} şaķınub] şaķınu M.

Her kim eylerse taḥammül şademât-ı dehre
Bulur elbette umûrunda Ḥudâdan behre

2. Şabr eyle tâze fidan oldu dıraḡt-ı ser-gîr
Mehlile ‘ âkıbet oldu varâḡ-ı tut-ı ḡarîr
Eyledi vaḡt ü zamân ḡâk-ı siyâhı iksîr
Âb-ı engûrı müdâm eyledi ḡüsn-i tedbîr
Cevr-i eyyâma ḡamûl ol şakın olma dil-gîr
Didi bu maṡla‘ ı ol âsaf-ı âyine-zamîr
Her kim eylerse taḥammül şademât-ı dehre
Bulur elbette umûrunda ḡudâdan behre
3. Püteden çıḡdı keḡ-i şâha zer oldu ḡâtem
Ḳaşr-ı maḡşûda meḡer şabr u taḥammül selem
Böyle tedric iledir cümle umûr-ı ‘ âlem
Mâ-ḡaşal birbirine şabr u zafer hep tev’em
Oldı zaḡm-ı dil-i maḡzûna bu müfred merhem
Ki buyurmuş anı ilhâmla şadr-ı a‘ zam
Her kim eylerse taḥammül şademât-ı dehre
Bulur elbette umûrunda Ḥudâdan behre
4. Germine serdine şabr eyleyerek şâm u seḡer
Telḡ iken mîve-i ḡâm oldu mişâl-i sükker
Zaḡma şabr ile olur faşş-ı nigîn-i nâm-âver
Eyledi rişte-i nermîn giderek ṡaşa eşer
Ey belâ-keş saña şad müjde melûl olma yeter
Ne buyurmuş işit ol şadr-ı me‘ âni-perver
Her kim eylerse taḥammül şademât-ı dehre
Bulur elbette umûrunda Ḥudâdan behre
5. Şadr-ı seyyâre ḡaşem Ḥazret-i Yûsuf Paşa

^{2c} ü] - M.

^{2d} engûrı] engûr M.

^{2e} eyyâma] eyyâm M; ḡamûl ol] ḡamûla M.

^{2f} zamîr] nazîr M, İ.

^{3a} pûte] bûte B.

^{3e} maḡzûna] mecrûḡa İ.

^{3f} ilhâmla] ilhâm ile M, İ.

^{4a} u] - İ.

^{4b} sükker] şekker İ.

^{4c} zaḡma] zaḡm İ; faşş] şaff M.

Buldı pîrāye ziyāsiyla ‘arūs-ı dünyā
 Devlet ü şân ile reşk-i ‘uzmâdır ammâ
 Luṭf u ihsân ile maḥbûb-ı kulûb-ı fakra
 Ğam-keşân-ı felege merḥametinden maḥzâ
 Eyledi tarz-ı tesellîde bu beyti inşâ
 Her kim eylerse taḥammül şademât-ı dehre
 Bulur elbette umûrunda Ḥudâdan behre

6. Her umûrunda bula behre o şadr-ı zî-şân
 Nuṭṭ-i pâkıyla teselli bula hep şekvâ-girân
 Ḥaḳ te‘âlâ dilerim yâveri olsun dü-cihân
 Ḥabbezâ nuṭṭ-ı şeref-baḥş-ı ḥıdîv-i devrân
 Oldı Fâzıl kulına şıdḳ ile evrâd-ı zebân
 Şadme-i dîde virüp sînesini ḥayli zamân
 Her kim eylerse taḥammül şademât-ı dehre
 Bulur elbette umûrunda ḥudâdan behre

169

Vaşf-ı Bâğçe

__ . / . __ . / . __ . / . __

1. Ḥûrşîd-i himem ḥazret-i Şemseddîn Efendi
 Kim tâbeş-i envârı olur mâha mürûres
2. Cennet gibi bir bâğçe yapırdı ki gûyâ
 Ferş itdi zemîn üzre münakkaş yeşil aṭlas
3. Bir lâle yetiştürdi o ser-levḥa-i ‘irfân
 Kim görmedi mânendini bu bâğda hiçkes
4. İsmi düşünür iken o nev-nâle-i sürḥûñ
 Aḥbâba didim ismi dinlesün şafaḳ-ı şems

170

Medḥ*

^{5b} ziyâsiyla] ziyâ ile M, İ.

^{5c} devlet ü şân ile] devlet şânına İ, devlet ü şânla M.

⁶ Dize sıralanışı abcdef] acbdef M, İ.

^{6c} şıdḳ ile] şıdḳla M, İ.

¹⁶⁹ B 122a, T 60b, - M, İ.

¹⁷⁰ B 122a, İ 112b, T 61a, - M.

* Medḥ] Berây-ı Reften Be-Hizmet-Gufte İ.

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

1. Be-fermân-ı şeh-i gerdûn-merâsim
Çün oldum serhad-ı Îrâna ‘âzim
2. Toķûz ay eyledüm geşt-i memâlik
Felek yâver dahı tâlî‘ mülâyim
3. Gelüp gitdi ise kırk elli kimse
Bi-ḥamdülillah ki geldim şağ u sâlim
4. Cihâna ğam yemem billâh Fâzıl
Hemân kıalsun cihânın şâhı dâ’im

171

Medḥ

_ . _ _ / . _ . _ / _ . _

1. Aḥter-i tal‘ at-ı hümâyûn-bâd
Dem-be-dem devlet-i tev-efzûn-bâd
2. Hâk-pây-ı ‘azîz iķbâlet
Tütiyâ-yı dü-çeşm-i gerdûn-bâd
3. Bende-i kemterin-i dergâhet
Heme bâlâ-tırâz-ı Ferîdûn-bâd
4. Dil-i mest-i ğurûr-ı bed-ḥ‘âhân
Hem-çü sâğar hemîşe pür-ḥûn-bâd
5. İn du‘ â-hâke Fâzıl ez-cân güft
Be-ķabûl-ı Hudâ-yı maķrûn-bâd

172

Maḥlaş-nâme*

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Semâdan nâzil oldu maḥlaşım Fâzıl-ı faķîrullah
İki dünyâda olmaz mı ‘azîz ol kim haķîrullah

¹⁷¹ B 122a, T 61a, - M, İ.

¹⁷² B 122a, İ 112b, T 61b, - M.

* Maḥlaşnâme] Berây-ı Muḥlis Dâden Şeyḥ-i Mâ Fâzıl-ı Faķîrullah İ.

2. Beden-i bîrundan ez-behr hâtır-ı hâk ile meşğul
Gönül hâlvat-serây-ı Enderûn içre semîrullah
3. Kafesde bir hümâdır âşyân-ı lâ mekân özler
Gönül pâ-beste-i kayd-ı anâşır bir eşîrullah
4. Gönül âyine-i ‘âlem-nümâsın pâk iseñ ammâ
Behey gâfil seniñ mir‘ât-ı pâkiñdir zâmîrullah
5. Dil-i pâkim dü‘âlemden ‘aceb mi olsa müstağnî
Semâdan nâzil oldu mağlaşım Fâzıl-ı faķîrullah

173

Medh

.. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Bilmedi hayf ‘ayârım yârım
Ben ise cûd-ı mekârim-kârim
2. Sâye-i şâhda hamden-lillâh
Oldı hep bezl-i civârım vârım
3. Şimdi ammâ gam ile hânende
Şöyle dil-haste-i nizârım zârım
4. Bahtımın yıldızı üftâde olup
Şöyle o şems be-kenârım nârım
5. Luţf-ı hâķân ile inşâallah
Reviş-i iķbâl-i kibârım bârım
6. Bir gün olur zen-i dünya didigün
Ola ol kaḥpe vaķârım kârım
7. Halka iḥsân ki şi‘âr oldu baña

^{2a} hâk ile] hâķla İ.

¹⁷³ B 122b, İ 195a, T 20b, - M; Bu manzume İ'de gazeliyat kısmındadır.

^{3b} nizârım] zârım İ.

^{4b} o] dü İ.

⁵ Beyit: - İ.

⁶ Beyit: - İ.

^{7a} halka] halka-i İ.

Şimdi Fâzıl o şi'ârım 'ârım

174

Medh*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Sen 'ilâc eyler iken yâresine insânîñ
Eyledi bağrımı pür yara seniñ dükkânîñ
2. Çâk çâk oldu meded cism-i nizârım kerem it
Var ise zaḥmıma cerrâḥım eger dermânîñ
3. Bir alay ğamzesi cellâd u nigâhı feşşâd
Âdemiñ mey yerine nûş ideyorlar kıânîñ
4. Sen 'ilâc itmedesin zaḥmına ḥalkıñ ammâ
Bir taraftan yine zaḥm açmadadur ḥübânîñ
5. Zaḥm can u dili ol yâre şikâr itmek için
Dest-i kaşşabda feryâdı gibi kurbânîñ
6. Fâzıla olmuş iken her müjesi bir neşter
Merhem-i vuşlat-i cânânı o merhem-i cânîñ

¹⁷⁴ B 122b, M 42a, İ 112b, T 60a.

* Medh] Berây-ı Dükkânçe-i Cerrâḥgeh Pür Ez-Ḥübân-Būd İ.

^{2b} eger] amân İ.

^{4a} zaḥmına] zaḥmına İ.

^{5a} u] - İ.

^{6a} neşter] nişter İ.

İbtidā-i Tevārīḥ

1

Tārīḥ-i Vezāret-i ʿİzzet Meḥmed Paşa*

__ . / _ . _ . / . __ . / _ . _

1. Luṭf-ı Ḥudā iriṣdi bu dīn-i müʿeyyede
Sırr-ı Muḥammedī yetişir şerʿ-i Aḥmede
2. Tanzīm-i dīn ü devlete dāʾir bu gerdişi
Çoḡdan sipihr-i kec-rev iderdi meʿanide
3. Minnet ḥudāya rāyiz-i şeb-diz-i rüzgār
Virdi zümām-ı devleti bir zāt-ı emcede
4. Aʿni semmī faḥr-ı resūl-ı ʿizzet-i intimāʾ
Peyveste ola devlet ü iḡbālī sermede
5. Revnaḡ-tırāz-ı şadr-ı güzīn oldı ḥazreti
Şad müjdeler bu devlet ü dīn-i müʿeyyede
6. Fikr-i şevāb-bīn ile ʿaḡl-ı derin ile
Reʾyi ḥişārı mülke burūc-ı müşeyyede
7. Luṭf u nevālī bendeye bir baḥr-i mevce-ḥız
Ḳahr u celālī düşmene bir nār-ı muvaḡḡıde
8. Oldı güşāde-beste iken bāb-ı ilticā
Ehl-i niyāza eyledi gerdūn-ı müsāʿade
9. Ḥaḡdan ümīdimiz bu ki ḡālā o āşafīn
Ḥallola nā-ḡanile umūr-ı muʿaḡḡıde

¹M 102b, B 95b, İ 156b, T 68a,

* Tārīḥ-i Vezāret-i ʿİzzet Meḥmed Paşa] Tārīḥ-i Şadāret-i ʿİzzet Meḥmed Paşa M, İ.

^{1a} iriṣdi] iriṣür İ.

^{2a} tanzīm-i] tanzīm ü M; ü] - M, İ.

^{3a} rāyiz] rāʾiz M, İ.

^{3b} emcede] emced T.

^{4a} semī] semmi İ, sitemi M.

^{4b} ü] - İ.

^{5b} ü] - M.

^{6a} derīn] zerrīn M, T.

^{6b} reʾyi] reʾni İ; ḥişārı] ḥişār-ı M, İ, T.

^{7a} baḥr] lücce İ.

10. Ey âşaf-ı zamâne fütûhâtıñ isterüz
Ebvâb-ı feyz-i ye'sle olmuş müseddede
11. Ey dâver-i yektâ hoş evkâtıñ isterüz
Kâr itdi câna âh zamân-ı mücâhede
12. Hâyli zamân ki 'âlemi pâ-mâl ider felek
Fâzıl gibi ne 'âlîler oldu felek-zede
13. 'Allâme-i fûnûn-ı dü-'âlem iken meded
Cevr-i felek bu bende ki başlatdı ebcade
14. Nâ-yı ıtarab-fezâyı harem-gâh-ı kuds iken
Hâmem kef-i zamânede olmuş güm-şüdede
15. Ol şâ'irim ki bâb-ı mu'allâ-yı tab'ıma
Eyler sipâh kâfiye gavğa-yı 'arbede
16. Maqbûl-ı hâzret olsa kaşîdem felek virir
Hûrşîd ü mâhı câ'izesiz beyt-i müfrede
17. Tevfîk-i rehberiñ ola ey evhad-ı zamân
Zâtıñ emânet ola mevlâ-yı evhade
18. Cibrîl-i vâhime baña târîhi dağı ider
Mühr emânet iderdi melekden Muhammede (1209)*

2

Târîh-i Zifâf-ı Kapudân-ı Deryâ Hüseyin Paşa Be-Hâzret-i Esmâ Sultân **

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

^{11a} yektâ] yegâne M, İ, T.

^{12b} 'âlîler] zâtlar M, İ, T.

^{13b} başlatdı] yaslatdı M.

^{14b} Hâmem kef-i zamânede olmuş] Olmuş kef-i zamânede hâmem M, İ, T.

^{15b} gavğa-i] ma' nâyla M, İ, T.

^{16b} ü] - M, T; câ'izesiz] câ'ize her İ, T.

^{17a} zamân] zamâne İ, T.

^{18b} mühr] mührü İ, T.

* - B.

² B 96a, M -, İ 139a, T 68b.

** Târîh-i Zifâf-ı Kapudân-ı Deryâ Hüseyin Paşa Be-Hâzret-i Esmâ Sultân] Târîh-i Dâmâdî Hüseyin Paşa T.

1. Yine âvâze-i tabl-ı beşâret tutdı dünyâyı
Yine buldı cihân meşâta-i kudretle ârâyı
2. Fûrûğ-ı şevk ile her rûzumuz mir'at-ı nûr oldu
‘Arûs-ı şeb dağı ruhsâra dökdi zûlf-i Leylâyı
3. Zîfâf olmuş meger hûrşîd-i mâh-ı ‘âlem-ârâya
Nişâr itdi felek bir şevk ile ‘akd-i Şüreyyâyı
4. Cenâb-ı hâzret-i destûr-ı ekrem dâver-i a‘zam
Yine dâmâdî-i şâhile buldı kâdr ü vâlâyı
5. Hârîm-i hâşına câriye olmaz Zühre-i eflâk
Serây-ı devletinde perde-dâr itmez Züleyhâyı
6. Hüseyn Paşa-yı Gâzi Kahramân-ı âsmân-rütbe
Ki hâk-pâyine hep ‘âlem eyler cebhe-fersâyı
7. Felâtûn-ı fikr-i pâk-endîşe kim mir'at-ı kalbinde
Hudâ resm itmîşdir cümle mevhûmât-ı eşyâyı
8. Sehvâvet merhamet rûşd diyânet himmet ü cür'et
Cenâb-ı pâkî hep cem' itdi bu ahlâk-ı ‘uzmâyı
9. Selefde gelmemiş târîhlerde yazmamış mişlin
Ben ol âzâdeyim bilmem ne tezvîr ü müdârâyı
10. Vücûd-ı pâkıdır billah şimdi güllerden ancak
‘Îzâr-ı devlet ü dîni ruh-ı a‘lâ vü ednâyı
11. Kerîmullahdan ancak budur maşşûdumuz her dem
Haşırdan şaklasun ol zât-ı müsteşnâ-yı vâlâyı

^{3b} bir] bu İ, T.

^{4b} ü] - T.

⁵ Beyit: T'de 6. beyittir.

^{5b} perde-dâr] perde İ.

⁶ Beyit: T'de 5. beyittir.

^{7b} cümle] - İ.

^{8a} ü] - İ.

^{8b} hep] - İ.

^{10b} â' lâ vü ednâ] ednâ vü â' lâ T; ü] - İ.

13. Mu‘în-i azret-i ağdır iki dünyâda avf itmem
Ki her kârında aşd eyler rızâ-yı zât-ı mevlâyı
14. Dürr-i devlet-me‘âb azretinden ğayrı ve‘l-aşıl
Kime ‘arz eylesün ehl-i ma‘ârif şimdi kâlâyı
15. Kime açsun felekden zümre-i erbâb-ı istimdâd
Kime kılsun ‘aceb Fâzıl gibi bîçâre şekvâyı
16. Degildir vaqt-i şekvâ şimdi o vaqt-i meserretidir
Hemân târîh arz it işte vaqt-i nükte-pîrâyı
17. Zifâf it acle-gâh-ı sîneden bu vaqt-i şâdîde
Civân-ı sâde-rû-yı kâğıda ebkâr-ı ma‘nâyı
18. İder ihâm-ı ism-i tâm târîh-i du‘âdır bu
Refîk ide Hüseyin Paşaya ağ esmâ-i üsnâyı (1207) *

3

Târîh-i Sûr-ı Hıtân ü Zifâf Be-Muḥâdim ‘İzzet Mehmed Paşa

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Sûr-ı âşaf ile ‘ıyd itdi serâ-pâ eṭrâf
‘Âleme ‘ahd-i kerem-perveri kân-ı eltâf
2. Nice âşaf ki mekârimle cenâb-ı pâki
Muḳtezâ-yı ḥalef ü ğıbṭa-fezâ-yı eslâf
3. Bu cihetle kef-i iḥsân-ı kerem meşrûṭı
Fırḳa-i mürteziḳân-ı ğama olmuş evḳâf
4. Ruḥ-ı eyyâma ider böyle tırâz-ı câvîd
Vaşf-ı elḳâb-ı şeref-baḥşını kilḳ-i vaşsâf

¹³ Beyit: - T.

^{16b} târîh] târîhi T.

^{18a} ism-i] isme İ, ism ü T; târîh-i] târîh ü T.

^{18b} esmâ-i] esmâ-yı T.

* 1207] 1209 İ; - B.

³ B 96b, İ 141a, - M, T.

^{2b} fezâ] efzâ İ.

5. Āşaf-ı Cem ‘azamet dāver-i gerdūn rif’at
Baḥr-i feyz-i şefkat ma‘den-i ‘adl ü inşāf
5. ‘İzzet-ārā-yı felek-pāye Mehmed Paşa
Muḫtedā-yı ḫalef ü ḡibṭa-fezā-yı eslāf
6. Şadr-ı dānā-dil ü destūr-ı Aristo tedbīr
Satṭveti zümre-i a‘dāya olur sīne-şikāf
7. Anda ol ḫaşlet-i ḫudsiye gehvār-ı şâyândır
Ḫudsiyān dergeh-i vālāsını eylerse ṭavāf
8. Eylese ṭab‘-ı ḡinā-kārı ḫabūl-i ihdā
Çarḫ-ı dergāhına ḫurşīdi iderdi ithāf
9. Dā‘imā sūr-ı sūrūr eyleye devrinde cihān
Ola şafvet ile āyīne-i ḫāṭır şeffāf
10. Aşafā devlet ile şihḫat ile sağ olasın
Dest-giriñ ola her demde ḫafıyyü’l-elṭāf
11. Böyle evḫāt-ı meserretde ḫuzūra dā‘im
Eyleye ‘arz-ı sühen Fāzıl-ı şāḫib-i dil-i şāf
12. Zā‘idi kesdi mücevherle iki sünnet için
Böyle tāriḫi didi sūr-ı ḫitān sūr-ı zifāf (1217)*

4

Tāriḫ-i Sūr-ı ḫitān Be-Maḫdūm-ı Kethüdā-yı Mihr-i ‘Ulyā Yūsuf Paşa

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _ _

1. Genc-i vālā-yı kerem ḫazret-i Yūsuf Ağa
Ki ider dest-i seḫayı bize iḫsān-ı mülūk
2. Şöhret-i sâbıka-i Ḥātem-i Ṭayī eyler

^{5b} ü] - İ.^{6a} ü] - İ.^{8b} dergāhına] dergāhda İ.^{9a} sūr-ı] sūr ü İ.

* Tarih kaydı İİ nüshasından alınmıştır.

⁴ B 96b, İ 158a, - M, T.^{2b} kef] ki İ.

Kef-i bahşâyişi dīvân-ı keremden maḥkûk

3. Halkı şād eyledigi şābit iken dünyāda
Şād-kām olduğı ‘uḡbāda degildir meşkûk
4. Kıldı maḥdûm-ı mu‘ allāsına bir sūr-ı hıtân
Eyledi ḥalka nişār-ı zer ü sīm-i mesbûk
5. Şubḥ-ı şādık gibi şādık begimiz nūr-āver
Eyleye rütbe-i vālāya güneş gibi sülûk
6. Bize bahş eyle ilāhī peder ü maḥdûmı
Dāmeninden kefimiz olmaya yā Rab mefkûk
7. Raşş idüp çengi gibi dilber-i ‘ayyār-ı ḳalem
Şevḳle nağmeler itdikçe bu ‘abd-ı memlûk
8. Fāzılā ben daḥı aldım ḥaberi sonradan
Ḥayli dem olmuş iken ḥāne-i ğamda metrûk
9. Zā’idī kesdi ḳalem didi hıtāna târîḥ
Oldı Şādık Bege iḳbālle sünnet-i mebrûk (1211) *

5

Târiḥ-i Kethüdâ-yı Şadr-ı ‘Âlî-şuden Cenâb-ı Şerîf Efendi**

.. __ / .. __ / .. __ / .. __

1. Âferîn ḳuvvet-i ‘irfāniña ey şāh-ı zarîf
Kethüdâ devletiñe böyle gerek zāt-ı şerîf
2. Şarḥ-ı erbâb-ı menāsıb budur eslâf içre
Ki ḳudûmuyla mekân ide mekânı teşrîf

^{5a} şubḥ-ı] şubḥ u ĩ.

^{5b} vālāya] vālā ĩ; sülûk] sükûk ĩ.

^{6a} ü] - ĩ.

^{7b} şevḳle] şevḳle eyle ĩ.

^{8a} sonradan] sornadan ĩ.

* Tarih kaydı İI nüshasından alınmıştır.

⁵ B 97a, İ 151a, T 70b, - M.

** Târiḥ-i Kethüdâ-yı Şadr-ı ‘Âlî-şuden Cenâb-ı Şerîf Efendi] Târiḥ-i Kethüdâ-yı Şadr-ı ‘Âlî-şuden Cenâb-ı Şerîf Efendi ĩ, Târiḥ Berâ-yı Kethüdâ Şuden Şer Efendi T.

^{1b} devletine] ḥazretine T; şerîf] latîf T.

3. Şādmān oldu bu tevciyeyle hep ḥāṣ u ‘avām
Bu ne āṣār-ı ‘ināyet bu ne tevfiḳ-i münīf
4. Nedir ol zāt-ı kerem-pīşede bu cezb-i ḳulüb
Nedir ol dāver-i ḥoş-lehcede bu ṭab‘ -ı laṭīf
5. Allah Allah ne tecellī bu ne ‘ālī-himmet
Ki ide ṭab‘ ına aḥlāk-ı mülūkı teklīf
6. Dāde-i ḥaḳdır aña ḥulḳ-ı şerīf-i nebevī
Herkesin kārı degil ‘ālemi ḳılmaḳ talṭīf
7. Āsmān-sāye melek-māye selātīn meşreb
Mekremet dāye felek-pāye Aristo taşrīf
8. Ṭab‘ -ı şeffāfı gürüretde ḳodı eslāfı
Bu mudur mertebede cism-i laṭīf ile keşīf
9. Ḳarşadan zātı tenezzüh ile elmās-pāre
Foyadır cevher-i insāna belī ṭab‘ -ı ‘afīf
10. Ben de bilmem ne zebānile o ‘ālī-şanıñ
Eyleyem midḥat-i elḳābını naẓm u te’līf
11. Çarḫ-ı rif at diyemem şānına zannım taşğīr
Kūh-ı himmet yazamam zātına şāyed taḥfīf
12. Fāzılā kevkebesi vasf u şenādan a‘ lā
Āfitāb-ı şafaḳ-ārā-yı ne ḥācet ta‘ rīf
13. Ba‘ dezīn ḥürmet-i medḥinde ben inşāallah

^{3a} tevciyeyle] peygāmıla T; u] - İ.

^{5b} ide] ider T.

^{8b} bu mıdır] bir midir T.

^{9a} Ḳurşdan zātı] hırşdan ṭab‘ ı T; pāre] gibi T.

^{9b} insāna] efsāne T. Beyitte vezin sorunludur.

^{11a} zannım] muṭlaḳ T.

^{112a} ü] - İ; a‘ lā] a‘ lī T.

^{13a} ḥürmet] ḥizmet İ.

^{13b} mücelled] mücellā İ, muḥallid T.

Eyleyem ‘āleme bir başka mücellid taşnîf

14. Medh-i nâ-ehle suhen söyler isem ba‘ de‘l-yevm
Suhenim hep ola şâyeste-i fikr-i tazyîf
15. Ben o tenhâ-revi bî-rehber-i şahrâ-yı suhen
Olmamış pâ-zede-i ğayr bu vâdi-i muhîf
16. Hâmem ol sikke-zen-i tab‘ -ı saķīm-i şeklâ
Gösterir her suheni darb-ı saķıl ile hafîf
17. Hâķ saña ‘âtıfetiñ yâver ide sulţânım
Nitekim ķalbiñi hep ‘āleme ķılmış ta‘ţîf
18. Dürr-i vâlâya yazılsun bu münakķaķ târîh
Oldı bu şâhib-i teşrîf ile bu bâb-ı şerîf (1210)*

6

Târîh-i Sâhil-hâne-i Neşât-Âbâd**

._._._/._._._/._._._/._._._

1. Gel temâşâ-yı cihân it bu Neşât-âbâddan
Bâhuşuş ihdâş olan bu tarh-ı nev-bünyâddan
2. Bî-televvün haķ bu kim ol hâme-i yek-reng ile
Eski taķvîmi ķaba gördüñ bu nev-îcâddan
3. Sâde-rû bir dil-rübâdır kim tenâsüb üzredir
Hey‘et-i mehzûnı hoşdur ķâmet-i şimşâddan

^{14b} fikr] ta‘n T.

^{15a} revî] rû T.

^{15b} olmamış] olmadı T; pâ] bâ İ; ğayr] ğayrı İ.

^{16a} sikke] sille İ, T.

^{17b} ķalbiñi ķalbini İ.

* - B.

⁶ B 97b, İ 135b, T 67a, - M.

** Târîh-i Sâhil-hâne-i Neşât-Âbâd] Târîh Berây-ı Kaşr-ı Cedîd-i Frenk -Teşyîd Der Sâhil-hâne-i Neşât-âbâd-ı Ma‘mûr-ı Yâd T.

^{1a} cihân] cenân T.

^{1b} bünyâd] îcâd T.

^{2a} hâme] câme İ, T; renk ile] renkle İ.

^{2b} îcâd] bünyâd T.

4. ‘Aks ider deryāya deryā ‘aks ider dīvārına
Sîmden âyinedür bu ol berî fûlâddan
5. Şanki ƣalıbdan dökülmüş şekl-i maṭbū‘ı yâḥûd
Ḥaddeden geçmiş kemâl-i san‘at âstâddan
6. Zannım ol mi‘mâr-ı zûr-endîşe evvel kârda
Burc-ı eflâkıñ olurmuş resmini mirşâddan
7. Geldi ṭarḥ itdi anıñ şeklince bu icâdı kim
Resmini görmüş degil üstâdlar ecdâddan
8. Resmî ṭursun anda olan cedîd ü naḳş-ı nev
Hîç ne Maniden görülmüşdür ne hûr-ı Bihzâddan
9. Vaşf-ı resm ü naḳşına ḥâcet ne işbu maṭla‘ı
Ḥayli dem gûş eylemişdim Fâzıl üstâddan
10. Ƙaşr-ı Şîrîni su‘âl itdim dil-i Ferhâddan
Ba‘dehû bâğ-ı irem naḳşın alup Şeddâddan
11. Görmedim resm-i Neşât-âbâda beñzer bir maḥall
Böyle keşf oldu baña âyine-i irşâddan
12. Devlet ü iḳbâlle ḥaḳ ber-devâm itsün hemân
Şaḳlasun ânı nazardan dîde-i ḥasâddan
13. Hazret-i sultân-ı zî-şânıñ mizâc-ı eşrefi
İnşirâḥ itdikçe bu ṭarḥ-ı mübârek-bâddan
14. Tâbe-maḥşer ‘ıyddan ‘ıyda irişdürsün Ḥudâ
Gülşen-i eyyâmı ṭolsun ḡonçe-i a‘yâddan

^{5b} âstâd] üstâd İ, T.

^{6a} zûr] düz İ.

^{6b} olurmuş] alurmuş T.

^{8a} ü] - İ.

^{9a} ne] - İ.

^{10b} naḳşın] naḳşıñ İ, T.

^{11a} resm] - T.

^{12a} iḳbâlle] iḳbâl ile T; ü] - İ.

^{14a} Tâbe-maḥşer ‘ıyddan ‘ıyda irişdürsün Ḥudâ] ‘ıyddan ‘ıyda irişdürsün Ḥudâ tâ ḥaşre dek T.

15. Tâ kıyâmet-ber neşât olsun Neşât-âbâd ile
Câbe-câ teşrîf-i hâkân-ı kerem mu‘ tâddan
16. Hâzret-i Sultân Selîm Hân kim zamânında âniñ
Tevbekâr oldu felek bu ‘ âlemi ifsâddan
17. Hâmdülillah devletinde her maḥal bâğ-ı irem
Cennete döndi cihân el-haḫ bu adl ü dâddan
18. Burc-ı şevketde o mihr ü mâh olsun bî-ḫarâr
Şaḫlasun mevlâ hıṭâ-yı günbed-i bî-dâddan
19. Olmaya hâlî merâḫim ṭab‘ ı gerdun-himmeti
Her zamân üftâdegân-ı ‘ âleme imdâddan
20. Böyle dâ’im söylene târîḫ-i cevher-dârlar
Gel behişt-i âbâda baḫ bâm-ı Neşât-âbâddan (1210) *

7

Târîḫ-i Sâḫil-hâne-i Hâdîce Sultân **

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Hâbbezâ ḫaṣr-ı mülûkı bu ne ḫoş kâşâne
Salṭanat-hâne kerem-hâne ‘ inâyet-hâne
2. Mevc-i deryâ ki ḫuṣûrunda dizilmiş şaf şaf
Yüz sürer ḫaṣd-ı temâşası ile dâmâna
3. Bir daḫı cenneti ṭâvûs-ı cihân yâd itmez
Ṭutsa bir ḫaṣr-ı dilârâda eger bir lâne

^{15a} ber] pür T.

^{17b} ü] - İ.

^{18a} bî] ber B, İ.

^{19b} üftâdegân-ı] üftâdegânı İ.

^{20a} söylene] ‘ arz ola T.

* - B, İ.

⁷ B 98a, İ 134b, T 65b, - M.

** Târîḫ-i Sâḫil-hâne-i Hâdîce Sultân] Târîḫ-i ḫaṣr-ı Neşât-âbâd-ı Mübârek Bâd İ, T.

^{3a} ṭâvûz-ı] firdevs İ, T.

^{3b} bir ḫaṣr-ı] bu ṭarḫ-ı İ.

4. Saḳf-ı zer-kārı ki ‘aks eyleyicek deryāda
Nār-ı ḥasret şanasın düşdi dil-i ‘ummāna
5. Şu‘lelendikçe gice şem‘ gibi ḥāl-kārī
Vehm ile üstüne cān atsa gerek pervāne
6. Var mıdır mişli Sitanbulda iz‘ān eyle
Bu maḥalden daḥı tā memleket-i Īrana
7. Bu nezāketle bu mevḳı‘de bu ḳaşr-ı zībā
Ṭoḡrusı rū-yı zemīn üzre hemān bir dāne
8. Ḳaşr-ı ḥākān-ı cihāndır bu maḥall-i ra‘nā
Anı baḥş eyledi hemşire-i ‘ālī-şāna
9. Şeh-i seyyāre ḥaşem Ḥazret-i Sultān Selīm
Ḥaḳ şafālar vire ol pādīşeh-i devrāna
10. Birbirinden daḥı ayırmaya mevlā-yı kerīm
Nitekim mihr-i ḳarīn oldı meh-i tābāna
11. Zevḳ-i şevḳ ile gelüp ḳaşr-ı Neşāt-ābāda
Cān atar ṭoḡrusı bu āb u hevāsı cāna
12. Böyle bir ḳaşra hemān ḥazret-i sultān lāyık
Yaraşur ol daḥı dünyāda faḳaṭ sultāna
13. Ḥazret-i zāt-ı mu‘allā-yı Hadīce Sultān
Ki odur şu‘le-i beytü’n-neseb-i şāhāne
14. Ol ki hemşire-i cān-perver sultān Selīm
Ānı baḥş eyleye Allah şīr-i devrāna

^{4a} eyleyicek] itdiği dem İ, T

^{6a} iz‘ān] inşāf İ.

^{7a} nezāket[nezāret İ, T; ḳaşr] kāḥ İ, T.

⁸ Beyit: - B.

⁹ Beyit: - B.

¹⁰ Beyit: - B.

¹¹ Beyit: - B.

^{11a} zevḳ-i] zevḳ ü T.

¹⁴ Beyit: - İ.

15. Vaqt-i işrākda bana kıldı Neşāt-ābādı
Hāḡ mübārek ide ol zāt-ı mekārīm-mekāna
16. Leb-i deryāda bu ḡaṣr-ı şeref-i şu‘ le nişār
Burc-ı ābīde nazīr oldı meh-i raḡşāna
17. Görinür āyineler içre gül-i taşvīri
Şebnem üzre nitekim ‘aks-i ruḡ-ı cānāne
18. Mevceli süfre-i ḡāre gibi etrāfına baḡr
ḡaṣr-ı pāk ortada gūyā ki gümüş peymāne
19. Mālik-i tār-ı zekā olmayan eyler teşbīh
Anı bāḡ-ı irem ü bāḡçe-i rıdvāne
20. Nice firdevs-i kühen-ḡāneye teşbīh idelim
Yā nice bāḡ-ı irem didigimiz vīrāne
21. Bulmadım ‘aḡl-ı ḡışırımca bu nev ḡaşra ḡuşūr
Şu ḡadar var ki cihān içre ḡarīb bīḡāne
22. Şiddet-i ḡarbe-i fevvāresi me’zūn olsa
Söndürür meş‘ āl-i ḡurşīd ü mehi ferzāne
23. ḡatreler cānib-i bālāya firāz oldıḡça
Görinür şeb-pere-i nūr gibi insāna
24. Līk ‘avdeḡ idicek sū-yı zemīne şanasın
Dürr-i şehvārı nişār eylediler meydāna
25. Pīş-gāhında şu dībāsı döşetmiş deryā

^{15a} işrāk] eşref İ.

^{17b} şebnem] sīne İ, T.

¹⁸ Beyit: - T.

¹⁹ Beyit: - İ, T.

²⁰ Beyit: - İ.

²¹ Beyit İ ve T'de 18. beyittir.

^{21b} şu ḡadar] şol ḡadar İ, T.

^{23a} oldıḡça] oldıḡca İ.

^{25b} belki] tā ki İ.

Belki teşrîf ide ol şâh-ı cihân seyrâna

26. ‘Ömr-i Nûh eyleye mevlâ-yı te’âlâ ihsân
Zât-ı sulţâna dahı pâdişâh-ı zî-şâna
27. Harf-i menkût ile bu kaşr-ı cedîdîñ Fâzıl
Didi târîhîni maqşûre-i nüzhet-hâne (1207)*

8

Târîh-i Diger Be-Sâhil-hane-i Hadîce Sulţân**

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Allah Allah bu ne sâhil-hânedir
Bu ne cân-efzâ ne hoş kâşânedir
2. Kaşr-ı cennetdir bu yâ bâğ-ı irem
Kim bu dünyânın değil â yâ nedir
3. Sâhil üzre tarh-ı zîbâdır yâhud
Menzil-i hût içre bâlık-hânedir
4. Şanki dîdâr-ı Neşât-âbâd için
İki göz açmış bakar cânânedir
5. İki bâb-ı dil-güşâsı var biri
Cânib-i berre biri ‘ummânedir
6. Yoksa ancak iki bâb açmış biri
Şâh-ı âfâka biri sulţânadır
7. Hâzret-i Sulţân Selîm ol şâh kim
Tîğ-ı emri cārî her hâkânadır

* - B.

⁸ B 98b, İ 134a, T 66a, - M.

** Târîh-i Diger Be-Sâhil-hane-i Hadîce Sulţân]Târîh-i Balık-hâne Der Sâhil-serây-ı Neşât-âbâd İ, T.

^{1a} sâhil-hâne] sâhil-hâne İ.

^{3a} tarh] kaşr İ, T.

⁴ Beyit İ ve T'de 5. beyittir.

⁵ Beyit İ ve T'de 4. beyittir.

^{5a} güşâsı var] güşâsı imiş İ, güşâ açmış T.

^{6a} yoksa] yohsa İ.

8. Ol Ḥadīce šāh o ‘ ismet-i dest-gāh
Ol tırāz-ı ḥacle-i šāhānedir
9. Birbirinden ḥaḳ daḥı ayırmaya
Bu du‘ ā-i ḥayr hep devrānadır
10. Zevḳ ideler bu Neṣāt-ābādda
Kim cihānda bu hemān bir dānedir
11. Yāzdı Fāzıl buña tārīḥ-i tamām
Maṭla‘ ı māhīde balıḳ-ḥānedir (1207)*

9

Tārīḥ-i Diger Be-Sāḥil-ḥane-i Ḥadīce Sulṭān**

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Bārekallah ne müferreḥ bünyād
Tā kıyāmet ola yā Rab ābād
2. Leb-i deryāda bu nev-ḥāne-i pāk
Cümleden revnaḳı olmuş müzdād
3. İşte her gūşe-i şevḳ-efzāsı
Dīde-i ḥātırı eyler dil-şād
4. Kaşr-ı vālā-yı Ḥadīce Sulṭān
Zāt-ı pākize-neseb pāk-nihād
5. Bā-ḥuşuş eyleye leb-rīz-i şerīf
Maḳdem-i šāh-ı mekārim mu‘ tād
6. Hazret-i Šāh-ı Selīm Ḥān ki odur
‘ Āleme sāye-i ḥallāḳ-ı ‘ ibād
7. Tā kıyāmet o iki zātı Ḥudā
Pāy-dār eyleye ber vefḳ-i murād

^{11a} buña] buna İ, T.

* - B.

⁹ B 99a, İ 134a, T 66b, - M.

** Tārīḥ-i Diger Be-Sāḥil-ḥane-i Ḥadīce Sulṭān] Berāy-ı Ḥāne-i Vālā-yı Neṣāt-ābād İ, T.

^{1b} tā kıyāmet ola] ola devlet ile İ, T.

8. Düşe târîhi sezâdır Fâzıl
Ola ikbâl ile bu hâne-güşâd (1211)*

10

Târîh-i Kâşâne-i Hüseyin Paşa

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Oldı bu tarh-ı mu' allâsı Hüseyin Paşanın
Bir cihân-bîn ki temâşâya alur âfâkı
2. 'İzz ü devlet ile dâ'im ola dirken Fâzıl
Didi târîhini kim kaşr-ı behişt-i bâkî (1210)

11

Târîh-i Sene-i Cedîd Be-Şadr-ı Esbak 'İzzet Meḥmed Paşa

.. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Hâzret-i âşafâ tevfiḳ-i Hudâ
Kıldı bu sâl-i şerifi ihdâ
2. Hâbbezâ sâl-i mübârek ğurre
Ki şabâhında sa' âdet peydâ
3. Mâh-ı nev şanma bir engüş-i felek
Ki ider halka işâret-i ihdâ
4. Mâh-ı nev şanma bu bir hancerdir
Tuḥfe-i kalb-i gürûh-ı a'dâ
5. Mâh-ı nev şanma bu bir vâv-ı kısım
Ki sitem itmeye gerdûn-ı ibdâ
6. Şadr-ı zî-şâna muvâfîḳ senedir
Yine ḥamden leke rabbi ḥamda

^{8a} düşe] düşse T.

^{8b} ile] - İ.

* 1211] 1208 İ, T.

¹⁰ B 99a, M -, İ 146b, T -.

^{2a} 'izz ü] 'izzet İ.

^{2b} kim] - İ.

¹¹ B 99a, M -, İ 141b, T -.

7. Ol felek-rütbe-i Mehmet 'İzzet
Aña haq düşmenini ide fedā
8. Dāverā hazrete feryādım var
Meded ey āşaf-ı vālā mededā
9. Çāh-ı ālāma beni itdi felek
Oldı rüzım şeb-i tār-ı yeldā
10. Benüm ol şāhib-i istiḥkākım
Ki bilür mertebemi şāh u gedā
11. Baña n'olsun felegiñ bu revīşi
Baña bilmem ne bu bīgāne edā
12. Dāman-ı 'āṭıfetiñden kerem it
Kef-i iḥlāşımızı kılma cüdā
13. Kime şekvā kime feryād ideyim
Kime kılsun dil-i bīçāre nidā
14. Fāzıl-ı bīkese imdād eyle
Saña imdād ide mevlā ferdā
15. Şīr-i iḳbāline kılsun Allah
Ten ḥaşādını her demde ğıdā
16. Ḥarf-i münakkaṭile tārīh-i sene
Fāl-i ḥayr oldı bize ḥayr-ı Ḥudā (1207)*

12

Tārīḥ-i Sene-i Cedīd Berkāb-ı Şāh-ı Enām**

.. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Bārekallah ne mübārek evḳāt

^{7b} fedā] ḥudā

^{15b} ḥaşād] ḥaşād İ.

* - B.

¹² B 99b, M -, İ 127a, T -.

** Tārīḥ-i Sene-i Cedīd Berkāb -ı Şāh-ı Enām] Sene-i Cedīd Berkāb -ı Şāh-ı Enām] Sāl-i Cedīd Ber- Sulṭān Selīm Ḥān-ı Şāliş İ.

- Bâ-ḥuşûş işte bu sâl-i berekât
2. Ḥabbezâ sâl-i hümâyûn aḥter
Ġurresi şâhid-i kâma mir 'at
 3. Öyle bir sâl-i keşîrû 'c-cervâ
Rûḥ-baḥşâ-yı behm-i mevcûdât
 4. Ġurre-i mâh-ı server-efzâsı
Müjde gûyâ-yı zevâl-i âfât
 5. Müjde âfâka ki bu sâl içre
Ḥayrdır hep harekât ü sekenât
 6. Tâli' -i şâh-ı cihân-tâşîri
Bu su' ûdât ile bu tevfiḳât
 7. Rûḥ-ı gül ḥazret-i Sulṭân Selîm
Buldı devrinde cihân tâze ḥayât
 8. Görmedi dîde-i tâc-ı evreng
Böyle bir ḥasr ü ḳudsiyü 'z-zât
 9. Her nefes nuṭḳ-ı şavâb-ârâsı
Revnaḳ-ı mülke virir teşrîfât
 10. Ḥâk-pâyına felek kıldı ḳasem
Ba' dezîn eylemeye taḳşîrât
 11. Gerdiş itdigince ide tâ maḥşer
Emr-i ḥâḳâna münâsib ḥarekât
 12. Ey şehinşâh-ı Ferîdûn ' azamet
Ey cihân-dâr-ı Sikender-i dârât
 13. Ḥaḳ mübârek ide bu nev-sâliḥ
Ola cemâze-keş-i te 'birât

^{6b} su' ûdâtiyle] su' ûdâtla İ.

^{11a} maḥşer] maḥşer İ.

14. Zîr-i hükümünde ola hep sâbit
Çarh-ı vâlâda olsun seyyârât
15. Tîğ-ı fermânîna inşâallah
Ola ser-beste bütün maḥlûkât
16. Bu sene ḥayr-ı ‘amîm olduğına
Çarhdan geldi baña taḥrîrât
17. Söyledim ben de aña bir târîḥ
Ki felek didi ‘aleyke’ş-şalavât
18. Öyle târîḥ idemez istiḥrâc
Tolsa nây-i kâleme ehl-i devât
19. Bir sene eylese de endîşe
Şâ‘ irân-ı suḥen-ârâ heyhât
20. Ba‘ dezîn hep sene târîḥlerine
Hiç nazâr eylesün ehl-i nikât
21. Ya‘ni endâḥte-i terk idelim
Diyelim cümlesine tesvîrât
22. Lafz ü aḥd ile bu târîḥim
Eyledi mu‘cize-gûy-ı işbât
23. ‘Aks-i târîḥ aña târîḥ olıcaḳ
Yazdı târîḥini Fâzıl ḥayrât (1211)

13

Târîḥ-i Sene-i Cedîd Berkâb-ı Sulṭân Selîm Ḥân*

— . — — / . — . — / . —

1. İltifât-ı kerîmdir bu sâl
Ya‘ni ḥayr-ı ‘amîmdir bu sâl

^{14b} olsun] olan İ.

^{22b} gûy-ı] gûyı İ.

¹³ B 100a, İ 126b, - M, T.

* Sulṭân Selîm Ḥân] Şâh-ı Ferîd İ.

2. Leb-i ḥandān nev-hilāl didi
Müjde-vech-i besîmdir bu sâl
3. Nefḥa-i feyz-baḥş-ı mevlâdan
Bir mübârek nesîmdir bu sâl
4. Gülsitân-ı rızâ-yı bârîden
Gül-i ‘anber-şemîmdir bu sâl
5. Dehen-i nev-hilâlini açmış
Şanki tıfl-ı faṭîmdir bu sâl
6. Ḥāk-pâ-yı şeh-i cihâna meger
Bu sebakla muḳîmdir bu sâl
7. Āsitân-ı Şeh Selîm ḥâna
Çâker-i müstaḳîmdir bu sâl
8. Devlete ḥayr-fâldır bu sene
Sâl-i dîn-i ḳadîmdir bu sâl
9. Şeh-i ‘âlem-penâha ve’l-ḥâşıl
Tuḥfe-sâz-ı ‘ilmîdir bu sâl
10. Ben de zâyiçe-i dile baḳdım
Ḥalka luṭf-ı ‘azîmdir bu sâl
11. Benüm ammâ ki baḥtuma baḳdım
Baña bilmem le‘îmdir bu sâl
12. Baña târîhî düşdi lafz-ı durûğ
Şubḥ-ı kâzible nîmdir bu sâl
13. Ğurresi zâhir oldı müflis iken

^{5b} faṭîm] ḥaṭîm İ.

^{6b} sebakla] sebak ile İ.

^{9b} tuḥfe] tuḥfe İ.

¹⁰ Beyit: - İ.

^{13b} sîm] şemmî İ.

Diyemem kân-ı sîmdir bu sâl

14. Geldi ehl-i dîvân ile ğurre
Ey baña bir ğarîmdir bu sâl
15. Olma ğamgîn-i ğurre ey Fâzıl
Saña luţf-ı cesîmdir bu sâl
16. Dürr-i hâķâne eyle şekvâyı
Anda ‘abd-i ķadîmdir bu sâl
17. Müjde oldu bize bu târîhiñ
Ki şafâ-yı na‘îmdir bu sâl
18. Oldı bu sâl hük-m-i taht-ı Selîm
Zıll-ı şâh-ı Selîmdir bu sâl (1210)

14
Târîh-i Sene-i Cedîd Berkâb-ı Şâh-ı Ferîd
.. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Fâl-ı iķbâl-i sa‘âdetdir bu
Sîne-i zevķ ü meserret-dir bu
2. Bu nice âsâyiş ü tevfiķ umûr
Haķ rızâsına ‘alâmetdir bu
3. Bu şafâlar bu feraĥlar haķdan
Maĥz-ı elţâf-ı inâyetdir bu
4. Bu da imdâd-ı Hudâdır ancak
Âsmânî bir i‘ânetdir bu
5. Aĥter-i sa‘d-ı hümâyûndandır
Tâli‘-i şâhda ķuvvetdir bu
6. Hażret-i şâh-ı cihân-bân-ı zamân
Taht-pîrâ-yı ĥilâfetdir bu

¹⁴ B 100b, İ 126a, - M, T.

^{1b} ü] - İ.

7. Ol felek mertebe Sulţān Selīm
Şāhib-i şevket ü kudretdir bu
8. Merḥamet-gāh-ı sırdaş-ı ilhām
Menba^{7b} -i feyz-i kerāmetdir bu
9. ^{8a} Āleme sāye-i luţf-ı ḥaḳdır
Şu^{11a} le-i mihr-i hidāyetdir bu
10. Nāşır-ı dīn-i mübīn-i a¹² lā
Ḥāfız-ı rükn-i şerī¹³ atdır bu
11. Fāris-i ma¹⁴ reke-i rezm ü veġā
Ḥāris-i fırka-i ^{15b} ümmetdir bu
12. Dāver-i şaf-şiken-i şīr-i jiyān
Merd-i meydān-ı şecā¹⁶ atdır bu
13. Tūde-i devlet ile tırduḳca cihān
¹⁷ Āleme māye-i rāḥatdır bu
14. Şaḳlasun zātını ġamdan mevlā
Oldı maḳrūn-ı icābetdir bu
15. Sene başı daḥı peygām-ı server
İşte hükkām-ı beşāşetdir bu
16. Fāzıl-ı zāra ḥaber virsünler
¹⁸ Arz-ı tārīḥe ki fırşatdır bu
17. Nice tārīḥ zihi müjde-resān
Böyle bir lafz-ı belāġatdır bu
18. Çünkü tārīḥi zāfer-gāh oldı
¹⁹ Āleme özge beşāretdir bu (1206)

^{7b} ü]- İ.

^{8a} merḥamet-gāh] müzd-i ḥumgāh B.

^{11a} ü]- İ.

^{15b} hükkām] hengām İ.

15

Tārīḫ-i Sene-i Cedīd Berkāb-ı Şāh-ı Ferīd*

__ . / __ . __ . / . __ . / __ .

1. Şāh-ı zamāne Ḥazret-i Sultān Selīm Ḥān
Gerdūn-ı kemīne bende-i cāh u celālīdir
2. Rūz-nāmçe-i sa‘ādet ü maḥzūr-ı sāl ü mäh
Ḥükm-i şerīf aḥter-i ferḥunde-fālīdır
3. Lā-sīmmā bu sāl-i hümāyūn-ı ğurre kim
Perverde-i sitāre-i beytü’l-kemālīdır
4. Sāliyyede egerçi ğazel-i tarḥı nā-becā
Ammā ki āh işte bu hep ‘aşk hālīdır
5. Ruḥsārı mihr-i şa‘şa‘a-pīrā emsālīdır
Ebrū-yı hoş-nümāsı muḥarrem hilālīdır
6. Āfet baqışlı cān alıcı Qahramān-ı ‘aşk
Çeşmi każālı ğamze-i mesti belālīdır
7. Ol sāk-ı pākla o topuqlar ki anda var
Güyā gümüş sıfālde billūr nihālīdır
8. Ḥayrān-ı hecr ü ‘āşık-ı dīdār-ı tal‘atım
Sā’ir egerçi tālib-i zevk-i vişālīdır
9. Fāzıl bu tarz-ı tāze bu mäh-ı ḥarāmda
Kilk-i belāġatiñ bu da siḥr-i ḥelālīdır
10. Ḥaḫ pādişāhı eyleye dā’im ki ḥazreti
Rū-yı ‘arūs sāl-i cihāniñ cemālīdır
11. Ḥaḫ şaḫlasun ḥatırdan o zāt-ı şerīfi kim

¹⁵ B 101a, İ 126a, - M, T.

* Tārīḫ-i Sene-i Cedīd Berkāb-ı Şāh-ı Ferīd] Tārīḫ-i Sene-i Cedīd Berkāb-ı Sultān Selīm Ḥān İ.

^{2a} ü] - İ.

^{8a} ḥayrān] ḥayrān İ; ü] - İ.

^{11a} şerīfi kim] şerīfini İ.

Bu cākeriñ bu ed‘iyeler hasbiḥālidir

12. Bu sāl-i nev ki ‘āleme tebşīr-i ḥayr ider
Tārīḥ-i tamı düşdi beşārāt sālidir (1209)*

16

Tārīḥ-i Sene-i Cedīd Berkāb-ı Şāh-ı Ferīd**

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Ka‘be-i zıll-ı Hudā Ḥazret-i Sulṭān Selīm
Ehl-i eflāka ṭavāf devridir mevsim-i ḥac
2. Pençe-i fetḥ ile teşhīr ider inşāallah
Memleket düşmeni tā serḥad-i mülk-i İsvec
3. Eşheb-i cāhına tevfiḳ ü zafer gāşiye-dār
Zīr-i iḳbāline şeb-dīz-i felek bir ahrec
4. Kūṭb-ı nuşretde nüzūl eyledi şems-i iḳbāl
Rub‘-ı meskūnı tutar ḳaldı hemān nīm-derec
5. Sāl-i nev eyledi bu fetḥ-i serveri tebşīr
Niçe bir sāl-i zafer merḥal-i nuşret maḥrec
6. Yine kār-ḥāne-i ma‘nāda ḳalem üstādı
Nāzikāne ṭoḳudı tāze ḳumāş-ı bervec
7. Bol olan ḳāfiyeye ma‘il olur ṭab‘-ı ḡabī
Nitekim vāsi‘ olan rāhı sever her a‘rec
8. Tengdir ‘arşa-i nev-ḳāfiye-i esb-i ḳalem
Bunda ılgār idemez böyle hemān ey Fāzıl
9. Böyle bir ḳāfiye-i teng hemān ey Fāzıl
Olur ancaḳ dil-i pūr-nādireden müstaḥrec

^{12b} beşārāt] beşāret İ.

* - B.

¹⁶ B 101b, İ 128a, - M, T.

** Tārīḥ-i Sene-i Cedīd Berkāb-ı Şāh-ı Ferīd] Tārīḥ-i Sene-i Cedīd Berkāb-ı Sulṭān Selīm Ḥan İ.

^{3a} ü] - İ.

10. Mâ-ḥaṣal bu sene pür-māye-i ḥayr oldığına
Düşdi târîḥ-i tamāmı sene-i ḥayr-ı ferec (1208)

17

Tārîḥ-i Sene-i Cedîd Berkâb-ı Şâh-ı Ferîd*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Bârekallâh zihî sâl-ı şafâ sâl-i sürûr
Ġurresi bâriḳa-sâz-ı kerem-i Rabb-i ğafûr
2. Sâl-i iḳbâl-i ‘ ināyet sene-i ḥayr u zafer
Ġıbṭa-endâḥte-i sâlîf-i eyyâm u şuhûr
3. Tâli‘ -i yümn ü sa‘ âdetle ki berḳ-ârâdır
Her şeb ü rûzı füyûzât ile dervâze-i nûr
4. Sâl-i nev şâh-ı cihân-dâra mübâreḳ-bâda
Şöyle kim her demi bir vefḳ-i merâm ide mürûr
5. Ḥazret-i Şâh-ı Selîm Ḥân-ı cihân-pîrâ kim
Reşḳ ider ‘ ahd-i hümâyûnına a‘ vâm ü hûr
6. Luṭf-i iḥsânı irüp pîre-zen-i dehri ‘ arûs
Keremi eyledi dünyâyı ḥarâbî ma‘ mûr
7. Mâ-ḥaṣal ğāyet endîşe-i mülk-i ârâsı
Devlet ü dîne mühimsâzî-i tanzîm-i umûr
8. Şöyle kim himmet-i şâhâne-i luṭfi ister
Ḥoş ü ‘ âm ola zamânında be-kâm ü sürûr
9. Ola zîbende-i âġuş-ı ḳabûl-ı mevlâ
Dîn ü dünyâya mülûkâne bu sa‘ y-i meşḳûr

^{10a} pür] bir İ.

¹⁷ B 101b, İ 128a, - M, T.

* Tārîḥ-i Sene-i Cedîd Berkâb-ı Şâh-ı Ferîd] Tārîḥ-i Sâl-i Cedid İ.

^{2b} sâlîf] selef İ.

^{3a} sa‘ âdetle] sa‘ âdetiñe İ.

^{3b} ü] - İ; füyûzât ile] füyûzâtla İ.

^{7b} ü] - İ.

^{8b} ḥoş]ḥâs İ; ü] - İ.

10. Hâşre dek şevket ile şâh-ı cihân şağ olsun
Böyle böyle niçe aḥḳâb-ı senîn ide ‘ubûr
11. Sâye-i şâhda Fâzıl bu ğarîbe-i sâliḥ
Nâsa târîḫini yazdım sene-i emn-i ḥużur (1217)*

18

Târîḫ-i Sene-i Cedîd Berkâb-ı Şâh-ı Ferîd**

. _ _ / . _ _ / . _ _ / . _

1. Bu sâl-i mübârek ki Ḥudâdan ihdâ
Oldı şerefi şems ü ḳamerde peydâ
2. Şad müjde bu nev-sâle sa‘ âdet-encâm
Kim ğurresi buldı dü-şerefle mebde’
3. Tâ sa‘ d ü şeref bula zamân şâhı
Güyâ ki kırân itdi dü aḥter-i ‘umrâ
4. Ol Şâh-ı Selîm Ḥân-ı hümâyûn ṭâlî‘
İḳbâlî küsûf-âver-i baḥt-ı a‘ dâ
5. Her dem ki virir mülk ile dîne tanzîm
İmrûzdan evvel ide fîkr-i ferdâ
6. Meymûn u mübârek ola sâl ü mâhiḥ
Te’yîd-i Ḥudâyile cihan-âbâda
7. Fâzıl ḳulı târîḫi tamâmen yazdı
Nev-sâle Selîm ḥâna mübârek-bâda (1219)*

19

Târîḫ-i Sene-i Cedîd Berkâb-ı Şâh-ı Ferîd

^{11b} emn-i] emn ü İ.

* - B.

¹⁸ B 102a, İ 128b, - M, T.

** Târîḫ-i Sene-i Cedîd Berkâb-ı Şâh-ı Ferîd] Târîḫ-i Sâl-i Cedîd İ.

^{1a} ki] - İ.

^{2a} nev-sâle] nev-sâl-i İ.

^{5a} mülkle] mülk ile İ.

* - B.

¹⁹ B 102a, İ 128b, - M, T.

- . _ _ / . _ _ / . _ _ / . _
1. Hoşâ sâl-i zibâ-yı ferhunde-fâl
 Kudûmı zafer-bahş-ı nuşret-me'âl
 2. Muḥarremle nev-rûz idüp iḳdirân
 Cihâna ma' â kıldı ' arz-ı cemâl
 3. Şeh-i ' âleme sal-i nuşret-fezâ
 Hilâl-i muḥarrem bu tebşîre dâl
 4. Selîm Hân-ı ğâzî mü' eyyed-şâh
 ' İnângîr-i ' âlem Ferîdün mişâl
 5. Kerâmetlü ḥâḳân-ı âyîne-dil
 Şehenşâh-ı dâna ferîşte-ḥışâl
 6. Hüdâvend-i ' aşra mübârek ola
 İlâhî bu sâl-i sa' âdet-hilâl
 7. Serîrinde yâ Rab ola pâ-y-dâr
 ' Adûlar bula yâ ilâhî zevâl
 8. Du' â-kârıdır gâhi Fâzıl kulu
 Beşâretle bu beyti bir arzuḥâl
 9. Muẓaffer çü târîḥ-i sâl-i güzeşt
 Cünûd-ı Selîm-i ğâzi târîḥ-i sâl (1220)*

20

Târîḥ-i Sâl-i Cedîd Be-Şadr-ı ' Âzam Yûsuf Pâşa

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

1. Ğurre-i sâle-i meh-pâre mübârek eyyâm
 Oldı hep seb' a-i seyyâre mübârek eyyâm
2. Nev-bahâr eyle gül ü lâle ile nev-sâle
 Nûrdan giydi bir âl ḥâre mübârek eyyâm

^{1a} fâl] sâl İ.

^{9a} güzeşt] güzeşd İ.

* - B.

²⁰ B 102b, İ 142a, - M, T.

3. Bârekallâh zihi kevkebe-i sâl-i cedîd
‘Âleme şadr-ı cihân-dâra mübârek eyyâm
4. Hoş kadem meymenet efrâhte-i Yûsuf Paşa
Oldı eyyâmı dil-i zâra mübârek eyyâm
5. Şu‘le-efrûz-ı cihân devr-i Zîyâ Paşa kim
Ġarķ ider ‘âlemi envâra mübârek eyyâm
6. Yoķladım t̄ali‘ i dünyâyı bu eyyâm gibi
Ġalmadı dehr-i sitemkâra mübârek eyyâm
7. Şevķle çâr ‘anâşır dahı geldi rakşâ
Aldı engüştüne çâr-pâre mübârek eyyâm
8. İşte rûz-nâme-i dehr iş bu hoş evķât gibi
Var mıdır çarķ-ı dil-âzâre mübârek eyyâm
9. Devr-i âşafı cihân gül gibi şâd u ħurrem
Döndi gülgüne-i ruhsâra mübârek eyyâm
10. Ĥıta-i Ġâhirede seyf-i ġazâ girdârı
Ġomadı t̄ali‘ i küffâra mübârek eyyâm
11. Āşafâ devr-i şerîfñ ola âfâķa her ân
Feyz ü tevfiķle yek-pâre mübârek eyyâm
12. Ġuluñuz Fâzıl-ı bî-baĥt hemân ħaldı ħazîn
Görmedi âh o bî-çâre mübârek eyyâm
13. Ĥayli eyyâm ki ‘illetle zarûretle yaťur
Virmedi çarķ o ġam-ķ̃âra mübârek eyyâm
14. Devr-i destürda bir gün ola inşâallah
Bula bu bende-i âvâre mübârek eyyâm

^{5a} Zîyâ] Yûsuf İ.

^{9a} u] - İ.

^{10a} girdârı] girdâzı İ.

^{12b} âh] ah İ.

15. Tām tārīhini yaz sāl-i cedīdīñ Fāzıl
Bu sene şadr-ı kerem-kāra mübārek eyyām (1218)

21

Tārīh-i Sāl-i Cedīd Be-Kethüdā-yı Şadr-ı ‘Ālī İbrāhīm Efendi*

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Bārekallah ğurre-i sāl-i cedīd-i pür-ziyā
Nev-hilālī şu‘le-i iķbāl-i nuşret-gūyiyā
2. Tāl‘at-ı mäh-ı muḥarrem şāhid-i nev-rūz ile
İttifāka bu sene geldi ol iki kaşı yā
3. Birbiriyle otuz altı yılda bir vuşlat bulur
Ol hilāl-ebru kamer-çehre iki şāhib-i ḥayā
4. Eylesün mevlā ḥuzur-ı kethüdāya dü ğulām
Ol iki meh-pāreyi döndikce çarḥ-ı Asyā
5. A‘nī İbrāhīm Efendi kethüdā-yı āşafī
Pāsbān-ı dergeh-i iķbālī olsun evliyā
6. Hastegān-ı miḥnete bahşāyişi iksirdir
Dil şikeste ḥātıra cebr-i kulūbı mūmyā
7. Bir qarār it yā ilāhi mesned-i iķbālde
Luṭf-ı tevfiķle ol zātı be-ḥaķ-ı enbiyā
8. Kırk yılda bir toĝar devletlü sultānım bu sāl
Müjde-i tebrīk ü tārīḥe sezadur ḥāliyā
9. Neyleyim bu çākere bir demde geldi ğurresi
Dil-i perişān dest-i ḥālī serde māl-i ḥūlyā
10. Sāye-i şāhib-i ni‘amda irişür ḥayrāt-ı sāl
Sen hemān Fāzıl du‘ā kıl ḥālīşāna bī-riyā

²¹ B 103a, İ 151b, - M, T.

* Tārīh-i Sāl-i Cedīd Be-Kethüdā-yı Şadr-ı ‘Ālī İbrāhīm Efendi ı] Tārīh-i Sāl-i Cedīd Be-Kethüdā ‘Ālī İbrāhīm Efendi İ.

⁹ Beyit: - İ.

11. Sāl-i nev-āmed cenāb-ı ketḥūdā-yı devlete
Cānib-i ḥaḳdan ola tāriḥi ḥıfz-ı kibriyā (1221)

22

Tāriḥ-i Sāl-i Cedīd Be-Re'isü'l-Küttāb Vāşıf Efendi*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Bārekallah zihi sāl-i sa' ādet-pirāy
Ki kırān eyledi anda iki mäh-ı zībāy
2. Ğurre-i mäh-ı muḥarremle hilāl-i nev-rūz
Oldı bu sālde birden ikisi çehre-nümāy
3. Biri maḥbūb-ı 'Arabdır biri şūḥ-ı 'Acemī
Oldılar birbirine bu sene vuşlat-ārāy
4. Birisi şeyḥ-i 'Arabdır biri sultān-ı 'Acem
Birbiriyle ide devr-i zühālīde alay
5. Evliyā-yı na' me luṭf-ı ḥüdāvendı ile
Ola ferḥunde bu nev-sāle-i behcet-efzāy
6. Bā-ḥuşuş Vāşıf efendi-i re'sü'l-küttāb
Ola her sāl'ati ol zāta meserret baḥşāy
7. Ola devlet ile dā'im niçe eyyām ü şuhūr
Dergehinde ola elṭāf-ı Ḥudā ğam-fersāy
8. Böyle tāriḥ-i nev-icād ile tebriḳ itsün
Fāzıla sāl-i cedīdi kılam nādire-zāy
9. Āḥir beytiñ iki lafzı daḥı her lafzıñ
Evvel ḥarfi iki vechle tāriḥ-nümāy
10. Şöyle kim her şebi bir şu'le-i 'izz ü iḳbāl

²² B 103a, İ 155b, - M, T.

* Tāriḥ-i Sāl-i Cedīd Be-Re'isü'l-Küttāb Vāşıf Efendi] Tāriḥ-i Sāl-i Cedīd-i Vāşıf Efendi İ.

^{2b} sālda] sāldan İ.

^{6b} zātın] zāta İ.

^{8b} zāy] zāy İ.

Sāl-i nev Vāşıf-ı vālāya ola feyż-güşāy (1222)

23

Tārīḥ-i Sāl-i Cedīd Be-Kethüdā-yı Vālide-i Yūsuf Ağa *

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Mübārek ola bu sāl-i cedīdiñ ey felek-pāye
Ki her şubḥunda şalsun üstüne tevfiḳ-i ḥaḳ-sāye
2. Muḥarrem ğurresiyle maḳdem-i nevrüz-ı sulṭānī
İki tıfl-ı mübārekdir yeñiden toĝdı dünyāya
3. Muḥarrem bir ‘ Arab-zāde ‘ Acem oĝlanıdır nev-rüz
Meger bir berdü ’l-‘ acüz olmış toĝarken bunlara dāye
4. ‘ Aceb sāl-i mübārek-ĝurredir devletlü sulṭānım
Cihāna ṭal‘ at-ı ḥayru’l-ḳudūmı virdi pirāye
5. Baña likin mübārek şöyle bir demde ḳudūm itdi
Gönül sermest-i ḥayret baḥt-ı hefte-dest-i bī-māye
6. Efendüm sen hemān devlet ile tevfiḳ ile sağ ol
Ḥudā sāl-i mübārek eylesün sen zāt-ı vālāya
7. Alınca her sözünden ḥarf-i evvel bu el-‘ aceb Fāzıl
Bu tārīḥim zafer-i sāl ne ra‘ nā Yūsuf Aĝaya (1221)

24

Tārīḥ-i Sāl-i Cedīd Be-Şadr-ı A‘ zām İsmā‘ il Paşa

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _

1. Ğurre-i sāl-i cedīdiñ ḥayr-ı sa‘ d efrüz ola
Bendegānıñ sāye-i luṭfında zevḳ-endüz ola
2. Müjde-i tevfiḳe yetmez mi ḳalādet bu sene
Ğurre-i māh-ı muḥarrem ṭal‘ at-ı nev-rüzda

²³ B 103b, İ 157a, - M, T.

* Tārīḥ-i Sāl-i Cedīd Be-Kethüdā-yı Vālide Yūsuf Ağa] Tārīḥ-i Sāl-i Cedīd Be-Kethüdā-yı Vālide Sulṭān-ı Yūsuf Ağa İ.

²⁴ B 103b, İ 143a, - M, T.

^{1b} luṭfında] luṭfında İ.

3. Āşaf-ı devrāna meymūnū'l-ḳudūm olsun bu sāl
Her şeb ü rûzunda şad tevfiḳ-i ḥaḳ meknûz ola
4. Şadr-ı a'zam Ḥâfız İsmâ'îl Paşa kim anıñ
Āftâb-ı rif'ati a' dâsına cânsûz ola
5. Ḥaḳ mübârek eylesün devletlû sulṭânım saña
Ġurre-i sâli sa'îd ü tâli' i firûz ola
6. El-mu'în-i ḥâfız oldu çünki târîḥ-i sene
Müjdedir kim ḥaḳ mu'în-i ḥâfızın her rûz ola
7. Şöyle kim her bir şebinde bir 'inâyet-i muḥtefî
Her şabâḥında birer luṭf-ı Ḥudâ mermûz ola
8. Ḥazret-i Ḥâlid civârında mülkden Fâzıla
Bu du'â-yı devletiñ her şeb sebaḳ-âmûz ola
9. Ḥâlişâne bir düşer bir böyle târîḥ-i du'â
Şadra yâ Rab sâl-i nev-âmed-i mübârek rûz ola (1221)

25

Târîḥ-i Sâl-i Cedîd Berkâb-ı Sulṭân Muşṭafa Ḥân

_ . . _ / _ . . _ / _ . . _

1. Geldi sa'âdetle bu sâl-i acîb
Oldı 'ıyân ḳalbime sırr-ı ġarîb
2. Ya'ni ḥisâb eyler iken sâlımı
Tâli'ini yoḳladı fikr-i muşîb
3. Gülşen-i bâṭında göñül fâl için
Niyyet-i devletle olup 'andelîb
4. On yedi ḥarf üzre olunca cevâb

^{3b} ü] - İ; ḥaḳ] - İ.^{5b} sâli] sâl ü İ; ü] - İ.^{7b} mermûz] emrûz İ.^{8a} Ḥâlid] Ḥâlid İ.²⁵ B 104a, İ 136b, - M, T.^{4a} olunca] bulunca İ.

Nuṭka götürdi anı ṭab‘ -ı edīb

5. Çıkıdı ‘aceb mışra‘ ü tārīḥ-i tam
Devlete bir müjde-i rabb-i mucīb
6. Şāh-ı cihānīñ dürr-i vālāsına
‘Arza sezā oldu bu tārīḥ-i zīb
7. Gelmedi ‘arz eyleyelim var iken
Devlet ü dīn şāhib-i şāh-ı muhīb
8. Rūḥ-ı cihān Muṣṭafa Ḥān kim odur
‘Āleme bir zıll-ı Ḥudā-yı raķīb
9. Pādişāh-ı ma‘delet efrāḥte
Ehl-i himem māye-i ḥālīḳ-ı necīb
10. Nuşret ile ‘askerine dā’imā
Feth ü fütūḥat ola yā Rab nasīb
11. Minber-i cān üzre du‘āsin ider
Ṭuṭī-i dil-i nā-siḥr olmuş ḥaṭīb
12. Müjde-i Fāzıl bu sene ḥazrete
Ola mübārek be-resūl-i ḥabīb
13. Dīn-i mübīn şāhına tārīḥ-i sāl
Yenşurullahu bi-fethin ḳarīb (1223)

26

Tārīḥ-i Ṭobḫane

. _ . _ / . . _ _ / . _ . _ / . . _

1. Zihī ‘ināyet-i ḥaḳ iltifāt-ı şāhāne
Olursa böyle gerek himmet-i mülūkāne

^{5b} mucīb] mecīd İ.

^{6a} cihānīñ] cihān İ.

^{7a} gelmedi] gelmede İ.

^{9a} efrāḥte] efrāḥte İ.

^{10a} ü] - İ.

²⁶ B 104a, İ 131a, - M, T.

2. Fetil-i himmet-i ‘âlem-fürûz-ı şâhiden
Uyandı sönmüş iken bu ocağ-ı Töbhâne
3. Hemân mütâ’it-i dîvâr-ı dîn ü devlet için
Hudâdan oldu bu ilham o şâh-ı zî-şâne
4. Cenâb-ı hâzret-i Sulţân Selîm ki devrinde
Cihânda töbtolu eltâf-ı pâdişâhâne
5. Şeh-i bülend-mağâşid ki töb-ı himmetine
Kemîne-i kürre-i ‘arzı eylemez dâne
6. Fûrûğ-ı fikrine esrâr-ı gayb-ı fâliye virir
Çerâğ-ı re’yine ‘ayn-ı şavâb pervâne
7. Derinde bir kâra kullukçıdır şeb-i devrân
Rûz-ı şitâya çîrâset-ârâ-yı fermâna
8. Ocağ-ı leşker-i Manşûre Hızır başeski
‘Înâyet-i ezeli üstünedir bu meydâna
9. Çıkınca arı gibi balyemezden ol gülle
‘Adûların aña hep tatlu cânıdır lâne
10. Nişân-ı şıdkı döker gülle-i du‘â Fâzıl
Bir ağız otu gerek sîneden hûlûşâne
11. Serîr-i salţanat üzre cihân tûrduqça
Îlâhî bahş ide ol şâhı ehl-i îmâna
12. Ola livâsına kırklar cemâ‘ati yoldaş
‘Adûsı cân ata serhad-i semt-i hızlâna
13. Velîdir şeref tarhına bu bünyâdın
Müferrih oldu temâm bu binâ-yı Töbhâne (1209)*

^{3a} ü] - İ.

⁷ Beyit: - İ.

* Tarih kaydı İÜ nüshasından alınmıştır.

27

Diger Tārīḥ-i Țobḥane**

___ . __ / ___ . __ / ___ . __ / ___ . __

1. Seyr eylesün çarḥ-ı Zūḥal bu ḥüsñile Țobḥaneyi
Gūş eylesün ehl-i düvel bu himmet-i şāḥaneyi
2. Tanẓīm idüp her elzemi emr-i mühimm-i ‘ālemi
İllā bu rükn-i a‘zamı a‘dāya āteş-ḥāneyi
3. Țobḥāne kim lāzım ocaḥ-ı baḥrīde kıldı iştıyāk
Gösterdi ‘aşḳ-ı ihtirāk egdirdi ol pervāneyi
4. Fermān buyurdı der-‘aḳab ta‘mīre şāḥ-ı münteḥab
Evvelden a‘lā oldu hep reşk itdirir kāşāneyi
5. Baḳ himmet-i imdādına bu kışlalar icādına
Tekrār eyle bünyādına gör ğayret-i ḥākāneyi
6. Ḥākān-ı kerrübī-fünün dādār-ı ilhāmı derün
Ḥaḳ dā‘im itsün hem füzün ol kuvvet-i merdāneyi
7. Gerdün-himem zāt-ı ḥalīm Dārā ḥaşem Sultān Selīm
Taḥtında yā Rab kılmıḳım şevketle ol yek-dāneyi
8. El-ḥaḳ ocāğ-ı Țobçıyān şāyān-ı ğayret bir mekān
Ḥasretle eyler ğam-keşān her düşmen-i dīvāneyi
9. Ḥaḳ dā‘imā ma‘mūr ide a‘dāları maḳḥūr ide
Tevfīḳile manşūr ide ol dāver-i ferzāneyi
10. Bir gülle atsun Fāzılā a‘dāya tārīḥ-āşinā
Sultān Selīm kıldı binā sūzān-dil-i Țobḥaneyi (1209)*

²⁷ B 104b, İ 129a, - M, T.

** Diger Tārīḥ-i Țobḥane] Tārīḥ-i Țobḥane İ.

^{3a} baḥrīde] tecrīde İ.

^{4a} münteḥab] münteḥab İ.

^{6a} ilhāmı] ilhām-ı İ.

^{8b} ḥasret] ḥasret İ.

* Tarih kaydı İÜ nüshasından alınmıştır.

28

Tārīḥ-i ʿTobḥāne*

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _ _

1. Rūkn-i vālā-yı himem Ḥazret-i Sulṭān Selīm
Muḳtezā-yı keremi nāḳıṣı dā'im tetmīm
2. Eyledi mālezim-i devlet ü dīne taṣḥīr
Himmet-i pākini ilhāmı mevlā-yı kerīm
3. ʿTobṭolu himmet-i vālā'sı umūr-ı mülke
İşte ez-cümle bu ʿTobḥāne gibi rükn-i ḥatīm
4. Cümleden elzem olan ḳār ki riḥte-gān
Ki ider mālezim ceng-i ğazā-yı taḳdīm
5. Devlet ü dīne ṣāh-ı 'ālemi baḥş ide Ḥudā
Tābe-maḥşer ola pīrāye-i tac u dīhīm
6. Ḥūn-ı düşmenle dökümḥāne ola 'arşa-i cenk
Āteş-i nuşret ide ḳālīb-ı a' dā-yı dü-nim
7. Fāzıla söyledi tārīḥini fıkr-i dānā
Dökdi ol ḳālība ʿTobḥāneyi en'ām-ı Selīm (1209)**

29

Tārīḥ-i Teymūr Ḥāne

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

²⁸ B 105a, İ 129b, - M, T.

* : Tārīḥ-i ʿTobḥāne] Diger Tārīḥ-i ʿTobḥāne İ.

^{1a} vālā-yı] vālā İ.

^{3b} ḥatīm] 'azīm İ.

^{4b} ğazā] ğarrā İ.

^{5a} ṣāh] ṣeh İ.

^{5b} u] - İ.

** Tarih kaydı İÜ nüshasından alınmıştır

²⁹ B 105a, İ 130b, - M, T.

1. Cenāb-ı Һazret-i Sultān Selīm Һān-ı cihān-pīrā
Ki fikr-i maşlaḫat-sāz-ı umūr-ı mülk-i dīn oldu
2. Mühimmāt-ı ğazāya eyledi Allah içün himmet
Ne himmet kim meleklerden sezā-yı āferīn oldu
3. Һuşūşā kim mühimmātı nızāma bu teymūr-ḫāne
Bu bir icād-ı vālādır ki tevfiķe ḫarīn oldu
4. Şeh-i āhen-himem dārü'l-ḫadīdi eyledi bünyād
Bu dāverī 'ināyet ğıbtā-i Teymūr-ı Çīn oldu
5. Şolında ḫumbara-ḫāne daḫı şaġında Tobḫāne
Bir āhen-i dil iki āteşli 'āşıkla nişīn oldu
6. O nev-icād iki çarḫ-ı müdevver-i āhenīn-peyker
Ne çarḫ-ı himmet ol eflākdan bālā terīn oldu
7. O āteşle getürse çok mıdır Mirrīḫi dolāba
Aña minfāḫī bir ehl-i nefes kim der-mekīn oldu
8. Һoşa kār-ḫāne-i āhen-binā kim örs-i ḫaddādī
Taḫammül den girān-sāz-ı serekā vü zemīn oldu
9. Olinca himmet-i vālā-yı şāh-ı 'āleme mazḫar
Degil kār-ḫāne-i āhen bu tarḫ-ı şehenşehin oldu
10. Donanmā-yı ḫümāyūna olur ğayretle lenger-sāz
Niçe sâ'ir mühimmāta daḫı rükn-i ḫaşīn oldu
11. İlāhi pāydār it ol şehi evreng-i şevketde
Ki tedbīri esās-ı devlet ü dīn-i mübīn oldu
12. 'Adū-yı dīne yā Rab gök bakır hem yer temür olsun

^{1b} fikr-i] fikri İ.

^{3a} mühimmātı] mühimmāt-ı İ.

^{7a} dolaba] dollaba İ.

^{7b} minfāḫī] minfāḫ B; der] zer İ.

^{10b} ḫaşīn] ḫazīn İ.

^{11b} ü] - İ.

Nihāyet lenger-endāz-ı dil-i a‘ dā-yı dīn oldu

13. Dem-i şıdk-ı du‘ ā kuruşun gibi çekdi semāvāta
İcābet-i bābına bir meyḥ-i āhen der-mekīn oldu
14. Kürek urduḡça nāy ḥāme nār-ı tab‘ -ı çālākī
Suḡen kızḡın temür her beyti siyeh āteşin oldu
15. Ne ma‘ den düşdi Fāzıl noḡtalı tārīḡ-i polādım
Teymūr-ḡāne mümeyyiz bir serāy-ı āhenin oldu (1209) *

30

Tārīḡ-i Bārūthāne**

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Şehenşāh-ı cihān Sulṡān Selīm Ḥān-ı felek eyvān
Kemāl-i himmeti rū-yı zemīni kıldı ābādān
2. Nizām-ı ‘ adli virse imtizāc ızrār-ı eşyāya
Olur bārūdu āteş-i bister-i ülfetde bir aḡrān
3. Mühimmāta bu himmet-i ḡaḡ bu kim ilhām-ı secānī
Bu nev āşār ile eslāfı çekdi şāh-ı ‘ ālī-şān
4. Temelli her maḡalli ṡarḡ idince bānī-i cūdı
Bu bārūt-ḡāneniñ kıldı bināsın muḡkemü’l-erkān
5. O bārūt-ḡāne kim şöhret ile āzādıdır adı
Bu bir āzādsız ḡürmet-ḡüzār-ı dergeh-i ḡāḡān
6. Olur çeşm-i ‘ arūs-ı ḡoş fidan ṡob içün ḡüyā
Müzeyyen sermedānlıḡ bu mu‘ allā ṡarḡ-ı ḡoş bünyān

^{13a} çekdi] geḡdi İ.

^{14a} urduḡça] urduḡca İ.

* Tarih kaydı İ l nüshasından alınmıştır.

³⁰ B 105b, İ 129b, T 65a, - M.

** Tārīḡ-i Bārūt-ḡāne] Tārīḡ-i Bārūd-ḡāne Der İncilli Be- Cānib-i Ḳāsım Paşa T.

^{2a} ‘ adli] fikri T.

^{2b} bārūdu] bārūd-ı İ; bister] pister T.

^{3a} ilhām-ı seccānī] tevḡıḡ-ı rabbānī T.

^{3b} āşār] icād T.

^{4b} ḡāneniñ] ḡāneyi T; muḡkemü’l-erkān] muḡkem-i erkān T.

^{5b} ḡürmet] ḡuzmet T.

7. Göründi düşmene her hâleti ehl-i nifâk-âsa
Derûnı hep siyeh-dil zâhiri bir sâde-rû hândân
8. Ne âteş şaklamışdır sîne içre rûh-ı a^c dâya
Ânıñ hoş mağzen-i dîvârına aldanmasun nâdân
9. Bu târîh-i şerer-bârıñ ile her şâ^c ire kibr it
Şu^c übetde bu bir gevher-i çile ey tab^c -ı âteşdân
10. ^cAdûya fâl olur Fâzıl hûrûf-ı sâde-târîhim
Oğur küffâra bârût-ğâne-i ra^c d sûre-i duğân (1210)

31

Târîh-i Tersâne*

__ . _ / __ . _ / __ . _ / __ . _

1. Ol pâdişâh-ı bağr u berr ğayret-keş-i dîn-i kâdîm
Sultân Selîm-i dâd-ger zıll-ı hudâvend-i kerîm
2. Gör himmet-i şâhâneyi ârâyiş-i hâkâneyi
Yapdı bu nev tersâneyi Gemlik'de ol bağr-ı ^camîm
3. Şad âferîn bünyâdına bu himmet-i mevlâ dine
Hâkka süfün icâdına lâzım bu nev rûkn-i haţîm
4. Yâ Rab mübarek-fâl ola tersâne-i iğbâl ola
Çok çok süfen-i a^c mâl ola pey-rev ola bād-ı nesîm
5. Tekmîl olunca bu binâ menkûtlâ didim aña
Târîh-i ra^c nâ Fâzıla tersâne-i Hâkân-ı Selîm (1210)

32

Târîh-i Humbarahâne

__ . / . __ . / . __ . / . __

^{8b} mağzen] çehre T; aldanmasun] atlamasun T.

^{10a} ^cAdûya fâl olur Fâzıl hûrûf-ı sâde-târîhim] Çıkar bir fâl-i adûya Fâzıla târîh-i sâdem T.

^{10b} ra^c d] ra^c d u T.

³¹ B 105b, İ 131b, - M, T.

* Târîh-i Tersâne] Târîh-i Tersâne-i ^cAmîre İ.

³² B 106a, İ 130a, - M, T.

1. Ol Hâzret-i Sultân Selîm Hân-ı zamâne
Kim himmet-i şâhânesi tevfiķe nişâne
2. Ez-cümle bu nev humbara-hâne ki niķe dem
İhrâķla olmuş idi bir mezbele-hâne
3. Şâbıkda dahı muhtaşar u teng itdi ğâyet
İhsân u kerem koydı anı şöret ü şâne
4. Şâhâne zarîfâne binâsı ‘aceb oldu
Evvelde meger yandığı ta‘ mîre bahâne
5. Hâķ âteş-i ķahr ile ide düşmeni berbâd
Çok humbara üftâde ola zil ü havâna
6. Bu beyti didi fikr-i mühendis ile Fâzıl
Hep sâde olan harfle târîh-i yegâne
7. Bu âteş-i reşk ile hemân patlasun a‘ dâ
Döndi kürre-i nâra bu nev humbara-hâne (1209)

33

Târîh-i Kışla-i ‘Arabacıyân

.. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Şah-ı Cem mertebe Sultân Selîm
Ki odur rû-yı zeminiñ şâhı
2. Niķe bir kışlalar itdi inşâ
Hâbbezâ himmet-i zıllullâhı
3. Bâ-huşûş bu ‘araba ocağı
Ki nevdır mâlezim âgâhı
4. Dîn-i vâlâya bu hürmetü’l-hâķ
Şâdmân itdi resûlullahı

^{3b} ü] - İ.^{5b} çok] çün İ.^{7a} reşk ile] reşkle İ.³³ B 106a, İ 130a, - M, T.^{2a} Niķe] nice İ.

5. Āferīn himmet-i şehinşāha
Feth ü āsān ola her dil-ḥ'āhı
6. Emrine çarḥ-ı felek sür'atci
Bende-i dā'ire-i dergāh
7. Görilen iki tekerlekleridir
Anı zann itme ki mihr ü māhı
8. Çekemez gāh zemīn olsa daḥı
Saḥt-ı gerdūne-i ḳadr u cāhı
9. Ṭob-ı pür-zür celāl-i ḳahre
Düşmeniñ ola şiken-i cāngāhı
10. Düşmeniñ cānına olmuş 'āşık
Ṭoblarıñ boş mı fiğān u āhı
11. Virdi çarḥ içre ocağ-ı 'araba
Burc-ı şūra ṭarb-ı nāgāhı
12. Bu nezāretde bu nev-ḳışla-i pāk
Vār mı dünyāda bunuñ eşbāhı
13. Leb-i deryāda bu balık-ḥāne
Murğ-ı baḥriñ bu teferrüç-gāhı
14. 'Araba gerçi ki ṭavşān olur
Bu ider līk şikār-ı māhı
15. Didi Fāzıl aña tārīḥ-i tamām
Çarḥa döndi 'arabacı gāhı (1208)*

^{9a} celāl-i] celāl ü Ī.

^{12b} dünyāda] dünyāya Ī.

* Tarih kaydı Ī1 nüshasından alınmıştır.

34

Tārīḥ-i Sāl-i Cedīd Berkāb-ı Şāh-ı Ferīd**

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Eyā ‘ālem eyā ‘ālem-i beşāret ehl-i imāna
Ezelden ‘*usri yūsra** ‘ādetullahdır bu devrāna
2. Bihamdülillah ki bu sāl-i cedīdīñ ṭālī‘-i sa‘ idi
‘Adūya ḳahr u gāret ehl-i İslāma ra‘ ūfāne
3. Güzeşte sāl-i ḥayrīñ sa‘ dine besdir dü-tārīḥi
Ki tevḫīḳ-i ḥudāyı hem fütūḥat-ı kerīmāne
4. Daḥı bu sāl-i ḥayru’l-ḳudūmuñ iki tārīḥini
Biri itmām-ı nuşret hem şeref-hā-yı hıdīvāne
5. Cihān-bān-ı mu‘azzam Ḥazret-i Sultān Selīm Ḥān kim
Bula zātıyla zīnet ḥaşre dek evreng-i şāhāne
6. Ḥudāya leşkeri Manşūr ola hem düşmeni maḳhūr
Cihān ṭurduḳça ṭursun yā ilāhī şāh-ı yek-dāne
7. Ola miftāḥ-ı nuşret nev-hilāl-i sāl-i iḳbālīñ
Gelir fātīḥ ilā bevvāb ola fetḥ-i mülūkāne
8. Bugüne nokṭa dökdüm ṭālī‘-i tārīḥ için Fāzıl
Mübārek-sāle-i ‘ālī eşer-i Sultān Selīm Ḥāna (1222)

35

Tārīḥ-i Velādet

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Luṭf-i mevlā ile Şeyḥ Aḥmed-i sa‘ dī bu gice
Şulb-i pākinden ola müjde bir oḡlan toḡdı
2. Feyz-i envārı ile ḥazret-i Sa‘ deddīniñ
Ġaybdan geldi cebābir meh-i tābān toḡdı

³⁴ B 106b, İ 129a, - M, T.

** Tārīḥ-i Sāl-i Cedīd Berkāb-ı Şāh-ı Ferīd] Tārīḥ-i Sāl-i Cedīd-i Sultān Selīm-i Şāliş İ.

* Kur'an, İnşirah 94/5-6: Gerçekten zorlukla beraber kolaylık var. Gerçekten o zorlukla beraber kolaylık var.

^{3a} bes] pes İ.

³⁵ B 106b, İ 157b, - M, T.

3. Māh-ı zillhicce-i şeb-i cumā' da sâ' at onda
Şanasın ' âleme hürşid-i dirahşân toğdı
4. ' Ömr-i efzûn ile mevdû' ola ehl-i Allah'a
Böyle toğan babadan nuṭṭ-ı du' â-h'ân toğdı
5. Fâzılâ tondı kalem hayret ile destimde
Ki temâma ola târîḥ-i Süleyman toğdı (1220)

36

Târîḥ-i Çeşme-i İbrâhîm Efendi

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Kıldı bu hayrâtı cārî vâcibü't-ta' zîm için
Rûhına rıdvân-ı bârî ebr ola tekrîm için
2. Kâtibü's-sır a' nî İbrâhîm Efendi kim hemân
Haşr-ı ' ömr itdi rızâ-yı ḥâlîkî tetmîm için
3. İşte ez-cümle bu nev çeşme gibi hayrâtını
Ḳatre-bâr itdi ' aṭâşa kevşer-i tesnîm için
4. Rûhına her ḳatresi olsun zülâl-i fâtiḥa
Faḥr-ı ' âlem ol cenâb-ı sâhib-i tefḥîm için
5. Ka' be hayratı bu Fâzıl nâsih yaz târîḥini
Zemzem-i âbı şîrb idiñ ol rûḥ-ı İbrâhîm için (1221)

37

Târîḥ-i Silâhdâr-ı Şehriyârî İslâm Āğa

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Pâdişâhîñ hep kerâmetdir nizâm-ı himmeti
Ḳalbine ilhâm olur billah umûr-ı devleti
2. Öyle bir zât-ı müselmânı silâhdâr itdi kim
İşte engüşt-i şehâdetdir meh-i nev maṭla' ı

^{4b} du' â] duğâ İ.

³⁶ B 106b, İ 157a, - M, T.

³⁷ B 107a, İ 147b, - M, T.

^{2b} maṭla' ı] ṭal' atı İ.

3. Dīn ü devlet Şādık İslām Ağa kim dā'imā
Şer' -i vālāya muvāfıkdır anıñ her hāleti
4. Ba' dezīn envār ile mānend-i şer' -i Aḥmedi
Nuş ider hep nām-ı eslāfı bu ḥüsn-i sīreti
5. Rütbe-i İslām degil muḥtāc-ı medḥ-i şā' irān
Gizlidir sīnemde imānım gibi hep midḥati
6. Yā ilāhī dü cihānda eyle İslāmı 'aẓīz
Beş vakıtde eylerim böyle du'ā-yı ḥazreti
7. Vaḥy olup Fāzıl baña tārīḥi bir tevḥīd ile
Devlet-i İslāma mā'il hep Muḥammed ümmeti (1199)*

38

Tārīḥ-i Anbār-ı Ḥubūbāt

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Selīm Ḥān ḥūşe-i 'Osmāniyānıñ dāne-i kārı
Gılāl-ı arz-ı ta' dādınca vīrsün 'ömr aña bārı
2. Bu sāḥilde zaḥīre maḥzeni yapırdı fermānı
Ola üç göz ile tā kim ḥubūbātıñ nigeḥ-dārı
3. Raḳīḳ-i nazmı Fāzıl pīre it tenevvür tārīḥe
Ḥubūbātıñ Öküz Limanına tarḥ oldı anbārı (1217)*

39

Tārīḥ-i Bāb-ı Sāḥilḥāne-i Esmā Sulṭān

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Bu sāḥil-ḥānesi yā Rab cenāb-ı Esmā Sulṭānıñ
Ola vaḳf-ı mübārek-bābına esmā-i ḥüsnādan
2. Hilālī ḥalkā-i bāb eyle Fāzıl söyle tārīḥin

^{3a} Şādık] şādıkı İ.

* - İ.

³⁸ B 107a, İ 132b, - M, T.

* Tarih kaydı İÜ nüshasından alınmıştır.

³⁹ B 107a, İ 139a, - M, T.

Buyūr firdevsi seyr eyle na‘īm-ābād-ı a‘lādan (1222)**

40

Tārīḥ-i Vefāt-ı Muştafa Beg ***

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. O merḥūm Muştafa Ḥamdi Efendi Mīr-i müsteşnā
Şebāb eyyāmı oldı ‘āzīm-dār-ı beḳā yā rab
2. Cihānda çünki kāma toymadı sen bāri iḥsān it
Aña bāğ-ı ienān-āsā aşyān-ı rüz-ı cezā yā rab
3. O raḥmetler ile yatdıḳca sen ensābına baḥş it
Bu fırḳat derdine bir şabr u ṭāḳat dā’imā yā rab
4. Cemā‘atle du‘ā-yı ḫayr tārīḥin didi Fāzıl
Şeffi‘-i ḫamdi olsun ol cenāb-ı Muştafa yā rab (1200)*

41

Tārīḥ-i Vefāt-ı Birāder Şāhib-i Dīvān Ḥasan Beg

_ . . _ / _ . _ / _ . . _ / _ . _

1. Rūḥ-ı Ḥasan Mīr āh kıldı firāḳ-ı beden
Yā Rab ola meskeni ğurfe-i bāğ-ı ‘Aden
2. Yā Rab ola rūḥına sidre-i raḥmet-maḳarr
Ola ten-i pākına sündis-i cennet kefen
3. Müddet-i ‘ömr-i ‘azīz cümle yigirmi sekiz
Āh bu ‘azīmet ne tīz kāma henüz irmeden
4. Oldı serāydan hemān şūb-ı cenāna çerāğ
Rūḥına tımār ola mağfıret-i zü’l-minen

** Tarih kaydı SB nüshasından alınmıştır.

⁴⁰ B 107a, İ 162a, - M, T.

*** Beg] Mīr İ.

^{2a} cihānda] cihāndan İ.

^{3b} u] - İ.

* - B.

⁴¹ B 107b, İ 162a, - M, T.

^{3a} ‘azīz] ‘azīzi İ.

^{4a} serāydan] serīrān İ.

5. Fâzıl o zât-ı hüsni çünki ahîñ ‘an eb
Yâzsaña târîhîni *mâte âhi ’l-hasen* (1201)

42

Târîh-i Vefât-ı Rıf‘at ‘Ali Beg**

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Âh o gül gönçe ciger-pâresi Rıf‘at ‘Ali Beg
Ola yâ rabbi cenân içre ğarîk-i rahmet
2. Göncedir kim cedd-i a‘lâsı gül Aḥmed Paşa
Ced-be-ced gönçe-i gül-berg-i nihâl-i devlet
3. Cedde-i ‘âliyetü’ş-şânide ḥanım sultân
Hibetullah ile mevsûme tırâz-ı ‘işmet
4. Ya‘ni ol mîr-i girân-mâye henüz gönçe iken
Oldı pejmürde-i târîh-i ḥazân-ı ḥasret
5. Mâ-ḥaşal zâtı yigirmi iki yaşında iken
Er-rucu‘ emri ile kıldı cihândan rıḥlet
6. Çünki kām almadı bu fânî olan dünyâda
Vire ḥaḳ rûḥına ‘uḳbâda beḳâ-yı cennet
7. Didi bir fâtiḥâ-i ḥayr ile Fâzıl târîh
‘Ali Beg ‘azm-i cenân eyledi buldı rif‘at (1209)

43

Târîh-i Vefât-ı Zibâ Ḳalfa*

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Âh ey gerdün-ı zâlim ey sipihr-i güc-nizâm
Ḳıydiñ ol Zibâya ḥayfâ almadan dünyâda kām
2. Ḥazret-i Bîcân Sultânıñ bu Zibâ câriye
Çaşnigîr ustası ol ḥidmetde iki şubḥ u şâm

⁴² B 107b, İ 162b, - M, T.

** Târîh-i Vefât-ı Rıf‘at ‘Ali Beg] Târîh-i Vefât-ı Rıf‘at ‘Ali Mîr İ.

⁴³ B 107b, İ 165b, - M, T.

* Târîh-i Vefât-ı Zibâ Ḳalfa] Târîh-i Vefâ‘-ı Zibâ Ḳalfa İ.

^{2b} ḥidmet] ḥizmet İ.

3. Nāgehān eyvāh kim ğonçe-i ne 'şükūfteniñ
Eyledi bād-ı ħazān gül-berg-i eyyāmıñ tamām
4. Hāḡ içün ey eyleyenler merḡadim üzre 'ubūd
Sizden ancaḡ maṭlabım bir fātiḡadır vesselam
5. Bu tesādūf Fāzıla şāhid-i ħulūş-ı pākine
Ġonçe-i Zībāy ḡopdı fevtine tārīḡ-i tām (1210)*

44

Tārīḡ-i Vefāt-ı Rāşid Efendi

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Revnaḡ-efzā-yı riyāset āh āh
Ol Mehmed Rāşid ol irfān-sirişt
2. 'Āleme bir mātem oldu rıḡleti
Vār mı çāre böyle imiş ser-nüvişt
3. Rūḡına yā hū oḡur bir fātiḡa
Nevbetiñ bulsa gerek her ħūb u zişt
4. Fevt olunca evsaṭ-ı māh-ı şıyām
Hem ḡudūm-ı mevsim irer behişt
5. Fāl-i cennet olduġına Fāzıla
Söyledim tārīḡini Rāşid behişt (1212)

45

Tārīḡ-i Vefāt-ı Melek Meḡmed Paşa

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Bu ol destūr-ı vālā şadr-ı esbaḡ-ı zāt-ı bī-himmetā
Mehmed nām ol pīr-i münevver ol Melek Paşa
2. Meleklerle ħümā-yı rūḡı pervāz itdi eflāke

* - İ.

⁴⁴ B 108a, İ 161b, - M, T.^{1a} āh āh] ah ah İ.^{5a} olduġına] olduġından İ.⁴⁵ B 108a, İ 161a, - M, T.

Belî rû-yı zemîn üzre beşerde kopdı vâveylâ

3. Melekler zîr-i hâka yatdığın bilmez idim evvel
Bu cism-i pür-zîyâyı görmeyince hâkde hâlâ
4. Sa'îd-i dü-serây olsun diyelim rûhına rahmet
Aña dünya viren Allah virsün devlet-i 'uqbâ
5. Rızâ-yı Allah için bir fatiha yâ hû şu gâfil
Hemân ma' lûmuñ olsun ne melek kor ne beşer dünyâ
6. Didi menkûtlâ târîhini hep kudsiyân-ı Fâzıl
Turâb oldu Muhammed 'aşkına bende Melek Paşa (1216)

46

Târîh-i Vefât-ı Hesnâ Kalfa*

__ . __ / __ . __ / __ . __ / __ . __

1. Bâğ-ı iqbâlîñ güzîde gonçe-i şâhânesi
Âh ol pâkize-gevher-i kân-ı hüsnuñ dânesi
2. Hâyf ol mest-i hayâta kıydıñ ey sâkî-i çarh
Câm-ı kâma kanmadan tolmış ecel peymânesi
3. Tâze-gû bir tûfî-i hoş-lehçe-i nev-güftâr iken
Ey felek lâyıq mı böyle taşdan olsun lânesi
4. Vâr mı çâre âh tâ rûz-ı ezel ey murğ-ı cân
Cümleniñ maşşûm imiş dünyâda âb u dânesi
5. Çünkü yâ Rab toymadı kaçır-ı cihânıñ zevkine
Merkad-i pâki ola bâğ-ı cenân kâşânesi
6. Hâk rızasıyîcün oku bir kerre yâ hû fâtiha

^{3b} hâkda] hâkdan İ.

⁴⁶ B 108a, M 105a, İ 164b, T 71a.

* Târîh-i Vefât-ı Hesnâ Kalfa] Vefât-ı Hesnâ Kalfa İ, Târîh-i Merşîye T.

^{1a} iqbâlîñ] iqbâlin T.

^{2b} kâma kanmadan] - T.

^{3a} lehçe] lehce İ, T.

⁴ Beyit: - T.

⁵ Beyit: - T.

Kārbā-i nevbet degil mi olma ḥaḳ bīgānesi

7. Ağlayup menḳūṭla Fāzıl didi tārīḫini
Menzil-i Ḥesnā dem-ā-dem ola cennet-ḥānesi (1210)

47

Tārīḫ-i Diger Ḥesnā Ḳalfa *

.. _ _ / . . _ _ / . . _

1. Āh ol ḡonçe-i bāḡ-ı iḳbāl
Nev-demīde o gül-i tāze-nihāl
2. Ki henüz ḡonçe-i ne'şküfte iken
Anı dest-i ecel itdi pā-māl
3. Ḥāke meyl eyledi ol tāze fīdan
Bulmadan ḳāmet-i vālāsı kemāl
4. Evc-i ref' etde ziyā-güster iken
Āh ne tīz buldı o meh-pāre zevāl
5. İde ol ḳāmeti perverde-i nāz
Bāḡ-ı cennetde ḥudā-yı müte^cāl
6. Rūḫına fātiḥa her kim okusa
Soñ nefesde ola imānına dāl
7. Ḥarf-i menḳūṭla Fāzıl tārīḫ
Didi bu beyti ola raḥmete fāl
8. Dürr-i bārīde bu Ḥesnā ḥātun
Cilve-gāhı ola firdevs-i cemāl (1210)

48

Tārīḫ-i Riyāset-i ^c Ārif Efendi

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

^{7a} didi] didim T.

⁴⁷ B 108b, İ 164b, - M, T.

* tārīḫ-i] - İ.

^{2a} ḡonçe] ḡonce İ.

⁴⁸ B 108b, İ 154a, - M, T.

1. Tābe-key sâhib dilânîñ dîdesi nemnāk olur
Nār-ı ḥasret ḥānumānsuz dilü idrāk olur
2. Böyle nâ-bercā ḳalursa vaẓ'  arḥ-ı pāye-pest
Ṭālî' -i ehl-i felâket ḳor arım hem-ḥāk olur
3. Bur a' almazsa Z leyh -yı zam n sett rdan
Perde-i ' ismet ke -i eyy mla  ad-   k olur
4. Hamd lillah  imdi     z eyledi tanzime  arḥ
Ba' de-z n vef -i mur da gerdi -i efl k olur
5. Bir h ner-k rı re' s itdi ki berc s-i felek
Na  -i med iyle reḥ-ı seyy reye ḥakk k olur
6. H zret-i '  rif Efendi kim ke -i ' irf nına
H me-i ehl-i ma'  rif ḥ  e-i ḥ    k olur
7. Eylemi  z t n hek m-i lem-yezel nab -  in 
'  llet-i m lke sev d-ı ḥ mes-i tiry k olur
8. L ne olsun  arḥ-ı rif' at   h-b z-ı c hına
Evc-i i b l  zre t  kim d 'im    l k olur
9. S yledim t r hini F z l ḥur f-ı s deden
Z t-ı '  rifle riy set-i  adr  ḥ s u p k olur (1223)*

49

T r h-i Riy set-i C nib Efendi

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _

1. B b-ı '  l den bug n tev   e  o dı l yi a
G   en-i devletde i ti m m olundu r yi a
2. N b vvet-i  adr-ı riy set intik l itmi  meger
Ol Mehmed n m ol ehl-i kem l-i r ci a

^{6b} ḥ  e] ḥ  e  .

* -  .

⁴⁹ B 109a,   154b, - M, T.

^{1b} devletde] devletden  .

3. Şöyle dānādır ki ehl-i aqla nuşh-āmūzdur
‘Aşrımız muhtāc idi bir böyle ‘āqıl-ı nāşiha
4. Çünkü nām-ı eşrefi cānible buldı iştihār
Cānib-i ‘ulvīden alsun vāridāt-ı sāniha
5. Ol muṭavvel vaşfını bilmem nice şerh eyleyem
Metn-i mu‘allaḳ-ı hayret-efzādır hayāl-i şāriha
6. Eylesün ecmāl ile ṭab‘ım müverrih-i medḥini
‘Arz-ı tārīh eylemek ‘ādet bu ‘ıyd-ı mādiha
7. Dü-cihān tevfiḳ ile her kārı bulsun ḥātime
Zātına dem-sāz ola hem-vāre sırr-ı fātiha
8. Ben de bu tārīh ile oldum re’s-i şā‘irān
Āferīn itdi ‘Uṭārid böyle fikr-i kārīha
9. ‘Arz ider Fāzıl ḥuzūra böyle bir tārīh-i tam
Cānib-i ḥaḳdan riyāset-i ḥaḳ Mehmed Şāliha (1223)

50

Tārīh-i Riyāset-i Vaḥīd Efendi

__ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Ehl-i zamāna oldı bütün nā-ümīd-i ‘aşr
Der-beste oldı pençe-i dād u setīd-i ‘aşr
2. Mīzān-ı i‘tibārı şikest eyledi felek
Farḳ olmaz oldı rütbe-i şeyḥ ü mürīd-i ‘aşr
3. Çekdim niḳāb-ı ‘uzleti rū-yı nigāhıma
Manzūrum olmasun diyū surḥ u sefīd-i ‘aşr
4. Tıtdum dü-güşum üzre dü-engüş-i vaḥşeti

^{4b} vāridāt] var zāt İ.^{7a} tevfiḳ ile] tevfiḳle İ.^{9a} böyle] bu İ.⁵⁰ B 109a, İ 154b, - M, T.^{2b} ü] - İ.^{3b} u] - İ.

Tâ girmesün kulağıma güft ü şinîd-i ‘aşr

5. Bu hayret ile sırr-ı bezmîn-i melâl iken
İrdi şadâ-yı müjde-resân-ı nüvîd-i ‘aşr
6. Ey dil-şikeste penbe-be-güş-ı zamân uyan
Bir nev-peyâm-ı hoş-eşer oldı pedîd-i ‘aşr
7. Minnet-hudâya bir himem-ârâ-yı ehl-i dil
Ser-mesned-i riyâsete oldı feryâd-ı ‘aşr
8. Ferhunde-şiyem a‘ni Mehmed Vahîd kim
Olmuş huceste halkla el-hağ hamîd-i ‘aşr
9. Zâtı Vahîd ise sayılır Vahîdâ aña laf
Manzûme-i mekârime beytü ‘l-kaşîd-i ‘aşr
10. Mahrûs-ı izidi ola zât-ı mü‘eyyedi
Olsun dü-‘âlem içre ilâhi sa‘îd-i ‘aşr
11. Fâzıl ne hoş-ter oldı bu târîh-i tamımız
Mâhir re’s-i rikâba Mehmed Vahîd-i ‘aşr (1224)

51

Târîh-i Defterî-i Şakḳ-ı Evvel ‘Osmân Efendi

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Efendüm meclis-i iḳbālîne çarḥ ola sâğardâr
Ola Mirrîhi ammâ sîne-i a‘dâya ḥançerdâr
2. Saña feyz-i ilâhi şöyle dâ‘im hem-‘inân olsun
Semend-i cāhıña her ḥaṭvede tevfiḳ ola serdâr
3. Tulû‘ itdiñ maḳâm-ı defterîden def‘a-i şânî
‘Uṭârid pîş-gāhıñda şafâdan oldı mücmerdâr

^{6b} pedîd] bedîd İ.

^{8b} huceste] huceste İ.

⁵¹ B 109b, İ 156a, - M, T.

^{1a} iḳbālîne] iḳbālîne İ.

^{2b} serdâr] - İ.

^{3a} itdiñ] itdi İ.

^{3b} mücmer-dâr] serdâr İ.

4. Bu târîh-i ‘acîbi eyledi icâd-ı nev-Fâzıl
Sezâdır imtiḥân olsa bunuñla ‘aql-ı cevherdâr
5. Birin ṭarḥ u birin ‘add it ḥurūfuñ tām târîḥin
Mü‘eyyed ola tek ‘Oṣmân Efendi oldu defterdâr (1221)

52

Târîḥ-i Riyâset-i Muṣṭafa Efendi

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Bârekallah menşub-ı sa‘d u şafâ
Eylemiş mâh-ı şıyâmı dürr-i kıfa
2. Öyle bir mâh-ı mübârek-i nûr-baḥş
Ḥaşre dek bulmaz çerâğı intifâ
3. Kıldı mânend-i süveydâ-yı kûlûb
Şeblerinde leyle-i kıadr-i ihtifâ
4. Maḳdemiyle mâh-ı nev tebrîk ider
Mesned-i pâk-i re‘is-i zü‘l-vefâ
5. Yokladım kıalemile ḥükm-i ṭâlî‘in
Sa‘d ile tevfiķe kılmış iktifâ
6. Manşıb-ı mâh-ı şıyâmıñ sa‘d ola
Ḥaḳ saña göstermeye rû-yı cefâ
7. Ḥasb-i ḥâlim ma‘rız-ı tebrîk ile
İstimâ‘ it çâre-sâz-ı emn-i şafâ
8. ‘Âdetim olmuş iken bu bâbda
Şekve vü tebrîke geldim ḥâ‘ifâ
9. Nâgihân irdi baña mâh-ı şıyâm
‘Âlem-i ḥayretde iken dürr-i ḥafâ

^{4b} cevherdâr] mûcmer-dâr İ.

^{5a} birin] biriñ İ.

⁵² B 109b, İ 155a, - M, T.

^{8b} şekve ü] şekve-i İ.

10. Şöyle nisyân itmişim âlâmla
Güyyiâ ol mâhı bilmem ânifâ
11. Kıldı derd sînemi efzûn âh
Bağş iderken her şebi şadra şifâ
12. Mi‘de-i şâ’im gibi hânem tehi
Mevrûş-ı imsâkı bilmem sâlifâ
13. Gerçi vâ‘ız böyle söyler neyleyim
Şâ‘im-i müflis ğaniden eşrefâ
14. Câmi‘ in hattâ ğinâdır revnâkı
Her menârı giydi telli üstüfâ
15. Fâzılâ ğayrı bulunmaz kâfiye
‘Ârif imâ ile eyler iktifâ
16. ‘Arz-ı târih-i tamam it hâzrete
Şadr-ı zibâ-yı riyâset-i Muştafâ (1224)

53

Târih-i Mektübî-i Şadr ‘Âli Refîk Efendi

— . — / — . — / — . — / — . —

1. A‘ni berây-ı ketudâ ol ‘âkı-ı müşkil-güşâ
Mânend-i İbn-i Berhıyâ ol şâhib-i fikr-i ‘amîk
2. Şânisi ol vâlâ-güher mektübî-i şâhib-hüner
A‘ni refîk-i hoş eşer ol ma‘den-i fikr-i daķık
3. Ol zât-ı ‘âlî menzile mektübî oldı yümn ile
Hussâda virdi vü lüle-şâd oldı her merd ü şadîk
4. Dönsün felek dil-h‘âhına şad şu‘le virsün câhına
Tâ düşmeniñ cân-gâhına her şu‘lesi virsün harîk

⁵³ B 110a, İ 156a, - M, T.^{3b} ü] - İ.

5. Akrân aña akrân degil iqbâline erzân degil
 Kıymet ile yeksân degil yâkût ile fass-ı ‘aķık
6. Ārāyış-i iclâline efzāyış-i iqbâline
 Çoğdan berü bu hâline Fâzıl du‘ â-kâr-ı ‘atık
7. Tārīhimi elķābına menķūtudur tūllābına
 Hāķķa ki ‘izzet bābına Mektübī-i ni‘ me’r-Refīķ (1213)

54

Tārīķ-i Nişān*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Burc-ı kıavs üzre ‘aceb menzil-i ‘ulvīdir bu
 Ayağı kulle-i çarķ üstüne mübnīdir bu
2. Rüstem olsa bu hevâ ile uçar tır gibi
 Ki bu bir Kāhire-i feyz-i ilāhidir bu
3. İstivâ hattı gibi göz göze olmuş peyvend
 Levhā-i arzda bir resm-i muķītidir bu
4. Lāyık-ı dīde-i zih-gır nigāh-ı hayret
 Hāle-i māh gibi vāsi‘ ü ‘ālīdir bu
5. Bu ne idmān ile ne kuvvet-i bāzū iledir
 Vāye-i mevhibe-i feyz-i semāvīdir bu
6. Nūr-ı şāhī ile bu seng-i nişān-ı vālā
 Herkesiñ çeşmine bir naķl-i tecellīdir bu
7. Mūcid-i luķf u kerem pādīşāh-ı Rūm u ‘Acem
 Nāşir-i feyz ü ni‘ am dāver-i gītīdir bu
8. Zübde-i nev‘ -i beşer Hāzret-i Sultān Selīm
 Lūcce-i ‘āleme bir nūr-ı haķīķīdir bu

⁵⁴ B 110a, İ 133a, - M, T.

* Nişān] Kābza İ.

^{5a} idmān] izmān İ.

^{7a} mūcid] mūce‘ İ; u] - İ.

^{8b} ‘āleme bir] ‘ālem-i pūr İ.

9. Gördi bu sünnet-i vâlâ-yı resûl-i pâke
Himmet itmek şeref zâhir ü ma' nîdir bu
10. Hayra niyyetle olunca bir iki tîr endâz
Açdı bu menzili kim çarha müsâvîdir bu
11. Şaydılar biñ göze peyveste bu menzil ammâ
Kâbza-i himmetine emr-i bedîhîdir bu
12. Yâ hağ âvâzı ile tîr atılınca gûyâ
Lânesiz murğ-ı hümâ-pîşe-i vahşidir bu
13. Dehşet-efzâ-yı sipihr oldı bu şaşt-ı pür-zûr
Yıldız olursa ceres-i tîrine cüz' idir bu
14. Hadd imkân olamaz kesb-i kemâl-i her fen
Kuvvet-i şâh-ı cihâna beli vehbîdir bu
15. Düşmeni tîr-i kemânından ola şâhib-i sehm
Hızır ola rehberi kim zıll-ı ilâhîdir bu
16. Yâver-i feyz ile Fâzıl egilüp yay gibi
Söyle târîhini şimdi dem-i da' vîdir bu
17. 'Aded-i beyt ki her mışra' ı târîh-i tamâm
Dağı menkûtle çok şan' at-ı câvîdir bu
18. Vech her evvel mışra' dağı ebyâtında
Kondı bir beyt iki târîhini mu' addîdir bu
19. Evc-i bâlâda tura nâvek-i hâkân-ı hemîn
Şayd-ı 'anķâya döner tâ'ir-i kudsîdir bu (1207)

55

Târîh-i Sebîl-i Mihrişâh Sultân Mâder-i Sultân Selîm Hân*

^{10a} hayra] hayr İ.^{13b} ceres] çeres İ.⁵⁵ B 110b, İ 138b, - M, T.

* Târîh-i Sebîl-i Mihrişâh Sultân Mâder-i Sultân Selîm Hân] Târîh-i Sebîl-i Vâlîde Sultân İ.

1. _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _
 1. Hâzret-i Sultân Selîmîñ ey zamân-ı teşne-leb
 Cûy-bâr-ı luṭfî rîzân oldı gel iḥsândan iç
2. Bu sebîl-i vâlide sultân ise ‘ayn-ı ḥayât
 Ey ḥayât-ı câvidânı isteyân gel ândan iç
3. Dürr-i pâk-i kaṭresin virmezdi şad ebre şadef
 Diseler ister bu şudan iç diler nisandan iç
4. Bu velâletde beni Hızır aña ey atşân hemân
 Gıbṭa-i İskender ol bu çeşme-i ḥayvândan iç
5. Cânına cânlar katar dil-teşnegânıñ bu sebîl
 Mâ-ḥaşal âb-ı revânı cân-fezâdır cândan iç
6. Bu sebîl ḥayr içün şaf şaf melek eyler du‘â
 Şâhibü’l-ḥayrâta dirler kevşer-i rıdvândan iç
7. Dü-lebimle şordum ol târîḫi Fâzıl lüleden
 ‘Âfiyetler gel sebîl-i vâlide sultândan iç (1209)*

56

Diger Târîḫ-i Sebîl-i Vâlide Sultân**

1. _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _
 1. Cûybâr-ı ‘azamet Hâzret-i Sultân Selîm
 Oldı âb-ı keremi mağrib ile şarkâ sebîl
2. Hâzret-i vâlide sultân-ı mekârim-âşâr
 Ki arar meşreb-i iḥsânı reh-i ḥaḫḫa sebîl
3. Sümme kurb-ı Ebâ Eyyüb-i Enşârîde
 Bu ‘imâret ile ḥaḫḫa bu sebîl başka sebîl

^{2b} câvidânı] câvidân İ.

^{4a} velâletde] velâletden İ.

* Tarih kaydı İÜ nüshasından alınmıştır.

⁵⁶ B 111a, İ 139a, T 63b, - M.

** Diger Târîḫ-i Sebîl-i Vâlide Sultân] Târîḫ-i Sebîl-i Vâlide Sultân İ, Târîḫ-i Sebîl-i Vâlide Sultân Der Eyyüb-i Enşârî T.

4. Öbüri şofra çeker sâ'ile bu kâse şunar
Birisi kevsere mecrâ birisi rızka sebîl
5. Biri revnağ virir iç'âm ile rû-yı zerde
Biri eşrâb-ı hayât ile olur şıdka sebîl
6. Görinür teşneye şad lüleden âb-ı pâki
Oldı helâk şûr-ı 'aşkına şad fırka sebîl
7. Şevk-i ihsânla pervâza gelür teşnelere
Gerden-i maşrabaya bağlamasa halka sebîl
8. Dîde-i lülesi giryân dili pür-cûş u hürüş
Düşdi ebnâ-yı sebîl uğruna bu 'aşka sebîl
9. Mâ-haşal ed' iye-i şâhibetü'l-hayrâtı
Şu gibi okur idi gelse eger nuṭka sebîl
10. Ânı cârî olıcağ söyledi Fâzıl târîḥ
Eyledi vâlide sultân bu şuyı halka sebîl (1209)*

57

Târîḥ-i Tüfenk Endâḥte-i Hüseyin Paşa**

.. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Zât-ı vâlâ-yı Kapudân Hüseyin Paşayı
Şaklasun hıfz-ı emânında hatırdan Allah
2. Kıldı devlet ile bir gün bu mahalle teşrîf
Aldı bâzûya tüfengini didi bismillah

^{5a} iç'âm ile] iç'âmla T.

^{7a} ihsânla] ihsân ile T.

^{8a} u] - İ, T.

⁹ Beyit: - İ.

^{9a} hayrâtı] hayrâta T.

^{9b} okur] söyler T.

* - B, - M, - İ.

⁵⁷ B 111a, İ 147a, - M, T.

** Târîḥ-i Tüfenk Endâḥte-i Hüseyin Paşa] Târîḥ-i Hüseyin Paşa İ.

^{2a} mahalle] mahalli İ.

3. Biñ üç yüz iki hem elli âdem yürür bu
Taş dikenler buña ciritle disün eyvallah
4. Bir nişân eyledi peydâ ki tûfeng-endâzân
Bârekallah didi lâ-ķuvvete illâ billah
5. Bendesi Fâzıla daķı oldı mücevher târîķ
Miknet-i Rüstem bâzūsına mâşallah (1209)*

58

Târîķ-i Kâ'im-i Maķâm Rikâb Şuden Muştafa Paşa

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Āferīn ey çarķ-ı şad taķsīn ey şāh-ı enām
‘Āleme ķayriyyedir bu vaķ‘a-i ‘ālem-i nīzām
2. Ya‘ni bir maķdūm-ı ķayru‘n-nās nef‘-i nās için
Kıldı şadr-ı devlet-i iķbale şāķib-i irtisām
3. Hāzret-i kâ'im-i maķām ol Muştafa Beg kim anıñ
Zāt-ı isti‘dādına şāyeste her ‘ālī-maķām
4. Bunda zāķir nūr-ı sīr *el-veķilū ke‘l-aşīl*
Āftāba māķdır nā‘ib-i menāb vaķt-i şām
5. Nesl-i pāk ķader-i ‘ālī şāķib-i zāt-ı zamān
Her tarafından zāt-ı vālāsı sezā-yı iķtirām
6. Pür hūner ferķunde-i ‘ālī güher-i yektā-yı dehr
Mā-ķaşal ol zāt-ı bī-hemtāsı nāķir ve‘s-selām
7. ‘Arz-ı târîķ ile Fāzıl şad du‘ā-yı ķayr ile

³ Beyit: İ'de 4. beyittir.

^{3a} üç] dört İ; iki] ile İ; elli] otuz bir İ.

⁴ Beyit: İ'de 3. beyittir.

^{5a} daķı] mühim İ; mücevher târîķ] târîķ-i tam İ.

^{5b} miknet-i Rüstem bâzūsına] āferīn ķuvvet-i vālāsına İ.

* - İ.

⁵⁸ B 111a, İ 144b, - M, T.

^{2b} şāķib] şadr İ.

^{3b} her] her her İ.

^{6a} pür] bir İ.

Tâ muvaffak eyleye Allah bir vefk-i merâm

8. Ne sa'âdetdir ki hâtifden nidâ târîhine
Muştafa Beg şadra oldu müjdeler kâ'im-i maķâm (1219)*

59

Târîh-i Şadr-ı Rûm Şuden Şemseddîn Efendi

— . — — / — . — — / — . — — / — . —

1. Ey semâ-yı devletiñ monlâ-yı hûrşîd-i aķteri
Şadr-gâh-ı ümmetiñ 'allâme-i dânişveri
2. Şems-i rûyîñ mı tecelli kıldı şadr-ı Rûmdan
Yâ şimâlden mi toĝdı âftâb-ı hâveri
3. Böyle zabt eyler sicill-i 'âleme elķabîñı
İşbu dâ'î-i ķadîmiñ şâ'irânîñ serveri
4. Âsmân mekremet mihr-i münîr merķamet
Ehl-i fazl u dânişîñ pîrâye-i zîb ü ferî
5. Hâzret-i Monlâ-yı Şemseddîn Efendi kim odur
Ma' deletle dîn ü dünyânîñ sirâc-ı envârı
6. Mihr-i vâlâ himmet-i 'ulyâsına şemsiyyedir
Mâh-ı nev dest-i şerîf-i ķadrine engüşteri
7. Heft ebyât bilindim seb' -i seyyâredir
Beyt-i târîhim o heftîñ ķarķ-ı vâlâ aķteri
- 8.^{8b} Toĝdı Fâzıl işbu târîh-i mücevher gün gibi
Virdi şadr-ı Rûma Şemseddîn-i ziyâ-i zîveri (1223)**

60

Târîh-i Şadr-ı Rûm Şuden 'Atâ'ullah Efendi

* - B.

⁵⁹ B 111b, İ 149b, - M, T.

^{4b} u] - İ; ü] - İ.

^{5b} ü] - İ.

^{8b} zîveri] enveri İ.

** 1223] 1217 İ.

⁶⁰ B 111b, İ 150a, - M, T.

- . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _
1. Hoşā āvāze-i zāt-ı şerîf-i nām-ı şadr-ı Rûm
Şeref buldı maķām-ı ma' delet aḥkām-ı şadr-ı Rûm
 2. Şeref-baḥş-ı emāsil ḥazret-i ' allāme-i kāmîl
' Aṭā 'ullah Es' ad-zāde sa' d eyyām-ı şadr-ı Rûm
 3. Neķābetden ḥükümet hem neseb hem şer' e ḥürmetdir
Ne devlet hep resûlullaha istiḥdām-ı şadr-ı Rûm
 4. Muvaffaķ sū-yı peygamberden ey ümmet ola ma' lûm
Kitāb-ı sünnet-i vābeste her a' lām-ı şadr-ı Rûm
 5. Bilād-ı Avrupadan Asyaya Afrikaya
Mübārek-bād virdi ğulgule peygām-ı şadr-ı Rûm
 6. Hemîşe tâb-dâr olsun ilāhi necm-i iķbālî
Mişāl-i mihr ü meh nûr ola şubḥ u şām şadr-ı Rûm
 7. ' Arz-ı târiḥden ' arz-ı ' ubûdiyyet hemân Fâzıl
Olursa eski ' âdetdir eger ikrām-ı şadr-ı Rûm
 8. Bugüne ḥāk-pāye tam târiḥ eyledim inhā
' Aṭā 'ullahdır Es' ad-zādeye en' ām-ı şadr-ı Rûm (1219)

61

Târiḥ-i Meşîḥat-i Fetvā Şâliḥzāde Es' ad Efendi

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Mesned-i fetvā virildi ḥānedân-ı emcede
Nesl-i Şâliḥden gelür pîrāye şer' -i Aḥmede
2. A' nî Şâliḥ-zāde Aḥmed Es' ad ol ' âlî-maķām
Nāl-i fî-dârına min külli şey'in-i Es' ada

^{1a} zāt] zad İ.^{3a} ḥürmet] ḥuzmet İ.^{3b} heb] - İ.^{4b} sünnet] sünnete İ.^{6a} tâb-dâr] pây-dâr İ.⁶¹ B 112a, İ 148b, - M, T.

3. Hâzret-i ‘allâme-i yektâ-yı bî-hemtâ-yı ‘aşr
Müntehîler meclis-i bahşende başlar ebcede
4. Tâ şabâvetden olurdu bu maķâm ile bekâm
Nevbet-i fetvâ eger arşun olsa erşede
4. Pây-dâr olsun ilâhi devlet ü tevfiķle
Dü-cihânda nâ’îl it yâ Rab anı her maķşada
5. Ğaybdan geldi dü-şâhid Fâzıla târîhime
Hâķ o kim fetvâ-yı şâlihdir bu Aķmed Es‘ad (1218)*

62

Târîķ-i Meşîhat-ı Fetvâ ‘Azîz-zâde ‘Ārif Efendi**

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Şerefle nûr ile şâ‘ir-i şeh irdi maķşad-ı fetvâ
Meger geçdi şerî‘at postuna ol mürşid-i fetvâ
2. Muķammed ‘Ārif ol ‘allâme-i yektâ-yı dânişver
Cenâb-ı şeyhü’l-İslâm-ı zamâne mücîd-i fetvâ
3. Cihâna şu‘le virdi âfitâb-ı fażl u taķvâsı
Dıraķşân oldu evc-i meşîhatda fırķat-i fetvâ
4. O zât-ı pâkdan Ğayrı bu mesned kime lâyıķdır
Fażilette olaydı nevbet-âmed-şud-ı fetvâ
5. Virir tenfîz-i aķķâm-ı şerî‘at pençe-i ‘adli
Cihânda ķabza-i seyf üzre Ğâlibdir yed-i fetvâ
6. Sebaķ-âmûz-ı erbâb-ı fażilet kim huzûrunda
Edeble olsa ķâzîhân oķurdu ebced-i fetvâ
6. Rûsûm-ı hâş-ı târîķim dü-zâta şâhdan Ğayrı

* - B.

⁶² B 112a, İ 149a, - M, T.

** Târîķ-i Meşîhat-ı Fetvâ ‘Azîz-zâde ‘Ārif Efendi] Târîķ-i Meşîhat-ı Fetvâ Şuden ‘Azîz-zâde Meķmed ‘Ārif Efendi İ.

^{1b} postuna] bostına İ.^{3a} u] - İ.

Ya şāhib-i şadr-ı ‘ālīdir ya zāt-ı emced-i fetvā

7. Şunar seccāde-i ‘ulyāya Fāzıl tam tārīhin
Meḥmed ‘Ārife oldı mücellā mesned-i fetvā (1223)

63

Tārīḥ-i Cülūs-ı Sulṭān Muşṭafa Ḥān bin Abdülḥamīd Ḥān

__ . __ / __ . __ / __ . __ / __ . __

1. Āsmān-ı şevketiñ mihr-i felek-pīrāsıdır
Nesl-i pāk-i āl-i ‘Oşmānıñ dürr-i yektāsıdır
2. Zīver-efzā-yı serīr-i tāk olan şāhib-kırān
Ḥāzret-i ‘Abdülḥamīdiñ cevher-i vālāsıdır
3. Şāhib-i vakt ü zamān ārāyiş-i kevn ü mekān
Revnağ-ı rû-yı cihān ḥāḳān-ı bī-hemtāsıdır
4. Ol ḥıdiv-i saltanat-pīrāya Sulṭan Muşṭafa
Düdmān-ı eşrefiñ Dārā-yı müsteşnāsıdır
5. Müjde ey ehl-i cihān ey millet-i İslamiyān
İşte teşrīf itdi ‘aşrıñ Mehdī-i ā‘lāsıdır
6. Yevm-i cem‘e eşref-i sā‘atde iḳā‘-ı cülūs
Cümlesi ḥaḳḳıñ delīl-i ni‘met-i ‘uzmāsıdır
7. Ḥaḳ hemān nuşret ile taḥtında kılsun ber-ḳarār
Çün vücūd-ı eşrefi vaktiñ cihān-ārāsıdır
8. Surre-i ‘ulyāya ‘arz eyler iken tārīḥ-i tam
Bende-i Fāzıl bu dergāhıñ du‘ā-güyāsıdır
9. Eylemişdi hem ḥuzūra ‘arz teşşīr-i cülūs
Bir sene efendüm bu ‘abdiñ müjde-i ra‘nāsıdır
10. Muşṭafa Ḥān oldı eclāsıyla Mehdī-i enām
Müjde-i millet bu Sulṭan Muşṭafa eclāsıdır (1222)

^{7b} ‘Ārife] ‘Ārif İ.

⁶³ B 112b, İ 136a, - M, T.

^{10a} eclāsıyla] eclās ile İ.

64

Tārīḫ-i Kā'im-Maḳām Rikāb-şuden Tayyār Paşa*

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Te'ālallah ne ra' nā luṭfı var feyz-i ilahîniñ
Hudâ tevfiğine şâhid-i zuhûrı bu berâhîniñ
2. İlâ ey bâb-ı 'âlî kulları ey ehl-i İslâmbol
Açıldı tâli' -i şad-müjdeler baht-ı siyâhîniñ
3. Bugün kâ'im-i maḳâmı şadrına mesned-tırâz oldu
Derûnuñ şâdmân itdi havâşıyla sipâhîniñ
4. O Maḥmûdü'l-menâkıb Hazret-i Tayyār Paşa kim
Cenâh-bâz-ı eşheb sâyebanı bârgâhîniñ
5. Yegâne ced-be-ced bir dūdmân-ı 'âlem-ārâ kim
Cihân reşk-âveridir rütbe-i iḳbâl-i câhîniñ
6. Şadâretde hümâ-yı câhına nisbetle eslâfi
Hemân şahbâz-ı hoş-pervâz ile teşbîhi mâhîniñ
7. Belî hürşid olur zâhir şeb-i deycûrdan soñra
Selefle böyledir temşîli ol devlet-penâhîniñ
8. Evâmirde nüfûzı şöyle kim rindân olur zâhir
Ta'alluḳ itse fikri men'ine fi'l-i menâhîniñ
9. Zâferle mesnedinde dâ'im it ol âşafı yâ rab
Ola pîrâye-baḥşı haşre dek ol şadr-ı gâhîniñ
10. O zâtı haḳ bize ol mesned-i vâlâda gösterdi
Ḳabûl oldu du'âsı Fâzıl-ı iḳbâl-h'âhîniñ
11. Uçarsa âsmâna şâ'irân irmez bu târîḫe
Sezâ Tayyârdır kâ'im-i maḳâm-ı bâb-ı şâhîniñ (1222)*

⁶⁴ B 112b, İ 145a, - M, T.

* Tārīḫ-i Kā'im-Maḳām Rikāb-şuden Tayyār Paşa] Tārīḫ-i Kā'im-Maḳām Tayyār Paşa İ.

* - B.

65

Tārīḥ-i Qā'im-Maḳām-ı Ḥamdullah Paşa

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Ḥamdülillāh buldı birden ḥāl-i 'ālem intizām
Her 'umūrın ehline ḥaḳ kıldı teslīm-i zimām
2. Şehsüvār-zāde 'ināyet-gānī Ḥamdullah Beg
Mesned-i qā'im- maḳāmīde şeref-baḥş-ı maḳām
3. Böyle el-ḥaḳ ḥānedan-ı 'ālem-ārā-yı qādīm
Şadr-gāh-ı devlete şāyeste şāhib-iḥtişām
4. Böyle vaḳt-i ma' delet-fermāya lâzım böyle zāt
Pīr-i dānā-yı cihān-bīn ü sezā-yı iḥtirām
5. Ḥaḳ muḳārın eylesün tevfiḳ ile her kārını
Tā ki hoşnud olsun andan ḥaḳ daḥı şāh-ı enām
6. 'Arz-ı tārīḥ eylemek Fāzıl rüsüm olmuş baña
Şöyle kim 'arz etmesem kıbr itdi zann eyler 'ızām
7. 'Arz-ı tārīḥ-i du'ādır şā'ire gerçi rüsüm
Līkin ehl-i devlete luṭf u mürüvvet resm-i tām
8. Esb-i iḳbāl üzre lâyıḳ böyle tārīḥe seza
Ḥamdülillāh şeh-süvārı nās olan kā'im-maḳām (1222) *

66

Tārīḥ-i Qā'im-Maḳām Şuden Mūsa Paşa **

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Felek şimden gerü bir başḳa aḥkām eylesün inşā
Şadāret burcuna qā'im-maḳām oldu Mūsā Paşā
2. Nice paşa ki döndi bāb-ı 'ālī Tūr-ı Sīnāya

⁶⁵ B 113a, İ 145a, - M, T.

^{4b} iḥtirām] iḥtirām İ.

* Tarih kaydı SB nüshasından alınmıştır.

⁶⁶ B 113a, İ 144b, - M, T.

** Tārīḥ-i Qā'im-Maḳām Şuden Mūsa Paşa] Tārīḥ-i Qā'im-Maḳām Mūsa Paşa İ.

^{1a} inşā] peydā İ.

Olinca ol mübârek ʔalʕat-ı pâki ziyâ-baḥşâ

3. ʕUṭârid maʕrifet Mirrîḥ saṭvet Müşteri ḥayret
Didi aḥsenet-güyân münşeʕat ḥalkına mâşâ
4. Müʕeyyed eylesün zâtın Ḥudâ iḳbâl ü devletle
Kerem-kârâ ʕavâṭıf-ı perverâ destûr-ı zer paşa
5. Menim ol şâʕir-i Fâzıl ki kârım medḥ-i aʕlâdır
Felek olsa daḥı itmam sitâyiş süfliyi ḥâşâ
6. Yed-i beyzâ gibi bir muʕcize bu tām târîḥim
Kelîm-i şâḥ olup kâʕim-maḳâmîde Musâ Paşa (1222)^{***}

67

Târîḥ-i Mekteb-i Ṭâhire Kadın

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. ʕAşḳ ola Ṭâhire kadın ola saʕyi meşḳûr
Ḥacdan ʕavdet idüp kıldı bu ḥayrı maʕmûr
2. Ehli ol mîr-i cihân-menzile ʕAbdurrahman
Duḡteri ʕÂişe ḥânım daḥı olsun maḡfûr
3. Rûḥları şâd ola hem şâḥibetüʕl-ḥayrâtı
Dû cihânda ide bu mekteb ile ḥaḳ mesrûr
4. Ṭıynet-i Ṭâhireden niyyet-i ṭâhir görünür
İsmine fiʕli muṭâbıḳ ola yâ Rab meʕcûr
5. Ne saʕâdet bu ki Ḳurʕan oḳur ḳoca-şıbyân
Tâ ḳıyâmet ola ḥayrâtla ismi mezkûr
6. Tām târîḥini ezberledi Fâzıl eṭfâl
Ḥʕâce Ṭâhire kadının ola mektebi nûr (1222)

^{5b} süfli] süfle İ.

^{***} - İ.

⁶⁷ B 113a, İ 157b, - M, T.

^{2a} ol] ola İ.

^{3a} ola] - İ.

68

Tārīḥ-i Qā'im-Maḳāmī Mūsa Paşa Def' a-i Şānī*

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Yine ruḥsār-ı devlet ḥande-i şükr itdi bu ḥāle
Yine dergāh-ı 'ālī-bendegānı ḳandı āmāle
2. Meger kim mesned-i qā'im-maḳāmı def' a-i şānī
Cenāb-ı Mūsa Paşa ile irdi mecd ü iclāle
3. Oḳudum cifr-i cāmī' de yazılmış ismi şāḥib-vaḳt
Anı ehl-i nücūma ben su'āl itmey ne remmāle
4. Zuhūriniñ yazılmışdır ki ezḥār Mūsa tārīḥi
İşāretdir bu kim şāḥib-i zuhūr oldur bu nev-sāle
5. Otuz beş gün firāḳın çekdi āhir şadra geçmişdür
Mübārek ide ḥaḳ ol mesnedi paşa-yı ḥoş-fāla
6. Didim tekrār ile teşrīfine Fāzıl ānıñ tārīḥ
Yine ḳıldı tecellī Mūsa Paşa bāb-ı iḳbāle (1222)

69

Tārīḥ-i Kātib-i Sır Şuden 'Ārif Beg*

_ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Şad müjde bulsun ehl-i ḳalem cins-i 'ārifān
'Ārif Beg oldu kātib-i ser-i şeh-i cihān
2. Ol nādir-i yegāne ki zāt u zamānla
Eşrefterin-i zümre-i ebnā-yı ḥānedān
3. Her vechle müselleme o zāt-ı güzide aşl
Hem ehl-i dāniş ü süḥen-ārā-yı nüktedān

⁶⁸ B 113b, İ 145b, - M, T.

* Tārīḥ-i Qā'im-Maḳāmī Mūsa Paşa Def' a-i Şānī] Tārīḥ-i Qā'im-Maḳām Mūsa Paşa Def' a-i Şānī İ.

^{3a} ismi] - İ.

⁶⁹ B 113b, İ 148b, - M, T.

* Tārīḥ-i Kātib-i Ser Şuden 'Ārif Beg] Tārīḥ-i Kātib-i Ser Şuden 'Ārif Mīr İ.

^{1a} bulsun] olsun İ.

^{3b} ü] - İ.

4. Gūş eyledim şenāsını berber-i şeqâtdan
Midhat şî'âr-ı zâtı bezirgân u bendegân
5. Çokdan mişîli gelmedi bu rāz-ı hāneye
Gönlüm benüm cerīde-i eslāf-ı kâtibân
6. Tolsun serā'ir-i dile sırr-ı muhabbeti
Tâ kim du'â-yı hâzreti olsun ğıdâ-yı cân
7. Hâkdan hemân niyâzımız ol zât-ı eşrefi
Kılsun dü'âlem içre murâd üzre şâdmân
8. İkbâline bu menzil evvel maḳâm ola
Olsun hemîşe kaṭ'-ı menâzille kâmrân
9. Kâlb-i ricâ ile didi târîhîni Fâzılâ
'Ârif Beg oldu kâtib-i sırr-ı şeh-i cihân (1222)

70

Târîḫ-i Kâtib-i Sır Şoden Tayfûr Beg*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Kâtib-i sır şeh-i 'âlem olan mîr-i celîl
Zâhir ü bâṭını 'irfânla ma'mûr begdir
2. Tâ ezel pertev-i câh u ḥasbî şa'şâ'a-zâ
Ced-be-ced zât u zamân şâhibi meşhûr begdir
3. Âsmân ile zemîn beynine mânend-i şehâb
'Âleme vâsıta-i ḥayr ile me'cûr begdir
4. Hüsni aḥlâḳla kim cezb-i kulûb itmîşdir
Dil-i erbâb-ı kemâlâtla meştûr begdir
5. Şöyle ümîd iderim 'âṭıfet-i mevlâdan

^{4b} u] - İ.^{5a} mişîli] mişli İ.^{9b} ser-i şeh-i cihân] sırr-ı cihân-bân İ.⁷⁰ B 114a, İ 148a, - M, T.

* Târîḫ-i Kâtib-i Sır Şoden Tayfûr Beg] Târîḫ-i Kâtibü's- Ser Şoden Tayfûr Beg İ.

^{1a} kâtib-i ser] kâtibü's-ser İ.^{1b} 'irfânda] 'irfân ile İ.

İki dünyâda fuyûzât ile mesrûr begdir

6. Şanma meddâhı zebân-ı şu' arâdır ancak
Ser-te-ser elsine-i nâmda meşkûr begdir
7. Ğâ'ibâna hele qalbimde lisânımda benüm
Rûz u şeb ed' iye-i hayr ile mez-kûr begdir
8. Der- i kâb kaṭ' -ı dü-şak-ı qalem itdi Fâzıl
Yazdı târîhîni sır kâtibî Tayfûr Begdir (1222)*

71

Târîḫ-i Velâdet-i Fâtma Hânım

— . — — / — . — — / — . — — / — . —

1. Kethüdâ-yı genc-i ḥâḳânî Ḥalîl Ağa ki çarḫ
Zühreyi kılmış ḥarîm-i devletinde ḥâdime
2. 'Arz-ı iḥlâş-ı du' âya ben vecîze-cû iken
Çün du' â-yı devleti elbet umûr-ı lâzıma
3. Duḡter-i pâki sa' âdetlerle kıldıkda zuhûr
Dâye-i endîşeyi güldürdi raḳqaş-ı vâhime
4. Kıldı Fâzıl bu du' âyî bî-bedel târîḫ âña
Her dem ışmarlandı subḥân-ı kerîme Fâtıma (1204)

72

Târîḫ-i Vezâret-i Hüseyn Paşa

.. — — / .. — — / .. —

1. Bu sene dest-i Hüseyn Paşaya
Teslîm olundu zümâm-ı deryâ
2. Didi Fâzıl göricek ḡayretini
Tam târîḫi nizâm-ı deryâ (1206)**

^{6b} meşkûr] meşhûr İ.

^{7b} ü] - İ.

* - B.

⁷¹ B 114a, İ 157b, - M, T.

^{2a} vecîze] vesîle İ.

⁷² B 114a, İ 146b, - M, T.

** - İ.

73

Tārīḥ-i Çeşme-i Hüseyin Paşa

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Ol kapudân-ı kerem-inşâ Hüseyin Paşa ki ḥaḳ
Böyle bir ḥayrâtı mevḳûf eylemiştir nuṭṭına
2. Bu muḥarremde buña Fâzıl ne tārīḥ-i ḥüsn
Çeşmeden mâ-i zülâli iç Hüseyinîñ ‘aşḳına (1209)

74

Der Vaşf-ı Dīvân-ḥâne*

. . _ _ / . . _ _ / . . _

1. Bu şeref-ḥâne-i dīvân-ḥâne
Beyza-yı mihr-i ziyâ-bâr gibi
2. Burc-ı iḳbâlde bir kevkebdır
Ḥâne-i cāha nigeḥdâr gibi
3. Ḥazret-i zât-ı Hüseyin Paşaya
Ġurre-i maşrıḳ-ı envâr gibi
4. Dürc-i sîm içre bir elmâs-pâre
Yâ şadefdür dürr-i şehvâr gibi
5. Zîr-i tākında felek bir bende
Fâzıl-ı zâr-ı du‘ âkâr gibi (1210)**

75

Tārīḥ-i Ḥazîne-i Hümâyûn***

_ _ . _ / . _ _ / _ _ . _ / . _ _

1. Sulṭân Selîm-i şâliş rûkn-i mefâḥir oldu
Biñ Muştafâ-yı şâliş tevfiḳi zâhir oldu

⁷³ B 114b, İ 146b, - M, T.

⁷⁴ B 114b, İ 146b, - M, T.

* Der Vaşf-ı Dīvân-ḥâne] Dīvân-ḥâne İ.

^{4b} şadefdür] şadefde İ.

** - B.

⁷⁵ B 114b, İ 132b, T 65a,

*** Tārīḥ-i Ḥazîne-i Hümâyûn] Tārīḥ Berây-ı Ta‘ mîr-i Ḥazîne-i Hümâyûn İ, T

2. Hâkân-ı Qahramânî ol Erdeşir-i şânî
Kim himmet-i Girânî ne çarha ‘âşer oldu
3. En‘âm-ı dil-nişîni âbâd idüp zemîni
Çün fikr-i hayr-bîni bulmağa nâzır oldu
4. Ez-cümle bu kemîne bu hâne-i hazîne
Çokdan berü hazîne vîrâna hâtır oldu
5. Olmuş binâsı köhne bulmuş tavânı rahne
Büm oldu anda şahne tahrîbe hâzır oldu
6. En‘âm-ı pâdişâhı şâd eyledi bendegâhı
Ta‘mîrine kemâhî fermânı şâdir oldu
7. Fetih oldu anda revzen oldu derûnî rûşen
Her gûşesi mezzîn-i dünyâda nâdir oldu
8. Ol hayr-h‘âh-ı yektâ ol silahdâr-ı vâlâ
‘Abdullah Ağa hâlâ bu hayra nâşir oldu
9. Hem bende-i du‘âsı gencîne-i kethüdâsı
Şâdık Halîl Ağası buña mübâşir oldu
10. Ol sakf-ı mu‘teberle ol nev-hazînelerle
Şad-güne zîb ü ferle bünyâdı bâhir oldu
11. Tâ haşr olunca ‘âlem bu cây-gâh-ı hürrem
Şâh-ı cihâna her dem bir ecr-i fâhîr oldu
12. Bahtı ola güşâde ‘ömri ola ziyâde
Bu cûş-ı du‘â semâda ‘arşa mücâvir oldu

^{4b} hâtır] hâsır T.

^{5b} hâzır] hâzır T.

⁷ Beyit: İ ve T'de 8. beyittir.

⁸ Beyit: İ ve T 'de 9. beyittir.

^{8a} vâlâ] dâna İ.

¹⁰ Beyit: İ ve T 'de 7. beyittir.

^{10a} hazîne] hazâne İ.

^{11b} her dem] harrem T.

13. Tārīḥ-i pāk-ı Fāzıl cevherli bir defîne
Zînet ile ḥazîne genc-i cevâhir oldu (1210)

76

Tārīḥ-i Zifâf-ı ‘Alâ’eddin Paşa Bâ Hibetullah Sultân*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Bârekallah şehinşâh-ı ḥaḳîḳat-bîne
Ḥaḳ bu kim ḳalb-i hümâyûnı ciḥan âyîne
2. Dürretü ’l-mülke sezâ buldı ‘aceb bir cevher
Şöyle kim başladı ğavvâş-ı felek taḥsîne
3. O güher-pâre güher-zâde vezîr ibn vezîr
Ced-be-ced nesl-i mu‘allâsı güher-i gencîne
4. Oldı dâmâdî-i şâh ile ‘alâ’ed-dünyâ
Âferîn ṭâli‘-i paşa-yı ‘Alâ’eddîne
5. Mihr ile mâh ḳırân itdi ciḥânı bir zînet
Başlasun seb‘a-i seyyâre daḥı tezyîne
6. Oldı dâmâdî-i şâhî aña mirâş-ı peder
Nice itmez vüzerâ cāhına reşk ü kîne
7. ‘Arz-ı tārīḥ gerek beyt-i du‘âdan soñra
Fâzılâ dir ki paşa-yı kerem-âyîne
8. Yâ Rab ol sūr-ı zifâf ola ḳırân-ı sa‘dın
Ṭâli‘-i ḥazret-i destûr-ı Zühâḳ temkîne
9. Ḥüsn-i meh-pâre-i tārīḥime düşdü hâle
Ne işâbet Hibetullah ‘Alâ’eddîne (1217)*

^{13a} cevherli] cevherlü İ, T.

⁷⁶ B 115a, İ 139b, - M, T.

* Tārīḥ-i Zifâf-ı ‘Alâ’eddin Paşa Bâ Hibetullah Sultân] Tārīḥ-i Zifâf-ı ‘Alâ’eddin Paşa İ.

^{2a} ‘aceb] yine İ.

^{5a} mihr ile mâh] mihr ü mâh ile İ; bir] pür İ.

* - İ.

77

Tārīḥ-i Feth-i Mısr**

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Selīm-i şālīs ol bin Muştafa bin Aḥmed-i şālīs
‘Ömer’den şoñra zātı dīn-i ḥaḳḳa nāşih-i şānī
2. Gürūh-ı ḥā’in-i Efrenciye şemşir-i ḳahrıyla
Olup sa‘dü’s-Su‘ūdı Mısr içinde zābiḥ-i şānī
3. Bu himmetle ğazāya ḥaḳ bu kim eslāfa fā’ıḳdır
Aña mīrān-ı ğayretde bulunmaz rāciḥ-i şānī
4. Selīm-i evveliñ şemşiri Mısrı şerḥa virdise
Bunıñ tayfı kitāb-ı mülküne bir şāriḥ-i şānī
5. ‘Arūs-ı Mısrı çekdi ḥaclegāh-ı ḥās-ı İslāma
Freng ol ümm-i dünyaya olurken nā-gāḥ-ı şānī
6. Fütūḥ-ı Mısrıla İskenderiyye geldi peyder-pey
Ḥuşā ol feth ol hem bu feth-i nāciḥ-i şānī
7. Ḥudā dünyāda virsün ‘ömr ü cāh-ı cāvidān-ı evvel
Daḥı ‘uḳbāda virsün çok şevāb-ı şāliḥ-i şānī
8. Temennāsiyla bu fethiñ dü-çeşm-i ḥaste-i Fāzıl
Nice dem girye ile oldı baḥr-ı mālīḥ-i şānī
9. Du‘ā-gū çāker-i kemter bulunmaz şā’irān içre
Rikāb-ı şehriyāra öyle şādıḳ madiḥ-i şānī
10. Mükerrer feth-i Mısrı noktalı tārīḥi sükkerdir
‘Arab iḳlīmine baba Selīmdir Fātiḥ-i şānī (1216)

78

Diger Feth-i Mısr*

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

⁷⁷ B 115a, İ 135a, - M, T.

^{**} Tārīḥ-i Feth-i Mısr] Tārīḥ-i Feth-i Mısr-ı Ḳāhire İ.

⁷⁸ B 115b, İ 135b, - M, T.

* Diger Feth-i Mısr] Diger Tārīḥ-i Feth-i Mısr-ı Ḳāhire İ.

1. Şehinşâh-ı ‘aşr eyledi feth-i Mısr
Sezâ âferîne bu feth-i ‘azîm
2. Didim Fâzılâ tam târîhini
Fütûhâtü’s-Sulţân Selîm (1216)

79

Târîh-i Cülûs-ı Sulţân Maḥmûd Hân Bin Abdülhamid Hân

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Ḥamdülillah yine irdi kerem-i Rabb-i vedûd
Şâdmân oldu cihân olmuş iken ḥüzn-âlûd
2. Giryenâk olmuş iken cümleyi ḥandân itdi
Kıldı mâtem-gede-i ‘aşrı Hudâ şevk-endûd
3. ‘Âlemi tutmuş iken ebr-i siyâh eḳdâr
Âfitâb itdi ṭulu‘ oldu ḳüdüret-i nâ-bûd
4. Şu‘le-tâb-ı ‘azamet lem‘a-i dîn ü devlet
Pertev-i salţanat-ârâ-yı şeref-baḥş-ı vücûd
5. Revnaḳ-ı rûy-ı cihân bâriḳa-i kevn ü mekân
Âsumân-mertebe Cem kevkebe Sulţân Maḥmûd
6. Cevher-i ‘aḳl ile âmiḥte ḥulḳ-ı pâki
Zîver-i ḥilm ile ârâste zât-ı behbûd
7. Devlet ü dîne müceddid budur in-şâ-Allah
Müjdeler millet-i İslâma göründi maḳsûd
8. Zâtını ḥikmet-i ḥaḳ gördi serîre lâyıḳ
Kıldı bir demde aña mülki müheyyâ ma‘bûd
9. Oldı iclâsı bize mâye-i sūr u şâdı

^{2b} Bu dizede vezin hatalıdır.⁷⁹ B 115b, İ 137a, - M, T.^{1b} ḥüzn] ḡam İ.^{2a} itdi] - İ.^{8a} lâyıḳ] elyâḳ B.^{9a} ü] - İ.^{9b} ile] - İ.

Dilerim ʔali‘i tevfiḳ ile olsun mes‘ūd

10. ‘Ömr-i efzūn ile ḥaḳ nesl-i mübârek virsün
Leşkeri gâlib ola düşmeni olsun merdūd
11. İki mıṣra‘ ile yâzdı iki târîḥ-i tamâm
Geldi Fâzıl iderek şükr ile mevlâya sücūd
12. Şâh Maḥmūd-ı hamîdü ’ş-şiyem evreng-i ‘azîz
‘Âleme müjde ki sulṭân-ı zemen ḥân Maḥmūd (1223)

80

Târîḥ-i Diger Be-Cülûs-ı Hümâyûn

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

1. Zihî esbâb-ı feyz-i âsmânî
Cihân buldı ḥayât-ı câvidânî
2. Zamân âlûde iken ye’s ü ğamla
İrişdi ‘âleme luṭf-ı nihânî
3. Ḥudâ bir bendeyi giryân iderse
Yine ḥandân ider bir yüzden ânı
4. Sezâdır ḥamd ü şükre şâhibü ’l-mülk
Ki şâd itdi ḳulûb-ı bendegânı
5. Cihâna virdi bir şâh-ı müsellem
Ḥamîdü ’t-ṭab‘ ol Maḥmūd-ı şânî
6. Ta‘âlallah zihî ḥürşîd-i ṭal‘at
Münevver ḳıldı bir demde cihânı
7. Ḥoşâ nâmûs-ı devlet tâcdârı
Ḥoşâ dîn ü şeri‘at pâsbânı
8. Sezâ gördi serîr-i mülke mevlâ
O şâh-ı ḥurde-bîn ü nüktedânî

⁸⁰ B 116a, İ 137a, - M, T.

^{2a} ü] - İ.

^{8a} ü] - İ.

9. Muvaffâk-ı tâli^ç -i şekl ü dirâyet
Cihânîñ böyle lâyıķ-ı Kāhramānı
10. Mübārek-bād-ı eclās-ı şerîfi
Zamān-ı ^ç adl ü dād olsun zamānı
11. Cülûsı meymenetle ola yā rab
Cihânîñ bā^ç iş-i emn ü emānı
12. Cihān tırduķça tırsun yā ilāhi
^ç İbādullahıñ olsun sāyebānı
13. İder bu çāker-i dergāhı Fāzıl
Du^ç ā-kār-ı kādīm āsitānı
14. Münakķaķ harfle tārīhini ^ç arz
Cülûs-ārā-yı Maḥmud Ḥān-ı şānı (1223)

81

Müstezād Tārīḫ-i Şadāret-i Koca Yūsuf Paşa

__ . . / __ . . / __ . . / __

__ . . / __

1. Şad āferīn ey şāh-ı felek-cāh-ı mu^ç azzam
Ey şāhib-i şevket
Taḥsin bu tedbiriñe ḥaķķa ki müselleme
Vallah kerāmet
2. Bir zāt-ı kerem-kārı getürdiñ hele şadra
Kim mişli bulunmaz
Şād oldu ferāh buldı sevindi bütün ^ç ālem
Şād oldu şadāret
3. Ya^ç ni o Yūsuf Paşa o nıl-i kerem ü cūd
Ol Mısr-ı mekārım

^{10b} olsun] - İ.^{12a} tırduķça] tırduķça İ.^{14a} ^ç arz] ^ç arz it İ.⁸¹ B 116a, İ 140b, - M, T.^{3a} ü] - İ.

Devrinde ‘adem cāhına düşdi elem ü ğam
Yayıldı meserret

4. Ol āşaf-ı devrāna sezā mihr-i şadāret
Engüştüne şāyān
A‘lā ile ednā daḥı teşrīfine hürrem
Tevfīke ‘alāmet
5. Raķş itdi Züleyhā-yı şadāret faḥrından
Çāk itdi ḳamīsīñ
Çoḳdan berü aġyāra olurdum didi hem-dem
Ol duḡter-i ‘işmet
6. Hep böyle gerek mü ’temen mihr-i hümāyūn
Erbābına düşdi
Her ḥurdeye vāḳıf daḥı her nükteye maḥrem
Hem şāḥib-i fiṭnat
7. Eṭvārı ḥakīmāne vaḳūrāne edāsı
Āfāk begendi
Hiç gelmedi şadra hele mānendi muḳaddem
İnān ki ḥaḳīḳat
8. Şad müjde ki şimden-gerü hengām-ı fütūḥāt
Eyyām-ı zaferdür
Bī-şübhe mü ’eyyeddür o paşa-yı mükerrerem
Geldi dem-i nuşret
9. Endişesi inşaf u ‘adāletdir ānıñ heb
Maḳbūl-i Ḥudādır
Hep itdigi mevlādan ānıñ ḳalbine mülhem
Seyr it ne sa‘ādet
10. Fāzıl bilür aḥvālīñi ol āşaf-ı vālā
Eyler saña imdād
Zıra ki seniñ ḥālīñe senden daḥı a‘lem
Ta‘rife ne ḥācet

^{4a} sezā] sezadır İ.

^{4b} engüştüne] engüşte İ.

11. Sen mu' tekif-i tekye-i ihlâş-ı du' â ol
Hic eyleme takşîr
Şıdk ile du' â eyle hemân âşafa her dem
Budur saña hürmet
12. Tutdığını haq ide âsân efendüm
Tevkîfe refîk ol
Bâkî olasin ' izz ile turdukça bu ' âlem
Haq ide icâbet
13. Düşdi iki sözüüm raqam-ı levha-i muṭâbık
Gördim yazılı târîhi kim Yûsuf'a ḥâtım (1200)

82

Târîh-i Şadâret-i Halîl Ḥamîd Paşa

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Haq bu kim ṭâlî' i kuvvetde şeh-i vâlânîñ
Maẓhar oldu yine tevfiḳine ol mevlânîñ
2. Ya' ni bir âşaf-ı zî-şâna muvaffaq oldu
Ki ne geldi ne gelür dehre nazîri ânîñ
3. Bâr-gâh-ı ' aẓamet ya' nî Ḥalîl Paşa kim
Bendesî ḥande ider devletine Dârânîñ
4. O hümâ-sâye-i felek-pâye ki lâyıḳdır eger
Olsa cârûb-ı derî bâl ü peri ' anḳânîñ
5. Şu' le-i re'yine nisbetle raḡ-ı eflâka
Pertevi ḥâl-i siyeh mâhı cihân-ârânîñ
6. ' Aḳlı bir rûtbe ki fikr eyledigi demde hemân
Keşf ider cümle havâdişlerini ferdânîñ
7. Medḥ-i evşâf-ı pendîdesini itmekdir

^{12c} turdukça] turdukça İ.⁸² B 116b, İ 140a, - M, T.^{1b} ol] - İ.^{7b} şüflî] şu' lî İ.

Şüfli dā'im gerek ednā vü gerek a' lānıñ

8. Āşafā vaşfına had yok nice takrîr itsün
‘Aczi vardır buña endişelerin ma‘ nānıñ
9. Nice ta‘ dād idebilsün tatalım kim olmuş
Kuvvet-i nāṭıkası ṭab‘ -ı sühen-pīrānıñ
10. İzn olursa baña ammā ki biraz söyledim
Kışşa-i derdini bī-çāre dil-i nālānıñ
11. İzn yok şıḳlet-i taşdi‘ e olunmaz ruḥşat
Fāzılā vaḳti degil şimdi hele şekvānıñ
12. Nokṭalı ḥarfle tārīḫini hemān ‘arz eyle
Piş-gāhına o paşa-yı ‘aẓīmü’ş-şānıñ
13. Şadr-ı ‘unvānla gögüs gerse ‘aceb mi zīrā
Sīnesi cāy-gehi oldu Ḥalīl Paşanın (1197)

83

Tārīḫ-i Ketḫudā Şuden Muştafa Efendi

— . — — / — . — — / — . — — / — . —

1. Ḥamdulillah bendegān-ı bāb-ı ‘ālī pūr-şafā
Ketḫudā olmuş meger dergāha bir ehl-i vefā
2. Şāhib-i zāt-ı zamān ol Muştafā Efendi kim
Her mekārīm meşreb-i pākinde kılmış ihtifā
3. Āşinādır nabz-ı āfāḳa mizāc-ı devlete
Her kelāmı bāb-ı ‘ālīde virir şadra şifā
4. Ḥaḳ muvaffaḳ eylesün her kārda encāmını
Dü-cihān kāmıyla bolsun meşrebince iktifā
5. Ḥarf-i menḳūt ile Fāzıl ḥalḳa tārīḫin didim
Ketḫudā-yı āşaf-ı devrān rikāba Muştafa (1222)

^{8b} endişelerin] endişe gerek İ.

^{12a} ḥarfle] ḥarf ile İ.

⁸³ B 117a, İ 152b, - M, T.

84

Tārīḥ-i Ketḥüdā-yı Devlet Şoden İbrāhīm Efendi Def a-i Şānī*

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Evc-i iḳbālīñ ṭulū‘ itdi yine meh-pāresi
Ḥande-nāk oldı ‘arūs-ı devletīn ruḥsāresi
2. Buldı tekrar eşref ol āftāb-ı cāh ile
Kā’inātīñ raḳṣa geldi seb‘ a-i seyyāresi
3. Ketḥüdā-yı bāb-ı İbrāhīm Efendi kim ānīñ
Ḥāmesi dergāh-ı ālīnīñ kerem fevvāresi
4. Def a-i şānī ‘ināyetle olunca ketḥüdā
Bāb-ı ‘ālīnīñ sevindi her dīl-i ḡam-ḥ‘āresi
5. Böyle eyler şıdḡıla dā’im du‘ā-i devleti
Bende-i iḥlaskārı Fāzıl-ı bīçāresi
6. Pāyidār olsun ilāhī mesned-i iḳbālde
Ber-hava olsun vüçūd-ı düşmen-i āvāresi
7. Ketḥüdā-yı dīn-i pāk ü mülk-i tārīḥi ānīñ
Ya‘ni dīn ü mülke yāver ‘aḡl-ı cevher-pāresi (1218)

85

Tārīḥ-i Ketḥüdā-yı Şadr-ı ‘Ālī Şuden İbrāhīm Efendi

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Ba‘dezīn bildim ki çarḡ inşāfa ḡıldı ibtidā
Kim henüz iḳbāle lāyık zāta buldı ihtidā
2. Ḳalb-i pak-ı ḡazret-i şāh-ı cihāna ḡaybdan
Mevkī‘inde bu ‘ināyet-maḡzā ilhām-ı Ḥudā

⁸⁴ B 117a, İ 153a, - M, T.

* Tārīḥ-i Ketḥüdā-yı Devlet Şoden İbrāhīm Efendi Def a-i Şānī] Tārīḥ-i Ketḥüdā-Şoden İbrāhīm Efendi Def a-i Şānī - İ.

^{2a} tekrar] tekrāran İ.

⁸⁵ B 117b, İ 152a, - M, T.

^{2b} maḡzā] maḡzen İ.

3. Pādişāha ‘ālem itdi āferīn bu bābda
Böyle bir şadr-ı güzine böyle lāyık kethüdā
4. Hāzret-i Mektūbi İbrāhīm Efendi kim anıñ
Ma‘rifetde ṭab‘ına eyler ‘Uṭārid iḳtidā
5. Himmet-i vālāsınıñ şermendesı hep ḥāş u ‘ām
Meşreb-i zībāsınıñ dil-bestesı şāh u gedā
6. Fikrine murğān-ı ğaybü’l-ğayb-ı ‘irfāndır şikār
Ṭab‘ına mağz-ı hü mā-yı feyz ü danişdir ğıdā
7. Va‘dine şābit-ḳadem erbābına şāhib-i himem
Mesned-i devletde dā’im eylesün ḥaḳ sermedā
8. İntisāb itdim o ‘ālī himmetiñ dergāhına
Hep kibār-ı ‘asrımı bu bābda ḳıldım fedā
9. İşte dünyāda efendüm hem veliyyü’n-ni‘metim
İstemem şimdengerü devletlü andan ma‘ada
10. Eylesün Allah iki dünyāda anı kām rān
Biñ du‘ā ḳılsam olunmaz ḥaḳ iḥsānı adā
11. ‘Ahdım olsun şöyle Fāzıl-ı zer-nigār-ı midḥati
Naẓmıma ‘unvān idem tā cān ola tenden cüdā
12. Şimdi ḥasbe’l-‘āda cevherdār-ı tārīhim budur
Şadra İbrāhīm Efendidir yegāne kethüdā (1212)

86

Tārīḥ-i Kethüdā-yı Şadr-ı ‘Ālī Muşṭafa Refīḳ Efendi*

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Hōşā ni‘amü’s-selef ni‘amü’l-ḥalef bāb-ı mu‘allāda

^{7a} şābit] şāhib İ; şāhib] şābit İ.

^{11a} midḥati] medḥini İ.

⁸⁶ B 117b, İ 152b, - M, T.

* Tārīḥ-i Kethüdā-yı Şadr-ı ‘Ālī Muşṭafa Refīḳ Efendi] Tārīḥ-i Kethüdā-yı Şadr-ı ‘Ālī Şoden Muşṭafa Refīḳ Efendi İ.

^{1b} seyrin] yeriñ İ.

Yine şâhin tutar şâhin seyrin tâ evc-i vâlâda

2. Yine hürşîd olur mâha bedel hem mâh-ı hürşîde
  omaz mevlâ der n bendeg nı h zn-i z lm da
3.  ur bundan vel y  'n-ni' metim ma z n iken g  l m
 Yerinde z hir oldu kevkeb-i ra  sende b l da
4. Dirilir keth d -y   adr-ı ' l  oldu Mekt bi
 G   l m temde iken   d-m n oldu ol e n da
5. Sem  Mu tafa ni' am  'r-ref   ol zat-ı v l  kim
 Ref  i rehber-i tev    ola her k r-ı ferm da
6. Du'  -y  devlet n tebr k-i c h n F z l-ı d ' 
 Bug ne h k-p ye 'arz ider t ri i inh da
7. Mihekk-i ehl-i c   m y 'ni  arr f-ı ric lim ben
 Seni bir cevher-i yek-d ne bild m ehl-i d ny da
8.  eref vir  n m b rek mesned-i ikb le sult n m
 Efend m ' fiyetle d 'im ol devletle a' l da
9.    ret-i  ayr u t bir-i ref   'l- ayr t ri i
 'A  dır keth d -y    dik amm  yazdı iml da (1221)

87

T ri -i Vef t-ı Ne 'et Efendi

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Himmeti   z r ola Ne 'et-i H lid- r m n 
 N geh n eyledi bu d r-ı fen dan r  let
2. 'A   la ne 'e bulup   zrete c n atd  ına
 Yazdı F z l bel  t ri ini '    -ı Ne 'et (1222)

88

T ri -i Vef t-ı T yy r Pa a

^{9a} t bir-i] t b re  .

⁸⁷ B 118a,   161b, - M, T.

⁸⁸ B 118a,   161a, - M, T.

1. _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _
 Āh o Ṭayyār Paşa āh o maḥmūdu 'l-hıṣāl
 Bir daḥı devrān getürmez böyle şāhib-hūş gibi
2. Nāgehān başdı 'adūlar cāme-h'āb içre ānı
 Murğ-ı cānı ḥaḳḳa pervāz eyledi medhūş gibi
3. Ġadr ile ḳat' oldı bu re'is-i 'azīz-eşrefi
 Ḳondı bir tāk-ı şehādet başına serpūş gibi
4. Āh bu dünyā devleti zıll-ı ḥayāl evhāmıdır
 'Ārife bu 'ālem fānī ā 'ömrüm düş gibi
5. Baḥr-i rihlet cūş idince ḥaḳ ḡarīḳ-i nūr ide
 Çağlayup ḥūn-ı şehīdān itdigi pūr-cūş gibi
6. Kārbā-yı nevbetdir ey ihvān oḳunsun fātihā
 Cümle 'ālem mest olur bu cām ile mey-nūş gibi
7. Birleyüp mevlāsını Fāzıl didim tāriḥini
 Aşlına cān atdı āh Ṭayyār Paşa ḳūş gibi (1222)*

89

Tārīḥ-i Vefāt-ı Fırṭına Ḳapūdān

1. _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _
 Fırṭına elḥāc Aḥmed Ḳapudān kim nāgehān
 Felek rūḥı bād-bān açdı muḥit-i cennete
2. Sū-yı ḥaḳdan çün işāret ḳaldırup gösterdiler
 Ol daḥı yelken kürek cān atdı semt-i da'vete
3. Kām olup bu rüzgārın tıydu kerem ü serdīne
 Lenger-endāz oldı bu sāhil-serāy-ı ḥazrete

^{1a} o] ol İ.^{3b} başına] pāşına İ.^{4a} āh] ah İ.^{5b} gibi] - İ.^{7b} gibi] - İ.

* 1222]1223 İ.

⁸⁹ B 118b, İ 163b, - M, T.

4. Fātiḥa Allah içün yâ hû ki bulmayanda
Cümlemiz bir gün ola yatsağ gerek bu nevbete
5. Vay Didim Fâzıl mi'etiyle yazup târiḫini
Fırṭına elḥâc ḳapudân ṭaldı ḳa'r-ı raḥmete (1216)*

90

Târîḫ-i Vefât-ı Emîne Ḥânım

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _

1. Bu Emîne Ḥânım ol nisvân-ı 'aşrın mefruzı
Elçi Paşa-zâde İbrâhîm Paşanın ḳızı
2. Âh ol 'işmet-penâhî gitdi dâr-ı cennete
Nâr-ı hicrân içre ammâ neyleyim ḳoydu bizi
3. Fevtine ḳân ağlamakdan ol şems-i rif' atın
Olsun mu dîde-i ḥaşret şafaḳdan ḳırmızı
4. Her kim okursa bu rûḥ-ı pâka yâ Rab fâtiḥâ
Rûḥına fevvâre olsun âb-ı kevşer gözmezi
5. Fâzıla bu mışra'ı oldı fevtine târiḫ-i tām
Ḥayf Emîne cennete gitdi didi yâhû sizi (1223)**

91

Şûret-i Temessük-i Bâde ***

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _

1. Vech-i taḥrîr-i ḥurûf oldur ki
İş bu biñ iki yüz yigirmi iki
2. Ğurre-i mâh-ı rebî'ü'l-evvel
Nev bahar olsa ḥazânım ne güzel
3. Düşdüm âyâğına pîr-i muḡanın

* - B.

⁹⁰ B 118b, İ 164a, - M, T.^{3a} ol] o İ.

** - B.

⁹¹ B 121a, M 35a, İ 113a, T 61b.

*** Şûret-i Temessük-i Bâde] Temessük-i Manzûm-ı Pîr-i Muḡan İ.

^{1b} yigirmi] ile İ.

Dağı muğbeçenün öpdüm deheniñ

4. Cevher-i ‘aqlımı virdim dehene
İstedim bir iki rıtl-ı köhne
5. Dil-i dīvāne baña oldu kefil
Hem hevā vü hevesim oldu vekil
6. Mā-haşal gönderip ol pîr-kühen
Bize sâki ile bir qarż-ı hasen
7. Bir iki raṭla o da bâliğ idi
Ḥâzır meclisimiz bâliğ idi
8. Yed-be-yed aldık o beytü ’l-‘inebi
Oldı şâhid buña Mînâ Çelebi
9. Dağı ol demde şuhūd-ı meclis
Lâle vü sünbül ü çeşm ü nergis
10. Şâhidiñ biri kebâb ibn ğanem
Dağı peymâne efendi muharrem
11. Keyf dirler dağı bir vahşi dost
Nâgehân bezme gelüp yaydı post
12. Dağı ħum nāmına bir pîr-i simîn
Kûşe-i meclise olmışdı nişîn
13. İrdi bu bey‘ -i neşât encâma
Dağı şâhid iki dilli ħâme
14. Hem siyeh çehre mürekkeb şâhid
Birisi de iki yüzli kâğıd

^{7b} ḥâzır] ḥâzır İ.

^{8a} o] - İ.

^{11b} post] bost İ.

^{13a} irdi] oldu İ.

^{14b} yüzli] yüzlü İ.

15. Viresi her geh şunar bâdeye dest
İki kere olur imiş ser-mest
16. Oldı bu bey^ç ne sūd u ne zarar
Va^ç desi oldı şabaḥ-ı maḥşer
17. Rākım-ı ḥarf olan ^ç āşıḳ-ı mest
Fāzıl-ı cūr^ç a-keş-i bâde-perest (1222)

92

Tārīḥ-i Velâdet-i Fâtıma Sulṭân*

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Ḥazret-i Abdülḥamīdîñ devleti
Oldı fā'ik-i ḥas-rū şāh-ı Ceme
2. Raḥm-ı luṭfından ḥudā-yı lem-yezel
Virdi bir duḡter o şāh-ı ekreme
3. Gerçi duḡterdir gelân ammā çı sūd
Hiç kâbil mi şafâdan gülmeme
4. Fāzıl-ı nâşâda varınca daḡı
Şâmil oldı bu şafâ her âdeme
5. Oldı çün bu beytten noḡşân cüdâ
Düşdi bir tārīḥ-i vaḡt-i ḡürreme
6. Zühre-i Zehrâ felekde oynadı
Fâtıma sulṭân gelince ^ç âleme (1173)*

93

Tārīḥ-i Velâdet-i Şehzâde-i Sulṭân Meḡmed

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Ḳahramân-ı baḡr u berr şāḡib-kırân-ı şark u ḡarb

^{15a} her geh] gerçi İ.

⁹² M 102a, İ 125a, - B, T.

* Tārīḥ-i Velâdet M.

^{5b} ḡürreme] ḡurreme M.

* - M.

⁹³ İ 125a, - B, M, T.

Oldı hüdāvend-i cihān ya‘ni şeh ‘ Abdülhamīd

2. Bir hıdiv-i ma‘delet-pīrā ki devrinde anıñ
Oldı ‘ālemden sitem nā-būd miḥnet nā-bedīd
3. Gelmemiş mānendi bu deşd-i saḥāda ‘āleme
Ben ne Ḥātem bilürüm billah ne Hārūnū ‘r-reşīd
4. Ebr-i luṭfi nev-bahār itdi ḥazān ‘ālemi
Virdi bu eski cihāna luṭfi inşā-yı cedīd
5. Meşrebince oldı cārī hep füyūzāt-ı ezel
İşte ez-cümle bu ref -i ḥikmet -i rabb-i mecīd
6. Çünkü ‘ıyd-ı fıtr geçdi ‘ıyd-ı adḥāya bütün
Muntazır olduk oda ḡāyet ile vaḳt-i ba‘īd
7. İntizār eyler iki eliyle elhaḳ diyü
Nāghihān- meh-pāre bir şehzāde oldı ser-bedīd
8. Raḳşa āḡāz itdi şevḳ-i zevḳ ile hep kā‘ināt
Ya‘ni oldı bu velādet ‘āleme ‘ıyd üzre melīd
9. Eylesün mevlā te‘ālā pādīşā-ı ‘ālemiñ
Devletiñ cāvid-i iḳbālīñ ḳavs-ı ‘ömrüñ mezīd
10. Şaḳlasun gehvāre-i ḥaḫtında ḥaḳ şehzādesin
Dāye-i tevḫīḳ çeksün perde-i sırr-ı sedīd
11. Fāzıla tāriḫ-i tam oldı anıñ mīlādına
Dehre baḳ sultān Meḥmed-i nūr-veş oldı bedīd (1196)

94

Tāriḫ-i Dār Ağacı Der Tersāne-i ‘Āmire

.. __ / .. __ / .. __ / .. __

1. Baḫr u berr pādīşāhı Ḥazret-i Sultān Selīm
Virdi iḳbāl-i cihāngīri niḫām-ı iḳlīm

⁹⁴ İ 131b, T 64a, - B, M; Şair tarih kaydında iki olayın tarihini verdiğini belirtir.

2. Hâbbezâ himmet-i şâhâne ki devrinde cihân
Yağa yatdı olalı mükteseb-i zevk-i na'îm
3. Revş-i keştî-i vaqt olmuşiken ursa bevce
Virdi eyyâm-ı şerîfî aña teşhîr-i nesîm
4. Lenger-endâz-ı emân oldı cihân devrinde
Bâdbân-ı siteme mâ yine virüp çarh-ı le'îm
5. Hâtır-ı envârı âyinelik eyler kâmere
Felek eylerse eger pertev-i hürşîdi 'adîm
6. Ğayreti kıldı mühimmât 'azâ-yı temhîd
Himmeti eyledi esbâb-ı cihâdı tetmîm
7. Bir maḥallî kômadı lutf-ı şerîfî ye'se
Oldı her cây u maḥarra kerem ü feyzini 'amîm
8. Her delîl-i eşer-i nuşret olur bu ḥâlet
Kıldı âlesta umûrî zaferî rabb-i 'alîm
9. İşte tersânede ez-cümle bu dâr ağacı
Köhne aḥşâbla âlâtı hep olmuşdı remîm
10. Böyle bir hizmet-i şâhâna ṭayanmaz aḥşâb
Süfün-i nuşrete lâbud ola bir rûkn-i ḥaṭṭım
11. Eyledi sedd-i Sikender gibi şâh-ı devrân
Ṭâğ-ı sengîn-i mu'allâsını muḥkem-i tanzîm
12. Böyle bir emr-i Muḥammedî şadaḳa bî-şek ider
Ḥâzret-i şâh-ı dümen-gîr-i cihâna tefhîm
13. Ya'ni ol ḥâzret-i paşayı şad aḳd-i girdâr
Ki ider himmeti tersâneyi dâ'im termîm
14. Geldi tersâne zamânında Ḥüseyn Paşanıñ
Daḥı gittikce ne himmet irecekdir taşmîm

^{13a} aḳd-i girdâr] 'aḳdger-i dâr T.

15. Böyledir devlet ü dîn hizmetine şâdık olan
Kendü eşğâline ol hizmet-i eyler taqdîm
16. Bâ-huşûş hizmet-i tersâne esâs-ı devlet
Anda olmuş bu temel mâ-lezim dîn-i kavîm
17. Nazar-ı himmete şâyân idi el-hağ bu maḥal
Cây-ı tîmâr-ı donanma gibi bir emr-i ‘ azîm
18. Oldı her ḥalka-i pûlâdı birer çeşm-i güşâd
Tâ ki farq eylese keştide olan şâğ u saḳîm
19. Kırılan kıça düşân başa ‘ ilâc bu ider
Ya‘ ni olmuş bu maḥall cism-i donanmaya ḥakîm
20. Olsa kaṭrâna bedel bunda sezâ meşk-i ḥattın
Daḥı âhen yerine olsa revâ ḥalka-i sîm
21. Diz çöker cümle ḥuzûrunda donanma-yı zafer
Anlara ders-i fütûḥâtı idermiş ta‘ lîm
22. Dâye-i pâk-i ‘ arûsân-ı safâyandır bu
Ki ider anlara âlat-ı nîzâmı taḳsîm
23. Yekdir Allah diyelim şıdḳla şeb-i tâ-be-seḥer
Dümeni eyleyelim dest-i rızâya teslîm
24. Sancağ-ı fetḥe nefes gönderir eyâ Hızır-ı zafer
Bâd-ı tevḥîḳ ola tâ kim aña her demde nedîm
25. Rûzgâr içre şeh-i ‘ âlemiñ olsun dâ‘im
Keştî-i devleti limânda sa‘ âdetde muḳîm
26. Teknedir kaṭre-i iḥsânına deryâ ne ‘ aceb
Olsa pes-mânde-i dest-i keremi dürr-i yetîm

^{18b} eylese] eyleye İ.

¹⁹ Beyit: - İ.

27. Çarḫ tersâne-i iḳbāline bir ayla kaçdı
Mahrûma ise bir ebr iki yoldaş-ı ḳadīm
28. Eyleye Hızır donanmasına ḫaḳ baş-re'is
Feth ü tevḫî mülâzım ide mevlâ-yı 'azīm
29. Çekdire düşmen iḳbāline irḳād-ı bālā
Ola engīn-i ğama ğavṫa-zen-i dehşet ü bīn
30. Vire hep sīne-i a' dāsını tīr-i mevlā
Bu du'āya fevredir perde-i dergāh-ı kerīm
31. Geldi yelken kürek endīşe yümm-i ma' nādan
Keşti-i naẓma direk dikdi meger ṭab' -ı fehīm
32. Harf-i menḳūṭla hem sāde ile bu beyti
İki târīḫ-i tamam eyledi Fāzıl terḳīm
33. Bu himemle dil ḫassād ola bir dār-ı helāk
Dār ağacını binā eyledi Sultān Selīm (1209-1209)

95

Berāy-ı Menzil-i Şāh-ı Enām*

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Hāzret-i Sultān Selīmiñ sā'id-i iḳbāline
Peyrū olmaz Rüstem-i Zāl olsa tīr-endāz iken
2. Virdi Oḳmeydanına teşrīf-i ayağ-ı devleti
'Ahdine Sultān Murādñ şevḳile dem-sāz iken
3. Ḳavsına virdi güşād ol pâdişāh-ı rûzgār
Tīri mānend-i hümā uçdı hevā boyrāz iken
4. Biñ on iki gez nişāna irdi tīr-i himmeti
Pehlevānlar na' ra-i yā ḫaḳla pūr āvāz iken

⁹⁵ İ 133b, T 63b, - B, M.

* Berāy-ı Menzil-i Şāh-ı Enām] Berāy-ı Menzil-i Şāh-ı Enām Der Saḫa-i Tīr-geh Menzil-i Sultān Murād Rābād Eş-Şuden T.

^{3b} boyrāz] poyrāz İ.

5. Sîne-i a' dāsını sehm-i kazâ kılsun sipihr
 ' Āleme kavş-ı felek tîr-i sitem-perdâz iken
6. Şaştına Fâzıl düşürdi bu du' â-yı devleti
 Şaf şaf ervâh-ı felek âvâre-i pervâz iken **

96

Tārîh-i Havuzlı Köşk Der Sâhil-hâne-i Neşât-âbâd

__ . __ / __ . __ / __ . __ / __ . __

1. Seyr eyle kaşr-ı dil-güşâ kâşâneler cânânesi
 Şâm u şehir bād-ı şabâ olmuş bunuñ dīvânesi
2. Bu tarh-ı pāk u mu' teber inşâf ey bād-ı şehir
 Hep ' âlemi kıldıñ güzer hiç vār mıdır bir dânesi
3. Havz-ı muşaffâsı nedir bilmem gümüşden sinedir
 Yâhûd billûr âyinedir bād-ı şehirdir şânesi
4. Yâhûd ki kaşr-ı münteḥab ser-mest-i nâz olmuş ' aceb
 Yanında havz-ı leb-be-leb tolmuş şafâ peymânesi
5. Zevk ü şafâlarla her an teşrîf ide şâh-ı cihân
 Vîrsün neşâtı eyâ cân-ârâyiş-i ḥâkânesi
6. Ol şâh-ı ' âlî-câhla envâr-ı zıllullahile
 Nûr-ı Ḥadîce şâhla gülsün bu devlet-ḥânesi
7. Ol Ḥazret-i Sultân Selîm zıll-ı ḥudâvendigârım
 Mühr ü mâha eyler dü-nîm meh-i tal' at-ı şâhânesi
8. Dādâr-ı şâhib-i mevhibe ḥâkân-ı ' âlî kevkebe
 Şâh-ı Ferîdûn mertebe rû-yı cihân ferzânesi
9. Yâ Rab o şâh-ı baḥtiyâr hemşîre-i ' âlî tebâr
 Devletle olsun ber-ḡarâr turdukça dünyâ ḥânesi

^{6b} felek] melek T.

** Tarih kaydı yoktur.

⁹⁶ İ 133b, T 66b, - B, M.^{2b} hiç] - İ.

10. Fâzıl bu târîh-i güher dünyâda ancak bir düşer
Hakkâ bu câ-yı bî-bedel şevk u şafâ kâşânesi (1208)

97

Târîh-i Velâdet-i Fâtıma Sultân*

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Revnağ-ârâ-yı cihân Hâzret-i Sultân Maḥmūd
Oldı envârı ile cümle cihân gül-çehre
2. Virdi hağ zâtına bir duḡter-i ferḡunde-ḡudūm
Mâh-ı ‘ıyd üstüne ‘ıyd oldı ḡudūmı şehre
3. Nūr-ı zehrâ gibi ol Fâtıma Sultân toğdı
Oldı yümn-i berekâtıyla kırân-ı Zühre
4. Enbiyâ ḡâlî binât-ı evvel-i evlâda olmak
Devlet-i dîne olur meymenetinden behre
5. Şâh-ı Cem kevkebe zerrîn ile şâğ olsun
Nesl-i pâki ruḡ-ı devrâna ola zer-mühre
6. Dâ ‘imâ yâver ola zâtına feyz-i nebevî
İde a‘ dâsını endâḡte-i nâr-ı ḡahre
7. Tām târîh-i mübârek ile müjdem Fâzıl
Maḡdem-i Fâtıma Sultân müteyemmin dehre (1223)*

98

Târîh-i Mescid-i Şerîf-i Der-Ḳavağ

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Hâzret-i sultân Maḥmūd ḡân-ı şânî kim odur
Mülk-i Oḡmâniyyeniñ şevket-ḡırâz-ı mesnedi

⁹⁷ M 102a, İ 137b, - B, T.

* Târîh-i Velâdet M.

^{1b} cümle] - İ; cihân] zamân İ.

^{2b} şehre] dehre M.

^{4b} meymenetinden] meymenetinde M.

^{5a} kevkebe] kevkeb M.

* - M.

⁹⁸ İ 138a, - B, M, T.

2. *Len tenālū 'l-birre ḥatta tünfīkū* ** mefhūmuna
Mā-şadaḡ ol tābi' -i aḥkām-ı şer' -i Aḥmedi
3. İşte ez-cümle Kavaḡ semtinde olmuşken ḥarāb
Sevḡ-i ehl-i ḥayr ile ḡıldı binā bu ma' bedi
4. Ol ser-bostāniyān-ı ḡāşa 'ıyd Allah ḡulı
Şāh-ı zī-şāna du' ā aldırmaḡ el-ḡaḡḡ maḡşadı
5. Şöyle bir bānī-i şānı oldu bu ḡayrāt için
Oldı bānī-i ḡadīmiñ şād rūḡ-ı merḡadı
6. Āşiyān-ı büm iken her ḡüşe-i vīrānesi
Lāne-ḡāh-ı ḡudsiyān oldu duvaḡ-ı eş' ārı
7. Bārekallah cāmi' -i zība ḡoşā ecr-i cezīl
Ehl-i ḡayrāt ol ki nuḡḡımın nebīye muḡtedī
8. Minber ü miḡrābı olsun ḡāver-i nūr ḡabūl
Şāh-ı āfāḡa ola iḡbāl-i ' ömr-i sermedī
9. Hem bu nev ḡayra dalālet eylesin ḡāş bendesi
Berḡudār olsun ilāhi böyle ' abd-i emcedi
10. İki rek' at ḡıl du' ā it Fāzılā tārīḡ yaz
Şāh-ı devrān ḡıldı bünyād bu mübārek mescidi (1224)

99

Diger Tārīḡ-i Velādet

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

1. ḡadem-i Fāḡıma Sultān server-efzādır
Berekāt meded Fāḡıma-i zehrāsıdır
2. ḡamdülillah ki Ferīdūn-ı serīr-ārāya
Minnet müjdesi bir mevhibe-i ' uz māsıdır
3. Zıll-ı memdūd-ı Ḥudā Ḥazret-i Sultān Maḡmūd

** Kur'an, Al-i İmran 3/92: Ne infak ederseniz, Allah, onu bilir.

⁹⁹ İ 138a, - B, M, T.

Feyz ü tevfiḳ-i ilāhiyle cihān-ārāsıdır

4. İde zürriyet-i pāk ile ferḥ-i devlet ü dīn
Nesl-i ‘ālī- ḥasebi rābıṭa-i dünyādır
5. Bārekallah bu sulṭān-ı şeref-i mīlāya
Ṭālī-i minnet-efrūzı felek pīrādır
6. Yümn imiş evvel zürriyet olurise benāt
Bu ḥaşıyyete pāk-i resīl-i mevlādır
7. Ğurre-i sāl-i cedīd ile mā‘-i teşrīfi
Heft rüz evvel ise meymeneti hem-pādır
8. Tam tārīḥ-i sene geldiği ferḥunde-ḳadem
Fāl-i ḥayr oldu ḳudūmiyla bu sāl-i a‘ lādır
9. Nesl-i pākıyla meşūl eyle ilāhi şāhı
Zātına ḥayr-du‘ ā-i vācibe-i dānādır
10. Tam tārīḥ-i velādetine mübārek Fāzıl
Berekāt-ı medīd Fāṭıma-i zehrādır (1223)*

100

Tārīḥ-i Ma‘ lūm

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Dirīḡā biñ iki yüzle yigirmi üçde tekrārān
Hemān on dört aydan soñra ḳopdı fetret-i şānī
2. Selīm ḥānı çün itdi ġadriyle ġamzesi maḳtūl
O da ḥal‘ oldu fi ‘l-ḥāl zāhir oldu ‘adl-i Rabbānī
3. Mükāfāt-ı şanı‘ üzre hemān dört māhdan soñra
Zamān-ı‘ uḳbāya gönderdi daḡı ol Muşṭafa Ḥānı
4. Cemāziye ‘l-āḡiriñ beşinci günü pençşenbe
Cülūs-ı ḥazret-i Maḡmūd-ı sānı tutdı devrānı

* - İ.

¹⁰⁰ İ 138b, - B, M, T.

5. Zamān-ı vaqt-i emān olsa gerekdir devr-i ‘adlinde
Odur imdād-kār māye-dār-ı nesl-i ‘Osmānī
6. O ‘adlī maḥlaşıyla lem‘a yāb-ı zuhuru’l-‘ādil
Hümāyūn-ı ṭālī‘i peyveste-i hūrşīd-i nūrānī
7. Bu iki beyt-i āḥir ile amān u zamān olur
Esrār-ı cifriyyündendir erbābına ma‘lumdur Fāzıl (1223)

101

Tārīḫ-i Mekteb-i Vālide Sulṭān-ı Muṣṭafa Ḥān

— . — — / — . — — / — . — — / — . —

1. Nūr-ı Qur‘ān lem‘a-sāz itsün bu zībā mektebi
Dü-cihān bānīsine olsun sa‘ādet kevkebi
2. Sīne-perver-i Vālide Sulṭān-ı zī-şān-ı ‘Āişe
Ol ḥudāvendigār-ı esbak ümm-i iḥsān meşrebi
3. Bārekallah mekteb-i zībā ḥoşā ḥayr-ı cezīl
Ḥasbeten-lillah yaptı ḥaḳ ola müstaşhibi
4. Çünkü tedrīs-i kelāmullahdır ḥayru’l-‘amel
Kıldı bu ḥayrāt ile ḥoşnūd şāḥib-i mezhebi
5. Beyt-i Qur‘ān çünkü Beytullah ile hem-sāyedir
Vaḳf-ı mekteb cümle evḳāf-ı şerīfñ ensebi
6. Bāb-ı cennet açılır maḳbūletü’l- ḥayrāt için
Ḥarf-i bismillah ile etḫāl açınca dolabı
7. Ḥāce-i mekteb du‘āsın eylesün iḥlāş ile
Ḥatm-i Qur‘ān-ı ‘azīmü’ş-şān idince her şabi
8. Ezber itsün tıfl-ı için ḥān-ı du‘ā-yı vaḳfe
Taḥte-i āmed-şerīfiyle yazılsın maṭlabı
9. Şöyle maḳbūl ola bu ḥayrātı ol mebrūreniñ

¹⁰¹ İ 140a, - B, M, T.

Dā'im olsun dest-gīri dā'im Allah u nebī

10. Geldi bu hayrāt için Fāzıl 'aceb tārīḥ-i tam
Vālide sultān sezā yaptı bu cennet mektebi (1224)

102

Tārīḥ-i Şadāret-i Melek Muḥammed Paşa*

__ . / . __ . / . __ . / . __

1. Hem-nām-ı nebī āşaf-ı reşkār-ı mülk kim
Sāye-i ḥāk-i dürridir çeşm ü leb-i ins
2. Ol şadr-ı felek-pāye ki ḥürşid ü cūdı
Nūrānī ḳudsiyyet ile şubḥ u şeb-i ins
3. Bezm-i şerefi cılve-geh-i 'ālem-i 'ulvī
Dergāh-ı mu'allāsı maḥall-i ṭaleb-i ins
4. Esmā-yı beşer nāzil olur çünkü semādan
Ol zāta degildir mülkiyet laḳab-ı ins
5. Destūr-ı melek-nām u melek ḥūy u melek ḳadr
Kim zātı anıñ māye-i cāh u ḥasb-i ins
6. Geldi bize te'şir-i şalāḥı ile 'ismet
Ḳudsiler ile oldı berāber rüteb-i ins
7. Şeyṭān olamaz vesvese-sāz-ı dil-i mü'min
Şāf oldı melā'ik gibi ṭab'-ı edeb-i ins
8. Ey şadr-ı ferişte-ḥadem ü çarḥ-ı menāzil
Kim ḥalka-i dergāhı medār-ı sebeb-i ins
9. Ol dīv-geş-i 'arşa-i nazmım ki benümle
Da'vī-i sitemin bā'is-i renc ü ta'ab-ı ins

¹⁰² İ 140b derkenar, T 67b, - B, M.

* - İ.

^{1b} sāye-i] sāyide-i T.

^{4a} olur] odur T.

^{9b} sitemin] sühen-i T.

10. Ol rind peri-zād u serv-i şân-ı nijādım
Zāhirde belî görinürdüm hem-neseb-i ins
11. Ol şâ'ir-i kıdsî-dil ü 'ifrî-i me'ânî
Hem hoş-rubâ-yı cîn ü hem bu'l-ı aceb-i ins
12. Recm eyleyerek cünd-i şeyâfîn-i hasûdî
Her aḡter çarḡ-ı huzem oldu teb-i ins
13. Hep dîv ü melek ins ü peri eyledi feryâd
Ta'cîz yeter Fâzıl olurmuş çeleb-i ins
14. Kâşâne-i devletde şafâ ile hemîşe
Dâ'im ide ol âşaf-ı devrânı rabb-i ins
15. Kıldı o melek zâta te-kâ-pû-ser Cibrîl
Târîhini yazdı felege münteḡab-ı ins (1206)

103

Târîḡ-i Şadâret-i Şehîd 'Alemdâr Muşṡafa Paşa

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Kıdumuñla efendüm İstanbula cân geldi
'Arûs-ı devletiñ ruḡsârına bir ḡusn-i ân geldi
2. Meger zât-ı mekîn ancaḡ mekânıñ revnaḡ-ârâsı
Şadâret-gâha baḡ âşaf ile iḡbâl u şân geldi
3. Nizâm-ı dîn ü devlet şadr-ı 'azîm Muşṡafa Paşa
Şeref-baḡş-i vezâret şâhib-i zât-ı zamân geldi
4. Kıurûm-ı meymenet-pîra-yı destûr-ı mûkerremle
Kıulûb erbâbına tevfiḡ-i ḡaḡdan bir nişân geldi
5. Ḥulûl itdi mişâl-i rûḡ-ı 'ulvî kıalb-i 'aşra
Cihân mürdeye ḡüyâ ḡayât-ı câvidân geldi
6. Felege seb'â-i seyyâre çıḡsun resm-i tebrîke

^{15a} te-kâ-pû] te-kâ-bû T.

¹⁰³ İ 143a, - B, M, T.

Şeref burcunda bir mehpâre-i şâhib-kırân geldi

7. Bihamdülillah ki şad tevfiķle bâb-ı mu‘allâda
Bu güne ol şadr-ı vâlâ-güşâ-i iķbâle yân geldi
8. Eyâ dergâh-ı ‘âlî kulları ey ehl-i İstanbul
Hezârân müjde olsun âşaf-ı ‘âlî-mekân geldi
9. Perişân oldu zûlmet-i aftâb oldu tecellî-sâz
Zamânın şubhı toğdı şu‘le-bağşâ-yı cihân geldi
10. Eyâ destûr-i ‘âlî haķ mübârek ide teşrîfin
Ėudûmın ‘âleme sermâye-i emn ü emân geldi
11. Cihân tûrduķca Tûr-ı sedd-i İslâm oldu şemşîrin
Ėazâda zâtına imdâd için kerrûbiyân geldi
12. Du‘â-yı şıdķla tebrîk-i teşrîfin ider Fâzıl
Ėaşıde ber-kef olmuş tercümân-ı âsmân geldi
13. Rûsûm olmuş baña taķdîm-i târîh eylemek lîkin
Bu ref‘-i ‘ârz-ı târîhim baña farz-ı ‘ıyân geldi
14. ‘Alem dikdi cihâna böyle lâyıķ tam târîhi
Sezâ-yı şadr-ı âşaf-ı Muştafa-yı ķahramân geldi (1223)

104

Târîh-i Şadâret-i Yûsuf Paşa Def‘a-i Şânî

__ . __ / __ . __ / __ . __ / __ . __

1. Mesned-i pâk-ı şadâret şâhibiñ buldı yine
Maķdem-i âşaf ile diller güşâd oldu yine
Düşmen iķbâli ķahr u reşķle şoldı yine
Bendegân-ı devleti şad şevķle güldi yine
Cümle mest ü şadmânîdir ‘aceb n’oldı yine
Bâb-ı ‘âlâya ziyâ-i Yûsufi tûldı yine
2. Ėazret-i Yûsuf Ėiyâ paşa cihân ferzânesi
Zât-ı bî-hemtâsı dîn ü devletiñ bir dânesi

Mülk-i ‘Osmâniyeniñ ârâyiş-i şâhânesi
 Şâh-bâz-ı kudretine lâyıķ-ı şadâret lânesi
 Ey muķîmân-ı du‘ â-güyân-ı devlet-ķânesi
 Bâb-ı a‘ lâya Žiyâ-i Yûsufî tıldı yine

3. Şehr-i İstanbula ol vaķt-i zamânuñ dâveri
 Öyle bir demde ķudûm itdi ĥaķ olsun yâveri
 Hep cihânı tıtmuş iken ‘ âlemiñ şûr u şeri
 Şöyle ümîd-i ĥulûşından zaferdir rehberi
 Kıldı dünyâyı münevver tal‘ at-ı nûr-âveri
 Bâb-ı a‘ lâya Žiyâ-yı Yûsufî tıldı yine
4. Müjdeler ey bendegân-ı dergehi devlet-i maķarr
 Luţf-ı ĥaķla maĥv ola âyîne-i dilden keder
 Tâ-be-gî âsîb-i dehr-i dündan şekvâ yeter
 Şâĥibü’l-vaķti fer-sitâd itdi üstâd-ı ķader
 Dîn ü devlet şu‘ le-pîrâ-yı cihân oldu meger
 Bâb-ı a‘ lâya Žiyâ-yı Yûsufî tıldı yine
5. Ĥamdülillah ĥalkı şâd itdi ķurûm-ı âşâfi
 Revnaķ-ı şadr oldu tekrâran cenâb-ı eşrefi
 Ola her ķârında tevfiķ-i ilâhi mahfi
 Dâ’imâ mühr-i ĥümâyûn ola meşmûl-i kefi
 Tıtsun âfâķı ferrûķ-ı şöhret tâb u tefi
 Bâb-ı a‘ lâya Žiyâ-yı Yûsufî tıldı yine
6. Ĥaķ te‘ âlâ raĥm idüp ehl-i niyâziñ âhına
 Ėaybdan idi nidâlar dîn-i islâm şâhına
 Böyle bir destûr lâzımdır şadâret-gâhına
 Fâzıl eski bendedir iķbâl-i ‘ âlî-câhına
 ‘ Arz ider bu tam târiķi kerem dergâhına
 Bâb-ı a‘ lâya Žiyâ-yı Yûsufî tıldı yine (1224)

105

Târîķ-i Kâ’im-i Maķâm-ı Ĥalîl Paşa

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Felek-naĥme-i iķbâl ile raķş itdi seyyâre
 Meger evc-i sa‘ âdetden tılû‘ itdi o meh-pâre

¹⁰⁵ İ 144b derkenar, - B, M, T.

2. Kādīm ārāyış-i devlet Halîl Paşa ki iclâli
Ezelden tâl'at-ı gül-çehre-i eyyâm-ı ruhsâre
3. 'Aceb revnağ-tırâz-ı bâb-ı 'âlî oldı ikdâmı
Ki zâtı mesned-i kâ'im-i makâmında güher-pâre
4. 'Aceb bir demde irdi 'âleme imdâd-ı teşrîfi
Ġam-ı kaht u ġalâ bâyı vü gedâyı kıldı bî-çâre
5. Oğurken hasret-i nân ile yâ hannân u mennân
Kemâl-i cû' dına ister ġudâdan cümle nân-pâre
6. Halîlullah füyûzâtıyla irdi âsaf-ı vâlâ
Ġarrâ-bağış-ı 'anâşır oldı muhtâcân-ı ġam-ı ħ'âra
7. Kudûmuyla ġudâ bu şehre yağdırdı ġubûbatı
Cihât-ı sitteden geldi zağâ'id kındı anbâra
8. Göründi tâl'at-ı nân 'azîz olmuş iken evvel
Hilâl-âsâ müşâr-ı bâ'l-binân-ı evvel zîb-i nezzâre
9. İlâhi dâne ta'dâdınca kılsun 'ömrince efzûn
Ola zâtı makâm-ı devlete pîrâye hem-vâre
10. Hurûf-ı mu'cem üzre söyledim târîhîni Fâzıl
Halîl Paşa degil şadr-ı vâlâ şah-ı Cem-kâra (1225)*

106

Târîh-i Kâ'im-i Makâm-ı 'Oşmân Paşa

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Hoşâ sâl-i cedîdîñ ey ġdiv-i meymenet-sâye
Seniñ baht-ı sa'îdîñ tâlî' -i eyyâma ser-mâye
2. Mücerreb-gerde-i ehl-i der-âyetdir su'ûdâtın
Kudûmıñ meymenetdir devlete hem dîn-i a' lâ

* Tarih kaydı İÜ nüshasından alınmıştır.

¹⁰⁶ İ 145b, - B, M, T.

3. Zühâ-i dellâl olup eyler nidâ eflâka tenbîhân
Ki naql oldı vekâlet-i hâzret-i ‘Osmân Paşaya
4. O âşaf-menkabet destûr-ı şâhib-i re’y-i şâ’ibkim
Müdârâ şanma teşbîhe itsem Eflâṭun-ı dānāya
5. Meşîrân-ı zamānîñ Kahramânı Rüstem-i şāni
Nice dem şavletiyile virdi dehşet şaf-ı a‘dāya
6. Ezel perverde-i nâz u na‘îm mihr-i ‘irfândır
Vücûd-ı eşrefi fahriyyedir bu şehr-i ‘uzmāya
7. Olur gün gibi zâhir ṭâli-i sâlike yoḡlanmış
Hele şems-i sa‘âdet naql olunsun burc-ı cevzāya
8. Efendüm ola nev-sâlik-i medâr-ı küfr üzre ferruḡ-fâl
Hemân devletle evvel bu mesned-i iḡbâle pîrāye
9. Rûsûm-ı çâkerîdir ‘arz-ı târîḡ-i du‘â kılmak
Hep eslâf-ı ‘izâmından berü bu bâb-ı vâlāya
10. Delîl-i meymenetdir Fâzıla bu tâm târîḡim
Mübârek sâldir ḡā’im-i maḡâm-ı şadr-ı bālāya (1225)*

107

Târîḡ-i Vezâret-i Hüsâmeddîn Paşa**

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Yine şad ḡamd-ı şükr olsun cenâb-ı zat-ı vâlāya
Hezârân müjde olsun ser-te-ser ebnâ-yı dānāya
2. Biri teşbîr kılsun fırḡa-i aşḡâb-ı ḡacâtı
ḡaber virsün bir âdem zümre-i erbâb-ı şekvāya
3. Şaḡlasun cānib-i dārü’l-helâka şimdilik gitsün

* Tarih kaydı İÜ nüshasından alınmıştır.

¹⁰⁷ İ 146a, T 69a, - B, M.

** Târîḡ-i Vezâret-i Hüsâmeddîn Paşa] Târîḡ-i Mübâlaḡa-Amîz Berāy-ı Hüsâm Paşa T.

^{1a} ḡamd-ı] ḡamd u T.

^{1b} dānāya] dünyāya T.

^{3b} tevḡik-i] tevḡik ü T.

- Yetiş ey rehber-i tevfiķ-i nuşret söyle a' dāya
4. Şaķın ey çarķ-ı muķrāz-ı sitemle ba' dezīn zinhār
Neķāşid virme her şeb ķurş-ı māh-ı 'ālem-ārāya
5. Amān ey āh-ı ḥasret ğamze-i ḥūbānı āġāh it
Ki dest-āviz itmesün dil ḥāne-i 'uşşāķı yaġmaya
6. Perişān itmesün şimdengerü 'uşşāķı var söyle
Amān sür' atle ey bād-ı şabā zūlf-i semansāya
7. Saña bir laḥza mūhlet ey ğam-ı dil-sūz ba' dü'l-yevm
Görünme var firār it tā 'adem- ābād-ı iḥfāya
8. Saña şadü'l-ḥazer min ba' d ey bād-ı seḥer-i tenbīh
Uzatma pençe-i tārācı berg-verdir 'ināya
9. Virilmez kimseye bu şādlıkda ruḥşat-ı girye
Meger ebr-i güher-efşān-ı şem' -i meclis-ārāya
10. Server-efzā-yı dīn-i devlet oldı bu beşāret kim
Virildi seyf-i devlet ol Ḥüsāmeddīn Paşaya
11. Nice paşa ki 'aks-i sāye-i pūr-cevher-i tīġi
Müşābihdir ruḥ-ı eflākda resmi Şüreyyāya
12. O paşa-yı cesūr-ı Qahramān ol Rüstem-i devrān
Geçer peykān-ı tīri sīne-i sengīn-i ḥārāya
13. Nice paşa ki ķudsiyü'ş-şıfat kim şafvet-i zātı
Ġubār-ı irāş ider āyīne-i ḥūrşid-i vālāya
14. O destūr-ı vaķūr u çāre-sāz-ı müşgil-i cumhūr

^{4b} naķāşid] naķāset T.

⁶ Beyit: - T.

^{9a} şādlıkda] şāzlıkda T.

^{9b} efşān-ı] efşān u T.

^{11b} resmi] resm-i T.

¹² Beyit: - İ.

^{13a} ki] - T; kim] - İ.

¹⁴ Beyit: - İ.

Mülk-i âşâr u hürşîd-i istihâr u âsmân-pāye

15. Bu iqbāl ü ‘ināyet zâtına feyz-i ilāhidir
Ki mevlâdan bu bir ilhâm olundu şâh-ı vâlāya
16. Eyâ destûr-ı ‘ālî menkabet dâdâr-ı zihî himmet
Bu ebyâtım degil şâyeste hâk-pāye-i ihdāya
17. Efendüm kâfiyem çok medhine gâyet de yok ammâ
Sitemden h’âhiş-i güftâr gelmez tab’-ı gūyāya
18. Benüm o tîz meşreb ya’ni insân-ı ‘acûlum kim
Felek her kāmımı vâ-beste kıldı rûz-ı ferdāya
19. Şadefden tâ kıyâmet dâne-i hasret olur pîrâ
Ġaddar-ı şâhid-i bahtım ‘araķ-rîz olsa deryāya
20. Şikāyet mi murâdın çarķ-ı zâlimden yine Fâzıl
Ne hâcet böyle zâta hâlini a’lâm u inhāya
21. Hemân şad müjde ile nâs-ı inhâ ile târîhin
Virildi seyfi devlet ol Hüsameddîn Paşa (1207)*

108

Târîh-i Kâpudân-ı Deryâ Râmiz ‘Abdullah Paşa

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Yine ruhsâr-ı devlet hânde-rîz-i iftihâr oldu
‘Arûs-ı salţanat şevķ-i şafâdan nağme-sâr oldu
2. Meger aķuş-ı iķbâlinde bir zât-ı kerem-kârın
Niķâb açdı Züleyhâ-yı vezâret-i der-kenâr oldu
3. Bugün şân-ı vezâretle huzûr-ı şehriyârîden
O zât-ı muhterem hil’at-tırâz-ı i’tibâr oldu

^{16a} zihî himmet] zihü’l-himmet T.

^{20b} böyle] öyle T.

^{21a} nâs-ı] nâsa T; târîhin] tarîhin T.

* - İ.

¹⁰⁸ İ 147a, - B, M, T.

4. Rumûz-ı ğayb-ı Râmiz Abdullah Paşa kim
Hayâl-i fikrine esrâr-ı ‘âlem işkâr oldu
5. Mişâl-i âftâb itdi serây-ı şâhdan tal‘ at
Nücûm-âsâ dü-cenâb bendegâna zer-nişân oldu
6. Olursa böyle olsun layık tuğ-ı şehinşâhı
Ki zât-ı eşrefi her ma‘ rifetden mâye-dâr oldu
7. O himmet ol mürüvvet ol sehâ ol ‘ aql-ı dâniş-ver
Şurûṭ-ı âşafı hep meşrebinde şu‘ le-bâr oldu
8. Hudâ devletle dıraḥşân eylesün hûrşîd-i iḳbâlîñ
Nitekim kümbeti heft âsmânîñ pâydar oldu
9. Ezelden ğâ‘ibâna hû-keş-i iḥlâsıdır Fâzıl
Du‘ âsıyla gönül ḥalvet-nişîn-i âh u zâr oldu
10. Mevâlîd-i selâse neşr idüp peygâm-ı târîḥin
‘ Aceb Râmiz efendi bir vezîr-i kâm-kâr oldu (1223)*

109

Târîḥ-i Ḳapudân-ı Deryâ Ḥâfız ‘ Ali Paşa

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Hoşa ferḥunde maḳdem bârekallah zât-ı aḥter-i sa‘ d
Ne ṭâlî‘ ṭâlî‘ -i raḥşânda kim oldu muzâffer-sa‘ d
2. Ḳudûm-ı meymenet-pîrâ ile Ḥâfız ‘ Ali Paşa
Yine oldu raĝm-ı zamâna bir dilâver-i sa‘ d
3. Ḳapudân oldu deryâya ‘ aceb rûz-ı mübârekde
Ki ba‘ de‘ l-yevm donanma-yı hümâyûna muḳarrer-i sa‘ d
4. Hezârân müjde olsun ba‘ dezîn berrîn ü baḥrına
Ki bu âşaf ile bula gerekdir baḥr ile berr-i sa‘ d
5. Ḳudûmuyla berâber ğurre-i sâl-i cedîd irdi

* Tarih kaydı yoktur. Ebced hesabı yapıldığında 1223 tarihini vermektedir.

¹⁰⁹ İ 147b, - B, M, T.

Cihāna ‘ıyd-ber-‘ıyd oldu gūyā sa‘d-ender-sa‘d

6. O iḳbāl-i cihān-efrūz ile ol himmet-i vālā
Ta‘ālallah ne paşadır o destūr-ı Sikender-i sa‘d
7. Efendüm hem bu mesned hem bu nev sālīñ mübārek-bād
Ki oldu her birisi bendegāna bir mükerrer-i sa‘d
8. Ḳudūmuñ müjde-i evvel ṭulū‘-ı sāl-i nev-i şānī
Biri sa‘d-i muḳaddemdir biri oldu mu’ahḫar-ı sa‘d
9. Bu tārīḫ-i tamām nefḫa-i kerrārdan Fāzıl
Ḳapudān oldu deryāya ‘Ali Paşa-yı ḫayder-i sa‘d (1224)*

110¹⁰

Tārīḫ-i Silaḫdār Meḫmed Mīr

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Yine luṭf-ı ḫudā pīrāye-baḫşā-yı cihān oldu
Cihān mülki sezā-yı ḫazret-i Meḫmed ḫān oldu
2. O şāh-ı nüktedāna bir silaḫdār eyledi maḫrūn
Serāy-ı pādişāhī bendegānı şādmān oldu
3. Sütüde-i ḫaberciler beytü’ş-şeref bir ḫāndāndır kim
Güzide her ṭarafdan şāḫib-i zāt-ı zamān oldu
4. Yegāne zāde-i şabī Receb Paşa-yı merḫūmuñ
Meḫmed Mīr kim nāmı şerefle rāyegān oldu
5. O mesned böyle zāta zāt ol mesnede lāyık
Henüz burc-ı şerefde aḫter-i devlet-i ḫırān oldu
6. Mürüvvet merḫamet bundan ümīd-i nā-tüvān oldu
Belī her aḫl-i pākinden gelür ef‘āl-i pākize
7. Ḫudā günden güne efzūn ḫılsun ‘ömr ü iḳbālīñ
Du‘ā-i şādıḫım kalbānıñ rūḫ-ı ḫudsiyān oldu

* Tarih kaydı İÜ nüshasından alınmıştır.

¹¹⁰ İ 148a, - B, M, T.

8. ‘ Aceb Fâzıl hûlûşundan o zâtın tam târîhi
Meḥmed Mîr Silâhdâr-ı Şâh-ı ‘ âlemiyân oldu (1223)

111

Târîḥ-i Veli Efendi-zâde*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Ba‘ dezîn itmeyelim çarḥ-ı sitemkâra şütüm
Kıldı erbâbına âğâz-ı mir‘ ât-ı rüsûm
2. Şadr-ı zî-şân ile sîmîn-ber olup şâhid-i şer‘
İftihâr ile göğüs gerdi yine sîne-i Rûm
3. Tâc-ı fark-ı ‘ ulemâ-merdumın çeşm-i zamân
Ebr-i bârân-ı kerem lücce-i deryâ-yı ‘ ulûm
4. Şâf âyine-i hem-nâm-ı nebiyy-i mürsel
‘ Aks olur ḳalbine her nûkte-i sırr-ı mevsûm
5. Olsa ḥalkı ile âmiḥte ḥak-i fıtrat
Ṭab‘ -ı âdemde bu namzedi ḥışâl-i mezmûm
6. Dil-nüvâz-ı keremi çekse dil-i ef‘ iden
Ḳalbe ḥâşşiyet-i tiryâḳ virir idi semûm
7. Ben gibi yıldızı düşüğün olamaz ‘ âlemde
Aḥter-i ma‘ deleti eylese teftîş-i nücûm
8. Dâverâ dâd-kârâ çarḥ-ı derâ dâd-ârâ
Gün gibi mertebe-i ḳadr-i şerîfiñ ma‘ lûm
9. Oldı medḥiñle girân-mâye o rûtbe süḥenim
Silk-i ma‘ nâya sözüm her biri dürr-i manzûm
10. Ma‘ nâ-yı şî‘ ri felek baña şayar ḳısmetden
Eksilür ma‘ nâ-yı nev gelse bu rızḳ-ı maḳsûm

¹¹¹ İ 149a, T 69b, - B, M.

* Târîḥ-i Veli Efendi-zâde] Târîḥ-i Bâd-ı Hevâ Berây-ı Ḳâḍı ‘ Asker-i Rûm-Şuden Veli Efendi-zâde vü Da‘ va-yı Saḥte vü Ṭaleb-i Murâfaa Bâ-Ġam T.

11. Şeker-i bî-behre isem zā'ika-i devletden
Degilim çāşni-i 'irfāndan ammā maḥrūm
12. Alāmet-i ḥaqqımı ḥaḳ eyle efendūm feryād
Ṭurfe da'vā ile kıldım dürr-i vālāya ḳudūm
13. Ḳalb-i nāmında benūm ḥāne-i vīrānım var
Anı zabṭ eyledi ğām nāmına bir ḫālim-i şūm
14. Eyleyüp ḥaşmımı iḥzār-ı terāfu' olalım
Emr-i şer' iñdir eyā çāre-resān-ı mazlūm
15. Fāzıla eyle edeb-i bezm-i meserretdir bu
Böyle nādilere ḳabul mıdır iḥzār-ı 'umūm
16. Ğam-ı nāçiz-meserret didiğñ şimdi seniñ
Ḥükm-i vālā-yı efendiye hep oldu maḥkūm
17. Zāt-ı vālāsını iḳbāl u sa' ādetler ile
Ber-ḳarār eyleye devletde ḥudā-yı ḳayyūm
18. Müdde' ā şıdḳına çün geldi iki şāhid-i ğayb
Oldı bu ḥükm ile tāriḫi Veli Kādı-ı Rūm (1204)*

112

Tāriḫ-i Der Devlet-ḥāne-i Şemseddīn Efendi

__ . __ / __ . __ / __ . __ / __ . __

1. Rūşen ol devlet ile ey Şemseddīn ḥānesi
Reşk-sāz olsun saña bāğ-ı irem kāşānesi
2. Naḳş-ı gūn-ā-gūn ile el-ḥaḳ bu ḳaşr-ı bî-bedel
Ḳaşr-ı Rūmuñ tuḥfesi İstabuluñ bir dānesi
3. Tā başından naḳş-ı zer-kārın Çırağān ḫannidüp
Çār-erkānında dā'im cān atar pervānesi
4. Lāle vü sünbül gül-zārın eṭrāfiñ alup

* 1205] 1204 İ.

¹¹² İ 150a, - B, M, T.

Kaşr-ı zîbâ der-miyân ol gülşeniñ cânânesi

5. Şâhib-i vâlâsı iqbâl ile bu ‘âlî binâ
Aftâba nâz ider her düzen-i şâhânesi
6. Nûr-ı dünya a‘nî Şemseddîn şadr-ı Rûmî kim
Çâre-sâz-ı dîn-i dünyâ himmet-i merdânesi
7. Eylesün Allah bu tarh-ı şafâda ber-çarâr
Tâ hümâ-yı devletiñ olsun ser-â-pâ lânesi
8. Söyledim târihini Fâzıl nücûm-ı noqtadan
Şems-i iqbâliñ bu bâb-ı kaşr matla‘-hânesi (1218)

113¹¹³

Târîh-i Sâhil-hâne-i Şemseddîn Efendi

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Mübârek-bâd ey devlet-serây-ı vâcibü ’t-tahsîn
Sana şâyestedir âvize olsa hoşâ Pervîn
2. Huşuş işbu nev kaşr-ı ferağ-bahşâ ki bulmuşdur
Derûn-ı dil-güşâsı evc-i muşanni‘ kaşr ile tezyîn
3. Miyânında kuşûruñ reşk ile düşmüş şeker-âbı
Tavaşşut eylemiş mâbeynine fevvâre-i şermîn
4. Mişâl-i çeşme ‘âşık-ı selsebîli girye-nâk olsun
Kuşûr-ı bî-kuşûrî hânde itdikce nigâr-ı âyîn
5. Sezâdır atlas-ı gerdûn olursa bunda kâlice
Revâdır şehper-i bâl-i hümâyûn olsa her bâlin
6. O kaşr-ı can-fezâlar felek-mânend-i rahşândır
Hoşâ kâşâne-i zâtü ’l-burûc-ı âsmân
7. Felek rif‘ at nice olmaz o sâhil-hâne-i vâlâ
Ki toğmuş aftâb-âsâ derinden nûr-ı temkîn

¹¹³ İ 150b, - B, M, T.

8. Hün̄er-i ehl-i ‘ulūm ol revnaḡ-ārā-yı şudūrü’r-Rūm
Cenāb-ı ḡazret-i ‘allāme-i dānā ḡaḡāyık-bīn
9. O ḡudsīyü’ş-şıfātın ḡāne-i sāhil-serāyında
Şeref-yāb olmaḡa pervānedir ervāḡ-ı ‘uluvvīn
10. Müşerref oldı şadr-ı Rūm ile şadr-ı Anaḡolı
Nitekim cevher-i yektā ile mesbūke-i sīmīn
11. ḡayāt-ābād ide ḡaḡ zātına bu cennet-āsāyı
Gūlistān-ı na‘īmī ola reşk-endāz-ı ḡūr-ı ‘īn
12. Bu devlet-ḡāne hep sükkānına dārü’l-murād olsun
Nihāl-i ārzūdan bülbulān olsun daḡı ‘īn
13. Getürdi Fāzıl dā‘ī ḡuzūra sāde tārīḡi
Bu nev sāhil-serāyı maḡla‘-ı iḡbāl-i Şemseddīn (1221)*

114

Tārīḡ-i Ketḡudā-yı Şadr-ı ‘Ālī-Şuden Pepegī ḡasan Efendi

— . — — / — . — — / — . — — / — . — —

1. Müjde kim ol ehl-i cāḡn ser-firāz-ı eşrefi
Yūmn-i iḡbāl ile oldı ketḡudā-yı āşafı
2. Ol semm-i ekber-i selāḡn ol ayīne-i dil
Kim dil-i āḡāhına ma‘kus her sırr-ı ḡafı
3. Şāḡib-i ḡaḡḡ-ı ḡüsn kim zātı müttefiḡ
Çeşmi bīrād u derūnı rüşen ḡalbi şafı
4. Ehl-i dilden kim o ḡudsīyü’ş-şıfatı görse dise
Bu melekdir ādemī şeklinde olmuş muḡtefi
5. Görmedim billah mānendiñ ricāl-i ‘aşrda
Bu yemīnimdir getürsünler kılıc u muşḡafı
6. Feyz-i luḡfindan bezirḡān gedāyān hisse-mend

* Tarih kaydı İÜ nüshasından alınmıştır.

¹¹⁴ İ 151a, - B, M, T.

Ya'ni kısmet-gāh-ı ebnā-yı zamān olmuş kefi

7. Şerm ider bir teşneye baḡ itse seb' a'l-ecr
Ḥātem-i Ṭāya nice beñzetsün anı vāşfi
8. Daḡme-i Efrāsiyāb genc-i Ḳārūn olsa da
Yek şebe yek rūza olmaz sedd-i bāb-ı maşrafı
9. Ben ġarīḳ-i baḡr-ı dūd oldum 'aceb mi sīnemiñ
Ser-te-ser eflākı yaḡsa sūziş-i tāb u tefti
10. Ehl-i dilde ben ise şimdi o yektā şā'irim
Kim cihānı mest ider her nūkte-i müstazrafı
11. Ṭab' -ı çālākım o şehbāz-ı hümā-pervāz kim
Ḳurş-ı zerrīn-i felek olsa devādır eskefi
12. Begler fikr-i şāhid-i ṭab' ım ikisi aındırır
Şīve-i tarz-ı Züleyhā ile ḡusn-i Yūsufi
13. Bu sürūr-ı evḳātı da' vā-yı süḡen vaḳti degil
Fāzıla āgah olup gūş it nidā-yı hā tefi
14. Bu neşātiñ düşdi tārīḡi mücevher-i ḡarfle
Ketḡudā oldı sürūr-efzā-yı bāb-ı āşafı (1201)

115

Tārīḡ-i Riyāset-i Meḡmed Rāşid Efendi*

— . — — / . — . — / — . —

1. Müjde kim ol tırāz-ı devlet ü cāh
Ol ki ḡacet-revā-yı her ḡāşid
2. Ol cenāb-ı re'is efendi kim
Kām-baḡşā-yı şādır-ı dārid

¹¹⁵ İ 153a, T 70a, - B, M.

* Tārīḡ-i Riyāset-i Meḡmed Rāşid Efendi] Tārīḡ-i Riyāset-i Rāşid Efendi T.

¹ Beyit: - T.

^{2b} şādır-ı] şādır u T.

3. Ya'ni ol kân-ı feyz u isti' dād
Ma' den-i rüşd ü hâzret-i Râşid
4. 'Aql u fikri hümâ-yı mülke dü-bâl
Himmet ü şi'ri devlete sâ'id
5. Zîb-i şadr-ı riyâset oldu bugün
Çâk çâk oldu sîne-i hâsid
6. Dergeh-i mekremet-nişârından
Hâtıbân 'avdet eylemez kâsıd
7. Zâtına luţf-ı hâk ola hem-pâ
Ola tevfiķ u feyz-i hem-sa'id
8. Bendesi Fâzıl du' â-gûsı
Ki hemîşe cenâbına hâmid
9. İki lafz-ı belîgi zabt itdi
Ki ne nâķış u ne de zâ'id
10. Bir işâretiñe feyz ü tâşiri
Oldı efrâz-ı 'âleme 'â'id
11. Fenn-i harf ehline bu dü-lafzın
Hükm-i sırrı hurûfa bir şâhid
12. Bu 'inâyet-i hudâdan olduĝına
Geldi târîhi riyâset-i Râşid (1207)

^{3b} ü] - T.

⁴ Beyit: - T.

^{5b} Çâk çâk oldu sîne-i] çağıldı ĝamla dîde-i T.

⁶ Beyit: - İ.

⁷ Beyit: - İ.

⁸ Beyit: T'de 7. beyittir.

⁹ Beyit: T'de 8. beyittir.

¹⁰ Beyit: T'de 4. beyittir.

^{10a} işâretine] beşâretle T; ü] - T.

^{10b} efrâz] efrâd T.

¹¹ Beyit: - T.

^{12b} riyâset-i Râşid] riyâsetü 'r-Râşid T.

116

Tārīḥ-i Ketḥudā-yı Devlet-Şud 'Azmi Efendi

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Sa' âdet irdi bu bâb-ı mu' allâ-yı şeref bezme
Felek şimden gerü ehl-i dile ḥarf-i cefâ bezme
2. Rikâba ketḥudâ oldı cenâb-ı Aḥmed-i 'Azmi
Kemâli ihtiyât-âmûzdır dâna-yı zü'l-ḥazme
3. Vücûd-ı eşrefiyle bâb-ı 'âli meymenet buldı
Köñül nev' -i melekden zât-ı pür-envârını sezme
4. Kibârın 'ârifi perhîz-i kârı ehl-i takvâsı
Budır dünyâyı ey siyâḥ-ı endişeme tehî gezme
5. Muraşşa' cevher-i zâtıyla olsun tal' at-ı iḳbâl
Du' â-i ḥâlişim la' l-i müzâb-ı dîdeden ezme
6. Ne ra' nâ düşdi Fâzıl ḥarf-i mu' cemden bu tārīḥim
O Fâyîḳ-i ketḥudâ 'Azmi vedi' -i mürûr ulu'l-'azme (1224)*

117

Tārīḥ-i Riyâset-i Vâsıf Efendi

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _ _

1. Ḥamdülillah yine şâd oldı derûn-ı aḥbâb
Oldı bir ehl-i mekârim yine pîrâye-i bâb
2. Şâhib-i zât-ı zamân mâ-ḥaşal devlet-i şân
Ḥazret-i Vâşıf efendi gibi zât-ı nâ-yâb
3. Gûşe-i meclis-i iḳbâle sezâ zât-ı şerîf
Ne devâdır ḳale ihmâl ile beyne'l-ebvâb
4. Zâtı her mertebe-i câha virdi revnaḳ
Şarḥ-ı 'irfânla olsa kübrâ devlet-i bâb
5. Fâzıla 'ayn-ı ḥaṭâ Vâşıfa vaşşâf olmaḳ

¹¹⁶ İ 153a, - B, M, T.

* Tarih kaydı İÜ nüshasından alınmıştır.

¹¹⁷ İ 153b, - B, M, T.

Bâri bu beyt ola vaşşâfına mücmel elķâb

6. Şems-i zâtı ki zehl-i seyr-i ‘aţâdan dâniş
Müşteri faşl u kamer şafvet Mirrîh cenâb

7. Böyle târîh gerek seb‘a-i seyyâre ‘aded
Vâşif ehl-i hüner oldı re’isü’l-küttâb

(1220) **

118

Târîh-i Riyâset-i Ğâlib Efendi

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Yine şadr-ı riyâset öyle bir zâtla müşerrefdir
Re’isân-ı selefden ķadri ‘âlî zâtı elţafdır
2. Merâhim-kârîyü’s-Seyyîd Meĥmed ol kerem-pîrâ
‘Aceb pâkize tıynet şâf cevher-i zâtı eşrefdir
3. Kerem-kârân-ı devrânîñ seĥâ-yı desti el-ķışşâ
Mekârimde yed-i tûlâsına yek-rûze maşarrafdır
4. Hülûşıyla beķâ-yı devlet-i iķbâline Fâzıl
Du‘âya başla kim merdân-ı bâtın işte şaf şafdır
5. ‘Adû-ı maķlûbı olsun ĥazret-i Ğâlib Efendiniñ
Semend-câh-ı devlet zîr-i iķbâline Refrefdir
6. Murâdîñ üzre devr itsün efendüm sâķî-i devrân
Zamâne meclis-i iķbâline peymâne der-kefdır
7. Degil tarz-ı ķadîm üzre bu târîh-i nev-icâdım
Ki tanzîri maĥall-i mu‘ciz tab‘-ı mükellefdır
8. Birin zabt u birin tarz it ĥurûfiñ tām târîhi
Meĥmed Ğâlibâ ĥâlâ re’is-i bâb-ı âşafdır

(1221)

119

Târîh-i Riyâset-i Ĥâlid Efendi

** Tarih kaydı İÜ nüshasından alınmıştır.

¹¹⁸ İ 153b, - B, M, T.

¹¹⁹ İ 154a, - B, M, T.

- __ . __ / . __ / __ . __ / . __
1. Virdi kibāra revnaḳ bir mekremet penāhı
Kitābın oldu el-ḥaḳ raḥşende mihr ü māhı
 2. Yārāna ni‘ met oldu ḥassāda ‘ illet oldu
Bilmem ne ḥālet oldu bu ‘ āleme ilāhi
 3. Pīrāye-i bülendi-ḥālet re’is efendi
Zāt-ı cihān-pendi itdi ‘ izz ü cāhı
 4. Ol zīver-i riyāset cem‘ eylemiş dü-ḥālet
Hep zāhir ü ḥaḳīḳat fehm itmiş kemāhı
 5. Maṭlūbumuz Ḥudādan ayrılmasun şafādan
Hep ḥıfz ola Ḥudādan zāt-ı kerem nigāhı
 6. Fāzıl olur farazā tārīḥ-i tamām-ı zībā
Ḥālet-i sa‘īd-i vālā re’is-i bāb-ı şāhı (1222)

120

Tārīḥ-i Rātib Efendi

- __ . __ / . __ / __ . __ / . __
1. Ḥāzret-i Rātib Efendi kim sırr-ı kilki anıñ
Feyz-i dānişle dil-i ḥussādına bir mıḥ olur
 2. Oldı şāyān-ı diyānet ol ‘ Uṭarid menḳıbet
Şadr-ı vālā-yı riyāset ey felek bu şeyḥ olur
 3. Fıkr ü pāki lücce-i deryā-yı şı‘r ü ma‘ rifet
Aña ‘ arz-ı şı‘r iden şāyeste tevbīḥ olur
 4. ‘ Arz-ı tārīḥe velīkin Fāzıl endişem niyār
Ya‘ ni maẓmūnum kebāb olmazsa ḥāmem sīḥ olur
 5. Şimdi tārīḥi anıñ Rātib-ı re’is-i ehl-i fikr
Rütbe-i Rātib-i muḥarrem aña bir tārīḥ olur (1209-1210)*

¹²⁰ İ 156a, - B, M, T.

* İki tarih kaydı verilmiştir.

121

Tārīḥ-i Cāmi' -i Şerīf Be-Ḳazā-i Çehār-şenbe Der Sancağ-ı Bolı

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Şāḥibü 'l-ḥayr u kerem ḥazret-i ' Abdurrahman
Rūm begzāde bu ma' bedi kıldı bünyān
2. *Min beyni*^{**} nuṭṭını gūş eyledi cāmi' yaptı
Ḥayr a' māle muvaffaḳdır o mīr-i zī-şān
3. Bu Çehār-şenbe ḳazası Bolı sancağında
Oldı bu cāmi' ile fā' iḳ şehr-i vildān
4. Mağfıret bulsun ilāhi dilerim bānisi
Ḥams evḳāt-ı mübārekde oḳundıḳca ezān
5. Fāzıla ḥayr du' ā oldı bu tārīḥ-i tam
Behic-i rahmet ola cāmi' -i ' Abdurrahman (1224)

122

Tārīḥ-i Vaḳf-ı Liḥye-i Şerīf-i Nebevī *

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Şāḥib-i ḥayrāt olan ehl-i şalāḥıñ ekmeli
Muştafa beg-zāde-i sūlb-i Ḥalīl Paşa beli
2. Türbedār-ı ḥazret-i Ḥaliddir ol Mīr-i celāl
Vaḳt-i ḥayrāt ile olsun vāḳıf-ı sırr-ı ' alī
3. Lücce-i pāk-ı şerīfi bu maḳāma vaḳf idüp
Ḥaḳ bu kim şād oldı rūḥ-ı Ḥacı Bayrām-ı Velī
4. Lücce-i şāḥib-i sa' ādetle ḳalup zā' idiñ
Dūş oldıḳca ola āyine-i ḳalbi celī
5. Āl-i beyt imdād irüp Fāzıl didim tārīḥin
Lücce-i ḳudsiyyeden nūr-ı sa' ādet-i mūncelī (1223)

¹²¹ İ 157a, - B, M, T.^{**}Kur'an, Yasin 36/9: Onların hem önlerinden bir set hem de arkalarından bir set çekmişiz, kendilerini sarmışızdır. Onlar baksalar da göremezler.¹²² İ 158a, - B, M, T.

*Başlık İÜ'de kayıtlıdır.

123

Tārīḥ-i Çeşme-i Muştafa Paşa Der Eyyüb

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Şadrāzām Muştafa Paşa-yı ḥayrāt intisāb
Fī sebilillah ne ra‘ nā çeşme bünyād eyledi
2. Bu maḥall-i sükkāmı āb-ı rahmete muḥtāc iken
Teşnegānı luṭfla sîrāb-ı dil-şād eyledi
3. Kaṭresi te‘ adüdü üzre ḥaḳ vire ecr-i şevāb
Çeşme-i iḥsān ile bu semti ābād eyledi
4. Bir aḳar şu gibi Fāzıl söyledim tārīḥin
Muştafa Paşa yerinde çeşme icād eyledi (1223)

124

Vefāt-ı ‘Abdullah Efendi

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. ‘Ākıbet ağlar felekden bunda her kim güldi āh
Bu gülistānda gül koydı ne gönca yoldı āh
2. İşte ez-cümle bugün semt-i ābı Eyyübde
Çıkdı feryād-ı cihān ‘ayyūka şordum n’oldı āh
3. Didiler rûz-nāmçe ‘Abdullah Efendi el-meded
Çıkdı feryād-ı cihān ‘ayyūka şordum n’oldı āh
4. Şaşırup vāh ey amān eyvāh vāveylā didim
Çeşm-i evlādı gibi ḥūnıyla dîdem tıldı āh
5. Böyle zāta ağlama ‘ömrüm oku bir Fātiḥa
Kurb-ı ḥaḳda menziliñ çünki o ‘ārif buldı āh
6. Şıdḳla Fāzıl didim Allah bir tārīḥini
Defter-i eyyāmda rûz-nāmece maḥv oldu āh (1223)

¹²³ İ 158b, - B, M, T.

¹²⁴ İ 161b, - B, M, T.

125

Tārīḥ-i Vefāt-ı Emīn Efendi

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Felek bir ehl-i ḥaḳ ṣāḥib-hüner zātı helāk itdi
Dirīgā dīde-i ebnā-yı ‘ aşrı girye-nāk itdi
2. Meḥmed nām emīn-i rüz-nāme-i sādık ki ‘ irfānla
Vücūdīñ zāhir ü bāṭın ‘ aceb ma‘ mūr pāk [itdi]
3. Cihānda ḥānesi peygüle-i ehl-i niyāz olmuş
Maḳāmı nūr ola çok ehl-i derdi ṣād-nāk [itdi]
4. Oḳurken ḥaste-i devrāna bir ṣāḥib-i nefis-i ‘ ārif
Felek bilmem nice ol merd-i pāki zīr-ḥāk itdi
5. Oḳu bir fātiḥa bu derde cānım mevt dirler āḥ
Ā‘ mirim bunda hep ola dādım iştirāk it
6. Geçdim defter-i eyyāma Fāzıl tam tārīḥin
Ehl-i rüz-nāme-i ‘ Ömer Emīni āḥ çāk itdi (1223)

126

Tārīḥ-i Vefāt-ı Aḥmed Efendi

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

1. Göñül virme bu bir dār-ı fenādır
Cihāna i‘ timād itmek ḥaṭādır
2. Oḳu bir fātiḥa bu ‘ abd-ı zāta
Ki ancak zāt-ı kibriyādır
3. İmām-ı müslimīn es-seyyid Aḥmed
İḳāmet-sāz-ı miḥrāb-ı beḳādır
4. Didi menḳūṭla tārīḥi
Bu beytim muḥib-i ḥayr-du‘ ādır

¹²⁵ İ 161b, - B, M, T.¹²⁶ İ 162a, - B, M, T.

5. İmâm Hâcî Hüsrev Seyyid Aḥmed
Hep aşḥâb-ı cenâna muḳtedâdır (1220)

127

Vefât-ı Meḥmed Mîr

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

1. Meḥmed Mîr-i Mekkîniñ dirîgâ
Bu bir nev ḡonce-i rûḥ-ı revânı

2. Henüz açılmadan gül-beñzi şoldı
Ne puḥte ḡor ne ḥâmî dehre fânî

3. Didi bir bî-bahâ târîḥ-i Fâzıl
Meḥmed biñ Reşîd cennet fidânı (1218)

128

Vefât-ı Seyyîd Efendi

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. ‘Âlemiñ şöhret-şi‘ârı ol Meḥmed Seyyîd
Rûḥına biñ raḥmet olsun yâ ilâhi ibtidâ
2. Ehl-i ‘irfân-ı meclis-ârâ böyle zât-ı ḡoş zebân
Zâtına her fende eyler ehl-i tadrîs-i iḳtidâ
3. İki def a mübtelâ-yı nefy-i ḡurbet oldu ah
Geldiginde der-i ‘iḳab ḥaḳdan aña irdi nidâ
4. Allah Allah bâḡ-ı dehre bülbül-i ḡüyâ iken
Tâş yaṭur kıldı o ḡoş ḡüftârı ḡahr-ı irtidâ
5. Rûḥ-ı âl-i Hâşimîdir rûḥına el-fâtiḥa
Buldı ḡandîl-i recebde ḡurb-ı ḥaḳḳa ihtidâ
6. Fâzıla ol nâṭıḳa-pervâz içün târîḥ-i tam
Bülbül-i sâdât ola ‘adn içre rûḥı Seyyidâ (1224)

¹²⁷ İ 162b, - B, M, T.

¹²⁸ İ 162b, - B, M, T.

129

Tārīḥ-i Vefāt-ı Fitnat Hanim

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Hıyf ki ‘ömr-i ‘azîzi ol fidânın az âh
Şoldı âh açılmadan ol gönçe-i mümtâz âh
2. Pister-i nâz u na‘îm içre yatırken ey felek
Böyle taş üstünde yaţsun mı o serv-i nâz âh
3. Şâ‘ire bir tûṭî-i ‘irfâna hoş-güftâr iken
Bulmadı ḥâk-i siyâh içre hemrâz âh
4. Rûḥına rahmet anın tārīḥi cevherden gerek
İki tārīḥ-i mücevher ile Fâzıl yaz âh
5. Uçdı murğ-ı cân ile firdevse ol tûṭî-cân
Eyledi Fiṭnat hanım ḥürîlere pervâz âh (1219)

130

Tārīḥ-i Vefāt-ı Kayış Bıçak

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Merḥûm İsmâ‘îl ol Kayış bıçak
Çekdi bu dünyâ-yı fâniden ayak
2. Dalṭaban firdevse cân itdi hemân
Pâyedaş olsun aña ğufrân ḥaḳ
3. Kimse bu fânide kıalmaz pâyedâr
Sen de sulṭânım ayak altına baḳ
4. Rûḥına her kim okursa fâtiḥa
Mağfîret olsun aña mâḳarr sebaḳ
5. Nâsa Fâzıl söyledim tārīḥini
Cennete başdı ḳadem Kayış bıçak (1221)

¹²⁹ İ 163a, - B, M, T.

¹³⁰ İ 163a, - B, M, T.

131

Tārīḥ-i Zeyneb Hanim

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Ah kim ol 'işmet-ārā-yı nev-nihāl-i nām-rāh
Mīve-dār olmazdan evvel ḥāke düşdi sāyesi
2. Ketḥudā-yı bāb-ı evvel merḥūm Nazīf esbakıñ
Duḥter-i pākizesi hem 'ömr-i nik-pāyesi
3. Gül açılmamış bir ḡonçe-i ma' zürdur
Ah irdi māderi ḡan āḡlar ise dāyesi
4. Çāre var mı çāresi şabr u tahammüldür hemān
Çarḡ-ı ḡaddārıñ budur ṭab' -ı mezālīm ḡāyesi
5. Fātiḡa yā hū ki āḡir sen de ḡāk olsan gerek
Çünki herkes ḡākden taḡmīr olunmuş māyesi
6. Ḥarf-i evvel her kelāmında bu beytiñ Fāzıla
İşte tārīḡ-i nev-īcādım durur hem-pāyesi
7. Rūḡına biñ raḡmet olsun āḡ Zeyneb ḡanımiñ
Rūḡ-ı pāki oldı ebkār-ı cenān-pīrāyesi (1220)

132

Tārīḥ-i Vefāt-ı Fāṭıma Hanim

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

1. Ḥayf ola aḡrete rūḡ-ı revānım ḡitdi
Şöyle şandım ki tenimden daḡı cānım ḡitdi
2. Böyle hem bākire hem tāze nişānlı eyvāḡ
Nā-murād oldı o pākize civānım ḡitdi
3. Ḳahramān-ı ecele āḡ zifāf oldı meḡer
Ḳara topraklara ol tāze fidānım ḡitdi
4. Ḳaldı ardında gözüm şīşe-i ḡaccām gibi

¹³¹ İ 163b, - B, M, T.^{7b} ebkār İÜ] ibkā İ.¹³² İ 164a, - B, M, T.

Rûhına rahmet ola şabr u amânım gitdi

5. Fâzıla nokta-i eşkimle didim târîhin
Dâr-ı firdevse bîkr-i Fâtıma hanım gitdi (1222)

133

Vefât-ı Hadîce Hanım

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Merķadiñ nûr ola ey tâze gül-i ħandânım
Rûhına şebnem ide rahmetini yezdânım
2. Ah o dūr-dâne o sermâye-i ‘ömr-i eslâf
Aşlı pâkize o iffetlü Ĥadîce ħanım
3. ‘Ömer aĝa kıızı hem zevce-i İsmâ‘ il beg
Ĥanedân-ı vüzerâ mîr mu‘ allâ şanım
4. Nâzenîn ‘ömrî irişdi sene-i târîĥine ah
Didi nâsa sizi şimden gerü yâ hû cânım
5. Ķanmadım nâz u na‘îme kara ĥâke düşdim
Oldı zehrâb-ı ecel derde amân dermânım
6. Bu mezâr üzre mürûr eyleyen ehl-i inşâf
Ġâfil olma oĝu bir fâtiĥa hey sulţânım
7. Fâzıla evvel elfâzla yaz târîhin
Vâşıl oldı ĥarem-i ĥaķķa Ĥadîce ħanım (1223)

134

Vefât-ı Ümmühân Ķadın

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Nûr ola rahmetle ķabriñ ey şeref-baĥş-ı zamân
Tâ ezel ‘aşer-i muĥarremdir belâ-yı ‘âşıkân
2. Rûz-ı mâtemde bu şüretle şehâdet-i ‘aşķ ola
Böyle lâzımdır begim şâdık muĥibb-i ĥanedân

¹³³ İ 164a, - B, M, T.

¹³⁴ İ 164b, - B, M, T.

3. Zāhirān ber kāfīrāt üzre sebeb-i pā-māline
Bāṭınan ‘aşk-ı şehīd-i Kerbelāya atdı cān
4. İşte ‘ömrüm böyle rūḥ-ı pāke lāzım fātīḥa
Çünkü işbāt-ı vücūd itmiş bu bir rūḥ-ı revān
5. Fāzıla hep çıkdı istikbāle on iki imām
Et kopardı bu muḥarremde cenāna Ümmühān (1222)

135

Vefāt-ı Feşāḥat Kalfa

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Ah kim bu bāğ-ı dünya bir ‘adem gülzārıdır
‘Ākıbet her ğonce-i zībāsı ḥasret nārıdır
2. İşte bu nev ğonce kim ateş bırağdı dillere
Aşnālar ağlamakdan ‘andelīb-i zārıdır
3. Mihr-i ‘ulyānıñ ḥazīnedārı ol cennet mekān
Bāğ-ı ḥüsnüñ tūṭı-i gūyā feşāḥat-kārıdır
4. Rūḥına biñ raḥmet olsun ol fidān-ı tāzeniñ
Kāmet-i dil-cūsı ḥaqqıñ ğarḫa-i envārıdır
5. Söyledim Fāzıl ḥurūf-ı sādeden tārīḥ-i tam
İşbu beytim bā‘ iş-i ḥayr du‘ā-yı kārıdır
6. Bu Feşāḥat usta kim gül-deşt-i cennet bülbüli
Vālide sulṭān-ı merḥūmuñ ḥazīnedārıdır (1221)

136

Diğer Feşāḥat Usta

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Nūr ola raḥmetle ḫabriñ ey nisā meh-pāresi
Ḥalkıñ üzre asmānıñ ağlasun seyyāresi

¹³⁵ İ 165a, - B, M, T.¹³⁶ İ 165a, - B, M, T.

2. Ey Feşâhat Usta ey tûti-i hoş-güftâr ah
Hâk ezelden böyle yâzmış âh var mı çâresi
3. Bu hazînedâr usta ol nigâr-ı nâm-dâr
Vâlide sulţân merhûmuñ kulu bî-çâresi
4. Hasretle mihr-i ‘ulyânîñ ferrâşa düşdi âh
‘Âkıbet günden güne şoldı gül ruhsâresi
5. ‘Aşk ola ardınca cân itdi velî-ni‘ metiñ
Der-aķab uçdı kafesden bülbül-i âvâresi
6. Böyle her bir nâzenîniñ kıymak için cânına
Çarh-ı ğaddârın elinden düşmedi ğaddâresi
7. Hânçer-i dest-i eceldir bu â ‘ömrüm çâresiz
Ah â canım hiç oñmazmış o zâlim yâresi
8. Tâc-vâr-ı haķķda ol ey zübde-i nev‘-i cevâr
Ķabr-i pâkiñ ğuş-ı cennet ola fevvâresi
9. Oķuyup târihîni geçme oķu bir fâtiha
Rüstem-i dest-i ecelde herkesiñ cân-pâresi
10. Söyledim Fâzıl sirişk-i noķtadan târihîni
Huld-i zîbânîñ Feşâhat-i hûrî-i meh-pâresi (1221)

137

Târih-i Medħiye Sulţân Selîm Be-Teşrîf-i Âyinelî Ķavak

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _ _

1. Seni teşrîf idüp ey ķaşr-ı cihân pâdişehi
Eylesün saña ħasedler felegiñ mihr ü mehi
2. Pîş-gâhında temâşâ-yı meferreħu ‘l-ħaķ
Şa ‘d u vaķķâsiñ o meydânı eyle ħânķahı
3. Yarış it baĝçe-i rıdvân ile ârâyişde
Sende meydan u hevâ ķaldı eyâ ķışşa behî

4. Tağdan na‘ ra-i yâ haq-ı şadâ urduķca
Bülbülân çehçeh idüp ‘ aşķla öter velehî
5. Gâh şevket ile teşrîf idüp ol şâh-ı cihân
Kaşrdan tîr atup cânib-i meydâna gehî
6. Gâhice seyr-i donanmayı gâhice şahrâ
Baħr u berr semtine nazâr-ı velîdir piş-gehî
7. Ne kavaķ yeli eser bād-ı şabâ başında
Kaşruñ âyîneleri olmada cevelân-gehî
8. Şa’ d u iķbâli hediye getürür geldikçe
Gelemez bād-ı şabâ kaşr-ı hümâyûna tehî
9. Çeşm-i hürşîd-i temâşâsına ‘ âşık ammâ
Çekilüp perde gibi yanlarına serv-i sehî
10. Giceler şu‘ le-i mehtâba izindür lîkin
Âftâb uğramasun dâ’ ire-i kaşra rehî
11. Serv-i mestâne düşlerle hıram eylemede
Hep levendâne şikest eyledi taraf-ı külehî
12. Rûzgâr urduğı dem kaşra rûķû‘ eylerler
Bâb-ı vâlâsı olur cümlesiniñ secde-gehî
13. Dergeh-i kaşra hilâli niçün itmez halka
Hele bu bâbda var çarķ-ı denîniñ günehi
14. Niçün itmez bu süreyyâsını âvize-i kaşr
Felegiñ yıldızı dü-şemş gibi gelmiş tehî
15. Var ise mişli hemân hâķır-ı ressâmında
Görmemiş kimse cihân içre bunuñ mâşebahi
16. Kesb ider bû-yı gülâbı gice nem düşdikce
Buraniñ öyle leţâfetli o sebz ü kiyehî

17. Bu maḥal ğıbtā-i firdevs-i cenān olmaz mı
Şāh-ı vālā-yı cihānıñ olalı taḥt-gehi
18. Hāzret-i Şah-ı Selim Hān-ı mu‘allā himmet
Olamaz ḳubbe-i eyvān-ı felek bār-gehī
19. Ḳuvvet-i şaşt-ı hümāyūnı ile ḳılsa güşād
Reḥ-i ḥūrşid olur tıreleriñ buse dehi
20. Meyl-i çeşm eylemege tırini çarḫıñ gözi var
Sürme itdikde dıdesine ḥak-rehī
21. Bu ‘ināyet-i Hudā dār ile ḥaḳḳa olamaz
Rüstem-i Zāl rikābında bir ednā sıpehi
22. Ḳudsiyāndan irişür na‘ra-i hevācılarla
Bārekallah zihi ḳuvvet-i şāhāne zihī
23. Āftābıñ eline mum virür nūrından
Düşse bir zerre-i nāçize mübārek nigehe
24. Ḳalmadı devr-i zamānında perişān ḥātır
Dilberānıñ meger illā ola zülf-i siyehi
25. Tā ki āyine-i ‘ālemde şebān-ı rüzān
Felegiñ zāhir ola sūret-i ḥurşid ü mehi
26. Ḳaşr-ı devletde sa‘ādetle safā-yı dil eyle
Ber-ḳarār eyleye mevlā-yı te‘ālā o şehi
27. Düşse tārihi bu mışra‘la münāsib Fāzıl
Bārekallah belī şāh-ı cihān munezzehī (1208)

138

Tārīḥ-i Yasağ-ı Bāde *

__ . / __ . . / . __ . / __ .

1. Hūrşid ü māha şu‘le virirdi çerāğ-ı mey

¹³⁸ B 146b, M 93b, İ 204b, T 71a.

* - İ.

^{1a} virirdi] viridi T.

Bād-ı ğazabla sönmeden evvel ocāğ-ı mey

2. Habs olsa hem ne rütbe başılsa şıkılsa da
Olmaz fesāddan yine hālī dimāğ-ı mey
3. Kim oldı bāde-i ‘arağ-rīz-ı ıztırāb
Ey rind tābe-key seni yaqsun bu dāğ-ı mey
4. Hātır-güşād-ı neş’e-res ü ğam-güzār iken
İtsün mi yār derd-i elem hīç ferāğ-ı mey
5. Fāzıl berāy-ı hātır-ı zühhād-ı fikr idüp
Tārihini düşürdi ki ‘ıyd-ı yasāğ-ı mey (1209)*

139¹⁹

Tārīh-i Vefāt-ı Dervīş Muştafa**

__ . / . __ . / . __ . / . __

1. Raḥmetli Revānici Dede Muştafa yā rab
Ḥalvet-geh-i ḥazretde ola şād-ı revānī
2. Tevhīdde Allah diyüp āl āl oldı
Añıldı Hüseyn ü Ḥaseniñ hūn-ı revānī
3. Bir yāre-i bedīd oldı yüzünden dem-i rihlet
Kanlar dökerek ahrete kıldı revānī
4. Ey çarḥ-ı çebe-endāz be-‘uşşāk-ı sitem-bes
Zeyn-i cünbüş nār-est beñzer ki revānī
5. Cān tatlu degil zā’ika-i ‘aşkı tıyana
Bu acı ölüm ‘āşıkā bir tebsi revānī

^{2a} başılsa şıkılsa] şıkılsa başılsa T.

^{3a} Kim] Zıkr T; bade-i ‘arağ-rīz] bāde oldı ‘arağ-rīz M, İ.

^{3b} seni] saña M, İ.

^{4a} güşād-ı] güşāy ü M, T; res ü] res - M, İ.

^{4b} itsün] Āh yetsün M, āh itsün İ; yār-i derd-i elem] ehl-i derd ü sitem T, yā derd-i elem M.

* - B, İ.

¹³⁹ İ 163a, T 71a, - B, M.

** Tārīh-i Vefāt-ı Dervīş Muştafa] Berāy-ı Seng-i Mezār-ı ‘Āşık-ı Şādık Muḥibb-i Hāndān-ı Revānici Dede ki Der Yevm-i Āşüre Der Muḥābil-i Rihlet-gerd T.

^{1a} raḥmetli] merḥum İ.

6. Kevserde koma ey dede bu Fâzılı teşne
Yârân saña açdıkça ‘ulı şād revānī (1206)*

140

Tercî-i Bend Tārīh-i Şadâret-i Hâfız İsmâ‘îl Paşa

— . — — / — . — — / — . — — / — . —

1. Ey cihân sükkânı ey efrād-ı ümmet müjdeler
Müjdeler ey şekve-güyân-ı zarûret müjdeler
Ey Sitanbul halkı geldi vaqt-i rāhat müjdeler
Müjdeler ey bendegân-ı bâb-ı devlet müjdeler
Müjdeler ey mesned-i şadr-ı vüzârât müjdeler
2. Geldi şadra ehl-i ‘aşrın nuḥbe-i vālâ-teri
Şāhib-i seyf ü qalem ḥilm ü celālîñ mazharı
Pādişāh-ı ‘ālemiñ şîr-i celâdet-peykeri
Ḥazret-i ḥaqqıñ dahı ḥâfız-ı kelām-ı envârı
Müjdeler ey mesned-i şadr-ı vüzârât müjdeler
3. Ḥazret-i destûr-ı a‘zam ol cenâb-ı âşafî
Ḥâfız İsmâ‘îl Paşa ehl-i cāyîñ eşrefi
Tâ ezel mühr-i hümâyûn zîb-i engüş-ti kefi
Zînet-efzâ-yı şadâretdir vücûdü ‘l-luṭfı
Müjdeler ey mesned-i şadr-ı vüzârât müjdeler
4. Öyle demde şadra geldi kim felek ğazabân iken
Herkesiñ ḥayret ile çeşm ü dili giryân iken
Böyle şāhib-i merḥamet bir âşaf-ı cüyân iken
Ḥaḳ muvaffaḳ eylesün tevfiḳine şābân iken
Müjdeler ey mesned-i şadr-ı vüzârât müjdeler
5. Kıldı tedāvül-i aşyân-ı cāhide
Perver-i şāyân oldu evvelden rikâb-ı şāhda
Ba‘de vālî-i deryâ oldu birkaç mähide
Şimdi devletle qarâr itdi şadâret-gāhda
Müjdeler ey mesned-i şadr-ı vüzârât müjdeler

* - T.

¹⁴⁰ İ 142b, - B, M, T.

6. Bendesi Fâzıl ider şıdķ-ı derûnıyla du‘ â
 Şöyle kim yâver ola her bir umûrında ħudâ
 Ħaķ zafer yâr eylesün iķbâlle şubĥ u mesâ
 Çün muzaffer-i lafz-ı târîĥ-i şadâretdir aña
 Müjdeler ey mesned-i şadr-ı vüzârât müjdeler (1220)

141

Târîĥ-i Şadâret-i Memiş Paşa

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Felek şimden gerü bir hoşca devrân eylesün peydâ
 Şadâretde ziyâ-yı din ü devletdir Memiş Paşa
2. Nuĥûsât-ı Zühâlı encâma irdi müjdeler olsun
 Kevâķib döndi iķbâl-i su‘ûdât üstüne ĥâlâ
3. Meger rûz-nâme-i eyyâma ĥâtım bâşarı şaĥ çekdi
 Cenâb-ı ĥâmil-i mühr-i ĥümâyûn-ı cihân-ârâ
4. Biĥamdillah nefes virdi o destûr-ı kerâmet-kâr
 Cihâna âteş-i şor u şûrî ĥaķ eyledi atĥâ
5. Ħulûşıyla süyûf-ı ehl-i fetret der-niyâm oldu
 Mübârek maķdemiyle hep başıldı fitne vü ģavġa
6. Şalâĥıyla şerî‘ at-ı salţanat emn ü emân buldı
 Selâmetle ĥayât-ı tâze buldı ‘âlem-i dünyâ
7. Hemîşe sâyesinde ĥalk-ı ‘âlem ola âsûde
 Muvaffaķ eyleye cümle umûrında anı mevlâ
8. Şudûra ‘arz-ı târîĥ eylemek Fâzıl rûsûmumdur
 Ħuşûşâ böyle bir şadr-ı mu‘azzam âşaf-ı vâlâ
9. Birin ‘add ü birin ĥarĥ it ĥurûfîn tâm târîĥin
 Ziyâ virdi yegâne şadr-ı vâlâya Memiş Paşa (1223)*

¹⁴¹ İ 143b, - B, M, T.

* Tarih kaydı İÜ nüshasından alınmıştır.

İbtidā-i Ġazeliyāt

1

Ey zāt-ı to-iḥyā vü fenāy-ı kol-şod
 Hem besmele hem ḥātime be-isme'ş-şod
 Fāzıl ki şode mest -i müdām-ı 'aşķat
 Der sâġar-ı 'irfân-ı dileş be-isme'ş -şod

2

_. _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Dilberin ebrûsı vaşfiyla gerekdir ibtidā
 Ya' ni bismillah ile lâzım dimekdir ibtidā
2. Ben o cānānı saña bilmem nice ta' rif idem
 Rûz ü şeb âvâre-i 'aşķı melekdir ibtidā
3. Ben femm-i dildârı terk itmezdim ammā neyleyim
 Nefy ü isbâtı henüz mevhûm-ı şekdir ibtidā
4. Derd-i serden ehl-i dil bulmaz rehâ bu derde
 Baş düşmen anlara çarḥ-ı felekdir ibtidā
5. Şaf nazma pîş-rev olmuş kemiyyet-i ḥāmemiz
 Her alāyın revnaķ-ârâsı yedekdir ibtidā
6. Öyle Fāzıl bir zer-i ḥāliş 'ayâr olmuş sözüm
 Kim dil-i Cibrîl aña seng-i meḥektir ibtidā

3

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

1. Çoķ sitem eyledi ol dilber-i bî-zâr baña

¹ Rubai: B 123b, İ 177b, M 61b, T 77b

^{2a} 'aşķad] 'aşķat İ.

² B 123b, İ 177b M 61bT, 77b,

^{2a} ben] men M, İ, T; nice] niçe M.

^{2b} ü] - İ; âvâre] âvâze İ.

^{3a} terk itmezdim] terketmezdim T, tir geçmezdim İ; neyleyim] neylesem İ.

^{4a} derde] düdda M.

^{5a} kemiyyet] kemiyet İ.

³ B 124a, İ 177b M 62b, T 77b,

^{1a} bî-zâr] bî-dād M, İ, T.

- Kūşe-i firqati iklīm-i ğam-ābād baña
2. Sāde-rū bir güzeliñ oldum esīr-i ‘aşkı
Hatt-ı nev-nüşhasıdır huccete evrād baña
3. Sīnemi öyle siper eyledi ol āhen-dil
Görinür her müjesi nīze-i pūlād baña
4. Ben ki ol tīşe-zen-i kūh-ı belā-yı ‘aşkı
Āferīn itdi ‘ademden dağı Ferhād baña
5. Gördügi şūh-ı sitem-kāre beni düş itdi
Dağı bilmem ne ider bu dil-i nāşād baña
6. Virdi hallāk-ı ezel çāre ne ey çarh-ı şāmīm
Kūş-i nā-süfte saña mişkab-ı feryād baña
7. Bī-ma‘āşım şanurum çarh-ı bahıl şaymışdır
Kurş-ı hūrşidini yevmiyeli irād baña
8. Kef-i in‘ām-ı şehinşāh-i cihān sağ olsun
Her zamān dest-i sehāsı ider imdād baña
9. Hāzret-i şāh-ı Selīm Hān-ı cihān-ārā kim
Her seher ed‘iye-i devleti evrād baña
10. Kalem aldıkça ele farṭ-ı ‘ubūdiyyetden
Evvelā midḥat-ı şāhānesi mu‘tād baña
11. Akl-ı küll-i mu‘cize Fāzıl iki şākird midir
Ġamze-i dilber ü Cibril iki üstād baña

^{2b} evrād] āzād M, İ, T.

^{4a} ben ki] benüm M, İ, T.

^{4b} āferīn] aferin T.

^{5a} gördügi] gördüğim M.

^{6b} nā-süfte] nā-müfte T.

^{7a} bī-ma‘āşım] bī-şümārım M, İ.

^{7b} hūrşidini yevmiyeli] hūrşidini yeni yevmiyeli T.

⁹ Beyit: - B.

^{11a} küll] - M, İ.

^{11b} ü] - M.

4

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Çarh kendü kânımı şimdi şarâb eyler baña
Kendi bağrımdan yine dönmüş kebâb eyler baña
2. Ben o nâ-kāmım ki dü-tâb olmuşum kevneynden
Çehre-i maḳṣûd ise def⁴ -i niḳâb eyler baña
3. Kûy-ı ğamda ser-firâz-ı ehl-i derd-i miḥnetim
Çarhıdan yeter cefâ hep intisâb eyler baña
4. Sîneden her âh-ı can-sûz eyledikçe derd ile
Ânı çarh enfâs-ı ‘ömrümden ḥesâb eyler baña
5. Bir nigâh-ı yâre Fâzıl şad cihân itdim fedâ
Câhilân-ı ehl-i dünyâ hep ‘itâb eyler baña

5

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Eylesün şâhid-i baḥt-ı siyehim nâz baña
Ne sitem eylese billâh felek az baña
2. Olmadım lâne-i maḳṣûda niçün bâl-güşâd
Ṭâlî⁵ im olmuş iken şeh-per-i pervâz baña
3. Devr-i rûz-nâme-i baḥtım ki tamâm olmuş idi
Virdi baḥtım yine encâmdan âġâz baña
4. Gösterüp şûret-i evhâm-ı ḥuşûl-ı maṭlab

⁴ B 124a, İ 178a, M 63a, T 78a.

^{2b} maḳṣûd ise] maḳṣûdise M.

^{3a} kûy] küh M, İ.

^{4a} eyledikçe derd ile] eyledikce derdle M, İ.

^{4b} Ânı] Anı T ; ḥesâb] ḥasnâb B.

^{5a} itdim] ittirem T.

⁵ B 124a, İ 178a, M 63a, T 78a

^{1b} felek] melek M.

^{2a} Olmadım lâne-i maḳṣûda niçün bâl-güşâd] Cevalân eyledim zirve-i âmâlimde M, T, Cevalan eyledim zirve-i âmâlimden İ.

^{2b} şeh-per] şeh-ber T.

^{3a} baḥtım] naḥsım İ.

Simyâ ile meger oldu dağal-bâz baña

5. Sîmyâ mıydı yâ hûlyâ mı bu Fâzıl bilmem
Ne fûsûn eyledi ol şu⁶ bede-perdâz baña

6

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

1. Sû-yı hağdan gelicek âteş-i taqdîr saña
Sedd-i reh ola mı hiç penbe-i tedbîr saña
2. Şâh-bâz-ı nigehiñ şayda hemañ bâl açsun
Cân virir olmağa ‘ Anğa dağı nañcîr saña
3. Şekim-i ejder-i zûlf içre iken ey dil-i zâr
Âteş-i ‘ ârızı itmiş yine tâsîr saña
4. Dehenüm ile döğüşüñ dağı pür-âhker olur
İdemem ol ruğ-tâb-ı efgeni taqrîr saña
5. Niyetiñ fânî cihân içre tecerrüd ammâ
Fâzılâ tûl-i emel olmada zencîr saña

7

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Hem-reğ-i yâr olmağa ey mâh ân lâzım saña
Rûz ü şeb bir ‘ ârız pertev-feşân lâzım saña
2. Hürde-bînân itmediler hiç saña işbât-ı lâf
Mâ-şaşal şîrîn-zebânım bir dehân lâzım saña

^{5b} perdâz] perdâr T, pervâz İ.

^{5a} yâ] ya M, İ, T; hûlyâ] hûlyâ İ.

⁶ B 124b, İ 178a, M 63b, T 78a.

^{1b} sedd-i reh] sedd-i rāh M, İ, T.

^{3b} tâsîr] tâşîr T.

^{4a} pür] bir İ.

^{4b} ruğ-nâb] ruğ-tâb İ, T.

^{5a} niyetiñ] niyyetiñ İ, T.

^{5b} emel] emelse İ.

⁷ B 124b, İ 178b, M 62a, T 78b.

^{1a} yâr] hâ M.

^{1b} ü] - İ.

^{2a} lâf] fem M, T.

3. Nûr-ı ‘aynım gerd-i pâyın kılma virmeden dirîğ
Hak-pâyın sürmedir bir sürmedân lâzım saña
4. İkisin yıkdım harâb itdim figân ü âh ile
Ey cihân başka zemîn ü âsmân lâzım saña
5. Tab‘-ı pâki şî‘rine taḥsîn iderse ba‘d-ez-ân
Da‘vî-i ‘icâz ü ilhâm ü beyân lâzım saña
6. Hazret-i üstâd kim baldırın evşâfını takrîr için
Hançer-i ebrûsı dilberden zebân lâzım sanâ
7. İrtikâ itmek için evc-i sipîhr-i medhîne
Kâmet-i dildâr-veş bir nerdübân lâzım saña
8. Fâzılâ ‘aşk içre kaşdın rûtbe-i vâlâ ise
Dest-bûs-ı mürşid-i ‘âlîm-gân lâzım saña
- 8
_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _
1. Bezm-i meyde ey gönül bir dil-sitân lâzım saña
Bir de muṭrîb bir de raḡs eyler civân lâzım saña
2. Var esîr ol dâm-ı gîsûsunda bârî dilberîñ
Murğ-ı dil âvâresin bir âşiyân lâzım saña
3. Şûḥsın ḥüsnüñ müselllem gerçi ammâ neyleyim
Ben gibi âşüfte birkaç mihribân lâzım saña
4. Olamazsın bu dil-i zârımla hem-nâle şakın
Bülbül-i şûrîde çün aḡ u figân lâzım saña

³ Beyit: - M, İ, T .

^{4a} yıkdım] yakdım M, İ, T; ü] - M.

⁵ Beyit: - M, İ, T .

⁶ Beyit T, İ ve M’de 5. beyittir.

⁷ Beyit T, İ ve M’de makta beytidir.

⁸ Beyit T ve M’de 4. beyittir.

⁸ ¹ M 62b, İ 178b, - B, T.

^{4b} çün] çok İ.

5. Fâzıl-ı dil-mürdeye bir kez nigâh it hışmla
Ey benüm rûh-ı revânım çünki cân lâzım saña

9

__ . / _ . _ . / . __ . / _ . _

1. Olsun o şûha cân ü dil ü mâ-mülk fedâ
Hecr ile itmesün bizi bir lahza tek fedâ
2. Düşdüm cünûn-ı ‘ aşkıñ ile başka ‘ âleme
Olsun seniñçün ey perî ins ü melek fedâ
3. Bir zerre hâk-pâyiñe olmaz zemîn bedel
Bir pertev-i cemâliñe olmaz felek fedâ
4. Bir kaatre âb-ı la‘ liñe şu kâtibi dağı
Âb-ı zülâl ü kevseri itmek gerek feda
5. Fâzıl göreydi h‘âbda ağıyar ger seni
Eylerdi h‘âb-ı rāhatı tā haşre dek fedâ

10

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

1. O baldırlarla ol cânân-ı zibâ
İki sîmîn ayaklı serv-i bālâ
2. Ayaklar bir sebîke-sîm-i hâliş
Topuklar pâre-i elmâs gūyâ

⁹ B 124b, İ 178b, M 64a, T 78b.

^{1a} dil ü mâ-mülk] dil mâ-mülk M.

^{1b} hecr ile] hecrile T.

^{2a} aşkıñ ile] aşkıñile İ, T.

^{2b} ins ü melek] ins melek M.

^{3b} Bir pertev-i cemâliñe olmaz felek fedâ] Âb-ı zülâl ü kevseri itmek gerek feda B.

⁴ Beyit: - B.

^{4b} Âb-ı zülâl ü kevseri] Âb-ı zülâl-i kevseri M, İ, .

^{5a} h‘âbda] h‘âbda İ; ağıyar ger seni] ağıyarla seni M, İ, T.

^{5b} h‘âb-ı rāhatı] h‘âb u rāhatı İ, T.

¹⁰ B 124b, İ 178b, M 64a, T 78b; İnni Ğazel Berây Baldır-ı Şîrîn-Mezağ Ki Ferāmûş Şode Şi‘ rây Selefset İ, T.

^{1b} bālâ] vālâ İ, T.

^{2a} ayaklar] ayakları M.

^{2b} topuklar] tobuğlar İ.

3. Mücellâ külçe-i sîmîn kudret
Eşer yok müydan sâkıında aşlâ
4. Şeker-renginde bir lezzetli baldır
Şekerden tatludur ‘uşşâka hâlâ
5. Degil hâli o sâk-ı pâka Fâzıl
Siyeh beñler de olmuş zînet-efzâ

11

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

1. Görinürken tenine berg-i semen kıara ‘abâ
Berg-i gülden aña bir câme biçersiñ ne kabâ
2. Sîm-i hâliş gibi ol baldırı dir kim görse
Rağm-ı mâderde gümüş mâdeni var mı ‘acabâ
3. Sâk-ı şâfisi hevâdan dağı olur muğber
Leke bağlar aña yüz sürse eger bād-ı şabâ
4. Oldı çaķşurlı gögercîn gibi tozluķlar ile
Fitne’l-halka bâķiye ü bi’l-ka’b-ı sabâ
5. Virdi zînet aña ol şarmalı tozluķ el-haķ
Dağı def‘ eyledi nezzâre-i çeşm-i ruķabâ
6. Vaşf-ı baldırla ayağ altına gitdi suhanım
Medh-i ednâda suhan böyle olur cümle hebâ
7. Naşaf-ı sâñisi o şūhuñ bize ehl-i ġarażuz
Naşaf-ı evvel saña ey ‘aşık-ı dîdâr-ı cabâ

^{3a} külçe] külce İ.

^{5a} hâli] hâli M, İ.

¹¹ B 125a, İ 179a, M 64b, T 79a; Bu dağibaldır ġazelidir İ, T.

^{2b} mâdeni] ma‘den İ.

^{4a} çaķşurlı] çaķşurlı İ; gögercîn] güvercin T; tozluķlar ile] tozluķlarla M, İ.

^{4b} bâķiye] be-sâķiye T.

^{6b} ednâda] endâda M.

^{7a} ehl-i ġarażız] ġarażıyuz T

^{7b} dîdâr cabâ] dîdârı hebâ M] dîdârı cabâ İ, T.

8. Vaşf-ı baldır ile şāhib-i kademim ben Fāzıl
Hiç bu vādide ayaklanmadı evvel üdebā

12

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Hızr-ı mā in dil-i ser-mest müdām est incā
Mā-i hayvān hemīn cür‘ a-i cām est incā
2. Mā ki leb-beste-i bezm-i edeb-i ‘ aşk şodim
Nefes-i serd-i hemīn şavt-ı kelām est incā
3. Mā ki der meykede ders-i hatt-ı sākī ḥ‘ānīm
Vācib-i zühd ü vera‘ maḥẓ-ı ḥarām est incā
4. Mā ki mānend-i felek zīr ü zeber mī-şikemīm
Ferş-i vīrāne-i mā kubb-i bām est incā
5. Mā ki āzāde-i ser-dāde-i deşt-i hevesim
Subḥa-i şeyḥ-i me-rā ḥalka-i dām est incā
6. Bād ki-ez neş‘e dehed rakş be-miḥrāb-ı nemāz
Ger ez-in bād koned sehven imām est incā
7. İn zemīn-i bağçe-i ṭab‘-ı şerīf-i neş‘et
Şi‘r-i Fazıl-ı hemīn mīve-i ḥām est incā

Fi-Ḥarfü ‘l-Bā*

13

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Bir külāh eyledim ol şem‘-i firūzāna bu şeb

^{8a} ben Fāzıl] ben daḥi Fāzıl İ.

¹² B 125a, M 63b, İ 179b, T 77b,

¹ Bizim Hızır’ımız, sürekli burada olan sarhoş kalbimizdir. Yaşam suyu, buradaki kadehten aldığımız bir yudumdur.

² Biz ki aşkın edep meclisinin suskun misafirleri olduk. Soğuk nefes, iş bu kelâmın sesidir.

³ Biz ki meyhanede sakinin hatlarının dersini alıyoruz. Zühd ve hırsta vacip olanlar, burada kesinlikle yasaktır.

⁴ Biz ki felek misali [kâinatın] altında ve üstünde dolaşıyorduk. Bizim viranelerimizdeki halı gökyüzünün kubbesidir.

⁵ Ovanın soğuşunda sabah şeyhinin başı olduğu halkada bulunmak dışında ne özgürlüğümüz var.

⁶ Şarap ki [kimilerini] namaz mihrabında neşeden raks ettirir. Bu kadehten yanlışlıkla içen varsa o da buradaki imamdır.

⁷ Saygın yaratılışın coştığı bu bahçenin yerinde Fazıl’ın şiiri buradaki henüz olmamış bir meyvedir.

* Fi-Ḥarfü ‘l-Ba] Ḥarfü ‘l- Ba B, - M.

¹³ B 125a, M 64a, İ 179b, T 77b.

Oldı germiyyetimiz ğıbtā-i pervāne bu şeb

2. Aldım āġuşa iki destim olup yay gibi
Burc-ı kavs oldı maķarr ol meh-i tābāna bu şeb
3. Öyle bir yek-ten ü yek-rūḥ u şāl olduķ kim
Aramızda daḡı yol yok idi şeytāna bu şeb
4. Ne selef zikri ne bir tāze ḥavādiş ancak
Kışşa-i Lūt idi meclisdeki efsāne bu şeb
5. Āfitāb mey ü meh-i tal' at-ı cānāne ile
Beñzedi ķubbe-i gerdūna bizim ḥāne bu şeb
6. Ğamġin içre hücūm eylesün bezme deyü
Pāsbān oldı bize dīde-i peymāna bu şeb
7. Bu tūlū' uñ n'ola ey mihr ü ġurūb eylemeden
Tutulası ne bu reftār-ı şitābāna bu şeb
8. Kāḡkaha ile ġuş kıldı şurāḡi-i Fāzıl
Girye-i bī-sebeb şem' -i dıraşşāna bu şeb

14

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

1. Beyt-i ma' mūr-ı kemālim dil-i dīvāne ḡarāb
Tābe-key ķalsun ami' mār-ı kerem-ḡāne ḡarāb
2. Gerçi ta' mīr-i dile ġuşış ider aķl ammā
Bir ṡarafdan yine olur ' aşķıyla vīrāne ḡarāb
3. Vaṡan-ı tāk'ir-i ķudsī dil-i vīrānemdir
Mesken-i būm olamaz olsa o kākāne ḡarāb

^{3a} olduķ kim] olduķkim İ.

^{3b} yok idi] yoġidi M, İ, T.

^{6b} pāsbān] pāspān M, İ.

^{8a} şurāḡi] şurāḡi İ.

¹⁴ B 125b, M 64a, İ 179b, T 79b.

^{2b} ṡarafdan yine olur] ṡarafında olur B; ' aşķıyla] ' ışķ ile B.

^{3a} tāk'ir] dāk'ir İ, T.

4. Zülf-i dilberdesin ey murğ-i dil ammā hāzer it
Rūzgār esse olur hāşılı ol lāne hārāb
5. Ġamzeler ‘ālemi ister mi ki ābād olsun
Olmuş iki mey-i naḥvet ile mestāne hārāb
6. Şāh oldur ki ne ‘ādil ne daḥı zālīm ola
Ya‘ ni devrinde ne ma‘ mūr ola dünyā ne hārāb
7. Ben hārābātda Fāzıl yapıldım ammā
Bu yasaqlarda eger olmasa meyḥāne hārāb

15

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Fūrūg-ı ḥāne-i dil şeb-çerāğ-ı āhdandır heb
Fetīl-i āha ammā sūz u tāb ol māhdandır heb
2. Ne şāḥib-himmete minnet ne bī-himmetden it şekvā
Gönül ma‘ lūmuñ olsun ḥayr u şer Allah’ dandır heb
3. Muḥabbet tāziyāne dil semend-i tīz-çāpūkdür
Gidenler destgāh-ı vuşlata ol rāhdandır heb
4. Ḥarīş-i y’ es ü me’ yūsa emel ḵānūn-ı ḥikmetdir
Bütün bī-cāh olanlar ārzū-yı cāhdandır heb
5. Ḥired-kārānı pā-māl eylemek nāmūs-ı ḵudretidir
Benüm düşkünlüğüm Fāzıl dil-i āgāhdandır heb

16

_ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

⁵ Beyit: - M, İ, T.

⁶ Beyit: - M, İ, T.

¹⁵ B 125b, M 64b, İ 179b, T 79b.

^{1b} sūz u tāb] sūz-ı tāb M, İ; ol māhdandır] olmāhdandır M, İ, T.

^{2a} bī-himmetden] bī-minnetden M, İ.

^{3a} tāziyāna] nāz yana M.

^{3b} dest-gāh] deşt-gāh İ.

^{4a} Ḥarīşe] ḥarīş-i T

^{4b} bī-cāh] bī-cā M

^{5a} ḵudretidir] ḵudurretdir T

¹⁶ B 125b, M 64b, İ 180a, T 79b.

1. Ol rind-i mey-perest ne şulardadır 'aceb
Peymâne-i şikest ne şulardadır 'aceb
2. Bilmem ki kağı sinede sır-âb-ḥûn olur
Tîğ-i nigâh-ı mest ne şulardadır 'aceb
3. Kıl teşne-i peyâmına işrâb-ı mâcerâ
Âh ol kadeḥ-be-dest ne şulardadır 'aceb
4. Dil düşdi ka' r-çâh-ı zenahdân-ı dilbere
Bilmem o pâ-y-best ne şulardadır 'aceb
5. Tufân-ı çeşm-i Fâzıla ğark oldu kâ'inât
Bilmem ki çarḥ-ı pest ne şulardadır 'aceb

17

__ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Ol zülf-i dil-siyâh ne 'âlemededir 'aceb
Çeşm-i kazâ-nigâh ne 'âlemededir 'aceb
2. Revnâk-tırâz-ı kûşe-i evreng-i nâz idi
Ḥatt geldi âh o şâh ne 'âlemededir 'aceb
3. Dün şu' le-baḥş hâle-i âğuş idi bize
Eyâ bu şeb o mâh ne 'âlemededir 'aceb
4. Berceste oldu sehm-i kazâ gibi sineden
Bilmem ki tîr-i âh ne 'âlemededir 'aceb
5. Fâzıl gibi ğarîk-i ḥaṭâ cümle mâsivâ
Bir zât-ı bî-günâh ne 'âlemededir 'aceb

^{2a} sırâb-ḥûn olur]sîrâb-hündur M, İ, T.

^{3a} peyâmına] peymânına İ.

^{3b} be-dest] bed-semt M.

^{4a} çâh] câh İ.

¹⁷ B 126a, M 64b, İ 180a, T 80a.

^{2b} ḥatt] ḥatt İ.

^{3b} eyâ] âyâ İ.

^{4b} ki] ne M, İ.

Fi-Ḥarfü 't-Ta*

18

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Sâğar-ı meclisi ey dilber-i çengi parlat
Tîre-bahtız bize ol meş'ale rengi parlat
2. 'Avdet eylemesün leşker-i ğam bezme hücum
O şurâhî didigiñ kanlı tûfengi parlat
3. Keyf-i meyḥâne-i elmâsda revnağ virelim
Anda yakut şarâbı Flemengi parlat
4. Ruḥına mühre-zen olsun dehen-i imânım
Yüzini nûr ile ey tâze Frengi parlat
5. Urmağa yaldızı ol sîm beden-i cânâna
Bir çil altun ile evvel pezevengi parlat
6. Penbe-i sâkı tebâşiri ile bir gördüñ
Şûfî âyine-i ḳalbiñdeki rengi parlat
7. İşte meydân-ı suḥan işte kemiyet-i ḥâme
Ehl-i da'vâya hemân Fâzıl üzengi parlat

19

_ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Olsun fedâ o âfete dünya vü âḥiret
Ḳurbân ola muḥabbette dünyâ vü âḥiret
2. Devlet için mücâhede cennet için du'â
Degmez bu renc ü zaḥmete dünya vü âḥiret

* Fi-Ḥarfü 't-Ta] Ḥarfü 't-Ta B, - M.

¹⁸ ⁴ M 65b, İ 180b, - B, T.

^{1a} sâğar] sâ'id İ.

^{3a} keyf-i] keyfe İ.

^{3b} şarabı] şarab-ı İ.

^{5b} pezevengi] pûze M.

^{6a} sâkı] sâḳ-ı İ.

¹⁹ B 126a, M 65a, İ 180a, T 80a; Gazel başlığı: Gazel-i Ḳâfiye-i Cedîd İ, T.

^{2a} cennet] dünya M.

3. Olmaz ikisi sâgar-ı nâçiz sevdiğim
Bu cur'a-i haқиқate dünya vü âhiret
4. Şâyân değil ikisi ki na'lin bâb ola
Dergâh-ı kurb-ı hâzrete dünya vü âhiret
5. 'İndimde Fâzıl ikisi de bir fetil olur
Kandil-i bezm-i vuşlata dünya vü âhiret

20

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Nigâh-ı mesti âfet gamze-i nâ-mihribân âfet
Ser-â-pâ hüsn-i 'âlem-süz ile ol nev-civân âfet
2. Ne âfet cân-şikâr-ı 'âşıkân kim rakşa gider gice
Ten âfet şive âfet her hırâm-ı cânistân âfet
3. Nice tâkat getürsün ehl-i 'aşka ol şive vü nâza
Tegâfûl âfet ü refâr âfet hep yaman âfet
4. 'Aceb mi âfet olsa şöhreti ol çeşm-i cādūnuñ
Virir her bir nigâh-ı hışmına şad naqd-i cân âfet
5. Şaķın ol şūha küstâhâne Fâzıl keşf-i rāz itme
O cādū gamzeler âfet o çeşm-i bī-amān âfet

21

. _ . _ / . _ _ _ / . _ . _ / . _ _

1. Begim yeter sitem itdiñ biraz da inşâf it
Esir-i 'aşkıñı zâlim sezâ-yı eltâf it
2. Buyur buyur güzelim bezm-i 'âlem-i âba

^{3a} Olmaz ikisi] olmadayikisi M.

^{4b} kurb-ı hâzrete] kurb u hâzrete İ.

²⁰ ³ M 65b, T 76a, - B; T ve İ'de şarkiyat kısmında istinsah edilmiştir.

^{1b} 'âlem-süz ile] 'âlem-süzla T.

^{2b} cânistân] cân-sitâd T; âfet] - M.

^{3a} şive vü] şive-i T.

^{3b} yaman] pa-mâl İ.

²¹ B 126a, M 65a, İ 180b, T 80a

^{2b} cilve] halvet M, İ.

Neşât-ı mey ile ‘uşşâka cilve it lâf it

3. Selâm virmege kâfir liyâkatiñ yogise
Nigâh-ı merhameti bâri bezl-i eṭrâf it
4. Nigâh kıl baña bir kerre tek hemân âfet
Bu cism ü cânımı ister helâk ü itlâf it
5. O şûhı sîneye almaḡsa maṭlabıñ Fâzıl
Mişâl-i şüret mir’at-i ḡalbiñi şâf it

22

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Āteş-i ‘aşkıña dil yandı mişâl-i kibrit
Sevdiğim ister iseñ luṭf idüp ister kibr it
2. Bir Yahūdî beççe ey millet-i İslâm işidiñ
Perçem ü zülfi gibi ‘aḡlını kıldı teştît
3. Mutaşarrıf nıgeh-i mesti ḡaza-yı dilde
Didi üstâd-ı ḡazâ çeşmine ef’âl mâşiyet
4. Sen daḡı keḡle-i zindân gibi ey ‘âşık-ı zâr
Göricek ol büti şimdengerü yaḡasına bit
5. Çâh-ı bülbül gibidir ḡoḡḡaları ey Fâzıl
Çoḡ gönül anda yuvarlatdı o sâhir-i ‘ifrît

23

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _

1. Sâye-i çeşminde ey ḡamze o şûhuñ ur ṭut

^{3b} merhameti bâri] merhamet-i yârı M.

²² B 126b, M 65b, İ 181a, T 80b

^{2b} teştît] teşnît M, İ.

^{3a} ḡaza] fezâ İ.

^{4a} gibi ey] gibiydi M, gibi di İ.

^{4b} şimdengerü] - M, İ.

^{5a} gibidir] kebîr M.

^{5b} Çoḡ] çoḡ M, İ, T; yuvarlatdı] yuvarlandı M, İ.

²³ B 126b, M 66a, İ 181a, T 80b

^{1a} “ür” burada silahsız, tek gözlü anlamındaki ür kastedilmiş olabilir. Ancak onun yazımı ‘ür şeklindedir.

Pençe-i zoruñla ħalkı ser-te-ser maḫhūr tūt

2. Gelme ey ħam ħātır-ı rindāna ārām it biraz
Neş'e-i mey var dilinde şimdicek ma' zūr tūt
3. Çarḫa rağmen sīne virdi dırahşānıñ açup
Mihr ü mäh-āsā iki āyine-i pūr-nūr tūt
4. ' Aks olur āyine-āsā sīne-i berrāk-ı yār
İşte isterseñ aña bir şem' a-i kâfūr tūt
5. Tевbe itmiş Fāzıl ammā sen ayak baş sâkiyâ
Būse va' diyle aña bir şāğar-ı billūr tūt

Fi-Ḥarfü 'ş-Sā*

24

. _ . _ / . . _ _ / . _ . _ / . . _

1. Hevā-yı ' işrete luṭf-ı dimāğdır bā' iş
Degil dimāğ o şafāya ferāğdır bā' iş
2. Ḥarış olur kişi pek men' olundığı fi' le
Revāc-ı bādeye farṭ-ı yasāğdır bā' iş
3. Ne şu' ledir bilemem ṭal' at-ı meclīsi
Helāk-ı murğ-ı dile ol çerāğdır bā' iş
4. Şafā-yı āḫir olur mūcib belā-yı diger
Figān-ı bülbüle tezyīn-i bağdır bā' iş
5. Didi nigāhı dile āḫirü 'd-devā alıñı
Benüm helākıma Fāzıl o dāğdır bā' iş

^{2a} ħātır] ħātır İ.

^{2b} dilinde şimdicek] dilimde şimdilik M.

^{3b} mäh] meh İ, T.

^{4b} isterseñ] istersen T, ister M.

^{5a} baş] başdu İ; sâkiyâ] sâki M.

^{5b} va' diyle] va' d ile İ.

* Fi-Ḥarfü 'ş-Sa] Ḥarfü 'ş- Sa B, - M.

²⁴ B 126b, M 66a, İ 181a, T 80b

^{3a} meclīsi] tecellīsi M, İ, T.

^{5a} āḫirü 'd-devā] āḫirü 'd-devrân M.

^{5b} benüm] hem M, İ.

Fi-Ḥarfü 'l-Cim*

25

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ _

1. 'Aşq-ı cānān ile ey dīl iki dünyādan geç
Ya' nī bir Yūsuf için iki Züleyhādan geç
2. Ḥ'āhiş-i cān var iken destīne girmez cānān
Cāndan geçmez iseñ bāri bu ḥülyādan geç
3. Dīdeden fikr-i ḥayālīñ güzer itmesün dilime
Āteşistān-ı belā semtine deryādan geç
4. Sende ey āh sihr hemçü du' ā-yı mazlūm
Ṭās-ı gerdünı delüp ' arş-ı mu' allādan geç
5. Şimdi bildigimi ne cān-sūz idügiñ ' ālem-i vaşl
Dimedim mi saña Fāzıl bu temennādan geç

Fi- Ḥarfü 'l-Ḥa**

26

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

1. Ruḥları Muşṭafavī beñleri ebnā-yı Mesīḥ
Ġamzesinden ben o mehpāreyi kıldım taşḥīḥ
2. Neşter-i ġamze-i mestānesi ḥāzık-ı feşşād
Çeşm-i ḥün-ḥ'āresi üstād-ı fūnūn teşrīḥ
3. Çeşmine ḥāl-i dili remz ile tefhīm itdim
Ehl-i ' irfān sahn-ı fehme Ḳubādır taşrīḥ

* Fi-Ḥarfü 'l-Cim] Ḥarfü 'l-Cim B, -M.

²⁵ B 126b, M 66a, İ 181b, T 81a.^{1a} gec] gic B.^{2b} iseñ] isen M.^{5a} idügiñ] idügün T, idügin M, İ.

** Fi- Ḥarfü 'l-Ḥa] Ḥarfü 'l-Ḥa B, - M.

²⁶ B 127a, M 66b, İ 181b, T 81a.^{2a} neşter] nişter İ, T.^{2b} ḥün-ḥ'āresi] ḥün-ḥāresi M.^{3a} remz] zümer M.

4. Sebze-i haṭṭ-ı siyāh ile o nāṣādım ben
Za‘ferān eyleyemez ṭab‘ımı ḥatta tefrīḥ
5. Var mıdır ḥāme-i Fāzıl gibi tūtī-yi sūḥan
Çeşm-i dilber gibi bir nādire-perdāz-ı faşīḥ

Fi- Ḥarfü ‘l-Ḥa*

27

__ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Bu çeşm-i ḥūn-bār siyāh u sefid ü sürḥ
Dāğ-ı derūn-ı nār siyāh u sefid ü sürḥ
2. Neftī kavūḫ üzre o destār o deste gül
Olmuş ser-nigār siyāh u sefid ü sürḥ
3. Oldı revān ol iki deryāya ḥūn-ı eşk
Cem‘ itdi rūzgār siyāh u sefid ü sürḥ
4. Perçem döküldü gerdene fesden ḥurūc idüb
Bir seyr-i cān-şikār siyāh u sefid ü sürḥ
5. Baḥtım la dūd-ı şu‘le-i āḥ itdi imtizāc
Bir naḳş-ı ğam-şī‘ār siyāh u sefid ü sürḥ
6. Oldı benefşe vü semen ü lāle-zār ile
Teşrīf-i nevbahār siyāh u sefid ü sürḥ
7. Halkıñ dili alacalıdır bildi çünki mey

^{4a} siyāh ile] siyāhıyla M, İ.

^{4b} eyleyemez] eylemez M, İ.

* Fi- Ḥarfü ‘l-Ḥa] Ḥarfü ‘l-Ḥa B, - M.

²⁷ B 127a, M 66b, İ 181b, T 81a.

^{1a} siyāh u sefid] siyāh-ı sefid İ.

^{1b} derūn-ı] derūn u T.

^{2b} nigār] nigāh M.

^{3b} siyāh u sefid] siyāh-ı sefid İ.

^{4a} döküldü] degildir M; idüb] iden M.

^{4b} siyāh u sefid] siyāh-ı sefid İ.

^{5a} dūd-ı] dūd ü T,

^{5b} naḳş-ı] nefes B; şī‘ār] gūsār M; siyāh u sefid] siyāh-ı sefid İ.

^{6a} benefşe] menekşe İ, T

^{6b} siyāh u sefid] siyāh-ı sefid İ.

^{7b} siyāh u sefid] siyāh-ı sefid İ.

Oldı oñıyla kâr siyâh u sefid ü sürh

8. Çüb-ı kelīm-i hāme-i Fāzıl nazīrede
Gösterdi naķş-ı mār siyâh u sefid ü sürh

28

__ . / _ . _ . / . __ . / _ . _

1. Giydi şecer ‘imāme siyâh u sefid ü sürh
Düş-i çemende cāme siyâh u sefid ü sürh
2. Semmür-ı şām u kākūm-ı subh u fes-i şafaķ
Çarh aldı ihtişāma siyâh u sefid ü sürh
3. Dū merdūm-i nigāhım olup nokta kâğıda
Yazdım kanımla nāme siyâh u sefid ü sürh
4. ‘Aks oldu zūlf ü sīne muğbeçe bādeye
Toldurdu şanki cāme siyâh u sefid ü sürh
5. ‘Anber midir yā lū ’lū ’-i mercān mı Fāzıl
Gösterdi şi‘ri hāme siyâh u sefid ü sürh

Fi- Ĥarfū ’d-Dal*

29

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

1. Meded ey pādişeh-i kişver-i meskūn meded
Oldı derdim yine gāyet ile efzūn meded
2. Bir nefes şabra dañı kalmadı tākāt dilde
Beni öldürdü efendūm ġam-ı gerdūn meded

^{8a} kelīm-i] kelime M, İ; nazīrede] nazīredir M.

²⁸ B 127a, M 67a, İ 182a, T 81b.

^{1b} cāme] hāme M.

^{2a} kākūm] kākum İ.

^{2b} aldı] oldu M, İ.

^{3b} nāme] nām M.

^{4a} zūlf ü sīne muğbeçe] zūlf sīne vū muğbeçe M , İ.

^{5a} yā] ya M; lū ’lū ’-i] lū ’lū ’ vū İ, T; mı] mıdır M.

* Fi- Ĥarfū ’d-Dal] Ĥarfū ’d-Dal B, - M.

²⁹ M 67a, İ 182a, - B, T.

3. Āh şevketlü efendüm felegiñ cevrenden
Dīde giryān u ciger suhte dili hūn meded
4. Bunca ğamlar var iken oldu dil-i āşüfte
Yine bir şūh-ı sitem-pervere meftūn meded
5. Hāk-pāyiñe gelüp hāl-i dili ‘arz itdim
Eyleme pādişāhım Fāzılı maḥzūn meded

30

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Nevbahār irdi bu eyyāmda ‘ayyāşa ḥased
Leb-be-leb cām ile sākī ile sırdāşa ḥased
2. İki kat oldu kaşın çeşmiñe reşk eylemeden
Çeşmiñ oldu daḥı bīmār iderek kâşa ḥased
3. Ser-nigūn çünki reh-i kūyuna oldum ‘āzem
Ayağım eyledi ol devlet ile başa ḥased
4. Hacerü ’l-esveddir yalnız elmās degil
Sevdiğim rāh-güzārında olan t̄aşa ḥased
5. Fāzılā şarşar-ı āhım ile şārşıldı zemīn
Āsmān itdi gözümünden dökilen yāşa ḥased

Fi-Ḥarfü ’r-Rā*

31

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

^{3b} u] - İ; dili] dil-i İ.^{5a} pāyiñe] pāyine M.^{5b} maḥzūn] medfūn M.³⁰ B 127a, M 67a, İ 182a, T 81b.^{1a} sākī ile] sākī-i M.^{2b} ḥased] - M.^{3b} devlet ile] devlet için İ, T.^{4a} Hacerü ’l-esved] hacet-i esved T.^{4b} Sevdiğim rāh-güzārında olan t̄aşa ḥased] Reh-güzārında olan sevdiğim t̄aşa ḥased M.^{5a} şarşıldı] şarıldı İ.

* Fi-Ḥarfü ’r-Rā] Ḥarfü ’d-Dā B; - M.

³¹ B 127b, M 67b, İ 182b, T 81b.

1. Ol gedâyım ki ne māl ü ne daḥı cāhım var
Māl ü cāhıñ yerine dilde bir Allah ’ım var
2. Ben ki ol bādeye peymā-yı ṭarīḳ-i ‘aşḳım
Ḥamdülillah dil-i dānā gibi hem-rāhım var
3. Benüm ol perde-keş-i dergeh-i *kenz-i mahfi**
Belī ol perdeniñ ardında benüm şāhım var
4. Rūzigār içre ben ol bād-ı hevā ber-bādım
Nefes eyler baña dünyāda hemān āhım var
5. Benüm ol ḥufte-i bīḍār-ı cihānım Fāzıl
Şūretā ḡāfilim ammā dil-i āḡāhım var

32

__ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Eyler baña teḡāfūl ile dā ’imā nazar
Ammā raḳībe itmededir āşinā nazar
2. Āhū mısın yāḥud bir āfet misin ya sen
‘Āşık helāk oldu idince saña nazar
3. Āyine gibi şāfım efendi ḡubārdan
Bir ‘aks olursa her emelim ḳo şafa nazar
4. Çeşmiñe sürme çekme imānı bilür misin
Ey nūr-ı ‘aynım eyler işābet saña nazar
5. Bir göz yumup açınca ḳadar Fāzıla beni
Eyler helāk itse o āfet baña nazar

^{1b} ü] - M, İ; cāhıñ] cāh İ.

^{2a} ben ki] benüm M, İ, T.

* *Gizli hazine*. Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve mahlukatı yarattım (Süyûtî, Ed-Dürerü'l-Müntesire Fi'l-Ehādîsi'l-Müştehire, 328).

^{4a} bād-ı] – T.

³² ⁷ M 70a, İ 184b, - B, T.

^{1b} itmededir] itme dir M.

^{2a} ya sen] nesin İ.

^{3b} şafa] şaḳa M.

33

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Hayf kim ol nâzenîne oldılar ağıyâr yâr
Reşk-i ıhasretle yine olsun dil-i bî-zâr zâr
2. Anda düşdüñse eger itme ümîd ‘âfiyet
Tırranıñ her müyî zîrâ ey dil-i bî-mâr mâr
3. Hayf ider ol gül-‘izârım pûse-i ‘uşşâkıdan
Güiyâ olur dehân-ı ‘âşık-ı ğam-h‘âr hâr
4. Dâ’imâ çünki tenimde görmek ister cân seni
Hançer-i ğamzeñle bârî sînemi ey yâr yar
5. Bezl ider destîñ ânı tutmaz dağı bir lahza hic
Güiyâ olur elinde Fâzıla dînâr nâr

34

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Ğamze-i şehbâzî âgehdîr göñül tavşân yatur
Zîr-i bâlinde o şehbâzîñ niçe biñ cân yatur
2. Na‘ra-i hayr-ı mine’n-nevmi uzatma ey haţîb
Bister ü bâlin âġuşumda ol cânân yatur
3. Memeler beyninde ol hâl-i siyâhı güiyâ
Bir ‘Arabdır sağı u solunda birer oġlân yatur
4. Çeşm-i bî-rahmı helâk-ı ‘âşıkân itdi meded
Zannım ol büt-hânede rûh-ı Hülâġü Hân yatur
5. Baht-ı h‘âbîdem uyanmaz bu belâ-yı h‘âbdan
Ben aña uyan didikce dir ‘akab uyan yatur

³³ ⁸ M 70b, İ 185 a, - B, T.

^{1b} reşk-i ıhasretle] reşk ü ıhasretle İ.

^{3a} hayf] havf M; pûse] bu şeh-i İ.

³⁴ B 127b, M 67b, İ 182b, T 82a.

^{1b} niçe] nice İ, T.

^{2a} haţîb] haţîb M.

^{2b} bister] pister İ, T.

^{3a} beyninde] bîninde M, İ, T.

6. ‘Ayn-ı ‘ibret ile baqđım ħ‘ābgāh-ı ‘āleme
Taş yatur olmuş o ğafletle bütün devrān yatur
7. Ħor baqma her gedā-yı bīnevāya Fāzıl
Her gönülde fi’l-meşel dirler ki bir arslan yatur

35

__ . / . __ . / . __ . / . __

1. Ol şeh ne ‘aceb debdebe-i bāhiresi var
Dil gibi ħuzūrunda tırur maşharası var
2. Evvel baqışında dilimi eyledi teşhīr
Allah ne ‘aceb cāzibe-i kāhiresi var
3. Ħüridir ol āfet yā perīdir ya melekdir
Seyr eyle benī ādeme beñzer neresi var
4. Ol tāze güli örselemiş bu gice aġyār
Gül-berg-i ruḥunda kızumun çok beresi var
5. Ħübān-ı cihāna n’ola faḥriyye idersen
Fāzıl gibi bir şā‘ir-i pūr-nādiresi var

36

.. __ / .. __ / .. __ / .. __

1. Açdı bāzusını bildim ki o meh-i yetmiş bir
Gerdenünde şayılur ḥāl-i siyeh-i yetmiş bir
2. Küfr ider laḥzada ol ğamze-i mesti şad-bār
Ḳan ider günde o düzdīde nıgeh-i yetmiş bir

^{6a} ‘ibret] ibret M.

^{6b} yatur] - M.

^{7a} Fāzıl] Fāzıla M, İ, T.

³⁵ B 128a, M 68a, İ 183a, T 82a

^{1a} debdebe] debre M, İ.

^{2b} ‘aceb] pek M, İ, T.

^{3a} ol] o B..

^{4a} aġyār] a‘yār T.

^{4b} kızumun] kızunun İ.

^{5a} idersen] iderse M, İ.

³⁶ B 128a, M 68a, İ 183a, T 82a. Başlık: Ğazel Beray-ı Dilber-i Yetmiş bir İ, T.

3. Ne ʔarīḳ ile rehā-yāb olurum yoldaşım
Açdı tır-i niḡhiñ sīnede reh-i yetmiş bir
4. Olalı kışla-i ‘aşḳıñla gönül başeski
Pāre pāre seri üstünde küleh-i yetmiş bir
5. Ğamzesi sīneme döydürdi nişān-ı orṡa
Ya‘ni iḡsānı baña kıldı o şeh-i yetmiş bir
6. Ne yaña gitse o dāyī dizilür ‘uşşāḳı
Şaf şaf ardında Nerīmāne sipeh-i yetmiş bir

7. Hāneye gelse o şeh Fāzıl iderdim ḳulluḳ
Yazılurdu yine defterde güneḡ-i yetmiş bir

37

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Dest-i erbāb-ı şehā geh uzanur geh kışalur
Kır-i aşḡāb-ı şafā geh uzanur geh kışalur
2. Kişi yorḡana göre lāzım uzatmaḳ ayaḡın
Belī dest-i cūhelā geh uzanur geh kışalur
3. Gāḡ olur çehre-nümā gāḡice kanbūr riyā
Dūş-i şūfide ‘abā geh uzanur geh kışalur
4. Hük-m-i vaḳt üzre virir rābıtasın mıḳrāzı
Lihye-i ehl-i riyā geh uzanur geh kışalur
5. Rişte-i tül-i emel ehl-i riyā destinde

^{4a} aşḳınla] aşḳında İ, T.

^{5a} döydürdi] döğdürdi M, İ, T.

^{5b} şeh] meh M.

^{6b} Nerīmāne] Nerīmān M, İ.

^{7a} Hāneye gelse o şeh Fāzıl] Hāne Fāzıl o şeh gelse T.

^{7b} defterde] deftere T; güneḡ] sekte M.

³⁷ B 128a, M 68b, İ 183a, T 82b. Başlık: Ḳāfiye-i Nev-İcad Hezel-i Vecd-Āmiḡte vü Müzeyyel Be-Maḡbūb-ı Cedid İ, T.

^{4a} mıḳrāzı] mıḳrāşı T, mıḳrāsı M, İ.

^{5a} ehl-i riyā] ehl-i ricā M, İ, T.

^{5b} ehl-i ḳazā] baḡr-i ḳaza İ, T, ehl-i kışa M.

- Lenger-i ehl-i kazā geh uzanur geh kışalur
6. Şaçına bağlanup aldanma zenānıñ sözine
Sevdiğim ‘aql-ı nisā geh uzanur geh kışalur
7. Medd ile cezrini fehmi itmediler deryānıñ
Ki nedendir ‘acabā geh uzanur geh kışalur
8. Qabz u bast üstine cārī bütün a‘lā ednā
Pāye-i ser-be-heva geh uzanur geh kışalur
9. Muqtezā-yı reviş-i hükm-i hevā başında
Taylasān-ı süfehā geh uzanur geh kışalur
10. Göz-i cānān büyür geh küçülür hikmetdür
Görmedin mi ki kaba geh uzanur geh kışalur
11. Āh o maḥbūb-ı cedīdim o civānım ki ānıñ
Vaşfına söz ne belā geh uzanur geh kışalur
12. Aḥmed Ağa ki anıñ kāmety bālā ammā
Viricek vaşla rıza geh uzanur geh kışalur
13. Şāl-ı Lāhor’uñ iki başı o telli uçkūr
Dizi üzre ne şafā geh uzanur geh kışalur
14. Şöyledir sāye-i luṭfı ser-i üftādesine
Zıll-ı hūrşid-i ziyā geh uzanur geh kışalur

^{6a} saçına] çaçına İ.

⁷ Beyit M ve İ' de 8. beyittir.

^{7a} cezrini] zecrini T.

⁸ Beyit M ve İ' de 7. beyittir.

^{8a} bast] saṭh M.

^{9b} Taylasan] Talīsān İ, T.

^{10a} Göz-i cānān geh büyür geh küçülür hikmetdür] Gün cānāne büyür geh küçülür hikmetdir B, Gün cānān küçülür gāh büyür hikmetdür M, İ.

^{12b} Viricek] idicek T, iricek M, İ; kışalur] - M.

^{13a} başı] başa M.

^{13b} kışalur] - M.

^{14b} ziyā] rızā M.

15. Dām-ı şayyād gibi mähî-i dil-i şaydı için
Zülf-i çengâl-i kazâ geh uzanur geh kışalur
16. Bed-du‘ â itmege kıymam ben aña pîr olsun
Destimiz vaqt-ı du‘ â geh uzanur geh kışalur
17. Fâzıl olsa daḥı erbâb-ı suḥandan hâzer it
Ki zebân-ı şu‘ arâ geh uzanur geh kışalur

38

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _ _

1. Ne felekden ne daḥı şâh u gedâdan şakınur
Gönlüm ancak o meh-i ‘ aşka nümâdan şakınur
2. Hañcer-i ğamzeniñ ol çünki zaḥm-ḥorîdesidir
Şanma kim ‘ aşık olan tîğ-i kazâdan şakınur
3. Çeksün ol tîğ-i nigâhı ruḳabâ kâfirine
Bilmem ol ğamze niçün böyle ğazâdan şakınur
4. Meyi nûş itmediği şanma ki taḳvâ sende
Vâ‘ ız-i zühd-i furûş terk-i riyâdan şakınur
5. Görmedim ben hele Fâzıl gibi mest-i mey-i ‘ aşk
Ne cefâdan ne kazâdan ne belâdan şakınur

39

_ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Ol gönçeden ki herkese bûy-ı rızâ koḳar
Ehl-i vişâle ḥandesi hep merḥabâ koḳar
2. Ruḥsârı üzre itse güzer renk alur hevâ
Uğrarsa perçem üstüne bâd-ı şabâ koḳar

^{15a} şayyād] ziyâd M.

^{16a} bed-du‘ â] bir du‘ â B.

³⁸ ⁹ M 70b, İ 185a, - B, T.

^{4b} zühd] rind İ; terk-i riyâdan] terk ü riyâdan İ.

³⁹ B 128b, M 69a, İ 183b, T 83a; Başlık: Kâfiye-i Cedîd-İcâd İ, T.

3. Ağyār uzatmasun elini zülf-i dilbere
Ġavġa mişāl-i nāfe-i Ġin ü Hıṭā қоқар
4. İtsem bu vaқt tevbede meyḥāneye güzer
Cān u dile kebāb ü şarāb āşinā қоқар
5. Olmaz meşām-ı ḥüsn-i kabūle resīde hic
Şol bir ‘amel ki zerrece bŷy-ı riyā қоқар
6. Olmaz nühuftē zāhir olur meşreb-i zemīm
Mey-nüş setr iderse mey-i dil-güşā қоқар
7. Fāzıl cihāna ‘ibret ile eyledim nazar
Her zerresi dimāġıma bilmem fenā қоқар

40

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Nedir ey dil bu қadar nāle-i cān-gāh yeter
Düşmeni zār u zebŷn itmege bir āh yeter
2. Kişversitān-ı dili yıқdı sipāh-ı setmiñ
Қалmadı şabr u қарārım meded ey şāh yeter
3. Olsa dŷnyā n’ola başdan başa meftŷn saña
Çŷnki ey şŷḥ bŷtŷn ‘āleme bir māh yeter
4. Eyleme ġamze-i cān-sŷzı efendŷm isrāf
Dili şayd itmege bir şīve-i dil ḥ’āh yeter
5. Bilmem ġayrılarınıñ himmet ü luṭfiñ Fāzıl
Her umŷrumda baña ḥazret-i Allah yeter

^{3a} Ağyār uzatmasun elini] Ağyār alını uzatmasun M.

^{3b} ü] - M.

^{4b} kebāb ü şarāb] şarāb ü kebāb M, İ, T.

^{6a} olmaz] olmar M; zemīm] remīn M.

^{7b} fenā] kına M.

⁴⁰ B 128b, M 69a, İ 184a, T 83a.

^{1b} zār u zebŷn] zār zebŷn M, T.

^{4b} bir şīve-i] pŷşide-i M, İ, T.

^{5a} Bilmem] Neyleyim M, İ, T.

41

. _ . _ / . . _ _ / . _ . _ / . . _

1. Hemîşe murğ-ı dilim zülf-i ğamda lâne arar
Ruḥ-ı nigârda bîçâre âb u dâne arar
2. ‘ Aceb ki bu müje-i çeşmim olsa olmaz mı
O nev-resîde işitdim ki zülfe şâne arar
3. Hezâr ḥaltına bakmaz erâziliñ ammâ
Cefâ-yı ehl-i dile çarḥ bir bahâne arar
4. Ğumûm-ı sâbıkadan dil ḥarâbe olmuş iken
Ğumûm-ı âtiye beyhûde ânda ḥâne arar
5. Biz ol piyâle-keş ü mest-i ‘ aşkız ey Fâzıl
Miyânımızda o şûfî-i bed-liḳâ ne arar

42

_ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Her dem ki ol civânıma aġyâr yâr olur
Ḥasretle âh bu dil-i bîzâr zâr olur
2. Seyr-i ruḥıñla ḥ̣ab degil çeşm-i ḥasrete
Müjgânlarım benüm daḥı her bâr bâr olur
3. Tıysa ‘ izâr-ı pâkiñe bakdıklarım o şûḥ
Düz-dîde-i nigâhıma inkâr kâr olur
4. Âzürdedir o güler hemz-i bûseden ‘ aceb
Güyâ dehân-ı ‘ aşık-ı ğam-ḥ̣âr ḥâr olur

⁴¹ B 129a, M 69b, İ 184a, T 83a.

^{1a} ğamda] ḥamda M, İ.

^{3a} erâziliñ] erâzilin İ, T.

^{4a} ḥarâbe] ḥarâb M; olmuş iken] olmuşiken M, İ.

^{5b} miyânımızda] miyânımız M; şûfî-i] şûfî ü M.

⁴² B 129a, M 69b, İ 184a, T 83a.

^{2b} benüm daḥı] benümdaḥı M, İ.

^{3a} pâkiñe] pâkine İ.

^{3b} nigâhıma] nigâha M.

^{4a} o] ol M.

5. Baḥşāyîş-i kibâr u tekâpûy-i şâ' irân
Geldikde fikr-i Fâzıla eş'âr 'âr olur

43

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Ne vezîr ü ne daḥî şâh-ı felek-câh virir
Kişiniñ maṭlabını ḥazret-i Allah virir
2. Cân zabṭ olmaz iken fikr-i ruḥıyla tende
Sînenen hançer-i çeşmi daḥî sad râh virir
3. Şeb-i firḳatde o mehden ne ḳadar dūr olsaḳ
Ḥâne-i fikre ziyâyı yine ol mâh virir
4. Her ne isterse virir bād-ı hevâ nādâne
Rûzgâr âdem-i dānāya hemân âh virir
5. Bu güher-pâre-i elfâz-ı ma'âniyi baña
Fâzıla genc-i güherden dil-i âgah virir

44

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / _ _

1. Bir sitemkâra düşürdüm dili kim zâhiddir
Âh şad ḥayf ki ol şûḥ benümle zıddır
2. Baḳdıñ ol âfete diḳḳat ile ey çeşm ammâ
Bu nigâhıñ zararı şoñra dile 'â'iddir
3. İtmege 'âlemi meftûn yeter şîveleriñ
O baḳışlar o revişler güzelim zâ'iddir
4. Germî-i duzaḥı vaşf eylediñ ammâ vâ'ız
Ola ma'zûr kelâmıñ ḳatı çok bâriddir

^{5a} u] - M.

⁴³ B 129a, M 69b, İ 184a, T 83b.

^{2a} fikr-i] şevḳ-i T; ruḥıyla] ruḥıñla M.

^{3b} ol mâh] olmâh M.

^{5b} virir] - T.

⁴⁴ B 129a, M 70a, İ 184b, T 83b.

^{3b} zâ'iddir] zâ'irdir M.

^{4b} ma'zûr] ma'zûz İ.

5. Ben de şūrīdeyim ol şāhid-i hūsne Fāzıl
Zār olan dīdelerim işte iki şāhiddir

45

__ . / . __ . / . __ . / . __

1. Hep fitneleri dīde-i hūn-pāşda şaqlar
Āşub u belāy ol perī kâşda şaqlar
2. Düşdi o bütüñ kalbine de nār-ı muhabbet
Mu‘tād-ı hüdâdır âteşi tâşda şaqlar
3. Tezvîri ile şad-renk virüp rîş-i sefīde
Bağ zāhid-i huşka ne ‘aceb yâşda şaqlar
4. Her ni‘ met-i gerdūnda bir guşsa nihândır
Erbāb-ı ġarağ zehri belī âşda şaqlar
5. Sākilerine hürmet içün Fāzıl-ı mey-nūş
Hep cām-ı meyın neş’esini başda şaqlar

46

.. __ / .. __ / .. __ / .. __

1. Sen gibi şūha begim dilber-i ra‘ nā dirler
Ben gibi ‘āşık-ı āşüfteye şeydā dirler
2. Vaşf iden kāmēt-i bālāñı efendüm ne disün
Ne kadar eylese vaşfıñ dağı a‘ lā dirler
3. İntikām almadık eyvāh dağı düşmenden
Aluruz ġam yeme ey dil buña dünyā dirler

⁴⁵ B 129b, M 70a, İ 184b, T 83b.

^{1a} hūn-pāş] hūn-bāş M.

^{1b} u] - B, M, bir İ.

^{3a} Tezvîri] Tezvîr M, T.

^{4a} guşsa] ‘arza M.

^{4b} Erbāb-ı ġarağ zehri belī âşda şaqlar] Āşub belāy ol perī kâşda şaqlar M.

^{5a} heb] her M.

^{5b} meyîn] meyîñ İ.

⁴⁶ B 129b, M 70b, İ 185a, T 84a.

^{2a} bālāñı] vālāñı T, bālānı M, İ.

^{2b} eylese] itse B.

4. Dirler erbâb-ı ğināya mütekebbîr ammâ
Herkese itse tevâzu^c ıatı ednâ dirler
5. Her ne dirlerse disünler ne keder var ki baña
Fâzıl-ı bî-ıuzur u bî-ıam u pervâ dirler

47

. _ . _ / . . _ _ / . _ . _ / . . _

1. Efendi tevbe-i meyde şebât müşküldür
İdince pîr-i muġân iltifât müşküldür
2. Bu ġamzeler bu revişler o şûıda var iken
Cihânda ^c âşıı-ı zârâ hayât müşküldür
3. Cefâsına yoġiken iktidar bir şûıuñ
Taıammül-i sitem-i kâ 'inât müşküldür
4. ^c İnâyet-i ezelî destġir olur yoısa
Belâ-yı keşmekeş-i ġâdişât müşküldür
5. Meger ki ġazret-i Haı eyleye meded yoısa
Bu derdden bize Fâzıl hayât müşküldür

48

. _ . _ / . . _ _ / . _ . _ / . . _

1. Göñül o ġonçe-i ġülzâre tâze bülbüldür
Niyâz iderse n'ola nâza bî-taıammüldür
2. Gören o şûıı temâşâ-yı ġülşeni neyler
^c İzârı ġül deheni ġonçe saıı sünbüldür

^{5a} keder] ġamım M, İ, T.

^{5b} ıuzur] ġaber M.

⁴⁷ B 129b, M 71a, İ 185a, T 84a.

^{1a} efendi] efendüm M.

^{2a} revişler] bakışlar T, İ.

^{4a} yoısa] yoıısa M, İ, T.

^{4b} ġâdişât] ġâdişân M.

^{5a} yoısa] yoıısa M, İ, T.

^{5b} hayât] necât İ, T.

⁴⁸ B 129b, İ 185b, T 84a, - M.

^{1b} nâza] tâze B.

3. O çeşm-i şūhı dil-i ‘āşıkāna mahremdir
Nigāhı gerçi ki ālūde-i tegāfüldür
4. Açıl açıl meded ey ğonçe-i dil-i maḥzūn
Bahār-ı sīne-ğüşā irdi mevsim-i güldür
5. Bülend-i himmetim ol rütbe Fāzıla ben kim
Elimde ḳubbe-i gerdun ḳadeḥ şafaḳ müldür

49

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

1. Ne vuşlat ne daḥı āsāyiş ister
Göñül ‘aşḳ içre ancak sūziş ister
2. Yeter o şūḥa kendi ḥüsni zīnet
Ḳabādan şanma kim ārāyiş ister
3. Seniñçün şem‘ -i bezme çarḥ-ı gerdūn
Oda pervāne gibi gerdiş ister
4. Zamān her kimseye olsa müsā‘ id
Gedā bāl-i ḥümādan bāliş ister
5. Hemīşe dāmen-i ṭab‘ ımla Fāzıl
Ḳuşūr-ı şı‘r-i yārān pūşiş ister

50

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

1. Dil-i bīçāre seniñ ‘āşık-ı meftūnuñdur
Anı bir luṭf ile şād eyle ki maḥzūnuñdur
2. Sebze-i ḥ‘āhiş-i ‘uşşāḳa viren neşv ü nümā

^{3a} dil-i] deli İ.

⁴⁹ B 130a, M 71a, İ 185b, T 84a.

^{2a} kendi] kendü M, İ, T; o] ol T.

^{4a} Zamān her kimseye] Zamāne herkese M, İ, T.

⁵⁰ B 130a, M 71a, İ 185b, T 84b.

^{1b} luṭf ile] luṭfile M, İ, T.

^{2a} neşv ü nemā] neşve-nümā M.

^{2b} ol] evvel M; kümünüñdür] kümmünüñdür İ.

Dil-firîbim seniñ ol va‘de-i kûmûnûndür

3. ‘Âşıkñ dilbere cân virmesi çün zîmmetdür
Şimdi ‘âşıklarıññ zindesi medyûnuñdur
4. Heves-i leylî-i vaşlıñla düşüp şahraya
Hâşılı bu dil-i sevdâzede Mecnûnuñdur
5. Eyleyen Fâzılı bülbül gibi zâr u nâlân
Sevdigim revnağ-ı ruhsâre-i gülgûnuñdur

51

__ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. İhsân-ı bağbân-ı felek nâ-tamâmdır
Her meyve-i ümîdi çürüktür yâ hâmdır
2. Hürmetlüdür yanımda benüm zâhidâ şarâb
Meyhâneler baña dağı beytû ‘l-harâmdır
3. La‘l-i revân-bağşına tolmuş siyâh haţ
Dergâh-ı ehl-i cûd u kerem izdiğâmdır
4. Her bir müferrihi bu cihânñ mazarr olur
Gülbûy-ı gönçe bâ‘ iş-i dürr-der-i kâmdır
5. Fâzıl ğınâ-yı tab‘-ı beşi nâ-ümîd iden
Ye‘sim niğâb-ı rû-yı ‘arûs-ı merâmdır

52

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Nâ-bekâm olduklarım baht-ı siyâhımdan mıdır

⁵¹ B 130a, M, 71a, İ 186a, T 84b.

^{1b} ümîdi] ümmîdi M; yâ] ya İ.

^{2a} benüm] - M, İ.

^{2b} baña dağı] dağı baña M.

^{2b} izdiğâm] izdiğâm M, İ.

^{4b} bâ‘ iş-i dürr-der-i kâmdır] bâ‘ iş ü rûz-i kâmdır B, bâ‘ iş-i dü-rûzgârımdır M, İ.

^{5a} beşi] beni M, İ, T.

^{5b} ‘arûs-ı] ‘arûsı İ.

⁵² ¹¹ M 72a, İ 186a, - B, T.

^{1b} ümîd] ümmîd İ.

Çarha ümîd-i vefâ ile nigâhımdan mıdır

2. Âşina bîgâne kandı çeşmesâr-ı ni‘ mete
Böyle teşne kaldığım bilmem günâhımdan mıdır
3. Âsmân-ı zemîn beyninde ebr olur sebeb
Hasretim bilmem seḫâb-ı evc-gâhımdan mıdır
4. Böyle hırmânım felekden mi beşerden mi ‘aceb
Hakḫımıñ ebṭâli aḡmâz-ı güvâhımdan mıdır
5. Her kişi nâ-ehl iken ḫâlince buldı bir tarz
Ben kenare düşdiğim ḫaḫ üzre âhımdan mıdır
6. Sâye-i elṭâfa dâḫil oldı hep a‘ lâ vü dūn
Ben güneşde ḫaldığım âyâ penâhımdan mıdır
7. Şöyle Fâzıl yandı cânım intizâr-gâhdan
İḫtirâḫ olsa felekden nâr-ı âhımdan mıdır

53

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Meşâm-ı fikr-i dilde bir ḫayâl-i zülfi müşgîn var
O zülfiñ her ser-müyında ammâ nâfe-i Çîn var
2. Şaḫınsun bezmine bî-dîn varsun ol bütüñ ‘uşşak
O kâfir ḡamzeniñ her şîvesinde âfet-i dîn var
3. Menâhî vâcib ü mekrûh ü lâzım müsteḫab câ’iz
Diyâr-ı ‘ışḫdır bu bunda zâhid başḫa âyîn var
4. O şūḫuñ zülfi bir âşüfte-serdir hevâ ammâ

^{5a} iken] ikin İ.

^{5b} âhımdan] râhımdan İ.

^{7a} gâh] kâm İ.

^{7b} iḫtirâḫ] iḫtirâḫ İ.

⁵³ B 130a, M 71b, İ 186a, T 84b.

^{2a} ol] o M.

^{2b} var] - M.

^{3a} mekrûh ü] mekrûh – İ, T; müsteḫab] mustaḫil T.

^{3b} Diyâr-ı ‘ışḫdır] Diyârü’l- ‘ışḫdır İ, T; zâhid] zâhir B.

Siyeh hâlinde ğayet çok şebât ü hayli temkîn var

5. Görenler dūd-ı âh-ı sîne-i sūzânımı Fâzıl
Didiler ğâlibâ semt-i serây-ı dilde yangın var

54

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Luṭf-ı gerdûna hezârân sitem mülhâkdır
Daḥı luṭf u kereminden sitemi esbakdır
2. Eşer için қо ‘avâm bâġa dıraḥtân dıksün
Ehl-i fazlın eşeri bir iki üç yaprakdır
3. Pest tab‘a viremez pâye ‘ulvî rütbe
Ne kadar olsa da vâlâ yine çarḥu ‘l-çakdır
4. Dilime çâk-ı nıgehdır sebep-i rîziş-i feyz
Girye-i çeşm terḥâmeye bâ‘ış-i şakdır
5. Çeşm-i bîmârı şifâ kaşdına kırbân kesdi
Şanma hûn-ı dil-i bismi’ş-şüdemiz nâ-hakdır
6. ‘Işık bir mevceli deryâ-yı firâvân Fâzıl
‘Akl o deryâda hemân güm-şüde bir zevrâkdır

55

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Ben o sîrâbım ki dünyâdan naşibim giryedir
Mâ-ḥaşal sermâye-i şabr u şekîbim giryedir
2. Düşdi çeşm-i i‘tibârımdan sirişkim ‘âkıbet
Bezm-i ḥâş-ı vuşlata çünkim rakîbim giryedir

^{5a} görenler] soranlar M.

⁵⁴ B 130b, M 72a, İ 186b, T 85a.

^{2a} için] için İ; bâġa] bâġ u T, baġ-ı İ.

^{3a} pest] best M; ‘ulvî] ‘ulu T.

^{3b} ne kadar] nekadar M.

⁵⁵ B 130b, M 72b, İ 186b, T 85a.

^{1a} sîrâbım ki] sîrâbımki M, İ.

^{1b} ḥaşal] ḥaşal M, İ; sermâye] mâye M, İ.

3. Çünkü pek rengin olur altın zemin üstünde l' al
Rû-yı zerdım üzre nağş-ı dil-firbim giriyedir
4. Nabzıma bakdın bu ' aşıkdır didin ammâ saña
Söyleyân derd-i dili hep ey tabbim giriyedir
5. Pençe-i mercândır hünâbe-i giriyem baña
Fâzılâ ârâyiş-i tab' -ı edibim giriyedir

56

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Her ne dem zülf-i siyehkârı perîşân bulur
Egdirüp taraf-ı külâhın o perîşân bulur
2. Bu nedâmetiñe ' âlemde bir ehl-i bâtın
Dil-i Keyhüsreve baksa ki hüsrân bulur
3. Bûse virse leb-i şemşîre virir ehl-i cebân
Siffler bûsiş-i dâmân ile idmân bulur
4. Biñ külâh eylese dâna bulamaz tâkiye
Başına tâc-ı Hırasanı har-âsân bulur
5. Meşrebince hareket kıldı felek etrâkin
Gitse tâ memleket-i İrâna da ayran bulur
6. Yine şâ' ir geçinür câhil iken za' mınca
Herze-i ş' irini Kur'ân ile akrân bulur
7. Fikr-i Fâzıldır o gencine-i vahy-i ilhâm

^{3a} altın zemin üstünde] altınun üstünde M, altın üstünde İ; l' al] lâl M, T, İ..

^{3b} giriyedir] -M.

^{4a} didin] didün T.

^{4b} dili heb] derûnı M.

⁵⁶ B 130b, M 72b, İ 186b, T 85b.

^{1b} külâhın] külâhın M, İ, T.

^{2a} ' âlemde] dünyâda M, İ, T.

^{3a} cebân] habâb M, İ, T.

^{3b} sifle] sıkı M; idmân] itmân M; bûsiş] pûsiş M, İ.

^{4a} tâkiye] tâkiye T. Kelimenin aslı taqyedir.

^{4b} Hırasanı] Hırasan M, İ; har-âsân] harr-âsân M.

^{5b} memleket] milket M, İ.

Kim nazar itse o dükkānda dü-kān bulur

57

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Felekden nā-ümîdiz şanma kim dil-ḥ'āhımız vardır
 'Alāyıkdan faḳaṭ bir arş-ı peymā āhımız vardır
2. Görinür yerli yurdli şāhibi var herkesiñ ammā
 Bizim bir lā-mekān-ı nādîre bir Allahımız vardır
3. Vuşul-i ḥaḳḳa sa'y it zāhidā şavm u 'ibādetle
 Göñül dirler bizim nezdîkter bir rāhımız vardır
4. Rüsûm-ı cāhı bilmez cāhil-i ādāb-ı dünyâyız
 Rumûz-ı ğayba maḥrem bir dil-i āgāhımız vardır
5. Gedā-yı bî-penāhız Fāzılā şüretde biz ammā
 Göñül dirler serāy-ı sînede bir şāhımız vardır

58

_ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Āzādelik dü-günde merdi sa'îd ider
 Her bir nefesde rind-i mücerredse 'ıyd ider
2. Bir laḫzada cihāna şeb ü rûz gösterir
 Zülf ü ruḫuñ ki cem' -i siyāh u sefid ider
3. Eyler ḥavāle maṭlabımı çarḫ-ı baḥtîma
 Baḥtım daḫi iḥāle-i çarḫ-ı 'anîd ider
4. *Hel min mezîd** didiği nār-ı cehennemiñ
 Ma'lûm-ı ehl-i fehmi ki ḳaşd-ı Yezîd ider

⁵⁷ B 131a, M 73a, İ 187a, T 85b.

^{2b} nādîre] nādîde T.

^{3b} bir rāhımız] birer āhımız İ.

^{5a} penāhız] penāhir M.

⁵⁸ B 131a, M 73a, İ 187a, T 85b.

^{2a} şeb ü rûz] şeb-i rûz İ.

^{4b} Yezîd] bezîd İ.

* Kur'an, Kaf 50/30: Biz o gün cehenneme doldun mu diye sorarız. O, “*daha var mı*” der.

5. Fâzıl kirve-i mebgûz-ı şahân-ı hânedân
Bilmem nice şefâ'at-i ceditî ümîd ider

59

.. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Başımıñ tâcî Haşırîzâde
Hâk-pâyine bayıldı bu haķır
2. Oṭalarda yayılır hem başılır
Hele göçün baķalım ḥazret-i pîr
3. Ferş-i rāhın tıtmuşıñ iken müje
Yine eyler bu 'azîzi taḥķır
4. Bizi bir çöbe değışdi eyvāh
Dökmediñ pâyına bir eski ḥaşır
5. Bu riyyâyı çekemem sulṭānım
Ayaķ altında gereksin a faķır
6. Çok sitemkerlere düşdi Fâzıl
Daḥı bilmem seni neyler taķdır

60

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

- 1 Tābe-key ez çarḥ in renc-i belā bāyed keşîd
Bes-ezîn pây-i ṭaleb in ḥārḥār bāyed keşîd
2. Herçi baḥşed çün sitāned bāz ez mā bî-gümām
Minnet-i gerdün-rā eknün çerā bāyed keşîd
3. Der zamān deryūzegî dāred büzürgān ez gedā
Bes-be-ceyb-i ye's in dest-i recā bāyed keşîd

⁵⁹ M 72a, İ 186b, - B, T.

^{3a} tıtmuşıñ iken] tıtmuşken İ.

⁶⁰ M 67b, İ 203b, - B, T.

¹ Ne zaman kadar feleğın çarkından bela sıkıntısını çekmek zorundayız? Görünen o ki talep ayağından bu dikenleri çıkarmak zorundayız.

² Bize bağışladıklarını hiç şüphe etmeden geri alma gücünde olduğu için şimdi feleğın minnetini neden çekmek zorundayız?

³ Bu zamanda büyüklerin sarığında acaba ne bulunur? O zaman, bu rica elini ümitsizlik yakasına sokmak gerekir.

4. Zâhidâ ez şermsârî-i güneh der pîş-i haq
Dest-râ ber-rû-yı hengâm-ı du‘â bāyed keşîd
5. Dûr bâş ez halk çün âvâz-ı merdum bişnevi
Hîş râ Fâzıl be-kâm-ı ejdehâ bāyed keşîd

Fi-Ḥarfü ’z-Zâ*

61

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

1. Efendüm biz seniñle tuḥfe-i cānız
İki qalıbda bir rûḥ-ı revānız
2. ‘ Aceb nûruz ki nûr-ı *len terānî***
‘ Aceb rûḥuz ki rûḥ-ı cāvidānız
3. Biz ol âbız ki tûfān qatremizdir
Biz ol nûruz ki Tûr içre ‘ ayānız
4. Seniñ ‘ aşkıñla ey mâh-ı şeb-ārâ
Fiğān-sāz-ı zemîn ü āsmānız
5. Ḥayāl-i mâr-ı zülfün ile kâfir
Gice tâ şubḥa dek subḥa-keşānız
6. Belâ-yı derd-i ‘ aşkıñla efendüm
Hemân Fâzıl gibi ḥālî yamānız

⁴ Zahidin dua zamanı geldiğinde Hakk’ın karşısında günahının utancıyla elini yüzüne sürmesi gerekir.

⁵ İnsanların sesini duyduğunda, halktan uzak dur. Ey Fazıl! Kendini ejderhanın ağzına sokman gerek.

* Fi-Ḥarfü ’z-Zâ] Ḥarfü’z-Zâ B, - M.

⁶¹ B 131a, M 73a, İ 187a, T 85b.

^{1a} tuḥfe-cānız] tuḥfe-i cānız T; redif] -nuz T.

^{1b} rûḥ] rûḥ M.

^{2b} cāvidānuz] cāvidānī M.

** Kur’an, Araf 7/143: Musa, belirlediğimiz süre için gelip Rabbi onunla konuşunca “Ey Rabbim kendini bana göster de sana bakayım” dedi. O, “*Sen beni göremezsın!* Ancak dağa bak, eğer o yerinde durursa beni göreceksin” dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu unufak etti, Musa da bayılıp düştü. Ayıldığında, “Sen her türlü eksiklikten uzaksın. Sana tövbe ettim, ben müminlerin ilkiyim” dedi.

^{3a} âbız] ebriz B, ayız İ.

^{4b} zemîn ü āsmānuz] zemîn-i āsmānuz M.

^{5b} keşān] güşā M, İ.

^{6b} ḥālî] ḥāl-i İ.

62

__ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Mîr'ât-ı dîl firâk-ı cemâliñle tâbsız
Mehtâb olur mu şûle-fiken âfiťabsız
2. Pûşide eyle nîm reng-i mû-yı zûlf ile
Pek olma âfitâb gibi bir ħicâbsız
3. Olsa ezelde sen gibi dilber nisâ gibi
Taħrîm olurdu tal'at-ı ħûbân niķâbsız
4. Rûyında mûy u ħaťdan eşer yok o kâfiriñ
Kendü gibi 'izârı daĥi bir kitâbsız
5. Yokdur mecâl açmaĥa çeşm-i ĥanûdesin
Zannım bu şeb ki ĥalmış o meh-pâre ĥ'âbsız
6. Fâzıl ider mi ĥüsnini ta' dâd ol âfetiñ
Ruĥsârı üzre beñleri var kim ĥesâbsız

63

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Dü 'âlem şâhı olsam ĥâťırım nâşâddır sensiz
Baña kevn ü mekân ma' nâsı yok bir âddır sensiz
2. Eger dûzaĥsa fi'l-vâķi' ĥarârıñ ey büt-i tersâ
Gözümde baĥçe-i cennet ĥarâb-âbâddır sensiz
3. Per-i Cibrîl olursa pisterim ten râĥat ider mi
Ki her bir mûy-ı cismim sûzen-i pûladdır sensiz
4. Belâ-yı ĥasretiñle ĥaşre dek 'azm-i remîm olsam

⁶² B 131b, M 73b, İ 187b, T 86a.

^{1a} cemâliñle] cemâliñe M.

^{1b} âfiťabsız] âfiťabız M.

^{4a} mûy u] mû-yı İ.

⁶³ B 131b, M 73b, İ 187b, T 86a.

^{1b} kevn ü mekân] kevn-i mekân M.

^{3a} ider] eyler M, İ.

^{3b} pûladdır] bûladdır T; ider mi] eyler mi T.

^{4b} her] her bir İ.

Yine her üstüñânım nây-i pür feryâddır sensiz

5. Ğamıñla ey havâyî meşrebim hep âhdır kârım
Efendüm Fâzılın cân u dili berbâddır sensiz

64

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Firâş-ı rāhatım âteşli bir tennüredir sensiz
Gözümde ħ'āb-ı ğaflet rīze-i billûrdur sensiz
2. Meger sensin ten ü cânımla 'ömrüm bā' iş ülfet
Ten ü rūḥ-ı revānım birbirinden dūrdur sensiz
3. Ğıyābında kılıcın şalladı āh seher-gāhım
Ki her bir tūdesi bir beyze-i sunğûrdur sensiz
4. Makarrım olsa bīñ iḳbāl ile evreng-i ḥāḳānī
Gedā-yı kemteriñdir dil yine mağdûrdur sensiz
5. Dil-i ḥürşid olursa cāygāhım rûz-ı fırḳatde
Yine çeşmimde ey māhım şeb-i deycûrdur sensiz
6. Sırr-ı Cibrīli taşdı' itdi küstāḥāne āhıyla
Gönül feryād u efgān itmege mecbûrdur sensiz
7. Firāḳıñ başıma bir rütbe zindan itdi dünyâyı
Cihān çeşmimde bir sūrāḥ-ı teng-mûrdur sensiz
8. Su 'āl itme ne eyler Fâzılım eyyām-ı fırḳatde
Efendüm çarḫı şad-çāk itse de ma' zûrdur sensiz

⁶⁴ B 131b, M 74a, İ 187b, T 86a.

^{1a} tennûre] tennûr M, İ.

^{1b} ğaflet] rāḥat M; rīze] zīre M, İ.

^{2b} ü] – M, İ, T.

^{3a} Ğıyābında] Ğıyābından M, İ, T.

^{3b} sunğûr] sunğur B, T.

^{4b} mağdûr] ma' zûr M, İ.

^{5a} fırḳatde] fırḳattde T.

^{6a} Sırr-ı Cibrīli taşdı' itdi küstāḥāne āhıyla] Sırr-ı Cibrīli küstāḥāne taşdı' itdi āhıyla M, İ, T.

^{7a} itdi] ittdi T.

^{8a} fırḳatde] fırḳattde T.

65

__ . / . __ . / . __ . / . __ .

1. Biz aḥter-i sa‘ âdeti görmüş geçürmüş
Engüşte mühr-i devleti görmüş geçürmüş
2. Ne ḥavf-ı nâr var u ne cennet ümîdi var
Biz vaḳ‘ â-i kıyâmeti görmüş geçürmüş
3. Gerdün şanmasun bizi leb-teşne-i ümîd
Biz cûybâr-ı ‘ izzeti görmüş geçürmüş
4. Ğarḳ-âb-ı lücce-i ğam u tûfân-ı dîdeyüz
Şad-ebr-i derd ü miḥneti görmüş geçürmüş
5. Gerçi ki ḥurde-sâleyiz ammâ Mesîḥ-veş
Mihr içre her ‘ inâyeti görmüş geçürmüş
6. Fâzıl piyâle-i nev-büti leb-teşnegâne vir
Biz devr-i câm-ı ‘ işreti görmüş geçürmüş

66

__ . / . __ . / . __ . / . __ .

1. Ol ğonçe-feme bûlbûl-i nâlân gerekmez
Zîrâ ki der-besteye ḍerbân gerekmez
2. Ḥübân idemez ‘ arz-ı cemâli varken sen
Ḥürşid olucaḳ hîç meh-i tâbân gerekmez
3. Yek nazara tecellîye doşd cānı fedâ kı
‘ Âşıqlara cānân gerek cān gerekmez

⁶⁵ B 131b, M 74a, İ 188a, T 86b.

^{1a} redif: geçürmüşiz T.

^{2a} cennet ümîdi] ümîd-i cennet M, İ.

^{5a} ḥurde-sâleyiz] ḥurde-sâleyüz M, İ, T; veş] vâir M, İ.

^{6a} piyâle-i nev-büti] piyale nev-büti T; leb-teşnegâne vir] leb-teşnegânedir T.

^{6b} biz] bezm M, İ.

⁶⁶ B 132a, M 74a, İ 188a, T 86b.

^{1a} ğonçe-feme] ğonçeye hîç M, İ, T.

^{1b} besteye] beste-i M, İ.

^{2a} varken] vâir iken M, İ, T.

4. Ruḥsārını būs eyleyicek dişleme yārin
Pālūze ki nermīn ola dendān gerekmez
5. Esbāb-ı cihān merd-i cihān-ḥāha gerekdir
Fāzıl bize ālāyiş-i devrān gerekmez

67

__ . / . __ . / . __ . / . __

1. Biz āhū-yı vaḥşī dil ü meftūn-ı cünūnuz
Serkeşte-i pehnā-ver-i hāmūn-ı cünūnuz
2. Gencāyiş-i şahrā-yı cünūn geldi bize teng
Biz güm-şüde-i ‘ālem bīrūn-ı cünūnuz
3. Āsudeyüz ālāyiş-i teklif-i riyādan
El-minnetü lillāh ki memnūn-ı cünūnuz
4. Şad-şu‘ le-i dāğ-ı dil ile gerdişimiz var
Ḥūrşīd-i tecellī ile gerdūn-ı cünūnuz
5. Āvāze-i ḥaḳ nāle-i zincirimiz ancak
Biz beste dehan-ı çūn ü bī-çūn cünūnuz
6. Dīvāneyüz ammā sibak-āmūz-ı ‘uḳūlūz
Ki ‘ākīl-i dānā gehi Mecnūn-ı cünūnuz
7. Tārāc-ı şeh ‘aşḳ olup dīn ü ḥired heb
Fāzıl gibi sevdā ile meşhūn-ı cünūnuz

68

__ . / . __ . / . __ . / . __

1. Biz beste-leb-i ḥāyret ü mebhūt *elestiz*

^{4b} pālūze] bālūze M; ki] -i M; nermīn] termīn T.

⁶⁷ B 132a, M 74b, İ 188a, T 86b.

^{1b} pehnā-ver] pehnādır M.

^{3a} Āsudeyüz] Āsudeyüz T; teklif-i riyādan] teklif ü riyādan T.

^{4a} dil] - M, İ.

^{5b} ü] - M.

^{7a} ü] - M.

⁶⁸ B 132a, M 74b, T 87a, - İ.

^{1a} ü] - M.

Nezzāre-ger-i ‘ālem-i lāhūt *elestiz*

2. Āvāz belī bizden olur nağme-res ammā
Biz mürde-i sad-sāle-i tâyūt *elestiz*
3. Sūziş ile şanmañ ki fenā-yāb oluruz biz
Biz āteş-i teslīmde yākūt *elestiz*
4. Biz lezzet ile seyr-i derūn olmadık ammā
Biz rūze-güzār-ı ni‘ am-ı kūt *elestiz*
5. Seyr itmedeyiz bāṭın eşyāy kemāhī
Fāzıl yemm-i taḥkīkde biz hūt *elestiz*

69

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Nīk ü bed kimseniñ ef‘ āline nāzır degiliz
Ḥayr u şer keşfine biz ya‘ ni mübāşir degiliz
2. Dā‘imā dīdemiziñ cılve-gehi bāṭındır
Mā‘il-i zīnet ü ārāyiş-i zāhir degiliz
3. Yanarız yaqıluruz nāle-i feryād ideriz
Sīnede ‘aşkı nihān itmege kādır degiliz
4. Mīve çin-i nıgehiz cennet ruḥsārından
Ya‘ nī şūfī gibi biz ḥüsnüñe kāfir degiliz
5. Şā‘ir-i mu‘cize-perdāz-ı cihānız şimdi
Öyle yārān gibi Fāzıl müteşā‘ir degiliz

70

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

^{4a} biz] bir İ; olmadık ammā] olduk u ḥālā T, olmadık illā M, İ.

^{4b} güzār] güdāz İ.

^{5a} seyritlemedeyiz] seyritlemedeyüz M, İ, T.

⁶⁹ B 132b, İ 188b, T 87a, - M.

^{2b} ü] - İ; ārāyiş-i] ārāyiş ü İ.

^{3a} nāle-i feryād] nāle-i vü feryād İ, T.

⁷⁰ B 132b, M 75a, İ 188b, T 87a.

1. H̱ayme-i arḥ-ı ‘anīdīn sāyesi altındayız
Naḥl-i bi-berg-i ümīdīn sāyesi altındayız
2. Biz dıraht-ı sāye-endāz-ı cihān olmuş iken
Mīvesiz bir şāh-ı bīdīn sāyesi altındayız
3. Mürşid-i āgāh-ı bāṭın olduḡ ammā zāhirā
Sille-i dest-i mürīdīn sāyesi altındayız
4. Āfitāb faḡr u fāḡa yaḡdı yandırdı bizi
Biz ise sulṭan Ḥamīdīn sāyesi altındayız
5. Gölgemizden ḡayrı yoḡdur Fāzılā yoldaşımız
Öyle bir baḡt-ı sa‘īdīn sāyesi altındayız

71

. _ . _ / . . _ _ / . _ . _ / . . _

1. Qazā siḡāmına biz sīneyi siper ideriz
Helāk-geşte-i ‘ıḡkız neden ḡazer ideriz
2. Niyāz-ı būseyi nevresden eyleriz yoḡsa
Ḥaṭṭ-āverīn ruḡuna sāde bir naḡar ideriz
3. Būrehne itdi bizi arḥ-ı destimāl daḡı
Qomaz ki memsuḡa-i eşk-i çeşm-i ter ideriz
4. Bizi ne rütbede zerd itse miḡnet-i iflās
Kibārdan yine şanma ümīd-i zer ideriz
5. Vişāle naḡd-i dil ü cānı virseñ ey Fāzıl
Şaḡn ki şanma bu bāzārda ḡarar ideriz

^{1a} altındayız] altındayuz M, İ, T.

^{2a} biz] bir İ.

^{4a u]} - M.

⁷¹ B 132b, M 75a, İ 189a, T 87a.

^{2a} būseyi] buse-i M; yoḡsa] yoḡsa M, İ, T.

^{3b} eşm] - M.

^{4a} rütbede] rütbe İ.

^{4b} yine] - M, İ.

^{5a} vişāle] vişāl-i M; cānı] cān M.

^{5b} bāzārda] bārarda İ.

72

_ _ . / . _ _ . / . _ _ . / . _ _

1. Zevkîn bulamam gülşeniñ ol ğonçe-dehensiz
Ārām idemem hâşılı ol nazm-ı bedensiz
2. Fikr-i gül-ruhsârıñ ile bâğ-ı cihānıñ
Her ğonçesi bir hâr gelür çeşmime sensiz
3. Ruhsârına ol sebze-i haţ virdi letâfet
Yoğ revnağı bâğıñ eger olursa çemensiz
4. Nî‘ metleri hep gülşen-i dehrîñ elem-âlūd
Bir gül bulunur mı şu cihân içre dikensiz

5. Fâzıl fem-i cānāne içün çok cedel itdiñ
O dir deheni var öbüri dir ki dehensiz

73

. _ . _ / . _ . _ / . _ . _ / . _ . _

1. O çeşm o ğamze-i āhū-nigāhı biz bilürüz
Çulūba mālîk olan pādîşāhı biz bilürüz
2. Tarîk-i ‘aşkda ‘aql olmasun delîl bize
Helāka toğrı çıkan şāh-rāhı biz bilürüz
3. Bizi kıyāmet ile itme vā‘ izā taḥvîf
Helak-ı ‘aşkıız o bāzîçe-gāhı biz bilürüz
4. Amān amān şaķın ey şūḥ āh-ı ‘āşıkdan
Ne sîne-düz itdigin yeter āhı biz bilürüz

⁷² B 132b, M 75a, İ 189a, T 87b.

^{2a} cihānıñ] cenānıñ M, İ, T.

^{2b} çeşmime] hışmıma M.

^{5a} cānāne] cānān M; itdiñ] eyle M.

⁷³ B 133a, M 75b, İ 189a, T 87b.

^{1b} mālîk] mā’ıl M, İ.

³ Beyit: - B.

^{3a} ile] - M, İ.

^{3b} bāzîçe] yāziçe M.

^{4a} āh] - M.

^{4b} itdigin yeter] iden tîr-i M.

5. Vişāl için bize şad müjde eyledi ammā
‘Înādkārī-i baht-ı siyāhı biz bilürüz
6. Kō eylesün be-her aḥşām hey’etin tağyîr
Gice gözi ile baksaḳ o māhı biz bilürüz
7. Cihānda cürmümüz ancak telāsuḳ-ı ecrām
Ḥudāyı hışma götürmez günāhı biz bilürüz
8. Ferāğ-ı ye’s ile āsūde olmuşuz Fāzıl
Telāş-kārī-i erbāb-ı cāhı biz bilürüz

Fi-Ḥarfū’l-Sin

74

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Akçe yok ortada başdan başa ‘ālem müflis
Gerek ednā gerek a‘lā kimi görsem müflis
2. Şırma perçemli gümüş tenli olan dilberler
Sā’ir ādem gibi anlar daḥi pür-ğam müflis
3. Müflis olmak kişiye ḥaḳ bu ki ġāyet müşkül
Bā-ḥuşūş ben gibi hem ‘āşık ola hem müflis
4. Pāre pāre olamam akçe için hırş itmem
Gösterir nāz u ġinā ṭab‘ım olursam müflis
5. Bil efendi şakınup ġam yeme zevḳ it yan gel
Yalnız biz degiliz şimdi her ādem müflis

^{6a} hey’etin] hey’etiñ M, İ.

^{6b} baksaḳ] baksañ M, İ, T.

^{8a} Ferāğ-ı ye’s] Ferāğ u ye’s T; ye’s ile] ye’sle M, İ; āsūde] ālūde M.

⁷⁴ B 133a, M 75b, İ 189b, T 88a.

^{2a} olan] olana M.

^{2b} pür] bir M, M.

^{3b} ‘āşık] şā‘ir M, İ.

^{4b} olursam] olursa M.

⁵ Beyit: - B, T.

^{5a} bil] dili İ.

6. Gerçi çok kîse tehi müflis gördüm ammā
Görmedim toğrusı hîç sen gibi sersem müflis
7. Neyleyim girse eger destime māl-ı Kārūn
Olurum ben yine bu ṭab^ç ile oldum müflis
8. Nuḳre-i eşke bedel zer gibi eyler ḥande
Bulmadım ben hele Fāzıl gibi ḥürrem müflis

75

. _ . _ / . . _ _ / . _ . _ / . . _

1. Nedir bu baḥt-ı siyāḥ u bu ṭālī^ç -i ma^ç kūs
Ki eyledi beni her ārzumdan me'yūs
2. Belā budur ki dem-ā-dem terādūf-i ğamda
Göñül şikeste vü ḥāṭır ḥarāb u çehre 'abūs
3. Bu ḥālimi göricek düşmenim belā bunda
Gehi şemātet ider gāhi ḥande gāh efsūs
4. Egerçi luṭf u tesellī ider baña ammā
Olur ḥaḳīḳat ḥāl-i derūnıma cāsūs
5. Hemīşe cism-i nazarımdan āteşim peydā
Fürūğ-ı şem^ç i nühüfte ider mi hîç fānūs
6. Şikāyet eylemege ḥālimi kibāra ḳomaz
Bu bendeki şeref-i ṭab^ç u ğayret-i nāmūs
7. Yine bu derd ile ölmek cenābıma āsān
Kibār dāmenini Fāzıl eylemekden būs

⁶ Beyit: - B, T.

^{6a} kîse] kese İ; müflis] müflisi İ.

⁷ Beyit: - B, T.

^{7b} ṭab^ç ile] ṭab^ç la İ.

⁷⁵ "B 133a, M 76a, İ 189b, T 88a.

^{2a} budur] bu M, İ; ğamda] ğamdan M, İ, T.

^{5a} hemīşe] benümse M, İ, T.

^{7b} būs] pūs M.

Fi-Ḥarfü 'ş- Şın*

76

_ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Çeşm ü nigāh ü ğamzeyi efsûn kaplamış
Peykân-ı sîne-düz müje-i hûn kaplamış
2. Ruhsârı üzre zülf-i siyehkârını döküb
Güyâ ki mihri ebr-i siyeh-gün kaplamış
3. Nâçâr sîne tıtmalı çarhıñ sihâmına
*Eynel mefer** ki 'âlemi gerdün kaplamış
4. Âl ü siyâhî-i şafağ u şeble çarh-ı dūn
Sammūra şanki atlas-ı gülgün kaplamış
5. Fâzıl izâle olmak için reh-zenân-ı hūsn
Mülk-i cemâli haṭṭ-ı hümâyūn kaplamış

77

. _ . _ / . . _ _ / . _ . _ / . . _

1. Dilim rübûde-i bezm-i elest olup kalmış
O 'âlem içre hemân pây-best olup kalmış
2. Çü âsmân olur mürtefi' olan yek-reng
Zemîne bak ki televvünle pest olup kalmış
3. O ebruvânda mihrâb-nişîn iken nigeheim
Ruḥında şimdicek âteş-perest olup kalmış
4. Sifâl-i bâdeye seng-i yasağ degdi ki ḥayf

* Fi-Ḥarfü 'ş-Şın] Ḥarfü'ş-Şın B, - M.

⁷⁶ B 133b, M 76b, İ 190a, T 88b.^{1a} çeşm ü nigāh] çeşm nigāh M, İ.^{1b} sîne-düz müje-i] sîne-düzumuza B, sîne-dürumuza M, İ.

* Kur'an, Kıyamet 75/10: O zaman insan "kaçacak yer neresidir" diye sorar.

^{4a} siyâhî-i] siyâmî-i B, siyâhını M, İ.^{5a} reh-zenân] zehr-nân M, İ.⁷⁷ B 133b, M 76b, İ 190a, T 88b.^{1b} best] pest M, İ.^{2a} çü] çün M; olan] olana M.^{4a} ki] - İ; sifâl-i] sifâle M.^{4b} ü] - M, İ.

Mişāl u şīşe-i hātır-şikest olup qalmış

5. İştidi bu haberi rūḥ gibi olup pür-dāḡ
Telāş u ḥavf ile sāḡar-be-dest olup qalmış
6. Cihān çeşm-i bütāna varınca hep hüşyār
‘ Aceb ne ‘ aql ile Fāzıl ki mest olup qalmış

78

__ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Ol ḥattı-ı nev-resīde ne müşkül belā imiş
‘ Uşşāq-ı dil-efkāra görünmez kaçā imiş
2. Her şeb cemende hem-dem olurmuş nesīm ile
Bülbül meger o ḡonçe hezār āşinā imiş
3. Sükker diseñ o tatlı dehāna vebāli var
Müşk-i Ḥoten diseñ de o zülfe ḥatā imiş
4. Āhım saña toqunmadı billah ḥ‘ābda
Ref‘ eyleyen niḡābıñı bād-ı şabā imiş
5. Bildi meger ki dürd-i ḡamīrem imiş bu derd
Fāzıl belā meger ki baña mübtelā imiş

Fi-Ḥarfü ’ş- Şad*

79

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Meclis-i ‘ işretde eylerken bu şeb cānāna raqş
Farṭ-ı te’şīr-i şafādan eyledi kâşāne raqş

^{5a} gibi] ki M, İ.

^{6a} Cihān çeşm] Cihān ü çeşm T.

^{6b} Fāzıl] Fāzıla T.

⁷⁸ B 133b, M 77a, İ 190b, T 88b.

^{1a} resīde] demīde M, İ.

^{2b} o] ol M.

^{3a} tatlı] tatlu T.

^{5a} Bildi meger ki] Bildim ger ki T; bu derd] budur M.

* Fi- Ḥarfü ’ş- Şad] Ḥarfü ’ş- Şad B, - M.

⁷⁹ B 134a, 77a, İ 190b, T 89a.

2. Bir eli devr-i kadehde bir eli çarpârede
Ya'ni hem sâkîlik eyler hem ider her yâna rakş
3. Bî-vücûd olmuş nezâketden kemal-i şiveden
İstese eyler ser-mû üzre üstâdâne rakş
4. Böyle bir bezm-i vakâr-endâz ü şevk-engîzde
Eylese ma'zûrdur huşyârile mestane rakş
5. Kimi 'âbid kimi fâsık bir 'aceb seyrândır
Secde itdikde şurâhî eyledi peymâne rakş
6. Murğ-ı dil-kim gerdiş eyler şu'le-i ruhsâr ile
Şem'-i raşşân üzre gûyâ kim ider pervâne rakş
7. Hâme-i Fâzıl daği oldı dürefşân-ı tarb
Şahn-ı kâğıdda dem-â-dem rakş ider ammâ ne rakş

Fi-Ḥarfü 'd-Dâd*

80

— . — — / — . — — / — . — — / — . — —

1. Yâd-ı zülfündür efendüm vaşf-ı sünbül den ğaraż
Gül disem fehm it ki ruhsârındır ol gülden ğaraż
2. Şöhret-i hüsn-i cihân-sûz hây u hû-yı 'aşkıdır
Gönçeyi teşhîrdir feryâd-ı bülbül den ğaraż
3. Leb-be-leb olmak diler mînâ daği sâğar gibi

^{2b} her yâna] cânâna M, İ.

³ Beyit: - B.

^{3b} Bu dize: - M, ser-mû üzre üstâdâne rakş] - İ.

⁴ Beyit: - B, M, İ.

^{5b} İtdikde] itdikce M, İ, T.

^{6a} ruhsâr ile] ruhsârına M, İ, T.

^{6b} gûyâ kim] gûyâ ki kim M, İ.

* Fi-Ḥarfü 'd-Dâd] Ḥarfü 'd-Dâd B, - M.

⁸⁰ B 134a, M 77a, İ 190b, T 89a.

^{1a} redif: ğaraż] 'arz M.

^{1b} disem] diseñ M, İ, T; ğaraż] - M.

^{2a} u] - M, İ.

^{3a} mînâ dağisâğar] sâğar dağimînâ M, İ.

^{3b} kulğul] fülful M.

Būse-i l' al-i leb-i dilber o kılķıldan ġaraż

4. Şu' le-i ħasret taġitsun ħānumān şabırımı
Kāma irmekse baña şabr u taħammülden ġaraż
5. Neş' e-i mey çünki ġam-fersā-yı fikr-i āķıbet
Fāzılā def' -i te 'emmüldür hemān mülden ġaraż

Fi-Ĥarfü 't-Ṭā*

81

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Sıhr ü i' cāz u fiteñ ġamze-i ṭannāze menūṭ
Çāh-ı Bābil o veled çeşmine olmuş meşrūṭ
2. Kalmadı rābıṭa-i ḥāl dil-i dīvāne
Olalı silsile-i zülf-i belāda merbūṭ
3. Mesken-i şāh-ı muḥabbet olamaz başka serāy
Ĥāne-i dil gibi hem vāsi' ola hem mażbūṭ
4. İrmedi menzil-i maķşūdına āhū-yı murād
Oldı serkeşte-i pehnāver-i hāmūn-ı ķunūṭ
5. ' Aks-i ser-naķş dil-i Fāzıl-ı nākāmımdır
Kāġıd-ı arız-ı cānānede n' olsun o ḥuṭūṭ

Fi-Ĥarfü 'z-Zā*

82

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Dilimiz silsile-i zülf-i dü-tādan maḥzūz
Öyle me'lūf belādır ki belādan maḥzūz

* Fi-Ĥarfü 't-Ṭā] Ĥarfü 't-Ṭā B, - M.

⁸¹ B 134a, M 77b, İ 191a, T 89a.

^{1a} ṭannāz] ṭannār M, İ.

^{1b} o] - T.

^{3b} hem] - M; olalı]ola M.

^{5a} ' aķs-i] ' aksi İ.

^{5b} ḥuṭūṭ] ḥuṭūṭ M.

* Fi-Ĥarfü 'z-Zā] Ĥarfü 'z-Zā B, - M.

⁸² B 134b, M 77b, İ 191a, T 89b.

2. Derd-i 'aşkında o şūhuñ ne o lezzet bilmem
Olamaz h̄aste-i ālāmı şifādan maḥzūz
3. Dili ağlatmağa ol ğamze-i ser-keş mecbūr
Şāhiddir na' re-i feryād-ı gedādan maḥzūz
4. Biz o hicrān-keş ü mu' tād-ı belā-yı cevriz
Ey cefācū bizi zann itme vefādan maḥzūz
5. Cān virir ma' reke-i çeşm-i bütāna Fāzıl
Görmedim öyle kazā-dīde kazādan maḥzūz

Fi-Ḥarfū 'l- Fā*

83

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Hem ider sīnemi peykān-ı nigāhına hedef
Olmasun dir o kemān ebru yine cāna telef
2. Meh yüzüñ zīnet ü fer buldı siyeh ḥālīñ ile
Şeb-i qadr ile nitekim ramazān buldı şeref
3. Bir hoş āvāzeli ḥ'ānendeye baht-ı nā-sāz
Beni düş itdi dögünsem n'ola mānend-i def
4. Zāhidā tevbe-i peymān gider 'aqlım ile
Gelicek meclise ol muğbeçe peymāne be-kef
5. Feyz -i ḥaqq kuzlüm-i endişeme ebr-i nisān
Fāzılā lü'lü'-i ma' nīye sözüm oldu şadef

Fi-Ḥarfū 'l- Kāf*

^{2a} ne o lezzet] ne oldu T.

^{4b} vefā] cefā M.

* Fi-Ḥarfū 'l- Fā] Ḥarfū 'l- Fā B, - M.

⁸³ B 134b, M 77b, İ 191b, T 89b.

^{1b} cāna] cān M, İ.

^{2a} yüzüñ] ruḥın M, İ, T.

^{2b} şeref] bu şeb M.

^{3a} ḥ'ānendeye] ḥ'ānende-i M, İ.

^{5b} ma' nīye] ma' nāya M; şadef] şaf M.

* Fi-Ḥarfū 'l- Kāf] Ḥarfū 'l- Kāf B, - M.

84

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

1. Seyr-i gülzâra buyur serv-i revânım sık sık
Bülbülün aklına gül beñzine vir çalıklık
2. Hâne yaptırdım efendüm saña dil-i nâmende
Ânı görmezsen eger hâzretine lâyıķ yık
3. Ğamı çıkarmak için bezm-i neşat-efzâdan
Didi çâr-pâresi ol çengi civânın çık çık
4. Her daķıķa getürür ‘aķlıma ol rakķâşı
Ah ol aşılacak sâ‘at idince taķ tıķ
5. Öyle zor eyledi endişeye Fâzıl suhanım
Ağlayup hâme-i bîçâre çağırdı vıķ vıķ

85

_ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Gerçi ğarîb-i bî-vaṭanın âşinâsı yok
Ammâ kabûl olmayacak bir du‘âsı yok
2. Luṭf it begim yeter sitem ü cevri eylediñ
Ḥaķķın bu rütbe zulme efendi rızâsı yok
3. İtse nigâh sînesine yüzini görür
Ol şâh-ı hüsne âyineniñ iktizâsı yok
4. Bir âfitâb-ı cilve-ger ammâ çeh-i fâ‘ide
Zerre kadar üftâde-i ‘ışķa vefâsı yok
5. Fâzıl ümîd-i merḥamet itme o şuhdan

⁸⁴ B 134b, M 78a, İ 191b, T 89b.

^{1b} bülbülün] bülbülün T.

³ Beyit İ nüshasında 76. gazelin 2. beyti olarak tekrar etmiştir.

^{4b} aşılacak] aşılaķ B; taķ tıķ] dıķ dıķ B.

^{5a} endişeye Fâzıl sühenim] endişe-i sühenim Fâzıl M, İ.

^{5b} çağırdı] çağırdu T.

⁸⁵ B 134b, M 78a, İ 192a, - T.

^{2a} it] - İ.

^{4a} çeh] ceh M.

Zîrâ ki zulm itmesiniñ intihâsı yok

86

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Dil ẖarâb u cigerim yâreli sînemde yanık
Ser-te-ser şehr-i derûn zelzele-i ğamla yıkık
2. Ğamı çıkarmak içün bezm-i neşâf-efzâdan
Didi çâre pâresi ol çengi civânîñ çıkçık
3. Vâ' iz-i chl-i şekim ta' n idicek ey sâkî
Sözi bir rāhat ẖulkûm ile boğazına tık
4. Fâzılâ ben daħi bilmemki ne yapsam n'etsem
Dil ẖarâb u cigerim yâreli sînemde yanık

87

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Olmasun kimse o nâzik tene aşlâ ' âşık
Kıışkanur kendü daħi ẖüsnüne zîrâ ' âşık
2. Beşer âşüfte-i dîdâr-ı mülk-i müştâkı
H̱aşılı ol mehe ednâ ile a' lâ ' âşık
3. Ser-nümâ olsa eger zîr-i külehden perçem
Olur elbet saña başdan başa dünyâ ' âşık
4. Görseler cân-ı ' azîzî telef idüp yoluna
Daħi olur idi Yûsufî Züleyhâ ' âşık
5. Tığrısın söyleyeyim kalmadı efkâra mecâl
Saña çokdan beridür Fâzıl-ı şeydâ ' âşık

⁸⁶ B 135a, İ 192a, - M, T.

² Beyit: - B.

⁸⁷ B 135a, M 78b, İ 192a, - T.

^{2a} dîdâr-ı] dîdârı M, İ.

^{5a} tığrısın] tığrısıñ M, İ; söyleyeyim] söyleyemem M, İ; efkâr] inkâr M, İ.

88

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Baña gâyetle güç geldi efendüm senden ayrılmak
Hakikat hayli müşkil şehlevendim senden ayrılmak
2. Niçe ' âşıkları âhir âyırđı tatlu cânından
O rütbe telhdir ey la' lî-kanadım senden ayrılmak
3. Göñüller dâğdâr u dîdeler giryân olur elbet
Şaķın âsân degildir dil-pesendim senden ayrılmak
4. Hemîşe cân u dil pâ-buste-i kayd u belâ oldu
Çatı düşvâr itmiş zülfî kemendim senden ayrılmak
5. Helâk olmakda Fâzıl h' âhiş-i dîdâr ile sirâyet
Hakikat hayli müşkil şehlevendim senden ayrılmak

89

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

1. Ehl-i ' aşka bir belâ-yı nâgehânîdir firâķ
Çâresiz kûyâ kazâ-yı âsmânîdir firâķ
2. Pençe-i destinde çok diller zebûn u nâtüvân
' Arşa-i derd ü belânîñ pehlivânıdır firâķ
3. Mübtelâsı dâ' imâ hayretle ser-gerdân olur
Bâ' iş-i ekdâr u def' -i şâdmânîdir firâķ
4. Ağlamaz cevri ü cefâ-yı dilberinden kimse hiç
' Âşıķânîñ bâ' iş-i âh u figânîdir firâķ

⁸⁸ B 135a, M 78b, İ 192b, - T.

^{2a} âhir âyırđı] âyırđı âhir M, İ.

^{2b} telhdir] telh ider M; kanadım] efendüm M, İ.

^{3a} u] - M, İ.

^{3b} dil-pesendim] şehlevendim M; ayrılmak] - M.

^{4b} zülfî kemendim] zülf-i kemendim M; ayrılmak] - M.

^{5b} hayli] hayli M.

⁸⁹ B 135a, M 78b, İ 192b, - T.

^{2b} derd ü] der ü M; pehlivânıdır] behlivânıdır M.

^{4a} hiç] lik M, İ.

5. Şebde ol rûh-ı revânı fikredince şevkden
Fâzılın bir tırfe derd-i cānistānīdir fīrāk

90

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Ben o zehr-ābe-i hoş zehr-i mey-i cām-ı fīrāk
Gerçi ‘uşşāka ecel va‘desi hengām-ı fīrāk
2. Renciş-i firqate şabr itmege tākāt mı kalur
Mebde-i vuşlat eger olmasa encām-ı fīrāk
3. Tiredir baht-ı siyāhım gibi çeşmimde yine
Leyletü ‘l-kadr eger olursa dahī şām-ı fīrāk
4. Gāhice girye gehī nāle gehī āh ü figān
Bu siyāk üzre mürür itmede eyyām-ı fīrāk
5. Hāmeler yanmada Fâzıl ne bu söziñdeki sūz
Ġālibā yaqdı seni āteş-i ālām-ı fīrāk

Fi-Ḥarfü ‘l- Kef*

91

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Mest-i nāzım yaqışur saña güzellik terlik
Ayağın altına pāpūş gibi dilberlik
2. Öyle bir çeşm-i ġazūbāne nigāhın var kim
Ānı güldürmege Mirrīh ider kaşmerlik
3. Kimi şāhım kimi māhım didi ‘uşşāk saña
Bunları luṭf ile tezkīr idersen erlik

⁹⁰ B 135b, M 79a, İ 192b, T 90a.

^{1a} ābe-i hoş] ābe-keş M, İ, T.

^{4b} itmede] itdi İ.

^{5a} bu] - M, İ.

* Fi-Ḥarfü ‘l- Kef] Ḥarfü ‘l- Kef B, - M.

⁹¹ B 135b, M 79a, İ 192b, T 90a.

^{1b} pāpūş] bābūç T, pābūc M, İ.

^{3a} kimi māhım] kim ḡānım T, kimi cānım M, İ.

4. Penbeden nāzīk iken cism-i laṭīf-i pākīñ
Dil-i saḥtīñ ne devā şan'atı āhengirlik
5. Rind-i peymāne-keş-i bāde-i 'aşkıñ Fāzıl
Nev-hilāl itse sezā meclisime sāğarlık

92

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Bā' iş-i derd ü cefādır fırqatīñ
Ḥāşılī miḥnet-fezādır fırqatīñ
2. Ğayrı bilmem neydigin ammā baña
Her demi rûz-ı cezādır fırqatīñ
3. Ger-şikest olsa n'ola bāzū-yı şabr
Hiç çekilmez bir belādır fırqatīñ
4. Fıkr idince lîk cevri-i ğamzeñi
Ol zamān zevk ü şafādır fırqatīñ
5. Herkesi Fāzıl gibi zār ü ḥarāb
İtmege pek mübtelādır fırqatīñ

93

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Göster ey ḥāl-i siyeh ketm itme nūrāniyyetiñ
Bunca demdir meh gibi ruḥsār ile ünsiyyetiñ
2. Yemmde mähiler felekde mäh ḥüsnün fıkr ider
Bālîğ olmuş yok netice künhüne mähdiyyetiñ
3. Yeter çeşmiñ cānım içre ancak eylesin nihān
Yok mudur cānā dil-i nāşādıma emniyyetiñ

^{4b} şan'atı] şan'at-ı İ.

⁹² B 135b, M 79a, İ 193a, - T.

^{1a} ü] - M, İ.

^{2a} ğayrı] ğayra M, İ; neydiğin] netdigin M.

^{2b} demi] zamān M, dem İ.

^{4b} ü] - İ.

^{5a} ḥarāb] ḥarāb M.

⁹³ 135b, M 79b, İ 193a, T 90a.

4. Mûy-ı zülfün bir yere cem^ç oldu hep şayd-ı dile
Bir perîşânlıktır elbet şöñ her cem^ç iyyetiñ
5. Bu cefâlar bir iki gün ^çömr içün çokdur bize
^çÂkıbet ey dehr cân almağ degil mi niyyetiñ
6. Teşne-cûlar ser-nigün olur bu miñnet-ğânede
Bağsaña ^çâlemde tiryâkileriñ keyfiyetiñ
7. İrdi hep mağşûda çarğ-ı dūnda nâ-ehl olan
Saña mâni^ç oldu ammâ Fâzılâ ehliyyetiñ

94

__ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Dest-i belâda tiğ-i mücellâ mıdır қаşıñ
Yâ қabza-i қазâda iki yâ mıdır қаşıñ
2. Müşğîn-i kil-k-i kâtib-i қudretle ğâlibâ
Levh-i cemâliñe çekilen râ mıdır қаşıñ
3. Olmuş namâzgâh-ı müselmân u kâfirân
Mescid midir yâğūd kilisâ mıdır қаşıñ
4. Hâlvat-serây-ı ğamze vü çeşm üstüne yâğūd
İki kemer mi tâğ-ı mu^ç allâ mıdır қаşıñ
5. Murgân-ı dil-şikârına şehbâz-ı çeşm içün
İki güşâde-bâl-ı muṭarrâ mıdır қаşıñ
6. Virdi ziyâ o nūr-ı siyeh mâh rûyîña

^{4b} her] ol M.

^{6a} miñnet] cem^ç iyet M, İ.

^{6b} tiryâkileriñ] tiryâkilerin M.

^{7a} dūnda] dūndan İ.

⁹⁴ ⁸⁴ B 136a, M 79b, İ 193a, T 90b.

^{1b} қabza -i] қabza M.

^{2b} çekilen] çekilân B.

^{3a} u] - M.

^{3b} yâğūd kilisâ] yâğūd ki kinisâ T.

^{4a} üstüne yâğūd] içün İ.

Bilmem hilâl-i târem-i vâlâ mıdır kaçışñ

7. ‘Uşşāk-ı zârile hep işâretle söyleşür
Üstâd-ı fen şîve-i îmâ mıdır kaçışñ
8. Zülfün hele bilindi ki müşk-i Hoten imiş
Bilmem aceb ki ‘anber-i Sârâ midir kaçışñ
9. Yâhûd ki medh-i Hazret-i Sulţân Selim için
Bilmem iki zebân-ı suhan-zâ mıdır kaçışñ
10. Yâ sine-i ‘adûsını delmek için ‘aceb
Dü-hançer-güşâde-i müheyyâ mıdır kaçışñ
11. Her cins ile tekellüm ider şad-lisân ile
Ey şûh kîlk-i Fâzıl-ı gûyâ mıdır kaçışñ

95

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Buyuruñ hâne seniñdir güzelim hoş geldiñ
Dilber-i şîve-gerim bî-bedelim hoş geldiñ
2. ‘İyd yaklaştı begim gel beni kurbân eyle
Gel ey ğamzesi tîğ-i ecelim hoş geldiñ
3. Hâmeyi şânma ki feryâd idiyor didi saña
Vaşf-ı pākize-i zîb ğazelim hoş geldiñ
4. Alayım destime şimdengerü şemşîr-i nizâ‘
Halk eyle bâ‘ is-i cenk ü cedelim hoş geldiñ

^{9b} hançer-güşâde-i] hançer-güşâde ü T.

^{10a} ‘aceb] ‘açeb T.

^{10b} güşâde] güşâd M, İ.

^{11a} şad-lisân ile] şad-lisânla M, İ, T.

^{11b} Fâzıl-ı] Fâzıla M.

⁹⁵ B 136a, M 80a, İ 193b, - T.

^{1b} dilber-i] dilbere M.

^{2b} gel] gele M.

^{3b} pākize-i] pākize M.

^{4b} geldiñ] - M.

5. Dîdeler rûşen ola Fâzıl ol meh-rû geliyor
Tîre meclisdeki şem‘ -i emelim hoş geldiñ

96

— . — — / — . — — / — . — — / — . —

1. Hânümânsız riyâdır çeşmle îmalariñ
Ser-birün-ı perde-i ‘ işmet ider rüsvâlarıñ
2. Ğamze-i sevdâ-geriñ sūd itdi sūk-ı ‘ âşķda
Bir nigâh-ı lûṭfa bîn cân virdiler şeydâlarıñ
3. Feyzine muḥtâc iken sâĝar ḥuzûrunda yine
Ser-fürû olmuş ‘ acâyib meşrebi mînâlarıñ
4. Nâ-hirâs üftâdelikden hep fürû üftâdegân
Fikri lîk üftâdeler ḥavfindadır bâlâların
5. Çeşmidir çünki cihânda fark iden nîk ü bedi
Fâzılâ aĝmâz-ı ‘ ayn it cürmüne a‘ mâlariñ

Fi-Ḥarfü ‘l-Lâm*

97

— . / . — — . / . — — . / . — —

1. Eyyâm-ı bahâr irdi gönül şevķile şâd ol
Gül gibi hemân gülşen-i sînemde güşâd ol
2. Nâ-maḥreme fâş eylemeden râz-ı nihânı
Pervâne gibi sūḥte-i ṭab‘ -ı ‘ inâd ol
3. Bir silsiledir pâ-yı emelde neseb-i pâk
Maḥrûm olayım dirseñ eger pâk nihâd ol

^{5a} rûşen] revîş İ; ol] o M, İ.

^{5b} meclisdeki] meclisde M, İ.

⁹⁶ B 136b, M 80b, İ 194a, T 90b.

^{1a} Hânümânsız] Hânümânsuz M, İ, T.

^{4b} üftâdeler] üftâde İ, T; ḥavfindadır] ḥavfinda M.

* Fi-Ḥarfü ‘l-Lam] Ḥarfü ‘l-Lam B, - M.

⁹⁷ 136b, M 80b, İ 194a, T 91a.

^{1a} şevķile] şevķle B.

^{3b} maḥrûm] maḥrem M; dirseñ] dirsen M, T.

4. İşlâhı kutâ cümlesi bûs ide ayâğın
Şahbâ gibi var mâye-i erbâb-ı fesâd ol
5. Fâzıl mey ü dilberle bütün yâd olunursın
Şimdengerü terk eyle biraz hayr ile yâd ol

Fi-Ḥarfü 'l-Mim **

98

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Ben o perverde-i gehvâre-i 'izz ü câhım
Terbiyet-yâfte-i hûş-serây-ı şâhım
2. Hünerim şa' şa' a-pîrâ-yı fezâ-yı 'irfân
Çarḥ-ı vâlâ-yı kemâlâtda yektâ mâhım
3. Ben ki maḥrûm-ı hevâ vü hevesim nâ-kâmım
Ben ki me'yûs-ı ḥuşul-ı emel-i dil-h'âhım
4. Ya' nî tâ rûz-ı belâdan berü mecbûr-ı belâ
Mübtelâ-yı elem-i 'aşq u ğam-ı cangâhım
5. Maṭlabım iki cihân içre degildir maḥlûk
Fâzıl-ı dil-şüde-i ehl-i dil ü âgâhım

99

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. 'Âşıkın başına püsküllü belâdır perçem
Dili bend itmege zencir-i kazâdır perçem
2. Bağçe-i 'işvede sünbül gibi katmer katmer
Olmuş ârâyiş-i gülzâr-ı şafâdır perçem
3. Sâllanur gerden-i berrâk u ruḥ-ı pür-tâne

** Fi-Ḥarfü 'l-Mim] Ḥarfü 'l-Mim B, - M.

⁹⁸ 136b, M 80b, İ 194a, T 91a.

^{3a} hevesim] heves-i M

^{3b} emel-i] emelim M, İ.

^{5b} Fâzıl-ı] Fâzıla M; ü] - M, İ.

⁹⁹ B 136b, M 81a, İ 194a, T 91a.

^{2a} 'işvede] 'aşqda İ.

^{3a} pür-tâne] pür-tâbe T.

Güyyiâ mirvaḥa-i bād-ı şabâdır perçem

4. Şâne urdukca aña bâğda engüş-t-i nesīm
Nāfe-i Çīn gibi ġāliye-sâdır perçem
5. Baḥt-ı Fāzıl mı bu dūd-ı siyeh āh mıdır
Bu siyehlikde ḥaḳīḳat ḳatı nâdır perçem

100

_. _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Ġonçe-i nāzım ki istiġnâ saḳālımdır benüm
Sürḥī-i müjem ḥacâlet-i reng-i alımdır benüm
2. Ben o mihrim kim zevālımdır baña ‘ayn-ı ṭulū‘
Öyle bir māhım ki noḳşānım kemālımdır benüm
3. Ol siyeh baḥt u perīşān-ḥāletim her vechile
Zülf-i pīç-ā-pīç-i dilber ḥasb-ı ḥālımdır benüm
4. Şābit ü seyyāre bilmem ben o çarḥ-ı ‘işveniñ
Ġamzesi Mirriḥim ebrūsı hilālımdır benüm
5. Ben şehīd-i teşneyim zemzem muḥarremdir baña
Bāde-i ḥūn-ı ciger-i Fāzıl ḥelālımdır benüm

101

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Dest-i taḳdīre ‘inān-ı dili teslīm idelim
Ya‘nī şaḥrā-yı rıza semtini taşmīm idelim
2. Atalım pūte-i ‘aşḳ içre dil-i jengārı
Kimyā ile o āhen-i şaffeti sīm idelim

^{4a} urdukça] urdukça T.

¹⁰⁰ B 137a, M 81a, T 91b, - İ.

^{1b} müjem]şerim B, M, İ.

^{2a} Kim] ki M, İ.

^{3b} ḥasb-ı ḥālımdır] ḥasb u ḥālımdır İ.

¹⁰¹ B 137a, M 81b, İ 194b, T 91b.

^{1a} ‘inān]‘inā M.

^{2a} jengārı] dengārı M.

3. Bādeniñ zevkını mümkün mi ki bilsün şūfī
Nice reng-i güli ā‘mâlde tefhīm idelim
4. Tîğ-i kaçşāb ise ser-tiz gerek sulţānım
Nice bir ğamze-i cellādına ta‘līm idelim
5. Gördiği zālîme düşdi dil-i Fāzıl bilmem
O belāyı nice biñ dilbere taḫsīm idelim

102

__./__./__./__.

1. Ben rāzdān-ı ğamze-i dilkeş degil miyim
Tır-i kazāya ben daḥi tirkeş degil miyim
2. Hızr ile maṭlab itdiği ābım Sikenderiñ
Mūsā cebelde gördiği āteş degil miyim
3. Ğamzeñle dāğ dāğ büyür cism-i sādemi
Şāyeste-i kabā-yı münakḫaş degil miyim
4. Tîğ-ı nigāha şorsaña ḥāl-i derūnımı
‘Aşkıñla āh ben de müşevveş degil miyim
5. Gāhī virir naḳāşet ü gāhī virir kemāl
Dest-i felekde Fāzıl-ı meh-veş degil miyim

103

..__./..__./..__./..__.

1. Meclis-i ‘işrete ol şūḥı celīs eyleyelim
Vaḥşīdir çünki ol āhūyı enīs eyleyelim
2. Devlet-i ğamze-i ḥākānına ḥūnīn-i kātib
İşte Mirrīḥi sezā vaḳ‘a-nüvīs eyleyelim

^{4a} ise] dise M.

¹⁰² B 137a, M 81b, İ 195a, T 91b.

^{1a} rāz-dān-ı] rāz-ı dal M, İ.

^{2a} Hızr ile] Hızrile T; Mūsā] Mūsī T.

^{5a} kemāl] kemālī M.

¹⁰³ B 137a, M 81b, İ 195a, T 91b.

^{1b} ol] o İ.

3. Binelim baħr-ı tevekkülde rızâ zevraķına
Bād-ı zūr-āver-i taķdīri re'is eyleyelim
4. ˘urfe mi' mār u mühendis ķalem ü endīše
Beyt-i ma' mūre-i eş' ārı esīs eyleyelim
5. 'Uķde-i ğunne vü idġām ile olmaz eş' ār
İşte Fāzıl gibi eş' ārı selīs eyleyelim

104

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Ol şafā-yı bağda ben kūşe-i miħnetdeyim
Kāma na'il oldı herkes ben yine ħasretdeyim
2. Derd-i ' aşķ var ol ķadar şimdi benüm sīnemde kim
Ķangı derde fikri şarf itsem deyü ħayretdeyim
3. Söylesem düşmen güler ketm eylesem gönlüm yanār
Söylenilmez ketm olunmaz öyle bir ħāletdeyim
4. Va' de-i erbāb-ı devlet hep baña ħātırdasın
Kim virir bir şu disem ben ħātır-ı devletdeyim
5. Müflis-i Kārūn-edā bī-baħt-ı ' ālī himmetim
Fāzılā seyr it ne müşkil ˘urfe-i keyfiyyetdeyim

105

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Çekmezem ġam ķaddimi eyler ise ālām-ı lām
Benden evvel oldı cevr-i devr ile sersām-ı sām

^{3b} Bād-ı zūr-āver-i taķdīri re'is eyleyelim] Beyt-i ma' mūre-i eş' ārı selīs eyleyelim M, İ.

^{4a} ü] - İ.

^{4b} esīs] selīs M.

^{5a} ğunne vü idġām] ğunne-i idġām M, T.

¹⁰⁴ B 137b, M 82a, İ 195a, T 92a.

^{1a} ol] al İ.

^{1b} ħasretdeyim] firķatdeyim M, ħayretdeyim İ.

^{2a} Derd-i ' aşķ] Derdler T, der-i dil M, İ.

^{5b} ˘urfe-i] ˘urfe İ.

¹⁰⁵ B 137b, M 82a, İ 195b, T 92a. Başlık: Müzeyyel Berāy Şeyh Murādzāde İ, T.

^{1b} devr] dehr M, İ, T.

2. Toldurup çeşmim mey-i hūnīn-i eşkimle meger
Mest iken şanmış ānı gerdūn nā-fercām-ı cām
3. Açmadı gül-gönçe-i maḳṣūdı bunca nev-bahar
Ḳandedir ey bāḡbān-ı dehr bu hengām-ı kām
4. Dehri bilmem ba^c d-ezīn bir zātı buldum kim anıñ
Herkese dest-i seḡāsından olur in^c ām-ı ām
5. Müftī-i vālā-yü's-seyyīd-i ḡalīl-i nūr-baḡṣ
Kim anıñ hecrinden oldu şubḡ-ı ehl şām-ı şām
6. ^cIyd-ı dāmen-būsına geldi ḡamı fermān idüb
Ya^c ni olmuş āna gerdūn-ı dūn hem bayram-ı rām
7. Fāzılā murḡ-ı dil-i ma^c nāya olmuş ḡüyyā
Zūlf şūḡ-ı dilerbādır kilik-i ḡub-endām-ı dām

106

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Şem^c -i kāfūr-ı dü-sāḡında helāk-ı nūrum
Ya^c ni pervāne gibi yansam eger ma^c zūrum
2. Tepeden tırnaḡa dek ḡüsni müsellemm ammā
Neyleyim ben de o baldırlarına mecbūrum
3. Eyledi ḡatırma tozluḡı īrāṣ-ı ḡubār
Vāh ki ol sāḡını seyr eylemeden mehcūrum
4. Sāḡ-ı şīrinini feryād ile kıldım teşhīr
O şeker rengi olan baldırına zenbūrum

^{4a} zātı] zāt M, İ, T.

^{4b} in^c ām-ı ām] in^c āmü'l-ḡām T.

^{6a} būsına] pūsına M, İ; fermān] fernāb T.

^{6b} olmuş] oldu M; dūn] dūn u T, - M, İ.

^{7b} dilerbādır] - T.

¹⁰⁶ B 137b, M 82b, İ 195b, T 92a. Başlık: Bālāda işāret olununan bāldır ḡazellerindendir İ.

^{2a} tepeden] tebeden T.

^{3a} īrāṣ-ı] īrāṣ M.

5. Mû degildir kör yılan sâķ-ı mücellâsında
Aks-i müjgânım ile Fâzıl aña mestûrum

107

. _ . _ / . . _ _ / . _ . _ / . . _

1. O nevrêsîde amân bir belâ ki aňladamam
Nühüfte ğamzeleri bir ķazâ ki aňladamam
2. O şavr o cevır o tenâfûr o ğamze-i pûr-kîn
O kâfır öyle celâlî edâ ki aňladamam
3. ‘Îzâr-ı pâki ‘arķ tókdi eşkim aķdıķça
Bu âb u tâb ile bir mâcerâ ki aňladamam
4. Nesîme ģande ider bûlbûle tekâ-bûlar
O ģonçe öyle hezâr âşinâ ki aňladamam
5. Cenâb-ı ‘ârife Fâzıl olur mu pey-revlik
Yegâne öyle bir ehl-i zekâ ki aňladamam

108

. . _ _ / . . _ _ / . . _

1. Virmesûn ol şanem aġyâra selâm
Virilür mi şaf-ı küffâra selâm
2. Zülfe uğrarsan eger bâd-ı şabâ
Eyle bizden ol dil-i zâra selâm
3. Göñlüne düşdi fûrûġ-ı ‘aşķı
Kime virdise o meh-pâre selâm
4. Ol ġüzel virmez ise řaġ olsun
Ben gibi ģaste ġam-ģ̃ora selâm

^{5b} ‘aks-i] ‘aksi İ; müjgânım ile] müjgânımile İ, T.

¹⁰⁷ B 138a, M 82b, İ 195b, T 92b. Başlık: Nazîre Be-‘ Ârif Efendi İ, T.

^{2b} kâfır] ġül-ruġ B, oňlar M, İ.

^{3a} tókdi] dökdi M, İ; aķdıķça] aķdıķca M, İ.

^{4a} bûlbûle] belîle T, bûlbûl M; tekâ-bû] tekâ-pû M, İ.

^{4b} ģonçe] ģonce M, İ.

¹⁰⁸ ¹³ M 81a, İ 194b, - B, T.

^{4a} virmez] bilmez M.

109

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

1. Āh o kâtib çeledi ğamzesi cellād-ı kalem
Nûrdan cismi mürekkeb o melekzād-ı kalem
2. Belde yaldızlı devâtı o edâ-yı şîrîn
Düşdi zencîrine hep ‘âşîka ferhâd-ı kalem
3. Hâmeye her ne zamân ol yed-i beyzâyı şunar
Nûr ile nağl-i tecellî ola şimşâd-ı kalem
4. Gidelim seyr-i Kağıthâne ey şûh didim
Sînesin açdı nezâketle o evlād-ı kalem
5. Teni bir sâde varakdır o kalem barmaqlı
Şehr-i şâfi gibi erbâb-ı dile zād-ı kalem
6. Çekdi tuğrâ-keş-i kudret yüzüne bir hatt-ı nev
Āferîn itdi aña Fâzıl Bihzād-ı kalem

110

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Görüp nûr-ı ruhuñ hûrşîdden mehtâbdan geçdim
Umup la‘l-i lebiñ cām-ı şarâb-ı nâbdan geçdim
2. Olup nâbûd-ı cismim ‘aşk ile bir rûh kalmışdır
Hulâşa bu hevâ vü nâr u hâk ü âbdan geçdim
3. Ben ol bâziçe-i bād-ı belâyım rûzgâr içre
Mişâl-i mevc bañr-ı ğamda şad girdâbdan geçdim
4. Der mevlâdan özge intisâba görmedim şâyân

¹⁰⁹ ¹⁴ M 83a, İ 196a derkenar, - B, T; İ’de manzume derkenarda olduğu için dize sonlarındaki bazı sözcükler eksiktir.

^{1b} cismi] cism İ.

^{4b} evlād] veled M.

¹¹⁰ B 138a, M 83a, İ 196a, T 92b.

^{1a} hûrşîdden] hûrşîdini M, İ.

^{2a} nâbûd] tâbûd M; cismim ‘aşk] cism-i ‘aşk M; ‘aşk ile] ‘aşkla M, İ, T.

^{2b} hâk ü âbdan] hâk âbdan M.

Egerçi pertev-i hürşîd-veş şad bâbdan geçdim

5. Geçilmez toğrısı ol yârdan Fâzıl ki ‘aşk ile
Dü-‘ âlemden emelden hâtır-ı aḥbâbdan geçdim

111

— . — — / . — . — / . . —

1. Mevc-hîz-i günâhdır gönlüm
Sanki baḥr-ı siyâhdır gönlüm
2. Gâh olur kim sipîhr-i sînemde
‘Aşk-ı nûr ile mâhdır gönlüm
3. Ser-te-ser şevk ile güzer-gehde
Bu el-‘aceb şâhid-i âhdır gönlüm
4. Gâhîce bir gedâ-yı bî-şervet
Gâhîce pâdişâhdır gönlüm
5. Nüktedân-ı ḥaḳâyık olduḡuma
İşte Fâzıl-ı güvâhdır gönlüm

112

— . — — / — . — — / — . — — / — . —

1. Miḥnet-i ‘aşkıñla dünyâyı ferâmûş eyledim
Nâlelerle ‘âlemi ḥayrân u medhûş eyledim
2. Gevher-i esrâr-ı ‘aşkıñ bende maḥfîdir yine
Her ne deñlü ‘aşk ile deryâ gibi cûş eyledim
3. Muḥtemeldir la‘lini emmek o mest-i ‘işveniñ
Çünkü rû’yâda bu şeb bir câm-ı mey nûş eyledim

^{5a} ki] be M; ‘aşk ile] ‘aşkile M, İ, T.

^{5b} ‘âlemden] ‘âlemde B.

¹¹¹ B 138a, M 83a, İ 196a, T 92b.

^{1a} günâhdır] kenâr M.

^{2a} sînemde]sineme T.

^{3a} şevk ile güzer-gehde] ‘âleme güzer-gehdır M, İ, T.

^{5a} olduḡuma] olduḡum İ.

¹¹² B 138a, M 83b, İ 196a, T 92b.

^{2b} ‘aşk ile] ‘aşkile M, İ, T.

4. Söylesün halk-ı cihân ister durûğ isterse râst
Penbe-i ‘irfânı ben sedd-i reh-i gûş eyledim
5. Şâh-ı ‘aşkım âsmân-ı tab‘ım ki Fâzıl şimdi ben
Tab‘ıma tâc-ı ser-i hûrşîdi ser-pûş eyledim

113

. _ . _ / . . _ _ / . _ . _ / . . _

1. O gönçeyim ki dilim çâk-ı ârzû-yı nesîm
Meşâm-ı câna ne demler gelür bu bû-yı nesîm
2. Nesîm nâmına bir şûh-ı Müsevîye düşüb
Dilim hevâ-yı muhabbetle bir sebû-yı nesîm
3. Ne sîm kaldı ne zer lâle-i gûşâde gibi
Dehân-h‘âhişi tutdım hemân boy-ı nesîm
4. Musahhar olsa odur rûzgâr-ı Süleymâna
Girer mi pençe-i tashîre hiç gelû-yı nesîm
5. O âfetiñ bilemem Fâzılâ ki ben nesiyim
Şükufte gül gibi göz açmışım bi-rû-yı nesim

114

_ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Gel ey helâk-ı gâmze-i fettânîñ oldıgım
Cân muntazır kudûmuna kurbânîñ oldıgım
2. Ey meh firâkıñ ile cemâd oldı ehl-i ‘aşk
Göster cemâliñ âyını şa‘bânîñ oldıgım
3. Mesmû‘-gûş-ı nahvetiñ olmuş mudur ‘aceb

^{4b} sedd-i reh-i gûş] sırr-ı ramağ-gûş B.

^{5b} ser-i] zer-i M, İ, T; ser] târ M.

¹¹³ B 138b, M 83b, İ 196b, T 93a

^{3b} bûy] sebû M, İ.

^{5a} o] ol M, İ, T.

¹¹⁴ B 138b, M 83b, İ 196b, T 93a.

^{1a} ey] hey İ, T. ; redif: oldıgım T.

^{3a} olmuş mudur] olmuşdur M.

Ey gül yañaklı bülbül-i nālānıñ oldıgım

4. Sāyeñde yolda qalmayayım naqş-ı pā gibi
Ey pençe-gır-i kūşe-i dāmānıñ oldıgım
5. Fāzıl gibi güdāhte ey pāre-i ciger
Dil yandı āteşin ile büryānıñ oldıgım

115

_. _ _ / . _ . _ / . . _

1. Mest-i ‘aşkıñ ‘ases nedir bilmem
Şu‘leyim hār ü has nedir bilmem
2. Benüm ol pā-füsürde-i qurbum
Haṭve-i pīş ü pes nedir bilmem
3. Āhdan ğayrı bezm-i ‘aşk içre
Vāh ki diger nefes nedir bilmem
4. ‘Aşka virdüm ‘anāşır-ı tenimi
Ben o murğum kafes nedir bilmem
5. Ben o gümgeşte-rāh-ı kâfileyim
Yine bang-i ceres nedir bilmem
6. Fāriğim maṭlab-ı dü-‘ālemden
Fāzılım ben heves nedir bilmem

Fi-Ḥarfü ’n-Nun*

116

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

1. Bezm-i fikrimde döner bir kadeh-i Cem gibisin
Tār-ı çeşmimde döner bir meh-i ‘ālem gibisin

^{4a} qalmayayım] qalmayam M.

¹¹⁵ B 138b, M 84a, İ 196b, T 93a.

² M'de ilk beyitten sonraki beyitler kesilmiştir.

^{5a} kâfileyim] kâfile im T.

* Fi-Ḥarfü ’n-Nun] Ḥarfü ’n-Nun B, - M.

¹¹⁶ B 139a, M 84a, İ 197a, T 93b.

¹ Beyit kesilmiştir: M.

2. Yine bîgâne edā itmege âgâz itdiñ
Ġālībā rāz-ı nihān-ı dile maḥrem gibisin
3. Mū-be-mū pîç ü perākende diyü daḥl itme
Sen de ey baḥt-ı siyeh kākül-i perḥim gibisin
4. Vaḳt-i vuşlatda görünme şaḳın ey rū-yı raḳib
Dīde-i ‘āşıkā sen çehre-i mātem gibisin
5. Geh ḥayāl-i ḥaṭṭ u geh fikr-i ruḥından Fāzıl
Dil-i sevdāzede-i sīne-i pür-ḡam gibisin

117

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Güzelsin bî-bedelsin ḡonçesin ḡülsün feraḥ-zāsın
Cihānda ḥāşılı bir mişli yok şūḥ-ı dilārāsın
2. Bu cādū ḡamzelerle bu nighle bu tebessümle
Belāsın fitne-i dīn māye-i āşūb-ı dünyāsın
3. Saña sāyeñ daḥı taḳlīd-i reftār itmede ‘āciz
Bu ḳāmetle ḥırām-āmūz-ı naḥl-i serv-i vālāsın
4. Nigāhıñ eyler īmā ḡamzeler pür-nāz u istiḡnā
Bu ḥāletlerle zālīm āfet-i sāmān-ı şeydāsın
5. Bu ṭavr-ı dil-pesende şehlevendim Fāzılıñ ḥayrān
‘ Aceb reftārı ḥoş nāzik edā mümtāz u ra‘ nāsın

118

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Āteş-i ḡam dilde efzūn eylemiş germiyyetiñ
Şarşar-ı şādı perīşān eylesün cem‘ iyyetiñ

^{3a} ü] - M.¹¹⁷ B 139a, M 84a, İ 197a, T 93b.^{1a} ḡonçe] ḡonce T.^{3b} naḥl-i] naḥl ü T.^{4a} u] - İ.^{4b} sevdāsın] dünyāsın İ.^{5b} u] - M, İ.¹¹⁸ ¹² M 80a, İ 193b, - B, T.

2. Yemmde mähiler felekde mäh hüsniñ fikr ider
Bâlig olmuş yok netice künhüne mâhiyyetiñ
3. Neş'e-i cûlar ser-nigün olur muhabbet-hânede
Gör sine-i ' âlemde tiryâkîleriñ keyfiyyetiñ
4. Bu cefâlar iki gün ' ömr için çokdur bana
' Âkıbet ey dehr cân almak degil mi niyyetiñ
5. Kân beñziñde ama hûn gelmiş çeşmine
Ġâlibâ ğamlarla Fâzıl vardır germiyyetiñ

119

__ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Zâlim esîr-i ' aşkıña dâd eylemez misin
Hiç itdigiñ semtleri yâd eylemez misin
2. İslâh-ı rûh u kesb-i şafâ-yı havâs için
Bir kerre nûş-ı emm-i fesâd eylemez misin
3. Pistân açılsun âh çözülsün o tügmeler
Âyineden niķâbı güşâd eylemez misin
4. Ya' nî o pâk sîneyi tâ nâfa dek açup
' Uşşâķa feth-i bâb-ı murâd eylemez misin
5. Biñ naķd-i cân ile saña ' uşşâķ müşteri
Kâlâ-yı vaşlı âh mezâd eylemez misin
6. Ben naķd-i cânımı vireyim işte vaslîña

^{4a} iki] bir iki M.

^{5a} ama] ammâ İ.

^{5b} germiyyetiñ] ünsiyyetiñ İ.

¹¹⁹ B 139a, M 84b, İ 197a, T 93b.

¹ M'de 7. beyite kadar olan kısım kesilmiştir.

^{1b} eylemez misin] ider misin T.

^{3a} pistân] mintân T.

^{5a} cân ile] cânla T.

⁶ Beyit: - B.

^{6b} virdiñiz] virdigin İ.

Yâ cān alup virdiñiz ‘inād eylemez misin

7. Lāyık mı böyle qalması qurbānıñ olduğım
Bayrām irişdi Fāzılı şād eylemez misin

120

__ . / _ . _ . / . __ . / _ . _

1. Düşdük zemīne rüzne-i i‘tibārdan
Ey tıfl-ı dil kesilme şağın āh u zārdan
2. Bir kerre görmege yüzini qā‘ il olmuşuz
Geçdiñ efendi h‘āhiş-i būs u kenārdan
3. Qılma şikest şışe-i bārīk-i sīnemi
Ey t̄aş yürekli eyle h̄azer inkisārdan
4. Cāndan cüdā idersen eger eyle ey felek
Tek bir nefes āyırma beni bezm-i yārdan
5. Şīrvān u Qāndehāra ‘azīmet zamānıdır
Fāzıl kesildi kısmetimiz bu diyārdan

121

__ . / _ . _ . / . __ . / _ . _

1. Ol şūh bildigimse degil bu gürūhdan
Beñzer meleklerle yüzi bir kaç vüçūhdan
2. Dizmiş sipāhī-i müjesin biñ gürūr ile
Pek h̄az ider o gāmze alāy-ı şükūhdan
3. Qaldı sırīn-ı yārda çeşm ü hayāl ü dil
Bir çāha düşmeden çıkabilsin şū kūhdan

¹²⁰ B 139a, M 84b, İ 197b, T 94a.

^{3a} bārīk] tarīk M.

^{5a} Şīrvān] Şīrāz T.

^{5b} kesildi] kesikdir M.

¹²¹ B 139b, M 85a, İ 197b, T 94a.

^{1b} yüzi] – B, M, İ.

^{2a} sipāhī-i müjesin] sipāh müjesin M, sipāhını müjesin İ.

^{3b} çāh] cāh M.

4. Nâkıŝ alur bu âfiyede Fâzılâ azel
İmdâd ola meger ki cenâb-ı ŝükûhdan

122

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Nûr-ı rûyın âhir oldu ferve-i semmûrdan
Güyyiâ hûrşid ıkmıŝdır şeb-i deycûrdan
2. uvvete aldanma birdir ‘aŝda şâh u gedâ
Havf ider vâdî-i ‘aŝ ire Süleymân mûrdan
3. Âferîn ol mû-miyânın uvvet-i teşhîrine
Mûyla bir küvve-i vâlâ aldırır billûrdan
4. Mey degil âmed-şud-i enfâs hattı eŝmiñe
Bi-hicâb olur ‘ıyân ol gerden-i billûrdan
5. Fıkr-i âteş-nâk-ı Fâzıldır bu şi‘r-i âbdâr
Mâ-i tûfândır zuhûr itmiş yine tennûrdan

123

. _ . _ / . _ . _ / . _ . _ / . _ .

1. Edâsı hoş güzel endâm şehlevendimsin
Seni cihâna degiŝmem ki dil-pesendimsin
2. Cefâ vü cevriñe şabr eylerim hemân sitem it
Ne rûtbede sitem itseñ yine efendümsin
3. Hırâma başla ŝalın şahın-ı gülşen ire hemân
Mişâl-i serv-i sehî âmet-i bülendimsin
4. eker mi ‘âŝı olan saña telhî-i hecriñ
Sözi şeker deheni tatlu la‘li andimsin
5. Didi bu mışra‘ı icmâl-i vaŝfiña Fâzıl

¹²² B 139b, M 85a, İ 197b, T 94a.

^{1b} ıkmıŝdır] ıkmıŝd M.

^{5a} âbdâr] ebrâr İ.

¹²³ B 139b, T 94b, - M, İ.

^{2b} ne rûtbede sitem] ne rûtbe ne sitem T.

Edāsı hoş güzel endām şhlevendimsin

124

__ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. ‘Ālem o şūḥa ḵorḳarım īmān getürmesün
Da‘ vā-yı ḥaḳḳı ‘aḳlına şeyṭān getürmesün
2. Yetmez mi bu belā bize söyleñ anāsına
Ol büt mişālī bir daḥı oḡlan getürmesün
3. Ol büt ḥarīḳ-i ‘āda neler eyledi şaḳın
Dehre Mesīḥī bir daḥı devrān getürmesün
4. ‘Uşşāḳa yān yān diyü bir nişānedir
Ṭarf-ı külāhını o perī yān getürmesün
5. Zār eylemekden āh seni Fāzılā ġaraż
Mevlā cihāna bir daḥı ṭūfān getürmesün

125

__ . _ _ / _ _ . _ _

1. Meclisde sākī peymāne dönsün
Ḳalmaz bu bākī her yāna dönsün
2. Şükr it bu ḥāle gelsün nevāle
Ṭolsun piyāle rindāna dönsün
3. Çār pāre elde dāmānı belde
Bezm-i emelde cānāna dönsün
4. Bu bezm-i ‘ayşa sākī hemīşe
Destinde şişe mestāna dönsün

¹²⁴ B 139b, M 85b, İ 198a, T 94b.

^{2a} söyleñ] söylen M.

^{2b} ol] o M.

^{4a} yān yān diyü] yā nā-yan didiği B, yā nā-yan diyü M, İ.

^{5a} ġaraż] ‘arz M.

¹²⁵ B 140a, M 85a, İ 197b, T 94a.

^{2a} ḥāle] hāle M, İ.

5. Ol şu‘le ruḥsâr olsun ziyâ-bâr
Fâzılla her bâr pervâne dönsün

126

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Kamlı zâlim didiler ğamze-i ‘ ayyâşın için
Ḥançer-i sîne-şiken söylediler kâşın için
2. Kimi on dört kimi on beş didi ‘ uşşâk hele
Kaldılar şübhele ‘ ömrüm bu gice yâşın için
3. Sen daḥı bârı tōken naḳd-i sirişkin zîrâ
Bu sitemler seniñ ey dîde bütün yâşın için
4. Düşme kayd-ı sitem ü miḥnete ey Yūsuf-ı ḥüsn
Çâh-ı ğamdan beni kırtar şu ‘ azîz başın için
5. Ğonçe-i ma‘ niye cân virmededir ey Fâzıl
Ḥalk ḥayretde bütün ḥâme-i naḳkâşın için

127

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Olaydı tîr-i dil-rûz-ı nigâhından rehâ mümkün
Olurdu kuvvet-i bâzu ile def‘ -i kazâ mümkün
2. Nedir bu giryeler bu âhlar bu rütbe sūzişler
Degildir ey gönül ol şūḥı rām itmek saña mümkün
3. Hünere âhımla ol seng-i dile te‘şîrdir yoḥsa
Cihânı ser-te-ser vîrâne itmek dâ‘imâ mümkün
4. Biri söz-i muḥabbetdir biri nâ-cins ile ülfet
Taḥammül eylemek her çevre bundan mâ‘adâ mümkün

^{5b} Fâzılla] Fâzılda T, Fâzıla İ.

¹²⁶ B 140a, M 85b, İ 198a, - T.

^{1b} ḥançer] ḥancer B.

^{3b} seniñ ey dîde bütün] seniñ bütün adı dîde M, bütün ey dîde seniñ İ; için] - M.

^{4b} çâh-ı] çâre M; için] - M.

¹²⁷ B 140a, M 85b, İ 198a, - T.

^{1a} nigâhından] nigâhdan İ.

5. Ne mümkün ehl-i cihāna āb-rūyı dökme ey Fāzıl
Olursa sebze-i kâma daḥı neşv ü nemâ mümkün

128

__ . / . __ . / . __ . / . __

1. Çöz tügmelerin sîne ẋo hemvâre görünsün
Pek örtme gümüş gerdeni bir pâre görünsün
2. Giysüleriñi açsaña ey mû-yı miyânım
Bir kerre o murğ-ı dil-i âvâre görünsün
3. Halkıñ nazarı degdi o nûr-ı başara ḥayf
Kim didi aña dîde-i aḡyâre görünsün
4. Gösterdiñ anı ‘âşıḳa âhen-dil itmişsin
Zâlim kılıcıñ düşmen-i ġarrâda görünsün
5. Çāk eyle girîbânıñı dök ẋanıñı Fāzıl
Bağrıñdaki zaḥmıñ hemân ol yâra görünsün

Fi-Ḥarfü ‘l- Vav*

129

.. __ / .. __ / .. __ / .. __

1. Nedir itdikleriñ ey ‘arbede-cû n’olsun bu
Belki Mirriḥde yok sendeki ḥûn olsun bu
2. Bir nigâh itmege ruḥsârîña ben ḥasret iken
Seni gözden geçüre böyle ‘adû n’olsun bu
3. Zülf-i müşḡin ü ruḥ-ı âliña hep reşk itdi
Lâlede reng ü daḥı ġonçede bû n’olsun bu

^{5a} cihāna] cāha M, İ; dökme] tökme İ.

^{5b} ü] - M.

¹²⁸ B 140a, M 86a, İ 198b, - T.

^{1a} tügmelerin] tügmeleri M.

^{3a} ḥayf] ḥayf M, İ.

^{5a} ẋanıñı] ġanıñı M, ẋanıñı İ.

^{5b} zaḥmıñ} zaḥmıñ M.

* Fi-Ḥarfü ‘v-Vav] Ḥarfü ‘v-Vav B, - M.

¹²⁹ B 140b, M 86a, İ 198b, T 94b.

4. Yâş döker hem sürerim yüzimi hâk-pāya
Böyle birden bu teyemmümle vuzū n'olsun bu
5. Sâķī-i çarhda inşâf mı var seyr eyle
O tehī kâse bu da tâ-be-gülū n'olsun bu
6. Kırudur kânımı bir katre virince ammā
Virir a' dāya sebū üzre sebū n'olsun bu
7. Aç niķābıñ ki ruķuñ şu' leler itsün sâķī
Berķsiz meclise yağdırma tolu n'olsun bu
8. Olmasa nükte-i *lā yūs 'elū ammā yef' āl***
Dir idim bunda ne hıķmet ola hū n'olsun bu
9. Göricek nev-ġazel-i pertevi Fāzıl didigim
Ah diliñden seniñ ey mu' cize-gū n'olsun bu

130

. _ . _ / . . _ _ / . _ . _ / . . _

1. O şūhda var iken böyle ġamze-i cādū
' Aceb mi olsa rubūde aña dil-i āhū
2. Bırakdı şūr-ı kıyāmet miyān-ı ' uşşāķa
Nedir bu nāz u temāyül bu ķāmet-i dil-cū
3. Olaydı hāme-i naķķāş-ı mū-yı zūlfüñde
Olur şükūfe-i taşviri şübhesiz hoş-bū
4. Şaķın şaķın beni şanma neşātdan ħandān
Bu ħandeler bu edālar berā-yı raġum ' adū
5. Yoluñda cānı fedā itmege hemān Fāzıl
Hemīşe muntazır-ı nīm işāret-i ebrū

^{4b} teyemmümle] tebessümle M, İ.

^{6a} kırudur] kurudu M.

** Kur'an, Enbiya 21/23: O yaptığından sorgulanamaz. Onlar sorgulanır.

^{9b} diliñden] dilinden T.

¹³⁰ B 140b, M 86b, İ 198b, T 95a.

^{2b} temāyül] temā' il M.

^{3a} zūlfüñde] zūlfünden M, T, zūlfünde İ.

131

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Ben çerâğ-ı kerem-i şâh-ı cihânım yâ hû
Bende-i hûs-ı Ferîdûn-ı zamânım yâ hû
2. Bizi taḥkîr idemez itmesün ehl-i iḳbâl
Bir zamân ben daḥı bir şâhib-i şânım yâ hû
3. Baña n'olsun bu tecâhül bu sitemler senden
Bilmediñse beni ey çarḡ-ı fülânım yâ hû
4. Şimdi görse beni fark eylemeyen aḥbâbım
Benüm ol Fâzıl-ı erbâb-ı beyânım yâ hû

132

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Nedir ol çeşmi siyeh zülfî siyeh ḳaşî siyeh
Yazmış üstâd-ı ezel alnına mâşâallah
2. Cild-i taḳvîm-i ḥayâlimde bu şeb naḥs yazar
Ḳanḡı menḥûsa ḳırân eyledi bilmem o mâh
3. Ne dimişdir ḳalemim sîb-i zenaḥdânı içün
Yâzmamış ânı kitâbında Münâvî eyvâh
4. Yine ayırdı felek ḥazret-i sultânımdan
Beni *lâ-ḥavle velâ kuvvete illâ billâh**

¹³¹ B 140b, M 86b, İ 199a, - T.

^{1b} ḥâs-ı] ḥâs u İ.

^{2a} taḥkîr idemez] taḥkîrimiz M, İ.

^{4a} aḥbâbım] aḥbânım M.

¹³² B 141a, M 86b, İ 199a, T 95a.

^{1a} zülfî siyeh ḳaşî siyeh] ḳaşî siyeh zülfî siyeh M, İ, T.

^{2a} ḥayâl] ḥayâl M, İ.

^{2b} o] ol T.

^{3a} dimişdir] yemişdir B, T.

^{3b} ânı] âtî M.

^{4a} âyırdı] irdi T.

* Kuvvet ve kudret ancak Allah'tandır. Bu, cennet hazinelerinden bir hazinedir (Ebû Şücâ' Şîreveyh b. Şehredâr b. Şîreveyh Ed-Deylemî, El-Firdevsü Bi-Me'sûri'l-Hitâb, V-7285).

5. Vāh ol zāta ki Fāzıl bu tecellīde ola
Şāhib-i himmet ü bī-baht u gedā-yı ‘ālī-cāh

Fī Ḥarfū ’l-He*

133

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Ben ol şem‘im ki bezm-i ‘ışk uyandı şeb-çerāğım
O yañağın lāleyim bağ-ı muḥabbet yandı dāğım
2. O ḥākister-nişīnim ḥandān-ı ‘ulvīyim ammā
Çekildi rū-yı çarḥa perdeler dūd-ı ocağım
3. O yektā cevher-i rūḥım ki düşdüm ḳālīb-ı ḥāke
Hümā-yı evc-i nāzım dāma düş oldum ayağım
4. O müstağnī cinānım kim şabādan kesb-i renk itmez
Eger hemdem olaydı gonçe-i gülşen dimāğım
5. O ‘ālī himmetim kim dāne kıymam der-kemīn olmam
Tenezzül eylemem Mirriḥi şayd itsem de āğım
6. O zāt-ı puḥteyim Fāzıl ki hīç ümmīd-i ḥām itmeyim
Anıñçün ğamla kıvrılmağdayım ben kendi yāğım

134

. _ . _ / . . _ _ / . _ . _ / . . _

1. Alınca muṭrīb-ı hoş-nağme dā’ire eline
Tıķındı nağmesi sāz-ı derūnumuñ teline
2. Olur ayāğına diller fütāde sāye gibi
Ne dem ki nāz ile ol serv-i ḳāmetim şalına

^{5b} şāhib-i] şāhib ü İ; ü] - M, İ.

* Fī Ḥarfū ’l-He] Ḥarfū ’l-He B, - M.

¹³³ B 141a, M 87a, İ 199a, T 95a.

^{2a} ‘ulvīyim] ‘uluvvim B.

^{4a} kim] ki M, İ.

^{5b} itsem] itse İ.

^{6a} puḥte] buḥte İ; ümmīd] ümīd B.

^{6b} kendi] kendü M, İ, T.

¹³⁴ B 141a, M 87a, İ 199b, T 95b.

3. Miyānı bellü o şūhuñ mübālağa idemem
Müjem gelür şanurum bir iki tūlām biline
4. Kelāmı kand-i nebātī mi bülbülün ‘acaba
Şükûfeler yine cem‘ oldu böyle maḥfiline
5. Ne çāre ben daḥı Fāzıl gibi kapıldım āh
Ġam-ı muḥabbet-i ‘aşkıñ şafā-yı evveline

135

__ . __ / __ . __ / __ . __ / __ . __

1. Gördüm o şūḥ-ı meh-veşi yandım ruḥ-ı zībāsına
Ammā bıraḥdı āteşi ḳāfir gönül şahrāsına
2. ‘Uşşāḳa düşmensin begim ġayrılara cānsın begim
Ḥaḳḳa Süleymānsın begim baḳ Ḥātem elmasına
3. Ḳāfir nedir bu ‘işveler zālīm nedir bu şīveler
Aġyāradır hep cilveler zulmı hemān şeydāsına
4. Dil muntazırdır nuṭḳına hem ḳā’ıl olmuş ḥaḳḳına
Luṭf eyle Allah ‘aşkına düşme cefā sevdāsına
5. ‘Uşşāḳa bu fırḳat yeter zālīm sen inşāf it yeter
Ġayrı behey āfet yeter bu fīḳatıñ ma‘ nāsı ne
6. Fāzıl ānıñ bir bendesi hem bülbül-i zārendesi
Dil-dādesi efgendesi şālmış dili ġavġāsına

136

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

^{3b} tūlām] tūlem T.

^{4a} nebātīmī] nümāyetīmī M, İ.

^{4b} yine] neye İ, T.

^{5a} ben daḥī] ben de ḥay T; kapıldım] kabıldım M.

¹³⁵ B 141a, M 87a, İ 199b, T 95b.

^{1a} şūḥ] şūḥ M.

^{2a} düşmensin] düşmānsın T; ġayrılara] ġayrı ile M, ġayrılarla İ.

^{3a} şīveler] cilveler M, İ.

^{6a} zārendesi] şīvendesi M, İ, T.

¹³⁶ B 141b, M 87b, İ 199b, T 95b; Başlık: Bālāda mürūr iden baldır ġazellerindendir İ, T.

1. O baldırlar ki var mâşâallah ol şûh-ı gümüş tende
Bırakdı nâr-ı hasret sîne-i sîmîn mādende
2. Seniñ naḥl-i tecellî-veş o sâķ-ı enveriñ varken
Ne küstâḥâne baldır açdı ‘ar‘ar şaḥn-ı gülşende
3. Amân zânûya dek açsaķ sîmîniñ ḥicâb itme
Efendüm zümre-i nâ-maḥreme dâḥil misin sen de
4. Dü-çeşmim ḥalka ḥalka sâķıña peyvend-i ‘aşķ olmuş
Nigâh it ḥak-pāya kim ḳul oldum ḥüsniñe ben de
5. Sen ol çâlāk-ı ‘ulvîsin ki süflîye nigâhıñ yok
Ne ḥâletle o sâķ-ı pāka Fâzıl olduñ efgende

137

__ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Açma beyâz baldırı kâfir ‘inādına
Olma sebeb nizâm-ı cihânıñ fesādına
2. Evreng-i vaşla baldırı kim pây-i taḥt olur
Şa ‘dû ‘l-ḥased Sikenderine Keyḳubādına
3. Şîrîn-mezâķı olmasa ‘azâsı dilberiñ
Baldır mı dirdi zümre-i eslâf ādına
4. Tozluḳlarında ḥabbe-i dil dögmeler gibi
Gerdende ḥalka ṭaḳdı o da inḳıyādına
5. Zannım sarây-ı vaşla gelür tâ esâsdan
Yâ vaşf-ı baldır itmede Fâzıl murādına

^{2a} enveriñ] enverin M.

^{4a} ḥalka ḥalka] ḥalka ḥalka M, T, ḥalka ḥalka İ.

^{5a} süflîye nigâhıñ yok] süflîyye nigâh itmez M, İ, T.

¹³⁷ B 141b, M 87b, İ 199b, T 96a.

^{3a} mezâķı] mezâķ B; ‘azâ] ‘azâ-yı M, İ.

^{4a} ḥabbe-i dil dögmeler] ḥalka-i dil tögmeler B; ḥabbe-i dügmeler M, İ.

^{4b} ḥalka] ḥalka M, İ.

^{5b} Yâ] bu M, İ, T; itmede] itmese M, itme İ.

138

.. _ . _ / . _ _ / . . _ . _ / . _ _

1. O güzel güzel edâlar o nigâh-ı mest ü hâste
O yamân yamân belâlar ider ehl-i 'aşkı beste
2. O fidân ider temâyül o temâyül o teğâfûl
O teğâfûl o tecâhül beni eyleyen şikeste
3. O serin kûbbe-i hey'et kimedir 'aceb o kısmet
O muhallebî le'âfet kimiñ öñüne nişeste
4. İde mi gönül taḥammül ruḥuñ üzre âh o kâkûl
Nice kâkûl âh o sünbül dökülünce deste deste
5. Saña cāndan oldı mā'il dîl-i bî-ḳarâr-ı Fâzıl
Bu belâdan âh ne ḳâbil ola bir daḳîḳa reste

139

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Perçemiñ şaḳlar kir terpüş terpüş üstüne
Hâk-pāya düşmesün medhüş medhüş üstüne
2. Ḳâmet-i bālāsına ol hil' at-i zerrîn-tırâz
Bir letâfet bağlamış menküş menküş üstüne
3. Birbirine şöyle düşmendir dü-çeşm-i kâfirî
Ḥamle eyler güyiyâ meynüş meynüş üstüne
4. Öyle bir vîrâne olmuş ḥânemiz ekdâr ile
Kim derûnunda yaṭur bayḳüş bayḳüş üstüne

¹³⁸ B 141b, M 88a, İ 200a, T 96a.

^{1a} ḥaste] ḥaste M, İ.

^{1b} ider] irer B.

^{2b} o tecâhül] ol tecâhül T.

^{3a} 'aceb o] 'aceb ki M, - o İ.

^{4b} deste deste] deste meste M.

^{5b} âh ne] o ne M, İ; bir daḳîḳa] be-raḳîḳa M.

¹³⁹ B 142a, M 88a, İ 200a, T 96a.

^{2a} bālāsına] vālāsına T.

5. Öyle medyūnum ki Fāzıl ḥāne-i vīrāneme
Bāb-ı ‘āliden gelür çāvuş çāvuş üstüne

140

— . / . — . / . — . / . —

1. ‘İşve-i sitem-āmūz u ciger-dūz-ı kirişme
Ey dil şaķın ol āfet ile çok da görüşme
2. Ey la‘l-i leb-i yār ḳadeḥle şeker-āb ol
Tā olmayıcaķ dīdesi pūr-ḥūn bārışma
3. Yetmez mi belā anda olan dillere şāne
Ey bād-ı şabā zūlf-i perīşāna ḳarışma
4. Serdāde-i şeh-rāh-ı beyābān-ı ḳonūṭ ol
Ey tīr-i emel menzil-i maḳşūda irişme
5. Fāzıl heme āşub u belādır revīş-i dost
‘İşve-i sitem-āmūz ü ciger-dūz-ı kirişme

141

.. — / .. — / .. — / .. —

1. Ne güzel şīve-i endāmına māşāallah
Ḳāmet ü ḳadd-i dil-ārāmına māşāallah
2. Mest-i ḳātil iken olmuş yine miḥrāb-nişīn
Ġamzeniñ küfrüne İslāmına māşāallah
3. Şāhla bāde-i gülgūn baña ḥūn-ı ciger
Felegiñ bu ğalaṭ-ı aḥkāmina māşāallah

^{5a} Fāzıl] - İ.

¹⁴⁰ B 142a, M 88a, İ 200a, T 96b.

^{3b} bād-ı şabā] bā-şabā M.

^{4a} beyābān] - M; ol] olsa M.

^{5a} Fāzıl] - İ; āşub u] āşub-ı M, İ.

^{5b} āmūz ü] āmūz-ı M, İ; dūz-ı] düze M.

¹⁴¹ B142a, M 88b, İ 200b, T 96b.

^{1b} ü] - İ, T.

^{2a} Mest-i ḳātil] Mest ü ḳātil M, İ, T.

^{3a} şāhla] cāhla T.

4. Haste iken yine tā cāna geçürdi tîri
 ̖uvvet-i çeşm-i siyeh-fāmına māřāallah

5. āk ü şad-pāre iken ‘aşkıñı pinhān itmiş
 Sīne-i Fāzıl-ı nā-kāmına māřāallah

142

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Söyle efsāneñi ey bülbul-i gūyā söyle
 Hāndeler eylesün ol ğone-i zībā söyle

2.^{2a} O kadar zār ü zebūn eylesün ‘uřřākı
 Ğamze-i çeřmiñe ey dilber-i ra‘ nā söyle

3. O şehe maşlabımı söyleyemem ħavfımdan
 Bāri sen cūr’et idüp ey dil-i řeydā söyle

4. Bülbul ü tūtī lisāmı ile düşdi afese
 Sen şamt-ı nuřķını bilmezsen eger hā söyle

5. Cāhil itmez yine raĝbet söziñe ey Fāzıl
 Sözi isterseñ eger gevher-i yektā söyle

143

_ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Hākān-ı ‘aşķ ķondı derūnım sarāyına
 ‘Aķlı hediye eyleyeyim ħak-pāyına

2. Mir’at-ı şadı virdi keder arķıñ āyine
 Beñler ħılal bıraķdı nücūmıñ alāyına

^{5a} çāk ü şad-pāre] çāk şad-pāre B, İ, M; iken] iki M.

¹⁴² B 142a, M 88b, İ 200b, T 96b.

^{2a} o] ol M, İ; zār ü zebūn] zār-ı zebūn M, T.

^{3b} söyle] - İ.

^{4a} ü] o M.

^{5b} gevher] cevher M, İ.

¹⁴³ B 142b, M 88b, İ 200b, T 96b.

^{1b} eyleyeyim] eyleyelim M, İ, T.

^{2a} āyine] ayna T.

^{2b} Beñler] benler M, İ, T.

3. Tırmaz ayağı yerde o rakkaşın el-ğazer
Şâyed ki düşdi âteş-i dil zîr-i pâyına
4. Müjgân nāmına o iki deste tîre bak
Bağ ebruvân nāmında olan çift yayına
5. Gerdün ki takdı penbe-i cehli dü gūşına
Ehl-i belânın oldı yazık hū-yı hāyına
6. Fāzıl dü-maṭla‘ ın bir işāretiñe düşdi dil
Bir çār ebrū şūḥ-ı cefākār u ḥāyına

144

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Bezm-i aḡyāra varır zevk ü şafā niyyetine
Bize geldiñde gelür cevr ü cefā niyyetine
2. Sākīyā ‘ illet-i ḡamdan yine bīmār olduḡ
Bādeyi nūş idelim bāri şifā niyyetine
3. Tīḡ-ı āhı çekelim şaff-ı rakībāna gönül
Gidelim leşker-i küffāra ḡazā niyyetine
4. Aluruz hāle-i āḡuşa dem-i fırkatde
Duḡter-i ma‘ nī ol māh-likā niyyetine
5. Bize mi meclis-i aḡyāre mi teşrīf idecek
Bu gice Fāzıl o māhın ‘ acabā niyyeti ne

^{5b} hū-yı hāyına] hā-yı hūyına M, İ.

^{6a} işāretiñe] işāret ki M; dil] dile M.

^{6b} bir] bā M; ḥāyına] ḥā’ine M, İ; u] - M, İ.

¹⁴⁴ B 142b, M 89a, İ 201a, T 97a.

^{1b} cevr ü cefā] cevr-i cefā M.

^{2b} bādeyi] bāde-i M, İ.

^{3a} şaf] şaff T.

^{3b} ḡazā] ‘ azā M.

^{4b} ma‘ nī] ma‘ nīyi İ.

^{5a} meclis-i] meclisi İ.

^{5b} niyyeti ne] niyyetine M, T.

145

_ . . _ / _ . _ _ / _ . . _ / _ . _

1. Hâl bir âteş-perest ol ‘ârız-ı pür-tâbda
Ġamze-i hûn-rîziñ ammâ arķası mihrâbda
2. Huft e ise ġamzesi müjgânı âgehdîr göñül
Mümteni‘ dir ol bütûñ dîdârı ħattı ħ‘âbda
3. Halka âsa miĥnet-i ‘aşkıñla olmuşken dûtâ
Dil yine lâyıķ mı ķalsun tâbirûn-ı bâbda
4. İşte rîzân eyledim bî-cerem hûn-ı tevbeni
Şâhid ol sâķi ki hûnı gerden-i aĥbâbda
5. Nev-bahâr eyyâmı Fâzıl bu hevâda ekşerî
Fûlk-i tevbe-ġarķ olur baĥr-ı şarâb-ı nâbda

146

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Gül-ruĥuñ ‘aşkıyla çeşmim ol-ķadar zâr oldu âĥ
Her biri müjgânımın ġüyâ ki bir ħâr oldu âĥ
2. Firķat-i rû-yı münîriñle seniñ her rûz u şeb
‘Âlemiñ ĥürşîd u mâĥı çeşmime târ oldu âĥ
3. Dâ ‘imâ zehr-âb-ı aşkıñ cur‘ asın nûş itmeden
Çeşmime ġiysûlarıñ her müyü bir mâr oldu âĥ
4. Nîşter-i ġamzeñle olsuñ bârî yoķla nabzımı
Derd-i ‘aşkıñla dil-i biķâre bîmâr oldu âĥ

¹⁴⁵ B 142b, M 89a, İ 201a, T 97a.

^{2a} ise] itse M.

^{3a} halka] ħalka M, T.

^{4b} hûnı] ĥûn-ı M, İ.

^{5a} ekşerî] ekşerâ T.

^{5b} nâbda] âbda M.

¹⁴⁶ B 142b, M 89a, İ 201b, T 97a.

^{1b} biri] yeri T.

^{2a} u] - İ.

^{4a} olsuñ] olsun M, İ.

5. Dâne-i hâliñ görüp Fâzıl o şûhuñ murğ-ı dil
Dâm-ı ‘aşk içre o bîçâre giriftâr oldı âh

147

— . — — / . — . — / . . —

1. Tevbe yâ Rab günâhdan tevbe
Rû-yı yâre nigâhdan tevbe
2. Kıl kadar bir kuşûr itmeyeyim
Ya‘nî zülf-i siyâhdan tevbe
3. Her civânı görünce hasret ile
İtdigim âh ü vâhdan tevbe
4. Sâkî-i dil-güşâ şunarsa dağlı
Bâde-i neş‘e-gâhdan tevbe
5. Başı üzre tutarsa dağlı beni
Dilber-i kec-külâhdan tevbe
6. Eyledi râh-ı hâkka ‘atf-ı ‘inân
Kıldı Fâzıl bu râhdan tevbe

148

. . — — / . . — — / . . —

1. Gülerek rakş iderek her yâne
Çıkdı evvel çengi kıızı meydâne
2. Ele almış yine çâr-pâresini
El-amân böyle gerek cânâne

^{5b} dâm] dâ‘im M, İ, T.

¹⁴⁷ B 143a, M 90a, İ 201b, T 97b.

^{1a} günâhdan] haṭâdan M, İ.

^{5a} başı baş M, İ.

^{5b} kec] keç M.

^{6a} ‘atf-ı ‘inân] ‘atf u ‘inân M.

¹⁴⁸ B 143a, M 89a, İ 201a-170a, - T; İ’de hem şarkiyat ve gazeliyat kısmında aynı manzume istinsah edilmiştir.

^{1b} evvel] ol M, İ.

^{2a} pâresini] pâresi M, İ.

3. Ne ‘aceb rakş idiyor seyreyle
Şabra tākāt mi kālur insāne
4. Nağmesin muṭrīb unuttı göricek
Sāzları oldu daḥı mestāne
5. Yerdedir ḥavfla çeşm-i neyzen
Yüzine baksa olur dīvāne
6. Ruḥ-ı zībāsı güzel çeşmi güzel
Kad-i bālāsı güzel dürdāne
7. Ğamzesi ‘aql alıcı muḥarrem rāz
‘İşvesi cān virici bigāne
8. Fāzıl-ı ḥaste-dili atma şaḥın
Nāzenīnim güzelim yabāne

149

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Güzel bildirdiñ ey Ferhād ‘aşkıñ kühkenlikde
Velīkin neyleyim kıldıñ ḥaṭa bu dil-şikenlikde
2. Görenler ol ḥaṭṭ-ı sebz içre ruḥsār-ı şerer-bārın
Dökülmüş āteş-i seyyāle şanmışlar çemenlikde
3. Beyāz gerden üzre zülf-i pīç-ā-pīçi seyr itdim
‘Aceb mār-ı siyehdir ḥafte olmuş yāsemenlikde
4. Piliñ ḥāl-i siyāhıñ düşdiginden nār-ı ruḥsāre
Ki āteşdir cezāsı her kimiñ da‘ vīsi benlikde

^{3a} idiyor] ideyor İ.

⁴ Beyit: - İ, T.

^{5a} ḥavfla] ḥavf ile M, İ.

^{6a} ruḥ-ı] ruḥ u İ.

^{8a} Fāzıl-ı] Fāzılı İ.

¹⁴⁹ B 143a, M 89b, İ 201b, - T.

^{2b} dökülmüş] tökülmüş İ, T.

^{3a} pīçi] pīç M.

^{4a} piliñ biliñ M; siyāhıñ siyāhı M.

5. Belâ bārânı yağsa çarlıdan bu miḥnet-âbâda
Yine bu Fâzıl-ı âzâde-dil cünbîşde şenlikde

150

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Ne dem ‘üryân olup kılsıñ ḥarâm âheste âheste
İder a‘zâlarım cümle kıyâm âheste âheste
2. Zâmîriñ rûşen it sen de kemâl-i maṭlab isterseñ
Hilâl-nev olur bedr-i tamâm âheste âheste
3. Ben ol Mecnûn-ı ‘aşkıñ sür‘at-i lâfım güvâhımdır
Ki merd-i hûş-mend söyler kelâm âheste âheste
4. Tüketdim naḳd-i şabrı bulmadım anı yine ammâ
Didiler kim gelür imiş merâm âheste âheste
5. Selâma çokdan miḥrâb-veş çâk oldı Fâzıl-ı dil
Namâzı kılıcaḳ şüfî imâm âheste âheste

151

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _ _

1. Bu gice oldı o meh-pâre dirîgâ ḥaste
Kendüsi ḥaste daḥı dîde-i şehlâ ḥaste
2. Ḥaste ammâ yine bir kere nigâh itse eger
Nigehinden olur a‘lâ ile ednâ ḥaste
3. Tek hemân ol güzeliñ cismine şıḥḥat gelsün
Olsun ister ise başdan başa dünyâ ḥaste
4. Qân alur ğamze-i feṣsâdı reg-i cânından
Şaḳın olma ğam ‘aşkı ile aṣlâ ḥaste

¹⁵⁰ B 143b, M 90a, İ 201b, - T.

^{3a} güvâhımdır] güvâhîdir İ.

^{4a} tüketdim] küketdim M, İ.

¹⁵¹ B 143b, M 90a, İ 202a, - T.

^{1a} ḥaste] ḥaste M, İ.

^{3b} ister ise] isterise M.

^{4a} alur] olur M.

5. Şerbet-i la‘lini yāhūd ḥab-ı ḥālīn ister
Ey ṭabīb-i dil ü cān Fāzıl-ı şeydā ḥaste

152

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. ‘Āşıkım ‘āşıkım ol dilber-i bī-hemtāya
Ki ne geldi ne gelür mişli daḥı dünyāya
2. Ne fiğān-ı dil-i ‘āşık ne daḥı āh bilür
‘Āşık olmak ne belā dilber-i bī-pervāya
3. Bir fūsūn ile bütūn ‘ālemi teşhīr eyler
Her gören çarpılır elbet o perī sīmāya
4. Naḳd-i cān u dili pīşīn alur ‘āşıkdan
Va‘d-i vuşlatla yine ānı şuvār-ı ferdāya
5. Şaklayup rāzımı Fāzıl gibi inkār itmem
‘Āşıkım ‘āşıkım ol dilber-i bī-hemtāya

Fī Ḥarfü ‘l-Yā*

153

_ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Ey nūr-ı meyde şāḥ-ı nihāl-i Muḥammedī
Ve‘y nev-şüküfte ḡonçe-i āl-i Muḥammedī
2. Kaḍḍiñ o nev-fidān-ı çemen-zār-ı Hāşimī
Ḥaddiñ gül-i ḥuceste sifāl-i Muḥammedī
3. Pervāneyim felek gibi fānūs-ı ‘aşkıña
Ey şeb-çerāğ-ı nūr-ı cemāl-i Muḥammedī
4. Gerdūn-nihād u seyyid-i vālā nijādsın

¹⁵² B 143b, M 90b, İ 202a, - T.

^{2a} fiğān-ı] fiğān u İ.

^{4a} alur] ālū M.

^{4b} şuvār] sāvār İ.

* Fī Ḥarfü ‘l-Yā] Ḥarfü ‘l-Yā B, - M.

¹⁵³ B 143b, M 90b, İ 202a, T 97b.

^{2b} ḥaddiñ] ḥarīñ B.

^{4a} ü] – M, İ, T.

Ḳaṣîṁ semâ-yı dilde hilâl-i Muḥammedî

5. Ruḥsâr-ı âteşini ider ḥalkı Bû-Leheb
Fâzıl o şûḥ-ı sırr-ı celâl-i Muḥammedî

154

__ . / _ . _ . / . __ . / _ . _

1. Virdim metâ‘-ı vuşlata bûd u nebûdımı
Ya‘ni ki dâr-ı sikkeye koydum nuḫûdımı
2. Ol cevherim ki âb-ruḥ-ı mihr ü mâhdan
Taḥmîr kıldı şâni‘-i ḳudret vücûdımı
3. Nessâc-ı ârzu ne ḳumâşlar toḳur baña
Engüşt-i ye’s bozmasa âh târ u pûdımı
4. Zâhid ḥuşû‘-ı ḳalb u şafâ-yı derûn gerek
Neyler Ḥudâ bu saḥte rûkû‘ u sücûdımı
5. Fâzıl du‘â-yı bed idemem düşmenânıma
Ancaḳ odur ki ‘âlî görem hep ḥasûdımı

155

.. __ / .. __ / .. __ / .. __

1. Ḳapılır her gören ol şûḥ-ı cihân-âşûbı
Nâz ile şîveler itdikçe o çeşm-i ḥûbı
2. Bilse keyfiyyet-i feyz-i meyi şûfî eyler
Müjesin ḥâk-i der-meygedeniñ cârûbı
3. Serkeş ü saḥt gerek ṭavr u ezâ-yı cânân

^{5b} Fâzıl] - İ.

¹⁵⁴ B 144a, M 90b, İ 202b, T 98a.

^{1a} ü] - M.

^{2a} mâhdan] mâhdır M.

^{3a} ârzu] özde M.

^{3b} âh] bu B.

^{5b} görem] gördüm B.

¹⁵⁵ B 144a, M 91a, İ 202b, T 98a.

^{1b} nâz ile] nâzıyla T.

^{2b} cârûbı] çârûbı İ, T.

^{3a} saḥt gerek] saḥtların M, İ; ezâ] edâ B, İ, M.

Yār-ı nermîn olamaz ehl-i diliñ mergûbı

4. Mübtelâ-yı ğam u kuhsâr-ı metîn-i şabrım
Şimdi ben ehl-i belâ zümresiniñ Eyyûbı
5. Kişi bî-ġam olamaz çünkü cihânda Fâzıl
İntihâb eyleyelim bârî ġam-ı maġbûbı

156

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / . _ _

1. Çarġ mir'ât-ı dil-i şâfımı tekdîr itdi
‘ Aksine döndi bu şûret ile dilgîr itdi
2. Meded ey eşk-i dü-çeşmim meded ey ġûn-ı ciger
Âteş-i miġnet ü ġam cânıma te'şîr itdi
3. Beni ağlatdıġına işte dü-çeşmim şâhid
Dil-i bîçâre bu şeb ġâlini taķrîr itdi
4. Esdi bād-ı kader oldu bu dil-i nâşâdıñ
Naķş-ı ber-âb gibi her neki tedbîr itdi
5. Şabr u ârâm gerekdir bu belâya Fâzıl
Çünkü ġallâķ-ı ezel böylece taķdîr itdi

157

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Yere geçme ŧam' -ı ġasset ile mûr gibi
Ĥalka vir naġme ile varıñı zenbûr gibi
2. Ne zamânlarda ŧoġar ol meh-i ŧâbân-ı âyâ
Zulmet-i hecr ile meclis şeb-i deycûr gibi
3. Rüstem-i ġamzesi kim şâh-ı serîr-i naġvet
Pîş-gâhında każâ şanki silâġşor gibi

¹⁵⁶ B 144a, M 91a, İ 202b, T 98a.

^{4a} oldı] ol M; nâşâdıñ] nâşâdın T, nâşâda M.

¹⁵⁷ B 144b, M 91b, İ 202b, T 98a.

^{1a} geçme] giçme B; ŧam' -ı ġasset] ŧam' u ġaset B.

^{2b} hecr ile] hecriyle T.

4. Țurralar nāfe-i müşgīne varınca seyr it
Dökülür sīne-i kākūmuna semmūr gibi
5. Sırrıñı şaqlamada hem-şifat-ı pūlād ol
‘Āleme rāzıñı fāş eyleme billūr gibi
6. Benüm ol perde-keş-i ye’s ü tehī dest-i emel
Gerçi pūr-ţanţanayım kāse-i ţanbūr gibi
7. Maţla‘-ı ‘Āḫḫı merhūmı begenmem Fāzıl
Sābıkā ol daḥı dünyā ile maḡrūr gibi

158

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Felek pūr-nāz u ṭālī‘ bī-vefā dildār müstaḡnī
Sen olma ey sirişk-i dīde-i hūnbār müstaḡnī
2. Efendüm ‘arz-ı dīdār eylemekde kılma istiḡnā
Olur mı sevdiğim hūrşīd-i pūr-envār müstaḡnī
3. Göñül şad-cān ile kurbān-ı çeşm-i bī-amān ammā
Tenezzül eylemez ol ġamze-i hūn-ḥ̣ār müstaḡnī
4. Ser ü sāmān degil cānlar virir hep vaşlıña ‘uşşāk
Ḥarīdār-ı metā‘ ı çokdur ammā yār müstaḡnī
5. Dil-i Fāzıl gibi var mı gedā-yı pādişāh-meşreb
Teḥi dest-i emeldir hem ta‘ affūf-kār müstaḡnī

159

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Ḥalka göstermek için ol sāk-ı pūr-envārını
Bağlamış tā sīne üzre ‘ukde-i şalvārını

^{4b} dökülür] tökülüp İ, T, tökülür M.

^{5a} pūlād] bolād T.

^{6a} ü] - M.

^{7b} ol daḥi] oldaḥi T.

¹⁵⁸ B 144b, M 92a, İ 203a, T 98b.

^{4a} cānlar virir hep vaşlıña ‘uşşāk] vaşlına cānlar virir ‘uşşāk M, cānlar virir vuşlata ‘uşşāk İ.

¹⁵⁹ B 144b, M 92b, İ 203b, T 99a; Başlık: Bu daḥi Bālāda Geçen Baldır Ġazellerindendir İ, T.

2. Hâk-pâyız bizlere baldır temâşâsı yeter
Sevdiğim hûrşîde göster rû-yı âteş-bârını
3. Dilbere hüsünden evvel bir gümüş baldır gerek
Bir binâ kim bî-temeldir neyleyim dîvârını
4. Murğ-ı tāvûsuñ o pây-i bed şifâtı var iken
Nâra yansun neyleyim bâl ü pür-zertârını
5. Baldırın vaşfiyla pest olmaz suhan rîf at bulur
Fâzılın ser-zîver ü sitâr ider eş'ârını

160

__ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

1. Nâşih ko 'aşk için baña pend ü naşihati
Vazgeç ki ben helâkda buldum selâmeti
2. Ol 'ârifim ki 'aksine gitdim bu 'âlemiñ
Buldum dâlâlet içre tarîk-i hidâyeti
3. Nâ-kâmlıkda gizlediler kâm-rânlığı
Zilletden iste var şeref ü 'izz ü devleti
4. Şeyh-i riyâ-fürûşda esrâr-ı hâkık var
Rind-i piyale-nüşdan iste kerâmeti
5. Bâtından it hâkikat eşyâyı cüst ü cû
Râh-ı hatâda gözle tarîk-i işâbeti
6. Mecmu'a-i vücûd hep itdim mü'tâlâ'a
Tâ ibtidâ-yı nüshada buldum nihâyeti
7. Vaḥdet-nişîn-i 'âlem-i ğayb u ḥafâ iken
Görmüş geçürmişim 'araşât-ı kıyâmeti

^{2a} pâyız] pâyuz M, İ, T.

^{5b} ü] - M, İ, T; sitâr] destâr M, İ, T.

¹⁶⁰ B 144b, M 92a, İ 203b, T 99a.

^{5a} bâtından] bâtıldan M, İ, T; cüst ü cû] cüst-cû M, İ.

^{7b} 'araşât-ı] 'araşât u M, İ.

161

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Kim ki gördüyse o meh-pāre-i cemālin didi āy
Ġamzesi her kime tīr atdı cigerden didi vāy
2. Öyle ‘uşşākını ĩmāna getürmiş kāfir
İtse da ‘vā-yı nübüvvet daĥı dirler hāy hāy
3. Dil-i sūzānımı bend eyledi giysülerle
Āteşi müyla zabt eyledi hāy kāfir hāy
4. Şeb-i vuşlatda ten-i pāki olınsa taķşīm
O topuķlar o gümüş baldırı olsun baña pāy
5. Dilde Fāzıl bir iki tīr-i nigāh isterseñ
O kemān-keş güzeliñ çeşmine esrārını yāy

162

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Yine germ oldu meded ġamzeleriñ ma‘rekesi
İrişür zümre-i ‘uşşāķa bunuñ tehlikesi
2. Kātı nāzik itmiş ey şūĥ kumāş-ı ĥüsniñ
Ĥāl şanma o ‘izārında olan göz lekese
3. Ten bürehne göricek ol büti ĥammām içre
Zāhidiñ kalmadı ne kuvveti ne maskesi
4. Bezmde eylediler aksile nefy ü işbāt
Çenginiñ çıkçıkı ĥ‘ānendeleriñ düm tekesi

¹⁶¹ B 145a, M 92b, İ 204a, T 99a.

^{1a} cemālin] ĥüsni M, İ, T.

^{4a} olınsa] olnursa T, olursa M, İ.

¹⁶² B 145a, M 92b, İ 204a, T 99b.

^{2a} itmiş] imiş İ.

^{2b} ĥāl] ĥāl T; izārında] izārında T.

^{4a} aksile] aksle B.

5. Kışsa-i ‘aşk ne denlū uzanursa Fâzıl
Vaşl-ı cānān ile āhır virilür fezlekesi

163

— . — — / — . — — / — . — — / — . —

1. ‘Āşık-ı dīl-ḥasteniñ bir āhdır sermāyesi
Nā-tüvāndır nāle-i cān-gāhdır sermāyesi
2. H̱ābdan bī-dār ider elbette baht-ı ḥuftesin
Dil ki her şeb na‘ra-i Allahdır sermāyesi
3. Bir nedāmet-gehdır el-ḥaḳ sevḳ-i ‘ālem ‘ākıbet
Müşteri vü bāyi‘ñ eyvāhdır sermāyesi
4. Māhir dillerle olur tercīḥ-i envār-ı zemin
Āsmān-ı tūreniñ bir māhdır sermāyesi
5. Şarf idüp bir şāhid-i bāzāra Fâzıl nakd-i dil
Şimdi ol bīçāre āh ü vāhdır sermāyesi

164

. — . — / . — . — / . — . — / . — . —

1. Siyāh zülfi o şūḥuñ bezm-i sitāre gibi
İkisi de dil-i çāk u hezār-pāre gibi
2. Serinden eksik olur mu cihānda āteş
Hemīşe sırrını fāş eyleyen mināre gibi
3. Sihām-ı ğamzesi bir zaḥm açdı sīnemde
Ki sehm-i kavş-ı kazā açmadı o yāre gibi
4. Henüz tıfl-ı heveskārdır bu pīr-i felek
Ki şuratına şafaḳı giymiş āl ḥāre gibi

^{5a} denlū] deñlū M, İ.

^{5b} virilür] virilü M.

¹⁶³ B 145a, M 93a, İ 204a, T 99b.

^{2a} ider] iden M.

¹⁶⁴ B 145b, M 93a, İ 204a, T 99b.

^{1a} şūḥuñ] suḥuñ T.

^{3a} zaḥm] zaḥm M.

5. Ğam-ı muḥabbete çāre helāk-ı cān itmişin
Necāta şānma ki var Fāzıla bu çāre gibi

165

. _ . _ / . . _ _ / . _ . _ / . . _

1. Sihām-ı kavş-ı ğama biz nişāneyüz şimdi
Zebūn-ı kabza-i cevri-i zamāneyüz şimdi
2. Tōlandırır ise kısmet bizi yemīn ü yesār
Esīr-i keşmekeş-i āb ü dāneyüz şimdi
3. Mişāl-i kubbē ser-ḥalka-i tāc iken evvel
Şaf-ı ni‘ āle sezā āsitāneyüz şimdi
4. Gedā idik nazarında egerçi sâbıkda
‘ Aceb yanında seniñ biz şāhāneyüz şimdi
5. Nedir bu şi‘r-i laṭīf ü nedir bu nazm-ı zarīf
Bu fende gerçī ki Fāzıl yegāneyüz şimdi

166

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

1. Gelse o meykedeniñ şūḥ-ı neşāt-efzāsı
Meclisiñ rakşa gelür her kadeḥ-i mīnāsı
2. Dest ta‘bīr-i kütēhdīr o şehiñ vaşında
Ya‘ni var fitnede el-kışşa yed-i tūlāsı
3. Kūh-i temkīnini ‘uşşākıñ idermiş berbād

^{5a} itmişin] itmek M, İ.

^{5b} necāta] necāt M; Fāzıla] Fāzıl M, İ.

¹⁶⁵ B 145b, M 93a, İ 204b, T 100a.

^{1b} cevri-i] cevri ü M, İ, T.

^{2a} Tōlandırır ise] tōlandırmada T, tōlandırırda M, tōlandırırda da İ; yemin] yemn T.

^{4a} nazarında] nazārında İ, T.

^{4b} yanında] yanında B

^{5a} ü] - M, İ.

¹⁶⁶ B 145b, M 93b, İ 204b, T 100b.

^{1a} o] ol M, İ, T.

^{1b} kadeḥ-i mīnāsı] kadeḥ ü mīnāsı T.

^{2a} kütēh] küheniñdir M, İ.

^{3b} gūşe-i ebrū] gūşte-i ebrū T, gūşına ebrū M, İ.

Dilberin gūşe-i ebrû ile bir imâsı

4. İhtiyâr itdi ümidsizliği tıfl-ı dilimiz
Pîr-i çarhın belimi bükdi bu istîgnâsı
5. Māye-i faḥr olacaḳ ol ṣeḥe bu yetmez mi
Ki ola Fāzıl-ı dānā gibi bir ṣeydāsı

167

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Şem^c -i aşḳ-ı ḥaseninin ^c Aleviyim ^c Alevî
Rûḥ-ı a^c dāyı yaḳar âteş-i âḥım ^c alevi
2. Ebr āver-i âḥım o leb-teşne şehidi ancaḳ
Yağdırır barış la^c net be-revān-ı Emevî
3. Kerbelā ehline pes şā^c iḳa-i kerb ü belā
Fırḳamız oldu meded-kārî-i Ḥayderle Ḳûfî
4. Ne ḥaṭā Rāfızî ta^c bîri muḥabbet-i āla
Hem Yezîdî olana nisbet-i Sünnî Senevî
5. Eylemiş Fāzılı bûlbûl gibi zār u nālān
Ol iki ḡonçe-i ne'şküfte-i bâḡ-ı nebevi

168

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Gice āḡuşa o meh-pāreyi a^c da çekdi
Dil-i bîçāre hemān boş yere ḡavḡa çekdi

^{4b} belimi] bilimi B.

^{5a} ṣeḥe] ṣeh M.

¹⁶⁷ M 93b, İ 205a, T 100a, - B.

^{1b} âteş-i âḥım] âteşim T.

² Beyit: - M, İ.

^{3a} pes] bes M.

^{3b} Ḳûfî] ḳavî M, İ.

^{4a} muḥabbet] muḥibb M.

^{5a} Fāzılı] Fāzıl İ.

^{5b} ne'şküfte] eşküfte M.

¹⁶⁸ B 145b, M 94a, İ 205a, T 100a.

^{1b} boş] bu M.

2. O perî-şûrete çarpılmadık âdem yokdur
Şeyh efendi dağı teşhîr için esmâ çekdi
3. Şübhe yok pâdişeh-i kişver-i hüsn olduğına
Zülf ile kâğıd-ı ruhsârına tuğrâ çekdi
4. Bilemem kendimi kim gökde miyim yerde miyim
Çekdigim derdi ne a' lā ne de ednā çekdi
5. Fikr-i Fâzıl gibi bir baħr-ı me'ânî var mı
Silk-i nazma ne güzel lü'lü'-i lālâ çekdi

169

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Gitdi ol lebleri mül kaldı yine hâne tehi
Gönlümüz ğam ile memlûdur o peymâne tehi
2. Yoklasaň çok dil-i 'âşık bulunur çâkinde
Tırrasından o şühîñ ayrılamaz şâne tehi
3. Gidicek şabr u kararımı alur öyle gider
Gidemez sînenen endîşe-i cānāna tehi
4. Dām giysüsine murğ-ı dil āvāre düşüb
Şimdi sînemde benüm kaldı yine lāne tehi
5. Gitdigim demde göñül anda qalur ey Fâzıl
Ne revâdır ki qala küşe-i meyhâne tehi

170

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _

1. Cāy-ı āsāyış bulunmaz küşe-i vahdet gibi

^{2a} o] ol M, İ.

^{3a} şübhe] şihe T.

^{4a} kendimi kim gökde miyim yerde miyim] kendümi kim yerde miyim gökde miyim M, İ, T.

^{4b} çekdi] - M.

^{5a} baħr] baħr İ.

¹⁶⁹ B 146a, M 94a, İ 205a, T 100b.

^{1b} o] ü T, eyle M, İ.

^{2a} yoklasıñ] yoklasun M, yoklasın İ.

¹⁷⁰ B 146a, M 94b, İ 205a, T 100b.

Bulmadım ‘âlemde rāḥat ḥalkdan ‘uzlet gibi

2. Çünkü ebnâ-yı zamân iblîs-sîret oldılar
Kûşe-i vaḥdet bu demler âdeme cennet gibi
3. Düşmenimden çekmedim ben çekdiğim aḥbâbdan
Hâşılı yokdur ḥamâkat-i ḥalkla şöḥbet gibi
4. Şûretâ naḡş-ı şadâkat lik zehr-âlûddur
Ḥalkla hem-soḥbet olmak mâr ile ülfet gibi
5. Rāḥat istersen eger aḥbâba Fâzıl kılma meyl
Cây-ı âsâyiş bulunmaz kûşe-i vaḥdet gibi

171⁷¹

— . / — . — . / . — . / — . —

1. Bir dilber-i sitemkârın oldum fütâdesi
‘Uşşâka tîğ-i ğamzesiniñ ser-nihâdesi
2. Rindâna bir ḡadeh mey virür dil-rubâ yeter
Baḡşâyiş-i zamâna zararır ziyâdesi
3. Virdi ḡayât-ı tâze bize pîr-i meygede
Ol nevresiñ elinde olan köhne bâdesi
4. Bir bûse virdi gizlü meger kim piyâleniñ
İtmiş bizi murâḡabe ḡışm-ı ğuşâdesi
5. Küstâḡlık ider ise aḥbâb Fâzıla
T‘an itmesün ki elde degildir irâdesi

^{2a} çünkü] çünkü M, T, çünkü İ.

^{4a} âlûd] alûd T.

^{4b} ḡalkla] ḡalkla İ; olmak] itmek M, İ; gibi] - M.

^{5a} istersen] isterseñ İ, T; Fâzıl] - İ; kılma] itme M.

¹⁷¹ B 146a, M 94b, İ 205b, T 100b.

^{1a} sitemkârın] sitemkârıñ M, İ.

^{1b} ‘uşşâka] ‘uşşâḡ T.

^{3b} bâde] yâde T.

^{4a} gizlü] gizli M, İ, T.

^{5a} ider ise] iderse M.

^{5b} itmesün ki] itmesünki T.

172

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Şanma kim âyîn-i mey Cemşîd ü Dārâ'dan beri
Bâde bir yaşlı 'acûze devr-i Havvâdan beri
2. Görmedim bir sîne-çāk u neş'e-i rûhından keyf
Gönçeden ğayrı yasâğ-ı nûş şahbâdan beri
3. Ol şehîñ rû-tâb iken gördüm begendüm bir yerin
Mû-miyânından öte zânûdan u pâdan beri
4. Bir nigele 'âşıkı geh mürde geh ihyâ ider
Gelmemiş çeşmiñ gibi ey büt Mesîhâdan beri
5. Bunca tîr atdım nişân-ı kâma baht-ı şûm ile
Tîrler gâhî aşar gâhî düşer pâdan beri
6. İtdigiñ hallâca seyr itdün mi bir hâk söz için
Çarh-ı bâtıl olduğıñ bildik o da'vâdan beri
7. Fâzılâ peyrevlik olmaz perteviñ eş'ârına
Öyle şâ'ir gelmedi Bâkî-i yektâdan beri

173

_ _ . / . _ _ . / . _ _ . / . _ _

1. Şayd itdi dili bir büt-i rakḳâş Yahūdî
Yâ hû didi terk eyledi hep bûd u nübûdî
2. Yine ğam u hayretdeyiz ayâ ne zamânlar

¹⁷² B 146a, M 94b, İ 205b, T 101a.

^{1a} ü] - M.

^{1b} 'acûze] 'acûzedir İ.

^{2a} ü] - M, İ, T.

^{3a} şehîñ] şehi İ, T, şeh-i M.

^{3b} miyânından] miyânından T.

^{4a} 'âşıkı] 'uşşâkı T.

^{5a} şûm ile] şûmla M, İ.

^{5b} pâdan] yâdan T.

^{6b} beri] - M.

^{7a} Fâzılâ] Fâzıl İ; perteviñ] pertev T, pertevin M, İ.

¹⁷³ B 146b, M 95a, İ 205b, T 101a.

^{2a} Yine] Bizler yine M; hayretdeyiz] hayretdeyüz M, İ, T.

Mūsā'nın olur Tūr-ı tecellîye su'ûdî

3. Üftâdesini sehv ile şanmış ki hamırsız
Yoğrulmuş iken mâye-i 'aşk ile vücûdî
4. Çok şu' bedeler itdi o İsrâ'ili 'ayyâr
Cem' eyledi hep tã'ife-i Lût u Şemûdî
5. Kendüsi hemân nâz-furûşî ile meşgûl
İşmarlardı hep perçemine 'anber ü 'ûdî
6. Ol dâyi revîşle şu Yahûdî diyemezsin
Olmazsa yüzünde o iki zülf-i şuhûdî
7. Kâvm-i beni İsrâ'il içinde anı görse
Fir'avn'ın olurdu dağı Mûsî'ye sücûdî
8. Eskiler âlâyim diyerekden o nev âyîn
Ne nev kodı 'uşşâkına ne köhne nuğûdî
9. Fâzıl seni şah-bâz-ı felek avcı bilürken
Bilmem nice şayd itdi seni çeşm-i Cehûdî

174

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Bu şeb bezm-i şafâda bâde-i gül-fâmımız vardı
Yahûdî zümresinden şüh-ı hûb-endâmımız vardı
2. Yed-i beyzâsı el virdi bize ol Müsevî şühîñ
Egerçi Tîh-i hicrânında çok ârâmımız vardı
3. O rakkaş-ı belâ-cüşîşe bâz ü 'anberîn gîsû

^{3b} yoğrulmuş] yoğrulmuş T; 'aşk ile] 'aşkile M, İ, T.

^{4a} İsrâ'ili] İsrâ'il M.

^{5b} aşhar] aşmar B, T.

^{6b} o] ol M, İ.

^{9a} felek avcı] felek-i evc M, İ.

¹⁷⁴ B 146b, M 95a, İ 206a, T 101a.

^{1b} zümresinden] zümresinde M.

^{3a} bâz] bâ M; ü] – M, İ, T.

^{3b} temâyül] temâ'il M.

Elinde her temāyül eyledikçe cāmemiz vardı

4. Civān raķş-kār u muṭrıb u sāzendeden ğayrı
Hemān biz var idik bir de dīl-i nā-kāmımız vardı
5. Müselmānāna ķurbān olmadıkça ‘ıyd-ı eḏḥīde
Bizim ol şūḥ ile Fāzıl ķāmiş bayrāmımız vardı

175

__ . / _ . _ . / . __ . / _ . _

1. Hūrşīd ü māha şu‘le virirdi çerāĝ-ı mey
Bād-ı ğāzabla sönmeden evvel ocāĝ-ı mey
2. Habs olsa hem ne rütbe başılsa şıkılsa da
Olmaz fesāddan yine ḥālī dimāĝ-ı mey
3. Kim oldu bade-i ‘araķ-rīz-i ıztırāb
Ey rind tābe-key seni yaķsun bu dāĝ-ı mey
4. Hātır-güşād-ı neş’e-res ü ğam-güzār iken
İtsün mi yār derd-i elem hīç firāĝ-ı mey
5. Fāzıl berāy-ı ḥātır-ı zühhād-ı fikr idüb
Tāriḥini düşürdi ki ‘ıyd-i yasāĝ-ı mey

176

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Sen ey naḥl-i emel bād-ı seḥerden düşdigiñ var mı
Efendüm ķubbe-i bām-ı ķaderden düşdigiñ var mı

^{4b} dīl-i] dili M.

^{5a} olmadıkça] olmadıñsa M, İ, T; ‘ıyd-ı] ‘ıydü’z- M, İ.

^{5b} şūḥ ile] şūḥla İ, T; ķamūş İ, T, ķamış M.

¹⁷⁵ B 146b, M 93b, İ 204b, T 71a. T’da tevarih bölümünde istinsah edilmiştir.

^{1a} virirdi] virdi T.

^{2a} başılsa şıkılsa] şıkılsa başılsa T.

^{3a} Kim] Zıkr T; bade-i ‘araķ-rīz] bāde oldu ‘araķ-rīz M, İ.

^{3b} seni] saña M, İ.

^{4a} güşād-ı] güşāy ü M, T; res ü] res - M, İ.

^{4b} itsün] Āh yetsün M, āh itsün İ; yār-i derd-i elem] ehl-i derd ü sitem T, yā derd-i elem M.

¹⁷⁶ B 147a, M 91b, İ 203a, T 98b.

^{1a} bād] yār T.

2. Saña üftâde-i bî-behreyi ta‘ rîf müşküldür
Şabâvetde dıraht-ı bî-şemereden düşdigiñ var mı
3. ‘ Alemgâh-ı menâr-ı ‘ aşkıdan tâ çâh-ı hicrâna
‘ Aceb bir kerre şûfî öyle yerden düşdigiñ var mı
4. Yine üftâdegânıñdır dîni üftâdegân añlar
Seniñ ‘ ömründe hiç pâlân-ı hardan düşdigiñ var mı
5. Bize düşkünlük âdemden sirâyet itdi fi ‘l-vâkı‘
Seniñ bâlâ-yı çarh-ı kînevirden düşdigiñ var mı
6. Şaķın ta‘ n eyleme Fâzıl ağlasa ey şûh-ı gül-ğandem
Sirişk-i dîde-âsâ hiç nazardan düşdigiñ var mı

177

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. Yine meclisde şurâhîden olup mey hâlî
Mey yetişdir bize ey pîr-i mûğân mı hâlî
2. Bilmem ol muğbeçeniñ küşe-i ebrûsında
Hâl-i ‘ anber mi yâhûd müşk-i siyeh mi hâlî
3. Var ise Zühre vü Mirrîh anası atası
Dağı hûrşîd ile meh var ise a‘ mâ mı hâlî
4. Urdu dâğ dilime ğamzesi kızgın gül-mîh
Fâzılâ beñzedi yâķûta o meh mi hâlî

178

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _

^{2b} var mı] - M.

^{3a} ‘ aşkıdan] ‘ aşkıda M.

^{3b} ‘ aceb bir] ‘ acebbir B.

⁴ Beyit: - B.

^{4b} var mı] - M.

^{5b} var mı] - M.

^{6a} ta‘ n] zann M, İ.

^{6b} âsâ hiç] âsâsın - M, İ, T; eyleme] itme B.

¹⁷⁷ B 147a, - M, İ, T.

¹⁷⁸ B 147a, M 91b, İ 203a, T 98b.

1. Seyre çıkmış ey gönül rû-yı zemîn meh-pâresi
Âsumânîñ rakşa geldi seb‘a-i seyyâresi
2. Hânçer elde tîğ belde şehlevendim el-amân
Sînemiñ şad-pâre olsun bârî her bir pâresi
3. Zülfi ejder hây kâfir gamzesi tîğ-i ecel
Cân virir her günde biñ kez ‘âşık-ı bî-çâresi
4. Meclis-i kâşânesi cânânîñ ey erbâb-ı ‘aşk
Çeşm-i eşk-âlûde-i hasret gerek fevvâresi
5. Şimdicek kânımla ol kâfir boyandı ser-te-ser
Şanma Fâzıl eskiden âl idi reng-i hâresi

179

__ . / . __ . / . __ . / . __

1. Fâş oldu bütün ‘âleme esrar tıyıldı
İtdiklerimiz dün gice ey yâr tıyıldı
2. Efsâne gibi gezmede halkıñ deheninde
Eyvâh ki ol gizledigim kâr tıyıldı
3. T‘an eyleyene biz ne disek şimdi ne yapsak
Meydâna çıkup işte nemiz var tıyıldı
4. Bir bir irişüp gûşuna erbâb-ı nifâkıñ
Hep tıtdığımız gizlice refât tıyıldı
5. Ol mâh gelüp hânede kalmış gice Fâzıl
Şimden-gerû var eyleme efkâr tıyıldı

^{3a} hây] hâli M, İ; ecel] - M.

^{4b} geriñ] gerin M.

^{5a} boyandı] bu bâbda M, İ.

¹⁷⁹ B 147a, M 95b, İ 206a, - T.

^{2b} ki ol] o ki M.

^{3a} yapsak] yapsın M, İ.

^{5b} efkâr] inkâr M, İ.

180

__ . / . __ . / . __ . / . __

1. Ey dil yüri kim t̤urra^c -i t̤arrār çözüldi
Pāyında olan bend-i girih-dār çözüldi
2. Bağlandı gönül hayret ile mū-yı miyāne
Ol demdeki bend-gede-i yār çözüldi
3. Gel seyr idelim sīnesini biz daḥı yārñ
Hep tūgmeler ey ^c āşıḳ-ı ḡām-ḥ^c or çözüldi
4. Nāzik bedeni örselenüp āl āl oldı
Zannım ki bu şeb ^c ukde-i şalvār çözüldi
5. Fāzıl o şehe ^c arz-ı niyāz eyle ki zīrā
Meclisde olan zümre-i aḡyār çözüldi

181

_ . __ / _ . __ / _ . __ / _ . __

1. Sen de çeşmiñ gibi bir ḡaddārsın bildim seni
Fitne-i āşıḳa mā^c il-i aḡyārsın bildim seni
2. Nāle-i dil-sūz-ı zaḥm-ı sīneden aldım haber
Ḡamze dirler bir şeh-i ḥun-ḥ^c arsin bildim seni
3. Fāris-i eşheb-süvār-ı şabr lāzımdır saña
Şāhid-i āḥ ^c aşḳ çok düşvārsın bildim seni
4. Ey gönül hayret-firāş-ı dīde-i murḡ-ı çemen
^c Aks-i reng-i ^c arız-ı dildārsın bildim seni
5. Söylemezsin lāf-ı şeker-rīz-i ma^c nīdir femiñ
Fāzılā tūṭı-i güftārsın bildim seni

¹⁸⁰ B 147b, M 95b, İ 206b, - T.

^{1a} t̤arrār] t̤arrāre M.

^{1b} bend] bende M.

^{4a} oldı] olmış M, İ.

¹⁸¹ M 95b, İ 206a, - B, T.

^{1b} ^c āşıḳa] āşuba İ.

182

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

1. Köñülde cilde-ger yok çehre-i âlâmdan ğayrı
Ne şûret hâşıl ol âyine-i endâmdan ğayrı
2. Bütün yıl öyle imsâk itdi bizden ni' met vaşlı
Şıyâmı bir vaqıt bozdurmadı bayrâmdan ğayrı
3. Verâ-yı perdeden şeb-hûn idince leşker hattı
Baña imdâd-res olmaz dil-i nâ-kâmdan ğayrı
4. O sîm-endâm bakar kim rû-yı zerd-i âşıka nâ-çâr
Meded-kârî-i vuşlat kalmadı ibrâmdan ğayrı
5. Bozuldı vaz' -ı nâşâdı sipihr geçeriñ yokdur
Cihânda rast-rû âmed-şud-ı eyyâmdan ğayrı
6. Te'emmül eylesün bu neş'ede câm-ı Cemiñ ancak
Ne mey kaldı cihânda yâ kuru bir nâmdan ğayrı
7. Civânım yokdur ol yektâ-süvâr-ı 'arşa-i nazma
Kemiyet-i hâme-i süst ü bî-ilzâmdan ğayrı
8. Raşt-bîn oldum ammâ görmedim bir kerecik Fâzıl
O meh-i Rûmı seniñle gördüğim aḡşâmdan ğayrı

¹⁸² B 147b, M 96a, İ 206b, - T.

^{2a} vaşlı] vaşlıñ M, İ.

^{4a} kim] - M, İ.

^{6a} bu] nev M.

^{6b} ne mey] nemey B, nesi İ; cihânda yâ kuru] cihân içre kuru M, İ; ğayrı] - M.

⁷ Beyit: - B.

İbtidâ-i Şarkıyyât

1

Berây-ı Mahbûb-ı Barâta-pûş Der Kaftân Ber-kâmet-i Cisbân-ı Mey-nümâyd*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Âh o pâkize edâ ‘ âşık-ı zârîñ câmı
İki reng ile esîr itdi dil-i nâlânı
Gahice şarı gehî al giyer kaftânı
Biri altûn şarısıdır biri tavşan kânı
2. Şaruyı giyme meded beñzi şolar âfâkıñ
Şarulık ‘ illetine uğradı hep ‘ uşşâkuñ
Döndi nilüfere ıhasret ile bu müştâkıñ
Bize reng eyleme ey cânımızîñ cânânı
3. Alı giyse açılur verd-i ruḥ-ı nemnâkı
Bütün al üstüne al oldı vücûd-ı pâkı
Barâta al yüzi al ğâret ider o râkı
Kân ider ğamzeleri şivesi ḥüsn ü ânı
4. Ḥüsni hoş kâmeti hoş kıt‘ ası hoş cânânım
Tepeden tırnağa dek ḥüsni müselleḡ cânım
Güzel oldığına şâhid yetişür sulṭânım
Ki ola Fâzıl-ı dâñā gibi bir şa‘ bânı

2

Şarkı Berây-ı Âfet

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Dil-i bîçâre ğam-ı ‘ aşk ile nâ-kâm olsun
Beste-i silsile-i zülf-i siyeh-fâm olsun
Dilber olursa da mümtâz u hoş-endâm olsun
İşte âfet gibi bir şûḡ-ı dil-ârâm olsun

¹ B 148b, İ 167a, T 72b, - M.

* Berây-ı Mahbûb-ı Barâta-pûş Der Kaftân Ber-kâmet-i Cisbân-ı Mey-nümâyd] Şarkı Berây-ı Mahbûb-ı Barâta-pûş Ki Dü-Kaftân Bir Kâmet-i Nâzik Cisbân-ı Mey-nümâyd T.

³ Dizelerin sırası: abcd] acbd İ, T.

^{4b} tepe] tebe İ, T.

² B 148b, İ 170a, T 75b, - M.

^{1a} ‘ aşk ile] ‘ aşkla İ, T.

^{1c} ü] - İ.

2. Çünkü bî-dâr iken üftâdeñe yok inşâfıñ
Emeyim bârî uyurken o vücûd-ı şâfıñ
Eyleyim hırşla dîş yâresi hep etrâfıñ
Seni hep ‘ âleme teşhîr ideyim nâm olsun
3. Luṭf u ârâm idüp ey şûḥ-ı cihân-ı mümtâz
Eyle ‘ uşşâka bir laḥza meded nâz u niyâz
Ḥâneye gitme pek erkence efendüm ne bu nâz
Hele şabr eyle â meh-pâre ki aḥşâm olsun
4. Devlet-i vaşlıña ṭâlib degilim sulṭânım
Ben de Fâzıl gibi dîdâre hemân şa‘bânım
Yañağıñdan belî bir bûsecik ister cânım
Şimdi olmazsa eger mevsim-i bayrâm olsun

3

Şarkı Berây-ı Anton

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Eyâ ‘ âlem eyâ ‘ âlem yine derd-i nihânım var
‘ Aceb vâkıfsınız bilmem yeñi bir mihribânım var
Güzeller şâhı Antonum saña billâh meftûnım
Ne sîmim var ne altunım hemân bir şaklı cânım var
2. Süzûlsün çeşm-i cellâdın cefâdır çünkü mu‘tâdın
Seniñ var ise bîdârûñ benüm âh u figânım var
Baña ol yâr için Fâzıl cesedler olmadı ḥâ’il
Tenimde şimdi ve ‘l-ḥâşıl iki rûḥ-ı revânım var

4

Şarkı Berây-ı Mehtâb

² T, İ’de 3. bend.

^{2a} üftâde ki] üftâdeye İ, T.

^{2c} hırşla] hırş ile İ.

³ T’de 2. bend.

^{3b} ‘ uşşâka] ‘ uşşâkla İ; laḥza] pâre İ, T.

^{3d} hele] bâri İ, T.

^{4a} devlet] lezzet T.

³ B 149a, İ 170b, T 76a, - M.

^{1d} şaklı] şaklu İ, T.

^{2c} cesedler] ḥasidler İ.

^{2d} ve ‘l-ḥâşıl] el-ḥâşıl İ, T.

⁴ B 149a, İ 170b, T 76a, - M.

.. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Halkdan kıldı o meh-pāre hicāb
Yüzine perçemini kıldı niķāb
Ay gibi meclise itdiñ de zuhūr
Didiler ismine ‘ālem-i mehtāb

2. Çekerim ben de saña büryānım
Güzelim bī-bedelim cānānım
Bize de eyle nażar sultānım
Olmuşum āteş-i ‘aşkıñla kebāb

3. Serv-i nāzım buyuruñ seyrāne
Geldi esbāb-ı şafā meydāne
Bāde bir yāne kadeh bir yāne
Seni biñ cānla gözler aķbāb

4. Fāzıl-ı zārı helāk eylersin
Sözi hep ğamze ile söylersin
Niçün ol zālīme ışmarlarsın
Ne olur virseñ o leblerle cevāb

5

Şarkı Berāy-ı Zer-Nişān

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Kimdir ol nādīde-maķbūb-ı cihān
Raķşa girmiş nāz ider bir nev-civān
Görmemişdir böyle çeşm-i ‘āşıķān
El-amān kimdir o kāfir el-amān

2. Kāñı milletden ne dirler adına
Beñzemez haķķā beşer evlādına
Raķmı var mı ‘āşıķ-ı nāşādına
Hūri mi yāhūd perī mi ol civān

² Dizelerin sırası: abcd] bcad İ, T.

^{2b} güzelim] görelim İ.

^{2c} eyle] eyler İ.

^{3c} yana] yaña T.

⁵ B 149b, İ 170a, T 75b, - M.

² Dizelerin sırası: abcd] acbd İ, T.

^{2b} haķķa’l] tavrı İ, T.

3. Hüsüne baksañ melek-sīmāsıdır
 Șāmeti bāğ-ı irem Șübāsıdır
 Șağrı bağın ğonce-i zībāsıdır
 Kimlerin cānānı ol rūh-ı revān
4. Müjdeler Fāzıl o şūh-ı mu‘teber
 Uştasından ben bugün aldım haber
 Semti ol şem‘iñ meger semt-i Fener
 İsmine dirler imiş hem Zer-Nişān

6

Şarkı

.. _ _ / . . _ _ / . . _

1. Behey āfet ne kıyāmetsin sen
 ‘Āşıkıñ cānına hasretsin sen
 İşidürüm ki bir āfet var imiş
 Şimdi bildim ki ne āfetsin sen
2. ‘Afv idüp hüsniñe geç bağıdım ise
 Seni sâ’irlere beñzetdim ise
 Bilmeyüp zerre kuşūr itdüm ise
 Şimdi bildim ki ne āfetsin sen
3. Seni taşhīh idüp ol āher
 Añladım hüsniñi bāğın zāhir
 Ehl-i ‘aşka ne belāsın kāfir
 Şimdi bildim ki ne āfetsin sen
4. Saña Fāzıl dağı dīvāne imiş
 Hāyli dem şem‘ine pervāne imiş
 Sende bu cezbe-i zībā ne imiş
 Şimdi bildim ki ne āfetsin sen

³ Bu bent: - B.

^{3d} kimleriñ] Ki kimleriñ B, T.

^{4b} uşa] usta İ.

^{4d} ismine dirler] ismine hem dirler İ.

⁶ B 149b, - M, İ, T.

7

Şarkı Berâ-yı Yâsemen*

.. _ _ / . . _ _ / . . _

1. Gözleriñ nergis-i şehlâ mı ‘aceb
Deheniñ ğonçe-i zîbâ mı ‘aceb
Hep şükûfeleri cem‘ itdi yüzüñ
Gülistânıñ yeñi dünyâ mı ‘aceb
2. Kimse bilmez ne çapķın cānā
Yâsemen gerçi ki ismiñ ħālā
Gerdeniñ berg-i semender ammā
Ruĥlarıñ lâle-i ħamrā mı ‘aceb
3. atmer olmuş nedir ol kākül-i nāz
Baĝçe-i ‘işvede ol sünbül-i nāz
Nedir ol çeħrede bitmiş gül-i nāz
Dil aña bülbül-i gūyā mı ‘aceb
4. İşte bu şarkı eyā ğonçe-dehen
Bir çiçekdir saña ‘āşıkłardan
Fāzılıñ sözine beñzer bu suĥan
O saña ‘āşık-ı şeydā mı ‘aceb

8

Şarkı Berây-ı Dilber-i Esb-süvâr-ı Şemsiye-gîr*

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Şîve-kârım ser-firâz olmuş yine
Şeh-süvâr-ı esb-i nāz olmuş yine
Nāz için şemsiyye almış destine
Ĥasret-i ehl-i niyāz olmuş yine
2. Ĥüsle sen şāh-ı ĥübānsın begim
‘Āleme bir māh-ı tābānsın begim

⁷ B 149b, İ 168b, T 74a, - M.

* Şarkı berây-ı yâsemen] Şarkı yâsemen İ, T.

^{1c} yüzüñ] ruĥıñ İ, T.

^{2a} cānā] nānā İ.

^{2b} yâsemen] yâsemin T; ħālā] ammā İ, T.

^{2c} ammā] ħālā İ, T.

⁸ B 150a, İ 168a, T 73b, - M.

* Şarkı berây-ı dilber-i esb-süvâr-ı şemsiye-gîr] Esb-süvâr-ı şemsiye-gîr İ.

Ehl-i ‘aşka düşmen-i cānsın begim
Ġamzeler tākāt-güdāz olmuş yine

3. Esble ‘uşşākı pā-māl eylemiş
Hüsününe bilmem ki ne hāl eylemiş
Her nigāhıñ Rüstem-i Zāl eylemiş
Cān-şikā şah-bāz olmuş yine
4. Ruḥlarıñ şemsiyyeden olmuş ‘ayān
Āfitābı eylemek olmaz nihān
Cilvedir ‘uşşāka kaşdı her zamān
Muḥarrem erbāb-ı rāz olmuş yine
5. Her zamān kim esbine dizgin ider
Hū çeküp ‘āşıkları taḥsīn ider
Şīvelerle Fāzılı ġamgīn ider
Dil ġamıyla nāle-sāz olmuş yine

9

Şarkı ‘İydiye*

— . — — / — . — — / — . —

1. Nev-hilālīm işte ‘ıyd eyyāmıdır
‘Āleme zevk ü şafā hengāmıdır
Lebleriñden buse vir ‘uşşākıña
Vaḫtidir zīrā şeker bayrāmıdır
2. Giymiş ol şirīn dehen nāzik edā
Bir şeker renginde ḥārādan kabā
Tatlı dille eylemekde merḥabā
Vaḫtidir zīrā şeker bayrāmıdır

³ Bu bent: - B.

^{4a} olmuş] itmiş T.

^{4d} rāz] nāz t.

⁹ B 150a, İ 167b, T 73a, - M.

* Şarkı-yi ‘İydiye] - İ, Şarkı Berāy-ı ‘İyd-ı Şeker T.

^{1a} hilālīm] nihālīm İ, T.

^{1b} ü] - İ.

^{1d} zīrā] cānā İ, T.

² Bu bent İ, T' de 3. benttir.

^{2c} tatlı] tatlu T.

^{2d} zīrā] cānā İ, T.

3. Āferīn eṭvārīña ahlākıña
Acı söz hıç söyleme ‘uṣṣākıña
Ṭatlı yüz göster begim müştākıña
Vaḳtidir zīrā şeker bayrāmıdır

4. Fāzılā virdi baña la‘l-i teri
Leb-be-leb itmiş iken ol dilberi
Şarkı için bu kelām-ı sükkeri
Vaḳtidir zīrā şeker bayrāmıdır

10

Şarkı Berāy-ı Zevk-i Mehtāb*

.. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Nev-bahār irdi şafā mevsimidir
Böyle demlerde nice ḥ‘āb idelim
Binelim ḳayıḡa şoḡbet demidir
Tā seher sāz ile mehtāb idelim
2. Şevḳile āb u hevāya uyalım
Vaḳtidir zevk ü şafāya toyalım
Ne Hıṣār u ne Ṭarabya ḳoyalım
Tā seher sāz ile mehtāb idelim
3. Giceden nūş idelim şahbāyı
Ātalım cāma ḡam-ı ferdāyı
Virelim velveleye deryāyı

³ Bu bent İ, T'de 2. benttir.

^{3a} ahlākıña] ahlākına İ.

^{3b} söyleme] söylemez İ; ‘uṣṣākına İ.

^{3c} müştākıña] müştākına İ.

^{3d} zīrā] cānā İ, T.

⁴ Dizelerin sırası abcd] bacd İ, T.

^{4d} zīrā] cānā İ, T.

¹⁰ B 150b, İ 167b, T 73a, - M.

* Şarkı berāy-ı zevk-i mehtāb] Berāy-ı zevk-i mehtāb İ.

^{1b} Böyle demlerde nice ḥ‘āb idelim] Tā seher sāz ile mehtāb idelim İ.

^{1d} sāz ile] sāzla T.

² Be bent T'de 3. dür.

^{2a} āb u] - İ.

^{2b} ü] - İ.

^{2c} u] - İ.

^{2d} sāz ile] sāzla T.

³ Bu bent T'de 2. dir.

Tā seher sâz ile mehtâb idelim

4. Ola kıayıkda iki sâzende
 Bir iki nağmesi hoş h̃ânende
 Bir de ol şûh ile Fâzıl bende
 Tā seher sâz ile mehtâb idelim

11

Şarkı Berây-ı Fariğ-Şoden Ez-Maḥbûb*

— · — / — · —

1. Şad ḥamd ola ey ḥile-kâr
 Gitdi zamân-ı âh u zâr
 Fitrāk-i ‘aşqdan seniñ
 Buldum ḥülâşa iktidâr
2. Şimden gerü âzâdeyim
 Şanma saña üftâdeyim
 Hâlâ ğamından sâdeyim
 Râḥatla ḳalbim neş’e vâr
3. Ma‘lûmuñ olsun ey perî
 Ben ‘aşqdan oldum beri
 Olmuş hele çokdan beri
 Ol eski âteş târ u mâr
4. Zıkr olsa ismiñ her kaçan
 Beñzim daḥı dönmüş neden
 Tursam saña baḳsam da ben
 Olmaz derûnum ra‘şe-kâr

^{3d} sâz ile] sâzla T.

^{4c} şûh ile] şûhla İ, T.

^{4d} sâz ile] sâzla T.

¹¹ B 150b, M 101a, İ 166b, T 72a.

* Şarkı Berây-ı Farğ-şoden Ez-maḥbûb] Berây Fâriğ-şoden Ez-maḥbûb u Bürüdet Ez-‘Aşk İ, Şarkı Berây Fâriğ-şoden Ez-maḥbûb u Bürüdet Ez-‘Aşkâd T.

^{1c} ‘aşqdan] ‘aşkıñdan T.

^{2c} hâlâ] ḥâl M.

^{3b} Ben ‘aşqdan oldum] ‘Aşkdan oldum ben M; ‘aşqdan] ‘aşkıñdan İ.

^{3d} târ ü mâr] târmâr M, İ.

^{4c} tursam] tusam M.

^{4d} ra‘şe-kâr] ra‘şe-dâr M, İ.

5. Varsam da ḥ'āba her ne dem
Görmem seni rü'yāda hem
Bīdār iken fikr eylemem
Aşlā seni leyl ü nehār

6. Yanında ṭursam dā'imā
Bulmam ne zevk ü ne şafā
Ağyār ile izin saña
Var ülfet it ey yādigār

7. Yokdur saña ğayrı yasāğ
Senden idüp Fāzıl ferāğ
Var benden ol zālīm ırāğ
Gitdi ol eski i'tibār

12

Şarkı

.. _ _ / . . _ _ / . _ _

1. Edāsı cilvesi hoş dil-pesendim
Seni gördükde ben ğāyet begendim
Saña bir ṭogrı sözüm var efendüm
Naẓirīñ yok cihānda şhlevendim

2. Güzeller içre şūḥ-ı bī-bedelsiñ
Daḥı 'āşıqlara ṭul-ı emelsiñ
Güzelsiñ sevdigim ğāyet güzelsiñ
Naẓirīñ yok cihānda şhlevendim

3. Efendüm şimdicek meydān seniñdir
Ne ki eylerseñ it devrān seniñdir
Hemān sen nāza başla cān seniñdir
Naẓirīñ yok cihānda şhlevendim

^{5b} hem] ben İ, T.

^{6b} ü] - İ.

^{6c} izn] izin M.

⁷ Dizelerin sırası: abcd] bacd M, İ, T.

^{7d} ol] o M, İ.

¹² B 151a, İ 171b, - M, T.

^{2c} güzelsiñ] güzelsin İ.

³ Bu bent: - İ.

4. Bütün ‘âlem saña dil-dâde oldu
 Țurup seyrâna hep âmâde oldu
 Saña Fâzıl dağı üftâde oldu
 Nazîriñ yok cihânda şehlevendim

13

Şarkı

. _ _ _ / . _ _ _

1. Derûnum dâğ dâğ olsun
 Țo ‘aşk içre çerâğ olsun
 Hemân ol şûh şağ olsun
 Gönül dağ üstü bâğ olsun
2. Nigâr-ı dil-pesendimsin
 Civânsın şehlevendimsin
 Hemân sen gel efendümsin
 Güzeller hep ırâğ olsun
3. Seni öpmüş rakîb-i şûm
 Yañağından bütün ma‘lûm
 Amân ol kalmasun maḥrûm
 El olmazsa ayağ olsun
4. Gönül ol dilbere mâ’îl
 Olurken luḥfuna nâ’îl
 Revâ mı şimdicek Fâzıl
 Ki benden ol yasağ olsun

14

Şarkı*

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Dilberân içre efendüm ḥüsnile bir dânesin
 ‘Âşık-ı üftâdesi çok öyle bir cânânesin
 Hâşılı ḥalkıñ dilinde şimdicek efsânesin

¹³ B 151a, M 100b, İ 169b, T 75a.

^{1d} dağ] tağ İ.

^{2b} civânsın] civânımsın B.

¹⁴ B 151b, İ 168b, T 74b, - M.

* Şarkı] i’de aynı

^{1b} üftâdesi] üftâde T.

Neyleyim ‘uṣṣāka ammā sevdigim bīgānesin

2. Evvelā raḥm eyler iken ‘āşık-ı nāşādına
Şoñra günden güne aşlā gelmez oldı yādına
Bağmadıñ bîçāreniñ hîç āhına feryādına
Sen de inşāf it begim zālīm degilsen yā nesin
3. Ğamzeler cādū nigāhıñ dil-erbā çeşmiñ yamān
Şöyle nāzikdir vücūduñ kim olur gözden nihān
Toğrı söyle ey perī ey ‘aql ālıcı el-amān
Sen mi aldıñ ‘āşık-ı zārıñ dil-i dīvānesin
4. Çekmemişsin çünki cānā derd-i ‘aşkıñ miñnetin
İmdi bilmezsiñ nedir ‘āşıklarıñ keyfiyyetin
Neydigin bilmek içün erbāb-ı ‘aşkıñ hāletin
Sen dağı Fāzıl gibi ‘aşk āteşine yanasın

15

Şarkı

— . — — / — . — — / — . — — / — . —

1. Şāh-ı hūbānsın efendüm hūsnile bî-şübhesin
Sen gibi bir şūh-ı ra‘ nā görmedim dünyāda ben
Böyle vaşf eyler cemāl-i hūsn ü ānıñ vaşf iden
Gül beden nāzik dehen başdan başa püskürme ben
2. İncedir ğayet ile ol nāzik endāmıñ belī
Beñzemez aña kemānıñ nağmesi sāzıñ teli
Nāz ider hem raqs ider çār-pāreden düşmez eli
Ğonçe femli gül yañaqlı çifte beñli şīveli
3. Gice gündüz firqatıñ kār itdi cānā cānıma
Luţfıla bir kez nigāh it bu dil-i nālānıma

^{2c} hiç] - İ.

^{2d} degilsen] degil de T.

^{4b} ‘āşıklarıñ] ‘āşıkların İ.

¹⁵ B 151b, İ 169a, T 74b, - M.

^{1c} iden] - İ.

^{1d} püskürme] büskürme T.

^{2a} ile] - İ; endāmıñ] endāmın İ.

^{2d} Ğonçe femli gül yañaqlı çifte beñli şīveli] Gül beden nāzik dehen başdan başa püskürme ben B.

^{3b} luţfla] luţf ile İ.

Raḥm idüp ḥün-âb-ı eşk-i dîde-i giryânıma
Şehlevendim şive-mendim gül begim giryânıma

4. Mihnet-i hecristle şimdi sevdiğim ḥalim yamân
Ḥayli demdir gelmediñ olduñ yine gözden nihân
Fâzılı luṭfıñla gel şâd eyle ey rûḥ-ı revân
Şivekârım nazlı yârim gel amân bî-amân

16

Şarkı Berây-ı Darçın Güli*

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Bir civân gördüm yañağı gölgeli
Beñleri var üç ‘aded şeh-dâneli
Orta boylı hoş edâlî cilveli
İsmine dirlir imiş Darçın Güli
2. ‘Aşk ola üftâde-i nâşâdına
El-ḥased nâ’îl olanlar dâdına
Rağşa girmiş âferîn üstâdına
Tel tel olmuş gerden üzre kâkûli
3. Olmağa lâyıḳ gönül âyînesi
Sîme beñzer gerdeni hem sînesi
Penbede gülde büyötmüş nînesi
Kûcağa gelmez nezâketten beli
4. Şöyle zannım girmiş on beş yâşına
‘İtr-ı şâhîler sürmüş kâşına
Şırma püsküllü beyâz fes bâşına
Bir yaraşmışdır ki yâ hû yelleli
5. Bir müsellemler dilber-i nevrestedir
Ḥüsnine Fâzıl daḥı dil-bestedir
Her ne medḥ olsa aña şâyestedir

^{3d} Şehlevendim şive-mendim gül begim giryânıma] Gül beden nâzik dehen başdan başa püskürme ben B.

^{4b} ḥayli] ḥayli İ.

^{4d} Şivekârım nazlı yârim gel amân bî-amân] Gül beden nâzik dehen başdan başa püskürme ben B, bî-amân] - T.

¹⁶ B 152a, İ 171b, - M, T.

* Şarkı Berây-ı Darçın Güli] Şarkı-yı Darçın Güli

^{1d} darçın] darçın İ.

Ehl-i ‘aşkıñ gönçesi hem bülbüli

17

Şarkı

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Gülle-i ‘aşka dil-i zārı nişān-gāh itdim
Eyledim cānı fedā hāşılı hūbānlar içün
Giderek ‘ākıbet aldım fitili āh itdim
Yandım āteşlere Țobhāneli bir dilber içün
2. Geldi o şeh o tene fitne dağı oldu ‘ilm
Yürüyüş itdi hişār-ı dilime leşker-i gam
Fālye virdim giderek rāzıma oldu maḥrem
Yandım āteşlere Țobhāneli bir dilber içün
3. Ne ṭabanca ne dağı tīg gerekdir ne tūfeng
Ḥançer-i gamze ile kılmada ‘uşşākla ceng
Hāşılı eyledi dünyāyı benüm başıma teng
Yandım āteşlere Țobhāneli bir dilber içün
4. Şehlevendim güzelim ḥaḳ bu ki ḥoş yakışmış
Āteşin atlasın üstünde o bārūdī biniş
Seni gördükde dağı Fāzıl-ı bīçāre dimiş
Yandım āteşlere Țobhāneli bir dilber içün

18

Şarkı*

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Sīnemi ‘aşkıñla cānā dağlarım
Bir ‘aceb kim hem güler hem ağlarım
Şādmānım ḥande-i cānān ile
Ağladıkça düşmenim yağ bağlarım
2. Perçem-i ḥoş-būsı cennet sūnbūli
Müşk-i ‘anberdir meger ol kākūli

¹⁷ B 152a, İ 171a, - M, T.

^{2a} o] ol İ; o tene] evine İ.

^{4b} bārūdī] bārūtī İ.

¹⁸ B 152b, M 100b, İ 166b, T 72a.

* Şarkı] Şarkı Mutażammın Bürüdet Ez-Cānān İ, T.

Ben ھاٲا itdim ki bilmem ol g li
  İٲr-ı ş h lerle her dem yağlarım

3.  eşmini s zdik e    lar gibi
Si r u efs n itse c d lar gibi
Eşk-i  eşmim a sa da c lar gibi
S nemi   n-ı cigerle dağlarım
4. şimdi olmazsa o ş  u  v şlatı
Beklerim F zıl zam n-ı fırşatı
Bir g n elbet ola eşref s  ati
Bu dil-i eşkeste mi ben şağlarım

19

şarkı

.. _ _ / .. _ _ / .. _

1. A mış ey ęon e o  l   resini
G sterir g l gibi hemv resini
G ricek bu dil-i b   resini
Sevdi  y cilveli meh-p resini
2. Giceler   nede mihm n  alsa 
Na d-i c n u dili benden alsa 
S ne  a sa  da şoyunsan gelse 
Alsam  ğuşuma bir p resini
3. Hi bir la zada sensiz  uramam
Oldığı  demde cih nı aramam

^{2c} evveli] ol g li B.

^{2d} ş h lerle] ş h  ile M, T.

^{3c} c ] şu M.

^{3d} dağlarım]  ağlarım  .

^{4c} elbet ola] ola elbet M,  , T.

^{4d} bu] ol M,  , T.

¹⁹ B 152b,   169a, T 74b, - M.

^{1c} b   resini]  v resini  .

^{1d}  y] ey  , T.

^{2a}  alsa ]  alsan  , T.

^{2b} alsa ] alsan  .

^{2c} gelse ] gelsen  .

^{3a} Hi bir]  h bir  , T.

^{3b} olduğı ] olduğın  .

Dağı bu hüsnile lâıık göremem
Güzelim meclis-i ağıāra seni

4. Yağışur tavr-ı levendāne saña
Fāzıl oldu dağı dīvāne saña
Şehlevendim nice bir yāne saña
Sever ol ‘āşık-ı bīçāre seni

20

Şarkı

— · — — / — · — —

1. ‘Āşıkım bir dil-rubāya
Bir civān-ı bī-vefāya
Tākatim yokdur cefāya
Rağm idin ben mübtelāya

2. Şūhdur gāyet güzeldir
Her edāsı bī-bedeldir
‘Āşıkā tūl-i emeldir
Bağ şu reftār u edāya

3. Kāmeti serv-i bülendim
Şivekārım şehlevendim
Gel benüm kendi efendüm
Merhamet kıl ben gedāya

4. Fāzılın hāli yamāndır
Kārı hep āh u figāndır
Yanmada hayli zamāndır
Ugramışdır dü-belāya

21

Şarkı

· · — — / · · — — / · · —

1. Severim tāze-civānı severim
Ya‘ ni ol şūh-ı cihānı severim

²⁰ B 152b, İ 172a, - M, T.

² Bu bent: - İ.

^{4c} hayli] hayli İ.

²¹ B 153a, İ 169b, T 75a, - M.

Ẓālīm olsa daḥı ānı severim
 ‘Āşıkım āh u fiğānı severim

2. Ġayrı dilberleri aşlā sevemem
 Ne kadar olsa da ra‘ nā sevemem
 Hāneye gelse de tenhā sevemem
 Ancaḡ ol şūḡ-ı cihānı severim
3. Dilberin ṭavrı levendāne gerek
 ‘Āşık ammā o da dīvāne gerek
 Āteş-i ‘aşḡa hemān yā ne gerek
 Yangınım ben de yanānı severim
4. Fāzılı şabrıma ḡayrān itdim
 Dilde ādın yine pinhān itdim
 Sīnemi āteş-i sūzān itdim
 Dimedim işte falānı severim

22

Şarkı Berāy-ı Çiçek

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _

1. O Gümüşhāneli sīm endāmım
 Didim ismiñ ne ola sulṭānım
 Nāz ile didi çiçekdir nāmım
 Ne çiçeksın bilürüz hey cānım
2. Belī elmās çiçegisin bilirüz
 Gülde perverde bebedsin bilürüz
 Sevdigim ḡūr-ı meleksın bilürüz
 Şāhbāzım saña ben şa‘ bānım
3. Ehl-i ma‘ den seni bilmez cānā
 Añlamazlar ne ḡühersin ḡālā
 Yūri İstanbula ey nāzlı edā

^{2a} sevemem] sevmem İ, T.

^{2b} sevemem] severim İ, T.

^{2c} sevemem] sevmem İ, T.

^{2d} şūḡ-ı cihān] rūḡ-ı revān İ, T.

^{3d} yangınım] yanıgım İ, T.

⁴ Dizelerin sırası: abcd] acbd İ, T.

²² B 153a, İ 171a, - M, T.

Rûm rakkası benüm cānānım

4. ‘Āşığa tā bu kadar nāz olmaz
Çeşm-i şūhūn gibi şehbāz olmaz
Bir çiçekle güzelim yāz olmaz
Açıl ey tāze gül-i ḥandānım

5. İşte āhırda kır at āmāde
Yüri bir zevk idelim dünyāda
Saña Fāzıl gibi var üftāde
Yüri ey dilber-i ‘ālī-şānım

23

Şarkı*

— . — / — . —

1. Ey ehl-i ‘aşkıñ maḥşeri
‘Āşıkların cān-perveri
‘Aşkıñla oldum serseri
Bilmem meleksin yā perī
2. Şanma felekde nev-hilāl
Ḥüsnüñle ey māh-ı kemāl
Mest oldı çarḥ-ı bed-fi‘āl
Düşdi elinden serseri
3. Gūyā benüm-çün ol mehi
Ḥalk eyledi kudret şehi
Ya‘ni ki ol serv-i sehī
Gönlümce düşmüş her yeri
4. Fāzıl gibi bir mübtelā
Sen şāha olmuşdur gedā
Olsun seniñçün hep fedā
Cümle cihānın dilberi

²³ B 153b, İ 166b, T 72a, - M.

* Şarkı] Şarkiyāt-ı Nazīre-i Bir Melek-Simā-yı Pir T.

^{2d} serseri] sāğarı T.

24

Şarkı *

_ . _ / _ _ / _ . _ / _ _

1. Ey kerem kânım nâzlı sulţânım
Arzu eyler seni her yânım
Gel benüm cânım yoşma cânânım
Dâyî revişli gülşen arslânım
Gel benüm âğam gel benüm paşam
Şanma kim sensiz bir nefes yaşam

2. Kıyma gel baña gitme bir yaña
Cân uyâr saña amân sulţânım
Gel benüm cânım yoşma cânânım
Dâyî revişli gülşen arslânım
Gel benüm âğam gel benüm paşam
Şanma ki sensiz bir nefes yaşam

3. Gel â meh-pârem âh nedir çârem
Ey ciger-pârem ben de büryânım
Gel benüm cânım yoşma cânânım
Dâyî revişli gülşen arslânım
Gel benüm âğam gel benüm paşam
Şanma ki sensiz bir nefes yaşam

4. Ey gönül mâhı Fâzılın âhı
Seni billahî yandırır cânım
Gel benüm cânım yoşma cânânım
Dâyî revişli gülşen arslânım
Gel benüm âğam gel benüm paşam
Şanma ki sensiz bir nefes yaşam

25

Şarkı Berây-ı Dilber-i Şemsiye-gîr-i Zevrâk-nişîn *

²⁴ B 153b, İ 167b, T 73a, - M.

* Şarkı] Tomru Tomru Havasına İ, Tomru Tomru Havasına Şarkı T.

² Nakarat: - B, İ.

³ Nakarat: - B, İ.

⁴ Nakarat: - B, İ.

²⁵ B 154a, İ 168a, T 73b, - M. B nüshasında nakaratlar çıkarılıp beyitler bentlere dönüştürülerek istinsah edilmiştir.

* Şarkı Berây-ı Dilber-i Şemsiye-gîr-i Zevrâk-nişîn] Berây-ı Dilber-i Şemsiye-gîr-i Zevrâk-nişîn İ.

- __ . _ / __ . _ / __ . _ / __ . _
1. Şemsiyye tutmuş el-amân kayıkda ol nūr-ı siyāh
 ‘Uşşāq-ı zārından hemān ruhsārın şaqlar o māh
 Müjgānları olmuş siyāh ‘aşıkların hālī tebāh
 Olmuş siyāh-ender-siyāh āh ol Frengī tāze āh
 2. Baq kâfirin gīsūsına billûrdan bāzūsına
 Beñzer cihān tāvūsına ol dilber-i āhū-nigāh
 Müjgānları olmuş siyāh ‘aşıkların hālī tebāh
 Olmuş siyāh-endār-siyāh āh ol Frengī tāze āh
 3. Pūşīde eyler her yerin qaşdı cefādır dilberin
 Dīninde bilmem kâfirin ‘uşşāqa görünmek günāh
 Müjgānları olmuş siyāh ‘aşıkların hālī tebāh
 Olmuş siyāh-endār-siyāh āh ol Frengī tāze āh
 4. Şemsiyyede ol māh-veş gūyā bulut içre güneş
 Fāzıl gibi hep nāle-keş eyler yolında āh u vāh
 Müjgānları olmuş siyāh ‘aşıkların hālī tebāh
 Olmuş siyāh-endār-siyāh āh ol Frengī tāze āh

26

Şarkı Berāy-ı Rub‘iyye*

.. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Sīm-i hālīş gibi cism-i şāfı
 Cümle hūbāna ider faḥriyye
 Didi meh-pārelerin şarrāfı
 Rub‘-ı meskūnı ider Rub‘iyye
2. Gerdeni üzre ezelden hālā
 Beñ ile böyle yāzılmış tuğrā

² Nakarat: - B, İ.³ Nakarat: - B, İ.^{3a} yerin] yerin T; dilberin] dilberin T.⁴ Nakarat: - B, İ.^{4a} şemsiyyede] şemsiyyede İ.^{4b} ü] - İ, T.²⁶ B 154a, İ 168b, T 74a, - M.

* Şarkı Berāy-ı rub‘iyye] Şarkı rub‘iyye İ, T.

^{1d} ider] döker T.^{2b} biñ] ben İ, T.

Ḍarb-ı fî-memleket-i ḥüsn ü behā
Cân gerek şan^c ata üstâdiyye

3. Sikkeden şimdi henüz kurtulmuş
Kâlpazan pençesine düş olmuş
Zer gibi beñzi şarârmış şolmuş
Bûse virmiş aña şarrâfiyye
4. Ben de zencîrliyim ol kisvede
Bir pula geçmedim ol çârsuda
Fâzılâ eyle kerem-fermâda
Bütün olmazsa eger nışfiyye

^{4c} fermâda] fermûde İ, T.

1

Müseddes

‘ Alāḳa-kerden Fāzıl B’āfet-i Devrān Der Gümüşhāne*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Āteş-i ‘aşḳile könlüm yine büryān oldu
Bir gözi kanlu dili kanluya ḳurbān oldu
Her bir āhım yine bir şu‘le-i sūzān oldu
‘Aşḳla cism-i nazārım kuru bir cān oldu
Gece ḳan ağlamadan dīdelerim ḳān oldu
Söyle kim her biri bir sübhā-i mercān oldu
2. Düşdim ol cevher-i yektāya amān ma‘dende
Āşikār eyler isem ḥālime ‘ālem ḥande
Āh yā Rab ne bu āteş ne bu ḥālet bende
Gizlesem ‘aşḳını olmaz yanar āteş tende
Gece ḳan ağlamadan dīdelerim ḳān oldu
Söyle kim her biri bir sübhā-i mercān oldu
3. O Gümüşhāneli gevher ki Çiçek nāmında
Sīmden servi gibi ḥüsni var endāmında
Gözlerim nār çiçeği ḥūn ile eyyāmında
Neye ḥālim varacaḳ bilmezim encāmında
Gece ḳan ağlamadan dīdelerim ḳān oldu
Söyle kim her biri bir sübhā-i mercān oldu
4. Geldi Mercān didigim ḳahbe rakīb oldu yine
Dest-i cānān ile bāl ü perimi yoldı yine
Güher-bā gibi o mercānla yüzüm şoldı yine
Nār-ı firḳat ile āh iki gözüm tıldı yine
Gece ḳan ağlamadan dīdelerim ḳān oldu
Söyle kim her biri bir sübhā-i mercān oldu
5. Eyledim āhımla Yūsūrī ol mercānı
Āhıma ḳārşu kimiñ ṭurmaḡa vardır cānı
Āh idersem yaḳarım ma‘den-i Ṭāḡistānı
Yine eger rū-yı gözüm yāşı benüm ṭūfānı
Gece ḳan ağlamadan dīdelerim ḳān oldu

¹ B 154b, İ 173a, - M, T.

* ‘ Alāḳa-kerden Fāzıl b’āfet-i devrān der Gümüşhāne] ‘ Alāḳa-kerden Fāzıl āfet-i devrān der Gümüşhāne İ.

^{5a} āhımla] āhım ile İ; yūsūrī] yūzsūrī İ.

Söyle kim her biri bir sübha-i mercân oldu

6. Katl-i ‘uşşâkı ider ustası Mercân ta‘lîm
 Hançeri kabza-i mercânına olmuş teslim
 Âh eger olmasa bâbında o şeytân-ı la‘îm
 Cânıma yetdi belâ-yı ğamı Allah kerîm
 Gece kan ağlamadan dîdelerim kân oldu
 Söyle kim her biri bir sübha-i mercân oldu

7. Rûm rakķâşı â meh-pâre gül-i ‘îsâyı
 Niçe bir bu sitem ey cân alıcı her cânı
 Tâbe-key ‘aşkıñ ile Fâzılâ bu rüsvâyı
 Giceler âhla bî-zâr iderim dünyâyı
 Gece kan ağlamadan dîdelerim kân oldu
 Söyle kim her biri bir sübha-i mercân oldu

2

Bâ Tazmîn-i Beyt-i Nedîm

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Yâ bir kendiñ gibi şûh-ı sitemkâra hevâ-dâr ol
 Yâ hâl-i şöhetinde mübtelâ-yı çeşm-i bîmâr ol
 Muhaşşal vâkıf-ı hâl-i dil-i ‘uşşâk-ı nâçâr ol
 Yeter ey mest-i naĥvet-i ĥûâbdan bir kerre bîdâr ol
 Hücûm-ı nâle-i şeb-gîrden zâlim hâberdâr ol
 Beni bîmâr-ı hicrân eylediñ sen daĥı bîmâr ol
2. Serâ-pâ sine-çâk-ı tîğ-ı nâz-ı ğamze-i yârız
 Mey hayretle dâ’im dîde-dûz-ı çeşm-i bîmârız
 Bu ‘işret-gehde bilmem gâh mestiz gâh huşyârız
 Bu mâtem-hânede kan ağlarız biz ‘âşıķ-ı zârız
 Hücûm-ı nâle-i şeb-gîrden zâlim hâberdâr ol
 Beni bîmâr-ı hicrân eylediñ sen daĥı bîmâr ol
3. Kemine çâkerim bir şâh-ı vâlâdan niyâzım var
 Beni gâh ağladır geh güldürür bir tıfl-ı nâzım var

^{6c} la‘îm] kelimenin aslı la‘în'dir.

² B 155a, M 97a, İ 207b, - T. Bu manzume Hacı Mehmet Tahir Efendi'nin Divan'ında da yer almaktadır (Atacan 2014:74).

^{1c} ‘uşşâk-ı] ‘uşşâka İ.

^{3b} kâh] geh M.

Zebûn âvâreyim murğân içinde imtiyâzım var
 Şikeste-bâl iden ey dil beni bir şâhbâzım var
 Hücûm-ı nâle-i şeb-gîrden zâlim hâberdâr ol
 Beni bîmâr-ı hicrân eylediñ sen dañı bîmâr ol

4. Güler yüz görmemiş çeşm-i dil-i nâşâdımız ağlar
 Açılmaz ṯali^c im hem baht-ı bed-bünyâdımız ağlar
 Perîşân hâlîme ol şûh-ı efgân-zârımız ağlar
 Baña sũ-yı teraḥḥumdan gelân imdâdımız ağlar
 Hücûm-ı nâle-i şeb-gîrden zâlim hâberdâr ol
 Beni bîmâr-ı hicrân eylediñ sen dañı bîmâr ol

5. Maḳâlimden bilindi behre-yâb-ı feyz-i ezhârız
 Ki biz rûşen-zamîrânız seher vaḳtinde bîdârız
 Nedîm-âsâ âniñçün Fâzılâ pâkize güftârız
 Gehi dil-şâd olursaḳ gâhice hem lücce-i bârız
 Hücûm-ı nâle-i şeb-gîrden zâlim hâberdâr ol
 Beni bîmâr-ı hicrân eylediñ sen dañı bîmâr ol

3

Müseddes

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Hele ey bî-vefâ itdiñ mi âhir ^cazm-i pâ-dâşı
 Bize böyle edâlar şimdicek âyâ neden nâşı
 Mecâlîñ var mıdır ^carza bütün sensin işiñ başı
 Yeter kân ağladı ^câşıklarınıñ çeşm-i ḥûn-pâşı
 Dil-i endûh-gîniñ muttaşıl ṭurmaz aḳâr yâşı
 Ṭayânmaz kûhlar bu eşk-ḥûnînim deler ṭâşı
2. Gel ey dil fâriğ ol sen gül-ruḥânîñ ibtilâsından
 Hiç olmazsa bekâm eyler seni bũ-yı safâsından
 Vefâ ma'mûl olunmaz bu zamânîñ dil-rubâsından
 Cefâ-cûlar elinden sîne sũzânîñ bükâsından
 Dil-i endûh-gîniñ muttaşıl ṭurmaz aḳâr yâşı

^{3d} ey dil] eyden B.

³ B 155b, M 97b, İ 208a, - T. Bu manzume Hacı Mehmet Tahir Efendi Divanı'nda da yer almaktadır (Atacan: 81).

^{1c} mıdır] mı İ; işiñ] işin M.

^{1d} pâş] bâş M.

^{1e} endûh-gîniñ] endûhuñ M, İ.

^{1f} kûhler] gevher İ.

Ṭayānmaz kūhlar bu eşk-ḥüninim deler ṭāşı

3. Metā‘ -ı şabrımı yağma iden ol şeh-süvārımdır
Beni vakf-ı telâş iden dil-i ümîd-vārımdır
Ruḥ-ı zîbâ-yı dilber gülistân u lâlezārımdır
Aña zînet viren dâ‘im dü-çeşm-i eşk-bārımdır
Dil-i endüh-gîniñ muttaşıl ṭurmaz aḳâr yâşı
Ṭayānmaz kūhlar bu eşk-ḥüninim deler ṭāşı
4. Hirāsân oldı ‘ âlem nâle-i âteş-feşânımdan
Hezārân bülbülü mest eyledim sūz ü fiğânımdan
Bu ḥālâtım benüm meşhûrdur naḳş-ı beyânımdan
Ḥazer it gülbin-i nâzım benüm eşk-i revânımdan
Dil-i endüh-gîniñ muttaşıl ṭurmaz aḳâr yâşı
Ṭayānmaz kūhlar bu eşk-ḥüninim deler ṭāşı
5. Görüp fülfilleriñ derdim bir iken şad hezâr oldı
Âçıldı lâleler güller şanursın nev-bahâr oldı
Yanup yaḳılmağa Fâzıl bu da özge medâr oldı
Müjem ser-çeşmesi gūyâ ‘ uyûn-ı bî-ḳarâr oldı
Dil-i endüh-gîniñ muttaşıl ṭurmaz aḳâr yâşı
Ṭayānmaz kūhlar bu eşk-ḥüninim deler ṭāşı

4

Müseddes*

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Raḥm ider yoḳ baña hîç nâlelerimden ğayrı
Hiçbir ağlar bulamam çeşm-i terimden ğayrı
Hem-demim yoḳ daḥı âh-ı şererimden ğayrı
Beni yoḳlar bulunur mı kederimden ğayrı
Bir yañar yoḳ benüm içün cigerimden ğayrı
Bir acır mı bulunur yârelerimden ğayrı
2. Beni şâd eyle diyû kimlere feryâd ideyim
Kime taḳrîr-i ğamum dil-i nâşâd ideyim
Daḥı kimden ṭaleb-i himmet ü imdâd ideyim

^{4b} mest] sermest M, İ; eyledim] idüp M.

⁴ B 156a, M 100a, T 71b, - İ.

* Müseddes] Tesdîs M, Tesdîs-i Beyt-i Meşhûr T.

^{2c} ṭaleb-i] ṭaleb ü M.

Dil-i nâ-şadı bu hâletle niçe şād ideyim
 Bir yañar yok benüm için cigerimden ğayrı
 Bir acır mı bulunur yârelerimden ğayrı

3. Āh ü zār itmedigim hâşılı bir dem yokdur
 Yine bir şefkat ider hâlîme âdem yokdur
 Gūyiyā şimdi cihân içre ki ‘âlem yokdur
 Yâhūd ehl-i elem ü mihnete mahrem yokdur
 Bir yañar yok benüm için cigerimden ğayrı
 Bir acır mı bulunur yârelerimden ğayrı
4. Meded ey feyz-i Hudâ derdime bir çâre meded
 Āteş-i mihnete yāndı dil-i bîçâre meded
 Sen eger itmez iseñ luṭfla bir pâre meded
 Yâ kim itsün dil-i miḥnet-keş-i ğam-ḥ̣āra meded
 Bir yañar yok benüm için cigerimden ğayrı
 Bir acır mı bulunur yârelerimden ğayrı
5. Ne arār var ne şorār hâl-i dil-i nâşadı
 Herkesiñ şimdi vefâsızlık olup mu‘ tâdı
 Kimseye Fâzıl işitdiremedim feryâdı
 Ȑaldı dünyâda hemân merḥametiñ bir âdı
 Bir yañar yok benüm için cigerimden ğayrı
 Bir acır mı bulunur yârelerimden ğayrı

5

Muḥammes

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

1. Esîr-i reng ü bû her cânsitâni şanma cânândır
 Münakkaş şüretiñ tiryāk-ı vaşlı şanma hicrândır
 Muḥaşşal ey gönül ehl-i nifākı şanma yârândır
 Şemâtet-ḥîz-i â‘ dâ ta‘ ziyet-fermâ-yı ihvândır

^{2d} niçe] nice T.

^{4c} luṭfla] luṭf ile M, T.

^{4d} miḥnetkeş-i] miḥnetkeş ü T.

^{5b} herkesiñ] herkesin M.

⁵ B 156b, M 98a, İ 208b, - T. Bu manzume Hacı Mehmet Tahir Efendi Divanı’nda da yer almaktadır (Atacan: 83).

^{1a} reng ü] reng-i İ.

^{1b} şanma] mâr-ı İ, B.

Mükedder de olursañ kendini ğamdan berī göster

2. Eḥibbānıñ qapısı pīş-gāhından mürūr eyle
Hem istifsār-ı ḥāṭır itmede gāhī kuşūr eyle
Ḥazīn olsañ bile bildirme ızhārı sürūr eyle
Şemātet-ḥız-i ā' dā ta' ziyet-fermā-yı ihvāndır
Mükedder de olursañ kendini ğamdan berī göster
3. Siyeh-rū olma çeşm-i girye-ḥızıñ sürme-dār ile
Gelū-gır ol şabā ehl-i hevāya 'arz-ı bār ile
Sūzıñ ey dil maḳāmat ehline āşma qarār ile
Şemātet-ḥız-i ā' dā ta' ziyet-fermā-yı ihvāndır
Mükedder de olursañ kendini ğamdan berī göster
4. Şaḳın āmed-şūd-ı yārāndan hiç ibtihāc itme
Münevver kıl şeb-i āmāliñi bī-nūr u dāc itme
Dilā bir derde düş kim andan ümīd-i 'ilāc itme
Şemātet-ḥız-i ā' dā ta' ziyet-fermā-yı ihvāndır
Mükedder de olursañ kendini ğamdan berī göster
5. Perīşān eyledi aḥvālīmı ol yār var olsun
Dil-i a' dā gibi zūlf-i siyāhı tarmār olsun
Bu pendim Fāzılā aḥbāba bendan bergüzār olsun
Şemātet-ḥız-i ā' dā ta' ziyet-fermā-yı ihvāndır
Mükedder de olursañ kendini ğamdan berī göster

6

Taḥmīs-i Hātif

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _

1. Cümle meh-pāreleriñ dilber-i serdestesidir
'Ālem ol āfetiñ āvāresi dil-bestesidir
Öyle āfet ki ḳazā ğamzesiniñ ustasıdır
Ḥatt-ı nev-'āruzunuñ maṭla' -i bercestesidir
Ḳand-i ter la' l-i lebiñ maḳṭa' -i dil-ḥastesidir

^{1c} olursañ] olursan M; kendini] kendiñi M, İ.

^{2b} ḥāṭır] ḥatır İ.

^{2c} olsañ] olsan M; bile] ele M.

^{4a} yārāndan] yārānsız M, İ; hiç] - İ.

^{4c} bir derde] perverde M, İ.

⁶ B 156b, - M , İ , T.

2. Ruḥları şu'le-i cevvēle şıfat gülşende
Zülf-i pīrāmenine hāle şıfat gülşende
Nāfe-rīz oldı 'aceb jāle şıfat gülşende
Bu da baş taḥte olur lāle şıfat gülşende
Toḥm-ı sūnbül görinen ṭurra-i eşkestesidir
3. Ol perī 'aḳla zarardır görinān ṭavrından
Zülf-i zincir-i belādır bilinür zevrinden
Rište-i ṭul-i emeldir felegin devrinden
Ḳurtuluş yok sitem-i silsile-i cevrenden
Reng-i sevdā-yı cūnūn perçeminin bestesidir
4. Yine ol serv-i sehī ser-keş iden gülzārı
Pertev-i ṭal'atıdır me-nūş iden gülzārı
Gül-i hoş-bū-yı dil-keş iden gülzārı
Būlbūlūn dīdesine āteş iden gülzārı
O nihāl-i keremiñ ḡonçe-i nevrestesidir
5. Fāzılā zāhire yoḳdur nazarı çeşmimiziñ
Lücce-i bātına ṭalmış güheri çeşmimiziñ
Oldı ṭufān-ı belā eşk-i teri çeşmimiziñ
Hātifā seyl-i sirişk-i eşeri çeşmimiziñ
Gevheri baḥr-ı şadef mevce-i ahestesidir

7

Terkib-i bend*

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _ _

1. Söyleşüp vāsıtasız rāh-nümā bilmez idim
Saña leb-ber-leb iken ḥarf-i recā bilmez idim
Ben seniñle elem-i fikr-i sivā' bilmez idim
Hoş gelürdi baña hep cevri-cefā bilmez idim
N'oldıḡıñ çāşni-i zevḳ u şafā bilmez idim
Hele yanımda iken derd ü belā bilmez idim
Elem-i firḳatde gerçi cüdā bilmez idim
Seni bu rütbe vefāsız şanabilmez idim
Bizleri böyle ferāmūşa sebep n'oldu 'aceb

⁷ M 96a, İ 207b, - B, T.

* Terkīb-i Bend] - M. Bu manzume Hacı Mehmet Tahir Efendi'nin Divan'ında da yer almaktadır (Atacan:70).

Yoksa nisyāna yine kendi günāhım mı sebep

2. Ğayrı ey nūr-ı nigārım nazarım var mı benüm
Senden özge hele bir muntazırım var mı benüm
Haste olmuşsın efendüm haberim var mı benüm
Saña irsāl idecek nāme-berim var mı benüm
Yokla nabzımı efendüm keremim var mı benüm
Tāb-ı hasret ile sūz çekerim var mı benüm
Yanıyor sīnede dil-i derd-i serim var mı benüm
Toğrusun söyle saña kem nazarım var mı benüm
O kadar emti‘a-i hüsniñi endāzeledüm
Kāt kāt itdim yine derd-i dilimi tāzeledim

3. Meşrebiñdi güzelim cevır ü cefā itmez idiñ
Kānde görseñ beni hīç terk-i vefā itmez idiñ
Baña bu mertebe nādide edā itmez idiñ
Beni cūyende-i vādi-i recā itmez idiñ
Pek severdiñ beni dünyāya fedā itmez idiñ
Billah bensiz taleb-i her dü-serā itmez idin
Bu kadar ‘arz-ı muḥabbet-zede kaldı baña
Toğrı söyle güzelim şimdi hele n’oldı baña

4. Gitmesün ey kâşı yay tır-i nigāhıñ benden
Çekerim çile ki ger olsa bile āhenden
Sīnesin gösteriyor çākī-i pīrāhenden
Maḫşadıñ rūḫı ayırmak mıdır eyā tenden
Sīne-şāf olmağa fırsat bulıcağ reh-zenden
Gel baña ḥāb-ı ferāğatde iken erkenden
İstenür mi güzelim olmayacak şey senden
Böyle i‘rāz idecek mertebe n’oldı benden
Hizmet-i şoḫbet-i şīrini az eylemedim
Seni ta‘ciz idecek rütbe dırāz eylemedim

5. Cāme-i ḫüsüne bir kāt daḫı mefrūr olsun
‘Āşıkıñ dīdeleri *nūrun* ‘*alā nūr** olsun

^{2d} nāme] bāme M.

^{2g} sīnede] sīne vü M.

^{4d} rūḫı] rüyı M.

* Kur'an, Nur 24/35: Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, cam inciye andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yağı

Aña kurbân olanıñ sa‘ yide meşkûr olsun
 Ben işitdim dimiş ol meh bize mehcûr olsun
 Bir dağı vuşlatımız zemzeme-i sūrâ olsun
 Bâri mânende olan dil-şude mesrûr olsun
 Ne kadar ehl-i suhan varise manzûr olsun
 Saña manzûr olan herkese menfûr olsun
 Tarf-ı erba‘ a-i yârı alınca ağıâr
 Çekdi andan elini Fâzıl-ı nâ-çâr nâ-çâr

neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. *Nur üstüne nur*. Allah nuruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.
^{5f} olsun] - İ.

Muḳaṭṭa' at

1

Ḳıṭ' a-i Ḥātime Be-Du' ā-yı Şāh-ı Devrān*

__ . / . __ . / . __ . / . __

Ḥaḳ dā' im ide Ḥazret-i Sultān-ı Selīmi

İlhāmına āyine ola ḳalb-i Selīmi

Rıf' atle ola müze-i vālā-yı şerīfi

Ser-tāc-ı selāṭīn-i cihān üzre Selīmi

2

Berāy-ı Otağ-ı Mu' allā**

. ____ / . ____ / . ____ / . ____

Şeh ' Abdülhamīdīn ḳurdılar otağ-ı vālāsın

Yanında ḥayme-i gerdün beytü 'l- ' ankebūt oldu

Bu bir ' ālī ziyāfet kim simāṭı tıtdı dünyāyı

Bu şimden şöıra hep ins ü cīne şad-sāle ḳut oldu

3

Berāy-ı Otağ*

.. __ / .. __ / .. __ / .. __

Gördi otağ-ı mu' allāsını şāh-ı aşrın

Fāzıl 'ın fikri bu ma' nāyı hemān kesb itdi

Ġālibā söylediler şāha bu nazm-ı felegi

Ġazab idüp yerine başḳa felek naşib itdi

4

Berāy-ı Ġāşiye

.. __ / .. __ / .. __ / .. __

Esb-i şehzāde-i Sultān Süleymāna bugün

¹ B 157a, İ 174b, T 101b, - M.

* Ḳıṭ' a-i Ḥātime Be-Du' ā-yı Şāh-ı Devrān] - B,

² B 157a, M 105a, İ 174b, T 101b.

** Berāy-ı Otağ-ı Mu' allā] Berāy-ı Otağ M.

^{2b} yanında] yanında M, İ.

^{2c} ' ālī] a' lā M.

^{2d} cīne] cine M, cinne İ.

³ B 157a, M 105a, İ 174b, T 101b.

* Berāy-ı Otağ] Diger M, Ḳıṭ' a-i Diger Berāy-ı Otağ-ı Mu' allā T.

^{3a} şāh] şā M.

^{3b} ma' nā] ma' yāni M.

^{3c} nazm] zulm T.

⁴ B 157a, İ 174b, T 101b, - M.

Çondı bir gâşiye-i pür-güher ü bî-hemtâ
 İşte her yâftesi bir mihr ile bir meh gibidir
 Çerh bu kesmeye beñzer mi efendüm hâşâ

5

Berây-ı Kusûr-ı Beşiktâş

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

Beşiktâşın kusûr-ı bî-kusûruñ päre-i elmâs
 Görünce kızarup mercân olur şerm ü hicâbından
 Derûnun seyr için dâmân-ı tākın mevc-bûs eyler
 Hemîşe ruḥşat ister ol şeh-i ‘âlî cenâbından

6

Berây-ı Havzı ki Miyân-ı Dü-Ḳaşr-Bûd

.. _ _ / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

Bu iki ḳaşr miyânındaki havuż-ı zîbâ
 Lezzet-i âbı şeker râyiyesi bû-yı gül-âb
 Ḳaşrlar cilvede reşk itmededir birbirine
 Hele zannım bu ki mâbeyn-i hümâda şeker-âb

7

Berây-ı Kusûr-ı Neşat-âbâd*

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _

Bu Neşât-âbâd bir iklîm-i ‘âlî-baḥtdır
 Anda bu ḳaşr-ı feraḥ-efzâ-yı pây-i taḥtdır

8

Diger Berây-ı Hücre-i Der-Neşât-âbâd

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _

Naḳş-ı zerrîn şu‘ le virmiş hücreden
 Şöyle kim şad mâh toğmış ğurrenden
 Şadr-ı iḳbâlinde şâḥib-i ḥâneyi

^{4c} yâfte] bâfte İ, T.

⁵ B 157b, İ 174b, T 101b, - M.

^{5c} derûnun] derûnuñ T.

⁶ B 157b, İ 175a, T 101b, - M.

^{6a} miyânındaki] miyânındaki iki İ.

⁷ B 157b, İ 175a, T 102a, - M.

* Berây-ı Kusûr-ı Neşât-âbâd] - İ.

⁸ B 157b, İ 175a, T 102a, - M.

Şaklasın mevlâ kazâdan nazreden

9

Berây-ı Zer-efşânî

. _ . _ / . . _ _ / . _ . _ / . . _

Nişâr eyledi şâh-ı cihân âfâka

O rütbe sîm ü zer ki hesâbdan efzûn

Görünce bende-i haş-ı du‘ â-geri Fâzıl

Bu beyt-i bî-bedel oldu dehândan bîrûn

Bu keşret-i zer ü sîmi göreydi şimdi eger

Yere geçer idi şerm ü hicâbdan Kârûn

10

Berây-ı ‘ Alemdâr-zâde

_ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _

Âgâh oluñ ki şimdi eyâ dilberân-ı Rûm

Mîr-livâ-yı hüsn-i ‘ alemdâr-zâdedir

Şâh-ı ‘ alem-firâz-ı muhabbet ki ardına

Şaf şaf sipâh-ı fitne-süvâr u piyâdedir

Vâli-i sancağ-ı dil-i erbâb-ı ‘ aşk kim

Râyât-ı fetḥ ü nuşret önünce güşâdedir

11

Berây-ı Kulkul-i Mînâ

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Ġâlibâ mînâ daḥı sâķi ile

Leb-be-leb olmak diler saġar gibi

Şerm idüp kulkul didi peymâneye

Ya‘ ni sen söyle niyâz eyler gibi

12

Berây-ı Baḥîl

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

Bir gedâ çeşm ü saḥî düşmeni gördüm ki bütün

^{8d} şaklasın] şaklasun İ, T.

⁹ B 157b, İ 175a, T 102a, - M.

^{9c} ḥaş-ı] ḥaş u T.

¹⁰ B 157b, İ 175a, T 102a, - M.

¹¹ B 157b, İ 175a, T 102a, - M.

¹² B 158a, M 105a, İ 175b, T 102a.

^{12a} saḥî] saḥâ M, İ, T.

Halk hayretde kalup hisset ü imsâkinden
 Balsa imkânını dellâkına hammâm içre
 Kir dağı virmez idi cüşse-i nâ-pâkinden

13

Diger

.. _ _ / . . _ _ / . . _

Böyle bâda nice keştî tayanur
 Kûhlar dağı hevâya kalğar
 Bâd-ı şarşarda disem lâyıkdır
 Bu dağı cümle cihânı şarşar

14

Diger

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

Puhtedir mîve-i sîb-i zûkânı hâm degil
 İhtiyâc eylemez ol fâkihe şems ü kamere
 Mîve-i vuşlatını evvel bütûn ağyâr yimiş
 Bize râm olsa da ol kaddi fidân mâ 'ş-şemere

15

Diger

.. _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

Bak şu Tophâneye dilberler ile toptoludur
 Kişi gördükde fetîl almaya hiç kâbil mi
 Âteş-i 'aşkla bârut gibi hep tutuşur
 Yalnız kalsa viren dilberine Fâzıl mı

16

Berây-ı Muṭrıḅ

.. _ _ / . _ . _ / . . _

Muṭrıḅ-ı mâ ki çûn âvâze-keşîd
 Nefes-i bülbül ayn-ı bâğ-ı gereft

¹³ B 158a, İ 175b, T 102b, - M.

¹⁴ B 158a, İ 175b, T 102b, - M.

^{14a} çente] cente T.

^{14c} bütîñ] bütûñ İ.

¹⁵ B 158a, İ 175b, T 102b, - M.

^{15c} 'aşkla] 'aşkıla İ, T.

^{15d} yalnız] yalñuz T.

¹⁶ B 158a, İ 175b, T 102b, - M.

Zi-âteş-nağme-i şavt-ı hūbeş
Nāy-ı der-sīne hūd-ı dāğ-ı gereft

17

Diger Berāy-ı Muṭrīb

— . — — / — . — — / — . —

Men çenīn muṭrīb-nedīdem der cihān
Hem niyāyed hem çü ev der ādemi
Ki rehāyā bed uşul ez-dest o
Murğ-ı dem tekrār dem dār-dehemi

18

Diger Muṭrīb*

— . — — / — . — — / — . — — / — . —

Muṭrīb-ı mā ez-gelū çün ber-keşid āvāz-rā
Zühre-i pinhān mikūned ender-kes hud sāz-rā

19

Der Teferrüc-i Arslān-Ḥāne-i Güfte-būd**

. — — / . — — / . — — / . —

Meyendiş ey şīr-i ḥor u zelīl
Ki der-ḳayd u zencīr efgende-şūd
Der-īn dergeh-i şāh-ı ‘ Abdülhamīd
Besī-pādişeh hem çü to bende-şūd

20

Diger

— . — — / — . — — / — . — — / — . —

Rūz ü şeb āh eylemekden çāk çāk oldum yeter
Ġayrı insāf it ā zālīm ben helāk oldum yeter
El-amān Fāzıl o şūḥa söyle raḥm itsün baña
Āteş-i ‘ aşkıyla yandım sūz-nāk oldum yeter

¹⁷ B 158a, İ 175b, T 102b, - M.

¹⁸ B 158a, M 101b, İ 175b, T 102b.

* Diger Muṭrīb] - M, Diger İ.

¹⁹ B 158a, İ 175b, T 102b, - M.

** Der Tefrīc-i Erselān Ḥāne-i Güfte-būd] Der Tefrīc-i Erselān Ḥāne-i Güfte-şud T.

^{19d} bī] pes T.

²⁰ B 158b, İ 176a, - M, T.

^{20a} āh] ah İ.

^{20b} ā] a İ.

21

Diger

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Şehlevendim nâz ü ^{21a} işve hüsni-^{21a} âniñ kandedir

Tâze reftâr itdigiñ eski zamânıñ kandedir

Köhne oldıķca efendüm file döndün ^{22c} âkıbet

Fâzılı Mecnûn iden ol mû-miyâniñ kandedir

22

Diger

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Şehlevendim hâtırâ gelmez mi eski hâletiñ

²³ Âşıķa cevri itdigiñ aġyâra lutf u raġbetiñFâzılâ itdikleriñ buldıñ mı zâlim ^{24b} âkıbetSen de düşmüşsin işitdim ^{24b} aşķına bir âfetiñ

23

Diger

_ _ . / . _ _ . / . _ _ . / . _ _

Çöz dügmeleriñ sine ķo hemvâre görünsüñ

Pek örtme gümüş gerdeni bir pâre görünsüñ

Çâk eyle girîbânıñı âç sineñi Fâzıl

Baġrıñdaki zaķmıñ hemân ol yâre görünsüñ

24

Diger

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

Güzelsin bî-bedelsin gonçesin gülsün feraħzâsın

Cihânda hâşılı bir mişli yok mümtâz ü ra^{24b} nâsın

Bu tavr-ı dil-pesende şehlevendim Fâzılıñ hayrân

^{24b} Aceb reftârı hoş nâzik-edâ şüh-ı dilârâsın²¹ B 158b, İ 176a, - M, T.^{21a} ü] - İ; hüsni-i] hüsni ü İ.²² B 158b, İ 176a, - M, T.^{22c} buldıñ] buldın İ.²³ B 158b, İ 176a, - M, T.²⁴ B 158b, İ 176a, - M, T.^{24b} ü]- İ.

25

Müstezād

__ . / . __ . / . __ . / . __
 __ . / . __

1. Her bülbüle açılma eyā gonçe-i ḥandān
 Ey şūḥ-ı suḥandān
 Gösterme medd ü kāmetiñi her ḥare amān
 Ey serv-i ḥurāmān
2. Fes düşdi başından o şehiñ nāz ile Fāzıl
 Raḳqaş eyler iken āh
 Tağıldı beyāz gerdenine zülf-i perīşān
 Buldı o perī şān

26

Berāy-ı Dergeh-i Vālide Sultān *

.. __ / .. __ / .. __ / .. __

Halka-i dergeh-i qaşır olmağa çarḥıñ güneşi
 Yüzi fer sūde-i ḥāk oldu şabāḥan ya' şı
 Söyle bu bābda ey çarḥ ḥilāf olmaz yā
 Var mıdır rû-yı zemīn üzre bu çarḥıñ bir eşi
 Ser-i bevvāb bu dergāhda iḳbāl ü kerem
 Āsitānı felek ü bād-ı şabā perde-keşi

27

Diger Berāy-ı Dergeh-i Felek-i Bār-gāh **

. __ . / . __ . / . __ . / . __ .

Buyūr şevketlü şāhım bu leṭāfet baḥş-ı eyvāne
 'Umūr-ı şubḥ olmuş āsitān-ı bāb-ı kāşāne
 Açıldıḳça mişāl-i 'āşıḳān feryād ider ammā
 Güler mışrā'ları gūyā dehān-ı şūḥ-ı cānāne

²⁵ B 158b, İ 176a, - M, T.

²⁶ B 158b, İ 176b, - M, T.

* Berāy-ı Dergeh-i Vālide Sultān] Berāy-ı Dergāh-ı Vālide Sultān İ.

^{26b} ḥāk] ḥāk İ.

²⁷ B 159a, İ 176b, - M, T.

** Diger Berāy-ı Dergeh-i Felek-i Bār-gāh] Diger Berāy-ı Dergāh-ı Felek-i Bār-gāh İ.

Ebyāt

1

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

Cihān içre eger bir kerre ol Ƨopḥāneli şūḥıñ

Dudağın emse ‘āşık bal yemez ta ‘ömri olduḡça

2

Beyt

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _ _

Var mı eyā Ğalaṭa gibi müferreḥ bir yer

Ƨoğrı söz söyle felek hīḡ ğalaṭa meyl itme

3

Beyt

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _ _

Mestdir kendüsi hem ğamzeleri hem müjesi

Nice olmaz ciger-i ‘āşık-ı şeydā mezesi

¹ B 159a, M 102a, İ 177a, - T.^{1b} tā] hīḡ M, - İ; olduḡça] olduḡda M.² B 159a, İ 177a, - M, T.^{2b} Ƨoğrı] Ƨoğru İ.³ B 159a, İ 177a, - M, T.

EKLER

EK 1.

ÖĞRENCİNİN AKADEMİK ÖZGEÇMİŞİ

Kişisel Bilgiler			
Adı ve Soyadı	Esra BEYHAN		
E-postası/Web Sayfası			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Uzmanlık Alanı	Türk Dili ve Edebiyatı, Klasik Türk Edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi, Osmanlı Sahası Türk Edebiyatı, Eski Türk Edebiyatı.		
Öğrenim Bilgileri			
	Üniversite	Bölüm/ ABD	Yıl
Lisans	Dokuz Eylül Ün.	Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi ABD	2011
Yüksek Lisans	Dokuz Eylül Ün.	Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği	2015
YL Tez Başlığı	Kasidede Övgü Kalıpları ve Divan Şiiri Öğretimindeki Yeri		
YL Tez Danışmanı	Doç. Dr. İlyas YAZAR		
Akademik Eserler			
(Makale, kitap, kitap bölümü, bildiri, poster, sergi, konser vb. eserlerden kaynakça yazım kurallarına göre en fazla 10 eser yazılmalıdır.)			
Tezden üretilen yayınlar * ile işaretlenmelidir.			
Uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:			
*1. BEYHAN ESRA,YAZAR İLYAS (2020). Çenginâmeden Taşanlar: Enderûnlı Fâzıl'ın Şarkılarında Çengiler. <i>Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi</i> , 3(2), 236-248., Doi: 10.37999/udekad.809716 (Yayın No: 6710910)			
2. YAZAR İLYAS,BEYHAN ESRA (2020). Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Yeni Lisans Programında Eski Türk Edebiyatı Derslerinin Yeterlilik ve Sınırlılıkları. <i>Kastamonu Eğitim Dergisi</i> , 28(3), 1558- 1572. (Yayın No: 6239850)			
3. YAZAR İLYAS,BEYHAN ESRA (2018). Türk Dünyasında “Memduh” Bağlamında Savaş ve Epik Kişilik Özellikleri. <i>Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi</i> , 18(1), 229-254. (Yayın No: 4303373)			
4. USLU ESRA,YAZAR İLYAS (2017). Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programı Değerler Eğitimi Bağlamında “Kaside”. <i>Turkish Studies International Academic Journals</i> , 12(30), 583-598., Doi: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies . (Yayın No: 3833180)			
5. YAZAR İLYAS,USLU ESRA (2015). Divan Şairinin Padişah Algısı. <i>Turkish Studies</i> , 10(8), 2205- 2230., Doi: 10.7827/TurkishStudies.8006 (Yayın No: 1926017)			
Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında (proceedings) basılan bildiriler :			
1. YAZAR İLYAS, ARABOĞA MELTEM, BEYHAN ESRA (2021). <i>Kültürümüzün Mihenk Taşlarından Yunus Emre’de Vahdet Anlayışı ve Birlik Çağrısı</i> . “Türk Kültür Mirasını Mayalayanlar: Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Ahi Evran” Konulu Uluslararası Kongre, Dokuz Eylül Üniversitesi (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum)(Yayın No:7239993)			
2. BEYHAN ESRA, YAZAR İLYAS (2021). <i>Yunus Emre’de “Bilmek” Kavramı Üzerine</i> . “Türk Kültür Mirasını Mayalayanlar: Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Ahi Evran” Konulu Uluslararası Kongre, Dokuz Eylül Üniversitesi (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum)(Yayın No:7239998)			
*3. BEYHAN ESRA,YAZAR İLYAS (2020). <i>Enderunlu Fâzıl’ın Perspektifinden Payitahttaki İçki Yasağı</i> . II. ULUSLARARASI FİLOLOJİ KONGRESİ, 35-36. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum)(Yayın No:6433000)			
4. BEYHAN ESRA,YAZAR İLYAS (2019). <i>Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Yeni Lisans ProgramındaEski Türk Edebiyatı Derslerinin Yeterliliği ve Sınırlılıkları</i> . I. Uluslararası Bilim Eğitim Sanat Teknoloji Sempozyumu (UBEST 2019), 1942-1954. (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum)(Yayın No:5050544)			
Ulusal hakemli dergilerde yayımlanan makaleler :			
1. USLU ESRA,YAZAR İLYAS (2016). Kasidelerde Şair Algısı. <i>Uluslararası Sosyal Araştırmalar DergisiThe Journal of International Social Research</i> , 9(43), 487-504. (Kontrol No: 4301838)			